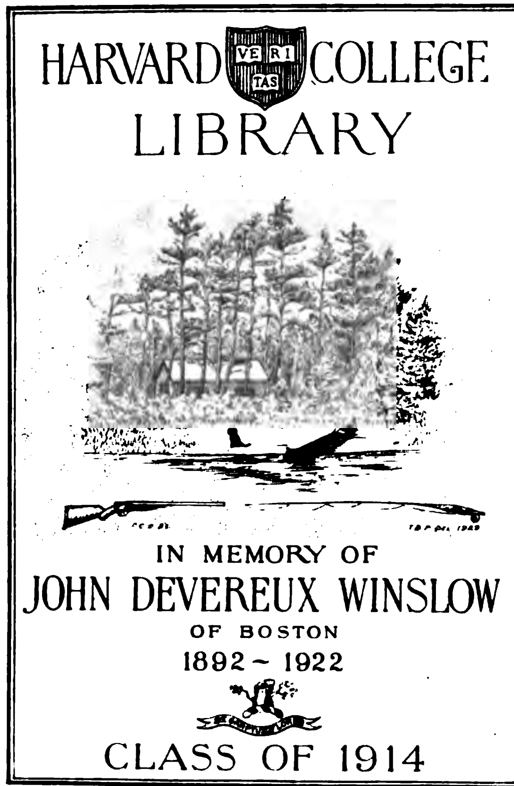

HARVARD COLLEGE
VE RI TAS
LIBRARY
IN MEMORY OF
JOHN DEVEREUX WINSLOW
OF BOSTON
1892 ~ 1922
CLASS OF 1914

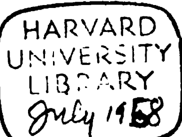
HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

1906 NELJÄS VUOSIKERTA

TOIMITUS:

GUNNAR SUOLAHTI
KAARLO BLOMSTEDT
K. R. BROTHERUS
A. M. TALLGREN

Historiallinen Aikakauskirja

tarjotaan täten tilattavaksi vuodeksi 1907.

Ollen alallaan ainoa suomalainen aikakauskirja, pyrkii se edelleenkin toteuttamaan ohjelmaansa levittämällä ajan vaatimaa historiallista tietoa ja sivistystä kansaamme. Aikakauskirjan tarkotuksena on esiintyä *kansantajuisena* ja *sisällöltään erikoisesti suomalaisen yleisön harrastuksiin soveltuvana.* Se käsittää itsenäisiä kirjotuksia sekä koti- että ulkomaan historian alalta, selontekoja ilmestyneistä teoksista, katsauksia kirjallisuuteen ja tietoja sekä uutisia merkillisimmistä tapahtumista historian työmailla ulkona ja kotona. Sitäpaitsi vuoden viimeinen numero tulee sisältämään luettelon vuoden kuluessa ilmestyneestä suomalaisesta tai suomalaisten henkilöiden kirjottamasta historiallisesta kirjallisuudesta.

Arvoisaa avustustaan ovat antaneet ja vastedeskin luvanneet antaa m. m. *Julius Ailio, Henry Biaudet, Kaarlo Blomstedt, Carl v. Bonsdorff, Tor Carpelan, Jaakko Gummerus, Arvi Grotenfelt, Kustavi Grotenfelt, O. A. Hainari, Yrjö Jahnsson, Antti Kaasalainen, U. L. Lehtonen, K. O. Lindeqvist, Gunnar Lindström, Oskari Mantere, K. R. Melander, Ernst Nevanlinna, Heikki Ojansuu, E. G. Palmén, A. F. Puukko, K. V. Rauhala, Edv. Rein, G. Rein, Juhani Rinne, A. Silander, Alma Söderhjelm, V. Tarkiainen, V. Voionmaa, K. Österbladh, y. m.*

Historiallinen Aikakauskirja tulee ensi vuoden alusta ilmestymään säännöllisesti joka toinen kuukausi eli kuusi kertaa vuodessa noin kahden ja puolen painoarkin vahvuisissa vihoissa. Asiamiesten kautta se maksaa *neljä markkaa.* Tilaukset voidaan tehdä joko suoraan toimitukselta, asiamiehiltä tai kaikista postikonttoreista. Tänäkin vuonna saavat *kansa- ja kiertokoulujen opettajat sekä seminaarien ja oppikoulujen oppilaat* vuosikerran *kahdella markalla,* jos tilaavat suorastaan toimitukselta tai asiamiehiltä. Halukkaita asiamiehiä vastaanotetaan ja myönnetään heille joka *viidestä vuosikerrasta kuudes ilmaiseksi.*

Arvoisia tilaajia pyydetään tilauslistaan merkitsemään nimensä, arvonsa ja osotteensa.

Tilauslistat pyydetään palauttamaan maist. A. M. Tallgrenille, os. Helsinki, Korkeavuorenkatu 39.

Gunnar Suolahti,
päätoimittaja.

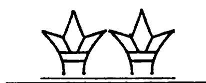
K. R. Brotherus, *Atle Vilskman,*
A. M. Tallgren, *A. R. Cederberg.*

Helsingissä 1906, Helsingin Uusi Kirjapaino-osakeyhtiö.

SISÄLLYSLUETTELO.

I. Itsenäisiä kirjoitelmia.

II. Arvosteltuja ja ilmotettuja teoksia.

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

1907 VIIDES VUOSIKERTA

HELSINGISSÄ 1907
HELSINGIN UUSI KIRJAPAINO-OSAKEYHTIÖ

SISÄLLYSLUETTELO.

I. Itsenäisiä kirjotelmia.

II. Suomen historiaa valaisevaa.

III. Arvosteltuja ja ilmotettuja teoksia.

IV. Selostuksia ja lyhyitä tiedonantoja kotimaasta.

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA

1908 KUUDES VUOSIKERTA

HELSINGISSÄ 1908
HELSINGIN UUSI KIRJAPAINO-OSAKEYHTIÖ

SISÄLLYSLUETTELO.

I. Itsenäisiä kirjoitelmia:

II. Arvosteltuja ja ilmoitettuja teoksia:

III. Suomen historiaa valaisevaa:

Yhteydestä Välimeren maiden ja Pohjois-Euroopan välillä kuningas Hammurabbin ajoista Persialaissotiin.[1])

Kirj. **A. M. Tallgren.**

Niitä summattoman etäisiä aikoja, jolloin ihminen ensikerran esihistorian huomenkoitteessa esiintyy maailman tanterilla, on meidän ainakin toistaiseksi mahdotonta edes vuosituhansissa määritellä; mutta kuta likemmäksi nykyisiä aikoja siirrymme, sitä helpompaa on yksityiskohtaisten aikamääräysten tekeminen ja samassa suhteessa kasvaa niiden absoluutinen varmuus. Tahdon seuraavassa lyhyesti käsitellä yhtä pohjoismaisen esihistorian osaa, pronssikautta, selvittääkseni mitenkä on käynyt mahdolliseksi tutkijoille tietää jotain niin varhaiselta ajanjaksolta, kuin tämä on, se kun on alkanut jokseenkin yhtä paljo ennen meidän ajanlaskumme alkua kuin me nyt elämme sen toisella puolen, ja samalla näyttääkseni muinaistieteellisen tutkimusmetoodin varmuuden.

N. s. historiallinen aika Pohjois-Euroopassa on noin tuhannen vuoden pituinen vain. Kuten tiedämme, alkaa kuitenkin jotenkuten tarkasti määriteltävissä oleva historiallinen aika Etelä- ja Kaakkois-Euroopassa n. v. 500 e. Kr., samoihin aikoihin kun saivat alkunsa persialaissodat, ja kun kuninkaat Roomasta karkotettiin. Etuaasiassa ja Egyptin vanhoissa sivistysmaissa on historia tunnettu jo vuosituhansia varhemmin[2]). Mutta että niidenkin seutujen asukasten suorittama taival

---

[1]) Lähteinä on käytetty m. m. Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift I—XII, Montelius, Tidsbestämning inom bronsåldern,
S:ma, Die Chronologie der ältesten Bronzezeit,
S:ma, Le Relazioni fra l'Italia e la Scandinavia,
S:ma, La Chronologie préhistorique en France,
S. Müller, Nordiske Fortidsminder,
S:ma, Vor oldtid,
S:ma, Urgeschichte Europas (referaatti), ynnä joitak. muita teoksia, joihin seuraavassa on viitattu.

[2]) Vrt. esim. Arthur Hjelt, Babylonian ja Assyyrian historian pääpiirteet.

jo sitä ennen on ollut verrattoman pitkä, on muinaistiede osottanut. Historiallisen aikansa alussa elivät näet nämä vanhimmat sivistyskansat kuparikaudessa [1]). Nyt on esim. vanhan Susan kaupungin luona tutkittu 34 mtr. korkea kultuurikerros, jossa vain 5 ylintä sisälsivät rautakauden muistoja, samalla kun 5 sitä seuraavaa metriä olivat pronssi- ja kuparikauden asutuksen jäliltä, mutta kokonaista 24 mtr. alhaalta lukien oli syntynyt aikoina, jolloin metallit olivat tuiki tuntemattomat. Tämä jos mikään antaa selvän ja havainnollisen kuvan ihmiskunnan pitkän pitkästä elinijästä.

Niihin aikoihin kun jo ihmisiä harhaili Etelä- ja Keski-Euroopan alueilla, oli vielä Pohjola mahtavien jääkerrostumien peittämänä, mannerjään, joka vasta hitaasti väistyi yhä kauvemmaksi pohjoiseen. Arvattavasti saapui heti elämän käydessä siedettäväksi tännekin ihmisiä, jotka eläen alhaista ja kituvaa elämää ponnistivat eteenpäin aineellisen ja henkisen kehityksen tiellä.

Suuren suuri edistysaskel oli metallien tunnetuksi tuleminen. Varhaisin pohjoismaissa esiintyvä metalli oli kupari, ensimmäinen, joka mitä suuremmoisimmin vaikutti sivistyksen edistymiseen oli pronssi, joka normaalimuodossaan sisältää 10 % tinaa ja 90 % kuparia.

Kun Pohjois-Euroopassa ei missään löydy luonnollista tinaa, ja kun keski-Ruotsin kuparikaivokset keksittiin vasta historiallisella ajalla, niin siis kaikki se tina ja kupari, mitä täällä pronssikaudella käytettiin, oli tuotava vierailta mailta. Että tuonnin täytyi olla ylen runsaan, huomaamme, kun ajattelemme, että kaikki aseet, työkalut ja koristukset, mitä ikinä tuona puolitoista tuhatta vuotta pitkänä ajanjaksona käytettiin, olivat tuosta vieraasta materiaalista tehdyt. Mutta kun kerran jokainen gramma metallia oli tuontitavaraa, silloin oli myös liike hyvin vilkas Pohjois-Euroopan ja niiden maiden välillä, joissa näitä metalleja löytyi. Juuri tätä liikeyhteyttä saamme kiittää siitä, että voimme niin tarkalleen tuntea pohjoismaisen kronologian tähän aikaan. Luonnollisestihan näet kaikki tarkempi aikamäärittely lopultakin perustuu johonkuhun tunnettavaan aikakauteen. Niinpä esim. voimalla tietää jonkun esineen ijän, on *mahdollista* määrätä sellaisten esineiden ikä, jotka ovat sen kanssa yhdessä tavatut, mutta eivät ole sen omalle alueelle ominaisia. Kun nyt Välimeren maiden esinemuodot ovat määrättävissä, kuten kohta saan tilaisuuden esittää, ja kun Pohjois-Euroopan maat ovat olleet vilkkaassa yhteydessä Etelä-Euroopan kanssa, on niin käynyt

[1]) Egyptissä oli kuparikausi vallalla jo ennen 1 dynastiaa, siis viidennellä vuosituhannella ennen ajanlaskumme alkua; Vrt. Flinders Petrie, Nagada and Ballas. London 1896. Sitä ennen oli Egyptissäkin pitkä kivikausi.

mahdolliseksi määrätä täkäläistenkin esineiden ikä. Syyt, joita tässä kävisi liian pitkäksi selvitellä, näet epäämättä todistavat, että skandinaaviset maat saivat pronssinsa Keski-Euroopasta eikä esim. Brittein saarilta.

Lienee ensinnäkin syytä tarkastaa Välimeren maiden kronologiaa. Sanoin, että siellä „historiantakainen" aika loppuu n. 500, mutta emme suinkaan vain tällä perusteella tiedä minkälaiset esineet, aseet y. m. siihen aikaan olivat käytännössä niillä tienoin, voidaksemme niiden nojalla tehdä välttämättömiä vertailuja. Varhaisimmat historialliset lähteethän vain ihan poikkeustapauksessa sisältävät kultuurihistoriallisia tiedonantoja. Kuitenkin on eräs asianhaara tässä tullut meille avuksi.

Joku kymmenkunta vuotta sitte toimitettiin näet kaivauksia Ateenan Akropoliilla siinä sorakerroksessa, joka oli syntynyt, kun persialaiset v. 480 hävittivät Ateenan. Täältä löytyi suuret määrät esinelajeja, jotka olivat siis näihin aikoihin olleet käytännössä, tai hiukan varemmin, sanokaamme pyöreissä luvuissa n. 500 e. Kr. Näiden runsaiden esineiden joukossa oli myös muutamia vierastyyppisiä, italialaisia. Nyt on taas toiselta puolen muutamissa suurissa italialaisissa kalmistoissa tavattu kreikkalaisia vaaseja ja esineitä, aivan samanlaatuisia kuin Akropoliilla, samanlaatuisten italialaisten esineiden kanssa kuin sielläkin. Siispä olivat nämä molemmat ryhmät yhdenaikuisia, ja niin oli saatu tärkeä aikamääräys italialaisille esineille.

Toinen rajapyykki tarjousi tutkijoille Schliemannin suurenmoisten ja onnekkaiden kaivausten tuloksista Mykenen ja Orkhomenoksen raunioista. Tuon maailman mainion saksalaisen muinaisuuden harrastajan onnistui näet Mykenestä löytää melkoisten kreikkalaisten esinejoukkioiden parista joitakuita egyptiläisten hallitsijain nimillä varustettuja pieniä „skarabeoja" [1]) y. m. joiden ikä tarkoin voitiin määrätä. Nämä egyptiläiset hallitsijat ovat Amenhotep III & IV sekä kuningatar Ti, joiden hallituskausi on n. vuoden 1400 vaiheilla.

Nyt on toiselta puolen Amenhotepien palatsiraunioista Tel-el-Amarnasta, joka, kuten tunnettu, hävitettiin samoihin aikoihin, [2]) löydetty aivan samanlaisia Mykenekultuurin tuotteita kuin itse Mykenesta: [3])

[1]) Skarabeat ovat pieniä kovakuoriaisen tapaisia amuletteja; vrt. esim. Schuchhardt, Schliemanns upptäckter i Troja, Tiryns, Mykene, Orkhomenos och Ithaka. Öfvers. J. Centervall.

[2]) Vrt. K. Grotenfelt, Eräs kuninkaall. uskonpuhdistaja n. 4000 vuotta sitten, Hist. Aikak. v. 1903.

[3]) Vrt. Flinders Petrie, Kahun, Gurob and Hawara, Ta. XXVIII.

Vielä varhaisemman yhteyden todistuksia on Hissarlikin raunioista löydetty; samoin Egyptistä ja Aigean meren saarilta. Sveitsistäkin on löydetty selvästi kyprolainen tikari, joka on ollut käytännössä keskipaikkeilla kolmatta vuosituhatta e. Kr. (Vrt. Montelius, Die Chronol. d. ält. Bronzezeit.)

niin oli tämän viimemainitunkin aika siis määrätty. Kun samallaisia mykeneläisiä esineitä myös oli tavattu Italiassa ja päinvastoin, on siis meillä Italiankin esihistoriallisten tyyppien määrittelemiseen varmoina kaksi rajaa, suuressa katsoen vuodet 1400 ja 500 e. Kr. Että näet meidän ei tarvitse ajatella esineen saapumisen Egyptistä Kreikkaan tai Kreikasta Italiaan vaatineen aikaa muuta kuin jonkun viikon, on jo itsestään selvää sen johdosta, että samantyyppiset esineet tavataan samantyyppisten kanssa yhteydessä noissa eri maissa. Lisäksi vielä on tunnustettu totuus, että meri kaikkina aikoina on yhdistänyt enemmän kuin erottanut. Niinpä ei minun tietääkseni kukaan tutkija olekaan epäillyt näiden esineiden absoluutista yhdenaikaisuutta. Vuosi sinne tai tänne ei merkitse mitään, kun on kysymys vuosisadoista.

Että meillä näin on mahdollisuus dateerata Italian löytöjä kahtena toisistaan erillään olevana vuosisatana, on tavattoman tärkeätä. Esineiden muotokehitystä tarkasti tutkimalla, niiden koristusaiheita vertailemalla ja niiden löytösuhteihin syventymällä on näet muinaistutkijain, etupäässä kuuluisan ruotsalaisen Oscar Monteliuksen onnistunut jakaa tämä italialainen ainehisto yhdenaikaisiin luokkiin ja suunnilleen määrätä niiden käyttöaika, niin että voimme nyt seurata vuosisadasta vuosisataan italialaisen sivistyksen ja kehityksen kulkua parituhatta vuotta ajassa taaksepäin Kristuksen syntymästä lukien. Todistaakseni, miten varma näiden muinaistutkijain metoodi on, ja miten varmoja sen tulokset absoluutiseen kronologiaan nähden, mainittakoon merkillisistä hautalöydöistä Rooman forumilla. Nyt on tunnustettu, että muinaisitalialaiset aina hautasivat kuolleensa kaupungin ulkopuolelle, ja että siis forumin haudat ovat varhemmat sitä aikaa, jolloin forum jäi kaupungin piirin sisälle, siis ennen v. 753. Pari Rooman kukkulaa oli siis asuttuna jo ennen tuota vuotta, ja merkitsi siis kaupungin „perustaminen“ näiden yhdyskuntien yhteen liittymistä yhdeksi kokonaisuudeksi. Nyt ovat nuorimmat haudat osottaneet sisältävänsä juuri esineitä, jonka tyyppiset Montelius jo aikoja ennen oli lukenut kuuluvan 8:nnen vuosisadan alkupuoleen, siis juuri samaan aikaan, johon ne sitte todella forum-löytöjen nojalla kuuluivatkin.

Että italialainen kronologia on niin varma, se on juuri meille pohjoismaalaisille tärkeätä sen vuoksi, että Italia ja Pohjola Keski-Euroopan yli ovat osottaneet olleensa mitä vilkkaimmassa yhteydessä, ja että kehitys niissä siis on kulkenut täysin rinnakkaisesti.

Se, mikä selittää meille, miksi etelän kansat halusivat yhteyttä pohjoisten kansojen kanssa, miksi ja mitä vastaan he vaihtoivat niin ylen runsaasti metallejaan „Ultima Thulen“ asukasten kanssa, on Pohjan- ja Itämeren rannoilla runsaasti löytyvä meripihka, mikä etelän kan-

soille oli niin arvokasta. Jo Mykenen haudoissa 15 vuosisadalta e. Kr. on tavattu meripihkahelmiä, jotka kemiallisen analyysin mukaan ovat Pohjanmeren rannalta. Mutta jo paljo varhasempi oli kauppa. Sitä saavat epäilemättä Pohjolan asukkaat kiittää metallien tunnetuksi tulennasta. Suurissa kivikautisissa „gånggraf“ haudoissa tavataan näet vainajien mukana runsaasti meripihkahelmiä, mutta „gånggraf“eja hiukan nuoremmissa „hällkista“-haudoissa kivikauden ihan viimeisenä periodina meripihkaa tuskin on nimeksikään, mikä asianlaita jatkuu kautta koko pronssikauden. Tämä seikka on epäilemättä yhteydessä sen kanssa, että kun meripihka „hällkista“-ajan alussa huomattiin arvokkaaksi kauppatavaraksi, sitä ei enää raskittu itse käyttää eikä hautaankaan vainajille panna. — Ja vakaasti voimmekin me jälkeisten aikojen kansat tunnustaa, että meripihka todella oli kallisarvoista, että se juuri on aiheuttanut sen hämmästyttävän teknillisen ja esteetisen kukoistustilan, joka pohjoismaissa eteläisten maiden rinnalla siitä lähtien on huomattavissa.

Kun näin olemme selittäneet pronssikautisen liikeyhteyden olemassa olon etelä- ja pohjois-Euroopan välillä sekä sen syyt, on paikallaan katsoa, mitä voimme sanoa pohjoismaiden pronssikauden kronologiasta, sen kestävyydestä vuosisadoissa lukien e. Kr. syntymää. Jo alussa mainitsin, että se olisi kestänyt n. puolitoista tuhatta vuotta, 1900—500. On tarpeen esittää syitä siihen.

Meillä on pohjoismaissa tavattu hyvin runsaasti osaksi italialaisia, osaksi keskieuroopalaisia esineitä suorastaan tuontitavarana, ja taas toiselta puolen niiden jäljiteltyjä muotoja kultuurivaikutuksen tuloksina. Tämä on asianlaita, jota ei kukaan kiellä, vaikka tosin monet tutkijat, esim. tanskalainen Sophus Müller, otaksuvat, että esine Euroopan läpi Italiasta Skandinaaviaan tullakseen tarvitsi aikaa pari vuosisataa. Sitävastoin ruotsalainen koulu, prof. Montelius ennen kaikkea väittää, että kysymyksessä olevaa aikaa ei tarvitse olla muuta kuin joitakuita kuukausia, korkeintaan pari vuotta. Kuten näkyy, siis varsin melkoinen eroavaisuus. Tarkastakaammepa nyt tätä asianlaitaa.

Että yleensä vuorovaikutus hyvinkin etäisten paikkojen välillä voi olla erittäin nopea, siitä antaa prof. Montelius sattuvan esimerkin Nordisk Tidskrift'issä v. 1889 kirjotuksessaan „Central-Afrika och civilisationen“. Hän huomauttaa, miten kauppakaravaanit Afrikan länsirannikolta Kongoa myöten vaeltavat sisämaahan, ja 5 kk. kuluttua tapaavat Zanzibarin kauppiaat Tanganjika-järven luona, jossa vaihtavat tavaransa ja palaavat enintään vuoden poissaoltuaan jälleen omille mailleen zanzibarilaisilla esineillä ja tavaroilla runsaasti varustettuina. Kun matka Afrikan poikki on ainakin 2 kertaa pitempi kuin Adrian meren rannalta

Itämerelle, kestäisi siis tämä viime mainittu matka edestakasin noin 6 kuukautta.

Omasta maanosastamme on meillä Caesarin aikuinen kertomus Galliasta noin puoli vuosisataa ennen Kristusta, jolloin kulkutiet epäilemättä olivat samallaiset kuin pronssikaudella. Caesarin aikana elänyt historioitsija Diodorus [1]) näet kertoo, miten tinaa laivoilla Brittein saarilta kanaalin poikki kuletettiin, sieltä lastattiin veneihin ja vietiin ylös pitkin Seine jokea, sälytettiin hevosen selkään ja tuotiin Saône-joen latvoille, josta se pitkin Saônea ja Rhônea saapui Massiliaan. Koko matka kesti vain 4 viikkoa. Matka Itämereltä Adrianmerelle lienee n. 50 % pitempi, ja olisi siis matka *voitu* tehdä 6 viikossa, taikkapa vaikka tuon luvun kaksentaisimme pari kertaa, 12 viikkoa, 24, 48 viikkoa, vaikkapa pari vuotta, tuo nyt ei merkitse yhtään mitään, kun on kysymys niin etäisistä ajoista ja suurista luvuista — vuosisadoista — kun tässä.

Kaikki edellä oleva on mahdollista vain sikäli, mikäli tiet, joet, joita pitkin kauppa kulki, jo silloin olivat väylinä tunnetut. Muuten saattoi tosiaankin esine viipyä matkalla pari sataa vuotta.

Tiet olivatkin tunnetut. Italialaisia esineitä on tavattu pitkin matkaa Keski-Euroopan läpi pohjois-Saksaan. Kauppatie oli seuraava:

Po-jokea ja sen lisäjokia myöten saapuivat kauppiaat Brennersolalle, jonka *pohjois*rinteellä itse Alpistossa on tavattu selvästi italialainen kolmioteräinen pronssitikari pronssikauden alkuajoilta, 17 tai 16 vuosisadalta. Brennersolan likellä ovat Inn-joen lähteet, josta jokea pitkin pääsy Tonavalle on helppo. Jossain täällä suolarikkailla muinaistieteellisesti niin kuuluisilla Saalejoen latvanteilla, Hallen seuduilla tai muuten, mahtoivat Pohjois-Saksan kauppiaat olla vastassa, jatkaen sitten pitkin Elbeä takasin kotiseuduilleen. Pohjoissaksan ja Skandinaavian välillä, samoin kuin Ruotsin ja Suomen välillä näkyy liike olleen hyvin vilkas.

Että liike tosiaan on kulkenut näitä uria, todistavat ne monet italialaiset esineet, joita jokivarsia pitkin on tavattu. Mutta tärkeintä absoluutista aikamääräystä varten on, että myös muutamia pohjoismaisia esineitä on saapunut eteläänpäin ja täällä joutunut maahan yhdessä etelämaisten tyyppien kanssa.

Niinpä on Würtembergissä Stuttgartin museossa Pfeffingenin luona löydetty varsilapuilla varustettu keskieuroopalainen varsikeltti ja pohjoismainen vyöaihelma; edellinen on ollut käytännössä noin v. 1200 vaiheilla e. Kr. Se määrää siis pohjoismaisenkin esineen ijän.

[1]) Diodorus Siculus, V. c. 22.

Vielä tärkeämpiä ovat 2 länsi- ja keski-Ranskassa tehtyä varastolöytöä.[1]) Löydöissä oli paitsi keski-Euroopalle ominaisia lukuisia esineitä, miekkoja y. m. 2 pohjoismaisen pronssi-astian kappaletta. Edelliset kuuluvat Ranskan puhtaan pronssikauden loppuun, noin vuodelle 1000—900. Intressantia on että pohjoismaisetkin esineet kuuluvat täkäläisen *puhtaan,* raudattoman pronssikauden loppuun. Kaikista hauskinta kuitenkin on, että kahdesti pohjoismaissa, toisen kerran Ruotsin Vermlannissa, toisen kerran Suomen Kokemäellä on löydetty tällaisia yhdenaikuisia keskieuroopalaisia miekkoja yhdessä samallaisten ja samanaikuisten pohjoismaisten esineiden kanssa. Tämä tietysti ei mitenkään olisi mahdollista, jos tanskalaisen Sophus Müllerin väite kunkin esineen vaatimasta pitkästä vaellusajasta olisi oikea.

Jos jo tämäkin olisi kylliksi osottamaan Monteliuksen katsantokannan oikeuden, niin vielä lisäksi se täydellinen rinnakkaisuus, paralleellisuus, joka pronssiajan alusta alkaen on huomattavissa kehityksessä Pohjolan, Keskieuroopan ja Italian välillä varmemmin kuin mikään muu tekee mahdottomaksi olettaa pitkää aikaa esinetyyppien levenemiseen. Vaikka meillä ei olisikaan niitä löytöjä, joista yllä puhuin, niin tämä rinnakkaisuus jo yksinään todistaisi keskeymättömän *hyvin nopean* ja hyvin vilkkaan yhteyden noiden maiden välillä.

Tässä kirjotuksessa, jossa ei ole tarkotus antaa muuta kuin yleiskatsaus nyt esillä olevasta kysymyksestä, tietysti ei sovi esiintuoda puhtaita ammattitodisteita. Tahdon vaan vielä yhtenä esimerkkinä rinnakkaisesta kehityksestä jo pronssikauden alulla mainita erään löydön, joka kesällä 1905 tehtiin lähellä Kristianstadia itä-Skånessa. Täällä tavattiin näet n. s. suletussa depoolöydössä m. m. kolme *aivan samallaisella* kehitysasteella olevaa, kehitykselle hyvin herkkää n. s. varsikelttiä, joista yksi oli italialainen, yksi englantilainen, yksi skandinaavilainen helposti tunnettavista paikallismerkeistä päättäen. Kukin näistä on ominainen omassa kotimaassaan samalla kehitysasteella. Näin ollen on pronssikausi alkanut näissä maissa jotenkin samoihin aikoihin; kehitys on kulkenut rinnan, ja pronssi on tarvinnut hyvin lyhyen ajan tullakseen tunnetuksi.

Mutta ennen pronssikautta on etelässä ollut kuparikausi, joka meillä sattuu pohjoismaissa yhteen Monteliuksen kivikauden II viimeisen perioodin kanssa. Kupariesineet täällä ovat melkein yksinomaan tuontitavaraa. Kuparikausi alkoi varmasti paljo ennen v. 2200. Mutta niihin aikoihin hallitsi etu-Aasiassa nyt lakien kodifieeraajana niin kuuluisa kuningas Hammurabbi. Jo siis hänen aikanaan olivat pohjoiset ja eteläiset Euroopan maat välittömässä vuorovaikutuksessa keskenään.

[1]) Corcelettessa ja Petit-Villattessa; vrt. esim. Montelius, Tidsbestämning, pag. 163 ja 328.

Eri mielipiteitä Turun luostarin paikasta.

Viime aikoina on jokseenkin yksimielisesti kannatettu sitä otaksumista, että Turun vanha dominikaaniluostari on sijainnut niinkutsutun Kaskenahteen rinteellä eli siinä paikassa, jossa nykyinen Kaskenkatu yhtyy Isoon Hämeenkatuun. Ensimäinen löytö, joka antoi aihetta arveluun, että tarinat niillä seuduin löytyneestä luostarista puhuivat totta, on vuodelta 1851. Kun silloin koetettiin oikaista mäen poikki kulkevaa mutkikasta vanhaa katua, tuli pari kyynärää maapinnan alla näkyviin vanha harmaasta kivestä muurattu muuri, jossa ruukki oli niin kovettunut, että muuri vain louhimalla saatiin hajoitetuksi. Tässä muurissa oli eräässä paikassa koristettu kalkkikivi, jossa nähtiin sydän ja lehti, kaiketi lotuslehti, viimemainitut tavallisia luostarin koristuksia. Ihmisluita oli samassa paikassa runsaasti tavattu, kun 1800 luvun alkupuolella kaivettiin perustusta rakennuksille molemmin puolin Kaskenkatua; niitä tavattiin vielä vähän ylempänä, kun vuonna 1873 piti rakennettaman ajotie Vartiavuoren puistoon. Tuosta omituisesta muurista teki Turun historiaa aikoinaan lämpimästi harrastava apteekkari Julin päätöksen, että se kuului Turun entiseen luostariin, ja arveli, että nuo lukuisat ihmisluut olivat saman luostarin entisestä hautausmaasta. Näihin syihin perustuen tulee myöskin professori Bonsdorff teoksessaan „Åbo stads historia“ päätökseen, että vanha dominikaaniluostari sijaitsi tällä paikalla.

Muutamia vuosia sitten, nimittäin vuonna 1900, tuli sattumalta ilmi uusia todistuksia tälle arvelulle. Kun perustusta kaivettiin leipuri Jernvallin uudelle kivirakennukselle tontilla n:o 1 Kaskenkadun varrella eli talossa, joka Hämeenkadulta tullessa on oikealla puolella, tuli näkyviin oudonlaisia holveja. Ja itse teossa olivat nämät holvit huoneita ja käytäviä, mitkä ennen olivat maanpäällä olleet, mutta myöhemmin, kun tonttia oli tasoitettu, joutuneet maan alle. Ennen rakennustyön alkamista oli yhtä holvia käytetty kellarina, mutta muut olivat talonkin asukkaille olleet maan poveen kätketty salaisuus.[1]) Vasta kun Arkeologisen toimiston puolesta oli paikalle saapunut eräs tutkija, tohtori

[1]) Aivan sattumuksesta tulivat nämät holvit puheeksi Turun Suomalaisessa klubissa eräänä lauvantai-iltana. Sen johdosta kävin seuraavana päivänä niitä katsomassa maisteri Kahvan seurassa, joka asui samassa talossa. Koska nämät rakennusjäännökset näyttivät sangen vanhoilta ja tutkimusta ansaitsevilta, kirjoitin niistä pienen kertomuksen sanomalehteen „Uusi Aura“. Maisteri Kahva ilmoitti asiasta Arkeologiselle toimistolle ja kaupungin maistraatille. Mutta vasta sen jälkeen, kun asessorin rouva Tallgren luettuaan uutisen Uudesta Aurasta oli toimittanut niistä piirustukset ja lähettänyt ne Arkeologiselle toimistolle nähtäviksi, sai tohtori Appelgren määräyksen lähteä Turkuun.

Appelgren, joka paljasti kaikki tontilla olevat tähän rakennusryhmään kuuluvat maanalaiset rakennukset, tuli niiden historiallinen merkitys selville. Eräässä huoneessa löydettiin lattian alta pieni uurna täynnä hopearahoja 13 ja 14 sataluvulta ja muureja tarkastaessa huomattiin tiilien muurauksessa keskiaikaista niinkutsuttua munkkilimitystä. Näistä ja muutamista muista tekemistään huomioista tuli tohtori Appelgren päätökseen, että nämät rauniot luultavasti ovat jätteitä tuosta vanhasta kaupungissa löytyneestä dominikaani- eli mustainveljesten luostarista. Koska tohtori Appelgren on julaissut tutkimuksensa tulokset eräässä Finskt Museumiin vuodelta 1901 painetussa kirjoituksessa, en tahdo lukijaa väsyttää tämän laajemmalla esityksellä tästä löydöstä. Lienee kuitenkin syytä huomauttaa, että osa tohtori Appelgrenin paljastamasta maanalaisesta rakennuksesta kulkee viistoon Kaskenkadun alla apteekkari Kyrklundin toisella puolella katua olevaan taloon, jonka pihamaan korkea yläpuoli ehkä sekin säilyttää jonkun osan tätä vanhaa salaperäistä rakennusryhmää. Sen lisäksi voin mainita, että Luostarinmäki, joka nykyään käsittää alueen kaakkoisella puolella Vartiovuoren puistoa, ennen ulottui paljon lähemmälle joen rantaa käsittäen myöskin Kaskenahteen ja nyt puheenaolleen luostaripaikan. Sen huomaa muun muassa siitä, että vielä Turun kartassa vuodelta 1837 Kaskenahteen puoleista osaa nykyistä Samppalinnan vuorta nimitetään Luostarin vuoreksi.

Mutta paitse tätä ovat historian tutkijat maininneet kolme muuta luostaripaikkaa Turussa, vaikk'ei traditsioni ole niitä samassa määrin kannattanut kuin Kaskenahteella sijaitsevaa. Kaksi niistä on aivan tuomiokirkon läheisyydessä, toinen sen kaakkoisella puolella sillä paikalla, missä myöhemmin kirkon muurin yhteyteen rakennettu Turun yliopiston kemiallisen laboratoorion ja anatomiasalin rakennus seisoi. Lindeman, joka teoksessaan „Anteckningar om Åbo domkyrka och dess fornminnen“ (5s:lla) mainitsee tämän tiedon, ei ilmoita, mistä lähteestä se on saatu. Kaiketi on se johonkin hänelle kerrottuun traditsioniin perustava.

Toisen luostaripaikan aivan tuomiokirkon läheisyydessä mainitsee tunnettu Turun yliopiston professori Bilmark eräässä lyhyessä muistiinpanossa, jonka professori Leinberg on julaissut teoksessaan „De finska klostrens historia“ (40:lla). Bilmark lausuu siinä: „Klöster i Åbo hafva fordom varit der handelsman Dahls gård, afl. Prof. Olof Pryss och Presidentshusen och gårdar nu äro“. Kun kartan avulla koettaa saada tämän paikan selville, tulee siihen päätökseen, että Bilmark tässä muistiinpanossaan sijoittaa luostarin hiukan kauvemmas kirkosta kuin Lindeman, nimittäin joen rannalle Ylä- eli Kirkonsillan yläpuolelle. Siellä sijaitsi nimittäin melkein tämän sillan korvalla professori Olof Pryssin talo sen Turun kaupungin kartan mukaan, jonka maanmittari

Gottskalk julkaisi vuonna 1789. Tämä kartta, ainoa Turun kaupungista, joka sisältää talojen omistajain nimet, on pääosaltaan piirustettu Gadolinin vuosina 1754—56 tekemän kartan mukaan, mutta perustuu vuonna 1775 kaupungissa palaneitten talojen suhteen Ekmanssonin vuonna 1779 niistä tekemään karttaan. Pryssin taloa koskeva ilmoitus Gottskalkin kartassa on selvään ajalta ennen sen omistajan kuolemaa, joka tapahtui 1785. Mutta kun Bilmarkin muistiinpano on Pryssin kuoleman jälkeen eli siis viimemainittua vuotta myöhempi, olen tämän-aikuisista manttaaliluetteloista hakenut tiedon, että juuri sama talo Pryssin kuoltua jäi hänen perillisilleen. Kauppias Dahlin taloa en ole tavannut jo mainitussa Turun kartassa enkä myöskään ensimäisiltä vuosilta Pryssin kuoleman jälkeen löytyvissä Turun manttaaliluetteloissa. Mahdollista on, että se oli seuraava tontti joen rannalla jokea ylöspäin eli talo n:o 4. Sitä seuraava talo samaan suuntaan eli talo n:o 5 oli Gottskalkin kartan mukaan varapresidentti Juhana Lagerflyktin. Se on sangen suuri ja ulottuu jokea pitkin ylöspäin lähelle samassa paikassa nykyään sijaitsevan pienen istutuksen koillispuolista aitausta. Mainittu Lagerflykt oli hovioikeuden varapresidenttinä vuosina 1747—1762 ja presidenttinä viimemainitusta vuodesta vuoteen 1774, jolloin hän kuoli. Koska Gottskalk nimittää häntä varapresidentiksi, on hän tämän osan kaupunkia vaarmaankin piirustanut Gadolinin kartan mukaan. Sama talo näkyy Lagerflyktillä olleen kuolemaansa saakka. Kaiketi tarkoitetaan juuri tätä taloa sillä presidentin talolla, joka Tuneldin maantieteen vuonna 1773 ilmestyneessä viidennessä painoksessa mainitaan Turun huomattavimpain julkisten rakennusten joukossa. Nähtävästi oli sama talo vielä Lagerflyktin kuoleman jälkeen kantanut presidentin talon nimeä niihin aikoihin asti, jolloin Bilmark muistiinpanonsa teki, sillä muuta taloa Pryssin talon läheisyydessä, johon tämä nimitys soveltuisi, en ole löytänyt. Siten olisi tämä Bilmarkin mainitsema vanhan luostarin paikka ulottunut melkein nykyisen Kirkonsillan kirkonpuolisesta korvasta jokea pitkin lähelle samalla rannalla sijaitsevan pienen istutuksen koillispuolista aitausta.

Mutta äsken mainitussa muistiinpanossaan ilmoittaa Bilmark toisenkin luostaripaikan, nimittäin siinä korttelissa, missä kaupungin raatihuone nykyään sijaitsee. Hän lausuu näet edellä kerrotun lisäksi: „Jag mins mig hafva hördt at et Klöster varit der handelsm. Lundgrens och Alléns gårdar nu äro“. Allén'in eli oikeammin kaupias Emanuel Allénin talo on juuri nykyisen raatihuoneen kohdalla Gottskalkin kartan mukaan, jossa se on merkitty numerolla 426. Eräs lähiseudussa samassa korttelissa oleva numerolla 409 merkitty talo kuului saman kartan mukaan kauppias Jaakko Allénille ja oli hänen leskellään vielän 1780 luvun loppu-

puolella. Edellinen Allenin talo oli jo viimeksi mainittuun aikaan ostettu raatihuonetta varten. Kauppias Lundgrenin taloa en ole tavannut näillä tienoilla, en Gottskalkin kartassa enkä käyttämissäni manttaaliluetteloissa 1780 luvulta.

Vielä tänä päivänä on se kortteli Turussa, missä raatihuone sijaitsee, hyvin rikas muinaislöydöistä. Holvikäytäviä on runsaasti maan alla. Raatihuoneen tontilla on niitä useita, joista tässä vain mainitsen suurimman. Se sijaitsee talon jokeenpäin olevassa kylkirakennuksessa etsivän poliisin konttorin alla ja on leveydeltään 6 sekä korkeudeltaan 3 metriä. Se on varmaan ennen aikaan ollut joku iso huone maanpinnan yläpuolella olleessa rakennuksessa, mutta myöhemmin, kun tätä paikkaa on täytetty vanhain rakennusten raunioitten peittämiseksi, on se kaiketi joutunut maanalaiseksi. Puisia rakennuksia, enimmästä päästä ulkohuonerivejä, on tavattu vielä syvemmältä samalla tontilla aina 4 metriin saakka maan alla, varsinkin Hämeenkadun puolella olevasta osasta sitä, jonka kauppaneuvos v. Rettig nyt omistaa. Raatihuoneen talosta lounaaseenpäin olevassa naapuritalossa, jossa Rettigin vanha tupakkatehdas sijaitsee, on erään vanhan kivirakennuksen alla pitkä kellariholvi, joka sekin aikoinaan lienee ollut maapinnan yläpuolella. Jos taas tästä talosta siirtyy Nunnankadun poikki kunnallisneuvos Petreliuksen taloon, herättää sen ainoa rakennus, jota nykyään käytetään saunana, jo menneitä aikoja muistuttavalla ulkomuodollaan huomiota. Vaikka Rantakatu, jonka varrella se sijaitsee, tässä kohden kulkee aivan suoraan, on tämä rakennus kaareva pihalle päin. Ja senkin alla on laaja suurimmaksi osaksi maanalainen kellarikerros, johon kylpylaitoksen lämmityslaitokset ovat sijoitetut, mutta pian huomaa tämänkin alkuaan olleen maan päällä kaksikerroksisen rakennuksen alakertana. Muistelen kuulleeni kerrottavan, että tässä rakennuksessa muinoin on munkkeja asunut. Talon pihamaalta on toisesta paikasta tavattu maanalainen holvi.

Professori Leinberg lausuu teoksessaan „De finska klostrens historia“ (39 ja 40s:lla) muutamain seikkain viittaavan siihen, että Turun luostari sijaitsi Nunnankadun tienoilla, vaikka toiselta puolen vanha vuosisatoja säilynyt taru ilmoittaa sen paikaksi Hämeenkadun ja Itäisen Aurakadun (nykyisen Kaskenkadun) kulman. Samassa paikassa teostaan lausuu professori Leinberg vielä, että seutu Vartiavuoren alapuolella, missä luostari sijaitsi, on säilyttänyt nimen luostari eli luostarikortteli, ja että 1600 luvulla sen halki kulki muutamia siitä nimensä saaneita katuja, nimittäin Luostarin ylikatu (nykyään se osa Hämeenkatua, joka kulkee Uudenmaankadun kulmasta Kaskenkadun kulmaan,) Luostarin välikatu ja Luostarin rantakatu. Näihin voin vielä lisätä Luostarin poikkikadun. Omituista on, että nämät kaikki kadut kulkevat juuri

niiden kahden nykyisen korttelin halki, joista viimeksi olemme puhuneet ja joissa tätä nykyä raatihuone, kauppaneuvos v. Rettigin talot ja kunnallisneuvos Petreliuksen sauna sijaitsevat ja joiden lukuisat syvältä maan alta tavatut muinaislöydöt viittaavat varsin kaukaisiin aikoihin.

Selvää on, että traditsioni muutamien näitten luostaripaikkain suhteen on johtanut harhaan. Mutta toiselta puolen on hyvin mahdollista, että Turun dominikaaniluostari on aikojen kuluessa siirtynyt paikasta toiseen. Luonnolliselta tuntuu nimittäin, että se alussa oli tuomiokirkon läheisyydessä, mutta sittemmin jonkun sitä kohdanneen tulipalon johdosta siirtyi kauvemmaksi samasta kirkosta. Jos luostari, niinkuin professori Leinberg näkyy arvelevan, ainakin vuoteen 1429 oli puusta rakennettu, tuntuu tämä varsin otaksuttavalta. Ja sanotaanhan eräässä Turun dominikaaniluostaria koskevassa kirjeessä vuodelta 1340, että se oli „prope civitatem Aboensem“, siis kaupungin ulkopuolella. Onhan sen lisäksi tunnettua, että Turkuun tai aivan sen läheisyyteen aiottiin perustaa nunnaluostari, niinkutsuttu Pyhän Annan luostari, joka lopulta Birgittalaisluostarina perustettiin Naantaliin. Ehkä sitä varten pantiin alkuun keskenjäänyt rakennus jollekin tässä ylempänä mainituista luostaripaikoista. Tulevaisuudessa selvittänee kyllä tieteellinen tutkimus, miten paljon perää on näissä kertomissani taruissa Turun dominikaaniluostarin paikasta. Mutta paljon hyvää kysymyksen ratkaisuun vaikuttavaa materiaalia voitaisiin varmaankin saada, jos kaivamistöitä toimitettaessa traditsionin ilmoittamilla paikoilla tarkkaan tutkittaisiin kaikki muinaislöydöt, jotka niiden kestäessä tulevat ilmi.

K. R. M.

Yliopisto-oloja Ison vihan jälkeen.

Kirjoittanut **Gunnar Palander.**

„Vuonna 1722, 26 p. marrask.“, kertovat konsistorion pöytäkirjat, „Kuninkaallinen Akatemia, joka aina Vuodesta 1713, jolloin moskovalaiset valloittivat tämän maan, oli ollut autiona, jälleen Herran nimessä perustettiin ja uudistettiin, juhlallisella toimituksella, siten että Korkeastikunnioitettu Herra Piispa ja Varakansleri Tohtori Hermann Witte

kauniilla puheella alotti toimituksen ja Hänen Korkeakreivillisen Ylhäisyytensä, Presidentin, Maaherran ja tämän Akatemian Kanslerin viime lokakuun 16:nä antaman valtakirjan mukaisesti jätti Rector Magnificuksen viran Professor Primariukselle Korkeastikunnioitetulle Maisterille Hermann Rossille, jonkajälkeen toimitettiin ja päätettiin, niin hyvin silloin kuin myös seuraavina päivinä kaikki se mikä Korkeastikunnioitetun Piispan ja Varakanslerin julkaisemassa programmissa on mainittu". [1])

Tätä juhlallista tilaisuutta varten oli jo kauvan tehty valmistuksia. Akatemian puuseppä Isberg oli monta viikkoa nikkaroinut yläkerroksen oppisalin ja konsistoriohuoneen akkunoita, joihin varakansleri omista varoistaan oli kustantanut $1^1/_2$ laatikollista akkunalasia ynnä muut tarvittavat ainekset; työmiehet olivat korjailleet porraskäytävää, ovia y. m.; ja konsistorion huoneeseen oli tilattu tuolit entisten pitkien penkkien sijaan, jotka venäläisvallan aikana olivat hävinneet. Autio akatemiahuoneusto oli siten saatu asianmukaiseen kuntoon. Edelleen oli sotajoukkojen komentajalta, kenraali Stackelbergiltä kunnialaukauksia varten tykit ampumatarpeineen tilattu, soittokunta oli hankittu soittamaan ja ensimäisenä juhlapäivänä soitettiin tuomiokirkon kelloja, isoa kelloa puoli yhdeksältä aamulla, mutta kaikkia kelloja silloin kun akateeminen kulkue lähti astumaan yliopistolta kirkkoa kohti, missä Kemiön kirkkoherra Fleege toimitti jumalanpalveluksen.

Tuollaisella juhlallisella toimituksella siis Turun akatemia alotti vapaudenaikaisen elämän. Mutta kauan kesti vielä ennenkuin sota-ajan jäljet oli saatu poistetuksi ja olot edes jonkun verran olivat järjestyneet. Varakansleri Witte, Yösalon entinen superintendentti, siis saksalainen mies, mutta virkaansa äskettäin asetettu „oppineena, ansiokkaana ja suomenkielentaitoisena henkilönä", oli pontevasti ryhtynyt niitä parantelemaan. Ison vihan raaistuttamia ylioppilaita hän ankarasti valvoi ja oppisijoille hän yritti asetella, milloin konsistorion kannattamana, milloin vastoin opettajain enemmistön vaaliakin, taitavia ja uutteroita miehiä. Vanhat professorit eivät piispasta suinkaan mallikelpoisia olleet sillä „useat heistä halusivat itse määrätä elintapansa ja toimintansa, eivätkä osottaneet niin suurta intoa kuin rappeutunut oppilaitos vaati". Varakanslerin hyvää tarkoitusta tuskin tulee epäillä; mutta mielivaltaisuus jota hän professorien valinnassa osotti ja tarmo, jolla hän asioitansa yksityisesti kanslerin luona ajoi, aikaansai piankin ilmiriitaisuutta monen vanhan professorin ja varakansleri Witten välillä. Eikä puutu esimerkkejä siitäkään,

[1]) Kirjoitukseni perustuu paitsi konsistorion pöytäkirjoihin etupäässä Ruotsin valtioarkistossa oleviin konsistorion, varakanslerin ynnä yksityisten professorien virallisiin ja puolivirallisiin kirjelmiin, Hornin kirjekonsepteihin y. m. siellä säilyneisiin Turun akatemian kanslerinarkiston tähteisiin.

että hän vastoin kaikkea kohtuutta suosi läheisimpiä suosikkejansa: erittäinkin oli hänen uskollinen aseenkantajansa ylimääräinen professori Juhana Haartman etuoikeutetussa asemassa.

Varakanslerin menettelytapaa kuvaa esim. hänen esiintymisensä kolmatta teologian professorinvirkaa haettaessa. Kirjeen toisensa jälkeen hän kanslerille kirjoittaa ylenpalttisesti yhtä hakijoista, Haartmania ylistellen: tämä oli virkaan soveliain „ei ainoastaan yleisen edun ja akateemisen nuorison menestyksen nimessä vaan myöskin sen varman avun vuoksi, joka hänestä piispalle tuomiokapitulissa oli toivottavissa". Toisia hakijoita piispa yhtä innokkaasti moittii: „Herra Professori Juslenius on ensinnäkin kirjoittanut väitöskirjansa paljoa vähemmällä huolella ja sitten sitä paljoa huonommin puolustanut. Kun hän teologisessa tiedekunnassa oli väitöskirjansa esitellyt, oli suuri osa siitä muutettava ennenkuin se joutui kirjapainoon ja itse väittelyn aikana täytyi minun vähän päästä häntä autella koska mielelläni tahdoin häntä estää julkisesti joutumasta nolatuksi. Niin myöskin hänen väitöskirjansa Ratio in assensum fidei circa mediatorem inter Deum et hominem lienee piispa Gezelius-vainaan aikana joutunut kielletyksi ja minä puolestani huomaan sen tapahtuneen raskauttavista syistä". — Eipä siis ihmettä, että piispan väitettiin vainoavan Turun akatemian suomalaissyntyisiä professoreita muukalaisten eduksi, vieläpä koko Suomen kansakuntaa sortavan.

Tällaista ei kenkään saattanut sanoa akatemian iäkkäästä kanslerista kreivi Kaarlo Gyllenstiernasta. Ehdokkaita professorinvirkoihin suositellessansa hän halusta huomautteli, „että oli yliopiston sääntöjen mukaista ottaa akatemian vanhoja ja ansiokkaita jäseniä, avonaisia virkoja täytettäessä, ennen muita huomioon ja että suomalaisiin seurakuntiin välttämättömästi oli sellaisia sielunpaimenia hankittava, jotka (kotimaista) kieltä taitavat — — — jos edes jonkinlaista kristinuskon taitoa niin pitkän sodan ja jumalattoman menon jälkeen toivottiin". Mutta kesäkuulla 1723 vanha kansleri kuoli. Seuraajan valinnasta konsistorion jäsenet olivat eri mieltä: ajateltiin sekä kreivi Juhan Lillienstedtiä, tunnettua suomalaisystävää että Arvid Bernhard Hornia, jonka valtiollisen toiminnan loistoaika juuri oli alkamassa. Useimmat syntyperäisistä suomalaisista halusivat edellistä. „Omasta puolestani en asiain näin ollen parempaa tiedä" Haartman 11 p. heinäkuuta kirjoittaa suosijallensa varakanslerille „kuin että pitemmättä viivytyksettä anomme Hänen Korkeakreivillistä Ylhäisyyttänsä kreivi Lillienstedtiä siihen (nim. kanslerinvirkaan) katsoen siihen että hän myöskin on meidän kansakuntaamme kuuluva herra, kaikkiin tieteitten haaroihin syvälti perehtynyt ja suomalaisille niin suosiollinen kuin suinkin. Hän tuntee hyvinkin hyvästi

yliopistomme laadun ja luonteen, on aina osottautunut tieteitten ja tieteilijäin pääsuosijaksi ja hän Jumalan armosta myös keksii keinoja miten meidän rappeutunut akatemiamme vaurastuisi ja saisi myöskin muualla suosiota". Miten asiata sitten Tukholmassa ajettiin, en ole saanut selville; tulokseksi ainakin tuli, että Horn nimitettiin akatemian kansleriksi.

Hornista sai varakansleri vakavan tuen. Kumpikin olivat vakuutetut siitä, että akatemia tarvitsee perinpohjaista uudistusta ja jäntevää johtoa, siksi oli kanslerinkin mielestä voimakas varakanslerin-valta tarpeen. Olihan sitäpaitsi muutenkin Hornin valtiotaidon tapaista suosia yhteiskunnan ylimpiä kerroksia, korkea-aatelia ja ylimpiä virkamiehiä sekä näiden avulla pitää alempiarvoisia kurissa. Tässä oli hänen toimintatapansa kanslerina ja kansliapresidenttinä samanlainen.

Akateemisissa piireissä piilevät personalliset vastakohdat ja vaivoin hillityt intohimot antoivat sekaannuksiin aihetta ja toisaalta ne viranomaisten menettelytavasta yltyivät. Puolueryhmitysten ja lukuisien vastakohtaisuuksien syitä en ole tarkemmin tutkinut: niiden tunteminen edellyttäisikin pienimpiin yksityiskohtiin ulottuvaa akatemiakaupungin, vieläpä koko maamme olojen tuntemusta. Siksi me seuraavasta näemme intohimojen sokeasti tirkistelevän tapausten alta, puhkeavan pahoihin sanoihin tahi kiihkoisiksi teoiksi yltyvän, kannattavan kaikkea ja silti jäävän selittämättömiksi. Mutta meitä huvittavatkin muodot, joihin intohimot pukeutuvat: paisuvan kunnianhimon poltto, räikeä vihan väri, kateuden kiertoviivat; me seuramme niitä ja sanomme: juuri nuo muodot on suomalainen elämä kerran alkavan vapaudenajan ajanluonteen pakotuksesta ottanut.

* *
*

Intohimot leimahtivat ilmiriidaksi itse rehtorinmuuttajaispäivänä 11 p. helmikuuta 1724. Uusi rehtori, lakitieteen professori Samuel Schultén piti päivän kunniaksi luonansa akatemian opettajakunnalle ja kaupungin viranomaisille päivälliset; ateria oli jo lopetettu ja osa vieraista, myöskin varakansleri oli poislähtenyt. Vaan antakaammehan rehtorin itsensä kertoa: „Minä astuin Herra Professori Alstrinin luo", hän sanoo, „kysyen häneltä joko muistopuhe, mikä Alstrinin oli pidettävä Hänen Autuaan Korkeakreivillisen Ylhäisyytensä, tämän Akatemian edesmenneen armollisen Kanslerin kunniaksi, oli valmis. Johon hän vastasi: ei. Kysyin minä edelleen miten pian hän sitten saisi sen valmiiksi. Hän vastasi, ettei voinut sitä sanoa koska saarnaaminen juhlien aikana oli häntä estänyt ja nyt hänellä taas oli rippimatkansa Piikkiön apupitäjässä tehtävänä". Turhaan Schultén koetti virkaveljeltänsä saada edes jonkinlaista varmempaa vastausta taikka summittaista lupausta ja kun hän arveli

professorin itsepintaisella kieltelemisellään tahtovan ilmaista, ettei katsonut itseään velvolliseksi minkäänlaiseen tilintekoon, kiivastui rehtori lopuksi. Todellisesta kiitollisuudesta Autuaallisen Herran ja Kreivin korkeita ansioita kohtaan sekä mitä Akatemiaan yleensä että erittäinkin sen kaikkiin jäseniin tulee kertoo Schultén edelleen edesmenneen kanslerin seuraajalle „ilmoitin minä mielipahani niin sopimattomasta ja odottamattomasta vastauksesta, sekä Herra Professori Alstrinille itsellensä, joka sitäpaitsi tunnetusti epäsäännöllisen elintapansa vuoksi sieti saada huomautuksen velvollisuuksistaan, että muutamille sisähuoneessa istuville Professoreille. Silloin Herra Professori Scarin nousi puolustamaan Herra Professori Alstrinia sillä syyllä, että tuollainen muistopuhe vaati aikaa, jota minä kuitenkaan en ennemmin enkä myöhemmin ole kieltänyt enkä vääräksi väittänyt".

Näin oli riita valmiina, kuvaava kylläkin vihamielisyydelle, joka professorien kesken vallitsi. Asianomaisten ilmoitukset sen menosta eroavat toisistansa, kuitenkin voi tapauksen suunnillensa tällaiseksi huomata: Professori Haartman yritteli sekä sanoilla että viittauksilla saada Alstrinia vetäytymään pois, vihdoin hän Schulténin rouvan sekä varasihteeri Arosiuksen pyynnöstä kävi riitelijää käsipuolesta ja kuletti hänet pöydän alapäähän istumaan. „Herra Rehtori, me ja kaikki muut vieraat, jotka vielä olivat jälellä, olimme tuskin kunnolla istuutuneet" Haartman kertoo „kun Herra Rehtori hyvin kiihottuneena viittasi pöydän alapäähän ja sanoi kovaäänisesti: *Sinä munsööri;* kun minä katsoin ympärilleni nähdäkseni ketä hän sillä tarkoitti toisti hän halveksivilla liikkeillä: *Niin juuri Sinä munsööri.* Kun minä suuttuneena sellaisista odottamattomista solvauksista, heti hiljaa ja sanaakaan vastaamatta nousin, otin hattuni ja menin ulos, teki Herra Rehtori edelleenkin minun poismennessäni halveksivia liikkeitään ja sanoi: *mars mars.* Haartmanin mentyä suuttunut isäntä jatkoi solvauksiansa kunnes professori Fahlenius oman ilmoituksensa mukaan „kohteliain sanoin ja siivosti lausui: *Teidän Korkea-arvoisuutenne ei suvainne puhua sillä tavoin Herra Professori Haartmanista, kun hän on poissa. Jos Teidän Korkea-arvoisuudellanne on jotakin häntä vastaan sydämmellään, niin voisittehan sanoa sen hänelle vasten silmiä. Sellaista en saata kuunnella.* Silloin Herra Rector Magnificus, joka istui vierelläni, vihasesti ja intoisesti minua solvasi: *Sinä, Sinä apulaisraukka Upsalasta, etkö tiedä, että minä Sinut tänne toimitin, muuten et olisi ikinä tänne tullut,* ja muuta samanlaista sekä löi nyrkkiään pöytään. Ja kun Herra Rector Magnificus yhä näin jatkoi ilman pienintäkään syytä tahi vastasolvausta, otin läsnäolevat Herrat Professorit sekä muut, jotka läsnä olivat, todistajiksi siitä mitä silloin sanottiin ja nousin lähteäkseni. Silloin hän ylvästellen

ja halveksivilla eleillä sanoi: *Tuossa on ovi, ja pian täältä.* Nyt ei Scarin voinut enää itseänsä pidättää, vaan nousi hänkin lähteäkseen, jolloin rehtori ehti tokaista: *Niin, Sinä siellä perällä, niin niin, kyllä tunnen Sinutkin.* Scarin „syystä harmistuneena astui paikaltansa ja samoilla sanoilla ja liikkeillä, joilla Herra Rehtori ennen oli häntä halveksivasti puhutellut, sanoi samat sanat hänelle takaisin, jonka jälkeen koko keskustelu päättyi".

Kohtauksella oli vielä jälkinäytöksensä. Maaherra von Willebrand otti jäähyväiset ja jälellä olevat professorit läksivät häntä portille saattamaan ja palasivat sitten muka illanviettoa jatkamaan sekä jäähyväisiä sanomaan. Schultén on tästä jälkivierailusta antanut seuraavan kuvauksen: „Herra Professori Alstrin alkoi hammastella sitä huomautusta, jonka hänelle ennen olin edellämainitun muistopuheen johdosta tehnyt; Herra Professori Haartman rupesi siihen sekaantumaan vakuutellen, että vaikkapa ei tänä, niin tottapa jonakin toisena vuonna saisin muistutuksia menettelystäni rehtorina; Herra Professori Fahlenius niinikään vuorostaan alkoi Professori Haartmania puolustella lausuen ettei minun sopinut niin Professori Haartmanille vastata; ja Herra Professori Scarin puolustamaan Professori Fahleniusta käyttäen sen ohella useita loukkaavia lausetapoja sekä useita kertoja nimittäen minua tuolla halveksivalla sanalla: *sinä,* ja vielä lyöden kauhistuttavan kiivaasti pöytään sekä lyöden murskaksi osan laseistani. Yhtä kiihkeästi hän ryntäsi yhdeltä puolen pöytää ja Herrat Professorit Alstrin ja Fahlenius toiselta (sillä Professori Haartman oli silloin jo poismennyt) puistaen nyrkkejään sinnepäin missä minä istuin nojatuolissa, tuosta kamalasta mellakasta ja odottamattomasta loukkauksesta — minä kun juuri äskettäin olin taudista toipunut — puoleksi pyörryksissä. Tästä minä virkosin vasta, kun kuulin kovaäänisesti huudettavan: *Miehet, tietäkää mitä teette. Te joudutte kaikki tyyni linnaan,* ja lisäksi toisaalta: *Teidän Korkea-arvoisuutenne, he aikovat käydä kimppuunne,* joka tosiaan olisikin tapahtunut, ellei sivullisia olisi joutunut väliin ja suurella vaivalla saaneet heitä estetyksi".

Professorit kertovat itse tapauksen toisin tapahtuneen, väittävätpä tässäkin sopimattomien sanojen ja tekojen lankeavan rehtorin itsensä omalletunnolle. Oli miten tahansa, kuulumaton häväistys oli tapahtunut. Varakansleri yrittää kiihtyneitä riitapuolia sovitella, mutta turhaan. Kirjeet kulkevat asiata kertomaan akatemian korkeimmalle kaitsijalle Arvid Hornille Tukholmaan: professorit lähettävät esityksensä siitä ja varakansleri liittää siihen omansa — kaikki tämä 21 päivänä helmikuuta — Schultén puolestaan vastaa laajalla kirjelmällä maaliskuun 19:neltä. Kansleri

rakentelee rauhaa: hän uskoo Wittelle sovittelutyön ja ystävällisesti hän neuvoo Schulteniakin siihen. Vaan sovintoa ei sittenkään synny.

Olihan selvä, ettei sitä syntynyt. Varakansleri ja rehtori vaihtoivat kirjelmiä. Edellinen pyysi riitapuolia saapumaan hänen luoksensa sovintokokoukseen huhtikuun 11 päiväksi — sillä siksi pitkälle oli aika alituisissa selvittelyissä kulunut — jälkimäinen ei sellaiseen sovintokokoukseen suostunut. „Kun aijottu keskustelu oli tarkoitettu toimeenpantavaksi ilman todistajia, ilman pöytäkirjaa ja ilman notariota“, Schultén selittelee, „ei minulla olisi ollut mitään takeita siitä, että asian oikea laita olisi käynyt ilmi, vaan olisi minun pitänyt siten ehdottomasti alistua Herra Piispan armoihin ja tuomioon, koskapa on tunnettua, että hän on asianomaisten neljän professorin suuri suosija; jotavastoin minä en suinkaan saata itseäni sellaisesta edusta onnitella“. Kirjeet siis uudelleen kulkevat kanslerille, varakanslerin valitellen sovintotuuman myttyynmenoa, Schultenilta toinen toisensa perästä puolustellen ja selitellen, pyytämällä pyydellen, ettei kansleri jättäisi akatemian rehtoria varakanslerin valtaan. Ja molemmat ehdottavat, että asia ratkaistaisiin julkisella oikeudenkäynnillä konsistoriossa; rohkeneepa Schultén siihen lisätä: „Muuten pyydän nöyrästi, ettei Teidän Korkeakreivillinen Ylhäisyytenne suvaitsisi väsyä siihen, että minä puolustaudun niinpiankun joku minusta on valittanut. Sillä mitään tahraa en kärsi itseeni tarttuvan, kun kerran käyttäydyn kuten minun tulee. Ja koska täällä on levoton elämä (Jumala parhaiten tietää kuka sen aikaansaa) tulee tavaksi aina kääntyä Teidän Ylhäisyytenne puoleen Konsistoriota sivuuttamalla ja siten estetään oikeuden meno, jonka akatemiassa samoinkuin muuallakin sääntöjen mukaisesti tulee kulkea alemmasta paikasta ylempään, eikä niin ollen enää ole mitään mahdollisuutta toimittaa virkaansa oikein ja moitteetta“.

Kansleri Tukholmassa saa näin kirjeen toisensa jälkeen, pyyteleviä, selitteleviä, syytteleviä, joissa ärsytetyt intohimot turhaan koettavat kätkeytyä nöyräin ja alamaisten lauseparsien alle. Hän haluaa ilmeisesti varakansleria kaikessa kannattaa, hän kiittelee tämän toimenpiteitä, tämän tarmoa ja intoa, mutta on samalla kyllin viisas ja varovainen, jotta olisi asioita entistä enemmän kärjistymään saattanut. Hän siis kirjoittaa Schulténille suosiollisesti ja ystävällisestikin, vetoaa rauhallisen yhteistoiminnan välttämättömyyteen, akatemian arvon ylläpitämiseen kehottaen kaunein sanoin kumpaistakin riitapuolta sopimaan. Nyt hän viimein — toukokuun 11 päivänä — viimeksisaamainsa tietojen johdosta rehtorille puhuu jyrkkää kieltä: „Minun täytyy myöskin tunnustaa, ettei tarkoitukseni suinkaan ollut, että asia sellaisilla muodollisuuksilla ja sellaisella melulla ratkaistaisiin, koskapa sellainen on aivan tavatonta silloin kun ystävällinen sovinto on tehtävänä, erittäin juuri tässä tapa-

uksessa; koskapa sellaisesta riidasta, joka viinilasin ääressä on syntynyt, halusta seuraavana päivänä koetetaan ystävyydessä sopia. Myöskään ei Herra Piispa ja Varakansleri ole tässä asiassa muuta tehnyt kuin sitä, mihin akatemian sääntöjen toinen kappale häntä kehottaa ja minä voin Teille, Herra Rector Magnificus, vakuuttaa, että Herra Piispa ja Varakansleri on jutun minulle esittänyt ilman pienintäkään intohimoa tahi puolueellisuutta. Vaan sitten jätänkin Teidän itsenne pääteltäväksi, Herra Rector Magnificus, mitä iloa minulla on itselleni uskotusta Kanslerinvirasta, kun heti ottaessani virkani vastaan, sellaisia riitoja Akatemian jäsenten kesken syntyy, jotka ovat Akatemialle häpeäksi ja haitaksi, sen jäsenille varsin vähäksi kunniaksi ja opiskelevalle nuorisolle suurimmaksi pahennukseksi“ — ja konseptista päättäen oli aikomus vielä lisätä: „ja eikö minulla ole syytä, mitä pikemmin sitä parempi, pyrkiä tästä erilleni, etenkin kun minun täällä suureksi kiusakseni täytyy kuulla kaikesta tuosta puhuttavan“. Schultén tulisi vielä kerran tarkoin miettiä suostuisiko sovintoon vai lykkäisikö asian tuomioistuimen ratkaistavaksi. Ja varakanslerille meni samalla kertaa vielä viimeinen kehotus rauhanrakenteluun.

Se vaikutti. Miten sovinto tapahtui, siitä kertoo Schultén 10 päivää myöhemmin kirjeessä kanslerille, ei tosin varsin samalla tavalla kuin varakansleri samanaikuisessa kertomuksessaan, mutta pääpiirteissään yhtäpitävästi: „Se mitä Teidän Korkeakreivillinen Ylhäisyytenne tämän kuukauden 11 päivänä armossa suvaitsi käskeä alamaiselle palvelijalleen, se on nyt alusta loppuun täytetty ja noudatettu. Ja enimmin on minua huolettanut se miten tuo saattaisi sillä tavalla tapahtua, että teeskentelemätön syvä kunnioitukseni ja kuuliaisuuteni esivaltaani ja korkeata päällikköäni kohtaan siitä olisi huomattavissa; ja samalla huolenpitoni Akatemian ja sen jäsenten kunniasta, niin myöskin suopeuteni ja taipuvaisuuteni unohtamaan mitä epämieluista minulle on saattanut tapahtua, siitä tulisi näkyviin. Viime maanantaina oli minulla sentähden kunnia ilmoittaa Herra Piispalle ja Varakanslerille ajatukseni“, — varakansleri taas esittää sovinnonalotteen omaksi ansiokseen — „ja seuraavana päivänä yhdyin Herroihin asianomaisiin ja ojensimme muitta mutkitta toisillemme kätemme, jonka jälkeen Herra Piispa tarjosi meille aterian ja niin erosimme hyvinä ystävinä“. Juttu, joka kokonaisen kevätlukukauden oli pitänyt yliopistopiirejä kuohuksissa ja aiheuttanut kymmeniä kirjeitä ja kirjelmiä Turun ja Tukholman välillä, oli siihen päättynyt. Schultén ikäänkuin anteeksipyydellen kiirehti kanslerilta rukoilemaan, ettei tuomitsisi koko akateemista opettajakuntaa sen mukaan mitä hän yksityisesti oli tehnyt, ja ettei hän väsyisi tärkeään tehtäväänsä. Hän, Schultén, oli vakuutettu siitä, ettei ylioppilasnuorisosta ainoakaan ollut

asiasta kuullut ja konsistoriossa oli hän koko ajan esiintynyt ikäänkuin ei mitään olisi tapahtunut. Ja lopuksi sekä hän että varakansleri kiittävät Hornia armollisesta rauhanrakentamistyöstä.

*

Päättynyt riitajuttu oli vain ensimäinen räikeässä ristiriitaisuuksien sarjassa; niitä oli rinnan tämän kanssa ja kauan jälkeenkinpäin; niitä oli yliopiston opettajien, sitten semminkin varakanslerin ja rehtorin, lopuksi yliopiston ja hovioikeuden välillä. Tahtomatta tarkemmin tätä vyyhtiä selvitellä, esitän siitä vain muutamia tapahtumajaksoja.

Niistä ensimäisen, ja edelläkerrotun jutun aikuisen, oli aiheuttanut kysymys varakanslerin istuinsijasta konsistoriossa. Professorikunta oli kuten edellä näimme viime aikoihin asti kokouksissansa istunut pitkillä penkeillä pienen konsistorionsalin seiniä myöten, varakansleri ja rehtori poikkipenkillä, edessänsä pieni pöytä. Mutta sitten oli hankittu tuolit, jotta kaikki konsistorion jäsenet voisivat pöydän ympärillä istua; arvonerotukseksi oli varakanslerille ja rehtorille varattu pienet venäjännahalla päällystetyt nojatuolit, vastatuksin kummankin tuolirivin yläpäässä. Mutta pöydän päähän, kunniasijalle, oli asetettu hänen korkeakreivillisen ylhäisyytensä akatemian korkean kanslerin suuri, kultanahkainen nojatuoli.

Vaan Wittepä ei tähän tyytynytkään: hänhän edusti kansleria konsistoriossa, hänen oli siis myöskin oltava kunniasijalla — pöydän päässä. Professorit taas itsepintaisesti puolustivat tuolijärjestystänsä. Miten oli tästä selviydyttävä? Tietysti taas valituksia, selittelyitä ja kyselyjä, joukko pulmallisia tapauksia, ja asia mutkistui aina enemmän. — „Konsistorio ei halua asettaa tuoleja siihen järjestykseen, missä ne muissa akatemioissa ovat, vaan viralleni vahingoksi kieltää minulta sen istuimen, mikä upsalalaisen ja lundilaisen käytännön mukaan minulle kuuluu, asettaen tyhjän tuolin minun ja Rehtorin tuolin väliin, niin että minun tuolini on toisella puolen pöytää Herrain Professorien rivissä ja Rehtorin toisten Herrain Professorien rivissä toisella puolella.“ — Näin yhdessä kirjeessä, sitten taas vastakkaiselta taholta: „Jos nyt Herra Varakanslerin tuoli muutetaan pöydän päähän, niin en tiedä mitään soveliasta sijaa minne sijoittaisi Hänen Ylhäisyytensä Kanslerin tuolin, koska Konsistorion Huone on erinomaisen kaitainen ja lyhyt, ja tämän tuolin nostaminen toiseen huoneeseen ei taas tunnu soveltuvan siihen kunnioitukseen, jonka olemme velvolliset osottamaan korkealle ja armolliselle Kanslerillemme.“ Ja uudelleen: „Niinpä minä en myöskään saata käsittää mitä Herra Varakanslerilla on sitä vastaan, että Korkean Kanslerin tuoli yksin on pöydän päässä; niinikään on ihan sopimatonta

ja mahdotonta, että se on Varakanslerin selän takana, niinkuin jo jonkun kerran todella on tapahtunut, niin että Varakanslerin tuolin takapuoli ja Korkean Kanslerin tuolin etupuoli ovat melkein koskeneet toisiinsa."

Lopuksi kiintyy kaikki huomio käytäntöön Lundissa ja Upsalassa. Kirjoitetaan kumpaankin paikkaan ja saamainsa ilmoitusten johdosta akatemian konsistorio ottaa asian käsittelyn alaiseksi. Sillä kysymys on käynyt yhä tärkeämmäksi. Jos näet varakansleri voittaa, ei hän enää kirkossakaan voi istua rehtorin vieressä eikä saata konsistorion kirjelmiin kirjoittaa nimeänsä rehtorin nimen rinnalle. Hän esiintyy siinä tapauksessa yksin, rehtori vasta hänen alapuolellaan. Saatiin sitten Upsalasta tieto, että siellä tosiaan oli juuri tällainen tapa, mutta siellä olikin varakanslerina valtakunnan arkkipiispa; Lundissa taas rehtori ja varakansleri istuvat rinnan. Ja konsistorio ylläolevan nojalla tekee tämän ehdotuksen:

„Ja tulee siis Akateemisen Konsistorion vilpittömäksi mielipiteeksi se, että mitä tuoliin tulee, jonka Korkealle Kanslerille olemme hankkineet ja Konsistoriossa pöydän päähän asettaneet, jää samainen tuoli siinä yhä edelleen olemaan, niin että milloin Akateeminen Konsistorio saa suuren onnen nähdä Korkean Kanslerinsa luonaan, hän silloin tuolle tuolille istuutuu. Ja saman Korkean Herran poissaollessa Korkeastikunnioitettava Varakansleri, mutta muuten Akatemian Rehtori sillä istuu, niinkuin Upsalassakin on tapana tällaista tuolia käyttää. Kun Korkea Kansleri ei ole läsnä ja Korkeastikunnioitettava Varakansleri tulee saapuville, arvelee tämä Konsistorio, että Rector Magnificuksen tulee istua samalla tavalla kuin Lundissa" — siis varakanslerin vieressä — „koska sellainen on tässä Akatemiassa entisaikaisten tapain mukaista ja molemmat Korkeastikunnioitettavat Varakanslerit ovat samanarvoisia, kumminkin liikuttamatta Korkean Kanslerin tuolia, jolle Herra Varakansleri, milloin tulee saapuville, istuutuu ja joka aina on pöydän päässä, niin että Herrat Professorit tiedekuntain mukaan aina istuvat muuttumatta paikoillaan."

Horn kiirehti hyväksymään konsistorion ehdotuksen, joten siis Witte sai edelleenkin kanslerin kultapeitteisessä tuolissa istua. Varakansleri oli mielissään. Melkeinpä luulee näkevänsä vanhan kirkkoruhtinaan hymyilevänä ja kiitollisena kanslerille kirjoittamassa, kun hän piirtää paperille: „Sitä korkeata armoa ja korkeasti ylistettyä oikeudenmukaisuutta, jota Teidän Korkeakreivillinen Ylhäisyytenne on suvainnut minulle ilmaista Varakanslerin istuimen suhteen, Akateemisessa Konsistoriossa, kunnioitan kaiken elämän ikäni sitäkin enemmän, kun täten Teidän Korkeakreivillisen Ylhäisyytenne armollisella avustuksella voin varmasti viras-

sani käyttää suurempaa pontta sekä samalla vihdoinkin saattaa lamautuneen Akateemisen virastomme parempaan käyntiin."

Rauha ei tosin siltä palannut konsistoriohuoneen pitkän pöydän ympärille. Tuskin olivat viimeiset kiitoskirjeet armollisesta rauhanrakentelusta kanslerille menneet kun jo varakansleri valittaa, että uskollisuuden valaa kuninkaalle vannottaessa rehtori törkeästi häntä konsistorion kuullen oli solvaissut. Schultén näet juuri oli virkaveljiänsä vannottamassa, kun Witte ehti astua sisälle ja kesken toimituksen vaati rehtorin tilille tästä omin päin otetusta valasta. Uusi jupakka nousi. Sen asiakirjat ovat liiaksi laajoja jotta niitä tässä kävisi esittäminen; vielä vähemmin on tämän kirjoituksen tila riittävä yhä uusia, ilmeneviä erimielisyyksiä luettelemaan, semminkin kun rehtorin ja varakanslerin riita laajeni kummankin virkamahdin perusoikeuksia käsittäväksi periaatteelliseksi taisteluksi. Oliko rehtorilla oikeutta kutsua konsistorio kokoon varakanslerin tietämättä? Oliko hänellä oikeutta varakanslerin nimikirjoitusta kieltää määrättyjen konsistorion kirjelmäin alta? Oliko hän velvollinen akatemian asiapapereita piispan tarkastettavaksi jättämään? Vihdoin, oliko rehtorikausi oleva koko- vaiko vain puolivuotinen? Riita-asioita tuntui loppumattomiin riittävän ja vähentymättömällä voimalla virkamahdit aina uudellensa törmäsivät toisiansa vastaan. Maaliskuun 1 päivänä päättyy sitten Schulténin rehtorikausi ja rehtorin viheriän samettikaavun kantajaksi valitaan parraton aatelisnuorukainen, kreivi Klas Ekeblad, joka Turussa opiskelemalla sikäläiselle akatemialle oli tuottanut suuren kunnian.

*

13 p. lokakuuta 1725 juhli akatemia hovioikeutta sen johdosta, että tämän turkulaisen veljesviraston säännöllinen työkausi uudelleen oli alkanut presidenttinsä, kreivi Ernst Johan Creutzin johdolla. Schultén, joka vähäistä myöhemmin akateemisen virkansa ohella tuli apulaisasessoriksi hovioikeuteen, latinalaisessa korupuheessa ylisteli laillisuuden arvaamattoman suurta arvoa, loi katsauksen suomalaisten lakilaitosten syntyyn ja viimeksi kiitteli hovioikeuden mainiota presidenttiä. Yleisö oli maamme sivistyneintä ja hienointa: etusijoilla yliopiston opettajat ja hovioikeuden virkamiehet, rehtori Klas Ekeblad, maaherra, piispa istuen penkillänsä oppituolista oikealla, presidentit Creutz ja Cederhielm rinnakkain vasemmalla. Silloin, juhlasoiton kuuluessa, hovioikeuden auskultantti Johan Schult rientää esille runomittaista ruotsalaista juhlapuhettansa pitämään. Vaivoin oli hän siihen viranomaisilta luvan saanut. Hänen maineensa ei näet ylioppilasajoilta Upsalassa ollut kehuttava,

tutkinnot suoritettuansa oli hän Venäjän virkauralle pyrkinyt, mutta palannut tyhjintoimin Turkuun ja täällä hän aivan äskettäin oli piispan suututtanut marssimalla tovereinensa piispankartanon ohitse saattueessa lippu, pullo ja pikareita käsissä. Äsken hän puhettansa pitääkseen oli itsellensä vaatinut keskimäistä istuinta juhlasalin kolmiosaisesta oppituolista; akatemian viranomaiset sen häneltä kielsivät koska hän siihen oli ilmeisesti halpa-arvoinen ja kaikkien yllätysten varalle oli kielletyn kunniasijan oviaukko punasella veralla suljettu.

Vaan nytpä tapahtuikin kuulumatonta. Schult astui oppituolin luo, repi reippaasti kankaan pitimistänsä, asettui juuri tuolle keskimäiselle kateederisijalle ja alkoi kuuluvasti lukea sepustuksensa alkusäkeitä:

Konungens högsta man i Finland, Nådige Herre,
Höge af stånd, af ätt, af wett, beprydde med sköldar,
Themidis rådgiärda Män och Martis modiga hieltar
Helicons grundlärda flock, Minervae och Palladis vänner [1]).

Silloin varakansleri nousi sijaltansa, muodoltansa muuttuneena ja vihaisin liikkein, viittasi rehtoria ja professoreita itseänsä seuraamaan sekä läksi salista. Nämät sekä muu yleisö jäivät toki paikoillensa, Schult luki runonsa loppuun ja juhla enemmittä häiriöittä päättyi. Vaan akatemian arvo oli loukattu, juhlatunnelma poissa; varakansleri, rehtori ja professorit vaativat yliopistolle hyvitystä.

Witte ja Ekeblad lähettävät valituskirjeitä kanslerille, konsistorio niinikään. Varakansleri jo ehdottaa rangaistuksenkin: Schult „olisi tuomittava Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa armollisella päätöksellä määrätyn sanamuodon mukaisesti, julkisesti ja ilmoitustaululla kuulutetulla hetkellä akatemiassa pyytämään anteeksi. Sitten olisi hänen istuttava vankina linnassa ja kolmanneksi lähdettävä tästä kaupungista ja paikkakunnalta, ettei sellaista täällä olisi, joka akatemian oikeuksia niin häpeämättömästi on loukannut ja, mikä pahempaa vielä, joka ehdottomasti, niinkuin jo on tapahtunutkin, viettelisi joukon viatonta akateemista nuorisoa vahingollisille poluille." Horn hyväksyi Witten vaatimukset ja oli valmis niille puolestansa pontta antamaan. Hän aikoi asian esittää kuninkaalle ja pyysi Creutziä suosiollisesti itsellensä ilmoittamaan mitä oli juhlatilaisuudessa nähnyt sekä myöskin kuulustelemaan syyllistä täydellisten tietojen saamiseksi. Vaan presidentti asettuikin

[1]) Frögde Qväde då Hans Excellence Högwälborne Grefve H:r Johan Creutz, Kongl. Majestätz, och Sveriges Rijkes Högtbetrodde Man och Råd, samt President uti Höglofl. Kongl. Hofrätten i Storfurstendömet Finland, giorde sitt lyckelige inträde uti högbemälte Kongl. Rätt, som skiedde i Åbo den 13 october 1725, i underdånödmiukhet siungit af Johan D. Schult. Käsikirjoituksena Ruotsin valtioarkistossa.

omalle kannalleen. Hän pahoitteli sitä, että akateeminen konsistorio oli suoraan Hornin puoleen kääntynyt eikä hänen, presidentti Creutzin taikka kuninkaallisen hovioikeuden, jonka piiriin syyllinen kuului; nyt hän halusi toimeenpanna virallisen tutkinnon ja pyysi kopiota konsistorion kirjeestä kanslerille. Sitä taas ei konsistorio eikä kanslerikaan ollut halullinen antamaan.

Vihdoin Creutziltä saapuu lavea selitys liitteineen. Kohta kohdalta hän siinä Schultin käytöstä puolustaa: Kateederin keskisija oli Schultille kuuluvakin; se oli presidentistä päivänselvä. „Sillä jokainen oikeinajatteleva henkilö", hän kirjoittaa, „antaa etusijan Kuninkaalliseen Kollegioon otetulle ylimääräiselle, joka opinnoilla, tieteillä, matkoilla ja yleisten asiain hoitamisella on ansioittunut, ennen niin kutsuttua, raakaa ja usein niin syvästi turhantarkkuuteen vajonnutta ylioppilasta. Tälle kuuluu juuri oppituolin kolmas eli alin sija milloin tilaisuus sattuu ja hän uskaltaa esilletulla; sitävastoin on enemmän esimerkkejä kuin mitä luetella ehtii, että Kuninkaallisten Kollegioitten ylimääräiset saavat usein Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa erikoisen armon osakseen sekä kunniakkaita virkoja, jollaista pelkälle ylioppilaalle ei saata tapahtua." Schult oli varovasti ja meteliä nostamatta irroittanut kankaan kateederista eikä hänen puheessaan eikä hänen siihenastisessa elintavassaankaan mitään pahennusta ollut. Mutta jos joku sieti rangaistusta, sieti piispa. Hän oli äkkipikaisella käytöksellään vähällä juhlahetken pilata. „Eikä hän tässä" selittää Creutz „osottanut minulle sitä arvonantoa, jota minun virka-asemani oikeutta myöten olisi vaatinut, minä kun silloin olin akatemiaviranomaisten kutsusta ja terveyteni uhalla ensi kertaa yliopistoon tullut. Koska kumminkin olen pitänyt tätä hänen menettelyään heikkoutena ja äkkipikaisuutena, niin kristillisestä säälintunteesta jätän täksi kerraksi muuten oikeutetun hyvitysvaatimukseni siksensä. Ei siltä haittaisi vaikka yllämainittu Herra Piispa saisi soveliaan kehotuksen toiste viisaammin käyttäytymään sekä osottamaan enemmän kunnioitusta sille, jota Hänen Kuninkaallinen Majesteettinsa ja Valtakunnan Säädyt ovat valtaneuvoksen virka-arvolla kunnioittaneet, erittäinkin kun hän sanotussa tilaisuudessa istuutui ylemmäksi niitä paikkoja, joilla hänen niinkuin hänen edeltäjäinsäkin tulisi istua, anastaen nimittäin poikkipenkin, joka yksin valtaneuvokselle kuuluu ja vastaa minun sijaani kateederin toisella puolella; sillä tosiaankin hengellinen ylpeys käy muuten sietämättömäksi."

Nyt juttu lopultakin joutui kuninkaaseen asti. Horn sen 31 p. joulukuuta 1725 esittää Majesteetille empimättä asettuen akatemian ja sen varakanslerin puolelle ja jättäen majesteetin ratkaistavaksi, tahtoiko tämä heti tuomion langettaa vaiko jättää asian tuomioistuimen tutkittavaksi.

Kuningas valitsi viimemainitun keinon. Pitkin vuotta 1726 Turun raastuvanoikeus tutkii asiaa, nostaapa oikeuskansleri jutun piispaa vastaan hänelle kuulumattoman istuinsijan anastamisesta. Horn neuvoo ja auttaa akatemiaansa, selittää miten sen on arvoansa puolustettava ja piispan istuinsijasta hän oikeuskanslerille kirjoittaa: „En saata huomata, että Herra Piispa ja Varakansleri, Tohtori Witte olisi muuta paikkaa anastanut kuin mikä hänelle sääntöjen mukaisesti kuuluu. Siksipä ja kun minulla on syytä kiittää Herra Piispan ja Varakanslerin erinomaista intoa ja huolta Kuninkaallisen akatemian menestymisestä ja opiskelevan nuorison edistymisestä kirjallisissa taidoissa, olisin mielelläni nähnyt, että advokaattifiskaali olisi häntä säästänyt mokomasta aiheettomasta syytöksestä, se kun hänelle luonnollisesti on hyvin katkeraa."

*

Vuonna 1728 kuoli varakansleri Witte. Kun hautajaismenot ja ylistyspuheet olivat loppuunsuoritetut kulki Turun akateeminen elämä entistä kulkuaan. Professorit vaihtuivat tiheästi, ylimmätkin viranomaiset erosivat ja toisia tuli sijalle, vuosikymmeniä riitoineen ja pyrkimyksineen oli vierinyt, mutta elinvoimaisena säilyi entinen akateeminen traditioni. Ja kun vuonna 1776 alkoi Jaakko Haartmanin varakanslerikausi, nousivat kaikki nuo vanhat riitakysymykset, jotka 50 vuotta sitten olivat menneen miespolven mieliä kiihottaneet, uudelleen kummittelemaan. Varakanslerin ja rehtorin istuinsijat tulevat konsistorion kokouksissa puheeksi, varakansleri valittaa kuin ennen vanhaan, ettei hänelle kaikista kokouksista anneta tietoa, että rehtori omin päin ryhtyy akateemisia kysymyksiä ratkaisemaan kysymättä niistä varakanslerin mieltä. Haartman näytteli kaikessa Witten osaa ja yksi akatemian nuorimmista professoreista, Kreander, oli Haartmanin aseenkantajana kuin muinoin varakanslerin isä professori Juhana Haartman. — Ja kumminkin oli aika kokonansa toinen. Varakansleri sai opettajiston puolelta yksinomaan vastustusta osakseen; tuoliriita oli menettänyt entisen merkityksensä, sitä ainoastaan ivattiin; ja Haartmanin yritys saada lujempaa järjestystä yliopistossa aikaan menivät melkein kokonansa myttyyn. Kustavilaisen ajan kanslerit eivät enää varakansleria samalla tavalla kannattaneet kuin Arvid Horn. Sillä Haartmanin hallintokausi oli ilmestys menneestä maailmasta, Witten varakansleriajan aave.

Historiallista kirjallisuutta.

Knut Stjerna: Svear och götar under folkvandringstiden. Ruotsin Muinaismuistoyhdistyksen viime vuotisessa aikakauskirjassa, sarjan 37:ssä vihossa, joka päättää XII:nnen niteen, tekee nuori ruotsalainen tutkija tohtori Knut Stjerna selkoa svealaisten ja göötalaisten keskinäisestä suhteesta kansainvaellusajalla.

T:ri Stjerna on jokseenkin tuottelias tiedemies: Miltei kaikissa muinais-, satu-, ja kansan-tieteellisissä julkaisuissa on hänen kynänsä tuotteita. Meilläkin on hän tuttu kirjotuksestaan Erik Pyhän ristiretkestä Suomeen. Se tutkielma, mikä nyt on esitettävänämme, ansaitsee niinikään täällä ainakin niin sanoakseni historiallista intressiä. Vielä noin parikymmentä vuotta sitten ilmestyneessä kansantajuisessa kirjasessaan „Suomen asukkaat pakanuuden ajoilla" prof. Aspelin näet edusti sitä kantaa, että svealaiset olivat se Suomen germaaninen asutus, joka Suomen heimojen viidennellä vuosisadalla maahan tullessa oli pakotettu Ruotsiin muuttamaan. Näin olisivat siis svealaiset ja göötalaiset aivan eri heimoa. Uudempi muinaistutkimus on tosin todistanut tämän erehdykseksi, mutta siitä huolimatta ei ole päästy yksimielisyyteen noiden kahden „kansan" keskinäisestä suhteesta. Kysymykseen koettaa nyt T:ri Stjerna muinaistutkimuksen, satu- ja kielitieteen avulla antaa laajaperäisen vastauksen. Hänen esityksensä on seuraava:

Jo ennen Kristuksen syntymää oli suuri joukko germaaneja Skandinaaviasta muuttanut Weichseljoen suulle ja sieltä etelään päin, niin että germaanilainen alue vihdoin ulottui Mustanmeren pohjoisrannalle. Näistä heimoista muodostuivat itägermaanit. Kun sitte nämä kansat läksivät suurena kansainvaelluksena länteenpäin, saivat he apua pohjoisgermaaneilta, joiden kanssa he luultavasti olivat poliitisesti liittoutuneet. Näin alkaa pohjoismaissa se aika, jolle muinaistutkijat ovat antaneet nimen „kansainvaellusaika".

Vaelluksia tapahtui pohjois-Saksasta ja suurilta Itämeren saarilta, Gotlannista, ÖLannista ja Bornholmista sekä etelä-Ruotsista. Noin v:sta 300 v:den 550 paikkeille tavataan näet eteläisissä maissa muinaisesinetyyppejä, joiden varhaisemmat muodot tavataan vaan yllämainitulla alueella. Samaten yht'äkkiä jäävät käyttämättä n. v. 300 seutuvilla monet suuret kalmistot, jotka sitä ennen ovat olleet monen monta vuosisataa keskeymättä ihmisten lepotanterina. Tätä ei Stjernan mukaan voi selittää muuten kuin väestön vähentymisellä ja poismuuttamisella. Niin ollen on noin sadan vuoden pituinen aika (300—400 j. kr.) etelä-Skandinaaviassa muistomerkeistä kovin köyhä. Silloin tapahtuu nopea muutos. Noin puolentoista sadan vuoden aikana on etelä-Skandinaavia hämmästyttävän rikas kultalöydöistä, jotka summattomina aarteina meidän päivinä tulevat esiin. Näiden löytöalueiden pohjoisraja on suunnilleen Vänerin—Mälarin paikkeilla.

Tämän tosiasian selittää Stjerna seuraavasti: etelässä musertui Rooman valta pirstaleiksi n. vuoden 400 paikkeilla. Äärettömät aarteet tulvasivat nyt germaanisille kansoille. Seuraava vuosisata oli taistelujen ja saaliin aika.

Kun suuri osa taistelijoista oli Itämeren seutuvilta, niin melkoinen määrä kultaa virtasi sinne heidän kotiseuduilleen.

Mutta samoin kun etelässä heikko ja voimaton, mutta rajattoman rikas Rooman valtakunta houkutteli pohjoispuolella olevat germaanit kimppuunsa, samoin kävi myös Skandinaaviassa. Sen eteläosa oli väestöstään paljo menettänyt vaellusten kautta, mutta saanut sijaan satumaisia rikkauksia. Pohjoisosa taas oli elinvoimaisen kansan hallussa, kansan, jonka tulolähteet olivat samanlaiset kuin ennen. Nyt pohjoiset asukkaat hyökkäävät etelämpänä asuvien päälle. Tulee katastroofi: pohjoiset maat, jotka ennen eivät olleet ottaneet mitään tärkeää osaa historian kulkuun, tulevat äkisti hallitseviksi ja muodostavat vahvan keskushallituksen Uplantiin, jossa n. 600 tienoilta alkaen esiintyy loistavan mahtiaseman merkkejä: Vendelin, Ultunan, Tunan, Upsalan, Birkan löydöt.

Sen sijaan etelä-Ruotsissa vähä ennen tätä aikaa vanhat esinetyyppisarjat katkeavat ja sijaan tulee toisia, joiden prototyypit tavataan Uplannissa ja Norrlannissa. Tämä äkillinen muutos tavataan ensin Ölannissa, sitte Gotlannissa, lopuksi Bornholmissa: sinne asti siis ulottui svealaisten valta.

Tämä suuremmoinen skandinaavinen kamppailu herätti henkiin eepillisen runouden: Beovulfin ja Ynglingatarun. Tässä Stjerna vakuuttavasti konstateeraa, että nämä laulut todella kuvaavat nyt kysymyksessä olevaa aikaa. Vielä näyttää hän (p. 348 seur. 354), mitenkä Ynglingataru ei ole svealaisten kansalilseepos, vaan geatien ja danien tekemä, ja miten se 900-luvun kolmannella neljänneksellä muodostui lopullisesti Englannissa, kuten jo Sophus Bugge on todistanut.

Tekijä on lyhyesti sanoen tahtonut todistaa, että svealaiset ovat pohjois-Ruotsissa asunut kansanheimo, joka kansainvaellusajalla syöksyi etelämpänä asuvien geatien päälle ja laski ne valtansa alaisiksi. Tästä sitte ne kiivaat riidat, jotka historiallisen ajan alussa vallitsivat esim. kuninkaan nimittämisoikeuteen nähden Svean- ja Götanmaan välillä. Se myös selittäisi mitenkä svealaiset vallottajan oikeudella olivat göötiläisiltä määränneet $^{1}/_{3}$ maista kuninkaalle (vrt. Hildebrand. sv. statsförf. historia p. 17 ja 18).

Kuten edellisestä näkyy, esittää Stjerna suuria ja rohkeita ajatuksia ja tekee sen mitä mieltäkiinnittävimmällä tavalla. Mutta koettamalla esittää vain suuria piirteitä yleiskatsauksen muodossa, joutuu hän kiusaukseen pitää totena paljo sellaista, joka kenties voi olla niin, mutta jota toistaiseksi ei voida todistaa. Silloin on vaara tarjolla upota hypoteesien pohjattomaan suohon. Minun nähdäkseni Stjerna ei ole voinutkaan tässä kirjotuksessaan aivan pysyä varman objektiivisuuden kannalla. Niinpä hänen otaksumisensa itägermaanien alkuperästä on hyvin epävarma. Pikemminkin voi olla luultavaa, että ne joukkomuutokset Weichsel-joen suulle, jotka *mahdollisesti* jo ennen ajanlaskumme alkua Skandinaaviasta tapahtuivat, olivat vain pienenä lisänä sille germaaniselle asutukselle, joka jo aikoja oli asunut Itämeren ja Mustanmeren välimailla. Se kuitenkin on asia, jota ei muinaistiede vielä voi ratkaista ja joka ei oikeastaan kuulu tähän kysymykseen.

Täysin oikeassa on sen sijaan tekijä otaksuessaan Skandinaaviankin kansojen olleen mukana n. s. suuressa kansainvaelluksessa (vrt. esim. Salin, Die altgerm. Tierornamentik.). Hyvin päteviltä tuntuvat myös hänen todistelunsa Ruotsin etelä- ja pohjoisosien suhteesta toisiinsa. Mutta siinäpä vasta tuleekin peruskysymys: olivatko svealaiset siis eri heimoa kuin etelämpänä

asuvat geatit, ja jos niin oli laita, milloin oli noista heimoista myöhempi maahan saapunut? Arkeologia todistaa, että mitään uutta heimoa tai itsenäistä asutuskehitystä ei voi Ruotsissa havaita tähän aikaan. Kun etelässä germaanit hyökkäsivät Rooman vallan kimppuun, oli siinä myös vastatusten kaksi eri kansanheimoa. Niin ei ollut laita Skandinaaviassa. Mistä siis saivat alkunsa nuo kansan nimet svealaiset ja göötalaiset, ja mikä oli ero niiden nimien kantajilla? Siihen etsimme turhaan T:ri Stjernan kirjotuksesta vastausta.

T:ri Stjernan tutkielma ansaitsee erinomaisen tyylinsä ja monen erittäin huvittavan kohdan takia kylläkin tutustumista.

A. M. T.

Sophus Müller: Urgeschichte Europas. Grundzüge einer prähistorischen Archäologie. (Europan esihistoria. Historiantakaisen muinaisuuden pääpiirteet). Strassburg, 1905. 204 siv. 8:o.

Voidaksemme arvostella ihmiskunnan edistysmahdollisuuksia ja syventyä inhimillisiin ilmiöihin on mahdollisimman tarkkaan koetettava ottaa selkoa ihmissuvun esi- ja sivistyshistoriasta. Mutta nyt on ihmiskunnan elinikä summattoman pitkä, ja historiallisesti tunnettu aika taas summattoman lyhyt. Senpä vuoksi onkin muinaistiede, joka tutkii n. s. historiantakaisia aikoja, aikoja, joista mikään kirja tai asiapaperi ei voi tietoa antaa, aivan yhtä tärkeä kuin konsanaan yleinen historia. Ilolla on niin ollen tervehdittävä jokaista teosta, joka yleistajuisessa muodossa koettaa esittää ihmiskunnan hämärää menneisyyttä. Tunnetuimmat populääriset Europan esihistoriat lienevät Hoerneksen Die Urgeschichte, Ranken Der Mensch ja Schurzin Die Urgeschichte der Kultur. Vanhemmista julkaisuista mainittakoon ruotsal. H. Hildebrandin De förhistoriska folken. Nyt viimeksi on tanskalainen museon johtaja S. Müller julkaissut yllä nimitetyn tutkielman.

Ne jotka ovat lukeneet tämän mainehikkaan tutkijan edellisiä teoksia, esim. Vor Oldtidin, muistavat hyvin sen ihailtavan, mukaansa tempaavan lämmön, jolla tekijä maansa esihistoriaa esittelee. Toiselta puolen on myös tuttua, miten Müller siirtyessään laajempia aloja käsittelemään, usein kadottaa varman pohjan jalkainsa alla ja erehtyy. Viittaan vaan esim. hänen aikaisempiin kirjoituksiinsa pronssikauden kulttuurin luonteesta ja hänen kronologisiin päätelmiinsä.

Mitä tähän uuteen teokseen tulee, niin olkoon heti mainittu, että huolimatta Müllerin laajatietoisuudesta, hänen heikkoutensa silmiinpistävästi tulevat näkyviin juuri varsinkin aikamääräyksiin nähden. Kun taas aikamäärittely on luuranko, jonka ympärille muut päätelmät keskittyvät, tulee kokonaisuuskin epävarmaksi.

Värillisessä taulussa antaa M. havainnollisen kuvan esihistoriallisten ajanjaksojen suhteellisesta pituudesta Euroopassa. Ajatus tietysti semmosenaan on hyvä, mutta M. luonnollisesti kyllä ei tyydy vain suhteellisiin aikamääräyksiin, vaan tahtoo vuosisadoissa määrätä tärkeät aikakausien vaihdot. Mikä on tässä hänen mielipiteensä? Katsokaamme!

Ihmisen ensi ilmaantumista Europassa ei M. rohkene viedä kauvemmaksi taaksepäin kuin n. 10,000 v. ennen ajanlaskumme alkua. Mutta silloin kun ihminen jo asusti muualla Europassa, vallitsi Pohjois-Europassa jääkausi, ja summattomat ajat tarvittiin, ennenkuin mannerjäät sulivat, uudestaan kulkivat etelään ja taas lopullisesti sulivat, ennenkuin ilmanala, kasvi- ja eläinkunnat ehtivät kokonaan muuttua. Ja kaiken tän aikaa jo oli ihmisiä Europassa ollut. Yksinpä jääkauden lopunkin asettavat maltillisetkin geoloogit 17—18,000 v. ajassa taapäin.

Kun Müllerin pitää saada kaikki monikymmentuhat-vuotinen kehitys mahtumaan vain 10,000 v. sisään, hän pakostakin joutuu tekemään metoodillista väkivaltaa. Paljo olisi esim. puhtaasti muinaistieteelliseltä kannalta muistuttamista n. k. mykeeneläisen Atreyn aarre-aitan ja pohjoismaisten käytävähautojen yhdistämisestä yhdenaikuisiksi, mutta tällaisessa lyhyessä yleiskatsauksessa se ei ole tarpeen. Mainittakoon vaan, että sekä geoloogisilta että arkeoloogisilta näkökohdilta lähtien Müllerin aikamäärittely on *aivan liika alhainen.* Euroopan etevimmät arkeoloogit, ruotsal. Montelius, ranskal. S. Reinach ja itävaltal. M. Hoernes ovatkin jokainen tässä suhteessa täysin yhtä mieltä.

Mitä tähän teokseen muuten tulee, niin kokoo Müller perusväitteensä yhteisiksi ponsilauseiksi.

1. Etelä oli johtava kultuurikeskus; ulkopuoliset maat, etenkin Pohjola, olivat vastaanottavia; eteläinen kultuuri saapui väliteitä muuhun maailmaan, mutta varsin hitaasti ja paljo alkuperäisestään muuttuneena. 2. Ornamentit, aseet, koristukset y. m. voivat kauvan pysyä muuttumattomina, ja esinemuoto, joka Pohjolassa on yhtäläinen etelä-europalaisen tyypin kanssa, voi olla paljo myöhäisempi jälkimäistä, joskin ne voivat olla yhdenaikuisiakin asianhaaroista riippuen.

Nämä lauselmat ovat jokseenkin väljiä ja ylimalkaisia ja semmosina yleispätöisiä. Joka tapauksessa on niitäkin varovaisuudella käytettävä. Mitä näet tulee siihen, että Etelä oli kultuurinjakaja ja Pohjola vastaanottava alue, se suuressa katsoen on oikea: Välimeren maistahan ovat metalli ja useat esinetyypit, uskonnolliset käsitykset y. m. levinneet tänne. Mutta toiselta puolen on osaksi varmaa, osaksi luultavaa, että Etelä puolestaan on saanut Keski- ja Pohjois-Europasta paljo aineellisia ja henkisiä vaikuttimia. Mahdollista on, että esim. metalleista tärkein, rauta, on Keski-Europassa ensinnä keksitty ja sieltä levinnyt muuhun maailmaan n. 1200 v. e. Kr.

Toista Müllerin perusväitettä vastaan ei ole mitään sanottavaa, mutta se onkin niin ylimalkaiseen muotoon sepustettu, että se ei voi mitään todistaa; viittaan tässä kohden tämän aikakauskirja-numeron ensi kirjoitukseen, jossa jonkun verran on asiaa pohdittu.

Yllä esitetty olkoon sanottu teoksen metoodillisesta puolesta. Kirjan sisällön tarkempaan selostelemiseen en nyt tahdo ryhtyä. Siinä on erinomaisen paljo oikeaa ja paljo varteen otettavaa, ja ennen kaikkea huvittavaa sellaiselle, joka ei ennen ole alaan tutustunut. Valitettavasti vain on tutkimustapa liika yksipuolinen, joten johtopäätökset tulevat kärsimään. Missään tapauksessa en sentään tahtoisi yhtyä niin ankaraan kritiikkiin, kuin ranskal. S. Reinach on Revue critique'ssä antanut. Minusta kirjaa kyllä voi suositella luettavaksi, kunhan sitä varovaisuudella käytetään.

A. M. T.

M:me Rolands bref i urval öfversatta af *Alma Söderhjelm*. (Rouva Rolandin valittuja kirjeitä, ruotsintanut Alma Söderhjelm). Helsinki 1905, XXIX + 162 + 230 siv. 8:o.

Mielestäni toht. Söderhjelm oikein on oivaltanut yleisömme toivomukset, kun hän nykyisenä kumousaikana on julkaissut viehättävän lähdekokoelman Ranskan vallankumousvuosilta eikä esim. omintakeista erikoistutkimusta tältä alalta. Sillä paremmin kuin parhainkaan tutkija tai tuntija kirjeet ilmaisevat toisiaan hurjasti tavottelevain tapausten vaihtelevia vaikutuksia; niihin on piirrettynä tuoreeltansa kaikki heräävät toiveet, irroitetut intohimot, pelko, pettymys ja ylevä alistuminen säälimättömään kohtaloon, tuhannet nimettömättömät tunnelmat herkässä ja henkevässä naisensielussa.

Ensimäisen osaston kirjeistä huokuu vielä l'ancien regimen tyyni arkipäiväinen elämä kaikkine pikkuharrastuksineen: ystävättäret toisillensa vakuuttelevat muuttumatonta kiintymystään, vastaperustetun kodin vaatimattomat askareet, pieni ihmisolento Eudora nuoren äitinsä ylenpalttisen huolenpidon esineenä, maalaiselämän viattomuus, ja tätä kaikkea vielä sulostuttamassa virkeät tieteelliset ja taiteelliset harrastukset, yhteistyö älykkään aviopuolison rinnalla ja muutamien nuorten miesten platooninen ystävyys. Siinä hymyävä rococo-idylli, samanlainen kuin ne, jotka suurten draamankirjoittajain teoksissa tapaamme vastakohtana ja taustana seuraavia suuria tapahtumia vastaan. Ja kaikki ilmaistuna sillä ikuisesti miellyttävällä taiteellisella välittömyydellä, jonka tunnemme valistuskauden naispuolisten kirjoittajain ja semminkin rouva de Sevignén kirjeistä; jokainen kirje on kuin kuvastin haihtuvasta hetkestä ja kumminkin kirjoitettu ilman minkäänlaista vaativaisuutta kotiaskarten ohella. „Kello on 8 elokuun 25 päivän illalla 1783" niin luontevasti esm. eräs kirje alkaa. „Istun kirjoituspöytäni ääressä, tukanlaite jo puoleksi hajotettuna ja sentään osottaen, ettei puku päivänmittaan ollut huolimaton, ja vakavailmeisenä yritän vaikutelmiani kokoilla muistaakseni mitä tänään olen kuullut ja ilmaistakseni ne niille, joita rakastan". — Sitten seuraa kirjeet Pariisista, jonne vastaisen vallankumouksen sankaritar on lähtenyt — aatelisarvoa miehellensä anomaan. Niissä paljastuu lahonneen virkavaltaisuuden koko monimutkaisesti mitätön olemus: yksityinen mielivalta, personalliset suhteet, lämminsydämisen naisen koe kivikovien mahtimiesten sydämiä miehensä puolelle taivuttaa. Ei voisi parempaa valmistusta toivoa vapaudenharrastusten voimaa tajutakseen, kuin tuo nöyryyttävä kumarteleminen virkamiesten vastaanottohuoneissa.

Sitten muutaman vuoden päästä keskellä suurpolitiikan pyörrettä: olosuhteet ovat luoneet entisestä rococorouvasta uuden ihmisen; sen osottavat heti alussa intoiset kirjeet Lyonista täynnä kiihkoa ja ylimysvihaa. En tässä saata enemmältä esittää niitä myrskyisiä revolutioniajan tunnelmia, totka toisen osaston kirjeistä tuulahtavat. „Täällä eletään kymmenen vuotta 24:na tuntina, kertovat kirjeet; tapaukset ja mielenliikutukset seuraavat toisiansa omituisen nopeasti; milloinkaan eivät niin suuret pyrinnöt mieliä vallanneet ja koskaan eivät ihmiset niin niiden arvoisia olleet, valistus leviää ja keskellä myrskyjä kasvaa yleisen mielipiteen voima ja valmistaa oikeuden aikaa, joka kerran on tuleva. Sitten epätoivoisia kirjeitä tyrannien voitosta, taantumus tunkee esille. Pari kuukautta kauvemmin: näyttämö on uudellensa muuttunut, kirjoittajattaren puoliso ministerinä ja ystävät apulaisina. Muutamia kukausia, vuosi lisään, ja kirjoittajatar puolisonsa ja ystäviensä rinnalla taistelee epätasaista vapaustaisteluaan jakobinien musertavaa voimaa vastaan. „Asema jossa elämme ei jätä meille silmänräpäyksenkään lepoa". Aina keskellä myrskyä, aina kohotetun kirveen alla, kuljemme salamain leimahdellessa tietämme — ja ellei meillä olisi puhtaan omantunnon lohdutusta, olisi tilamme sietämätön". Kaiken kauhean jännityksen lisäksi repii kirjoittajattaren rintaa ristiriita: puolisonvelvollisuuden ja tulisen rakkauden välillä, joka vastustamattomasti vetää toista

miestä kohti. Sankaritar löytää rauhan — vankilassa: siellä hän lukee Plutarkostaan, sieltä kirjoittaa rakastetullensa yleviä, rohkaisevia kirjeitänsä ja sieltä hän lähtee laskeaksensa kaulansa mestauskirveen alle, joka määräpäivänä putoaa.

Toht. Söderhjelmin julkaisu syystä ansaitsee, että yleisömme siihen rientää tutustumaan. Kirjeitten ruotsalainen asu tuntuu sujuvasti kuvastavan ranskankielistä alkutekstiä; alussa on lyhyt elämäkerrallinen johdatus, jolla ei muita vaatimuksia liene kuin asettaa lukija aineensa alkuun. Olkoon tämä teos kirjoittajillemme esikuvana ja yllykkeenä yleisöämme tutustuttamaan ulkomaitten runsaaseen kirje- ja muistelmakirjallisuuteen.

G. P.

Lyhyitä tiedonantoja.

Toht. *G. Reinin* väitöskirjan „Paolo Sarpi und die Protestanten" (ks. Historiallinen Aikakauskirja 1905 siv. 23-24) on Königsbergin yliopiston kirkkohistorian professori *Karl Beurath* erittäin suosiollisesti ilmoittanut aikakauslehdessä „Deutsch- evangelische Blätter". Tämä tapahtuu kirjoituksessa Sarpin suhteesta protestanttiseen liikkeeseen Venetsiassa, jonka hän mainitussa aikakauslehdessä on julkaissut, itse, kuten hän sanoo, pääasiassa noudattamalla Reinin esitystä. Reinin teos on „luotettava" ja „tarkka" lähdetutkimus, sen tulokset ovat „mieltäkiinnittävät". Kuinka laajat Reinin toimittamat arkistotutkimukset ovat olleet, sen voi nähdä jo eräästä kohdasta alkulauseessa, jonka mukaan hän on koonnut ja tarkastanut sen käsinkirjoitetun ainehiston, johon hänen esityksensä nojaa, Venetsian valtioarkistossa ja Moskeeakirjastossa, vatikanisessa arkistossa ja Corsinikirjastossa Roomassa, johon vielä tulee lisäksi asiakirjoja Baijerin valtionarkistosta Münchenissä, Lontoon Public Record Office'sta sekä Pariisin kansalliskirjastosta. Meillä on tässä edessämme esimerkki siitä, kuinka meidän aikamme historioitsija työskentelee uudemman historian kysymysten alalla, kuinka hänen edistyvän tutkimuksensa joka kohdassa aina uudelleen tulee asettaa itselleen kysymys: kuka antaa luotettavaa tietoa, ja missä sitä todennäköisesti on saatavissa? — ja kuinka hänen sen lisäksi täytyy tutkia aikakauden kirjevaihtoa ja diplomaattien virallisia raportteja kotimaisille virastoilleen sekä johtuu lähteestä toiseen, kunnes hän on saavuttanut suurimman mahdollisen selvyyden."

*

K. O. Lindeqvistin Suomen historiaa on nyt 13 vihkoa ilmestynyt, viimeiset kuvaillen 1500- ja 1600-luvun oloja. Aineen käsittely on yksinkertaista ja selvää. Lukija teosta silmäillessään saa sen käsityksen, että elämän tärkeimmät piirteet siinä ovat saaneet sijansa ilman että niille milloinkaan olisi liikoja sanoja uhrattu. Historiallisten elämänmuotojen kehittymistä ei tosin Lindeqvist niin järjestelmällisesti ja syihin tunkevasti selittele kuin moni myöhimpäin aikain tutkija esityksissänsä ja niinkuin uusimpien historiallisten koulujen metoodi monasti vaatii: hänen historiansa on pikemmin kertovaa ja kuvailevaa. Mutta on huomattava, että Lindeqvistkin mielellänsä viittailee kaikkien elämänalojen vuorovaikutukseen ja kuvaamainsa olojen perusedellytyksiin, että hän kuvauksensa takaa näyttelee historian kehityksen ehdottoman

yhtenäisyyden. Kun senlisäksi kultuurihistoriallisen puoli valtiollisen rinnalla on saanut ilahuttavan suuren sijan, emme ensinkään epäile suositella tätä teosta yleisöllemme mitä parhaimmin. Tekstissä on runsaasti onnistuneita kuvia; saahan esim. Nuijasodan ajoista kylläkin sanoille selitystä, kun katselee silloisia sotatapparoita ja peitsiä tahi aatelisherrain jykevämuurisia kartanoita.

*

Ruotsalaisen kirjallisuudenseuran julkaisuja 19 (Förhandlingar och uppsatser 19) on laskettu kirjakauppoihin. Niissä m. m. prof. Schybergson kuvailee Porthania Suomen talousseuran jäsenenä, Nordmann Arvid Stålarmia ja prof. Gustafsson laajasti sekä mieltäkiinnittävästi suurmiestämme J. J. Nervanderia. Prof. Leinberg taas kertoo vapaamuurariseurain vaiheita maassamme julkaisten joukon hauskoja asiakirjoja ja ilmoituksia sekä perustellen tietojansa historiikilla ulkomaisesta vapaamuurariliikkeestä ynnä tätä salaperäistä alaa koskevilla yleispiirteillä. Arkistonhoitaja Hausen esittää pienen kultuurihistoriallisen lastun jumalanpilkkaajan tuomiosta ja telottamisesta Ahvenanmaalla v. 1684; tapaus, josta kansa vieläkin kertoo ja jonka tuomiokirjat todistavat oikeaksi. Lopuksi on erikoisesti huomautettava Yrjö Hirnin „Bernardin de Saint-Pierre ja Suomi“ joka vastakeksityn käsikirjoituksen avulla tekee selkoa kuuluisan ranskalaisen kirjailijan matkasta ja matkahavainnoista Venäläisessä Suomessa Katariinan aikana. Bernardinin ranskankielinen käsikirjoitus on painettu kirjoituksen loppuun. — Kokonaisuudessaan tämä ruots. kirjallisuudenseuran 19:s julkaisu tekee varsin ansiokkaan vaikutuksen ja tarjoaa runsaan vastakeksittyihin lähdetietoihin ja omintakeisiin tutkimuksiin perustuvan lisän suomalaiselle historiantutkimukselle.

*

Kansanvalistusseuran elämäkertasarjaa on ilmestynyt *F. E. Franzénin elämäkerta*, Ester Hällströmin kirjoittama. Palaamme siihen ensi numerossa.

*

Zach. Topeliuksen pienissä kirjoitelmissa joita Verner Söderströmin kustannuksella paraillaan suomeksi julkaistaan, ja joista 10:s vihko on tullut, esitetään viimeisimmäksi Fredr. Cygnaeuksesta muistosanat ja muistopuhe Paciuksesta jatkuu seuraavaan vihkoon.

Materialistinen historiankäsitys.

Kirjoittanut **K. R. Brotherus.**

Meidän päivinämme, jolloin sosialismilla maassamme alkaa olla todella vaikuttava merkitys yhteiskunnallisten olojen muodostamiseen, saattaa olla syytä pitää mielessänsä, että monet sosialistit perustavat mielipiteensä yhteiskunnallisista kysymyksistä erääseen määrättyyn käsitykseen historian kulusta, n. s. materialistiseen historiankäsitykseen. Sen tähden voi kenties seuraava yleispiirteinen selonteko ja arvostelu tästä historiankäsityksestä huvittaa Historiallisen Aikakauskirjankin lukijoita.[1]

I

Samoin kuin nykyaikainen sosialismi, lukee myöskin „materialistinen historiankäsitys" *Karl Marxin* varsinaiseksi luojakseen. Syystä kyllä, sillä huolimatta erinäisistä edelläkävijöistä, on hän epäilemättä se, joka yhdessä *Fr. Engelsin* kanssa tämän käsityksen perusopit on laatinut.[2] Jos kuitenkin edelläkävijöitten joukosta tahtoisimme mainita jonkun, niin olisi varsinkin 19:nen vuosisadan suurin saksalainen ajattelija,

---

[1]) On usein lausuttu epäilyksiä siitä tokko nimitys „materialistinen" on oikein sopiva kysymyksenalaiselle historiankäsitykselle ja eikö mahdollisesti „taloudellinen" olisi tarkoituksenmukaisempi sana, mutta koska ensinmainittu nimitys kuitenkin jo on saavuttanut yleisen käytännön pyhyyden, niin en katso syytä olevan omasta puolestani siitä poiketa.

[2]) Tosin Marxin omat „materialistista historiankäsitystä" koskevat lausunnot ovat varsin niukat ja sitä paitsi hajallaan, siellä täällä hänen muutamissa suuremmissa (kuten „Zur Kritik d. politischen Oekonomie") sekä useissa pienemmissä teoksissaan, m. m. tunnetussa „kommunistisessa manifestissa". — Fr. Engels ja useat nykyajan „materialistit", kuten esim. *K. Kautsky,* ovat sen sijaan enemmän kehittäneet Marxin aatteita.

Hegel mainittava. Tosin Hegel itse ei ollut mikään materialisti, päinvastoin. Mutta hänen filosofiansa on sisältänyt muutamia yleisiä piirteitä, joita sittemmin tapaamme materialistisessa historiankäsityksessä, etenkin siinä muodossa kuin tämä käsitys esiintyy Marxin omissa kirjoituksissa. Eikä tämä ihme olekkaan, sillä olihan Marx itse Hegelin oppilas ja filosofisen maailmankatsomuksensa puolesta hegeliläinen.

Mutta mitä hegeliläisyyttä me materialistisessa historiankäsityksessä voimme nähdä? Ensiksikin me näemme siinä tuon vahvan uskon historiassa vallitsevaan ehdottomaan lainmukaisuuteen. Hegelin mielestä historiassa vallitsi loogillinen välttämättömyys, Marxin mielestä kausaallinen. Yhden miehen vaikutus historiassa ei Marxin mielestä merkitse mitään. Yksityisten henkilöiden ja ihmisryhmien harrastukset ja toivomukset ne eivät saa mitään aikaan. Tosin Marx joskus lausuu, että me ihmiset oman toimintamme kautta voimme jossain määrin kiirehtää tai hidastuttaa kehityksen kulkua, mutta sen suuntaa emme missään tapauksessa voi muuttaa. Sivistyskin, tiede, taide, uskonto, oikeus ja moraali ovat vain tuloksia määrättyyn suuntaan menevästä kehityksestä, ei muuta. Edelleen huomaamme Marxin historiankäsityksessä senkin hegeliläisen ajatuksen, että kehitys kulkee „vastakohtien" kautta, ja tämä on tärkein laina Hegelin filosofiasta. Vastakkaiset voimat taistelevat historiassa keskenään. Taistelusta kasvaa esiin uusia virtauksia, uusia voimia, jotka toisiinsa nähden muodostavat uusia vastakohtia, uusien perusteiden mukaan. Ero Hegelin ja Marxin välillä sen sijaan on siinä, että ensinmainitun mielestä nuo „vastakohdat" ovat *aatteellista* laatua, jota vastoin ne viimemainitun mielestä ovat pelkästään *aineellisiin* seikkoihin perustuvla „luokkavastakohtia". Marxin mielestä historia on luokkataistelua, taistelua sortajien ja sorrettujen välillä. Vanhaan aikaan nämä luokat olivat vapaat ja orjat, patriisit ja plebeijit, keskiajalla feodaliherrat ja heidän alustalaisensa, mestarit ja sällit. Meidän ajallamme taistellaan kapitalistien ja työmiesten välillä. Sillä tavalla historiassa tosin taistelevat luokat ovat vaihdelleet, mutta taistelu itse ei ole lakannut. Keskiajan, ihmisten syntyperäisiin oikeuksiin perustuvat luokkavastakohdat hävisivät uuden ajan valtavan taloudellisen kehityksen tieltä. Lähimmät syyt tähän olivat Amerikan löytö ja purjehdus Afrikan ympäri Intiaan. Näistä löydöistä oli tärkeimpänä seurauksena kaupan vilkastuminen, joka puolestaan teollisella alalla vaikutti tuotantotavan muutoksen. Keskiaikainen luonnontalous ei enään voinut tyydyttää kasvavia tarpeita eikä niinmuodoin vastannut ajan uusia vaatimuksia. Syntyi ensin käsityöteollisuutta suurissa verstaissa ja sitten varsinaista kapitalistista tehdasteollisuutta kun hyörykone oli keksitty. Tämä kehitys se puolestaan on aikaansaanut ny-

kyään vallitsevan luokkajaoituksen, joka erottaa porvarillisen säädyn työmiehistä.

Meidän aikanamme etujen ristiriita kapitalistien ja työmiesten välillä kärjistymistään yhä kärjistyy. Aikamme taloudellisia oloja ja „lakeja" on Marx tutkinut ensi sijassa suuressa teoksessaan „Das Kapital", joka sekin edustaa hänen materialistista historiankäsitystään, sikäli nim., että hän siinä koettaa esittää yllämainitun luokkaristiriidan täysin ylipääsemättömäksi. Marx lähtee vallalla olevista kansantaloudellisista mielipiteistä hyväksyen m. m. sen teorian, jonka mukaan työmies samoin kuin muukin kauppatavara maksaa suunnilleen niin paljon kuin sen tuotanto vaatii, tässä tapauksessa työmiehen synnyttäminen, elättäminen ja kasvattaminen. Työmiehen palkka on — Marxilla on nähtävästi ollut *Ricardon* n. s. rautainen työpalkkalaki mielessä — taipuvainen pysymään niin suurena kuin tarvitaan työmiesperheen perustamiseksi ja hengissä pysyttämiseksi. Kun toiselta puolen työmies tekee työtä paljon suuremmasta arvosta saa työnantaja voiton (Merhwerth), joka on = tehdyn työn arvo — työpalkka. Tämä kaikki on mahdollista sen tähden, että tuotantovälikappaleet ovat yksityisten henkilöiden omaisuutta. Vielä Marxin aikana oli lukuisa joukko ihmisiä, jotka itse nauttivat oman työnsä hedelmät olematta siis varsinaisesti työnantajia eikä myöskään työmiehiä, mutta näiden lukumäärä Marxin mielestä vähenemistään vähenee kapitalistisen tuotantotavan voittaessa jalansijaa.

Vihdoin olosuhteet niin kärjistyvät, että eivät enään voi pysyä ennallaan. Kapitalistisen tuotantojärjestelmän suoranainen vastakohta, kommunistinen, pääsee voitolle.

Mutta mikä on historiallisen kehityksen varsinainen sisältö? Luokkataistelu on kehityksen muoto. Mikä on siis luokkataistelun sisältönä, mihin tämä taistelu itse perustuu? Materialistinen historiankäsitys antaa tähän kysymykseen sen vastauksen, että historiallinen kehitys ja yleensä inhimillisen elämän kaikki ilmennysmuodot perustuvat *taloudellisiin* tekijöihin. Luokkataistelu on niin muodoin taistelua eri taloudellisissa asemissa olevien luokkien välillä, taistelua, kuten Marx sanoo, sortajien ja sorrettujen välillä. Mutta myöskin henkinen elämä perustuu taloudellisiin seikkoihin. Uskonnolliset ilmiöt, moraaliset- ja oikeusaatteet, yhteiskunnalliset ja valtiolliset muodostukset, tiede ja taide, jotka kaikki historian kuluessa ovat muuttaneet muotoaan, kehittyneet, ne perustuvat lopulta kulloinkin eri aikakausien taloudellisiin oloihin. Tässä suhteessa materialistinen historiankäsitys eroaa esim. historiallisesta oikeuskoulusta (historische Rechtsschule). Viimemainittu lähtee siitä otaksumasta, että „oikeus" on jotakin itsessään olevaa itsenäistä eikä oleelli-

sesti riipu taloudellisista seikoista. Oikeus muka kehittyisi itsenäisesti. Uusi oikeusmuoto olisi edelläkäyneen *oikeusmuodon* suoranaista tulosta. Materialistisen käsityksen mukaan sitävastoin ihmisten sielullinen elämä ei ole kokoonpantu eri harrastusalueista, jotka täten olisivat riippumattomat toisistaan, ja voisivat itsenäisesti kehittyä, vaan kaiken inhimillisen sielunelämän pohjana on ihmisten taloudellinen harrastus, joka samalla myöskin määrää muiden harrastusalojen muodon. Siten oikeudelliset olot kulloinkin perustuisivat vallitsevaan taloudelliseen järjestelmään, kunkin aikakauden n. s. „taloudelliseen struktuuriin".

Mutta mitä kaikkea Marx, materialistisen historiankäsityksen varsinaisena luojana, tarkoittaa tuolla yhteiskuntien „taloudellisella struktuurilla", joka on historian perustuksena? Tähän täytyy meidän vastata, että se mitä Marx asiasta on lausunut on varsin ylimalkaista. Niistä lausunnoista, joita tuon tuostakin hänen teoksissaan tapaa, voimme kuitenkin pitää muita taloudellisia seikkoja tärkeimpinä 1) eri aikakausien tuotantotapaa ja 2) kulkuneuvojen kehityskantaa. Itse on Marx varrattain vähäsen tutkinut näiden seikkojen vaikutusta politiikkaan, oikeusoloihin, moraaliin j. n. e., jotka kaikki viimemainitut muodostavat „taloudelliseen struktuurin" n. s. ylärakennuksen („Überbau").

Taloudelliset olot määräävät esim. politiikan, eikä poliittisilla toimenpiteillä voi „taloudellista struktuuria" muuttaa. Taloudellinen kehitys määrää myös moraalin. Suurteollisuus hävittää perheolot ja myöskin uskonnon. Ja jos tarkastamme historiallisia uskonnonmuotoja niin nekin kulloinkin ovat vastanneet erilaisia tuotantotapoja. Primitiivisen ihmisen kehittymätön elämän ylläpito on syynä hänen naiviseen, pelokkaasen uskonnollisuuteensa. Itämaisten kansojen keskuudessa ihmiset tuottivat sellaista, jota he itse tarvitsivat ja jolla oli suoranainen konkreettinen käyttöarvonsa. Tuotannon esineet eivät olleet „tavaraa" abstraktisessa ylimalkaisuudessa, niinkuin nykyään. Sen tähden jumalatkin olivat paljon konkrettisempia kuin nykyaikaisessa kristinuskossa. Uskonnonhistoria, joka ei ota huomioonsa aineellista, taloudellista pohjaa, on Marxin mielestä epäkriitillinen. Myöskin filosofiset katsantotavat Marxin mielestä riippuvat taloudellisista oloista. Kaikki nämä mielipiteet politiikan, uskonnon y. m. riippuvaisuudesta taloudellisesta perustuksesta esiintyvät Marxin omissa teoksissa hajanaisina lauselmina ilman perinpohjaisempaa selvitystä.[1])

---

[1]) *Paul Barthin* kirjassa „Hegel und die Hegelianer bis auf Marx und Hartmann" on verrattain seikkaperäinen luettelo niistä kohdista Marxin teoksia, joissa tekijä puhuu taloudellisten seikkojen suuhteesta muihin historian ilmiöihin. Sivut 43—45.

Mutta pääaate oli kuitenkin selvä ja useat Marxin jälkeläisistä ovatkin hänen oppiaan yksityiskohdissaan enemmän kehittäneet. *Achille Loria*, italialainen materialisti, on esim. *uskonnosta* sitä mielipidettä, että se on syntynyt yläluokan etujen vuoksi. Kun näet ihmiset jakaantuivat kahteen luokkaan, rikkaihin ja köyhiin, olisi viimemainittujen viha ja katkeruus voinut tulla ensinmainituille hyvin vaaralliseksi, elleivät rikkaat uskonnosta olisi saaneet itselleen sopivan liittolaisen. Köyhä uskovainen kuvitteli saavansa tulevaisessa maailmassa korvausta maan päällä kestäneistä kärsimyksistään samalla kun rikas saisi kärsiä rangaistuksensa pahoista teoistaan. Tämä on ollut omiansa rauhoittamaan köyhiä. Pääasia Lorian uskontoa koskevasta teoriasta on meille tässä se, että Loria antaa uskonnon kehittyä taloudellisten olojen pakosta. [1] — Eräs toinen nykyaikainen materialistisen historiankäsityksen kannattaja, *Karl Kautsky,* on — päinvastoin kuin Loria mainitsemassani kirjassaan — varsinaisessa historiallisessa tutkimuksessa käsitellyt kysymystä uskonnon suhteesta taloudellisiin oloihin. Tämä tapahtuu hänen kirjassaan „Die Vorläufer des neueren Sozialismus“ (Uudemman sosialismin edelläkävijät). Kautsky puhuu tässä teoksessaan m. m. hussilaisuudesta ja uskonpuhdistuksesta sekä varsinkin niistä uskonnollisista virtauksista, jotka 1500-luvun alussa tavattiin Saksissa ja etelä-Saksassa alemman kansan keskuudessa. Nämä liikkeet olivat hänen mielestään pääasiassa taloudellista laatua. Ehtoolliskysymys hussilaisilla oli vain ulkonainen merkki ilman oleellista arvoa. Todellinen asianlaita oli se, että 1400-luvulla ristiriita aatelisten ja hengellisten maanomistajain ja toiselta puolen maataviljelevän alemman kansan välillä kärjistymistään kärjistyi. Tuotantotapa oli näet aikaisemmin ollut suureksi osaksi kommunistinen, kyläkunnilla oli ollut yhteismaata, yhteisiä metsiä, laitumia ja kalastusvesiä. Verot maksettiin luonnontuotteissa. Mutta yllämainitulla vuosisadalla kaupunkien kehittyessä ja suurkaupan saadessa uutta vauhtia yksityisomaisuuden aate pääsi valtaan myös maalaisoloissa. Herrat, sekä aateliset että hengelliset, selittivät yhteisomaisuuden oikeastaan olevan heidän omaisuuttaan, jonka käyttämisestä määrätty rahavuokra oli maksettava. Samalla korotettiin muutkin verot ja aikaisemmin luonnontuotteissa maksettavat verot olivat nyttemmin suoritettavat rahan muodossa. Tämä oli kapitalistisen tuotanto- ja omistusjärjestelmän alku. Syntyi kapinoita ensin Böömissä sittemmin Saksassa. Talonpoikaiskapina Saksassa kukistettiin 1525 eli kahdeksan vuotta sen jälkeen kun Luther ensi kerran oli julkisesti esiintynyt. Kaikki nämä kapinat kääntyivät suu-

[1] Die Soziologie, ihre Aufgabe, ihre Schulen und ihre neuesten Fortschritte. Käännös. Siv. 70—71.

reksi osaksi, jopa ensi sijassa hengellisiä herroja ja katolilaista kirkkoa vastaan, koska juuri piispat ja luostarit etunenässä olivat taloudellista sortoa harjottaneet. Kansa näet olisi „uskonnon“ miehiltä toki toivonut suurempaa inhimillisyyttä kuin maallikoilta. Siitä syystä syntyi myös erilaisia harhauskoja ja oppeja, jotka kääntyivät katolilaisuutta vastaan ja oikeastaan vain olivat seurauksia suuttumuksesta, joka muutenkin vallitsi kirkkoa kohtaan. Tässä selitys siihenkin, että lutherilaisuudella oli niin hyvä menestys. Maaperä oli valmis uskonnollisille vallankumouksille. Siis: muutokset taloudellisella alalla olivat tässäkin suhteessa kaiken muun kehiiyksen pohjana ja edellytyksenä.

Ohimennen voisimme tähän omasta puolestamme lisätä, että materialistinen historiankäsitys ei ole ainoa, joka esittää yllämainitut historialliset tapahtumat tässä valossa. Etevä historioitsija *Karl Lamprecht* esim. on Saksan monista uskonnollisista virtauksista 1500-luvun alussa pääasiassa samaa mieltä, vaikka hän muuten on sangen kaukana materialistisen käsityksen yksipuolisuuksista.

Moraalia materialistisen historiankäsityksen valossa on sama Kautsky äskettäin tutkinut intressantissa kirjassaan nimeltä „Ethik und materialistische Geschichtsauffassung“. Moraali on hänen mielestään täydellisesti riippuvainen yhteiskunnallisista oloista, se ei ole mitään yliluonnollista, jumalallista. Moraalisten katsantotapojen sisältö muuttuu aikojen kuluessa, riippuen niistä muutoksista, joita yhteiskunnassa tapahtuu. Tämän väitteensä tekijä valaisee vetoamalla kehitysopilliseen maailmankatsomukseensa. Ihmiset ovat ensi sijassa *itsesäilytysvaiston* ajamia. Taistelu olemassa-olosta on yhteiskuntamuodostustenkin perustuksena, sillä „yhteenliittyminen“ tapahtuu taistelun helpottamiseksi. Yhteenliittyminen taasen asettaa velvollisuuksia ihmisille tovereihinsa nähden ja nämä velvollisuudet, jotka siten tarkoittavat yhteistä hyvää ja sen kautta myös yksityisten hyvää, ovat juuri — siveellisyyssäännöt. Mutta mitkä ovat ihmisten velvollisuudet? Ne muuttuvat samalla kuin se tapa, jolla ihmiset yhteiskunnassa ovat toisiinsa yhtyneet, muuttuu. Meidän käsityksemme hyvästä ja pahasta, esim. sodasta, ovat aivan toisenlaisia kuin keskiajan ihmisten.

Täten ovat muutokset yhteiskunnallisen elämän alalla myös kaiken moraalin perustuksena. Tosin Kautsky sanoo, että siveellisyyssäännöt muuttuessaan *tavoiksi* voivat jonkun aikaa säilyä yhteiskunnallisen perustuksenkin vaihdellessa, jolloin ne „itsenäisinä“ vaikuttavat ehkäisevästikin kehitykseen, mutta tätä ajatusta hän ei kehitä pitemmälle ja missään tapauksessa hän ei sillä tarkoita, että mikään moraali voisi syntyä muuta kuin tarkaksi heijastukseksi yhteiskunnan tarpeille.

Oikeuden ja taloudellisten seikkain suhdetta toisiinsa materialistisen historiankäsityksen mukaan on *Rudolf Stammler* tutkinut arvokkaassa teoksessan „Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung“. Tekijä tässä on sitä mieltä, että oikeus (Recht) on yhteiskunnallisen elämän *muoto*, jota vastoin talous on tämän elämän varsinainen *sisältö*. Tällöin tekijä „talous“-käsitteelle antaa laajemman merkityksen kuin Marx. Hän sillä ymmärtää kaikkea sitä inhimillistä elämää, jonka tarkoituksena on ihmisten tuntemien tarpeitten tyydyttäminen, siis myöskin korkeampaa henkistä elämää, eikä suinkaan yksipuolisesti „tuotantotapaa“. Samalla tekijä ei väitä, että taloudellinen elämä olisi synnyttänyt oikeuden — oikeuden synnystä meillä ihmisillä ei oikeastaan ole mitään tietoa —, mutta hän sanoo, että kaikki muutokset tämän taloudellisen elämän alalla, siis yhteiskuntaelämän sisällyksessä tapahtuvat muutokset, saavat aikaan vastaavia muutoksia oikeudessa, s. o. yhteiskuntaelämän muodossa.

Täten useat tutkijat ovat valaisseet eri puolia materialistisesta historiankäsityksestä. Jos palaamme Marxiin ja aikaisemmin esitettyihin seikkoihin, niin sopisi johdattaa mieleen, 1) että kehitys tämän käsityksen mukaan ulkonaisen muotonsa puolesta on yhtämittaista luokkataistelua ja 2) että se sisällöltään on taloudellista historiaa, sillä eri luokat perustuvat itse taloudellisiin oloihin, edustaen kukin omia taloudellisia harrastuksiaan. Toisin sanoen: Historiaa ei ole ymmärrettävä niin, että ihmiset muka olisivat katolilaisia ja protestantteja, republikaaneja ja monarkisteja, saksalaisia ja ranskalaisia, idealisteja ja materialisteja, jotka näiden perusteiden mukaan kilpailisivat ja taistelisivat keskenään. Kaikki nuo ominaisuudet ovat toisarvoista laatua. Ne eivät muodosta *syitä* kehitykseen, vaan ovat itse vain *seurauksia;* taloudelliset harrastukset ovat sen sijaan kulloinkin kehityksen pohjana, kaikki muu rakentuu näiden päälle.

Historia on siis varsinaisesti vain taloudellista historiaa. Taloudelliset olosuhteet kehittyvät puolestansa toiset toisistansa, eivätkä ne perustu muuhun kuin itseensä. Mutta millä tavalla tämä taloudellinen kehitys itse tapahtuu? Kuinka on esim. selitettävä, että feodalisen ja ammattikuntiin järjestetyn tuotantotavan jälkeen on syntynyt kapitalistinen? Tähän kysymykseen on materialistisen historiankäsityksen taholta vastattu eri tavoin. Muutamien mielestä syy muutokseen eli kehitykseen taloudellisessa historiassa on ihmisissä itsessään asuva spontaaninen taloudellinen intressi, joka aina ja kaikkialla pyrkii esiin. Ihmiset koettavat aina tyydyttää taloudellisia tarpeitaan ja intressejään. Sen tähden he yhtyvät toisiinsa, muodostaen yhteiskuntia ja liittoja. Sen tähden he asettuvat toisiansa vastustamaan, synnyttäen luokkataistelut. Kaikki ih-

miset ottavat osaa taisteluun olemassa-olonsa puolesta. Tämä seikka riippuu ihmisen omasta sisäisestä luonnonlaadusta. Taistelu synnyttää muutoksia, kehitystä. Ihmiset jännittävät henkisetkin voimansa avukseen. Hätätilassa tehdään uusia keksintöjä. M. m. Lamprecht, joka tosin, kuten ylempänä mainittiin, itse ei ole materialisti sanan varsinaisessa merkityksessä, huomauttaa, kuinka ajan vaatimukset synnyttävät uusia keksintöjä eikä päinvastoin. Keskiajalla ei tarvittu höyrykoneita eikä liioin sähkövoimaa. Sen ajan olosuhteet olivat niin alkuperäisiä että ihmiset voivat tyytyä vähempään. Mutta kun myöhemmin kauppa kasvoi ja päivän kysymykseksi teollisuuden alalla tuli: valmista niin paljon ja hyvää kuin mahdollista, pienimmillä mahdollisilla kustannuksilla! silloin oli höyrykoneen keksinnön aika, ja kun teollisuus sai vielä laajemmat dimensionit — silloin keksittiin sähkö.

Marx itse ja useat muut materialistit antavat historialliselle kehitykselle toisen selityksen. Heidän mielestään suuret maantieteelliset löydöt ja teknilliset keksinnöt ovat se perustus, josta kehitys riippuu. Ilman näitä ihmiskunta jäisi ainaiseksi samalle asteelle. Amerikan löytö valoi uutta elämää taloudellisiin oloihin. Niinikään meritien löytö Intiaan. Höyrykoneen y. m. koneitten keksintö teki kapitalistisen tuotantotavan mahdolliseksi. Karl Kautsky yllämainitussa teoksessaan „Ethik j. n. e." menee kultaista keskitietä, yhdistäen molemmat käsitystavat kuitenkin liittyen paljon lähemmäksi Marxia kuin Lamprechtia. Hän asettuu kehitysopin kannalle ja perustaa kaikki mielipiteensä kehityksestä ihmisissä itsessään asuvaan taloudelliseen intressiin. Mutta samalla hänkin, kuten Marx, luulee, että jokainen tärkeämpi uusi keksintö on saanut aikaan vastaavan muutoksen taloudellisissa olosuhteissa. Ensimäisen aseen keksintö, jota ihminen käytti elatuksensa hankkimiseen oli kaiken historiallisen kehityksen alku.

Täytyy tunnustaa, että se puoli materialistisen historiankäsityksen kannattajien oppeja, joka koskee taloudellisten olosuhteiden kehitystä toinen toisistansa, on heikompi kuin muut. Eikä se kummaa olekkaan, sillä kysymys mistäpäin tuo viimeinen sysäys tulee, joka lopulta panee koko historiallisen kehityskoneen liikkeelle, on itsessään kaikille paljon hämärämpi ja vaikeampi ratkaista kuin nuo muut historialliseen materialismiin kuuluvat teoriat. Merkitsisihän tuo ratkaisu historian suuren avaimen löytämistä. Ja onhan siihen verraten paljon tajuttavampi ja konkreettisempia asioita koskeva se väite, että kulloinkin kaikki muut inhimillisen elämän harrastusalat riippuvat taloudellisista. Sen tähden ei sovi ihmetellä, että tuota viimeistä avainta etsittäessä onkin hapuiltu milloin minnekin.

Mitä erityisesti Marxin ja Kautskyn teorioihin keksintöjen (ja maantieteellisten löytöjen) merkityksestä tulee, niin en voi olla ohimennen tekemättä erästä huomautusta, jonka pitäisi osoittaa, kuinka vaarallinen tuommoinen kysymyksen käsittely todellisuudessa on. Keksijät ja löytöretkeilijäthän sen mukaan olisivat historian luoneet! Siis yksityiset ihmiset ja sattuma! Mitä jää näin ollen jäljelle siitä järkkymättömästä lainmukaisuudesta, joka toki oli materialistisen historiankäsityksen vankin kulmakivi?

Mutta siirtykäämme jo esittämämme historiankäsityksen varsinaiseen arvostelemiseen.

II

Kun seuraavassa esityksessä otan materialistisen historiankäsityksen lähemmin arvosteltavaksi aijon ensi sijassa pitää silmällä tämän käsityksen pääajatusta, nim. sitä, että inhimillisen elämän kaikki ilmiöt perustuvat yksinomaan taloudellisiin seikkoihin, jotka siis muodostavat historiallisen elämän ja kehityksen varsinaisen sisällön. Muut materialistisen historiankäsityksen piirteet, joista jotkut kylläkin tilavammassa kirjoituksessa voisivat ansaida perinpohjaisempaakin selvitystä, kuten kysymys hegeliläis-marxilaisten „vastakohtien" merkityksestä historiassa (vrt. siv. 34) tai kysymys kehityksestä taloudellisen elämän omalla alalla, edelleen kysymys historiallisesta kehityksestä sosialistisen valtioaatteen toteuttamisen jälkeen tai kysymys siitä, mitä Marx oikeastaan on voinut tarkoittaa sillä, että yksityiset suuret henkilöt kyllä voivat kiirehtää tai hidastuttaa kehityksen kulkua — ne kaikki jätän tässä syrjään.

Yksi ilmeinen materialistisen historiankäsityksen ansiopuoli — jos nyt pidämme kiinni yllämainitsemastani pääaatteesta — on epäilemättä se, että se antaa historiallisesta elämästä ja kehityksestä harvinaisen eheän kuvan. Siinä suhteessa se todellakin tyydyttää sangen pitkälle meneviä vaatimuksia. Ajatelkaammepa vain: Kaikki mitä historiassa tapahtuu, uudet olosuhteet poliittisen ja yhteiskunnallisen elämän aloilla, erilaisuudet uskonnollisissa käsitystavoissa, uudet aatteet ja moraaliset katsantotavat, ne johdetaan kaikki samasta alkulähteestä. Voiko enään yksinkertaisempaa avainta historian salaisuuksien selittämiseksi tosiaankaan pyytää? On myönnettävä että materialistinen käsitys suuressa määrin vastaa sitä kaikkien tunnustamaa tosiasiaa, että tieteellinen tutkimus aina on pyrkivä saamaan kokonaiskuvan tutkimuksen esineenä olevasta todellisuuden moninaisuudesta. Sillä mitä merkitsevät meille oikeastaan yksityiset tapahtumat historiassa, ellemme voi niistä löytää keskinäistä yhteyttä? Tässä aikakauslehdessä olen ennen ja monasti puolustanut sitä mielipidettä, että tämmöiset yksityiset historian tapahtu-

mat ja ilmiöt, olkoot ne sitten tarkastajan mielestä kuinka jännittäviä taikka moraalisesti ylösrakentavia tahansa, eivät sellaisinaan tieteellisessä katsannossa merkitse mitään. *Tieteellistä* intressiä niillä vain on, mikäli ne omasta puolestansa todenteolla valaisevat historiallisen kehityksen kulkua, itse historiaa, eli toisin sanoin sanottuna, omaa keskinäistä yhteyttään. Historioitsija ei ole mikään tiedemies, jos hän ainoastaan latelee yksityisasioita rinnakkain edes koettamatta päästä niiden kesken vallitsevan yhtenäisyyden ymmärtämiseen. Tämän käsityksen valossa voimme myös materialistisesta historiankäsityksestä sanoa:

1:o *että se ansaitsee tunnustusta, koska se pyrkii antamaan eheän ja yhtenäisen selityksen historian moninaisille ilmiöille.*

Materialistinen historiankäsitys ei kuitenkaan ole ainoa, joka tällä tavoin pyrkii systemaattisesti käsittämään historiaa, vaan on olemassa muitakin teorioja. Näiden joukosta muutamat ovat koettaneet löytää avaimen historian ymmärtämiseksi ulkopuolelta tavallista n. s. empiiristä todellisuutta. On vedottu esim. Jumalaan, jonka sormi näkyy historiassa. Hän johdattaa ihmiskunnan kehitystä omien tarkoitustensa mukaisesti, hän kasvattaa ihmisiä vähitellen, sukupolvia toistensa perästä, kunnes he maan päällä saavuttavat henkisen täydellisyyden. Se mikä on absoluuttisesti oikein ja moraalista on kerran maailmassa ihmistenkin keskuudessa toteutuva. Tämän ajatuksen valossa voidaan myöskin historiaa tarkastaa, voidaan koettaa keksiä, kuinka kukin historian kohta, kukin aika vastaa jotakin määrättyä „aatteen“ kehityskantaa. Huomaamme kuinka eroitus tämänkaltaisen ja materialistisen historiankäsityksen välillä on kerrassaan perinpohjainen. Ja mikä on etevämpi? Ensin tulee meidän huomauttaa, että yllämainittu idealistinen historiankäsitys perustuu olettamuksiin, jotka ovat kokonaan ulkopuolella ihmisten tietopiiriä. Sillä kukas meistä voi rohjeta sanoa todella tietävänsä, mikä on Jumalan tarkoitus ja mikä on kehityksen päämaali? Idealistinen historiankäsitys, mikäli se tällä tavoin etsii tukea yliluonnollisista asioista, ei laadultansa vastaa nykyajan tieteen kehityskantaa, joka ensimäiseksi ehdokseen panee sen, että ihmisten täytyy tutkimuksissaan pysyttäytyä todellisuuden itsensä määräämissä rajoissa. Materialistinen historiankäsitys sitävastoin

2:o *vastaa tieteen vaatimuksia siinä suhteessa, että sen antama selitys historian kulusta ilmeisesti pysyy empiirisen todellisuuden pohjalla.*

On kuitenkin huomattava, että molemmat viimemainitut ansiot luonteeltaan ovat pääasiassa vain *muodollista laatua.* Toinen kysymys on: Minkälainen on materialistinen historiankäsitys *sisällyksensä* puolesta, s. o. pitävätkö ne väitteet, jotka muodostavat materialistisen

historiankäsitäksen pääaatteen myös todellisuudessa paikkansa? Tähän kysymykseen, joka muuten tietysti on arvostelun koko ydinkohta, ovat kaikki ei-materialistit vastanneet kieltävästi. Todistelunsa he ovat perustelleet varsinaisesti kahdella eri tavalla. Ensiksikin on koetettu osoittaa kuinka perää vailla on se käsitys, että ihminen muka olisi yksinomaan taloudellinen olento. Onhan ihmisillä muitakin luonteenominaisuuksia, kuten pelko, uskonnon kaipuu, siveellinen katsantotapa j. n. e., jotka arvostelijain mielestä eivät suinkaan perustu taloudelliseen elämään. Mikäli esim. alkuperäisimpiä uskonnon muotoja tunnetaan, on tapana otaksua, että nekin aiheuttaa joku pelonsekainen tunne luonnonvoimia kohtaan ja mitäpä tällä on tekemistä tuotantotavan kanssa? Mitä taasen tulee kysymykseen moraalista, niin luonnollisesti kaikki ne, jotka ovat sillä kannalla, että siveyslaki lähtee suorastaan ihmisten omasta tajunnasta (kantiaanit), eikä ole mikään vähitellen opittu ja helposti muuttuva „tapa", jyrkästi hylkäävät materialistisen käsityksen. Mutta myöskin ne, jotka otaksuvat, että siveelliset katsantotavat ovat vähitellen syntyneet kehityksen kuluessa, voivat helposti asettaa epäilyksenalaiseksi ovatko juuri tuotantotapa ja omistussuhteet ne, jotka viime kädessä määräävät siveyssäännötkin. Eikö niihin vaikuta kulloinkin ja etupäässä muutkin asianhaarat, kuten pitkäaikainen kokemus siitä mikä tuottaa onnea ja onnettomuutta, sympaattisten tunteitten vallalle pääsy y. m. s.? Jos taasen uskonto ja siveyssäännöt eivät riipu yksinomaan tuotantotavasta ja puhtaasti taloudellisista seikoista, niin siitä seuraa, ettei myöskään oikeuskäsitys ja yhteiskunnallinen järjestys niistä täydellisesti riipu, sillä mahdotonta on epäillä etteivät viimemainitut puolestaan ainakin osaksi perustuisi siihen, mikä kansojen uskonnollisen ja siveellisen arvostelun mukaan on hyvää ja oikeata.

Täten voi siis materialistista historiankäsitystä vastaan tehdä useita teoreettista laatua olevia huomautuksia, ja niiden edessä ei tämä historiankäsitys voine olla tunnustamatta, että se ei voi niistä selvillä ja vakuuttavilla todisteluilla pelastua.

Toinen ja yleisempi tapa, jolla materialistista historiankäsitystä arvostellaan, on vetoaminen n. s. empiirisiin historiallisiin tosiseikkoihin, jotka muka osoittavat, että muutkin tekijät kuin taloudelliset vaikuttavat kehityksen kulkuun. Mainitsemme pari esimerkkiä. Kuinka ristiretket ovat selitettävät? Onko mahdollista kokonaan syrjäyttää uskonnollista laatua olevia syitä? Ei suinkaan. Uskonnolliset syyt ja se omituinen uskonnollinen henki, joka tunnetusti keskiajalla vallitsi ihmisten mielissä, oli epäilemättä huomattavin tekijä ristiretkissä. Tähän liittyi tietysti suuri määrä seikkailuhalua y. m. s., joka puolestansa perustui sen ajan ritarielämään, ja ritarit — mitä ne muuta olivat kuin feodalisia herroja,

joiden olemassa-olo riippui silloisista taloudellisista oloista ja yhteiskunnallisesta järjestyksestä. Mutta kuitenkin on otettava huomioon, että ritaritkin tahtoivat taistella Jumalan kunniaksi ja se seikka, että nuo retket olivat juuri *risti*retkiä perustui toki ajan uskonnollisiin katsantotapoihin. Myöskin on väärin myöhemmiltä n. s. uskonsodilta riistää *kaikki* uskonnollinen merkitys, kuten Kautsky tekee tavalla, josta aikaisemmin olemme puhuneet. Kyllä uskonpuhdistuksen menestys ei riippunut yksinomaan siitä, että vastustettiin katolilaisen kirkon taloudellista sortoa vaan myös siitä, että uuden ajan koittaessa katolilainen uskonnollinen katsantotapa muutenkin monessa suhteessa oli joutunut huonoon huutoon. Ja kolmekymmenenvuotinen sota alkuajoillaan! Oliko ainoastaan sattumaa, että protestantit olivat toisella ja katolilaiset toisella puolella?

Edelleen on tahdottu osoittaa, että esim. yksityiset suuret miehet, sellaiset kuin Luther, Kustaa Adolf ja Napoleon määräävästi ovat vaikuttaneet kehityksen kulkuun. Jos Juhana III tai Sigismundin kaltainen herra olisi ollut Ruotsin hallitsijana Kustaa Adolfin aikana, niin eikö Europan historia olisi voinut muodostua hyvinkin toisenlaiseksi, kuin nyt? Taikka Napoleon! Kuka voi kieltää, että hänen kunnianhimoiset suunnitelmansa paljon vaikuttivat viime vuosisadan alkuhistoriaan? Ja lisäksi: Onhan eri kansoilla usein hyvinkin erilaiset katsantotapansa, onhan eri filosofisia maailmankatsomuksia, onhan natsionalismia ja yleisihmisyysaatteita. Eivätkö nämä ole mitään aikaansaaneet? Jos tutkimme esim. 19:nen vuosisadan historiaa, niin voimme varmaan huomata kuinka natsionalistiset ja kansalliset pyrinnöt monasti ovat vaikuttaneet enemmänkin kuin puhtaasti taloudelliset.

Me emme kuitenkaan voi nyt luetella kaikkia niitä „historiallisia“ tosiseikkoja, joihin on vedottu todistettaessa että materialistinen käsitys historiasta on väärä. Omasta puolestani täytyy minun tunnustaa, että tämänlaatuinen todistelu ei mielestäni, vaikka se asiata hyvin valaisee, ole ehdottomasti materialistista käsitystä kumoava. Materialisti voisi näet kaikkiin näihin todistuksiin vastata: Kyllä minä tunnustan, että maailmassa on paljon muutakin kuin taloudellista intressiä, kyllä siinä on tiedettä ja taidetta, uskontoa ja filosofiaa, joilla ihmisten elämässä on paljonkin merkitystä ja jotka *näennäisesti* paljon vaikuttavat, mutta itse ne kuitenkin sekä muotoonsa että sisällykseensä nähden täydellisesti perustuvat kunkin ajan „taloudelliseen struktuuriin“ ja siitä syystä pohjaltaan vain viimemainittu historian kulun todella on määrännyt. Sen tähden ne historian yksityiskohtia koskevat todistelut, joita on esiintuotu materialismia vastaan, oikeastaan eivät kajoa itse asian ytimeen, nim. kysymykseen siitä, mitkä ilmiöt ovat muiden perim-

mäisinä syinä, mutta toiselta puolen ei myöskään ole koskaan voitu todistaa, että nimenomaan taloudelliset seikat, erittäinkin kunkin ajan tuotanto- ja kulkulaitossuhteet suorastaan seisoisivat *kaikkien* muiden ilmiöiden takana. Inhmillinen elämä on siksi väririkasta, siinä vallitsevat suoranaiset kausaalisuhteet siksi moninaiset, ihmisten sisäiset tunteet ja ajatukset (jotka tietysti lopulta historian määräävät) siksi ulkopuolella objektiivisen tutkimuksen tavoitusmahdollisuuksien, että sellainen sitova todistus olisi mahdoton esittää. Siitä syystä voisimme kolmanneksi lausua:

3:o. *Useat teorettiset näkökohdat sekä myös historiasta itsestään lainatut tosiseikat antavat aihetta vakaviin muistutuksiin materialistista historiankäsitystä vastaan, ja jos kohta niiden avulla tämä käsitys ei ole voinut tulla ehdottomasti kumotuksi, niin se itse toiselta puolen myöskin on tieteellisillä apuneuvoilla mahdoton todistaa.*

Tämä on se tulos, johon minä puolestani voin tulla itse materialistisen käsityksen väitteiden todenperäisyyteen nähden. Joka jyrkästi pitää kiinni materialistisesta historiankäsityksestä ja kategorisesti väittää todeksi sen joka lauseen, hänelle tämä käsitys todellisuudessa on metafyysillinen maailmankatsomus, uskonkappale, vaikka se tosin ei sisällä mitään ulkopuolella empiiristä maailmaa olevaa yliluonnollista ainesta.

Historioitsija, joka tahtoo olla objektiivinen eikä ennalta asettua minkään määrätyn metafyysillisen maailmankatsomuksen kannalle ei voi historiaa tutkiessaan päästä ilmiöitten perimmäisten, kaiken suoranaisen havainnon ulkopuolella olevien, syiden perille. Hänen täytyy kausaalisia seikkoja tutkiessaan tyytyä ensimäisen ja toisen asteen syihin ja siten monet historian kulkua määräävät seikat, kuten taloudelliset, uskonnolliset, kansalliset y. m. tulevat olemaan rinnatusten, vaikka metafyysillisesti mahdollisesti kaikki voitaisiinkin taloudellisista taikka joistakin muista seikoista johtaa.

Viimemainitulla en kuitenkaan ole tahtonut tulla siihen lopputulokseen, että materialistinen katsantokanta hyödyttömänä olisi kokonaan hylättävä. On usein niin, että äärimmäisyyksiinkin menevät käsityskannat ja mielipiteet sisältävät jotakin hyvää ja vaarinotettavaa, kunhan liiallisuudet ensin supistetaan pois. Niin on asian laita tässäkin tapauksessa. Jos kohta näet se materialistinen väite, että *kaikki* inhimillisen elämän ilmiöt *kokonansa* perustuvat aineellisiin seikkoihin, on todistamaton, niin kuitenkin on ilmeistä, että hyvin pitkälle menevä riippuvaisuus vallitsee esim. yhteiskunnallisen oikeusjärjestyksen ja taloudellisen elämän välillä. Eikä yksinomaan oikeusjärjestys riipu taloudellisista seikoista. Kaikennäköiset aatteet, uskonnolliset yhtä hyvin kuin

siveellisetkin ja muut ovat hyvin likeisessä yhteydessä kunkin ajan taloudellisen elämän kanssa. Tästä saan aihetta seuraavaan väitteesen materialistisesta historiankäsityksestä:

4:o. *Se on erittäin onnistunut regulatiiviseksi, ohjaavaksi periaatteeksi historioitsijoille. Tieto siitä, että henkisetkin ilmiöt erittäin läheisesti riippuvat kunkin ajan taloudellisista oloista, olkoon osviittana tutkijoille heidän koettaessaan historiaa ymmärtää.*

Seuraavassa valaisen tätä mielipitettä lähemmin.

Luonnollisesti on varsin vaikea aina verrata toisiinsa niitä eri tekijöitä, jotka ovat olleet vaikuttamassa historiassa — ellei näet asetu sille dogmatiselle kannalle, että kaikki perustuu vain yhteen lajiin tekijöitä, kuten taloudellisiin. Jos tahdomme esimerkkiä, niin saamme sen helposti esim. oman maamme historiasta 19:llä vuosisadalla. Sillä mikä tekijä on maamme historiassa tällä aikakaudella ollut tärkeämpi, kansallinen vaiko taloudellinen? Voimmeko ollenkaan ymmärtää oman kansamme historiaa ilman tuota suurta kansallista innostusta ja herätystä, joka tapahtui mainitun vuosisadan ajalla? Kansallisuusliike on täällä vaikuttanut esim. kirjallisuuden, tieteen, taiteen, kansansivistyksen y. m. aloilla. Onpa tämä liike usein ollut syynä taloudellisiinkin yrityksiin. Toiselta puolen olisi yhteiskuntaelämämme — esim. työväenliikkeen, äänioikeusliikkeen, uskontoa koskevien mielipiteitten sekä kaikenlaatuisten yhteiskunnallisten kysymysten aloilla — mahdoton ymmärtää, ellemme ottaisi huomioon sitä suunnatonta taloudellista kehitystä joka maassamme on tapahtunut, ellemme ottaisi huomioon kaupan ja teollisuuden sekä kaupunkien kasvamista. Lopulta taloudellinen elämä on ollut ainakin osaksi kansallisuusliikkeenkin takana. Tuota liikettä täytyy meillä osaksi käsittää alaluokan taisteluna muunkielistä yläluokkaa vastaan.

Huolimatta siitä, että täten historiassa näemme voimia, joilla toisinaan kenties on annettava suurempikin merkitys kuin taloudellisille, on kuitenkin minun mielestäni ilmeistä, että ainakin toistaiseksi taloudellisilla tekijöillä historiassa on ollut suurempi vaikutus kuin millään muilla. Sanon toistaiseksi, sillä jos tyydymme ensimäisen ja toisen asteen tekijöihin, emmekä sitoudu tunnustamaan mitään metafyysill stä erikoiskäsitystä, niin näyttää siltä kuin olisi taloudellisten tekijäin merkitys historiassa mieluummin vähenemään kuin kasvamaan päin. Alkuperäisellä asteella on ihminen altis ensi sijassa aineellisiin harrastuksiin. Myöhemmin sen sijaan yhä useammat muut kuin aineelliset seikat pääsevät ihmisten mieliä ohjaamaan, niinpä esim. kansalliset, siveelliset, oikeudelliset y. m. Kuitenkin on taloudellisilla seikoilla yhä edelleen kaikkiin inhimillisen elämän ilmiöihin ollut valtava vaikutus. Tässä kirjoituksessa on jo mainittu useita esimerkkejä, jotka tämän osoittavat. Asian valaisemiseksi

mainitsemme pari lisään. Ajatelkaamme valistusajan suuria aatteita ihmisten luontaisista oikeuksista ja tasa-arvoisuudesta. Ne olivat syntyneet suoraksi vastakohdaksi feodalilaitoksen oloille, jotka tekivät eräitä ihmisiä — aatelismiehiä — syntyperän nojalla muita etevimmiksi ja muihin nähden etuoikeutetuiksi. Valistusajalla sen sijaan ei tahdottu tunnustaa tätä syntyperäistä etevämmyyttä, vaan saarnattiin tasa-arvoisuutta. Eihän aatelismies syntyessäänkään kantanut kannuksia jaloissaan, minkätähden hän elämässä saisi olla yläpuolella muita ihmisiä! Mistä tuli tämä vallankumouksellinen oppi? Epäilemättä oli ilmeinen syy siihen es suuri taloudellinen kehitys, joka maantieteellisten löytöjen ja teknillisten keksintöjen johdosta oli tapahtunut porvarissäädyn keskuudessa. Kaupungit kasvoivat yhtaikaa kaupan ja teollisuuden kanssa, porvarissäädyn merkitys kasvoi. Ja tämä sääty tahtoi vapautua siitä ala-arvoisemmasta asemasta, jossa se aatelistoon nähden oli. Syntyi oppoistsioni feodalisia oloja vastaan, syntyi valistusajan kuuluisa tasa-arvoisuuden vaatimus ja oppi ihmisten luontaisista oikeuksista. — Meidän aikamme yhteiskunnalliset aatteet ovat jo koko lailla jättäneet valistusajan jälkeensä. Yksin vapaudenkin aate, joka kauvan aikaa valistusajan jälkeenkin sai mielet maanosassamme innostumaan, ja joka itse asiassa suureksi osaksi perustui siihen vapaaseen kilpailuun, joka oli ja on kapitalismin kulmakivi, yksin tämäkään aate ei enään, ei ainakaan vanhassa merkityksessään, ole aikamme tunnussana. Sen aatteen ovat voittaneet kaikenkaltaiset sosialistiset ja puolisosialistiset mielipiteet, että kilpailu on rajoitettava ja että lainsäädännön avulla on suojattava kansalaisia sortoa ja vääryyttä vastaan. Ja mistä tämä riippuu? Taaskin taloudellisista oloista. Sosialismikin on sen työjärjestyksen ja tuotantotavan tulos, joka vallitsee suurissa tehdaskaupungeissa. Asia on selvä. Taloudelliset seikat ovat kaikkina aikoina olleet hyvin tärkeänä tekijänä historiallisessa kehityksessä. Niistä ovat suureksi osaksi riippuneet ihmisten aatteet ja mielipiteet siitä mikä yhteiskunnallisessa elämässä on hyvää tai pahaa.

Materialististisen historiankäsityksen suuri ansio on — jos hetkeksi unohdamme sen liiallisuudet —, että se niin pontevasti on saarnannut taloudellisten seikkojen merkitystä historiassa.

Uudenkaupungin lasitehdas
sekä
katsaus Ruotsin lasiteollisuuden ensimäisiin vaiheisiin.

Kirjoittanut **Arne Jörgensen.**

Jo kuningas Kustaa I oli valtakuntaansa kutsunut lasinpuhaltajia ja valmistajia; kuitenkaan ei tämä teollisuus Ruotsissa saanut vakaata jalansijaa ennen Kustaa II Adolfin aikoja. — Eräs Paul Gaugunkel perusti nimittäin tällöin tehtaan Bergkvaraan, jossa valmistettiin niin ikkuna- kuin juomalasiakin kunnes tämä Gaugunkel tuli niin kuuluisaksi taidostaan että Venäjän tsaari pyysi häntä tulemaan luokseen, jolloin hän luultavasti läksikin, koska miehestä ja tehtaasta tämän jälkeen ei ole mitään tietoja. — 1637 annettiin Joh. Claudille oikeuskirja lasitehtaan perustamiseen, mutta hommasta ei tullut mitään. — Sen sijaan lienee Norrköpingiin v. 1641 perustettu jokin lasitehdas, ja 1643 annettiin oikes Govert Indebetou'lle ja H. Leschorn'ille ryhtyä sellaiseen teollisuuteen. Kuitenkaan näistä kaikista lasitehtaista ei tullut mitään, taikka, jos niitä perustettiin, eivät ne saaneet mitään merkitystä.[1])

Ruotsin lasiteollisuuden varsinaisena perustajana pidetään ylimalkaan tukholmalaista porvaria Melchior Jung'ia. Suurella vaivalla ja suurilla kustannuksilla oli hän ulkomailta tilannut lasinpuhaltajia ja Tukholman läheisyyteen perustanut tehtaansa. Oikeuskirjansa hän sai v. 1641 [2]) ja v. 1643 annettiin hänelle monopooli [3]), jonka mukaan nyt ulkomaalaisten lasintuonti Ruotsiin ja Suomeen takavarikkoonoton ja sakon uhalla oli kielletty; tästä 50 hopeataalarin suuruisesta sakosta puolet lankeisi kruunulle, puolet Jungille. Tämä tietysti todistaa, ett'ei valtakunnassa tähän aikaan löytynyt mitään toista lasitehdasta.

Jung valmisti, niin kuin samasta kuninkaallisesta kirjeestä voi huomata, pulloja, pullonkopsia sekä laseja niin hienompaa kuin karkeampaa laatua (allehanda Glasgeskier både fijne som gemene). Ikkunanlasista ei ollenkaan puhuta, niin että luultavaa on ett'ei sellaista ollen-

---

[1]) Vertaa Odhner: Sveriges historia under drottning Christinas förmyndare s. 280 muist; af Sillén: Svenska handelns och näringarnas historia intill 1809 s. 108 sekä af Sillén: Sv. handelns och näringarnas hist. IV under Vasaätten s. 140.

[2]) Odhner s. 280 m.

[3]) Stjernman: Comm. polit. oeconom. förordn. II s. 344 s.

kaan valmistettu, etenkin kun tiedetään, että eräs Antoine Wattemar v. 1672 sai luvan perustaa ikkunalasitehtaan sekä yksinoikeuden ikkunalasin valmistukseen kymmeneksi vuodeksi eteenpäin [1]).

Jungin tehtaan tuotteita riitti vielä ulkomaillekin, niin että vähintäin kerran vuodessa Tukholmasta lähetettiin laivan lasti hänen lasitavaroitaan.

Rauhalliset olot eivät näy vallinneen tehtaassa. Ulkomaalaisia kun olivat, niin työmiehet eivät viihtyneet vieraassa maassa, vieraissa oloissa — ehkäpä oli jotain muitakin syitä — tiedämme vaan, että Jung v. 1646 jäi ilman työmiehiä. Hallituksen täytyi silloin myöntää lasintuonti vapaaksi [2]) kumminkin ainoastaan siihen asti, kunnes uusia työmiehiä saataisiin. Tämä tapahtui 1648, jolloin 1643 vuoden asetus uudistettiin ja vahvistettiin [3]) kumminkin ainoastaan mitä juomalaseihin tuli. Apteekarit olivat nimittäin valittaneet ett'ei köyhä kansa voinut ostaa rohtoja pullojen korkean hinnan tähden, siitä kun Jung itsevaltiaana voi määrätä; hallitus huolissaan alamaistensa terveydestä, ei enään vahvistanut Jungin monopoolia pulloihin nähden.

Jungin lasitehdas kehittyi kehittymistään. Kaarle XI noustuaan valtaistuimelle uudistaa Jungin oikeudet kehuttuaan hänen toimintaansa, seuraavilla sanoilla [4]):

„Tämän kirjeemme voima vahvistakoon, vakuuttakoon ja päteväksi tehköön Melchior Jungille, hänen jälkeläisilleen ja perillisilleen, edellämaimainitut etuudet kaikkine pykälineen, aivan kuin ne sanasta sanaan olisivat tässä mainittuina, niin että hän, hänen puolisonsa ja lapsensa, saisivat ja voisivat edellämainittua lasiteollisuutta vapaasti ja ilman mitään estettä tai haittaa harjoittaa, sellaiseen tuotantoon nähden kuin siellä nyt voidaan valmistaa, nim. kaikenkaltaisia venetsialaisia, espanjalaisia ja vuorikristallisia juomalaseja, ynnä kaikellaisia korallia, jalokiviä ja lasiporsliinia."

Viikko tämän jälkeen antaa kuningas suostumuksensa eräälle lasikomppanian perustamista koskevalle anomukselle [5]). Tukholmaan oli nimittäin saapunut italialainen nimeltä Jacob Guaguini; tämän kehutaan olleen kovinkin taidokas ammatissaan. Paitsi ikkunalasia ja juomalaseja sanotaan hänen lisäksi valmistaneen peilejäkin. Jotta hänen taitonsa jäisi Ruotsiin perustettiin äskenmainittu komppania, jonka jäsenet

1) Stjernman III s. 941, seur
2) Stjernman II s. 459.
3) Stjernman II s. 501.
4) Stjernman IV s. 145.
5) Stjernman ibid.

saivat häneltä opetusta, ja jotka v. 1683 Tukholmaan perustivat oman tehtaan. Tämä komppania sai erikoisoikeuksia ja järjestettiin ankaralla ammattikuntaasetuksella [1]). Jungin lasitehdas näkyy ennen tämän perustamista loppuneen; v. 1693 sen uudesti perusti Melchiorin poika Gustaf Johan Jung.

Jos vielä mainitsemme Adlersténin [2]) tehtaan Skånessa olemme kai maininneet kaikki lasitehtaat Ruotsissa 16:lla sataluvulla. Viimeksi mainittu tehdas, perustettu vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä näkyy olleen suurin kaikista; Adlerstén sanoo valmistavansa 22 kistua ikkunanlasia viikossa ja 50,000 pulloa vuosittain [3]).

Lasiteollisuus oli siis Ruotsissa kohonnut erittäin korkealle kannalle. Mielihyvällä kauppa-asiainkolleegio taisikin kertomuksessaan valtakunnan sisäisistä oloista Kaarle XII hallitukseen ryhdyttyä sanoa, että voidaan olettaa kotimaisten lasitehdasten voivan tyydyttää asukkaiden tarpeet [4]).

* * *

Suomen ensimmäisen lasitehtaan perusti ennenmainitun Melchior Jungin poika, Gustaf Johan Jung, Uuteenkaupunkiin vuonna 1681. Tämä lasitehdas, niin vähäpätöinen kuin se olikin ja niin vähän vaikutusta kuin sillä on ollut lasiteollisuuteen ylimalkaan, on kumminkin ensimmäinen laatuaan maassamme, ja se oikeuttaa muutamien sitä koskevain tietojen esilletuomisen vanhojen raastuvan pöytäkirjojen kellastuneilta lehdiltä. Painosta tietääkseni ei ole siitä mitään julaistu, lukuunottamatta niitä lyhykäisiä ja epämääräisiä tiedonantoja, jotka nyk. senaattori Ignatius esitti Historiallisen Osakunnan kokouksessa huhtikuun 30 p. 1868. Hänen tietonsa perustuivat Palmskjöldin kokoelmiin Upsalassa ja ovat julaistut Hist. Ark. I, s. 169.

Minkätähden Jung ei jatkanut isänsä tehdasta Tukholmassa on vaikeata sanoa. Ehkäpä hän pelkäsi sitä suurta konkurrenssiä, joka Ruotsissa oli syntynyt, ja tahtoi Suomesta tehdä itselleen kultakaivoksen. Että hän Suomen kaupungeista valitsi juuri Uudenkaupungin, riippui arvatenkin siitä, että tämä Suomen kauppakaupungeista oli lähinnä Turkua, ja lisäksi oli keskeymättömässä ja vilkkaassa kauppayhteydessä ulkomaan (etenkin Danzigin ja Lübeckin), Ruotsin (Tukholman) ja sisä-Suomen (Hämeen) kanssa.

[1]) Stjernman IV s. 548.
[2]) af Sillén: Sv. handling o. när. hist. V s. 91 kutsuu häntä Adlerstam'iksi.
[3]) Stjernman V s. 501.
[4]) Loenbom: Handl. II s. 40.

Uudessakaupungissa oli niinkuin muissakin Suomen kaupungeissa lasimestari jo vähintäin 40 vuotta hoitanut ammattiaan, leikaten lasia, jota tuotiin Saksasta[1]; luultavasti näet uuskaupunkilaiset porvarit kuninkaan kiellosta huolimatta omaksi tarpeekseen toivat *Saksasta* lasia, vaikkakaan tästä ei ole mitään todistusta; muistettakoon vaan vakkasuomalaisten mainiota salakuljetus-kykyä ja mitenkä juuri mainitut Uudenkaupungin porvarit ylenkatsoivat purjehdus- ja kauppasäädöksiä. Jung ehkäpä perustamalla lasitehtaansa juuri Uuteenkaupunkiin tahtoi myös valvoa ja mikäli mahdollista ehkäistä salakuljettamista.

Se tehdas, joka nyt perustettiin nykyiselle kauppias Wallinin tontille ei ollut suuren suuri. Ainoastaan yksi uuni rakennettiin silloin; tätä ei tehty Tukholman uunin mallin mukaan, vaan erityisten uusien keksintöjen nojalla, joihin Jung opintomatkoillaan oli tutustunut. Lasinpuhaltajat eivät siihen olleet tyytyväiset; he väittivät, että Tukholman uuni muka oli parempi. Raastuvan pöytäkirjojen mukaan tiedämme heidän lausuneen Jungin uunista näin:

„Uuni on ilmauuni ja sisältäpäin täysavoin ja on rakennettu aineista, joista sen ei tulisi olla, vaan uunin katon pitäisi muodostaa kolme holvia, ja sitte tulisi olla kylmäys-uuni itse uunin yläpuolella, mutta mitään puuainetta ei saisi olla kummassakaan päässä. Tukholmassa sanoivat he lämmitettävän toisessa päässä 3, 4 tai 5:llä kuumennushalolla.

Tukholmassa oli jokainen mies pannut 50 lasia kylmäys-uuniin, siellä missä 3 tai 4 heistä oli työskentelemässä, eikä yhtään lasia ollut mennyt rikki, jotavastoin täällä tulee kylmäys-uuni viileäksi vedon ollessa vapaan. Tukholmassa voidaan avata kylmäys-uunin luukut ja pitää silmällä onko se kylmä vai lämmin, — jos se on liian kuuma voidaan lämpöä päästää pois, jos se ei sitä ole, suljetaan se taas, ja luukun ollessa uunin päällä voivat työmiehet työtä tehdessään itse sen tehdä paikaltaan liikkumatta, jotavastoin täällä täytyy kierrellä pitkät matkat lasineen ennenkuin tullaan kylmäys-uunille.“

Tirehtööri väitti uunin olevan mainion, sanoi ymmärtävänsä asian paremmin, hän kun ulkomaan matkoillaan oli lasinvalmistusta suurimmalla hengenvaaralla ja rahallisilla uhrauksilla tutkinut, ja nähnyt enemmän kuin sata uunia. — Aivan asiallinen ja paikallaan lienee materiaalikeittäjän arvostelu, tämä kun sanoi, ett'ei hän tällaista uunia ollut Tukholmassa nähnyt, mutta ett'ei tätä kumminkaan voida huonoksi moittia.

---

[1]) Per Glasmästare mainitaan raastuvan pöytäkirjoissa ^{26}/IV 1647.

Tehtaassa valmistettiin Ignatiuksen ennen mainitun tiedonannon mukaan „parasta kristallia, ranskalaista akkunanlasia, juomalaseja, kredentsejä ja muita laseja kaikkinaisista muodosta, väreistä ja eriskummallisuuksista“. Ikkunalasin valmistaminen oli puhaltajille suuresti vastenmielistä; he pitivät sitä liian halpaarvoisena työnä. — Kun kymmenkunta vuotta takaperin maata kaivettiin entisen lasitehtaan paikalla löydettiin joukko lasipalasia, mikäli olen kuullut kerrottavan, paksua, ruskeanlikaista väriltään; voidaan kuitenkin olettaa että nämät löydöt ovat kuonaa eivätkä todisteita lasitehtaan tuotteista.

Tirehtööri itse oli työn ylin johtaja ja otti siihen myöskin osaa. Materiaalin sekoittamisen hoiti hän pääasiallisesti itse. Muuten oli tehtaassa kolme lasinpuhaltajaa, joista kaksi, Nils Melander ja Per Orre, jo oli työskennellyt Melchior Jungin tehtaassa Tukholmassa, ja olivat he siellä jo saavuttaneet jonkunmoisen taidon ammatissaan; luultavasti tämä ei kumminkaan ollut varsin suuri tirehtöörin arvostelusta päättäen (— — den kånsten Glasblåsarne aldeles wara okunnig så att the eij helr kunde någe materies commixtion giöra, wijdare än at de simpliciter sigh utj Glasblåsandet öfwat hafwa — —). Itse väittävät he kyllä olevansa taiteilijoita, ja heillä on korkeatkin ajatukset ammatistaan (deras arbete består af en nobel konst). Kolmas lasin puhaltaja, Hieronymus Frisal, ei ollut niin kokenut kuin edelliset eikä tirehtööri lukenut häntä kisällien luokkaan. Myöhemmin (1684 ja 1685) mainitaan neljäskin lasinpuhaltaja Elias Henriksson, joka vielä v. 1683 henkikirjoissa mainitaan tehtaanpoikien luokassa. Vielä löytyi tehtaassa materiaalin keittäjä — consor — Lars Persson (henkikirjoissa kutsuttu Lars Smedh) myöskin kokenut työmies Tukholman tehtaasta sekä neljä tehtaanpoikaa; näiden joukossa mainittakoon Casper Ekman, joka kaikesta päättäen kuului samannimiseen Uudenkaupungin historiassa tunnettuun sukuun ja mahdollisesti on sama, joka vuonna 1685 ylioppilaana joutui tappeluun ylempänä mainitun Frisalin kanssa. Lopuksi palveli tehtaassa vielä kaksi renkiä ja Agnete niminen piika.

Olot lasitehtaassa eivät suinkaan olleet rauhalliset, välit tirehtöörin ja lasinpuhaltajien kesken eivät kovinkaan ystävälliset. Helmikuussa 1683 saavat raastuvanoikeuden edessä alkunsa ne pitkät, monimutkaiset ja sotkuisat rettelöt, joista vasta saman vuoden joulukuussa oikeuden päätös lankee. En tahdo tässä esittää näitä rettelöitä, mahdotonta kun on pöytäkirjoista saada esiin objektiivisia näkökohtia, aijon ainoastaan kosketella pariin kohtaukseen, joissa henki tehtaassa selvästi kuvastuu.

Tirehtööri aluksi nosti kanteen Melanderia vastaan siitä, ettei tämä tahtonut tehdä työtä. Melander taas väitti, ett'ei hän saanut täyttä

palkkaa, jolloin oikeus määräsi, että Melander laatisi laskun vaatimuksistaan. Asia näkyy tällä kertaa loppuneen siihen, mutta joku kuukausi tämän jälkeen Melander taas on tehnyt lakon ja on nyt saanut Orren mukaansa; he kuluttavat aikansa kävelemällä (medh otidigh spatzerande) eivätkä viitsi hoitaa tehtäviään. Pian on kolmaskin lasinpuhaltaja, Frisal yhtynyt tovereihinsa ja kaikki kolme jättävät oikeudelle pitkän valituskirjan, jossa Jung kyllä saa osansa, mutta myös eräs „Camererska", joka näkyy olleen jossakin tekemisessä Jungin kanssa ja jota moititaan siitä että hän on „öfwerijhlat dem i förstugun medh murbruk och skamlöösa ord". — Oikeus kehottaa sakon uhalla riitapuolia olemaan toisiaan hätyyttämättä, niin kauan kun juttu on vireillä.

Uusia riitoja tuli tähän lisäksi. Tirehtööri moitti Frisalia, siitä että hän muka turmeli kristallia, jota hän ei osannut käsitellä. Puhaltajat taas sanoivat, ett'ei Frisal tahtonutkaan työskennellä kristalliteollisuuden alalla, mutta että tirehtööri oli sen vaatinut vetäen häntä tukasta (medh hårdrag twungit der til). Muuten Jung usein näkyy käyttäneen keppiä — olihan sekin siihen aikaan oikeutettua.

Kun lopulta raastuvan oikeuden päätös lankee, niin tämä ainoastaan sisältää, ettei mainittu oikeus ole tälläisten juttujen ratkaisemiseen „forum competens", vaan että on kysyttävä Turun hovioikeudelta, mihin asia on lykättävä. Heinäkuussa 1694 Turun hovioikeus vastaa, että oikea paikka on Kun. Vuori taikka Kauppa Kolleegio. Mitä tämä päätti asiasta en tiedä — luultavasti asiaa ei otettu esille ennenkuin liian myöhään, silloin kun lasitehdasta ei enää Uudessakaupungissa löytynyt.

4 p:nä syysk. 1685 poltti näet tulipalo suuren osan kaupunkia tuhaksi. Muunmuassa jäi lasitehdas tulenliekkien uhriksi. Ja siihen sen lyhyt satu loppui.

Halikonlahden seudun muinaisesta kaupasta.

Kirj. *Juhani Rinne.*

Kun tahdotaan sanoa, että joku syystä tai toisesta on käyttänyt pitempää tietä lyhyemmän asemasta päämääräänsä päästäkseen, sanotaan puoli leikillä: hän on mennyt *Halikon kautta Ruotsiin.* Missä lieneekin sananparsi syntynyt, niin yleiseksi se on käynyt, että se melkein kaikkialla maassamme tunnetaan.

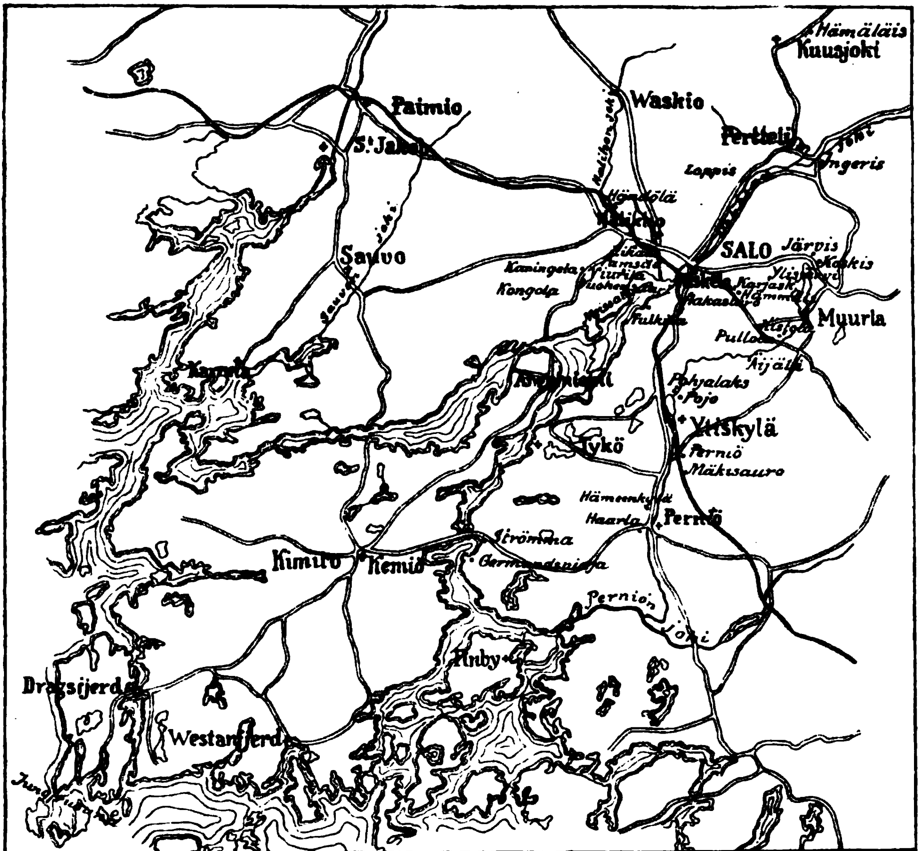
Jos lähemmin ottaa sananparren sisältöä tarkastaakseen, niin huomaa helposti, että se ei ole voinut aivan äsköisin syntyä. Kenenkäpä päähän nykyään pälkähtäisi lähteä Halikon kautta Ruotsiin! Mahdotontahan Ruotsiin pääsy tosin ei nykyäänkään olisi Salon kauppalan kautta, mutta jos sananparsi olisi viime vuosikymmeninä syntynyt, niin eiköhän se silloin pikemmin kuuluisikin Salon kautta, tai ehkä Uskelan kautta Ruotsiin, koska liikkeen keskuksena näillä tienoin ainakin jo satakunta vuotta on ollut Salon seutu Uskelassa. Jos taas sananparren tarkoitus olisi ilmaista kaartaen kulkua yleiseen, niin odottaisipa siinä Halikon sijasta jotain Ruotsiin matkaan nähden vieläkin syrjäisempää paikannimeä.

Sananparren synty viittaa siis nykyaikaa kauvemmaksi taaksepäin, ja, sanomme sen heti, aikaan, jolloin todellakin on saattanut panna kysymyksen alaiseksi, Halikon kauttako, vai jotakin muuta tietä matka Ruotsiin olisi ollut tehtävä. Se viittaa aikaan, jolloin Halikonlahden merkitys kauppakeskuksena on ollut suurempi kuin nykyään ja liike sieltä Itämeren yli siksi vilkas, että matka Halikon kautta Rnotsiin on aika ajoin saattanut olla mukavampikin kuin jotain muuta tietä. Tällaisen vilkkaamman liikekauden edellyttämiseen paikkakunnalla on todellakin aihetta.

Silmäys karttaan antaa meille Halikon lahdesta ympäristöineen sen käsityksen, että tämän seudun, jos minkä, pitäisi luonnon puolesta olla liikkeelle sopivan. Lahti pistäytyy noin 4 penikulmaa syvälle sisämaahan, sen suun täyttää Kemiön saari, Suomen merisaarista suurin, tehden sen myrskyiltä suojatuksi satamaksi ja lisäten ranta-alueita. Lahden pohjukkaan laskee kaksi, osittain vieläkin kulkukelpoista jokea, Halikon ja Uskelan eli Salon joet, jotka kumpikin eri suunnilta tullen ovat ainakin muinoin olleet tärkeitä liikeväyliä. Täällä yhtyy myöskin maanteitä melkein kaikilta ilmansuunnilta.

Mutta samat liike-etuudet tavataan täällä jo varhaisessa muinaisuudessa, jopa nykyisiä verrattomasti edullisempina mitä luonnollisiin liikkeen välittäjiin tulee. Lahden vesi on nim. muinoin ollut paljoa korkeammalla

peittäen nykyisen rannan matalimmat kohdat ja tunkeutuen paikoin syvemmälle sisämaahan. Samoin on vesi ollut vuolaampi Halikon ja Uskelan joissa. Vielä 1860-luvulla sanoo H. A. Reinholm[1]) veneillä kuljetun Halikon jokea virstan verran Joensuun kartanosta ylöspäin, mutta että jokiuoma aikaisemmin on mahtanut olla paljoa suurempi, siitä hän sanoo todistavan

Kuv. 1. Halikonlahden seutu.

muiden muassa kansan kertomuksen Halikon kirkon kellosta, jonka joen äyräällä seisoneesta tapulista hurjan soittamisen takia sanotaan pudonneen „mereen". Muistoja muinaisista, sittemmin joko keinotekoisesti kuivatetuista tai muuten kuivuneista vesiväylistä on paikkakunnalla runsaasti säilynyt. Niiden mukaan olisi muiden muassa Halikon lahti ulottunut Halikon

[1]) Kokoelmissaan Finlands Fornborgar 6, 7, siv. 64, Valt. Hist. museon arkistossa.

kirkon luona olevaan Rikalan kylään saakka, jossa kylän lähellä olevan Linnamäen kupeella vielä 1880-luvulla oli paikoillaan rautarengas veneiden kiinnittämistä varten[1]). Halikon ja Uskelan jokien suiden välinen maatuma, nykyinen Joensuun kartanoon kuuluva Meriniitty, josta vasta enemmän, oli silloin myöskin veden peitossa. Erään nyt jo kuivuneen vesiväylän kertoo Hj. Appelgren teoksessaan „Suomen Muinaislinnat"[2]) laskeneen Halikon lahden pohjaan idästäpäin, sittemmin kuivatetusta Alasjärvestä, josta väylä epäilemättä on jatkunut vieläkin kartalla näkyvään Ylisjärveen. Tämän pohjoispään kohdalla noin virstan verran järven nykyisestä rannasta länteen, mutta muinoin kyllä itse järven rannalla, löytyy lähellä Järvisten kylää pakanuuden aikainen muinaislinna. Samoin on kerrotun kulkureitin suunpuolisella osalla Hakostaron kylässä muinaislinna, joka periytyy pakanuuden ja keskiajan rajamailta[3]). Nämä linnat lienevät muinoin turvanneet liikettä tällä reitillä ja viittaavat osaltaan sen vanhuuteen täällä.

Tärkeitä liikereittejä ovat varmaan myöskin olleet Halikon lahden itäiseen haaraan laskevat Perniön- ja siihen pohjoisesta päin tuleva Yliskylän joki, kumpikin niinikään jätteitä suuremmista vesiväylistä. Perniön jokivarrella on vielä järviryhmiä todistamassa muinaista merenlahtea ja Yliskylän jokiuoman sanoo Hj. Appelgren[4]) muinaisuudessa olleen kapean merenlahden, jota on voitu purjehtia aina Pohjankylän lahteen saakka. Viimeksimainitun reitin varrella on Yliskylän kirkkomaalla tutkittu hauta kansainvaellusajan lopulta, eli noin 600-luvulta, jonka löydöistä voi päättää vainajan tai vainajien siinä tulleen veneessä poltetuksi. Samassa paikassa on tutkittu hautoja pakanuudenajan viimeiseltä jaksolta.

Mitä maanteihin tulee, ovat nekin kysymyksenalaisella paikkakunnalla vanhimpia maassamme. Tie, joka Turusta Halikonlahden peritse pitkin Suomenlahden rannikkoa käy Viipuriin ja tunnetaan vanhuudesta „valtakunnan tien", „suuren tien" y. m. nimillä, on Suomen vanhin maantie[5]). Tämän tien sanoo muuan Salon kauppalasta kotoisin oleva kirjoittaja, nimimerkki E—e, joka sanomalehti Auran vuosikerrassa 1888 ja 1889 julkaisee näitä seutuja koskevat muistiinpanonsa „Salon kauppalan historian" nimellä, paikkakuntatuntemukseensa perustuen Halikonlahden pohjukan kohdalta ennen kulkeneen jokien yli ylempää kuin nykyään ja arvelee sen Uskelan joen yli menneen Inkeristen kartanon

1) Hj. Appelgren. Suomen Muinaislinnat, siv. 63.
2) siv. 67 ja s.
3) Hj. Appelgren. m. t., siv. 68 ja s.
4) Finskt Museum. IV. 1897. siv. 60 ja s.
5) Väinö Wallin. Suomen maantiet. Fennia 8, n:o 2. siv. 48 ja s.

luota, jossa vielä lautalla joen yli kuljetaan. Nykyiseltä kohdaltaan sanoo kirjoittaja tien käyneen jo ainakin 1700-luvun keskivaiheilla ja arvelee sen tulleen oikaistuksi heti Isonvihan jälkeen[1]. Että tie todellakin on näillä seuduin ylempää kulkenut ja myöhemmin oikaistuksi tullut, kuten sittemmin on muillakin kohdin tapahtunut[2], näyttää jo edellämainittujen maatumisseikkojen perusteella varsin todennäköiseltä, mutta sen muutoksen paennutta rantaa lähemmäksi on täytynyt tapahtua paljoa aikaisemmin kuin kirjoittaja otaksuu. Majapaikkoina tai postitaloina mainitaan Wallinin mukaan tämän tien varrella näillä tienoin v. 1556 Maijala Halikossa ja Perniön kuninkaankartano Perniössä, v. 1639 „Hendelä“ Halikossa ja (Mäki-?) Saura Perniössä, v. 1709 samat ja v. 1743—76 Händelä Halikossa, „Hackestaro“ ja „Harla“ Perniössä. Näistä päättäen on tien suunta näillä seuduin jo 1550-luvulta lähtien ollut sama kuin nykyään. Samaan viittaa Wallinin mainitsema kanslianeuvos Joh. Elersin tieto 1790-luvulta Salon sillasta, jonka mukaan tämä jo silloin oli ollut „perinvanha“. Salon seudun kartassa v:lta 1694 on Salon silta ja myös tie nykyisellä paikallaan. Maatumismuistot, mikäli ne koskevat tämän tien seutua, ovat siis ainakin 1500-lukua vanhemmat.

Muita Halikonlahden perällä yhtyviä vanhempia teitä mainitsee Wallin ennen viitatussa teoksessaan seuraavat[3]. Mustiolta Karjalohjan ja Kiskon kautta on Salon sillalle „tietymättömistä ajoista saakka“ kulkenut pitäjäntie, joka v. 1774 parannettiin „kruunun maantieksi“. Samoin tuli Vihdistä ja Lohjalta Nummen Suomusjärven ja Järvisten kylän kautta „perinvanha“ tie, jota kutsuttiin milloin Järvisten tieksi, milloin „aliseksi Uudenmaan tieksi“. Marttilan pitäjästä tuli niinikään vanhempina aikoina Uskelan kirkolle „Paavintieksi“ kutsuttu suora tie, josta jälkiä näkyi vielä 1800-luvun alulla. Tätä kuljettiin, erään tiedonannon mukaan v:lta 1792, keskiaikana ja ennen vuotta 1440 Marttilasta päin Uskelan kirkossa. Näitä paitsi tulee Halikonlahden pohjaan tie koillisesta päin Kuusjoen korpisten takamaiden halki osittain Uskelanjoen suuntaa, sekä luoteesta päin Halikonjoen suuntaa, vaikka joen mutkat oikaisten, Hämeenlinnan—Turun tiestä haarautuva Marttilan tie. Kun useimmat mainituista maanteistä arvatenkin ovat syntyneet vähitellen ammoisista ajoin talsituista poluista, voimme päättää liikkeen maanteitä myötenkin jo sangen varhain keskittyneen Halikon lahden pohjukkaan.

Jonkun verran huomiota ansaitsevana seikkana mainittakoon myös, että Halikon ja Uskelan pitäjien sekä Salonkappelin

[1]) Aura 1889, n:o 89.
[2]) Wallin, m t., siv. 51
[3]) Suom. maantiet, siv. 51, 103, 107, y. m. sekä karttaliitteet.

kirkot ovat Halikonlahden perällä melkein yhdessä ryhmässä seisoneet. Näistä vajosi, kuten jo Maammekirjasta on tunnettua, Uskelan puinen emäkirkko, joka seisoi Uskelanjoen rannalla, noin puolen peninkulman päässä nykyisestä Salon kauppalasta ylöspäin, v. 1825 tapahtuneen maavieremän kautta syvyyteen. Entinen Salon kappelin kirkko, joka oli maantien varrella, noin 70—80 kyynärää kaakko-etelään nykyisestä Uskelan kirkosta, revittiin ja sen aineksista rakennettiin Uskelan nykyinen kirkko, joka valmistui v. 1832.[1]) Mutta vielä viime sataluvun alulla olivat nämä kirkot kaikki paikoillaan. Miten varhaisilta ajoilta ne lienevätkään alkuisin, siitä emme tiedä muuta kuin että seurakunnat ensikerran mainitaan 1300-luvun alulla, nim. Uskela v. 1329, Halikko 1330 ja Salo 1325.[2]) Näitä lähellä oli vielä neljäskin, nim. Perttelin kirkko, jonka, samoin kuin Halikon ja Salon kirkot, kansantarinan mukaan „Vuorentaan ritari Huurni" tai „Joensuun (Horn-suvun kantatila) herrasväki" v. 1440 rakennutti omalla kustannuksellaan[3]). Halikon ja Salon kirkot rakennettiin tällöin uudestaan kivestä kansan muistelun mukaan entisten kirkkojen paikalle. Se seikka, että kirkot ovat Halikonlahden pohjukkaan näin lähelle toisiaan tulleet sijoitetuiksi katsomatta siihen, että ne täten ovat tulleet pitäjien laitaan, ja kappelin kirkko tullut emäkirkon lähelle, osottaa, että seutu kirkkojen syntymisaikaan on ollut ympäristön liikkeen keskuksena.

Muuten on Halikonlahden ympärystä tunnettu luonnoltaan mitä hedelmällisimmäksi, seikka, josta seurauksena on ollut asutuksen taajuus täällä jo ammoisina aikoina. Sen lisäksi voi tämä seutu enemmän kuin ehkä mikään muu paikkakunta Suomessa kerskata ylhäisistä asukkaistaan. Sellaiset suvut kuin Fleming, Frille, Gyllenhjerta, Munck, Starck, Horn, myöhemmin Armfelt y. m. m. ovat täällä tiluksia omistaneet ja jättäneet itsestään muistoja, jotka ovat kansan suussa läpi vuosisatojen eläneet, antaen aihetta milloin kertomuksiin ritareista, joiden voimat tai rikkaudet ovat olleet satumaiset, milloin lemmentarinoihin sellaisiin kuin „kreivin sylissä istunut" j. n. e. Käytännöllistä merkitystä liike-elämän alalla on näillä suurisukuisilla asujamilla ollut sikäli kuin he ovat niin sanottua „suurmieskauppaa" harjoittaneet tai sikäli

[1]) Aura. 1888, n:o 303.
[2]) Turun Tuomiokirk. Mustakirja, n:ot 49, 55, 56 ja 40.
[3]) Huurni, niin kertoo kansa, oli polttanut viattoman puolisonsa ja tallirenkinsä Perttelin ja sai tätä rikosta sovittaakseen polvillaan ryömien tehdä pyhiinvaellusmatkan. Niihin paikkoihin, missä lepäisi, saisi hän rakentaa kirkon, ja näin syntyivät mainitut kirkot. Tähän tarinaan, joka muuten on ilmeinen toisinto Elinan surma tarusta, näkyy perustuneen Joensuun kartanon patronaattioikeus, josta kartano vasta v. 1897 vapaaehtoisesti luopui. Vert. Wallin, Varsinais-Suomi, siv. 68; K. G. Leinberg, Bidrag till kännedom af vårt land. VI, siv. 36; Aura 1888 n:o 303, y. m.

kuin heidän erikoisoikeuksiensa turvissa on liike-elämän pakkositeitä saatu höllennetyksi.

Niiden etuisuuksien nojalla, joita Halikonlahden seudulla liikkeen välittämiseen on, antaa A. J. Hipping esitelmässään „saksalaisesta maasta Suomessa“ Suomen Tiedeseuran kokouksessa $^{14}/_{2}$ 1842[1]) tästä liikkeestä seuraavan kuvauksen: „Mutta tunnettua on, että Hämäläisten kauppa jo muinaisina aikoina on raivannut itselleen tien Halikkoon ja Uskelaan, jossa Salon kauppala vielä on siitä puhuvana muistomerkkinä. Ei mikään seutu Suomen etelärannalla ole kaupalle edullisempi, eikä paremmin sopiva, sillä vielä tänäpäivänä, huolimatta siitä että kaupungit saamiensa etuoikeuksien ynnä muiden asianhaarojen vuoksi ovat moninaisissa suhteissa vaikuttaneet kaupankäyntiin maassa, on Salon sillalla merkityksensä ja ikäänkuin vanhuudesta peritty vaikutuksensa. Tosin ei täällä enää mitään ulkomaankauppaa harjoiteta, koska kaikki maalaiskauppa on tullut tukahutetuksi niiden monenlaisten kielteisten määräysten (förbud) kautta, joita aina Kustaa I:sen ajoista asti on kaupunkien eduksi annettu, mutta Salo ja Halikko ovat vielä ja tulevat kauvan olemaankin paikkoja, mihin keskittyy Suomen saaristolaisten kauppa sisämaalaisten kanssa, jotka täällä vaihtavat kalaan viljaansa ja muita maalaistuotteitaan“. Ja esitelmän kirjoittaja lisää: „Sen, jolla on jonkin verran paikallistuntemusta maastamme, täytyy myöntää, että Hämeen viljaville pitäjille ei voida näyttää luonnollisempaa eikä suorempaa tietä merelle kuin Tammelan, Someron, Uudenkylän (Marttilan) ja Uskelan kautta eli suunnilleen samaa rataa kuin Salon joki näyttää“. Ja että tämä kauppa jo ammoisista ajoin oli Halikonlahden perälle keskittynyt, siitä sanoo Hipping todistavan m. m. Salon nimen, jonka hän arvelee olevan samaa juurta kuin ruotsalainen *sala* ja *salu* sanat ja joka näin ollen merkitsee kauppapaikkaa.[2])

Muuten oli Hippingin aikomus saada todistetuksi, että Uskelan eli Salonjoki olisi se „Ankoper“- eli kauppajoki, joka venäläisissä ja saksalaisissa lähteissä mainitaan. Tämän nimityksen on kumminkin, paitsi muita, Akiander[3]) todistanut tarkoittavan Kyminjokea, jonka osasta vielä niin myöhään kuin 1600-luvulla on Ankoper nimi asiakirjoissa tavattavissa. Hippingin todistus on siis näin menettänyt kärkensä, mutta hänen lausuntonsa Halikonlahden kauppaedellytyksistä pitää kyllä paikkansa, vaikka ei niin, että Salonjoki olisi ollut ainoa luonnollinen kauppatie Hämeestä merenrannalle. Tällaisia luonnollisia kauppateitä osottaa

[1]) Acta T. II. pars I. siv. 40 ja s.
[2]) Nimestä ktso R. Saxén: Språkliga bidrag till den svenska bosättningens historia i Finland I, siv. 28.
[3]) Suomi 1846, siv. 161 ja s.

esim. Olaus Maununpojan kartta 1500-luvun alulta useampia[1]) ja m. m. erään sellaisen otaksuu Hj. Appelgren monien tarinoiden perusteella muinoin kulkeneen Hämeenlinnan tienoilta suoraan merenrannalle Lohjanjärven entistä lasku-uomaa, niin sanottua „Lohjanvirtaa“ pitkin.[2])

Mutta epäilemättä on osa Hämeen kaupasta sekä vesiteitse että maitse suuntautunut myöskin Halikonlahden pohjukkaan. Niinpä on ennen mainittua Kuusjoen kautta Halikonlahden perälle tulevaa tietä vanhuudesta sanottu „Hämäläisten kauppatieksi“, jonka varrella m. m. sellaiset vanhat kylännimet kuin Hämäläisten kylä, Rekijoki ja Talvisilta vielä todistavat[3]) tätä liikettä, viitaten sen ylimuistoisuuteen samoin kuin paikkakunnalliset traditsioonit. Mutta myöhempinäkin aikoina on tätä hämäläiskauppaa jatkunut, ja varsinkin ovat Halikonlahden perällä pidetyt markkinat olleet niitä tilaisuuksia, joihin tavaroita tuotiin kaukaisemmiltakin seuduin, niin sisämaasta kuin rannikolta ja saaristosta. Koska nämä markkinat tavallaan valaisevat seudun muinaista kauppamerkitystä, niin kosketamme tässä niitäkin mainiten samalla, mitä niiden pitopaikoista tiedetään.

Vanhimmat ja tärkeimmät Halikonlahden seuduilla pidetyistä markkinoista ovat epäilemättä olleet Halikon, Uskelan (Salon) ja Perniön markkinat (näitä paitsi pidettiin jo ainakin 1600-luvulla markkinoita myös Kemiössä). Bonsdorff sanoo Turun kaupungin historiassaan[4]) niitä „nähtävästi hyvin vanhoiksi“. Päättäen siitä, että useimmat näistä markkinoista ovat pidetyt täkäläisten kirkkojen nimikkopyhien päivinä, ovat ne ainakin keskiajalta alkuisin. Niinpä pidettiin Halikon markkinoita Brigitan päivän tienoissa ($^7/_{10}$) ja kutsuttiinkin sen vuoksi yleiseen „Priitan markkinoiksi“. Toiset markkinat — Bonsdorffin mukaan Uskelan (Salon) — pidettiin Perttelin kirkon nimikkopyhän Bartholomeuksen ($^{24}/_8$) päivän vaiheilla, tosin ei aivan Perttelin kirkon vieressä, vaan lähempänä meren rantaa. Kolmannet markkinat pidettiin Mikonpäivän tienoissa, ja niitä mainitaan 1630-luvulla milloin Salon, milloin Perniön markkinoiksi. Vielä pidettiin täällä neljännetkin — samanaikuisten tietojen mukaan Perniön markkinat — Laurin päivän seuduilla ($^{10}/_8$).

Missä näitä markkinoita on pidetty, siitä ovat tiedot jonkun verran häilyvät. Priitan markkinoista sanotaan almanakoissa ynnä muissa „ajantiedoissa“, että ne pidettiin ennen mainittuna aikana „Loca-Cuusa Halicos“,

[1]) Vert. esim. K. A. Cajander Tavasthandeln och Nystad, siv, 5.
[2]) Suom. Museo IV, 1897, siv. 28—29.
[3]) Vert. Wallin, Suomen Maakunnat, I siv. 71. Minkälaatuista maalaiskauppa vanhempina aikoina oli, voi osittain päättää siitä kuvauksesta, jonka Bonsdorff antaa siitä 1600-luvulta. Åbo stads historia, III, siv. 508 ja s.
[4]) III siv. 512.

toisinaan „Halicon Joes“ (esim. 1760—1763), tai myös Salossa („i Sala(o) i Söder Finland“). Perttelin markkinoita pidettiin samoin Salossa (1600-luvulla) tai „Halicos“ (esim. 1712 ja seur. vuosina). Mikon markkinoita on niin ikään pidetty samoilla paikoin, mutta lienee aika ajoin myöskin pidetty Perniön kuninkaankartanon maalla. V. 1647 tarjottiin nim. mainitun kartanon omistajalle tonttirahoja 16 äyriä silkki- tai muusta kangastontista sekä 8 äyriä nyyrnbergiläisestä sekatavaratontista (nürnbergerkramsbod). Ellei omistaja tahtoisi tähän tyytyä, siirrettäisiin markkinat toiseen paikkaan.[1]) Laurin messun markkinoita kutsutaan yleiseen Perniön markkinoiksi, ja niitä on epäilemättä myös mainitun Perniön kartanon maalla pidetty. Aikaisemmin muistellaan kuitenkin näitäkin pidetyn, samoin kuin muita, Halikossa ja v:sta 1748 alkaen näkyy niitä uudestaan täällä pidetyn, koska almanakoissa ilmoitetaan niistä (esim. v. 1760—63): „Perniön marckinat Halicon Joes“.

Missä tuo markkinapaikka „Halicos“ tai „Halicon Joes“ on ollut, siitä ei ole missään tarkempaa määrittelyä. Kansan muistelun mukaan on markkinoita Halikonjoen varrella aikaisimmin pidetty kirkolta noin virstan verran etelä-lounaaseen olevassa Rikalan kylässä. Mainittu kylä sijaitsee alavasta tasangosta kohoavalla mäkikummulla, jonka „ylisellä kukkulalla“ kerrotaan markkinapaikan olleen. Tästä kylänmäestä noin puolen virstan päässä lounaaseen on toinen korkeampi mäki, jolla on pakanuudenaikuinen muinaislinna ja kutsutaankin „Linnamäeksi“. Tämä on jo ennen maatumisseikoista puhuessa tullut mainituksi. Tätä kylää koskevia muistotietoja on toht. H. A. Reinholm kerännyt ja niiden mukaan kertoo prof. J. R. Aspelin siitä luennoissaan v. 1885 m. m. seuraavaa:[2])

Linnamäen puolelta nousevan „länteen ja itään ulettuvan kylän kujan kummallakin puolella“ oli tämän vuosisadan alussa, „paitsi torppia ja itsellisiä, seitsemän (?) taloa, joiden nimet ovat, kadun pohjoispuolella: *Posti, Pormestari, (Seppä),* ja *Kylänlapsi*, eteläpuolella *Tullnääri*, *Viskaali, Kestalo, Söökari* ja *Räntmestari*. Mitä kylänlapsi tarkoitti, sitä ei Halikossa enää tiedetä, mutta sanaa on Agricola käyttänyt Uudessa Testamentissaan v:lta 1548 merkityksessä kaupunginpalvelija (Apost. teot 16: 35). Varakkaimmilla taloilla, kerrotaan, oli ennen punaisiksi maalatut akkunaluukut ja Rikalaisia pidetään muita ylpeämpinä. Kirkossa he ovat, sanotaan, mielellään pitäneet penkin korvan. Mäen korkeimmalla kohdalla oli oivallinen lähde. Tarinan mukaan on Rikala ollut kaupunki siihen aikaan, kun Halikonlahti ulet-

[1]) Bonsdorff: Åbo stads hist. III, siv. 512.
[2]) Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikak. kirja XII, siv. 63—64.

tui Rikalan mäen ja länsipuolella olevan Linnamäen juurelle. Kujan suussa Linnamäkeen päin, entisen rannan puolella, olivat Tullnääri ja Posti, joista edellinen varsinkin oli kaupastaan tunnettu. Muuten ei tämän vuosisadan alussakaan muuta kuin viinakauppaa taloissa harjoitettu."

Rikalan kylän vanhuuden osottamiseksi mainitsee Aspelin lisäksi kylästä tavatut muinaislöydöt. Niinpä oli täällä muuatta suurempaa kivirakennusta perustettaessa löydetty romaanilaiseen tapaan koristettu vaskisella väistinraudalla varustettu rautatikari[1]) ja hopealla koristetulla varsiputkella varustettu rautainen keihäänterä sekä näiden ohella „muu-

Kuva 2. Halikonkirkko, Rikala ja Linnamäki.
(Hj. Appelgrenin teoksesta Suomen Muinaislinnat).

tamia pieniä (13?) epäselviä hopearahoja, niin ohkasia ja haperoita, että menivät rikki hyppysissä". Reinholm oli luullut kahta näistä arapialaisiksi, mutta määräys lienee suuressa määrin epävarma. Pikemmin saattaisi niitä mainitusta kuvauksesta päättäen otaksua balttilaisiksi tai ruotsalaisiksi brakteaateiksi (ainoastaan yhdeltä puolen leimattuja ohueita hopearahoja) 1100—1300 luvuilta. Näitä paitsi kerrotaan kylästä muitakin muinaisajan vaski- ja rautakaluja, jopa esineitä kalliimmistakin metalleista löydetyn, mutta ne ovat kerääjän puutteessa hukkaan joutuneet. Niinpä sanotaan erään Rikalan mäestä löydetyn, pienillä kulta- ja hopeatähdillä koristellun pukinsarven (juomasarvi?) joutuneen Tukholmaan.

Näistä löydöistä päättäen, jotka etupäässä lienevät myöhemmältä rautakaudelta, osaksi ehkä keskiajan alulta (rahat?), näyttää kylän mah-

1) Suomen Muin. yhdist. Aikak. kirj. VI, siv. 61, kuv. 23.

tavuudenaika sattuvan pakanuuden ja historiallisen ajan rajamaihin.[1]) Samaan aikaan tähtäävät traditsiooninkin varhaisimmat aikaviittaukset. Tätä näyttävät vastustavan vaan ylempänä mainitut uudemmanaikaista kaupunginjärjestystä edellyttävät talojen nimet.

Karttojen mukaan on taloja kylässä ollut 6. Sekä Isonjaon kartassa v:lta 1773 että tontti- ja maanvaihtokartoissa vuosilta 1805 ja 1852 ovat talojen nimet seuraavat: N:o 1 *Kylänlapsi* (1852 kartassa oli talon n:o 2), N:o 2 *Räntmästari* (v. 1852 talon n:o 1), N:o 3 *Fiskali*, N:o 4 *Tulnäri*, N:o 5 *Borgmästari* ja N:o 6 *Besökari* (1773 *Sökari*). Vanhin säilynyt kartta Rikalan kylästä on v:lta 1695. Siinä mainitaan vaan kahden talon nimet, nim. N:o 1 „Ylläsi" (=Ylhäsi), kruununtila (omistaja Simon Mickelson) ja N:o 6 „Ahlasi" (=Alhasi), neljäs kruununtila (omist. Matz Jacobsson). Muista taloista mainitaan N:o 2 Vuorentaan rälssi (omist. Erik Thomasson), N:o 3 Viurilan rälssi (omist. Anders Grelsson), N:o 4 „Toinen kruununtila" (omist. Jören Hindersson) ja N:o 5 „Kolmas kruununtila (omist. Thomas Jörenson). Tästä päättäen ei taloilla siis vielä 1600-luvun lopulla näytä olleen kaupunginvirkamiesnimiään, joten ne lienevät vasta vuosien 1695 ja 1773 väliltä alkuisin. Ovatkohan kylän muinaiset kaupunkitraditsioonit antaneet aihetta näihin nimenmuutoksiin?

Paitsi kaupunginvirkamiesnimiä mainitsee prof. Aspelin, kuten ylempänä näimme, Rikalassa talonnimet Posti, Seppä (=Pormestari) ja Kestalo. Pormestari nimen tietää Reinholm ennen olleen Sepäntalon haukkumanimen. Nimet Seppä ja Kestalo (=Keskitalo) ovat muuten Varsinais-Suomessa yleisiä talonnimiä. Samoin tavataan Posti nimeäkin sekä kylien että talojen niminä verrattain yleiseen eri seuduilla maatamme. Lönnbohm arvelee paikkainnimisanakirjassaan Posti- ja Postila nimisten talojen olevan vanhoja majataloja, joissa postihevosia vaihdettiin. Selitys on houkutteleva, mutta sitä ei voi jokaisessa tapauksessa näyttää toteen. Sitä paitsi löytyy posti sana sellaisissakin nimiyhteyksissä kuin Postijoki, Postikoski, Postilampi, Postisaari y. m., joissa sen yhteyttä postiliikkeen kanssa ei ole helppo huomata. Kaikissa tapauksissa voivat nimet Posti, Seppä ja Kestalo olla samoin kuin Ylhäsi ja Alhasi Rikalan kylän alkuperäisiä talonnimiä. Mitä nimeen Kylänlapsi tulee, ei sekään esiinny nimenä yksin Rikalassa, vaan tavataan sitä muuallakin. Niinpä löytyy esim. Turun porvarien joukossa v. 1624 muuan Sigfrid Kylänlapsj. Nimi on epäilemättä alkuaan merkinnyt koditonta

[1]) Kylästä mainitsee Aspelin myöskin kivi- ja pronssiajan aseita löydetyn, mutta niitä emme tietysti suuren aikaeron vuoksi voi asettaa kerrottujen löytöjen yhteyteen, emmekä apuna käyttää kylän ikää määrätessä.

kulkulasta ja sittemmin tullut käytetyksi toisintonimenä myöskin kaupunginpalvelijalle, jonka tehtävänä oli päivät päästään kaupungilla liikkua. Nimi voi sits Rikalassa kyllä olla talonnimenä alkuperäinen tarvitsematta siltä välttämätömästi edellyttää samalla nimellä kutsuttua kaupunginpalvelijaa täällä.

Historialliselta ajalta ovat tiedot Rikalasta niukat. Ennen viitatuissa luennoissaan mainitsee prof. Aspelin niitä seuraavat: „Tarina kertoo, että ennenkuin Halikon kirkko rakennettiin (1440)[1]) pidettiin jumalanpalvelusta Rikalassa. V. 1447 Rikala mainitaan, kun Margit Hartikantytär, hyväsukuisen Pentti Hammarin vaimo, antoi Naantalin luostarille kaiken omaisuutensa 150 Turun markan arvosta „Rikalan" kylässä. — V. 1556 taasen, kun kerrotaan kuinka aateliset olivat omiksensa anastaneet Naantalin luostarin tiluksia, niin mainitaan, että Pietari Rikalassa oli anastanut maata Pampsilan kylässä, joka tätä nykyä on maatuneella alalla lahden puolella Rikalaa." — Rikalan kylän myöhemmistä omistajista mainittakoon Erik Fleming, vuorikollegion esimies, sekä Viurilan ja Vuorentaan jalosukuiset haltijat.

Entisaikain kauppamerkityksen perinnöksi lienee luettava ennen mainittu Rikalan kylässä harjoitettu viinakauppa, samoin kuin ne „marjamarkkinat", joita Reinholm sanoo vielä viime vuosisadan alkupuolella täällä pidetyn. Muu kauppa täältä vähitellen siirtyi pakenevan veden mukana rantoja lähemmäksi. Niinpä tiedetään markkinoita pidetyn jokirannassa Rikalan kylän kohdalla, mainitun kylän sekä tätä vastapäätä Halikonjoen toisella puolella olevan Kihisten kylän maalla, joten markkinapaikka oli „kummallakin puolella Halikon siltaa". Sittemmin vetäysi se yhä lähemmäksi joen suuta. Abrah. Hülphers, joka kesällä 1760 matkaili näillä seuduin, sanoo päiväkirjamuistiinpanoissaan Halikon markkinapaikasta: „Halikon Joensuu oli kreivitär Hornille kuuluva maatila, joka näkyi tielle, sen luona oli markkinapaikka, jossa Turun kauppiailla on tapana käydä".[2]) Tästä päättäen olisi markkinapaikka silloin ollut jollakin kohtaa Halikon sillan ja Joensuun kartanon välillä. Myöhemmin, säännöllisesti ehkä vasta v:sta 1817 lähtien, siirryttiin markkinoita pitämään vesirikkaamman Uskelanjoen varrelle, jossa „Salon silta", nykyisen kauppalan edeltäjä, tuli markkinapaikkana tunnetuksi.

Muuten tiedetään täällä pidetyistä markkinoista, että ne ovat olleet runsas rahanlähde ja näin ollen lukuisasti käytyjä sekä että ne yleensä ovat olleet tärkeimpiä Varsinais-Suomen maalaispiirin markkinoista.[3])

1) Kuten edellisestä on käynyt selville on Halikossa kirkko ollut ainakin jo 1300-luvun alkupuolelta asti.
2) K. G. Leinberg, Bidrag t. k. af vårt land II, siv. 29.
3) Vert. Bonsdorff, Åbo stads historia, III, siv. 513, y. m.

Tiedot markkinapaikan siirtymisestä maatumisseikkojen vuoksi pakenevan veden jälessä aiheuttavat johtamaan markkinain alkuperän täällä hyvin kaukaisesta menneisyydestä, ainakin keskiajalta, johon niiden pitopäivät viittaisivat, elleivät ne ole sitäkin vanhemmat, suorastaan niitä, jotka Reinholm sanoo myöhemmin muutetuiksi „kirkon mäelle, kirkon turviin"[1]

Edellä esitetystä käy selville, että Halikon lahden perällä on ollut historiantakaisista ajoista asti tunnettu kauppapaikka, johonka paitsi ympäristön sisämaa-, ranta- ja saaristolaiskauppaa, osa hämäläisten kaupasta on keskittynyt, ja jonka merkitys on ollut huomattavissa aikojen halki aina viime vuosisadalle saakka. Muilla seuduin Suomen rannikoilla, minne sisämaankauppa on suuntautunut, se ei ole yleensä rannalle pysähtynyt, vaan hakenut tiensä etäisemmille alueille. Jo analogian vuoksi tahtoisi olettaa että täälläkin on ollut asianlaita sama. Seuraavassa koetamme etsiä tälle olettamukselle tukea.

Vanhempia aikoja tässä kohdin valaisevia tietoja odottaisi muinaislöydöistä, koska niissä luulisi tämän kaupan jälkiä olevan tavattavissa, löytyvän niitä korsia, joita kuorman kaatumapaikalle tavallisesti jääpi. Mutta niin rikkaat kuin muinaislöydöt kysymyksen alaisella seudulla ovatkin, ei niistä kuitenkaan toistaiseksi ole paljoa apua paikkakunnallisen liikkeen valaisemiseksi. Sillä jos kohta löytyykin jokin yksityinen löytö, jonka voisi todistaa olevan meidän maalle vierasta alkuperää, niin jää aina kussakin eri tapauksessa erityisen tutkimuksen selitettäväksi löydön entiset vaiheet, ja ainoastaan koko maata koskevan vertailevan tutkimuksen avulla voisi kenties johtopäätöksiä tehdä esineiden maahantulon tavasta ja tiestä. Tämän yleisen huomautuksen tehden saatamme kuitenkin mainita tärkeimmät niistä paikkakunnan muinaislöydöistä, jotka lähinnä kohdistuvat kauppaan, nim. rahalöydöistä."[2]

Varhaisimpiin aikoihin viittaava on niistä se 2 roomalaista rahaa sisältävä löytö, joka on tavattu Germundsvidjan kartanon maalta Perniössä. Rahat olivat nim. toiselta vuosisadalta j. Kr. s., toinen Lucius Veruksen (161—169) ja toinen Marcus Aureliuksen (161—180) ajalta. Paitsi näitä löytöjä ei Perniöstä muita pakanuudenaikuisia rahalöytöjä tunnetakkaan, ellemme ota lukuun sitä yhtä kaulaketjun riipuksena käytettyä saksalaista hopearahaa Henrik IV ajalta (1056—1106), joka Yliskylän kirkkomaalla tutkituista haudoista löydettiin runsaan hautakaluston ohella 1000- ja 1100-luvuilta. Uskelan pitäjässä on rahalöytöjä tavattu Salon kylästä, jossa saaren talon muinoinen isäntä ta-

[1] S. Myn Aikak. kirj. VI, siv. 2.
[2] Näista katso lähemmin V. Lagus, Numismatiska Anteckningar II, y. m.

lonsa maalta v. 1686 löysi isomman rahamäärän. Tämä sisälsi arapialaisia (näistä yksi samaniidi, Taschkentissa leimattu hidshran v:na 283 = 896,7), anglosaksilaisia 978—1066 väliltä, saksalaisia Augsburgissa, Kölnissä ja Regensburgissa leimattuja sekä muutamia byzantilaisia rahoja. Löydöistä on ainoastaan vähäinen osa joutunut kokoelmiin. V. 1784 löysi muuan torppari Uskelassa joukon „vanhoja ruotsalaisia rahoja", joiden löytöpaikka on lähemmin tietämätön. Löytö on joutunut Ruotsiin. Reinholmilla on tieto, että eräs mylläri v. 1865 oli „Saarikunta" nimisen kylän tienoilta Uskelassa (?) löytänyt kourallisen hopearahoja, jotka lienevät tulleet hukatuiksi. Halikon pitäjästä ei, paitsi ennenmainittuja Rikalan kylästä tavattuja epätietoisia rahoja, ole yhtään pakanuuden aikaisia rahoja sisältävää löytöä tietoon tullut. Myöhemmiltä ajoin on Joensuun kartanon maalla tavattu, v. 1869 muuatta meijerin perustusta kaivettaessa päärakennuksen läheltä 6 saksalaista keskiajan rahaa sekä v. 1885 perunoita otettaessa 20 ruotsalaista äyrityistä 1396—1520 väliltä. Täältä on sen sijaan mainittava eräs niinikään Joensuun maalta v. 1887 tavattu kallisarvoinen hopealöytö, sisältävä pyhäin jäännösristiä, hopeahelmiä y. m., jotka lienevät ruotsalaista työtä noin 1000—1100 paikoilta.[1]

Näiden löytöjen nojalla emme saata sanottavia johtopäätöksiä tehdä Halikon lahden ympärystöön nähden erikseen, sillä samanlaatuisia rahaläytöjä on tavattu muualtakin maassamme. Ne osottavat vaan samoin kuin muinaiskalulöydöt sen tekevät omalla tavallaan, että jo ensimäisillä vuosisadoilla Kr. s:n jälkeen on etelästä käyty Itämerenkauppa ulottunut Suomen rannoille saakka ja myöskin Halikonlahden tienoota koskettanut, sekä että mainittua seutua on sivunut se kauppatie, joka muinaisaikoina yhdisti itämaat, Indian, Arabian ja Kreikan länsi-Europan ja pohjoismaiden kanssa. Mutta paikallisesta liikkeestä tietoja saadaksemme on meidän edelleen turvauduttava traditsioonin apuun ja koetettava näin saatavia tietoja tarkistaa muilla tahoilla mahdollisesti tarjoutuvien asianhaarojen avulla.

Mitä ensinnäkin tulee kauppaan Suomea etäämmältä Halikon lahden seudulle, siitä ei ole juuri mitään sanottavia tietoja säilynyt, eivätkä siihen anna valaistusta 1500- ja 1600-luvun saksalaiset y. m. karttateoksetkaan, joista muuten näkee, mitä seutuja ulkomaalaiset maastamme ovat muinaisina aikoina parhain tunteneet. Mainitsemme tässä kuitenkin sen Reinholmin otaksuman, että Halikon lahden perällä olisi etsittävissä virolaisten tarujen kertoma „Kunglan" rikas saarikunta, josta

[1] Vert, H Hildebrand, Sveriges Medeltid II, siv. 400—405, Suom. Museo, I, 1894, siv. 83.

täällä tavattavat Kongla ja Kuningala nimet vielä muistuttaisivat. Tarina kertoo nim. virolaisten kauppiaiden, varsinkin Narvasta muinoin käyneen kauppaa mainitussa saarikunnassa ynnä muissa paikoin meren toisella puolella ja siitä hyötyneen niin että heillä oli lattianalaiset täynnä kulta- ja hopeatynnyreitä [1]. — Myöhempinä aikoina, jolloin Tukholman porvarit aika ajoin hallitsivat maamme kauppaa, lienee Halikonlahden seutukin kuulunut heidän kauppaharrastustensa piiriin [2].

Halikonlahdelta päin Suomen rantoja edemmäksi käydystä kaupasta on sen sijaan enemmän traditsioonitietoja säilynyt. Näiden tietojen nojalla sanoo Reinholm [3], että täältä ulkomaankauppaa ahkerasti harjoitettiin vielä niin myöhään kuin viime sataluvun alkupuolella. Liikkeen päämaalina oli varsinkin Tukholma, jonne kaljaaseilla ja ranta-aluksilla („med galeaser ock skutor") kaupaksi vietiin suuressa määrin pellavakangasta, karjaa, munia y. m. Tähän liikkeeseen otti paitsi muita Meisalan tila, jonka ulkomaankaupasta jo 1600-luvulta on tietoja, innokkaasti osaa. Viurilaan kuuluva Vuohensaari lahden perällä oli vanhastaan käytetty lastauspaikka vallankin puutavaraa varten.

Yhtäpitävästi näiden tietojen kanssa kertoo ennen mainittu nimimerkki E—e sanomalehti Aurassa täkäläisestä kauppaliikkeestä seuraavasti: [4]

„Suupuheen mukaan on kuitenkin Salon seuduiltakin, t. s. Uskelasta, Perttelistä ja Halikosta, vilkasta Tukholman-kauppaa harjoitettu aina tämän vuosisadan keskipaikoille asti. Vientitavaroita olivat pääasiallisesti elävä karja, villa, voi, juusto, kotikankaat, halot y. m. eli ylimalkaan maatalouden ja kotiteollisuuden tuotteet. Tuontitavarat taasen olivat suola, höyste- ja rihkamatavarat sekä — raha. Alukset, joita käytettiin, olivat kannettomia, aivan samanlaisia, joita virolaiset vielä käyttäyät. Kenties jollakin talolla oli oma aluksensa, mutta tavallista lienee ollut, että useampia taloja omisti osansa tällaisessa aluksessa. Niinpä kerrotaan, että Uskelan Lopen kylän Pertulla, Vuotilla ja Pullolalla oli yhteisesti alus. Ja Tukholmaan tietysti purjehdittiin."

„Kansan suussa on myöskin säilynyt tieto siitä paikasta, josta lastaus on tapahtunut. Halikon ja Uskelan jokien suiden välisellä maatumalla, jolla on nimenä Joensuun meriniitty, löytyy Katkiluoto niminen paikka, joka ennen on ollut meren ympäröimänä, vaan nyt ympäristön maatuessa ja meren laskeutuessa on jäänyt aivan kuiville. Tänne johti mannermaan puolelta tie, jonka suuntaa vieläkin voidaan seurata ja

---

1 Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands Bd I, siv. 108 (Reval 1868).
2 Vert, esim. Hist. Arkisto II, siv. 68, 76; Aura, 1889, N:o 130, y. m.
3 Finlands Fornborgar, 6, siv. 75.
4 1889 N:o 78.

tänne kuljetettiin Ruotsiin vietäväksi aiotut tavarat ja lastattiin jo mainittujen alusten pohjalle."

Mitenkä karjan lastaaminen Katkiluodolla tapahtui, sanoo kirjoittaja paikkakunnalla kerrottavan, että kun alusta matalan veden vuoksi ei saatu tulemaan aivan saaren rantaan kiinni, ajetiin karja veteen ja vivuttiin sieltä sarviin kiinnitettyjen köysien avulla veneeseen. — Käsitys eläinsuojeluksesta, ei ollut silloin, kuten tästä näkyy, vielä vallan pitkälle kehittynyt.

Laivat, joilla kuljettiin, rakennettiin itse. Muuan hyvästi tunnettu laivainrakennuspaikka oli Halikonlahden itärannalla Fulkkilan kohdalla, jossa lahdenmutkaa vieläkin sanotaan „Haminalahdeksi". Samoin kuin moniaalla muuallakin maassamme 1500-luvulla ruvettiin talonpoikaislaivoja ja saaristoveneitä kuninkaan tarpeiksi kehittämään, pantiin täälläkin pienempiä laivoja („galleider") veistämöön ja muuan Tuomas Niilonpoika valtuutettiin 18 p:nä syyskuuta 1576 Halikon laivatehtaan päämieheksi [1].

Edellä kerrotut muistot Halikonlahdelta käydystä ulkomaankaupasta kohdistuvat osaksi verrattain myöhäisiin aikoihin, mutta osaksi viittaavat ne hyvin kauvaksi ajassa taaksepäin ja antavat joka tapauksessa elävän kuvan tämän kaupan laadusta, joka lienee läpi vuosisatojen pääpirteissään samanlaisena pysynyt, samoin kuin Suomen saaristolaisten ja rannikkolaisten merentakainen kauppa yleensä.

Se käsitys Suomen rannikkolaisten maalaiskaupasta, joka varsinkin 1500-luvulta alkaen käy hallitsevissa yleiseksi, että nim. se olisi haitaksi kaupunkien vaurastumiselle, aiheutti sen tielle toisen toistaan vaikeampia vastuksia. Tarkoitamme niitä lukuisia kieltoja ja määräyksiä, joita Kustaa Vaasan ajoista asti (esim. vuosina 1541, 1544, 1617 ynnä muulloin) annettiin tämän kaupan rajoittamiseksi ja tukahuttamiseksi ja joiden noudattamista milloin kuoleman rangaistuksen uhalla vaadittiin, milloin merelle aikovien tai sieltä palaavien saaristoveneiden tarkastamisella valvottiin. Mutta se seikka, että kieltoja tämän tästä oli uusittava, osottaa parhaiten, että ne kaikesta ankaruudestaan huolimatta eivät olleet riittävän tehokkaita, ja liikettä jatkettiin yhä entisessä määrässä, milloin myönnettyjen erikoisoikeuksien turvissa milloin suorastaan kielloista ja määräyksistä piittaamatta. Uusituista määräyksistä näkyy, että rikkojia eivät olleet yksin talonpojat, vaan myös aateliset, hovimiehet, voudit, porvarit, papit ja muut („frelsith, hoffmän, fougter, borgare, präster och andra"), sillä samoin kuin talonpojat, kuljettivat nämä entiseen tapaan tavaroitaan Rääveliin ynnä muihin Viron- ja Liivinmaan

[1] V. Tavaststjerna, Lisätietoja Suomen Sotahistoriaan s. 127.

satamiin sekä Saksan ja Hollannin rantakaupunkeihin, mutta varsinkin Tukholmaan, joka pääkaupunkina oli valtakunnan keskus, jossa jo varhaisista ajoin oli jonkinmoinen suomalainen kauppasiirtola olemassa ja jonne maalaiskauppa ajoittain oli sallittukin, sen muualle Ruotsiin ollessa ankarasti kielletty. Kauppasäädösten rikkomisesta syytteeseen jouduttaessa puolustauduttiin useasti sillä, että omissa kaupungeissa olivat maalaistuotteiden hinnat perin huonot, että niissä usein sai saamatta tavaraansa myydyksi odotella niin kauvan, että varsinkin tuoreet ruoka-aineet pilaantuivat, sekä että porvarit niissä omista tavaroistaan kiskoivat suhteettomia hintoja.

Muuten oli kaupankäyntioikeuksiin nähden suuri ero olemassa siinä, veikö kaupaksi vaan omia tuotteitaan, vai oliko kaupaksi viemänsä tavarat voitokseen ostamalla hankkinut, samoin, toiko tavaroita ulkomailta omiksi tarpeikseen, vaiko voitokseen muille kaupittavaksi. Edellisessä tapauksessa oli toimintavapaus verrattoman paljon suurempi kuin jälkimäisessä, seikka, joka antoi aihetta asetusten kiertämiseen siten, että omina tavaroina vietiin paljon semmoistakin, mikä ostamalla oli voiton saantia varten hankittu. Tällainen oman tavaran vienti ja omiksi tarpeiksi tuonti, oliko niihin eri aikoina sitten lupa hankittava, vai ei, tuli vanhempina aikoina, jolloin omaisuus etupäässä oli maatiloissa ja palkat suurimmaksi osaksi maksettiin luonnossa, paljoa tiheämmästi kysymykseen kuin nykyään, ja tämänluontoinenkin kauppa oli vilkas, vallankin niillä seuduin, missä maallisia tai hengellisiä ylimyksiä asui, tai missä heillä oli omistuksia.[1]

Mitä Halikonlahdenseutuun erikseen tulee, on ulkomaankaupalla täälläkin ollut samat vaikeudet voitettavana, ja liike vastuksista huolimatta jatkunut samojen vaiheiden alaisena kuin muuallakin maassamme. Niistä kielloista ja määräyksistä, joita maalaiskaupan ehkäisemiseksi annettiin, näkyy täälläkin koetetun erikoisoikeuksia hankkimalla osaksi vapautua. Kun kaikenlainen kauppa Räävelin kanssa v. 1526 syntyneen riidan takia oli ankarasti kielletty, sai muuan Anders Persson Germundebystä, Kemiöstä (= Germundsvidja, lähellä vanhuudestaan tunnettua Strömman lastauspaikkaa, kuuluu nyt Perniöön), v. 1530 5 markan vuotuista veroa vastaan, jonka hänen tuli suorittaa Turun „kirjuritupaan“ (i scriffwerstughon på Åbo), oikeuden käydä kauppaa Kemiön talonpoikien kanssa sekä Räävelissä, Tukholmassa y. m. paikoissa („i frå for:ne Kimeta till Räffle Stocholm och annerstedz“), jonka vuoksi

---

[1] Tästä kaupasta laajemmin E. G. Palmén, Historisk framställning af den svensk-finska handelslagstiftningen, siv. 33 ja s. K. Grotenfelt, Suomen kaupasta ja kaupungeista, siv. 50—51, 133—142; C. v. Bonsdorff, Åbo stads hist. III. siv. 508 ja s, 531—535; H. Hildebrand, Sveriges Medeltid I, siv. 627 ja s.; y. m.

vouteja ja virkamiehiä samoin kuin Turun porvareita kuninkaan epäsuosion uhalla kiellettiin tekemästä hänelle minkäänlaista haittaa [1]. V. 1617 annetussa kauppasäännössä mainitaan Kemiön pitäjä niiden paikkakuntien joukossa, jotka oikeutettiin kauppaa käymään Suomen, Viron ja Inkerinmaan rantakaupungeissa sekä Ruotsissa ainoastaan Tukholmassa. 1650-luvun alulla saivat muiden muassa Halikon lahteen koskevat Sauvo ja Perniö kaupankäyntioikeuden Tukholmassa. Halikkoa ja Uskelaa ei etuoikeutettujen joukossa mainita, mutta varmaa on, että kauppaa näistäkin yhtäläisesti käytiin. Jonkunmoiseen salakauppaan viittaa täällä kansan muistelu siitä, mitenkä Tukholmaan menevää laivaa lastatessa ruokatavarat, joiden suhteen sekä tulli- että muut määräykset olivat ankarimmat, pantiin veneiden pohjalle ja puutavaroita, jotka silloin olivat vähemmän arvoisia, päälle. Tilaisuuden sattuessa muutettiin sitten pohjalla olevat tavaratkin rahaksi.

Ennen olemme maininneet, mitenkä Halikonlahden ympäristöllä keskiajalta asti on lukuisasti asunut ylhäissukuisia, joilla täällä on ollut suuria maanomistuksia. On luonnollista, että näiden tiluksilta vallitsevan tavan mukaan vietiin sekä vilja- että muut myytäviksi liikenevät tuotteet sinne, missä niistä parhaiten maksettiin, tavallisimmin kuitenkin Tukholmaan, jossa tilojen omistajat itse olivat joko korkeissa viroissa tai usein muuten oleskelivat. Paitsi hämäriä paikkakunnallisia muistelmia ei meillä valitettavasti vaan ole tästä Halikonlahden seudun „suurmieskaupasta“ seikkaperäisempiä tietoja. Yhden esimerkin saatamme siitä kuitenkin mainita. Henrik Fleming [2] (*1584 † 1650), joka muuten on erinomaisesta taloudenpidostaan ja varsinkin viljakaupastaan tunnettu ja jolla paitsi useita muita maatiloja Suomessa oli myöskin Meisalan kylä ja Hämelisten talot Halikonlahden seuduilla rälssinään, kuljetti Loenbomin tiedonannon mukaan [3] omilla laivoillaan, jotka lastattiin joko Meisalan kohdalla tai „Saaren lahdessa“, tavaroitaan Hollantiin ja muualle, ja hyötyi kaupastaan niin, että voitto yhdestä ainoasta matkasta saattoi nousta „700 Unkarin gylleniin“. Mutta yleisempää paikkakunnallista merkitystä saa tämä suurmieskauppa sen kautta, että suurmiesten etuoikeuksien turvissa ja heidän suojeluksensa alla veivät muutkin paikkakuntalaiset tavaroitaan samoja teitä ja varsinkin pääkaupunkiin Tukholmaan, jonka kanssa taaja liikeyhteys oli suurmiehille itselleenkin eduksi. Näin lienee ainakin osa asetusten tuottamista vaikeuksista tullut voitetuksi, ja mahdollista on, että Halikon ja Uskelan pitäjien tästä syystä

[1] Arvidsson, Handlingar V, n:o 174.
[2] Katso lähemmin Biografinen Nimikirja.
[3] Vert. Reinholm. Finlands Fornborgar.

oli tarpeetonta muunlaisia erikoisoikeuksia hankkia. — Mitenkä myöhemmin nykyisen Salon kauppalan alku 1700-luvun lopulla, jolloinka ammatinharjoittajien asettuminen maaseuduille oli asetuksilla kielletty ja kauppa vielä oli kahleissaan, vähitellen syntyi Joensuun kartanon turvissa, jonka hovia varten kaikki ammattilaiset nimellisesti tointaan harjoittivat, siitä antaa nim. E—e Aurassa hyvin todenmukaisen kuvauksen.

Halikonlahdelta käyty ulkomaankauppa, jota aikasempina aikoina oli esteettä saanut harjoittaa minne halusi, jatkui siis maalaiskaupan rajoittamiseksi ja ehkäisemiseksi annetuista asetuksista huolimatta ja suuntausi edellä viitatuista syistä etupäässä Tukholmaan. Vuosisatojen kuluessa oli tämä liike ennättänyt saada syvälle juurtuneet traditsiooninsa, joista sitä vähäiset vastukset eivät kyenneet järkyttämään ja näitä traditsiooneja sen lienee kiittäminen siitäkin, että täältä noin 5 penikulman päässä oleva Turku kaikkine kauppaetuoikeuksineen ja siitä huolimatta, että se muuten oli maamme suurimman osan kauppakeskus, ei voinut sitä tarpeettomaksi tehdä tai tukahuttaa. Samoin kuin Turun laivureista tuntui Lyypekki olevan „linnan takana“ („Linnan takana Lyypekissä“ on Turun seudun laivurien kesken vieläkin käytetty sananparsi), seikka, joka ilmeisesti viittaa Turun muinaiseen Lyypekin kauppaan, tuntui Halikonlahden seudun laivureista Tukholma olevan niin lähellä, että „sinne meni kun kerran laivaan astui“. Tämä vuossatain tottumukseen perustuva käsitys Tukholman läheisyydestä esim. Turun rinnalla oli Halikonlahden ympäristöläisillä erään vanhemman paikkakuntalaisen tiedonannon mukaan vielä viime vuosisadan alkupuolella aivan yleinen. Sama käsitys kuvastuu myöskin tuossa ennen mainitun Kemiöläisen Anders Perssonin kauppalupakirjassa v:lta 1530, jossa kuningas nähtävästi anojan perustelun mukaan sanoo: „Koska me havainneet olemme, että ne maamiehet, jotka asuvat Kemiön pitäjässä, ovat niin kaukana Turun kauppakaupungista, että heidän varsin raskasta ja työlästä on matkustaa mainittuun Turun kaupunkiin suolaa, humaloita, ynnä muuta perään mitä he tarvitsevat“ — niin oikeutetaan mainittu Persson hankkimaan noita tarpeita Räävelistä ja Tukholmasta!

Että liike vielä uudella ajalla niin läheltä Tarkua kuin Sauvon pitäjästä keskittyi Halikonlahden liikeväylän varrelle, osottavat mielestäni mainitun pitäjän tieseikat. Kertomuksessaan Sauvon pitäjästä v:lta 1753 sanoo Christian Cavander[1]: „Ingen ordinair landsväg går genom denna sochn utan allenast en biväg, hvilken är anlagd för några sjöfarande, som kuña komma at landstiga wid Jungfrusund i Kimito, och wela

[1] Historisk och Oeconomisk Beskrifning öfver Sagu Sochn. Åbo 1753, siv. 9.

resa til Åbo eller ifrån Åbo dit". Tätä tietä sanoo Wallin, teoksessaan Suomen maantiet, „ikivanhaksi tieksi". Se kävi Sauvon ja Kemiön pitäjäin halki Jungfrusundin (nyk. Dragsfjerdin kappelissa) „ennen aikaan tärkeälle lastauspaikalle", ja siitä poikkesi vähäisempiä teitä muiden muassa Karunan kirkolle („Karunan tie"), Halikkoon („Kosken tie") ja Strömman lastauspaikan yli Perniöön („Perniön tie"). Että tämä tie ei ole voinut syntyä Sauvosta Turkuun meritse matkustamista varten, kuten Cavanderin lausunnosta saattaisi päättää, on jo sen tekemän suunnattoman kierroksen vuoksi (vert. karttaa kuv. 1) päivän selvä. Jos Sauvosta olisi Turkuun meritse menemistä varten rannalle pyritty, olisi tie tarvittu vaan esim. Paddaisiin tai korkeintaan Karunaan, jotka kumpikin nykyään ovat sauvolaisten satamia. Mainittu tieseikka tekee siis selväksi 1) että Halikonlahdelta päin ei ole vanhempina aikoina Kemiön saaren *länsipuolitse* Turkuun sanottavaa meriliikettä ollut, ja 2) että Halikonlahden seudun meriliike on käynyt Kemiön saaren itäpuolista tietä, jonka varrella Jungfrusundin ja Strömman lastauspaikat vielä ovat tienviittoina ja 3) että tämä liike varsinaisesti on käynyt etäämmälle kuin Turkuun.[1] Muista seikoista olemme nähneet tämän liikkeen ainakin historiallisena aikana etupäässä suuntautuneen Tukholmaan.

Reinholm merkitsee ihmetellen sellaisen tiedon, että matkustajatkin ennen pitivät Tukholmaan matkustamista Halikonlahden perällä olevan kauppapaikan kautta väliin mukavampana kuin lähempänä olevan Turun kautta. Edellä esiintuodun perusteella tuntuu kuitenkin luonnolliselta että seutua, jonka merentakaisella liikkeellä paikallisista etuisuuksista riippuen on juurensa kaukaisessa muinaisuudessa ja jonka liike on läpi vuosisatojen yhtämittaisesti jatkunut, ainakin ajoittain, kuten monioista seikoista saattaa päättää, vilkkaanakin, on matkustajan ollut verrattain mukava hyväksensä käyttää aikoina, jolloin ei löytynyt matkustajia varten erikoisia laivoja säännöllisiä matkavuoroja tekemässä. Ja vallankin Tukholmaan on Halikonlahden perältä matkustajan ollut helppo päästä. Tätä seudun matkustajaliikettä etupäässä tarkoittanee sananparsi *Halikon kautta Ruotsiin,* jolla siis on perustuksensa menneissä, ehkä hyvinkin kaukaisissa tosioloissa.

[1] Muutamista vanhemmista matkasuunnista Itämeren yli katso J. R. Aspelin: Pitkin ikivanhaa kulkuväylää, Matkailijayhdistyksen Vuosikirja 1901.

S. H. T.

Leipzigin yliopiston professori Race Lamprecht, jonka kuuluisista kultuurihistoriallisista tutkimuksista meidänkin aikakauskirjassamme on puhetta ollut, on julkaissut ja aikakauskirjan toimitukselle lähettänyt seuraavan mieltäkiinnittävän kehotuksen kokoamaan sekä hänelle toimittamaan lasten piirustuksia. Keräilyn tieteellinen merkitys selvinnee itse kehotuksesta. Viittaamme vain siihen, että Lamprecht teoksissansa nerokkaalla tavalla on selitellyt eri aikakausien ihmisten sielunelämää heidän kuvateostensa avulla palautuen taaksepäin ajassa aina germaaninialaisen muinaisuuden alkuperäisen tiedottomaan sielunelämään ja sen haahmoviivaiseen piirustus kokeiluun. Niinpä saattaa tässäkin suunnitellun tutkimuksen tuloksista toivoa suurta, riippuen kuitenkin käytettävissä olevien ainesten runsaudesta ja monipuolisuudesta. Erinomaisen suotavaa siis olisi, että Suomenkin lasten vanhemmat ja opettajat omasta puolestansa kävisivät keräilemässä aineksia auttaakseen tutkimusta tuloksiin, joilla kieltämättä on mitä tärkein yleisinhimillinen arvo. Piirustukset voidaan lähettää joko suoraan professori Lamprechtille alempana ilmoitetulla osoitteella tahi Historiallisen aikakauskirjan välityksellä, osoitteella Luotsikatu 2, Helsinki. — Itse kehotus on näin kuuluva:

Nykyisen tieteen kannalta ei enää ole epäilystä siitä, että yksityisen ihmisen kehitys, sekä fyysillinen että myös psyykillinen, yleensä kulkee samaa tietä kuin rodun kehitys. Luonnollinen seuraus tästä on, että rodun kehityksen tutkija tarvitsee niiden tieteiden apua, jotka koskevat yksityisihmisen kehitystä, ja päinvastoin. Erittäinkin on tässä tarvis tuntea lapsen sielun vähittäinen edistyminen; monessa kohdin kulkee tämä rinnan sivistyshistorian alkukausien, esihistorian kanssa; niinikään huomaa siinä samoja piirteitä kuin alhaiselle sivistysasteelle jääneitten luonnonkansain elämässä vielä meidän päivinämme. Niinpä voi *lapsitutkimus* tarjota erittäin arvokkaita viittauksia ja aineksia vertailevaan eri rotujen sivistyshistoriaan ja tälle rakennettavaan yleiseen ihmisyyden historiaan.

Allekirjottanut aikoo tältä kannalta lähemmin tutustua lapsen sielunelämään, ja on sitä varten ryhtynyt toimeen saadakseen kokoon mahdollisimman runsaat ja tieteelle käyttökelpoiset ainekset kaikesta, missä lapsen henkinen kehitys ilmenee. Koska hänelle tämän aikeen toteuttamisen ammattisivistyksen saaneet kasvattajat, varsinkin opettajat ja opettajattaret, voivat antaa arvokasta apua, niin anoo hän näiden huo-

miota myötäseuraavalle kiertokirjeelle ja toivoo heiltä suosiollista avustusta aineksien koonnassa. Allekirjottanut odottaa sitä enemmän harrastusta opettajapiirien puolelta, kun hänen tarkotuksensa saada hyvä ja selvä kuva lapsen sielullisesta kasvamisesta epäilemättä koskee kasvattajan työn sydänkohtaan ja siitä kasvattajalle vuorostaan voi koitua monta hyvää opetusta.

Aikomus on ensi sijassa käydä käsiksi semmoisiin erikoistutkimuksiin, jotka käytännössä ovat vähimmän vaikeat suorittaa; tähän nähden ovat varmaan *lasten piirustukset* paras lähtökohta. Piirustuksia tulee koota ei ainoastaan Saksassa, vaan muissakin maissa ja maanosissa, ja siten päästä tarkoin tuntemaan sama- ja erirotuisia lapsia niiden henkisessä kehityksessä. — Varsin tervetulleita ovat myös lasten veistokset ja muovaelmat, semmoisinaan tai valokuvina, jos mahdollista monelta eri puolelta otettuina, ja on *tällöinkin* suotavaa, että oheen liitetään lasten *piirustuksia.*

Alempana seuraa osviitta eli selitys, josta toisaalla käy selville *mitä laatua* koottavain ainesten tulee olla, ja jossa toisaalla on muistutuksia siitä, *miten* piirustuksia kootessa on meneteltävä. Pyydetään tarkoin lukemaan ja mikäli suinkin mahdollista noudattamaan alla sanottua.

A. Mitä tulee keräillä?

I. Suotavaa on, että saadaan niin monelta lapselta kuin suinkin, ja kaiken ikäisiltä, *vapaita, itsenäisiä* piirustuksia, se on semmoisia joita lapsi kyhäilee *omasta päästään, ilman minkäänlaista* vanhempain, opettajain tai muiden täysikasvuisten *kehotusta, alotetta tai apua.* Semmoiset kuvat syntyvät tavallisesti kesken lapsen leikkitoimia ja ovat sen luonnollisen luomisvietin ilmaus.

II. Toisessa sijassa otetaan huomioon semmoiset mahdollisimman monen lapsen piirustukset, jotka lapsi teki vanhempain, opettajain tai muiden täyskasvuisten *kehotuksesta tai alkuunpanosta.* Erittäin on tällöin kysymys semmoisista kuvista, jotka ovat syntyneet kuvia kokoilevan opettajan persoonallisen valvonnan alla. Näitä taas on monta eri laatua:

1) *Yksityisten, paikallisesti tajuttavain esineiden* kuvia, esim. koiran, kissan, hevosen, kalan; miehen, naisen, pojan, tytön, nuken; pöydän, mökin, puutarhan, talon; puun, kukan j. n. e.

2) *Tapausten* kuvia (kuvia kertomuksiin ja mitä niihin kuuluu), jos tapaukset olivat lapselle ennestään *tuttuja*, siis kuvia lapsenkamarijuttuihin, satuihin j. n. e., esim. „Punahilkkaan", „Tuhkimoon", runoon „Pikku jänönen" j. n. e.

3) Kuvia johonkin *aivan määrättyyn*, jos mahdollista kaikille tutkittaville erirotuisille lapsille soveltuvaan kertomukseen, jommoiseksi on valittu runo „Ylöspää Mikko", jota jo usein ennenkin on käytetty tämän laatuisten huomioitten palveluksessa. Runo seuraa edempänä, ja B kohdassa neuvotaan mitä tulee huomata, kun kuvan piirtäminen tapahtuu.

III. Suurin mahdollinen määrä *saman lapsen piirustuksia* halutaan. On aivan erikoisen tärkeätä voida määrätyltä katsantokannalta seurata yhden lapsen henkistä kasvamista kautta monen vuosikauden. Piirustukset ne tässä suhteessa ovat kaikkein opettavaisimmat; jos mahdollista, tulee näitä silloin saada eri ikävuosilta, suotavimmin lapsuuden alkuajoilta sen viimeisiin vuosiin asti, niin että joka kohta lapsen yksilöllisen kehityksen tietä on selvään nähtävissä.

IV. Lopuksi ovat *täysikäistenkin* piirustelmat varsin tervetulleita. Tällöin tulevat kuitenkin huomioon ainoastaan ne henkilöt, *jotka eivät harjoita piirustusta ammattina.* Ei siis ole kysymys taiteilijain, taidepiirtäjäin, piirustusopettajain teoksista. Tässä sarjassa tulee kehitystä voida seurata lapsuudesta alkain kypsyneen yksilön parhaaseen ikään asti; hyvin tervetulleita ovat erittäin myös sellaisten täysikasvuisten piirustelmat, jotka kuuluvat alhaisella kannalla olevaan kansakuntaan. Kuvien aiheiksi sopivat tällöin samat kuin kohdissa I ja II mainitut, ja piirustaminen saa tapahtua suoraan mallista tai myöhemmin muistista.

B. Miten tulee keräillä?

I. *Muistutuksia opettajan valvonnan alla piirrettäviä kuvia varten.*

1) Joka kuva eri paperille, jos mahdollista.

2) Piirtäjä saakoon vapaasti käyttää lyijykynää, värikynää, värejä tai mustetta.

3) Älköön kynäniekan toimeen opettaja tai toveri vaikuttako; erittäinkin jättäköön opettaja vastaamatta kysymyksiin, jos lapsi hänelle niitä tekee.

4) Kuvan kauneus tai rumuus ei tässä merkitse mitään; alkeellisin ja näennäisesti huonoin piirustus on sielutieteilijälle usein opettavaisin.

5) Erityisellä huolella on keräilijän tehtävä ne lähemmin selittävät muistiinpanot, jotka hän kuvan valmiiksi tultua kirjoittakoon sen takapuolelle tai muuhun sopivaan kohtaan. Suotavia ovat seuraavat tiedonannot:

a) Lapsen nimi, ikä, sukupuoli, isän sääty; lapsen hengenlahjat yleensä.

b) Tarkka selitys kuvaan. Lapselta itseltään kysyttäköön, mitä kuva esittää ja erittäinkin mitä ovat olevinaan sen eri kohdat, joita usein ei ilman muuta ymmärrä. Ainesten tieteelliselle valmistukselle on hyvin tärkeää, että jokainen talteen saatu kuva on täysin selvitettynä.

6) Erityisiä muistutuksia runoon *Ylöspää Mikko:* Runon sanamuotoa ks. alempana. Se luetaan lapsille *kaksi kertaa, hitaasti,* eikä tällöin erittäin panna painoa mihinkään sen kohtaan. Sitten saavat oppilaat piirustaa, *mitä mieli tekee,* ilman mitään lähemmin ilmaistua kuvan aihetta. Ennakolta *ei* pidä lausua mitään johdatukseksi, *ei* selittää mitään.

II. *Muistutuksia omasta päästä tehtyjä kuvia varten.*

Yleensä on toivottava, että vapaat piirustelmat täyttävät kohdassa I luetellut ehdot. Joka tapauksessa on tarpeen, että keräilevä opettaja lyhyesti vastaa seuraaviin kysymyksiin:

Onko kuva tehty muistista vai mallin mukaan, luonnosta?

Onko lapsi valmistanut koko kuvan yksinään, vai ovatko häntä toiset auttaneet ja missä kohdin?

Usein tulee myös olemaan syytä lähemmin selittää, minkä vaikutusten alaisena lapsi tuntee tarvetta saada piirtää. Niinpä esim. on tärkeä tietää, käyttääkö lapsen opettaja piirustusta apuna kirjallisuus- tai reaaliainetunnilla, onko lapsi jo opiskellut piirustusta vai ei, onko sen tapa usein ja mielellään katsella kuvia j. n. e. Luonnollisesti on aivan välttämätöntä, että piirustelma opettajan selittävissä muistiinpanoissa selvin sanoin ilmotetaan vapaaehtoiseksi, lapsen omasta alotteesta syntyneeksi tuotteeksi.

C. Muita huomautuksia.

1) Ylempänä esitettyjen ainesten kokoomiseen on varattu useampia vuosia. Niin suotava kuin siis olisikin lähetysten pikainen saapuminen, ei kuitenkaan ole syytä pitää mitään määräaikaa rajana. Lähetyksiä

otetaan milloin hyvänsä, vielä ensi vuosienkin kuluessa, kiitollisuudella vastaan. Niinikään ei tule katsoa velvollisuudeksi lähettää avustuksia kaikkiin A kappaleessa lueteltuihin sarjoihin.

2) Lähetys- ja muut kulut vastaanottaja mielellään korvaa pyydettäessä.

3) *Pyynnöstä* palautetaan kuvat, mikäli ne lukuisasti liittyvät yhden lapsen yhtäjaksoiseen kehitykseen, heti kun niistä on ehditty kopiat valmistaa.

4) Nimen suhteen taataan vaitiolo, eikä niitä julkaista.

Kaikki avustukset pyydetään lähettämään osotteella

Professor Dr. ph. u. LL. D. ***Lamprecht***,
Leipzig, Schillerstrasse 71
Deutschland.

Ylöspää-Mikko.

Mikko kulki kouluun päin,
Ja katsoi aina ylöspäin.
Katseli kai honkapuita,
Räystäitä ja muita.
Eikä koskaan tiennyt mihin astui —
(Mutta kyllä vielä poika kastui!)
Viimein tuli tästä vallan sananparsi:
Katsos kuinka se Ylöspää-Mikko marssii!

Miten nyt lienee sattunutkin,
Niin juoksi koira tietä pitkin.
Se kohti riensi rientämistään,
Vaan Mikko taas ei tiedä mistään,
Katsoo tyhjään ilmaan vaan,
Niinkuin aina aatteissaan.
Ei kukaan huuda:
„Mikko, varo! koira tulee!"
Kuinkas kävi?
Ne törmää yhteen äkkipikaa,
Ja ennenkuin sen arvasikaan,
Puksis, koira kellelleen,
Mikko viereen seljälleen!

Ja toisen kerran Mikko näin
Astuu järven rantaan päin.
Hän katsoo pilviin, näkee monta laija,
Ja näkee myöskin kolme kalakaijaa.

Vaan ei huomaa ollenkaan,
Ett' on ranta vastassaan.
Kalat sitä katsoo silmät, suutkin auki,
Ahven, särki sekä hauki.
Vielä askel — päis-tikka
Molskis järveen veitikka!
Ahven, särki sekä hauki
Nekös piiloon sillan alle! —
Onneks toki miestä kaksi
Tuli juosten rannemmaksi.
Ne veti silloin maalle Mikon,
Vaan laukku se jäi vielä likoon.

Märkänä kuin nuotta
Viruu Mikko siinä rannalla.
Kukas käski Mikon suotta
Käydä kaula keikalla!
Nyt häntä nauraa suut auki
Ahven, särki sekä hauki.
Vaan Mikko hän jäi laukkuansa vaille:
Se taiskin purjehtia muille maille.

Muistiinpanoja v.v. 1808—1809 sota-ajoilta Maariasta ja Tukholmasta.

Kirj. *A. M. Tallgren.*

Se tapahtumasarja, joka on ollut Suomen uusimman historian perustana, v.v. 1808—09 sota, ei Turunkaan tienoilla kulkenut aivan jälkiä jättämättä ohitse. Ennen kaikkea on muistettava Lemun niemen tappelu, mutta sota vaikutti jo sinänsäkin kaikkiin rauhallisiin toimiin ja oloihin. Myöskin alinomaiset sotilasmarssit ehkäisivät rauhottumista, ja pieniä kahakoitakin sattui vihollisen ensi kertaa ottaessa seudut valtoihinsa. Koska on paikallaan muistutella mieleen näitä aikoja, ja pienet yksityiskohdatkin usein ovat valaisevia, tahdon esittää, mitä olen tietooni saanut Maariasta niiltä vuosilta, joskin se vähiin supistuu.

Minkälaiselle kannalle täkäläinen kansa asettui sotiviin valtoihin nähden, siitä en ole suoranaista tietoa saanut, mutta arvata sopii, että mieliala oli laimea ja välinpitämätön, sillä lounais-Suomen rahvaalle

vieläkin on ominaista välinpitämättömyys ulkonaisista oloista. Ei mitään todistuksia ole siitä, että kansa olisi innokkaammin vihollista torjunut. Rymättylässä nimenomaan mainitaan, että kansa silloisen nimismiehen kehotuksista huolimatta oli pysynyt hyvin kylmänä[1]) ja Kakskerrassa oli rahvas vieläpä vihollisen puolella. Maariassa eivät tiedä kirkonkirjat yhtä poikkeusta[2]) lukuunottamatta mistään vapaaehtoisista, eivätkä myös kansan muistot puhu muista kuin säännöllisen sotaväen pikku otteluista.

Ei kuitenkaan puuttunut kehotuksia vastarintaan. Puhumattakaan kruunun painetuista julistuksista, joita epäilemättä täälläkin levitettiin, toimi papistokin ainakin aluksi samaan suuntaan. Pitäjän virallisena kirkkoherrana oli siihen aikaan Strandbergin Herdaminnen mukaan fysikan professori G. G. Hällström, mutta tuskinpa tämä ollenkaan otti osaa seurakunnan asioihin. Hänen virkaansa hoiti Mathias Mendelin, „nilkku ja sairaalloinen mies“, jotapaitsi kappalaisena toimi Johan Mollenius, „sepänpoika Muurlasta“. Jommalta kummalta näistä viimeksimainituista on jäänyt nimikirjotusta vailla oleva kirkollinen sotaa koskeva kuulutus v:lta 1808 Maarian pitäjän kirkon arkistoon, josta sen romupaperien joukosta löysin. Koska se on ajalle hyvin kuvaava, painettakoon se tässä kokonaisuudessaan.

„Nijnkuin se minun R: San:[1]) on silmin nähtävä, että Ruotin puolen sotaväki ovat estetyt marcheramasta tänne Suomen ja Ryssän maan rajalle ideo että meresä vielä on jää, nijn ettei he taida ylitze päästä, ja myös Pohjanmaan perän tie on nijn pitkä ettei he nijn kiirusti kerkiä edestuleman kuin meidän rackan Isänmaamme varjellus sitä vaadisi, koska vihollinen rajalla joka hetki uhkaa sisälle ottaa meidän Rakasta Suomen maatame nijn on minun velvollisuuteni yhdesä tainkaldaisesa hädäsä, että minä ylöskehoitan kaickia minun sanankuulioitani tämän kautta, että he rackaudesta oman varjeluxens tähden ja välttämisexi nijtä kauhioita hävityxiä kuin vihollinen, ut edesmenneinä aikoina tuttu aivan kauhistavaisexi, koska meidän maasame Ryssä nijn julmasti itzens menetti, ettei imeväisiä lapsiakaan paljota vähemmin vanhembia säästetty, vaan kaickinaisilla kauhioilla pijnauxilla kuoletettijn, se on setähden jokaisen Suomenmaan asuvaisen suurin velvollisuus, nijnkuin aina tunnetut urhollisixi ja pelkämättömixi Isänmaan vaaroisa, että he kaicki yximielisesti ilman pelkämistä osottavat itzens avullisexi yhdesä tainkaldaisesa hädäsä, eikä yxi mahda sitä ajatella, että koska

---

1) Vrt. Turun Sanomat 15. IX. 1905 Aslaluodon muinaisia.

2) Kirkonkirjoissa kerran näet mainitaan eräästä sotilaasta, että hän oli värvätty, ei siis pakollinen sotilas: „Frid, värfda soldaten.“

3) Merkitsee „rakkaat sanankuulijani.“

vihollinen kerran on rajan ylitze tullut ja Suomen vähän sotajoukon voittanut, ettei hänen julmuudens myös meihin ulotu, ja jokainen oikia maakunnan jäsen mahta perään ajatella, että herran apua ja myös sijnä sivusa miehen apua yhtä nijn voimallista vihollista vastan vaaditaan, *ideo mahta jokainen anda itzens mieluisesti ylöskirjoitta Isänmaan varjelluxexi,* hyvin tieten, että kuningallinen Maisteti hänen suuren uskollisutens tahto muistaa ja palkata. Ja jokainen kotona olevainen mahtaa tuhvasa ja tomusa nöyryttä itzens Herran, sen vihoitetun J:lan edesä, tunnustaa koko maakunnan ja hänen omat kauhiat syndins, joilla me Herraa olemma vihoittaneet, itkeä nijtä kaikesta sydämestä ja Jesuxen armoistuimen juuresa vielä armo kerjätä, että Herra vihans julman vitzan poiskäännäis, eikä meitä vielä ansiom jälken kostais, vaan annais armons paista meidän päällemen. Jos me minun yst:[1]) kaicki näin yximielisesti Herran eteen menemme, ja sitten Herraan J:laan turvaten vihollista poiskarkoittamaan meidän maakundame rajoista, nijn on Herra vissisti meille vielä armons osottava ja vihollisen hämmästyxellä pois peljättävä meidän maastame."

Kuten mainittu oli tällä epäilemättä saarnastuolista luetulla kehotuksella tuskinpa vaan toivottua vaikutusta.

Suurempia otteluita ei paikkakunnalla sattunutkaan,[2]) mutta ehkä olisi väestö jotain voinut vaikuttaa jos olisi tahtonut, vaikka hyödytöntähän se olisi ollut. Kerrotaan, että vihollisjoukko marssi pohjoisesta päin Liedosta tulevaa valtatietä pitkin pienempänä osastona,[3]) ja että niinikään pienenlainen osasto ruotsalaista väkeä oli estämässä siltä pääsyä Turkuun. Ruotsalaisten joukko oli sijottaunut Saramäen Marttilan nykyiselle tonttipaikalle, venäläiset taas asettuivat siitä joku satakunta metriä pohjoiseen Metsämäen Myllymäelle.[4]) Molemmin puolin käytettiin pieniä kanuunia, mutta ennen ratkaisua ruotsalaiset syystä tai toisesta peräytyivät pari kilometriä Turkuun päin, ottaen uuden aseman Prusin talon peltojen keskellä olevalla Patterivuorella. Meikäläiset kaatuneet haudattiin Marttilan peltoihin, ja venäläiset jättivät kuolleensa Metsämäen Myllymäkeen, „jossa vielä näkee pääkalloja". Täältä kulki Venäjän joukko maantietä edelleen ja onnistui taas karkottamaan Ruotsin väet Patterivuorelta. Viimeinen yhteentörmäys oli tapahtunut n. 2 km. Tu-

---

[1]) Ystäväni.

[2]) Rein, Föreläsningar i Finlands hist. s. 519 mainitsee, „että mitään yritystäkään ei oltu tehty edes hidastuttaakseen — kaupungin (Turun) joutumista viholliskäsiin."

[3]) Mihailoffsky-Danileffski (Finska kriget 1808—09 s. 23) mainitsee, että venäläisten johtaja oli kenr. majuuri Schepeleff, jolla komennossaan oli 1624 miestä. 22 p. maalisk. tämä saapui Turkuun ilman taistelua; ruotsal. sotaväki vain hävitti paljo omaisuuttaan.

[4]) Erään kertomuksen mukaan oli myös lähellä oleva Rikattulan vuori varustettu.

rusta pohjoiseen, Virusmäen talon alla, ja siinä ruotsalaiset lopullisesti tuhottiin. Joku vuosi sitte kuului Virusmäen alta, siltä kohtaa, missä maantie ja rautatie leikkaavat toisiaan, löytyneen ruumisarkku, „kenraalin tai överstin hauta". Paikalle piti tehtämän kellari, mutta oli kaivaja pelästynyt eikä mitään kellaria sitte siihen kohtaan tehtykään.

Nämät ovat ainoat sotatapaukset, mitä Maariassa muistetaan, ja harvat, hyvin harvat niitäkään enään muistavat. Näin kaupungin kulmalla on asutus alinomaisen vaihtelun alainen, ja harva suku on ollut pitäjässä sata vuotta.

Voimme kuvitella, mitenkä sotavuosina Maariassa, Turun naapurikunnassa liike oli vilkasta, ja kauppa, tavaransiirto kaupunkiin runsas. Joskin ehkä sotaveroja pitäjäkin sai maksaa, sai moni kuntalainen epäilemättä suuret tulot myymällä viljaa ja rehua sotaväelle. Rasitusta kyllä aiheuttivat täällä kuten muuallakin kyydit, joten venäläisen ylipäällikön toimesta annettiin useita niitä koskevia selityksiä ja asetuksia. Jonkinlainen ryöstö lienee myös sotavuosina kirkossa tapahtunut. Kirkon inventeerausluettelossa v:lta 1836 näet mainitaan, miten kirkossa „muinoin on ollut urut, mutta joiden piiput vihollisen sanotaan poisvieneen sotaisten levottomuuksien aikana 18-sataluvun alussa", („i början af 18 seculo"). Samoin ovat viholliset ainakin muutamissa tapauksissa julmasti menetelleet: kirkonkokouksen pöytäkirjassa 1808, 18 p. jouluk. näet § 5 puhuu muutamasta Kastun talon räätälistä, joka oli majotuksen johdosta joutua mieron tielle, mutta jonka tuli saada köyhäin kassasta varoja, jos niitä siellä löytyisi; tilalliset sanoivat niin itse joutuneensa majotusrasituksesta kärsimään, että he eivät pystyneet auttamaan.

V. 1810 taas samoissa pöytäkirjoissa mainitaan erään sodassa kaatuneen sotilaan alaikäinen tyttö, joka oli aivan ilman apua ja elantoa. Samoin joitakuita muita sotilasperheitä. Että mitään levottomuuksia niiden seikkojen johdosta olisi puhjennut, ei ole luultavaa. Lemun tappelun aikana, mainitsee prof. Danielson kirjassaan „Suomen sota ja sotilaat v. 1808—09", oli mieliala ylimalkaan Turun ympäristöllä rauhaton ja venäläisvihollinen. Kaikesta siitä päättäen, mitä asiakirjat tietävät kertoa, ei kuitenkaan Maariassa elon merkkejä havaittu. Aineellinen hyvinvointi ja menestys pitivät kahleissaan paikkakunnan kansaa. Henkiset harrastukset olivat lamassa, ja pitäjän kirkonarkistossa säilytetyistä yksityisistä kuulutuksista näkee, miten elämä kulki tavallista menoaan käräjineen ja huutokauppoineen.[1]) Harva lienee ollut se, joka

[1]) Mihailoffsky-Danileffsky, l. c. sanoo, miten Turun jouduttua venäläisille kumminkin „rauha jäi häiritsemättä, käsitöitä ja kauppaa jatkettiin tavalliseen tapaan ja virastot täyttivät tehtävänsä kuten ennen."

tunsi todellista surua maansa kohtalosta, siitä että isänmaa vaihtoi hallitusta ja omistajaa, ja lähti kulkemaan uusia kohtaloita kohti.

Kuitenkin olen yhden poikkeuksen huomannut, senkin sodan loppuajoilta, kun Oravaisten tappelu oli lopullisesti tuhonnut Suomen miesten kaikki toiveet. Turun maaherraviraston julkisessa kuulutuksessa v:lta 1808 n:ro 48 maaherra Knut von Troil näet vangittavaksi kuuluttaa rusthollarinpoika Anders Jakobssonin Hamaron kylästä, „jonka on ilmoitettu levitelleen muutamia H. M. Ruotsin kuninkaan julistuksia, mutta sittemmin paikkakunnalta poistuneen". Tämän „rikoksen" johdosta oli mainittu Anders Jakobsson vangittava, ja „under starck fängslig vård" Turkuun lähetettävä. Vieläpä määrättiin kiinniottajalle 20 Rdl. palkintokin, kerrassaan kuvaavaa siitä, miten murrosaikoina laillisesta tehdään rikos ja laittomuudesta laki. Mainittakoon myös, että paikkakunnan viranomaiset harvinaisen pian mukautuivat uusiin olosuhteihin. Sellainen tapaus esim. kuin uskollisuudenvalan täydennysotto uudelle hallitukselle, aikana jolloin omat armeijat juuri olivat Lapualla voittaneet, meni aivan itsestään. Harvinaisuuden vuoksi mainittakoon siitä seuraava lyhyt kirjelmä, joka löytyy muiden paperien seassa Maarian kirkon arkistossa:

„S. T. Ole hyvä ja ilmoita saarnatuolista, että tänään saavat tehdä uskollisuus- ja nöyryysvalansa; kahden lautamiehen tulee olla läsnä. Olisin kyllä itsekin tullut, mutta tärkeät virkatoimet estävät minua, ja täytyy minun matkustaa heti. Turku, 31 heinäk. 1808.

Senjälkeen odotan valankaavaa asianomaisesti allekirjoitettuna. Ut supra. C. C. Renfors."

Samalle paperilapulle on toisellaisella käsialalla kirjoitettu: „Kuulutettu s:n s:n; 3:s vannoivat valan."[1])

Tuskinpa mikään selvemmin kuvaa yleistä välinpitämättömyyttä kuin tämä vähäpätöisyytenä pidetty valanvannominen.

Mahdollista kyllä on, että täällä ei ollut todellista tietoa sodan vaiheista Pohjan perillä, sillä vihollinen luonnollisesti koetti esittää kaikki asiat itselleen edullisimmassa valossa, ja saada satunnaisista seikoista uusia etuja. Esim. Turun lääninkanslian kuulutuksessa n:o 12, huhtik. 14 p. 1808 kerrotaan ranskalaisten joukkojen saapumisesta Holsteiniin ja kreivi Buxhoevdenin toimesta tämä ilmotetaan, „jotta tämän hyvän Suomen asukkaat huomaisivat, minkälaisesta kurjuudesta he ovat pe-

[1]) Tämä vala oli kai vaan jonkunlainen täydennysvala, koska Buxhoevdenin kirjelmässä jo 20 p. toukok. 1808 Knut. v. Troilille vaaditaan valan nopeata vannomista kuten sittemmin toisista lähteistä voidaan nähdä tapahtuneenkin. Tämä seikka ei kuitenkaan vähennä uuden täydennysvalan merkitystä, varsinkin kun muistaa sotivien ar-armeijojen keskinäistä suhdetta elokuun alussa 1808.

lastetut sen kautta, että Hänen Keisarillinen Majesteettinsa, kaikkein armollisin Herrani, on ottanut heidät valtansa alle."

* * *

Tahdon lopuksi luoda silmäyksen siihen, mitä kertovat pitäjän kirkon ja kuolleiden kirjat näiltä sotavuosilta. Ne antavat meille tapainkuvauksia, antavat myös pienoiskuvan sodan uhreista kolkon Pohjolan perillä, Tornionjoen rantamailla.

Joitakuita sodan varjopuolia esittävät seuraavat tiedot:

„karjakko Maria Hennolasta — venäläiset sotilaat tappaneet miekalla."

„res. Jaakko Hägg — matkustanut Venäjälle v. 1808."

„renki Henrik Niuskalasta — karannut v. 1808."

Renki Erik Michelsson — samoin.
„ Antti Mäklander — s:n
„ Abraham Andersson — s:n
„ Matts Jöransson — s:n
„ Erik Strömberg — s:n
Res. Johan Flink — s:n
Renki Anders Fri — Venäjälle 1808

j. n. e. lukemattomia. Alinomaa kohtaa katsetta sana „rymt" — karannut, sekin omiaan kuvaamaan vähäistä sotahalua paikkakunnalla.

Toisista nimenomaan sanotaan, että he viihtyvät uusissa olosuhteissa. Mainittakoon seuraavat kolme otetta:

„Sotilas Trog vainaan tytär Anna Turussa; palvelustyttö erään venäläisen rouvan luona."

„Valborg Andersdotter — ottanut todistuksen mennäkseen naimisiin erään venäläisen kersantin kanssa."

Eräs piika — „karannut ryssäläisen armeijan mukana."

Hyvin monta siveellisyysrikosta mainitaan suomalaisten naisten ja venäläisten sotilasten välillä; niitä on tavattomasti — se jos mikään kuvaten yleistä alistumista uusiin olosuhteihin, ja kansan henkistä tilaa.

Toisellaisia todistuksia tarjoo kuolleiden kirja. Melkoinen joukko rakuunia ja ruotusotilaita oli komennettu täältä sotaan. Vain harva heistä oli näkevä uudelleen kotiseutunsa. Ehtimiseen on nimen viereen kirjoitettu ensin „sotaan v. 1808", ja sitten „kuollut v. 1808", „v. 1809", „kuollut Torniossa v. 1808—09" j. n. e. Tavallisesti milloin päivämäärä on tunnettu, onkin mainittu joku v. 1808 viimeisistä tai 1809 ensimmäisistä päivistä: soturit saivat hautansa jäätyneen Tornionjoen molemmin puolin, nälän, pakkasen, tautien ja puutteiden ma-

sentamina. Kokonaista 75 % niistä, joiden kuolinpäivä on tunnettu, on jäänyt Manan omiksi Tornion kulmalla. Yksi, sotilas Antti Örn, mainitaan kuolleen 18 $^{17}/_{5}$ 08, siis Siikajoella.

Monasti tiedetään vain, että sotilas on „kuollut sodassa". „Kaikki muut olosuhteet ovat jääneet tuntemattomiksi. Vielä tavallisempaa on „skall dött", sanotaan kuolleen. Ainoastaan harvojen[1]) mainitaan palanneen, „återkommen."

Mutta entäs palanneiden sotilasten kohtalo? Millaiseksi se oli muodostunut, siihenkin monasti antavat kirkolliset kirjat vastauksen. — „1818 haudattiin Virusmäen ent. rakuuna, nyt lumpunkokooja Glader köyhäinmultaan." „res. sot. Kilén, Saramäki — kirkonvaivainen". „Meltoisten sot. Hurtig, † 1813 maankiertäjänä". „Seulin, sot. Kun. Ruotsin Kaartissa" — samoin. Joku harva on onnistunut pääsemään niitynvartijaksi, mutta melkein poikkeuksetta haudattiin maansa puolustajat köyhäinmultaan. Mitenkä laulaakaan Topelius runossaan Veteranerna:

„O Fosterland! Hvad gaf du dina söner
Som gåfvo alt för dig? Hvad gaf du? Hvem?
De främste mindes du i dina böner,
De ringare — gaf du dem ens ett hem?
Ett torp i skogen eller tiggarstafven,
Ett lif i armod och ett kors på grafven!"

Samoin kuin sotilasten, kävi myös heidän leskiensäkin. Esimerkiksi otettakoon sotilas Enberg Paimalasta, joka v. 1814 kuoli ruotuvaivaisena, ja „jota kuolemaan seurasi vaimonsa, joka haudattiin hänen kanssaan."

Valtio ja yhteiskunta antoivat näin jäsentensä nääntyä köyhyydessä ja kurjuudessa, käytettyään ensin heidän miehuutensa voimat. Vaikka ehkä useimmat emme enää ihaile sotaa ja sotalaitosta emmekä n. k. „sotasankareita", täytyy meidän antaa tunnustuksemme suurten sotien aikakauden katsantokannalle. Tällä pohjalla lepäävä tuomio ei kohtaa vain Lounais-Suomea, vaan koko maata. —

Ylläoleva esitys ei ole muuta kuin lastuja aikakauden sivistyshistoriasta. Joskin olen ollut pakotettu lausumaan ankaran arvostelun siitä hengettömyydestä, joka on painanut leimansa paikkakunnan silloiseen väestöön, en suinkaan tahdo kieltää, etteikö olisi joissakuissa voinut löytyä ylevämpiäkin harrastuksia tänä aikana, jolloin Suomen historian ensimmäinen aikakausi, ensimmäinen päivä laski verisenä lännen aaltoihin.

* * *

---

1) Kirkonkirjojen mukaan palasi vain 7 niistä 27:stä, jotka tiettävästi olivat sotaan komennetut; ei siis täyttä 26 %. —

Lopuksi ennenkuin lasken kädestäni kynän kuvailemasta v. 1808—09 sodan aikoja, tahdon lyhyesti tehdä selkoa, mitä valoa Tukholman Suomal. seurakunnan kirkollinen kirjanpito voi luoda niille vuosille, jolloin Suomessa sotaa käytiin.

„Finska Nationella Församlingen“ on Tukholman vanhimpia seurakuntia, se kun perustettiin jo v. 1533 [1]) kuninkaallisen kirjelmän kautta. Pääaineksena on siinä nykyään kaupungin ruotsalaista väestöä, mutta jokainen kaupunkiin muuttava suomalainen on myös velvotettu siihen kuulumaan. Seurakunnan väkiluku on nykyään n. 2,000 henkeä, ja suomal. jumalanpalvelus tapahtuu talvisin joka toinen viikko, suvella harvemmin. Kirkko, nimeltä Fridericikyrka on ent. kunink. pallohuone. Kirkon arkisto on vähäpätöinen, sillä kirkollinen kirjanpito ei ulotu kauemmaksi taaksepäin kuin v. 1780, mutta on tavattoman hyvässä kunnossa ja erinomaisen selvä. Arkisto käsittää kirkonkirjat v. 1783—84 ja v. 1811 alkaen edelleen, syntyneet ja kastetut v:sta 1781, vihityt 1774, kuolleet 1781, kuulutetut v:sta 1826, muuttaneet v:sta 1845 ja rippikoululapset v:sta 1808.. — Seurakunnan jäseninä mainittakoon m. m. tunnettu Fredenheim v. 1783 ja samalta v. (p. 77) „Coop. Capit. Henrich Runeberg“ ja hänen puolisonsa Regina, jotka ovat käyneet ripillä $^{21}/_{9}$ 1783.

V.v. 1808—09 vainoajoilta ei tiedä vihittyjen kirja välillisesti eikä välittömästi mitään kertoa. Vihityistä kyllä monen mainitaan olevan Suomesta, mutta sama on ollut laita muinakin vuosina. Kenestäkään ei mainita, että hän olisi ollut „pakolainen“ t. j. m. s. Vihittyjen parien luku v. 1808 on 47 ja 1809 50. V:lta 1807 on lukumäärä 55 ja v:lta 1810 47. Olosuhteet olivat siis jotakuinkin normaalit.

V. 1808 vielä on kuolleitten kirjoissakin verraten vähä valaisevaa. Lokakuussa vasta mainitaan joidenkuiden kuolleen „sotakuumeeseen“ tai „sotatautiin“. Tällaisten kuolleiden, joista monesta mainitaan, että hän oli „flygtinge“, ikä vaihtelee 11 kk:sta 54 v:een.

Vasta v. 1809 alusta alkaa kuitenkin tauti tehdä suurempia tuhoja. Prof. Danielsonin ennen mainitusta kirjasta tiedämme, miten Tornion tienoilla siihen kuoli yli 2,000 sotilasta ja Neder Kalixissa on vieläkin kirkkoherra V. Montell'in tiedonannon mukaan suuri kumpu „ryssgrafven“, jonne sotatautiin sortuneet soturit haudattiin. Tukholmankin suomalaisten keskuudessa raivosi tauti ankarasti. Esim. tammikuulta v. 1809 olen pannut muistiin 7 henkilöä, jotka kuolivat sotatautiin ja lisäksi

[1]) Ks. G. Leinberg: Några underrättelser om finska nationella församlingen i Stockholm. Sv. Litt. Förh. o. upps. 16, p. 163 s.

vielä 5, joista eritoten sanotaan, että he ovat „flygtingar“. Vanhin oli 62, nuorin 6 1/2 vuotta, mutta kokonaista 8 oli parhaissa voimissaan, 25 ja 50 vuosien välillä.

Näytteeksi noista lyhyistä tiedonannoista mainittakoon esim. seuraavat kaksi:

„Boëtius, Maria Helena, piika ja pakolainen Uudestakaupungista kuoli sotatautiin 25 v. vanhana. Haudattu“ j. n. e.

„Eldström, Johan pakolaisen räätälin Gabriel Eldströmin poika, kuoli halvaukseen 6 1/2 v. vanhana j. n. e.“

Helmikuulta 1809 on taulu seuraava: pakolaiskuolleita 3, sotatautiin lisäksi 9, siis nytkin summa 12. Kuolleista oli 9 18—36 v. välillä.

Maaliskuussakin on suhde sama: Sodan jumalan uhreja on 12, niistä 3 nuorempaa kuin 22 v. ja yksi 77 v.

Jos vuoden 3 ensi kuukautena tällainen kuolevaisuus oli ollut tasaisesti yhtä suuri, se nyt alkaa nopeasti aleta. Muuttuneet olosuhteet kotimaassa, Porvoon valtiopäivät ja nouseva suvi, valo ja lämpö sen saivat aikaan.

Niinpä kuoli huhtikuussa vain 4 henkeä sotakuumeeseen; niistä yhden, neits. Hanna Kåhlbergin, mainitaan olleen pakolaisen.

Toukokuussa kuoli „i fältsjuka“ vain 1 kakskymmenvuotias henkilö. Vuoden loppukuukaisilta ei mainita ainoatakaan tapausta, joka tavalla tai toisella olisi yhteydessä sodan kanssa.

Koko kuolevaisuus v. 1809 eri kuukaisille on tammikuusta laskien:
32, 26, 21, 17, 17, 5, 8, 7, 8, 8, 10, 1 = 160.

Vastaavat luvut ovat v. 1808, 1810, 1811 ja 1812:

V. 1808 135 henkeä, niistä yksin joulukuussa 29, v. 1810 76, v. 1811 129 ja v. 1812 125 henkeä.

Keskimääräinen kuolevaisuus on siis n. 125 ja v. 1809 ylikuolevaisuus on 35 henkeä l. 28 %. Vuoden 3 ensi kk. keski kuolevaisuus on 31,2. V. 1809 on se 79, siis noin 48 suurempi tavallista, %:ssa n. 153,8 %.

V. 1809 sodasta antamastani kuolleiden kuvasta näemme, miten ankara sodan vaikutus Tukholmankin suomalaisiin oli, ja miten siellä oli silloin paljo pakolaisia. Luonnollisesti näistä vain verrattain pieni % joutui tuhon omaksi, eivätkä kai kaikki kuolleetkaan haudattu Finska National-Församlingin kautta. Lisäksi näkee kuoloon kaatuneiden pakolaisten ijästäkin, että he eivät ole yksinään kaikki voineet Tukholmaan saapua, koska kuolleiden joukossa mainitaan useita henkilöitä, jotka ovat alle 17 ja joku yli 70 vuotta.

Historiallista kirjallisuutta.

Ed. Hahn, Das Alter der wirtschaftlichen Kultur (Taloudellisen kultuurin ikä). Heidelberg 1905. 256 siv. 8:o.

Miten maanviljelys aikain alussa on syntynyt, miten ensimäinen aura on keksitty, vetojuhta valjastettu sen eteen ja pakotettu vetämään pitkät, suorat kyntövaot viljavan maaemon mustaan kuoreen, miten ensimäinen pelto aidattiin ja pysyvälle viljelykselle pelastettiin, se kaikki lienee lukijoillemme jotenkin tuntematonta. Joku tosin voisi kertoa, että kalastuksella ja metsästyksellähän ihmissuvun kantaisät elättivät itseänsä, kunnes oppivat kesyttämään villiä saalistansa ja paimenaika laituminensa ja laumoinensa alkoi; mutta paimenaikaa seurasi maanviljelyskausi, sillä viljakasveja alettiin kylvää ja liikkuvat paimenmajat muuttuivat vakituisiksi taloiksi, vieläpä kyliksi ja kaupungeiksi. Kauan oli tutkimus todellakin tätä mieltä ja on osaksi vieläkin; mutta terävin katse ei tällaista kaavamaisuutta ota täytenä totena vastaan: ikivanhoista muistomerkeistä, esiinkaivetuista kivikirjoituksista ja hämäristä, puoleksi unehtuneista taruista ja saduista se rakentelee uuden, yksityiskohtaisen kuvauksen piirteet.

Kaukana kivikaudella, kertoo Hahn, aikojen takana, joihin verraten muinaisen Babylonian ja Egyptin elämä tuntuu jotenkin äsken eletyltä, kuleksivat miehet kyllä metsästellen ja kalastellen, mutta naiset keräilivät kasviainesta, juuria, ruohoja ja puunhedelmiä yhteiselle aterialle. Kun siemenet putosivat leirilieden tuhkaan taikka maakuoppiin heitettyinä antoivat uuden sadon, oli ensimäinen viljelys valmis. Siemenet kaivettiin kepillä maahan, sitten kivikuokalla ja siksipä Hahn kutsuu koko tätä viljelystapaa kuokkaviljelyksen nimellä. Kuokkaviljelys on tänäkin päivänä levinneenä laajalti yli maanpinnan; näin viljellään näet maissia, riissiä, durraa ja hirssiä vieläkin ja niin viljeltiin niitä silloin, mutta lisäksi myöskin vehnää ja ohraa. Enimmin levinnyt oli sittenkin hirssi. Kesyä karjaa ei vielä ollut, koira vain tuli seurankaipuun viekottelemana naisten toveriksi leiritulten ääreen ja aroilla opittiin kesyttämään lammasta ja vuohta.

Tämä on alkuperäinen kehitysaste ja siitä on ääretön matka niinhyvin peltojen kyntämiseen kuin karjankin käyttöön. Miten kävi tähän asti pääseminen mahdolliseksi ja millä maanäärellä tuo kerrassaan suurenmoinen edistysaskel otettiin? Vanhassa Babyloniassa se tapahtui, vieläpä varsin merkillisten ja mutkallisten olosuhteitten avulla. Babyloniassa oli kuten tunnettu, täysin kehittynyt tähtien palvelus, hyvin pitkien ajanjaksojen kestäessä olivat tähtipapit tarkastaneet taivastansa ja tehneet siitä yhä tarkempia huomioita. Niin he saivat selville, että heidän jumalansa kulkivat korkeuksissansa tarkasti määrättyjä teitänsä; he halusivat tätä temppeleissänsä esittää ja niin he keksivät suuriarvoisen keksinnön: vaunut; ja nyttemmin kuletettiin jumalankuvia neljän pyörivän pyörän päällä suoria, temppelistä temppeliin jumalille raivattuja teitä. Mutta jumaluuksista pyhin oli kuu ja sille yli pyhitetty nautaeläin, jonka sarvet olivat kuin sarvet vähenevässä tahi kasvavassa kuussa. Pyhä nautaeläin härkä tai häränvasikka aidattiin temppelin aitauksiin, se otettiin uhrieläimeksi ja lopulta apulaiseksi vetämään kuujumalan vaunuja. Näin oli väkevä villihärkä valjastettu vetojuhdaksi ja suurimmassa osassa maailmaa on se sellaisena pysynytkin meidän päiviin asti. Mutta lehmän maito tuli pyhäksi uhrilahjaksi, jota papit ja kuninkaat uhriaterioilla söivät, kunnes sen käytäntö vähitellen tuli yleiseksi ja muuttui taloudelliseksi tarpeeksi.

Toiselta puolen katsottiin kuuta kaiken hedelmällisyyden luojaksi ja vertauskuvallisesti käytettiin vetojuhdiksi totutetut pyhät härät vetämään kuokalla hedelmöittä-

vät vaot anteliaan maaemon helmaan. Silloin oli auraviljelys valmis. Viljaa ei enää istutettu kuokan lyömään loveen, vaan kylvettiin pitkään auranvakoon; kyntämään tarvittiin vetojuhta ja mies, nainen ei siksi kelvannut. Samalla naisen taloudellinen asema muuttui: hän ei enää ollut viljelyksen arvokas edustaja, vaan vajosi ala-arvoiseksi orjaksi miehen rinnalla; äidinvallan aika oli lopussa ja isänvalta alkoi. Mutta tähän päivään asti on emännälle jäänyt hänen alkuperäinen työmaansa kuokkaviljelyksen ajoilta: puutarha.

Babyloniasta on auraviljelys levinnyt länsimaihin, Niilinlaaksoon, Intiaan ja Kiinaan. Egyptiläinen sivistys on babylonialaista alkuperää; mutta kun auraviljelys siihen kuuluvine keksintöineen Niilinlaaksoon saapui Arabian ja Nubian halki, oli siellä jo sitä ennen sangen kehittynyt, ehkäpä osaksi samaa tietä saapunut sivistys ja siksi saattoi egyptiläinen kultuuri aina pysyä omituisena ja itsenäisenä. Egyptin kautta kulki härkienkesytys ja -käyttö sekä maidonjuonti koko Afrikaan, mutta auraviljelys ei täällä saanut jalansijaa. Intian sivistys on suuressa määrin babylonialaista alkuperää. Kiina kehittyi enimmin itsenäisesti. Sielläkin otettiin auraviljelys käytäntöön ja härkiä käytettiin juhtina, mutta uskonnolliset käsitykset ja katsantotapa olivat toiset; siksi ei kiinalainen milloinkaan oppinut nautaeläinten lihaa tahi maitoa käyttämään.

Kirjoittaja ei ole tyytynyt ainoastansa ainettansa esittämään. Hän takertuu siinä sivussa käsittelemään kaikenlaisia kysymyksiä, jotka varsin vähän, tuskinpa ollenkaan ovat yhteydessä hänen aineensa kanssa. Yhtämittaa hän vertailee oman aikansa oloja noihin ikiaikaisiin, esittämiinsä ja vertailu ei ole suinkaan meidän ajallemme mairitteleva. Liiallinen tehdastuotanto, joka työskentelee vieraitten, ehkäpä vihamielisten maitten raaka-aineilla, sivistyksen, moraalin, ihanteitten häviäminen — kaikki viittaa synkkää tulevaisuutta kohti. Ennen kaikkea puuttuu ihmisiltä käsitys siitä äärettömästä ajanjaksosta, joka pienimpäänkin kultuuriedistykseen kuluu, aikamme kultuurin sitkeästä, kerroksittain kasvavasta rakenteesta: suuret massat sen luulevat yhdellä iskulla muuttavansa mallikelpoiseksi. Vaan jätämme loppuluvun omaan arvoonsa, niin pitkä kuin se onkin ja niin paljon kieltämätöntä totuutta ja todellista historiallista käsitystä kuin se sisältääkin: siksi kauvaksi se loittonee kirjan varsinaisesta aineesta.

G. S—hti.

*

Knut Stjerna: Bidrag till Bornholms befolkningshistoria under järnåldern. (Lisiä Bornholmin asutushistoriaan rautakaudella) 296 + VI siv. 8:o. Tukholma 1905.

Ylläoleva teos, joka on herra Stjernan tohtoriväitöskirja Upsalan yliopistossa muodostaa 18:nnen niteen 1:sen vihon arvokasta ruotsalaista Antikvarisk Tidskrift-nimistä julkaisusarjaa, ja ilmestyi viime syyslukukauden alulla.

Jo kauvan ovat pohjoismaiset sivistyshistorioitsijat panneet merkille useita kummastuttavia omituisuuksia suurten läntisten Itämeren saarien — Gotlannin, Ölannin, Bornholmin — oloissa, kansallisuuksissa, merkillisissä taidepiirteissä y. m. Kun sellaisia aivan ominaisia asianhaaroja huomataan heti kun historiallinen aamuhämärä leviää yli näiden tienoiden, on siis luonnollista, että ne perustuvat jo esihistoriallisiin oloihin ja tapahtumiin. Muinaistutkijat ovatkin aina voineet konstateerata varsin suuria eroavaisuuksia mannermaan ja noiden saarien varhaisemmassa kultuurissa, mutta hyvin paljo selittämättömiä ja käsittämättömiä kohtia on jäänyt ratkaisuaan odottamaan. Tohtori Stjerna, jonka tarkotus on tehdä kaikki näitä saaria koskevat kysymykset tarkan tieteellisen pohdinnan alaiseksi, on nyt ottanut alotteen julkaisemalla arvokkaan ja verratonta havaintokykyä todistavan tutkielmansa Bornholmin väestö- y. m. suhteista rautakaudella.

Teoksensa jakaa hän kahteen osaan, joista edellinen käsittelee aikoja 500 e. Kr.—550 j. Kr. ja jälkimmäinen pakanuuden loppuaikaa. Jako-aika ei ole mielivaltainen, vaan riippuu jyrkistä ja perinpohjaisista mullistuksista saarella mainittuun raja-aikaan.

Stjernan tutkimuksen päätulokset, joista helposti viehättyisi puhumaan hyvin lavealti, ovat:

Länsi- ja Itägermaanit olivat olemassa kahtena eri kansanheimona jo vanhempaan Hallstatt-aikaan, toisin sanoen, se syvä erotus, joka länsi- ja itägermaanien tavoissa y. m. huomataan heti historiallisen ajan alussa, oli saanut alkunsa jo noin v. 700 e. Kr. Mistä se on johtunut, jättää Stjerna toistaiseksi selittely-yrityksittä. Hän vain konstateeraa, mitenkä meidän ajanlaskumme alun seutuvilla Bornholm epäilemättä kuuluu itägermaanisen alueen mannerpuoliseen (ei skandinaaviseen) piiriin. Saari on ollut erittäin vilkkaassa liikeyhteydessä Weichsel-joen suistomaan kanssa, ja Persante-joelle Mecklenburgissa sekä jonkun verran myös luoteiseen päin Skagerakin rannoille. Sen sijaan on Ruotsin, Gotlannin ja Ölannin kauppa ollut pieni ja vailla merkitystä. Liike Weichselin suulle vilkastuu vilkastumistaan. Tässä on Stjerna tarkantarkkojen yksityis- ja hautatutkimusten nojalla tehnyt sen huvittavan havainnon, että niinkuin saaren pääpaikka alkujaan oli ollut jonkun verran sisämaassa saaren luoteiskulman puolella muutamain järvien rannalla, silloin kun ulkokaupalla ei vielä ollut merkitystä, se nyt on siirtynyt saaren kaakkoiskulmaan, jossa on sijainnut todellinen kaupunki. (Stjerna tekee muutamia hauskoja vertailuja tämän ja Kreikan Mykeenen, Trojan y. m. välillä). Myöhemmin, syistä, joista kohta saan tehdä selkoa, saaren koko kauppa keskittyi itäiseen Skandinaaviaan, ja silloin on uusi mahtava kaupunki syntynyt saaren koilliskulmaan, niinkuin taas nyt, ja kautta koko historiallisen ajan, jolloin saari Tanskaan yhdistettynä on saanut sieltä paraimman liike- ja kauppatoverin, saaren pääpaikka ja keskus on aivan läntisimmässä kolkassa.

Saarelaisten uskonnollisistakin käsityksistä on Stjernan onnistunut saavuttaa varsin mieltäkiinnittäviä tuloksia. Asiasta huvitettua viittaan itse teokseen; mainitsen vaan lyhyesti, että pronssikauden lopulla näyttää usko johonkin kaukaiseen paikkaan, (aurinkoon?) jonne vainajain *sielut* kokoontuivat, olleen ainoa vallitseva. Rautakauden alussa muutamia vuosisatoja luultiin vainajain itsensä semmoisinaan asuneen *haudassa*, kunnes v. 200 j. Kr. vanha katsantokanta taasen etelästä käsin tulleen uuden uskonnollisen kultuurivirtauksen kautta pääsee vähitellen valtaan. Tämä kultuurivirtaus, joka ainakin länsi-Skandinaaviassa näkyy olleen voimakkaan kansainvaelluksen kannattama, ei ole Stjernan tutkimusten mukaan Bornholmissa esiintynyt vaellusten, vaan yksinomaan kauppayhteyden tuloksena, samoin kuin näihin aikoihin ensi kerran tavattavat sota-aseet, riimukirjaimet, pelit, kultatangot maksunvälittäjinä, hakaristi koristuksena y. m. ovat kaupan tuloksena pidettävät. Minusta ei kuitenkaan Stjernan todistelu tässä kohden tunnu aivan vakuuttavalta; varsinkin Odinin uskonnon, joka nyt tuli Bornholmissa ja Pohjoismaissa tunnetuksi, sovelluttaminen uusiin hautaustapoihin, ei voine pitää paikkaansa, koska samallaiset hautausmuodot ovat olleet n. 700 v. varhemmin, nuoremman pronssikauden lopulla käytännössä, mutta niitä silloin ei mitenkään voi selittää Odinin aasa-oppiin vetoomalla.

Seuraavina vuosisatoina huomataan Bornholmissa sama asianlaita, kuin minkä Stjerna ennen on huomauttanut samanaikuisena piirteenä Göötin maalla *): saaren asukasluku nopeasti suunnattomasti harvenee. Selitys on selvä: asukkaat vaeltavat suurina joukkoina mantereelle ja sieltä Rooman valtakunnan kimppuun. He ovat samoja

*) Svear och Götar under folkvandringstiden", Sv. F. Tdskr. B. XII.

kuin historian burgundit, jotka omien kertomustensa mukaan ovat kotoisin pohjoisessa meressä olevasta saaresta. Bornholmin nimi on alkujaan Burgundarholm. Asia on siis varma, ja vielä intressantimmaksi se tulee sen kautta, että Stjerna voi todistaa, miten saaren viimeiset asukkaat lähtevät pois ja saari jätetään melkein autioksi n. 500 luvun puolivälissä ja jonkun verran sitä ennen. Mutta nyt häviävät manteren burgundilaisetkin, jotka Itä-Galliaan ovat perustaneet suuren valtakunnan, juuri v. 532 ratkaisevassa tappelussa frankeja vastaan ja tuhoutuvat. Ilmeisesti on burgundilaiskuningas mantereella kutsunut kaikki heimolaisensa saarestakin reservinä avukseen, mutta häviää sittekin näiden mukana. Näin päättyy taru Bornholmin varhemmista asukkaista: hautakentät yht'äkkiä jäävät käyttämättä, kultatulva etelästä lakkaa, muinaistieteelliset tyyppisarjat katkeavat.

Mitenkä kävi nyt Bornholmin? Se sai uusia asukkaita, — ei etelästä, jossa slaavit ovat anastaneet Itämeren etelärannikon, vaan pohjoisesta. Sinne viittaavat esinemuodot, sinne suuntautuu kauppa ja kauppakaupungin syntyminen saaren koillispäähän, (ks. yllä) sinne viittaavat hautaustavat: uudet tulokkaat ovat siis Ruotsista, mutta eivät, niinkuin odottaisi, lähellä olevasta Skånesta, vaan Keski-Ruotsista: Svealaiset. Paikannimetkin ovat poikkeuksetta sieltäpäin lainatut. Yksi ainoa nimi on jäänyt entisten asukasten jälkeen. Muuten ovat ne kerrassaan hävinneet, mikä osottaa, miten perinpohjainen muutos on ollut.

Tällaisia ovat Stjernan tutkimuksen pääasialliset etnoloogiset tulokset, joita, se on tunnustettava, lukee kasvavalla innolla. Niiden pääpiirteet pitävät varmasti paikkansa; joissakuissa kohdin tuntuvat johtopäätökset ehkä hieman liika varmoilta: paitsi Odinkultiin vetoomisessa ei esim. ole koetettukaan selittää, miksi polttorovion jäännöksiä määrättyinä aikoina haudoissa tavataan, joskus taas ei. Joitakuita pienempiä vaelluksia saareen ja saaresta voinee siis otaksua tapahtuneen varhemminkin kuin tekijä arvelee.

Se mikä suuresti haittaa teoksen vapaata käyttämistä, on kartan puute. Varsin tähdellinen olisi Itämeren ympäristöjä kuvaava kartta, mutta teoksessa ei ole edes Bornholmin tavallista maantieteellistä karttaakaan, ainoastaan ääriviivainen. — Myöskään nimi- ja asiaregisteriä ei löydy.

Ne puutteet eivät kuitenkaan paljoa merkitse teoksen suurten ansioiden rinnalla.

A. M. T.

*

Oscar Almgren: „Kung Björns hög“ och andra fornlämningar vid Håga, utg. af Kgl. Vitterhets, Historie och Antikvitetsakademin („Kuningas Björnin kumpu“ ja muita muinaisjäännöksiä Hågan luona. Julaissut Kun. Kaunotaide-, Historia- ja Muinaisakademia) Tukholmassa 1905.

Ruotsin muinaistutkijat ovat saaneet aikaan hyvin komean julkaisusarjan esihistoriallisia monografioja, paikallistutkimusten tuloksia varten. Sarjan alottaa viime vuonna jouluksi etevän ja tunnetun arkeoloogin, Upsalan yliopiston dosentin Almgrenin julkaisema teos, josta tahdon antaa lyhyen selonteon Historiallisen Aikakauskirjan lukijoille.

Esihistoria käyttää luonnollisesti aivan toisellaista tutkimusmetoodia kuin varsinainen historia, joka ainakin hyvin kauvan on perustunut yksinomaan kirjallisiin lähteisiin ja asiapapereihin. Esihistoriallisena ainehistona ovat melkein yksinomaan sellaiset irtonaiset ja kiinteät muinaisjäännökset, joita maassa tavataan. Varsinkin tarjoovat muinaishaudat tärkeätä materiaalia, koska ihmiset ennen muinoin haudattiin vaatteineen, aseineen ja koristuksineen. „Kuningas Björnin kumpukin“ on yksi sellainen hauta toiselta historian takaiselta aikakaudelta, pronssikaudelta.

Kumpu on tutkittu Ruotsin kruununprinssin vanhimman pojan, tieteellisesti koulutetun arkeoloogin prinssi Gustaf Adolfin toivomuksesta ja osaksi hänen varoillaankin. Se sijaitsee Hågan luona Uplannissa ja on ollut huomattu jo pari sataa vuotta sitte, Ruotsin muinaistutkimuksen varhaisimmista ajoista, haaveilija Rudbeckin päiviltä. Tutkittaissa on se näyttäytynyt olevansa päältä valtavan monen turvekerroksen muodostama, sen alla on suuri kiviroukkio, samaa lajia kuin meillä ilman maakerrosta tavataan yleisesti pitkin merenrantojamme.

Kiviroukkion alla oli ollut harjan muotoon rakettu lautasuojus, joka vuosisatojen kuluessa oli luhistunut kokoon, mutta alkujaan oli ollut turvana kammiossa sijainneelle tammikirstulle. Kirstuun oli kätketty vainajan — arvatenkin jonkun mahtavan hallitsijan — poltetut luut, ja mukaan oli pantu verrattoman hieno kullalla silattu pronssinen lasisilmä-solki, samaten kullalla päällystetty miekka, kullalla koristettuja nappeja, nastoja y. m., ympärillä oli kotieläimen luita, samoin metsäneläinten, arvatenkin uhriaterian muistona. Tärkeämpää on, että luiden joukossa on kolmen ihmisenkin luita sikin sokin, mikä näyttää todistavan, että ihmisuhrejakin on toimitettu ja että uhratun ihmisen liha sitte on syöty. Tässä tekee Almgren viehättävän huomautuksen, mitenkä tapa nähtävästi on peruisin paljo vanhemmalta ajalta: kivikaudella oli ihmissyönti ollut tapana tavallisessa elämässä esim. juuri Uplannissa (Åloppe), pronssikaudella oli se enää vain uhritoimitus ja pakanuuden ajan lopulla Adam Bremeniläisen mukaan se Upsalassa supistui siihen, että ihmisiä uhrattiin, mutta lihaa ei enää syöty. Kukin näistä tunnetuista faktoista on noin 2,000 vuotta edellisestä tai seuraavasta.

Mitä lopullisesti tulee Håga-kummun syntymisaikaan, on se varmuudella jonkunverran vanhempi vuotta 1,000 e. Kr. ja siis muodostunut noin 3,000 vuotta nykyajasta taaksepäin lukien. Uplanti, joka silloin on ollut sanomattoman vilkkaassa vuorovaikutuksessa Tanskan kanssa, on vielä silloin suureksi osaksi (esim. nyk. Upsala) ollut meren alla, sillä meren pinta oli n. 14 mtr. ylempänä kuin nyt. Yksi lahdelma ulottui Håga-kummun juurelle asti, joten kumpuun kätketty vainaja sai ihailla siintävää merta, jonka yli tie kulki auringon luo, kuten pronssikaudella *) lienee uskottu.

Teos on erittäin miellyttävä ulkoasultaan, painettuna hyvälle paperille ja varustettu monella kuvalla. Hinta on 5 Kr.

A. M. T.

*

O. E. Tudeer, Kreikan kansa persialaissotien aikana. Tieteen työmailta 9. Helsinki 1906. Otava 286 siv. 8:o.

Kreikan kansa persialaissotien aikana — miten tuntuukaan aine kiitolliselta kirjoittaa ja mieltäkiinnittävältä lukea. Näkyyhän Hellaan historia monelle kuin kirkastetussa valossa, pienestä pitäen oli Kreikan maisema meille mehukkaampi kuin mikään muu, sen kansa kauniimpi, sen sankari suurempi; eikä tarvitse tätäkään teosta kauvaa lukea ennenkuin juuri se ihanteellinen ymmärrys lämpimänä lehahtaa vastaan. Sitäpaitsi tietää uusi tiede niin paljon lisää esillä olevasta aineesta kertoa oikaisten ja siltä

*) Käytän tässä ohimennen tilaisuutta huomauttaakseni eräästä nurinkurisesta mielipiteestä, jolle m. m. eräs Helsinkiläinen suomal. aamulehti oli suonut muutaman saksal. aikakauskirjan mukaan tilaa parisen palstaa. Tehtiin selkoa siitä, miten pronssikautta muka ei koskaan ole ollut olemassakaan. En tahdo muuta kuin sanoa, että tämä käsityskanta todistaa mitä suurinta tietämättömyyttä pienimpiä yksityiskohtia myöten, joten on valitettava, että sellaista arvosteluun pystymättömälle yleisölle tarjotaan. Pronssikausi on kyllä ollut olemassa ja on kestänyt toista tuhatta vuotta.

vahvistaen entistä mielikuvaamme. Ja lopuksi, onhan aine juuri viime vuosina väikkynyt monen suomalaisen mielessä; mistä se johtuu, sen sanoo kirjoittajamme kauniilla, välittömällä kielellään: „Ilossa ja surussa — varsinkin surussa — noiden taistelujen muistot ovat ihmiskunnalle rakkaat. Kun jotakin kansaa uhkaa vaara, kun sen taivas peittyy pilviin, kun tuska täyttää sydämet, silloin sen kansan keskuudesta monikin ajatus kääntyy noiden valoisien muistojen puoleen; mieliin nousee kysymys: mitenkä tuo pieni kansa kykeni niin suureen sankarityöhön? Mitkä voimat tekivät tuon ihmeellisen taistelun, tuon ihmeellisen voiton mahdolliseksi? Mistä ne voimat syntyivät, mitenkä ne kehittyivät?"

Siinä siis kirjan aihe, asetettu tutkimuskysymys. Eikä tyydy tekijä — sanottakoon se kohta — päällisinpuolin sitä käsittelemään, vaan pyrkii eri teitä pääsemään kreikkalaisen kehityksen perusedellytyksiin, sen ytimiin. Yritykset kiteytyvät yhtä moniksi luvuiksi. — Ensin Kreikan maan laatu ja mantieteellinen asema: meren hedelmöittävä ja elähyttävä yhtyminen moniuurteiseen rantamaan; vuorijonojen erotteleva maan-jäsentely, elinvoimaisten kaupunkiyhteiskuntien syy. Sitten itsekoettu esitys Kreikan luonnosta sekä tämän ilmeneminen Kreikan kuvaamataiteessa. Helleenien sitäkin syvällisempi kansanhengen ilmaus: heidän uskontonsa. Hellaan kaksi johtavaa valtaa: Atheena ja Sparta. Koko Kreikan kehitys ja suhde Itämaihin, jotka asetetaan vapaan Kreikan vastakohdaksi. Itse yhteentörmäys näiden kahden maailman välillä eli juuri persialaissodat. Ja sitten näiden merkitys helleeneille, erittäinkin sellaisena kuin se heidän taiteestansa selvenee. — Siinä ihan lyhyesti sanottuna kirjan sisällys.

Tällainen käsittely tekee täydessä määrin mahdolliseksi oikean syventymisen aineeseen, sillä ilmiöt esiintyvät siten eheinä asiallisessa yhteydessään. Lukija saa kohta kustakin kokonaiskäsityksen eikä hänen tarvitse vähän päästä jakaa huomiotansa historiallisen elämän eri puoliin. Hän saakin seikkaperäisen ja asiallisesti erinomaisen tarkan ja huolellisen kuvauksen, joka usein laajenee vertailuiksi ulkomaisten ilmiöitten kanssa taikka syvenee sisästäpäin tulevaksi sielulliseksi selitykseksi tahi yleisväitteeksi. „Kansojen, samoinkuin yksilöjenkin elämässä" — sanoo esim. tekijä silloin kun tulee puheeksi Atheenan tyranniaika Sooloonin yhteiskuntauudistuksen jälkeen — „saadaan useinkin nähdä, mitenkä suuri voimain ponnistus herättää vuorostaan eloon uusia voimia. Mutta käypä välistä toisin. Saattaa tapahtua niinkin, että ponnistus on mennyt tavallaan yli silloisten voimain; silloin seuraa ponnistusta lannistus, tulee jonkummoinen taantumusaika. Kun aallon harja on noussut korkeimmilleen, painuu aallon laakso syvimmilleen".

Tuollaisella aineen järjestelyllä on tietysti sentään välttämättömät varjopuolensa. Kreikan kansa persialaissotien aikana on — sehän on sanomattakin selvää — tulos edellisten aikain kehityksestä sen koko laajuudessa; ja jotta tämä taas yhtenäisesti, monimutkaisuudessaan ja tuhansien eri kohtien keskinäisessä vuorovaikutuksessa olisi tullut tajuttavaksi, olisi oikeastaan pitänyt kertoa Kreikan kansan historia alusta loppuun asti. Luulisin tästä järjestelystä myöskin johtuvan, että joku kehityksen puoli semminkin taloudellinen, jonkun verran on jäänyt syrjälle. Pikkutilojen yhtyminen yksiin käsiin, suurviljelyksen ja suurkapitaalin syntyminen, tämä tärkeä kehitystä laajalti kannattava ilmiösarja esm. tulee kyllä siellä täällä puheeksi, niin siv. 73—74, 85 j. n. e., mutta ikäänkuin syrjäisesti ja sivumennen; niinikään esitetään siv. 124—125 Vähän Aasian ioonilaisten ylöllisyyttä ja veltostumista lyydialaisten naapurien aiheuttamaksi, vaikka siinä samoinkuin Ala-Italian kreikkalaissiirtokunnissakin suurkapitaalin syntymisellä on hyvin paljon syytä. Ja luonnolliselta tuntuu, että tuo sama taloudellinen ilmiö nyt niinkuin aina myöhemminkin oli läheisessä yhteydessä myöskin itsetietoisen, voimakkaan personallisuuden muodostumisen kanssa, jota tekijä taiteen avulla niin ansiokkaasti esittää. — Aineen järjestelyllä on siis puutteellisuutensakin. Ja kumminkin se

tuntuu oikeaan osatulta, sillä se kokoaa alusta alkaen kiinteästi lukijan huomion kirjan varsinaiseen aiheeseen, paljon paremmin kuin yhtäjaksoinen historiallinen esitys olisi kyennyt kiinnittämään.

Kirjassa on esitettynä uusimman tutkimuksen tulokset. Kun tietää, että suomalaisella yleisöllä ei tähän asti ole ollut minkäänlaista mahdollisuutta niihin tutustua niin käsittää ehdottomasti tällaisen esityksen arvon. Useissa tärkeissä kohdissa tuntuu tekijä omaksuvan Eduard Meyerin, ehkäpä etevimmän antiikin tutkijan, käsitykset, niin esm. mykeenalaisesta ajasta, doorilaisten vaelluksesta, puoluesuhteista Atheenassa sotien alkaessa y. m., mutta omintakeisesti ja itsenäisesti hän siltä kaikkialla lähteisiinsä suhtautuu. Erikoisesti haluaisin huomauttaa niitä teoksen osia, jotka käsittelevät kreikkalaista kirjallisuutta.

Kun lopuksi mainitaan, että kirjoitustapa on miellyttävää, usein lennokasta, aivan asiallista ja silti helppotajuista, selvennee historiallisen tiedon harrastajalle, että tämä teos on täyttänyt tuntuvan aukon kirjallisuudessamme ja että se tarjoaa todellista, syvällistä historiankäsitystä enemmän kuin useimmat muut meillä ilmestyneet historialliset teokset. Olisin iloinen jos tämäkin lyhyt selonteko puolestansa olisi omiansa levittämään teosta yleisömme keskuuteen.

G. S—hti.

*

Herman Gummerus: Der römische Gutsbetrieb als wirtschaftlicher Organismus nach den Werken des Cato, Varro und Columella. (Roomalainen maatilanviljelys maataloudellisena elimistönä Caton, Varron ja Columellan teosten mukaan). VIII + 100 s. suurta 8:o. Akateeminen väitöskirja.

Virallisen vastaväittäjän prof. *F. Gustafssonin* historiallis-kielitieteelliselle osastolle jättämä lausunto tästä kirjasta on suomennettuna näin kuuluva:

„Tekijän lähtökohtana on se useiden eteväin taloustieteilijäin ja historioitsijain puolustama käsityskanta, että roomalainen maanviljelys pääasiassa oli riippumaton elinkeino jota vastoin hän tahtoo näyttää, että se ei suinkaan ollut eristettynä taloudellisesta elämästä, vaan suuressa määrin oli kietoutunut kapitalismin ja teollisuuden kanssa vuorovaikutukseen. Joskin samallaisia mielipiteitä jo ennen on lausuttu, ei kuitenkaan kukaan ole yksityiskohtaisesti näyttänyt niiden oikeutusta, ja sitäpä taas tekijä on pitänyt päätehtävänään. Toistaiseksi tätä tarkotusta varten täydellisesti tutkimalla vanhimpain roomalaisten maatalouskirjailijain teoksia, tahtoo hän näistä kustakin erikseen ja kaikista yhteisesti vetää ylläolevan kaltaisia johtopäätöksia. Mikäli minä voin katsoa kykeneväni käsittämään tätä kansantaloudellista ja historiallista peruskysymystä, niin täytyy minun huomauttaa, että tekijän ensimäinen niin laajaperäinen asiaan käsiksi käyminen ei ole ollut oikein onnistunut. Näiden roomalaisten kirjailijain teokset käsittelevät maanviljelyksen tekniikkaa ja vain ohimennen sen taloudellista puolta, puhumattakaan kansantaloudellisista näkökohdista; niiden hajanaiset tämänsuuntaiset tiedonannot olisi sen vuoksi pitänyt aineryhmittäin kohta yhdistää muiden samansuuntaisten ilmotusten kanssa. Täten olisi esityskin enemmän keskittynyt tekijän varsinaiseen tehtävään. Esityönä tai oikeammin esitutkimuksena tarjoo kumminkin tämä väitöskirja sangen paljo historiallisesti ja kielitieteellisesti huvittavaa. Tekijä ei karta vaikeampiakaan kysymyksiä, sekä osottaa aineeseensa nähden laajoja ja perinpohjaisia tietoja ynnä ylimalkaan hyvää arvostelukykyä.

Mitä itse vaikeasti ratkaistuun peruskysymykseen tulee, näyttää tekijä ainakin osaksi hyvin perustellussa oppositsioonissaan edeltäjäin yleistävää käsitystä vastaan taas puolestaan liiallisella varmuudella ja jonkinlaisella yksipuolisuudella puolustaneen yhtä

vahvasti yleistävää käsitystä päinvastaiseen suuntaan. Niinpä käyttää hän hyvin voimakkaita sanatapoja roomalaisesta maanviljelyksestä kapitaalin sijottamiskeinona, ja sen erottamisesta teollisuustyöstä (s. 20, 41, 71, 94), jota vastoin hän loppukappaleessa tunnustaa, ettei hän ole päässyt kysymyksessä lopulliseen ratkaisuun; sen lisäksi hän eri yleiskatsauksissaan paljoa suuremmassa määrin ottaa huomioonsa roomalaisten todellisen taloudellisen elämän monipuolisesti vaihtelevia ilmenemismuotoja.

Metoodillisena huomautuksena mainittakoon myös tekijän taipumus ex silentio tehdä johtopäätöksiä, että maatiloilla ei löytynyt käsityöhuoneita, jotka laitokset maanviljelysteknilliseltä kannalta eivät erityisesti voineet huvittaa kysymyksessä olevia tekijöitä. Samallaisen todistelun johdosta tuntuu tekijän mielipide kolonien päivätyövelvollisuudesta myös heikosti perustellulta (s. 38 & 65).

Tekijän yleisestä tendensistä riippuu myös se, että hän vähän liian suurella varmuudella pitää kaikkea hänen mielestään kapitalistisen Caton teoksessa tämän itsensä kirjottamana, tahtoo selittää tämän teoksen kirjalliset mahdottomuudet vetoomalla m. m. roomalaisen proosan alhaiseen kehityskantaan, mutta sitä vastoin ei tahdo ymmärtää todennäköiseksi alkutekstin myöhempää huonontumista toisten vaikutuksesta (s. 16); samoin se, että hän jotenkin lyhyesti käsittelee Caton kreikkalaisia lähteitä (s. 17 not. 3) ja kysymystä Caton mallitilojen todellisesta olemassaolosta. Caton hajanaisissa ja sekavissa tiedonannoissa erityisten tarveaineiden ostopaikoista näkee tekijä varman todistuksen siitä, että niitä tarveaineita ei maatiloilla valmistettu. Vastoin tekijän niin vahvasti esilletuomaa kapitalistista mielipidettä voisi myös huomauttaa näiden kirjailijain eetillisistä ja isänmaallisista tarkotusperistä, samaten kuin muutamista lausunnoista ja tosiasioista, jotka viittaavat autarkiaan. Vaikka esim. tuolla tunnetulla määräyksellä, että enemmän pitäisi myydä kuin ostaa, ei muka ole mitään tekemistä autarkian kanssa (s. 22), niin taas toiselta puolen käytetään suorasti tai epäsuorasti samallaisia, osaksi toisin selitettävissä olevia seikkoja autarkiaa v a s t a a n todistavina, niinkuin esim. sairasten ruoka-annosten pienentämistä (s. 21), kahlehdittujen asemaa (s. 24), käsityöläisammattikuntia kaupungeissa (esim. s. 40).

Muutamissa yksityiskohdissa täytyy tekijän asiallisen arvioimisen tai tulkituksen oikeutusta epäillä tai kieltää. (Tässä luettelee vastaväittäjä joitakuita esimerkkejä).

Jos tekijän menettelyä yllä esitetyissä yksityiskohdissa tahtoisi pitää tarkotusperäisenä tai subjektiivisena on vastakohdaksi otettava tekijän ylimalkaan realinen, kriitillinen ja itsenäinen aineen ja yksityiskohtien käsittely, joissa viimemainituissa hän epäilemättä menestyksellä oikasee edeltäjiään, niinpä esim. mainitakseni vain yhden kultuurihistoriallisesti hyvin merkittävän asian kysymykseen nähden orjatyön suhteesta autarkiaan.

Aineen esitys minusta jonkunverran kärsii teoksen ylempänä huomautetusta jaotuksesta, mutta on itsessään varsin ansiokasta, selvää ja johdonmukaista, niinkuin myös kielellinen käsittely. Puutteena voisi huomauttaa muutamia harvoja toisteluja ja näennäisiä ristiriitaisuuksia sekä tarpeetonta laajuutta, etenkin (s. 56—57) kysymykseen nähden Varron tarkottaman maanviljelyksen laajuudesta. — —"

Lopuksi vastaväittäjä lausuu, että „teoksella on tieteellistä arvoa ja hyvin vastaa tarkoitustaan", joten hän ilman epäilystä ehdottaa sen hyväksyttäväksi. —

*

K. R. Brotherus: Immanuel Kants Philosophie der Geschichte. (Imm. Kantin historianfilosofia). Yliopistollinen väitöskirja. Helsingissä, 1905. 136 siv. 8:o. Tästä teoksesta on virallinen vastaväittäjä *prof. Arvi Grotenfelt* Historiallis-kielitieteelliselle osastolle antanut näin kuuluvan lausunnon:

„Väitöskirja esittää kriitillisesti Kantin lausumia ajatuksia historianfilosofiasta. Kant ei ole missään laajemmassa teoksessa yhtäjaksoisesti käsitellyt näitä kysymyksiä, vaan on kosketellut niihin useissa lyhemmissä kirjoitelmissa sekä myöskin, ohimennen, parissa isommassa teoksessa, niinkuin kirjoissa „Kritik der Urteilskraft" ja „Religion innerhalb der Grenzen der blassen Vernunft". Katsoen sekä siihen suureen vaikutukseen seuraavan ajan filosofiseen ja yleiseen aatekehitykseen, minkä Kantin aatteet kaikilla aloilla ovat saavuttaneet, että myöskin hänen historianfilosofistenkin ajatuksiensa välittömään sisälliseen merkitykseen, on tarkka selitys Kantin opista hyvin suotava ja ansiokas. Ei ole olemassa yhtään uudempaa sensuuntaista esitystä tästä aineesta, kuin esillä oleva tutkimus. Ainoa mainittava uudempi monografia on Fr. Medicusen kirja „Kants Philosophie der Geschichte" (Berlin 1902, 82 siv. 8:o), joka kuitenkin monessa katsantokannassa käsittää tehtävänsä toisin kuin kand. Brotherus.

Katsoen siihen, että Kant itse on niin hajanaisesti näitä kysymyksiä käsitellyt, on tekijä mielestäni menetellyt oikein siinä, että hän ei ole järjestänsä vain refereerannut ja kritiseerannut Kantin eri kirjoituksia, vaan on järjestänyt ja jakanut esityksään muutamien hänen itsensä valitsemien näkökohtien mukaan. Hän käsittelee eri luvuissa kysymyksiä historiallisesta edistyksestä, kaitselmuksesta ja vapauden suhteesta, „empiirisestä historiasta" eli niistä faktoreista, joiden vaikutusta empiirisesti historiallisessa elämässä vaarinotamme, sekä vihdoin Kantin historianfilosofian metodista. Näitä näkökohtia on mielestäni pääasiassa onnellisesti valittu. Niiden alle voipi luontevasti sovittaa ne huomioon otettavat aatteet, jotka Kant on historianfilosofian alalla esiintuonut. Tietysti kuitenkin tällainen johonkin määrään omavaltainen esityksen muoto ja aineen jako välttämättä tuo jonkinmoisen vaaran mukanaan; niin meneteltäessä saattaa helposti tulla panneeksi esitettäviin aatteihin värityksen, joka on niille vieras. Kirjoittajan ei ole miestäni onnistunut täydellisesti välttää tätä vaaraa, mutta tässä katsannossa esiintuotavat muistutukset eivät ole kovin painavia. Tärkeimmät ovat mielestäni seuraavat.

Tekijä karakteriseeraa kohta ensimäisen luvun alussa valistusaikakautta *individualistiseksi*, ja hän palaa esityksessään hyvin usein tähän ajan luonteenpiirteeseen sekä johtaa hyvin suuren osan niistä omituisuuksista, jotka ilmenevät sekä Kantin että hänen aikalaistensa mielipiteissä, heidän „individualismistaan". Mutta tähän käsitteeseen tekijä panee enemmän kuin siihen suorastaan ja välttämättä kuuluu, nim. ei ainoastaan sitä ajatusta, että maailma on kokoonpantu lukuisista itsenäisistä alkuosista, vaan toiseksi tuon toisenkin, pitemmälle menevän leibniziläisen aatteen, että kunkin erityisen olion kehitystä kokonaan määrää sen oma alkuperäinen, sisällinen luonto eli olemus eivätkä ollenkaan mitkään ulkoapäin siihen vaikuttavat voimat tahi syyt (s. 1); ja vielä kolmanneksi tekijä, milloin sen ajan kirjailijoissa kohtaamme aatteen ihmishengen eli tahdon absolutisesta vapaudesta, arvelee antavansa syvimmän mahdollisen selityksen siihen vetoomalla asianomaisten „individualismiin". Siten tekijä yhdistää individualismin käsitteeseen aatesuuntia, jotka eivät välttämättä kuulu yhteen eivätkä aina ilmene yhdessä. Erityisellä mieliharrastuksella hän seuraa „individualististen" aatetendensien ilmaantumista, kaikissa näissä eri muodoissaan, sekä luulee toisinaan huomaavansa niiden vaikutusta siinäkin, missä niitä ei ole. Niinpä esim. tekijä s. 23 (alapuol.), puhuessaan edistysaatteesta niinkuin se ilmenee Kantin kirjotuksessa „Idee zu einer allgemeinen Geschichte etc.", arvelee, että siinä osottautuu tuo valistusaikakaudelle muka yleinen ja omituinen „Entfaltungstheorie", jonka mukaan henkisten olentojen kehitys olisi yksinomaan sisällisten alkusiementen kehkiämistä eikä johtuisi mistään ulkonaisista vaikutelmista; todenteossa kuitenkin Kantin mainittu kirjoitus selvästi osottaa, että hänen mielestään ulkonaiset syyt, niinkuin ihmisten keskinäinen kilpailu ja taistelu y. m. semm., saavat aikaan historiallisen edistyksen ja ihmisten luontaisten kykyjen kehityksen.

Erehdyttävä on niinikään tekijän esitys 5:nnessä luvussa, kun hän, esittäessään historian empiirisesti vaarinotettavia faktoreita, jakaa ne kahteen luokkaan: „A. Die Geschichte als das Resultat mechanischer Kräfte“ ja „B. Die Geschichte als das Resultat der spontanen Freiheit“. Jälkimäisessä osastossa ei näet todenteossa ole puhetta siitä, miten yksilön spontaninen, absolutinen vapaus ilmenisi historiassa, — se, niinkuin kirjantekijä hyvin tietää, ei Kantin perusoppien mukaan oikeastaan voikaan tulla näkyviin empirisessä mailmassa eikä siis historiassakaan; vaan tässä puhutaan niistä *henkisistä* voimista, jotka ovat mukana luomassa historiallista kehitystä, niinkuin esim. eri rotujen ja kansojen psykologisesta luonteesta, sekä siitä kuinka kasvatus, valistus, yhteiskunnalle saatu ajatusvapaus ynnä muut sellaiset asianhaarat vaikuttavat historiallisiin oloihin. Luvun jälkimmäinen osasto olisi sentähden ollut nimitettävä toisin, esim. „Die Geschichte als Resultat der geistigen Entwickelung der Menschheit“ tai jotakin semm. Tekijä on, niinkuin hän itse väitöstilaisuudessa selitti asiata, tullut panneeksi tämän erehdyttävän päällekirjoituksen sen johdosta, että hänellä edelläkäyneissä luvuissa on ollut niin paljon aihetta puhua Kantin vapausopista ja hän on nyt tahtonut muodostaa esityständ 5:nnessä luvussa analogiseksi edellisten lukujen kanssa; hän on sen tähden koettanut empirisenkin historian faktoreissa löytää noita samoja vastakkaisia pääprinsiippejä, joista on ollut puhe 3:nnessa ja 4:nnessä luvussa. Tekijä kyllä huomaa ja huomauttaa itsekin, että Kantin opin mukaan tässä ei oikeastaan ole puhe aivan samasta asiasta (vrt. esim. s. 106). Mutta hänen pyrkimyksensä etsiä anologiaa vaikuttaa kuitenkin, että hänen esityksensä erityiskohdissakin muodostuu kieroksi; niin esim. luvun alussa s. 90: Besonders lassen sich die zwei in dem vorigen Kap. behandelten Prinzipien auch in Kants Auffassung von den Faktoren der empirischen Geschichte leicht wiederfinden“ j. n. e.; niinikään luvun loppuosissa, joissa hän, rekapituleerattuaan edelläolevaa esitystään, sanoo: Dass diese beiden Prinzipien ihren metaphysischen Hintergrund haben, und zwar das erste derselben in der weisen Weltregierung und das zweite in der intelligiblen Freiheit des Menschen, scheint mir selbstverständlich“ j. n. e.

Muuten en ole huomannut syytä mainittaviin erityismuistutuksiin referaattien tarkkuuteeen nähden.

Kantin historianfilosofian metodista puhuessaan tekijä mainitsee, että Kantin johtavat historianfilosofiset aatteet, mikäli ne perustuvat hänen moraalisiin perusvakaumuksiinsa, oikeastaan ovat „regulatiivisia“ prinsiippejä, ja hän selittää parilla sivulla tämän käsitteen merkitystä (s. 132—4). Mutta tässä ei kumminkaan määritellä eikä tutkita „regulatiivisten“ aatteiden merkitystä Kantin filosofiassa lainkaan niin perusteellisesti eikä sillä käsitteellisellä selvyydellä, joka tässä tärkeässä kohdassa olisi ollut toivottava ja jota olisin odottanut.

Niinkuin edelläolevasta näkyy niin minulla ei ole paljon erityismuistutuksia esiintuotavana väitöskirjaa vastaan.

Väitöskirjalla on mielestäni tieteellistä arvoa ja se vastaa sitä tarkoitusta, jota varten se on julkaistu. Myöskin puolustus oli hyvä.

*

Die Kultur der Gegenwart (Nykyajan kultuuri) on nimeltänsä uusi lavea tietokirja, joka *Paul Hinnebergin* toimittamana on alkanut Leipzigissä vihottain ilmestyä. Avustajiksi on lupautunut loppumaton jono Europan etevimpiä tiedemiehiä, kaikki kyseessä olevain alain erikoistuntijoita. Ainehistossa kuvaus kultuurin yleisistä perusteista, humanististen tieteitten metoodista, uskonnoista, ajatusjärjestelmistä. eri maitten kirjallisuudesta ja taiteesta; edelleen kansa-, maan- ja valtiotiedettä, valtiomuodon ja

hallinnon historiaa, lakitiedettä ja kansantaloutta — siis joukossa paljon joko suorastansa historiatieteeseen kuuluvaa taikka ainakin sellaista, joka on omiansa historiallista tietoa lisäämään ja selvittämään.

Ensimäisen vihon (160 siv. 4:o) alottaa *Wilhelm Lexisin* esitys *Das Wesen der Kultur* (Kultuurin olemus). Varsin vähäisellä alalla, noin 50:llä neljännessivulla tämä tunnettu saksalainen tiedemies on käsitellyt kultuurin perusteita ja edellytyksiä sekä päällepäätteeksi antanut yleiskuvauksen kultuurin kehityksestä. Esityksellä on sentähden ensinnäkin kaikki ne hyvät ja huonot puolet, jotka ovat ominaiset tuontapaisille yleispäteviksi aijotuille katsauksille eli kokonaiskuvauksille. Kunkin asian tila on nähtävästi tarkoin laskettu ja mitattu, riveissä, ehkäpä kirjaimissa; mitä suurimmalla huolella on eri piirteet valittu ja seulottu: kirjoitustapa asiallista, lyhyttä, ilmoittavaa pikemmin kuin kertovaa. On ikäänkuin olisi mielitty virallisena kuulutuksena kiveen hakata tieteen nykyinen ennätys ja kanta. Tästä on etua jos haittaakin riippuen lukijan vaatimuksista ja tarpeista. Mitään mieleenmeneviä vaikutteita, uusia hedelmöittäviä aatteita taikka seikkaperäisesti perusteltua tietoa hän tuskin saa noista tasaisesti juoksevista lauseista, joista elo ja mehevyys on niinkuin puristettu pois. Hänen täytyy olla tuntija, noita asioita miettinyt ja tutkinut voidaksensa yleisesityksestä oppia kaiken sen, mikä siihen mahdollisimman muutamalla sanalla on saatu mahtumaan. Mutta jos hän todella täyttää tämän ehdon taikka jos hän vain haluaa jonkinlaista, alustavaa yleiskatsausta, silloin on esitys hänelle omiansa.

Vaan kiinnittäkäämme jo tarkemmin huomiomme luettavana oleviin asioihin. Puhuttuansa kultuurityön edellytyksistä käytännöllisestä järjestä, tieteellisestä tuntemuksesta ja siveellisestä tahdosta, joutuu hän mainitsemaan kultuurityön tuotetta: ihmiskunnan kultuuritavaraa eli -omaisuutta. „Koska kultuuri ei välittömästi ole syntynyt yleismaailmallisessa ihmiskunnassa“ sanoo Lexis, „vaan valtiollisissa kansayhdyskunnissa kansallisine erikoisuuksineen ja omine historiallisine vaiheineen, niin on kultuuriomaisuudella yleensä kansallinen leima ja osaksi myöskin erikoiskansallinen luonne. Eletyn ja perityn historian luoma kansallistunne, kansallisen kirjallisuuden luoma kieli, kansanhenkeä vastaavat yhteiset laitokset, elämätä itsenäisesti määräilevät tavat — juuri nämä kultuuritavarat antavat joka kansan kultuurille erikoisluonteensa ja samalla koko sivistyneelle maailmalle eloisan moninaisuuden“.

Nyt seuraa esitys kultuuria synnyttävistä voimista. Ne ovat kirjoittajan mielestä etupäässä yksilöllistä laatua: yksilön tarve, työtarmo ja ansionhalu, jotka kerran herätettyinä jatkuvat tarpeen tyydyttämisen jälkeenkin, sekä vihdoin monenlaiset syrjävaikutteet kuten turhamaisuus ja kunnianhimo ynnä erityisesti tieteellisessä ja taiteellisessa toiminnassa tutkimushalu ja luomisen tarve. Yksilöllisiin liittyvät yhteiskunnalliset voimat; mitä korkeammalle sivistyskannalle kohotaan, sitä enemmän on järjestynyt yhteistyö tarpeen. „Ilman valtiota ei ole minkäänlaista kultuuria olemassa; mutta valtio ei ainoastaan synnytä järjestystä, jossa yksityisten toiminta ja vuorovaikutus tapahtuu, vaan sen tulee myöskin tehokkaasti näihin puuttua, toimittaaksensa sellaisia kultuuritehtäviä, jotka menevät yli yksityisten ynnä heidän vapaaehtoisten yhdistystensä voimien“.

Kun tekijän mielestä kumminkin varsinainen kultuuri on yksilöissä, astuu hänelle erinomaisen tärkeänä esiin kysymys eri ihmisrotujen arvosta ja kultuurikyvystä. Valkoisen rodun hän asettaa etusijalle; huvittava on vertailu valkoisen ja keltaisen rodun sielullisten kykyjen kesken. „On kylläkin mahdollista“ niin sanat kuuluvat „että itäaasialaiset vähitellen ehtivät valkoisen rodun tasalle ja ehkä tulevaisuudessakin pysyvät sen rinnalla mitä kultuurin hyötyätuottavaan puoleen tulee. Mutta että he teennäisesti kasvattaisivat myöskin länsimaisen hengen ihanteellisuuden, jota ihanteellisuutta kreikka-

laisuus on hedelmöittänyt ja kristinusko lähes kaksi vuosituhatta on kasvattanut, se on tuskin odotettavissa, niin, voipa sanoa, he eivät edes aijokaan sitä yrittää. Yleensä on kysymyksenalaista missä määrin keltainen tahi joku muu rotu saattaa osottaa *omintakeista* taiteellista, tieteellistä tahi mitä muuta lahjakkaisuutta tahansa; tuo omintakeisuushan juuri on valkoiselle rodulle hankkinut sen johtavan aseman". — Esitettyänsä edelleen maanlaadun, ilmaston, kasvullisuuden sekä maantieteellisen aseman vaikutusta sivistyselämään, selittää tekijä sitten kultuurin periytymistä ja kehittymistä. Kultuuriedellytykset eivät hänestä aikain kuluessa yksilöissä kasva, hankittua sivistystä ei saata perinnöksi jättää. „Tuskinpa kukaan väittänee, että valkoisen rodun kultuurikyky antiikin ajoilta on kohonnut. Että muka tavattomat taipumukset ja kyvyt helpommin periytyisivät kuin puutteellisuudet hengen- ja tahdonvoimissa, sitä ei ole edes nimeksikään näytetty toteen; paljoa pikemmin saattaisi jokapäiväisestä kokemuksesta päättää, että „perinnäistä viallisuutta" useammin on tavattavissa kuin perinnäistä paremmuutta. Galtonin ja muitten kokoamat tosiasiat eivät suinkaan osota selvää ja ja jatkuvaa erikoisten lahjain perittävyyttä, eivät semminkään silloin kun niiden rinnalle asetetaan päinvastaiset kokemukset, varsinkin tapaukset, joissa täydellinen rappeutuminen on havaittavissa". „Mutta joskin lahjakkuus, se kun on verrattain laajalti levinnyt, monasti esiintyy todellisesti tahi näennäisesti perinnäisenä, niin ilmaantuvat suuret luovat nerot, ne jotka ihmiskunnalle uusia uria ovat avanneet ja uusia historian aikakausia alottaneet, jylhässä yksinäisyydessä. Hekin ovat aikansa lapsia, mutta ovat jokaisen tajuttavan kehityskulun ulkopuolella. Heidän henkensä ja tahtonsa aikaansaama alkuperäisyys loittonee keskinkertaista korkeempienkin lahjojen piiristä. Nuo kaikkea tavallista määrää uhmailevat henget olivat aivan välittömästi valmiit, ilman että sukuedellytykset, joista he lähtivät, saattavat heidän olemustansa selittää. Ei Göthen isän ilmestys eikä äitinsä iloinen luonne anna minkäänlaista osviittaa tuon tavattoman henkilöllisyyden ymmärtämiseksi. Ja niinkuin nero yhtäkkiä nousee, niin heti myöskin hänen jälkensä häviää. Ei ainoakaan noista suurista hengistä ole jättänyt jälkeensä samanarvoista poikaa. Göthen perheessä esiintyi erikoisen huomattava suvunhuononeminen".

Lukija jo näistäkin näytteistä nähnee, että Lexis käsittää kultuurin kehittymisen etupäässä individualistiseksi. Ja koska yksilön kultuurikykyisyys ei kohoa, ei tulevaisuus tämän tutkijan mielestä kovin toivorikkaalta tunnu. Hän näet alkaa suurin piirtein kuvata europalaisen sivistyksen etenemistä. Emme halua tässä enemmälti viipyä, koska kuvaus kieltämättömästi huolellisuudestaan ja sopusuhtaisuudestaan huolimatta tarjoaa varsin vähän todella uutta. Siitä kaipaa jotakin kannattavaa aatetta, joka johtaisi tosiasiat takaisin alkupiirteihinsä ja perusedellytyksiinsä; siksipä tämä kultuurihistoria pienoiskoossa on vajoamassa paikka paikoin, ja varsinkin juuri siinä missä se tärkeimmistä käänteistä ja paraimmista ennätyksistä puhuu, pikemmin historiikiksi kuin historiaksi. Jotta emme tässä kuitenkaan joutuisi lukijallemme yksipuolista käsitystä antamaan, riennämme ottamaan tuosta kuvauksesta näytepalan, joka meistä on paraimpia. Se selittää Uuden ajan syntyä. „On mielivaltaista" näin se alkaa, „asettaa määrättyä vuotta nyt alkavan uudenaikaisen kultuurikauden alkuajaksi. Sen alottaa aikajakso, jossa taas kaksi äärettömän tärkeätä tapausta synnyttävät uusia aavistamattomia kehityssarjoja: Amerikan löytö ja uskonpuhdistus. Toiselta puolen tämä kausi ei vielä ulotu nykyaikaan asti, vaan päättyy 18 vuosisadan kahteen viimeiseen vuosikymmeneen, jolloin Wattin höyrykone, Amerikan Unionin perustaminen ja Ranskan vallankumous merkitsevät uuden kultuurihistorian jakson koittoa. — Suuret merentakaiset löydöt, joihin Columbuksen onnekas retki antoi aiheen, vaikuttivat ennen kaikkea mahtavasti kultuurimaailman koko taloudelliseen elämään. Nyt vasta muodostui todellinen, maapallon käsittävä maailmankauppa, suurisuuntainen merenkulku, sen liikkeelle laskemain

tavarajoukkojen ja kaupasta tulevan rahavoiton alituinen kasvaminen. Tämä taas aiheutti rahatalouden täyden kehittymisen erittäinkin kun tuonti Amerikasta melkein vuosisadan ajan käsitti miltei yksinomaan hopeaa ja kultaa. Suuret kauppayritykset taas rahatalouden pohjalla ja sen edellyttämine tarkkoine laskelmineen muodostavat kapitalismin. Sen oireet pankki- ja kauppatoimissa näyttäytyvät tosin keskiajan viimeisinä vuosisatoina, mutta vasta tänä uutena ajanjaksona kohoaa kapitalismi vähitellen valta-asemaansa kansantaloudessa".

Ja lopuksi muutama kappale loppumietelmästä. „Kultuurikehitys ei yleensä vie rauhan ja yhteisen onnen aikakauteen. Jos tekniikka kykeneekin tuottamaan yhä enemmän, niin syntyy vaikeuksia siitä, että väestön yhä kasvaessa korvaamattomia luonnonaarteita kulutetaan sekä siitä, että taloudellisen elämän luontaiset edellytykset ovat niin vähäiset. Kivihiilet, jotka nykypäivään teollisuutta elättävät, ovat, jos niiden kulutusta tällä tavoin yhä jatkuu, muutamissa vuosisadoissa niin käytetyt, että jälelle jäänyttä osaa ei enää voi katsoa minkään arvoiseksi. Tosin käytetään sensijaan vesiputouksia, merennousua ja auringonlämpöä paljon tarkemmin voimalähteinä, mutta näin voitetun voiman johtaminen sähkön avulla tarpeeksi laajalle on oleva sangen vaikeata ja on paljon kustannuksia tuottava. — — — — — — — — Jos joskus onnistuisi muutamien ylentoivehikkaitten laskelmien mukaisesti keinotekoisen, kautta koko maan levinneen kasvihuonekultuurin kautta hankkia elatustarpeita sata ja kaksisataa kertaa suuremmalle ihmisjoukolle, niin olisi taas tuollainen tila jo sinänsä suuri onnettomuus, koska ihminen siinä tulisi itsekin „kasvihuoneentuotteeksi" ja kokonansa luonnosta vieraantuen kuihduttaisi osan olemuksestansa. Sillä vaikkapa kultuuri merkitsee ihmiselle luonnontilasta pääsemistä, niin ei häntä siltä pidä henkisesti eikä ruumiillisesti luonnosta erottaa; että suuren asujamistomäärän tila nyt jo on tällainen, on yhteiskunnallisten olojemme surkuteltavimpia seurauksia. Kaikkien inhimillisten asiain puutteellisuus ilmaisee aina oman seuraantonsa. Edistys ja parannus synnyttävät helmastansa uusia vastakohtia ja vaikeuksia, ja ihmiskunta on pakotettu alituisesti uudistamaan ponnistuksensa, jottei sitä takaperin tungettaisi".

*

Karl Lamprecht, Americana — Reiseeindrücke, Betrachtungen, Geschichtliche Gesamtansicht. (Karl Lamprecht, Amerikkalaista — Matkavaikutteita, Mietelmiä, Historiallinen yleiskäsitys) Freiburg im Breisgau 1906. 147 siv. 8:o.

Karl Lamprecht, hän, joka joitakin vuosia sitten esitti nerokkaat mietteensä Saksan nykyisimmästä historiasta, on paraillansa laajentamassa historiankäsitystänsä tutustumalla yhä uusiin aikamme sivistyspiireihin. Ei erikoisesti saksalainen, ei germanilainen eikä romanilainen kultuurimuoto väsymätöntä tutkijaa tyydytä; eipä edes yleensä indo-europalainen; ei, hän pyrkii jo perehtymään syntymässä olevaan, amerikkalaiseen sekä Japanin sivistykseen, joka äskettäin veti puoleensa koko sivistyneen Europan huomion. Tästä hänen pyrinnöstään on esilläoleva kirjanen ilmielävä todistus.

Tosiaankin. Aluksi hän antaa meille muistiinpanot matkoiltaan, juuri sellaisina kuin ne kirjoitettiin paperille — laivan kannella, junassa, hotelleissa, ystävien luona, maailmankaupunkien vilinässä ja autioilla preerioilla pacificvaunun kiitäessä Suurta Länttä kohti. Ja sillä tutkija meille on näyttänyt tapansa tehdä huomioita, johtopäätöksiä, yleistymiä; näyttänyt miten historioitsija ja kirjamies hallitsee ja hyväksensä käyttää miljoonamaitten oudosti kohisevaa elämää. Maisemat, ihmiset, rakennukset, heidän tapansa, työnsä ja nautintonsa, puitten ja pensaitten ulkonäöstä taulukokoelmiin ja kirjallisiin salonkeihin asti: kaikkia on kosketeltu, joskohta suuressa kiireessä; johtopäätökset ja vertailut välähtelevät ohitse; repäsevä, terävä sana, ja kirjoittaja on jo kääntynyt muuhun asiaan.

Tutkija jo laivan kannella katselee amerikkalaisten elämää. Ja hän ajattelee itseksensä: „Puuttuu hienoimman kultuurin silaus, hiljainen huomio, joka kaikkialla rajottelee ja silottelee, ehkäpä myöskin toisinansa taivuttelee talttumaan. Ei missään hienointa vivahdusta; suuri ja kovakourainen olemus; semminkin miehillä. — Miellyttää yksinkertainen laulumusiikki, niin, eipä edes tämäkään ensi sijassa, vaan ylenmuodikkaan marssin sävelkomeilu. Nuorekkaan seurapiirin ilmeet: suuri avomielisyys; optimistinen kasvonsävy; mahtava huumori. — Naisten kunnioitus kuin keskiajan ritaristossa. Naiset edustavat olemisen hienompia vivahduksia. Mitä seikkailu oli ritareille, on Amerikan miehelle kauppalaskelma. — — — Kieltämättä on uutisasutus Amerikassa sinne tullutta osaa Europan asukkaista nuorentanut. Miten on tämä ilmiö sielullisesti selitettävissä? Uusia karkeitten vaikutinten ryhmiä, kyllin voimakkaita kääntämään taaksepäin totutun sielullisen hienouden asteen?"

Tutkija käy maihin, ja kaikkialla hän huomaa ilmeisen uutismaan leiman. Viljelys on luontoa repinyt ja raastanut, monin paikoin on maisema puolivalmista, vastenmielistä, rumaa. Tämä antaa aihetta seuraavaan mietelmään: „Luonnon hävittäminen ja rääkkääminen, niinkuin se Amerikassa on tapahtunut ja tapahtuu, kuuluu ehkä jokaisen uutiskultuurin tarkoituksiin: mutta Amerikassa se on voitu toteuttaa rahataloudellisilla keinoilla. Tuskin se tuossa määrässä milloinkaan ennen on ollut mahdollista, ja siksi se niin hämmästyttää."

Näin taikka tuohon tapaan yhä edelleen. Kaikkialla teräviä huomautuksia, kuvailuja, selityksiä sekä ennen kaikkea hämmästyttäviä yleistämisiä, yksityisen näkemän asettamista oikeata taustaansa, laajaa historiallista kehityspohjaa vastaan. Ehkäpä tekevät ilmoitukset toisinansa ylenyleisen, uskaltaisiko sanoa pintapuolisen vaikutuksen; ehkäpä joskus lukiessa tekisi mieli epäillä eikö tutkija ole *tahtonut* nähdä ja kirjoittaa ja eikö aine ole häntä silloin teennäisiinkin päätelmiin johtanut. Arvostelkoot ne, jotka Amerikkaa ja ainettamme tuntevat. Lamprechtin metoodi ja tutkimusmuoto jää tapaisekseen: niissä lienee lukijalle suurin hyöty ja opastus. Niistä hän nauttii lukiessaan niinkuin se joka jossakin huomaa asettamansa ihanteen jo toteutuneena: sillä hän löytää Lamprechtista historiallisen ajattelun eittämättömän mestarin.

Kuulkaamme vain minkälaiset vaikutteet tutkijamme saa Suuren Lännen maista. „Se on ensinnäkin, sehän on itsestänsä selvää, vielä enemmän uutismaa kuin amerikkalainen Itä. Edelleen kultuurisekaannusta kaikista elämän ja taiteen maahantuoduista muodoista, joiden alkuperäistä merkitystä ei enää ymmärretäkkään, sekä samalla niiden liioittelua karkeaksi, räikeäksi, kirjavaksi. Mutta sitten vielä muuta, luonnon aiheuttamaa. Kaikki muodot kasvavat tavattoman suuriksi, paksuiksi — tokkohan samalla voimakkaiksi? Niin eläinkunta (hirvi ja Vapiti j. n. e.), niin kasvikunnassa (ei vain n. s. big trees, vaan kaikki kasvit lehdiltään, kukiltaan ja hedelmiltään), niin ihmiset, ennen kaikkea naiset, joiden joukossa ryhmä big women on muodostunut, mutta myös miehet. Siihen liittyy kasvojen karkea piirre, arvatenkin samalla ruumiillisista nautinnoista johtuva: ainakaan eivät nämä uudet kasvot vielä ole elostuneet, nuorilla tytöillä ilmeetöntä, ennenaikaista varttumista. Voiko tuosta kaikesta muodostaa jotakin uutta ja suurta?" Ja sitten vähän edempänä: „Lännen rautateillä on kyllä täsmällisyyttä tavotettu, vaan ei saavutettu: pacificradoilla ei kolmen, neljän tunnin myöhästyminen ole harvinaista. Samaa saattaa sanoa muistakin europalaisista kultuuriominaisuuksista. Sensijaan pidetään vierasta omaisuutta pyhänä — ainakin vähässä: siinä suuret olot kasvattavat. — Uutismaista on myöskin kritiikittömyys ja liioitteluhalu tahi uskomattomuus — ominaisuuksia, jotka vasta hyvin runsas kokemus saattaa hävittää. Ja noita ominaisuuksia vielä edistää maan omituisuus, joka lopulta saattaa uskomaan mitä tahansa. Samaiset ominaisuudet erittäinkin sanomalehdistöllä."

Riennämme kirjan toiseen jaksoon: matkan johdosta muodostuneisiin mietelmiin. Amerikkalaiset niinkuin muutkin uutiskansat ajattelevat asiain mittaa, ei niiden laatua: siinä yksi heidän sielunelämänsä salaisuuksia. He tietävät tarkoin miten monta peninkulmaa he matkoillansa kulkevat, mitä rakennukset, esineet, muistopatsaat ovat maksaneet; aina tavataan nuo ijänikuiset lauselmat „maailman suurin", „maailman laajin", „maailman puhtain" j. n. e. Tuo kvantitativinen arvostelu riippuu hyvin luonnollisesta uutiskultuurin piirteestä. Vasta pitkä kultuurikausien sarja synnyttää kiinteyden (intensivisyyden) käsitteen, jonka vallassa europalaiset kansat nykyään elävät: ja tätä kiinteyttä vastaavat laatuarvostelut. Uutismaissa sitävastoin ratkaisee ulottuvaisuuden (ekstensivisyyden) käsite. Ottakaamme yksinkertainen esimerkki. Talonpoika, joka Saksassa itseänsä on kiinteässä viljelyksessä elättänyt 30 auranalan suuruisella tilallaan, tulee Amerikkaan. Hän saa siellä neitseellistä maata. Antaako hänelle 30 auranalaa, jos maanlaatu on samanlaista, saman sadon kuin kotosalla? Ei suinkaan. Hän tarvitsee maata kaksinkertaisesti, kolmenkertaisesti, niin koskapa hän nyt haluaa myöskin paremmin elellä, moninkertaisesti. Tietystikään ei hän saata enää tätä maan runsautta yhtä kiinteästi viljellä kuin kotimaassa, vaikka hän haluaisikin: laaja-alaiset käsitteet maasta, ulottuvaiset viljelyksestä hiipivät hänen ajatteluunsa ja tämä muuttumisilmiö synnyttää aivan yleisesti kvantitativisen arvostelutavan."

*

Ja lopuksi historiallinen yleiskatsaus! Miten monta mieltäkiinnittävää kysymystä onkaan tutkijalle esiin ilmennyt! Pohjoiseen, vanhoihin itävaltioihin, on Keski-Europan maanviljelijöitä ja käsityöläisiä saapunut. Heillä ei ollut aikansa korkeinta sivistystä, vaan olivat siitä kuten alimmat kansanluokat kaikkialla vuosisatoja jälessä. Etelän valtioihin tosin vanhaa, arvokasta ylimyssäätyä asettui, mutta se jäi kautta aikain englantilais-europalaiseksi eikä siis koskaan ole kotoista kultuuria luomaan kyennyt. Vaan valtiollisen ajattelun ja toiminnan alalla se on pystynyt erikoisesti amerikkalaista luomaan. — Vähän toisin vanhoilla puritanimailla. Siellä kehittyi puritanisivistyksen pohjalle uusi uskonto, maailmankatsomus, kirjallisuus ja sivistys. Viime vuosisadan alulla tuo kaikki kehittyi ja kukoisti — kuihtuaksensa sekin: mikä sen hävitti, on vaikea sanoa, mutta epäillä sopii, että Lännen asutus ja yhä kasvava keskittyminen orjasodan jälkeen on etupäässä sen aiheuttanut. — Ja lopuksi on Amerikan suurissa keskivaltioissa taimimassa tulevaisen mailmansivistyksen merkilliset idut. Pieninä tosin vielä, mutta sitä tärkeämpinä. Mistä Lamprecht niitä etsii ja mistä luulee löytäneensä, sen esittäminen ei kyllä enää tämän selonteon puitteisiin sovellu.

Sensijaan haluaisin kuten Lamprechtkin lopettaa viittaamalla saksalaisen siirtolaisasutuksen tehtävään. Luulisi näet, että suursaksalainen isänmaanystävä Lamprecht kehottaisi lukuisia maanmiesjoukkojansa lujasti pysymään erillänsä saksalaisessa erikoisuudessaan. Vaan sitä hän ei suinkaan tee. Ei, hän huomauttaa, että saksalaisen sivistyksen ainekset siellä ovat voimakkaat ja voimakkaasti niitä on käytettävä amerikkalaisen isänmaan hyväksi, sillä suuri kultuuri täällä on syntymässä. „Ottaa osaa tuohon luomistyöhön yhtenä kaikista tärkeistä aineksista: juuri siinä on erikoisesti saksalainen tehtävä. — — — Ja tätä sivistystä on nyt täydellisessä kuuliaisuudessa uutta synnyinmaata kohtaan, niin vieläpä sen yksinomaiseksi ja ehdottomaksi eduksi käytettävä. Mikä saksalaiselle on ominaista tavassa ja oikeuskäsitteessä, taiteessa ja tieteessä, maailmankäsityksessä ja siveellisissä ihanteissa, mikä tekee hänen olemis- ja luomistapansa historian maailmassa oikeutetuksi, koskapa se tekee sen erikoiseksi: sitä kaikkea mitä voimakkaimmassa määrässä tulee Uuden maailman saksalaisten antaa, elämällä kokonansa loppuun oman olemuksensa, tämän maanosan uudelle germanilaiselle kansalle."

G. S—hti.

Ester Hällström: Frans Mikael Franzén. Kansanvalistusseuran elämäkertoja 14, 175 siv.

Franzénin elämäntyö, ikäänkuin täydennöksenä ja jatkona suuren oppi-isänsä Porthanin laajapohjaiselle toiminnalle, ja siltä uutena, verrattoman tärkeänä aineksena kotimaiselle kultuurille; Runebergin edelläkävijä ja esikuva; välitön, sopusuhtainen runoilijaluonne suomalaisesta maaperästä kasvaneena. Miten onkaan tämä aihe arvokas lukijakunnallemme tarjota!

Kirjoittaja on senlisäksi osannut sanoa sanottavansa keveällä ja kansantajuisella tavalla. Hän kuvailee nuoren kotiansa kaipaavan ylioppilaan, lupaavan ensi runojensa laulajan, kaikkien suosiman yliopistomiehen ja kansansa rakastaman tunteitten tulkitsijan verrattain vähäisiä elämänvaiheita niin, että niistä pitkin matkaa loistaa esille sankarimme sielullinen kehitys. Runot ovat sen ilmaisijana ja samalla sen tuloksena. Näiden ohella, vaikka vaatimattomammin, kertovat otteet kirjeistä, matka-muistelmista taikka muista sepustelmista runoilijan sisäisestä olemuksesta. Luulisin, että se lukijalle näyttäytyykin tutunomaisena ja selväpiirteisenä.

Valitettavasti ei saata sanoa aivan samaa kuvattavan muusta toiminnasta, esim. yliopistomiehenä tai sielunpaimenena seurakunnissansa. Epäilemättä on esitöitten puute tässä ollut esteenä, jos kohta Franzénin työ näillä aloilla ei sinänsäkään, runoilijatoimen rinnalla, laajempaa kuvausta ehdottomasti ansaitse. Mieluummin olisi lukija sittenkin odottanut ympäristöjen esittämistä, olojen ja ihmisten, joitten keskellä runoilija eli ja vaikutti. Johdanto on kyllä itsessään kiitosta ansaitseva koe luoda Franzénin runoilulle laajempaa taustaa Ruotsin kirjallisuuden pääsuuntia kuvailemalla, mutta on siksi ylimalkainen ja sovinnaisesti kirjoitettu, että se tuskin pystyy tarkoitustaan täyttämään. Ja kun kirjoittaja selittää juuri tällaista taustaa tarjoavansa, koska muka maamme sivistysolot Franzénin aikana ovat lukijalle tutut, ei lukija häntä usko, sillä todella ne hänelle, kuten suurimmaksi osaksi tutkijallekin, ovat ventovieras ala. Itse kertomuksen kuluessa on niinikään mielestäni varsin kiitettävästi koetettu antaa näköaloja vilauksittain elämänaloilta, joilla runoilija liikkui, mutta pikaisia ne vain ovat, ja usein niitä kaipaa kokonaan.

Ei ole myöskään kirjasesta ilmenevä historiallinen käsitys omiansa ammattimiestä tyydyttämään. Hallitsijan toimille ja personalle tekijä näet yleiskuvauksissansa antaa ylensuuren merkityksen: että hän katsoo Kustaa III:ta Ruotsin kirjallisuuden kulta-ajan luojaksi on yhtä epähistoriallista kuin otaksua, että Kustaa IV Adolf kuristustoimillansa saattoi samaisen kirjallisuuden rappiolle. Syyt toki olivat syvemmällä, kuten kirjoittaja itsekin paikkapaikoin tunnustaa. Tämä epämääräisyys tulee erittäinkin esille siinä missä yritetään selvitellä Franzénin runoilun käännekohtia: viittaan vain siihen tapaan, jolla kuvataan Franzénin koetta laulussansa Creutzistä luoda isänmaansa kirjallisuudessa uutta ajanjaksoa.

Vaikka siis kirjanen ei kaikessa vastaakkaan ammattihistorioitsijan toiveita, niin se sekä käsittelytapansa että esityksen puolesta ansaitsee tutustumista. Lukija, joka siihen perehtyy, ei sitä kadu; teos puollustaa ansiokkaasti paikkaansa elämäkertasarjan kirjasten keskuudessa.

G. S—hti.

Lyhyitä tiedonantoja.

Kun viime vuoden lopussa voimakas vapausliike maassamme m. m. pyyhkäsi pois vihatun sensuurilaitoksen, seurasi asiasta itsestään, että myös edellisinä vuosina kielletyt kirjat ja lentolehtiset nyt saivat oikeuden vapaasti levitä. Sen vuoksi onkin moni toiminimi ja kirjakauppa lähettänyt julkisuuteen luetteloja sellaisesta äsken kiellettystä kirjallisuudesta, jota heillä nyt on kaupan. Voinee olla huvittavaa kuulla, minkälaisia henkisiä tuotteita esim. Aleksanteri I:sen loppuvuosina, taantumissuunnan kukoistuskautena, meille katsottiin turmiollisiksi.

V. 1822 ilmestyi Tukholmassa ensimäinen vihko erästä J. G. Liljegrenin toimittamaa teosta: „Tutkielmia Skandinaavisen muinaistieteen alalta. Uskonto, Taide ja Tiede niin hyvin katooliseen kuin pakanuuden aikaan." Kirjan loppuun on kustantaja Zach. Haeggström pannut luettelon kustantamistaan kirjoista, jotka „löytyvät myytävinä useimmilla kirjakauppiailla ja kirjatoimitsijoilla Ruotsissa ja Suomessa." Luettelo alkaa muistutuksella: „ristillä merkityt artikkelit ovat Suomessa kielletyt." Nämä sensuurin hylkimät teokset ovat joko valtiollista tai uskonnollista laatua, mutta kun valitettavasti en Tukholman Kuninkaallisesta enkä Helsingin Yliopiston kirjastosta saanut ainoatakaan niistä käsiini, julkaisen luettelon vain semmoisenaan ilman selittelyjä.

1. Troppaun kongressi eli nykyinen politiikka, kirj. Bignon.
2. Aika ja ministeriöt („Tiden och Cabinetterna"), de Pradt'in.
3. Wienin kongressi. Mietelmiä Euroopan politiikasta Napoleonin kukistuttua, ja niistä toiveista, joita se tulevaisuuteen nähden tarjoo, kirj. de Pradt.
4. Ajan merkit. Katsaus historiallisen maailman nykyiseen tilaan, kirj. Arndt.
5. Venäläisiä suosikkeja. Taulu Venäjän hovin ja ministeristön historiasta 18:lla vuosisadalla.
6. Kaskuja ruhtinas Potemkin Taurilaisesta.
7. Emanuel Svedenborgin ajatukset ja näyt henkisissä asioissa. Svedenborborgin kuvalla.
8. Yhtäläisyys ja erilaisuus apostoli Paavalin opin ja Lutherin järjestelmän välillä Töistä, Uskosta ja Vanhurskaudesta, kirj. Joh. Tybeck.
9. Uskonnon pyhyys eli Herran Jumalaisuus ja Sanan kelpaava tuomiovalta, puolustettuna inhimillisten ajatusten holhousta vastaan hengellisissä kysymyksissä, kirj. Joh. Tybeck.
10. Onko Kristinusko Ruotsin kirkossa pysyvä vai kaatuva? Kysymys tehty erään Strängnäsin Tuomiokapitulin Kun. Majesteetille tekemän alamaisen selityksen johdosta; kunnioittavimmin alistanut Ruotsin Seurakuntain ja Papiston valistuneeseen mielipiteeseen. Joh. Tybeck.

A. M. T.

*

Kultuurihistoriallisina kuvina viime vuosisadan loppupuoliskolta sietänevät seuraavatkin asiat tulla muistiin pannuiksi.

Eräässä Keski-Suomen seurakunnassa oli ainakin vielä 1880-luvulla tapana, että sellaiset nuoret tytöt tai pojat, jotka kahdessa vuodessa eivät suorittaneet rippikoulua, n. k. „juntit", saivat lukkarin luona käydä opinalkeita hankkimassa. Tavallisesti olivat „juntit" hyvin vähän älyltään kehittyneitä. Eräällekin, joka ei ymmärtänyt hölyn pölyä ei tämän eikä tulevaisen maailman asioista, tiuskasi kerran opettaja, että jo olisi parasta

sinun ihan ensimäiseksi mennä puodista luku-aistimia ostamaan. „Juntti" teki työtä käskettyä, ajattelematta tai ymmärtämättä asiaa, ja sai niin lähimmässä puodissa näyttää tyhmyyttään.

Mutta jos olivat oppilaat tyhmiä, niin kyllä olivat opetuskeinotkin radikaalisia. Väliin sai oppilas seisoa rangaistuksena tyhmyydestä puoli tuntia yhdellä jalalla, väliin sai hän seisoa kädet leveellään hiilihanko hampaiden välissä, väliin avattiin suu avaimella auki, jotta muka sanalipas niin aukeaisi. Näiden ankarien toimenpiteiden seurauksena mainitaan, miten eräs poika karkasi „koulusta" ja piili pari päivää syrjäisessä heinäladossa. Kun hänet miesvoimalla hakien oli löydetty, vietiin hän nimismiehen kyydissä uudelleen „kouluun."

*

Tapainkuvauksena ja kirjoitustyylinsä puolesta ansaitsee myös seuraava asiapaperi nähdä päivänvalon:

Paattisten kappelin kirkkoraadin pöytäkirjassa Tammik. 14 päivältä v. 1877 4:ssä pykälässä luemme näin:

„Allekirjoittanut (— pappi) ilmoitti muutamain kehoituksesta, koska häät pidetään, hääpaikat seurakunnassa usein ovat ympäripiiritetyt niin kutsutuilta „katsailta", joilta monenkaltaiset pahennukset ja välistäin ilkivaltaisuudet matkaansaatetaan, eiköstä, koska kirkolain 331 §:n mukaan sivistyksen asia kuuluu kirkkoraadin toimen alla, jollain tavalla saatettaisiin tämä pahentavainen tapa seurakunnassa lakkautetuksi? Vähän aikaa asiassa keskusteltua lausuttiin: että kirkkoraadi ymmärtää asian tärkeyden että monenkaltaiset pahennukset totisesti katsoitten kautta hääpaikoissa matkaansaatetaan: että sopivainen olisi joko viitillä tahi muun lain oikeudella saada tämän pahentavaisen tavan lakautetuksi, joista syistä kirjallisesti esiteltäisiin asia kunnallishallituksessa ja kehoitettaisiin että kunnallishallitus sopivaisella tavalla kokeisi saada tämä pahentavainen tapa lakkaamaan seurakunnassa."

*

Finsk Tidskriftissä dosentti *K. J. Hidén* tekee selkoa *viimeisistä kaivauksista ja löydöistä Rooman Forumilla.* Rauniosta raunioon hän kulettaa lukijaansa, kertoo miten ja missä kunnossa ne löydettiin, mitä eri kerrostumia aikain rakennustarve kuningasajan hämäryydestä caesarien muistorikkaaseen hallitukseen tahi keskiajan paavien toimintakauteen asti on jättänyt. On eri mielipiteitä rakennusten laadusta, tarkoituksesta ja paikasta, jotka kirjoittaja viitattuaan erikoiskirjallisuuteen omalta kannaltaan ratkaisee. Kuvat ja asemapiirros helpottavat suuresti esityksen käsittämistä. — Kaivaukset Rooman forumilla ovat yhtenä ketjuna siinä kaivaustyössä, jota harjotetaan Espanjasta ja Etelä-Ranskasta aina Assyyrian ja Babylonian lakeuksille asti ja jossa „lapion tiede" ihan aavistamattomalla tavalla on kirjallisuudesta saamiamme tietoja rikastuttanut. On kasvamassa ihan uusi käsitys koko „vanhan ajan" historiasta, käsitys joka seurauksiltansa epäilemättä on mitä tärkein, mutta josta historian oppikirjat tai yleisteokset vielä varsin vähän mainitsevat. Aikakauskirjamme on ennen kertonut Trojan (Troja ja Ilion muinaistieteellisten kaivausten valossa, kirj. Julius Ailio, Hist. Aik. 1904. siv. 10—23) ja Niniven (Löydöistä muinaisen Niniven alueella, kirj. A. F. Puukko, Hist. Aik. 1905, siv. 33—50) löytöjen tuloksista. Liittyköön tämä huomautus edellisiin siksi kunnes olemme tilaisuudessa uudestaan palaamaan noihin koko sivistyneen maailman huomiota herättäneisiin kaivauksiin.

Suomalaisen rococoajan kodeissa.

Kirjoittanut **Gunnar Suolahti.**

Suomalainen rococo; rococo, keikailevainen, kevyt, sirouteensa sulava, hienouteensa kylläätynyt rococo meidän karkeassa, kylmässä Suomessamme, meillä kömpelöillä, kehittymättömillä pohjanperien asukkailla — käsite kuuluu kummalta kuin oikukas kuvitelma tai tahallinen paradoksi. Ja kumminkin; sitä on yritetty, omalla tavallamme eletty ja loppuun saatettu. Historian käsittämätön kohtalotar on oudompiakin, rohkeintakin kuvitusvoimaa uhmailevia oloja esille loihtinut, ihmiset ovat siihen alistuneet kuten kaikkeen muuhunkin: rococo-aikamme on ollut todellisuus, jonka seuraukset meissä ja meidän yhteisessä elämässämme päivä päivältä kummittelevat; älkäämme sulkeko silmiämme siltä. Joka haluaa nykypäivien elämää ymmärtää, joka on viehättynyt salaisesta rococosta siinä taikkapa haluaa sen viehätyksestä vapautua, hän lähteköön 18 vuosisadan suomalaista kotielämää katselemaan, hän kulkekoon sen kylissä ja kartanoissa, kuunnelkoon sen ihmisiä ja tuntekoon kirjavan kultuurivirran vilinätä Suomen rinta- ja sydänmailla; eläköön yhdenkin rococopäivän ja oppikoon siitä.

I.

Muistamme taitekattoisen kartanon vesireitin varrella taikka samanlaisen vanhan kummituksen vastarakettujen kaupunkitalojen välillä; se on näiltä ajoilta. Minkälainen se sisäpuolelta oli, miten huoneet siinä ryhmitetyt ja asuttaviksi asetetut, siitä antaa Fredenheim lapsuudenmuistelmissaan [1]) näin kuuluvan kuvauksen: „Niin vähän ylöllisiä oltiin silloin" — tarkoittaa lähinnä vuotta 1765 — „Suomessa, että katsottiin hirveän suureksi jotenkin hyvin järjestettyä puutaloa, jossa oli sali, kaksi kamaria, vasemmalla pieni kabinetti ja oikealla kamari; porstuasta kulki käytävä ylös ullakolle ja alas kellariin; porstuasta oikealle vierashuone ja makuukamari, vasemmalle kyökki ja sen takana huone. Talonpoikaisrakennus ja ulkohuoneet tien toisella puolen, joka vei lauta-aitain

[1]) Fredenheimin elämäkerralliset muistiinpanot Tukholman kun. kirjastossa.

välistä. Mutta karjapiha liian lähellä, vaikka jotenkin syrjässä. Kaikki tämä loivalla rinteellä järveen päin ja takapuolelta loitompana olevan vuoren suojaamana". Tämä oli Fredenheimin lapsuudenkoti, silloinen piispantalo Ala-Lemulla; näiden rivien kirjoittaja on tavannut vanhoja herraskartanoita, joissa huoneet juuri näin olivat asetetut; olisiko liikanaista rohkeutta katsoa tätä asumusta sen ajan kartanoitten perikuvaksi? Maalaispappilat tietenkään eivät näin komeita olleet.

Sisustus oli herraskodeissa sangen mukava ja kodikas, usein upea ja ylöllinenkin: tarkoittihan tämä aika enemmän mukavuutta ja elämäniloa kuin komeutta ja loistoa taikka ainakin oli aisti siihen suuntaan kehittymässä. Rococon kevyet, keikailevat kalustot olivat tunkemassa tieltänsä entisajan vakavia ja lujarakenteisia. Valitettavasti rajoittuvat lähteeni vain Etelä- ja Keski-Suomen pappiloihin sekä pariin professorikotiin; eikä ole varmaa missä huoneessa kukin lähteitteni luettelema huonekalu on sijainnut [1]). Näinkin ollen kuvastavat tiedot puheenaolevaa kehitystä.

Paraimmissa pappiloissa seinät ovat peitetyt kukallisilla liinakangasverhoilla, paikkapaikoin paperitapetitkin ovat käytäntöön päässeet; mutta köyhissä kappalaistaloissa olivat seinämät paljaat. Akkunoissa valkearaitaiset uutimet, vain jonkun professorin salissa saattoi olla punaisia silkkiverhoja messinkikantimineen. Päähuoneessa, salissa porstuan perällä oli kaikki jäykkää ja arvokasta. Siellä nojaili seinämää korkeaselkäinen kanapeesohva ja suorasti rivitettyinä kuusi, kahdeksan, kaksitoista, jopa joskus kuusitoista selkämystuolia: tuolit ovat arvatenkin noita alkuvuosisadan korkeanojaisia, kaarevajalkaisia, täytettyjä ne olivat ja päällystetyt veralla, liinakankaalla, schagilla tai villavaatteella, hienoimmissa huoneustoissa nahalla. Huoneen ylpeys oli suuri, kultapuitteinen rococopeili, kahden, kolmen riksin arvoinen; myöskin teepöytä, punanen, musta tai lakeerattu, kuului salinkalustoon. Eikä ole unohdettava antiikin mallista kukkamaljakkoa n. s. potpourriruukkua, täynnä kukkia ja hajuyrttejä, tavallista rococokodin kaunistusta.

Ruokahuoneessa oli suuri, kaksilla, kolmilla, joskus kuusilla pöytälaatoilla lavennettava ruokapöytä, ynnä ruoka- eli „maustekaappi", joskus peili, ja lopuksi joku määrä noita epälukuisia ruskeita tai sinisiä tavara-arkkuja ja lippaita, jotka toimittivat vaatekaappien ja piironkien

[1]) Tietoni huoneitten sisustuksesta perustuvat etupäässä armovuodenanomuksia seuranneisiin pesänkirjoitusluetteloihin, joita säilytetään Ruotsin valtioarkistossa; muistiinpanoni käsittävät 24 tällaista luetteloa vuosien 1759 ja 1803 välillä. Irtain omaisuus niissä luetellaan aivan yksityiskohtiin asti tarkasti. Muodostaessani itselleni käsitystä huonekalujen muodosta ja jakaantumisesta eri huoneisiin, olen käyttänyt apunani *Harry Fettin* teosta *Gamle norske hjem, hus og bohave*, Kristiania 1906.

virkaa. Makuuhuoneen perällä levitteleivät suuret patjavuoteet katoksineen ja verhoineen esim. viheriät keltaisilla koristeilla ja nyöreillä; edelleen joku tammipiironki, ehkä matala kaksilukkoinen „vaatekommoodi", ja „yölaatikko" tinaisine pesukannuineen ja vateineen; lopuksi peili, johon kuului kynttilä ja laatikko. Vielä isännän työkammio, siinä kirjoituspulpetti, sohva, joskus kirjoituspöytä ja harvemmin kirjakaappi, ja suomalaisen pappilan sisustus on kuvattu. Kovin olivat kumminkin pappienkin elinehdot erilaiset. Muutamien rovastien vieraanvaraiset kodit olivat kuin pieniä hoveja, aina valmiit vastaanottamaan maantieltä poikkeavia matkustavaisia, kuten armovuodenanomuksissakin joskus mainitaan, vierashuoneet viehättävät, kyökit ja kellarit tavaroita täynnä: jonkun Zidbäckin, Poppiuksen tai von Glahnin kuulu pappila. Ja toisaalta — ajattelen esim. Taivassalon kappalaispuustellia. Pastori Almgrenilta jäi sinne kuollessansa leski ja kahdeksan alaikäistä lasta, vanhin Juhana oli 20 vuotias, Maria Catarina oli 19, Cristopher 17, Beata Juliana 15, Stina Helena 14, Hedvig Johanna 10, Greta Sophia 8 ja nuorin Fredrik 6 vuotta. Heidän kotinsa kalusto supistui tammenväriseen kolmilaattapöytään, kirjoituspulpettiin, kaappiin, kahdeksaan selkämystuoliin, vanhaan seinäkelloon, kokoonlykättävään puusohvaan ja puiseen arkkuun sekä pieneen lippaaseen. Pöytäkalustoa oli tusina laakeita tinalautasia, puoli tusinaa syviä, muutamia vateja, kulunut tuoppi, „suuri lautanen", tee- ja maitokannu, vanha kauha ja puoli tusinaa hopeaisia teelusikoita. Tosiaankin tuntee puutteen siinä pilkistävän pesänkirjoitusluettelon virallisten rivien lomasta.

Turkulaiset professorikodit olivat hienoja ja uudenaikaisia maalaispappien asumuksiin verrattuina. Olihan se luonnollista: heidän yhteiskunnallinen asemansa, elintapansa ja seurapiirinsä sitä vaativat. Yliopiston opettajat liikkuivat päivittäin hovioikeuden ja lääninhallituksen virkamiesten ynnä upseeriston parissa; kun professori Kalm tulee piispa Haartmanin luokse, tapaa hän siellä kenraali Ramsayn rouvineen, everstiluutnantti Ehrenmalmin, professorit Gadolinin ja Lefrénin ynnä varapresidentti Stierneldin rouvan [1]; ja muutamista muista professoreista valitetaan, että he hienojen tuttavuuksiensa vuoksi laiminlyövät opetustehtävänsä. Monet olivat naineet aatelisneidin, niinpä oli prof. Nääfin puoliso entinen kreivinna Gyldenstolpe, prof. Bilmarkin rouva oli sukujaan Hastfehr, Lefrénin Leijonanckar, Haartmanin de la Myle ja Helleniuksen von Mell. Gaddin puoliso oli piispa Brovalliuksen tyttäriä. Rouvat toivat tullessaan hienostuneita elintapoja, suuret vaatimukset ja ehkä jonkun perintöesineen vanhasta kodistaan.

---

[1]) Kalm Mennanderille 18 p. maalisk. 1779. Tukholman kun. kirjasto.

Ajatelkaamme vain mitä kaikkea kuuluisa maamiehemme Pehr Adrian Gadd omisti! Suuri kultapuitteinen peili, 3 piironkia, niistä yksi tammesta, kaksi pähkinäpuusta, lasiovikaappi, vaatekaappi, kyökkikaappi, kaksi nurkkakaappia, „suuri kaappi", edelleen neljä sohvaa, niistä yksi kanapeesohva; yli 50 tuolia, kaikenkarvaisia, m. m. 8 maalattuine tyynyineen, 2 „neulottua", sohvatuoli, keinutuoli ja vanha nojatuoli; joukko pöytiä: punainen kirjoituspöytä, suuri ruokapöytä, pelipöytä, teepöytä, lautapelipöytä, neljä sinistä, ruskea ja viheriäinen pöytä; lopuksi kommoodikaappi, kaksi pullosäiliötä ja kuusi hiottua pulloa — siinä komea huonekalusto, joka arvioitiin 42 riksiksi ja epäilemättä kelpasi tyydyttämään suuretkin mukavuusvaatimukset. Ja kumminkin tuntuu tämä kalusto vanhanaikaiselta, verrattuna professori Lefrénin kodin sisustukseen. Hänen kolmesta sohvastaan on yksi itämainen „ottomani", tuollainen mukava muodikas kapine, jossa ei enää tarvitse suorana ja arvokkaana istua, vaan voi lepäillä puolittain lojuen; korkeaselkäisten tuolien kumppaniksi on eksynyt neljä matalaa, nojatonta taburettia, on sitäpaitsi puolitusinaa erikoisia istuimia tuota uudenaikaista ottomanikalustoa ja nojatuoleja on kokonaista kuusi. Ruokapöytiä on neljä pientä ja siroa; ne meille ilmaisevat, että tässä hurskaassa jumaluusoppineen perheessä syötiin ranskalaiseen tapaan pienten pöytien ääressä. Teepöydät ja vaatepiirongit ovat mahonkia, marmorilaattain peittämiä ja uunin suulla ylpeilee silkkinen tulenvarjostin. Edelleen on korkeita uurnia ja potpourriruukkuja kodin kaunistuksena, seinillä peililasikynttilät ja katossa komea, kymmenen riksin kynttiläkruunu; ja lopuksi todistavat pianino, pelilaatikko, peililasinäyttämö nukkeineen ynnä iso kukkaisteline, että hienostunut perhe osasi nauttia aikakauden aisteja-ilahuttavista taidetekeleistä.

Palatkaamme hetkeksi ruokakamariin katsomaan sen katettua pöytää. Saara Wacklin on viehättävässä muistelmassaan „Vanha isoäiti" kuvannut sen ajan aamiaisateriaa [1]): „Kukkurapäinen vati täynnä vohveleita seisoi keskellä pöytää. Neljä kulhoa puolisuolaista, savustettua ja paistettua lohta oli pöydän kulmissa. Paistettu porsas, jolla oli persiljaa suussa ja korvissa, oli vadilla toisessa päässä ja silavoitu poronpaisti toisessa kahden kuorepiimäkehlon välissä, jotka olivat mitä valkeinta puuta. Keltainen kerma peitti paksuna ja herkullisen näköisenä lauhanhappamen maidon, joka muistutti kesäisen taivaan vaaleita hattaroita. Raikasta olutta vaahtoili kiiltävissä hopeapikareissa, jotka kylmästä utuisina näyttivät vieraita odottavan". Niin oli ajan tapa: kun vieraita oli talossa, kestittiin heitä ruoalla ja juomalla ihan ylenpalttisesti, mutta koti-

[1]) Satanen muistelmia Pohjanmaalta, suomensi Helmi Setälä, Kuopio 1900, siv. 55.

oloissa elettiin yksinkertaisesti. Saara Wacklinin „vanha isoäiti“ pitää kunnianasianaan syöttää vieraitansa siksi kuin tulevat kestityksestä kipeiksi. Ramsay on muistelmissansa paljastanut suuren vastakohdan arkiolojen yksinkertaisuuden ja juhlapäiväin komeuden välillä, joka vallitsi Linderien vanhassa sukukartanossa ja Choraeus kertoo kirjeessänsä Willebrandteista Runsalassa: „Arkioloissa eivät he elä ylellisesti: neljä ruokalajia päivällisillä, kolme myöskin jonkun kerran; mutta niin pian kuin vieraita tulee, ja sellaisia tulee joka viikko, on täydelliset pidot“ [1]).

Muoti ja mukavuus vaativat, että vieraitten käydessä pöytään kaikki ruokalajit siinä jo odottivat: siitä sen ajan suuret ruokapöydät, siitä monet tinamaljat, vadit ja lautaset. Pöytäkalusto oli paraasta päästä tinanen, vasta vähitellen porslini ja lasi metallin ohella voittivat alaa. Iisalmen rovastin Helsingiuksen kuolinpesässä v. 1759 ei ollut ensinkään lasi- ja porslinitavaraa. Sensijaan mainitaan siinä 15 lautasta vasaroidusta tinasta ja 6 vasaroimattomasta, kaikki syviä, kaksi soppavatia, kuusi laakeata vatia, kaksi teekannua, toinen puolen tuopin vetoinen, toinen pienempi ja kolme pulloa, kaikki tinasta. Mikkelin kirkkoherralla Aschaniuksella oli kaksi vuotta myöhemmin lasi- ja porslinitavaraa tusina teekuppeja, puoli tusinaa pieniä viinilaseja ynnä kaksi kannua ja kaatolusikka. V. 1762 on Sipoon kappalaisen Mattias Aspin pöytäkalustossa samoista aineista puoli tusinaa teekuppeja, tusina lautasia, kaksi pientä porslinivatia, kannellinen porslinimalja, sokerinripottaja, kaksi karahvinia ja viisi suurempaa sekä muutamia pienempiä pulloja. Tinasta oli tässäkin varsinainen pöytäkalusto: kolme ja neljännes tusinaa tinalautasia, viisitoista vatia, teekannu ynnä pulloja. Seuraavien vuosikymmenien kuluessa alkaa lasi- ja porslinivarasto tulla yhä täydellisemmäksi. Gabriel Favorinuksen kuolinpesä omisti v. 1781 yli neljä tusinaa porslinilautasia, „sinisen ja valkosenkirjavia“, „sinipunervan ja valkosenkirjavia“ ynnä piikiviporslinilautasia, viisi soppavatia samasta aineesta ynnä neljä paria ruskeita ja viisi paria sinivalkosia teekuppeja, parin lasisia suola-astioita, tusinan olutlaseja ja puolentoista tusinaa viinilaseja. Pöytäkalusto oli käynyt kaksinkertaiseksi, toinen puoli tinasta, toinen porslinista; vain suuret laakeat paistivadit pysyivät yksinomaan tinaisina.

Mutta juhlatiloissa tuli pöytään myöskin vanhoja, hienoja hopea-astioita, kullatuita juomakannuja ja viinipikareita; varakkaimmilla oli sitäpaitsi pienempiä pöytäkaluja kalleista metalleista: Juvan pappilassa esm. löytyi kaksi tusinaa hopeaisia ruokalusikoita, kuusi teelusikkaa, suola-astia, soppakauhat, kakkulapiot ja ripotusrasiat. Joskus oli kahvi-

---

[1]) Choraeus Lars Mathesiukselle 6 p. elok. 1797, Bref, tal och andra skrifter af Mikael Choraeus, utgifna af Ernst Lagus, Helsinki 1903 siv. 22.

kalusto hopeasta. Että tämä oli jotakin kovin ylellistä ja harvinaista todistaa Fredenheimin lausunto, että hänen hopeaserviisinsä tekee vieraisiin ihan erinomaisen vaikutuksen; „jos minulla olisi tapana käyttää luottoa", lisää hän, „olisi serviisi suureksi hyödyksi kun suutarit ja räätälit käyvät luonani, joka tapahtuu enimmäkseen aamulla".

Siirrymme jo kyökin puolelle missä emäntä uutterana piikoineen ja tyttärineen puuhaa. Seinillä kiiltelevät kupariset padat ja kastrullit; messinkinen survoin, riiviraudat ja kahvimylly sekä suuri seula kädensijoineen ovat hyllyillä. Varakkaimmissa taloissa on kyökkikalusto varsin täydellinen. Juvan kirkkoherran kyökissä oli v. 1787 neljä voipannua, „1 kakkuvormu ja 20 pienempää", munkkipannu ja kokonaista viisi kahvipannua, kaikki kuparista. Professori Gaddilla oli m. m pieni kastikepannu, „buddingivormu", munkkipannu, 20 leivosvormua, 3 kahvipannua ja 1 „teepannu", kapineita, jotka osottavat, että kyökissä osattiin herkkujakin valmistaa. Oudommalta tuntuu meidän ajan ihmisistä, että melkeinpä joka pappilassa, köyhimmässäkin oli ainakin yksi, joskus useampiakin viinapannuja monenmoisine torvineen ja hattuineen; aikoina, jolloin kotipoltto oli kielletty, mainitaan ne usein rikkilyödyiksi.

Vielä olisi mainittava koko joukko muitakin taloustavaroita, rukit, kangaspuut ja mankelit, kirnut, korennot, rainnat ja saavit, puntarit ja sen semmoiset, puhumattakaan reistä ja rattaista, maanviljelyskaluista ja kaikenlaisista työaseista, vajain ja aittojen tarpeista. Koko tämä lukuisa kalusto meille kertoo, että pappilat niinkuin professorikodit olivat kartanoita, joissa emäntä, tyttäret ja palvelijat itse pitivät huolen kaikista talon tarpeista. Keittivät ja paistoivat, valmistivat voita ja kehräsivät lankoja, kutoivat ja valmistivat vaatteet, ehkäpä joskus jalkineetkin, sillä välin kuin isäntä itse renkineen kävi ulkotöissä.

Usein oli toimekkaalla emännällä koko kartanon taloushuolet kannettavanaan: niin oli maaherra Ramsayn rouvalla, niin oli myös piispatar Gezeliuksella ja vuorineuvoksetar af Forsellesilla. Tuollainen talonemäntä ei kysynyt vaivojansa. „Haluaisin mielelläni päästä muutamista palkollisistani", kirjoittaa Lisa Helsingius äidillensä 1730—40 lukujen tienoilla [1]), „etenkin sisäpiika Marketasta, jonka apua en erikoisesti tarvitse, koskapa, jumalankiitos, kuljen taaskin vapaalla jalalla ja poikani hoitaa itsensä kunhan vaan saa ruokaa; jätin siis sisäpiikani, sillä minä en pidä itseäni liiaksi hyvänä olemaan itse poikani piikana enkä tarvitse olla hänen kokkinansa". Ja Choraeus kertoo kenraalska von Willebrandista: „Kenraalska on viisas ja järkevä nainen. Hän puuhaa itse

[1]) Kirje ilman päivämäärää Upsalan yliop. kirjastossa.

taloustoimissa, kerrankin hän ei edes ollut syömässäkään, vaan kulki ja luki lampaitaan, ja muuta samantapaista" [1]).

Mutta hienostuneelle rococonaiselle ei sellainen piiantoimi ollut omiansa. Hänen piti kulkea kutsuissa ja illanvietoissa, lukea romaneja ja muuta muotikirjallisuutta; hänen kätensä kävivät liian hennoiksi ja hermonsa liian heikoiksi kestääksensä tuota „vanhan hyvän ajan" raatamista. Eikä se ottanut enää hänen ylhäiselle asemalleenkaan soveltuaksensa. Tämä ylhäinen herrasmuoti tunki maahamme yhdessä muun rococokultuurin ja kaikkien noitten ranskalaismallisten, pintapuolisten sivistysharrastusten kanssa. Kaikesta päättäen sen ensimäiset oireet esiintyivät Turussa 1750-luvun tienoilla; Flemingien koti Lemsjöholmassa näytti olleen tätä lajia ja kaupungeissa kait niitä vähitellen alkoi olla yhä useampia. Vuonna 1782 Porthan kiittelee Jusleenin nuorta rouvaa: „hän on hyvin iloinen ja ymmärtäväinen ihminen sekä ahkera ja tarkkaava emännöitsijä, löytää enemmän huvia kotona askaroimisesta kuin kutsuissa ja pidoissa juoksemisesta tai niistä iltamista ja huvitteluista, joilla upseerimme ja sihteerimme ahkerasti kaupungin naisia onnellistuttavat" [2]). Vanhan ajan järkevät ja säästeliäät ihmiset lienevät kaikki tälle kannalle asettuneet ja nuorissakin oli sillä edustajansa. Choraeus toistakymmentä vuotta myöhemmin kertoessaan tytöstä, joka sai korkean esivallan kiitoksen hyvin leivotuista leivistään, lausuu sen johdosta seuraavat moraliseeraavat sanat: „Sen tulee kiihottaa kaikkia tyttöjä, jotka mieluummin leipovat hyvää leipää, kuin lukevat huonosti ranskaa ja tanssivat huonosti, ei häpeämään vaan päinvastoin pitämään arvossa näitä kunnon ominaisuuksia. Miten moni onkaan komea iltamassa, vaikka leivintuvassa ei kykene kelvollista leivänpalaa leipomaan; miten moni lukeekaan romaneja ja antaa puuron palaa pohjaan. Oh, hävetkää kerrankin, koreat elukat! mutta iloitse sinä kunnon eukko ja sinä reipas tyttö työhameessasi ja jauhoisessa mekossasi" [3]).

Missä emännät ja tyttäret alkoivat vetäytyä erillensä taloushuolista, siellä joutuivat ne yksinomaan palvelijain niskoille. Ruotsalaiset viikkolehdet kuvailevat elävästi tällaisia taloja: palvelijat siellä näpistelevät itsellensä ruokatavaroita, juovat suuhunsa hienot juomat ja ottavat kaikenlaista muutakin mitä käsiinsä saavat sekä syyttävät sitten kissoja ja hiiriä vahingoista. He käyttävät hyväksensä isäntäväkensä heikkoutta sekaantuaksensa perheen keskinäisiin asioihin sekä häikäilemättä anastaaksensa määräämisvallan talossa. Säälittävä on se koti, jossa asiat

1) Edellämainitussa kirjeessä.
2) Porthan Mennanderille 8 p. helmik. 1782. Bref till samtida, siv. 42.
3) Choraeus Mathesiukselle 17 p. lokak. 1799. Bref, siv. 32.

ovat tälle kannalle joutuneet: ranskalaisen sivistyksen seuraukset ovat näinmuodoin tehneet palkolliskysymyksen ihan uudella tavalla tärkeäksi.

Maakartanoissa ja pappiloissa oli runsaasti palvelijoita, pienimmissäkin pari renkiä ja pari kolme piikaa: sisäpiika, kyökkipiika ja karjakko. Hienoilla perheillä oli livreepukuiset lakeijansa ja koreat kamarineitsyensä, jotka seurasivat herrojansa ja herrattariansa matkoilla ja joita ilman ei kukaan sivistynyt nainen liikkunut yksinänsä pääkaupungin kaduilla. Kaikkia näitä palvelijoita pidettiin patriarkalisessa kurissa ja kuuliaisuudessa, niitä moitittiin, toruttiin ja lyötiinkin aina ansion mukaan. Kas tässä pieni kohtaus eräästä ruotsalaisesta kodista; emäntä puhuttelee piikaansa ja vasta tullutta ystävätärtä samassa hengenvedossa:

„Anna! Pian tänne lasi vettä rouvalle. Kiirehdi, senkin retkale! Juokse! Oletko jo täällä! Mutta saattaako Sisar heti kertoa. Anna, sinä kirottu letukka, mitä sinä siinä kulet ja laahaat jalkojas. Minä kyllä opetan sinut kiirehtimään toiste. (Antaa tälle kaikuvan korvapuustin), — — — — No jo minä sanon että se Sisar Koreinen laittautuu niin ettei kukaan sen kanssa kestä kauvempaa. Anna! Pane heti paikalla kahvia tulelle. Kiirehdi, muuten tulee samanlaista kuin minkä äsken sait. — — Anna! eikö kahvi vielä ole valmista, senkin letukka“ [1]).

II.

Sievistetyssä ja siistityssä rococokodissa, missä huonekalut seisovat sirosti seinillä vanhanaikaisen jäykästi ja kumminkin kohteliaasti kursaillen ja koukistellen, vaaleat suurikukkaiset sohvanpäälliset ja tuolinpeitteet aina yhtä huolettoman hilpeinä ikäänkuin jäisi kuluva hetki kaikkinensa läpi aikojen olemaan, pikkuesineet piirongeilla ja pöydillä, hopeaiset kynttilänjalat, tekokukat maalatuissa ruukuissaan, kaikki kevyet koruesineet suurimmasta pienimpään niinkuin jähmettyneinä pikkuvanhaan ja hyvinharkittuun asentoonsa — siellä kulkevat kodin äiti ja tyttäret helakkoina ja kirjavanvärisinä silitetyissä, röyhelletyissä ja pyöristetyissä puvuissaan kuin itse ilmetty rococo, kuin kamarin sisustukseen kuuluvina, kuin osana kaikesta muusta.

Heidän pukunsa — se on kappale heidän olemustansa ja elämäänsä. Se on ollut heidän ajatuksissansa jo kauan ennen kuin sitä alettiin valmistaa, se on heidän käsiensä alla kasvanut, ovat itse ehkä kutoneet kankaan, ainakin leikanneet, neuloneet ja sommitelleet: siinä

[1]) Argi Tidningar 1771, n:o 15. Tukholman kun. kirjaston kappale. Vrt. saman lehden n:o 19 ynnä Skuggan af den döda Argus för Augusti Månad 1735.

on ollut heidän ilonsa ja ajanvietteensä. Siinä on senlisäksi heidän olemustansa, heidän personaansa, sellaisena kuin se vaatimattomissa maalaisoloissamme ilmaantuu: pääpiirteissään kaavamaista, tuskallisen tarkkaavasti muotia seuraavaa, ilmeisesti vältellen muista erottautumista, ja taas toisaalta oma maku kankaitten ja värien valinnassa, tämän taikka tuon muotipiirteen parempana pidossa. Kotipiirissä kehittynyt sielunelämä, ensi sijassa aistia ja tahdillisuutta, pienet sympatiat ja antipatiat ilmetenväreissä ja muodoissa, säädyllinen alistuminen yleisesti hyväksyttyihin esikuviin, ylentarkka siisteys ja sen ohella kevyt, keimailevainen kukoistavain muotojen puoleksi keinotekoinen ilmaiseminen, viattomia välikappaleita vaativa miellyttämistarve: siinä Suomen rococonainen puvussansa.

Sellaisia ne ovat kartanoitten ja pappilain emännät ja tyttäret. Iin pappilan ison rakennuksen portailla seisoo ruustinna Idman vuonna 1752, tähystellen Adolf Fredrikin seuruetta taloonsa tulevaksi. „Hän on pukeutunut parhaaseen juhlapukuunsa, mustaan mohäärikankaiseen röijyyn ja hameeseen, kaulassa pitsireunuksinen, tiheä ja hieno battistinen kaulahuivi, sievästi poimutettuna. Irtohihat ovat samasta kankaasta ja brabantin-pitseillä reunustetut ja päässä hänellä oli valkeasta mohäärikankaasta tehty tykkimyssy, jonka leveät nauhat riippuvat ruusukkeina niskaan; hiukset ovat peitetyt hiuspussiin, korvissa kimalteli jalokivillä koristellut korvarenkaat helyineen ja kaulassa helminauha, jonka aitohelmet olivat kotiseudulta löydetyt, ja jaloissa oli hopeasolkiset, korkeakantaiset kiiltävät kengät." Eräänä synkkänä syysiltana pormestarinna Timbom on lähdössä Oulun hautausmaalle vanhaan morsiuspukuunsa puettuna loihtiakseen hyvinarvoisaan aviopuolisoonsa uutta lempeä. „Hänellä oli pukuna musta poimureunuksinen dolmani, harsoiset irtohihat, siniset puolikengät, joissa oli korkeat valkoiset korot, kaulan ympäri reunusteltu poimuelma, edessä oli rintapeite sinisine nauharuusukkeineen, hiukset olivat jauhoitetut ja käherretyt kolmikerroksiseksi askeloksi päälaelle ja korkeimpaan kohtaan oli pieni viheriästä vahapaperista tehty kruunu ja seppele kiinnitetty, kaulassa oli helminauha hopeakehykseen sovitettuja mustia granaatteja ja samankaltaiset renkaat korvissa". Voisi vielä ottaa esimerkkejä, jatkaa luetteloa, kertoa nuorista tytöistä tanssiaisissa, surevista omaisista puolison tai isän hautajaisissa: kaikissa tilaisuuksissa esiinnytään hyvän tavan vaatimissa, huolekkaasti valmistetuissa puvuissa. Uhrataan tytär melkein lapsena vanhalle äveriäälle kosijalle, pakotetaan nuori nainen tanssimaan maansa vihollisten tanssikemuissa — siihen tyydytään ja se toimitetaan vanhan kunniallisen tavan mukaan ja tilaisuudenmukaisessa puvussa [1]).

[1]) Satanen muistelmia, siv. 69, 157—158 j. n. e.

Kävisi kovin työlääksi tunkeutua kaikkiin naisten pukuvaraston salaisuuksiin; tyydynpä siitä tekemään vain yleispiirtein selkoa. Juhlapukuna mainitaan melkein poikkeuksetta musta silkkihame, sen ohella pukuja rastisilji-, kamlotti-, triumfantti-, damasti-, kattuuni-, atlas- ja pumpulikankaista. Rakastettiin raitavia, helakan ja mehevänvärisiä kankaita; „viheriä damastimekko ja -hame", „sinipunerva ja valkoinen sitserikattuunimekko ja -hame", „ruskea ja valkoinen rastisiljihame" taikka „musta, keltareunuksinen kamosinihame" j. n. e. Päällysvaatteet ovat, jos mahdollista, vieläkin komeammat ja kalliimmat. Ruustinna Zidbäckin vaatenauloissa riippuu: „musta ja valkea triumfanttiturkki", „musta samettikaapu kärpännahkareunuksineen", „viheriä triumfanttiturkki" ja „punanen kamlottisadetakki"; ruustinna von Glahnin päällysvaatteissa on „valkea ja viheriä silkkiturkki", „musta silkkikamlottiturkki", „samettimantteli", ja „punanen purppuramantteli"; pastorska Velinillä „punaruskea rastisiljiturkki" ja „harmaa damastiturkki, ketunnahkavuorinen". Vaatevarastoon kuului edelleen monenlaisia päähineitä, „tykkimyssyjä helmenvärisestä mohäärikankaasta", „siipimyssyjä", „samettipäähineitä", sitten pitsejä ja silkkinauhoja, n. s. „puuteripaita", jota käytettiin tukkaa ja kasvoja puuteroittaessa j. n. e. Harvoissa pappiloissa kumminkaan oli tällaista loistoa ja ylellisyyttä; pari vaatekertaa oli köyhän pastorinrouvan koko pukuvarastona.

Missä talonväki oli tottunut suuressa maailmassa elämään, vaatimukset olivat suuret ja puvut komeat, siellä ei enää tyydytty vaatteita kotona valmistamaan, vaan kaupunkiräätälillä oli valmiit mitat ja niiden perusteella sekä tarkkojen määräysten mukaisesti hän toimitti maaseudunkin herrasväelle muodikkaat pukimet. Muutamat otteet 18-vuotisen rouva Vattrangin, syntyisin af Forsellesin kirjeistä meille ilmielävästi kertovat maaseutunaisten pukupuuhista ynnä ilmaisevat heidän jokapäiväisten harrastustensa laatua. Loviisasta hän näet kirjoittaa Tukholmassa olevalle veljelleen: „Minä olen nyt päättänyt nyt kesällä Ratsastaa Herrain tapaan niinkuin Naisilla Tukholmassa lienee muotina. Siispä on pyyntöni sinulle Rakas Veljeni että Sinä tahdot vaivata itseäsi toi mittamaan että minä saan sellaisen satulan kuin naiset käyttävät jotka Ratsastavat sillä Tavalla, myös vaatteet samalla, jota käytetään minä tarkoitan että vaatteet ovat tehdyt niinkuin metsästyspuku sillä erotuksella että hameessa on nappeja, hameen pitää tulla Vaalean sinisestä kamlotista sisustettuna Måndåve Vuorilla silkillä taftimekon alla Mutta Sopimuksen saat tehdä sen kanssa joka tekee sen Satula tulee Vaalean sinisestä verasta tumman sinisillä rimsuilla taikka myöskin måndåven rimsuilla jos käy päinsä että siitä tulee niin monikirjava, että tarvitsen lisäksi Alushousuja sellaisia joita käytetään et saa unohtaa myöskin päähän jos siinä

pitää olla jotakin erityistä. Räätäli Sättergrenin jolla on minun mittani pitää tehdä hame, älä anna hänen ottaa liikoja siihen, niinkuin myös pyydän että sinä tingit kamlotin hintaa niin paljon kuin käy päinsä".

Vähän myöhemmin tulee lisämääräyksiä: „Veikko rakas tiedustele mitä käytetään Päässä sellaisissa Hameissa jos kysyt Colinilta hän tietänee parhaiten käytetäänkö muita kuin pyöreitä Hattuja niin tilaa minulle yksi joka on samanlainen kuin hame tahi jota käytetään, ei niitä pyöreitä Hattuja niitä minulla on jos muistat, kengät sinä tilaat vähän kapeammiksi taipeesta mutta ei paljoa hyvin vähän ja varpaista, ne pitää tehdä kauniiksi. — — — — Veikko rakas osta minulle kaksi kyynärää hopeapitsin päitä älä unohda nypläyssilkkiä". Ja sitten: „Taas uusia asioimisia Sinun pitää olla hyvä ja hankkia minulle 6 kappaletta helmipää Neuloja 3 suurempaa ja 3 pienempää taikka myöskin yhtä suuria, parin valkosia korvarenkaita vahasta sellaisia kuin ennenkin, ne ovat Neiti Lodelle, joita hän on minulta pyytänyt, mutta ne eivät saa olla pienintä lajia kynttilänvarjostimen pidettäväksi kynttilän ympärillä varsinkin kun nyplää, 3 paria Nimbergin kenkiä ja 1 parin silkkikenkiä raitaisesta kankaasta mutta pyydä että hän tekee ne kapeammiksi varpaista" [1]).

Kirjeitten kirjoittajatar on silminnähtävästi noita rococon huvinhaluisia sunnuntailapsia, jotka siirtävät kaikki ikävät huolet sinnemmäksi ja täyttävät lyhyen ihmiselämän hetket tanssilla, riemulla ja kevyellä seuralla, kunnes elämän vakavuus äkkiä astuu totisena esille ja lopettaa heidän ilonsa. Rouva Vattrang kuoli jo neljä vuotta sen jälkeen, kuin oli vaaleansinisen ratsastuspukunsa saanut, 22 vuoden ikäisenä.

Emme saa suinkaan naisväeltä unohtaa talon kunnianarvoisaa isäntää, kirkkoherraa tai kappalaista tummassa kauhtanatakissaan. Hänen nimensä on Favorinus, Fortelius, Limatius, Keckonius taikka jotakin yhtä komealta kuuluvaa ja juhlatiloissa tummanväristä tekotukkaa vastaan lystillisen vakavasti erottautuvat hyvinvoipien kasvojen suomalaiskuosiset piirteet salaa kertoillen omistajansa talonpoikaista alkuperää yksissä neuvoin vieraspukuisen liikanimen aitosuomalaisten alkutavujen kanssa. Kauhtanan alta ilmenevät verka-, sametti- tai schagiliivit niihin liittyvine lyhyine verkahousuineen; jaloissa on silkkisukat ja suurilla hopeasoljilla kiinnitetyt matalat kengät. Näin on pastori juhla-asussaan. Ruoko- tai ebenholtsisauva käsissä ja korkea hattu päässä, ympärillä verkakauhtana turkkivuorineen, jos on lähtö kutsuihin tai kirkkoon; mutta pitkillä kinkeri- ja sairasmatkoilla ovat varustukset toiset: suden-

[1]) Josefina Christina af Forselles veljellensä 12 p. huhtik. 1774 ynnä 2 kirjettä ilman päivämäärää. Upsalan yliop. kirjasto.

tai koirannahkaturkit, ketunnahkainen lakki ja kintaat, jalassa saappaat tai lappalaiskengät.

Kotioloissa on kuitenkin kaikki juhlallisuus kadonnut. Näkipä kirkkoherran viheriässä yötakissaan tai raitaisessa pumpulimekossaan istumassa, aina hän on yhtä kodikkaan näköinen asiaankuuluva pitkä piippu hampaissansa. Piippu on ollut melkein kaikkien Suomen pappien kumppani. Jo tämän aikakauden alussa, jolloin ylöllisyysjuomat teet, kahvit, niin yksinpä nuuskakin vielä olivat tuntemattomia tai harvinaisia herkkuja, viljeltiin kaikkialla piipputupakkaa.

Paitsi piippua on pastorilla postillansa, ruotsalaiset, saksalaiset tai latinankieliset. Ne ovat hänelle yhtä välttämättömät, sillä niistä hän on tottunut kääntämään tai mukailemaan saarnojansa, noita saarnoja, jotka hän laulavalla äänellä kovasti huutaen sunnuntaisin kirkossa esittää. Lisäksi raamattu, pari kirkkokäsikirjaa ja jokunen tomuttunut latinalainen oppikirja niiltä ajoilta, jolloin pastori kokoili tietojensa alkeita Turun akatemiassa, muodostavat ehkä useimpien pappiloitten kirjavaraston. Mutta pappien joukossa on muutamia syvällisempääkin oppia harrastavia miehiä. Heidän kirjahyllyillänsä on uusimman ajan saksalaisten jumaluusoppineitten teosten rinnalla vanhan ajan pakanain iki-ihanoita mestariluomia, Terentiuksen ja Plautuksen komedioja, Pliniuksen kirjeitä, Phaidron satuja ja Homeron kuolemattomat runoelmat. Ovatpa Moliéren huvinäytelmät ja Bailen kriitilliset kirjoitelmat niiden joukossa sijansa saaneet. Pastori on nähtävästi niitä, joiden mieliin kaunotieteen uutterat opettajat Hassel ja Porthan ovat istuttaneet lähtemättömän rakkauden kaikkea humanista sivistystä kohtaan. Siitä myöskin historialliset teokset hänen hyllyillänsä: Bossuetin yleinen historia, Möllerin kirkkohistoria, vertailukoe piplianhistorian ja maallisen historian välillä — ja mitä muuta ehtiikään kirjain nahkaselkämyksistä tavailla. Mutta luonnonopilliset, kasviopilliset ja mittaustieteelliset teokset näyttävät, etteivät valistuskauden lempiaatteetkaan olleet Suomen pappiloissa vieraat: näit siinä Linnaeuksen Länsi-Göötan matkan, Keisslingin käytöllisen fysiikan, Gravesandtin tähtitieteen, Gaddin „hallamittauksista“ ja Brovalliuksen tunnetun kirjoitelman „vedenvähentymisestä“. Lopuksi muutama lääkeopillinen teos: „Tissotin lääkärikirja, Schützerin kääntämä“, Roseenin „anatominen kompendio“ ja Ch. E. Endtlerin „Esitys luuvalosta.“ Onhan piirilääkäri kymmenien peninkulmien päässä ja pastorin täytyy sekä omaisiansa että pitäjäläisiänsä parantaa milloin eivät isiltä perityt kotilääkkeet sauna, terva tai taikatemput auta [1]).

[1]) Tässä mainitut teokset ovat poimitut kirkkoherrain Limnellin, Orraeuksen ja Starckin kirjaluetteloista.

III.

Ajatelkaahan herrastaloamme talvella, pyryssä ja pakkasessa, kun tiet ovat tukitut, tienoo tyhjää niin kauvaksi kuin katse kantaa: vain renkitupa ja ulkohuoneet, sitten laakeita lumenpeittämiä peltoja ja metsiä. Elämä kulkee ylen hitaasti, ei vaikutuksia eikä vaihtelua, tavalliset ompelut ja pikkupuuhat, onnellisimmassa tapauksessa klaveri ja joku ranskalainen romani, mutta sekin harvoin — ylen harvoin. Joskus, viikkojen perästä pistäytyy joku matkustaja, joka ajaa kautta pitäjän, joskus tulevat naapurit ja pitäjäläiset, mutta muuten yhtä ja samaa pitkät viikot ja kuukaudet läpeensä, päivä samanlainen kuin toinenkin. Ajatukset kulkevat hitaasti nekin, kiintyvät pikkuseikkoihin, pyörivät pitäjän tapahtumissa, kunnes ehkä saapuu joku tieto suuresta maailmasta, Turusta ja Tukholmasta, noista synnin ja turmeluksen pesistä, joihin ajatukset kumminkin niin halusta salaisesti luistavat.

„Juodaan viiniä aterioilla kuin ennen ja kuollaan ikävästä ateriain väliajoilla kuin ennen“, näin kuvailee Kellgren kotielämää Flemingien kodissa Villnäsissä; „vapaaherra rehentelee, laskee raakaa leikkiä ja tyhmiä arvosteluja kuin ennen; vapaaherratar katselee alas ja on vaiti kuin ennen; neiti Mina tiuskii ja lukee ranskaa kuin ennen; neiti Jeana laulaa kauniisti ja puhuu lapsellisesti kuin ennen; hänen pikkusisarensa käyvät saappaissa kuin ennen; pikku vapaaherrat ovat pölkkypäitä kuin ennen; mamseli Dubois katselee muihin lausuessaan sukkeluuksiaan kuin ennen; mamseli Kruck on pöllö, yhtä rakastettu kuin ennen; kapteeni De la Crotte kirjoittaa runoja, keksii valheita, säestää muitten sanoja ja lauleskelee väärin niinkuin ennen“.

Vieraitten tulo taloon oli tärkeä tapaus; silloin oli kaikki kuin yhdellä iskulla muuttunut. Uneliaisuus katosi, puheltiin, laskettiin leikkiä, tanssittiin tai pelattiin korttia sekä syötiin ja juotiin ennen kaikkea. Joulun ja uuden vuoden seutuvilla pidettiin pitoja lakkaamatta, silloin oli seuraelämä virkeimmillään. Kellgren palaa matkoiltansa Flemingien luokse Lemsjöholmaan juuri joulukiireihin. „Tullessani tapasin hänen armonsa, hänen armollisen rouvansa ja armolliset penikat täydessä armossa ja kaikki kiivaassa työssä, vapaaherran tarkastamassa pullojaan, vapaaherrattaren tekemässä tulitikkuja ja neidit parsimassa sukkiaan sekä mustaamassa kenkiään lähenevää juhlaa varten. Seuraavana päivänä, eli joulun aattona saapui 6 reellistä Rehbindereitä ja eräs nuori saarnaaja Weckman, sen arvoisan prelaatin poika, jonka pakanalliset turkit mutta apostolinen vatsa teki niin suloisen vaikutuksen meihin, kun me yhtenä iltana näimme hänet yhdessä pormestari Herkepaeuksen kanssa Lydmanin

apteekissa. Silloin alkoivat naiset kaakattaa ja rupattaa ja sitä kesti kolme päivää. — -- Joulupäivänä, sitte kun minä aamusella olin väsyttänyt itseäni syntymäpäiväonnittelun sepittämisellä, toivuin minä, jumalan kiitos, täydellisesti herra Weckmanin kolmituntisen, ylen ihanan saarnan aikana“ [1]).

Siirrymme Flemingien maatiloilta Turun puolelta Keski-Hämeen sydänmaille, missä everstiluutnantti Taube Mustialassa, kapteeni Jägerhorn Jokioisissa ja luutnantti von Wright Saarisissa asuvat toistensa lähimpinä naapureina. On 1763 vuoden joulunpyhät käsissä. Wright ja Jägerhorn ovat kumpikin palanneet ikävästä vahtipalveluksesta Viaporissa perheittensä piiriin, jota he jo kauvan ovat toivoneet. Edellinen oli saapunut juuri pahimmassa kelirikossa kulettuansa 16 peninkulmaa viiden vuorokauden aikana. Ymmärtää sen, että jouluaika tämän jälkeen tuntui hauskalta! Wright siitä antaa seikkaperäisen kuvauksen kirjeessä ruotsalaiselle Lidénille, joka on oleskellut kotiopettajana Jägerhornilla.

„Toisena joulupäivänä kutsuttiin meidät Jokioisiin, jonne saavuimmekin niin mieslukuisina kuin mahdollista Mustialasta, Kankaisista ja Saarisista; ja lukuunottamatta sitä, että me mielellämme annoimme isäntäväkemme pakottaa itsemme jäämään, oli talvi sellainen, ettemme lasten kanssa mitenkään voineet matkustaa ennenkuin viidennen päivän iltapuoleen, jolloin ilma oli hyvin leuto.

Niin hyvin kuin minä matkalla jaksoinkin oli siitä kumminkin seurauksena, että minun 20:een päivään asti oli pakko pysyä enimmäkseen vuoteessani. Mainittuna päivänä olin taas ensimäistä kertaa ulkona, jolloin jälleen kaikki tapasimme toisemme Mustialassa, jonne Jokioisten herrasväki oli saapunut päivää ennen. Sitten käytiin vuorot ympärinsä, niin että me vihdoin 5-päiväisen yhdessäolon jälkeen ja huviteltuamme tavallisella jouluilolla, tanssilla ja musiikilla lopetimme jouluaikamme pappilassa.

Mutta siihen ei ilo sittenkään silläkään kerralla päättynyt, koskapa sitä sittemminkin useasti on ilmaantunut; everstiluutnantti Taube sai veljenpoikansa, joka on minun majurini, vieraaksensa Helsingistä kynttilänpäiväksi, jolloin hän myöskin kutsui meidät lähimpinä naapureinansa luokseen, mutta ennenkuin ehdimme lopettaa kahvinjuontimme päivällisen jälkeen, tuli Jokioisten herra koko perheensä kanssa aivan odottamatta ja silloin oli heti ilo ylimmillänsä, sillä neiti Ann-Lovisa Taube toi 2 viulua mukanaan, antoi yhden herra Skogille ja hoiteli itse toista ja furiiri Taube säesti niitä huiluklaverillansa.

---

[1]) Johan Henrik Kellgrens bref till Abraham Niclas Clewberg, siv. 24—25 ja 29.

Parasta oli, että Jokioisten naiset tulivat aivan valmistautumatta tähän iloon. Jägerhorn oli aterian aikana lausunut, että hän halusi pikimmiten matkustaa rustholliinsa Haudankorvaan ja kun ilma oli kaunis tarjoutuivat naiset tekemään hänelle seuraa ja pyysivät myöskin kaikkien lasten puolesta; matka päätettiin ja jotta ei mikään pakollisuus tekisi retkeä kiusalliseksi, jätettiin kaikki sunnuntaikoreus pois; mutta Jägerhornia huvittaa vieläkin muistella miten neuvottomiksi naiset kävivät, kun hän Haudankorvan luona vain sytytti suuren piippunsa ja antoi hevosensa laukata edelleen Mustialaan.

Muutamia päiviä sitten me uudestansa tapasimme toisemme Mustialassa aivan odottamatta, jolloin kaunis aurinkoinen päivä viekotteli Jokioisten herrasväen tekemään rekiretken 9 hevosella. Mutta minun talostani ei siellä ollut muita kuin minä ja iloinen vänrikki Torsten Jägerhorn. Miten olikaan, piti viulujen uudestaan tulla esille ja tanssia jatkettiin kunnes illallinen oli valmis, jonka jälkeen halusta mentiin levolle.

Niin elämme me nykyjään Tammelassa. Tämä elämä, kuten Herra Maisteri ehkä muistaa, ei niin erikoisesti miellytä minua, sillä kun minä en milloinkaan tanssi tulee ajan pitkään yksitoikkoiseksi istua ja katsella hullutuksia (ellei se ole liiaksi sanottu) ja ellei minulla silloin ole hyvää ystävää jonka kanssa jutella, hävitän säännöllisesti muutamia piipullisia kartuusitupakkaa enemmän kuin tavallisesti" [1]).

Juuri upseeripiireissä osattiin nauttia seuraelämän iloista. Siellä, piireissä, joita ei vaivalloinen virka eikä ankara toimeentulon taistelu rasittanut, mutta ainainen yhteiselämä viekotteli virkeään seurusteluun, siellä oli nautinnon iloista evankeliumia ensinnä alettu toteuttaa. Se oli tullut Tukholmasta Turkuun ja Helsinkiin nuorten ruotsalaisten vänrikkien ja luutnanttien mukana, oli vallannut paikkakunnan naiset ja levisi nyt kuin salainen sairaus kirjeitten ja matkustajain kautta Suomen sydänmaille. Se oli ennen pitkää Suomen sivistyneitten muotisairaus, jonka uhriksi niin vanhat kuin nuoretkin lankesivat. Sivistyneet olivat kansasta eronneet: he tapailivat toisiansa; elantohuolet eivät enää täyttäneet heidän elämäänsä: he tarvitsivat jotakin muuta. Ja sitten tuli tuo uusi huomio, kukaan ei tiennyt kuinka: elämä ei ole ainoastaan yksitoikkoista elämistä ja pakollisten tehtäväin täyttämistä, se on jotakin toistakin, ennen aavistamatonta vaihtelua ja outoja vaikutteita. Elämänilmaukset, omat ja muitten, kelpasivat ilon ja nautinnon lähteiksi, tunnustettaviksi ja tarkastettaviksi; niitä saattoi kehittää ja muo-

---

1) Georg Henrik von Wright J. H. Lidénille 21 p. helmik. 1764. Upsalan yliop. kirjasto.

dostella, järjestää kuin pukujansa määrättyyn kuosiin ja väriin. Siinä oli kokonainen uusi maailma, ainakin aluksi huolellisesti kätkettynä kumartelun, kursailun ja hyvinkasvatetun keskustelun varovaan vaippaan, mutta vaipan läpi saattoi jo tarkkaavalla katseella erottaa ihmisten luontaiset tarkoitukset ja toiveet, luonteitten vetovoimaa ja vastustelemista. Rococon seuraelämä oli alkamassa.

Julkinen seuraelämä ei ole perhe- tai kotielämää, mutta se on siitä suureksi osaksi lähtenyttä ja se vaikuttaa kotien luonteisiin ihan uskomattomalla tavalla. Me emme siis saata sitä sivuuttaa. Ja siksi me siirrymme hetkeksi Turkuun, katselemaan sen yleisiä huveja juuri tuona samaisena aikana, vuonna 1763. „8 päivänä syyskuuta oli jalkaväellä paraati linnankentällä, kapteeni Wetterhoff komensi ja sai rykmenttinsä kanssa paljon kiitosta, sekä niiltä monilta sadoilta katselijoilta, jotka kaupungista olivat tulleet katselemaan että myöskin kaupungin hienoimmilta naisilta, joita oli sinne kutsuttu ja joita kestittiin kahvilla, viinillä, mantelimaidolla ja konvehdeilla vartavasten rakennetussa lehtimajassa. — — — Meidän naisraukkamme eivät koko aikana saaneet nauttia tanssiaisista; mutta muutamat kyllä korvasivat vahinkonsa käymällä joka päivä visiitillä herrojen ratsuväen upseerien luona, jotka yhdessä päällikkönsä kanssa asuivat telteissä, jotavastoin jalkaväki asui kaupunkiasunnoissa“ [1]).

Samana vuonna alkaa kuninkaan etuoikeuttama teaateriseurue antaa näytäntöjänsä Turussa. Ja teaaterissa käynti on rococoihmisen mieliharrastusta. Hän näkee näyttämöllä tutut ihmistunteet tuhansissa eri vivahduksissaan ja värityksissään niinkuin vain joku Marivaux, Destouches tahi Saint Foix saattaa niitä selvittää. Siinä puhuu ylhäisaatelinen markiisi sydämensä valitulle tunteittensa täyteläistä kieltä, kilpakosija kertoo sen omalta kannaltaan ja vihdoin, kuin äänilajia alempana, lakeija kamaripiialle selittää samat tunteet alkuperäisessä karkeassa asussaan. Välistä vaihtuu kummien kohtausten kautta herra ja palvelija, kamarineiti ja valtijatar, omistavat toistensa tuumat ja tehtävät ja antavat niille sillä tavoin uuden, odottamattoman ulkonäön. Kohtaukset, tapaukset ja olosuhteet vaihtelevat, kirjavia käänteitä ja äkkinäisiä yllätyksiä tapahtuu, elämä on monivärinen, kietova ja tarumaisen kaunis; kaikki tuo on kuin unelmaa ja kumminkin kuin puolittain totta. Maailmassa on tuhansittain mahdollisuuksia ja nämä näytelmät, ne näyttävät niihin tien.

Turhaan akatemian arvoisa konsistorio ynnä hänen ylhäisyytensä varakansleri ja piispa kehottavat tammikuun 7 päivänä 1764 läänin

[1]) Anders Bergman J. H. Lidénille 11 p. lokak. 1763. Upsalan yliop. kirjasto.

maaherraa Jeremias Wallénia kieltämään moiset ilveilyt, jotka kaupungin opiskelevalta nuorisolta vievät sen työhalun ja harrastuksen. Mutta turhaan. Pyyntö vie yhtä vähän nyt kuin piispa Haartmanin yritys parikymmentä vuotta myöhemmin toivotuille perille; ja nuorison mieliin painuu näytelmien iloinen satuelämä tuhansine tapauksineen ja mahdollisuuksineen. Näytelmät ovat tosin harvinaista herkkua; vain silloin tällöin, markkina-aikoina kolminaisuudensunnuntain jälkeen taikka muuten satunnaisesti niistä saadaan nauttia. Mutta monet romaanit, ruotsalaiset ja ranskalaiset, antavat tällävälin janoovalle mielikuvitukselle tyydytystä. Niitä luettiin mistä vain saatiin, salaa silloin kun ei julkisesti käynyt päinsä. Vanhempi polvi näet niissä vainusi luvattomiin nautintoihin, jopa siveettömyyteen kiihottavia, kiellettyjä hedelmiä. „Jo kirjoitetaan usein teoksia“, turkulainen väitöskirja vuodelta 1760 valittelee „joita sepustajat haluavat tehdä mieluisiksi kiihottamalla pikemmin paheisiin kuin kertomalla jotakin hyvää ja hyödyllistä, jotka siis ilahuttavat nerokkailla turhanpäiväisyyksillä ja luvattomalla hekkumalla ja runotarten suruksi ne mieltä syöttävät runsaasti saastaisella ruoalla. Varsinkin ovat uusimmat teokset tätä lajia.“ Varotukset ja väitöskirjat eivät auta, romaaneja luetaan aina ahkerammin varokeinoista välittämättä. „Joka päivä kömpii esille romaaneja, kaskuja, viikkolehtiä, matkakertomuksia, alkuperäisiä, käännöksiä, mukailuja“, kertoo Turun moralinen viikkolehti „Angenäma Sjelfsvåld“ vuonna 1783, „niitä on enemmän kuin kaikki Europan sotajoukot, enimmäkseen totuuden, siveyden ja viattomuuden ilmeisiä vihollisia. Kaikki ne pyrkivät aistillisuuteen ja nautinnoihin: kaikki ne tarkoittavat vain ajanvietettä, ilahuttamista. Ja jos joskus jotakin pahetta niissä esitetään, ollaan kyllin varovaisia sanakoreudella, kaksinaisuuksilla ja lystikkäillä mutkallisuuksilla koristamaan siveysoppia, joka ainoastaan on omiansa herättämään muutamia äänekkäitä naurunkohtauksia: nukuttamaan vähätietoista vielä enemmän hullutukseensa ja nostamaan hekkumoitsijan untuvavuoteelle. Uusmuotinen miellyttäväisyys ei voi enää ensinkään vakavaa ja katkerata kestää. Osataan niin hyvin siveellisyyden varjolla nuorten mieliin valaa hempeyttä, erikoista halua purjehtimaan Paphoksen rannoille. — — — Ikuista Juutalaista, Maankruunua ja Gil Blasia luetaan suuremmalla halulla kuin Aasialaista Banisia, Buniania ja heidän kaltaisiansa. Taalalaisvaimon kehtolaulua pidetään parempana kuin Nuorukaisen lähtöä maailmalle. Gulliver, Klim ja Poikani galejalla ovat illanvietteenä, jota vastoin Troilin, Linnén ja Hasselqvistin teosten avaamista pelätään kuin jotakin, jota lääkärit peitetyillä lausumatavoilla mainitsevat. — — — Tiedon ja moraalin annetaan istua kyökinpankolla silläväliin kuin turhanpäiväisyys, tuo

kevytmielinen keikari kulkee pitkin kapakoita ja ahmii itseensä hullutuksia, suomalaista moskaa"[1]).

Todellisuudesta koettavat nuoret näytelmiennäkijät ja romaaninlukijat löytää kiihottuneille mielikuvillensa vastineita, vaihtelua, kokemuksia, seikkailuita. Näissä oloissa huvituksia jatkuu kaikenlaisissa julkisissa muodoissa. „Nyt meillä on täällä hauskaa", kirjoittaa vanha professori Kalm vuonna 1775. „Hovioikeuden nuoriso on presidentillensä pitänyt tanssijaiset, joihin kaikki virkakunnat olivat kutsutut. Senjälkeen on Rothstenin talossa sillan luona alettu pitää niin sanottuja iltamia (assemblée) joka keskiviikko kello neljästä iltapäivällä kello kymmeneen illalla; useat herrat kustantavat ne, jokainen maksaa vain 9 taalaria kuparissa. Naiset saavat täällä teetä, suklaata ja korppuja; sitäpaitsi tanssia ja istua pelipöytien ääressä. Herroilla on tupakkaa ja piippuja eri kamarissa" [2]).

Sitten mainitaan noita iltamia tuontuostakin. Upseerit, nuoret virkamiehet, maisterit ja ylioppilaat niissä osottavat kohteliaisuuttaan kaupungin neideille ja rouville. Olihan kustavilainen huvittelukausi tähän aikaan parhaimmillaan. Kaikenlainen kanssakäynti on virkeä ja Turun hienosto alkaa antaa seuranäytäntöjäkin. „Äskettäin näyteltiin maaherran luona" kertoo Porthan vuonna 1797 „(tietysti kutsutuille vieraille) kolme komediaa yhtaikaa; tohtori Fåhré, joka täällä on sellaisten ilojen toimeenpanija, oli kumminkin niitä kaikkia vähän sovitellut, tahtoo sanoa pilannut. Päänäytelmä oli Tuhlaajapoika, jälkinäytelmä Tynnyrintekijä j. n. e. Näyttelijäin joukossa (kapteenit Hästesko, Rabbe y. m. ynnä joukko hovioikeuden nuorisoa) on meidän professori Bonsdorffimme erikoisesti osottautunut eteväksi, ja näyttelijättärien joukossa (Maaherran tyttäret, neiti Fredenskiöld, mamseli Loffman j. n. e.) vanha neiti Cederström" [3]).

Jokavuotinen, julkinen seuraelämä on kustavilaisella ajalla muodostunut Turussakin Tukholman malliin säännöllisesti uusiintuvine huvituksineen, tapoineen ja muotoineen; määrätty kantajoukko sitä ylläpitää ja elähyttää, tilapäiset ainekset antavat sille suurempaa pontta ja vauhtia. Maaseutulaisilot ovat kaikuna siitä. Sielläkin toimeenpannaan julkisia tanssiaisia ja iltamia, sielläkin yhtyvät säätyläishenkilöt yhteiseen iloon ja ajanvietteeseen, mikäli paikkakunnan voimat sen sallivat. Saa-

[1]) Konsistorin kirjelmä ja Jer. Wallénin vastaus 24 p. tammik. 1764. Tukholman kun. kirjasto. — De mediis restaurandae barbariei 1760, afor. 22. — Angenäma Sjelfsvåld. Åbo den 6 Februari 1783 n:o 7.

[2]) Kalm Mennanderille 27 p. lokak. 1775. Tukholman kun. kirjasto.

[3]) Porthan Caloniukselle 16 p. helmik. 1797. Bref till Calonius, siv. 353.

koot tässä äskensanotun osotteeksi sijansa muutamat otteet Viaporin upseeripiirin kirjeistä 1800-luvun vaihteelta. Ehkäpä huomannee lukija niistä näissäkin piireissä vallitsevien pyrintöjen laatua. „Kohta ovat kaikki maalaisväkemme tänne muuttaneita“ kuuluu Viaporista alulla marraskuuta 1799 „ainoastaan kenraali Klerckerin ovat vielä poissa; syyshuvit ovat myöskin jo alkaneet, sillä meillä oli sunnuntaina ensimäinen iltamamme. Mutta suuret seurat eivät enää minua huvita, muutamat hyvät ystävät ovat minulle (kirjoittaja on eversti J. H. von Gutoffskij) parahiksi“. Ja vuonna 1804 juuri samallaisen talvikauden alkaessa kirjoittaa sieltä ystävättärellensä kenraalska Beata Ottiliana Cronstedt, kuuluisan Savon prikaatin komentajan puoliso: „Olen tosiaankin pahoillani etten kesällä tullut lähteneeksi Strömforsiin, rupeanpa pian uskomaan, että Viaporissa on jotakin lumoavaa, koskapa tuntuu niin vaikealta täältä lähteä, mutta ellei talvella ole vallan hullusti, niin ei mikään voi meitä pidättää jos vain *ma chere soeur*[1]) on kotona eikä aijo pitemmälle matkalle. Jos *ma chere soeur* olisi rakastettava, s. o. tavallista enemmän, niin ajattelisi hän tänne tuloa talveksi, sillä ei kannata ensinkään olla niin paljon kotosalla. Sillä välin voisi *ma chere soeur* antaa kamarineitsyensä reunustaa alushameensa pitseillä liepeistä sekä jatkaa niitä laahustimella ja niiden päälle vain ahdas hame, niin tulee *ma chere soeur* täysin muodikkaaksi, ridikyyli käsivarrelle ja sotiisi sormeen ja niin sitä on jotenkin hyvin laitettu näihin aikoihin“[2]). Choraeus käydessään Viaporissa syksyllä 1800 antaakin, puhuessaan sikäläisistä päivällisistä, kutsuista ja iltamista, sen todistuksen, että „Viaporissa eletään sangen loistavasti“.

Choraeus kertoo myöskin tanssiaisista sellaisessa pikkukaupungissa kuin Kristiina: „Kristiinassa olin iltamassa. Kello $^{1}/_{2}$12 menin kotiin ja laskeuduin levolle. Kello 7 nousin ja lähdin ulos. Tanssia jatkui silloin vielä ja sitä kesti kello 9:ään aamulla. Mielestäni oli tämä nousemisen laatu kaunis, sillä minä tulin silmät kirkastuneina ja näin tuon huiman seurueen väsyneet silmäluomet ja uinuvan tunteenvoiman sekä sanalla sanoen koko maailman turhuuden“[3]).

---

[1]) Rakas sisareni.

[2]) J. H. von Gutoffskij W. C. af Forselles'ille 6 p. maalisk. 1799. Upsalan yliop. kirjasto. Beata Ottiliana Stackelberg (Cronstedt) samalle 15 p. maalisk. 1804. Upsalan yliop. kirjasto.

[3]) Choraeus P. H. Wingelle (?) 18 p. lokak. 1800 ja Nils Mathesiukselle 18 p. helmik. 1802. Bref, siv. 60 ja 93.

IV.

Ihmiset istuvat jäykkinä ja juhlallisina pitkin rococosalin seiniä kankeissa, kohteliaissa asennoissansa ehdottomasti muistuttaen korkeaselkäisten damasti-istuintensa kunnianarvoisia muotoja. Juuri äskettäin ovat he hiljallensa kulkeneet vierasvaraisen isäntänsä kesteihin pitkin puolityhjiä, yksitoikkoisia katuja arkipäiväisen ajatuksettomista kodeistaan ja aivoissa pienen puuteroidun tekotukan alla kuvastuvat raskaasti kotikaupungin tutunomaiset olot ainasamoine ihmiskasvoineen, elatushuolineen ja pienine uteliaine mietelmineen lähimmäisen heikoista ja hullunkurisista luonteenpuolista taikka yleninhimillisistä sanoista ja töistä. Mieliala on vähän painostava, pitäisi jotakin puhua, vaan ei saa puheenpäästä kiinni — jo alkaa neljännestunti lähetä loppuansa yleisen äänettömyyden kiusallisesti vallitessa. „Kunnianarvoisa eukko sanoo vihdoin vakavailmeisesti: *on kaunis ilma tänään.* Nainen ja kaksi herraa, jotka silminnähtävästi juuri ovat vaanineet tällaista sopivata tilaisuutta saadaksensa puhella, vastaavat kaikki kolme yht'aikaa: *niin on;* vaikkakin taivas oli pilvessä ja tuuli kovasti. Tuskin olivat nämät syvämieliset sanat sanottuina kun äskeinen vaitiolo uudelleen alkoi. Nuori herra kauniissa tekotukassa (en tiedä kauppiasko vai sihteeri) koetti vihdoin kohteliaasti alottaa keskustelun. Hän ensinnä vähän liikutti kiharoitansa, kääntyi talon emännän puoleen ja sanoi puolittain ystävällisesti puolittain hämillään: *Rouvalla on tuossa kovin kauniita pitsejä.* Tähän kohteliaisuuteen rouva vastasi yhtä kohteliaana ja hymyilevänä: *Ei. Herra vaan niin arvelee,* ja niin oli toinen näytös päättynyt. Arvelin silloin hyväntahtoisesti vähän herättää henkiin tyrehtynyttä keskustelua ja aloin puhella monenlaisista asioista, mutta ei naapurini eikä kukaan muukaan minulle vastannut ainoatakaan sanaa; ja minä arvelin sentähden että oli sopimatonta tällaisessa paikassa yksin saarnata, joten minun vasten tahtoani täytyi lisätä mykkien lukua. Taas puolentoista vartin paussi, jonka aikana ei muuta kuulunut kuin naisten alituista teen ja kahvin hörppimistä ja herrain yhtämittaista nuuskaamista, sitten uskalsi vihdoin nuori rouva kysyä toiselta: *Onko rouva tyytyväinen imettäjäänsä?* Nämät sanat tulivat ajallansa ja olivat kyllin voimakkaat elvyttämään koko kuoleentuneen seuran. Nyt liikkuivat kaikkien kielet samalla kertaa. Nyt puhuttiin imettäjistä, piioista ja rengeistä, joita kullakin oli taikka oli ollut palveluksessaan. Vihdoin väsyi panetteluinto niin halpoihin aineisiin ja ryhtyi ylhäisempiin, ensin naapureihin, sitten muihin tuttaviin ja lopuksi koko kaupunkiin. Tämä tapahtui sellaisella huudolla,

melulla ja naurulla, että tuskin ukkosta olisi kuulunut, olisi se sitten vaikka kuinkakin kovasti käynyt. [1])

Seuraelämän muodot ovat kankean kohteliaat ja kaavamaiset; ihmisissä taas ilmenee jotakin alkuperäisen luonnollista ja kömpelöä, joka ei oikein ota sulaaksensa noihin ylenkankeisiin kaavoihin. Ihmiset kohtelevat toisiaan tuskallisella huomaavaisuudella, kumartelevat, kursailevat, kutsuvat toisiansa kaikilla mahdollisilla arvonimillä, käyttävät ahkerasti puhuttelusanoja „herraseni“, „Teidän armonne“, „Teidän kunnianarvoisuutenne“, j. n. e. — eikä tarkkaaja oikein pääse selville siitä, kunnioitusko noiden ihmisten sydämissä piilee vaiko pelko. Yhteiskunnallinen arvo ja syntyperä leimaa täydellensä henkilökohtaiset suhteet, henkilöitten olemusta ja luonnetta otetaan vasta toisarvoisena asiana huomioon — he ikäänkuin painuvat asemansa ja arvonimensä taakse.

Eipä ole ihmettä, että jokainen kiusallisen tarkasti vaatii arvonsa mukaista kunnioitustakin. Piispa Haartman, ollessansa vuonna 1777 piispantarkastuksella Kemiön pappilassa, on seuralaisensa vilkkaassa pöytäpuhelussa huomaavinansa puuttuvaa kunnioitusta hänen korkeata asemaansa kohtaan ja alkaa onnetonta toveriansa kaikkien vierasten läsnäollessa torua kysyen tiesikö tämä kumpi heistä oli piispa ja varakansleri ynnä muuta sellaista. Kuuluja ovat myöskin tämän arvostaanaran piispan rettelöt konsistorinsa kanssa istuinpaikastaan konsistorin kokouksissa. Ja 1750 luvun puolivälissä lähettää akatemianapulainen Björklund suuttuneena siitä, että hänen arvonimensä jossakin aikakauskirja-selonteossa on ilmoitettu liian alhaiseksi, selonteon laatijalle tällä kuvaavalla tavalla alkavan kirjeen: „Tähän asti olette Herraseni joutunut riitoihin vainajia koskevista arvosteluistanne, nyt tulette tekemisiin eläväin kanssa ja tulee tämä selkkaus sitä vaarallisemmaksi, kun se tarkoittaa sitä seurustelun kunnianarvoisaa pyhimystä, jota kutsutaan etusijaksi. Olette varmaankin, Hyvä Herra, liiankin tottunut tahi kyllästynyt Tukholmassa kuulemaan ylimääräisistä, koskapa Te olette jättänyt pois tämän arvonimen maisterien Hyllénin ja Brattin virkaylennyksestä puhuessanne, vieläpä julkisesti kummallisella tavalla toimittanut maisteri Nääfin paikalle, jota hänen esimiehensä eivät ole hänelle antaneet. Mitä haluatte nyt, Herraseni, tehdä minun personastani? Adjunkti tai ei adjunkti, vakinainen tai ylimääräinen, akateeminen mitättömyys ja Juhana ilman maata? Niinkö? Jos vielä kerran joutuisin Teidän kynäilynne aiheeksi, Hyvä Herra, ei olisi enää kysymystä josko ja ken,

---

[1]) Kuvaus on otettu Hampurissa ilmestyneestä aikakauskirjasta Der Patriot v. 1724, painettu ruotsiksi vuonna 1769, V Stycket.

vaan olisi ilman muuta selvää: ei mikään ja ei minkään arvoinen.“ [1])

Tällaisia kömpelöitä huomautuksia katsottiin tosin jo silloin hienostumattomiksi ja naurettaviksi, mutta koko kustavilaisena aikana jäivät mieskohtaiset välit yhtä mutkallisen kohteliaiksi. Etenkin oli eri sukupuolten suhde sellainen. Choraeus kertoo isännästänsä kenraali von Willebrandista: Jokapäiväisessä seurustelussaan hän on tutunomainen, ystävällinen ja vapaa, kun hän Jokioisissa oleskelee naisitta ja vieraitta; silloin voin seurustella hänen kanssaan niin hauskasti kuin haluan sekä käydä puettuna missä puvussa tahansa; mutta kun hänen naisensa tulevat sinne käy hän ikäänkuin pelokkaaksi sekä vähän enemmän suljetuksi ja tarkaksi“. Missä seurustelu on näin varovaa ja kaavamaista, siellä se helposti muuttuu kuolettavan ikäväksi — etenkin jos keskustelu päällepäätteeksi on asiallista arvoa vailla. Niinpä sanookin eräs turkulainen kynäilijä 1780-luvun alulta: „Toiset luulevat että hienotapaisuus on siinä, että kursailee, kumartelee, puhuu konstikkaasti mitättömyyksiä, on kankea ja muotoja noudattava seuroissa sekä tarkkaan seuraa niitä tapoja, jotka tässä ovat käytännössä. Hyvä, siinä ei ole mitään pahaa; mutta tuollainen hienotapaisuus ei ole miellyttävä, ei vetovoimainen“.

Muotojen orjaileminen on ikävystyttävää, ehkäpä monelle kiusallista ja kuolettavaa — mutta sitä jatkuu kumminkin. Se nimittäin asettaa ihmiset ikäänkuin matkan päähän toisistaan, rakentaa niinkuin vallit ja varustukset jokaisen ympärille. Sillä tavalla estyvät inhimilliset intohimot ja tunteet liiaksi räikeällä tavalla tulemasta ilmi, sillä tavalla käy jonkun Haartmanin, Björklundin tahi heidän kaltaisensa menettely vähitellen mahdottomaksi: ihmiskunta sivistyy ja hienostuu, käy „poleeratuksi“, kuten tätä ilmiötä ranskalaisella nimellänsä kutsutaan. Mutta valistuskauden filosofit ja oppineet, jotka tätä tarkkaavat, ovat vakuutettuja siitä, että kaiken inhimillisen toiminnan varsinaisena ytimenä on itsekkäisyys, jota yhdyselämä ihmisten kanssa kumminkin pidättää alastomuudessaan esiintymästä, ohjaa ihanteellisempiin muotoihin.

Tarkka, huomaavainen kohteliaisuus pidättää lähimmäisen loukattua itsekkäisyyttä epämieluisasti puhkeamasta ilmi. Sillä ei ole kuitenkaan kaikkea sanottu: moitteeton käytös- ja elämäntapa on hyvä muuksikin. Se näet ei pistä naapurien eikä heidän naistensa silmiin ja säästää sillä tavoin asianomaisen joutumasta yleiseksi puheen aineeksi, numeroksi siinä juorujen kirjassa, jota kanssaihmisten käytöksestä kaikkialla pide-

[1]) Kalm Mennanderille 3 p. marrask. 1771. Tukholman kun. kirjasto. — Björk lund Gjörvellille 11 p. heinäk. 1756. Tukholman kun. kirjasto.

tään. Olemme täten joutuneet suomalaisen rococoajan seurakeskustelusta puhumaan.

„Kuivakiskoisuus ja tyhjyys, joka useimmiten seuroissamme vallitsee“ näin alkaa valituksensa eräs turkulaisten sanomain kirjoittaja vuonna 1771 „kiusallinen ikävä, jota niissä tavallisesti tulee kärsiä, tekisivät yhdessäolon sietämättömäksi ellei olisi keksitty onnellista apukeinoa pelin taidossa. Kallisarvoinen taito! joka olet pelastanut minut kuulemasta ja kärsimästä niiin monta hullutusta! minä uhraan sinulle muutamia plootuseteleitä, sillä sinun avullasi kuluu se aika, jonka ihmisten seura muutoin muuttaisi vaikeaksi ja raskauttavaksi taakaksi“. Todistus ei ole suinkaan suomalaiselle seuraelämälle mairittelevimpia; eikä se kohdistu yksinomaan, eipä edes etupäässä kanssakäynnin muotoihin, vaan sen sisältöön: jokapäiväisen keskustelun aiheisiin.

Kyllääntynyt kertoja käy näet kuvailemaan henkilöitä, joiden kanssa hän on pakotettu alituisesti yksissä olemaan. Emme tällä kerralla puutu nuoreen herra Mopsukseen, joka kertojan mielestä on niin ikävä ja meluava, mutta toverien arvostelun mukaan sanomattoman sukkela. Hänen naispuolinen vastineensa on vilkas Lisette, joka kertojalle tanssiaisissa selittelee uusimpia muoteja, puhuu Celimenen rimsuista, Babianan rakkaudenseikkailuista ja Pamelan teeskenteleväisyydestä, päällepäätteeksi jo neljättä kertaa. Ja lopuksi kertojan arvoisa täti. Tämä suulaasti ja seikkaperäisesti hänelle syöttelee riitojansa naapurinrouvan kanssa, kertoo mitä naapurinrouva oli sanonut ja mitä täti taas vastannut, höystää vielä puhettansa jutuilla valtiopäivämiesvaalin juonista ja Tukholman hovijuoruista.

Tuollaisia suulaita tätejä oli Turussa paljonkin. Niitä oli pyylevä varapresidentinrouva Lagerborg, jonka vuolasta puhetulvaa runoilija Kellgren pelkää, kun hän saapuu Flemingien luokse Kellgreniä parjaamaan ja panettelemaan; professorinrouva Lefrén, joka juoksentelee pitkin kaupunkia valittelemassa ja torumassa sitä, että konsistori on hylännyt hänen miehensä yliopistollisen juhlapuheen. „Hänen kauttansa nyt yleisesti tiedetään, että puhe jo oli valmiina; hän kertoo sen tarkastaneensa ja hyväksi katsoneensa, vieläpä kulettaa sitä pitkin kaupunkia hameentaskussaan ja lukee ystävillensä“. Nämät ja heidän kaltaisensa ne tuntevat kaikki lähimmäistensä heikot puolet ja erehdykset, kaikki pienet hullunkurisuudet ja skandaalit, joista sen ajan Turku oli niin rikas.

Tosiaankin. Meidän tarvitsee vain luoda katsaus vanhojen turkulaisten kirjeisiin tietääksemme miten tarkoin kaikki tuollainen tunnettiin. Vakavat tiedemiehet, kuten Kalm, Porthan ja Calonius seuraavat kaupungin juoruja ainakin yhtä kiinteästi kuin tiedettään, (pitihän tiedemiehen valistusajan mielipiteen mukaan tuntea elämää!) ja ilahuttavat niillä ystä-

viään. „Sanotaan, että vanha rehtori Turdin, joka vähintäin on 77 vuotta vanha, on halukas naimaan vanhan neiti Chytraeuksen ellei tämän veli, notario saata häntä estää.“ „Kun Herra Laamanni Hisinger oli täällä tuotti hän kaupungin Rouville paljon huolta hänen avioliittoaikeittensa arvaamisessa; jotkut luulevat, että hän tarttuu neiti Loffmaniin (ja niin muodoin lyö laudalta Kapteeni Wallenstjernan); toiset taas otaksuvat nuorinta neiti Flemingiä (entisen Willnäsin herran myöhemmästä aviosta): luultavasti he kaikki arvaavat päin mäntyä“. „Täällä kiistellään siitä, onko se nainen, joka nyt on amiraali Stedingkin rouva, näytellyt teaaterissa niinkuin hänen sisarensa“. „Täällä sanotaan, että kenraali Simon Carpelan, joka oleskelee tällä paikkakunnalla, on kosinut Gustaf Alleenin leskeä (Forsmanin tytärtä) mutta saanut rukkaset; sukkelasanaiset ihmiset ovat levittäneet sen huhun, että presidentti Lode (joka päästäkseen harmistaan, on ollut pakotettu myymään suurimman osan kauniista huonekaluistaan, joilla taas kenraali Willebrand ilahuttaa tyttäriänsä) senjälkeen on käynyt lesken puheilla“.

Huhuja on yhtämittaa liikkeellä: oikeita ja vääriä, ne kiertelevät Turussa, leviävät maaseudulle, niitä ihmetellään, selitellään, arvostellaan ja melkein poikkeuksetta uskotaan. Niiden aiheena ovat kanssaihmiset, s. o. virkamiehet, upseerit, aatelismiehet ja rikkaimmat porvarit: sanalla sanoen maan säätyläishenkilöt; muista ei välitetä, ellei joku tavattomampi rikos tai muu yleistä pahennusta herättävä teko vedä säätyläisten katseita heidän puoleensa.

Näin on muodostunut yleinen mielipide, joka salaisesti ja juoruteitä mutta säälittä paljastaa ihmisten pyrinnöt ja toiminnan. Tämä yleinen mielipide ei säästä ketään. Se etsii ja vainuaa alati uutta huvittavaa puheen ainetta, yhäti uusia makupaloja ja herkkuja ihmisten uteliaan vahingonilon tyydytykseksi. Sillä on määrätty käsitys siitä, miten ihmisten tulee olla ja elää, määrätty mallikuva sivistyneestä ihmisestä ja jokaista poikkeusta tästä, jokaista omituisuutta, kulmikkaisuutta, karkeutta ja omintakeisuutta se ahdistaa ankarasti. Siinä yleisen mielipiteen kasvattava toiminta.

Ja mikä on yleisen mielipiteen käsitys, se, jota se ihmisiin tyrkyttää. Epäilemättä se meille on erinomaisen tärkeä tuntea. Meidän hyvien turkulaistemme katseet ovat kääntyneet Tukholmaan päin, valtakunnan vilkkaaseen pääkaupunkiin. Sieltä he tuottavat muoti- ja ylöllisyystavaransa, huonekaluista ja potpouriruukuista maustimiin, makeisiin ja kaikenlaisiin koristeihin asti. Sieltä he saavat uutisensa ja sieltä suureksi osaksi myöskin mielipiteensä. Mutta Tukholma oli silloin kustavilaisen ajan iloinen Tukholma. Siellä ihaillaan kaikkea mikä on ylhäistä ja ulkomaalaista ennen kaikkea ranskalaista; sitä mukaillaan ja

matkitaan. Kuinkas ei sitten Turussa? Niinpä vastaakin turkulainen tapainkatkismus kysymykseen, mitä pitää ihmetellä, näillä sanoilla: Sukkeluutta ja hyvettä, silloin kun se on ylhäistä. Tyhmyyttä ja pahetta silloin kun sitä esiintyy alhaisossa. Kauneudesta kaikkea teennäistä. Sirosta kaikkea muodinmukaista. Koreudesta kaikkea ulkolaista ja kallista". [1])

Tukholmasta tulivat enimmiten kaikki valtiolliset uutiset. Oikeastaan koko valtakuntaa, niin vaikkapa vain Suomeakin koskevista yleisistä kysymyksistä välitettiin varsin vähän. Niistä juoruttiin, mutta ilman tarkempia tietoja ja ilman syvempää ymmärrystä — juoruttiin juoruamisen vuoksi. „Turun koko myssysysteemi on pelkkää lorua" kirjoittaa maaherra Rappe puolisolleen vuonna 1761. „Jos vain saattaa antaa asioille hyvän tavan mukaisen sävyn (en god tone) niinkuin toivon aikaa myöten tapahtuvan, niin he kyllä siellä laulavat toista nuottia. He tekevät kuten muuallakin ja pitävät voittavan puolta; koko heidän ajatustapansa ei ole puolen äyrin veroinen." Kaksi-, kolmekymmentä vuotta myöhemmin on tosin harrastus kaikkiin yleisiin asioihin, myöskin valtiollisiin, kasvanut; mutta 90 luvun alulla antaa kumminkin Porthan Turun piirien mielipiteistä tällaisen arvostelun: „Säännöttömyydet pikkuseikoissa (esim. virkoihinnimittämisissä) vaikuttavat, semminkin meillä, maaseutuväen ajatustapaan enemmän kuin suurten asiain hoito, jota suuri yleisö ei tunne, eikä voi arvostella." [2])

Jotta käsittäisimme Turussa liikkuvia valtiollisia harrastuksia, on meidän kuunneltava Tukholmasta sinne tulevia suupuheita. „Täällä levitellään tavallisuuden mukaan kaikenlaisia kulkupuheita" kertoo Porthan vuonna 1794 „muunmuassa että Neapelin Hovi on julistanut meille sodan, että, vaikka Englantiin kaapatut Tanskalaiset laivat vapautetaan vieläpä saavat ne vahingonkorvaustakin, ei ruotsalaisten laivain laita ole sama (sanotaan, ettei niiden puolesta vaatimusta ole tehtykään); että entinen Neiti Rudenschöld on saanut luvan kuritushuoneesta lähteä maalle, aina Smoolantiin asti, että hänen luonansa ennen lähtöä oli paljon vieraita (jopa itse Prinsessakin) niin että paikka kuritusvankilan edustalla oli täynnä vaunuja j. n. e. Veli huomaa mitä laatua nämät uutiset ovat." Taikka tällaista: „Uutisten joukossa, joita täällä kerrotaan, on sekin, että meille 1 p. marraskuuta julkisesti ilmoitetaan kunin-

---

[1]) Angenäma Sjelfsvåld 1783 n:o 11. Försök til en Conversations Cateches för Cavaillerer, och huru man må lära them enfaldiga at sig i Sällskap skicka. 17 kohta.

[2]) Chr. Rappe puolisolleen 20 p. huhtik. 1761. Helsingin yliopiston kirjasto. Porthan Caloniukselle 12 p. syysk. 1793. Bref till Calonius, siv. 9.

kaan naimisesta. Paljon täällä puhellaan Eksellensi Reuterholmin rengistä, italialaisesta miehestä, joka on korotettu Ruotsin konsuliksi Roomassa ja paavillisen Kultaisen kannuksen ritariksi". Kun Katarina II kuolee, herättää se Turussa tietysti tavatonta huomiota; ajateltiinko siellä kuolemantapauksen mahdollisia seurauksia Venäjälle, Ruotsille taikkapa edes Suomelle, siitä eivät kirjeenkirjoittajat kerro, sensijaan ilmoittaa Porthan: „Täällä puhutaan että hän (Katarina) jalkain ajettumisen parantamiseksi oli käyttänyt puoskaria, joka oli ajanut sairauden päähän pesemällä jalkoja suolavedellä, että hän muutamia päiviä oli ollut pahoinvoipa ja saanut pyörrytyksen oireita j. n. e. Mutta miten varmaa tämä lienee en voi sanoa; että hän joi kahvia aamulla, senjälkeen tunsi kipua ja lähti yksin kabinettiinsa, siellä putosi tuolilta lattialle ja löydettiin siitä vähissä hengin makaamasta, sitä kerrotaan varmana". Ja senjälkeen: „Hyvin vähän tiedämme Venäjältä ja ainoastaan pikkuasioita (miten keisari on muuttanut sotilaitten pukuja, määrännyt kypäräin sijasta kolmikolkkaisia hattuja ja muita tärkeitä asioita! Maailma on kaltaisensa". [1])

Valtioasiatkin otetaan siis samalta henkilökohtaiselta kannalta, tapahtumiin etsitään personalliset, sen tai sen toimimiehen luonteesta selitettävät syyt, valtioitten välisiä suhteita arvostellaan kuin jotakin viranostoa tai naimakauppaa. Paljon tärkeämpää kuin tietää suurten tapausten laatu ja seuraukset on saada selville se, mitä joku kenraali, hovimies tahi miniateri siinä tilaisuudessa on sanonut tai tehnyt.

Vaan oliko sitten Turun seurapiirien keskustelu yksinomaan tuolaista kevyttä juttelemista ja juoruamista? Tapasivathan toisensa näissä akatemisen ammattisivistyksen saaneet miehet, yliopiston opettajat sekä opiskeleva yliopistonuoriso.

Ja alkoihan kaikissa sivistysmaissa yleisö vähitellen puuttua asioihin, jotka tapahtuivat kaukana vieraissa maissa, jopa maanpallon etäisillä äärilläkin. Sanomalehdillä oli säännölliset ulkomaanuutisensa ja juuri uutisten tähden sanomalehdet valistuskaudella löysivät tiensä yhä useampiin säätyläiskoteihin. Mitä niissä oli luettavana joutui pohdinnan ja arvostelun alaiseksi, ylläpiti ja kasvatti vieraitten kansain ja kaukaisten olojen tuntemusta: niinpä tulikin maantiede sivistyneen keskiluokan mieliharrastukseksi. Ruotsissa vapaudenajan virkeä valtiollinen elämä pian ilmeni siinäkin, että kahviloissa ja klubeissa keskusteltiin myöskin vieraitten kansain valtiollisista oloista ensin ruhtinaista, heidän sodistaan ja perintöpyyteistään, liitoistaan ja naimaliitoistaan, sitten muutakin; tiedot vapaudenajan ensivuosilta kertovat meille paljonkin tästä. Ja vielä:

[1]) Porthan Calonlukselle 23 p. lokak. 1794 j. n. e. Bref till Calonius, siv. 134 j. n. e.

kasvava liike, tavaravaihto ja matkustaminen, kaikki tämä oli omiansa liittämään eri maitten ihmisiä toisiinsa ja antamaan heille yhteisiä arkipäiväisenkin keskustelun aiheita; turkulaistenkin kirjeistä huomaa, että he mielenkiinnolla seurasivat kauppalaivain, esm. Espanjasta tulevain tuloa ja odottivat niillä uutisia. Näin kasvaa kaikkialla paikallisen näköpiirin rinnalle uusi ja laajempi, joka, joskin ylen vaillinaisesti, yleiseuropalaisten olojen ymmärtämistä tavottelee.

Tähän yleisharrastukseen liittyy jonkinlainen opillinen, puolitieteellinen. Emme voi tässä tehdä selkoa siitä, miten tämä syntyy, emmekä missä muodoissa sitä muualla maailmassa kehitetään. Niinkuin kaikki oudot, alkamassa olevat ilmiöt seurakeskustelunkin puuttuminen yleismaailmallisiin ja puolitieteellisiin aiheisiin tapahtuu useasti totuttuja seurasääntöjä loukkaavalla tavalla, nurinkurisesti ja naurettavastikin. Niinpä saksalainen Möser kertoo, miten ranskalainen kotiopettajatar hänen isänmaassaan antaa juuri senverran oppitietoja tytöille, että he saattavat herättää miespuolisten toveriensa ihailua sekä itserakkauttansa tyydyttää: herrat ja naiset kokoontuvat keskustelemaan „muutamasta tusinasta“ vieraita miehiä kuten Shakespearesta, Youngista, Voltairesta, Lessingistä ja sen semmoisista ja „sen yömyssyn väri, joka Voltairella oli päässään kun hän toisinaan riensi Ferneyn teaateriin oli kaikille tunnettu“. Ja eräs saksalainen aikakauskirja antaa tällaisen purevan kuvauksen nuoresta seuramiehestä, joka seuroissa pyrkii monipuolisilla tiedoillansa loistelemaan: „Hänen varsinainen työalansa oli muka lakitiede, mutta hänen puheensa ja arvostelunsa ulottui kaiken inhimillisen tiedon aloille. Keskustelussaan hän kulki koko maailman valtioitten halki. Käyttämällä pari sataa kertaa *a propos* ja pari tuhatta kertaa *enfin* oli hän milloin Moskovassa, milloin Japanissa, milloin taas keskuudessamme kahvipöydän ääressä. Naiset, jotka olivat saapuvilla, varoivat tarkoin joutumasta hänen kanssansa puheisiin, koskapa yksi ainoa sana antoi hänelle tilaisuuden esitelmöimään kokonaisen tunnin. Eräs järkevä oppinut, joka istui häntä vastapäätä, istuutui käyttäen kohteliasta tekosyytä toiseen paikkaan, kun hän puolen neljännestunnin kuluessa oli ehtinyt tuon kanssa oleskella kaikissa Europan maissa. *Monsieur,* sanoi hän, *kuulen että olette oppineella uralla.* En ehtinyt avata suutani vastaamaan ennenkuin hän jo puhui Malabarin kielestä, kohta senjälkeen uudesta tyylistä ja sitten Oxfordin akatemiasta. *Enfin,* hän sanoi, *ketä pitää Monsieur taitavimpana nykyjään elävistä saksalaisista runoilijoista?“ j. n. e.* [1])

---

[1]) Justus Möser, Patriotische Phantasien, Die allerliebste Braut vuodelta 1768. Der Patriot, ruotsalaisessa käännöksessä vlta 1769 XIV Stycket.

Me tapaamme tässä seuransankarina paljon pilkatun, opistansa ylpeän pedantin. Hän on kieltämättä aikalaistensa alituisena naurun ja pilkan ehkäpä harminkin aiheena, mutta hän ymmärtää kumminkin vähitellen asettua seuransa kannalle ja silloin hän kylläkin kanssaihmisiänsä opettavaisilla puheillaan miellyttää. Turussa pedantti kouluutuu kuten kaikkialla muuallakin. Siellä tapaamme tosin vielä 1780-luvulla oppineen Biblonin, joka paraillansa astelee ensimäisiä askeleitaan monimutkaisessa seurustelun taidossa. Hän nimittäin menee vieraisille kauniin Lucinden luokse, jota kaunotieteitten ihailijat ympäröivät. „Hän tulee sisään karkeassa kauhtanassa, kumartaa kömpelösti ja heittäytyy sohvaan, puoleksi Lucinden hameen päälle. Sille hymyillään, se taas Biblonia loukkaa. Vihdoin puututaan puhumaan siitä, mihin keskustelu keskeytyi kun Biblon saapui. Jokainen lausui asiasta oman mielipiteensä ja kysyttiin Biblonin ajatusta. *Minä en tosiaankaan ole tottunut* vastaa hän *vaivaamaan järkeäni sellaisilla hullutuksilla, mutta koska olen pakotettu vastaamaan, tunnustan, hyvät herrat, ettei ainoakaan teidän käsityksistänne ole minulle mieleen, Kuulee kyllin selvästi, ettette ole lukenut Aristotelesta, vaikka tämä oli muinaisajan etevin nero: minä sentähden lausun teille muutamia hänen ajatuksistansa.*

Älkää mitenkään, herra Biblon, vastasi nuori Clitandre, *säästäkää Lucinden tähden syllogisminne ja puhukaa ruotsia.* — Biblon jatkaa esitystänsä, sekottaa siihen paljon latinaa, Homerosta, Euripideestä, Ciceroa, Senecaa ja Lambinusta ja lopuksi hän valittaa seurueen tietämättömyyttä. Naurunrämähdys kuului samalla kertaa koko seurueesta ja katkaisi puhujan monisanaisuuden. Tämä menettää kaiken kärsivällisyytensä, syytää suustaan epäkohteliaisuuksia ja pudistaen päätänsä hän palaa kirjojensa luo". — Tuollaisia Bibloneja on Turussa ollut paljonkin. Porthan näki varmaankin niitä luennoillansa koskapa hän varottaa oppilaitansa istumasta seurassa hajamielisinä ja ajatuksiinsa vaipuneina muka oppineemmilta näyttääkseen ja toisaalta hän selittää, ettei sopinut ylioppilaan tuollaisissa tilaisuuksissa yksin ääntä pitää, vielä vähemmin opettajaäänellä muita mestaroida ikäänkuin olisi hän muita viisaampi ja kaikkien asioitten perillä.

Mutta sopivalla tavalla ymmärtävät jo monet nuoret oppineet Auran rannoillakin antaa seurakeskustelulle asiallista ja kumminkin arvokasta sisältöä, sillä he tuntevat koko joukon asioita, jotka ovat omiansa herättämään maallikoissakin mielenkiintoa: he tuntevat muitten maitten outoja tapoja, osaavat kertoa kaikenlaisia kaskuja luonnottomasti kehittyneistä ihmisistä taikka merkillisistä luonteenominaisuuksista, he tietävät luonnonvoimain palveluksen ja taikauskon syyn eivätkä oman

maan väkiluku- ja varallisuussuhteet, taloudelliset epäkohdat ja niiden varalle keksityt parannustoimet ole heille tuntemattomia. Heidän yliopistolliset luentonsa ovat täynnänsä hauskoja kaskuja ja huvittavia tietoja. „Ihmisten ilmeet ovat jotenkin samanlaisia mutta liikkeet hyvin erilaisia. Turkkilainen nauraa meidän kohteliaisuudenosotuksellemme kun otamme hatun päästämme ja kumarramme: hän lyö rintaansa. On vähemmänarvoista minkälaista tapaa tässä noudatetaan, se riippuu kunkin maan menoista. Ranskalaiset antavat vieraansa kulkea edellä, mutta Espanjassa isäntä itse astuu ensin. — Tulee yhdistää luontainen ja teennäinen kieli, jos mieli hyvin esittää, sillä usein vain ilme ratkaisee onko puhe täyttä totta vai ivaa, esm. sepä on kaunis mies. Kun italialaiset puhuvat, liikkuvat kaikki heidän jäsenensä niin että luulisimme heidän riitelevän kun he puhelevat kaikessa sovussa. Kuta enemmän pohjoiseen päin tullaan sitä kylmemmiksi ja liikkumattomammiksi käyvät ihmiset". „Me kuvittelemme, että kielet ovat samanlaisia, mutta niiden välillä on suuri ero. Eräällä heimolla Amerikassa ei ole verrantoa, vaan se huutaa kovempaa tai hiljempää aina sen mukaan kuin käsitteen suuruus vaatii". „Mistä johtuu, että vanhukset aina haluavat kokoilla? että he tulevat itaroiksi? Aristoteles on jotenkin hyvin sen selittänyt. He huomaavat helposti, että he alituisesti tarvitsevat ja jotteivät joutuisi pulaan tulevat he säästäväisiksi. He tulevat epäluuloisiksi, sillä heidän verensä käy kylmemmäksi. Sitäpaitsi huomaa ihminen, että mitä enemmän omaisuutta hänellä on sitä enemmän hänellä on ystäviä ja se häntä mairittelee".

On ymmärrettävissä, että tuollainen uusi, runsas tieto ainakin ensi aluksi ihmisiä viehättää. Seurauksena on erilaisten elinurain edustajien lähenteleminen, yhdessäolo hyödyn ja huvin vuoksi, jota odottavat toinen toisestaan. Oppineet astuvat ulos lukukamareistansa ja aateliset, upseerit, virkamiehet, kauppiaat, kaikki säätyläiset alkavat etsiä heidän seuraansa ja kuunnella heidän kertomuksiansa. Hienot hovimiehet Tukholmassa sellaiset kuin esm. kamariherra Tilas istuvat paljon mieluummin kirjojensa ja papereittensa ääressä kuin käyvät palvelusvuoroillansa kuninkaan tahi kuningattaren luona. Hovimiehistä tulee oppineita. Ja toisaalta taas oppineet ovat tahi ainakin yrittävät olla hienostuneita seuramiehiä. Kreivi Ekeblad kertoo Upsalan matematiikan-professorista Melanderhjelmistä, että vaikka hän onkin suuren keikarin maineessa, hän ylhäisaatelin seurassa sentään joutuu ihan ymmälle. Turussa taas lääketieteenprofessorit, toinen toisensa jälkeen, lyöttäytyvät hienoston seuralaisiksi, esiintyvät keikarimaisesti ja ovat seuraelämän etupäässä. Professori Haartman on ylhäisten ihailema muotilääkäri ja erikoisesti maaherranperheen suosikkeja, Bonsdorff on tunnettu tanssiaisten toimeen-

panija, seuranäytelmäin sankari ja maaherran tyttärien uskollinen ritari ja Avellan alkaa naituansa varapresidentti Lagerborgin tyttären, viettää kovin suurellista elämää. Muut akatemian opettajat esiintyvät enemmän virka-asemansa vaatimusten mukaisesti, mutta hekin etsivät ylhäistä seuraa ja haluavat käydä moitteettomista seuramiehistä.

Tuloksena oppineen säädyn ja virkamiespiirien molemminpuolisesta lähentelemisestä, hienon käytöstavan ja perusteellisen opin yhtymisestä on Aurora-seuran perustaminen. Tarkoituksena on silminnähtävästi antaa seuraelämälle yleisempää kantavuutta ja arvokkaampaa sisältöä ja seurauksena on suomalaisen säätyläissivistyksen syntymisen kielenviljelystä ja kirjallisuutta koskevine harrastuksineen sekä pyrintö perehtyä omaan maahan ja kansaan. Aletaan julkaista omaa sanomalehteä ja sen avulla levittää yhteistä sivistystä maaseuduille; valtiollisia kysymyksiä ei tietysti sanomalehti käsittele, mutta yhteiskunnallisissa ja sivistyskysymyksissä se terveellisellä tavalla joutuu ohjaamaan yleistä mielipidettä maassa.

Aurora-seura ei ajanpitkään jaksanut ylläpitää sitä suurta aatetta, jonka toteuttamisen se oli elintehtäväkseen ottanut: 9-vuotisen, ajoittain varsin laimean toiminnan jälkeen se lakkasi olemasta. Kun tuntee sen ajan turkulaiset, ymmärtää, että niin piti käydä. Itsekäs nautinnonhalu ja eteenpäinpyrkiminen elämän tiellä oli epäilemättä useimpien ainoana silmämääränä: perusteellisten opintojen halveksuminen, virkainosto ja kaikenlaisten suositusten tarpeellisuus, nuo kustavilaisen hallituksen surulliset varjopuolet ovat yleisön käsitystapaan sangen suuresti vaikuttaneet, ne ovat myöskin syypäät Aurora-seuran kuolemaan.

Mutta sitäpaitsi oli seuran aate, niin kaunis kuin se olikin, jo sellaisenaan mahdottomuus. Oppineet eivät ajanpitkään maailmanmiehiä miellyttäneet. Heissä oli jotakin ikävystyttävän perinpohjaista ja kuivakiskoista, yksinpä silloin kun he kaskujansa kertoivat; syventyneinä työhönsä eivät he jaksaneet rococon seurasääntöjä tarpeellisella tarkkuudella noudattaa, heidän tuli valita työmiehen velvollisuuden ja seuramiehen velvollisuuden välillä. Ja useimmat valitsivat edellisen. Minkälaisia seurauksia tästä syntyi, osottavat allaolevat otteet Fredenheimin kirjeistä Bilmarkille:[1]) 27 p. heinäk. 1779: „Porthan on kirjoittanut minulle kirjeen Hampurista, mutta sillä hän ei ole sovittanut sitä ettei ole täydentänyt Kuninkaan kappaletta Auroran asiakirjoja, ettei ole antanut minulle suomalaista lauselmaa tallimestari Munckia varten, ettei ole kiittänyt senaattori Höpkeniä 20 tukaatin lahjasta, yhtä monta kuin pätevää syytä sotaan, jonka hänelle olen julistanut lokakuun puolivälistä asti, jolloin hän lähti täältä"; 9 p. heinäk. 1782: „Herra Porthan on

[1]) Helsingin yliop. kirjastossa.

ollut täällä melkein viikon ajan, mutta hän ei ole vielä kunnioittanut minua etsimällä minut käsiinsä. Sattumalta kohtasimme toisemme eräässä kirjakaupassa. Puhuttelin häntä kohteliaasti, mutta ehkäpä jokseenkin vieraasti ja, jos rohkenen sitä sanoa, jonkinlaisella vastenmielisyydellä, josta en ole vielä voinut vapautua tällaisissa tilaisuuksissa. Hän on niitä henkilöitä, jotka käytöksensä tähden ansaitsevat samanlaista käytöstä, vain sillä erotuksella, jonka tapojen tunteminen tuottaa". Porthan ja Fredenheim olivat seuran perustajat; edellinen noita uuden ajan avosilmäisiä tiedemiehiä, jälkimäinen hovimies, joka joutohetkinänsä vähin tieteili ja harjoitti kirjailijankin tointa; heidän riitaantumisensa on ikäänkuin esikuvallinen ihmisluokille, joita he edustivat.

Ja lopuksi vielä eräs seikka! Nuot oppineet, niin paljon kuin he puhuivatkin hyödystä, valistuksesta, olevaisten olojen tuntemisesta, olivat sittenkin sielunsa salaisimmilla säikeillä kiintyneet oppiin itse opin tähden, rakastivat nahkakantisia kirjojansa ja vanhoja papereitansa enemmän kuin elävää maailmaa. Heidän huomionsa oli kiintynyt tietoihin ja tosiasioihin, ne olivat heidän maailmansa. Mutta maailmanmies, joka niitä jonkun aikaa mielihyvällä oli kuunnellut, tunsi itsensä lopultakin niille vieraaksi. Hän oli liiaksi kauvan katsellut värikästä rococon ihmiselämää ja hän tunsi itsensä siihen yhä läheisemmin vedetyksi. Ei ollut hänestä ihmisolemus milloinkaan näyttäytynyt niin tärkeäarvoisena, viehättävänä ja runsassisältöisenä kuin juuri nyt; ei ihmisten keskenäinen suhde niin viekottelevalta; ei oma osuus niin merkitsevältä. Sillä personallisuus oli herännyt rococohenkilössä ja hän oli löytänyt sen ilmaukset muissakin. Ja seurustelusta oli tullut seurustelun taide. Mutta taide ja todellisuus eivät sopineet yksissä olemaan.

V

Niin tarkoituksenmukaisilta kuin kankeat seuramuodot mukavuutta ja rauhaa rakastavista ihmisistä tuntuivatkin, eivät ne nimittäin jaksaneet uutta, huvinhaluista sukupolvea tyydyttää. Se kaipasi kokonansa toisenlaista elämää ja sitä tavotellen se ylimielisesti sysäsi kaikki estävät ja rajoittavat seurasäännöt syrjään.

Tukholman suurkaupunkilaisissa piireissä oli 1750-luvun seutuvilta eletty ylenmäärin kiihottunutta elämää. Mikä oli kiihtyneisyyden varsinaisin syy, lienee mahdoton lopullisesti selittää. Kaikkea vakavuutta puuttuva rahatilako se tukholmalaiset tasapainostansa saattoi vai olisiko valtiollinen villitys enemmän heidän mielentilaansa vaikuttanut? Vaiko totuttujen turvallisten käsitystapojen kukistuminen ja sitä seurannut epä-

toivoinen tyhjyys ilman isiltäperittyä uskoa ja lujittavaa luottamusta kaikesta huoltapitävään kaitselmukseen? Vaiko suurkaupungin meluava ihmisvilinä ja sen monenmoisten vaikutteitten kiihottava kirjavuus? Taikka pikemmin lienee kaikki yhdessä ollut omiansa kiihottamaan sikäläistä elämää.

Ja Tukholman maailmanmiehen suunseutuville kaivautuu nautinnonhaluinen ilme ja katseihin koteutuu kyllästymättömyys: hän pyrkii ilmeisesti nauttimaan elämästä yli totuttujen ja terveellisten määräin, kunnes hänet ehkä joskus rococo-ajan surullinen melankolia, vuosisadan tunnettu väsähtäneisyys veltonvälinpitämättömänä ja raukeana yllättää. Hän jaksaa lakkaamatta liikkua seuraelämän levottomissa pyörteissä, huumaavissa tanssiaisissa, naamiohuveissa ja juomingeissa myöhäiseen aamuun. Hänellä on tarve tarkata kanssaihmisiänsä, tehdä heistä lukemattomia havaintoja ja johtopäätöksiä, keksiä mitä kirjavimpia seurustelun keinoja ja keskustelun aiheita. Hänen täytyy aina olla epätavallilinen, mieltä kiinnittävä ja huomiota herättävä, pureva, sukkela ja sisältörikas, aina näyttää ylenmääräisiä tunteita tai olla niitä näyttävinään. Hänen tarkoituksensa on kaikilla keinoilla ja mitä moninaisimmassa valossa yhtämittaisesti näytellä itseään.

Näin joutuu kavaljeeri liioittelemaan puhettansa, lauluansa ja nauruansa, katseitaan ja liikkeitään: hän tulee tavallisista ihmisistä luonnottomaksi ja hänen käytöksensä on teennäistä, jonkinlaista räikeäpiirteistä taidetta.

*

Tällaisena saapuu seurustelun taide, nautinnonhalun ja huvitteluraivon mukana, maahamme. Turun sanomalehtien nuori herra Mopsus on jo ilmeisesti tämän viehättävän taiteen viljelijä: „hänellä on kaikenlaisia päähänpistoja, kaskuja naisonnestaan, uusia lauluja ja kontratansseja; joka lauseen jälkeen saa häneltä kuulla laulunpätkän, seikkailun, sukkelan vastauksen ja kovaäänistä naurua“; ja hänellä on mukananansa „seurue yhtä iloisia, yhtä itsetyytyväisiä ja yhtä kohteliaita nuoria herroja“. Heistä ei saata erehtyä: ne ovat samanlaisia meluavia keikareita, kuin se joukko, joka jo vuonna 1733 tavottaa Dalinin Arguksen Tukholman kaduilla. „Oo, huusivat he, rohkeutta Argus, me teemme sinut hienostuneeksi: välistä he minulle lauloivat“ selittelee kiusaantunut Argus „kevytmielisimpiä rakkaudenlauluja, välistä he kirosivat niin, että minä heitä seurasin kuin puupalanen. Nuori mies, hattu kallellaan ja suu vihellyksessä vihjasi minua merkitsevällä katseella että katselisin tyttöä, joka kulki ohitse“. Tällaisia seurueita kuleksii 1760-luvulta alkaen Turunkin katuja: kohteliaita vänrikkejä ja luutnantteja sekä hovioikeuden

iloista nuorisoa. Varmaan on joukossa luutnantti Gripenberg, sama, joka eräänä marraskuun iltapäivänä vuonna 1775 astuu runoilija Kellgrenin lukukammioon Turussa. „Hän suvaitsi“ sanoo Kellgren matkien hänen ranskalaisruotsalaista sekasotkuansa „uhrata ne viehättävät huvitukset, joita hän oli kutsuttu sinä iltana nauttimaan muutamien rakastettavien naisten seurassa, ilolle saada käyttää hyväksensä minun ihastuttavaa keskusteluani“.

Esimerkki tarttuu. Mamseli Timmin kotilääkäri, joka vuonna 1797 sattuu rakastumaan potilaaseensa, on yhtäkkiä ottanut matkiaksensa Turun keikareita. „Tuollaisella pienellä matkalla“ kertoo silloinen potilas „tuli jälleen lääkärini luokseni, mutta niin muuttuneena, että jo kadulla näin, ettei hänen laitansa ollut oikein. Hän oli teettänyt itsellensä uuden kauhtanan, jossa oli pitkät ohjakset selässä niin että ne melkein koskettivat maata, uuden kirjaillun hännystakin, uudenuutukaiset saappaat ja, jos muistan oikein, suuret tupsut polvien kohdalle. Hän tuli nyt, ei kuten ennen kävellen ovesta, vaan melkeinpä sisäänhypäten, halusi olla äärettömän sukkela, tervehti minua nopeasti ja kysyi nyt vain sivumennen miten minä jaksoin; mutta sensijaan hän hyvin laajalti puheli kirjallisuudesta ja tieteistä, mutta etenkin runoudesta. Minä seisoin pitkän aikaa aivan liikkumatta; minulla olisi ollut tavaton halu nauraa sydämeni pohjasta, jos hän, joka näin käyttäytyi, ei olisi ollut B—ström. Vaan tämä hiljainen ja hyväntahtoinen mies, joka niin suunnattomalla vaivalla oli parantanut huonoa terveyttäni, tuo kunnon mies — mikä häntä vaivasi? Jos päivää olisi pitemmältä kulunut, olisin luullut, että mies oli ollut kesteissä ja niissä joutunut yllätyksen uhriksi; mutta nyt en tiennyt mitä ajatella“ [1]).

Niin, kavaljeeri ylenmäärin painostaessaan personaansa tulee luonnottomaksi ja sen kautta helposti narrimaiseksi ja naurettavaksikin. „Jos on jotakin sukkelaa“ sanoo turkulainen *Angenäma sjelfsvåld* „niin hän nauraa täyttä kurkkua, lyö kätensä yhteen ja huutaa hyvä; jos on jotakin kaunista niin hän on juotuvinaan mieluisen hämmästyksen valtaan ja huutaa: Oi! Armollinen neiti! miten se on kaunista! Jos hän kuulee jonkun tavattoman ja kauhistuttavan kertomuksen, huutaa hän: Herra varjelkoon! onko se mahdollista? ottaa rauhoittavaa pulveria ja pirskottaa itseänsä hajuvesillä“. Tällainen käytöstapa osottaa samalla liiallista herkkyyttä ja vastaanottavaisuutta kaikenlaisille vaikutteille, herkkyyttä, joka on tavattavissa vain hienostuneessa hermostossa ja kavaljeeri on siis sillä osottanut, että hän on suurkaupunkilaiselämän

---

[1]) Agatha Eleonora Falcks Lefnadsminnen, Svenska Litteratursällsk. Förhandlingar och uppsatser 14, 86.

hienostuttavassa ilmapiirissä kasvanut. Siksipä on hänen otsallansa ylhäisyyden leima. Porvarilliset moralistit kyllä kutsuvat häntä hemmotelluksi ja naiselliseksi, mutta he eivät yleensä saata käsittää liikasivistyksen luonnollista leimaa eivätkä sitäkään, että tuollainen vastaanottavaisuus sille mitä toinen on sanonut tai näyttänyt, osottaa mitä suurinta huomaavaisuutta asianomaista kohtaan. Se ei saata olla häntä miellyttämättä.

Miellyttää ja mielitellä, mairitella ja ihailla — se juuri onkin tosiseuramiehen tehtävä. Se osottaa vain, että hän kykenee toisetkin näkemään samassa ylenpalttisessa valossa, johon hän haluaa itsensäkkin heidän silmissänsä asettaa. „Jos jollekin on sattunut se onni, että hän rekiretkellä saa ajaa Hänen Armonsa armollista kuomirekeä taikka ottaa talteen Armollisen Neidin tahi Mamselin pudottama hansikas, nenäliina, sukkanauha, ja siitä niin mieluisilta henkilöiltä saa osakseen armollisen katseen; tahi jos he hänelle lahjoittavat muutamia pieniä muistoja tai lahjoja, kuten viheriän nyörinpätkän tahi maronkineulan, lompakon tahi kukkaron tahi jos hänet pyydetään tanssiin tahi häntä iltamassa ystävällisesti kohdellaan; niin hän kiittää kaikkein koreimmilla sanoilla, kaikkein nöyrimmin ja alamaisimmin siitä tyhjentymättömästä armosta, suosiosta ja suvaitsevaisuudesta, sekä niistä lukemattomista hyvistä töistä, joita se ja se Armollinen Henkilö, tavattomasta hyväsydämisyydestänsä on sallinut hänen nauttia. Hän tunnustaa oman personansa mitättömyyden ja niin armollisen kohtalon ansaitsemattomuuden ja suuremmaksi vakuudeksi hän sen kädensuutelemisella todistaa“ [1]).

Tämä ylenpalttinen, mairitteleva kohteliaisuus liikkuu useimmiten kustavilaisajan mutkallisissa muodoissa, joista jo aijemmin on ollut puhe. Muodot ovat aikaa myöten käyneet sirommiksi ja sulavammiksi, mutta samalla niissä säilyy vanhanaikaisen juhlallinen, vähän loitolla pysyttelevä leima. Saara Wacklinin „hovineuvos“ pyytää, tullessansa köyhän sukulaisensa matalaan majaan, „korein sanoin tuhannesti anteeksi huolimattomuuttaan, ettei hän ennemmin ollut käynyt tervehtimässä rouva sisartaan“, onnellinen sukulainen taas „niiasi ja kursaili yhtä paljon kuin komea hovineuvos kumarteli ja sievisteli“; „hän imarteli sekä eukkoa että tytärtä sanoessaan, että nuoren neitosen oli ainoastaan äitiään kiitettävä saamastaan hyvästä kasvatuksesta, suloudestaan sekä miellyttävästä ja taitavasta käytöstavastaan, joka olisi kunniaksi vaikka hovinaiselle y. m“. Ukko Forsenius kysyy tavatessansa nuoruuden-päivien aikuista menuetti-toveriaan „miten Tiina sisar oli jaksanut sinä pitkänä aikana, jonka kuluessa hän oli liidellyt kaukana Charybdiin ja Scyllan välillä, ja vastaukseksi Tiina täti „niiasi niin sirosti ja syvään“, että

---

[1]) Angenäma Sjelfsvåld 1783, n:o 11.

Saara Wacklin kait syystä kyllä epäilee, tokko kukaan nuori tyttö, hänen muistelmiansa kirjoittaessaan, enää olisi voinut tällaista niiausta jäljitellä. Samanlaista kohtausta kuvailee Agatha Eleonora Falck muistelmissaan: Varatuomari Falck, turkulainen salonkisankari tulee huoneeseen. „Astuessaan sisään hän hyvin kunnioittavasti kävi tätinsä luo, tervehti häntä ja kysyi miten matka sinne oli sujunut kun hän sen teki niin yksinänsä; senjälkeen sittenkuin hän hyvin kunnioittavasti oli odottanut tädin vastausta“ kääntyi hän kirjoittajattaren puoleen. joka sairaana makasi matkapatjoilla, pyysi tyttöä kohteliaasti olemaan nousematta ja alkoi tiedustella hänen pahoinvointinsa syytä.

Käytetään monisanaista, huolellisesti valittua ja kuvarikasta kieltä, joka ehdottomasti muistuttaa kustavilaisajan juhlapuheitten korulauselmia. Kellgren on tätä sanarikasta puhetapaa ivannut, kummassakin käytännössä yhtä sattuvasti. Hän uskoo Clevbergin huoleksi „kunniakkaana tehtävänä, kauvaksikaikuvana todisteena luottamuksestansa ilmoittaa hänen auliimman — kuuliaisimman — kunnioittavimman — pelokkaimman — nöyrimmän — tottelevaisimman — alamaisimman ja kaikenlaisen-*imman* tervehdyksensä, kiitoksensa ja kunnioituksensa korkeastisanotulle Herralle ja Veljelle, sekä kaikkein ylenpalttisimman kiitoksen Hänen ansaitsemattomasta lupauksestansa kirjoittaa minulle. Sellainen lupaus sellaiselta mieheltä sellaiselle maan madolle on jo aivan liiaksi“. Ja sitten seuraavassa kirjeessä tämä myrkyllinen ivailu Jusleenin juhlapuheesta Aurora-seurassa: „Aurinko, kuu, Themis, Mars, Apollo, Herraseni, kirjallisuuden viljelys, tunteet, Runottaret, ammatit, Isänmaa, valo, synkkä raakalaisuus — — — — aseta olla, ja, sillä, mutta, koska, oi! ah! ynnä muita prepositioneja, konjunktioneja, apuverbejä j. n. e. näiden sanain väliin ja sinulla on puhe täydessä yhtenäisyydessään“ [1]).

Uudenaikainen seurasankari ei siis ole suinkaan joka suhteessa sysännyt syrjälle entisajan kankeita tapoja, vaan hän osaa niitä myöskin käyttää hyväksensä, kun niin tarvitaan. Sirostettuina kelpaavat hänelle nämät mutkallisuudet juuri mairittelevan arvonannon ja lähentelemisen välikappaleiksi, joista välittömämmät keinot useinkaan eivät ole kaukana. Niinpä kavaljeerin tulee osata „kiusotella jotakuta siitä, että tämä on tahi on ollut rakastunut, antaa naimalupaus jollekin köyhälle tytölle, osottautua kylmäksi ja välinpitämättömäksi sitä kohtaan, jota rakastaa, ihailla jotakin rumaa naista, keksiä valheita, jotka eivät loukkaa kenenkään kunniaa ja mainetta ja joita vain yksinkertaiset ihmiset uskovat, vakuuttaa jollekin avomielisyyttään ja rehellisyyttään ja kunniasanallaan

1) J. H. Kellgrens bref till A. N. Clewberg. siv. 34 ja 36.

luvata jotakin ajallaan, sekä vihdoinkin puhua narrimaisuuksia ja hullunkurisuuksia ilman minkäänlaista yhtenäisyyttä tai järkeä".

Tälle kannalle joutuneena on seuraelämä täysin kehittynyttä taidetta. Sen henkilöt ovat seurataiteilijoita, tarkkaan seuraten rococon tunnettua tyyliä. Heitä ei tietenkään huvita ikävä todellisuus, esm. vanha Turku ainasamoine katuineen, sen yksitoikkoiset poroporvarilliset asukkaat ja vielä vähemmin karkea suomalainen maaseutu sivistymättömine talonpoikineen. Jokapäiväisen elämän harrastukset eivät ole olemassakaan. Jos seuramies on oikeata lajia, ovat hänen harrastuksensa yksinomaan „yleisinhimillistä" laatua. Ympäristö on hänelle yhdentekevä, oma osansa ja kanssapelaajat seuraelämän näyttämöllä ovat hänelle kaikki. Ehkä puhutaan vielä kirjallisuudesta, se on etupäässä ranskalaisista romaaneista, ehkä sielutieteellisistä ja viisaustieteellisistä kysymyksistä, niillä tarkoitetaan kaikenlaisia hienonhienoja huomioita seuraihmisten inhimillisestä olemuksesta sekä näiden johdosta tehtyjä yleisiä johtopäätöksiä ja olettamisia. Mutta sanain sisältö ei enää merkitse niin paljo, sitä enemmän sanain muoto ja tarkoitus. Sillä sanat ja lauseet lentelevät nyt, koreina, tyhjänpäiväisinä, keveinä kuin kirjavat perhoset; ne ovat sanaleikkejä, sukkeluuksia; ne ilmaisevat värityksellään ja muodollaan puhujan persoonallisuutta, ne puolittain salatusti tavottelevat toisen inhimillistä omituisuutta, ovat lisänä ilmeille, eleille, katseille ja liikkeille, ovat jotakin itsessänsä, sellaisinansa — taidetta taiteen vuoksi.

Sivistyneen seuraihmisen harrastukset ovat siirtyneet omamaisen elämän väsyttävistä puuhista vieraaseen mielikuvituksen maailmaan. Sivistys ei ole enää tietoa — se on yksinomaan hienostusta. Tämä hienostus, jota yleisesti sivistykseksi sanotaan, on yksilön korkein avu ja antaa hänelle arvonsa kanssaihmisten silmissä: siispä se tunkee toiseen sijaan kaikki käytölliset riennot, jotka kansakunnan maallista menestystä koskevat. Samalla se saattaa halveksituksi raa'an yhteisen kansan, joka ei ole tämänlaista hienostumista edes aavistanut. Näin on uusi seurataide erottanut sivistyneet kansasta — paljoa kauemmaksi kuin mikään vastakohtaisuus sitä ennen, valistusajan sivistyksen nimessä.

VI

Meidän on astuttava vielä viimeinen askel seurataidon kehityksen mukana. Ja me joudumme taaskin ensinnä Tukholmaan. „Eräänä päivänä menin käymäsille" kertoo eräs nuorukainen „erääseen perheeseen, onne isältäni olin saanut suosituksen. Ilmoittauduin sangen varmasti isännälle, joka lausuttuansa kylmästi: *minua ilahuttaa nähdä Teidät*,

vei minut rouvansa luo. Hän hymyili minut nähdessään, pyysi minua istumaan, kysyi mitä pidin Tukholmasta ja lisäsi, että minulla hänen talossansa oli tilaisuus oppia elämään. Heti senjälkeen tuli sisälle vieras nuori nainen, joka sittenkun oli nopeasti niiannut, heittäytynyt sohvalle ja vakuuttanut että oli pahoinvoipa, sanoi kääntäessään katseensa minuun: *Ah! siinä on varmaankin herra Akatemiasta — aivan veljeni näköinen kun hän sieltä tuli.* -- *Minä suosittelen häntä Teidän huolenpitoonne Juliette,* sanoi rouva; *on vahinko, että hän niin kauvan on tuhlannut aikaansa. Mutta hänet voi vielä pelastaa. Miten vanha olette?* — *Yhdeksäntoista vuotta* vastasin minä ja punastuin harmista. *Esimieheni eivät ole moittineet minua mistään huolimattomuudesta.* — *Juuri sentähden,* puuttui puheeseen Juliette. *Oletteko milloinkaan ollut rakastunut?* — *En neitiseni.* — *Mikä viaton en! Olette ensimäinen kavaljeeri, jonka sanoihin luotan. Minä otan hänet huolenpitooni, haluan tuntea miessukupuolen perinpohjin. Oletteko mielellänne naisseurassa?* Minä kumarsin, en vastannut mitään, punastuin vielä enemmän, otin hattuni, astuin muutamia askeleita taaksepäin uudelleen kumartaakseni ja lähteäkseni, mutta en ollut onnellisempi kuin että töyttäsin tuoliin, jota hämmästyksissäni en ollut huomannut, kaaduin ja olin vähällä vetää Julietten mukaani; tämä ojensi minulle kauneimman käden maailmassa ja pyysi minua olemaan vähemmän pelokas. *Ensi sääntö, jonka Teille annan,* sanoi hän, *on, että ette ole ujo naisseurassa. Isoäiti-vainaa suositteli häveliäisyyttä naisille.* — *Saanhan huomenna aamupäivällä nähdä Teidät luonani, mutta ehdolla ettette punastu. Näen, että haluatte lähteä, hyvästi siksi aikaa*".

Ja täydennykseksi tälle erään nuoren tytön kertomus: „Yksi niitä tapoja, jotka minusta ovat merkillisimpiä, on se, että kavaljeerit saavat olla läsnä kun naiset pukeutuvat. Olen huomannut, että tämä vastaanottoaika on tovereistani hauskin ja mieluisin. Eräs upseeri, sihteeri ja pappi, jonka pitäisi opettaa nuorimpia meistä katekismuksessa, olivat eilen pukeutuessamme läsnä. Jokaisen naisen käsiä, käsivarsia ja jalkoja vertailtiin ja kiiteltiin. Puhuttiin sangen vapaasti siitä, jota kutsutaan rinnaksi maalla, mutta kaupungissa nimellä gorge". Jätämme tytön jatkamaan yksityiskohtaista kuvaustansa: sen sävy lienee lukijalle pääpiirteiltään selvä [1]).

Seuraelämän kehityksen ydinkohtana on kieltämättä eri sukupuolten suhde; ja molemminpuolinen miellyttämishalu on kehitystä eteenpäinvievä voima. Mutta painostaessansa inhimillistä olemustansa sen moninaisissa

[1]) Kaksi viimeksiesitettyä kuvausta tavataan teoksessa Från Stångpiskans Dagar. Kulturhistoriska studier af Otto Sylvan, siv. 162 ja seur.

ilmaisumuodoissa, tulevat kavaljeeri niinkuin nainenkin juuri ensi sijassa näytelleeksi niitä luonteen- ja olemuksen puolia, jotka eri sukupuolille ovat ominaiset. Luonnoton liioittelu vaikuttaa tässä ehkä enimmin. Oman personallisuuden esillä pitäminen muuttuu helposti kevytmieliseksi ja itsekkääksi valloittelemis- ja viettelemishaluksi, varma ja ryhdikäs esiintyminen häikäilemättömyydeksi, inhimillinen harrastus julkeaksi tungettelevaisuudeksi.

Henkilö, joka näkee lähimmäisissänsä vain seurataiteensa välikappaleita, on jo ylenmäärin itsekäs. Ja itsekkyys tuleekin näitten piirien tietoiseksi tunnuslauseeksi; seurahenkilö on yhtämittaisesta ihmisvilinästä ympärillänsä huolimatta yksin eikä hän enää katso voivansa eikä haluavansakkaan kehenkään luottaa. Hän katselee kanssaihmisiänsä väsähtäneen välinpitämättömillä, ehkäpä himokkailla silmillä; eikä hänen mielestänsä ihmisellä enää ole ihanaa inhimillistä sielua, vaan ainoastaan ulkonainen olemus, enemmän tahi vähemmän viehättävä ruumis. Ja jos valistuskauden maailmanmies on seurannut suurten ranskalaisten kirjoja, on hän jo aikoja hyljännyt aikaisemmat hapuilevat mielipiteensä ja vannoutunut Helvetiuksen tahi La Mettrien lauseisiin: „ihminen on seuraa rakastava eläin“ tai „ihmiskone“.

Kavaljeerikatkismuksen ohjeisiin kuuluu myöskin karkea pila eli kiusanteko (gröfre badinage) ja turkulainen sanomalehti mainitsee siitä esimerkkejä: „panetella jotakuta tahi puhua hänestä pahaa, sanoa jollekulle vasten kasvoja että hän on suuri lurjus; muutamat pitävät myöskin karkeana pilana sitä, että on naisten seurassa karkea ja tunkeileva“. Ja mitä tämä pila tarkoittaa? „Kavaljeeri saa sillä tavoin hyvän tilaisuuden tehdä kaikenlaisia julkeita yrityksiä, jotka sangen usein onnistuvat“.

Turun kavaljeerit ovat osanneetkin käyttää näitä neuvoja hyväkseen. 1770-luvun alulla on häikäilemätön käytöstapa, „karkea pila“ päässyt Kupittaan kylpyparantolassa vallalle ja eräänä heinäkuun päivänä vuonna 1771 joutuu liikarasituksen ja unettomuuden heikontama matematiikanprofessorl M. J. Wallenius sen uhriksi. „Eipä oikein tiedetä mikä antoi aihetta tuohon kurjuuteen, niin että se nyt juuri pääsi puhkeamaan; kumminkin arvellaan“ kirjoittaa Kalm „että eräs hänelle Kupittaan terveyslähteellä vesiparannuksen aikana sattunut ikävyys paljon siihen vaikutti; siellä ei ole enää entisten aikain yksimielisyyttä; joukko kylpyvieraita huvittelee tekemällä toisista kylpyvieraista pilaa; Valleniuksen sanotaan joutuneen kerran sellaisen aiheeksi; muutamat syyttävät silloista parantolan viskaalia, vänrikki Favorinia siitä, muutamat taas vierittävät syyn kamreeri Gadolinin niskoille; toiset taas syyttävät toisia; on mahdollista, että kaikki siinä olivat mukana, ehkäpä kaikki yllämainitut yhdessä“. Kerrotaan sitten pilanteon laatu, niin karkea, ettei sitä tässä

tee mieli edes mainita; varsin usein tuollainen vapaatapaisuus yhtyy alkuperäiseen raakuuteen mitä epämiellyttävimmällä tavalla. Kuvaavia esimerkkejä on paljon; otettakoon yksi joukosta. Helmikuulla 1778 tulee joukko ylimielisiä upseereja m. m. luutnantit af Palén ja Hedensvärd parooni Lybeckerin luutnantinvirkatalolle Kemiöön. „He alkavat silloin huvitella juomalla paloviinaa, kaataen kumpikin ja myöskin isäntä suuhunsa 13 tahi useampiakin laseja paloviinaa yhtenä aamupäivänä: parooni Lybecker, jolla oli huono rinta, sai maksaa sen kalliisti; tosin lähetettiin kiireesti sana tohtori Bergmanille", mutta se ei enää paroonia vallattomuuden seurauksista, kuolemasta pelastanut.

Runsas viinan ja viinien käyttö kuului kuten pelikin, kustavilaisen hienoston seuraelämään. Saakoon tässä siitä vain joku viittaus sijansa. Jo vuonna 1758 ruotsalainen Hagström kertoo, että „paloviina on epäjumala, jolle useimmat ihmiset kumartavat polvensa aina maahan asti" ja seuraavina vuosikymmeninä Bakkuksen palvelus saa miltei uskonnon luonteen sekä meillä että Ruotsissa. Minkälaisilla silmillä nautinnonhaluiset ihmiset maailmaa katselivat kuvannee ote kuopiolaisesta käsinkirjoitetusta lehdestä: „Me sydämestämme ylistämme sinua, hyvä Jumala, joka viinirypäleen olet luonut. Mitä hyötyä ihmisillä on ollut ajattelemisesta? Tokkohan se voi kärsimysten tuskia hoiventaa? Ei, rypäleen maku sen yksistänsä tekee. Vaarassa humala sankaria johtaa, ja runoilija vasta juovuspäissään vilkkaasti runoilee, ja päivänvalo ei heitä paljoakaan huvita, jollei sen paisteessa maljaa näy. Kehdosta aina haudan poveen kaiken autuuden alkuna on päihtymys".

Bakkuksen ohella Venus on tullut seuramiesten epäjumalaksi. Rakkaus on kaikkien kavaljeerien huulilla, yleisesti ja peittelemättä. Turkulainen moralisti 1780-luvulta ei voi kylliksi räikein värein sen laatua kuvata. „Rakkaus, jonka lipun alla taistelette, on Teille vielä tuntematon. Olette luopioita ja kunnioitatte puista tahi savista jumalaa, konetta, joka ei koskaan Teidän kunnioitustanne ansaitse. Mitähän olette tehneet oikean ja todellisen rakkauden hyväksi. Niin, Te olette matkineet muutamia lausetapoja pettääksenne rakkautenne tietämättömiä ja viattomia aiheita. Olette naurettavasti mukailleet oikean rakkauden eleitä; olette teennäisesti käyttäneet hymyileviä ilmeitä ja syviä huokauksia ja ensin katsoitte peiliin nähdäksenne miten syvän vaikutuksen voisitte tehdä uhreihin, joita aijotte nielaista".

Kavaljeerin mukana on kasvanut seuranainen: tullut hänen vastineekseen kaikessa. Hänen kehityksensä on ollut ehkä enemmän vaivaloinen, enemmän harrastusta ja voimia kysyvä, mutta sitten onkin hänen olemuksensa yhtenäinen ja tyylikäs ja hän itse koko sielullansa syventynyt osaansa. Seuraava huomattava lausunto vuodelta 1783 osottaa,

että ranskalainen salonkikasvatus oli ehtinyt meillekin: „Hänen ryhtinsä on niin vakava, niin suora: ei mitään nykäisyjä, viehättäviä liikuntoja, kiehtovia käänteitä“ näin alkaa kertomus naistapain opetuksesta. „Hyi miten hän on talonpoikainen. Hän on niin leveä: paksu tyllerö tai lihava letukka. Hänen tulee puolen vuoden ajan, yöt päivät olla kureliivissä, joka vähitellen vedetään tarpeen mukaan yhä kireämmälle. Tanssimestari opettaa häntä miellyttävästi ja suloudella kannattamaan ryhtiänsä, käännähtämään sääntöjen mukaan ikäänkuin hän liikkuisi vietereillä, astumaan tahdissa, vääntämään jalkojansa ulospäin, välistä ottamaan siroja askeleita, mutta joskus myöskin pitempiä „ikäänkuin hän ontuisi: se on sitten muka miellyttävää, ehkäpä tuohon huolettomaan makuun à la Spa“. (Kustaa III oli vuotta aijemmin oleskellut Span kylpypaikassa, joka silloin oli hienon maailman kokouspaikkana). Hänellä on sitäpaitsi suuret jalat: ne ovat inhottavia: se on autettava ahtailla kengillä, jotka ovat kauniita — kumminkin, tuo taito on jo niin yleinen maassa, että sitä ei ole yksinomaan suuremmissa kaupungeissa tavattavissa“ j. n. e.

Ja sitten itse käytöstapa. Sekin on perinpohjaisen muutoksen alainen ja tulos siitä on tällainen: „Hänen on opittava olemaan iloinen ja samalla suljettu: hänen tulee hätäillä, rallattaa, nauraa, tarttua vyötäröönsä, raapia päätään maronkineulalla, ravistaa höyhentöyhtöjään, leikkiä viuhkallaan, kaivella manteleita ja kirjelippuja taskuistaan, heittäytyä sohvaan, juosta kamariin, akkunaan, ei koskaan isiua hiljaa, aina muuttaa paikkaa ja kaiken tämän aikana esiintyä ikäänkuin hänellä olisi hyvin kiire toimittaakseen jotakin tehtävää. Minä en voi kuitenkaan ilmoittaa kaikkia niitä keinoja, joita käytetään niin miellyttävän tarkoitusperän saavuttamiseksi. Mutta voin vakuuttaa, että minun tässä luettelemani ovat tärkeimmät“.

VII.

Hienostunut rococohenkilö on kotioloissaankin toinen kuin valistuskauden alkuaikain ihminen. Seuraelämästä hän siirtää tapansa, käsityksensä ja makunsa myöskin perhe- ja kotielämään; perinnäiset siteet väljentyvät tässäkin yksilöllisten vaatimusten pakotuksesta.

Lukuisat lähteet, varsinkin aikaisemmilta ajoilta, kertovat, miten avioliitot solmitaan. Tytöt luvataan vielä lapsina tuleville miehillensä: jos heidän mielipidettänsä kysytään, ovat he vielä siksi lapsellisia ja kokemattomia, etteivät ymmärrä asiata vakavasti arvostella; he kiintyvät kauniisiin morsiuslahjoihin ja palaavat huolettomina leikkimään siskojensa

luo. Ikäero puolisoitten välillä on säännöllisesti varsin suuri ja vaimon, onnellisimmassakin asemassa olevan, raskaana tehtävänä on suuren talouden, usein maatalouden ja karjatarhankin hoito. Ja vanhempain mielipiteen määrää sulhasen varallisuus; toisin sanoen avioliittoa arvostellaan etupäässä käytännöllisten elatushuolten kannalta. On tunnettua miten maamme pappismiehet usein avioliittonsa solmivat määrätyn viran saadakseen ja samalla turvatakseen edeltäjänsä lesken tahi jonkun hänen tyttäristään. Tällainen naimaliitto mainitaan tuontuostakin virallisissa asiapapereissa nimenomaan viransaannin ehtona. On esimerkkejä siitä, että asianomainen kohta katui kauppojaan ja vastoin sitoumustansa valitsikin puolisonsa toisaalta ja on tapauksia, joissa tuollaisesta kauppasopimuksesta syntynyt avioelämä oli mitä onnettomin. Mutta yleensä lienee aviopuolisoitten suhde silloisen käsityksen mukaan tuollaisissa liitoissa muodostunut varsin siedettäväksi, jopa mallikelpoiseksikin.

Ne harvat aviopuolisoitten väliset kirjeet, jotka 1700-luvun puolivälıltä ovat säilyneet, tuntuvat tätä kylläkin kaunopuheisesti todistavan. Ne kertovat kaikessa välittömyydessään ja vaatimattomuudessaan enemmän kuin seikkaperäisimmät selitykset. „Et voisi milloinkaan kuvitella“ kirjoittaa Mennanderin nuori puoliso Ulrika Palén miehelleen vuonna 1741 „miten ikävä minulla on ollut sinua ja pelkään lähteä Mainiemelle kun minulla jo nyt on ollut näin yksinäistä. Mitenkä on vastaisuudessa olevakaan? Jos minä jollakin tavalla voisin saada kirjettä sinulta, niin minä kumminkin tyytyisin kohtalooni, mutta Jumala tietää miten minä Mainiemellä jaksan kuluttaa päiväni, kun en saa kuulla miten laitasi on, oma sydämeni. Jumala kaikkeinkorkein sinua ylläpitäköön terveenä, rakas ystäväni, niin olisi kaikki hyvin eikä mikään suru minua vaivaisi“. Yhtä välitön on se liikuttava kirje, jonka M. J. Wallenius kirjoittaa Gjörvellille puolisonsa kadotettuaan: „Sittenkuin viimeksi olimme kirjevaihdossa“ hän kirjoittaa „on elämäni ollut merkillisten ja tärkeitten kohtaloitten alaisena, ne ovat olleet osaksi iloisia ja osaksi ylenmäärin surullisia. Olen mennyt naimisiin ja jo joutunut leskeksi. Voi! miten sanomattoman kipeästi ja läheisesti Hänen äkkinäinen ja nopea poismenonsa minua liikuttaa, Hänen, joka on ollut minulle niin uskollinen, lempeä, rakas ja suloinen puoliso. Herra on ottanut minulta silmäteräni, lähimmän ystäväni, elämäni toverin. Herra antoi ja Herra otti, mutta voi miten pian!“ Ja kolme vuotta myöhemmin hän ilmaisee käsityksensä avioliitosta näillä sanoilla: „Se, joka ilman taloudellista vahinkoa taikka sydämen ja luonteen tarvetta voi olla naimatonna, tekee viisaimmin jos hän naimattomana pysyy. Kumminkin on aviosäädyllä erikoiset etunsa: siinä tulee niin sanoakseni suuremmassa määrässä ihmiseksi, kokee enemmän hyvien ja huonojen

päiväin vaihtelua, tulee sävyisemmäksi, ihmisrakkaammaksi, helläsydämiseksi, sääliväiseksi, osaaottavaksi; tulee paremmin tilaisuuteen osottamaan kärsivällisyyttä, rakkautta, tuntemaan omat ja antamaan anteeksi muitten heikkoudet j. n. e."

On tarpeetonta esimerkkejä jatkaa. Eikä olekkaan tarkoitukseni näin vaikeasta ja arkaluontoisesta kysymyksestä varsinaista esitystä antaa: olisihan ainehisto siihen joka tapauksessa riittämätön ja väärinymmärrys helposti tarjolla. Sen ainakin voi huomata, että rococoihmisten teennäinen suhde on pyrkinyt näinkin läheisiä välejä muuttamaan. Niinpä tulevat avierot ylemmissä piireissä tavallisiksi ilmiöiksi. Vuonna 1763 kertoo von Wright paheksuen ja ihmetellen tällaisesta tapauksesta: „koska ei mikään meidän aikanamme ole mahdotonta, niin käy päinsä erota vaimostaan kaikenlaisten asiain tähden". Kirkkokin katsoi velvollisuudekseen sekaantua sovitellen ja estellen tuollaisiin asioihin, mutta tavallisesti sangen huonolla menestyksellä; ja 1790-luvulla on avioero melkeinpä muotina. Kehittynyt seuraelämä tekee naisen itsenäiseksi, antaa hänelle harrastuksia kotielämän ulkopuolella, asettaa hänen käytöksensä ja olemuksensa etusijaan: hän on olemassa siitä hetkestä asti itseänsä ja omaa erikoisuuttansa varten.

Samalla häviää alkuperäinen patriarkaalinen suhde muitten perheenjäsenten keskuudesta. Pojat vielä vuosisadan alkupuolella puhuttelivat isiänsä kaikkien kankeitten kaavojen mukaisesti; Mennanderin isä 1720-luvun lopulla muistuttaa poikaansa, että hän kirjeissään isällensä käyttäisi arvonmukaista puhuttelusanaa ja täyskasvaneitten lasten kirjeissä tavataan vielä kovin alamaista ja kunnioittavaa kieltä. Isät määräävät yleisesti poikainsa elinuran ja holhoavat heitä yksityiskohtaisen tarkasti. Fredenheim vielä kuninkaallisena sihteerinä tekee isällensä tiliä joka äyristä minkä on elatusavuksi saanut. Mutta muutos tapahtuu tässäkin, jos kohta hitaasti. Valitetaan silloin tällöin, että vanhemmat eivät enää halua hoitaa lapsiaan, vaan jättävät heidät pienestä pitäin ensin palvelijain ja sitten kasvattajain, kotiopettajain ynnä tanssinopettajain haltuun ja jäävät siten itse heille vieraiksi. Lapset itseksensä kasvaen tottuvat omin päin elämään.

Kotielämä ei enää ole kylliksi eikä se seuraelämä, joka kotiseinäin sisäpuolelle soveltuu. Perustetaan salaseuroja ja yhdistyksiä ja julkiset huvitukset voittavan jalansijaa vaatimattomampien perhevierailujen rinnalla. Ihmiset eivät ole enää omaisiansa, vaan laajempia piirejä varten olemassa; heidän yleisinhimilliset ja yleismaailmalliset harrastuksensa sitä edellyttävät ja ovat ainoastaan tällä tavoin kehitettävissä. Seuraelämä on alkanut ihmisten olemukseen vaikuttaa ja mullistus tuntuu, jos missään, juuri suomalaisen rococoajan kodeissa.

Kysymys maamme hallituksen vastuunalaisuudesta 1860—80 luvuilla.

Kirjoittanut *K. W. Rauhala.*

Sen ajanjakson kuluessa, jolloin muualla maailmassa vapaiden valtiomuotojen luominen tapahtui, oli maamme perustuslaillinen valtiomuoto, jonka se oli saanut Ruotsin perintönä säilyttää, jäänyt kehittymättä. Tosin oli ensimäisellä vuosikymmenellä venäläisen vallotuksen jälkeen, jolloin vielä vapaan valtioelämän jatkuminen näytti mahdolliselta, tietoisuus konstitutsionimme puutteista ilmennyt yrityksenä saada kansan valtiolliset oikeudet laajennetuksi. Jo tällöin oli erityisenä silmämääränä ollut hankkia konstitutsioniimme se valtio-oikeudellinen karantia, jota oli opittu pitämään konstitutsionalisen valtiomuodon parhaimpana turvana ja jonka voittaminen oli tullut yhdeksi vapauteen pyrkiväin kansain perustuslakitaistelujen päätarkotuksista, hallituksen vastuunalaisuus eduskunnalle. Uuden konstitutsionin, jota kuten tunnettu maamme johtavat miehet vuosina 1818 ja 1819, silloista suosiollista hetkeä hyväkseen käyttäen, koettivat saada toimeen, piti näet m. m. sisältää määräyksen maamme korkeinten virkamiesten vastuunalaisuudesta eduskunnalle ja kontrasignatsionivelvollisuudesta [1]. Mutta niin pitkälle kuin näissä hankkeissa oli päästykin raukesivat ne kuitenkin kasvavan reaktsionin vaikutuksesta. Eikä seuraavina vuosikymmeninä valtiomuodon laajentamispyrinnöt saattaneet tulla kysymykseen, sillä virkavallan raskas painohan tukautti valtiollisen ja yhteiskunnallisen harrastuksen; tuskin oli tällöin perustuslaillisen valtiomuodon säilyminen sinänsäkään mahdollinen. Maamme virkamiesaristokratiasta, johon niinkuin korkeimpiin hallituspiireihinkin oli juurtunut käsitys, että vapaamieliset aatteet olivat vallankumouksellisina ehkäistävät ilmoille pääsemästä, ei ollut valtiollisten uudistusten kannattajaksi, eivätkä muut kansankerrokset olleet liioin siihen kypsyneet.

Uudistusten aika oli kuitenkin maallemme koittava. Valtiollisen tajunnan olivat alkava kansallinen heräys, Europan suurten konstitutsionalis-liberaalisten aatteiden tuulahdukset ja valtaavat, meidänkin maatamme koskevat ajan tapahtumat, kuten Itämainen sota, saaneet virkoamaan. [2])

---

1) Hartman, De tre Gustavianerna, ss. 350—8.

2) Rein, J. V. Snellmanin elämä II, s. 29—30.

Vähitellen, useiden vuosien epämääräisyyden jälkeen, voitti uusi katsantotapa myös korkeimmissa hallituspiireissä vallan, ja perustuslaillinen valtioelämä pääsi elpymään.

Tällöin, valtiollisen kevään hetkenä, heräsi jälleen eloon toive valtiomuodon kehittämisen mahdollisuudesta. Taaskin esiintyy pyrkimys hallituksen vastuunalaiseksi tekemisestä erityisemmin huomattavana. Eikä kysymys olekaan enään hetkellinen vaan saa suuremman kantavuuden. Parin kolmen vuosikymmenen kuluessa se tulee esiin melkein kaikilla valtiopäivillä ja sanomalehdistössä sitä tuon tuostakin pohditaan. Kysymys hallituksen vastuunalaisuudesta muodostui näin huomattavaksi kysymykseksi.

Tieteelliselle tutkimukselle saattaisi mainitun kysymyksen selvittelyllä mahdollisesti olla erikoisempikin merkitys siihen nähden, että sen avulla ehkä voisi luoda lisävaloa ulkomaisten virtausten vaikutuksen määrään ja laatuun meidän oloissamme. Kysymyksessä oleva aika on kuitenkin liian läheinen ja monet puolet ajan historiasta ovat liian vähän tutkittuja, että objektiivinen selvitys mainitussa suhteessa kävisi mahdolliseksi. Mutta toinenkin merkitys saattaa kysymyksen selvittelyllä olla. Sen osottaminen, mistä pyrkimys hallituksen vastuunalaiseksi saattamiseksi lähinnä sai alkunsa, ja mikä otettiin vastuunalaisuuden kehittämisessä lähtökohdaksi, sekä missä muodossa vastuunalaisuus luultiin voitavan toteuttaa, on näet omansa helpottamaan käsityksen saamista siitä, mikä kypsyys silloisissa oloissa oli saavutettu valtiollisten kysymysten arvostelussa niin teoreettisessa kuin käytännöllisessäkin suhteessa. Siihen nähden ei siis vastuunalaisuuskysymyksen koskettelemisen luulisi olevan turhaa.

Ensi kerran joutui hallituksen vastuunalaisuuden tarpeellisuus julkisen käsittelyn alaiseksi vuoden 1862 alussa kokoontuneessa n. s. tammikuun valiokunnassa, joka kuten tiedämme ensinnä näytti aiotulta korvaamaan eräissä suhteissa säätykokousta, mutta sittemmin annetun selityksen nojalla saanut valtiopäiville jätettävien asioiden pohtimista varten asetetun valmistelukunnan luonteen. Niiden lukuisain kysymysten joukossa, jotka valiokunta oli saanut käsitelläkseen, oli yksi joka koski suostunnan myöntämistä edellisinä vuosina syntyneen valtiovelan lyhentämiseksi. [1]) Sen pohdittavaksi joutuminen antoi aiheen niiden käsitysten esilletulemiseen, mitkä eri piireissä vallitsivat silloisesta valtiovarain hallinnosta, sekä sen arvosteluun, ja sitä tietä koko hallitussysteemin tarkasteluun. Useat huomatut miehet, niinkuin Joh. Aug. von Essen, [2]) vara-

[1]) Valiokunnan pöytäkirjat, s. 52.

[2]) Ministerivaltiosihteerin lanko, myöhemmin kuvernööri.

tuomari Adolf Törngren, professori, sittemmin piispa F. L. Schauman, toivat esiin moitteita valtiovarain hallinnon suhteen. Valitettiin sitä, että valtiovelka oli syntynyt epäperustuslaillisella tavalla, että sen suuruuskin oli yleisölle tuntematon ja että sitä oli moitittavasti käytettykin. Konstitutsioni oli puutteellinen, kun se ei eduskunnalle myöntänyt tehokasta tarkastusoikeutta, jollainen oli ehdottomasti hankittava. Mutta jo sitä vähäistä tarkastusvaltaa, minkä perustuslait myöntävät, oli loukattu. Jos siis mielittiin saada todellinen tarkastusvalta aikaan, oli hallituksen vastuunalaisuus eduskunnalle pantava toimeen. Tällaisen vastuunalaisuuden prinsiippi kyllä sisältyi hallitusmuodon 16 §:ään, mutta hämärästi, eikä positiivisia määräyksiä vastuunalaisuudesta liioin perustuslaeissa ollut. Mutta konstitutsioni ilman vastuunalaisuutta oli olemassa vain paperilla eikä sillä ollut todellisuudessa merkitystä. [1]) — Sentähden katsottiin vastuunalaisuuskysymyksen ratkaisua sangen kiireelliseksi, vieläpä vaadittiin vastuunalaisuuden säätämistä ennenkuin suostunnan myöntäminen tulisi kysymykseen; vasta tämän vakuuden saatuaan oli tulevan säätykokouksen varojen myöntämiseen suostuttava. [2]) — Vastuunalaisuuden toteuttamiseksi ehdotettiin useita tapoja. Niinpä v. Essen vaati koko konstitutsionin tarkastusta, jonka yhteydessä valtiovaltain suhteet oli selvennettävä. Törngren ehdotti että valiokunta pyytäisi hallitsijaa antamaan odotetuille valtiopäiville ennen suostuntakysymyksen niille jättämistä lakiehdotuksen, joka muiden karantiain ohella sisältäisi säädöksen hallituksen vastuunalaisuudesta; tai oli ainakin lausuttava toive sen saamisesta, kuten Schauman esitti, vaikkei ollutkaan oikeutta sitä vaatia. [3]) — Vastuunalaisuus oli koskeva senaatin jäseniä ja ministerivaltiosihteeriä. Mitään asiaa ei saanut hallitsijalle esittää ellei senaatti ollut sitä käsitellyt.

Näitä mielipiteitä kannatti suuri joukko valiokunnan jäsenistä, niiden joukossa monet talonpoikaissäädyn edustajat. Mutta oli vastustajiakin. Ne olivat niitä, jotka katsoivat maan tulevaisuuden ja menestyksen riippuvan perittyjen laitosten muuttamatta säilyttämisestä. Vastuunalaisuuskysymyksen nostamista valiokunnassa he pitivät sopimattomana, olipa se heidän mielestään tarpeetontakin, sillä, kuten eräs tämän kannan edustajista tuomiorovasti Torst. Thure Renvall esitti, yleinen ja perustuslaki jo silloisessa muodossaankin sisälsivät, oikein selitettyinä ja sovitettuina, kyllin turvaa virkamiesvallan väärinkäytöksiä vastaan. Jos virkamiehet eivät olleet valtiovaroja oikein hoitaneet, voitiin heidät hallitusmuodon 50 §:n nojalla asettaa vastuuseen, ja tuskin he saattoivat pysyä

[1]) Valiok. pöytäk., s. 328 ja ss.

[2]) Valiok. pöytäk., s. 331 ja ss.

[3]) Sam. s. 341 ja ss.

paikoillaankaan, jos säädyt antoivat heille epäluottamuslauseen; uusia takeita ei näin ollen tarvittu. [1])

Keskustelun jälkeen hyväksytty ponsilause oli laadittu siihen muotoon ettei siinä hallituksen vastuunalaisuutta kosketeltu, mutta jos, kuten eräässä esityksessä mainitaan [2]), pöytäkirjat kokonaisuudessaan hallitsijalle esitettiin, joutuivat tietenkin myös lausunnot hallituksen vastuunalaisuudesta hänen tietoonsa.

Varmemman pohjan saivat valtiomuodon laajentamisharrastukset kun hallitsija vuoden 1863 valtiopäiväin avauspuheessa kosketteli perustuslakien selventämisen tarpeellisuutta ja antoi lupauksen eduskunnan oikeuksien laajentamisesta. Nekin jotka ensimäisenä ja tärkeimpänä uudistuksena pitivät hallituksen vastuunalaisuuden asettamista saattoivat pyrintönsä tueksi vedota siihen, että hallitsija itse oli konstitutsionin kehittämisen katsonut tarpeelliseksi — niin erilaisia kuin lupauksessa tarkotetut laajennukset olivatkin ja niin erilaisen katsantotavan vaikutuksesta kuin ne olivat syntyneetkin. [3])

Niinpä tuli vastuunalaisuuskysymys valtiopäivillä esille kahdessa vuoden 1863 lopulla aatelistossa tehdyssä anomusehdotuksessa. [4]) Toisen tekijä oli esittelijäsihteeri Carl Johan Carpelan, toisen edellämainittu Törngren, joka tammikuun valiokunnassa jo oli esiintynyt vastuunalaisuuden kannattajana. Tosin anomusehdotukset koskivat oikeastaan hallintolaitoksen uudestijärjestämistä — oikeusosaston muodostamista erityiseksi tuomioistuimeksi, senaatin muuttamista jonkinlaiseksi valtioneuvostoksi ja sen erinäisten hallintotehtävien jättämistä uusille perustettaville hallintovirastoille — koska ehdotuksentekijäin mielestä silloinen hallintolaitos ei enään ajan tarpeita vastannut. Mutta anomusehdotuksiin sisältyvä vaatimus hallituksen vastuunalaiseksi tekemisestä sai kuitenkin asian käsittelyssä miltei pääpainon, ja niin kävi sen vuoksi että ehdotuksentekijät itse pitivät tätä kohtaa anomuksensa tärkeimpänä. Kun nimittäin ehdotusten johdosta säädyssä seuraavan vuoden alussa syntyneessä keskustelussa [5]) kysymyksenalaisten uudistusten vastustajat toivat esiin niiden mahdottomuuden tai katsoivat välttämättömäksi että ainakin niiden toimeenpano oli siirrettävä toistaiseksi, huomautti toinen ehdotuksen tekijöistä, että vaikka olosuhteet pakottaisivatkin jättämään hallintolaitoksen uudestijärjestämisen tulevaisuuden varaan oli mitä tärkeintä ennakolta saada

[1]) Valiok. pöytäk., s. 339.

[2]) Bergh, Vår styrelse och våra landtdagar I, s. 95.

[3]) Vrt. Snellmanin ja Stjernvall-Walleenin osaa siinä, Rein, m. t. II s. 429—30.

[4]) Ritariston ja aatelin pöytäkirjat v. 1863 II, s. 880—9.

[5]) Ritariston ja aatelin pöytäk. III, s. 100 ja ss.

vastuunalaisuus toimeen. Se oli tarpeen jo hallitsijan ja neuvonantajain itsensäkin tähden, nämä kun vasta sen kautta saisivat aseman, mikä heille konstitutsionalisessa valtiossa oli tuleva. Vielä vedottiin vastuunalaisuuden tarpeellisuuden ja kiireellisyyden osotukseksi syihin, jotka — kuten huomautettiin — olivat hyvin yli maan tunnetut, vaikkei niitä hienotunteisuudesta tahdottukaan ottaa esille. Törngren oli puolestaan tullut vakaumukseen vastuunalaisuuden välttämättömyydestä saadessaan kerran tilaisuuden nähdä muutamia edellisen ajan administratsionin historiaa koskevia asiakirjoja; eivätkä nämä olleet hänen mielestään ainoat todistuskappaleet, jotka osottivat vastuunalaisuuden tarpeelliseksi.

Kuten tammikuun valiokunnassa koetettiin siis nytkin kysymystä hallituksen vastuunalaisuudesta tehdä perin kiireelliseksi ja tärkeäksi. Monessa muussakin suhteessa esiintyy samallaisia mielipiteitä. Jälleen huomautetaan siitä, että perustuslait jo sisälsivät vastuunalaisuudelle alun. Siinä suhteessa taas otetaan todisteiksi hallitusmuodon mainitut pykälät, mutta lisäksi luullaan löydettävän merkkejä vastuunalaisuusprinsiipistä paljoa kauempaakin, vieläpä aina vuoden 1634 valtiosäännöstä. Vastuunalaisuusprinsiipin kehittämiseen saatettiin siis sitä suuremmalla syyllä ryhtyä, kun ei minkään uuden, tuntemattoman laitoksen toimeenpanoa tarkotettu, ja kun vielä hallitsijakin, joka oli konstitutsionalisuuden suosijaksi osottautunut, tulisi ehkä mielelläänkin siihen suostumaan, koska konstitutsionalista hallitusmuotoa todellisuudessa ei ole ilman hallituksen vastuunalaisuutta.

Edellytyksenä vastuunalaisuuden toimeenpanemiselle oli mainittujen anomusehdotusten laatijain suunnitteluissa alkuperäisesti ollut heidän esittämänsä edellä kosketeltu hallintolaitoksen uudestijärjestäminen. Paitsi mainittua senaatin uudestijärjestämistä vaadittiin vielä Suomen asiain komitean lakkauttamista. Ministerivaltiosihteerin rinnalle oli asetettava vain valtiosihteeri, joka tarvittaessa toimi edellisen sijaisena. Senaatin jäsenten kera oli nämä virkamiehet tehtävä vastuunalaisiksi. Nytkin niinkuin tammikuun valiokunnassa esitetyissä ehdotuksissa nimenomaan huomautettiin, että senaatin oli ehdottomasti annettava lausuntonsa jokaisesta hallitsijalle esitettävästä asiasta, ja — kuten nyt lisättiin — vain vastuunalainen ministerivaltiosihteeri sai esityksen toimittaa. Tätä pitivät muuten nekin, jotka vastuunalaisuuden toimeenpanovaatimuksia vastustivat, välttämättömänä ehtona, jos kerran vastuunalaisuus mielittiin toteuttaa. — Hallituksen toimien tarkastuksen oli eduskunnan asettama tarkastusvaliokunta ja asiamies suorittava; erityinen eduskunnan oikeusasiamies oli valvova, joko rinnan prokuraattorin kanssa, tai yksin jolloin prokuraattorin virka oli lakkautettava, että tuomarit ja virkamiehet noudattivat lakeja. Tuomioistuimena oli toimiva valtakunnanoikeus, johon itseoi-

keutettuina oli kuuluva kaksi korkeimman tuomioistuimen jäsentä ja vanhin jäsen kustakin hovioikeudesta; muut jäsenet oli hallituksen ja eduskunnan valittava, yhtä monta kummankin; milloin korkeimman oikeuden mainitut jäsenet olivat syytten alaisia oli vastaava lukumäärä jäseniä hovioikeudesta astuva heidän sijaansa valtakunnanoikeuteen. — Etupäässä näyttävät Ruotsin olot olleen esikuvina vastuunalaisuuden muotoja suunniteltaessa. Ehdottipa vielä eräs vastuunalaisuuden kannattaja [1]) aatelistossa ruotsalaismallisen opinionilautakunnankin asettamista, se kun valtiopäiväin valitsemana jurynä tuomitsisi, olivatko korkeimman tuomioistuimen jäsenet tehneet sellaisen virheen tai rikoksen tai ilman sitäkin siinä määrin kadottaneet kansan luottamuksen, että heidät oli toimestaan erotettava. Tällä tavoin vasta kansan ääni oikeuden hoitoon nähden tuli kuuluville, jonka vuoksi opinionilautakunnalla olisi suuri merkitys.

Niinkuin mainittiin oli anomuksentekijäin ylläesitetty ehdotus vastuunalaisuudesta liitetty hallintolaitoksen uudestijärjestämissuunnitelmaan. Mutta että keskustelun kuluessa luovuttiin tästä edellytyksestä, kun uudestijärjestämishanke näytti synnyttävän vaikeuksia, ja vaadittiin vastuunalaisuuden toimeenpanemista pysyttämällä hallintolaitos entisessä muodossaan, on edellä nähty. — Yhtä vähän kuin tammikuun valiokunnassa eivät vastuunalaisuuden kannattaja tälläkään kertaa suoranaisesti tuoneet esiin, minkälaista vastuunalaisuutta tarkotettiin. Perusajatuksena on kuitenkin lansunnoissa, ettei minkään parlamenttaarisen vasluunalaisuuden vaatiminen ollut kysymyksessä. Mutta siitä, että jonkuntainen poliittinen vastuunalaisuus kangasteli ainakin muutamain mielissä, on kyllä osotuksia. [2])

Syyt, joilla anomuksen tekemistä sillä kertaa kysymyksessä olevista asioista vastustettiin, olivat monenlaatuisia. Valtiomuodon mukaan, niinkuin valtioneuvos Joh. Gabr. von Bonsdorff aatelistossa esitti, [3]) saattoivat korkeimmat virkamiehet olla vastuunalaiset ainoastaan hallitsijalle ja yleiselle mielipiteelle, niinkuin siihenkin asti; vasta kun säännöllisesti palaavat valtiopäivät saatiin toimeen ja sen kautta valtiomuoto kehittyi puhtaasti konstitutsionaliseksi oli aika panna vastuunalaisuus toimeen Epäiltävää oli vielä, olivatko meidän oloissamme enään sellaiset rikokset mahdollisiakaan, jotka olisivat vaatineet hallitusmuodon 16 §:ssä mainitun valtio-oikeuden asettamista. — Aatelisto kuitenkin hyväksyi

[1]) Hovioikeuden kanslisti Carl Joh. Edelsköld, Ritariston ja aatelin pöytäk. 1863 III s. 112—3. Muista kannattajista mainittakoon vielä esittelijäsiht. Carl Fredr. von Born.

[2]) Vrt. m. m. edellämainittu mielipide opinionilautakunnan tarpeellisuudesta.

[3]) Ritariston ja aatelin pöytäk. 1863, III s. 100—5.

anomusehdotuksen ja pyysi muitakin säätyjä siihen yhtymään. Kun asia sen johdosta tuli papistossa esille, [1]) esiintyi siellä ennenmainittu tuomiorovasti Renvall huomattavimpana ehdotuksen vastustajana. Mahdotonta oli hänen mielestään ajatella vastuunalaisuuden toimeenpanoa muualla tavoin kuin että senaatti — valtioneuvostoksi muodostettuna — oli muutettava Pietariin, että departementtien päälliköt voivat esiintyä alaansa kuuluvain asiain esittelijöinä. Jos taas senaatti jäi Suomeen, ja ministerivaltiosihteeri yksin esitti kaikki asiat, niin syntyi kysymys siitä, oliko hän yksin oleva vastuunalainen hallitsijan ratkaistaviksi joutuneissa asioissa vai yhdessä asianomaisten departementinpäälliköiden kanssa, ja toiseksi oliko hän vain sinänsä lukeva departementinpäälliköiden lausunnot hallitsijalle vaiko antava niistä oman arvostelunsa, mutta joka tapauksessa oleva eduskunnalle vastuunalainen. [2]) — Anomusta puolustava mielipide, jota ennen kaikkea prof. Schauman edusti, pääsi lopulta kuitenkin voitolle. Muissakin säädyissä hyväksyttiin anomusehdotus, ja niin joutui se kaikista säädyistä valitusvaliokunnan käsiteltäväksi.

Noin parin kuukauden kuluttua valmistui mietintö ja tuli huhtikuun alkupuolella v. 1864 säädyissä käsittelyn alaiseksi. Valiokunnan enemmistö oli vastuunalaisuutta kannattanut, mutta osa valiokunnan jäsenistä, joista mainittakoon kanslianeuvos, yliopiston rehtori Adolf Edv. Arppe, olivat panneet sitä vastaan vastalauseen. Talonpoikaissäädyssä ja porvaristossa hyväksyttiin mietintö muuttamatta, mutta muissa säädyissä syntyi siitä vielä väittelyä. Ensi sijassa tahdottiin nyt anomuksen jättämistä siksensä sillä perustuksella, että tällävälin oli asetettu kaksi komiteaa, toinen hallintolaitoksen uudestijärjestämisen, toinen perustuslakien kodifikatsionin suunnittelua varten, ja että siis anomuksen tekeminen olisi tarpeeton, koska muka komiteain asettaminen merkitsi kysymyksenalaisten asiain esilletulemista ilman säätyjen toimenpiteitä. Toiselta puolen taas huomautettiin, että kun ei tiedetty tarkemmin mikä komiteain ohjelma tulisi olemaan, ja kosketeltiinko siinä ollenkaan niin tärkeää kysymystä kuin vastuunalaisuutta, oli tarpeen tuoda esiin anomuksessa eduskunnan toivomukset tässä suhteessa. Mutta ennenkin esitettyjä syitä koetettiin vielä tuoda esille. Niinpä papistossa jälleen vedottiin siihen, ettei vastuunalaisuus ollut mahdollinen ellei hallitsija ollut puheenjohtajana neuvoskamarissa, joka väite toiselta taholta koetettiin kumota osottamalla, ettei hallitsijan ja neuvoskunnan personallinen yhdysvaikutus ollut välttämätön edellytys vastuunalaisuusperiaatteen käytäntöönpanemiselle. [3])

[1]) Pappissäädyn pöytäkirj. 1863—4 I, s. 349 ja ss.

[2]) Näihin ajatuksiin yhtyivät m. m. rovasti Magn. Erik Alopaeus ja kirkkoh. Imman. Bergh.

[3]) Pappissäädyn pöytäk. 1863—4 III, s. 661 ja ss.

Ja uusiakin syitä koetettiin löytää, vieläpä aatelistossa esiintyi puhujia, [1]) jotka vetosivat ulkomaiden, etenkin Ranskan surkeaan esimerkkiin, kuinka suorastaan vahingollinen vastuunalaisuus saattoi olla. Vastustuksesta huolimatta hyväksyttiin anomus näissäkin säädyissä. Muodollisten korjausten tapahduttua tuli vihdoin petitsioni toimeen.

Eduskunnan anomuksessa oli näin toive hallituksen vastuunalaiseksi tekemisestä saatettu hallitsijan tietoon. Mutta niissä ohjeissa, mitkä edellämainitulle kodifikatsionikomitealle vuoden 1864 lopulla annettiin, oli selvästi säädetty yhdeksi niistä periaatteista, joita työssä oli noudatettava, että korkeimmat hallitusmiehet olivat yksinomaan hallitsijalle vastuunalaiset. [2])

Siihen olisi luullut ainakin tällä kertaa vastuunalaisuushankkeiden raukeavan. Niin ei kuitenkaan käynyt. Komiteain työn kestäessä otti sanomalehdistö hallituksen vastuunalaisuuden käsittelyn alaiseksi. Liberaalisen suunnan äänenkannattaja, Helsingfors Dagblad, kosketteli kysymystä helmikuussa v. 1865 eräässä kirjotuksessa. [3]) Vastuunalaisuus oli tässä ehdotettu kohdistettavaksi, kuten edellisillä valtiopäivillä syntyneessä valiokunnan mietinnössäkin oli tehty, enemmän annettuihin neuvoihin, kuin positiivisiin toimiin. Hallitsijan käskyjen toimeenpanijain oli käskyt allekirjotettava ja vastattava niiden lainmukaisuudesta. Kussakin asiassa oli hallituksen jäsenten velvollisuus, valtakunnanoikeuden eteen vetämisen uhalla, tehdä hallitsijan tiedoksi mitä laki vaati; jos hallitsija ei huomautusta ottanut kuullakseen oli neuvonantajan erottava. Että taloudelliset seikat eivät saattaisi hallituksen jäseniä tätä velvollisuuttaan laiminlyömään, olisi heille annettava eläke virkavuosiin katsomatta milloin he vain erosivatkin virastaan. — Paria päivää aikaisemmin kuin edellämainittu lehti oli suomalaisen ryhmäkunnan edustaja, Suometar, kysymystä käsitellyt. [4]) Asiaa katsottiin kyllä suurenarvoiseksi jos vain sen toteuttaminen oli mahdollinen. Muiden maiden mallin mukainen vastuunalaisuus ei olisi täällä suurestikaan hyödyksi, koska hallitsijan valta riippui Venäjän eikä Suomen kansasta, ja koska siis kamppailu hallitsijan ja Suomen eduskunnan välillä olisi liian vaarallinen yritys, että sitä edes voitaisiin koettaakaan. Liiottelua oli pitää vastuunalaisuutta kaiken vapauden perustuksena, mutta turhaa oli toiselta puolen pelko, että valta joutuisi säätyjen käsiin. Tuo pelko oli ehkä vaikuttava koko kysymyksen

---

[1]) M. m. Arppe, ja kenraalimajuri von Schultz, Ritariston ja aatelin pöytäkirj. 1863—4 V s. 688, ja ss.

[2]) Ohjeet kts. Bergh, m. t. I s. 475.

[3]) „Senatens ställning till Hans M:t Kejsaren och till lagen", N:o 42.

[4]) Kirjotuksessa „Ministerien vastuunalaisuudesta", N:o 41.

raukeamisen sillä kertaa. Toivottiin sentään, että vastuunalaisuus toteutettaisiin edes siinä muodossa, että säädyt saisivat oikeuden tarkastaa, pöytäkirjojen avulla, hallituksen toimia ja tehdä muistutuksensa hallitsijalle, jonka vallassa oli joko ottaa ne huomioon tai jättää ottamatta. — Kun siis laissa säädetty vastuunalaisuus haihtui melkein olemattomiin, esitetään vähää myöhemmin eräässä toisessa kirjotuksessa, [1]) että sensijaan olisi moraalista vastuunalaisuutta vahvistettava, joka parhaiten kävi päinsä sillätavoin, että säädyille annettaisiin interpellatsionioikeus ja hallituksen jäsenet velvotettaisiin vastaamaan valtiopäivillä personallisesti tehtyihin kysymyksiin.

Sanomalehdistössä lausuttu toive vastuunalaisuuden toimeenpanemisesta edes ylläkuvatussa muodossa oli kohdistettu siihen, että hallituksen asettamain komiteain ehdotuksissa koetettaisiin asia toteuttaa. Eikä komiteoille annetut ohjeet estäneetkään niitä sentapaista yritystä tekemästä. Kun näet määräyksen mukaan hallituksen jäsenet saattoivat olla vain hallitsijalle vastuunalaiset, ehdotettiin mietinnöissä, jotka valmistuivat kesällä v. 1865 ja senaatin lausunnon kera lähetettiin keväällä v. 1866 Pietariin, sellaisen säädöksen antamista, että senaatin jäsenet, prokuraattori, korkeimman oikeusistuimen jäsenet, ministerivaltiosihteeri apulaisineen ja vieläpä kenraalikuvernöörikin voitaisiin asettaa erityisen tuomioistuimen eteen silloin kuin keisari katsoi heidän tehneen itsensä syypäiksi edesvastuuta vaativiin rikoksiin. [2]) Tuomioistuimen muodostaisivat hovioikeuksien ja perustettaviksi ehdotettujen kollegioiden presidentit, vanhin kunkin hovioikeuden neuvos ja Suomen sotaväen inspehtori; milloin syytös koski korkeimman tuomioistuimen jäseniä olivat senaatin puheenjohtaja ja järjestettäväksi esitetyn oikeusdepartementin päällikkö astuvat tuomioistuimeen, mutta muissa tapauksissa tarpeen vaatiessa kaksi korkeimman oikeuden vanhinta jäsentä.

Komiteain töistä jäi pysyväksi tulokseksi vain uusi valtiopäiväjärjestys, josta kuten tunnettu armollinen esitys annettiin vuoden 1867 valtiopäiville. Hallitusmuodon uudistukset olivat rauenneet etupäässä kenraalikuvernöörin asemaa koskevien ehdotusten vuoksi. [3]) Hallintolaitoksen uudestijärjestäminen taas oli siirrettävä toistaiseksi koska se vaati, kuten valtaistuinpuheessa sanottiin, enemmän varoja kuin sillä kertaa oli käytettävissä. Vastuunalaisuuskysymyskään ei näin ollen edistynyt tätä tietä entistä pidemmälle. Mutta silti se ei ollut tulematta taaskin esille valtiopäivillä. Aatelistossa esitettiin jälleen anomusehdotus, jossa m.

[1]) „Ministerien puhuteltavuus“, N:o 43.

[2]) Bergh, m. t. I, s. 479.

[3]) Rein, m. t. II, s. 520.

m. hallituksen vastuunalaisuutta vaadittiin. [1]) Sen tekijä, maanviljelysneuvos Joh. Gust. Schatelowitz, kartanonomistaja Viipurin läänistä, oli sen aatelistossa muodostuneen ryhmäkunnan johtaja, jota nimitetään Elimäen puolueeksi, ja on hänen mainittua mietintöänsä katsottava ikäänkuin puolueen ohjelmaksi. Johdonmukaisuuden ja yhtenäisyyden puute asiain johdossa — se oli hänen esittämänsä memorialin pääsisällys — oli saattanut maan onnen vaaraan. Vaikea asema, mihin maa oli joutunut, vaati useita reformeja, mutta välttämättömänä edellytyksenä niiden toimeenpanomahdollisuudelle oli korkeimman hallitusviraston uudestijärjestäminen. Koska edellisillä valtiopäivillä suunniteltu kollegialisen systeemin mukainen uudistus oli täytynyt suurten kustannusten vuoksi jättää sikseen, ehdotetaan nyt ministeriaalista järjestelmää, joka ei vaatisi enemmän varoja kuin silloinenkaan hallintolaitos. Oikeusosasto oli erotettava senaatista erityiseksi tuomioistuimeksi ja talousosastosta muodostettava hallitus, jonka jäsenistä osa toimeenpanevina ministereinä saisi itsenäisen toimialan; vain erityiset määrätyt asiat oli hallituksen jäsenten yhteisistunnoissa käsiteltävä. Hallitus olisi vastuunalainen, mutta muu juriidinen vastuunalaisuus, kuin mikä lakeihin jo sisältyi, ei olisi kysymyksessä. Sitävastoin tahdottiin sitä enemmän panna painoa moraaliseen, personalliseen vastuunalaisuuteen, joka syntyisi juuri ministerialisen systeemin kautta, kun hallituksen jäsenet vapautuisivat kollegialisista muodoista ja saisivat ifsenäisen toimivallan; silloin ministeri ei jättäisi, koko kansan huomion ollessa yksin häneen kiintyneenä, tavottelematta maan etua. — Kun anomusehdotus maaliskuun alussa otettiin säädyssä keskusteltavaksi [2]), kohdistui kritiikki pääasiallisesti siihen, että anomuksentekijä hylkäsi juriidisen vastuunalaisuuden, vieläpä tahtoi poistaa ainoat takeetkin — kollegialiset muodot — virkamiesten mielivaltaa vastaan ja tehdä ministerit opinionin vaihteluista riippuviksi onnenonkijoiksi. Ministerit eivät tulisi minkäänlaisen vastuunalaisuuden tai kontrollin alaisiksi. Toista olisi ollut, jos anomuksessa olisi vaadittu tarkastusvaliokunnan, oikeusasiamiehen tai muun sellaisen asettamista, mutta sitä ei oltu tehty. Prokuraattori v. Knorring, joka arvostelijana esiintyi, huomautti vielä, että lakeihin sisältyvä juriidinen vastuunalaisuus, johon anomuksessa oli vedottu, ei mitään merkinnyt, koska valtakunnanoikeuden asettaminen — siihen tarvittavien jäsenten puutteessa — ei ollut mahdollinen. Ehdotettu reformi oli taka-askel konstitutsionalisuuden tiellä. — Muitakin syitä ja syytöksiäkin, m. m. että ehdotus oli lähtenyt vain tarkotuksesta moittia hallitusta ja tehdä hyökkäys äsken toimeenpantua rahareformia vastaan, tuotiin esiin anomuk-

[1]) Ritariston ja aatelin pöytäk. 1867 I, s. 98—101.

[2]) Ritariston ja aatelin pöytäkirj. 1867 I, s. 145 ja ss.

sen vastustamiseksi [1]). Niiden johdosta pyysi anoja asian lykkäystä seuraavaan istuntoon saadakseen kirjallisesti puolustautua syytöksiä vastaan, mutta siihen ei maamarsalkka suostunut, ja anomusehdotus hyljättiin. Seuraavassa istunnossa ehdotuksentekijä kuitenkin pani vastalauseensa maamarsalkan mainittua kieltoa vastaan, jolloin Elimäen puolueen miehet esiintyivät hänen aatteidensa kannattajina [2]). — Vielä sanomalehdissäkin koetti Schatelowitz kantaansa puolustella [3]). Onnistuttiinpa hänen memoraalinsa saada hallitsijankin tietoon [4]). Vaikuttiko se senaatin ohjesäännön reformiin, joka keväällä v. 1869 hallinnollista tietä pantiin toimeen, ja jossa toimituskuntain päälliköille annettiin erinäisissä asioissa päätösvalta, ei ole vielä lopullisesti selvitetty [5]).

Huvittavaa on muuten nähdä, kuinka toiveet olivat herkkiä melkein kaikkialta löytämään mieliaatteen toteutumisen mahdollisuuksia. Kun uusi valtiopäiväjärjestys ilmestyi sisältäen säädöksen, että säädyt saattoivat kokoontua yhteisiin plenumeihin, joissa hallituksen jäsenetkin saisivat ottaa osaa keskusteluihin, syntyi sen johdosta kuvite [6]), että siitä muodostuisi tilaisuus, jolloin voitaisiin interpellatsionioikeus saada käytäntöön ja että niin syntyisi ministerivastuunalaisuus sikäli kuin se meidän oloissamme oli mahdollinen. Vielä useita vuosia myöhemminkin tuodaan esiin toiveita säätyjen yhteisistuntojen muodostumisesta tilaisuuksiksi, jotka edistäisivät läheisemmän vuorovaikutuksen syntymistä kansan ja hallituksen välillä [7]). Olipa eräs ruotsalainen tutkijakin arvellut niiden kautta muodostuvan eduskunnan ja hallituksen välillä yhdystoiminnan, joka ei suuresti eroaisi siitä, minkä interpellatsionin käyttäminen vaikutti [8]). — Kuinka vähän toiveet ovat tässä suhteessa toteutuneet, sen hyvin tiedämme.

Suoranaisesti ei vastuunalaisuuskysymys tullut julkisuudessa esille seuraavan vuosikymmenen kuluessa. Silti ei kuitenkaan puutu sen

---

1) Vastustajia olivat m. m. vapaah. F. R. de la Chapelle, G. J. Järnefelt, Fridr. Pipping, R. Björkenheim, J. A. Björksten.

2) Puolustajia, joista enimmät Elimäen puolueeseen kuuluvia olivat m. m. kreivit A. Aminoff. G. Armfelt, G. M. Creutz, vapaah. Henrik Aug. Wrede, v. Daehn.

3) Helsingfors Dagblad 1867 N:o 63.

4) Rein, m. t. II, s. 573.

5) Rein arvelee että main. reformi ei sen seurauksena ollut, m. t. II, s. 573, mutta Berghin mukaan se olisi reformin suuntaan jossain määrin vaikuttanut, m. t. II s. 26.

6) Kirjallinen kuukauslehti 1869 s. 107.

7) Mechelin, De fyra stånden: Finsk Tidskrift 1876, s. 166 Vrt. myös Ritariston ja aatelin pöytäk. v. 1882:n valtiopäivillä I, ss. 156—7, 189.

8) Svedelius, Om finska landtdagar och landtdagsordningen s. 57—8.

mielialan ilmipyrkimistä, josta vastuunalaisuusharrastus johtaa alkunsa. Hallintolaitoksen uudestijärjestämistä tarkottavain pyrkimysten yhteydessä, jotka pyrkimykset yhä pysyivät vireillä, tulee ehtimiseen ilmi halu saada eduskunnan tarkastusvalta etenkin oikeuslaitoksen toimintaan nähden laajennetuksi. Niinpä vuoden 1872 valtiopäivillä oli säätyjen oikeusasiamiehen asettaminen prokuraattorin rinnalle laillisuuden valvojaksi erikoisen huomattavana pyrintöperänä. Konstitutsionalisen valtiomuodon katsottiin sellaista edellyttävän. — Kaikissa säädyissä tehtiin anomuksia oikeusasiamiehen asettamisesta [1]). Hyvin varovaisia kuitenkin tällä kertaa oltiin; useimmissa anomuksissa ei asiamiehen tarkastusvaltaa uskallettu ulottaa edes senaatin toimintaan, ja lakivaliokunnan mietinnössä ehdotettiin oikeusasiamiestä koskevan anomuksen rinnalla tehtäväksi pyyntö, että jos asiamiehen asettamiseen ei voitu suostua prokuraattori ainakin velvotettaisiin antamaan valtiopäiville kertomus, minkä vaihtopuolen hallitsija sittemmin hyväksyi. Pitkälle ei siis oltu päästy edes eduskunnan kontrollioikeuden laajentamishankkeessa. Eikä vuoden 1877—8 valtiopäivillä tehty tämänkään suuntaisia yrityksiä. Sitävastoin herää jälleen 1880 luvulla vastuunalaisuuskysymys eleille. Mutta kun se silloin on saanut melkoisesti toisen luonteen, esitettäköön ennen siihen siirtymistä muutamia päätelmiä edellä kosketellun johdosta.

Ensinnäkin kääntyy huomio siihen, missä määrin olevat olot tosiaankin tekivät välttämättömäksi niin pitkälle tähtäävät konstitutsionin laajentamisvaatimukset, kuin hallituksen vastuunalaiseksi tekeminen oli, vai juurtiko koko kysymys alkunsa vain liioitellusta teoreettisesta spekulatsionista siihen nähden, mitä konstitutsionalisen valtiomuodon oikeastaan tuli sisältää ja mitä meilläkin siinä suhteessa muka oli tavoteltava. Kaikki ne seikat, jotka olivat vastuunalaisuusvaatimuksen aiheena, eivät näytä sellaisilta, että niiden olisi tarvinnut johtaa ainakaan käytännöllisen tarkotuksenmukaisuuden kannalta mainittuun vaatimukseen. Se on sanottava etenkin, mitä tulee valtiovarain hallintoon, josta tammikuun valiokunnan miehet lähtivät. On kyllä tosi, että ennen kaikkea tällä hallintoalalla oli edellisenä virkavallan aikana väärinkäytöksiä tapahtunut, olipa ryhdytty toimiin, jotka helposti saattoivat kansan itsetunnon arinta kohtaa, itseverotusoikeutta, loukata. Keinoja olisi kuitenkin löytynyt epäkohtien oikaisemiseksi sopivampia kuin mitkä valittiin. Langenskiöldin astuttua valtiovarain hallinnon johtoon oli alkanut näyttäytyä oireita vapaammasta suunnasta. Mahdollista olisi valiokunnalle ollut, kuten Snellman, joka silloin jo oli hallituspiirejä lähellä, huomauttaa, saada tietoja valtiotalouden

[1]) Vrt. säätyjen pöytäkirj. vlta 1872: aateliston I s. 80, papiston I s. 99, porvariston I s. 100, talonpoikaissäädyn I s. 61.

tilasta [1]. Kun kuitenkaan mainitut valiokunnan miehet eivät lähteneet vikoja korjaamaan käytännöllisten parannusten avulla, vaikka se olisi käynyt päinsä, vaan suurisuuntaisten konstitutsionin uudistusten kautta, kuten juuri vastuunalaisuuden tavottelulla, on syytä katsoa spekulatsionin päässeen liian suureen valtaan. Mutta kieltää ei voine, että oli sattunut tapahtumia, jotka paljoa ymmärrettävämmin olivat omansa synnyttämään luulon, että konstitutsioni oli todellakin olemassa vain paperilla, ellei siinä hallituksen vastuunalaisuutta ollut säädetty. Mitkä olivat ne yli maan tunnetut syyt, joihin vuoden 1863 valtiopäivillä vedottiin vastuunalaisuuden tarpeellisuuden osotukseksi? Tuskin erehtynee sanoessaan, että mielissä liikkui tällöin tuo tunnettu, vain pari vuotta aikaisemmin tapahtunut rikkomus, kun maan johtavat miehet, Langenskiöld etupäässä, olivat vastoin venäläisten neuvonantajain varotuksia saaneet hallitsijan ryhtymään perustuslain vastaiseen tekoon, määräämään että valtiopäiväin sijasta, joita ei vielä katsottu voitavan kutsua kokoon, säätyvaliokunta saisi maan asioita käsitelläkseen; jonka määräyksen johdosta vielä senaatin enemmistö päätti lähettää kiitosadressin hallitsijalle [2]. Onneksi teko, joka herätti maassamme tavatonta hämmästystä ja mielenkiihkoa — niinkuin tunnettu pantiin pääkaupungissa katumielenosotuksiakin toimeen — ei tuottanut vahingollisia seurauksia, kun se hallitsijan jalomielisyyden vuoksi vielä oli korjattavissa; tammikuun valiokunta sai lopulta, kuten viitattiin, yksin säädyille kuuluvien tehtävien sijasta toimekseen valmistella jonkunlaisena komiteana valtiopäiville jätettäviä asioita. Hallitsijan venäläiset neuvonantajat olivat kuitenkin osottaneet olevansa, niinkuin eräs arvostelija sanoo [3], selvänäköisempiä tuon maamme valtiollisen kysymyksen arvostelemisessa kuin maan omat miehet. Tarkottivatko mainitut vastuunalaisuuden vaatijat tätä tapausta tai ei, todennäköistä ainakin on, että se osaltaan oli vaikuttamassa siihen, että valtiollisen spekulatsionin kehitys sai sellaisen suunnan kuin se sai. — Kansaa katsottiin isännäksi, jolle sen huoneenhaltijan, hallituksen, oli tili tekeminen toimistaan. Valtiovaroja hallitus hoiti kansan antamana lainana, josta lainan antajan tuli saada takeita — minkä ajatuksen tammi-

---

[1] Rein m. t. II s. 388; valiokunnan varsinaisten neuvottelun päätyttyä antoikin valtiovarain päällikkö kertomuksen valiokunnalle valtiovarain tilasta.

[2] Schybergson, Ur Finlands konstitutionella historia, s. 63—71. Valiokuntahankkeen kannattajia olivat paitsi mainittua senaattoria ministerivaltiosihteeri Armfelt, hänen apulaisensa Stjernvall-Walleen ja eräs Suomen asiain komitean jäsen, senaattori Brunér; jotavastoin Venäjän ulkoasiain ministeri ruhtinas Gortschakoff huomautti hallitsijalle, että teko saattaisi näyttää valtiokaappaukselta.

[3] Rein m. t. II s. 331.

kuun valiokunnassa esiintynyt kanta sisälsi. [1]) Tai oli korkeinten oikeudenhoitajain kansan luottamuksen kadotettuaan jätettävä toimensa, kuten vuoden 1863 valtiopäivillä vaadittiin [2]). Ja tuomioistuimen eteen oli hallitus asetettava milloin sen toimet katsottiin maalle vahingollisiksi, mikä vaatimus myös samoilla valtiopäivillä tehtiin. [3]) — Mutta tällöinpä ei oltukaan enään konstitutsionalisen valtioaatteen pohjalla, tässä oli vivahdus aivan toisesta aatteesta, joka suuresti eroaa edellisestä, kansansuvereniteettiaatteesta. Missä ja milloin — kuten kysymyksessä olevana aikana — käsitteet hallituksen vastuunalaisuuden olemuksesta ja tarkotuksesta vielä ovat kehittymättömiä ja epäselviä, siellä kansansuvereniteettiaate pian pääsee himmentämään konstitutsionalisen valtioaatteen. Ja seurauksena sen vaikutukseen pääsemisestä on poliittisen vastuunalaisuuden vaatimus, niinkuin näimme meidän oloissammekin käyneen [4]).

Olevat olot kuitenkin olivat monessa suhteessa hiljentäneet spekulatsionin lentoa. Niinkuin on nähty eivät parlamenttaarisen hallitustavan ideat ollenkaan pyri esille tunkeutumaan, tosiolot näyttivät siksi räikeästi siihen pääsemisen mahdottomaksi. Ja ennen pitkää alkoi käytännöllisten mahdollisuuksien lukuunottaminen muissakin suhteissa viedä spekulatsionista voiton. Että vastuunalaisuuden vaatimuksissa ruvettiin rajottumaan — niinkuin jo sanomalehdistön ryhtyessä asian käsittelyyn tehtiin [5]) — juriidiseen vastuunalaisuuteen, tuskin johtui siitä, että sitä

---

[1]) Tällaista lausetapaakin käytti kreivi Creutz, valiok. pöytäkirj. s. 335.

[2]) Vrt. edellä s. 152.

[3]) Schauman, pappiss. pöytäk. 1863 III s. 661.

[4]) Niinkuin käsitykset vastuunalaisuuden olemuksesta ja tarkotuksesta ovat olleet niin tieteessä kuin käytännössä sangen erilaisia, niin ovat myös vastuunalaisuuden eri lajien nimitykset olleet ja yhä ovat häilyviä. Eräs uudemmista tutkijoista, Kjellén, teoksessaan Studier rörande ministeransvarigheten, määrittelee ne seuraavasti. *Juriidinen* eli konstitutsionalinen on vastuunalaisuus, joka koskee hallituksen jäsenen tai jäsenten tekojen laillisuutta. *Poliittinen* on vastuunalaisuus, kun hallituksen jäsen tai jäsenet vedetään oikeusistuimen eteen tekojen vahingollisuuden vuoksi, jolloin siis toimien tarkotuksenmukaisuus on kysymyksessä. *Parlamenttaarinen* vastuunalaisuus edellyttää, että hallituksen pystyssäpysyminen tai kukistuminen riippuu eduskunnan harrastuksista ja toivomuksista; milloin hallitus ei niitä noudata, on sen eroaminen. *Moraalinen* vastuunalaisuus on yleisen mielipiteen — joko sanomalehdistössä tai muuten ilmenevän — huomioon ottaminen. — Mainittu epämääräisyys nimityksissä esiintyy usein siinä että edellämainittua parlamentaarista vastuunalaisuutta sanotaan poliittiseksi, tai käytetään poliittisen nimeä parlamentaariselle ja edelläkuvatulle poliittiselle vastuunalaisuudelle yhteisesti. Moraalisella vastuunalaisuudella taas usein tarkotetaan parlamenttaarista vastuunalaisuutta. — Tässä esityksessä kosketelluissa lausunnoissa esiintyy myös epäselvyyttä nimityksiin nähden, mutta kun toivottavasti kussakin epäselvässä kohdassa tarkotetut käsitteet käyvät ilmi ajatusyhteydestä, ei ole katsottu tarvittavan yksityiskohdissa erityisselvityksiä lisätä.

[5]) Vrt. ylemp. s. 154.

olisi teoreettisesti opittu arvioimaan poliittista paremmaksi, kuin paremmin siitä, että se näytti meidän oloihimme soveliaammalta ja sen toimeenpanokin ehkä mahdollisemmalta. Ja vielä sitäkin pienemmiksi pyyteet alenevat. Vuoden 1863 valtiopäivillä vain vastuunalaisuuden vastustajat olivat katsoneet moraalista vastuunalaisuutta meidän oloissamme ainoaksi mahdolliseksi [1]), mutta seuraavilla valtiopäivillä ei enään muuta ryhdytä vaatimaankaan kuin moraalisen vastuunalaisuuden kehittämistä [2]). — Hallituksen asettamain komiteain ehdotuksissa taas, niinkuin suomalaisen ryhmäkunnan puolelta esiintyneissä lausunnoissakaan, ei ollut oleellisesti kysymyksessä muu kuin virkamiesvastuunalaisuus vaikkakin omituisessa, ministerivastuunalaisuuden näköä tavottelevassa muodossa [3]). — Toiselta puolen näkyy toteuttamismahdollisuuksien huomioonottamisen vaikutus myös siinä, että alinomaan pyritään tuomaan esiin, kuinka vaadittu vastuunalaisuusprinsiipin sovelluttaminen ei olisi mitään uutta, vaan ainoastaan perustuslakeihimme sisältyväin periaatteiden kehittämistä [4]). Pitämättä ollenkaan mahdottomana perustuslaillisen valtioelämän kehittymistä vaikkakin maamme oli itsevaltaiseen Venäjään yhdistettynä [5]) — päin vastoin oli Venäjän yhteydessä pysymistä katsottu jo perustuslaillisen valtioelämän elpymisenkin ehdoksi — vain harvoissa tapauksissa [6]) katsottiin vastuunalaisuuden toimeenpanon edellyttävän edes silloisen konstitutsionin selventämistä. — Missä määrin tosiaan piti paikkansa, että peritty ruotsalainen valtiomuoto, tai erityisesti hallitusmuodon 16 § [7]), johon ehtimiseen viitattiin, saattoi sisältää edes hämäränäkään sellaisen valtiolaitoksen — ministerivastuunalaisuuden — prinsiipin, joka on uudenaikaisen valtiokehityksen tuote ja aivan toisellaisesta maaperästä puhjennut, sekä missä määrin yritys koettaa ilman entistä konstitutsionia muuttamatta tai selventämättä siihen sovittaa vastuunalaisuutta niissä muodoissa, kuin sitä yritettiin, oli järjellinen, sen selvittämiseen ei tässä ole sopiva ryhtyä. Huomautettakoon vain, että koetettaessa johtaa sellaisten vapaiden valtio-oikeuksien tahi valtiolaitosten juuret, jotka ulkomaiden toisellaisissa oloissa olivat syntyneet ja toteutut, omasta valtio-

[1]) Vrt. ylemp. s. 152.

[2]) Vrt. ylemp. s. 156.

[3]) Vrt. ylemp. ss. 154, 155.

[4]) Vrt. ylemp. s. 149, 151.

[5]) Niinkuin tunnettu oli vain vähäinen Ruotsiin siirtynyt ryhmäkunta sitä mieltä että perustuslaillinen elämä ei Venäjän yhteydessä ollut mahdollinen, jonkavuoksi se puuhasi maamme erottamista Venäjästä.

[6]) Vrt. ylemp. s. 149.

[7]) Pykälä sisältää määräyksen valtakunnanoikeuden asettamisesta niissä tapauksissa, jolloin korkeimmat hallitusmiehet olivat rikkoneet hallitsijaa tai valtakuntaa vastaan.

oikeudestamme, oli lähellä kiusaus käyttää siinä epähistoriallisia perustuslain selityksiä, vaara josta jo eräs vastuunalaisuuden vaatijoistakin, vaikkakin kyllä toisia asioita tarkottaen, huomautti [1]). Millaisia fanttasiakuvia tällainen olojenarvostelu saattoi tuottaa, siitä osotukseksi viitattakoon vain Renvallin ylempänä esitettyyn lausuntoon, [2]) jossa arveltiin juriidisen vastuunalaisuuden, vieläpä jonkullaisen parlamenttaarisen hallitustavankin jo olevan meidän oloissamme toteutettuna! — Se seikka taas, että meillä uudenaikaisia valtiolaitoksia koetettiin sovittaa entiseen konstitutsioniin, oli herättänyt ulkomaalaisissakin mielenkiintoa. Eräs ennenmainitsemamme ruotsalainen tutkija [3]) huomautti maamiehilleen tuosta hänen mielestään merkillisestä tapahtumasta, joka oli kulkemassa silmien ohi, että Suomessa koetettiin Venäjän valtikan alla kehittää todellista konstitutsionalista valtiomuotoa perustuslaeista, joita Ruotsissa katsottiin sellaisiksi, että ne pikemmin olivat omansa kuolettamaan konstitutsionalisen valtiomuodon kuin edistämään sen kehittymistä. Tässä kokeessa ei hänen mielestään ainakaan Ruotsin esimerkki Kustaa IV Aadolfin ajoilta ollut maallemme rohkaisuksi.

Melkein enemmän kuin edelliset kysymykset kiinnittää huomiota puoleensa se, mihin kaikkiin maamme hallitusorgaaneihin vastuunalaisuus oli ehdotettu ulotettavaksi. Yleisenä edellytyksenä pidettiin, että senaatin oli saatava, joko se sitten muodostettiin ministeriöksi tai säilytettiin entisellään, käsitellä asioita ennenkuin ne hallitsijalle esitettiin [4]). Muutenhan senaatin jäsenten vastuunalaisuus ei olisi ollut ajateltavissakaan, ellei heidän neuvojaan olisi edes kuultu. Paitsi senaattia koski vastuunalaisuusvaatimus yleensä myös ministerivaltiosihteeriä apulaisineen. Ainoastaan yhdessä tapauksessa — usein mainituissa komiteaehdotuksissa [5]) — oli kenraalikuvernööri asetettu tässä suhteessa suomalaisten neuvonantajain kanssa tasa-arvoiseksi.

Mitä pulmallisimmaksi tekee hallintolaitoksemme omituinen organisatsioni kysymyksen hallituksen vastuunalaisuuden toimeenpanemisesta muodossa missä hyvänsä. Oliko hallitsija sidottu aina kuulemaan suomalaisia neuvonantajia vai ei, siihen nähden olivat prinsiipit jo hallitusorgaanien muodostamisessa olleet horjuvat. Periaate, että niitä tahdottiin kuulla, näyttää sisältyvän Suomen asiain komitean ohjesääntöön, joka sille annettiin kun komitea ensi kertaa perustettiin [6]), ja tähän senaattikin

[1]) Schauman, kysymyksen ollessa hallituksen yksinmääräysoikeudesta tulliasioihin nähden: Tal och uppsatser rörande statsrättsliga förhållanden i Finland s. 69.

[2]) Vrt. ylemp. s. 149—50.

[3]) Svedelius, m. t., s. 1; teos on vuodelta 1872.

[4]) Vrt. ylemp. s. 149, 151 y. m.

[5]) Vrt. ylemp. s. 155.

[6]) Ohjesääntö: Bergh, Suom. valtio-oikeudellinen kehitys 1808:n jälkeen, s. 49—50.

nojasi tunnetussa riidassaan kenraalikuvernööri Zakrevskin kanssa, kun viimemainittu senaatin syrjäyttäen koetti panna toimeen erinäisiä asetuksia [1]. Sama periaate ilmenee myös ministerivaltiosihteerin viran perustamista koskevassa asetuksessa [2]. Mutta kun Suomen asiain komitea pitkän lakkautusajan kuluttua uudestaan perustettiin, tapahtui se edellytyksellä, että hallitsija ei ollut jättävä kaikkia asioita sen käsiteltäväksi [3]. Ja että korkeimmissa hallituspiireissä valtaanpäässeen käsityksen mukaan senaatti saatettiin ilman muuta syrjäyttää tuli selvästi ilmi reskriptissä, mikä vuoden 1867 valtiopäivillä tapahtuneiden painolakia koskevain rettelöiden johdosta annettiin. Painolakiehdotusta ei näet senaatti ollut saanut valmistaa, vaan erityinen, etevimmiksi katsotuista virkamiehistä kokoonpantu neuvoskunta. Kun eduskunta tämän johdosta teki huomautuksen hallitsijalle senaatin syrjäyttämisestä, annettiin senaatille mainitussa reskriptissä käsky tehdä julkisuudessa tiedoksi, ettei senaatti ollut mikään Ruotsin valtioneuvostoa vastaava laitos, jonka olisi pitänyt saada valmistaakseen kaikki hallitsijan ratkaistavaksi menevät asiat [4]. Tällä oli raennut hallituksen vastuunalaisuuden asettamisen ensimäinen edellytys. Korkeintaan olisi voinut vaatia senaatin vastuunalaisuutta vain niihin asioihin nähden, joista se sai antaa lausuntonsa. Helposti näkee kuinka vähän oleellista vaikutusta edes juriidisella vastuunalaisuudella tässä tapauksessa voisi olla. Sitä vähemmin olisi merkitystä poliittisella vastuunalaisuudella, joka ei olisi ulotettu hallituksen kaikkiin orgaaneihin. Hallitussuunnan määräämisvalta ei ole aina silloinkaan suomalaisten neuvonantajain käsissä, kun senaatti ja ministerivaltiosihteeri ovat yksimielisiä, joka sekään ei tapahdu useinkaan milloin jälkimäinen esim. on, kuten kysymyksessä olevanakin aikana, venäläisessä ilmapiirissä enimmäkseen elänyt ja katselee asioita toiselta kannalta kuin kotimaassa olevat miehet. Olosuhteista ja henkilöistä riippuu suuresti, milloin suomalaiset neuvonantajat saattavat vaikutusvallassa kilpailla hallitsijan venäläisten neuvonantajain, ennen kaikkea kenraalikuvernöörin, kanssa [5]. Monia tapauksia saattaa edellisen vuosisadan alkupuoliskon

[1] Schybergson, m. t. s. 23.

[2] Julistus: Bergh, Suom. valtio-oik. kehit. s. 64.

[3] Julistus: Bergh, Suom. valt. oik. kehit. s. 79.

[4] Rein, m. t. II, s. 590—1.

[5] Vrt. esim. vaikutusvallan siirtymistä kenraalikuvernöörille vuodesta 1866, kun Adlerberg, joka oli ollut nuoruudestaan keisaria lähellä, astui virkaan. Rein, m. t. II s. 651. — Esimerkkejä voisi jo edellisiltäkin vuosilta mainita, kuinka tärkeissäkään tapauksissa senaatti ei saanut käsityskantaansa läpiajetuksi. Niinpä senaatin mielestä vuoden 1863 alkupuolella herännyt kysymys Rajajoen asetehtaan siirtämisestä Venäjän puolelle oli säätyasia, mutta siitä huolimatta ratkaistiin se hallinnollista tietä. Rein, m. t. II s. 495.

historia kertoa, missä kenraalikuvernöörin vaikutuksesta perustuslait syrjäytettiin. — Tajunta siitä, mikä merkitys valtiomuodon kehittymiselle todelliseen konstitutsionalisuuteen päin näin ollen olisi ollut vastuunalaisuuden ulottamisesta kenraalikuvernööriinkin, tungeiksi ilmi mainitussa komiteaehdotuksessa. Mutta toiselta puolen voinee myös sanoa, että ristiriidat, mitkä vastuunalaisuuden sovittamisesta kaikkiin hallitusorgaaneihin näyttivät syntyvän, eniten olivat omansa saattamaan spekulatiiviset aatteet väistymään tosiolojen arvioimisen tieltä.

Jo se muoto, missä edelläkuvailtu pyrkimys hallituksen tekemiseksi vastuunalaiseksi ilmenee, osottaa osaltaan, kuinka vähän olisi syytä antaa 1860—70 luvuilla esiintyville kansanoikeuksien laajentamisharrastuksille „konstitutsionalisuustaistelun“ nimeä.

Mikäli siirtyminen 1880 luvulle läheni, sikäli olivat puolueryhmitykset alkaneet selvetä. Samalla olivat myös puoluekatsantotavat ruvenneet lyömään asiain arvosteluun yhä räikeämmin leimansa. Vastuunalaisuuskysymyskin on niiden joukossa, joihin nähden tämä on havaittavissa.

Valtiopäivillä v. 1882 tekivät prof. Th. Rein aatelistossa ja prof. Jaakko Forsman papistossa yhdensuuntaisen anomusehdotuksen valtiopäiväjärjestyksen laajentamisesta siihen nähden, että säädyt saisivat oikeuden tarkastaa kaikilla aloilla hallituksen toimia. Tarkastusvaliokunnan oli tutkittava senaatin pöytäkirjat ja niiden perustuksella annettava lausuntonsa säädyille, olivatko — kuten edellämainitussa anomusehdotuksessa lausuttiin [1]) — hallitsijan suomalaiset neuvonantajat seuranneet perustuslain ja yleisen lain määräyksiä, ottaneet huomioon maan todellisen hyödyn ja hoitaneet virkaansa puolueettomasti, taidolla, ahkeruudella ja toimeliaisuudella. Hallitsijalle säädyt sitten tekisivät tiedoksi missä suhteessa olivat muistutuksiin aihetta löytäneet. Suomen asiain komiteaan ei vastuunalaisuutta ollut ulotettava, koska se, kuten selitettiin, oli säätyjen myötävaikutuksetta syntynyt ja saatettiin siis milloin hyvänsä lakkauttaa. Perusteluissa huomautettiin, kuinka toiveet poliittisten laitosten ajanmukaisesta kehittämisestä historiallisella pohjalla olivat päässeet valtaan, ja kuinka niistä yksi hartaimpia oli juuri lähemmän yhdysvaikutuksen aikaansaaminen hallituksen ja eduskunnan välillä, sekä kuinka keinona tähän nähden oli vastuunalaisuuden toimeenpaneminen. Takeet poliittisten orgaanien sopusointuiselle keskinäiselle vaikutukselle olivat vähemmin löydettävissä juriidisesta pakosta kuin moraalista luonnetta olevista keinoista. Ainakin entistä suurempaan moraaliseen vastuunalai-

[1]) Ritariston ja aatelin pöytäk. 1882 I s. 75—78.

suuteen hallituksen jäsenet joutuisivat, jos säädyt saisivat edellä ehdotetun tarkastusoikeuden, joka olisi vain perustuslakeihin sisältyvän tarkastusoikeusprinsiipin kehittämistä [1].

Sekä aatelistossa että papistossa asettuivat ruotsinmielisen puolueen miehet ehdotusten vastustajiksi, ja liberaalisetkin, vaikka kyllä asiaa puoltaen, panivat ehdotuksen ankaran arvostelun alaiseksi [2]. Muistutukset koskivat niin anomuksissa ilmeneviä prinsiippejä kuin niissä ehdotettuja muotojakin. Ehdotuksissa — niin väitettiin [3]) — ei tehty tarkkaa eroa juriidisen ja poliittisen vastuunalaisuuden välillä; mutta poliittisella vastuunalaisuudella ei ollut Ruotsissakaan ollut suurta merkitystä, koska valtioneuvoston kokoonpano usein oli säilytetty toisenlaisena kuin eduskunta olisi tahtonut. Ei oltu myöskään ehdotuksessa menty tarpeeksi kauas, kun Suomen asiain komitea oli jätetty sen ulkopuolelle. Tämä seikka juuri, että hallitsijan Pietarissa olevat suomalaiset neuvonantajat ja kenraalikuvernööri eivät tulisi vastuunalaisiksi, ja että siis täydellistä yhteistoimintaa ei syntyisi eduskunnan ja hallituksen välillä, oli muutamien muidenkin mielestä [4] ehdotuksen pahimpia puutteita. Toiselta puolen olisivat ehdotuksen mukaan sellaisetkin senaatissa käsiteltävät asiat tulleet tarkastuksen alaisiksi eduskunnassa, jotka ennen olivat kuuluneet pelkille hallintovirastoille, kollegioille, joka taas olisi epäsuhtaisuus [5]. Ja epäiltävää oli, kuinka valiokunta ennättäisi tarkastaakaan senaatin pöytäkirjoja, kun asioita oli niin suunnaton joukko. Sitäpaitsi katsottiin kaksikamarijärjestelmää vastuunalaisuuden toimeenpanon edellytykseksi. — Paitsi tämänsuuntaisia muistutuksia arveltiin vielä [6] ehdotuksen syntyneen vähemmän halusta kehittää yhteiskuntalaitoksia kuin eräiden yhteiskuntapiirien tyytymättömyydestä silloiseen hallitukseen; tarkastusvalta oli vaarallinen, koska hallitsija ei ollut tilaisuudessa näkemään, ilmaisiko valiokunnan lausunto yleistä mielipidettä vai oliko se jonkun ryhmäkunnan käsitys, joka oli päässyt satunnaisesti voitolle valtiopäivillä.

Aatelistossa anomusehdotus hyljättiin. Papistosta se tosin lähetettiin lakivaliokuntaan, mutta valiokunta ei sitä ennättänyt käsitellä,

---

[1]) Vrt. Hallitusmuodon 50 §, Valtiopäiväjärjestyksen 36, 40 §§.

[2]) Aatelistossa ehdotuksen puoltajia: Pipping, Aug. Joh. Järnefelt, Godenhjelm; vastustajia ja kriitikkoja: Antell, Wrede, Mechelin, Hackman, Aug. Schauman, Montgomery. — Papistossa puoltajia: Hjelt, Donner, Kihlman, Stenbäck; vastustajia: Runeberg, Estlander.

[3]) Mechelin, Ritariston ja aatel. pöytäk. 1882 I s. 146 ja ss.

[4]) Runeberg, Schauman, Papiston pöytäk. 1882.

[5]) Hackman, Ritariston ja aatel. pöytäk., 1882 I, s. 170.

[6]) Montgomery, Ritariston ja aatel. pöytäk. 1882 I, s. 179—80.

joten asia raukesi. — Käsittelemättä jäi myös samasta syystä eräs toinen, Mechelinin tekemä [1]), valiokuntaan lähetetty anomusehdotus, joka tarkotti sellaisen säädöksen aikaansaamista, että sen hallituksen jäsenen olisi merkittävä asetusten ja säädyille jätettyjen esitysten alle nimensä, jonka toimesta ne olivat syntyneet, että personallisuudet tulisivat ilmi kollegialisten muotojen takaa ja että siis siten moraalinen vastuunalaisuus vahvistuisi. Tämä olisi askel konstitutsionalisuutta kohti; juriidinen vastuunalaisuus ei olisi mahdollinen niin kauan kuin eduskunta oli neliosainen. Huomautuksia, jotka anomusehdotuksen johdosta oli tehty, m. m. että asetukset muodostuivat usein toisiksi kuin mitä alkuunpanija oli tarkottanut ja että siis kontrasignatsionin hyödyllisyyttä saattoi epäillä [2]), ei oltu katsottu niin painaviksi, että ne olisivat estäneet anomuksen valiokuntaan lähettämisen.

Ennen valtiopäiviä oli jo sanomalehdistö asiasta kinastellut. Suomenmieliset lehdet olivat ehdottaneet sitäkin keinoa hallituksen saattamiseksi sopusointuun eduskunnan ja yleisen mielipiteen kanssa, että talousosastoon nähden vuoden 1857 säädös — jonka mukaan virkamiehen senaattoriksi tullessaan oli erottava entisestä toimestaan — oli kumottava ja palattava entisiin oloihin, jolloin hallituksen jäsenet olivat saaneet pitää hallituksessa oloaikanaan ne virkansa, joista he olivat senaattiin kohonneet; siten näet kävisi helpommaksi poistaa sopimattomat miehet hallituksesta [3]). — Valtiopäiväin jälkeen kävi sanomalehtikiista — mikäli sensuuri sitä salli [4]) — entistä kiihkeämmäksi. Suomalaisen puolueen lehdet [5]) etenkin kävivät liberaalien kimppuun sen kannan vuoksi, mille viimemainitut valtiopäivillä olivat asettuneet vastuunalaisuuskysymyksessä. Koko kysymyksen katsottiin saaneen valta- ja puoluekysymyksen luonteen; ja siltä kannalta sitä tosiaan ainakin sanomalehdistössä käsiteltiin.

Että vaikuttimina vastuunalaisuuskysymyksen esille tulemiseen, joskaan ei aivan siinä mielessä kuin valtiopäivillä oli arveltu, oli ollut „eräissä piireissä“ vallinnut tyytymättömyys silloiseen hallitukseen, ei ole kiellettävissä. Erityisesti mainitaan sanomalehtikiistassa asioiksi, jotka vastuunalaisuusvaatimuksen ensi sijassa aiheuttivat, kouluhallituksen järjestäminen aivan toisille perusteille, kuin mitä säädyt olivat toivoneet,

[1]) Ritariston ja aatelin pöytäk. 1882 I, ss. 83—86; 134—143.

[2]) Ritariston ja aatel. pöytäk. 1882 I, s. 140.

[3]) Uusi Suometar 1881 N:o 267.

[4]) Jo v. 1881 oli Morgonbladia ja Uutta Suometarta kohdannut painoeste muutamien senaattia koskevain kirjotusten vuoksi.

[5]) Valvoja 1882, s. 118, Vaasan lehti 1882 N:o 24.

sekä eduskunnan esittämän koulujärjestelmän viivyttely vuosikausia ja sen muodostaminen kieroon muotoon; kieliasetuksen toimeenpanon vitkastelu oli myös yksi suurimpia tyytymättömyyden syitä sille puolueelle, jota mainitut vastuunalaisuutta koskevan anomuksen tekijät edustivat. Olivatko ja missä määrin todella heidän anomuksensa mainittujen asiain synnyttämän tyytymättömyyden ilmauksia, jääköön tässä päättämättä. Mainittakoon vain, että muutamissa suomalaisten sanomalehtien kirjotuksissa niitä pidettiin noihin tyytymättömyyttä synnyttäneisiin seikkoihin perustuvina. Ja huomattava on, että ehdotuksissa oli sangen suurta painoa pantu sellaisen vastuunalaisuuden aikaansaamiselle, joka antaisi ennen kaikkea suojaa eduskunnan toiveille ja intresseille, joita juuri kysymyksessä olevat asiat olivat loukanneet suuremmassa määrin kuin puhtaita laillisuuden vaatimuksia.

Kun vuoden 1885 valtiopäivillä suomenmieliset ottivat uudestaan vastuunalaisuuskysymyksen esille, oli nyt koetettu vahvistaa ehdotuksissa sitä kohtaa, joka edellisellä kerralla oli näyttäytynyt hyökkäyksille alttiimmaksi. Prof. J. Forsman uudestaan esittäessään entisen ehdotuksensa oli nimittäin siihen tehnyt sen lisäyksen, että paitsi senaatin oli myös Suomen asiain komitean toimet pantava tarkastuksen alaisiksi. Senaatin puheenjohtajana — niin huomautettiin — tuli kenraalikuvernööri olemaan samassa asemassa kuin senaatin jäsenetkin. Mutta muihin hänen toimintaansa, samoin kuin ministerivaltiosihteerinkään esittelytoimiin, ei saatettu tarkastusta ulottaa, kun niistä ei ollut yleensä saatavissa asiakirjoja, joita olisi voitu tutkia [1]. — Huomattava on myös V. M. von Bornin samoilla valtiopäivillä aatelistossa [2] tekemä anomusehdotus valtiopäiväjärjestyksen 27 §:n yleistämisestä kaikkiin hallintoaloihin, jonka kautta vastuunalaisuus syntyisi. Määrätyn ajan, 14 päivän, kuluessa valtiopäiväin avauksesta oli hallituksen jätettävä kertomus eduskunnalle tärkeimmistä toimistaan, että voitaisiin nähdä kuinka neuvonantajat olivat koettaneet vaikuttaa maan hyödyksi ja parhaaksi. Vastuunalaisuuden tuli olla yleinen ja yhtäläinen kaikkiin hallitsijan neuvonantajiin nähden. Ehdotusta vastaan kyllä tehtiin muistutuksia m. m. siihen nähden, että kertomuksista, joita säätyvaliokuntain oli tarkastettava, saattoi jäädä pois asioita, jotka ehkä olivat hyvinkin tärkeitä tarkastukselle [3]. Lakivaliokunta kuitenkin, johon tämä kuten prof. Forsmaninkin ehdotus lykättiin, puolsi sen hyväksymistä, koska se muka käytännöllisesti oli helpompi toteuttaa kuin Forsmanin ehdotus. Asiasta syntynyt petitsioni

[1] Papiston pöytäk. 1885 I s. 106 ja ss.

[2] Ritariston ja aatel. pöytäk. 1885 I s. 54 ja ss.

[3] Mechelin, Ritariston ja aatel. pöytäk. 1885 I s. 85 ja ss.

oli myös sen mukainen. Petitsioni ei kuitenkaan saavuttanut hallitsijan hyväksymistä.

Hallituksen ja eduskunnan lähentämistä tarkottava oli myös prof. Donnerin samoilla valtiopäivillä papistossa tekemä anomusehdotus, joka sisälsi sen, että hallituksen jäsenet oikeutettaisiin säätyjen istunnoissakin ottamaan osaa keskusteluihin selittääkseen ja tarvittaessa puolustaakseen tekojaan [1]. Vastustus, joka tämänkin ehdotuksen johdosta syntyi, nojautui etupäässä siihen, ettei edes senaattimme ollut niin homogeeninen, että joku jäsen olisi voinut kaikkien puolesta vastata [2]. — Lakivaliokunta sai ehdotuksen käsitelläkseen, ja sen laatiman mietinnön mukaisesti — kysymyksessä oleva määräys ehdotettiin kohdistettavaksi kaikkiin suomalaisiin neuvonantajiin — hyväksyttiin anomusehdotus säädyissä. — Mainita saattaa vielä porvaristossa [3] Kivekkään ja talonpoikaissäädyssä [4] Castrenin esittämän anomusehdotuksen säätyjen oikeusasiamiehen asettamisesta, joka nyt, kuten ehdotuksia perusteltiin, oli entistä välttämättömämpi, koska yhä jyrkemmin esiintyvä eroavaisuus kansan ja hallituspiirien katsantotavassa vaati vaikuttavaa konstitutsionalista karantiaa sen mitä tärkeimmän valtiotehtävän hoitamiseen nähden, jonka orgaani prokuraattori oli. Vastapuolue, joka ehdotuksessa näki hyökkäyksen silloista prokuraattoria Montgomerytä vastaan, sai aikaan ehdotuksen hylkäyksen porvarissäädyssä. Talonpoikaissääty sen kyllä lähetti lakivaliokuntaan, mutta jäi se siellä käsittelemättä.

Omituinen sattuma oli, että vuoden 1888 valtiopäivillä Montgomery itse — hänestä oli jo tehty senaattori — tuli paljastaneeksi katsantotapansa, joka tosiaan osottautui eduskunnan käsitykselle aivan vastakkaiseksi. Kysymyksen ollessa prokuraattorin kertomuksen lähettämisestä valiokunnan tarkastettavaksi Montgomery [5] huomautti, että prokuraattorin kertomus ei luonteeltaan ollut muuta kuin tiedonanto tuon virkamiehen alalle kuuluvista asioista, jollaisena sitä aikaisemmilla valtiopäivilläkin oli pidetty ja vasta v. 1882 ensi kerran valiokuntaankin lähetetty, mutta että edellisillä valtiopäivillä oli esiintynyt tendenssi pitää sitä säätyjen tarkastettavaksi jätettävänä virkakertomuksena. Tälle käsitykselle hän ei löytänyt laissa tukea. Jos kertomus lähetettiin valiokuntaan, niin tehtäköön se siinä mielessä, että valiokunta saisi siitä apua käsiteltäviensä kysymysten selvittelysssä, mutta ei sitä varten, että sitä ryhdyttäisiin tarkastamaan. — Selvimmin tämä kanta kumottiin papistossa, missä

[1] Papiston pöytäk. 1885 I s. 79 ja ss.
[2] Runeberg, Papiston pöytäk. 1885 I s. 133.
[3] Porvariston pöytäk. 1885 I s. 223.
[4] Talonpoikaissäädyn pöytäk. 1885 I s. 491.
[5] Ritariston ja aatel. pöytäk. 1888 I s. 367 ja ss.

prof. Danielson [1]) historiallisilla perusteilla osotti, että säädyillä oli oikeus kertomusta tarkastaa, huomauttaen myös ettei sillä ilman tarkastusta ollut mitään merkitystä, sekä toiselta puolen kuinka tarkastus osaltaan helpotti väärinkäytösten poistamista. — Montgomeryn kannan epäjohdonmukaisuuden huomaa myös helposti, kun muistaa missä tarkotuksessa säädös prokuraattorin kertomuksen jättämisestä eduskunnalle oli koetettu saada ja saatiinkin toimeen.

Vastuunalaisuuskysymys 1880 luvulla oli saanut puhtaasti konkreettisen luonteen. Pohjana ja perustana vastuunalaisuuden toteuttamisharrastuksille olivat pelkästään historialliset olot. Uusia näkökohtia niin teoreettisessa suhteessa kuin toimeenpanomahdollisuuksien arvioimisessakin oli myös tullut esille. Mutta nytkin jouduttiin auttamattomiin vaikeuksiin. Kysymyksessä sinänsä, siinäkin muodossa missä se nyt esiintyi, oli jälleen ristiriitoja, jotka epäilemättä olisivat saattaneet asian raukeamaan, vaikkapa puoluenäkökohdilla ei olisi ollut sen käsittelyssä vähääkään vaikutusta. Ja vaikein näistä ristiriidoista oli tällöinkin se mikä johtui toiselta puolen tuon asetettavaksi vaaditun valtio-oikeudellisen laitoksen — vastuunalaisuuden — ja toiselta puolen hallintolaitoksemme organisatsionin sisältämien prinsiippien erilaisuudesta.

Sillä tavoin kuin kysymyksessä olevilla vuosikymmenillä esiintyneet pyrkimykset maamme hallituksen tekemiseksi vastuunalaiseksi eduskunnalle päättyivät eivät ne, kuten nähtiin, tuottaneet — katsomatta muutamaan aivan vähäiseen seikkaan — valtiomuotomme kehittymistä tulokseksi. Valtiolaitostemme historialle, mikäli sitä katselee yksin näiden laitosten vaiheiden kannalta, ei niillä näin ollen ole merkitystä. Niiden esittämiselle jää vain se viehätys, mikä — niinkuin esityksen alussa viitattiin — sillä saattaa olla menneiden aikain virtausten ja katsantotapojen selvittämiseen nähden.

[1]) Papiston pöytäk. 1888 I, s. 298 ja ss., vrt. myös Donnerin lausunto I s. 302 ja ss.

Sinclairin murha 1739.

Kirjoittanut

E. G. Palmén.

Ruotsalaisen majurin Malkolm Sinclairin 17 päivänä kesäkuuta 1739 lähellä Breslaun kaupunkia Schlesiassa tapahtunut murha on kuten tunnettu muutamissa kohdin epäselvä, vaikka sen aikoinaan herättämä huomio oli aivan suunnaton, jonka ohessa täten kärjistynyt yleinen suuttumus Ruotsissa oli tärkeänä syynä siihen mielialaan, joka sitten ilmeni 1741 vuoden sodanjulistuksessa. Lienee ensin tarpeellista johtaa muistoon, mitä lähin aika tapauksesta sai tietää, ja mitä tutkimus sitten on voinut kuvaan lisätä.

Tapauksen pääpiirteet tulivat jo lähimmälle ajalle selviksi, vaikka kyllä koetettiin siinä kohden yhtä ja toista kätkeä tai kieltää. Suurimmassa salaisuudessa Sinclair 1738 kesällä lähetettiin Turkinmaalle; tarkoitus oli, että ainoastaan pari henkilöä saisi siitä tietoa, koska Turkin kanssa tehtävä sotaliitto oli matkan tarkoituksena. Venäjän silloinen lähettiläs Tukholmassa, Mikael Bestusheff, sai kuitenkin heti asiasta tiedon, kirjoitti siitä hovillensakin ja hankki kuvan Sinclairista, jotta voitaisiin hänet tuntea ja ottaa kiinni. Kerrottiin ennakolta, että Venäjän ylipäällikkö sotamarski Münnich olisi lähettänyt upseereja ottamaan Sinclairia kiinni, ja senvuoksi turkkilaiset viranomaiset varottivat häntä matkustamasta läheltä Venäjän rajaa. Puolan kautta Sinclair sitten läksi kotiin, kääntyen sieltä Schlesiaan, mikä silloin vielä kuului Itävaltaan. Siellä häntä katseltiin epäluulolla, koska juuri oltiin sodassa Turkin kanssa, mutta Sinclairin matkaa ei estetty, vaikka näkyy olleen sopimuksia Venäjän ja Itävallan valtiomiesten kesken hänen vangitsemisestaan. Mutta samana 16 päivänä kesäkuuta 1739 kuin Sinclair ylimääräisellä postilla läksi Breslaun kaupungista luoteeseen päin, saapui idästä venäläisiä upseereja, eräs luutnantti Levitzky ja kapteeni Kutler seuralaistensa kanssa, ja korkeimmalta viranomaiselta saivat he kirjallisen valtuutuksen vaadittaessa vangituttaa Sinclair, kuitenkin „sopivalla ja säällisellä tavalla".

Sinclair, joka matkusti erään ranskalaisen kauppiaan, Couturierin seurassa, oli 17 päivänä kesäkuuta kello 3 ajoissa päivällä tullut lähelle Grünbergin pientä kaupunkia, kun takaa-ajajat saavuttivat heidät. Sinclairin nimeä kysyttiin, jonka hän myös tunnusti, vaikka passi oli asetettu Hagbergin nimelliselle, ja Kutler silloin kohteliaasti taisi vaatia matkustajia palaamaan toista tietä; luvattiin sopivassa tilassa näyttää

heille, mistä syystä heitä pidätettiin; saatiin heidät jättämään aseetkin luotansa. Kaksi peninkulmaa oli sitten päästy Saksin rajan puolelle, kun Naumburgin kaupunki tuli näkyviin; silloin pysähdyttiin pienen metsän viereen, ja Sinclairia vaadittiin tulemaan sinne. Couturier oli ollut hyvin levoton, mutta Sinclair, joka luuli joutuvansa „pitemmälle kuin Tukholmaan“, koetti lohduttaa matkakumppaliansa, vakuuttaen, että hän kyllä saisi matkaansa jatkaa, sekä pyytäen häntä Ruotsissa sanomaan, että Sinclair omatta syyttään oli näihin vaikeuksiin joutunut. Sillä välin vieraat upseerit olivat tarkkaan katselleet kaikkiin suuntiin ja näyttivät salaa antavan miehillensä käskyjä. Niin pian kuin Sinclair oli luutnantti Levitzkyn ja häntä seuranneen neljän asestetun palvelijan kanssa tullut metsään, näki Couturier tulen välähdyksen, kuuli pamauksen ja näki Sinclairin juoksevan; hän oli samassa huutanut ranskaksi: jumalani, Jesus, jumalani; Couturier luuli oman loppunsa olevan lähellä, mutta Kutler ja Levitzky ranskaksi ja latinaksi rauhoittivat häntä väittäen että Sinclair oli tahtonut heitä murhata ja oli suuri konna; muuten he uhkauksilla vaativat häntä lupaamaan, ettei kellekään kertoisi näkemiänsä ja kuulemiansa. Kovin tarkkaan he myös tutkivat Couturierin papereita ja veivät hänet Dresdeniin; sitten häntä toista kuukautta pidettiin Königsteinin linnassa. Kun hän vihdoin 6 päivänä elokuuta vapautettiin, tyrkytti Venäjän Saksissa oleva lähettiläs parooni Kayserling hänelle 500 dukattia matkakustannuksiksi, ja Couturier läksi sitten Tukholmaan. Keralion ranskankielisessä teoksessa 1736—1739 vuosien turkkilais-venäläis-itävaltalaisesta sodasta, missä erittäin seikkaperäisiä tietoja annetaan näistä tapauksista, (ilmeisesti Couturierin tiedonantojen perusteella), kerrotaan myös, että ryöstäjät Dresdenissä tarkasti jakoivat keskenään murhatun vaatteet ja tavarat, ja että Couturier Kutlerin pukeutuessa Sinclairin paitaan oli huomannut, että hänellä oli selässä punaisia raamuja, — ilmeisesti jälkiä joskus saadusta raipparangaistuksesta, jota siihen aikaan Venäjällä annettiin säätyyn ja yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta.

Sinclairin pahasti runneltu ruumis tavattiin vasta viisi päivää myöhemmin, kun paimen sattumoilta tuli siitä ohi, ja heti tehtiin tutkimuksia. Itävaltalaiset viranomaiset koettivat vapautua syyllisyydestä, samoin venäläiset. Ei kuitenkaan voitu salata, ketkä murhamiehet olivat, he kun monelle olivat osottaneet passinsa, mutta he hävisivät tietämättömiin. Arveltiin jo siihen aikaan yleisesti, joskus surkutellen, että he olivat joutuneet Siperiaan; moni puolueeton oletti, että keisarinna Anna oli täydelleen syytön, kuten virallisesti vakuutettiinkin, mutta että jotkut valtiomiehet, etupäässä Münnich, olivat syypäät tapahtumaan.

Varsin hauskaa on nähdä, miten asian viimeiseen asti riidanalainen puoli, eli kysymys, kenen alotteesta murha oli tapahtunut, on tullut esitetyksi Ruotsissa, missä loukkaus syvimmin tuntui.

Gustaf Bonde muistiinpanoissaan Ulrika Eleonoran ja Fredrik kuninkaan hallituksesta kertoo, ettei Kutler muka murhan jälkeen uskaltanut palata Venäjälle ja että Levitzky seuralaisineen Pietarissa olivat tulleet linnaan. Myöhempi käsinkirjoitettu muistiinpano mainitsee, että he kuitenkin sitten olisivat saaneet eläkettä ja että Levitzky vielä 1767 olisi elänyt Pietarissa.

Seuraten tätä lähdettä *Geijer* kuvauksessaan Vapaudenajan toimivista henkilöistä puhuu murhaajain viemisestä Siperiaan, sekä lisää, että keisarinna Anna kaiketi ei tiennyt mitään asiasta, jos kohta se oli Bironille ja Ostermanille tuttu; lisäksi Geijer olettaa, ettei alkujaan tahdottu muuta kuin viedä Sinclair vankeuteen.

Tengberg 1741—43 vuosien sodan historiassaan kertoo miten Osterman, Venäjän ulkoasiain ministeri, kyynelin ja valoin oli vakuuttanut Ruotsin lähettiläälle, von Nolckenille, miten syyttömiä Venäjällä oltiin, luvaten lisäksi, että keisarinna kyllä rankaisisi syylliset. Omasta puolestaan tämä tutkija ei tahdo ratkaista kysymystä, ketkä Venäjän puolella olivat murhatyön alkuunpanijoita.

Malmström esittää tapaukset aivan lyhyesti, liittäen omasta puolestaan sen huomautuksen, että jos Venäjän hallitus tahtoi saada Ruotsin kansaa sotatuulelle, niin ei olisi voinut sen parempaa keinoa keksiä.

Fryxell kertoo varsin seikkaperäisesti mitä tapauksesta tiedetään; mainitsee, että Venäjän hallitus kielsi osallisuutensa ja lisää: ei tiedetä, millaiseksi syyllisten rangaistus tuli, mutta luultiin, että he toistaiseksi kätkettiin Siperiaan, ehkäpä johonkin vankilaan, mutta että he sitten pääsivät vapaiksi ja saivat eläkettä. Ei mitään todistusta tunneta varsinaisesta rangaistuksesta. Omasta puolestaan tutkija lisää arvelun, että Sinclairin paperien ryöstäminen oli käsketty, mutta että murha oli liiallisen innon tai raivoisan mielen tai sattumuksen tulos, joka — kuten jo ennestään saattoi ymmärtää — tuotti haittaa eikä mitään hyötyä. Muistutuksessa hän lisää, että tärkeitä papereita tästä asiasta kuuluu löytyvän Moskovassa.

Viimeinen historioitsija, joka on näistä asioista kirjoittanut, *Stavenow,* on Ruotsin uusimmassa historiassa maininnut, ettei Venäjän hallituksen syyttömyyttä uskottu, mutta että on selvää, ettei tahdottu panna murhaa toimeen.

Uusimpain historioitsijain suuri varovaisuus on ilmeisesti perustunut niihin tietoihin, jotka Ruotsin senaikuinen lähettiläs Pietarissa, von Nolcken, on antanut meidän aikoinamme vihdoin painetuissa muistiin-

panoissaan. Hän lausuu asiasta nimenomaan (ks. Historisk Tidskrift 1889, siv. 119—120): *„Kaikki tekee todennäköiseksi, etteivät Venäjän ministerit, Biron sekä kreivi Osterman ja vielä vähemmin keisarinna ole vähimmälläkään tavalla olleet ilkityössä osallisina tai antaneet siitä käskyä,* asia, joka myös mitä vakuuttavimmalla tavalla lausuttiin Nolckenille itse keisarinnan ja hänen ministeriensä puolesta sekä myös Venäjän hovin kiertokirjeissä ulkomaan kaikille hoveille. Todennäköisimmät tiedot antavat syytä olettaa, *että sotamarski Münnich omasta alotteesta on lähettänyt upseerin miehineen Sinclairia etsimään,* sekä että upseeri, kun ei Puolassa tavannut etsittyä, *on sokeasta ja järjettömästä innosta mennyt käskyjänsä pitemmälle murhaamalla Sinclairin."*

Jos on historioitsijan samoin kuin tuomarinkin velvollisuutena pikemmin vapauttaa kuin julistaa syypääksi, jos mitään epäilystä on olemassa, ovat Ruotsin historioitsijat tosiaankin tehneet mitä suinkin voi vaatia. Tulokseksi jäisi siis, että murhamiehet oikeastaan ovat syyllisiksi katsottavat, mutta että keisarinna, hänen suosikkinsa Biron, Venäjän ulkopolitiikan silloinen johtaja kreivi Osterman, ehkäpä sotamarski Münnichkin jäisivät vapaiksi syytöksestä että kylmäverisesti ovat valmistelleet salamurhaa toisen kansan lähettilästä vastaan.

Ja kuitenkin tämä vapauttava päätös on väärä. Sinclairin murha oli ennaltaan ja yksityiskohdissa suunniteltu salamurha, vakaalla aikomuksella päätetty, joten sen syy etupäässä on Venäjän silloisten johtajain kannettava. Tämän ankaran tuomion todistukset ovat tietenkin etsittävät Venäjän historiallisesta kirjallisuudesta ja Venäjän arkistoista, joita Ruotsin tutkijat ainoastaan vaillinaisesti tuntevat.

Suomalainen tutkija, kenraali *Otto Furuhjelm* tapasi ja luki jo viidettä vuosikymmentä sitten Venäjän ulkoasiain ministeristön arkistossa Moskovassa säilytetyt salaiset asiakirjat, jotka koskevat tätä kysymystä, (Salaiset asiat vuosilta 1738—1743, n:o 5), mutta ei huolinut tuoda asiasta tekemiänsä lyhyitä muistiinpanojansa julkisuuteen. Sittemmin on venäläinen historioitsija *Solovjeff* samoista asiakirjoista painattanut varsin laajat tiedot, osaksi kuitenkin liitteissä, joten sellainenkin tutkija kuin *Kostomaroff,* joka Vjestnik Jevropi aikakauskirjassa 1884 julkaisi kirjoituksen Münnich sotamarskista ja hänen merkityksestään, on saattanut jättää noita todistuskappaleita huomaamatta. Niinpä Kostomaroff tässä kirjoituksessa väittää tuntemattomaksi, mikä osa Münnichillä oli Sinclairin murhassa; hän muka olisi hallituksen päätöksestä lähettänyt upseereja anastamaan Sinclairin papereita, mutta Kostomaroff ei luule olevan olemassa siitä todisteita, että hän olisi antanut käskyn murhaamaan. Ruotsalainen Hjärne on ohimennen viitannut Solovjeffin

todisteihin, vetämättä esille, mikä niissä on uutta. Varsinkin Furuhjelmin lisätiedoilla täydennettyinä ne antavat harvinaisen eheän ja luotettavan kuvan tästä surkeasti kuuluisasta tapauksesta.

Ensinnä on asian valaisemiseksi otettava huomioon, että Venäjän virallinen edustaja Tukholmassa, Mikael Bestusheff jo 30 päivänä kesäk. 1738 antoi hallitukselleen tietoa Sinclairin tulevasta matkasta Turkinmaalle, sekä samassa ehdotti, että hänet pitäisi „enleverata“ s. o. väkisin ottaa vangiksi ja tappaa; samassa piti levitettämän huhuja, että rosvot tai muut semmoiset olivat sen tehneet. Tämä lähettiläs luuli voivansa olettaa, että Ruotsin silloinen kuningas ja ministeristö olisivat tämmöisestä tapauksesta hyvillään! Myöhemmin lähettiläs uudistaa neuvonsa: ylen vaarallisena henkilönä ja vakoojana oli Sinclair hankittava tieltä; Tukholmassa hänen katoamisestaan ei muka tultaisi mitään puhumaan, sillä ei luoteta siihen, että hän palajaa; luullaan yleisesti, että hän sille matkalle jää. Vielä myöhemmin hän huomauttaa, ettei pitäisi lakata valvomasta Sinclairia. Bestusheff oli salaa teettänyt jäljennöksen hänen muotokuvastaan, jotta mies varmemmin olisi tavattavissa.

Eivätkä nämä neuvot kaikuneet kuuroille korville. Kenraali Münnich antoi Perjaslavlista 23 päivänä syyskuuta 1738 Tverin rakuunarykmentin luutnantille Levitzkylle sekä samana päivänä myöskin Butlerin jalkaväen kapteenille Kutlerille ohjeet, jotka suurimmaksi osaksi ovat painetut Solovjeffin teoksessa liitteenä i). Ilmoitetaan, että Sinclair matkustaa nimellä Hagberg; käskyjen saajan tulee pyrkiä hänen tuttavuuteensa ja sitten maantiellä tai jollakin kätketyllä paikalla, missä ei ole puolalaisia, ottaa hänet kiinni *ja tilaisuuden tarjoutuessa tappaa tai hukuttaa hänet,* sittenkun ensiksi oli häneltä otettu hänen paperinsa. Kummallekin upseerille annettiin seuraksi kolme alaupseeria, joitten tuli esiintyä palvelijoiksi puettuina. Tämän tehtävän johdosta annettiin Levitzkylle 200 ruplaa (nykyajan rahassa vastaava noin kymmenkertaista määrää) ja tuli hänen aikanaan tehdä näitten varojen käyttämisestä tili. Levitzky oli yrityksen päämieheksi ajateltu; Kutler, eräs luutnantti Veseloffsky ja nuo kuusi alaupseeria olivat avuksi annetut. Kutler oli kotoisin Schlesiasta, Veseloffsky Posenista. *Münnich ryhtyi tähän toimeen kaikkein korkeimmasta keisarillisesta käskystä.* Kuinka tarkasti Bestusheffin neuvoa oli harkittu, näkee muun muassa siitä, että Münnich vielä 29 päivänä tammikuuta 1739 on antanut uuden ohjeen asiassa kapteeni Kutlerille ja luutnantti Veseloffskylle. Varsinaisiksi uhreiksi ajateltiin silloin kahta nuorta miestä, Ragotsya ja Orlikia, jotka olivat lähetetyt viemään sanomia Ranskasta Turkinmaalle, *mutta samassa uudistettiin Sinclairin murhasta annettu käsky,* jos vain lähetit saisivat hänet kä-

siinsä. Solovjeff mainitsee tämän myöhemmän ohjeen teoksensa liitteessä j). Sen ohessa selviää eräästä Münnichin kirjoittamasta 1 päiv. elok. 1739 päivätystä kirjeestä (Solovjeff, liite l) että kaksikin keisarillista ukaasia vielä on annettu Münnichille, toinen 4 p. elok. 1738, toinen 16 päiv. tammik. 1739, molemmat puhuen *paraasta ja sopivimmasta tavasta* panna toimeen mikä sekä Sinclairiin että Ragotsyyn ja Orlikiin nähden oli käsketty. Tuskin voinee vaatia useampia käskyjä todisteeksi, että murhatoimiin lähetetyt todellakin toimivat kaikkeinkorkeimpain selväin ja ehdottomain käskyjen mukaisesti.

Levitzkyn kertomus murhasta sisältää, että toimeen valitut ensin olivat lähteneet Galitsiaan Lvoviin eli Lembergiin, missä olivat kadottaa Sinclairin jäljet. He päättivät silloin hajaantua eri tahoille: Veseloffskyn tuli lähteä Frankfurt an der Oderin puolelle, Kutlerin piti mennä Dantsigiin, Levitzkyn Breslaun tienoille. Varsovassa saivat kuitenkin tietää, että Sinclair oli lähtenyt Breslauhin, ja sinne tultuaan kuulivat, että hän juuri samana päivänä oli lähtenyt edemmäksi. Levitzky antoi silloin Veseloffskyn ja kahden alaupseerin, jotka eivät osanneet mitään ulkomaan kieltä, palata joukkoihinsa Venäjälle; itse hän Kutlerin ja muiden alaupseerien kanssa (niistä yksi Liivinmaalta, nimeltä Dannenstern) jatkaa takaa-ajoa.

Noin peninkulman matkaa Grünbergin pikkukaupungista he vihdoin tapasivat uhrinsa, jolla oli matkakumppalina ranskalainen kauppias Couturier. Seutu oli metsätön, ja sen johdosta venäläiset pakottivat vainotut palaamaan kaksi peninkulmaa, (oikeastaan toiseen suuntaan, Saksiin johtavalla maantiellä). Pienen metsän luo tultuaan he vihdoin pysähtyivät. Kutler jäi tielle Couturierin kanssa, mutta Levitzky neljän alaupseerinsa kanssa pakotti Sinclairin tulemaan metsään. Kun hänet sinne laahattiin, oli Sinclair mitä kiivaimmalla tavalla soimannut Levitzkyä siitä että hän teki väkivaltaa eikä sallinut hänen jatkaa matkaansa. Asiakirjoissa ei sanota, millä tekosyyllä Levitzky vaati Sinclairia seuraamaan. Levitzky oli ennestään antanut aliupseereille käskyn pistooleillaan ampua Sinclairin niin pian kuin Levitzky kohotti päätään. Kuulustelussa Levitzky selitti, ettei luullut voivansa toisella tavalla saada Sinclairia valtaansa, tämä kun oli kovin roteva mies ja epäilemättä olisi tehnyt vastarintaa; siten olisi voinut tulla muita apuun, eikä ollut lähellä mitään tiheämpää metsää. Levitzky antoi siis sovitun merkin ja pistoolista ammuttiin Sinclairia. Hän oli silloin huudahtanut *oh!* ja koettanut juosta pois. Silloin aliupseerit hyökkäsivät hänen kimppuunsa ja tappoivat hänet miekoillaan, eikä enää mitään ääntä Sinclairilta kuulunut. Oli koetettu toistakin pistoolia lauaista, mutta sankkiruuti ei syttynyt.

Sillä välin kuin tämä tapahtui olivat Couturier ja kuski olleet maantiellä Kutlerin kanssa. Kun mellakka alkoi, oli tämä, — niin hän itse kertoo, — luulevinaan, että Sinclair oli hyökännyt Levitzkyä vastaan. Couturier olisi silloin lausunut kauhistuksensa, kun oli sellaisen „hirviön“ kanssa matkustanut. Kun kaikki oli lopussa ja Levitzky apumiehineen palasi ajopelin kohdalle, vakuuttivat he ranskalaiselle ja ajurille, että Sinclair oli hyökännyt heihin käsiksi sekä että hän sitten syntyneessä taistelussa oli saanut surmansa. Levitzky oli lisäksi uhkaillen koettanut saada heitä lupaamaan, etteivät mitään asiasta kertoisi.

Levitzky seuralaisineen läksi sitten Dresdeniin, missä he Venäjän lähettilään, Kayserlingin edessä antoivat kertomuksen siitä mitä oli tapahtunut, jättäen luotansa Sinclairilta ryöstetyt paperit. Levitzkyn kertomuksen mukaan Kayserling tämän johdosta tuli hieman hämille, mutta paperit hän otti vastaan ja käski heidän kiireen kautta lähteä Pietariin. Sen he tekivätkin.

Seuraavia tapauksia tarkastellessa kääntyy huomio etupäässä siihen, miten Venäjän hallituksen onnistui osaksi vapautua syyllisyydestään. Tunnetut ovat ne juhlalliset vakuutukset, jotka suullisesti ja kirjallisesti esitettiin, mutta historiantutkijalle tärkeämmät ovat ne kirjeet, jotka tästä asiasta ovat vaihdetut hallituksen sekä Kayserlingin ja Münnichin välillä. Vaikkeivät ole täydellisinä julkaistut ja Solovieff joskus on jättänyt päivämäärän mainitsematta, ansaitsevat nämä tiedot enemmän huomiota kuin on tullut niiden osaksi.

Julkisuutta varten ei ole aiottu se kirje Kayserlingille, jonka Solovieff on painattanut liitteenä b), mutta siinäkin vakuutetaan, että ei mitään murhaa tarkoittavaa ukaasia ole annettu eikä muka voitukaan antaa. „*Toista* on ottaa kirjeitä, *toista* tappaa ihmisiä, vieläpä ilman mitään hyötyä“. Samassa tunnustetaan, että tapaus oli kovin ikävä ja saattoi tuoda pahoja seurauksia mukanaan.

Avomielisesti ja suoraan puhutaan sitä vastoin toisessa Kayserlingille annetussa kirjeessa (Solovieffin liite g). Siinä myönnetään, että on saatu vastaanottaa Sinclairin kirjeet, mutta koska Ruotsissa ja muualla levitettyjen huhujen poistamiseksi tulisi tarpeelliseksi salavihkaa palauttaa nuo asiakirjat Ruotsiin, pitäisi teettää kirje, joka voisi käydä roomalaiskatolisen papin kirjoittamasta, missä kerrottaisiin, että tuntematon henkilö salaripin suojassa oli tunnustanut, että hän kurjan voitonpyynnön tähden oli antanut vietellä itseään väijymään ruotsalaista upseeria, sekä että hän aikoen riistää häneltä tavaraa, sitten tuli pakotetuksi murhaan. Vaikea on päättää, ovatko ne perättömät ilmoitukset osallisuuudesta Sinclairin murhassa, joista Malmström ja Fryxell puhuvat, johtuneet

tällaisesta halusta johtaa yleistä mielipidettä harhatielle, mutta mahdollista se on.

Huomattavin on hallituksen ja Münnichin kirjevaihto, sillä tämän miehen oli tietysti ylen vaikea suoriutua asiasta. Keisarinna kirjoittaa 9 päiv. heinäkuuta 1739 hänelle (Solovieffin liite a) ja valittaa murhaajain „jumalatonta, järjetöntä ja puolustamatonta" tekoa, josta saattoi olla Venäjälle paljon haittaa. Keisarinna aikoo itse kumota murhasta levinneet huhut, ja antaa tämän Münnichin tiedoksi, jotta hänkin voisi ryhtyä toimeen. Viitaten edellisiin käskyihinsä määrää keisarinna, että jos venäläiset olivat sellaista tehneet, olivat he suurimmassa salaisuudessa otettavat kiinni ja säilytettävät, kunnes on keksitty keinoja kysymyksen syrjäyttämiseksi.

Paraiten kuvautuu asema eräässä pian sen jälkeen annetussa salaisessa ukaasissa, jonka ovat allekirjoittaneet Osterman, Volynski, ja Ushakoff. Se on osotettu Preobrashenskin rykmentin alaluutnantille Konovnitsynille, annettu 16 päiv. heinäkuuta 1739 ja painettu Solovieffin teoksessa liitteenä k). Siinä sanotaan, että kersantti Koloboff edellisenä päivänä on tuonut Lyyssinän linnaan kaksi henkilöä seuralaisineen (ilmeisesti Levitzky, Kutler ja neljä alaupseeria) sekä että nämä ovat viipymättä lähetettävät Siperiaan, siksi kaukaiseen paikkaan, että heidät voi pitää kätkettyinä niin täydellisesti, ettei kukaan voi niistä saada tietää yhtään mitään. Keisarillinen majesteetti oli tämän toimen uskonut Konovnitsynille, koska hän tunsi Siperian paikat, ja tuli hänen, kun oli tarkoitukseen valinnut sellaisen paikan tai luostarin, yhäti miehineen olla näitä henkilöitä valvomassa sekä pitää tärkeimpänä toimenaan ja tehtävänään säilyttää heidät niin kätkettyinä, ettei kukaan saisi niitä nähdä tai niistä mitään kuulla. Ei myöskään saisi antaa heidän lähteä asunnostaan ja taiten oli valvottava, etteivät saisi lähettää kirjeitäkään toiseen paikkakuntaan. Siperiaan lähetettäville ei kuitenkaan saisi näitä käskyjäkään ilmoittaa; heitä oli kohdeltava kohteliaasti eikä kovuudella, eikä heille saisi muuta ilmoittaa, kuin että heitä siellä oman turvallisuutensa vuoksi pidetään piilossa.

Solovieffin teoksen liite m) mainitsee, että puheenaolevia henkilöitä säilytettiin lähellä Tobolskin kaupunkia Abalakin pienessä kylässä. Veseloffsky sai jäädä Kasaniin.

Sittenkun vaaralliset henkilöt olivat tieltä saatetut, rupesivat asianomaiset pitämään suurta ääntä. Asiakirja, jonka päivämäärää Solovieff ei mainitse, mutta joka esiintyy liitteenä c), on Münnichin kirjoittama ja rohkea. Hän tässä laajalti keisarinnalle vakuuttaa tietävänsä, miten hänen korkean hallitsijansa kaikki toimet ovat perustetut jalomielisyyteen ja kunniantuntoon, ja oli kirjoittaja itsekin nuoruudestaan asti pyrkinyt

samaan suuntaan. Vaikka hänen elämänsä oli keisarinnalle omistettu, niin hän ei suostuisi tekemään mitään kunniaa vastaan sotivaa, sitä vähemmin kun sellaista ei häneltä vaadittu ja se myöskin, kuten Münnich tiesi, olisi keisarinnan tarkoituksia vastaan. Paremmaksi vakuudeksi hän nimenomaan vakuutti, ettei hänellä ollut yhtään mitään Sinclairin murhan kanssa tekemistä sekä ettei hän koskaan tai millään tavalla ollut antanut niin iljettävää käskyä. Hän oli sitäpaitsi tarkastuttanut upseerienluettelot ja havainnut, että tosin Kutler niminen mies ennen oli ollut kapteenina Venäjän keisarillisessa armeijassa, mutta että hän samoin kuin useat muut upseerit edellisenä vuotena oli saanut eronsa, muutamat pyynnöstään, toiset käytöksensä tähden. Muutamat näistä miehistä tosin olivat menneet Puolan palvelukseen, toisia katsottiin vielä venäläisiksi upseereiksi, „vaikka jumala tietäköön ken heitä elättää".

Tämä kirje oli tietenkin aiottu epäilijöille näytettäväksi. Toinen oli ääni kellossa, kun puhuttiin yksinomaan oman maan ministerille. Sellaisessa kirjeessä, 1 päivältä elokuuta 1739 (sen on Solovieff painattanut liitteenä 1) mainitsee Münnich ohimennen kahta meille muuten tuntematonta käskykirjettä „paraasta ja sopivimmasta tavasta" panna toimeen murhakäskyt Sinclairia, Ragotsya ja Orlikia vastaan, ja sanoo ensinmainitusta, että hän oli ollut Venäjälle ylen vihamielinen henkilö, valmis juonittelemaan keisarinnan haitaksi turkkilaisten ja tataarilaisten kanssa, joten oli yhden tekevä, menettikö sellainen (eli siis Sinclair) henkensä. Oli muuten käsketty, että jos Sinclairin poisvieminen, joka oli ylen tärkeä, ei toisin menestyisi, oli meneteltävä, kuten ohjeitten oheenliitetyt jäljennökset määräsivät. Tämän tarkoituksena kait oli siivosti johtaa asianomaisille mieleen, että Münnich kokonaan oli toiminut korkeitten käskyjen mukaisesti. Lopuksi hän ilmoittaa 29 päiv. kesäkuuta saaneensa Levitzkyn raportin 17 päivältä, sekä että Kayserling oli saanut ryöstetyt kirjeet, jonka ohessa Levitzky ja Kutler olivat käskystä lähteneet suoraan Pietariin, Veseloffsky sitä vastoin joukkoonsa.

Vielä kannattaa mainita Kayserlingin 14/3 päiv. syyskuuta antama vastaus, ettei ollut mahdollista tehdä venäläisten upseerien nimiä tuntemattomiksi, he kun Varsovassa olivat Itävallan ministeriltä saaneet varsinaiset passit, jotka he olivat monasti näyttäneet.

Furuhjelmin tekemä muistiinpano mainitsee, että Kutler Pietariin tultuansa oli ottanut nimekseen *Durkel* ja Levitzkystä samoin oli tullut *Likevitsh,* sekä että molemmista olisi tehty everstit. Muistiinpano on tehty heti kun tutkija kerran on asiakirjat lukenut ja suuressa lyhykäisyydessä; tässä on kenties virhe olemassa. Ainakin mainitsee Solovieff liitteessä m), että Elisabet keisarinna 1743 on nimittänyt Kutlerin everstiluutnantiksi, Levitzkyn majuriksi sekä kersantit vänrikeiksi, ja olisi heidän toistaiseksi

pysyttävä Siperiassa. Samana vuonna he kuitenkin pääsivät Kasaniin, ottaen samassa uudet nimensä. Arvatenkin tämä tieto on oikea.

Vertailemalla toisiinsa niitä kertomuksia, joita eri tahoilla on tarjona, huomaa, että aikalaiset kaikista virallisista vastaväitteistä huolimatta saivat varsin oikean ja täydellisen käsityksen Sinclairin murhasta. Epätietoisena on vain viime aikoihin asti pysynyt, mikä osa vastuuta jää silloisen venäläisen hallituksen kannettavaksi. Nyt esitetyt tosiasiat ja todisteet tekevät kuitenkin epäämättömäksi, että kaikki senaikuiset mahtavat, keisarinna Anna, Osterman, varmaan myös Biron sekä Münnich ovat täydessä määrin vastuunalaiset siitä törkeästä rikoksesta, joka tehtiin kansainvälistä oikeutta vastaan, vaikka kyllä alhaiset käskyläiset, kuinka heitä koetettiinkin suojella ja säästää, saivat suurimman osan niskoilleen.

Lisiä kirjoitukseen Turun luostarin paikasta *).

Muutama viikko sen jälkeen, kun tämänvuotisen Historiallisen aikakauskirjan ensi vihkossa olin julaissut kirjoitukseni „Eri mielipiteitä Turun luostarin paikasta“, sain sen johdosta kirjeen Asessorinrouva Tallgrenilta Turusta. Hän oli luettuansa kirjoitukseni ruvennut hakemaan kaupungin kirkonkirjoista tietoja niitten henkilöitten taloista, joista luostarin yhteydessä olin kirjoituksessani puhunut. Näistä ynnä muutamista muista mielestään huomattavista taloista oli Asessorinrouva Tallgren laatinut luettelon, jonka hän lähetti minulle. Saatuani sen hain Gottskalkin kartasta ne talot, joilla voi olla jonkunlainen historiallinen merkitys ja ilmoitin rouva Tallgrenille, missä osissa nykyistä Turkua ne sijaitsivat. Luettelossa oli myöskin mainittuna rinnan kauppiasten Lundgrenin ja Allénin (nim. Kustaa Allénin) talot, joita olin turhaan hakenut naapuritaloina henkikirjoista. Kun Gottskalkin kartasta löysin nämät talot, jotka siinä ilmoitetaan numeroilla 443 ja 442, (mutta kirkonkirjassa vuosilta 1786—91 numeroilla 10 ja 9), selveni minulle kohta, että Bilmark tässä oli sekoittanut yhteen vanhan luostarin ja Pyhän Hengen spitaalin, joka juuri oli sijainnut näitten tonttien kohdalla. Lundgrenin eli Kreetalan talo oli minulle ennestään tuttu, sillä

*) Tämä kirjoitus jätettiin toimitukselle pääsiäisen jälkeen viime keväänä, mutta on sattuneesta syystä tähän saakka jäänyt painattamatta.

Gottskalkin kartassa ilmoitetaan se hänen omistamakseen, mutta en ollut voinut otaksua, että Bilmark sitä tarkoittaisi, koska tiesin, että se juuri oli mainitun spitaalin paikka. Sen lisäksi ei naapuritalon omistajaksi Gottskalkin kartassa mainita kauppias Kustaa Allénia vaan eräs Schörder. Bilmarkin muistiinpano tästä luostaripaikasta ilmaiseekin selvään epävarmuutta. Se kuuluu näin: „Jag mins mig hafva hördt att et Kloster varit der handelsm. Lundgrens och Alléns gårdar nu äro."

Äsken mainittu Lundgren'in talo on pohjoisempi puoli nykyistä tehtaan omistajan Henning Rettigin taloa Eerikinkadun varrella n:o 4. Sen rakennukset ovat pienen puiston kautta erotetut Eerikinkadusta. Ne ovat nimittäin ennen olleet niinkutsutun Brahen alisen poikkikadun varrella, joka kulki samaan suuntaan kuin nykyinen Eerikinkatu, mutta oli muutamia syliä likempänä joen rantaa kuin viimeksimainittu. Brahen alisen poikkikadun leikkasi ennen näillä tienoin Pohjoinen Brahenkatu, joka kulki joen rannasta ylös Aningaisten mäelle päin vähän pohjoisempana kuin nykyinen Brahenkatu. Tätä entistä Pohjoista Brahenkatua on vielä pätkä nähtävänä molempien Eerikinkadun puolella olevain kivirakennusten välillä äsken mainitussa Rettigin talossa. Alakerran pohjoisemmassa näistä rakennuksista arvelee apteekkari Julin Turun kaupunkia koskevissa muistiinpanoissaan kuuluneen vanhaan Pyhän Hengen spitaaliin. Tämä rakennus oli juuri Lundgrenin tontilla. Sen takana Pohjoisen Brahenkadun oikealla puolella kulkiessa joen rantaan päin oli kauppias Kustaa Allénin alaltaan sangen pieni talo. Melkein vastapäätä sitä saman Brahenkadun varrella olen löytänyt erään kauppias Dahlin talon, jonka numero Gottskalkin kartassa on 545. Se on laaja, vielä lähemmälle jokea ulottuva, talo kuin äsken mainittu Kustaa Allénin. Sekin tavataan Turun kirkonkirjoissa mainittuna, vaikka toisella numerolla. Kauppias Dahlin talosta puhuu Bilmark toisessa Turun luostaripaikkoja tarkoittavassa muistiinpanossaan. Sen sanamuoto on sellainen, että voi otaksua hänen puhuvan useasta luostaripaikasta. Hän sanoo nimittäin: „Klöster i Åbo hafva fordom varit der handelsman Dahls gård, afl. Prof. Olof Pryss och presidenthusen och gårdar nu äro." Jos Bilmark tarkoittaa äskenmainittua Dahlin taloa, täytyy melkein otaksua, että hän tässä toisessakin muistiinpanossaan on arvellut Pyhän Hengen spitaalia luostaripaikaksi. Toinen erään kauppias Dahlin kuuluva talo oli kirkonkirjain mukaan talo n:o 438 Gottskalkin kartassa eli toinen talo Lundgrenin talosta Brahen alisen poikkikadun varrella nykyiselle Anningaisten kadulle päin. On kuitenkin vähemmän luultavaa, että Bilmark olisi tätä taloa tarkoittanut. Olof Pryssin talon paikan olen edellisessä kirjoituksessani selvittänyt ja

niinikään, missä sen läheisyydessä oleva presidenttitalo sijaitsi. Viime mainitusta talosta puhuessaan käyttää Bilmark monikkoa. Jos hän paitse tätä alaltansa sangen laajaa paria kolmea senaikuista turkulaista tonttia vastaavaa taloa tarkoittaa jotakin muuta presidentin asuntoa, lienee lähinnä ajateltava erästä kaupungin kirkonkirjoissa mainittua taloa, nykyisen Hämeenkadun läheisyydessä. Olen saanut selville, että se sijaitsi melkein sillä paikalla, missä nykyään on Talousseuran talo. Gottskalkin kartassa on sen numero 333. Tämä talo on vain yhden talon erottama apteekkari Kyrklundin talosta, johon edellisessä kirjoituksessani kerroin tohtori Appelgren-Kivalon tutkimain luostarijäännösten ulottuvan. Ei siis olisi mahdotonta, että saman luostarin alue olisi ulottunut äsken mainitun presidentin talon tontille saakka.

Vaikka Bilmarkin muistiinpanot, niinkuin nämät lisätiedot osottavat, eivät anna tukea tarulle, että niin kutsuttu Petreliuksen sauna aikoinaan olisi ollut munkkien asunto eli siis joku luostarin yhteydessä ollut rakennus, jäävät kuitenkin sen läheisyydessä olleet luostarista nimensä saaneet kadut omituiseksi vanhan luostarin muistoksi. Eikä näiden nimien olemassa oloa voi aivan tyydyttävästi selittää siten, että puheenalaiset kadut olisivat johtaneet vanhaan luostariin, sillä ainakin luostarinpoikkikadusta on sitä vaikea väittää.

Niitten paikkojen lukuisuutta, joihin traditioni Turussa sijoittaa vanhan luostarin, voi ehkä silläkin keinoin selittää, että niissä oli ollut luostarille kuuluvia taloja. Sen lisäksi on mahdollista, että luostari oli muutaman kerran saanut vaihtaa paikkaa, niinkuin edellisessä kirjoituksessani huomautin. Joskus näkyy sekoitus luostarin ja muitten kirkolle kuuluneitten rakennusten välillä antaneen aihetta traditsionille, niinkuin huomaa Bilmarkin kertomuksesta paikasta jossa Pyhän Hengen spitaali sijaitsi.

K. R. M.

Historiallista kirjallisuutta.

Ronimus, J. V., Novgorodin vatjalaisten viidenneksen verokirja v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus. Yliopistollinen väitöskirja. 135 siv. 8:o ynnä kartta.

Virallinen vastaväittäjä, prof. *E. G. Palmén* on Historialliskielitieteelliselle osastolle yllämainitusta teoksesta antanut näin kuuluvan lausunnon:

„Minulle annetun määräyksen mukaisesti olen tämän kuun 19 päivänä julkisesti tarkastanut lyseonrehtorin, maisteri J. V. Ronimuksen väitöskirjan Novgorodin Vatjalai-

sen Viidenneksen Verokirja V. 1500 ja Karjalan silloinen asutus ja saan minä nyt antaa tästä kirjasta ja sen puolustuksesta lausuntoni.

Ylen tärkeänä esityönä koko tutkimukselle on näinä päivinä julkisuuteen tuleva suomennos tuosta jo kauan tunnetusta mutta sittenkin tähän asti miltei kokonaan käyttämättä jääneestä venäjänkielisestä verokirjasta Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja vuonna 7008 (muinaisen venäläisen ajanlaskun mukaan). Mainittu suurarvoinen historiallinen todistuskappale on tosin jo vuodesta 1852 ollut painettuna Moskovan historiallisen seuran aikakauskirjassa, mutta kuinka vaikea sen käyttäminen on ollut, näkee jo siitä, että se yhä on suomalaisilta historioitsijoilta jäänyt ikään kuin kätketyksi aarteeksi. Sen johdosta että Karjalan historiallinen Seura oli antanut nuoren kirjailijan tehdä suomennoksen tästä henki- ja verokirjasta, missä aikaisimmat tiedot itäisestä Karjalasta ovat tavattavissa, pyydettiin minua pari vuotta sitten käännöstä korehtuurissa tarkastamaan. Kun alkukirja on varsin oudolla kielellä tehty, täytyi minun turvautua prof. Mikkolan apuun, mutta pari painoarkkia tarkastaessamme huomasimme, että tehty alkutyö oli kelvoton sekä että vasta koko teoksen tarkastus voisi monista epäselvistä kohdista antaa varmuutta. Jo aljettu latominen keskeytyi, mutta prof. Mikkolan ja minun oli mahdotonta ruveta tähän tehtävään; luetut korehtuurit jäivät toistaiseksi minun haltuuni. Mainittu perustettavaksi aiottu seura muuten ei saanut viranomaisten lupaa, joten työ siltäkin puolen ehtyi.

Suuri oli iloni, kun sittemmin lehtori Ronimus, jolla on hyvät tiedot venäjän kielessä, tiedustellen mainittua asiakirjaa tarjoutui sitä suomentamaan. Varsin huolellisesti hän käyttäen avukseen meidän suorittamaamme alkutyötä rupesi työhön; kesällä 1905 olin jo tilaisuudessa huomaamaan, että hän kääntämällä Suomea koskevan asiakirjan kokonaisuudessaan oli päässyt selville muutamista kohdista, joita me parin ensimäisen arkin johdosta emme voineet täydelleen selvittää. Sittenkun olin tullut selville siitä, että korkeintaan joku korehtuurissa suoritettu valvonta enää oli tarpeen, sainkin Suomen Historiallisen Seuran ottamaan sarjaansa „Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameraalisia oloja 1500-luvulla", tämän lehtori Ronimuksen jo valmiiksi tekemän suomennoksen, joka nyttemmin valmiiksi painettuna käsittää 219 varsin tiheästi painettua oktaavosivua. Samassa keskustelimme siitä, miten asiasirja tulisi suoranaisemminkin liitetyksi historialliseen kirjallisuuteemme, ja otti lehtori Ronimus tutkiakseen sitä tarkemmin, tehtävä, johon hän sitä paremmin sopi, koska hän Itä-Suomessa kasvaneena tuntee suuren osan niitä seutuja, joita mainittu henki- ja verokirja koskee.

Tavattoman pitkät ja huolta vaativat esityöt ovat siis sen väitöskirjan edellytyksenä, joka nyt on tarkastettavana, enkä ole katsonut asiaan kuulumattomaksi tästä mainita, koska ainoastaan siten voipi oikein arvostella sitä työtä, jota puheena oleva väitöskirja edustaa.

Väitöskirjan ensimäinen luku on johdanto, josta minun ei tarvitse laajemmin puhua. Sen toinen luku, jonka pääosana on pitkä selityksillä sekä erityisellä kartalla valaistu kuvaus Novgorodin Karjalan asutusoloista vuonna 1500, on monessa suhteessa tutkimuksen tärkein niin kuin se epäilemättä on ollut sen työläin osa. Tärkeät ovat ne tilastolliset taulut, joilla siinä valaistaan asutuksen tilaa v. 1500, mutta varsinkin nuo verokirjassa tavattavat tiedot paikan nimistä ovat tärkeät tutkijalle ehkäpä antavat aihetta jatketulle tutkimukselle. Silmäys karttaan antaa havainnollisen käsityksen niistä päätöksistä, joihin tutkija on tullut: eteläiset seudut, Käkisalmen, Sakkulan ja Raudun muinaiset pokostat eli nykyiset Hiitolan, Kaukolan, Käkisalmen maaseurakunnan, Pyhäjärven, Sakkulan, Metsäpirtin ja Raudun kunnat, viimeinen varsinkin, ovat jo ,kuudennentoista vuosisadan alussa olleet suhteellisen tiheään viljellyt, mutta Parikkalasta, Kurkijoelta, Jaakkimasta ja Sortavalasta pohjoiseen on silloinen viljelys ollut ylen heikko,

jos kohta Pielisenkin kohdalla, saati nykyisen Sortavalan tienoilla tapaa asumuksia. Oli syytä ennestään olettaa tätä asianlaitaa, mutta tuskin saattoi odottaa, että se niin tavattoman selvästi astuisi näkyviin.

Käyttämällä erlaikuisia tilus- ja kyläkarttoja sekä varsin laajassa määrässä turvautumalla paikkakunnilla tehtäviin tiedusteluihin on herra Ronimuksen onnistunut venäjänkielisten paikannimien runneltujen sekä useassa tapauksessa suorastaan tuntemattomiksi korrumpeerattujen muotojen takana nähdä alkuperäiset suomenkieliset nimet, muutamat sitten aikojen kuluessa miltei hävinneet, toiset yhä vielä käytännössä. Suoranaisesti kääntämällä alkuperäistä nimitystä ovat useat venäläiset nimet syntyneet; Jänisjärvi, Pyhäjärvi, Valkeamäki, Kiviniemi, Vahvajärvi, Kauppiaanranta, Humalaisten kylä ja joki y. m. esiintyvät siten venäjänkielisessä asiakirjassa aivan selvinä, mutta nimet Suvanto, Särkisalo, Järvenpää, Hiijärvi, Helisevä, Hytinlahti, Tuira, Tyrjä, Metsäpirtti, Rautjärvi, Ylälä, Haapakylä y. m. m. kohtaavat meitä mikä selvemmin, mikä vähemmin selvänä oudossa puvussaan, ja valaisevat miten valloitetun kansan kieli piti puoliaan; nämä nimet eivät ole mitenkään selitettävissä muuta kuin suomenkielisinä. Lisäksi löytyy nimiä, missä venäjänkielinen alkusana muodostettuna on suomenkieleen juurtunut, esim, Tolsterniemi, Ostronsaari, Sortanlahti, Montrua, Varjakka sekä muita, joihin nähden voidaan olla epävarma, kumpi muoto on alkuperäiseksi katsottava, kuten Riiska, Sobolina, Porkku y. m. Ylimääräinen opponentti tahtoi olettaa, että tekijä liiankin usein oli olettanut venäjänkielisen muodon alkuperäiseksi, mutta en uskalla päättää, oliko tämä moite kaikissa esitetyissä tapauksissa perustettu. Herra Ronimuksen ansioksi on joka tapauksessa luettava, että hän odottamattoman useissa tapauksissa on kyennyt vanhojen karttojen ja maakirjain sekä paikallisten muistojen avulla selvittämään, missä ovat etsittävät nuo kummannimiset paikat, jotka venäjänkielistä alkukirjaa katsellessa aluksi panevat lukijan pään pyörälle. Joskin vielä enemmän yksityiskohtiin menevä tutkimus saattaa muutamissa tapauksissa oikaista muutamat olettamukset sekä saada muutamat selvittämättömät kohdat selville, on kuitenkin päätyö jo tällä nyt tarkastettavana olevalla tutkimuksella suoritettu. Transskriptsiooniin nähden sekä muutenkin olisi kuitenkin kielimiehen apu joskus ollut tekijälle hyödyllinen.

Tämän yhteydessä sopinee minun mainita eräs muistutus, jonka tein ja yhä vielä tekijän epäilyksistä huolimatta katson oikeutetuksi. Sekavan kameraalisen jaon kautta sekä muista syistä ovat nuo luetellut kylät ja tilat monesti varsin vaikeasti seurattavassa järjestyksessä; sama kylä esiintyy välistä eri paikoissa, kun sitä vastoin toisin paikoin luetellaan eri kyliä samalla nimellä. Lisäksi huomattakoon, että asukasten kieli verokirjan tekijälle tuntemattomana on aiheuttanut toisintoja, jotka välistä jättävät epäilykselle sijaa, onko meillä ennen käytetty tai uusi nimi silmien edessä. Alaa säästääkseen tekijä on tahtonut selittää joka nimen yhden kerran vain, jättäen joskus variantitkin sikseen, mutta lukijan vaivaksi jää suomennoksen tai alkuteoksen väsyttävä selaileminen, kun jonkun sivun uhraamisella olisi voinut tehdä annettu luettelo helpoksi käyttää ja täydelliseksi. Että joku epähuomio väliin on sattunut, joten joku nimi on jäänyt selittämättä, toinen sitä vastoin esiintyy kahdesti, ei itsessään ole kummastuttavaa, ja epäilemättä teos olisi paljon voittanut käytännöllisessä katsannossa, jos joka nimen selitykseen olisi lsätty viittaukset ei ainoastaan esiintyviin toisintoihin mutta myös niihin sivuihin, missä se on tavattavissa. Tällöin olisi myös sopinut tilastossa tehdä selkoa niiden kylien tai tilojen luvusta, jotka ovat jääneet kartasta pois, syystä ettei niiden identifieeraaminen myöhempäin paikkojen kanssa ole ollut mahdollinen. Kartalla osotettujen punaisten pilkkujen luku on joka pokostassa vähempi kuin verokirjassa lueteltujen, mikä johonkin määrin voi tutkijaa pettää, mutta varsinkin nämä seikat olisivat tilastossa voineet ansaita huomiota. En kiellä, että senaikuinen kame-

raalinen jako oli noudatettava, vaikka huomaammekin Kurkijoen tai Sortavalan pokostiin luettuja kyliä, jotka sijaitsevat kymmenittäin peninkulmia ulkopuolella kartalla osotettuja rajoja, mutta toiselta puolen asutusten sijoitus maantieteellisen aseman mukaan on siksi tärkeä, että sekin olisi ansainnut huomiota. Vastaiselle paikallishistoriantutkimukselle on näissä kohden jätetty alaa, johon minä oletan asianharrastajain pian rupeavan.

Tekijän aine koskee vuoden 1500 oloja, eikä siis voi vaatia, että hän rupeaisi laajoilla tutkimuksilla myöhempiä aikoja valaisemaan. En kuitenkaan katso kiitettäväksi että hän on jättänyt käyttämättä sitä lähellä olevaa mahdollisuutta, jonka Tigerstedt'in tunnettu tutkimus Bidrag till Kexholms läns historia under drottning Kristinas regering olisi tarjonnut seuraavan ajan taloudellisen kehityksen valaisemiseen. Varsin vähällä vaivalla olisi siten saatu parempaa perspektiiviä nyt esitetyn aineen merkitykselle; siv. 15 siinä kohden annettu viittaus on liian ylimalkainen.

Myöskin kolmatta lukua tarkastaessani olen joskus tullut siihen päätökseen että tekijä olisi voinut tulla tarkempiin loppupäätöksiin. Hän on sekä vaivalla että huolella kerännyt venäläisestä kirjallisuudesta tietoja, mitä nuo muinaiset mitatkorobjat y m. ovat merkinneet, ja luullakseni hänen lopullinen olettamuksensa, että se vastasi kahta hehtoa, on todennäköinen. Välillinen mutta tärkeä lisätodistus, josta ainakin selviää, ettei se mitenkään voinut suurempi olla, mahdollisestipa vähempi, on kuitenkin jäänyt häneltä käyttämättä. Sivulla 13 esitetty olettamus, jonka tueksi ei anneta syitä, että hengille pantujen luku on kuudella kerrottava tullaksemme todelliseen väkilukuun, sekä ruiskylvön ilmoitettu ja arvatenkin aivan luotettava korobjaluku vievät yhdessä siihen päätökseen, että asukasta kohti olisi siihen aikaan saatu lähes 6 hehtoolin sato, vaikkei oleta neljättä satojyvää suurempaa hedelmällisyyttä, ja tämä tulos oudoksuttaa kun tiedämme, ettei nykyänsä missään Suomessa virallisen tilaston mukaan tulla sen suurempaan tulokseen kuin noin puoleenkolmatta hehtooliin henkilöä kohti. Luettakoon muinainen kaskenviljelys kuinka suureksi tahansa, otettakoon samoin lukuun, ettei silloin voitu ulkomailta saada kylvö- ja leipäviljaa joten viljantarve ei ollut muualta täytettävissä, niin tämä tulos kuitenkin on omiansa johtamaan siihen, että korobja pikemmin on liian suureksi kuin liian pieneksi luettu, — jollei saisi vielä korkeampaa väkilukua otaksua, mikä ei ole todennäköistä.

En muuten ole kyllin perehtynyt tähän aineeseen kuuluvaan venäjänkieliseen kirjallisuuteen, uskaltaakseni lyhyen tarkastusajan perustuksella esittää varmoja väitteitä. Se minkä tekijä neljännessä luvussa esittää hallinnosta ja veroista on samoin sitä laatua, että minä tunnustamalla sitä työtä, jonka tekijä on aineelle omistanut, luulen voivani pääasiassa sanoa, että hänen esityksensä on hyvin perustettu. Mitä tulee tuohon peräti omituiseen ja ilmeisesti supisuomalaiseen perevaara-laitokseen sain vasta ylimääräisen opponentin muistutuksesta tietää, että löytyy asiakirja vuodelta 1362 missä sama nimitys jo esiintyy; tässä saatiin tärkeä lisä siihen, mitä tekijä esittää. En kuitenkaan ole tullut vakuutetuksi siitä, että Tverin seuduissa selvästi suomalainen väestö vielä olisi ollut olemassa, kun seitsemännellätoista vuosisadalla saatiin siirtolaisia Suomesta sinne muuttamaan. Derevskajan pjätinaa on tosin nimitetty ishoorilaiseksi ja tshuudilaiseksi, mutta nämä nimet voivat kohdistua vanhempiin oloihin. Tässä ja muissa kohden osottautui, että kielitutkimuksen alaan kuuluva kirjallisuus, uusin varsinkin, olisi voinut antaa tekijälle enemmän tietoja kuin hän on tiennyt siitä ammentaa.

Mitä tulee viimeiseen lukuun, voipi huomauttaa, että alkuperäisesti suomenkielisten henkilönimien luku on vähempi kuin ensi silmäyksellä luulisi, sillä tekijä on maininnut samatkin nimet joskus monta kertaa, niinpä Uskalinpoika, Nousia j. n. e. Varsin todennäköiseltä tuntuu, että -nen päätteisiä nimiä on ollut vähemmin kuin seli-

tyksestä voisi päättää; muodot Paroi, Repoi, Teroi, tuntuvat alkuperäisemmiltä, jos kohta joukossa on joku Pikkunen, Koskinen. Tässä kohden samoin kuin karjalaisen murteen merkkien tarkemmassa konstateeraamisessa luulen kielimiehille jäävän työtä, vaikka kyllä herra Ronimus on uran aukaissut.

Muutamista esitystapaa koskevista puutteista ei minun tarvinne mitään lisätä, tämä lansunto kun jo on pitkäksi venynyt. Loppupäätökseksi jää joka tapauksessa, että lehtori Ronimus sekä tällä väitöskirjalla että sen perustuksena olevalla suomennostyöllään on antanut arvokkaat lisät historialliseen kirjallisuuteemme; varmaan tämä kirja tulee ammattimiesten piirissä huomatuksi enemmän kuin tavallisesti akatemisten väitöskirjain laita on. En siis laisinkaan epäile omasta puolestani lausua, että se hyvin vastaa niitä vaatimuksia, jotka ovat tällaiselle opinnäytteelle asetettavat. Puolustus osotti hyvää tottumusta tieteelliseen keskusteluun."

*

M. Much: Die Trugspiegelung orientalischer Kultur in den vorgeschichtlichen Zeitaltern Nordeuropas. (Itämaisen kultuurin valeheijastus Pohjois-Euroopan esihistoriallisina aikakausina). Wien 1906.

Epäilemättä intressanteimpia kysymyksiä, mikä yleensä voi tarjoutua kultuurihistorioitsijan vastattavaksi, on kysymys siitä, missä määrin eri kansojen sivistys on saanut vaikuttimia toisilta kansallisuuksilta tai toisista maantieteellisistä kokonaisuuksista. Kuten dosentti Suolahti kerran aikaisemmin tässä aikakauskirjassa on tehnyt selvää, on esim. läntisessä naapurimaassamme viime aikoina huomattavassa määrin alettu harrastaa näitä kysymyksiä, eritoten n. k. vapaudenaikaan nähden, jota m. m. ovat tutkimuksillaan selvitelleet tunnetut nerokkaat kynäilijät Schück ja Lewertin.

Sisällöltään samanlaatuinen, vaikka sekä kronoloogisessa suhteessa että aluerajotukselleen aivan toinen on kysymys orientaalisen kultuurin vaikutuksesta Pohjois-Euroopan kultuuriin esihistoriallisina aikakausina. Tämäntapaiseen tutkielmaan, jollaisia useat aikamme kuuluisimmat tiedemiehet ovat käsitelleet, on nyt ryhtynyt tri M. Much Wienin antropoloogisen seuran arvokkaissa Mitteilungeneissa, tämän vuoden 2—3 vihkossa. Arvelemme aikakauskirjamme lukijoita lyhyen selonteon siitä huvittavan.

Tekijä ensin huomauttaa miten entisaikoina milteipä katsottiin velvollisuudeksi uskoa: „ex oriente lux", että nimittäin ei vain itse ihmissuku, vaan myöskin kaikkinainen henkinen ja aineellinen kultuuri olisi kotoisin Aasiasta, ja tekijän mielestä edustaa tällaista kantaa tanskalainen S. Müller teoksessaan Die Urgeschichte Europas. Much tuo nyt esiin monta näkökohtaa, jotka eittämättä puhuvat tällaista jyrkintä otaksumista vastaan (s. 59 ss. ja 70). Niinpä esim. yleensä yhtäläisyys työkapineihin, sota-aseihin y. m. vieläpä uskonnollisiin käsityksiinkin nähden ei suinkaan primitiivisinä aikoina todista liikeyhteyttä t. j. m. s. Tämän väitteensä tueksi hän vetoo m. m. siihen, että eivät vain Orientin ja Pohjois-Euroopan vaan myös Amerikan kansat ovat käyttäneet yhtäläisiä kivisiä työkaluja, yhdellaisia sota- ja metsästyskuvia kalliopiirroksissaan, yhtäläistä kivitekniikkaa, vieläpä yhtäläisiä hautaus- ja uhritapoja y. m. Kaikki tämä ei riipu kultuurivaikutteista eikä kansainvaelluksista vaan on todistus kansojen yhtäläisestä luomistavasta ja -kyvystä samallaisten kultuurisuhteitten vallitessa. Kuten näiden maanosien ja seutujen asemasta huomaa, ei edes maantieteellisellä alue-erolla, joka kumminkin on niin paljo vaikuttanut kultuurimuotoihin, tässä kohden ole mitään merkitystä. Ja jos taas, kuten yleensä väitetään ja Müller jyrkimmin otaksuu, kaikki euroopalainen kultuuri olisi Orientista kotoisin, mitenkä silloin voi selittää, että niin

monet Orientin esineet ja tavat (esim. ruumiiden muumioiminen, kaksoiskirveet, savi-l. tiilirakennukset y. m.) eivät ole löytäneet tietä edes Etelä-Euroopaan? Ja toiselta puolen, mistä saivat alkunsa esim. pronssikeltit y. m., jollaista ei edes typoloogisina alkumuotoina Orientissa tavata, mutta jotka erityisesti Euroopalle ovat niin karakteristisiä.

Tekijä, joka pitkin matkaa hyvin vahvasti polemiseeraa eritoten Sophus Mülleriä vastaan, tulee siihen lopputulokseen, että „se ylen valtava ja kaikki alat käsittävä orientaalinen kultuuri, jonka monet tutkijat väittävät olevan Euroopan vanhemmman ja nuoremman kivikauden kehityksessä havaittavissa, ei ole todellista tai ainakaan ei todistettavissa". Hänen mielestään „etelä-, keski- ja luoteis-Euroopan käsittävä kultuuri on itsenäistä."

Paljo uusia näkökohtia esiintuo tässä kirjotuksessaan tunnettu tiedemies. Esim. se, että hän osottaa vainajain palvelusta jo paleoliitisella ajalla Euroopassa ja sittemmin myös Amerikassa, tekee hyvin todennäköiseksi että tämä varhaisin uskontomuoto on spontaanisesti syntynyt, eikä kultuurivaikutuksen tuloksena kulkeunut yhdestä asumakeskuksesta eri seuduille. Myös kaikki vertailut Amerikan esihistoriallisiin oloihin ovat hyvin mieltäkiinnittäviä. Mutta juuri kaiken sen nojalla, mitä tekijä esittää (esim. s. 69), tuntuu luultavalta, että on ollut olemassa kivi- ja pronssikauden rajamailla yhteyttä Egyptin ja Etelä-Ameriikan välillä. (Miksi olisi se „unstatthaft", „sopimatonta?") Mutta jos yhteyttä on ollut olemassa, raukeaa tärkeä puolustus tohtori M. Muchin teorialta.

Ei liene epäilystäkään siitä, ett'eikö se, sellaisena kuin se loppuponnessa esitetään, olisi aivan jyrkkä. Niinpä Pohjois-Euroopassa asti tavattavat suuret megaliitti, haudat varmasti ovat orientaalisen vaikutuksen tulos, kuten ennenkaikkea Montelius on näyttänyt. Muchin käsityksessä ilmeneekin jonkun verran epäselvyyttä: hän myöntää esim. Tanskan neoliitisen kultuurin saaneen vaikuttimia Pohjois-Afrikasta, mutta onhan taas sikäläinen kultuuri osaksi Orientin hedelmöittämä. — Joskin siis Muchin käsitys on liika jyrkkä, niin toiselta puolen on varmaa, että hyvin paljo itsenäistä, Orientista riippumatonta kulttuurikehitystä on kautta Euroopan jo kivikausista alkaen havaittavissa. Missä määrin näin on laita, ei ole vielä tieteellisesti näytetty, joten mitä suurimmalla intressillä odotamme prof. Monteliuksen tekeillä olevaa, suurta, moniosaista teosta, jossa nerokas asiantuntija perin pohjin aikoo valaista Orientin ja Euroopan suhdetta toisiinsa esihistoriallisina aikoina.

A. M. T.

*

Johannes Sundvall: Epigraphische Beiträge zur social-politischen Geschichte Athens im Zeitalter des Demosthenes. (Epigrafisia lisiä Demosteneen aikaisen Ateenan sosiaali-politiseen historiaan) 92 s. 8:o Yliopistollinen väitöskirja.

Virallisen vastaväittäjän prof. I. A. Heikelin lausunto oli suomennettuna näin kuuluva:

„Maisteri Sundvallin tarkotus on teoksellaan selvitellä, minkälaisessa yhteiskunnallisessa asemassa ne henkilöt olivat, jotka neljännen vuosisadan jälkimäisellä puoliskolla olivat Ateenan hallinnollisissa tai valtiollisissa viroissa, sekä valaista tämän kysymyksen yhteydessä olevia seikkoja.

Tähän asti yleensä vallalla ollut mielipide, joka etupäässä nojautuu Platon ja Aristoteleen lausuntoihin ja myös suuresti on saanut yllykettä nykyisistä antidemokraatisista ja imperialistisista ajatustavoista on ollut se, että sivistymättömäin ja varattomain

kansalaisten suurella joukolla on tuohon aikaan ollut ratkaiseva vaikutus, mikä ei ole ollut yhteiskunnan onneksi.

Maisteri Sundvall kuitenkin vakuuttavalla tavalla todistaa, että tällä käsityksellä ei ole tukea todellisissa oloissa. Onnistuneesti käyttäen sitä henkilöainehistoa, joka nyttemmin on koottu Kirchnerin Prosopographia Atticaan, ja jota hra Sundvall vielä suuresti on täydentänyt, voi hän näyttää, että päin vastoin juuri korkeammilla yhteiskuntaluokilla on ollut hallitseva vaikutus.

Mitä ensinnäkin tulee 500-neuvostoon, joka oli jonkunlainen pysyvä kansaneduskunta, selviää tekijän runsaasti esiintuomista tosiasioista, että varakkaat tässä korporatsioonissa olivat edustetut paljo korkeammassa suhteessa, kuin mitä säädyn miesluku olisi edellyttänyt. Samoin oli neuvostonsihteerinviran laita.

Strategeihin nähden esittää tekijä lisiä vaalitapaan katsoen, luettelee strategiviran hoitajat v. v. 360—322, sekä todistaa, että tähän virkaan on valittu melkein yksinomaan rikkaimpiin sukuihin kuuluvia henkilöitä, ja että on siis tavallaan oikeutettu puhumaan sotilas-aatelista. Että strategeilla, valtion tärkeimmillä virkamiehillä, täytyi olla joltinenkin varallisuus, on tosin ennenkin yleisesti tunnustettu, mutta todellista asianlaitaa ei ennen ole yksityiskohtaisesti tutkittu.

Diaiteeteihin nähden on tekijän onnistunut esittää tärkeitä tukia sille käsitykselle, että alin varallisuusluokka — thetit — ei ollut heidän keskuudessaan edustettuna.

Laivaveistämön tarkastusmiehet kuuluivat keskiluokkaan; laivaston rahainhoitajat todennäköisesti myös olivat varakkaita henkilöitä.

Että lainmääräystä siitä, että korkeimpain rahastovirkojen tuli kuulua ensimäiselle varallisuusluokalle, noudatettiin, näyttää tekijä persoonahistoriallisilla tosiasioilla.

Myöskin näyttää tekijä, että kulttiviroissa varallisuussuhteilla oli ratkaiseva merkitys.

Otaksuttavalta tekijän esityksen nojalla myös tuntuu, että deemoksissa l. kunnissa varakkailla kansalaisilla oli vaikuttava asema.

Lähettiläät ja Puhujat eli Ehdotusten tekijät eivät suinkaan kuuluneet yhteiskunnan alempiin kerroksiin, vaan tässäkin tapauksessa vallitsivat rikkaat.

Ett'eivät edes kansantuomioistuimet ja kokoukset yksinomaan olleet rahvaan käsissä, huomautetaan lopuksi, vaikka ei tässä kohden voida esittää niin sitovia todisteita, kuin kaikissa yllä esitetyissa tapauksissa.

Tekijä on epäilemättä oikeutettu siihen yleiseen lopputulokseen, minkä hän yleistä mielipidettä vastaan esittää, että nim. varakasten luokkien vaikutus ei suinkaan ole vähentynyt Ateenassa siihen aikaan, jota tavallisesti kutsutaan Deemosteneen ajaksi.

Jonkinlaisena liitteenä seuraa kaksi lukua, joissa lähemmin käsitellään muutamia varemmin tekstissä mainittuja seikkoja ja valaistaan Ateenan hallinnollista järjestelmää. Tekijä on keksinyt, että Asklepion papit vuorottain valittiin fyylosten mukaan, ja on siten onnistunut saamaan kronologisia tukikohtia, jotka vastaiselle tutkimukselle voivat olla suureksi hyödyksi.

Tekijän taulu-esitys niistä edustajista, joita kullakin deemoksella oli neuvostossa, on intresantti, sikäli kuin tiedot perustuvat faktoihin; mutta hänen laskujaan kuntien näennäisen suuruuden perusteella voivat vain tulevat löydöt vahvistaa tai kumota. Tekijän esitys fyylosten palas-suhteista neljäntenä vuosisatana ansaitsee huomiota.

Yllä mainittujen tieteellisten tulosten lisäksi on tekijä monessa kohden edistänyt tieteellistä tutkimusta alallaan. Että maisteri Sundvall on taidokas, perinpohjainen ja teräväkykyinen epigrafikko, selvästi esiintyy hänen teoksessaaan."

Vastaväittäjä tekee tämän jälkeen joukon huomautuksia, jotka suureksi osaksi ovat muodollista laatua, ja joista vastaväittäjä mainitsee, että ne eivät ole erittäin tärkeitä. Lopuksi hän lausuu, että „maisteri Sundvallin teokellsa on melkoinen tieteellinen arvo ja vastaa se hyvin tarkotustaan. Puolustus väitöstilaisuudessa todisti hyvää siantuntemusta ja oli tyydyttävä."

*

Paul Rohrbach, Die wirtschaftliche Bedeutung Westasiens. Halle a. S. 1902. 84 siv. isoa 8:o.

Tämä teos kuuluu Jenan professorin Karl Doven julkaisemaan sarjaan „Angewandte Geographie. Hefte zur Verbreitung geographischer Kenntnisse in hrer Beziehung um Kultur- und Wirtschaftsleben" (Sovellettua maantiedettä. Vihkoja maantieteellisten tietojen levittämiseksi niiden suhteessa kulturi- ja talouselämään). Kuten tunnettu on maantiede yksi historian tärkeimpiä aputieteitä. Monet tunnetut historianfilosofit, kuten Bodin, Montesquieu ja Herder ovat aikoja sitten koettaneet selittää inhimillistä kulturi-elämää maantieteellisistä oloista riippuvaksi. Nykyäänkin kaikki tunnustavat, että eri maantieteellisissä oloissa inhimillinen kulturi muodostuu erilaiseksi, vaikka tosin mitään lopullisia tuloksia kysymykseen nähden missä laajuudessa ja millä tavalla maantieteelliset seikat vaikuttavat ei vielä ole saatu. Siitä huolimatta voipi sanoa, että tämä kysymys on yksi nykyajan historianfilosofian lempiaineita.

Yllämainittu teos koskee Länsi-Asian maantiedettä. Tekijä tutkii eri luvuissa Turkestanin, Iranin, Armenian, Kurdistanin ja Vähän-Asian, sekä lopuksi Mesopotamian Babylonian ja Syrian maantiedettä. Hän on itse tehnyt laajoja matkoja näissä maissa ja kertoo osaksi omien osaksi muiden havaintojen nojalla mainittujen seutujen korkeussuhteista, ilmastosuhteista, vesi- ja saderikkaudesta ynnä myös kasvullisuudesta ja mineraalirikkauksista. Johtopäätöksensä ovat etupäässä n. s. käytännöllistä laatua, s. o. tekijä koettaa osoittaa millä paikoin taloudellinen kulturi, etenkin maanviljelys, on kehitysmahdollinen ja missä määrässä se on kehitysmahdollinen sekä toiselta puolen mitkä seudut ikiajoiksi ovat tuomitut jäämään erämaiksi. Osaksi tekijä, missä maantieteellinen tutkimus ei vielä ole tarpeeksi suuria ennätyksiä tehnyt, käyttää historiastakin lainattuja tietoja todistuskappaleena, esim. määrätessään kuinka paljon asukkaita Babylonian alluvialinen alue kykenee elättämään ja kuinka laaja sikäläinen kulturimahdollinen alue on.

Kirja on kauttaaltaan kirjoitettu ainoastaan jonkinmoisena „lisänä" puheenaolevien kysymysten käsittelyssä. Tekijä ei siinä tavoittele noita laajempia enemmän spekulatiivista laatua olevia kysymyksiä, missä määrin ihminen yleensä kulturiolentona on riippuvainen maantieteellisistä seikoista. Mutta tuollaisena vaatimattomana ja kuitenkin ilmeisesti asiantuntijan kirjoittamana lisänä on kirja hyvin hauska lukea.

K. R B.

*

Stanley Lone-Poole: Turkey. (Turkinmaa) London, 1900. 373 siv. 8o:

Vielä tulec kestämään kauan ennenkuin Turkin historia nykyaikaisten vaatimusten mukaan kirjoitetaan. Turkinmaa on aivan liian puutteellisesti tunnettu, yksinpä maantieteellisessäkin suhteessa. Ja jos vielä otamme huomioon, että Turkin arkistot ovat luoksepääsemättömiä ja että sikäläinen hallitus suorastaan vihaa kaikkea historiaa, niin ymmärtää helposti tutkijain vaikeudet.

Kaikki tähänastiset Turkinmaan historiat ovatkin vain väliasteita, eivätkä mitään valmista. Niin myöskin otsakkeessa mainittu kirja, joka on ilmestynyt norjassa „The Ttony of The nations." Tämä kirja on kokonaan kirjoitettu n. s. vanhaan malliin, se on kronologinen kertomus eri sulttaneista ja heidän toimistaan, heidän voitoistaan ja tappioistaan. Mitään erityistä sulttanien vallan alla olevista kansoista, niiden pyrkimyksistä ja kehitysasteista eri aikoina, ei lukija kirjasta saa. Tosin tekijä eräässä luvussa puhuu varsin laajasti sulttanin huvista Stanbulissa ennen Mahmud II:n tunnettuja reformeja 1800- luvun alussa, ja eräässä toisessa turkkilaisesta hallinnosta. Viimemainitussa luvussa tekija kyllä huomauttaa m. m. siitä, kuinka Turkinmaallakin on vallinnut frodolilaitos, kuinka sotaväki siellä on ollut kokoonpantuna vasalleista, jotka vanhana aikana melkein itsevaltaisina hallitsivat läänityksiään, mutta sodan aikana väkineen ratsain Sipahis) tekivät sotapalvelusta. Mahmud II hävitti toisen fveopelilaitoksen jätteet valtakunnastaan. Lukijalle olisi ollut huvittavaa saada tarkempi esitys tästä läänitysaristokra-(tiasta, sen oikeuksista ja suhteista kansaan, koskapa hän sen kautta olisi päässyt likempään kosketukseen itse yhteiskunnallisen elämän kanssa Turkissa, ja sehän on historioitsijalle tärkeintä. Mutta tekijä kertoo asiasta vain yhdellä tai parilla sivulla, tullakseen sitten taas asioihin, jotka lukijaa vähemmän huvittavat. Eräässä lyhyessä luvussa tekijä puhuu turkkilaisesta kirjallisuudesta. Lisättäköön vielä, että tekijä ei ole voinut vapautua moraalisten arvostelujen ja opetusten antamisesta Turkin historian johdolla, vaikka alkulauseessaan nimenomaan lupaa olla sitä tekemättä.

Ylläolevalla en kuitenkaan ole tahtonut kieltää kirjalta kaikkea arvoa. Se on kirjoitettu erittäin suurella selvyydellä ja tunnetulla englantilaisella kertomiskyvyllä. Sitäpaitsi on myönnettävä, että ainakin Turkin ulkonainen historia mitä suurimmassa määrässä on riippunut eri hallitsioiden kyvystä ja toimesta. Eikä lopulta tuo ihannehistoriakaan koskaan tule kirjoitetuksi, elleivät edelläkävijät tarpeeksi paljon ole tietä siihen valmistaneet.

K. R. B.

*

Leo Tolstoin elämä ja teokset. Kirj. Paul Birykov, tarkastanut Leo Tolstoi. Venäläisestä käsikirjoituksesta suomentanut Arvid Järnefelt. I nidos: Lapsuudesta ensi miehuuden ikään. Porvoossa Werner Söderström osakeyhtiö. 447 siv. 8:o.

Harvan nykyään elävän aatteenmiehen tai kirjailijan elämä ja toiminta lienee jo eläessään joutunut niin monipuolisen ja laajan kirjallisuuden arvostelun ja pohdinnan alaiseksi kuin „Suuren vanhuksen", Leo Tolstoin.

Ilmoitettavana oleva teos tahtoo kuitenkin jo alunpitäen esiintyä suuremmilla vaatimuksilla kuin mikään edeltäjistänsä. Kirjoittaja on Tolstoin oppilas ja läheinen personallinen tuttava. Paitsi verraten runsaslukuista aikaisempaa Tolstoita koskevaa kirjallisuutta on hänellä ollut käytettävänään suuri joukko autobiografisia aineksia, nimittäin joukko ennen julkaisemattomia Tolstoin elämäkerrallisia kirjoitelmia, suuri joukko hänen kirjeitään sekä otteita hänen päiväkirjoistaan. Nämä ainekset on Tolstoi itse tarkastanut sekä lisäyksillään ja muistutuksillaan varustanut

Teos ei siis ole elämäkerrallinen ja kirjallinen tutkimus tavallisessa merkityksessä, vaan on sillä suuressa määrin itse-elämäkerrallinen luonne. Tämä tekee teoksen tietysti aina mieltäkiinnittävämmäksi. Mutta tämä seikka on myös aikaansaanut sen, että teoksen kokonaisvaikutus ei ole eheä. Kirjoittajalla tosin on onnistuakseen enemmän edellytyksiä kuin monella muulla, ja hän on käynyt tehtäväänsä käsin kaikella tarmolla ja ymmärtäen sen vaikeuden. Kuitenkin saa käytettävänä olevien ainesten erikoinen

luonne aikaan, ettei hän ole voinut sulattaa niitä eheäksi kokonaisuudeksi. Kaikella Tolstoin omasta kynästä lähteneellä, kirjoittipa hän näöltään kuinka vähäpätöisestä asiasta hyvänsä, on näet omituinen mukaansatempaavaisuutensa ja viehätyksensä. Siksipä eroaa tässäkin teoksessa kaikki Tolstoin oma kertoma verrattain jyrkästi teoksen kokoonpanijan työstä. Edellisen kertoma ei ole tavallista tiedemiehen tai estetikon esitystä, vaan kauttaaltaan taidetta, tuota Tolstoin yksinkertaista, mutta kaikki mukaansatempaavaa taidetta. Miten mieltäkiinnittävästi Tolstoi esittää juuri oman elämänsä ja lähimmän ympärystönsä pienimpiäkin piirteitä, on tunnettua. Suureksi osaksi elämäkerrallinen novellisarja „Lapsuus, poikaikä ja nuoruus" sekä „Tunnustus", joita osaksi on käytetty kysymyksessä olevaa teosta kokoonpannessa ovat tässä suhteessa kuvaavia. Tolstoin erityisesti tätä teosta varten kirjoittamat elämäkerralliset ainekset ovat taiteellisessa viehättäväisyydessä edellisten veroisia. Ei siis ihme, jos kontrasti joskus tuntuu jyrkälle, teoksen kokoonpanijan tällaisten ainesten jälkeen ryhtyessä esittämään Tolstoin sukutauluja.

Nyt ilmestynyt osa kysymyksessä olevaa teosta käsittää Tolstoin lapsuuden, nuoruuden ja ensi miehuudenijän. Mieltäkiinnittävää on siinä seurata suuren hengen kehitystä, siinä tapahtuvia muutoksia ja esiintyvien aatteiden kehitystä. Kuten luonnollista, on tässä enimmän seurattu sisäisen elämän kehitystä, mutta myöskin ulkonaisen elämän päävaiheet astuvat teoksessa selvinä esiin. Alkuosassa esiintyy joukko erittäin viehättäviä Tolstoin itsekertomia lapsuudenmuistelmia, joista suuri osa aivan uutta. Pitkin matkaa esiintyvät Tolstoin kirjeet ovat myös suureksi osaksi ennen julkaisemattomia. Mieltäkiinnittävimpiä kohtia teoksessa ovat muuten tuon Tolstoin elämässä merkillisen Kaukasian matkan kuvaus, kuvaus Tolstoin toiminnasta noiden Venäjän kulttuurihistoriassa sangen merkillisten „neljäkymmenluvun miesten", kuten Turgenjevin, Nekrasovin, Gontcharovin, Ostrovskijn y. m. parissa. Samoin Tolstoin suhde suureen aikalaiseensa Turgenjeviin on esitetty laajasti ja ansiokkaasti.

Teoksen loppuosan muodostaa esitys Tolstoin alkavasta kirjallisyhteiskunnallisesta toimintakaudesta, s. o. toiminnasta sovintotuomarina, opettajana ja kasvatusopillisena kirjailijana. Erittäin viehättävät taiteellisessa suhteessa ja muutenkin mieltäkiinnittävät ovat täälläkin Tolstoin omat kertomukset opettajatoimestaan.

Taitavissa käsissä on teoksen suomennos suoritettu kaikella tajuvuudella ja helppoudella. Useat kohdat antavat kuitenkin aihetta väittämään, että suomentaja ei ole tahtonut täyttää kaikkia huolellisuuden vaatimuksia. Suomennoksessa on näet viljalti omituisuuksia, joista tyydymme luettelemaan vaan muutamia. Omituisesta objektin käyttelystä mainittakoon seuraavat esimerkit:

Vaikka minulle kyllä sanottiin, että *minä* siirretään poikien luo . . . (siv. 73), . . . pidin velvollisuutenani jättää pois *kokonainen kappale* . . . (107). *Minä* otettiin vastaan hyvässä, rikkaassa talossa . . . (106).

Toisinaan taas on päässyt pujahtamaan pahoja venäläisyyksiä, kuten esim. . . . Palkittiin pyhän Yrjön ritarimerkillä *neljättä luokkaa* . . . (48), . . . eikä Parisi milloinkaan ennen ole tuntunut minusta niin *litteän epärunolliselta* kuin nyt . . . (247) . . . päästä lähemmäksi *maalaista väestöä* . . . (300). Pietarin käskystä . . . *palkittiin* Tolstoi *maatiloilla* . . . (29).

Vieraskielisten sanojen ja nimien oikeinkirjoituksesta olisi myös paljon sanottavaa, riittänee vaan huomauttaa että suomentaja kirjoittaa ne miten kulloinkin sattuu, ainakin vokalien pituus- ja lyhyysperiaatteeseen nähden. Niinpä tavataan esim. Parisi, mutta sen rinnalla Kaukaasia, teatteri, sekä reaalinen, kronolooginen j. n. e. erittäin tavallisuudesta poikkeava on suomentajan venäläisten sanojen ja nimien transkriptioni, mutta siihen ei tässä liene tilaa kajota.

Lopuksi ei voitane olla huomauttamatta sitä seikkaa, että hyvin usein tavattavat, joskus enemmän kuin sivun pituiset ranskankieliset kirjeet ovat jätetyt kääntämättä. Tämä on vähemmän kielitaitoiselle lukijalle aika harmillista.

Jännityksellä jäänee varmaan jokainen kirjallisuuden ja Tolstoin aatteiden ystävä odottamaan teoksen toisen osan ilmestymistä, joka, sisältäen esityksen Tolstoin ylimmilleen kohonneesta kirjallisesta toiminnasta sekä hänen elämässään vielä tapahtuvasta suuresta henkisestä käännekohdasta, tulee mahdollisesti ehkä vielä mieltäkiinnittävämmäksi kuin nyt ilmestynyt ensimäinen osa.

A. Hämäläinen.

*

Turun kaupungin Historiallinen Museo on ryhtynyt julkaisemaan sivistyshistoriallisesti erittäin arvokasta teosta, joka tulee kuvin ja sanoin käsittelemään mainitun museon rikkaita kokoelmia ja tekemään ne yleisölle tunnetuiksi.

Julkaisusta, jonka tarkotus on tulla käsittämään 12 à 14 vihkoa, yhteensä noin 300—400 sivua kuvitettua tekstiä ja useita kokosivun kuvia, jos yleisö tilausten muodossa antaa tarpeellista kannatustaan yritykselle, on ensimmäinen vihko joku aika sitte laskettu kauppaan. Tämä vihko antaa paljo hyviä toiveita teoksesta, joten Suomen yleisön velvollisuus on auttaa sen ilmestymismahdollisuuksia.

Tämän ensi vihkon kaikki kirjotukset ovat maisterien Emil Nervanderin ja K. K. Meinanderin kirjottamat. Ensiksi antaa edellinen erinomaisen viehättäväksi tunnetulla tyylillään elävän kuvan „spinettihuoneesta", saaden niin tilaisuuden herttaisesti kuvailemaan 1800-luvun alkupuolella esiintyviä henkisiä rientoja ja sivistyselämää ja -oloja. Verraton on seuraavassa kirjotuksessa oleva kuvajäljennös Hämeen rykmentin lipusta. Sitte maisteri Meinander suurisuuntaisessa kirjotuksessaan esittää P. Olavin kuvaa Ruskon kirkosta, tehden useita tärkeitä huomautuksia varhaisen keskiaikamme kirkollisista taideoloista, samoin kuin hän taas seuraavassa kirjotuksessa tutustuttaa meitä Erik XIV:n onnettomaan, sympaatiseen puolisoon. Lopuksi loihtii Nervander esiin parissa kirjotuksessa ääriviivoja eri aikojen aloilta.

Teos ilmestyy suomen- ja ruotsinkielisenä, kumpikin kahdessa painoksessa, toinen hyvällä, toinen loistopaperilla. Edellisen hinta on 90 p., jälkimäisen 1:60 vihko.

A. M. Tallgren.

Lyhyitä tiedonantoja.

Ruotsissa ovat tämän vuoden alusta alkaen lakanneet ilmestymästä Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja ja Vitterhetsakademins Månadsblad. Näistä on varsinkin viimemainittu sisältänyt paljo puhtaasti historiallisiakin kirjoituksia. M. m. on Hans Hildebrand siinä julaissut melkoisen joukon esitöitä ja ainehistoa suuresta nyt jo kolmiosaisesta Ruotsin keskiajan historiastansa.

Näiden lakanneiden aikakauskirjojen sijaan alkoi tämän vuoden alusta ilmestyä neljästi vuodessa lehti, nimeltä Fornvännen, jonka toimittajat ja avustajat ovat samat

kuin molempien lakanneiden aikakauskirjojen. Tämän vuoden kaksi ensimäistä numeroa on jo ilmestynyt. Kehotamme lukijoita niihin tutustumaan.

*

Suomalaisugrilaisen Seuran viime keväänä ilmestyneen Aikakauskirjan erittäin arvokkaassa ja sisältörikkaassa XXIII vihossa tekee m. m. herra Julius Ailio selkoa Suomen kivikauden kuvanveistotaiteesta. Merkkeinä siitä on meillä osaksi meripihkaisia amuletteja, osaksi kivikirveitä, koristetut eläinten (karhun ja koiran?) päillä, lampaanpään muotoinen reikäkivi y. m. Itäeuroopassa ja Puolassa on samanaikaisia taideteoksia; samoin esim. Ruotsissa. Suuremmoiset määrät kaiverrettuja piirroksia, etenkin eläinkuvia ja naisvartaloita, on tavattu paljo varhaisemmilta aikajaksoilta, varsinkin Ranskassa, jossa prof. Ed. Piette on niitä julaissut, mutta muuallakin.

Herra Ailio huomauttaa, miten tärkeää on varhaisimpain taidetuotteiden selvitteleminen sosioloogiselta ja esteetiseltä kannalta katsoen ja on siinä epäilemättä oikeassa.

Sama tekijä tulee kohtsilleen laajemmassa tutkielmassa käsittelemään toistaiseksi hyvin vähän tunnettua Suomen kivikautta.

*

Tilanpuutteen tähden on joukko lyhyitä tiedonantoja ynnä luettelo Toimitukselle lähetetystä kirjallisuudesta täytynyt jättää seuraavaan numeroon.

Papillinen riita Lohjalla 1700-luvulla.

Kirj. G. Rein.

Asiakirjat, joihin seuraava kyhäelmä perustuu, säilytetään Ruotsin valtioarkistossa Tukholmassa, ja kuuluvat kokoelmaan Ecclesiastica, Åbo stift, Lojo. Koska ne sisältävät yhtä ja toista oloja ja tapoja kuvaavaa eräässä maaseurakunnassamme keskivaiheilla 1700-lukua, olen arvellut, että ne voisivat jotain mielenkiintoa osaksensa saada. Mitään yleisempiä johtopäätöksiä silloisten maalaispappiemme sivistyskannasta tai kenties sivistyksen puutteesta ei kuitenkaan näistä yksityisistä tapauksista voitane vetää.

Päähenkilöinä niissä esiintyy kaksi saman pitäjän, Lohjan, sielunpaimenta. Toinen heistä on rovasti Abraham Roering, joka oli tässä toimessa vuodesta 1746 kuolemaansa saakka v. 1759, toinen apulaispappi Henrik Thorenius, joka jo v. 1731 oli virkaansa astunut ja kuoli v. 1772. Useimmat asiakirjamme kohdistuvat 1750-luvun ensimäisiin vuosiin.

Thorenius oli arvatenkin talonpoikaista sukuperää, päättäen siitä, että hän Turun konsistoorin eteen haastettuna ei sanonut täysin hallitsevansa ruotsin kieltä, joten siis suomi oli hänen äidinkielensä, kuten myös siitä, että eräs hänen vihamiehistään, luutnantti Klick, kutsuu häntä talonpoikaislurjukseksi. Luonteeltaan oli hän kiivas ja riidanhaluinen, päättäen alituisista rettelöistä, joihin hän joutui. Toiset henkilöt, tosin nekin hänen vastustajansa, puhuivat hänen ylpeästä, kunnianhimoisesta ja hillitsemättömästä luonteestaan sekä lapsuudesta saakka häneen juurtuneesta vallattomuudesta. Pappistutkintonsa oli hän tuskalla saanut suoritetuksi v. 1731, jonka jälkeen hän, kuten sanottu, oli päässyt apulaiseksi Lohjalle. Jo puoli vuotta myöhemmin, 1732, saa hän konsistoorilta ankaran muistutuksen sopimattomasta käytöksestä,

vieläpä erotetaan hän joksikin ajaksi virastaan. Muutamia vuosia myöhemmin, 1741, esiintyy Thorenius jälleen kummallisella ja varsinkin pappismiehelle kokonaan sopimattomalla tavalla, josta myös perästäpäin käräjissä tutkintoa pidettiin. Oltiin silloin Lohjalla paraikaa kirkon korjaamisen puuhassa, ja oli syntynyt riita muutamista rakennustarpeista. Thorenius vaati niitä itselleen maaherran antaman päätöksen nojalla, vaan toisaalta tämä oikeus häneltä kiellettiin. Pitäjäläiset olivat näet lahjoittaneet mainitut rakennustarpeet rovasti G. Arctopolitanukselle, vaan Thorenius oli, kuten myöhemmin selvitettiin, piiloittanut heidän lahjoituskirjeensä. Kun Thorenius ei hyvällä saanut vaatimiansa tarpeita, oli hän, kuten rakennusmestari Schultze Lohjan kirkonkokoukselle kirjoittaa (14 p:nä kesäk. 1741), ensin kotonaan lauaissut pyssynsä ja sitten tullut samoine kivääreineen työpaikalle, sekä sanonut rakennusmestarille, kun tämä kielsi häntä viemästä pois tukkeja: „Älä sinä, mies, tule minua lähemmäksi kuin pyssynpiippu ulottuu; minäpä vien tukinpäät nokkasi edestä pois“, ja oli hän kolmasti uhannut rakennusmestaria, jolloin Schultzen, onnettomuuden välttämiseksi, oli täytynyt keskeyttää työ, vaikka ilma olikin kovin kaunis ja edullinen.

Arctopolitanuksen seuraajaksi tuli, kuten mainittiin, v. 1746 rovasti Abraham Roering. Hänenpä aikaansa kuuluvat useimmat tapaukset, joista asiakirjamme kertovat. Tämänkin esimiehensä kanssa joutui näet Thorenius yhä kireämpiin suhteisiin, kunnes vihdoin heidän välillään puhkesi ilmiriita.

Syytä oli kenties jossain määrin myös rovastissa. Roering lienee ollut hyväntahtoinen, ehkä heikko mies, joka nähtävästi ei osannut herättää apulaisessaan tarpeellista kunnioitusta ja arvonantoa. Thorenius edelleen osotti säädyttömyyttä; m. m. joutui hän jälleen riitaan, nimittäin virkaveljensä, Pusulan kappalaisen B. Vikman'in kanssa. Vuonna 1746 käski konsistoori Roeringia uudelleen varoittamaan Thoreniusta. Kuitenkin osotti rovasti apulaiselleen vielä monasti hyväntahtoisuutta; niinpä Roering v. 1750, Thoreniuksen hartaasta pyynnöstä ja toivoen saavansa enemmän apua häneltä virkatoimissaan, T. kun oli vanhempi paikkakunnalla, ehdotti apulaiselleen annettavaksi varapastorin nimen ja arvon, johon pyyntöön suostuttiinkin. Konsistoorikin näyttää siihen aikaan vielä eläneen hyvässä toivossa, että Thorenius tekisi parannuksen. Pianpa huomattiin, että tässä oli erehdytty. Sillä „kun Thorenius oli saavuttanut tämän edun“ — niin kertoo asiasta rovasti Roering itse — „ei hän sitä sen paremmin käyttänyt kuin että, sydämessään ja mielessään ylpeydestä paisuneena neuvojen ja avustuksen asemasta, joita olin häneltä odottanut, palkitsi hyvyyttäni yleenkatseella ja salaisella panettelulla jonkun ajan, kunnes vihdoin ilmeisellä häväistyksellä itse saarnas-

tuolissa seurakunnan julkisessa jumalanpalveluksessa — kuten rietas tapansa on — myös kävi minun, lähimmän esimiehensä, kimppuun". Tähän viimeksi mainittuun kohtaukseen tulemme heti palaamaan.

Thoreniuksen uusi varapastorin arvo näkyy panneen hänen päänsä kokonaan pyörälle. Kun hän saarnastuolista luki virkanimityksensä julki, oli hän, kuten kerrotaan, sen suomalaisessa käännöksessä kutsunut itsensä varakirkkoherraksi. Senjälkeen alkoi hän tehdä matkoja ympäri pitäjän ja huudattaa itseään kirkkoherraksi, sekä vaati, että kaikki häntä siksi kutsuisivat. Hän oli myös, Roeringin väitteen mukaan, alkanut talonpojilta vaatia heiniä ja olkia yli sen, mihin hänellä oli oikeutta. Myös muuten käyttäytyi hän näillä matkoillaan sopimattomasti; niinpä hänellä oli lukukinkerillä tapana puhdistaa pyssyänsä, mikä hänen kuulijainsa joukossa herätti naurua ja pilkkaa.

Monella tavoin osotti hän halveksimistaan rovastille. Matkoilleen lähti hän sanomatta mitään Roeringille, ja ripitti rovastin luvatta. Kun Roeringin kerran oli täytynyt nuhdella apulaistaan, oli tämä ensin vastannut herjasanoilla, senjälkeen vihoissaan mennyt kotia ja paneutunut vuoteeseensa. Seuraavana sunnuntaina ei hän tullutkaan kirkkoon, vaan lähti jälleen matkalle, jolla viipyi kauan. Vaalilauseenaan kuuluu olleen: „Jota enämmin minua vaivataan, sitä carjummaksi (!) minä käyn". Sakramentin jakamista toimitti hän sopimattomalla kiireellä. Se tapahtuu, kertoo Roering, silmänräpäyksessä, kun hän käy edellä, niin ettei tiedetä, lausuuko hän ollenkaan mitään, ja kun toinen öylätteineen käy edellä, seuraa hän ihan kintereillä, niin että toisen kantapäät ovat vaarassa. Saarnatessaan oli hänellä pahana tapana riisua peruukki ja pyhkiä päätään. Helatorstaina v. 1750 oli hän sakaristossa rohjennut näyttää nyrkkiä rovastille, lukkari Logrenin todistuksen mukaan, joka oli tilaisuudessa saapuvilla. Vielä muita valituksia tehtiin Thoreniusta vastaan, mutta painavin kaikista oli kuitenkin, että hän saarnassaan 25 sunnuntaina jälkeen P. Kolminaisuuden päivän v. 1751 oli tehnyt julkisen hyökkäyksen rovastia vastaan, mainitsematta tosin hänen nimeään, mutta siltä selvästi häntä tarkottaen. Tämä tapahtuma varsinkin herätti koko pitäjässä mitä suurinta huomiota.

Tämän johdosta haastoi Roering Thoreniuksen Turun konsistoorin eteen, siihen pakotettuna, kuten lausuu, sen pahennuksen tähden, minkä tämä tapaus huomattavasti oli seurakunnassa herättänyt, ja ylenkatseen tähden, jonka alaiseksi virkansa näin oli joutumaisillaan. Thorenius kutsuttiin siis Turkuun vastaamaan, ja ensimäinen kuulustelunsa tapahtui 5 päivänä maaliskuuta v. 1752. Tässä tilaisuudessa luettiin Thoreniuksen saarnasta seuraava todistus, joka oli viiden Lohjalaisen allekirjoittama.

„Että adj. min. ja varapastori Thorenius julkisesti saarnastuolissa 25 sunnuntaina P. Kolminaisuuden päivän jälkeen eli kun saarnattiin hävityksen kauhistuksesta on käyttänyt seuraavia lausetapoja, nimittäin ensin kahvin ja teen juomisesta, että kun tulot eivät riitä, niin keksitään kaikenlaisia keinoja ja vehkeitä niiden enentämiseksi, jotta joka päivä voitaisiin elää rikkaan miehen tavoin hekumassa ja ylellisyydessä, mitkä sanat silminnähtävästi herättivät pahennusta koko seurakunnassa, sitten puhuttiin juoksijoista, jotka kulkevat ympäri, ja pujahtavat seurakuntiin ilman kutsumusta, jolloin hän alituisesti käsin ja silmin viittasi herra rovastiin, lisäksi, kun herra rovasti puheli lukkarin kanssa, löi hän raamattuun saarnastuolissa, niin että jokainen hämmästyi ja oudoksui sekä katseli rovastia; milloin puhui hän kutsuista ja kokouksista, joita pidetään tarkotuksessa panetella toisia; myös todistetaan, että mainittu varapastori kävi rovastin saarnojen kimppuun, lausuen näin: että senkaldaiset juoxiat puhuvat autuuden perustuksesta ja järjestyksestä, jotka eivät itse ymmärrä rahtuakaan siitä; mistä opista herra rovasti oli sitä ennen kolme sunnuntaita peräkkäin saarnannut. Kaikissa näissä kohdin käytti hän useita raamatunlauseita väärin kaikille pahennukseksi, niin että yksinkertaisimmatkin nyt voivat ihmeissään ja harmissaan siitä kertoa; hänen tuimat silmäyksensä ja liikkeensä osottivat sitäpaitse, että jotain erinomaista ja tavatonta oli tekeillä, niin että täytyi vaan suurimmalla suuttumuksella odottaa saarnan päättymistä, hartaimmasti toivoen otollista loppua. Me ylioppilaat valitamme suuresti tätä surkeata esimerkkiä, ja että hyvää ja mallikelpoista rovastiamme täten seurakunnan oma opettaja saa niin pahasti häväistä. Tämän kaikki todistavat Lohjalla 19 p. marrask. 1751“.

J. G. Malmsten. V. D. m.
Joh. Ascholin. Opettaja Lohjalla.
Sigfrid Bergstenius. civ. acad. ab.
Jakob Reilin. civ. acad. ab.
Henr. Reilin. civ. acad. ab.

Tämän tapauksen johdosta oli talonpoikain kesken aljettu yleisesti Thoreniuksesta sanoa: „ennen hän on rovastia salaisest haucunut, nyt hän rupia sitä sarnastolilla tekemän“, ja osa seurakunnan jäsenistä oli jo päättänyt lähteä pois kirkosta, milloin näkisivät Thoreniuksen saarnastuolilla, sillä, sanoivat he, nyt on vaarallista käydä Lohjan kirkossa: joko siellä saa kuulla haukkumisia, tai täytyy jättää todistuksia ja antautua pitkällisiin rettelöihin.

Monien muiden valitusten ohessa, joita tehtiin Thoreniusta vastaan, väitettiin myös hänen käyttäneen sopimatonta puheentapaa eräissä häissä Hiittisten tilalla, josta varatuomari Magn. Miödhin todistus kuuluu:

„Pyynnöstä todistetaan täten että minä viime kesästä vuosi takaperin ollessani häissä herra nimismies Johan Hörmanin luona, Hiittisten ratsutilalla Lohjan pitäjää, kuulin pitäjän apulaisen ja varapastorin Herra Henrik Thoreniuksen syödessä laskettelevan jotain sopimatonta pilaa ja lorua, ja kun rovasti Roering hänelle latinan kielellä huomautti, ett'ei tämmöinen sopinut toiselle saatikka pappismiehelle niin ylhäisten ja kunnioitettavien vierasten läsnäollessa, nousi hra varapastori kiivastuneena keskellä ateriaa syömästä, ja sanoi: „Putasne esse scandalum datum l. acceptum", ja rovastin vastattua „utique est datum", pyysi T. isäntää herra Hörmania ja hänen rouvaansa toimittamaan niin, että hän pääsisi lähtemään, jonka myös nämät koetettuaan ensin kaikin tavoin saada häntä jäämään, vihdoin lupasivatkin, niinpiankuin ateria olisi ohitse, jota hänen siis täytyi odottaa, ja aterian loputtua lähti hän tiehensä.

Turku 2 p. maalisk. 1752."

Roering kertoo kohtauksesta samaan tapaan ja lisää, että herrasväki, varsinkin naiset, olivat silmät maahan luotuina osottaneet tyytymättömyyttään, alempi kansa taas pahentunut, ja ajattelemattomat tulleet nauruun houkutelluiksi, jonka johdosta rovastin oli täytynyt hiljaisuudessa nuhdella Thoreniusta latinankielellä. Thoreniuksen itsensä väitteen mukaan ei hänen puheensa ollut sisältänyt sen enempätä, kuin että oli sulhaselle sanonut: älcäön ylkämies olco niin murhellinen, waicka te tänäpän uscollisuden walan tehnet olette morsiamelle, te cuitengin aina olette vallan pääll". Roeringin häntä nuhdeltua oli Thorenius sitten lähtenyt pois, koska, kuten sanansa kuuluivat, ei nähnyt voivansa olla rovastille mieleen.

Thorenius yleensä joko väitti valitukset aiheettomiksi tai koetti kiertelemällä niistä päästä. Muun muassa väitti hän, ettei edes ollut tietoonsa saanut konsistoorin varotusta vuodelta 1746, mutta muutti myöhemmin tämän silminnähtävästi väärän lausuntonsa siksi, että Roering tosin oli hänelle maininnut konsistoorin kirjeestä, mutta ei ollut sitä hänelle näyttänyt. Matkustuksiaan kielsi hän tehneensä Roeringin luvatta. Myös väitti hän vääräksi, että oli nyrkkiä näyttänyt rovastille, koska hän lukkari Logrenin ilmoittamaan aikaan oli ollut Nummen kappelissa; myöhemmin kuitenkin näyttäytyi, että lukkari tosin oli erehtynyt ajan suhteen, vaan että kohtaus muuten oli tapahtunut hänen kertomuksensa mukaisesti. Tiheät matkansa oli Thorenius muka tehnyt etupäässä lukukinkerien toimittamiseksi ja siis nuorison parhaaksi. Vääryydellä hän ei ollut mitään pitäjäläisiltä ottanut, vaan Lohjalla oli muka vanha tapa, etteivät kuulijat tuo mitään apulaiselle, vaan täytyy hänen matkustaa ympäri saadakseen elintarpeita. Ellei hän

muulla tavoin voinut selittää kummallista käytöstään, esim. siinä, että hyvin usein oli saarnan aikana lähtenyt ulos kirkosta, syytti hän aina päänkivistystään, joka häntä muka kovin vaivasi niin ettei toisinaan tiennyt mitä teki. Tuota pahaa tapaansa muka riisua peruukki saarnatessaan ja pyhkiä päätään, kielsi Thorenius niinikään harjoittaneensa, vihdoin kuitenkin tunnustaen että kun hän kerran oli pyhkinyt hien kasvoistaan, oli peruukki pudonnut toiselle korvalle, ja arveli hän tämän seikan samaksi, mistä rovasti häntä tässä suhteessa syyttää. Puuttuvan hartauden syytteeseen sakramenttia jaettaessa vastasi Thorenius: „Herra tietää paraiten minun hartauteni“! Kun Thoreniukselta kysyttiin, miksi hän saarnassaan oli puhunut teestä ja kahvista, sekä ketkä Lohjan pitäjässä sellaista käyttivät, vastasi hän, ettei suinkaan tiennyt, käyttikö rovasti sellaista kodissaan, ja ettei hän muuten ollut erityisesti tarkoittanut ketään kahvin käyttäjää Lohjalla, vaan puhunut siitä yleisesti, koska kerran mainittua juomaa maailmassa käytetään. Muuten väitti Thorenius, ettei ollenkaan ollut rovastiin viitannut saarnassaan; sanalla „juoxiat“, jota myös oli tullut käyttäneeksi, ei hän ollut tarkottanut ketään muuta kuin paavillisia eli Rooman paavia. Hän jätti myös väitteensä todistukseksi konseptin, jota oli muka saarnassaan seurannut. Kun kysyttiin, miksi hän siis saarnatessaan aina oli kääntynyt rovastiin päin ja ikäänkuin viitannut häneen kädellään, ei Thorenius sanonut voivansa tätä myöntää eikä kieltääkään, koska hänen oli mahdoton muistaa, minne päin saarnatessaan oli saattanut kääntyä; kielsi myös lyöneensä raamattuun saarnastuolissa rovastin puheen tähden lukkarin kanssa, jota ei edes ollut huomannut, vaan kahden nuoren miehen tähden, jotka supottivat keskenään penkissään. Niiden todistusten arvoa, jotka olivat hänelle epä-edullisia, koetti hän siten vähentää, että selitti todistajain olevan hänen vihamiehiään.

Thorenius anoi nyt konsistoorilta, että häntä vastaan tehdyt valitukset lykättäisiin maalliseen oikeuteen, johon suostuttiinkin. -- Hän selitti sittemmin (14 p. heinäk. s. v.) aikovansa itse vuorostaan nostaa rovastia vastaan kanteen muutamista rikoksista, josta syystä pyysi nähdäkseen Roeringin valituskirjelmän. Kun konsistoori sai kuulla, että asia koski muka rovastin tekemiä virkavirheitä, halusi se ensin vastatuksin kuulustaa riitapuolia, paremmin voidakseen päättää, mitä laatua kanteet Roeringia vastaan olivat, ja kuuluivatko ne oikeuden mukaan maalliselle tuomioistuimelle. Syyskuun 3 p:nä saapuu Roering kutsumuksesta konsistooriin, vaan Thorenius oli jäänyt tulematta. Hänen käskettiin nyt uudestaan määräajan sisässä ja virasta ajaksi erottamisen uhalla saapumaan kuulusteluun. Thoreniuksen osottama uhkamielisyys ja puuttuva arvonanto oli saanut konsistoorin kääntymään hänelle hyvin epäsuopeaksi, eikä se leppeämmäksi muuttunut sen kirjelmän kautta, minkä

hän oli tilaisuuteen lähettänyt, ja jossa hän selittää sairauden syyksi poissaoloonsa, huomauttaen muuten, että asia nyt on lykätty maalliseen oikeuteen, ja ilmoittaa sittenkin olevansa taipuvainen sovintoon, jos Roering korvaisi hänen käräjäkulunkinsa ja peruuttaisi kanteensa. Konsistoori näet, kuten mainittiin, ei ollut vielä puolestaan valmis lopullisesti jättämään asiaa käsistään ja arveli hengellisen tuomiovaltansa-Thoreniuksen niskoittelemisen kautta olevan vaarassa tulla syrjäytetyksi. Jäämällä pois oli Thorenius myös jättänyt taistelukentän vapaaksi riitapuolelleen. Roering jätti konsistoorille uuden memoriaalin, jossa m. m. osotettiin, että se saarna-konsepti, minkä Thorenius oli antanut, ei ollut oikea; saarnassa ei oltu mainittu sanaakaan paavista eikä paavillisista, vaan tämä kohta oli konseptiin lisätty, ja huomattiinpa lopuksi, että konsepti oli kirjoitettu kolme päivää saarnan jälkeen. Myös mainitsi Roering, että Thoreniuksen saarnat yleensä olivat olleet epäselvät ja että hänellä oli hämärä käsitys itse kirkon opistakin.

Syyskuun 22 ja 23 päivänä oli asia esillä käräjissä Lohjan kirkkonummella. Täällä vannotettiin ja kuulusteltiin kuitenkin vaan Roeringin mainitsemat todistajat, joita Thorenius turhaan koki saada jäävätyiksi, ja niiden todistukset lähetettiin konsistooriin. Niitä todistajia, joihin Thorenius puolestaan oli vedonnut omien tekemiensä syytösten tueksi, ei kuulusteltu, kun päätettiin, että yhteiskuulustelu konsistoorin edessä ensin oli tapahtuva. Käräjäin päätöksestä vetosi Thorenius Turun hovioikeuteen.

Syyskuun 30 päivänä saapuivat sekä Roering että tällä kertaa myös Thorenius konsistooriin. Ensin tutkittiin Thoreniukselta syytä hänen poisjäämiseensä, joksi hän uudestaan selitti sairautensa, jättäen tästä erään todistuksen. Senjälkeen kuulusteltiin riitapuolia yhdessä useampia kertoja kahden viikon aikana. Rovastin ilmoituksen johdosta, että Thoreniuksella oli itse opinkappaleissa hämärät käsitykset, tutkittiin häntä sitäpaitse erikseen kaksi kertaa. Ensimäisiin kysymyksiin oli hän nähtävästi hyvin valmistautunut, sittemmin kun hänet pantiin yhä kovemmalle, joutui hän pahasti kiinni. Mainittakoon tästä kuulustelusta seuraavat kohdat:

1 kysymys. Mitkä ja kuinka monta on tunnustuskirjoja? Johon T. *latinankielellä* vastasi, luetellen nämät kirjat.

2 kysymys. Miksi ensimäistä kirjaa kutsutaan nimellä Confessio Augustana? Johon T. vastasi: Augsburgin kaupungin mukaan Saksanmaalla. missä sama kirja jätettiin keisari Kaarle V:lle.

3 kysymys. Milloin tämä tapahtui? Vastaus: V. 325. Jolloin hänelle ilmoitettiin oikea vuosiluku, milloin protestantit jättivät mainitun tunnustuksen keisarille.

4. Kysyttiin vieläkin T:ltä, tiesikö hän, kuka tämän uskontunnustuksen oli kirjoittanut? Johon hän ei varmasti voinut vastata, mutta arveli kuitenkin, että Tohtori Lutherus oli sen tehnyt.

5 kysymys. Miksi mainittua tunnustusta sanottiin muuttamattomaksi? Johon T. ei osannut varmaa vastausta antaa, mutta luuli kuitenkin, että Philippus Melanchton, jonka arveli olleen kalviinilaisen („en Calvian“) oli muuttanut Lutheruksen tekemän tunnustuksen.

6 kysymys. Oliko uskontunnustus, joka Augsburgissa jätettiin keisari Kaarle V:lle, muutettu vai muuttamaton? Johon T. ei voinut mitään vastausta antaa.

Senjälkeen kuulusteltiin Thoreniusta sen hänen saarnansa johdosta, jossa hän oli puhunut autuuden perustuksesta ja järjestyksestä, ja huomattiin, että hänen omat käsitteensä olivat siinä asiassa varsin vaillinaiset ja sekavat, kuten näkyy esim. seuraavasta:

10 kysymys. Mitä hän käsitti sanoilla: actus gratiae Spiritus Sancti applicatricis? Vastaus: Pyhän Hengen armovaikutus. — Jonka vastauksen johdosta kysyttiin oliko sana actus singularis vai pluralis numeri? Vastaus: Singularis, jolloin huomautettiin hänelle tietämättömyytensä ja hän oikaistiin.

12 kysymys. Voiko hän luetella P. Hengen armovaikutukset? Joita hän ei tiennyt mainita useampia kuin seuraavat väärässä järjestyksessä: kääntymys, vanhurskauttaminen ja kutsumus. Jossa hän oikaistiin.

14 kysymys. Senjälkeen kysyttiin T:ltä, mitä teoloogisia teoksia hän oli lukenut. Vastaus: Vandalinus ja Koenig.

15. Sitten kysyttiin T:ltä, miten hän nyt tahtoi selittää saarnassaan käyttämänsä sanat: sencaldaiset juoxiat, hänellä kuin ei itsellään ollut selvää käsitystä autuuden järjestyksestä? Jolloin hän vielä, kuten ennenkin, väitti tarkoittaneensa paavia.

16. Koska, kuten T. aina väitti, hän mainituilla sanoilla oli tarkottanut ainoastaan paavia, eikä ketään muuta, kysyttiin: tiesikö hän siis, mikä oli paavillisten ajatus ja erehdys kysymyksessä näistä armovaikutuksista, ja olivatko ne tässä kohden oikea-oppisia vai erehtyväisiä? Jota seikkaa hän ei osannut vähääkään selvittää.

17 kysymys. Tiesikö hän, mitkä pääasialliset riitakohdat meidän ja paavillisten välillä tässä opissa olivat: Vastaus: ettei hän ole ollut tilaisuudessa hankkimaan itselleen siitä tietoa. Sitä vastaan huomautettiin, että hän kuitenkin saarnassaan oli väittänyt, ettei heillä autuuden perustuksesta ja järjestyksestä ollut oikeaa käsitystä. Johon T. ei voinut vastata, eikä osannut asiaa selvittää.

Mitä Thoreniuksen kanteisiin Roeringia vastaan tulee, niin ne kieltämättä suuresti tuntuvat aiheutuvan kostonhimosta. Raskauttavimmat näistä kanteista olivat syytökset valtion varojen kavaltamisesta sekä juoppoudesta. Ensin mainittu sisälsi, että Roering muka olisi avioliitto-kuulutuksiin käyttänyt leimaamatonta paperia, joten leima-paperikonttori oli menettänyt tulonsa. Tämän selitti kuitenkin Roering siten, että hän kyllä toisinaan leima-paperin puutteessa, „joka helposti voi sattua tällä etäisellä paikkakunnalla," oli kirjoittanut kuulutuksia leimaamattomalle, mutta kuitenkin oli lukkari asetusten mukaisesti aina kantanut maksun niiltä, jotka kuulutuksia saivat, ja vuoden lopussa olivat kaikki kuulutukset varustetut leimatulla paperilla, ja verifikaateina kirkonkirjoihin sinetiöidyt, sittenkun saaduilla rahoilla oli ehditty sellaista paperia hankkia. Mitä syytökseen juoppoudesta tulee, esiintoi Thorenius muutamia todistuksia, jotka nyt Roering vuorostaan väitti vihamiestensä antamiksi.

Konsistoorin tutkimus päättyi siihen, että Thorenius 13 p:nä lokakuuta v. 1752 julistettiin menettäneeksi varapastorin arvonsa, mutta pysytettiin apulaispappina, jota päätöstä vastaan hän luonnollisesti ilmoitti tyytymättömyytensä. Tämän kautta ei häntä kuitenkaan kielletty ajamasta asiata edelleen maallisessa oikeudessa.

Minkä päätöksen hovioikeus langetti Roeringia vastaan tehtyjen kanteitten johdosta, ei selviä lähteistämme. Joka tapauksessa oli Thorenius edelleenkin hyvin tyytymätön asian menoon, sillä kirjeessä 18 p:ltä kesäkuuta 1753 anoo hän konsistoorin päätöksen muuttamista.

Kirjeellä nähtävästi ei ollut toivottua vaikutusta, koska Thorenius pari vuotta myöhemmin, 9 p. huhtik. 1755, jätti konsistoorille anomuksen saada matkustaa Ruotsiin, kuten myös uuden syytöskirjelmän, joka koski Roeringin juoppoutta. Viimemainittua ei kuitenkaan piispa Browallius tahtonut vastaanottaa, niin pian kuin hän oli huomannut sen tulevan Thoreniukselta, vaan käski hänen asiamiehensä lähtemään tiehensä. Thorenius lienee todella matkustanut Ruotsiin, ja joka tapauksessa hän myöhemmin teki uuden valituksen, jonka johdosta konsistoori taas vaati nähdäkseen sekä hänen että Roeringin selityksen. Mutta vaikka Thorenius näin väsymättömästi puuhasikin — valituksiaan ja muistutuksiaan uudisti hän vielä ainakin kaksi kertaa, — ei hän nähtävästi mitään lopullisestikaan aikaansaanut. Roeringia koskevista todistuksista, jotka Thorenius näin lakkaamattomalla innolla yhä uudestaan esiintoi, mainittakoon tässä omituisuutensa vuoksi seuraavat:

1) Täten todistetaan, että viime joulupäivänä rovastin ja kirkkoherran korkeasti kunnioitettavan ja oppineen hra maist. Abraham Roeringin saarnatessa allekirjoittanut ei voinut päästä selville siitä, käyttikö

hän heprean vai saksan kieltä, kuitenkin kuultiin joitakuita sanoja suomeksi, kuten Jesuxen syndymä päivä, jotka saatoin käsittää; vaikka silloin olin kirkossa selvänä, joka täten todistetaan.

Lohjalla 11 p:nä elok. v. 1754.

Abraham Rautell.

3) Pyynnöstä todistetaan täten, että rovasti ja kirkkoherra, korkeasti oppinut hra maist. Abraham Roering Lohjan pitäjässä Uudenmaan lääniä, on kolmantena eli viime rukouspäivänä ollut Nummen kappelissa, niin silminnähtävästi päissänsä, ettei hän ole ainoastaan hoiperrellut käytävällä, kun hän lähti sakaristosta puolipäiväsaarnaa pitämään vaan myös että hänellä oli hyvin omituinen ääni saarnatessaan ja että hän kangerti puhuessaan, niin että hän, turhaan yritettyään sekä silmälasien avulla, että ilman niitä, sekä sisältä että ulkoa lukemaan Hänen Majesteettinsa puolipäiväsaarnaa varten määräämää tekstiä, sanoi: „pitkä näitä on lukea, cuka näitä caickia ymmärdä?“ vielä vähemmän kykeni hän lukemaan tavallisia rukouksia saarnan jälkeen, ja kun hän vihdoin uskalsi ruveta lukemaan iltasaarnan tekstiä, tapahtui se niin kurjasti ja epäselvästi kuin mahdollista, sitä ennen oli hän ehtoollista jaettaessa monta kertaa kaatanut viiniä laattialle ja horjahtanut taappäin alttaria vastaan, kun hän kääntyi rippivieraisiin päin; kuitenkaan ei hän silloin valittanut sairautta, mikä kaikki todeksi tunnustetaan nimikirjoituksellani ja vahvistetaan omakätisellä puumerkilläni.

Heimola 12 p. elok. v. 1754.

Elisabetta Jaakontytär,
lautamiehen vaimo, Heimola.

Thoreniuksellakin oli siis, kuten näkyy, ystävänsä ja kannattajansa. Asiakirjojemme joukossa tavataan myös muuan todistus hänen erinomaisesta käytöksestään seurakunnassa, joka todistus on muutamain säätyläisten, kuten luutnantti Kaarle Kust. Rennerfeltin ja vääpeli Pietari Krist. Graaf'in sekä sitäpaitse useiden talonpoikain allekirjoittama. Konsistoori lausuu siitä, että Thorenius kaikin keinoin oli imarrellut ja houkutellut ymmärtämättömiä ihmisiä rupeamaan häntä kannattamaan siten että todistivat missä asiassa tahansa hänen edukseen. Toiselta puolen hänellä kyllä oli kiivaita vihamiehiä ja jos hän itse oli riidan ja taistelun haluinen, niin saattoipa hän joskus saada siinä suhteessa enemmänkin kuin halusi, kuten huomaa seuraavasta todistuksesta, joka on yllämainitun talollisen Abr. Rautell'in antama.

Pyynnöstä todistetaan täten, että Pastorin ja apulaispapin, korkeasti kunnioitettavan ja oppineen hra Henrik Thoreniuksen 24 p:nä tätä kuuta ilmoitettua, että hänellä oli tärkeä asia vääpeli hra Pietari Graaf'ille, joka silloin oli komppaniian harjoituksessa Suittilan kylässä Lohjan pitäjää, mutta että Uudenmaan jalkaväen rykmentin luutnantti jalosukuinen hra Kaarle Klick [1]) oli tahtonut edellisenä iltana käydä hänen kimppuunsa, pyysi T., että minä matkustaisin hänen kanssansa ja kun minä saatoin häntä Suittilaan, kohtasi meitä talollinen Juho Pärttylinpoika Mörä järven rannassa ja sanoi T:lle: miksei herra tule luokseni, vastasi Thorenius, sinä et ole minua pyytänyt; silloin kutsui talonpoika hänet luokseen ja senjälkeen meni T. ylös rannasta. Kun talollinen Mörä kysyi, eikö T. suvainnut käydä sisään hänen vierastupaansa, ei T. tahtonut sinne mennä, koska aliupseereilla oli asuntonsa siellä, ja meni sentähden sisään leipomatupaan sekä lähetti talollisen veljen sanomaan Graaf'ille, että G. tulisi hänen puheilleen, ja kun G. tuli, silloin mielistyi Thorenius ja joi ryypyn hänen terveydekseen siitä viinasta, minkä talonpoika oli T:lle antanut, senjälkeen nousi T. ja tahtoi ottaa jäähyväiset niiltä, jotka olivat sisällä; samassa tuli hyvinmainittu luutnantti Klick kahden aliupseerin seuraamana . . . ja heti kävi mainittu luutnantti vihoissaan kiinni Thoreniukseen, sanoen, mies, et sinä niin vaan pääse pujahtamaan pois, vastasi Thorenius, eihän hra luutnantti vaan vie minua arestiin, vastasi hra luutnantti Klick: minulla on valta siihen, sanoi Thorenius, niin, jos hra luutnantti tahtoo väkivaltaa käyttää, mutta minä pyydän saada nauttia kuninkaan rauhaa, vastasi luutnantti Klick, kuninkaan rauhaa! ja alkoi kohta lyödä T:tä molemmille korville, ja kun hän oli kahdesti häntä lyönyt ja samalla veti häntä tukasta, kaatui T. lattialle ja meni tainnoksiin, ja kun T. makasi luutnantin jaloissa, löi luutnantti K. häntä vielä kerran korvalle ja sitäpaitse neljä kertaa kepillä selkään; sillävälin seisoivat herrat aliupseerit vieressä ja toisella oli hattu päässä ja miekka sivulla ikäänkuin pitääkseen vaaria jostain, ja kun T. nousi makaamasta, sanoi luutnantti Klick hänelle: sinä kirottu talonpoikaislurjus, vieläkö haukut ihmisiä saarnastuolissa, tahdotko saada vielä enemmän selkääsi, sanoi T., mielelläni herra luutnantilta; sanoi luutnantti, niin täytyy kurittaa sitä, joka paukuttaa saarnastuoliin ihmisille; enkö minä ole upseeri; minä olisin heti kirkkomäellä sinua kurittanut, jollei siellä olisi ollut niin monta saapuvilla, vastasi T., en minä tuntenut herra luutnanttia . . . sanoi luutnantti Klick. mikset minua tuntisi, minähän asuin niin kauvan kirkkonummella, vastasi T., tosi kyllä, mutta herra luutnantti ei ole koskaan

[1]) Hän oli tunnetun Anjalan miehen K. H. Klickin isä.

ollut minun luonani enkä minä Teidän luonanne; sitten sanoi luutnantti Klick, lyö nyt sinä taas minua, vastasi Thorenius, Jumala varjelkoon minua siitä, se olisi epäkristillistä, minä en lyö ketään; sitten jätti luutnantti aliupseereineen hyvästi sanoen: saamme olla yhtä hyviä ystäviä kuin ennen: että kaikki tämä, mikä kerrottu on, viidentenä kolmatta päivänä, joka oli eilen, niin tapahtunut on, sen tahdon minä vaadittaessa valallisesti vakuuttaa.

Lohja 26 p:nä lokak. 1763.

Abr. Rautell,
Roution ratsutilallinen.

Eräässä selityksessään K. Majesteetille, puolustautuu Roering häntä tehtyjä syytöksiä vastaan. Se, joka koski juoppoutta, oli lykätty lailliseen oikeuteen, missä hän, Roering kyllä tulee näyttämään toteen viattomuutensa. Myös syyttää hän nyt Thoreniustakin samasta viasta, jota hän ei ennen ole tehnyt. Hän arvelee, että Thorenius on tehnyt kanteen häntä vastaan saadakseen kostaa niistä nuhteista ja muistutuksista, joita hän usein on Roeringilta yksityisesti saanut varoitukseksi hänen sopimattomasta ja pahentavasta ryypiskelemisestään, joka tapahtuu sekä aikaisin että myöhään ja jota R. sanoo varsinkin pitäjän matkoilla havainneensa, niin että alku tapahtuu kl. neljän tai viiden tienoissa aamulla, niin pian kuin T. herää, jota menoa jatketaan silloin tällöin pitkin päivää, monen ihmeeksi ja kaikkien juoppojen erinomaiseksi kehotukseksi. — Joskin kumminpuolisissa syytöksissä olisi liioittelua, niin nähtävästi molemmat pappismiehemme eivät ainakaan olleet raittiuden harrastajia nyky-ajan vaatimusten mukaan.

Thoreniuksen syytökset, vakuuttaa Roering, johtuvat paitse kostonhalusta, myös kunnianhimosta. Jos niissä olisi perää, silloin hän, Roering, itse empimättä luopuisi virastaan, joten tulisi se paikka avonaiseksi, jota Thorenius tavoittaa ja johon hän kanteillaan ja syytöksillään tahtoo itselleen tien raivata. Jos omatuntonsa, sanoo Roering selityskirjelmänsä lopussa, todella syyttäisi häntä mainituista rikoksista, ei hän koskaan olisi uskaltanut äskettäin näyttäytyä Hänen Majesteettinsa kasvojen edessä Helsingissä eikä ottaa alamaisesti osaa siihen arvaamattomaan onneen ja iloon, jonka Suomelle silloin tuotti kuninkaan armollinen tulo. (Tällä tietysti viitataan Aadolf Fredrikin käyntiin vuonna 1752), Mutta yhtä suuri kuin armo oli, joka minulle suotiin, jatkaa R., ja yhtä runsas kuin tyydytykseni silloin oli, yhtä raskas on nyt mielihaikeuteni, kun minua K. Majesteetin, herrani ja kuninkaani edessä syytetään kelvottomaksi palvelijaksi. —

Rovasti Roering kuoli 1 p. syysk. vuonna 1759. Hänen jälkeensä asetettiin ehdolle Lohjan kirkkoherranvirkaan m. m. hänen kaksi vävyänsä, maisterit Mathias Laengman ja Erik Lönqvist. Edellinen näistä oli armovuoden saarnaaja. Tämän johdosta lähettää Thorenius vielä vuonna 1761 anomuskirjelmän K. Majesteetille. Hän tässä koettaa esittää Laengmania epäedullisessa valossa: tämä muka matkustaa usein ympäri pitäjää ja koettaa saada itselleen seurakuntalaisilta apua, johon hän ei ole oikeutettu. Thorenius sitten luettelee omat ansionsa: kuitenkaan hän ei sano itse tahtovansa tulla ehdolle kirkkoherran virkaan, vaan pyytää ainoastaan, että hänelle armosta uudestaan suotaisiin varapastorin arvo. Hän on muka saanut paljon vainoa kärsiä totuuden tähden. — Thorenius liittää tähän todistuksen, jossa sanotaan että Laengman on ehdolle asetettu anoppinsa, leskirovastinna Maria Falanderin muka köyhyyden tähden, ja tämä on kuitenkin siksi varakas, että hänellä samoin kuin tyttärillään on vaatteensa silkki- ja sametti-kankaasta, että hän ajaa kääseissä ja vaunuissa, omistaa itse talon ja on antanut laittaa lukon kirkon penkkiin, estääkseen toisen papin (Thoreniuksen) vaimoa sinne pääsemästä. — Yhtä vähän kuin edellisillä valituksillaan, näkyy Thorenius tämän kautta voittaneen tarkoitusta — hän ei saanut takaisin entistä arvoansa.

Lohjan kirkkoherran virkaan Roeringin jälkeen tosin ei tullut kukaan yllämainituista, vaan Vanajan kirkkoherra Tuomas Pacchalenius; mutta kuollesaan, (28 p. marrask. 1772) mainitaan Thoreniusta vielä vaan apulaispapiksi. Hän oli silloin 71 vuoden ijässä.

Ylellisyydestä vapaudenajan alkupuoliskolla.

Kirj. *Herman Koroleff.*

Hyvänä apuna vapauden ajalla vallinnutta ylellisyyttä käsitteleville tutkijoille, ovat ne monet kiellot ja määräykset, joita hallitus tuon tuostakin julkaisi ylellisyyttä vastaan ja jotka kuvaavat silloisia ylellisyysmuotoja ja virallista mielipidettä järkiperäisistä ja kohtuullisista elämäntavoista. Me näemme niistä myöskin, että ajan käsitys ylellisyydestä monessa suhteessa erosi meidän käsityksestämme, ja että hallitus katseli läpi sormien, vieläpä edistikin sellaisten ylellisyystavaroitten käyttöä, joita saatiin omasta maasta, mutta sitä vastoin julkaisi ankaria kieltoja ulkomailla valmistettujen esineitten käyttöä vastaan.

Samoin voidaan huomata todeksi se, että hallitus soi ylemmille säädyille, erittäinkin aatelistolle ja hallituksen jäsenille itselleen monasti oikeuden elää ylellisesti semmoisiin elämäntarpeisiin nähden, jotka se oli kieltänyt alemmilta yhteiskuntaluokilta.

Lähteitä tämän ylellisyyden tutkimiselle ovat myöskin ne aikakauskirjat, joita tähän aikaan julkaistiin ja joiden tarkotuksena oli kasvattaa ja parantaa yhteiskuntaa — jos kohta näistä saatuja tietoja, kuten luonnollista onkin, on käytettävä varovasti, koska kirjottajat todenmukaisesti ovat suurennelleet aikansa virheitä päästäkseen varmemmin tarkotuksensa perille. Lopuksi sisältävät tämän ajan memoaarit tietoja, jotka valaisevat varsinkin ylimystön kesken vallinnutta ylellisyyttä.

Jos aluksi tarkastelemme sitä ylellisyyttä, mikä ilmeni vaatetuksessa, niin huomaamme, että ajan kuosit eivät olleet niin loistavan koreita kuin 1600-luvulla, mutta sen sijaan kallisarvoisempia ja valitumpia. Hopea- ja kultakirjailut sekä nyplätyt odat ja pitsit, ja kullatut, hopeoidut ja muullaiset metallinapit olivat suosittuja puvun koristuksia, vaikka ne kuitenkin ja 1720 vuoden ylellisyysasetuksen kautta kiellettiin.

Carl Gyllenborg'in näytelmäkappale: »Ruotsalainen keikari» näyttää meille, todennäköisesti kuitenkin hyvin liiottelemalla, miten senaikuinen keikari oli puettu. Kreivi Hurtig'in, kappaleen päähenkilön, jota myöskin näytelmän nimi tarkottaa, puvustoon kuuluivat seuraavat eri vaatekappaleet: ulospäin törröttävällä hännyksellä varustettu värillinen takki, pitkälti alasriippuva liivi, vaativan mahtava muslininen kaulaliina. laajat pitsikalvokkailla varustetut hihat, ahtaat polvihousut, valkeat sukat, jotka ensimäisenä sadepäivänä kävivät kelpaamattomiksi, korkeakorkoiset kengät, korea kävelymiekka sekä tuuhea tekotukka »a la mode de Paris.»

Miesten puvuissa esiintyvät suuret rinnusliepeet, syvät rypyt, monet täytteet ja vahvikkeet, monilukuiset napit ja niiden silmiinpistävä suuruus sekä silloin käytetty silkkivuori katsottiin myöskin pian ylellisyydeksi, joten niitä kiellettiin käyttämästä 1735 vuoden asetuksessa, minkä ohessa määrättiin erityinen malli miesten pukua varten, jota valtakunnan väestön korkeitten sakkojen uhalla oli seurattava. Tällä asetuksella ei kumminkaan ollut toivottua vaikutusta, koska hallitus jo vuonna 1736 näki olevan syytä uudella kiellolla uudistaa kehotuksensa välttämään ylellisyyttä vaatetuksessa. Samaan aikaan tehtiin aikasemmin annettu malli vieläkin yksinkertaisemmaksi sekä kiellettiin miehen puvussa käyttämästä neulottuja kalvosimia ja rintakoristeita, joita nyttemmin näkyy pidetyn ylellisyystavaroina. Samasta asetuksesta huomaamme vielä, että upserit käyttivät hattugalonien asemasta kulta- ja hopeapitsejä eli n. s. agrements, points d'Espagne y. m. samallaisia

esineitä, joita ei ollut lupa käyttää, ja joita sentähden kiellettiin tästä lähin enää käyttämästä.

Mitä taas naisten vaatetukseen tulee, niin pidettiin silloin muodissa olevaa pönkkähametta merkkinä, mikä selvimmin todisti ylellisyyshimoa, ja pidettiin ylellisyyttä sitä suurempana, mitä laajempi tuo mainittu vaatekappale oli. Ylellisyysasetus vuodelta 1731 oikeuttaa vain ylhäisimmät naiset käyttämään tällaista vaatetta; samalla määrää tämä asetus pönkkähameen laajuudeksi korkeintaan neljä ja puoli kyynärää alhaalta ympärimitaten, jonka ohessa määrättiin sille malli. Kun käytännössä kuitenkin kävi vaikeaksi tehdä tarkkaa eroa ylhäisen ja alhaisen naisen välillä, niin määrättiin, että joka naisen, joka tahtoi loistaa tässä pukimessa, oli suoritettava valtiolle yhden taalerin vero. Vuonna 1746 lisättiin asetukseen määräys, että pönkkähameen ylimmän nauhan laajuuden piti supistua suhteellisesti alempaan nauhaan nähden. Jo v. 1722 kiellettiin leikkauksilla koristetut hameet sekä samalla n. s. »fallbola» s. o. poimutetut hian reunukset; v. 1746 katsoi hallitus kuitenkin olevansa pakotettu vielä huomauttamaan kiellosta. Naiset saivat kantaa myöskin monteak- ja sac-nimisiä vaatekappaleita, joitten mallit määrättiin v. 1732; edellinen oli edestä avonainen päällisvaate, joten sen alla oleva hame jää näkyviin, jälkimäinen taas, kuten nimikin osottaa, oli väljä puku. Mitä jälkimäiseen malliin tulee, näkyvät naiset siihen kuitenkin pian kyllästyneen sekä kielloista huolimatta omistaneen itselleen uuden robe-nimisen muotipuvun. Hallitus arveli, ettei pitänyt koskea naisten makuun; 1746 vuoden ylellisyysesetuksessa saa »robe» naisten mallipukuna »sac'in» paikan.

1720 vuoden asetus oli, kuten mainittiin, kieltänyt käyttämästä kultaa ja hopeaa puvun koristeina. Ylhäisten naisten onnistui kuitenkin korvata vahinkonsa käyttämällä eräästä kuparin ja sinkin seoksesta (pinch beck) y. m. yhdistyksistä valmistettuja kullan ja hopean näköisiä koristuksia, ja he koristivat nyt tästä valekullasta ja- hopeasta laadituilla pitseillä, odilla, rimssuilla, rihmoilla, kirjailuilla y. m. vaatteensa. Oikeasta metallista tehtyjä koristeita käytettiin lakeissa, kauluksissa, sukissa, kengissä ja tohveleissa. Molemmat nämä kokeet kiertää annettuja asetuksia kiellettiin v. 1746, samanaikuisten tietojen mukaan kuitenkin perin huonolla menestyksellä.

Naisten ulkonaisiin varustuksiin kuuluivat vielä kureliivit, joitten piti 1722 vuoden asetuksen mukaan olla matalia, mutta usein kävivät jättiläismäisen suuriksi, salvat kauneuden hoitoa varten, ihomaali, hiusjauhot ja hajuvedet.

Kankaat, joita ylimystö käytti pukuihinsa, olivat tavallisesti sangen kalliita, usein hienoimpia silkkilajeja. Tämä ylellisyys pukuaineitten valinnassa oli kehkeytynyt vasta tällä ajalla. Ennen oli silkkiä käyttä-

nyt perheenemäntä vain pyhä- ja juhlapäivinä, kun taas naimattomien tyttärien puvustossa ei esiintynyt ensinkään silkkiä [1]). Hallitus kylläkin kielsi tuomasta maahan muutamia käytettyjä silkkilajia, mutta nekin jotka jäivät sallituiksi, riittivät täydellisesti komeata ylellisyyttä aikaansaamaan. Luvallisina silkkilajeina luetellaan damastit, silkkisarssit, bordeleurit, atlasit, taffetit, armoisenit, sileät gros de tourer, joitten kaikkien piti olla yksivärisiä, sekä bastit, jotka, kuten silkkiset nenäliinatkaan, eivät olleet viimeksi mainitun määräyksen alaisia.

Samettia, plyysiä, silkkivuoria ja muita samanlaisia kallisarvoisia silkkikankaita saivat käyttää vain aatelismiehet, heidän rouvansa sekä heidän arvoisensa; sama oli asianlaita kärpän, sopulin ja mustan ketun nahoista tehtyjen vuoriksien. V. 1741 katsoi hallitus olevansa pakotettu kieltämään tuomasta maahan seuraavia ulkomaisia kankaita: »Kitaijan silkkitavaroita, damasteja ja silkkiharsoa, sargeja, baraneja, satineja, charlakaneja, perpetuch-kankaita» y. m. Näitten kieltojen tarkotuksena oli kuitenkin ylellisyyden estämisen ohella suosia kotimaista näiden tavaroiden valmistusta, sillä hallituksen asetuksissa sallitaan *kotimaisten* ylellisyyskankaitten esteetön käyttö. Huolimatta estävistä määräyksistä tuli valtakuntaan yhä edelleenkin ulkomaisia vaatekankaita, ja hallitus näki tuon tuostakin olevansa pakotettu myöntämään niiden käytön luvalliseksi johonkin määrättyyn päivään saakka, sekä sittemmin lykkäämään määrättyä päivää edemmäksi.

Tavallinen surupuku katsottiin samoin liian ylelliseksi ja hallitus julkaisi malleja sen yksinkertaistuttamiseksi. Miehillä piti surun ulkonaisena merkkinä tästälähin oleman vain mustalla kamelinlangalla päällystetyt takin ja liivin napit ja sillä neulotut napinreiät; veralla tai muulla mustalla kankaalla päällystettyjä nappia sitävastoin ei saanut käyttää. Mustan harson, mustien kenkien sekä mustien miekkojen käyttäminen, mikä oli ollut tavallista, kiellettiin asetuksessa vuodelta 1741. Harso naisten surupuvussa kiellettiin myös samalla kertaa, ja määrättiin sen ohessa, ettei saanut millään tavalla muuttaa naisen surupukua. Sitä pukua, jota suruajan alkaessa ruvettiin käyttämään, oli käytettävä sen loppuun saakka. Huolimatta surustaan eivät naiset siis näytä unohtaneen huolenpitoaan ulkonaisesta ihmisestään, ja todellisena lohdutuksena monelle tämän sukupuolen jäsenelle täytyy tervehtiä sitä hallituksen toimenpidettä, että se tuntuvasti lyhensi suruaikaa.

Välttämättömäksi osaksi tämän ajan puvustossa, niin miehillä kuin naisilla, katsottiin erilaisia korutavaroita, »nipper, grannlåt och galanteri«, niinkuin sanat hallituksen julkaisussa kuuluvat. Tällaisina koristuksina, jotka usein olivat sangen kallisarvoisia, ja jotka asetus vuodelta 1731

1) Then svänska Argus.

sentähden kielsi, luetellaan muhvit, kaulukset, kaulahuivit, kalliit viuhkat, hiuspussit, kaikellaiset rasiat, töyhdöt, kannattimet, napit y. m. Asetus vuodelta 1746 lisää tähän vielä nuuska- ja sienirasiat, kotelot, kepit, kainalosauvat ja koukut. Tällaisten koristuksien tavottelu meni viimein niin pitkälle, että kultasepät saadakseen ainetta korutavaroihin alkoivat sulattaa kulta- ja hopearahaa. Kahden asetuksen kautta vuosilta 1732 ja 1745 koetti hallitus hillitä tätä tapaa määräämällä kovia rangaistuksia jokaisesta rikkomuksesta.

Ylellisyys vaateparressa oli huomattavissa vähemmässä määrässä vaatteitten aineessa sekä niiden järjestyksessä kuin, jos nimittäin voimme uskoa samanaikuisia tietoja, siinä suuressa huolessa, jota yleensä pantiin ulkonaiseen olemukseen, ja siinä tärkeydessä, mikä sillä myönnettiin olevan. »Then svänska Argus», jota, kuten tunnettu, Olof von Dalin julkaisi vuosina 1733—1734, ruoskii murhaavalla tavalla aikansa virheitä, ja jos kohta meidän täytyy otaksua, että tyypit, jotka siinä esiintyvät, ovatkin liioteltuja, kuten tavallisesti moraliseraavassa kirjallisuudessa, niin ei kuitenkaan ole mitään syytä otaksua, ettei niillä olisi ollut esikuvaansa todellisessa elämässä. »Erittäin suuri», sanoo Dalin, »oli kiihko muuttaa vaatteita. Tuskin on tyttö rakentannt tornin päähänsä, ennenkuin hän repii sen alas ja rakentaa sen sijaan kukkavallin. Juuri kun neito on verhottu kuin nunna, on hän paljaana enemmän kuin 12 tuumaa leuan alta ympäriinsä. Juuri kun koko naisen muoto on muistuttanut vesipulloa, on se kuin viinipullo; sama on asianlaita miesten suhteen, kaikki he seuraavat muodin vaatimuksia.»

Aateliset keikarit, n. k. petitmaitrit puhuivat, kun he vain kohtasivat toisensa, vaatteistaan sekä kiistelivät »kellä heistä oli kaunein galona, keppi, miekka, rasia, puku tai tekotukka.» Yksi heistä »antoi vaateharjan tehdä sata päivänmatkaa vaatteillaan.» Naisille oli puku todennäköisesti vieläkin tärkeämpi. Erään naisen sanotaan toivoneen uutta leninkiä joka päiväksi; jos hän tapasi jonkun ystävättäristään, nähtiin heidät pian kiintyneinä vilkkaaseen keskusteluun uusimmista pääpukimen malleista. Erään naisen kohotti hänen sukupuolensa jumalattareksi hänen taiteellisesti asetetun lakkinsa tähden, toinen näytti jurolta ja ajatuksiinsa vaipuneelta, koska toisilla oli kauniimmat hameenmallit kuin hänellä. — Eivätkä ainoastaan täysikasvuiset olleet vaatehullutuksen vallassa. Sanotaan lastenkin käyneen kerskumassa koreista vaatteistaan [1]).

Kodin sisustus ja huonekalusto oli myöskin käynyt paljon kallisarvoisemmaksi kuin mitä se ennen oli ollut. Asetus vuodelta 1722 mainitsee kaikennäköisiä ulkomaalaisia huonekaluja, tapetteja, työpöytiä,

1) Then svänska Argus.

piironkeja, gueridoneja, s. o. pieniä pyöreitä porsliineja y. m. sellaisia varten aijottuja pöytiä, peiliä y. m., jotka olivat löytäneet tiensä ruotsalaisiin koteihin. Kiellettiin tuomasta maahan enempää tällaisia tavaroita, mutta niitä, jotka jo olivat maassa, sai vapaasti käyttää. Hallitus ei yleensä ole niin ankara ylellisyyttä kohtaan kodin sisustuksessa kuin se oli näyttäytynyt olevansa ylellisyydelle sen sovittamisessa vaatetukseen. Silkkikankaita, jotka valtakunnassa olivat kielletyt ja joita ei saanut käyttää vaatteitten valmistamiseen, sai käyttää kodeissa huonekalujen päällysteinä.

»Talon kaikki huoneet ovat nyt komeasti kalustetut», sanoo Dalin. »Silkkisänkyjä ja suuria peilejä ei tarvitse hakemalla hakea. Ylhäinen nainen ei enää käytä puutuolia, kuten muinaisina aikoina; nyt hänen pitää saada istua noja- ja makuutuolissa. Talouskapineista olivat ennen vain kannu ja pikari hopeasta, nyt alkavat pöytähopeat olla käytännössä [1]). Meistä tuntuu omituiselta, että esinettä, joka nykyään kuuluu vaatimattomimpaankin talouteen, yhteen aikaan pidettiin ylellisyystavarana, mutta meidän tulee muistaa, että kaikkia uutuuksia käyttävät alussa vain ylhäiset, hyvässä asemassa olevat, ja että ne vasta vähitellen leviävät yleisemmin.»

Tätä aikaa sangen kuvaava ylellisyys kodissa oli n. s. »nattyget». Sana tarkottaa melkein samaa kuin nykyään tarkotetaan toelettitarpeilla, mutta sillä on laajempi merkitys, se nimittäin käsittää monta esinettä, jotka nykyään kuuluvat kodin talouskalustoon. Per Lagerlöf sanoo puheessaan Tukholman porvaristosta, että »nattygspöydän» piti olla täynnä koruesineitä ja kalliita rasioita, täynnä joutavuutta ja ylpeyttä». [2])

Esimerkkinä tällaisen pöydän tavaroista voidaan mainita seuraava luettelo kreivitär Eva Sackin omistamista tavaroista. Siihen kuului: 1 tuliastia lamppuineen, 1 käsivati kannuineen, 2 kynttilänjalkaa, 2 lipasta, 6 rasiaa, 3 maljaa, 3 lautasta, 1 pikari, 1 suppilo, 1 neulaastia, 1 kello, 1 vaateharja, 1 kynttilänsaksikotelo, 1 kahvi- ja teekannu, 2 teelusikkaa, 1 veitsi, 1 kahveli, 1 lusikka sekä 1 pari kuppia, kaikki puhdasta hopeata. [3]) Kuvaavaa aikakaudelle on myöskin se ylellisyys, joka esiintyy makuuhuoneen sisustuksessa, minkä kalustamiseen ja koristelemiseen pantiin paljon huolta.

Tähän aikaan yksityiset ajoneuvot tulivat yleisiksi ja näissä ylellisyys näyttäytyi kullatuissa ja hopeoiduissa vaunuissa ja valjaissa. »Täällä käytetään umpinaisia vaunuja ja kolmea hevosta rinnatusten», sanoo Dalin kuvauksissaan Tukholman elämästä. Ajoneuvoissa käytettiin vielä omassa maassa ja sen ulkopuolella valmistettuja rimssuja,

---

1) Then svänska Argus.
2) Ellen Fries. Svenska kulturbilder.
3) » » » »

tupsuja, nauhoja, rihmoja, silkkisiä reunuksia y. m., kun taas hevoset koristettiin komeilla peitteillä, chabraqueilla ja Dalinin tietojen mukaan karhun nahoilla[1]). Hallitus kuitenkin katsoi nämät sopiviksi vain valtakunnan neuvoksille ja kielsi sentähden yllämainitut koristusesineet. Aatelisten annettiin sentään maalauttaa vaakunansa vaunuihin sen värisiksi kuin ne olivat heidän vaakunakilvissään. Estääkseen yleistä yksityisten ajoneuvojen käyttöä antoi hallitus järjestää n. s. »portechaiseja», vuokrattaviksi aijottuja ajoneuvoja, ja antoi myöskin etuoikeuksia niitten järjestämiseksi yleisön hyödyksi ja mukavuudeksi.

Aateliston käyttämäin palvelijain luku oli tähän aikaan sangen suuri eikä hallitus näytä asettaneen tälle mitään esteitä, vaikka se esiintyi sangen ankarasti milloin aatelittomat tässä suhteessa menivät johonkin huomattavaan ylellisyyteen. Arvostellessaan vuonna 1733 ylimielisyyttä, minkä hän antaa esiintyä hienon naisen muodossa, Dalin kuvailee, kuinka hänen vaunujaan nenäkkäät lakeijat ympäröivät ja kuinka niitä koristi komea, pitkäviiksinen ajuri. Aatelismiestä seurasivat niin ikään monet palvelijat koreissa puvuissa ja olan yli käyvissä hihnoissa. »Nyt tullaan koreaksi aatelismieheksi», sanoo Dalin, »erottautumalla rahvaasta pöyhkeilevien palvelijapukujen ja ajoneuvojen kautta» [1]). Asetuksen mukaan vuodelta 1720 saivat kuitenkin vain valtakunnan neuvokset oikeuden käyttää silkkisiä rihmoja ja nauhoja sekä kullatuita nappeja palvelijainsa puvuissa.

Hautajaisjuhlallisuudet olivat hallituksen ainaisena huolen esineenä sen erilaisen ylellisyyden takia, mikä niissä esiintyi. Tapa peittää huoneitten seinät, jollei kaikkien niin ainakin osan, mustalla vaatteella kiellettiin asetuksissa. Vain yhdessä huoneessa, kaiken todennäköisyyden mukaan ruumishuoneessa oli tämä tapa luvallinen; samoin sai vain yhdessä huoneessa käyttää mustia huonekaluja. Ruumisarkut päällistettiin tavallisesti sametilla, mutta asetukset kielsivät tämänkin sekä määräsivät käyttämään tähän tarkotukseen verkaa ja boyta tai myös piti jättää arkut kokonaan päällistämättä. Ruumiin käärimiseen sai käyttää »tavallista liinaa», ja vain sellaista, mitä oli talossa; uutta ei saanut ostaa. Jälkeen jääneet varustelivat vainajia asetusten tietojen mukaan sellaisillakin tarpeettomilla koristuksilla kuin tekotukalla, pitseillä y. m., mikä myöskin kiellettiin. Kallisarvoisia ja komeita olivat samojen tietojen mukaan myöskin vaunut ja reet millä vainajat kuletettiin viimeiseen lepokammioonsa. Vainajan sukulaiset käyttivät lisäksi surunsa merkkinä mustiin puettuja palvelijoita sekä mustaksi maalattuja ja mustalla päällystettyjä vaunuja.

---

[1]) Then svänska Argus.

Tarpeetonta ylellisyyttä hallituksen mielestä oli ilmottaa kuolemantapauksesta vainajan etäisimmille sukulaisille. Siitä saisi asetuksen ilmestyttyä ilmottaa vain läheisimmälle sukulaispiirille; henkilön, joka ei ollut saanut ilmotusta, ei pitäisi vaivata suruhuonetta »osanotollaan suruun ja käynneillään» [1]).

Myöskin ruumissaaton järjestelyyn kävi hallitus käsiksi. Ruumisarkun kantajina olisi mieluimmin käytettävä maistraatin erityisesti tähän toimeen valitsemia henkilöitä, joten ei minkäänlainen kestitys tulisi kysymykseen. Vaunuja saisi vain poikkeustapauksissa käyttää ja silloinkin saisi tulla kysymykseen vain kolmet vaunut. Jos surevat kävivät jalkasin, ei heitä saanut olla 24 henkeä enempää. Edellä kävijöistä, kahdesta miehestä, jotka ajan tavan mukaan kävivät sauvat käsissä ruumissaaton edellä, ei hallitus kummallista kylläkin, antanut mitään määräystä; vain aatelisten hautauksissa suotiin yksien vaunujen seurata mukana heidän laskuunsa. Hautauksen piti tapahtua ennen pimeän tuloa, niin ettei suruhuoneessa, kirkossa tai kulkueessa tarvinnut turvautua lyhtyihin.

Hallitus ei kuitenkaan voinut iloita siitä, että näitä hautausasetuksia sen paremmin kuin monta muutakaan, toteltiin, ja kieltoja täytyi ehtimiseen uudistaa.

Pöydän nautinnot eivät suinkaan olleet tuntemattomia siihen aikaan. Kuningas Fredrik I ei ollut mikään ruuanhalveksija ja hänen alamaisensa seurasivat uskollisesti hänen jälkiään. 1731 vuoden ylellisyysasetus sanoo, »että synnillinen ylellisyys on näyttäytynyt ruuassa ja juomassa, jonka kautta Jumalan lahjoja käytetään väärin ruumiillisessa tuhlaamisessa ja yltäkylläisyydessä».

Tavalliseen ateriaan kuului hallituksen mielestä »kolme vatia eli ruokalajia sekä kaksi lautasta vihanneksia tai muuta, mitä ei voinut pitää ruokalajina». Kun tuli vieraita, oli kuitenkin lupa asettaa heidän eteensä viisi ruokalajia sekä neljä lautasta. Ylhäisimmät, kuten valtakunnan neuvokset ja korkeammat virkamiehet, saivat joka päivä käyttää viittä ruokalajia ja neljää lautasellista vihanneksia, mutta kun he saivat vieraita, voi ruokalajien luvun korottaa kuuteen. Näillä henkilöillä oli myöskin oikeus tarjota vierailleen hedelmähilloja sekä jäätelöitä ja keitettyjä eli paistettuja ostronia. Makeisia, jotka tähän aikaan alkoivat tulla käytäntöön, katsottiin sopimattomiksi jokapäiväisessä elämässä: ne olivat säästettävät juhlatilaisuuksiin. Ulkomaalaisia hedelmähilloja ei saanut ensinkään tuoda maahan.

Suurissa juhlissa, kuten häissä, sai ruokalajien luvun kohottaa kahdeksaan, kun taas lautasten luku ei saanut nousta ennen mainittua

[1]) Hallituksen asetukset.

ylintä määrää ylemmäksi. Paitsi hedelmiä, joita sai käyttää jokapäiväisessäkin elämässä, voitiin tällaisissa juhlatilaisuuksissa tarjota leivoksia sekä makeisia, joita kuitenkin tuli käyttää säästäväisesti. Sitä vastoin ei ole määrätty mitään juomatavaroiden käytöstä hääjuhlallisuuksissa. Missä määrin näitä käytettiin sekä mitä asetukset yleensä tällaisten juhlatilaisuuksien valmistuksissa esiintyvää ylellisyyttä vastaan vaikuttivat, se voidaan nähdä C. G. Tessinin kertomuksesta Hogenskild Bjelken ja Anna Sturen häistä 18 vuosisidan keskivaiheilla. »Näissä käytettiin», kerrotaan siinä, »35 aamia viiniä, 54 elävää härkää, 1 vati hunajaa ja 45 leiviskää n. k. söckeriä, nimittäin 30 leiviskää saksalaista ja 15 leiviskää ruotsalaista» [1]).

N. k. makeishäät olivat sangen tavallisia; asetusten mukaan tuli näissä käyttää makeisia kohtuullisesti, eikä myöskään saanut valmistaa mitään ruokaa tai ateriaa. Minkälaiseksi tuo käytännössä muodostui, siitä kertoo meille Metta Lilie muistiinpanoissaan. Hän kuvailee sisarensa Majan häävalmistuksia, jotka lienevät olleet juuri tuollaiset makeishäät, seuraavalla tavalla: »Hafregärderin Bengt tuli juuri kotiin Göteborgista tuoden mukanaan kolme kuormaa viiniä, makeisia ja mausteita, jotka hän oli ostanut 140 hopeataalerilla. Makeiset maksoivat 40 hopeataaleria, viiniä oli $^1/_2$ ankkuria ranskalaista, $^1/_2$ ankkuria pontakkia, 4 kannua reiniläistä, 4 kannua portukalilaista, vielä oli 2 kannua ranskalaista paloviinaa, teetä, kahvipapuja, suklaata, öljyä, etikkaa, kaprisia, muutamia ostronia, hummeria y. m. jota on tarpeetonta mainita». Sulhanen oli lähettänyt $^1/_2$ tynnyriä ostronia, $^1/_2$ tynnyriä hummeria ja yhden metsäkauriiin [2]). Ristiäisissä ja hautajaisissa sitävastoin ei saanut tarjota ensinkään ruokaa, juomaa eikä hedelmähilloja, jos juhla vietettiin kaupungissa. Maaseudulla kyllä sai näitä kohtuullisesti käyttää.

Paitsi että ruoka oli ylellistä ei alkoholipitoisten juomienkaan nauttiminen ollut vieras Ruotsin kansalle edellisenä aikakautena, ja niitä nauttivat kaikki yhteiskuntaluokat, niin ylhäiset kuin alhaiset. Se aika, jota me nyt käsittelemme, ei tee tästä poikkeusta. Kuninkaallisen majesteetin yrityksillä karkottaa kansasta juomapahetta, »joka tuottaa harjottajalleen sairautta ja ruumiillisia tauteja sekä on alkusyynä niin moneen törkeään rikokseen, joilla pahotetaan suurta Jumalaa ja nostetaan Hänen vihaansa» [3]), näytti olevan hyvin vähän menestystä. Maku vain näyttää tulleen hienommaksi kuin ennen. »Ennen saatiin hyvää olutta, mutta harvinaisia viinejä ei kenenkään tarvinnut kaataa vaatteilleen», sanoo Dalin verratessaan »vanhaa hyvää aikaa» omaan aikakauteensa [4]).

[1]) Tessin och Tessiniana.
[2]) Fries, En högvälboren frökens dagbok.
[3]) Hallituksen asetukset.
[4]) Then svänska Argus.

Ylellisyysasetus vuodelta 1725 mainitsee seuraavat viinilajit, joita ainakin ylhäiset käyttivät, mutta joita nyt kiellettiin tuomasta maahan, nimittäin unkarilaiset, champagne ja bourgougne-viinit, italialaiset sekä useammat muut viinilajit, ja liköörit, joita ei kuitenkaan luetella. Sitävastoin sai vapaasti tuoda maahan Reinin ja Moselin viinejä, Ranskan valkoisia viinejä, espanjalaisia, portukalilaisia ja n. k. sockeria, ja perusteltiin lupaa sillä, että jo vanhastaan oli totuttu tuomaan maahan näitä viinilajeja, mikä ilmotus on selvästi ristiriidassa yllä olevan Dalinin kuvauksen kanssa muinaisaikojen yksinkertaisimmista välineistä juomahimon tyydyttämisessä. Vuonna 1739 antoi hallitus säätyjen kehotuksesta taas luvan tuoda maahan kiellettyjä viinilajeja: kiellolla ei ollut todennäköisesti ollut tarkotettua vaikutusta.

Toisessa yhteydessä jo ennen mainitut Maja Lilien häävalmistukset sekä C. G. Tessinin kertomus Anna Sturen vihkiäisistä antavat meille käsityksen eri juomista ja siitä määrästä, mitä aateliset tavallisesti juhlissaan nauttivat. Jokapäiväisestä elämästä ei esi-isien suuressa arvossa pitämä olut ollut jäänyt pois, varsinkin n. k. kaksinkertainen olut oli hyvin haluttua. Ruotsin nykyinen kansallisjuoma, punssi, ei näkynyt olleen tähänkään aikaan tuntematon ja vielä mainitaan n. k. piispanmehu, joka oli jonkinlaista sekotusta, ja jota sangen paljon käytettiin varsinkin upserien kesken. Myöskin arrakki ja likööri esiintyivät tähän aikaan. Määriä, jotka nykyisen käsityskannan mukaan ovat sangen suuria, pidettiin silloin vain jokapäiväisinä ja mainittiin vain ohimennen. »Päivällisellä minä join vain kaksi pulloa viiniä», antaa Dalin keski-ikäisen miehen lausua [1]).

Kansallinen paloviina oli etupäässä alempien yhteiskuntaluokkien nautintoaine, mutta eivät Ruotsin ylimyksetkään sitä halveksineet. Paloviinoja oli monta lajia ja niillä oli heliseviä nimiä, esim. Krustafia, Aqua vitae, Cordial ja Voimavesi. Paloviinasta koitunut hyöty oli yleisen mielipiteen mukaan melkoinen. Eräs henkilö suositteli kaikkia nauttimaan päivittäin seuraavina aikoina ja seuraavia tarkotuksia varten paloviinaa: »Ennen ateriaa, jotta vatsa kävisi sopivaksi ruokaa vastaanottamaan, ruuan aikana kalan ja rasvaruuan päälle, aterian jälkeen auttamaan ruuansulatusta ja illalla tuottamaan unta». Sitäpaitsi oli paloviinaan välttämättömästi turvauduttava, »kun omantunnonvaivat, tuskalliset mielenliikutukset y. m. senkaltaiset antoivat syytä siihen [1]). »Paloviinaa voitiin yleisen mielipiteen mukaan käyttää siis sekä monipuolisella että hyödyllisellä tavalla.

V. 1740 kiellettiin viinanpoltto kaikista viljalajeista kokonaan, mutta erään asetuksen seuraavalta vuodelta täytyi monessa suhteessa peruut-

[1]) Then svänska Argus.

taa kieltoa. Viimemainitun asetuksen mukaan saivat aateliston jäsenet sekä muut luetellut säätyhenkilöt oikeuden kahtena määrättynä aikana erityistä kulutusveroa vastaan polttaa viinaa talon tarpeiksi sekä maaseudulla että kaupungeissa, paitsi Tukholmassa. Viimemainitussa paikassa sai vaan panimoammatti oikeuden polttaa viinaa sekä kotitarpeisiin että myytäväksi, ja uhattiin rangaista kovasti jokaista yritystä rikkoa tätä kieltoa, niin esim. jos lakeraajat ja aptekarit käyttivät tislauspannujaan viinanpotttoon.

Eivät naisetkaan hyljeksineet alkoholipitoisia juomia ja erittäinkin he näyttivät pitävän liköristä. Dalin mainitsee erään naisen, »joka kirkuu erilajisia viinejä, joiden kaikkien piti olla valittuja», sekä sanoo toisessa tilaisuudessa, »että naisia oli vaikein saada lakkaamaan juomasta» [1]).

Kiihottavia, alkoholivapaita juomia kuten kahvia, teetä ja suklaata ei vielä oltu kauvan käytetty Ruotsissa. C. G. Tessin sanoo, että kahvi ja tee alkoivat saada jalansijaa Ruotsissa v. 1721 [2]). Huolimatta siitä suuresta melusta, jota näiden juomien, varsinkin teen ja kahvin levenemisestä kansan laajoihin kerroksiin pidettiin, ei ole uskottavaa, että nämä juomat edes lähimainkaan olisivat levinneet niin laajalle kuin meidän aikanamme. Meidän täytyy etsiä näiden juomien nauttijoita tähän aikaan etupäässä ylemmistä säätyluokista; varsinkin suklaan käytäntö näkyy rajottuneen ylhäisön piiriin.

Dalinin tietojen mukaan oli yllämainituilla juomilla tärkeä osa hienojen herrojen ja naisten elämässä, »Petit-maitrit» lopettivat keskustelunsa vaatteistaan puhellakseen »valitusta kahvistaan, ihanasta suklaastaan»; nuori nainen taas kirjottaa päiväkirjaansa juoneensa aamulla vuoteessaan kaksi teevatia suklaata ja taas nukkuneensa. Keski-ikäinen mies antoi palvelijansa aamusin valmistaa teetä tai antoi hän tuoda itselleen kannun kahvia, minkä piti olla »hienoa» [3]).

Hallitus koettaa tavoilleen uskollisena ehkäistä tätä uutta ylellisyyttä. V. 1735 määrättiin kulutusvero kysymyksessä olevista juomista ja v. 1746 kiellettiin tuomasta maahan suklaata. Samana vuonna julaistiin asetus »kahvin- ja teenjuonnin väärinkäytöksistä ja ylellisyydestä». Tämä asetus koettaa tehdä uskottavaksi, että ihmiset ovat mieltyneet näihin juomiin itseviisaudesta, ylpeydestä, tavasta tai niitten pitkällisestä käyttämisestä. Hallitus pitää myöskin, ja todenmukaisesti syystäkin, näitten juomien käyttämistä vain muotiasiana, jonka ohessa kysymyksessä olevien juomien kallis hinta oli suurimpana syynä niitten laajaan käytäntöön. »Mutta ihania kukkia joita kasvaa maamme pel-

1) Then svänska Argus.
2) Tessin och Tessiniaana.
3) Then svänska Argus.

loilla, »sanotaan tiedonannossa, »halveksitaan ja poletaan jaloin, koska ne ovet yleisiä eivätkä kylliksi kalliita. Ei tämä ole ensimäinen kerta, milloin yksinkertaisen ja halpahintaisen ruuan tai juoman täytyy väistyä jonkun kalliin ja tuntemattoman, vaikkakin voimaltaan ja vaikutuksiltaan huonomman tieltä. Suhteettoman kahvinjuonnin takia vaivaavat naisia nykyään varmaan monet taudit, jotka muinaisina aikoina olivat tuntemattomia». Asetus loppuu kehotuksella, että kaikki luopuisivat nauttimasta teetä ja kahvia sekä luettelee eri yrttiä, joista saataisiin näitten sijaan toisia juomia. Hallitus näki kuitenkin olevansa jo seuraavana vuonna pakotettu uudistamaan kieltonsa ja määräämään kulutusveron näistä juomista; niitä näkyy siis edelleenkin nautitun entisessä määrässä.

Tämän aikaisiksi nautintoaineiksi on meidän katsottava edellisten lisäksi tupakka ja nuuska. Arguksessa kertoo ennen mainittu keski-ikäinen mies päiväkirjassaan, kuinka hänellä oli tapana polttaa puolitoista piippua Virginian tupakkaa tai kolme piippua uutta kartusia. Kuinka laajalti nuuska jo oli levinnyt, voimme päättää jo ennen puhutuista nuuska-rasioista, jotka 1746 vuoden asetuksen mukaan olivat sangen yleisiä. Nuuskaamista ei katsottu siihen aikaan miesten etuoikeudeksi. Metta Lilie mainitsee, kuinka hän oli saanut kauniin nuuskarasian lahjaksi rakkaalta ja hyvältä veljeltään, sekä mainitsee toisessa yhteydessä: »Fagerskiöld serkku antoi minulle leiviskän espanjalaista nuuskaa ja hopeaisen, sisältä ja vähän kannen päältäkin kullatun nuuskarasian» [1]), ja täytyy lisätä, että hän näkyy sangen mielellään ottaneen serkun lahjat vastaan.

Nuorisokin poltti tupakkaa. Asetus vuodelta 1741 kieltää nimittäin 21 vuotta nuorempia henkilöitä käyttämästä tupakkaa, olivatpa he mistä säädystä tahansa, sekä kehottaa vanhempia ja holhoojia valvomaan että asetusta seurataan.

Hallitus ei näytä olleen niin paljon tupakkaa, kuin muita ylellisyys-tavaroita vastaan. Välttämättömänä ehtona tupakan käyttämiselle oli kuitenkin se, että se oli kotimaista alkuperää, sillä oli kielletty tuomasta sitä ulkomailta. Nuuskaa sai kyllä tuoda maahan, mutta sille oli asetettu korkea tulli, jota v. 1785 vielä korotettiin. V. 1747 asetettiin tupakalle ja nuuskalle kulutusvero, jonka ohessa säädettiin, että kaikkien, jotka käyttivät näitä tavaroita, oli siitä hallitukselle ilmotettava.

V. 1748 antaa hallitus luvan tuoda maahan ulkomaalaisia tupakkalajeja erityisiä maksuja vastaan. Samana vuonna velvottaa se maan kaupunkeja, lukuun ottamatta niitä, jotka olivat kauvimpana pohjoisessa

[1]) Fries: En högförnäm frökens dagbok.

ja idässä, viljelemään tupakkia sekä neuvoo, mitkä maat tähän paraiten sopivat, ja antaa myöskin hyviä neuvoja rullatupakkatehtaitten järjestämiseksi. Seuraavassa asetuksessa samalta vuodelta hallitus osottaa liikuttavaa huolenpitoa siitä, että alamaiset tulisivat saamaan hyvää tupakkaa, ja antaa sääntöjä joitten mukaan se paraiten kävisi päinsä. Seuraavan vuoden alussa ilmestyy sitävastoin rajottava määräys. Kotimaisia tupakkilehtiä oli saanut tulli-vapaasti tuoda kaupunkeihin, mutta tästä lähin oli niistä tällaisissa tapauksissa suoritettava veroa.

Pelipöytää näkyvät monet, niin miehet kuin naiset, suuresti rakastaneen. Pelattiin sekä noppapeliä että erilaisia korttipeliä, joita mainitaan bazet, pharaon l'hombre ja piquet; kahteen viimemainittuun näkyy varsinkin ylimystö mieltyneen. Biljaardia ja erästä lajia paininpöytää näkyy myöskin käytetyn.

Tähän ylellisyyteen olivat vaipuneet molemmat sukupuolet, nuoret ja vanhat. Paitsi Dalinin keski-ikäistä miestä, joka usein pelasi korttia hyvän ystävänsä kanssa, opimme me Arguksessa tuntemaan nuoren rouvan nimeltä Sällskapslik, jonka kädet olivat sangen kauniit ja perin nopeat sekottamaan korttia, sekä vanhan naisen, joka alituiseen kyseli hyvää pelikumppania. »Pian kai kuuluu kasvatukseen», ennustelee Dalin, »että äiti opettaa tyttärensä koristamaan pelipöytää.»

Neiti Hedvig Sack, sittemmin kreivi Bjelken puoliso, oli ylimystön piireissä erityisesti tunnettu suuresta pelionnestaan [1]). Nuorisossakin huomataan sen uhria. Asetukset ilmaisevat, »että nuorukaiset ja kunniallisten miesten lapset joutuvat pelin ja pelimässäyksien kautta kaikellaiseen hävittelemiseen ja tuhlaamiseen», ja että muutamat henkilöt käyttävät hyväkseen heidän korttipelihimoaan lainatakseen heille rahoja korkeita korkoja vastaan, minkä hallitus tästä lähin ankaran edesvastuun uhalla kieltää. Että suuret summat näitten pelien kautta vaihtoivat omistajaa, käy selville hovimarsalkka Gustaf Rålambin muistoonpanoista, joitten mukaan Rålamb oli korttipelissä voittanut 74,000 taalaria kuparirahaa [2]). Muutamat ylhäiset tukholmalaiset naiset tekivät niin paljon velkoja, että heidän täytyi jättää kaupunki.

Jo v. 1719 antaa hallitus peli ja pelimässäystä vastaan asetuksen, missä huomautetaan, ettei kielto koskenut ainoastaan suuria summia vaan myöskin pieniä. V. 1730 asetettiin määrätty vero jokaisesta korttipakasta, minkä kautta toivottiin voitavan pitää korttipeliä »vahingollisena ajanviettona» »pakon alla». V. 1730 määrättiin, että sellaiset henkilöt, jotka pelillä ja pelimässäyksellä olivat näyttäytyneet taipuvaisiksi tuh-

[1]) Fries: Svenska kulturbilder.

[2]) S. Leijonhufvud: Svenska herrgårdsarkiv.

laamaan omaisuutensa, olivat asetettavat erityisen holhouksen alle. Arpajaisia katsottiin täydellä syyllä uhkapeliksi ja sai semmoisia panna toimeen vain »hurskaaksi hyödytykseksi ja yleisön eduksi». Jalokivi-hopea- tai huonekaluarpajaisia, jotka erityisesti mainitaan ja jotka siis todennäköisesti olivat tavallisimmat, samoinkuin muitakaan arpajaisia sitävastoin ei suvaittu [1]).

Ennen oli pidetty suuret juhlat ja kemut, joita aateliset henkilöt panivat toimeen, kunkin omassa kodissa, joten yksityisasunnot olivat heidän mässäystensä ja juominkiensa näyttämöpaikkoina. Nyt oli löydetty niille uusia tantereita, sillä samanaikuisten tietojen mukaan alettiin siihen aikaan viettää oikeata ravintolaelämää.

Ravintoloista näkyvät n. k. kahvihuoneet erityisesti olleen ylhäisimmän käyttäjäpiirin suosiossa. Näissä paikoissa oli vieraiden käytettävissä etupäässä kahvia, kuten jo nimestäkin selviää, mutta sen ohessa myöskin väkevämpiä juomia ja tupakkaa. Kellarit eli krouvit, kuten ravintoloita myös hienolla kielellä nimitettiin, saivat myöskin ottaa vastaan hienoja vieraita. »Petit-maitrit» olivat kummassakin paikassa hyviä kauppatuttavia. »Minua harmittaa väliin», sanoo Dalin, kun minä näen pojan tulevan kahvilaan tai kellariin ylväin elein kun roomalainen voittokulkueen sankari. Täällä ovat piippu, teevati ja ryyppy hänen harjotuksinaan». »On paljon upsereja», jatkaa sama puhuja, »joille kellari ja kahvila ovat tulleet päämajaksi». Dalinin usein mainitsemalla keski-ikäisellä miehellä on muun ylellisyytensä ohessa tapana käydä usein ravintolassa. Hänen päiväkirjansa sisältää seuraavat muistiinpanot eri päiviltä. Maanantaina: »että hän klo 12 oli nauttinut kaksi ryyppyä pomerantsia. Rousselsilla, sekä että hän klo 5 oli juonut puoli tuoppia Frontignacia kahvilassa »Dufvan». Keskiviikkona kävi hän kahvilassa ja torstaina hän oli saanut kutsun Victoria-kellariin missä hän huomasi, että portukalilainen viini oli parasmakuisinta. Samana iltana hän joi bancokellarissa lasin Reinin viiniä. Tiistaina, lauvantaina ja sunnuntaina ei päiväkirja mainitse mitään ravintolassakäyntejä. Ajatus ravintolasta ja siellä hänelle tarjona olevista tavaroista ei kuitenkaan lähde hänen mielestään. Maanantaina mainitsee päiväkirja, että hän oli uneksinut oluesta. Lauvantaina taas hän oli sairas ja oli sentähden pakotettu nauttimaan alkoholia kotona [2]). Sunnuntaina ei mainita mitään erityityistä syytä hänen poissaoloonsa ravintolasta, mutta otaksuttavasti pidettiin ne asetusten mukaan sunnuntaina suljettuina. — Ylellisen juomisen vaihteeksi pelattiin ravintoloissa ja kellareissa ahkerasti, mikä

[1]) Hallituksen asetukset.

[2]) Then svänska Argus.

näkyy asetuksien kielloista kaikellaista kohtuutonta »peliä ja mässäystä» vastaan näissä paikoissa.

Hallitus koetti ehkäistä yhä lisääntyvää ravintolaelämää erityisillä määräyksillä. Ei kukaan krouvari saanut pitää yhtä krouvia enempää, ja jos tulisi ilmi, että siellä pidettiin »irstasta menoa», menettäisi krouvari kirjansa sekä sen ohessa oikeuden harjottaa elinkeinoaan. Isännän oli pidettävä huolta siitä, että vieraat poistuivat säädettyyn aikaan, ja kiellettiin häntä määrätyn hetken jälkeen tarjoomasta vierailleen väkeviä juomia. Pyhä- ja juhlapäivinä olivat ravintolat suljettuina kello 7:ään illalla edellisen päivän kello 7:stä, ja sallittiin vain niiden henkilöiden noutaa kotiin ruokaa ja juomaa, jotka olivat tottuneet »säännöllisesti aterioimaan» niissä, sekä niiden, jotka »lääkärin määräyksestä» tai »itse puolestaan halusivat jotain erityistä ruokaa tai juomaa, jota oli saatavissa vain ravintoloista» [1]). Tukholmassa määrättiin krouvien luku v. 1742 kuudeksisadaksi. Nämä saivat erityistä veroa vastaan nauttia voittoa tuottavaa oikeutta myydä Ranskan paloviinaa sekä kaksinkertaista, yksinkertaista ja heikkoa olutta. Ett'eivät Tukholman krouvarit häikäilleet harjottaa elinkeinoaan kaupungin paraimmillakin paikoilla, käy selville asetuksesta vuodelta 1739, missä kiellettiin kaikki krouvit kuninkaallisen linnan sisäpuolella, »koska sen kautta oli annettu tilaisuutta kaikellaiseen säädyttömyyteen».

Ylelliset juhlat ja kemut löivät seuraelämään selvän leimansa. Todellisesti ylellinen huvittelu oli Tukholman tämänaikuisen aatelisen virkamiesluokan tuntomerkkinä, sillä päivälliset, konsertit, tanssiaiset, naamiaiset ja teatterinäytännöt seurasivat toinen toisiaan. Ruokaa ja juomaa käytettiin niissä runsaasti, ohjelmassa oli soittoa, tanssia tai korttipeliä. Keskustelu liikkui kai taiteessa ja kirjallisuudessakin, mutta turhanpäiväinen mielisteleminen näytteli pääosaa senaikuisessa seurustelussa [2]).

Yhdistyksiä ja veljeysseuroja esiintyi tähän aikaan myöskin ja olivat ne jonkunlaisia nykyisten klubien edeltäjiä. Niillä oli aikakauden ominainen luonne niihin salaperäisiin muodollisuuksiin ja pääsyvaatimuksiin y. m. nähden, jotka niissä olivat niin tavallisia. Ylhäisimpiä näistä seuroista oli »Avazu och Wallasis», — joka niistä sitäpaitsi oli vanhin, — sillä siihen kuului ylhäisintä ylimystöä. C. G. Tessin oli yhdistyksen johtava henkilö ja Dalin sen runoilija.

Paitsi valtiollisia keskusteluja ja viisasteluja kuului yhdistyksen ohjelmaan kemuja ja juhlia. Yhdistyksen jäsenen oli kuitenkin käyttäydyttävä kohtuullisesti ja arvokkaasti; juopottelua ei sallittu ja oli sitä

---

1) Hallituksen asetukset.

2) E. Fries: Svenska kulturbilder.

aina vastustettava. Eräästä oikeudenkäynnistä veljesseuran jäsenten kesken saamme tietää, miten näitä määräyksiä elämässä noudatettiin. Karl Bonde syytti eräässä tilaisuudessa kreivi Klas Ekebladia siitä, että tämä Ranskan lähettilään Castejan pidoissa oli ottanut kokonaista 27 ryyppyä kanelipaloviinaa. Ekeblad taas koettaa todistaa, että hänen vastapuolensa oli Castejan hyvän Bourgogne-viinin vaikutuksesta erehtynyt. Molemmat kuitenkin saivat maksaa sakkoja yhdistykselle, Bonde »varomattomuudesta» ja Ekeblad »sopimattomasta pilasta omaa persoonaansa kohtaan.» — Yhdistyksen jäsenet huvittelivat toisellakin tavalla. Dalin antaa eräässä tilaisuudessa Ruotsin ylimysten keskiajalta ja mahtavuudenajalta pitää yhdistyksessä tavanmukaisen kokouksen, missä nämä henkilöt esittävät muutamiin silloin eläviin veljesseuran jäseniin sovitettuja värssyjä.

Kylpymatkoja tehtiin eri seuduille, vähemmän kuitenkin suuresta juhlimisesta heikontuneen terveyden hoitamista varten, kuin uuden seurapiirin hankkimiseksi hullutuksille. »Koreuksien näyttelemiseen kylpypaikoissa pannaan yhtä paljon huolta kuin Tukholmassakin», sanoo Dalin. Kylpypaikoissa elettiin sangen komeasti; »useat nimittäin väittävät, että on hyvä ruokajärjestykselle juoda hyviä ja väkeviä viinejä, niinkauan kuin on kylpyvieraana.» Siellä toimittiin päivittäin pitoja kuten Tukholmassakin. »Illalla juotiin viiniä ja aamulla se huuhdottiin viinillä taas pois.» Kylpyrauha oli Dalinin mukaan siinä, »että sai pelata joutumatta syytteeseen, seurustella tuttavallisesti tyttöjen kanssa ja tanssia niin paljon kun tahtoi» [1]).

Ylellisyyshimona voidaan lopuksi mainita turhanpäiväisten ulkonaisten merkkien ja arvonimien tavotteleminen, mikä oli ylen yleistä. Tessin nimittäin mainitsee, että pääsyynä Ruotsin ritarikuntien muodostamiseen v. 1748 oli tieto, että Venäjän lähettiläs oli aikeissa jakaa joukon ritarinauhoja »voittaakseen tällä Ruotsin herrain sydämet puolelleen.» Sittekuin nämät kunnat olivat perustetut, kiusasi ja häiritsi häntä niitten alhainen tavoittelu. Tessin huomauttaa vielä, että valtakuntaan oli ilmestynyt joukko uusia arvonimiä, sekä huudahtaa: »Suokoon Jumala, ettei niillä olisi mitään arvoa» [2]). Myöskin Dalin huomaa, että arvonimien himoitseminen on arveluttavassa määrässä kasvanut. Niinpä hän mainitsee, kuinka nuoret aatelismiehet esim. eivät olleet tyytyväisiä vähempään kuin paronin arvonimeen [3]).

[1]) Then svänska Argus.
[2]) Tessin och Tessiniana.
[3]) Then svänska Argus.

Eräs opinnäyte satakunta vuotta takaperin.

Seuraava turkulainen teesi on esitetty pohjolaisen osakunnan kokouksessa keväällä 1798. Sen esitti filosofian kandidaatti Anders Planman [1]). Hän puolusti juuri samana keväänä prof. Bilmarkin esimiehyydellä »pro gradu» väitöskirjaansa »de contentionibus propter Lapponiam motis, pars posterior,» jossa oli samoja asioita käsitellyt, kuin alla olevissa teeseissään [2]). Hän on mielipiteissään aivan suuren opettajansa Porthanin kannalla. Niin esim. tunnemme Porthan'in mielipiteen pykälässä V, jossa esittäjä lausuu käsityksensä suomalaisen heimon entisistä asuinsijoista Kaspian meren ja Valkean meren välillä.

Vastaväittäjinä hänen teeseillensä olivat filosofian kandidaatit Henric Gabriel Alcenius ja Alexander Cajan sekä ylioppilas Herman Vikström. Tähän ovat lainatut ainoastaan ne pykälät, joissa puhutaan lappalaisista ja vanhoista suomalaisista. Loppupykälissä kirjoittaja lausuu mielipiteensä latinankielen oppimisesta ja kreikan mytologiasta ja lopettaa lausumalla, että hänestä Seneca siinäkin on lausunut syvän totuuden kun hän julistaa: »Puto multos potuisse ad sapientiam pervenire, nisi putassent pervenisse.»

Kahdeksan ensimäistä pykälää kuuluvat vapaasti suomennettuina seuraavasti [3]):

I.

Lappalaiset eivät polveudu meistä suomalaisista; tämä on ylen selvä jo siitäkin, että he ennen suomalaisten tuloa ovat asuneet hajallaan yli koko Suomenmaan.

---

[1]) Anders Planman, samannimisen professorin veljenpoika, oli syntynyt v. 1773, tuli ylioppilaaksi Turussa 1791, filosofian kandidaatiksi v. 1798, vihittiin maisteriksi kesällä samana vuonna, suoritti papintutkinnon ja pääsi kappalaiseksi Jokioisiin. Kuoli siellä v. 1831.

[2]) Edellistä osaa väitöskirjasta oli 14 vuotta ennen puolustanut pohjalainen Benjamin Sinius († 1823 kirkkoherrana Maalahdella). Edellinen osa tutkimusta käsitteli Lapinmaan vaiheita kuningatar Margarethan aikoihin, jälkimäinen Strömstadin sopimukseen asti v. 1751. Edellinen on siitä merkillinen, että siinä koetetaan selvittää tuota sittemmin paljon pohdittua kysymystä pirkkalaisista. „Birkan" kaupungin mukaan on heidän nimensä muodostunut eikä suinkaan Pirkkalan pitäjän mukaan. Tästä väitöskirtasta mainitsee m. m. M. G. Schybergson tutkimuksessaan Historien vid Åbo universitet s. 92.

[3]) Selvyyden vuoksi olemme painattaneet opinnäytteen tähän myös sen alkuperäisessä asussa, latinan kielellä:

II.

Että lappalaiset ennen asuivat koko Suomenmaata, sen mielestämme todistavat sekä kansantarut että useat paikannimet sellaisissa eteläisissä osissa Suomenmaata, joissa ruotsinkieltä nyt käytetään.

III.

Nimitys Fenni eli Finnones ei tarkoita ainoastaan meidän esiisiämme (nimittäin suomalaisia), koska näitä nimityksiä ennenmuinoin käytettiin yksinomaan lappalaisista.

IV.

Mistä, mitä kautta ja milloin, se kansakunta, joka nyt asuu Suomenmaatamme, näille seuduille on tullut, se kysymys on liian vaikea selvittää.

V.

Kuitenkaan ei ole kokonaan epätodennäköinen niiden arvelu, jotka sijoittavat tämän kansakunnan asuinsijat Kaspian meren ja Valkean meren välisiin seutuihin; sen hyväksyvät myös vanhat ajantietojen kirjoittajat ja arvelua vahvistavat uudempien aikojen matkailijoiden kertomukset.

I.

Lappones a Fennis nostris non esse oriundos; vel inde, quod ante horum adventum, totam Finlandiam passim inhabitarunt, luculentissime patet.

II.

Totam autem Finlandiam Lappones olim inhabitasse, cum ex traditione majorum, tum ex nominibus plurimis locorum in illis etjam partibus Finlandiæ australibus ubi Svecana lingua nunc usitata est, colligi posse putamus.

III.

Appellatio illa Fennorum vel Finnonum, ad majores nostros solos (Fennos scil.) ubique non est trahenda; quoniam hæ denominationes ad Lappones solos olim pertinuerunt.

IV.

Unde, qua via et quo tempore, populus qui nostram nunc inhabitat Finlandiam, ad has regiones pervenerit? difficilioris est indaginis, quam ut certo explicari queat.

V.

Omni autem probabilitate destituta non est opinio illorum, qui antiquissimas hujus gentis sedes in illis statuerunt fuisse terris, quæ inter Caspium mare et Album sita sunt; quod et veteres Chronographi asseverant et recentiorum peregrinatorum narrationes corroborant.

VI.

Että meikäläiset suomalaiset pakanuuden aikana olivat hyvin verenhimoisia ja tavoiltaan raakoja — sen todistavat sekä heidän asumapaikkojensa karu luonto ja siihen aikaan vielä viljelemättömänä oleva maa että myös historiankirjoittajan selvät asiakirjat.

VII.

Varmuudella emme tahdo ratkaista — kuten useat väittävät — olivatko he, ennenkuin heidän maansa valloitettiin, Ruotsin valtakunnan ja hallitsijoiden kiivaita vihollisia.

VIII.

Mitään kirjallisia jälkiä vanhimpien esi-isiemme ajoilta emme luule löytyvän. Sillä mihin aikaan heidän kielessään oleva sana »kirja» (latinaksi liber) tuli käytäntöön ja mitä se alussa merkitsi, emme varmuudella voi sanoa.

Kuinka keskustelu lähti sujumaan tästä aineesta, oliko ketään, joka uskalsi vastustaa näitä mielipiteitä, mitä pöydän takana istuva Porthan näistä arveli — sitä emme ikävä kyllä tiedä, sillä pohjalaisen osakunnan pöytäkirjat ovat tältä ajalta tyystin hävinneet.

A. R. C.

VI.

Fennos nostros antiquissimos sub paganismo valde crudeles et rudes morum fuisse, cum ipsum clima terraque adhuc inculta, tum etjam scriptorum documenta manifestissima, ostendunt.

VII.

Sed utrum, ut quibusdam placuit dicere, infestissimi regno regibusque Sveciæ fuerint hostes priusquam terra eorum expugnaretur, certo non statuimus.

VIII.

Litterarum nulla apud majores nostros antiquissimos inveniri vestigia putamus. Quo enim tempore illorum vocabulum *kirja* librum nunc significans in usu venerit et quid primum significarit, certo dicere non possumus.

Historiallista kirjallisuutta.

Landshöfdingen Friherre Gabriel Kurcks lefnadsminnen, upptecknade af honom själf, i tryck utgifna af Finlands statsarkiv genom Reinh. Hausen. (Maaherran, vapaaherra Gabriel Kurjen elämänmuistelmat, hänen itsensä kirjoittamat, Suomen valtioarkiston, Reinh. Hausenin toimesta julkaisemat.) Helsinki 1906. 209 siv.

Suomalainen ylimys, Gabriel Kurki, Laukon ja Tottijärven herra itse meille kertoo elinvaiheitaan 1600-luvun pitkissä, hiukan raskaissa lauseissa, mutta eloisalla ja yksityiskohtaisella tavalla: siis suomalainen memoariteos, vieläpä parasta lajia. Niin luulisi otsakirjoituksen luettuansa, mutta kirjaa selailtuansa piankin huomaa, etteivät nämät muistelmat ainakaan meidän maamme historiaa hyödytä. Kirjoittaja on syntyperältään suomalainen, maassamme kasvanut ja täällä myöskin viettänyt vanhuutensa päivät, mutta muuten hänen monivaiheiset vaiheensa liittyvät kaikenlaisiin muihin maihin ja kansoihin paitsi juuri Suomeen. Hän on läheisissä sukulaissuhteissa Ruotsin maailmanmainioihin suurmiehiin: Axel Oxenstjernan sisarenpoika, Kustaa Hornin ja Stenbockien lanko; hän oli laajalti matkustanut, ollut Kristina-kuningattaren kamariherrana Brüsselissä, taistellut Rocroin edustalla suuren Condén rinnalla, suudellut Lontoossa Oliver Cromwellin kättä, tullut Oxfordissa taiteitten maisteriksi ja nähnyt Orleansissa prinssi Gastonin syövän, ja Saksan pikkuruhtinaat olivat tätä suomalaista ylimystä kohdelleet kuin vertaistaan. Sitten kohtalo vei sankarimme Puolan sotakentille Kaarle X Kustaan johdolla.

Suomalainen upseeri kertoo seikkaperäisesti Varsovan suuresta taistelusta, jossa hän näki kuninkaan ja vaaliruhtinaan juovan lasittain viiniä ennen sotatelmeen alkua, kuuli kuninkaan taistelupäivien välillä vuoteellaan rukoilevan jumalalta voittoa ja näki hänen voittajana lähtevän aterialle rumpujen ja torvien päristessä, kun ruumiskasat kentällä alkoivat mädätä; ja me näemme sitten sankarimme milloin urhoollisesti taistellen piiritetyn kaupungin valleilla, milloin lähettinä puhutellen Puolan kuningatarta, milloin juhlamenojen ohjaajana Olivan luostarissa rauhaa solmittaessa, sitten Ruotsissa maaherrana, Kaarle XI kestitsijänä kodissaan, nostoväen johtajana Tanskan sodassa, vihdoin Laukossa vanhoilla päivillään, minne sanoma toisensa jälkeen saapuu lasten ja muitten läheisten sukulaisten kuolemasta. Kurki puhuu avomielisesti siitä miten virassaylenemінen alati leikkii hänellä mielessä, me opimme tuntemaan hänet hienona maailmanmiehenä mutta samalla oikeauskoisen aikansa lapsena, joka ei muistelmissaankaan unohda kiittää Jumalaa, milloin kertoo onnellisesti kestetyistä vaaroista ja yhtä säännöllisesti, puhuessansa sukulaistensa kuolemasta, rukoilee „Jumalaa ilahuttamaan heidän autuaita sielujansa hänen taivaallisessa valtakunnassaan."

Kirja on verraton kuvaus suuruudenajan ylimyselämästä: loistavia nimiä ja suuria tekoja, komeutta, vanhojen muotojen kunnioitusta ja kuninkaallisuutta, kurjuutta, kuolemaa ja verta, kaikki kuin mustassa, kullassa ja purppurassa. Sanalla sanoen kappale Ruotsin muistorikasta historiaa, jota Vesilahden köyhät torpparit ovat osaltaan kannattaneet, mutta niistä ei lukijaa muistuta yksikään ainoa rivi.

G. S-hti.

*

P. Nordmann: Borgå barn och borgare. (Porvoon lapsia ja porvareita). Kustantanut Verner Söderström O. Y. Helsinki 1906. 200 s.

P. Nordmann on tässä kirjassa antanut joululahjan, ei ainoastaan jokaiselle yksityiselle, joka ruotsinkieltä kykenee käyttämään, vaan koko Porvoon kaupungille. Se

on kuin muistomerkki aikain ja olojen, jotka jo ovat olleet ja menneet, mutta joittenka lämpimässä ilmapiirissä tekijä on lapsesta kasvanut ja nuorukaiseksi kehittynyt. Se on vaan vähäinen kirja, mutta se on Porvoolle muistopatsas vastaisiksikin ajoiksi.

Tekijä vie meidät tuollaiseen tavalliseen pikkukaupunkiin ja näyttää sen meille kaikkine pikkuharrastuksineen. Mutta hän tekee sen hellävaroen kuin johonkin pyhättöön astuisi. Hän kertoessaan aivankuin hyväilee kaikkia niitä olentoja, jotka hän loihtii esiin menneisyyden hämärästä, — ja hyväillessään hyväntahtoisesti hymyilee heidän omituisuuksilleen. Sillä ne ovat kaikki hänen vanhoja tuttujaan, jotka hän meille esittää, – kaikki on hän joko itse tuntenut, tai jo lapsena kuullut heistä puhuttavan. Siitä tuo hauska tutunomainen, lämmin kertomistapa. Hän esittää meille kaikkivaltiaan ja kaikkivoivan äidinäitinsä ja antaa meidän istua hänen kahvikesteissään piispattaren, vuorineuvoksettaren ja muitten suuruuksien joukossa. Hän vie meidät „Moster Majsun“ kammariin, jossa on ainainen tippojen ja kamfertin haju, ja jonka vanha asukas ei ikinä ole ollut 7 km:iä kauvempana syntymäkaupungistaan. Hän kertoo meille vanhoista kouluista pamppuineen ja villeine oppilaineen, mutta kelpo poikineen, ja ikivanhoista opettajista ja kaupungin originaaleista, joista eräskin ei ikinä uskaltanut kulkea sellaisten uudenajan keksintöjen kuin sähkölankojen alatse. Kaikesta hän meille kertoo, mitä muistiin on jäänyt menneiltä ajoilta. Eipä hän unohda niinkään vähäpätöisiä ystäviään kuin kaupungin yövartijaa, rantamaleksijoita, vanhoja kalastajia, ja kaupungin ainoata kelloseppää. Hän kuvaa sunnuntai-aamupäiviä ja niitten yksitoikkoisuuden unettavaa rauhaa, kuvaa aamupuuhia ja arkiaskareita.

Mutta vähäpätöisimmästäkin asiasta kertoessaan levittää hän kaiken yli sydämellisen huumorin taikavärin, joka antaa koko vanhalle Porvoon kaupungille ja sen unohtumattomille porvareille vastustamattoman viehätyksen.

Olen yllä olevassa lyhyesti tenyt sehlvää tohtori Nordmannin hauskan sivistyshistoriallisen teoksen sisällyksestä. Jokaisen ruotsinkieltä taitavan olisi se ehdottomasti itse luettava, sillä siitä huokuu kauttaaltaan meitä vastaan tuttu, hilpeä ja kotoinen henki, siinä näemme silmästä silmään sen aikakauden, jolloin ei vielä kaikki omituisuudet ja särmikkyydet tasoittava kulttuuri ollut ehtinyt tehdä sivistyshistoriallisesti tuhoisata työtään. Suotavaa olisi, että tämäntapaisia teoksia paljo enemmän alkaisi ilmestyä. —

Aili Tallgren.

Lyhyitä tiedonantoja.

Espanjassa on tämän vuoden alusta alkanut ilmestyä suurisuuntaisesti toimitettu yleistieteellinen ja kansallisesti sivistävä aikakauskirja Cultura Española, joka vuosittain tulee käsittämään 4 nidosta. Nyt loppuun kuluvan vuoden viimeinen vihko on äsken ilmestynyt, ja sisältää tämä vuosikerta kokonaista 1319 sivua suurta 8:o kokoa kauttaaltaan arvokasta lukemista. Viimeinen „vihko,“ n. 400 sivun laajuinen teos alkaa osastolla: Historia. Ensimmäisenä tekee ranskalainen professori du Dezert selkoa Espanjan tilasta v. 1805 – 1808 kirjoituksessa Trafalgarista Aranjueziin, etupäässä diplomatista puolta simällä pitäen. Senjälkeen on julkaistu eräs Filip II aikuinen n. k. Logroksen memoriali. Kolmantena eräs kirjottaja kirjottaa jyrisevän artikkelin sen johdosta että Espanjan papiston sallitaan hävittää kiinteitä kirkollisia muinaisjäännöksiä ja

myödä muinaiskaluja joukottain ulkomaille. — Seuraa sitte kirja-arvosteluja, jotka käsittelevät espanjalaista historiallista, arkeologista ja bibliografista kirjallisuutta. Lopussa on vielä paitsi henkilökohtaisia tietoja tutkijoista, jokseenkin hauska kiertokatsaus espanjalaiseen, italialaiseen, ranskalaiseen ja *baskilaiseen* uusimpaan historialliseen kirjallisuuteen.

Aikakauskirjan kolmanessa osastossa on vielä lisäksi pari arkeologista kirjotusta, joista yhden nimenä on: raha prossikaudella. Siinä otetaan myös puheeksi eräällaiset kiinalaiset rahat, joita meillä m. m. viime Suomalais-ugrilaisen seuran Aikakauskirjassa ovat käsitelleet herrat Axel O. Heikel ja Hugo Lund.

*

Toimittamansa „*Kokoelman Suomen kansan sananlaskuja*" esipuheessa on toht. *A. V. Koskimies* antanut lyhyen esityksen suomalaisten sananlaskuharrastusten historiasta. Mieltäkiinnittävä on etenkin kirjallisuutemme tienraivaajan Agricolan sananlaskurakkaus.: kirjoittaja tässä viittaa samansukuisiin piirteisiin Saksan uskonpuhdistajissa ja senaikuisissa oppineissa sekä yksityiskohtaisesti osottaa Agricolan teoksissa tekstiin punottuja sananlaskuja ynnä sananlaskumaisia lauseenkäänteitä. Seuraavain aikain pyrkimyksiä on kirjoittaja käsitellyt aivan lyhyesti; historiallinen katsaus päättyy luetteloon tähän asti julkaistuista sananlaskukokoelmista ynnä niitä koskevasta kirjallisuudesta.

*

E. Nervander, tunnettu taide- ja sivistyshistoriamme tutkija, on tämän vuoden kuluessa julkaissut useitakin uutteran kynänsä tuotteita. *Keisari Aleksanteri I:sen matkat Suomessa* on siksi merkillinen teos, että se ansaitsee tarkemman arvostelun kuin minkä tällä kertaa käytettävissä oleva tila myöntää. Sensijaan lienee jo nyt paikallansa huomauttaa sukkelasti ja samalla herttaisen hyväntahtoisesti kirjoitettuja „Pienois kultuurikuvia Rauman kirkosta 1600- ja 1700-luvulla I—III," jotka muodostavat viimeisen luvun muutoin kokonaan kaunokirjallista julkaisua *Vanhoista kätköistä.* Kirjoittaja on taitavasti elävöittänyt kuvan toisensa perästä: kaavoihin kiintyneen seurakunnan arvonmukaisessa penkkijärjestyksessään istumassa jumalanpalvelaksessaan, pieniä turhamaisuudesta lähteneitä rettelöitä, jonkun piispantarkastuksen ja vihdoin tuon keveällä huumorilla kerrotun tapainkuvan „Edesmenneen Jordanin samettihousut ja rouva Bartramin hame, sametista se myös". Kuvaukset ovat näppärästi kokoonpannut hajanaisista piirteistä; niiden arvo ei ole asiain tärkeydessä eikä tutkimuksen syvällisyydessä, vaan tapahtumain sattuvassa erikuvallisuudessa sekä käsittelyssä, joka on herkästi tuonut esille niiden täysin inhimillisen luonteen.

*

Valmistuneista vihkojulkaisuista haluamme erikoisesti huomauttaa seuraavia: *K. O. Lindeqvistin Suomen historian, Bering Liisbergin Ranskan vallankumous 1789—1799,* jonka mukaillen on suomentanut Kaarlo Blomstedt, *J. W. Ruuthin Viborgs stads historia* sekä kahdessa nidoksessa ilmestynyttä *Eliel Vest*'in kirjoittamaa *Sakari Topeliuksen elämäkertaa.* Paraillaan ilmestyvät *Keksintöjen kirja,* V. Berdrowin y. m. mukaan toimittanut Vihtori Peltonen, jossa tavataan runsaasti historiallisia tietoja ja katsauksia eri keksintöjen vaiheisiin, *J. E. Rosbergin, Maa ja kansat,* josta historianharrastaja niinikäin tapaa alallensa kuuluvaa ainesta, sekä tunnettu tietosanakirja *Oma maa,* laajasti suunniteltu kansallinen merkkiteos, jonka historialliset kirjoitelmat ovat tunnettujen ammattimiesten toimittamia. Lopuksi mainittakoon *Kyläläisten kirjasissa* julkaistu sarja lyhyitä esityksiä maamme muinaisuudesta: Suomen historia pääkohdissaan.

Luettelo

maamme historiallisesta kirjallisuudesta vuodelta 1906 *).

Ailio, Julius, Sananen neolitisen kivikauden kuvanveistotaiteesta (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXIII).

Appelgren-Kivalo, Hjalmar, Kivikauden tutkimuksia. (ylipainos Suom. Muinaismuistoyhd. Aikakauskirjasta XXIV.)

Aspelin-Haapkylä, Eliel, Suomalaisen teatterin historia I. Teatterin esihistoria ja perustaminen. Suomal. Kirjall. Seura.

A(spelin), E., Muistelmalippaasta. (Joukahainen).

» J. V. Snellmanin muotokuvat. »

A(spelin), J. R., Muutamia kirkkomaalareita isonvihan jälkeen. (Suomen Museo).

» Våra träskulptörer III. (Suomen Museo).

» Konstnomader. (Suomen Museo).

» Nuoruuden ajoilta. (Joukahainen.)

Aulin, Pekka, Kansanmiesten muistelmia ja mietteitä Snellmanista. (Kyläkirjaston kuvalehti, A-sarja J. V. Snellmanin muisto).

Berghäll, Hugo, Punkaharju (Matkailijayhdistyksen Vuosikirja).

Biaudet, Henry, Paavin istuimen ja Ruotsin väliset suhteet XVI:n vuosisadan jälkipuoliskolla. Otteita ja asiakirjoja I. Alkuaika ja epävirallisten suhteitten jakso 1570—1576.

» Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitiè du XVI:e siècle. Etudes politiques. Epoques des relations non officielles. 1570—1576. Thèse présentée etc.

Birjukow, P., Leo Tolstoin elämä ja teokset I. Suom. Arvid Järnefelt Verner Söderström O. Y.

Blomstedt, Kaarlo, Nuijasodan ajoista Suomessa. Kyläläisten kirjasia 65. Verner Söderström Osakeyhtiö.

Bobrikoff, N. I., Kertomus Suomen hallinnosta 1898—1902. Helsinki. Helios.

Boëtius Murenius, Acta visitatoria. 1637—1666. II. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia.

*) Luettelosta on jätetty pois Historiallisessa Aikakauskirjassa itsessään julkaistut kirjotukset, koska ne muutenkin helposti tämän vuoden sisällysluettelosta löydetään. Samoin ei luetteloon ole voitu ottaa eri sanomalehdissä vuoden kuluessa olleina merkkipäivinä julaistuja historiallisia ja biografisia kirjotuksia, joista erityisesti huomautettakoon Snellman-päivän lehtiä, Kaarlo Bergbomin, J. H. Erkon, Oscar Lewertinin, H. Ibsenin y. m. muistoille omistettuja artikkeleja. — Luettelo käsittää vain ne julkaisut vuodelta 1906, jotka ovat ilmestyneet ennen joulukuun 15 p. t. v.

Carpelan, Tor, Åbo i sjuttonde århundradet. (Finsk Tidskrift.)

Castrén, Jalmari, J. V. Snellmanin kannasta rautatiekysymyksissä. (Valvoja).

Castrén, Z., J. V. Snellman ja uskonvapaus. (Joukahainen.)

Colliander, Rafael, Erinringar från storsträjken i Åbo $19^{31}/_{X}$—$^{6}/_{XI}05$. Turku.

Chrons, Hjalmar, Die summa Teologica des Antonin von Florenz und die Schätzunz des Weibes im Hexenhammer. Acta Societatis Scientiarum Fennicae. Tomus XXXII.

Elfving, F., Rein, Th. ja Palmén, E. G., Pietari Forskål. (Oma maa.)

Estlander, C. G., Carl Eneas Sjöstrand. (Finsk Tidskrift.)

» Egron Lundgren redivivus. (Finsk Tidskrift.)

Fellman, J.. Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I—IV

F(rankenhaeuser), C., Bjerno kyrka. (Suomen Museo.)

Gripenberg, Alexandra, Naisasian kehitys eri maissa II. Suomentanut Ilmi Kallio. Verner Söderström O. Y.

Grotenfelt, A., Yksilön merkitys historiassa. Mietteitä Snellmanin työn johdosta. (Valvoja).

Grotenfelt, Gösta, Tietoja Suomen maitotalouden kehityksestä.

Grotenfelt, K. Erään ulkomaisen diplomaatin kuvaus Pietari Suuresta. (Tellervo III.)

» Snellmanista ja kansallisuuskysymyksestä. (Valvoja).

Groundstroem, Osk., J. V. Snellmanin mietteistä Suomen tilastosta. (Yhteiskunta-taloudellinen aikakauskirja).

Gummerus, Herman, Romerska arbetarföreningar. (Finsk Tidskrift.)

» Der römische Gutsbetrieb als wirtschaftlicher Organismus nach den Werken des Cato, Varro und Columella. Yliopistollinen väitöskirja.

Gummerus, J., Johan Vilhelm Snellman. Hänen ajatuksiansa uskonnosta ja kirkosta. (Teol. Aikakauskirja).

» Palanen Suomen kouluhistoriaa. (Suomen Kasvatusopillisen-Yhdistyksen Aikakauskirja).

» Eräs koululaki 1600-luvulta. (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran pöytäkirjat liitteineen V).

» Snellmanin aika Juhani Ahon kuvaamana. (Valvoja).

» Juhana Vilhelm Snellman, Elämäkerrallisia piirteitä. (Kyläkirjaston kuvalehti, A-sarja),

» Uskonpuhdistus ja piispa Martti Skytte. (Oma maa).

Gustafsson, F., Tacitus som filosof. (Yliopistollinen kutsujulkaisu).

» Ur J. J. Nervanders manuskript. (Svenska Litt. Sällsk. Förhandlingar och Uppsatser 19).

Hackman, A., Ylistaro-spännet på Historiska Museet i Stockholm. (Suomen Museo).

Hagman, Lucina, Minna Canthin elämäkerta I. Otava.

Hainari, O. A. (Forsström), Silmäys Suomen keskiajan sivistyshistoriaan. Kyläläisten kirjasia 63. Verner Söderström O. Y.

Hallberg, Mauritz, Minnespenningar öfver enskilda personer födda eller verksamma i Finland I. Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland LXXIV.

Hannula, Edv., Gustaf Dahlberg. (Teolooginen Aikakauskirja.)

Hannikainen, O., Suomen sodasta ja Porvoon valtiopäivistä. Kyläläisten kirjasia 30. Verner Söderström Osakeyhtiö.

Harmaja, Laura, Robert Owen. Elämäkertoja 15. Kansanvalistuseura.

Hausen, Reinh., Landshöfdingen Friherre Gabriel Kurcks lefnadsminnen upptecknade af honom själf. Suomen Valtioarkisto.

» En sannsaga. (Svenska Litt. Sällsk. Förhandlingar och Uppsatser 19.)

Heikel, Axel O., ja *Hugo Lund,* Eräitä kiinalaisia rahoja. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXIII.)

Heinricius, G., Israel Hvassers åsikter om Nikolai I och den orientaliska frågan. (Finsk Tidskrift).

» Några uttalanden om J. V. Snellman af A. I. Arvidsson, Israel Hvasser och Alex. Blomqvist. (Finsk Tidskrift).

Hirn, Yrjö, Bernardin de Saint-Pierre och Finland, jämte Observations sur la Finlande (Svenska Litt. sällsk. förhandlingar och uppsatser 19).

» Joulu-ukosta jöröjukkaan. (Joulupirtti.)

Holma, Kaarlo, J. V. Snellman ja pohjalaiset. (Joukahainen).

Homén, Th., Passivinen vastarintamme. (Otava.)

Homén, Olof, Anatole France. (Otava.)

Hultin, Arvid, Johan Jakob Nervander. Till hundraårsminnet af hans födelse. (Svenska Litt. Sällsk. Förh. o. Uppsatser 19).

Hyvärinen, Eero, Johan Tobias Beckin elämäkerta. Otava.

Hällström, Ester, Frans Mikael Franzèn. (Kansanvalistusseura.)

Johnsson, Mikael, Uno Cygnæus. (Oma maa.)

Juvelius, J. V., Sananen germanilaisten loitsuista. (Virittäjä).

Juvelius, Valter H., Judarnes tideräkning i ny belysning. Uppställning af babyloniska konungalängderna jämte kronologiska data från hebreiska folkets forntid till Seleukidernes och befrielsens aera. Akademisk afhandling.

Karttunen, U., Kalevipoegin toinen painos. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXIII).

Kivikataja, E., J. V. Snellman ylioppilasten kurinpitoasiassa. (Joukahainen.)

Kock, J., Seitsemän päivää keskusasemalla.

Koistinen, O., Suomen suvun alkukodista ja leviämisestä. Kyläläisten kirjasia 61—62. Verner Söderström Osakeyhtiö.

Korff, S. A., Demokratismi historiassa ja tieteessä. (Valvoja).

Koskimies, Kaarlo, Suomalaisuuden harrastuksista pohjalaisessa osakunnassa viime vuosisadan puoliväliin mennessä ja sitä ennen. (Joukahainen).

Koskimies, A. V., Kokoelma Suomen kansan sananlaskuja. Esipuhe.

Krogius, A., Jakob August Estlander. En minnesgärd till 25:te årsdagen af hans död. (Finska Läkaresällsk. handlingar.)

Krohn, Kaarlo, Finnische Beiträge zur Germanischen Mythologie. (Sonderabdruck aus den Finnisch-Ugrischen Forschungen 1904 und 1905.)

» Kaarlo Bergbom. (Valvoja)

Krook, Anna, Ur Ernest Dowsons lif och lyrik. (Finsk Tidskrift).

Lagus, Ernst, Finlands svenskspråkiga skolor under decenniet 1894—1904. (Finsk Tidskrift).

Laitinen, A. A. A., Uskonpuhdistuksen aika Suomessa. Kyläläisten kirjasia 64. Verner Söderström Osakeyhtiö.

Langlet, Valdemar, Vallankumousliike Venäjällä. Suomennos. Boman & Karlsson.

Laurin, Carl G., Taidehistoria, suomentanut E. Richter. (1 vihko). Verner Söderström Osakeyhtiö.

Lehtonen, U. L., Die polnischen Provinzen Russlands unter Katarina II. Erster Halbband. Sortavala 1906.

» Aleksanteri Armfelt. (Oma maa).

Leinberg, K. G., Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening. Andra upplagan.

» Bidrag till Frimureriets i Finland historia. (Svenska Litt. Sällsk. Förhandlingar och Uppsatser 19).

» Samfundet pro Fide et Christianismo och dess finska medlemmar. Ibidem.

Leino, Kasimir, Sprengtporten runoilijana. (Joukahainen.)

Leopold, Irene, Alexander Kielland. (Finsk Tidskrift.)

» Henrik Ibsen. (Finsk Tidskrift).

Liisberg, Bering, Ranskan vallankumous 1789—1799. Mukaillen suomentanut Kaarlo Blomstedt. Otava. Helsinki 1906.

Lindeqvist, K. O., Suomen historia. (Loppuvihot.) Verner Söderström Osakeyhtiö.

» Suomen oloja 1600-luvun loppupuoliskolla. Iso viha. Kyläläisten kirjasia 67. Verner Söderström Osakeyhtiö.

Lindström, Gunnar, Taloudellinen aikakausi Suomen historiassa. Kyläläisten kirjasia 68. Verner Söderström Osakeyhtiö.

Louhivuori, O. V., Toivon joukot. Silmäys nuorison raittiusliikkeen kehitykseen ulkomailla. (Raittiuden Ystävät.)

Lähde, Vihtori, J. V. Snellman kansanopetuksen kannalta katsottuna.

Malin(en), V, Johan Vilhelm Snellman ja hänen aikansa. Kyläläisten kirjasia 72—73. Verner Söderström O. Y.

» Johan Vilhelm Snellman ja hänen aikakautensa. Verner Söderström. O. Y.

Maunu, J. A., Muutamia kohtia puhdasoppisuuden aikakauden jumaluustieteilijäin inspiratsioniopista. (Teolog. Aikakauskirja.)

Melander, G., Gamla Novgorod. (Maantieteellisen Yhdistyksen Aikakauskirja.)

M(einander), K. K., Hämeen rykmentin lippu. (Turun Hist. Museo.)

» P. Olavin kuva Ruskonkirkosta. » » »

» Kaarina Maununtyttären muotokuva. » » »

Neovius, Ad., Chronographia Scandinaviae. Suomen Kirkkohistoriallisen seuran Toimituksia IV: 2.

Nervander, E., Keisari Aleksanteri I:sen matkat Suomessa. Vanhempien ja uudempien lähteiden sekä muistotietojen mukaan. Myös ruotsiksi. Otava.

» Vanhoista kätköistä. Yrjö Weilinin kustannuksella.

» Snellmaniana. Spridda minnesanteckningar. (Joukahainen)

» J. V. Snellman ja J. J. Nervander kirjeenvaihtavina riitaveljinä. (Valvoja.)

» Kaarlo Bergbomin aikaisemmilta vuosilta I—II. (Valvoja.)

» Kohtaus Emil von Qvantenin elämästä sekä hänen elämäkertansa valmisteluista. (Valvoja).

» Z. Topelius. (Oma maa).

» Spinettihuone. (Turun Historiallinen Museo). (Myös ruotsiksi.)

» Eräs herraskartanogabelini. » » »

» Eräs barokkikaappi. » » »

Nordmann, P., Arvid Eriksson Stålarm. Biografisk studie. (Svenska Litt. Sällsk. Förhandlingar och Uppsatser 19)

» Bidrag till Helsingfors stads Historia II. Skrifter utg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland LXXII.

» Bidrag till Helsingfors stads Historia III. Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finland LXXVI.

» Borgå barn och borgare. Verner Söderström o. y.

O(jansuu), H., Henrik Gabriel Porthanin vatjalaisharrastukset. (Virittäjä.)

Palmén, E. G., Suuri pohjoismaiden sota. (Oma maa.)

» Ruotsin maakuntalait ja yleiset maanlait. (Oma maa.)

» ja *Rosberg, J. E.,* Suomen kartta. (Oma maa.)

» *Rein, Th.* ja *F. Elfving,* Pietari Forskål. (Oma maa.)

Panelius, Emil, Axel Hirn. (Teolooginen Aikakauskirja.)
Paulaharju, Samuli, Asuinrakennuksista Uudellakirkolla V. I. (Suomal. Kirjall. Seura.)
Peltonen, V., Keksintöjen kirja.
Päivärinta P., Kansanmiesten muistelmia ja mietteitä Snellmanista. (Kyläkirjaston kuvalehti, A-sarja, J. V. Snellmanin muisto).
Ramsay, Anders, Från barnaår till silfverhår VII.
Rauhala, K. V., Maamme, oman hallinnon asettaminen. Kyläläisten kirjasia 71. Verner Söderström Osakeyhtiö.
Rein, G., Juhana Vilhelm Snellman. Ylioppilaiden Keskusteluseuran julkaisu 1. Ylioppilaiden Keskusteluseura.
Rein, Th., Några ord om J. V. Snellman som skönlitterär kritiker. (Joukahainen.)
Rinne, Juhani, Heikkilän kylän kivikautinen asuinpaikka Virolahdella. (Suomen Museo.)
» Muutamista nähtävyyksistä Kokemäellä. (Matkailija Yhd. Vuosik.)
» Piirteitä keskiaikaisen brakteaattirahan historiasta I—II. (Suomen Museo).
» Halikonlahden seudun muinaisesta kaupasta. (Ylip. Hist. Aikak.)
» Keskiaikainen sakaristo Virolahdella. (Suomen Museo.)
» En sekundär begrafning i ett bronsålders grafröse. (Suomen Museo.)
Ronimus, J. V., Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirja v. 1500. (Asiakirjoja jotka valaisevat Suomen kameralisia oloja 1500-luvulla.)
» Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus. Yliopistollinen väitöskirja.
Rosenqvist, G. G., Gustaf Elis Bergroth. (Teolooginen Aikakauskirja.)
Roos, Sigurd., Nationalstrejken i Finland. Alex. F. Lindberg, Helsinki.
Ruin, Valdemar, Snellman, skolan och de pedagogiska tankarna. (Kasvatusopillisen Yhd. Aikakauskirja.)
Ruuth, J. V., Viborgs stads historia. (Loppuvihko.)
Ruuth, Martti, Varhaisempi herännäisyys. (Oma maa.)
Schalin, Z., Några Snellman minnen. (Joukahainen.)
S(chalin), Z., Från 30 år tillbaka. Sampsa Pellervoinen I. (Joukahainen).
Schauman, Georg, Anders Chydenius som predikant och homiletisk skriftställare. (Teolog. Aikak.)
Schwindt, Theodor, Några aktstycken belysande Etnografiska museets förhistoria. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakausk. XXIII.)
Schybergson, M. G., 1856—1906. (Finsk Tidskrift.)
» Johan Vilhelm Snellmans ställning i språkfrågan. (Finsk Tidskr.)
» Porthan som medlem af Finska Hushållningssällskapet. (Svenska Litt. Sällsk. Förhandlingar och Uppsatser 19)

Schybergson, M. G., Suomen historian oppikirja. Uusi painos. (G. V. Edlund.)

Setälä, E. N., Zur Herkunft und Chronologie der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXIII.)

» Pieni lisä sensurin historiaan. (Valvoja).

» Dem Andenken Ferdinand Johann Wiedemanns. (Finnisch-ugrische Forschungen.)

» Géza Kuun (Finnsich-ugrische Forschungen.)

» Nikolai Anderson. » » »

» Moriz Szilasi. » » »

Silander, Alpo, Lisäpiirteitä Saiman syntyyn ja kuolemaan. (Valvoja).

» Muudan asiakirja ensimäisen kansallisen herätyksemme ajoilta. (Virittäjä.)

Sirelius, U. T., Kappale suomensukuisten kansain kalastushistoriaa. (Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja XXIII).

» Über die sperrfischerei bei den finnisch-ugrischen völkern. Yliopistollinnen väitöskirja.

Sirén, Osvald, Giotto. A. B. Ljus, Tukholma.

*Snellman'*in ensimäinen suomenkielinen kirje Lönnrotille. (Valvoja.)

J. V. Snellman, kauppaopiston suunnittelijana. (Valvoja.)

Stenroth, Otto, Suomen pankki. (Oma maa).

Stjernschantz, Torsten, Suomen taidetta Ateneumin kokoelmissa. Ilmestyy vihottain. Yrjö Weilin.

Streng, A. V., Suomalaisen Normaalilyseon historia. Lyseon vuosikertomus.

Strengell, Gustaf, Suomalaisia taiteilijamestareita. Edelfelt—Gallén—Järnefelt. Otava.

Sundvall, Johannes, Epigraphische Beiträge zur sozialpolitischen Geschichte Athens im Zeitalter des Demosthenes. Yliop. väitösk.

Suolahti, Gunnar, Suomen valistusaika ja sen suomalainen sivistys. Kyläläisten kirjasia 69. Verner Söderström Osakeyhtiö.

» Sananen suomalaisuuden harrastuksista Ruotsinvallan aikana. (Kyläkirjaston Kuvalehti, A-sarja, J. V. Snellmanin muisto.)

» Vähän suomalaisuudesta Turun Yliopistossa. (Raataja.)

» Suomalaisen rococoajan kodeissa. (Ylipainos Historiall. Aikak.)

S(vahn), C. G., Mailman meno ja Snellmanin ajatukset siitä. (Joukahainen).

Söderhjelm, Torsten, Gustave Flaubert. Otava.

T(allgren), J. M. M., Hvar låg Åbo dominikanerkloster? (Suomen Museo).

T(allgren), A. M., Tre nya bronsåldersfynd från Finland. (Suomen Museo.)

» Tärkeä pronssikauden löytö Sodankylästä. (Suomen Museo.)

» *A. M.,* Oscar Levertin runoilijana. (Valvoja.)

Tarkiainen, V., J. V. Snellman kotimaisen kaunokirjallisuuden arvostelijana. (Valvoja).
Tikkanen, J. J., Ett litet uttrycksmotivs historia. (Finsk Tidskrift.)
Topelius, Z., Pieniä kirjotelmia. Suurmiehistämme y. m. Verner Söderström O. Y.
Tudeer, O. E., Kreikan kansa persialaissotien aikana. Tieteen työmailta 9. Otava.
» Valvojan esihistoria. (Valvoja.)
Ullman, Yleinen historia. Suom. K. Fr. Kivekäs.
Ursin N. R. af, Henrik Melander. (Suomen Kasvatusopillisen yhdistyksen Aikakauskirja.)
Valmari, J., Onko erityistä pronssiaikaa ollut olemassa? (Aika.)
Vasenius, Valfrid, Runous ja elämä. Verner Söderström O. Y.
» Henrik Ibsen. (Valvoja.)
Vest, Eliel, Sakari Topelius. Elämäkerrallinen kuvaus. Verner Söderström. Porvoo 1906.
» J. V. Snellman. Elämäkerrallinen kuvaus. G. W. Edlund.
» J. V. Snellman i Tübingen. (Finsk Tidskrift.)
» Finlands historia. Läro- och läsebok för folkskolor. Ny upplaga. (G. V. Edlund.)
Westermarck, Helene, Constantin Meunier. (Finsk Tidskrift.)
Wichmann, Yrjö, Ein paar bemerkungen zu Gyarmathi's »Affinitas.» (Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja XXIII).
» Bibliographie der finnisch-ugrischen sprach- und volkskunde für das jahr 1904.
Virkkunen, A. H., Länsisuomalaisten kansain sivistysoloista pakanuuden ajan lopulla. (Oma maa.)
von Willebrand, W., Juridiskt småplock. I—III. (Juridiska meddelanden)
» *R. F.,* Martin Wegelius. (Finsk Tidskrift.)
Voionmaa, V., Kustaa Aadolf ja hänen miehensä. Kyläläisten kirjasia 66. Werner Söderström Osakeyhtiö.
» Sosialidemokratian vuosisata. Mukaillen suomennettu. Verner Söderström O. Y.
» Agathon Meurman. (Kyläkirjaston Kuvalehti, B-sarja)
» John Stuart Mill. » » »
» J. V. Snellman ja kansallisuuskysymys. (Kyläk. Kuvalehti, B-sarja.)
» Lehtiä köyhäin historiasta. » » »
» Benjamin Franklin. » » »
Wärri, Kaarlo, Kansanmiesten muistelmia ja mietteitä Snellmanista. (Kyläkirjaston Kuvalehti, A-sarja, J. V. Snellmanin muisto.)
Yrjö-Koskinen, Aarne, Pohjalaisen osakunnan lippu. (Joukahainen.)

1907

Historian opetuksesta renessansin ajalla.

Kirjoittanut *Oskari Mantere.*

Niinkuin yleisesti tunnetaan, oli keskiajan opetusjärjestelmä ja koko keskiaikainen katsantotapa sitä laatua, että sellaiset opetusaineet kuin esim. historia eivät sen lukusuunnitelmaan soveltuneet. Sen vuoksi ei voidakaan varsinaisesta historianopetuksesta keskiajan oppilaitoksissa puhua, joskaan historiallinen harrastus ei ollut kokonaan kadonnut opilliseen sivistykseen pyrkivien keskuudesta länsimaisella kultuurialueella. Alku historianopetuksen liittämiseen koulujen opetusohjelmaan tehdään vasta, kun uusi aika valmistaa tilaa uusille aatevirtauksille ja sivistysihanteille.

Humanismi kääntyi voimallisesti takaisin klassilliseen muinaisuuteen. Tosin tämä muinaisuus ei ollut vallan vieras kristitylle keskiajallekaan — siltähän se oli perinyt oppijärjestelmänsäkin. Italiassahan oli läpi vuosisatojen säilynyt kajastus muinaisajan kultuurista, eikä latinalainen henki ollut koskaan täysin mukautunut skolastisen tieteen syväoppisuuteen, ja perustuihan muuallakin Europassa korkeampi sivistys antiikin kultuuriaarteihin, niinkuin latinan kielikin oli yksinomaan tieteen ja opetuksen kielenä. Kun nyt muutos kumminkin on mitä selvimmin havaittavissa, niin on se etsittävä siitä, että humanismi asettuu vallan toiseen suhteeseen tuohon kultuuriin kuin keskiaika. Se on samalla kertaa sekä syvällisempi ja läheisempi että vapaampi ja itsenäisempi. Keskiaika oli nähnyt noissa antiikin sivistysaarteissa henkisen perinnön, jota vailla ei oma luomistyö ollut mahdollinen, mutta mikään syvempi ymmärtämys ei tullut kysymykseen. Taikka niinkuin *Paulsen* tätä suhdetta määrittelee: „Keskiaika on germanisten kansojen oppiaika; muinaisaika on niiden opettaja, mutta ei tuo nuorekas pakanallinen, vaan uskonnolliseksi muuttunut ja ikääntynyt muinaisaika. Siltä saavat nämä nuorek-

kaat kansat yhdessä sivistyksen alkeiden kera sen maailman- ja elämänkäsityksen. Se ei oikeastaan soveltunut nuoruusijälle, mutta sen sopimattomuutta ei tunnettu, yhtä vähän kuin meidän aikanamme poika, joka koulussa lukee oppia synnistä ja vapahduksesta."

Humanistit löytävät noissa muinaisajan teoksissa erikoisen, suuripiirteisen ihmisyyden, johonka he tuntevat vastustamatonta vetovoimaa, ja henkinen heimoside punoutuu entisyyden ja nykyisyyden välille. Ja tämä palaaminen antiikin kultuurimailmaan muodostuu niin voimakkaaksi, että lähin menneisyys, n. s. keskiaika, niine ihmiskunnan kehitykseen syvällisesti vaikuttavine voimineen, jotka kristinusko synnytti, jäi toistaiseksi suureksi osaksi unhotuksiin. „Havaittiin, että supranaturalistinen kristillinen uskonto ei lainkaan ilmaise omaa elämänsävyä. Havaittiin niinikään, että itse mestari, antiikinen muinaisuus, oli sekin kerran ollut nuori ja silloin tuntenut ja ajatellut toisin kuin vanhuuden ijän saavutettuaan. Tämä oli tosin jo varhaisemminkin abstraktisesti käsitetty, mutta nyt vasta se avautui selvästi ymmärrykselle." *(Paulsen)*.

Mutta heräys tapahtuu myöskin itse kristinuskon alalla. Uskonnollisella niinkuin muillakin aloilla tähän aikaan „henget heräävät", halu omintakeisesti suuntaamaan elämäänsä voimistuu, vapaampia ajatuksia jumalasta ja maailmasta, vakaumuksia henkisen ja jumalallisen elämän olemisesta ulkopuolellakin kirkollisia muotoja leviää leviämistään ja ne virittävät hengissä pitkän yön perästä koittavan aamun tunnelman." (*Eucken*). Ja muinaisuuteen, nimittäin kristilliseen muinaisuuteen, kääntyi myöskin nyt alkanut uskonnollis-reformatoorinen liike.

Niin saa alkunsa uusi, mahtava historiallinen liike, jota taidehistoriasta saadulla nimityksellä kutsutaan *renessansiksi*.

Että kysymys ei ollut ainoastaan muinaisen sivistyksen uudestaan elvyttämisestä, sen on kultuurihistoriallinen tutkimus täysin pätevästi selvittänyt. Niin paljon kuin renessansilla onkin yhteistä klassillisen muinaisuuden kanssa, tulee siinä siitä huolimatta ilmi voimakas pyrkimys itsenäiseen mailmankatsomukseen ja sen vapaaseen perusteluun.

Tämä pyrkimys luomaan uutta suuntaa ihmiskunnan kehitykselle, joskin se tapahtuu läheisessä kosketuksessa antiikin herätteistä rikkaaseen aatemaailmaan, ja tuo vastikään herännyt tarve voimakkaasti tarttua käsiksi tapausten ja aatevirtausten kulkuun ei suorastaan voinut olla edullinen historiallisen tutkimuksen elvytykselle ja kehitykselle. Kun kaikki mielenkiinto ja henkinen voima on suunnattuna nykyisyyteen, siinä syntyneiden elämänprobleemien ratkaisemiseen, jotta vapautuminen siitä menneisyydestä, joka yhä elää ja vaikuttaa, kävisi mahdolliseksi, niin ei silloin helposti synny sitä ilmapiiriä, missä historiatiede ja historiallinen katsomustapa pääsisi versomaan. Huomattava on myöskin

se yleismailmallisuus, kosmopolitismi, joka on luonteenomaista humanistiselle liikkeelle, varsinkin muutamissa sen etevimmissä edustajissa. Niin voidaan sanoa Erasmuksesta: „Ja mihin kansaan hän oikeastaan on luettava? Hän tuskin tietää sitä itsekään. Alankomailla, Ranskassa, Englannissa, saksalaisissa maissa, Sveitsissä, Italiassa — kaikkialla hän liikkuu kuin kotonaan, mutta kotiutuneeksi tuntee hän itsensä ainoastaan siellä, missä hänen vaikutuksensa humanistina käy mahdolliseksi, ja niiden kansojen kieliä, joiden keskuudessa hän elää, hän ei osaa ollenkaan."

Kun historiallinen tutkimus siitä huolimatta ottaa huomattavan askeleen eteenpäin renessansin ajalla, lienee se selitettävissä osaksi siitä, että tieteellisemmän tutkimuksen yleensä herätessä ja vapautuessa keskiajan ahtaudesta ja skolastisesta muodollisuudesta, myöskin historia siitä saa vaikutuksia, osaksi siitä, että uusi kultuuri joka tapauksessa syntyy ja voimistuu muinaisuuden pohjalla, johonka siis oli historiallisesti syvennyttävä. Menneisyys oli muodostettava uudeksi nykyisyydeksi. Humanistithan ryhtyivät suurella innolla tutkimaan muinaisajan klassikoita pyrkien niiden kautta ymmärtämään antiikin mailmaa sekä saamaan voimaa taistelussa uuden käsitystavan puolesta keskiaikaa vastaan. Jo yksin se seikka, että vakavasti yritetään tunkeutua ammoin päättyneen sivistyskauden henkiseen sisällykseen, oli huomattava voitto historialliselle kyvyylle käsittää toisenlaisia tiloja ja olomuotoja, mikä miltei kokonaan puuttui keskiajalta. Sen lisäksi klassilliset kirjailijat soveltuivat monessa suhteessa eteviksi esikuviksi myöskin nimenomaan historiantutkimuksen alalla, ja juuri heidän vaikutuksestansa ensimmäiset humanistit, tuntemisessaan hienot italialaiset, vapautuvat keskiaikaisista kirjailijoista *(J. Burckhard).*

Huomattava on niinikään, että humanismi aina, missä yhteydessä ja missä muodossa se onkaan esiintynyt liikevoimana kultuurikehityksessä, on pyrkinyt saattamaan tosi-inhimillistä humaniteetia yhä vapaampaan ja elävämpään muodostukseen. Renessansin ajalla elää, kuten tunnettu, voimakas pyrkimys vapautumaan keskiajan askeetisesta elämänkäsityksestä ja kirkon holhouksesta luonnollisempaan ja itsenäisempään elämän laatuun. Herää luottamus tämän elämän arvoon ja samalla luottamus inhimillisiin voimiin. Tällainen pyrkimys luonnollisesti helpostikin johtaa ihmiskunnan historiallista kehitystä tarkkaamaan, koska tuo inhimillinen siinä tavataan vaikutuksissaan. Juuri tuo pyrkimys ymmärtämään kaikkea inhimillistä, millä alalla tai missä muodossa se ilmeneekään, vapautuminen kaavamaisesta ja ahtaasta katsantotavasta, täytyy herättää eloon virkeän tutkimishalun useampaan kuin yhteen suuntaan todellisuuden pohjalla sen moninaisissa ilmiöissä.

Eikä isänmaallinen, kansallinen henkikään jäänyt vallan vieraaksi humanistisille pyrinnöille ainakaan saksalaisella pohjalla, joskin uudella kultuuriliikkeellä alkujaan oli puhtaasti kosmopoliitinen luonne. Eihän tarvitse muuta kuin muistuttaa sitä harvinaista isänmaallista innostusta, joka elähytti yhtä Saksan etevimmistä humanisteista, Jakob Wimphelingiä, kaikessa hänen sivistys- ja kasvatustoiminnassaan — ja pidetäänhän juuri häntä Saksan kansallisen historiankirjoituksen ensimäisenä edustajana -- ja joka innostus levisi laajemmallekin saaden keisari Maximilianukselta voimakasta kannatusta. Riittänee kun huomautamme, mitä on kirjoitettu Wimphelingin historiasta, josta alempana vielä tulee puhe: „Niin rikkaina kuin Wimphelingin humanistiset harrastukset ja voimakkaana kuin hänen kristillinen ajatustapansa tässä näyttäytyvätkin; aina uudestaan ja uudestaan johtaa hänen teoksensa kaikissa osissaan näkemään, mitenkä isänmaallinen itsetunto oli hänen olemuksensa ydin ja keskus."

Näin ollen voimme ymmärtää, kuinka 15:nnellä vuosisadalla tapahtuva syväperäinen muutos ihmisten ajatus- ja käsitystavassa valmistaa pohjaa ja antaa herätteitä verrattain vilkkaalle historialliselle harrastukselle ja johtaa sitä oikeampaan ja kriitillisempään historian käsittämiseen.

Eikä historiallinen harrastus humanistien piirissä ollut niinkään vähäinen. Sen osottavat tosiasiat. Onhan yleisesti tunnettua, kuinka innokkaasti renessansin ajalla tutkittiin vanhoja muistokirjoituksia ja kerättiin vanhoja kirjoja, jotka siihen asti olivat pysyneet enemmän tai vähemmän salassa. Näitä tutkittaissa ei ainoastaan lisääntynyt historian tunteminen, vaan kehittyi siitä myöskin kriitillisempi käsittelytapa, kuin mikä keskiajalla tuli näkyviin; suurempi asiallisuus ja luonnollisten näkökohtain ja vaikuttimien älyäminen sekä varteenottaminen pääsevät niinikään paremmin oikeuksiinsa. Alettiin havaita eroavaisuutta eri kansojen ja niiden sivistyksen välillä sekä luonnollisten ja sosialisten olojen vaikutusta kansanluonteeseen; käsitettiin, mikä juopa oli olemassa muinaisuuden ja keskiajan välillä, josta selvisivät ne suuret muutokset, mitä historiassa aikojen kuluessa oli tapahtunut (*Bernheim*). Niinikään havaitaan jo ensimmäisissä italialaisissa humanisteissa varsin huomattava pyrkimys päästä varmuuteen, mikä esitetyissä perimystiedoissa oli totta, mikä satua, ja tänä aikana lasketaan pohja lähdetutkimukseen perustuvaan historialliseen kritiikiin. Tosin sen kehitys ei huomattavassa määrässä edistynyt, koska sitä esti humanismin taipumus mielikuvituksen vapaaseen toimintaan, varsinkin missä aukkoja oli olemassa historiallisissa tiedoissa, joita ei pystytty tutkimuksen avulla täydentämään, kuin myöskin se ylenmääräinen huomion kiinnittäminen muodon esteetiseen kauneuteen, joka varsinkin koulun alalla pääsi yksinvaltaisesti määrääväksi.

Jo italialainen *Aeneas Sylvius,* „humanismin apostoli" Saksassa, osotti harvinaista harrastusta historiantutkimukseen, ja erittäin merkille pantavaa hänen historiallisissa teoksissaan on niissä huomattava taipumus panna painoa kansan elämän, tapojen ja laitosten kuvaamiselle, siis sille, mitä *kultuurihistorialla* ymmärretään. — —

Mutta meidän on jo aika siirtyä näistä yleisistä mietteistä tarkastamaan, minkälaiseksi historiallisten opintojen asema muodostuu ajan kouluopetuksessa.

Me näemme silloin, mitenkä monet ajan henkisen liikkeen esitaistelijoista, joilla on arvokas sija myöskin renessansin ajan koulun kehityksessä, ovat katsoneet historiaa ja historiallisia opinnoita niille sangen edulliselta kannalta.

Saksan suuret humanistiset johtajat, *Rudolf Agricola* ja *Erasmus Rotterdamus,* ovat muinaisajan sivistykseen nähden sillä kannalla, että sen sisällys on saatava huomion ja tutkimuksen alaiseksi. Klassillisten kirjailijain teokset ovat asiallisten tietojen lähteitä eivätkä vain kieliopetuksen välikappaleita. Ja myöskin historialliset tiedot tulevat silloin huomattavasti kartutetuiksi. Että tämä käsityskanta myöhemmin miltei kokonaan syrjäytyi, on tunnettua, ja se merkitsi myöskin etteivät historialliset opinnot päässeet kehittymään siinä määrin kuin olisi saattanut odottaa. Totta kyllä on, että klassillinen kirjallisuus olisi johtanut ainoastaan muinaisajan historianopetukseen siinä määrin kuin sitä klassikot esittävät, mutta jos kerran heidän kauttansa historiallinen harrastus olisi tullut herätetyksi, olisi varmaankin ennen pitkää myöhempikin historia saanut tuntuvampaa sijaa kouluopetuksessa.

Myöskin uskonpuhdistajat ovat useissa lausunnoissa ylistäneet historian suurta merkitystä, eikä ole kiellettävissä, että silläkin taholla vallitsi erittäin huomattava historian harrastus. Se voi osittain saada alkunsa samoista lähteistä, joista humanistienkin historianharrastus oli syntyisin; olivathan monet uskonpuhdistuksen miehistä, niiden etupäässä Melanchton, samalla huomattavia humanisteja. Lisäksi vaikuttivat uskonpuhdistajissa teoloogiset perusteet, jotka tekivät heistä niin kaunopuheliaita historiallisten opintojen ylistäjiä. Historiahan kuvaa kirkon kehitysvaiheita, joita meidän Jumalan tahdon mukaan tulee tietää ja ymmärtää, se antaa meille tarpeelliset tiedot profetallisten kirjojen oikeaan ymmärtämiseen ja opettaa karttamaan harhaoppeja.

Luther palaa useasti tähän aineeseen ja hän tuskin löytää kyllin kiittäviä sanoja, kun tulee puhe historian arvosta kasvatuksen ja sivistyksen välikappaleena. Hän pitää historiallisia tietoja tarpeellisina kaikille ihmisille ja hän on niin vakuutettu niiden hyödystä, että hän toivoo kaikkien hallitsijain ja oppineiden, asemansa ja voimainsa mukana

harrastavan „oikeiden kronikkain ja historiain“ aikaan saamista; ja kun hän kehottaa perustamaan kirjastoja suurempiin kaupunkeihin, huomauttaa hän, että niissä ensi sijassa pitäisi olla „kronikoita ja historioita“, olivatpa ne kirjoitetut millä kielellä hyvänsä. Hän valittaa, että saksalaiset tuntevat niin vähän menneisyyttään, alkuperäänsä ja varhaisempia vaiheitaan ja että löytyy niin harvoja kunnollisia historiankirjoittajia. Ja kuitenkin ovat juuri historiankirjoittajat „kaikkein hyödyllisimpiä ihmisiä ja parhaita opettajia, niin ettei heitä milloinkaan voida kyllin kunnioittaa, kiittää ja ylistää“.

Lutherin historian harrastus on luonnollisestikin etupäässä puhtaasti käytännöllis-siveellistä ja uskonnollista laatua. Hän odottaa siitä tukea taistelussa paavilaisuutta vastaan, mutta ennen kaikkea nuorison moraalis-uskonnollista kohotusta. Esipuheessaan erään Galeatius Capellan kirjoittamaan historialliseen teokseen hän lausuu m. m.: „Maailmankuulu roomalainen Varro lausuu sen ajatuksen, että opetuksessa saavutetaan tarkoitus parhaiten, jos sanoja valaistaan soveliailla esimerkeillä. Sillä se vaikuttaa, että puhe käy helpommaksi ymmärtää, painuu pysyvämmin mieleen ja on sen vaikutus tehoisampi. Siksi on historioilla niin suuri arvo. Sillä mitä filosofia, viisaat miehet ja koko ihmisjärki pystyy opettamaan ja selvittämään, sen osottavat historiat voimallisesti esimerkeillä ja kertomuksilla, asettaen kaiken silmiemme eteen aivan kuin näkisimme itse tapahtumat. Saamme silloin tuta, mitä ne ovat tehneet tai jättäneet tekemättä, jotka ovat olleet hurskasmielisiä ja kuinka heidän on käynyt tai kuinka he ovat tulleet palkituiksi; ja taas päinvastoin, kuinka ovat eläneet ne, jotka ovat olleet pahoja ja ymmärtämättömiä ja minkä palkan he ovat saaneet. — Ja jos tarkoin mietimme, on historioista ja kertomuksista vuotanut esiin melkein kaikki oikeudet, taito, hyvä neuvo, varotus, pelotus, lohdutus, vahvistus, opetus, varovaisuus, viisaus ja kaikki hyveet ikäänkuin elävästä lähteestä; siitä johtuukin, että historiat eivät ole muuta kuin merkkejä, osotuksia ja muistutuksia jumalallisesta johdosta ja tuomiosta, kuinka kaitselmus mailmaa ja erittäinkin ihmisiä ylläpitää, hallitsee, estää ja edistää, rankaisee ja palkitsee, sen mukaan kuin kukin on ansainnut hyvää tai pahaa.“

Historiankirjoittaja ei saa missään erikoistarkoituksissa mennä vääristelemään historiallisia tosiasioita; hänen ainoa päämääränsä on pyrkiminen totuuteen. Siitäpä syystä onkin välttämätöntä, että hän on „kunnon mies, jolla on jalopeuran sydän, niin että hän pelottomasti tuo julki totuuden“. Luther valittaa, ettei läheskään aina niin ole. Sillä enimmät kirjoittavat mielistellen aikansa paheita, herrojaan ja ystäviään välittämättä totuuden vaatimuksista, asettavat kertomuksessaan oman

maansa edulliseen, mutta vieraan epäedulliseen valoon. Mutta täten tulee historia väärennetyksi ja Jumalan työ häväistyksi.

Lutherin nerokas ja oppinut ystävä, *Melanchton,* on osottanut samaa innokasta harrastusta historiallisiin opinnoihin, ja on hänen merkityksensä sikäli paljon suurempi, kun hän laajojen tietojensa ja asemansa takia saattoi välittömästikin vaikuttaa historiallisen harrastuksen ja tutkimuksen edistämiseksi. Melanchton oli itse laajalti perehtynyt historiaan ja muodostanut itselleen yhtenäisen käsityksen historian kulusta. Historioitsijan tehtävästä oli hänelläkin korkeat ajatukset. Pelkkä tapausten kriitiitön kertominen, puhumattakaan historian sekoittamisesta sadunomaisilla aineksilla, ei ole riittävä, vaan tulee osata erottaa se, mikä on oleellista ja tärkeätä tapahtumien kirjavasta moninaisuudesta, tunkeutua asioiden ytimeen ja esittää tutkimuksen tulokset varmasti ja selvästi. Jotta se kävisi mahdolliseksi, vaaditaan historiankirjoittajalta sekä valtiollista älyä että laajaa perinpohjaista sivistystä.

Melanchton muuten Lutherin ja ajan yleisen käsityskannan mukaisesti panee ensi sijassa painoa historian uskonnollis-siveellisessä mielessä opettavalle ja käytännöllisessä elämässä hyötyä tuottavalle puolelle. Hänenkin käsityksensä mukaan historia tarjoo valaisevia ja vaikuttavia esimerkkejä ihmisten vaiheista ja kohtaloista, jotka synnyttävät nuoressa mielessä halun etsiä hyvää ja oikeata ja karttaa pahaa, koska yleinen laki on — mikä ilmenee historiassa — että „rikokselliset teot jo tässä maailmassa saavat ansaitun rangaistuksensa", kirjoittaa hän Carionin kronikan esipuheessa. Ja Melanchton on täysin vakuutettu, että historia on omansa herättämään kristillistä mieltä ja vahvistamaan uskoa kaikkivaltiaan johtoon. Se onkin Jumalan tahto, että historiaa opetettaisiin, koska siitä saadaan todistuksia hänen olemiselleen.

Monellaista muuta opetusta elämän varalle saadaan historiasta. Esipuheessaan Carionin kronikkaan Melanchton huomauttaa, mitenkä historian opinnoita on harjoitettu pakanuuden ajoista asti, koska historia tarjoo paljon ja monenkaltaista opetusta niin hyvin yksityiselämää kuin vielä enemmän julkista elämää varten. Niin on historian tuntemista pidettävä parhaana valmistuksena valtiolliseen elämään, ja samalla se on valistunut opettaja onnettomuuksien voittamiseen. „Jos valtiotointen johdossa pitäisi olla ilman historiaa, niin en tiedä, tokko tämä olisi vähäisempi vahinko, kuin jos tältä meidän maailmaltamme riistettäisiin sen sielu, aurinko", lausuu Melanchton jossakin yliopistollisessa puheessa. Hän huomauttaa siitäkin, että historian opiskelu vahvistaa kansallista itsetuntoa, synnyttää kiintymistä saksalaiseen isänmaahan, jolle on langennut suuri perintö Rooman vallan kukistuessa.

Kaksi näkökohtaa historian opetuksen tarkoituksesta ja merkityksestä esiintyy Melancthonilla aina uudestaan ja nudestaan: se esittää havainnollisen esimerkin välttämättömyyttä noudattaa uskonnon ja siveellisyyden käskyjä, ja se on erinomaisena valmistuksena valtiolliseen elämään ja kirkon palvelukseen, jonka oikeata oppia se selvittää. Näistä Melanchton ilman epäilystä asettaa edellisen etusijaan.

Näin innokkaan historiallisen harrastuksen vallitessa niissä piireissä, joista aikakausi suureksi osaksi sai henkisen johtonsa, saattoi odottaa, että historiantutkimus ja historiankirjoitus tuntuvasti edistyisivät. Ja edistystä onkin havaittavissa. Tässä ei saata tulla kysymykseen perusteellinen ja yksityiskohtainen selonteko aikakauden historiankirjoituksesta; mainittakoon ainoastaan jotkut huomatuimmat nimet, ja luonnollisesti ne, joilla käsiteltävänä olevaan aineeseen nähden on ollut suurin merkitys.

Varsin huomattava on ensinnäkin *Sebastian Franckin* yleishistoriallinen kronikka, joka ilmestyi v. 1531. Tekijä, joka oli joutunut vastustamaan sekä katolilaisuutta että luterilaisuutta asettuen kannattamaan jyrkkiä kirkollisia uudistuksia, pyrkii kirjassaan käsittelemään ihmiskunnan historian kulkua määrätyltä yleishistorialliselta näkökannalta, vaikuttaakseen tämän tarkastelun kautta opettavasti ja valistavasti omaan aikaansa. Tämä tekijän pyrkimys vaikuttaa, ettei hän saata keskiaikaisten edeltäjäinsä tavoin tyytyä historiallisen aineksen keräämiseen ja uudestaan kertomiseen sellaisenaan, vaan hänen on pakko syventyä sen ajattelevaan käsittelyyn, koska vain erilaisten historiallisten olojen ja suhteiden kehitystä selvittämällä voidaan pyrkiä historian kautta valistavasti vaikuttamaan omaan aikaan.

Franckin teos ei ansioistaan huolimatta saavuttanut ensi alussa suurtakaan huomiota, se kun kulki aatteelliselta sisällöltään syrjässä ajan yleisen ajatussuunnan kulkutieltä. Toisin oli laita erään toisen, vuotta myöhemmin (v. 1532) ilmestyneen kronikan, jonka tekijä oli *Johannes Carion.* Kirjoittaja oli Melancthonin oppilas saaden tältä voimakkaita herätteitä historiallisiin opinnoihin sekä etevää tieteellistä ohjausta; Melancthon tarkastikin Carionin kronikan ennen sen ilmestymistä, niin että se oikeastaan oli näiden kahden miehen yhteistyötä, ja myöhemmin julkaisi mestari sen perinpohjin korjattuna uudestaan. Kirja herätti aikoinaan erinomaista huomiota, jota parhaiten todistaa se seikka, että se tuli painetuksi useita kertoja uudestaan sekä käännetyksi monille eri kielille. Tämä kronikka, joka käsitti lähes puolineljättä sataa sivua, jakaantuu kolmeen kirjaan, joista ensimäinen ulottuu Adamista Abrahamiin, toisessa käsitellään tunnetun skeeman mukaan neljää monarkkiaa ja esitys siinä ulottuu Augustukseen asti, kolmas kirja jatkaa esitystä v:een 1532 ja on siinä Saksan historia keskustana. Melanchtonin uudista-

mana oli tämä kirja kauan aikaa mieluisimpia yleisen historian esityksiä, vaikka täytyykin myöntää, että kriitillinen terävyys ja syvempi historiallinen käsitys siitä enimmäkseen puuttuvat. Kun selitetään, että Adam ja Eva ovat ensimmäiset kristillisen kirkon perustajat, että Adam oli keksinyt kirjoitustaidon pannessaan muistiin jumalansanan, kun tarkalleen määrätään vedenpaisumuksen tapahtuneen helmikuun 17 p:nä 1656 j. n. e. — niin ei silloin kriitillisyys ole vallan pitkälle kehittynyt. Eikä siinä liioin ollut tapauksia yhdistämässä muu kuin vallan ulkonainen ja ajallinen yhteenkuuluvaisuus.

Epäilemättä arvokkain niinkuin enin levinnytkin tämän aikakauden yleisen historian kompendioista oli kuitenkin *Johannes Sleidanuksen* varsin kuuluisa teos neljästä monarkiasta („de quatuor monarchiis") v:lta 1556, jonka tekijä oli yksi renessansin ajan huomatuimpia valtiollisia ja kirjallisia personallisuuksia. Kirjan suurta mainetta ja sitä vaikutusta, mikä sillä mahtoi aikanaan olla, osottaa parhaiten se seikka, että siitä on otettu 70 eri painosta ja että se pysyi käytännössä 18:nnen vuosisadan alkuun saakka. Sleidanus oli kirjoittanut kirjansa nimenomaan oppikirjaksi nuorisolle, ja hän on tästä tehtävästä suoriutunut erinomaisella menestyksellä Aineksen valinta on itsenäinen ja varsin onnistunut, hän pysyttelee tositapahtumissa karttaen retoorista ja moraliseeraavaa elementiä muinaisajan historiassa. Esitys on huomattavassa määrässä perusteellisempaa kuin edeltäjäin teoksissa, ja tekijä pyrkii kaikkialla seisomaan omilla jaloillansa. Monet yksityiskohdat ja nerokkaat ajatuskäänteet osottavat kehittynyttä arvostelukykyä. Mutta ajan yleisestä käsitystavasta ei hänkään päässyt siksi vapautumaan, että olisi särkenyt tuon vanhettuneen jaon neljään monarkkiaan päästäkseen luonnollisempaan suunnitteluun ja järjestelyyn aineen esityksessä. Huolimatta monista itse esittämistään merkeistä pyhän Rooman valtakunnan häviöstä hän uskoo sen pysyväisyyteen, koska Danielin ennustusten mukaan viides monarkkia on mahdoton.

Mutta vaikka historiallinen harrastus renessansin ajalla olikin verrattain vilkas ja tutkimus huomattavassa määrässä edistyi, ei se kuitenkaan toistaiseksi päässyt suuremmalla voimalla vaikuttamaan ajan kouluopetukseen, joskin edistystä keskiaikaan nähden tässäkin suhteessa on havaittavissa. Monet olivat sitä mieltä, että historianopetus ei oikeastaan kuulunut koululle, vaan se oli alotettava vasta yliopistossa. Ne humanistit, jotka suurimmassa määrässä vaikuttivat koulun muodostukseen, eivät parhaassakaan tapauksessa, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, kiinnittäneet huomiota muihin kuin klassillisiin kirjailijoihin. Ja tunnettua on, mitenkä uusissa latinagymnasioissa muodolliskieliopillinen latinankielen opetus pääsi yksinomaiseen herruuteen. Jos teoriassa „asia"

ja „sana“ asetettiinkin rinnakkain ja edelliselle olisi ollut opetuksessa annettava suurempi paino, niin käytännössä muodostui asia kuitenkin siksi, että opetus miltei kokonaan kohdistui sanaan ja asiallisten tietojen valtaaminen syrjäytyi. Latinagymnasion koko lukuohjelma rajoittui roomalaisiin kirjailijoihin, joita niitäkin luettiin pelkästään kielellisen harjoituksen takia. Tunnettua on, että renessansin kouluissa useasti mentiin niin pitkälle yksipuolisessa kieliopillis-muodollisessa klassikkojen esittämisessä, että historioitsijoista, kuten Liviuksesta, luettiin ainoastaan puheet.

Oli kuitenkin tämän aikakauden koulumiesten joukossa niitäkin, jotka eivät olleet alttiita uhraamaan kaikkea uudelle filologian ja ciceroIaisen kaunopuheliaisuuden epäjumalalle. Yksi niitä verrattain harvoja, jotka osottavat hienoa ymmärtäväisyyttä sille asialliselle tiedolle, minkä muinaisklassillinen kirjallisuus tarjosi, ja asettuvat yleensä muodollisen kielenopetuksen yliherruutta vastustamaan oli Schlettstädtin latinakoulun rehtori *Jakob Wimpheling*, yksi aikakauden huomatuimpia henkilöitä. Hänen käsityksensä oli, että kieliopista niin pian kuin mahdollista siirryttäisiin kirjallisuuteen, jossa oli otettava huomioon niin hyvin historiankirjoituksen kuin retoriikan mestarit. Mutta niinkuin ylempänä olemme nähneet, Wimpheling ei tyytynyt ainoastaan siihen historialliseen tietoon, mitä roomalaisista klassikoista saattoi ammentaa, vaan hän tahtoi johdettavaksi historiallisen harrastuksen myöhempäänkin aikaan ja ennen kaikkea kansalliselle pohjalle, isänmaan historiaan. Siten m. m. se eristyminen kansan elämästä, joka opillisen sivistyksen kautta renessansin ajalla tapahtuu, tapaa juuri tässä kotimaan historian harrastuksessa jonkinlaista vastapainoa — mikäli se pääsee opetuksessa toteutumaan.

Wimpheling julkaisi itse v. 1505 historiallisen teoksen „Epitome rerum Germanicarum ad nostra tempora“, jossa isänmaan (Saksan) historia esitetään uuteen aikaan asti. Kirjan tarkoitukseksi tekijä ilmoittaa tehdä saksalaisille tutuksi heidän muinaisuutensa, kertoa heille keisareista ja sotateoista, keksinnöistä, uskonnollisesta elämästä, esi-esien kestävyydestä ja totuuden rakkaudesta siinä toivossa, että nuorisossa syntyisi halu kartuttaa tulevaisuudessa saksalaisten mainetta.

Toinen koulumies, joka niinikään innokkaasti harrasti historianopetuksen koteuttamista Saksan kouluihin, oli Ilfeldin luostarikoulun rehtori *Michael Neander*, Melanchtonin oppilas, joka koulunsa kautta saavutti erinomaisen kuuluisuuden. Eräässä huomattavassa kasvatusopillisessa kirjoitelmassaan Neander vaatii opetettavaksi historiaa erityisenä oppiaineena koulun kahdella ylemmällä luokalla, valittaen sitä alhaista tilaa, jossa tämä tärkeä opetusaine yhä edelleen oli. Tätä vaatimustaan hän perustelee syillä, jotka kyllä ovat meille ennestään tuttuja.

Historian opiskeleminen ei ole ainoastaan „ihana ja suloinen asia", jolla elämässä on mitä suurin ja monipuolisin merkitys, vaan on ilman historiallista tietoa mahdoton suorittaa kirkon ja valtion asettamia tehtäviä. Neanderkin julkaisi v. 1582 lyhyen oppaan historian opetusta varten, jossa käsitteli mailmanhistoriaa Adamista lähtien omaan aikaansa asti.

Niinikään saamme historiallisista tiedonannoista varmuutta siihen käsitykseen, että useissa tämän aikakauden saksalaisissa kouluissa historialliset opinnot pantiin alulle. Siitä puhuvat ne monet evankeliset koulujärjestykset, jotka renessansin ajalla syntyivät. Kuitenkin on myönnettävä, että näissä koulujärjestyksissä, joita 16:nnella vuosisadalla niin runsaasti annettiin ja joista toiset ovat varsin seikkaperäisiä, hyvin ylimalkaisesti, lyhyesti ja ohimennen historianopetuksesta mainitaan.

Ja kun siirrymme saksalaiselta kultuurialueelta tarkastamaan oloja Ruotsin valtakunnassa, saamme nähdä, että opetusohjelma, mitä historianopetukseen tulee, oli sitäkin köyhempi.

Onkin yleisesti tunnettua, että koulut Ruotsin valtakunnassa uskonpuhdistuksen ajan alkupuolella joutuivat täydelliseen rappiotilaan. Eikä siinä ole ihmettelemistä. Olihan asian laita se, että Saksassakin uskonpuhdistuksen alkaessa koulu hetkeksi jää unhotukseen, niin että Erasmuksen väite: „missä vain luterilaisuus vallitsee, siellä uhkaa tieteellisiä opinnoita perikato", ei ollut suinkaan pelkkä puolueellinen mielenilmaisu. Irtautuminen katolisesta kirkosta, jonka hoivissa koulu siihen asti oli ollut, sen toi mukananansa. Mutta jos uskonpuhdistuksen kotimaassa ja humanistisen sivistyksen pesäpaikoilla uusi koulu ennen pitkää saatiin pystytetyksi, niin ei se ollut yhtä helppoa Ruotsi—Suomessa, jossa puuttui Melancthonin oppi ja nero sekä Lutherin innostus, ja jossa sekä valtiolliset että yhteiskunnallis-taloudelliset vaikeudet pitkiksi ajoiksi kiinnittivät hallituksen miltei kaiken huomion ja sitoivat sen kädet. Kustaa Vaasa ei muilta hallitustoimiltaan ennättänyt tarmokkaammin huolehtia opetustoimen kohottamista, ja hänen seuraajainsakin aikana ulkonaiset ja sisälliset levottomuudet vaikeuttivat pahasti koulutoimen ja sivistyksen järjestämistä. Vasta v. 1571 annetaan valtakunnalle kirkkojärjestyksen ohella ja sen yhteydessä koulujärjestyskin, josta saamme nähdä tämän aikakauden pyrinnöt opetustoimen alalla Ruotsissa ja Suomessa.

Niinkuin luonnollista oli, pidettiin täällä Saksan kouluoloja esikuvana. Pääperusteet mainittuun koulujärjestykseen ovat lainatut Melanchtonin v. 1528 Sanksenille laatimasta koulujärjestyksestä, joskaan se ei ole viimeksi mainitun orjallinen jäljennös. Tämän järjestyksen mukaan neliosastoisen koulun miltei ainoana opetusaineena oli latinankieli, jonka rinnalla ainoastaan uskonnolla ja laululla oli jokin sija opetusohjelmassa. Opettajan ensimäisenä ja tärkeimpänä ansiona pidettiin,

että hän oli „hyvä grammaticus“ („en god grammaticus“) ja latinankielen oppiminen oli opetuksen päämäärä.|

Mistään erityisestä historianopetuksesta ei ole puhettakaan, ja mitä niihin kirjailijoihin tulee, joita latinankieltä opetettaissa luettiin, olivat ne sillä tavoin valitut, ettei oppilas niidenkään kautta saanut tietoja muinaisajasta.

Kun sitte Kaarle IX:n hallitessa koulujärjestystä jossain määrin muutettiin, ei historianopetusta silloinkaan sanallakaan mainita, vaikka opetusohjelma olikin jo käynyt muutamissa kohdin rikkaammaksi, koskapa esim. kreikankieli ja aritmetiika siinä oli saanut sijansa. Eikä nytkään klassillisia kirjailijoita valittaissa näytä huomiota pannun niiden merkitykseen historiallisten tietojen lähteinä.

Historiallisten opintojen harrastusta oli kuitenkin erityisillä tahoilla havaittavissa. On näet syytä huomauttaa, että suunniteltaissa aatelisen nuorison opillista kasvatusta tulevia valtiotoimia varten näkyy kiinnitetyn huomiota myöskin historiallisten tietojen tarpeellisuuteen ja hyötyyn. Niinpä eräässä tällaisessa suunnitelmassa, jonka muuan ylhäisen Brahesuvun jäsen oli kirjoittanut jo v. 1585, vaikka se vasta paljoa myöhemmin tuli painetuksi, huomautetaan erityisesti historiallisten, valtiollisten ja lainopillisten tietojen välttämättömyydestä korkeammassa opillisessa sivistyksessä. Sillä jos tahdotaan oppia tuntemaan ruhtinasta ja kansojen oikeata luonnetta sekä maailman kulkua alkuajoista nykyisyyteen asti, on tarpeen tutustua — niin sanotaan mainitussa suunnitelmassa — paitsi raamattuun ja Eusebiuksen kirkkohistoriaan myöskin sellaisiin historiankirjoittajiin kuin Thukydides, Livius. Plutharkos, Orosius ja Commineus ynnä sen lisäksi kotimaan ja muidenkin maiden myöhempiin historiallisiin teoksiin. — Tässähän näemme ohjelman ja verrattain laajoihin historiallisiin opinnoihin. Mutta meillä on kuitenkin täysi syy epäillä, tokko historialliset luvut muuta kuin jossakin harvassa poikkeustapauksessa saavuttivat tämän laajuuden niissäkään piireissä, joita varten suunnitelma oli laadittu. —

Tarkastaessamme avarammalta kouluoloja renessansin ajalla, voimme sanoa, että pyrkimystä kiinnittää huomiota historiallisten opintojen merkitykseen sekä saada ne jossain muodossa kouluopetukseen liitetyksi, ei renessansin ajalta puuttunut. Se oli muutamissa aikakauden huomatuimmissa henkilöissä hyvinkin harras. Mutta ajan yleinen harrastus opillisessa sivistyksessä kulki kuitenkin sellaiseen suuntaan, että varsinainen historiallinen pyrintö jäi pakostakin syrjemmälle. Ainoastaan jotkut yksityiset siihen pysyvämmin huomionsa käänsivät, pannen alulle varsinaisenkin historianopetuksen koulussa, niin puutteelliseksi kuin se jäikin parhaimmissakin tapauksissa.

Otteita turkulaisen ylioppilaan kirjeistä.

Kirj. *A. R. Cederberg.*

Vanhoilla kirjeillä on aina viehätyksensä. Niitä ei koskaan ole sitä varten kirjoitettu, että ne tulisivat jälkimaailman tietoon ja sepä ehkä tekeekin, että ne niin erinomaisesti hyvin kuvaavat kirjeen kirjoittajaa ja sitä aikaa, jossa hän eli. Ne tietävät kertoa niin tavattoman paljon, nuo kellastuneet kirjeet, jotka vuosikymmeniä tai vuosisatoja sitten ovat kirjoitetut; niissä saapi usein pilkistää syvälle ihmis-sieluun — niin koristelematta ne kertovat suruista ja iloista ihmislasten, tunteista ja mielialoista heidän.

Vanhoista kätköistä, vinneiltä ja romuhuoneista, joihin kerätään kaiken maailman törkyä, löytyy usein kirjeitä henkilöiltä, joiden olemassa oloa tuskin kukaan muistaa. Heidän kirjeensä saavat kertoa heistä.

Eräältä vinniltä löytyivät nekin kirjeet, joista seuraavat otteet ovat poimitut. Ne on kirjoittanut Turussa opiskeleva ylioppilas veljelleen, joka asui syrjässä maaseudulla. Aika, jossa elettiin, oli pyhän alliansin aikakausi, joka mieliimme kuvastuu niin jylhän ankarana. Ne olivat ikäviä aikoja, vielä eivät olleet olot ennättäneet vakiintua äskeisten suurten mullistusten jälkeen, elämä oli niin outoa ja omituista.

Vuosilta 1817—1819 lukeutuvat kirjeet.

Kirjeen kirjoittajan nimi on Olof Anders Järnefelt.

Hän oli Savosta syntyisin. Isä oli sotilas, joka otettuaan osaa Kustaa III:n sotaan ja Suomen viimeiseen taisteluun, oli asettunut maatilalleen Rantasalmelle ja vietti siellä vanhuutensa päivät. Mainittu Olof Anders, joka oli veljeksistä järjestyksessä kolmas, oli syntynyt Rantasalmella 1794, pääsi virkaan Kuopion lääninkonttorissa 1817, läksi samana vuonna Turkuun jatkamaan lukujansa ja tuli ylioppilaaksi seuraavana vuonna. Hoidettuaan pari kuukautta akatemian sihteerin tointa 1819 pääsi hän vanhimman veljensä [1]) jälestä läänin kirjuriksi Kuopioon ja muutti sieltä varalääninkamreeriksi Vaasaan. Siinä virassa oli hän

[1]) Gustaf Adolph J., synt. 1794, tuli ylioppilaaksi 1814, palveli Kuopion läänin konttorissa kunnes pääsi kruununvoudiksi Alakarjalan kihlakuhlakuntaan, missä virassa oli kuolemaansa saakka 1838.

Gustaf Adolphille ovat mainitut kirjeet kirjoitetut. Hän oli silloin paraillaan Kuopiossa. Sinne ovat kirjeet osoitetut.

v. 1830 asti, jolloin siirtäytyi yksityismiehenä elämään Rantasalmelle. Siellä, sukutilalla Donaberg'issä, hän kuoli 1833.

Syksyllä 1817 oli kirjeiden kirjoittaja saapunut Turkuun. Viihtyvänsä hän kertoo hyvin ja sanoo saaneensa heti runsaasti tovereita.

Heti ensimäisissä kirjeissään hän kertoo veljelleen, kuinka olot ovat ruvenneet järjestymään:

»Edellisestä kirjeestäni sait tietää millaisen ruokajärjestyksen olen valinnut — maksan nimittäin 13 killinkiä päivällisistä köyhäinhuoneella. Alussa söimme aamullista kotona, mutta se ei tullut ensinkään halvemmaksi kotona, sillä ruokaa piti olla paljon ja kulungit olivat kaksi kertaa niin suuret kuin mitä ravintoloissa maksaa. Minä ja Wallgren emme siis nykyään syö kuin kerran päivässä, mutta syömmekin sitten niin perusteellisesti, että melkein vyöryen tulemme kotiin.»

Vaikeuksista, mitä hänellä oli kestettävänä ennenkuin pääsi ylioppilaaksi, kertoo hän kerran surullisena.

— — — »Tämän vuoden decanus Professori Gadolin [1]) (tuo vanha peijakas) oli puheillaan ja esimerkin kautta antanut tiatää, että kaikki, ketkä tahansa, jotka vaan ilmoittautuisivat, tulisivat ylioppilaiksi. Suuri joukko, jotka paraiksi olivat lukeneet (Euclideen) ensimmäisen kirjan määritelmät, ilmoittautuivat ja tulivat hyväksytyiksi saamatta kuitenkaan arvosanaa spes. Tämä helposti suoritettu ylioppilastutkinto sai aikaan sen, että lähes $^2/_3$ täkäläisen katedraalikoulun oppilaista otti eronsa, ja onpa useita esimerkkejä siitä, että sellaisista on tullut ylioppilaita, jotka eivät huonojen tietojensa tähden ole voineet päästä kouluun. Koulunopettajien ilmoitettua Consistorium Academicumille siitä että oppilaat eroilivat koulusta, joten oli syytä luulla, että tämä oppilaitos tulevaisuudessa — ehkä hyvinkin pian — saisi lopettaa toimintansa, kutsuttiin suomalainen koulukommissioni koolle (tämä tapahtuu 4 à 5 päivää sen jälkeen kuin kirjoitin viimeisen kirjeeni) ja koska kommissionilla ei ollut valtaa laatia uusia ja muutella entisiä akatemian asetuksia, päätettiin, että Gadolinin löperyydestään tuli saada kunnon läksytys; sellaisen onkin hän saanut $2^1/_2$ arkin pituisen, hemmetin ankaran. Se on vaikuttanut niin ukkoon, että hän on miltei mielettömyyteen asti ankara. Aina siitä lähtien kun hän sai läksytyksen, ei vielä kukaan ole tullut hyväksytyksi, vaan kaikkia on reputettu ja niistä monta tosiaankin kilttiä kimnasistia — — — —»

Pian leppyi kai sentään ukko Gadolin, koskapahan Järnefelt jo kuukauden tai puolentoista perästä siitä, kun äskenmainitut sanat kirjoitti, tuli ylioppilaaksi. Se oli toukokuun alussa 1818. Pieni juhla oli

---

[1]) Gustaf Gadolin, ensimmäinen jumaluusopin professori, tuomiorovasti.

silloin hänellä ja hänen tovereillaan. He matkustivat muutamaan maataloon ja tekivät elämästä hetkiseksi hauskan. Me annamme hänen itsensä kertoa:

— — — »Viime lauantaina iltapuolella läksimme me, minä, Relander, Hougberg, Wallens, Ådelheim y. m. ystävät ja tuttavat muutamaan talonpoikaistaloon Vanhalinna[1]) nimeltään, missä sinä ja toverisi, kun viime keväänä lähditte täältä, niin kovasti »kittasitte». Mekin voitelimme itseämme hyvin perusteellisesti. Joimme arrakkipunssiamme ja pitkin iltaa muuta hyvää, ja lopuksi söimme semmoisen illallisen kuin talo tarjota voi eli riisiryyni puuroa, munia, paistettua läskiä, tuoretta kalaa, pannukakkuja j. n. e. Meillä oli juuri julmast' hauska retkellämme, jolta palasimme vasta klo 10 illalla. Kuitenkaan ei koko lysti maksanut kuin 16 taaleria eli 2 miestä pääile — — —»

Hän ryhtyi lukemaan alustavaa tutkintoa varten »på logis examen». Ehkä huvittaa kuunnella, kuinka sen ajan ylioppilas käytti aikansa (ainakin omien sanojensa mukaan). Aamulla ylös klo 3 tai $^1/_4$4, lukee $^1/_2$9:ään, pukee nopeasti päällensä mennäkseen luennoille tai harjoituksiin.

— — — »k:lo 9:stä 10:n kuuntelen Ahlstedtiä[2]), 11:stä 12:n luen matematiikkaa ja aritmetiikkaa Beckerin[3]) johdolla, 12:stä 1:n kuuntelen Avellania[4]), 3:sta 4:n luen logiikkaa yksityisesti Sundvallin[5]) johdolla ja kuuntelen sitäpäitsi 5:stä 6:n Sundvallin julkisia luentoja logiikassa — — — Sitäpaitsi kirjoitan joka keskiviikko 8:sta 9:n ruotsalaisia aineita Sjöströmille[6]) — — — Iltasin taas kisaillaan 6:sta 7:n, sitten taas kirjan ääreen ja luetaan $^1/_2$9 tai 9:n; sitten mennään nukkumaan — — —»

Tällainen oli hänen päiväjärjestyksensä syksyllä 1818.

Suoritettuaan alustavan tutkinnon ryhtyi nuori mies kameraalitutkintoa lukemaan. Tutkinto käy vuosi vuodelta vaikeammaksi, valittaa hän veljelleen. Nyt taas on lisätty vaatimuksia. Ensi lukukaudella astuu uusi määräys voimaan, joka velvoittaa lakitieteen ylioppilaita olemaan yliopistossa kaksi vuotta sen jälkeen kuin ovat suorittaneet alustavan tutkinnon ja toiseksi täytyi juristin suorittaa opinnäyte latinan kielen professorille.

[1]) Noin 7 à 8 kilometriä Turusta; oli siihen aikaan C. A. Hjeltin hallussa.

[2]) F. Ahlstedt, matematiikan professori.

[3]) R. v. Becker, dosentti historiassa.

[4]) J. H. Avellan, professori historiassa. Syksyllä 1818 luennoitsi hän yksityisesti Suomen tilastotieteen perusteista.

[5]) J. M. Sundvall, dosentti teoreettisessa filosofiassa.

[6]) A. G. Sjöström, kreikan kirjallisuuden dosentti.

»Nyt on minulla,» sanotaan kirjeessä syksylukukaudella 1819, »38 luentotuntia viikossa. Kun nousen aamulla ylös k:lo 3 ja luen k:lo 8:n, sekä iltapuolella 1:stä 3:n ja 6:sta 8 tai 9:n, on minulla kotolukemiseen kaikkiaan 9 tai 10 tuntia päivässä».

Kuinka pian nykyajan ylioppilaat suorittaisivat lukunsa, jos maltaisivat tehdä työtä niinkuin hän joka näin veljelleen kirjoittaa!

»Totta on, jatkaa hän, että minä viime syksynä, kun valmistauduin alustavaa tutkintoa varten, luin kuin hevonen, mutta nyt minä luen — vähääkään kehumatta — niinkuin karhu, mutta sittenkin pelkään tutkintoa. Sillä minä vakuutan sinulle kautta kaikkien pyhimysten, että se käytännöllinen kokemus, mikä minulla on, ei ole minulle juuri miksikään hyödyksi. Sillä eivät nuo senkin peruukkiherrat katso asioiden käytännöllistä puolta, vaan kiertelevät filosoofisissa tai teoreettisissa kysymyksissä — — —

En minä niinkään pelkää Lagusta[1]) enkä juuri Myreniäkään[2]), mutta sitä enemmän Afzeliusta. Jos Afzelius ei minua hyväksy, antaa Laguskin minulle reput, antaa vastoin tahtaankin — sillä Lagus on kokonaan, sen havainnon tein viime keväänä, tai ainakin tässä suhteessa Afzeliuksesta riippuva tai lyhyesti sanottuna: Laguksen approbaturit ja improbaturit riippuvat kokonaan Afzeliuksen antamasta — — Yhtenäkään iltana en vielä mennyt maata sydämellisesti huokaamatta Luojalle, että hän antaisi tenttien mennä hyvin — — — Sinä et voi uskoa, miten tutkinto on käynyt vaikeaksi ja vajistuu vuosi vuodelta. Jos en olisi näin etäälle ennättänyt, soittelisin saakelia koko seuralle ja rupeaisin talonpojaksi tai vanhaksi kunnianarvoisaksi käräjäkirjuriksi — — — —»

Opettajiaan pitelee hän toisen kerran jokseenkin pahasti — ja mikspä sen ajan ylioppilaat olisivat olleet sen kummempia tässä suhteessa kuin nykyajankaan! Hän maalaa heitä oivallisesti ja noukkii napsii heikot puolet heistä. Me kuulimme jo, mitä hän sanoi setä Laguksesta. Toisen kerran puhuu hän »om Ehrström eller Räfström som han borde kallas» taikka »om Gadolin, den gamla strofilen.» Afzeliuksesta luennoitsijana on hänellä hyvät ajatukset.

— — — »Hän luennoitsee mainiosti,» kirjoittaa Järnefelt syksyllä 1819.» Kun hän ensikertaa luennoi, oli sali niin täynnä väkeä, ettei $^1/_8$ mahtunut istumaan. Kuuntelijoiden joukossa oli salaneuvos, kreivi Aminoff ja salaneuvos Troil — tämä viimemainittu on käynyt hänen

1) V. G. Lagus, apulainen taloudellisessa ja kauppa-oikeudessa, sittemmin saavuttanut mainetta ahkerana kokoilijana ja historian tutkijana.

2) D. Myren, professori taloudellisessa ja kauppa-oikeudessa.

muillakin luennoillaan ja arvellaan että hän kuuntelee koko lukukauden — — — A. luennoitsee todellakin mainiosti [1]. — — —»

Mutta eipä nuori mies aina malttanut pysyä kirjojenkaan ääressä. Niinpä kertoo hän kerran veljelleen, kuinka hän teki pienen huvimatkan Taivassaloon.

— — — »Minut kutsuttiin pormestarinna Mörtengrenin luokse; hänellä on kolme samannäköistä ja mitä hienoimman sivistyksen saanutta tytärtä. Kahdeksan päivän kuluessa, jotka vietin heidän luonaan, olen oppinut tietämään, mikä on oikea ero naisten ja naisten välillä tai oikeammin sanottuna sivistyneen ja sivistymättömän naisen välillä. Mamsellit Mörtengren ovat saaneet mitä loistavimman kasvatuksen, etenkin vanhin heistä. Hän puhuu ranskaa ja saksaa kuin äidinkieltänsä, laulaa erinomaisen hyvin ja soittaa sitraa vielä paremmin ja vaikka hän ei ole kaunis, täytyy kuitenkin pitää hänestä — elä mitään luule, että olisin rakastunut, ei — — —»

Usein antaa hän veljelleen kuvauksia ylioppilaselämästä. Veli, kuten jo on mainittu, oli virassa kaukana sydänmaalla, pienessä Kuopion kaupungissa ja häntä huvitti tietysti suuresti saada tietää kuulumisia suuresta maailmasta, saada viestejä Turusta ja ylioppilaselämästä, johon hän vastikään elämänhaluisena nuorena miehenä oli ottanut osaa.

Äskettäin oli kysymys, että ne ylioppilaat, jotka tavalla tai toisella olivat rikkoneet yleistä järjestystä vastaan, eivät tulisi yliopiston viranomaisten, vaan poliisin tuomittaviksi ja rangaistaviksi, herättänyt suurta huomiota ja levottomuutta kaikkialla maassa, missä vaan ylioppilaita ja varsinkin näiden vanhempia ja omaisia löytyi. Asia saatiin sentään hyvällä tavalla ratkaistuksi ja tyytyväisyys oli yleinen. Yliopiston avajaisissa keväällä v. 1819 luettiin keisarin kirje tästä asiasta yliopiston kanslerille ja rehtori piti tapauksen johdosta puheen [2]. Tästä kertoo kirjoittajamme:

»Kuten kirjettä seuraavasta liitteestä näet, on tuo kauan vireillä ollut riita, jossa ylioppilaat olivat toisella puolen, useimmat professorit, Mannerheim ja poliisikunta toisella puolen, vihdoinkin ratkaistu — ja täydellisesti ylioppilaiden eduksi. Eilisissä avajaisissa, sittenkuin avajaisjuhlallisuudet olivat päättyneet, luki rehtori Lagus sekä Keisarin pää-

---

[1]) Afzelius luennoitsi paraillaan rikoslainopin perusteita. Index prælectionum 1/10 1819.

[2]) Keisarin kirje kanslerille tästä asiasta löytyy painettuna Mnemosyne N:o 24 v. 1819 ja tarkka selonteko mainituista avajaisista muutamia numeroita myöhemmin. Olemme kuitenkin tahtoneet lainata tähän silminnäkijän kertomuksen tapauksesta, vaikka se onkin jo ennen kuvattu.

töksen että samaa asiaa koskevan kanslerin kirjeen akatemialle ja saneli sitten voiton kunniaksi sepittämänsä puheen; tämä puhe oli mainion hyvästi kirjoitettu ja ilmestynee se piakkoin painettuna, ainakin pyytävät ylioppilaat, että se painettaisiin ja minä luulen heidän toivonsa toteutuvaksi. Kaikki olivat kovasti liikutuksissaan ja Laguksella oli itsellään itku silmässä; hän on ja kuuluu aina olleen ylioppilaiden puolella. Sittenkuin hän oli lukenut Keisarin päätöksen ja kanslerin kirjeen, kajahti kaikkien suusta moneen kertaan: *Eläköön Aleksanteri, eläköön Nikolai!* Edustajia jokaisesta »kansakunnasta» käy Laguksen luona kiittämässä häntä hänen puheestaan ja pyytämässä sitä painettavaksi. Ylioppilaiden ilo oli ylimmillään päivällistä syödessä Seipelillä, missä ainakin $^{2}/_{8}$ ylioppilaskunnasta söi päivällistä, ja niiden joukossa puolet viipurilaisia, sillä kaikki meikäläiset söivät siellä — — arvaa nyt — — jokaisella oma viiniputelinsa edessään — — —»

Aika oli, kuten alussa mainitsimme, levotonta ja epäluuloja täynnä; kaikkea mikä hiukankin vivahti tavattomalle, katseltiin epäillen ja peläten. Levottomuuksia vainuttiin hankittavan kaikkialla ja varsinkin yliopiston nuorisoa epäiltiin. Se nuori veri se kiehuu niin pian, huimapäät ajattelematta tuhmuuksia tekevät. Huhuja leviteltiin ja kilvan uskottiin ja pienistä asioista paisui pian mahdottoman julmat jutut. Jotain vähemmän tavallista oli tapahtunut syksyllä 1818, joku juomaseura — ehkä aivan viaton laatuaan — oli keksitty ja siitä sukeutui sievä juttu. Huolestuneena kirjoittaa nuori ylioppilas veljelleen:

»Ylioppilaat ovat olleet s—n levottomia koko syksyn. Muuan peijakkaan juomaveikko on ilmiannettu consistorium academicumille ja kuuluu leikki siihen loppuvan että useat juomaveikoista tai, kuten he itseään nimittivät, bachanaaleista, eroitetaan pois yliopistosta — ensimäinen esimerkki akatemian olemassaolon aikana eli 180 vuoden kuluessa. Sivumennen sanottuna on Stichaeuksen poika yksi niitä. Meidän kunniaksemme ei yksikään viipurilainen ole takertunut siihen joukkoon, mutta kyllä kaikista muista osakunnista — — —»

Saammepa kuulla iloisiakin uutisia Auran kaupungista. Kun Järnefelt syksyllä 1818 tuli Turkuun, vieraili siellä kaupungin ihastukseksi ja riemuksi ruotsalainen teaatteriseurue. Sanomaton nautinto oli varsinkin nuorelle ylioppilaalle saada ahmia taidetta teaatterissa, sillä olivathan sellaiset taidenautinnot peräti outoja Rantasalmella syntyneelle ja pienessä Kuopiossa koulua käyneelle nuorelle miehelle. Tosin kerrotaan, että kaupunkipaikoissa sivistynyt nuoriso ja herrassäädyn iloiset rouvat ja herrat 'iltojen iloksi näytelmiä keskenään sommittelevat ja näyttelevät. Niin oli Kuopiossa varsinkin Ruotsin vallan viimeisinä aikoina näytelmätaidetta harjoitettu, kuten Anders Ramsay muistoonpa-

noissaan kertoessaan isoäidistään mainitsee, mutta jos kuka olikin ollut tilaisuudessa näkemään tällaista, niin olihan kumminkin vallan toista nähdä oikeiden näyttelijöiden esiintyvän. Se olikin ylioppilaille harvinaista nautintoa, sillä kuninkaallinen asetus kielsi teaatteriseurueiden esiintymisen lukukauden aikana.

Ihastuneena kertoo nuori mies:

— -- »Näytännöt kestivät vielä minun tultuani tänne kolme päivää. Minä olin katselemassa joka kerran. Ah, mikä nautinto! Kustaa Aadolf, Pumpernickel ja Rollan kuolema esitettiin. Jos olivat kappaleet hyvät, niin hyvät olivat näyttelijätkin. Useimmat olivat Ruotsista — Ruotsin paraimmat. Suuttuneina siitä, että kruunu oli lakkauttanut »Stora operan'ille» määrätyn vuosirahan, erosivat ukkoset pois. Heidät on nyt kumminkin kutsuttu takaisin ja matkustivat he pois täältä pari päivää sitten — — —»

Kevään juhlaa toukokuun ensimmäisenä päivänä muistivat ylioppilaat jo siihen aikaan viettää juhlallisesti. Kun joutui toivottu päivä, kulkivat akateemiset kansalaiset laulaen ja iloiten ulos kaupungista jollekin sopivalle nurmelle, joka jo oli ennättänyt lumipeittonsa heittää ja viheriään pukuunsa pukeutua. Siellä nukkavalla niityllä, vehmastoisissa lehtoloissa riemuittiin pitkin päivää, maisteltiin simaa ja ehkä jotain »miestä väkevämpää», pidettiin innostuneita puheita keväälle, tieteelle, vapaudelle ja rakkaudelle, kaikelle kauniille, mikä elämälle arvoa antaa. Ja maljoja maistellessa kohosi tunnelma, ja ennenkuin keväinen päivä nukkui rusopilviin läntisellä taivaan rannalla, pitivät useimmat juhlivista puheita — kellekkä ja minkä kunniaksi, sitä eivät kai usein tienneet puhujat itsekkään, vielä vähemmän kuulijat. Ja kun varjot pitenivät ja yötuuli läksi lentämään, käännyttiin takaisin kaupunkiin, laulettiin ja pidettiin taas puheita. Kieli kangersi ja jalat olivat niin kiusallisen epävarmat, mutta tahto oli hyvä. Kaupunkiin tultua syttyi sitten usein pieni kahakka kisällien kanssa ja taidettiin joskus pikkumaisten poliisienkien kanssa otella.

Tällainen vappujuhla vietettiin myös keväällä 1818. Sen valmistuksista saamme tietää ylioppilaamme kirjeestä:

»Syystä, että kenttä, jolla ylioppilaat ennen ovat juhlineet vappua, ensimäisenä päivänä toukokuuta, ei vielä ollut aivan lumesta vapaa, siirrettiin vapun viettäminen huomiseen, joka on 1 päivä toukokuuta vanhaa lukua. Tästä juhlasta kuuluu tulevan sellainen, etteivät ylioppilaat vielä monta ole ennen viettäneet. Kaikki professorit, apulaiset, maisterit tai yhdellä sanalla sanottuna, kaikki, jotka kuuluvat akatemiaan, ovat kutsutut. Olipa osakunnan kokouksessa puhetta siitä, että kenraali-kuvernööri ja muutamat senatin jäsenet, nimittäin ne jotka kuu-

luivat kommissioniin yleisiä oppilaitoksia varten, kutsuttaisiin. Jos eivät muut osakunnat ole tätä vastaan, kutsutaan kaikki nämät. Professorit ovat olleet kovasti hyvillään siitä, että heitä pyydettiin juhlaan. Tuo äksynhupsakka ja lystikäs arkkiaatteri Bonsdorff [1]) aikoi huomenna matkustaa maatilalleen, mutta siirti matkansa tuonnemmas saatuaan kutsun juhliin; niille jotka kävivät häntä kutsumassa syötti hän aamullista ja juotti viiniä niin s—sti; muuten oli ukko ollut niin hyvillään, että[2]) — — — —. Myöskin muut opettajat kuuluvat olleen erinomaisen kohteliaat. Niin hyvin professorit, apulaiset y. m. s. kuin myös ylioppilaat, kaikki täysissä univormuissa kokoontuvat huomenna klo 1:n aikaan akatemia-rakennukselle, sieltä lähdetään kulkemaan yhtenä kulkueena: professorit ensin rehtorin johdolla, sitten apulaiset ja maisterit ja lopuksi ylioppilaat, osakunnittain inspehtorinsa ja kuraattorinsa johdolla. Tämä tulee näyttämään komealta. Uudenmaan tullin luona on koko rykmentin soittokunta vastassa ja juurikun rehtori astuu ulos tulliportista — rupee soittokunta — se käy kulkueen etunenässä — puhaltelemaan ja soittaa kunnes saavumme kentälle. Siellä soittaa se koko illan, Salge[3]) on mukana. Hän on ottanut säveltääkseen kansanlaulun ja Bellmannin ylioppilaslaulun y. m. Professorien kunniaksi luetaan värssyjä — erinomaisen kauniita kuuluvat olevan, ja, kuten varmuudella arvellaan, koettavat »peruukit» myös kakistella itsestään joitakuita kuivia, suoranaisia värssyn sirpaleita ylioppilasten kunniaksi. — — — —»

Kirjoittaja lupaa ensi kirjeessään kertoa enemmän juhlasta, mutta ikävä kyllä, tämä kirje on hävinnyt, kulkenut kaiken mailman tietä.

Oli heillä juhlansa, jotka jossain määrässä poikkesivat meikäläisistä. Ihmettelyä herättäisi kai, jos ylioppilasosakunnat päättäisivät kutsua kenraali-kuvernöörin kevätjuhliinsa, ja tämä herrojen professorien, apulaisten y. m. etunenässä kulkisi Alppilaan kuulemaan isänmaallisia puheita.

Toivomme, etteivät lukijat pahakseen pane, jos vielä annamme Järnefeltin kertoa eräästä nähtävästä Turussa noihin aikoihin.

— — — »Entispäivänä, joka oli sunnuntai, olin »klubilla», en huvittelun takia, vaan nähdäkseni tuon Europpalaisen kaunottaren, ent.

[1]) Gabriel Bonsdorff, anatomian ja fysiologian professori.

[2]) Emme siteeraa loppuun tätä akateemisen opettajan arvolle vähemmän sopivaa arvostelua.

[3]) Salge, saksalainen syntyjään, oli muuttanut Turkuun jo ruotsinvallan aikana ja päässyt soitannon opettajaksi akatemiassa muutamia vuosia myöhemmin. Oli hyvin suosittu soittomestari aikanaan ja ilahutti monta kertaa hyviä turkulaisia konserteillaan. Kuoli Turussa 1830-luvulla.

mamselli Franzénin, nykyään rouva Hartmannin ja hänen sisarensa. Kukaan nainen ei tosiaankaan voi olla häntä kauniimpi. Ah, mikä täydellisyyksien ihannekuva. Onpa se monelle naimattomalle nuorelle miehelle hyvä, että hän on naimimissa, sillä kuka? ei, ei! ei kukaan kuolevainen, voisi olla rakastumatta hänen aivan käsittämättömään kauneuteensa. Sisar on myös kaunis, mutta ei läheskään niin kuin rouva Hartman. Se siitä — mutta vielä pari sanaa. Hänen kuvansa on muovailtu Ruotsissa. Hänen muotokuvansa löytyy Maalari-akatemiassa Tukholmassa, Itaalian hovissa ja useissa muissa hoveissa. Jo tämä on takeena siitä, että häntä täydellä syyllä voi kutsua täydelliseksi — —»

Yhtämittainen rahapula tuntuu vaivanneen Järnefeltiä ja kaikkia hänen tovereitaan — siinäkin siis sen ajan ylioppilaat ovat samanlaisia kuin heidän jälkeläisensä Helsingissä. Keväällä 1819 lohduttaa hän veljeänsä sillä tiedolla, että nyt on niin suuri rahapula yliopistossa, että koko ylioppilaskunta, johon lukeutuu noin 350 jäsentä, ei millään tavalla voi saada kokoon 200 taaleria. »Kansakuntien» kassoissa ei pitkiin aikoihin ole ollut mitään. Joka mies on »durch pank». Ja sitten selittää hän syytä rahapulaan — ja pyytää ettei veli häntä unohtaisi.

Siihen aikaan kun kirjeet, joista olen noukkinut otteita, kirjoitettiin, eivät sanomalehdet vielä levitelleet tietoja ympäriinsä, ei ainakaan siinä määrässä kuin nyt, ja siksi kirjeet saivat vastata osaltaan sanomalehdistöä. Niiden välityksellä saapuvat tapausten ensi viestit sydänmaille ilmoitellen uutisia synnyinmaan oloista ja mitä kummaa suuressa maailmassa tapahtui. Alituisesti ilmoittaa Olof Anders veljelleen Kuopiossa mitä merkillistä nyt taas on tapahtunut. Hän kertoo suurista sodista, joita valmistellaan ja muista valtiollisista tapauksista, mutta pääasiallisesti on huomio kiintynyt vähemmän huomattaviin: niin saa veli tietää että »Lagus är riddare, Cygnæus är biskop i Borgå», toisen kerran taas että se ja se hovioikeuden herra on kuollut ja hänen paikkansa siis joutunut avoimeksi. Milloin tulee puhe poliittisista tapauksista tapahtuu se sillä ankaralla varoituksella, ettei veli asioista saa kuolemakseen hiiskahtaakkaan. Niinpä syksyllä 1819 kerran:

— — — »Ensi kesänä syttyy sota Ruotsin ja Venäjän välillä, mutta jumalan nimessä älä kerro tästä kellekkään. Syy sotaan kuuluu olevan se, että meidän keisarimme Aachenin kongressissa on päättänyt, että Ruotsin on maksettava Tanskan valtiovelka, koska se on ottanut Norjan Tanskalta, tai jos Ruotsi kieltäytyy tätä tekemästä, antaa takaisin Norja. Kun Suchtelen äskettäin esitti asian Kaarle XIV Juhanalle suuttui tämä, vetäsi miekkansa esiin ja heittäessään sen pöydälle sanoi: *tämä saa maksaa.* Se on mahdollista, ettei huhuissa ole perää, mutta todelta se tuntuu niistä toimista ja varokeinoista päättäen, joihin on

ryhdytty ja ryhdytään. Lukuunottamatta Turun seutua ja eteläisiä rantoja ei Suomenmaa tästä sodasta mitään tule kärsimään; parasta olisi tietysti kuitenkin, että rauhalliset olot pysyisivät muuttumatta — — —»

Toisen kerran taas kertoo hän, että sota on nousemassa Itävaltaa vastaan Venäjän ja Ranskan puolelta, »mutta», lisää hän varovaisesti, »emme me suinkaan saa huhua vielä nyt levitellä.»

Vielä vaivaan lukijoitani kertomalla muutaman tapauksen Turusta joka on herättänyt aikanaan suurtakin hämmästystä ja peloittanut rauhallisia turkulaisia. Olof Anders kirjoittaa veljelleen marraskuussa 1819.

— — — »Pari viikkoa sitten oli ilmoituslippuja naulattu sillalle ja katunurkkiin; näissä luettiin seuraavaa: Onnettomat turkulaiset varokaa itseänne, sillä ennen pitkää on kaupunkinne oleva tuhkaläjänä. Kostaja.

Kirkon ovella, tai tarkemmin sillä, joka aukee urkulehterille ja tuomiokapitulin istuntosaliin, oli myös ilmoitus; se sisälsi: Consistoriales Ecclesiastici! Tämän muinaisajan muistomerkin kera, tulette te ennen pitkää lentämään ilmaan. Kostaja.

Jacob Bonsdorffin[1]) portille oli lyöty ilmoitus: Kerää minkä kerätyksi saat, mutta kohta ovat aarteesi tuhkaan rauenneet. Kostaja.

Sinä voit arvata, että tällaiset ilmoitukset saivat aikaan levottomuutta; kuitenkaan ei nostettu suurempaa hälinää. Torkkuva poliisikunta kävi niin huomaavaksi, että itse Mannerheimin sanotaan muutamina öinä olleen vahdissa. Vahteja on lisätty 3 tai 4 kerroin. Tällä hetkellä on kaikki rauhallista ja levossa. Kuka on jutun alkuunpanija, siitä ei ole mitään tietoa ja tuskinpa siitä koskaan tietoa saadaankaan, sillä kyllä kai hän varoo itseään. Tottatosiaankin olisi pila, sillä sitä se on varmaankin ollut, tullut hänelle hyvin kalliiksi — — —»

Näin kirjoitettiin syksyllä v. 1819. Vielä ei ollut kahdeksan vuotta kulunut umpeen ja jo oli Turku tuhkaan rauennut. Silloin tuhkahiukkaleina ilmaan hajosi joukko tuomiokapitulin asiakirjoja ja Jaakko Bonsdorffin aarteet eivät tulen alla säilyneet. Kostajan uhkaus oli käynyt toteen.

Me olemme lainanneet otteita kirjeistä, jotka eivät suinkaan olleet sitä varten kirjoitetut, että ne jälkimaailman luettaviksi tulisivat. Mutta niin on käynyt. Kätkössä säilyneet muistot ovat uudelleen elpyneet. Kirjoittaja on levännyt mullassa heti 80 vuotta, mutta hänen kirjeensä kertovat elävästi niistä ajoista, jolloin hän nuorena ylioppilaana Auran rannoilla eleli.

[1]) J. Bonsdorff, jumaluusopin professori, tunnettu nimellä „tuhka Jaakko".

Numismatiikan merkitys klassilliselle muinaistieteelle.

Kirj. *L. O. Th. Tudeer.*[1])

Numismatiikka, sehän tavallisen käsityksen mukaan tarkoittaa ainoastaan rahojen kokoilemisen ja luettelemisen „tiedettä"; voiko sillä olla mitään muuta merkitystä klassilliselle muinaistieteelle kuin että sen avulla opimme tuntemaan minkänäköistä rahaa antiikin kansat käyttivät? Niin, jos tämä numismatiikan määrittely on oikea, jos siis näin ahtaihin rajoihin puristamme tämän tieteen, ei sen merkitystä aivan suureksi voi arvata; mutta tämänlaatuinen määrittely onkin käsittääkseni aivan liian suppea. Jos taasen numismatiikkaan luemme toiselta puolen kaikkien rahoissa tavattavien erilaisuuksien kaikinpuolisen käsittelemisen, eikä ainoastaan luettelemisen — ilmetkööt nämä erilaisuudet kuvissa, kirjoituksissa, painossa, muodossa tai tekotavassa — toiselta puolen kirjallisuudessa tavattavien, yleensä aivan niukkojen tietojen tutkimisen — koskekoot nämä tiedot rahoja, rahasysteemejä, rahakantaa ja sen muutoksia, — silloin ei vastaus kysymykseen, mikä merkitys numismatiikalle on annettava klassillisessa muinaistieteessä, tule samaksi kuin äskeinen. Seuraavassa olen koettava esittää muutamia kohtia tämän kysymyksen valaisemiseksi.

Ensimäisiä huomioita, joita antiikisia rahoja tarkastaessamme teemme, on että niistä yleensä, lukuunottamatta vanhempaa italialaista rahaa, puuttuu arvonilmoitus, johon omissa rahoissamme olemme tottuneet. Arvo siis nähtävästi niissä ilmaistaan toisella tavalla. Joskus tapaamme eri rahoissa erilaisia kuvia rahan arvon mukaan, kuten Euboialla (520—460 e. Kr.) ja Syrakusaissa Geloonin aikana (3 v:sata e. Kr.), mutta tärkein, useasti ainoa eroitus ja samalla arvonilmoitus on sittenkin painossa ja koossa. Tämä asianlaita saa selityksensä rahojen synnystä; ennen varsinaisen rahan keksimistä oli aika, jolloin maksu suoritettiin

[1]) Lähteinä on käytetty m. m.
Babelon, E., Traité de monnaies grecques et romaines. I.
Head, B. V., Historia numorum.
Hill, G. F., A Handbook of greek and roman Coins.
„ Historical greek Coins.
Hultsch, F., Griechische und römische Metrologie.
Myötäliitetyt kuvat ovat jäljennöksiä Yliopiston Rahakabinetin kokoelmissa löytyvistä rahoista. Jäljennetyt Augustuksen, Traianuksen ja Diocletianuksen rahat ovat vaskisia, muut hopeisia.

punnitussa kullassa ja hopeassa; sittemmin valtion puolelta lyötiin kulta- tai hopeaharkkoon tai -tankoon leima merkiksi että valtio takasi sen painon ja samalla sen arvon, näin luoden alun rahoihin. Arvon määräys painon mukaan jäi hyvin kauan rahoihin, siksipä muodostavatkin rahat erinomaisen tärkeän apuneuvon, kun on ryhdyttävä tutkimaan metrologiaa (oppia mitoista ja painoista), mitä vanhan ajan painomittoihin tulee. Luemmehan kyllä esim. Pollux'in Onomastikon'issa (aineenmukaisesti järjestetty sanakirja 2 v:sadalta Kr. j.) tarkan esityksen miten silloinen paino- ja rahajärjestelmä oli järjestetty; mutta emmehän silti tiedä, mikä tämän järjestelmän osien realinen arvo oli ja miten se suhteutui omaamme. Voihan sanoa, että se seikka tietysti selviää säilyneiden punnusten avulla; mutta tämä selvitys on monessa suhteessa puutteellinen; punnuksia näet on meidän aikoihimme säilynyt perin harvoja, useimmat näistäkin rikkiöiminä, joten ei niiden avulla tarkempia tutkimuksia voi tehdä. Rahoja taas on suunnattomia määriä eri tahoilta antiikin maailmaa ja eri ajoilta; näitten joukossa on paljon erinomaisen hyvässä kunnossa, joskin tietysti kuluneet ja siksi metrologisesti arvottomat muodostavat enemmistön. Rahojen painosuhteiden avulla siten saamme painojärjestelmät selvitetyiksi; rahat meille selvittävät niitä monenlaisia muutoksia, joiden alaiseksi peruspaino aikojen kuluessa joutui, niitä erilaisuuksia, jotka eri paikkakunnilla vallitsivat. Miten oudoiksi jäisivätkään meille esim. Ephesoksessa tapahtuneet rahakannan muutokset, ellei juuri rahoihin perustuva, vertaileva metrolooginen tutkimus osoittaisi, mistä eri kannat ovat tulleet, miten Persian tai Atheenain valta, liitto Rhodoksen kanssa ynnä muut samantapaiset seikat ovat vaikuttaneet, että Ephesos on ottanut vuoron perään käytäntöön sen peruspainon, joka näissä valtioissa vallitsi. Ja samanlaisia esimerkkejä tapaamme runsaasti Hellaan kaupunkivaltioiden historiasta.

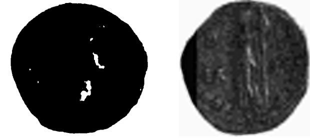

Augustus.
Etusivu: Augustuksen pää.
Takasivu: S. C. Senatus Consulto (Senatin päätöksestä) [1]

Tietysti emme voi numismatiikalta odottaa, että se meille ilmaisisi muualta tuntemattomia, mullistavia tapauksia muinaiskansain historiassa. Mutta sitä enemmän tapaamme rahoista vahvistuksia tai korjauksia ennen tunnettuihin seikkoihin, voimme liittää uusia pikkupiirteitä jonkun hallitsijan tai paikkakunnan historiaan. Vanhemmissa rahoissa ei tosin ole mitään suoranaista ilmoitusta siitä, milloin ne ovat

[1]) Keisariaikana oli Rooman senatilla oikeus lyöttää ainoastaan vaskirahaa, keisari lyötti kultaa ja hopeaa.

lyödyt, vaan niitten ikä on päätettävä tyylistä, kirjainten muodosta, mahdollisista valaisevista kohdista niitä löydettäessä y. m. Mutta myöhemmin, noin 300-luvulta e. Kr. alkaen pääsee ajan merkitseminen käytäntöön ja leviää yhä laajemmalle antiikista maailmaa vähitellen kehittyen yhä tarkemmaksi ja samalla yksinkertaisemmaksi. Sanomattakin on selvää, mikä merkitys tällä on monen valtion kronologiaan nähden. Tietomme esim. Regnum Bosporanum'ista [1]) ja sen hallitsijoista eivät olisi läheskään niin tarkat ja vielä vähemmän niin luotettavat kuin mitä nyt ovat elleivät bosporilaiset rahoihinsa olisi merkinneet, minä vuonna bosporilaista ajanlaskua ne ovat lyödyt, sillä Sauromates-, Reeskuporis- y. m. nimisiä kuninkaita hallitsi siellä useita, heidän muotokuvansa rahoissa eivät kovin suuresti toisistaan eroa — paitsi tekotavan taituruuteen nähden. — Usein tosin, mutta ei aina, rahojen toinen puoli esittää samanaikuista Rooman keisaria, mutta tähän asianhaaraan ei voi ehdottomasti luottaa, kuva kun myös voi esittää keisarin jumalaksi koroitettua edelläkävijää. — Kun täten rahojen avulla on saatu määrätyksi hallitsijain kronologia, on meidän monta vertaa helpompi asetella kivikirjoitusten ja kirjailijain hajanaiset ilmoitukset oikeaan järjestykseen ja näin luoda enemmän varmuutta valtion historiaan.

Nero.
Etusivu: Neron pää.
Takasivu: Roma-jumalatar

Tosin edellä mainitsemani esimerkki kohdistuu klassillisen kulttuurimaailman etuvartijaan, maahan, jonka historiaa kirjailijain teokset, kivikirjoitukset y. m. eivät paljon valaise, ja asema on jossain määrin toinen kultturikeskuksien historiaan nähden, jota laajat kaivostyöt, tuhatlukuiset kivikirjoitukset ja historioitsijain sekä muittenkin kirjailijain meille säilyneet teokset selvittelevät. Numismatiikka tässä ei voi paljon uutta opettaa, mutta se saattaa vahvistaa muualta saamiamme tietoja, liittää niihin uusia lisäpiirteitä ja oikaista erehdyksiä ja vääriä tietoja. Etenkin on niin Rooman keisarien rahojen laita; tuskin on olemassa ainoatakaan vähänkin tärkeämpää senaikuista tapahtumaa — olkoon että sen merkitys supistuukin ainoastaan yhteen kaupunkiin tai paikkakuntaan — jota ei roomalaisissa rahoissa ole ikuistettu. Sotaretket barbareja vastaan, kapinat ja niitten kukistaminen yhtä hyvin kuin verojen huojennukset, rakennustyöt, suuret kansalliset ja paikalliset juhlat, keisarien matkat, kaikesta tapaamme ilmoituksia rahoissa. Näissä on samalla

[1]) Bosporilainen valtakunta sijaitsi Krimin itäosassa ja vastakkaisella Aasian puoleisella rannalla ja on etenkin kultturihistorian kannalta mieltäkiinnittävä sen sekakultturin vuoksi joka siellä muodostui ja josta erinomaisen runsaat taidelöydöt todistavat.

pantu hallitusvuosi ilmi, joten saamme kysymyksessä olevan toimenpiteen tai tapauksen ajan varmasti määrätyksi.

Toinen, persoonahistoriallisesti tärkeä puoli on roomalaisten keisarien rahoissa — tarkoitan rahanlyöttäjän kuvaa. Kreikkalaisella vaikutusalueella alkoi Aleksanteri Suuren aikaan tulla tavaksi että rahanlyöttäjä panetti rahoihin oman kuvansa, ja tätä tapaa noudattivat hellenistiset hallitsijat, mutta harvassa on muualla tavattavissa niin realistisia, niin väärentämättömän totuuden voimalla vaikuttavia kuvia kuin Rooman keisarirahoissa, niissä ei kaunistelu, ihannoiminen näy tulevan kysymykseen, kuten useinkin helleenihallitsijain rahoissa. Tunnollisesti roomalaiset rahaleimain kaivertajat ottivat huomioon esitettävän henkilön ulkomuodossa tapahtuvat muutokset; me voimme seurata esim. Commoduksen (180—192 Kr. j.) ja Alexander Severuksen (222—235 Kr. j.) rahoissa aste asteelta heidän kehitystään; näemme miten lapsi kehittyy nuorukaiseksi, miten ensimäiset parranhaituvat ilmestyvät poskille, miten kasvonpiirteet miehistymistään miehistyvät ja kuinka kasvava ikä niihin leimansa lyö. — Ja keisarinnojen rahat antavat, samoin kuin kuvapatsaat, erinomaisen aineksen niiden muotien tutkimiseen, jotka hiustenlaitteissa vaihettelivat. — Niin voimmekin juuri rahojen antamien todistusten nojalla määrätä muualla tavattavia, lukuisia nimiä vailla olevia tai väärällä nimellä kulkeneita keisarien, heidän puolisojensa ja muittenkin läheisempien sukulaistensa kuvia. Sitäpaitsi tapaamme rahoissa kuvia keisarinnoista ynnä muistakin henkilöistä, joitten olemassaolosta tai ainakin nimistä ja ulkomuodosta historia muutoin ei tietäisi.

Traianus.
Etusivu: Traianuksen pää.
Takasivu: Voiton jumalatar (Victoria) oikeassa kädessä palmun oksa, vasemmassa kilpi.

Vapaan Hellaan valtiot, kun rahoja lyöttivät, eivät niitä käsitelleet samalla tavalla kuin sittemmin roomalaiset ja heidän omat roomalaisaikaiset jälkeläisensä — eivät niihin ikuistuttaneet kaikenlaatuisia tapahtumia, henkilöitä j. n. e., mutta niinpä heidän rahansa eivät voikaan antaa meille läheskään niin paljon historiallisia pikkutietoja. 300-luvulla e. Kr. alettiin suurempiin rahoihin merkitä milloin ne olivat lyödyt; ei suorastaan pantu vuosilukua julki, mutta rahoihin piirrettiin toimivien virkamiesten nimet, joten saatiin tarkka kontrolli aikaan. Se prosoopografinen (henkilöhistoriallinen) merkitys, jonka tämän johdosta luulisi rahoilla olevan, jää kuitenkin jotenkin vähäiseksi. Atheenain rahoissa on 300-luvulta alkaen kolmen eri viranomaisen nimet, mutta me emme

ainakaan vielä voi näitten nimien avulla saada paljonkaan selvyyttä, koska isännimi ja deemoksen (kotikunnan) nimi [1]) puuttuu eikä paljaalla etunimellä pitkälle päästä, etenkin kun emme edes varmuudella tiedä mitä virkaa rahoissa mainitut henkilöt hoitivat. Joissakin muissa valtioissa, joissa samantapaista menettelyä seurattiin, esim. Ephesoksessa, saatamme päästä vähän pitemmälle, koska on saatu selville minkä viran hoitajista on puhe.

Diocletianus.
Etusivu: Diocletiaanuksen pää.
Takasivu: Rooman kansan suojelushenki (genius) oikeassa kädessä uhreissa käytetty malja, vasemmassa runsauden sarvi.

Kohta, johon helleeniläiset rahat luovat uutta valoa, on kysymys kaupunkien välisistä liitoista. Jo siitä alkaen kun helleenit alkoivat lyöttää rahoja, tapaamme niissä merkkejä ja kirjoituksia, jotka kaikesta päättäen viittaavat jonkinlaisten liittojen olemassaoloon eri kaupunkien välillä; useasti kaksi naapurikaupunkia, tai useammatkin, käyttää samoja kuvia rahoissaan, mutta niihin liitetään pienemmässä muodossa kaupungin oma tunnuskuva, niin sanoakseni sen oma vaakuna, taikka kaupungin nimi, taikkapa molemmatkin. Esimerkin tällaisesta menettelystä antavat Byzantionin ja Khalkeedoonin rahat 400- ja 300-luvulla e. Kr. Graecia Magnassa (Etelä-Italiassa; Graccia Magna nimen se sai siitä että siellä oli hyvin paljon kreikkalaisia siirtokuntia, joista koko asutus sai leimansa) useat huomattavat kaupungit ennen v. 500 e. Kr. samaten olivat yhtyneet jonkinlaiseen keskinäiseen liittoon; useasti ne silloin panivat rahoihinsa ei ainoastaan omaa nimeään, vaan myös jonkun toisen, samaan liittoon kuuluvan kaupungin nimen; niin luemme yhdessä nimet Siiris ja Pyxuus, Krotoon ja Sybaris, Krotoon ja Temesaa y. m. — Kysymykseen mitä nämä liitot tarkoittivat saamme ehkä vastauksen eräästä kivikirjoituksesta, joka käsittelee Mytileeneen (Lesbos-saarella) ja Phookaian (Iooniassa, Vähän Aasian länsirannalla) välistä rahasopimusta noin v. 400 e. Kr. Siinä m. m. määrätään, että raha joka toinen vuosi on lyötävä Mytileeneessä joka toinen Phookaiassa; tavallaan siis lyödään yhteistä rahaa, joskin samalla säilytetään kummankin valtion merkit. Pääpaino kai kuitenkin on niillä pykälillä, joissa säädetään, miten on meneteltävä, jos epäkohtia ilmenee rahapajan työssä, jos ala-arvoista rahaa lyödään t. m. s. Tämä liitto olisi siis ytimeltään taloudellinen, sen tarkoituksena olisi

[1]) Atheenalaisen kansalaisen täyteen nimitykseen kuului paitsi omaa nimeä isännimi sekä kotikunnannimi; varsinaista sukunimeä ei ollut, mutta yleensä käytettiin samoja nimiä suvussa polvesta polveen, joten useasti voi sukulaisuussuhteita määrätä.

rahankierron helpottaminen, tunnustamalla liittolaisen rahat täysin lailliseksi maksuvälineeksi toisessa liittovaltiossa ja takaamalla sitä varten niiden arvon. Tietysti on liitolla samalla voinut olla valtiollinenkin merkitys, vaikka emme siitä nyt mitään tiedä. Graecia Magnan liitolla lienee kuitenkin ollut enemmän valtiollista pohjaa kuin mitä äsken mainitusta liitosta on tunnettu.

Korinthos.
Etusivu: Atheenan pää.
Takasivu: Peegasos.

Huomattava on että siirtokunnat useasti panettivat rahoihinsa emäkaupungin „vaakunan"; niinpä näemme usein Korinthoksen siirtokuntien rahoissa Korinthoksen Peegasoksen (vrt. kuva). Toiselta puolen huomaamme, että aivan vieraatkin kaupungit voivat käyttää toisen tunnettua „vaakunaa". Niinpä eräät Mustan-meren kaupungit muun muassa rahoihinsa panettivat Atheenain pöllön tai Atheena-jumalattaren-pään. Tämä johtui siitä, että vähäpätöisemmät kaupungit jotka olivat kaupankäynnissä Atheenain kanssa täten tahtoivat sulkeutua sen suosioon.

Esimerkin siitä, miten rahat, vaikkakaan eivät laajoja ilmoituksia esitäkään, tarjoovat hyvän ja selvän kuvan helleeniläisen sivistyksen levenemisestä klassillisen kulturimaailman rajamailla ja saman sivistyksen asteettaisesta väistymisestä rappeutumisen ajalla, tarjoaa tutustuminen Parthian ja Baktrian rahoihin. Näiden maiden kuninkaat lyöttivät diadokhiaikana (aika Aleksanteri Suuren kuolemasta siihen asti kun Rooma valloitti helleeniläiset valtiot) puhtaasti kreikkalaista rahaa, määrättyä attikalaisen painojärjestelmän mukaan, kirjoitukset kreikankielisinä, tyypit kreikkalaisten taiteilijain tai oikeammin ehkä ainoastaan leimanleikkaajain valmistamia. Näissä rahoissa on kuninkaan muotokuva selvästi individuelli, joskin jossain määrin ihannoitu, ja leimausvuosi, jonka näissä tapaamme, on Seleukidilaisen[1]) aikaluvun mukaan (Seleukidilainen aikaluku, „aera", alkoi vuodesta 312 tai 311 e. Kr.). Mutta aikojen kuluessa parthilaiset rahat tulevat yhä kaavamaisemmiksi, hienommat piirteet katoavat, reunakirjoitukset tulevat vaikeasti luettaviksi, koko tekotapa osoittaa barbariaa, joka jäljentää kreikkalaista mallia, kunnes lopulta 150 tienoilla Kr. j. kreikankielestäkin luovutaan, ja siirtymällä kotimaiseen pehlevi-kieleen ja -kirjoitukseen osoitetaan, että kreikkalaisvalta Parthiassa on lopussa. — Samantapainen oli kehitys Baktriassakin. Mutta kun tämä valtakunta oli kauempana helleenien varsinaisesta vaikutuspiiristä ja hellenismi siellä siksi sai vähemmän uusia voimia emämaasta, pääsi kotimainen vaikutus paljon pikemmin näkyviin; aikaisemmin kuin Part-

[1]) Seleukidit hallitsivat Syrian maita diadokhi-ajalla.

hiassa syntyi muutoksia tyyliin. Nämä muutokset ovat meidän silmissämme vähemmän barbarisia, mutta eivät silti vähemmän huomattavia. Kansan kielikin pääsi jo noin 100 vuotta itsenäisen baktrialaisvaltakunnan perustamisen jälkeen, siis noin 150 e. Kr., hallitsevan säädyn kielen rinnalla näkyviin rahoissa; silloin näet kreikkalaisen etusivun-tekstin ohella asetettiin takasivulle praakrit-käännös siitä (praakrit—Indian kieli tällä aikakaudella, sanskritasta johtunut). Kaikesta huolimatta kreikankielinen teksti kuitenkin säilyi kauan senkin jälkeen kuin skythalais-heimot olivat syösseet helleenit hallitsijan-asemasta Baktriassa.

Numismatiikka meille lisäksi esittää, miten naapurivaltioihinkin, joissa helleeneillä mikäli tiedetään ei ollut valtiollista sananvaltaa, levisi heidän sivistystään; siksi selvät ovat kreikkalaisen hengen jäljet niin useiden indialaisvaltioiden rahoissa kuin muuallakin. Niinpä rahojen avulla voimme huomata, miten kreikkalainen vaikutus barbareihin levisi esim. Galliassa. Onhan tunnettu että useat gallialaiset heimot lyöttivät rahaa, jossa jäljensivät Makedonian Philippos II:sen kulta- ja hopearahoja. Helleeninen vaikutus ei siis levinnyt Galliaan ainoastaan Massiliasta (nyk. Marseille) ja muista siirtokunnista Gallian etelärannikolle vaan myös ja huomattavassa määrässä Keski-Euroopan kauppateitä pitkin Makedoniasta nykyisen Unkarin ja Sveitsin kautta Sisä-Galliaan, kuten eräät rahalöydöt tämän tien varrella osoittavat.

Aleksanteri Suuren raha.
Etusivu: Heerakleen pää.
Takasivu: Istuva Zeus.

Kaupan historiaan nähden ovat myös huomattavat rahalöytöjen antamat todistukset. Niinpä voimme saada selville että kreikkalaisilla on ollut kauppatie Dnjepr'ia myöten pohjoiseen, sekä Weichseliä pitkin[1]). Samaten Atheenalaisten telladrakhmien (neljän drakhman rahojen) löydöt monella taholla antiikin maailmaa nekin puolestaan osoittavat miten laajalle Atheenain kauppasuhteet olivat levinneet.

Edellisessä olen lyhyesti koettanut antaa pari esimerkkiä siitä miten rahat saattavat olla avuksi historian ongelmia selvitellessämme, mutta sillä ei rahojen merkitys muinaistieteelle ole läheskään kaikilta puolilta esitetty. Kreikkalaisen taiteen historiaa saattavat rahat ja niissä tapaamamme runsaslukuiset kuvat monella tavalla valaista. Se taiteellisuuden leima, jota helleenit kykenivät saamaan esille kaikilla teollisen toiminnan aloilla, on luonnollisesti huomattavissa rahoissakin, vieläpä erinomaisen

[1]) Vertaa kauppatiehen keskiajalla Sisä-Venäjän läpi Itämerelle, joka Suomenkin rannikoita kosketti, kuten löydetyt kuufilaiset (keskiajan muhamettilaiset) rahat todistavat.

suuressa määrässä. Niin voimmekin heidän rahoissaan nähdä millä kannalla mihinkin aikaan pienitaide, taideteollisuus metallityön alalla oli. Voimme seurata taidehengen yhä voimakkaampaa kohoamista 400—300-luvuille saakka e. Kr., ja näemme miten sen jälkeen taiteellinen kyky, joka muillakin aloilla tuntuu olevan vaipumassa, rahojen valmistamisessa nopeasti vähenee, kunnes roomalaisajalla taiteellisten rahojen sijasta näemme rahoja, joissa vaan ilman suurempaa taitavuutta on esitetty jäljennöksiä taideteoksista. Vanhemman ajan rahoihin nähden on kuitenkin huomattavaa, että esim. Atheenai, huolimatta vilkkaasta sivistys- ja taide-elämästä, joka siellä versoi, kauan (300-luvulle saakka) käytti samaa arkhaista (vanhanaikuisen jäykkää) rahatyyppiä nähtävästi siitä syystä, että sen raha oli hyvin käypää muualla, eikä muutoksia tekemällä tahdottu herättää epäilyksiä muutoksista laatuun nähden. — Voi syyllä sanoa että Syrakusai johti taiteellista suuntaa rahojen valmistuksessa, Syrakusai sekä jotkut muut Sikelian ja Graecia Magnan kaupungit. Yleensähän Sikeliassa ja Graecia Magnassa vallitsi 500—400-luvulla erinomaisen virkeä kirjallinen ja taiteellinen sivistyselämä, jota Syrakusain „tyrannit", esim. Hieroon (474—467 e. Kr.), suosivat ja edistivät. Niinpä etenkin juuri Syrakusain rahat herättävät huomiota kauneudellaan, joko sitten tarkastamme arkhaisen taiteen loistonumeroita, Deemareteion'eiksi kutsuttuja Dekadrakhmeja (kymmenen drakhman rahoja) [1]) 5:nnen vuosisadan alusta tai 5—4:nen vuosisadan vaiheelta olevia rahoja. Miten syrakusalaiset itse arvostelivat rahojaan, voinee päättää siitä, että ne ovat taiteilijain signeeraamat. Tämähän osoittaa, että rahojen taiteelliselle valmistamiselle pantiin arvoa, eikä hevillä tämmöinen menettely olisi voinut tulla kysymykseen, jos rahojen leiman valmistaminen olisi ollut uskottu halveksitulle orjalle. Vieläpä huomaamme, että eri kaupungit ovat käyttäneet samaa taiteilijaa, niin Syrakusai, Messaana ja Metapontion Kimoon nuorempaa, Syrakusai, Kamariina ja Katanee Euainetosta; tämmöinen tapa tuskin olisi mahdollinen jos orjan työstä olisi kysymys; kukapa taitavaa ja tarpeellista orjaa toiselle luovuttaisi. Vapaan taiteilijan laita oli toisin, hän kyllä saattoi tehdä työtä eri tilaajille.

Atheenai.
Etusivu: Atheenan pää.
Takasivu: Pöllö, öljypuunoksa.

[1]) Nimensä ne saivat Syrakusain tyranni Geloonin puolisosta Deemaretee'sta, joka kuten kerrotaan, kun karthagolaiset olivat tulleet voitetuiksi Himeran luona Sikeliassa v. 480 e. Kr., oli myötävaikuttanut rauhan solmimisessa voitettujen vihollisten kanssa.

Niinpä Hellaan kukoistusaika, jonka ihailluista kuvapatsaista useimmat ainoastaan jäljennöksinä ovat meille säilyneet, jos ollenkaan ovat säilyneet, on rahoissaankin jättänyt meille katoamattomia muistomerkkejä siitä elävästä, virkeästä luovasta taidehengestä, joka silloin vallitsi missä helleenejä asui ja Hellaan kieli kaikui.

Keisariaikana tuli Kreikan kaupungeissa yleiseksi tavaksi esittää rahoissa kuvia muistomerkeistä, jumalien temppeleistä ja kuvapatsaista, huomattavimmista rakennuksista y. m. Ottakaamme pari esimerkkiä. Delphoin rahoissa näemme useita eri kuvia Apolloonin temppelistä, sekä sivulta että edestäpäin katsottuna; jälkimäisessä tapauksessa esitetään joskus ainoastaan pääty, toisinaan taas aukenee eteemme kuva temppelin sisuksesta, itse pyhätöstä Apolloon-kuvineen. Sen lisäksi esitetään meille useita Apolloonin kuvapatsaita, Atheenan ja Artemiin kuvapatsaat ja pyhä „omphalos“, maailman navaksi kuviteltu pyöreä kivi. — Olympian rahoissa on tietysti kuvia Pheidiaan (5:llä vuosisadalla e. Kr.) kuuluisasta Zeus-kuvapatsaasta, joka oli tehty kullasta ja norsunluusta; sen ohessa on niissä Heeraan kuva, kuva Skopaan (4:llä vuosisadalla e. Kr.) tekemästä Aphrodiitee Pandeemoksesta, jossa Aphrodiitee esitetään ratsastavana pukin selässä, Praxiteleen (4:llä vuosisadalla e. Kr.) tekemän Dionyysoksen kuva. Nämä kuvat ovat tietysti aivan ylimalkaisia, mutta eihän niin paljon pienemmässä mittakaavassa olevalta jäljennökseltä voi vaatiakaan runsaita ja tarkasti kopioituja yksityispiirteitä; pääasia on, että ainakin saamme täten jonkinlaisen käsityksen mukaillun taideteoksen haahmosta, ja huomattava on, että useista taideluomista, esim. Skopaan Aphrodiitee Pandeemoksesta ei ole mitään täydellisiä jäljennöksiä olemassa, ainoastaan kuva rahoissa.

Argos.
Etusivu: Heeran pää.
Takasivu: Susi kahden delfiinin välillä.

Vielä on mainitsematta ala, jolla numismatiikka voi apuaan tarjota, nimittäin uskonnon-historia. Edellisessä on jo esitetty esimerkkejä siitä, miten rahoissa tapaamme kuvia temppeleistä ja kuvapatsaista, joita eri paikoilla on pystytetty jumalille. Näistä saamme näin ollen tietää ainakin muutamia jumalia, joita mainituilla paikkakunnilla palveltiin. Mutta rahoihin ei ainoastaan piirretty jäljennöksiä jumalien kuvapatsaista; kaikkialla helleeniläisissä rahoissa tapaamme jumalien päitä tai kokokuvia, ilman että silti varmuudella voisimme mennä väittämään, että nämä ovat jäljennöksiä kuvapatsaista. Sitä vastoin voimme varmasti väittää, että jos joku kaupunki kerran rahoihinsa panetti jumalan

kuvan, niin siinä myös palveltiin tätä jumalaa. Ennen kaikkea näemme tietysti rahoissa valtion suojelusjumalan kuvan, niinpä Atheenain rahoissa Pallas Atheenan, Argoksen rahoissa Heeran, Korinthoksen rahoissa Aphrodiiteen ja Atheena Khaliiniitis'in, Eelis-maakunnan rahoissa Zeun j. n. e. — Rahat saattavat siten luoda valoa kysymykseen miten laajalle eri jumalien ja henkiolentojen palvelus oli levinnyt ja miten se levisi seudusta toiseen, osaksi myös millä lisänimellä jumalia eriseuduissa kutsuttiin; tämähän usein voidaan päättää niistä attribuuteista, jotka ovat jumalan kuvassa tai sen yhteydessä. — Tarujen käsittelyyn eri seuduilla saattavat rahat samaten luoda valoa; niin esim. näemme Makedonian Aineiakaupungin rahoissa kuvia Aineiaasta, kun hän Troiasta pelastaa isänsä Ankhiiseen, ja samanlaisia kuvia on muittenkin kaupunkien rahoissa, jotka väittivät että Aineias oli niiden perustaja.

Joskin esitykseni on vaillinainen, käynee siitä kuitenkin esille, että numismatiikalla on hyvin ansaittu sijansa muinaistutkimuksessa. Eihän se aina voi tuottaa niin kovin suurta hyötyä, mutta se on joka tapauksessa luotettava apulainen ja on useasti voinut antaa selvityksen pulmallisissa kohdissa, joissa muut aputieteet ovat pysyneet vaiti.

Vuorirekognitsionimaksun kanto Suomessa.

Kirjoittanut *Eevert Laine.*

Vapaudenajan taloudellinen lainsäädäntö kaikkine heikkouksineen oli meillä vielä pitkän matkaa 19:ttä vuosisataakin kaikkeen oleelliseen nähden taloudellisen elämän pohjana. Niin hyvää tarkottava ja jossain määrin hyödyllinen kuin vapaudenajan taloudellinen lainsäädäntö olikin, seurasi liiallisesta yksityiskohtaisuudesta ja häikäilemättömästä yksityisvapauden rajottamisesta, että sen lukemattomia määräyksiä ei läheskään aina voitu käytännössä noudattaa. Luonnollisena seurauksena tästä oli, että monet myöhemmänkin ajan asetukset, jotka perustuivat tälle pettävälle pohjalle, osottautuivat käytännössä mahdottomiksi. Siten kävi esim. määräysten rekognitsionimaksun kantamisesta.

V. 1696 määrättiin, että ruukkien tuli suorittaa „vasaraveroa" 1 $^0/_0$:n vuotuisesta taonnastaan. Kullekin ruukille määrättiin tarkkaan, paljonko siinä saatiin vuosittain takoa. 18:nnen vuosisadan alkupuolella vielä oli sangen helppoa voida tuotantoa laillistakin tietä korottaa; mutta vuosisadan loppupuolella ei hallitus enää sellaista sallinut, koska pelättiin, että liikatuotanto alentaisi hintoja. Vasta vuosisadan vaihteessa tapahtui käännös. Kunink. asetus 15 p:ltä kesäk. 1803 salli taas perustaa uusia kankipajoja, mutta oli niille myönnetystä taonnasta suoritet-

tava kahdenkertanen vasaravero. Vanhojen ahjojenkin taontaa saatiin lisätä, mutta koska tämä lisätaonta ei vaatinut suurempia perustuskustannuksia, verotettiin se vieläkin tuntuvammin. Asetuksen 9 § määräsi nim., että „siitä taonnanlisäyksestä, joka jo järjestetyissä ahjoissa ja vasaroissa 4 ja 5 pykälän mukaan on sallittu, maksetaan meille ja kruunulle rekognitsionina joka kippunnalta 32 killingistä 1 pankkoriksiin erityisten asianhaarain mukaan". Kauttuan ruukki sai siten suorittaa rekognitsionimaksua 40 kill. kippunnalta; samoin Kirjakkala, mutta Fredriksforsin ruukki vaan 36 kill. Muilla Suomen ruukeilla ei rekognitsionitaontaa ollut. Mitenkä rekognitsionimaksu oli kannettava, käy selville saman asetuksen 16 §:stä, joka kuuluu seuraavasti: „Kaikkien ruukinomistajien, jotka saavat luvan jo perustetuissa ahjo- ja vasaralaitoksissaan määrättyä rekognitsionia vastaan takoa ja vaakaan viedä sen kankiraudan kuin he ennättävät, tulee joka kerta lähettäessään rautaa joko tapulikaupunkiin tai sisämaankaupunkiin panna mukaan kuormaeli rahtiseteli, joka osottaa raudan painon ja kankiluvun, ja joka vaaassa säilytetään; sen jälkeen jättää mainittu ruukinomistaja ennen joulukuun loppua joka vuosi vuorivoudille laskun kuluneen ruukkivuoden rautalähetyksestä, jonka laskun tulee yksitellen luetella joka rautalähetyksen paino ja kankiluku sekä päivänmäärä, jolloin se on ruukilta viety, ja minne se on lähetetty. Senjälkeen tulee vuorivoudin, verrattuaan sellaisia ruukinlaskuja vaakalaskuihin, ja sittenkun on vähennetty privilegierattu vasaraverotaonta sekä vasaravero- ja suostuntarauta, jälelläolevasta taonnasta antaa ruukinomistajalle verolippu rekognitsionimaksua varten, joka ylitaonnasta tulee suorittaa; vuorivouti kantaa ja tilittää tämän maksun kuten muun veronkannon." Rekognitsionimaksu oli siis suoritettava ainoastaan siitä määrästä, mikä vietiin vaakaan yli privilegieratun vasaraverotaonnan, eikä koko sallitusta rekognitsionitaonnasta. Määräykseen rekognitsionitaonnan verotuksesta tehtiin kunink. kirjeellä 11 p:ltä tammik. 1805 sellainen lisäys, että rekognitsionitaonnasta oli sitäpaitsi suoritettava kaksinkertainen vasaravero, huolimatta siitä, vietiinkö rauta vaakaan vai ei; tämä maksu, joka laskettiin vasaraveroraudalle joka vuosi määrättävän taksan mukaan, oli kuitenkin vähennettävä rekognitsionimaksusta. Suomessa, jossa ei vuorivoutia ollut, kuului tämän veron — samoin kuin kaikkien muidenkin vuoritointa koskevien verojen kanto ruununvoudille.

Merkillistä kyllä ei rekognitsionimaksun kanto näytä sittenkään olleen selvillä maamme ylemmillä veronkantajilla. Paljon riidanaihetta antoi kysymys: oliko rekognitsionimaksu kannettava koko siitä rekognitsionitaonnasta, mikä kullekin ruukille oli myönnetty, vaiko ainoastaan siitä määrästä rekognitsionitaontaa, mikä vuosittain taottiin. Turun

läänin lääninkamreeri A. J. Winter — aikoinaan kylläkin kuuluisa kameralisista tiedoistaan — oli edellistä mielipidettä. Tarkastaessaan Halikon kihlakunnan tilejä v:lta 1807 tekee hän 1 p. syysk. 1809 niitä vastaan sen muistutuksen, että Kirjakkalan rautaruukille myönnetystä 115 kippunnan rekognitsionitaonnasta on kyllä kannettu kahdenkertanen vasaravero, mutta ei rekognitsionimaksua, joka 20 p. lokak. 1805 Kirjakkalalle annetun privilegiokirjan mukaan tekee 40 kill. kippunnalta eli siis 95 riksiä 40 kill. Kun tästä summasta otetaan pois kahdenkertanen vasaravero, joka rahassa tekee 17 riksiä 12 kill., on kantamatta jäänyt 78 riksiä 28 kill. Samallaisen muistutuksen tekee hän myös Ala-Satakunnan kihlakunnan tilejä vastaan, koska Fredriksforsin ja Kauttuan rekognitsionitaonnasta ei liioin oltu kannettu muuta kuin kahdenkertanen vasaravero [1]). Huhtik. 2 p. 1810 antaa Halikon kihlakunnan ruununvouti J. Sevón — seurataksemme aluksi vain edellistä näistä muistutuksista — selityksen, puolustaen menettelyään. Toukok. 4 p. 1810 antamassaan lausunnossa selittelee Winter tarkemmin, minkätähden rekognitsionimaksu on kannettava koko myönnetystä rekognitsionitaonnasta. Ruukinomistajan Joseph Bremerin lausunto käy samaan suuntaan kuin Sevónin selityskin. V. t. maaherra Otto Loden päätös 19 p:ltä elok. 1811 oli kuitenkin yhtäpitävä Winterin käsityskannan kanssa. Helmik. 10 p. 1812 jättää ruukinhoitaja Robert Bremer valituksen hallituskonseljiin, joka vuorostaan vaatii Turun läänin maaherran ja lääninkonttorin lausuntoa. Vaikka lääninkamreerina tällöin oli F. V. Tillman, käy lääninkottorin lausunto kuitenkin aivan samaan suuntaan kuin Winterinkin; samoin maaherran [2]).

Käsitykset olivat siis jyrkästi vastakkaisia. Toisella puolen ruununvouti ja raukinomistaja, toisella puolen lääninkonttori ja maaherra. Tarkastakaamme nyt lähemmin, mitenkä näitä vastakkaisia käsityksiä puolusteltiin.

Molemmat lääninkamreerit vetoavat siihen, että koska kunink. asetus 15 p:ltä kesäk. 1803 määrää rekognitsionimaksun kannettavaksi siitä lisätaonnasta, joka vanhoille vasaroille myönnetään, sillä ei voida tarkottaa muuta kuin koko taontaa. „Muussa tapauksessa riippuisi maksu ruukinomistajan mielivallasta", sanoo Winter. Tillman on tarttunut kiinni tähän ajatukseen ja kehittänyt sitä pitemmälle. „Muussa tapauksessa" — sanoo hän — „ja jos maksu laskettaisiin ruukin todellisen taonnan mukaan, tulisi tieto siitä kokonaan riippumaan ruukinomistajan mielivallasta. Mitään varmaa taonnan tarkastusta tapahtuu sitä vähemmän, kun suuri osa valmisteista voidaan myydä paikalla,

[1]) Åbo o. Björneborgs läns landsbok 1807 s. 533, 535—36; valtionark.
[2]) Talousos. S. D. 116/12 1812.

eikä ole käsketty toimittamaan mitään tarkastusta ruukin kirjoihin nähden. Mitä asetuksen 16 § sellaisesta tarkastuksesta määrää, ei näytä sopivan suomalaisille ruukeille, joissa kuten sanottu suuri osa valmisteista voidaan myydä ruukilla, viemättä minkään kaupungin vaakaan.“ Lääninkamreerit eivät siis kiellä mainitun asetuksen 16 §:ltä lain voimaa mutta he tahtovat lukea sen niihin, puheenaolevalla ajalla kylläkin lukuisiin määräyksiin, joita käytännössä oli mahdoton noudattaa. Selvästi käykin ilmi, että juuri kysymyksessä olevassa tapauksessa ei ruukinomistaja yhtä vähän kuin ruununvoutikaan ollut noudattanut mainitun pykälän määräyksiä. Syyksi minkätähden rekognitsionimaksua ei kannettu Kirjakkalalta, mainitsee nim. ruununvouti sen, että „ruukinomistaja ei ollut ilmottanut mitään rekognitsionitaontaa, vaan päinvastoin esittänyt, että he hiilien, malmin ja riittävän veden puutteessa eivät olleet voineet takoa entisestään luvallista määrää eli 600 kipp.“ Ruununvouti oli siis tyytynyt vain suulliseen ilmotukseen, eikä vaatinut ruukinomistajalta sellaista asetuksenmukaista laskua kuluneen ruukkivuoden rautalähetyksistä, jonka tuli „yksitellen luetella joka rautalähetyksen paino ja kankiluku sekä päivämäärä, jolloin se on ruukilta viety ja minne se on lähetetty“. Lääninkamreerit syyttävätkin Bremeriä siitä että hän ei ole määräaikana jättänyt mainittua luetteloa ruununvoudille. „Valittaja ei ole ruukinlaskulla eikä vaakatodistuksella koettanut todistaa sen raudan määrää, joka ruukilta on viety myytäväksi kaupungeissa, ja hänen paljaaseen ilmotukseensa ei mitään rekognitsionimaksun kantoa ole voitu perustaa.“ Asetuksen mukaan tuli ruununvoudin verrata ruukinomistajan jättämää luetteloa vaakalaskuihin; mutta sehän ei käynyt päinsä, ellei hänellä sellaista luetteloa ollut. Koska ruukinomistaja siten oli laiminlyönyt velvollisuutensa, seuraa siitä Winterin mielestä, että rekognitsionimaksu on kannettava koko rekognitsionitaonnasta.

Tillman arvelee lisäksi, että rautaruukkien suurimman veron, suostunnan lopettamisen jälkeen ovat mainitut laitokset „nyt joutuneet siihen onnelliseen asemaan, etteivät miltei maksa mitään veroja“. Jos vielä rekognitsionimaksukin olisi kannettava vain vuotuisen valmistuksen mukaan, eivät maksut olisi missään kohtuullisessa suhteessa muiden elinkeinojen veroihin. Winter huomauttaa, että kruununvoudin laskujen mukaan Teijon masuunin ja Kirjakkalan kankipajan sekä siihen kuuluvien laitosten verot ja maksut valtiolle eivät yhteensä tee enempää kuin 111 riksiä 12 kill. pankkoa, — summa joka tuskin on enempää kuin minkä manttaalin talo suorittaa.

Lääninkamreerit ovat siis asettuneet käytännölliselle pohjalle. Koska rekognitsionimaksun kantaminen vuotuisen valmistuksen mukaan edel-

lyttää tarkkaa tietoa vuositaonnasta, mutta sellaisen hankkiminen käy vaikeaksi, on kohtuullista, että ruukinomistajat suorittavat rekognitsionimaksun koko myönnetystä rekognitsionitaonnasta, varsinkin kun heidän veronsa muutenkin ovat liian alhaisia. Tällainen tulkitseminen olisi kuitenkin verotuksessa saanut aikaan sangen suuren muutoksen. Mitenkä esim. v:n 1807 verot olisivat muodostuneet niillä ruukeilla, joilla rekognitsionitaontaa oli, näemme seuraavasta taulusta:

Ruukki	Vasaravero		Rekognitsionimaksu	
	Riks.	Kill.	Riks.	Kill.
Kirjakkala . .	62	12	95	40
Kauttua . . .	150	—	166	32
Fredriksfors. .	108	36	300	—
	321	—	562	24

Rekognitsionivero, suoritettuna koko rekognitsionitaonnasta teki siis runsaasti enemmän kuin vasaravero; ja tämä lisäverotus oli lääninkamreerin mukaan suoritettava, vaikka rekognitsionitaontaa vain poikkeustapauksessa taottiin.

Oli sentähden luonnollista, että ruukinomistajat koettivat tehdä parhaansa päästäkseen tästä lisäverotuksesta. Se oli sitä helpompaa, koska ei tarvittu muuta kuin vedota lain selviin sanoihin. Jo Sevón huomauttaa, että rekognitsionimaksu on suoritettava vuotuisen taonnan mukaan. Bremer vetoaa 16 §:ään ja väittää, että ruununvoudin ei tule kantaa rekognitsionimaksua koko siitä taonnasta, joka rekognitsionimaksua vastaan saadaan takoa, vaan jäännöksestä, kun rautavalmistuksen koko määrästä vähennetään vasaraverotaonta ja vasaraverorauta. Syytöstä että ruukinomistaja ei ollut jättänyt ruununvoudille luetteloa vuoden rautalähetyksistä, ei Bremer pidä oikeutettuna, koska Teijosta ja Kirjakkalasta valmisteita lähetettäessä aina on seurannut muassa asianomaiset rahti- ja vaakasetelit, jotenka tiedot vaaasta kyllä olisivat olleet saatavissa. Aivan väärin väittää Bremer, että ruukinomistaja on velvollinen jättämään tällaisen luettelon ruununvoudille ainoastaan siinä tapauksessa, että hän tahtoo rekognitsionitaontaa käyttää. Tietysti väittää ruukinomistaja myöskin, että ruukkien verot „ovat niin suuria kuin ne suinkin voivat olla verraten muiden elinkeinojen verotukseen."

Hallituskonseljissa oli asia esillä 17 p. kesäk. 1812. Valittaja oli vedonnut m. m. siihen, että hallitsija oli 17 p. kesäk. 1808 antanut anteeksi edellisten vuosien verorästit, ja että mainittu, suorittamatta jäänyt

maksukin oli niihin luettava. Vaikka lääninkamreeri olikin toista mieltä koska vaadittua maksua ei oltu merkitty v:n 1807 veroihin, kumosi konselji maaherran päätöksen tällä perusteella. Kysymyksen periaatteelliseen puoleen nähden oli konselji myös toista mieltä kuin maaherra ja lääninkamreerit. Koska Kirjakkalalle myönnetty privilegio „on siinä selvä, että kahdenkertanen vasaravero suoritetaan siitä suuremmasta tai pienemmästä osasta rekognitsionitaontaa, jota ei taota, mutta rekognitsioni ainoastaan siitä joka valmistetaan, muutetaan sentähden maaherran valituksenalanen päätös tässäkin kohden vastedes noudatettavaksi; kuitenkin tuli ruukinomistajan, 16 §:n mukaisesti kunink. asetuksessa 15 p:ltä kesäk. 1803, joka vuoden lopussa ilmottaa, oliko rekognitsionitaontaa harjotettu, ja kuinka paljon painoon ja kankilukuun nähden, joka piti käydä selville myös rahtiseteleistä, kun mainittu rauta lähetetään vaakaan." Siten oli ratkaistu tärkeä periaatteellinen kysymys. Lain selvissä määräyksissä oli pysyttävä. Ja jotta se kävisi mahdolliseksi, saa ruukinomistaja muistutuksen omasta puolestaankin täyttää mitä sama laki vaatii.

Jo alussa mainitsimme, että lääninkamreeri Winter oli 1 p. syysk. 1809 tehnyt myös Ala-Satakunnan kihlakunnan tilejä vastaan sen muistutuksen, että Fredriksforsin ja Kauttuan rekognitsionitaonnasta ei oltu kannettu muuta kuin kahdenkertanen vasaravero. Ennenkuin selitys ruununvoudilta saapui tai maaherra oli antanut asiasta päätöksen, kääntyi Kauttuan omistaja, Ala-Satakunnan tuomiokunnan tuomari, sittemmin niin kuuluisa finanssitoimituskunnan päällikkö A. H. Falck valituksineen hallituskonseljiin sen johdosta, että lääninkonttori, Falckin antamista selityksistä huolimatta oli käskenyt panemaan toimeen pakkoluovutuksen v:n 1809 vasaravero- ja rekognitsionimaksuista, laskien viimemainitun koko luvallisesta rekognitsionitaonnasta. Valituksessa huomautetaan, että „tällä maksulla on, seuraten kunink. asetusta 15 p:ltä kesäk. 1803 ja kunink. kirjettä vuorikollegiolle 11 p:ltä tammik. 1805, kaksi perustetta maksutavalle; ensiksi jos rekognitsionia vastaan sallittu taonta on ulkomaille vientiä varten viety Tukholman vaakaan, niin on jokaiselta vaakaan tuodulta kippunnalta täytynyt suorittaa määrätty maksu kruunulle, joka on määrätty esim. Kauttuan ruukille 40 killingiksi; siihen on laskettu suostuntamaksut ja etu myydä ulkomaalaisille; toiseksi milloin ei mitään rekognitsionirautaa ole tullut Tukholman vaakaan, on ainoastaan kahdenkertainen vasaravero ja suostunta täytynyt suorittaa sallitusta rekognitsionitaonnasta, jotavastoin kaikki muut maksut ovat lakanneet." Ainoastaan jälkimäinen maksutapa saattoi muka tulla kysymykseen, mitä tulee v:n 1809 valmistukseen, koska silloin ei valmistusta ollenkaan oltu voitu suorittaa. Hallituskonselji ei

kuitenkaan ottanut Falckin valitusta rekognitsionimaksun laskemisesta käsitelläkseen, koska Turun maaherra ei vielä ollut antanut päätöstään yllämainituista lääninkonttorin tekemistä muistutuksista v:n 1807 kannon johdosta. Kuitenkin sai valittaja jättää v:n 1809 vasara- ja rekognitsionimaksun maksamatta siksi kun hallitsija oli ratkaissut Porvoon valtiopäivien anomuksen myöntää rautaruukeille vapaus vasaraverosta ja rekognitsionimaksusta sotavuosilta [1]. Minkälaisen päätöksen maaherra on tässä asiassa antanut, en ole saanut selville. Talousosaston valitusdiarioiden makaan ei Falck ole uutta valitusta tehnyt.

Falckin valituksessa on ensinnäkin huomattavaa, että hänkin käsittää rekognitsionimaksun suoritettavaksi ainoastaan vuotuisen rekognitsionitaonnan mukaan. Ihmetellä kuitenkin täytyy sitä mielivaltaista selitystapaa, jolla valittaja tulkitsee asetuksen sanoja. Rekognitsionitaonnasta, samoinkuin kaikesta muustakin taonnasta ei nim. — asetusten mukaan — tullut pitää kirjanpitoa yksin Tukholmassa, kuten Falckin selityksestä kävisi päättäminen, vaan jokaisessa tapuli- ja sisäkaupungissa, missä metallivaaka löytyi [2]. Minkä verran Falck on edellisessä esittänyt Ruotsissa vallinneen kantotavan, en voi varmuudella sanoa. Luultavaa kuitenkin on, että sama vaakamääräysten laiminlyöminen, mikä näyttää olleen vallalla Suomessa, vallitsi Ruotsissakin, mutta että ainakin Tukholmassa, valtakunnan pääkaupungissa jonka kautta Ruotsin ulkomaalainen ja Suomeen suunnattu rautakauppa pääasiallisesti kulki, samoja asetuksia suuremmalla tarkkuudella noudatettiin. Siinä tapauksessa olisi Falckin esitys kyllä olevien olojen, vaikkei suinkaan lainmukainen. Mitä tulee Suomessa vallinneeseen kantotapaan, on huomattava, että rekognitsionimaksua ei läänintilikirjojen mukaan Ruotsin vallan aikana Suomessa koskaan ole kannettu, jotenka näyttää todennäköiseltä, että esitys rekognitsionimaksun kantamisesta Tukholman vaakakirjain mukaan ei perustunut kotimaiseen käytäntöön.

Kun hallituskonseljikin oli rekognitsionimaksusta sitä mieltä, että se oli kannettava ainoastaan vuotuisen taonnan mukaan, merkitsi tämä ratkaisu — niin lainmukanen kuin se muuten olikin — todellisuudessa koko rekognitsionimaksun lopettamista. Turun läänin tilikirjoista näemme, että rekognitsionimaksu kyllä on merkitty kannetuksi vuosina 1809—11 Kauttuan ja Fredriksforsin ruukeilta, laskien rekognitsionimaksun koko myönnetystä rekognitsionitaonnasta sekä vähentämättä ensimäisenä vuotena siitä kahdenkertasta vasaraveroa. Mainittu konseljin päätös 17 p:ltä kesäk. 1812 vaikutti tietysti, että maksetut

[1]) Talousos. pöytäk. 21 p. syysk. 1810; S. D. 443/45 1810.

[2]) Kunink. asetus 15 p:ltä kesäk. 1803 §§ 15, 16; kunink. asetus 19 p:ltä jouluk. 1807 § 3.

rekognitsionimaksut suoritettiin asianomaisille takasin [1]). Ennen eikä jälkeen ei maksua ole Suomessa kannettu.

Syynä rekognitsionimaksun kantamatta jättämiseen oli ilmeisesti mahdottomuus saada selville, paljonko kukin ruukki vuosittain takoi. Koska kerran maksu oli kannettava ainoastaan silloin kun rekognitsionitaontaa käytettiin, oli välttämätöntä saada tarkkaan tietää ruukin vuositaonta. Se olisi ollutkin helppoa, jos ylitaontaa koskevia asetuksia olisi noudatettu. Jotta voitaisiin estää ruukkeja takomasta enempää kuin mitä kunkin ruukin privilegiot sisälsivät, sekä tarkastaa tuotteiden laatua, tuli ruukkien tuoda kaikki takeensa lähimmässä kaupungissa olevaan metallivaakaan. Ylitaontaa koskeva asetus 19 p:ltä jouluk. 1807, samoinkuin pääasiassa sitä edellinen ylitaonta-asetus v:lta 1747 määräsivät, että vaakaajien tuli ennen maaliskuun loppua lähettää vuorikollegiolle — nyt siis hallituskonseljille vaakakirjoista kaksi summittaista otetta, joista toisen tuli sisältää, paljonko kankirautaa edellisen taontavuoden kuluessa kustakin ruukista on vaakaan tuotu, paljonko vuoden kuluessa viety sekä paljonko jälellä; toisen tuli sisältää samat asiat rauta- ja terästeollisuusvalmisteista, — kaikki tämä sentähden että voitaisiin saattaa rangaistukseen se, joka oli takonut yli luvallisen määrän. En ole löytänyt senaatin arkistosta ainoatakaan tällaista selontekoa. Laiminlyönti johtui siitä, että ruukinomistajat, välttääkseen ajanhukkaa ja vaakamaksuja, eivät tuoneet kankirautaansa ja manufakturitakeitaan vaakaan, kuten mainitut asetukset määräsivät. V. 1810 tiedustelee Turun vaakamestari J. C. Trapp, täytyykö tästä lähtein enää ollenkaan noudattaa v:n 1766 raudanhylkääjäasetusta y. m. raudanvalmistusta koskevia määräyksiä sekä pyytää, että „herroja ruukinomistajia Suomessa siitä asianomaisesti muistutettaisiin, varsinkin kun useimmat heistä viimeksi kestetyn sodan aikana ovat kokonaan jättäneet täyttämättä nämä asetukset" [2]). Kesäk. 4 p. 1810 päätti silloin hallituskonselji ilmottaa vaakamestareille ja raudanhylkääjille, että heidän tulee tarkoin noudattaa kunink. asetuksia 10 p:ltä syysk. 1747 ja 11 p:ltä jouluk. 1766 sekä muita raudanvalmistusta koskevia asetuksia. Milloin huonosti valmistettua rautaa tavataan, tulee siitä heti ilmottaa finanssitoimituskunnalle, joka ryhtyy enempiin lainmukaisiin toimenpiteisiin. Ruukinomistajat eivät kyllä tällä kertaa saaneet erityistä muistutusta, vaikka he tietysti ensi sijassa olisivat sellaisen tarvinneet. Edellä olemme jo nähneet,

---

1) Turun läänin tilikirjain verifik. 1812 I s. 837. V:n 1810 ja 1811 maksut suoritetaan takasin „maaherran päätöksen mukaan 9 p:ltä huhtik. 1813." En ole saanut käsiini tätä päätöstä. Kuten muistamme oli Kauttua saanut v:n 1809 maksun lykätyksi toistaseksi ja se jää nyt tietysti kokonaan suorittamatta.

2) Talousos. S. D. 126/110 1810.

että konselji 17 p. kesäk. 1812 muistutti ainakin Kirjakkalan ruukinomistajaa mainittujen asetusten noudattamisesta. Mutta nämä määräykset eivät mitään vaikuttaneet. V. 1833 mainitsee senaatin kamaritoimituskunnan kamreeri Johan Gabriel von Bonsdorff, että ylitaontaa koskevia asetuksia ei kaikissa kohden ole noudatettu Suomessa sekä arvelee, että „muuten näyttävät nämä asetukset vaativan eräitä paikallissuhteiden mukaan laadittuja sovitteluja, jotta niitä täällä voitaisiin käytännössä noudattaa" [1])

Kun siis metallivaaoissa ei enää pidetty luetteloa kunkin ruukin taonnasta, oli myös mahdoton kantaa rekognitsionimaksua. Käytäntö laiminlyönteineen vakaantui niin, ettei lopulta edes tietty, mistä rekognitsionimaksun kantamatta jättäminen johtui. V. 1833 mainitsee edellisen veli Carl Gustaf von Bonsdorff, että „rekognitsionitaonnasta Turun ja Porin läänissä ei kruunu ole ennen eikä jälkeen Suomen yhdistämisen Venäjän keisarikuntaan minulle tuntemattomasta syystä kantanut muuta kuin tavallisen kahdenkertasen vasaraveron" [2]). Paria vuotta myöhemmin tuli sama C. G. von Bonsdorff Halikon kihlakunnan ruununvoudiksi ja siis tilaisuuteen itse noudattaa rekognitsionimaksua koskevia määräyksiä Kirjakkalan ruukkiin nähden. Vuosikymmenien tapa näyttää kuitenkin olleen voimakkaampi kuin asetuksen määräykset, koska Kirjakkala edelleenkin sai olla rauhassa. Kun sitten 14 p. heinäkuuta 1841 kankiraudan taonta tehtiin vapaaksi ja määrättiin, että vasaraveroa ei enää tullut suorittaa taonnan vaan ahjojen luvun mukaan; ja kun 10 p. helmik. 1868 vasaravero kokonaan poistettiin, eivät asiakirjat mainitse rekognitsionimaksusta puolta sanaa. Se oli jo kokonaan unohdettu.

Saman kohtalon alaiseksi näyttää rekognitsionimaksu joutuneen Ruotsissakin jo sangen aikaisin, jos sitä siellä ollenkaan on kannettu. V. 1825 väittää nim. „lakitieteen, talouden ja kaupan" professori Upsalan Yliopistossa Lars Georg Rabenius, että „v:n 1803 jälkeen tulleet uudet vasaralaitokset suorittavat kahdenkertasen vasaraveron, lisätystä taonnasta olisi maksettava rekognitsionimaksua $^2/_8$—1 riksiä kippunnalta, joka kuitenkin sittemmin on myös muutettu kahdenkertaseksi vasaraveroksi Kunink. kirje 11 p:ltä tammik. 1805" [3]). Käytäntö oli siis täälläkin muodostanut oman lakinsa ilman hallitusvallan erityistä toimenpidettä, koskapa lakitieteen professori ei, ilmiön syitä etsiessään löydä muuta hallinnollista määräystä kuin kunink. kirjeen 11 p:ltä tammik. 1805, jolla rekognitsionimaksu muka „on muutettu kahdenkertaseksi vasaraveroksi".

1) J. G. von Bonsdorff: Finlands kamerallagfarenhet I s. 258.
2) C. G. von Bonsdorff: Debiterings och beskattningsverket s. 152—53.
3) C. G. Rabenius: Lärobok i svenska kamerallagfarenheten § 360.

Historiallista kirjallisuutta.

Joh. Ludv. Runeberg. Hans lif och hans diktning II. Skildrad af *Werner Söderhjelm.* (J. L. Runeberg. Hänen elämänsä ja runoutensa). Ruotsalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjoituksia.

Tämä valtainen, yli 500 suurta sivua täyttävä, volyymi päättää sen elämäkerrallisen esityksen Runebergistä, jonka ensimäinen osa ilmestyi runoilijan 100-vuotispäiväksi. Hänen elämänsä jälkimäinen osa Porvooseen muuttamisesta kuolemaan asti, toukokuusta 1838 toukokuuhun 1877, on nyt kuvauksen esineenä.

Ensimäinen luku antaa vilkkaan ja mieltäkiinnittävän kuvan Runebergin oloista, koti- ja seuraelämästä Porvoon kaupungissa ja maatilalla Kroksnäsissä. Runoilijan luonne ja sisäinen ihminen selviää meille siitä paremmin kuin yleensä koko edellisestä osasta. Erityisen viehätyksen tälle luvulle antaa se seikka, että saamme nähdä hänet — paitsi vieraiden luonakävijöiden — myöskin oman vaimonsa Fredrikan kuvaamana. Ja lukijan täytyy tunnustaa, että Runeberg säilyy sympaattisena näinkin läheltä nähtynä. Vaikeampi on samalla myötätunnolla lähestyä hänen opettajaolemustaan, joka esitetään seuraavassa luvussa; eikä se näy aivan jakamatonta ihastusta herättäneen aikoinansa Porvoon lukiolaisissakaan.

Runoilijana kasvaa ja syventyy Runeberg Porvoossa ollessaan. Hänen maineensa leviää ulkopuolelle oman maan ja Ruotsin rajoja, ja hänen personansa kohoaa edustamaan Suomen kansan parhaimmistoa, sen jaloimpia harrastuksia. Ensi kertoja kokoontuu ihailevan nuorison yleinen kunnioitus hänen ympärillensä yliopiston riemujuhlassa 1840. Kolmas luku, jossa tätä innostunutta isänmaallista juhlaa käsitellään, on ankarasti ottaen pieni poikkeus aineesta, mutta ajankuvana niin hauska, että sen mielihyvällä lukee. Varsinkin on siinä pantu painoa siihen tuttavalliseen seurusteluun ja lähestymiseen suomalaisten ja venäläisten oppineiden sekä kirjailijain kesken, joka antoi tälle tilaisuudelle oman erikoisen leiman yliopistojuhliemme joukossa.

Tämän yleisen ajan- ja olojenkuvauksen jälkeen käydään sitten tekemään selkoa Runebergin runoudesta: Vanhan puutarhurin kirjeistä, Jouluillasta, Nadeshdasta, kolmannesta kokoelmasta Runoja ja Kuningas Fjalarista. Lukija tuntee kirjoittajan liikkuvan siinä omalla oikealla alallaan, niin seikkaperäisesti ja varmasti hän kehittää näkyviin ajatuksensa, olipa sitten kysymyksessä teosten esihistoria: runoilijan saamat vaikutukset ja käyttämät lähteet, tai selonteko itse aineesta: sen kokoonpanosta, esitystavasta ja kielellisestä tyylistä, taikkapa esteettisen arvon määrääminen.

Tekijä osuu mielestäni oikeaan huomauttaessaan „Vanhan puutarhurin kirjeiden" runollisen itsetunnustuksen tapaista luonnetta ja verratessaan niissä ilmenevää panteistista vivahdusta Goethen panteismiin. „Jouluillan" selostelussa on otettu huomioon Estlanderin ja Vaseniuksen mielipiteet. Mutta asiallisemmin tulkitsee prof. Söderhjelm runoelman, kun hän kieltäytyy kohottamasta Augusta neitiä tai Pistoolia jompaakumpaa yksin sen päähenkilöksi, vaan osottaa heidän molempien seisovan etualalla tuossa vakavasävyisessä talvikuvassa, jonka lopussa isänmaallinen innostus tuulahtaa ensi kertaa voimakkaana ja kantavana Runebergin runoudessa. „Nadeshdan" romanttisen luonteen ja Almqvistista tulleet vaikutukset on tekijä merkinnyt, noudattaen edeltäjiensä Runeberg-tutkijain viittauksia. Huomautus tämän runoelman heikosta todellisuussävystä ja luonteenkuvauksen ylimalkaisuudesta sattuu paikalleen. Ja kerrassaan loistavaa on se, mitä hän puhuu „Kuningas Fjalarin" tyylistä sekä sen suhteesta Ossianin lauluihin. Sensijaan en olisi halukas kokonaan yhtymään siihen selitykseen, minkä hän antaa sen

sisällyksestä, pannen pääpainon Oihonnon ja Hjalmarin kuvauksiin ja sivuuttaen itse Fjalarin traagillisuuden. Totta on, että Runeberg on tunnetussa vastauksessaan Snellmanin arvosteluun Kuningas Fjalarista eksynyt samoihin teoreettisiin umpisokkeloihin kuin vanhan ajan estetiikka, puhuessaan Fjalarin „rikoksesta" jumalia vastaan sekä sitä seuraavasta „rangaistuksesta". Mutta jos jätämme nämä traagillisen käsitteeseen siihen aikaan liittyneet oppisanat syrjään, niin minusta tuntuu kuitenkin kuin olisi runoilija selittäessään Fjalarin itsekkäisyyden kukistumisen runoelman pääajatukseksi satuttanut syvemmälle sen ydinkohtaan. — Runebergin suorasanaisista kirjoituksista sekä mietelmistä ja kirjeistä puhuessa on tekijällä taas tilaisuus johtaa meidät lähelle runoilijaa, näkemään hänen sielunsa optimistista uskoa, sopusointua ja rauhaa.

Kirjan jälkimäisen puoliskon alkuluku kuvaa sen ajan yleissävyä ja oloja, jolloin Vänrikit ilmestyivät. Selonteko itse Vänrikeistä sitten on mielestäni paras kirjallinen analyysi, mitä tämä laaja elämäkerta sisältää. Se on samalla kertaa selvä, tyhjentävä ja vilpitön, ja luulen voitavan siihen laajoissa piireissä yhtyä. Runebergin virsirunouden arvosta on tekijä sensijaan kieltäytynyt lausumasta lopullista mielipidettään. Minusta tämä pidättyminen tuskin oli tarpeen. Runeberg ei kaikesta asianharrastuksestaan huolimatta ollut mikään virsirunoilija kuten esim. Stenbäck, ja senvuoksi hänen tuotteistansakin tällä alalla useimmat ovat vailla todellista voimaa jo tehoa: siitä ei päästä mihinkään, katsottiinpa asiaa uskonnollisen tunteen tai yleensä runollisten kauneusarvojen kannalta. Ja sääli on ajatella, että täysissä luomavoimissa oleva runoilija kahdeksi pitkäksi vuodeksi sidottiin tähän lamaavaan työhön, johon hän tuskin lienee tuntenut muuta kutsumusta kuin kansalaisvelvollisuuden.

Runebergin draamallisia tuotteita, joita elämäkerran kirjoittaja sitten käypi selostelemaan — esittäen m. m. eräitä vähän tunnettuja, kesken jääneitä yrityksiä — ei hän puolueettomalla arvostelullaan tahdokkaan pelastaa ajan kuluttavalta kritiikiltä „En voi" komedian hupaisuus tuntuu raskaalta ja „Salaminin kuninkaiden" syvät ajatukset peittyvät tiiviiksi punotun diktsionin taakse. Jälkimäisestä kappaleesta puhuessaan on tekijällä tilaisuus vertailla sitä Sofoklesiin ja Shakespeareen, joihin jo edelliset tutkijat ovat viitanneet. — Runoilijan loppuvuosien kuvauksessa ovat Fredrika Runebergin tarkat muistiinpanot olleet tekijälle suurena apuna. Kenties liian huomattavan sijan ovat esityksessä saaneet Runebergin taantuvat mielipiteet kansallisuus- ja kielikysymyksessä, sillä eihän niillä ole mitään yleisempää merkitystä. — Loppusanaseksi on tekijä hahmostellut yleisarvostelun Runebergin asemasta Europan kirjallisuudessa ja hänen merkityksestään meillä. Paikoin ovat sen vertailut ja suunnat pikemmin skitseeratut kevyellä kädellä kuin viimeistellen harkitut, mutta joka tapauksessa huomioonotettavat.

Edellisessä olen jo merkinnyt mielipiteeni teoksen eri luvuista. Onkin hankalaa ja tarpeetonta ryhtyä yksityiskohtaisempaan arvosteluun. Sillä yleisvaikutelma tästä osasta on eheä ja vastaansanomaton — mielestäni vielä ehyempi ja plastillisempi kuin edellisestä — ja tarvittaisiin laajaa todistelua, ennenkuin voitaisiin osoittaa jossakin kohdassa ehkä eroava mielipide täysin perusteltuna.

Ennenkuin tämmöinen valtava kokonaiskuva Runebergin elämästä ja runoudesta on voitu saada aikaan, on pitänyt olla käsillä paljon aineksia ja yksityiskohdat muokattuja. Ja sittenkin se on vaatinut vuosikausien uutteran työn. Strömborgin ja Fredrika Runebergin biografiset muistiinpanot ovat varsinkin olleet apuna elämän ulkonaista juoksua kuvattaessa. Ja Estlanderin tarkalla aistilla suorittama analyysi Runebergin runoudesta, täydennettynä prof. Mortensenin, Sylwanin, Vaseniuksen y. m. selonteoilla, on

rikastuttanut esteettiset havainnot. Liian vähän huomiota tuntuu kuitenkin saaneen osakseen se puoli Runebergin sisäistä kehitystä, jota prof. Aspelin edustaa kirjoituksellaan „Runebergin suomalaisuus“. Mutta kokonaisuudessa täytyy myöntää, että prof. Söderhjelm on monissa kohdissa sivuuttanut edeltäjänsä, kartuttanut huomioita, selventänyt piirteitä ja seulonut ainekset uudestaan. Niin elävää kuin paikka paikoin onkin hänen historiallinen esityksensä tai psykologinen erittelynsä, on esteettinen selonteko mielestäni hänen kirjansa vahvin puoli. Hänen menettelynsä kirjallisessa analyysissä ja arvosteluissa on niin selvää ja vakuuttavaa, että se epäilemättä painaa leimansa monen lukijan mielipiteihin, kumoo vanhettuneita harhaluuloja ja avaa näkemään Runebergissä kauneuksia, joita ennen tuskin on tullut siinä määrin huomanneeksikaan. Hänen kirjansa asettaa eteemme runoilijan pääasiassa nykyajan vastaanottokyvyn mukaan arvosteltuna eikä vaadi, että me tukahduttaisimme oman käsityksemme ja eläytyisimme kokonaan sen ajan ilmapiiriin ja käsitystapoihin, omistaen esim. „Mustasukkaisuuden yöt“ samalla ihastuksella kuin „Joutsen“ laulun tai „Salaminin kuninkaat“ yhtä suurella nautinnolla kuin „Kuningas Fjalarin“. Kumminkin kulkee läpi teoksen lämmin myötätunnon pohjavirta, antaen kuvauksille paikoin runollista lentoa ja väriä itse erittelyillekin. Tämä myötätunto on siksi personallista laatua, ettei sitä voi pitää yksistään edellisiltä tutkijoilta perittynä, vaan siinä ilmenee elämäkerrankirjoittajan oman sielun sukulaisuus kuvattavaansa. Ja sehän on ensimäinen ja suurin edellytys keskinäisen ymmärtämisen syntymiselle runoilijan ja kirjallisuushistorioitsijan välillä. Prof. Söderhjelmin kirjassa se edellytys on olemassa, eikä se suinkaan ole pienin tämän teoksen ansioista, joka moneksi aikaa säilyttänee arvonsa parhaimpana elämäkerrallisena ja kaunotieteellisenä esityksenä, mitä Runebergistä — tai yleensä yhdestäkään tässä maassa syntyneestä runoilijasta — on kirjoitettu. *V. T.*

*

Eliel Aspelin-Haapkylä, Suomalaisen teatterin historia I. Prof. Aspelin-Haapkylä on saanut tehtäväkseen kirjoittaa sen kauniin palasen maamme sivistyshistoriaa, mikä sisältyy suomalaisen teatterin alkuvaiheisiin, luettuna vuoteen 1905 asti, jolloin päättyi tässä kansallisessa taidelaitoksessa Bergbom-sisarusten muistettava johtajakausi. Ensimäisenä tuloksena tästä työstä on yllämainittu I osa. Se käsittää teatterin esihistorian, alkaen vuoden 1848 vaiheilta ja ulottuen varsinaiseen perustamisvuoteen 1872. Jatkoksi lupaa tekijä kaksi osaa, joista viimeinen paisunee koko joukon suuremmaksi nyt käsillä olevaa ensimäistä. — Lähteinä on etupäässä ajan sanomalehdistö, yksityiset muistiinpanot, muistelmat sekä lukuisat kirjeet.

Tässä alkuosassa saamme ensinnä tutustua 1840—50 luvun sanomalehdissä ilmeneviin ensimäisiin toivorikkaihin herätyksiin. Näemme että suomalaisen näyttämön aikaansaaminen on silloin kangastanut, paitsi P. Hannikaisen ja J. F. Lagervallin, myöskin Z. Topeliuksen ja Fr. Cygnæuksen mielessä. Mutta kun ruotsalainen teatteri sitten perustetaan ja elää 1860-luvun alussa loistokauttaan, huomataankin ettei siitä tule toivottua apua suomenkieliselle näytelmätaiteelle. Se työntää luotaan ensimäisen suomalaisen näyttelijäkyvyn Osk. Gröneqvistin (Vilhon). Suomalaisen teatterikoulun suunnitelmat menevät myttyyn, samoinkuin E. Nervanderin nuorekkaan rohkeat aatteet kiertelevästä kaksikielisestä näyttelijäseurueesta. Vaikka ulkonaisia esteitä siis ilmenee, on 60-luku sisäisesti valmistuskautta. Silloin luodaan kirjalliset edellytykset kansankieliselle näyttämötaiteelle lukuisien suomennosten, mutta varsinkin Aleksis Kiven kuolemattomien alkuperäisten draamojen kautta, ja silloin kasvaa ja kehittyy se johtajapari, joka ennen pitkää astuu ottamaan ohjat käsiinsä.

Emilie ja Kaarlo Bergbom joutuvat melkein kuin tietämättään sen ajanvirran valtaan, joka suuntaa heidän elämänsä kulun yhteistoimintaan kansallisen näyttämön hyväksi. Luonteeltaan ja lahjoiltaan erilaisina he jo nuoruudessa tukevat toisiaan. Kaarlo on laajempi henki ja luova kyky, mutta eräissä suhteissa avuton taiteilijaluonne, joka tarvitsee käytännöllisen ja jäntevän Emilien apua. Ja kun Kaarlon täytyy olojen pakosta uhrata ensin runoilijahaaveensa ja sitten tiedemiestoiveensa — samaten kuin voimme aavistaa Emiliessäkin ehkä tapahtuneen jonkunlaisen uhrauksen personallisen elämän alalla — niin he tapaavat toisensa ja liittyvät eroamattomasti yhteen julkisessa, isänmaallisen hengen kannattamassa toiminnassa. He ovat molemmat valmistuneet teatterinjohtoon omalla tavallaan. Kaarlo on kouluttunut siihen monipuolisesti omien näytelmätuotteidensa ja laajojen kirjallisten tutkimustensa kautta sekä kehittämällä johtajasilmäänsä niinhyvin kotimaassa kuin ulkomaamatkoillaan. Emilie taas on yritteliäisyydellään ja rohkeudellaan hankkinut itselleen näytäntötilaisuuksien toimeenpanossa ja järjestämisessä semmoisen käytännöllisen kokemuksen, joka hedelmällisellä tavalla täydentää veljen luontaisia taipumuksia.

Kiven „Lean“ loistava esittäminen toukokuun 10 p:nä 1869, josta tavallisesti luetaan Suomal. teatterin alku, on ensimäinen suuri näyttämövoitto suomen kielellä. Se on yhdellä nykäyksellä siirtänyt toiveet suomenkielisestä näyttämöstä lähelle toteutumista, antanut intoa ja uskallusta. Seuraavina vuosina saavat Bergbomit koetella voimiansa vielä suuremmissa tehtävissä ja yhtä suurella menestyksellä. Ne suomalaiset oopperaesitykset, jotka silloin saadaan aikaan, synnyttävät kansallisen riemastuksen, josta on maine kuulunut myöhempiinkin sukupolviin. Ja vaikka tielle tuleekin monta poikkitelaa, ei suomalaisen teatterin syntyminen voi enää vuosittain viipyä. Yleisön sydän on jo voitettu. Ne Kaarlo Bergbomin pontevat sanat, jotka hän vuoden 1872 alussa ulkomailta palattuaan kirjoitti Kirjalliseen Kuukauslehteen ja Morgonbladiin, todistaen perusteellisesti kansankielisen näyttämön mahdolliseksi ja välttämättömäksi meillä, ne olivat kuin kantakivi teatterille. Toukok. 22 p:nä merkittiin Uuden teatterin ravintolassa pidetyssä kansalaiskokouksessa Suomalainen teatteri virallisesti perustetuksi.

Olen kertonut pääsuunnan tästä teoksesta, joka sisältää monta ainakin nuoremmalle sukupolvelle tuntematonta tai hämärästi tunnettua piirrettä, esim. Arkadia seurasta, Helsingin suomalaisesta seurasta, ensimäisistä suomal. oopperailloista ja yleensä noiden vuosikymmenien riennoista, jolloin täällä maamme pääkaupungissa alettiin luoda pohjaa suomenkieliselle sivistykselle. Suurimman tilan ottaa Bergbomien elämän kuvaus. Se on suoritettu yksityiskohtaisesti ja lämmöllä. Ne monet kirjeet, joiden avulla tekijä valaisee toht. Bergbomin taipumusten ja kyvyn kehitystä, luovatkin hänestä kuvan, joka painuu elävänä lukijan mieleen. Mutta ellei neiti Bergbomin olemus kirkastu samanlaiseen voimaan ja suuruuteen, ei syy siihen ole yksistään tekijän.

Lähempi arvostelu jääköön siksi, kunnes muut osat ovat ilmestyneet ja voidaan paremmin katseella mitata, missä määrin suunnitellut suhteet yhteydessä pitävät paikkansa ja miten tämän osan alkuviittaukset sulautuvat kehityksen kokonaiskulkuun. Kirjoittaja on käynyt tehtäväänsä vanhan tiedemiehen kouluttuneella tasaisuudella ja asiallisuudella. Hän ei sähkötä lukijaa värikkäällä yksityispiirteiden rikkaudella eikä avaa hänelle ajan sielullista sävyä syventymällä tarkemmin luonteiden selvittelyyn, vaan hän merkitsee tapahtumien historiallisen kulun suurissa pääpiirteissään. Siitä on hänen esityksensä saanut asiallista puolueettomuutta ja jonkunlaisen tyynen eepillisyyden leiman.

V. T.

Lyhyitä tiedonantoja.

Tutkimuksessaan „*Napoleonic Exiles in America 1815—1819*“ (Johns Hopkins University Studies XXIII: 9—10) julkaisee *J. S. Reeves* tietoja eräistä Napoleonin kannattajista, jotka jouduttuaan heinäkuussa 1815 karkoitetuiksi kotimaastaan olivat siirtyneet Pohjoisamerikan Yhdysvaltoihin. Kun heidän yrityksensä „Demopolis“-nimisen siirtolan perustamiseksi Alabamaan olivat rauenneet, muodostivat he „Napoleonilaisen liittokunnan“, jonka tarkoituksena oli Amerikassa oleskelevan Joseph Bonaparten kohottaminen Mexikon valtaistuimelle. He perustivat suunnitelmiensa edistämiseksi Texasiin „Champ d'Asile“-nimisen siirtolan, joka kuitenkin sekin ennen pitkää hajosi.

*

Ranskalainen historioitsija *Chuquet* esittää aikakauskirjassa *Séances et Travaux de l'Acad. des Sciences moral. et polit. (Nov. 1905*) eräiden sekä mies- että naispuolisten kätyrien välittämiä rauhanneuvotteluja espanjalaisten ja ranskalaisen Pyreneitten-armeijan päällikön *Dugommierin* kesken v. 1794. Espanjalaiset vaativat tällöin m. m. itsenäisen kuningaskunnan perustamista Dauphinille, Louis XVI:nnen pojalle. Neuvottelut raukesivat kuitenkin tuloksitta.

*

Globus-lehdessä (XC: 13) tehdään selkoa *Zelia Nuttallin* espanjalaisiin ja japanilaisiin lähteihin perustuvista tutkimuksista Japanin ja Mexikon välisistä kauppasuhteista 17:nnen vuosisadan alkuvuosina. Tekijä näyttää toteen, että tämän kauppayhteyden varsinainen perustaja oli juuri shoguni *Tokugawa Jyeyasu,* mikadojen masentaja, feodaliaateliston kukistaja ja Japanin eristämispolitikan ensimäinen edustaja. Erään fransiskanimunkin välityksellä ilmoitti Jyeyasu v. 1601 Philippinien kuvernörille haluavansa Mexikon kanssa kauppayhteyttä — Philippinien ja Mexikon kesken vallitsi nim. silloin erittäin vilkas kaupankäynti — ja kun v. 1608 Luzoniin oli nimitetty uusi kuvernöri, onnistuikin shogunin toteuttaa tuumansa. Espanjalaisen *Rodrigo de Viveron* johtamana purjehti elokuussa 1610 ensimäinen japanilainen retkikunta Mexikoon; lähetystössä oli m. m. 23 japanilaista kauppiasta. Mexikon varakuningas *Luis de Velasco* puolestaan lähetti maaliskuussa 1611 edustajansa *Don Sebastian Viscainon* Japaniin; runsaitten lahjojen joukossa oli muuan Madridissa valettu kirkonkello, joka vielä on nähtävänä Kino-Sanin temppelissä — ensimäinen laatuaan mikadojen valtakunnassa. Shogunin suostumuksella rakennutti Viscaino Japanissa laivan, millä hän sitten purjehtien kartoitti rannat ja lahdet 40:teen pohj. leveysasteeseen saakka, häikäilemättä antaen satamille espanjalaisten pyhimysten nimet. Kartat, joista valmistettiin useita jäljennöksiä, joutuivat shogunin ja Espanjan kuninkaan haltuun.

Tämä ystävyydensuhde muuttui kuitenkin pian pääasiassa lähetyssaarnaajain uskonkiihkon vaikutuksesta. Protestanttinen ja katolilainen pakanalähetys törmäsivät Japanissa yhteen, josta seurasi loppumaton jono selkkauk-

sia. Heinäk. 18 p:nä 1612 päiväämässään kirjeessä varoittaa Jyeyasu varakuningasta liiallisesta lähetyskiihkosta: „Buddhalaisissa kirjoissa — lausuu hän — sanotaan vaikeaksi sen kääntäminen, jolla itsellään ei ole halua uskonvaihtoon. Parasta lienee siis, jos herkeätte kääntämisyrityksinenne meidän maassamme. Vaan toiselta puolelta voitte enentää tänne purjehtivien alustenne määrää; siten edistetään yhteisiä harrastuksiamme, yhteistä etuamme. Kaikki laivanne voivat poikkeuksitta laskea satamiimme; olen siitä julistanut ankarat määräykset.“

Shogunin kohteliaat ja maltilliset varoitukset kajahtivat sen pahempi kuulematta. Tosin oleskeli yielä v. 1613 180 japanilaista $4^1/_2$ kuukautta Mexikossa, mutta välit kiristyivät kuitenkin kiristymistään, päättyen Jyeyasun pojanpojan *Jyemitsun* (1623—1651) kuuluisaan sulkemissääntöön, jonka mukaan japanilaiset kuolemanrangaistuksen uhalla kiellettiin jättämästä maan rajoja ja kaikilta kristityiltä, lukuunottamatta nöyryytettyjä hollantilaisia, suljettiin pääsy maahan (1638). — Philippineillä asuvien 15,000 japanilaisten arvelee tekijä kuitenkin ainakin osittain jatkaneen merenkulkuaan Mexikon satamiin. Heidän vaikutustaan osottanevat m. m. Tyynenmeren rantamailla asuvien intianiheimojen keskuudessa vielä nytkin käytetyt, ruohosta tahi palmunlehvistä valmistetut sadevaipat, jotka varmasti eivät ole amerikalaista alkuperää.

*

Suurta huomiota herättäviin tuloksiin on ranskalainen historioitsija *P. Lemonnier (Revue d. Quest. hist. Janv. 1906)* joutunut tutkiessaan ranskalaisen papiston maaomaisuutta vallankumouksen edellisinä vuosikymmeninä. Hän nim. kumoo väitteen, että kirkolla muka olisi hallussaan ollut kolmannes, jopa puoletkin Ranskan koko pinta-alasta. Hänen julkaisemistaan numeroista mainittakoon, että La Rochellen piirissä oli ainoastaan $3_{,87}$ prosenttia maa-alueesta kirkon hallussa, Rochefortissa vieläkin vähemmän — ainoastaan $1_{,56}$ prosenttia.

*

Aikakauskirjassa *Zeitschrift d. Vereins für hessische Geschichte* (N. F. XXIX: 74 ja seur.) näyttää *Albert Huyskens* toteen, ettei oletettua Henri II:n ja saksalaisten protestanttien välistä *sopimusta Friedewaldissa* v. 1551 ensinkään ole solmittu. Aikaisempien, Dilichin kronikkaan perustuvien otaksumisten mukaan olisi mainittu sopimus tehty jälkeen Lochauin neuvottelujen (Lokakuun alussa v. 1551), mutta ennen Chambordin sopimusta (15 p. tammik. 1552). Erehdys on nähtävästi aiheutunut niistä neuvotteluista, mitkä protestanttiset ruhtinaat *keskenään* toimeenpanivat Friedewaldissa helmikuulla 1552.

*

Yliopistollisessa väitöskirjassaan *„Die Schlacht bei Sempach“* tukee *E. Stoessel* pontevasti väitettä, että schweiziläisten asevoima Sempachin taistelussa ehdottomasti oli itävaltalaisia lukuisampi. Liittolaisten voiton arvelee tekijä osittain myös aiheutuneen uudesta, edullisemmasta taistelujärjestyksestä,

n. s. „Gevierthaufentaktikistä." — Samassa kirjasessaan torjuu tekijä ehdottomasti väitteen, että muka Winkelried olisi esiintymisellään lopullisesti vaikuttanut taistelun onnelliseen ratkaisuun.

*

Richard Scholz on aikakauskirjassa „Historische Vierteljahrsschrift" (IX: 4) julkaissut huomiota herättävän luonteenkuvauksen Bonifacius VIII:sta. Tutkimus tosin ei pääkohdissa muuta jo yleisesti vakaantunutta käsitystä tästä rappeutuneen paavinvallan tyypillisestä edustajasta eikä niinmuodoin tarjoa mitään sanottavasti uutta. Mutta sen suuri ansio on ensi sijassa tarkassa lähdekritiikissä, jonka puute tähänastisissa, samaa aihetta käsittelevissä teoksissa on ollut varsin tuntuva.

Scholz rakentaa tutkimuksensa — jos jätämme mainitsematta Groseaun ja Rooman oikeudenkäyntien pöytäkirjoja — ensi sijassa kahdelle lähettiläs Gerau de Albalaton syyskuussa 1301 ja helmikuussa 1302 lähettämälle kirjeelle sekä erään corberalaisen papin, Laurentius Martinin kirjoittamalle päiväkirjalle, joka käsittää v. 1302:n ensimäisen neljänneksen.

Mainittujen oikeudenkäyntien pöytäkirjat ottaa tekijä yksityiskohtaisen kritiikin alaisiksi. Hän huomauttaa, että kuulusteluissa esiintyvien todistajain lausunnot eivät ole omintakeisia; kussakin eri todistajaryhmässä ovat itsenäisimmät henkilöt vaikuttaneet lausunnoillaan muiden vakaumukseen. Scholz siis ei — kuten esim. Wenck (Philipp der Schöne von Frankreich, seine Persönlichkeit und das Urteil der Zeitgenossen") katso näitä todisteluja täysin sitoviksi, jos kohta hän myöntääkin todistajain yksimielisyyden ja syytteiden yhtäpitäväisyyden siksi tärkeäksi ilmiöksi, ettei sitä saata olla huomioon ottamatta Bonifacius VIII:nnen rikollisuutta tutkittaessa. „Todistajat ovat tosiaankin kokeneet sen, minkä he kuulusteluissa kertovat."

Bonifacius oli luonteeltaan hehkuvan intohimoinen ja hänen tahtonsa oli taipumaton. Hillitsemätön vallan- ja kunnianhimo johti hänet itsejumaloimiseen ja aikalaistensa — niin ylhäisten kuin alhaistenkin — äärettömään halveksimiseen. Hän oli ivallinen dialektikko ja raaka voimaluonne, jossa hurskautta, ihanteellisuutta ei tavata rahtuakaan. Jouduttuaan espanjalaisen lääkärinsä Arnaldo de Villanovan johdettavaksi antautui hän intohimoisesti alkemian, astrologian y. m. salaisten tieteiden harjoittelemiseen. Siveellisissä rikoksissa ja intohimoissa oli hän keskiajan kehnoimpien paavien veroinen.

Mutta — huomauttaa Scholz — tässä kuten ainakin on meidän haettava syitä myöskin ajan hengessä ja yksilön ympäristössä. Bonifacius oli kieltämättä rikollinen — ja syyllisyys johtuu ensi sijassa hänen omasta turmeltuneesta luonteestaan — mutta hän ei myöskään ollut aikaansa paljoa kehnompi. Hänkin oli noita lukemattomia tunnottomia ivailijoita, jotka elämän nautinnossa näkivät korkeimman ihanteen; mutta paavin kohtalo oli kovempi kuin toisten, koska hän seisoi niin yksin. Hänellä, sanotaan, ei ollut ainoatakaan ystävää, ei elämässä eikä kuolemassakaan. Itse oli hän sen aiheuttanut rajattoman itsekkäisyytensä kautta. Ja voimakkaammat kuin yksilöllisyyden taipumattomin tahto ovat ajan virtaukset; kun kirkolliset ja valtiolliset voimat liittoutuneina nousivat vastarintaan häntä vastaan, sortui Bonifacius VIII omaan syyllisyyteensä.

W.

*

„Oma Maa“. Tietokirja Suomen kodeille-nimistä julkaisusarjaa on nyt 5 vihkoa ilmestynyt. Teoksen artikkeleista on suuri joukko puhtaasti historiallista ja historian aputieteitä käsitteleviä, joten varsinkin historian harrastajilla on täysi syy olla teokseen tyytyväisiä. Muuten tulemme seuraavassa numerossa laveammin käsittelemään tätä tietosanakirjaa.

*

Suomalaisen Kirjallisuuden seuran Snomi-sarjan neljännen jakson 4:s vihko sisältää kaksi huomattavaa elämäkerrallista tutkimusta, nim. herra *V. Salmisen D. E. D. Europaeus* tutkielman, joka jo aikaisemmin on ylipainoksena ilmestynyt, ja *G. I. Nymanin* esityksen pastori *A. A. Reinholmin elämäntyöstä.* Sekä kielentutkija Europaeus, Kullervorunoston pelastaja, että toht. Reinholm harjottivat suurenmoista keräilytyötä, ja ovat varsinkin viimemainitun kokoelmat myöhemmille kultturihistorioitsijoille arvaamattoman tärkeät. Ja luonteensakin takia kumpikin näistä tutkijoista todella ansaitsee tulla uudelleen meidän polvemme ihmisten muistoon saatetuksi, jota paitsi nämä sujuvasti ja hauskasti kirjotetut elämäkerrat jo tyylinsä vuoksi ansaitsevat mahdollisimman laajoissa piireissä tutustumista.

*

Historian oppikirjojen alalla on mainittava kaksi huomattavaa uutuutta ruotsinkielellä: toinen on lehtori *V. K. E. Vichmannin* toimittama vanhan ja keskiajan luku- ja oppikirja koulun yläluokkia varten, toinen *O. Monteliuksen* ja *Emil Hildebrandin* Ruotsin vanhaa ja keskiaikaa käsittelevä oppikirja. Ruotsin vanha-aika, historian takainen aika, on saanut osakseen hyvin laajan alan, kuten sen luonnollisesti tuleekin suhteellisen pituutensa vuoksi saada. Toivoaksemme tulemme pian tilaisuuteen lähemmin ottamaan puheeksi nämä kaksi nyt vain nimeltä mainittua teosta.

*

Historiallisen Aikakauskirjan toimituksesta on muiden töidensä takia tämän vuoden alusta eronnut maisteri *Kaarlo Blomstedt.* Hänen sijaansa ovat toimitukseen liittyneet herrat *Atle Vilskman* ja *A. R. Cederberg.*

Luettelo

Suomessa ilmestyneestä historiallisesta kirjallisuudesta joulukuun loppupuoliskolla v. 1906*).

Andersson, Otto: Inhemska musiksträfvanden i äldre tider. (Finsk Musikrevy).

Aspelin-Haapkylä, Eliel: Elias Brenner ja uudemman ajan maalaustaide Suomessa Ruotsin aikana. (Oma Maa).

Grotenfelt, Kustavi: Gotlannin entisestä suomalaisesta nimestä Voijonmaa. (Virittäjä).

Gummerus, Herman: Minnen från Peter-Paulsfästning. (Albumi Valan II).

Gummerus, Jaakko: Suomalaisten käännytys kristinuskoon. (Oma Maa).

Hartman, Torsten: Borgå stads historia I. Werner Söderström & C:o.

Heikel, Viktor: Gymnastikens historia II, 1. Helios.

Hohenthal, Otto M.: En kort återblick på U. V:s tjugufemåriga verksamhet. (Albumi Valan II).

Hultin, Arvid: Finlands litteratur under storhetstiden. Helios.

Karsten, Rafael: Några drag af humanitetsidéns utveckling. (Albumi Valan II).

„ *T. E.:* Minnen af forntysk kultur i Österbotten. (Ibidem).

N(ervander), E.: Fredrik Cygnaeusen 100-vuotisen muistopäivän johdosta 1 p:nä Huhtikuuta 1907 (Kansanvalistusseuran Kalenteri).

„ Toner som förklingat för 70 år sedan. (Finsk Musikrevy.)

Nyman, G. I.: H. A. Reinholm (Suomi 4:s jakso 4:s osa).

Nyman, O. A.: Piirteitä Suomen kirjaltajaliiton toiminnasta vuosina 1897—1907. (Kirjaltajaliiton albumi).

Näs, Jakob: Österbottningarna i boerkriget. (Albumi Valan II).

Palmén, E. G.: Sanomalehdistö ja sen kehitys. (Oma Maa).

Setälä, E. N.: Gottlundin pilajuttu sensorista. (Valvoja).

Spjut, Einar: Drag ur Mustasaari sockens häfder. (Albumi Valan II).

Suolahti, Hugo: Indogermanisten kansain alkukoti uusimman tutkimuksen valossa. (Valvoja).

Söderhjelm, Werner: Ett franskt geografiskt kompendium från fjortonhundratalet och dess framställning af Norden. (Suom. maantiet. seuran Julkaisuja VII).

„ Johan Ludvig Runeberg II. Ruotsal. Kirjallis. Seura.

*) Käytännöllisten syiden vuoksi tulee kunkin vuoden Historiallisen Aikakauskirjan viime numeroon aijottu luettelo vuoden kuluessa ilmestyneestä historiallisesta kirjallisuudesta tästälähin aina seuraavan vuoden ensi numeroon. — *Toimitus.*

Tallgren, Aarne: Auringonpalvelemisesta Pohjois-Europassa esihistoriallisena aikana. (Valvoja).

„ Eikö pronssikautta ole ollut olemassa? (Valvoja).

Tikkanen, J. J.: Keskiaikaisen taiteen luonteesta. (Valvoja).

Vasenius, V.: J. H. Erkko, Muutamia ääriviivoja. (Valvoja).

Vest, Eliel: Diego Velasquez. (Albumi Valan II).

Westermarck, Helene: Till Adelaide Ehrnrooths minne. (Nutid).

Wilskman, Ivar: Idrotten i Finland III—IV. Helios.

Ylönen, Kaarlo: Eräs ulkomaalaisen lausunto Suomesta ja suomenkielestä 1700-luvun alkupuolelta. (Virittäjä).

Merkantilismin käsitys kansallisrikkaudesta.

Tutkimuksia Ruotsin merkantilismin teoriiasta vapauden ajan alkupuolella.

Kirjoittanut **Yrjö Jahnsson.**

I.

Kun vertaa toisiinsa Ruotsin taloudellista kirjallisuutta ennen vuotta 1719 ja jälkeen sen, huomaa miten tämä kirjallisuus mainitun vuoden jälkeen silmin nähtävästi alkaa elpyä. Ruotsin suurvalta-unelmat olivat ainiaaksi häipyneet, ja vastaansanomattomalla voimalla valtasi mielet se käsitys, että Ruotsilla ei enää ollut mahdollisuutta muulla tavoin kuin rauhallisen kehityksen kautta saada korvausta suurvalta-asemansa menettämisestä. Valtiomuodon muutoksen kautta oli yksityisellä henkilöllä nyt suurempi mahdollisuus kuin ennen kirjallisen toimintansa kautta vaikuttaa maansa kohtaloihin. Vaikka ulkopuolella lainsäätäjien piiriä, saattoi hän kuitenkin hyvin ja sattuvasti esittämällä mietteensä vaikuttaa asiain käsittelyyn valtiopäivillä, kollegioissa ja neuvostossa. Silloiset vallanpitäjät eivät pitäneetkään arvoansa alentavana ottaa huomioon tällaisia »neuvoja». Päinvastoin he usein juuri kääntyivät yleisön puoleen pyytäen kansalaisia lausumaan mielipiteensä eri kysymyksistä.

Taloudellisten asiain virkistynyttä kirjallista käsittelyä vastasi myös virkeämpi toiminta itse lainsäädännön alalla. Ehdotus toisensa perästä ilmestyi koettaen yhä tarkoituksen mukaisemmin järjestää taloudellista kehitystä. Tuskinpa mikään taloudellisen elämän ala jäi tämän lainsäädäntötoiminnan ulkopuolelle.

Taloushistorijoitsijoille on vapauden aika mieltäkiinnittävä siitäkin syystä, että tämä aikakausi taloudellisen lainsäädännön kehityksen suhteen muodostaa luonnollisen kokonaisuuden. Sitä ennen oli, kuten olemme huomauttaneet, kehitys tällä alalla ollut paljon hitaampi. Jo yksin vallinnut sotatilakin ja valtakunnan vaikea poliittinen asema oli vaikuttanut, että yleinen huomio ei ehtinyt erityisesti kiintyä käytännölliseen toimintaan taloudellisella alalla eikä tämän tapaisten kysymysten

kirjalliseen käsittelyyn. Ja kun vapaudenaika sitte oli ohi, näemme että varsinkin taloudellinen kirjallisuus huomattavasti vähenee. Jos taloudellista lainsäädäntöä edelleen jatkuukin, ei se enää samassa määrässä kuin ennen ole ikäänkuin johtunut yleisestä mielipiteestä. Valtiollinen määräämisvalta oli suureksi osaksi siirtynyt yhden miehen, kuninkaan käsiin. Samassa näyttää suuren yhteiskunnan edesvastuun tunne asiain kehittymisestä tulleen paljoa pienemmäksi, ja sen mukaan kirjallinen harrastuskin vähenee.

Puheena olevan ajan ja erittäinkin silloin vaikuttaneiden taloudellisten kirjailijoiden mielipiteiden tutkiminen ei siis ole mielenkiintoa vailla. Seuraavalla esityksellä ei kuitenkaan ole tarkoitus valaista koko vapauden aikana huomattavissa olevaa taloudellisten mielipiteiden kehitystä. Rajoitumme ensiksikin siihen suuntaan, joka mainittuna aikana yleensä oli vallitsevana — olemme tottuneet näitä enemmän tai vähemmän yhtenäisiä taloudellisia käsityksiä kutsumaan »merkantilismiksi» — ja siinäkin ainoastaan yhteen, tosin suunnan määräämiselle erittäin tärkeään kysymykseen: mikä oli merkantilismin oppi kansallisrikkaudesta. Kun vuosisadan keskipaikoilla Ranskassa alkava fysiokratiia vapauden ajan myöhempänä osana jo alkaa vaikuttaa kirjailijoitten mielipiteisiin Ruotsissakin, olemme, voidaksemme tutkia merkantilismin mielipiteitä sellaisina kuin tämä opinsuunta puhtaana, ilman fysiokratiian vaikutusta ilmenee, kiinnittäneet erittäin huomiotamme aikakauden ensimäisiin vuosikymmeniin, jolloin fysiokratiian vaikutusta ei tarvitse ottaa lukuun siitä yksinkertaisesta syystä, että fysiokratiia silloin ei vielä ollut syntynyt.

II.

Merkantilismin peruskäsityksenä näkee usein esitettävän väitteen, että jalot metallit ovat todellisin rikkaus ja että senvuoksi se maa, jolla on enimmän metallirahaa, samalla on rikkain ([1]). Emme epäile

([1]) Kts. esim. myöhemmistä Ruotsin oloja koskevista teoksista Heikki Renvall, Fysiokratian vaikutus Ruotsin-Suomen kansantaloudelliseen kirjallisuuteen 18-vuosisadan loppupuoliskolla. Helsingissä 1899 (sivu 1), joka teos juuri koskettelee puheena olevaa aikakakautta. Valaisevaa on verrata Renvallin varmaa definitsioonia merkantilismista siihen yleisin piirtein laadittuun määritelmään, jonka E. Leser esittää merkantilismia koskevassa artikkelissaan kokoelmassa Handwörterbuch der Staatwissenschaften. — Kts. edelleen K. D. Bollfras, Handelsbalansens ställning i Sverige 1859—1880. Stockholm 1882 sivu 3. — Gunnar Lindström: Suomen kaupasta Aleksanteri I:sen aikana, I Järjestymisvuodet 1808—1812. Helsingissä 1905, siv. 1. — Kts. kuitenkin myös Georg Schauman'in, arvostelua yllämainitusta Renvallin tutkimuksesta. (Juridisk Tidskrift 1900 sivut 392—432).

erehtyvämme väittäessämme, että meillä juuri tämä käsitys tähän asti on ollut aivan yleinen. Nimenomaan on mainittu ajatuskanta esitetty myös Ruotsin vapauden aikaiselle merkantilismille oleellisena. Pitääkö tämä käsitys paikkansa?

Katsokaamme miten vapauden ajan taloudelliset kirjailijat itse vastasivat kysymykseen: mikä on todellinen kansallisrikkaus?

Backmansson, myöhemmin aateloituna Nordencrantz, oli yksi aikakauden huomattavimmista auktoriteeteista taloudellisella alalla. Kirjassaan Arcana Oeconomiae et Commercii eller Handelens och Hushåldnings-Värkets Hemligheter ([1]) joka ilmestyi vuonna 1730, siis vapauden ajan alkupuolelta, ottaa hän vastattavakseen kysymykseen »mitä oikeastaan on kutsuttava kansan rikkaudeksi?» ([2]). Hän myöntää silloin, että hopeaa ja kultaa on pidetty jaloimpina metalleina, joita ihmisillä on, ja kun niillä voi saada kaikkea, on suurinkin tyhmyri, jos hänellä vaan on riittävästi rahoja, yleisön silmissä kunnon mies (braf man). Niin kaukana on kuitenkin, sanoo hän, se käsitys, että kulta ja hopea olisivat jaloimmat rikkaudet, todellisesta asianlaidasta, että ne päinvastoin, jollei niitä oikein käytetä, voivat olla vahingollisiakin nimittäin silloin, jos niitä on liika paljon tai jos niitä on liika vähän ([3]). Toisessa paikassa hän vielä nimenomaan uudistaa sen väitteen, että »kulta ja hopea eivät suinkaan ole maan etevin aarre, vaan viljelys, teollisuus ja kauppa,» joka voi siinä tapauksessa, että omat varat eivät riitä, hankkia toisten tuotteita. Kultaa ja hopeaa voi kyllä maassa olla sekä liian paljon että liian vähän. Sillä jos kaikilla ihmisillä olisi riittävästi rahaa, kuka silloin tekisi työtä. »Sen vuoksi näyttää minusta», lausuu tekijä, »siltä, että köyhä väestö maassa, kunhan sitä vaan oikein johdetaan, on suurempi aarre ja siunaus kuin kaikki hopea ja kulta, ja ettei herra Jumala olekaan suotta tehnyt sellaista eroitusta ihmisten välille» ([4]).

Voisiko todellakaan jyrkemmin ja yksipuolisemmin kieltää rahan merkitystä rikkautena ja asettaa työ kansan suurimmaksi aarteeksi?

Olisi kuitenkin väärin syyttää tekijää sellaisesta yksipuolisuudesta, johon edellinen lause näyttää antavan aihetta. Esittämämme lauseen jälkeen on tekijällä seuraava kohta, jossa käsitteelle »kansan rikkaus» annetaan laajempikin sisältö.

([1]) Kts. Andreas Bacmanson, Arcana Oeconomiae et commercii eller Handelens och Hushåldnings-Wärkets Hemligheter — I Tom. Stockholm 1730. s. 51—55.

([2]) Kts. sama teos s. 44.

([3]) Sama teos s. 51—2.

([4]) Main. teos. siv. 53.

»Kansan rikkautena» kirjoittaa tekijä »näyttää täytyvän ymmärtää kaikki se, mitä luonto on eduksemme ja käytettäväksemme antanut ja sitä ei suinkaan ole vaan kulta ja hopea, vaan kaikki se, mihin vaihdettuna kultaa ja hopeaa voidaan käyttää ihmisten hyödyksi (»som ifrån Guld och Silfver kan förvandlas till menniskans nytta»), mukavuudeksi ja koristukseksi niinkuin ruoka, asunto ja talon kalut (bohag) y. m. Erittäinkin on maan asema, teollisuus, kauppa, kaikenlaiset tiedot, taitoisuudet ja niiden harjoittajat (Konster, Konstnärer ([1])», opinnot ja järkevät, kaikessa toimivat miehet sekä muu sellainen arvosteltava vastaavaksi kaikkia mailman muita rikkauksia tai ainakin ansaitsevaksi ensimäisen arvosijan niiden joukossa. Samaten ovat tottuneet merimiehet ja maa- ja meritaisteluihin harjaantuneet sotamiehet, laivat, ampumavarat sodassa ja muut siihen kuuluvat ainekset y. m. jalo rikkaus, vieläpä jalompi kuin kalliimmat kivet varsinkin, jos ne ovat saatavissa oikeaan aikaan ja niissä tilaisuuksissa, jolloin niitä tarvitaan. Muuten on vaikea selvitellä kaikkea, mitä oikeastaan on kutsuttava maan aarteeksi ja rikkaudeksi, sillä sellaista näyttää olevan enemmän, kuin että niitä yhtäkkiä voisi ymmärtää.» Siinä on siis definitsiooni, jota ei ainakaan voi yksipuolisuudesta syyttää.

Nordencrantzin kirjoitustapa on yleensä varsin pitkäveteinen. Hän palaa yhä uudestaan samaan asiaan kosketellen sitä eri puolilta. Niinpä hän tämänkin kysymyksen suhteen yhä uudistaa sen väitteensä, että kulta ja hopea eivät suinkaan ole varsinainen rikkaus. Viitaten englantilaisen Davenantin ([2]) mietteisiin, sanoo ([3]) hän esim. myöhemmin, että jos kultaa ja hopeaa yhtäkkiä tulee maahan niin paljon, että ne estävät asukkaiden halun jatkaa työtänsä, silloin ne ovat vahingollisin rikkaus, mikä voi maahan tulla. »Kulta ja hopea», jatkaa hän taas »ovat kokonaan hyödytön ja vahingollinen tavara, jos ne eivät ole liikkeessä palvelemassa kauppaa ja kehittämässä (fortdrifva) teollisuutta.»

Olemme verrattain laajalti esittäneet Nordencrantzin mielipiteitä siitä, mikä on kansan rikkaus. Siten olemme tahtoneet nimenomaan jo ennakolta käydä vastustamaan sitä ehkä esitettävää vastaväitettä, että

---

(1) Sanan „konster“ kääntämisen suhteen vrt. esim. Backmansson s. 54. ja Arnberg Anteckningar om frihetstidens politista ekonomie, I Handeln och Näringarna. Upsala 1868 sivut 68 ja 75.

(2) Davenant oli Englannissa „tuonnin ja viennin ylitarkastajana“. Hänen kirjallinen toimintansa kuuluu aikaan 1695—1709. Hän kuoli vuonna 1714. Vrt. Lippertin artikkelia kokoelmassa Handwörterbuch der Staatswissenschaften. 2 painos, siv. 140—141, sekä Roscher, zur Geschichte der englischen Volkwirtschaftslehre, Leipzig 1851, siv. 109—114.

(3) Kts. sama teos siv. 53—4.

muka ne hänen lausuntonsa, joissa hän vastustaa käsitystä, että raha on todellinen rikkaus, olisivat olleet vain joitakin satunnaisia mielijohteita ilman varsinaista merkitystä hänen kannalleen. Ne useat esimerkit, jotka edellä olemme maininneet — ja joita kyllä vielä voisi lisätä, — todistavat, että tämä ei suinkaan ole asianlaita, vaan että se perusajatus, josta hän lähti todellakin oli aivan toinen, kuin mitä varhemmin on merkantilismin lähtökohtana pidetty.

Toinen kysymys on sitte, missä määrässä Nordencrantzin käsitys oli kuvaavaa aikakaudelle yleensä. Siinä suhteessa on meidän myöntäminen, että hän, vaikka olikin aikakautensa huomattavimpia auktoriteetteja taloudellisten kysymysten suhteen, kuitenkin eräissä kohdin välistä hyvinkin jyrkästi, jopa pilkallisestikin, ryhtyi vastustamaan niitä, jotka vallitsevasta systeemistä tahtoivat vetää sen äärimmäiset johtopäätökset. Siten hän ei suinkaan ollut minkään huippuunsa asti kehitetyn teollisuussuojeluksen ystävä. Kun esim. 1755—6 valtiopäivillä ehdotettiin entistä ahtaampaa lainsäädäntöä silloisten tehtaitten hyväksi, ettei nimittäin uusia tehtaita enää saisi perustaa entisten kanssa kilpailemaan, sai Nordencrantz siitä aihetta lausua »että etuoikeudet tekevät ihmiset aaseiksi, jotka käyvät hitaasti eteenpäin ja pysähtyvät jokaisesta esteestä» (1). On kuitenkin muistettava, että mainitussakin tilaisuudessa Nordencrantzin kanta pääsi voitolle, joten hänen mielipiteensä kyllä ovat pidettävät ainakin maltillisemmalle ja vallalla olevalle merkantilismille ominaisina. Luonnollistahan sentään on, että yhden henkilön mielipiteistä ei vielä voida laajempia johtopäätöksiä tehdä. Tarkastelkaamme siis muittenkin aikaisempien merkantilistien lausuntoja kysymyksessä olevasta asiasta.

Mies, jota ei ainakaan voi moittia liiasta vapaamielisyydestä, teollisuutta koskevissa asioissa, oli teollisuuskonttoorin komissaario Erik Salander. Hän oli itse teollisuuden harjoittaja; virkatoimena oli hänellä juuri teollisuuden etujen valvominen. Hän esiintyikin aina johdonmukaisesti teollisuuden etuja kannattaen ja vaatien sille yhä tehokkaampaa suojelusta. Malmström kutsuu häntä »fanaattiseksi silloisen teollisuusjärjestelmän kannattajaksi». (2)

Salander on erityisesti kirjasessaan »Systematiska Nöd-hielps tankar» (3) vuodelta 1730 lausunut mietteitä siitä, mitä on pidettävä

(1) Kts. Arnberg siv. 147. Vrt. myös Malmström, Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. Andra upplagan. Delvis omarbetad. Stockholm 1893—1901, tässä kohden erittäin IV: 441—5.

(2) Malmström IV: 68.

(3) Kirjan täydellinen nimi on: Systematiske Nöd-Hielps Tankar eller okulstöteliga Grund-Satser til Välgång för Höga och Låga i et Fattigt Land der Penningen har rymt,

kansallisrikkautena ja mihin tämä rikkaus perustuu. Mainittuna vuonna ei Salander kyllä vielä ollut teollisuuskonttoorin komissaariona; päätös teollisuuskonttorin perustamisesta tehtiin vasta v:n 1738 valtiopäivillä. Mutta jo tässä kirjasessaan esiintyy hän samoja periaatteita kannattaen kuin myöhemminkin.

Ensimäinen perussääntö, jonka kautta voidaan pelastua köyhyydestä ja päästä rikkauteen ja hyvinvointiin, sanoo Salander teoksessaan, »on työ ja uutteruus; mitään muuta varmaa ja pysyvää keinoa ei siihen koskaan voida keksiä. Kokemus näyttää, että se kansa, jolla on työhön pantuna paljon väkeä tai asukkaita, on aina yleisessä voimassa ja kyvyissä toisia edellä. Se kansa taas, jolla on vähän asukkaita ja joka laiminlyö työnsä ja luottaa vaan luonnon omaan antavuuteen, se on tavallisesti köyhä ja kurja sekä yleisessä että yksityisessä katsannossa. Perustuksen tähän on Jumala itse pannut antaessaan ihmiskunnan ruumiilliselle hyvinvoinnille järkähtämättömän säännön sanoissa: »otsasi hiessä pitää sinun leipäsi syömän».

»Koska siis työ on maan ja kansan menestymisen perustus», sanoo kirjoittaja edempänä, »on tutkittava mihin se on kohdistettava ja miten se on järjestettävä, että toivottu rikkaus ja onni siitä seuraisi». (1) Tämän todellisen työn esineenä on ensiksi maanviljelys, sitte vuorityö, käsityö ja tehdasteollisuus sekä lopuksi kauppa ja merenkulku. Tekijä uudistaa vielä, että »nämä ovat ainoat, jotka voivat, kun ne ovat hyvässä voimassa, hankkia maalle ja valtakunnalle kunniaa, rikkautta ja varmuutta. Jos niitä puuttuu, hiipii köyhyys sisään huolimatta kaikista hallituksen viisaista periaatteista eikä silloin auta mitään, jos muut kansakunnat jonkun aikaa antaisivat tällaiselle heikolle valtakunnalle avustusta. Kun perustus on heikko, silloin ei voi luottaa siihen, että rakennus on kauemmin kestävä (2)». Tällaisissa tapauksissa ei ole muuta apukeinoa kuin ryhtyä tuumaamaan, mitä edellä mainittujen elinkeinojen parantamiseksi ja aikaan saamiseksi on tehtävä.

Valaiseva tälle kysymykselle on vielä sekin tekijän toisessa yhteydessä esittämä huomautus, että Espanjankin on täytynyt, »huolimatta paljosta kullasta ja hopeasta sekä hedelmällisestä maasta», ryhtyä teollisuutta kehittämään, kun se on nähnyt, ettei se muuten voisi ylläpitää voimaansa (3).

Näringen ligger öde och Vinsten är försvunnen; Begrundade af en som önskar allas välmågo. Göteborg 1730.

(1) Main teos siv. 6—7.

(2) Sama teos sivu 9.

(3) Sama teos sivu 16.

»Voitto on helposti pakeneva. Jos sitä tahdotaan pitää luona, on tarpeen vahvat kiinnittimet.» »Kanava, jonka kautta voitto tulee valtakuntaan ja poistuu siitä, on työ» (1). Vaikeissa oloissa »ei ole muuta apukeinoa kuin työ ja ahkeruus, ja joka muuten tahtoo päästä vaikeuksista, tekee työtä suotta». »Joka ei tahdo työtä tehdä, ei hänen syömänkään pidä.» (2)

Ehkä vielä selvemmin kuin Salander on mielipiteensä tässä suhteessa esittänyt kansantalouden ensimäinen professori Ruotsissa Anders Berch. Hänen teoksensa on nimeltään »Inledning till allmänna Hushålningen (3). Se ilmestyi vuonna 1747. Kun säädyt itse olivat Berchin valinneet virkaansa ja valvoivat, ettei hän saanut opettaa mitään »harhaoppeja», on hänen teoksensa erityisesti katsottava olevan tyypillisen aikakautensa yleisille mielipiteille (4). Nousevan nuorison kasvattajana oli hänellä aivan erityinen tilaisuus oppilaisiinsa istuttaa niitä käsityksiä, jotka hän kansantaloudellisista kysymyksistä oli omannut.

Myöskin Berch vastusti sitä käsitystä, että raha olisi varsinainen kansallisrikkaus. Hän ei kyllä, yhtä vähän kuin edellisetkään kirjailijat, joiden mielipiteitä olemme esittäneet, kiellä rahan merkitystä liikkeen välittäjänä (5), mutta samoin kuin Nordencrantz, huomauttaa hänkin siitä vaarasta, joka syntyy, jos rahaa on liika paljon tai liika vähän yleisen liikkeen tarpeeksi. Edellisessä tapauksessa nousevat tavarain hinnat, jälkimäisessä tapauksessa taas laksevat (6). Rahalla siis on merkityksensä, mutta vaan suhteellinen. »Suurempi rahamäärä kuin mikä vastaa elinkeinojen ja liikkeiden tarpeita on rikkaus, joka on enemmän kuviteltua kuin todellista» (7). Näihin sanoihin pukee hän väitteensä, kuitenkin vähän myöhemmin huomauttaen, että yleensä on suurempi mahdollisuus, että rahaa tulee liikkeeseen liika vähän kuin että sitä tulee liika paljon (8).

Suoranaista, positiivista vastausta kysymykseen, mitä on pidettävä kansanrikkautena, ei Berch mainitussa teoksessaan anna. Muutamia, hänen tätä kysymystä koskevia mietteitään kuitenkin mainittakoon.

(1) Sama teos sivu 14.
(2) Sama teos, sivu 15.
(3) Anders Berch, Inledning till allmänna hushålningen, innefattande grunden till politie, oekonomie och cameral vetenskaperne. Till deras tjänst, som bivista de almänne föreläsningar inrättad af —. Stockhom 1747.
(4) Vrt. Arenberg sivut 97 ja 135.
(5) Berch s. 339.
(6) Sama teos s. 340.
(7) Sama teos s. 341.
(8) Sama teos s. 341.

»Taloustieteen tarkoitus on yhteiskunnan onnellisuus, (sällhet) (1). »Päämäärä johon pyritään, on hyvinvointi ja varallisuus, jota ilman eivät pienemmät eivätkä suuremmat kansat voi täyttää niitä velvollisuuksia, joihin ne Jumalan ja luonnon lakien kautta ovat velvoitetut (2)». »Välikappaleena, jonka kautta kaikkia luotuja tavaroita käytetään ja nautitaan, on työ» (3). Erityisesti pitää Berch tärkeänä asukasluvun suuruutta: »se on se perustus, josta yhteiskunnan voima ja talous riippuvat» (4). Tärkein syy jonka vuoksi yhteiskuntia pidetään onnellisina senvuoksi, että niihin kuuluu paljon asukkaita, »on se sisäinen hyvinvointi, joka syntyy monen ihmisen ahkerasta työstä». »Kokemus osoittaa, että kansakunnat voivat kukistaa toisensa niin talouden kuin sodan kautta. Siten voidaan, kun tunnetaan jonkun maan asukasluku ja heidän toimialansa, saada selvä kuva maan voimasta tai heikkoudesta. Sillä yhteiskunnan onni ei riipu laajoista maa-aloista, elleivät ne ole asutut ja viljellyt» (5). Kansan lukuisuus taas on riippuvainen työn tilaisuuksista ja elämisen mahdollisuuksista, eikä se olekaan toivottava ilman näitä, joten hallitusmiesten on toimittava siihen suuntaan, että elinkeinoja mikäli mahdollista kehitetään (6).

Esitämme vielä vapauden ajan lopulta yhden kirjailijan määrittelyn Adolph Modeer sanoo kirjassaan »Försök till en allmän historia om Svea rikes handel», joka vuonna 1767 sai »Ruotsin isänmaallisen yhdistyksen» palkinnon, että, »rahat eivät oikeastaan tee valtiota rikkaaksi, vaan rauhallisuus, ahkeruus ja säästäväisyys ulkomaiden suhteen». Kirjoittaja näyttää täysin seisovan vapaudenaikaisen taloudellisen käsityksen kannalla. Jo se seikka, että hänen kirjansa sai palkinnon »Ruotsin isänmaalliselta yhdistykseltä» todistaa, että teoksessa lausutut mielipiteet eivät ainakaan suuresti eronneet yleensä hyväksytyistä käsityksistä.

Ne periaatteelliset lausunnot, jotka edellisessä olemme esittäneet, vastustavat kaikki sitä käsitystä, että merkantilismi olisi pitänyt rahaa kansan todellisena rikkautena. Mikäli yleinen mielipide nyt kosketelluissa järjestelmällisesti ajattelevien taloudellisten kirjailijain esityksissä pukeutui varmaan teoriaan, asettui se nimenomaan mainittua käsitystä vastustamaan. Missään ei näe rahaa esitettävän kansan rikkautena, vaan kansan voimana pidetään ihmisiä ja työtä. Valtion syvimpänä tehtävänä ei ole hankkia rahaa, vaan työtilaisuuksia kansalaisille.

(Jatk.)

(1) S. t. s:t 9 ja 15.
(2) S. t. s. 7.
(3) S. t. sivu 6.
(4) S. t. s. 30.
(5) S. t. s. 25.
(6) S. t. sivut 26 ja 39—40.

Uudenkaupungin palo v. 1685.

Kirjoittanut **Arne Jörgensen.**

Suuri tulipalo Uudessakaupungissa v. 1685 on mitä lähimmin yhteydessä maaherran sikäläisen vierailun ja tarkastuksen kanssa.

Turun ja Porin läänin maaherrana oli tähän aikaan vapaaherra Lorentz Creutz nuorempi, mies, jonka toiminta läänin korkeimpana johtajana tuotti läänille mitä hyödyllisimpiä tuloksia. Tärkeimmät toimenpiteet, joiden alkuunpanijaksi Creutziä mainitaan, eivät tosin suorastaan Uuttakaupunkia tahi ylimalkaan läänin läntistä osaa koske, mutta yleinen etu, yksityisen oikeus ja lain valvonta, nämät hänen järkähtämättömästi seuraamansa periaatteet läänin hallituksessa, tulivat tietysti jokaisen syrjimmäisenkin kylän hyväksi.

Vuonna 1683 Lorentz Creutz oli nimitetty Turun ja Porin läänin maaherraksi ja syksyllä v. 1685 teki hän matkan lääninsä läpi tutustuakseen ja perehtyäkseen sen oloihin. Luultavasti kulki hänen matkansa läänin kaikkiin kaupunkeihin, mutta kun *Naantalin* maistratti ei kokoontunut elokuun 12 p:n ja marraskuun 18 p:n välillä viimemainittuna vuonna, on sen vuoksi hyvinkin selitettävissä, ettei tämän kaupungin tuomiokirjoissa ole mainittu mitään maaherran siellä käynnistä; tämän olisi näet pitänyt tapahtua ensimäisinä päivinä syyskuuta. — *Uudessakaupungissa* vieraili maaherra 3 p:stä syyskuuta, luultavasti tuskin pitempää aikaa kuin vuorokauden, koska hän ei ollut läsnä siinä raastuvankokouksessa, joka pidettiin tulipalon takia 5:nä p:nä m. k. — *Raumalta* tiedämme että porvareja kehoitettiin laittamaan tiet ja sillat kuntoon sekä parantamaan aittansa maaherran odotettavissa olevan vierailun johdosta (Raumo Dombok 31. VIII. 1685) ja *Porin* tuomiokirjat tietävät kertoa syyskuun 7 p:nä valmistuksista, jotka maistratti sääti niinikään, koska maaherra oli kaupunkiin tulossa*). Porin raastuvanoikeuden seuraava istunto oli syyskuun 22 p:nä, joilloin vierailu jo oli ollut; pöytäkirjat eivät enään mitään mainitse maaherran käynnistä.

Saatuansa tiedon läänin ylimmän virkamiehen saapumisesta Uuteenkaupunkin tuli porvareille kiire. Ei ollut kaupunkia vieraillut niin korkea

---

*) Sillat olivat korjattavat, kadut puhdistettavat ja porvarien tuli kivääreillä olla maaherraa vastassa tulliportilla. Myöskin kehoitettiin asujamia maaherralle mainitsemaan, mitä kaupungille hyödyksi voisi olla.

herra sitte »kreivin aikojen».*) Oli luonnollista, että maaherra otettaisiin vastaan yhtä suurilla kunnianosoituksilla kuin muinoin Vasaborgin kreivi. Porvarikaarti, tämä sotaisa rykmentti, sai käskyn puhdistaa aseensa ja olla valmiina arvokkaasti esiintymään. — Ajat olivat muuttuneet ja olot edistyneet sinä puolena vuosisatana, joka oli kulunut ajasta, jolloin kreivi Gustaf Gustafsson otettiin juhlallisesti vastaan. Silloin oli maistratti pakotettu säätämään, että porvarien piti toimittaa itselleen kunnolliset vaatteet (hålla sig fålck lijk med deris Kläder); porvari kaartin määrättiin silloin hankkimaan itselleen kiväärit!

Syyskuun 3:na maaherra Lorentz Creutz saapui Salmen kartanoon, Vasaborgien vanhaan residenssiin, joka on noin kolmen kilometrin päässä itäänpäin kaupungista. Täällä olivat häntä vastassa kaupungin pormestari Zacharias Boëlius ja raati; luultavasti piti pormestari komean ja hienon puheen, koska näet sanotaan, että tervehdys oli asianmukainen ja sovelias (skyldig och tilbörlig salutation). Maaherra lupasi tulla kaupunkiin seuraavana päivänä jälkeenpuolenpäivän.

Koska kumminkin maaherra oli huomannut, että porvarit hommasivat juhlallista vastaanottoa, ja koska hän ei tahtonut aiheuttaa mitään vaivaa kenellekään, päättikin hän lähteä jo varhemmin kaupunkiin ja tulikin sinne kl. 7 aamulla kenenkään sitä aavistamatta. Torilla tapasi hän kaupungin pormestarin, joka tietysti hämillään kohtauksesta, kohteliaasti pyysi anteeksi, ettei porvaristo ollut tilaisuudessa juhlallisesti vastanottamaan hänen armollisuuttansa. — — —

Käytyään katsomassa kaupunkia maaherra lähti raastupaan, jossa oli läsnä istunnossa. Hänen pyynnöstään luettiin julki kaupungin privilegiot sekä kuninkaalliset asetukset kaupungin kaupasta. Juoksevia asioita käsiteltäissä tehtiin muun muassa päätös, joka nykyajan enteiden uskojille ja spiritisteille voisi antaa ajattelemisen aihetta. Päätettiin nim., että, jos lasitehtaan tirehtööri aikoisi uudestaan panna tehtaansa käymään (erityisistä syistä oli keskeytys tehtaan työssä tapahtunut), niin tämä olisi muutettava kaupungin salmen toiselle puolelle, Sorvakon kylään, eikä enään saisi olla kaupungin keskellä »tulivaaran taikka jonkun muun mahdollisesti tapahtuvan tapauksen takia.»

Raastuvan istunnon loputtua maaherra läksi paluumatkalle Salmelle. Mutta porvarit, jotka eivät olleet saaneet juhlallisesti ottaa läänin johtajaa vastaan, tahtoivat sen sijaan juhlallisesti sanoa hänelle jäähyväiset. Kaupungin kapteeni Erik Furuman oli komentanut kaartinsa täydessä asussa, kiväärit olalla, itäiselle tulliportille. Tultuaan tänne, maaherra

*) Uudenkaupungin „kreivin ajat" tarkoittavat sitä aikaa, jolloin kaupunki oli läänityksenä annettu kreivi Gustaf Gustafsson'ille (Vasaborg).

kutsui Furumanin luokseen ja kysyi, oliko aikomus ampua riemulaukauksia, johon Furuman antoi kieltävän vastauksen. Tyytyväisenä maaherra sanoi aikoneensakin kieltää ampumisen, kiitti Furumania hänen vaivoistaan ja toivoi kaikille onnellista tulevaisuutta heittäen jäähyväiset. (valedicerade).

Tuskin oli maaherra päässyt portin ulkopuolelle ja porvaristo komennettu marssimaan takaisin, ennenkuin jokunen ilo-laukaus kuului. Lojaaliset kansalaiset olivat kai niin kiihoittuneet isänmaalliseen intoon, etteivät voineet hillitä itseään. — — —

Ennenkuin maaherra pääsi Salmelle, näki hän savupilven nousevan taivaalle — tuli oli irti kaupungissa. Joku osa palavaa latinkia oli ammutusta kivääristä sytyttänyt heiniä, olkia ja lehtiä, joita oli koottu erääseen tulliportin lähellä olevaan talliin. Myrskyn vallitessä kipinät lensivät talosta taloon, liekit nielasivat kauniit kodit, tuli tuhosi suuret omaisuudet. Viiden tunnin kuluttua 80 taloa oli joutunut tulen uhriksi. Tulliportista salmea myöten aina torille asti oli kaikki palanut poroksi. Ei edes karjaa ehditty pelastaa. Ihmisetkin olivat hengen vaarassa, ja palohaavoja sai hyvin moni. Eräs porvari sai kuolonsa tässä surkeassa tilaisuudessa. Monet, jotka tulipalon nopean edistymisen takia olivat joutuneet valkean saartamiksi, koettivat pelastaa itseään veneillä salmelle — mutta väentungoksen kautta nämä joutuivat niin kiinni mutaan, ettei niitä saatu liikkumaan, ihmiset juoksivat mereen, jolloin juuri yksi heistä sai surmansa.*)

Ihmisvoima ei kyennyt estämään tulen edistystä. »Tämä tulipalo oli Jumalan vitsa ja syntien rangaistus, jota ei kukaan voinut hillitä» sanovat aikakirjat. —

Kohta huomattuaan tulipalon, kääntyi maaherra takaisin ja otti ylimmän johdon käsiinsä sammutustyössä. Henkensä uhalla kän itse otti innokkaasti osaa sammuttamiseen. — Sammutuskeinot eivät olleet tähän aikaan kovinkaan suuret. Kaupunkilaki vuodelta 1618 sääti (Rak. K. XXII § 5), että jokainen kaupunki oli jaettava neljään osaan, ja jokaisessa osassa oli vuosittain valittava 2 päämiestä, joista 6 sekä lisäksi yksi mies joka talosta niin pian kun tulipalo syttyi, piti saapua kirveellä, ämpärillä, tikapuilla ja sangoilla varustettuina tulta sammuttamaan, jos he sen jaksoivat tehdä. Neljännen osan miehet olivat mitä nykyään kutsuttaisi varaväeksi. Jokaisella talon omistajalla piti (§ 8) olla seitsemän kyynärän pituiset tikapuut, kahdentoista kyynärän pituinen tanko, tulikirves, ämpäri, sekä talonsa ulkopuolella tynnyri vettä; vuosittain

*) Der af en Bårgare Jacob Danielsson, genast satte liifwet till, så af elden, som honom förbränt hadhe och wattnet som honom fördränckt.

oli viranomaisten pidettävä tarkastus että kaikki oli lainmukaisessa kunnossa. Ettei kumminkaan kaikkia sääntöjä niin tarkasti seurattu huomataan niistä useista muistutuksista, joita raastuvan pöytäkirjoissa tavataan. Toista sataa vuotta sai kaupunki vielä odottaa erityistä tulipalojärjestelmää. »Kungl. Maj:s Bygnads och Brand-Ordning» 18 p:ltä elokuuta 1807 on tietääkseni ensimmäinen laatuaan Uudessakaupungissa. — Tässä muun muassa viidennen luvun kolmannessa pykälässä kielletään kolmen taalarin sakon uhalla jokaista omin luvin ampumasta kivääreillä kaduilla ja kujilla.

Kertomus tulipalosta raastuvan pöytäkirjoissa 5 p:nä syyskuuta 1685 päättyy seuraavaan valitusvirteen:

»Lopuksi koko kaupunki itkien valitti tätä suurta onnettomuutta ja kärsittyä vahinkoa, tietäen itsessään, että ei ollut mitään apua eikä lohdutusta paitsi — lähinnä Jumalaa — langeta polvilleen Hänen Majestettinsa, meidän kaikkein Kristillisimmän Kuninkaamme ja Herramme valtaistuimen edessä, näin alamaisimman — nöyrimmästi rukoilla armoa, apua, avustusta ja kuulemusta.»*)

Kuningas näyttikin ymmärtävänsä porvarien surkean aseman ja myönsi suuriakin helpotuksia kaupungille. Maaherran puoltosanat porvarien anomuksille antoivat näille tarpeellisen voiman. Lämpimästi hän näet niitä aina kannatti.

V. 1686 maaliskuun 22 p:nä Kaarle XI allekirjoitti asetuksen, jossa Uudenkaupungin porvaristo päästettiin kolmeksi vuodeksi vapaaksi kaikista veroista ja rasituksista, olkoon niillä mikä nimi tahansa; Creutzin piti kuitenkin valvoa etteivät pääsisi kaupungin verovapaudesta osallisiksi sellaiset, jotka eivät kaupunkiin kuuluneet. Vapaus oli laskettava tammikuun 1 p:stä v. 1687. — Mutta myöskin toisia helpotuksia tuli kaupungin osaksi. Kaupunkilaiset saivat ostaa talonpojilta rakennusaineksia ja puuta, jotta helpommin uudestaan voisivat rakentaa palaneet talonsa. Samalla kertaa (9 marrask. 1686) kuningas suostuu porvarien pyyntöön että kaupungin raatimiesten luku vähennettäisiin kuudesta neljään.

22 p:nä heinäkuuta 1696 kaupungin venemiesten luku vähennettiin kuudestatoista kolmeentoista; tähän helpotukseen oli myötävaikuttavana syynä toinen tulipalo (1691), joka tuhosi kaupungin läntisen puolen.

---

*) Sidst uthbrast samteliga Stadzens klagan medh tårar, uthöver denne deras stoora olycka och tagne skadha, icke wetandes sigh någon hielp eller hughswalan, uthan nest Gudh, om Nådh, hielp, oprättelse och bönhörelse in för Hans Kongl Maij:tz wår Aldra Christeligaste Konungz och Herres Thron, Underdån — Ödmiukeligast her medh til fota falla.

Suuret olivat onnettomuudet, jotka ison vihan ajat tuottivat Suomen kansalle. Uudenkaupungin palo v. 1685 oli kaupungin asukkaille surullinen enne tulevista kärsimyksistä.

„Then Swänska Argus“

varhaisemman vapaudenajan kuvaajana.

Kirj. **Ilona Starck.**

»Then Svänska Argus» on merkillisin Ruotsin moraalisista aikakauslehdistä. Sen ilmestyminen — joulukuussa 1732 — oli merkkitapaus Ruotsin kulttuurielämässä; uusi voima nousi sitä elvyttämään, kirjallisuuden voima. Helppotajuisesti ja hauskasti esittäessään yleisiä asioita herätti Argus suuressa yleisössä harrastuksen sellaisiin ja teki sille kirjallisuuden rakkaaksi. Argus oli myöskin sanomalehdistön etevin edeltäjä, ja sen ytimekäs, sattuva ja taipuisa kieli ja notkea muoto oli ennen kuulumatonta Ruotsissa. Siinä on nykyisruotsin perustus.

Näitten monien ansioiden ohella on Arguksella vielä yksi yhtä huomattava. Argus on kallisarvoinen lähde ajan tuntemiseen ja ymmärtämiseen. Se on välitön silmäys omaan aikaan, syvä sukellus siinä liikkuviin ajatuksiin ja mielipiteisiin, ihmisten arki- ja juhlaelämään. Ja se aika, jota Argus kuvaa, on vapaudenajan ensimäiset vuosikymmenet, tuo tärkeä aika, jolloin uudet aatteet Englannista ja Ranskasta löytävät Ruotsissa otollisen maaperän, jolloin vapauden ja rauhan vallitessa tieteellinen ja kirjallinen viljelys elpyy, valtiollinen elämä kehittyy ja taloudellinen hyvinvointi kasvaa siihen määrin, että elämäntapa ylellistyy ja mukavuuden ja hienouden vaatimukset nousevat.

Tällaisessa murrosajassa, jolloin uudet käsitystavat työntävät tieltään vanhaa, huomaa tarkkaaja paljon mieltäkiinnittävää ja moralisti paljon hylättävää ja moitittavaa. Tätä aikaa tarkasteli ja katseli kaikkiin suuntiin Argus, katseli tutkivin, epäilevin silmin, ivan hymy useasti huulillaan. Hänen kriitilliseen silmäänsä pistivät etupäässä ajan varjopuolet — ehkä senkin takia, että hän oli tutkittavaansa niin lähellä. Mutta Argus ei ainoastaan arvostellut ja ivannut; hänessä oli suuressa määrässä tuo valistusajan suuri usko tiedon voimaan: kun ihmiset vaan tietävät mikä on oikeaa ja hyveellistä, voi toivoa maailman paranevan. Sentähden

tuli heille näyttää, mikä oli huonoa ja väärää, tuli antaa heille tietoja, opettaa hyvettä ja laajentaa heidän harrastuspiiriään. Argus oli luonnollisestikin hyvin moraalinen ja hänellä oli siveyssaarnaajan vakavat mielipiteet. Hänen tehtävänsä oli »sanoa totuus ilman muuta tarkotusta». Mutta Arguksen suureksi kunniaksi on lausuttava, ettei hän kuitenkaan ollut vähääkään kuivakiskoinen ja ikävystyttävä. Niitä ominaisuuksia tahtoi hän kaikin tavoin välttää, hän tahtoi »ikäänkuin leikiten» opettaa ihmisille hyvettä. Siveysopin (Sedoläran) tuli olla »vaihtelevainen muodoissaan, monenlaatuinen kirjoitustavoissaan ja aina löytää uusia teitä» — koska pahekin joka päivä keksi uusia keinoja miellyttääkseen ihmisiä. Hauskasti puhuukin Argus vakavista asioista; milloin esittää hän kertomuksia ja vertauksia, milloin runoja ja vuoropuheluja, ja maustimena on huumori, sattuva satiiri, pureva iva. Ivaa pidettiinkin parhaimpana keinona paljastamaan ja parantamaan ihmisten tyhmyyksiä ja paheita. Argus sanoo: »Ihminen kuuntelee vakavaa kehotusta luopumaan virheistään kirkossa ja muualla yhtä suurella kunnialla kuin ennenkin, mutta pilkka sattuu hänen heikoimpaan kohtaansa, ihminen on ylpeä eikä tahdo tulla naurunalaiseksi.»

Jo ensimäisillä numeroillaan herätti Argus ääretöntä huomiota ja ihastusta, eivätkä nuo tunteet laimentuneet niiden kahden vuoden kuluessa, jolloin Argus ilmestyi. Keskiviikko tai torstai, jolloin tiedettin Arguksen tulevan, oli melkein juhlapäivä ruotsalaisille. Tavattomaan huomioon vaikutti sekin, ett'ei kukaan tuntenut julkaisijaa, eikä suuri yleisö kahteen vuoteen saanut uteliaisuuttaan tyydytetyksi. Luultiin niitä olevan monta, varsinkin kun Argus itse puhui »auktoreistaan.» Ei voitu aavistaa, että ylistetyn viikkolehden ainoa toimittaja oli nuori 24-vuotias kansliakolleegion ylim. kanslisti Olof Dalin — valistusaikakauden aatteiden ensimäinen edustaja Ruotsissa. Arguksen suurta suosiota kuvaa Celsiuksen lausunto 30 vuotta jälkeenpäin: »Useimmat meistä muistavat vielä, millaisella kaipauksella me odotimme sitä päivää, jolloin nämät lehdet jaettiin, ja kuinka me ryhdyimme niiden lukemiseen kuten käydään pöytään vatsa nälkäisenä.» Nykyajankin ihminen lukee Dalinin Argusta suurella mielenkiinnolla ja tutustuu hänen silmälasiensa kautta silloiseen ruotsalaiseen elämään. Monipuolisesti hän sitä esittääkin. Hän tutkii ajan yleisiä piirteitä ja vertaa sitä edellisen aikaan; hän tarkastaa seuraelämää, virkamiehiä, eri säätyluokkia ja naisen asemaa; hän pohtii uskonnollisia, valtiollisia ja taloudellisia kysymyksiä sekä lausuu ajatuksia kasvatuksesta ja äidinkielestä. Niin mielellään kuin Argus tuokin esiin huomionsa, ei hän sitä kuitenkaan tee vain kertoakseen, — kuten monet nykyaikaiset kirjailijat — vaan tuossa valistusajan pyhässä innossa parantaa ja hyödyttää.

Argus puhuu mielellään »vanhasta hyvästä ajasta» ja esittää menneisyyden yksinkertaisuuden, rehellisyyden ja todellisen kunnian aikana ja oman aikansa sen vastakohtana. Hän kertoo »Rouva Vanhasta Ruotsista» ja »Rouva Uudesta Ruotsista» seuraavaa:

»Täällä näette Vanhan Rouva Ruotsin erottamisen suurella loistolla. Kas kuinka läsnäolijat riemuitsevat sen sijaan että itkisivät. Toiset tosin näyttävät surun merkkejä; mutta heidän täytyy tanssia ilosta. Katsoppa, taaempana nurkassa seisovat sydämestään masentuneina hänen lähimmät sukulaisensa, jotka ovat: Ystävyys, Avomielisyys, Uskollisuus, Lainkuuliaisuus, Kohtuus, Säästäväisyys, Työnhalu, Mielenlujuus j. n. e. — — — Tuolla näette Uuden Rouva Ruotsin syntymän ja kehityksen. Voi kummaa! Katso kuinka häntä syleilee ja suutelee värjätty Rehellisyys, teeskennelty Ystävyys, Tekopyhyys, Silmäinpalvelus, Kohtuuttomuus, Ylpeys, Ylellisyys ja Hempeys j. n. e. Kas kuinka Nuori Rouva on yhtä vähän Vanhan kaltainen tavoissaan kuin nykyiset pikku paavit, munkit, syöttövasikat ja Rooman herrat ovat Manliuksien, Appiuksien, Gracchusten ja Scipioin kaltaisia. Helmassaan ruokkii hän rakkaita lapsiaan Taidonpuutetta ja Pääomanköyhyyttä. Mutta minä pelkään, että jos nämät lapset saavat elää muutaman vuoden, niin tekevät he lopun Tädistään. Jumala auttakoon Mylady Ahkeruutta pian tänne (en kutsu häntä Rouvaksi, sillä hän ei nyt enään ole ruotsalainen), niin saisivat nämät veitikat pötkiä pakoon maasta ja Nuori Rouva muuttuisi pian Vanhan kaltaiseksi.»

Näin ankarasti arvostelee Argus aikaansa. Kenties yleisin vika, minkä hän yhteiskunnasaa huomaa, on turhamaisuus, ylellisyys elintarvoissa. Se ilmenee käytöksessä ja puvussa, ruuassa ja juomassa. Herra Patriot — yksi Arguksen viidestä keskustelevasta päähenkilöstä — kertoo kuinka hän nuoruudessaan ei käyttänyt kalliimpaa vaatetta takkiinsa kuin 6:n taalerin kyynärältä maksavaa, kuinka hänen äitinsä kulki tykkimyssyssä, yksinkertaisessa röijyssä ja esiliina edessä arkipäivin ja vain suurina juhlina pukeutui silkkiin. Vasta morsiamina saivat tytöt silkkivaatteet, mutta silloinkin vaan siinä tapauksessa, että olivat ymmärtäneet hankkia itselleen kelpo miehen. Ja tuota ainoata silkkipukua käyttävät he sitten monta vuotta. Ainoastaan suuressa salissa oli seinäverhot, muita hopeakaluja ei näkynyt pöydällä kuin malja ja kannu. Ruokaa ja hyvää olutta sai jokainen, mutta jaloja viinejä ei kenenkään tarvinnut kaataa vaatteilleen eikä tulla sairaaksi liian hienosta ruuasta. Ulkomailta palattuaan kertoja kovin hämmästyy nähdessään kaiken muuttuneen. Isännät kuluttivat tuhansittain rahoja ja elivät hyvin; »emännät olivat koreita kuin paholainen,» ja tytöt olivat lentää ilmaan keveine koristeineen, sillä jo alusta alkaen piti olla silkkivaatteet, korva-

renkaat ja kaulavitjat kuten prinsessoilla. Kaikki huoneet olivat kalustettuja. Silkkisänkyjä, suuria peilejä ja pöytähopeaa näki kaikkialla. »Oikein sydäntäni kirvelee», sanoo Patriot, »kun ajattelen sitä ylellisyyttä, mikä säätyymme — porvarissäätyyn — niin on juurtunut, että se on aivan saanut porvarioikeuden». Hänen mielestään ei kauppiaan sopinut kilpailla ylhäisten kanssa vaatetuksessa, ruuassa ja huonekaluissa. — Vuoden 1733 hänen ylpeydestään sanotaan, ett'ei hän juo yhtä lajia viiniä, vaan monenlaisia ja valittuja eikä koskaan kuitenkaan saa kylläksensä. Joka päivä hän tahtoo uusia vaatteita ja tahtoo huoneittensa seinille ulkomaisia komeita verhoja, »muuten hän tulee pimeänaraksi ja omantunnonheikoksi». Ei myöskään entisajan yksinkertainen puutuoli hänelle kelpaa, hän on tottunut nojatuoleihin ja leposohviin.

Tällaiseen elämäntapaan ei Arguksen mielestä maalla ollenkaan ollut varoja: »Omaisuus on mitätön muodin ja ylellisyyden rinnalla.» Varmaan Argus liiankin räikeästi kuvasi aikansa pahoja puolia. Maan taloudellinen tila oli parantunut, ja se oikeutti myöskin ylellisempään elämään. Tuo »vanha hyvä aika» oli jo Stjernhjelmin mielestä yhtä huono ja saman pilkan arvoinen kuin Dalinin mielestä hänen aikansa.

Erityisesti on Arguksen ivan esineenä muodin ihailu ja »yleisen tavan» sokea kunnioittaminen. »Sanokaa minulle jokin asia, jota enemmän rakastetaan kuin viimeistä muotia», hän sanoo. Ja hän kertoo sadun siitä, mitenkä kuningatar Järki erotettiin hallituksesta ja mitenkä hänen sankarittarensa Ajatus kaatui taistelussa Yleistä Tapaa vastaan, sietämätön valta silloin alkoi — ja yhä jatkuu. Argus kehottaa lukijoitaan yhteisin voimin hänen kanssaan herättämään Ajatusta kuolleista ja vapauttamaan Järkeä kahleista ja saattamaan hänet takaisin valtaistuimelle, niin että Yleinen Tapa taas joutuisi siihen orjuuteen, missä sen tulee olla. Yrityksensä onnistumisesta hän ei liene niin varma, sillä hän näkee niin paljon yleisen tavan ja muodin orjia. Sellaisten — ja kaiken velttouden ja tyhjäntoimittaja elämän — täydellinen perikuva on *Petitmaitre*, jossa ei ole ollenkaan vakavuutta ja siveellistä ryhtiä. Häntä kuvaa Argus seuraavalla tavalla:

»Petitmaitre on kaksijalkainen eläin, joka on luotu kuin ihminen ja kasvatettu kun sylikoira. Heikko hän on kuin koulupoika tieteissä, mutta kuitenkin rohkea opettamaan kaikkia muita vapaitten ja tyhmien tapojensa mukaan. Aiheetta on hän ylimielinen ja joutuu epätoivoon mitättömistä seikoista; rehentelevä on hän seuroissa ja väsähtänyt yksikseen ollen. Kaikesta hän puhuu niinkuin se ei olisi mitään ja ei mistään niinkuin se olisi kaikki — tyhjää lorua vaan on hänen puheensa. Ei hän mitään niin rakasta kuin vaatteita, laiskuutta, pelaamista

ja vaimoväen suosiota. — Lyhyesti sanoen on hän oikea kiusankappale, mestari viettelemään nuorisoamme.»

Kuvausta jatketaan.

Petitmaitre nousee 9:n tai 10:n tienoissa aamupäivällä, syö keveän aamiaisen, pukeutuu ja katselee peiliin klo 12:een saakka, töllistelee Ritarihuoneen torilla klo 1:een, juttelee ilman yhtenäisyyttä keskustelussaan tuttaviensa kanssa, syö ylellisen päivällisen ja juo kahvia sekä ajelee vaunuissa ja käy vieraissa, kunnes hän 6:n aikaan pysähtyy jonkun pelipöydän ääreen tai tanssien viettää iltansa, syö illallista klo 11 tai klo 12 ja menee maata klo 1 seuraavana päivänä alkaakseen samaa elämää. — — Väliin on Petitmaitrellä ruotsalainen nimi, herra »Sprätthök» ja hänestä sanotaan, että hän tullessaan Guillemotin kahvilaan »heittäytyy huolimattomasti penkille, asettaa jalat pöydälle ja pyytää kupin kahvia». Tämän herra Sprätthökin äiti on Rouva Tyhmyys, joka on poikaansa kuletuttanut ulkomailla, ennen kaikkea vienyt hänet Pariisiin, ja tyytyväisenä matkan tuloksiin nyt huudahtaa:

»Nu äger han af grund sin Dans, sin Compliment, sin Ställning och sin Röst.»

Se on pääasia. Hän on myös oppinut ihailemaan kaikkea ulkomaalaista ja melkeinpä halveksimaan kaikkea ruotsalaista. Kun herrat Petitmaitret ja Sprätthökit kohtaavat toisensa, vilisee heidän puheensa ranskalaisia huudahduksia, sanoja (kirosanoja) ja lauseparsia. Mihinkään hyödylliseen ei Petitmaitre koskaan ryhdy eikä hänen mieleensä pälkähdäkään vakavasti valmistautua tulevaan tehtäväänsä, mutta kuitenkin on hän valmis valittamaan sitä, ettei kyllin nopeasti ylene.

Petitmaitren täydellinen vastakohta on hänen veljensä herra Gräl, pedantti — itseensä sulkeutunut, turhaan tietoonsa ja kokoelmiinsa rakastunut hedelmätön oppinut.

Oppineet riitelevät niin paljon ja vähäpätöisistä asioista, moittii Argus. Muuan sankari etsi puolueettomuutta (oväldighet) oppineitten luota. Totuus on yksi, ajatukset ovat kai myös samanlaiset, ajatteli hän. Mutta puolueita näki hän heidän keskuudessaan jos missään. Toiset tahtoivat auktoriteettiuskoa, toiset ajatuksenvapautta. Toiset sanoivat Aristotelesta jumalalliseksi, toiset lurjukseksi. — Kerran — kertoo Argus — riitelivat muutamat oppineet eräästä vanhasta merkillisestä käsikirjoituksesta. He panivat silmälasit nenälleen, kurottivat kaulojaan ja tutkivat ja katselivat. Tulos oli sitte se, että toinen sai toisen vakuutetuksi siitä, että pyhä *Gunichildus* oikeastaan pitikin kuulua pyhä *Grimchildus.* Filosoofeja moittii hän siitä, että he käyttävät termejä ja puhetapoja, joissa on enemmän sanoja kuin järkeä ja totuutta. Ja pedanttien »totuus» ei ole suurenarvoinen: sen äiti on Tietämättö-

myys ja esivanhemmat Herra Ylpeys ja Rouva Laiskuus. Arvostelua eivät pedantit ollenkaan siedä. Herra Hjärnbrott kertoo unissaan käyneensä vieraana oppineitten luona. He istuivat roomalaisen pöydän ympäri kreikkalaisilla istuimilla kirjojen keskellä. Seinää vasten näki hän lasikaapin, johon muuan henkilö oli suljettu ja näytti suloisesti ja tyytyväisenä nukkuvan. Se oli Arvostelu, ja muuan kuiskasi, että hän oli tuottanut niin paljon vaivaa, että hänet oli teljetty kaappiin ja avain tahallaan hukattu.

Oppineeksi tulee Arguksen mielestä seuraavan reseptin mukaan: »Kirjoita muistiisi vanhojen ja uusien auktorien nimet, vaiheet ja tärkeimmät ajatukset; aseta niin, että sekotat kaiken sen kenenkään huomaamatta siihen, mitä puhut tai kirjoitat; etsi heidän kokoelmansa ja julkaise ne ominasi; pidä huolta siitä, että nuori väki sinua peläten kunnioittaa ja pidä lainalauseita parhaina todistuksina!» Tällaisen järjettömän muistitiedon arvoinen on pedanttien harrastuskin: yksi kaivaa puutarhassa viisasten kiveä, toinen etsii 6000 vuotta sitten kadonnutta rengasta — Medium inter Spiritus & Corpus — ja kolmas hakee luomisessa hukkunutta Perpetuum mobilea. Kaikki kummalliset esineet ja kokoelmat ovat pedanttien ihastus. Mutta tuo turha ja hyödytön oppi suututtaa Argusta. Ennen kaikkea harmittaa häntä se, ett'eivät oppineet tahdo muille jakaa tietojaan, vaan pitävät salatun viisautensa itselleen ja vaativat sen perustalla osakseen muiden ihailun ja kunnioituksen. Arguksen mielestä olisi heidän paras ja luonnollisin tehtävänsä levittää tietoa ja siten höydyttää isänmaata. »Oppineen tulee olla kuin lamppu, joka kuluttaa itsensä hyödyttäessään muita», sanoo hän kauniisti.

Vaikk'ei Argus juuri näe itsenäisyyttä ja todellista, suurisuuntaista tutkimushalua aikansa oppineissa, tunnustaa hän kuitenkin, että on muutamia, jotka eivät ota osaa toisten turhamaisuuteen, vaan todella hyödyttävät isänmaata. Ja Argus on iloinen optimisti. Hänellä on luja usko, että tieto, valistus, järjellisyys ja totuus voittavat alaa ihmisten mielissä. Voitonvarmana hän huudahtaa: »Turhaa on asettua totuutta vastaan, niinkuin on turha estää julkista Jumalan päivää. En ymmärrä mitä totuuden vastustajat ajattelevat: kuvittelevat voivansa masentaa sen, joka vain voi voittaa, valaista pimeimmätkin asiat ja säteillä läpi paksuimpien muurien!»

Mutta ennenkuin aivan jätämme pedantin, annamme Arguksen kertoa, miten hän esiintyy seuroissa ja jokapäiväisessä käytännöllisessä elämässä. Pedantti loukkaantuu helposti, kursailee mielellään, vaikka kömpelösti ja tahtoo loistaa kuuluisain kirjailijain lauselmilla; hajamielinen hän on: kysyy monelta hyvältä tuttavalta, mikä hänen nimensä ja mikä hän on, sylkee lautapelille ja heittää arpanappulat lattialle; kirjoit-

taessaan etsii hän kynää, vaikka se on hänen suussaan, kaataa mustepullon paperille ja pistää sormensa kynttilän liekkiin lakkapuikon asemesta. Väliin on hän tahallaan hajamielinen näyttääkseen oppiinsa syventyneeltä.

Pedantti-parkaa on Argus pahoin pidellyt. Samoin vitsoo hän puolisivistystä ja lausuu ankaria sanoja liiallisesta, »joutavasta» opiskelusta, mikä vaan synnyttää terveelle yhteiskunnalle vahingollisen sivistyneen proletariatin, minkä juuret siis Ruotsissa ulottuvat kauvaksi ajassa. Opiskelevien lukumäärän täytyy vähentyä, arvelee Argus. Luulisipa nyt, että Argus on opin vastustaja, mutta sille syytökselle hymyilee Argus itsetietoisesti ja selittää: »Oppi on kahta laatua: toinen tekee hyveellisen ja viisan ihmisen, sitä hän ei koskaan tahdo estää. Hän toivoo, että jokainen torppari sen omaisi. Mutta opin, joka valmistaa lukeneita kirjamiehiä, tahtoo hän jättää pienemmän joukon haltuun, niin monelle ainoastaan kuin hengellisissä ja maallisissa viroissa tarvitaan, mutta ei useammille. — — Jos joka veitikka tahtoo kiivetä Pindukselle, käy pian niin, että niitä on useampia, jotka juoksevat palkan perään ja elävät siitä, kuin sellaisia, jotka hankkivat valtiolle varoja elättää väkensä. Opillinen sivistys on Arguksen mielestä etupäässä virkamiehiä varten. Näihinkin hän heittää tarkastavan silmäyksen ja huomaa paljon sanottavaa.

Kaiken ihmisten hyörinän ja pyörinän päämääränä — sanoo Argus — on saavuttaa onni, s. o. rikkautta, tulokkaita virkoja, korkea yhteiskunnallinen arvo. Mutta »tehdäkseen onnea» täytyy olla liukas kuin ankerias, kavala kuin kettu, myrkyllinen kuin käärme, täytyy imarrella, kerjätä, madella, pettää, kumartaa. Ruotsi on maa, jossa virat ovat parhain omaisuus, palkat parhaat tulot ja »sivutulot» parhaat korot; sellaisessa maassa ei niin välitetä yleisestä hyvästä ja virkojen kunnollisesta hoitamisesta. Virkaa pidetään ainoastaan leipäkannikan antajana. Sentähden on niin paljon »kerettiläisiä julkisissa viroissa»; niitä on »jokainen maallikko tai pappi, joka pitää valtion virkaa tai sielunhoitoa ainoastaan elatuskeinona; jokainen tyly, ylpeä ja kiukkuinen virkamies, joka vaivaa kaikkia anovia ja masentaa kohteliaitten mielen; jokainen virkamies, joka luottaa alempien taitavuuteen eikä anna itselleen niin paljon aikaa ja vaivaa, että oppisi tuntemaan tehtävänsä ja velvollisuutensa». Sitä huolimattomuutta ja pintapuolisuutta, joka virkamiesten keskuudessa tavataan ja niitä vähiä vaatimuksia, joita heille asetetaan, kuvaa m. m. seuraava lause: »Niinpian kuin nuorukainen on oppinut yhden kielen lisää äidinkielen rinnalla (usein hän ei osaa sitäkään) on hän oppinut; hän on kypsynyt ja kykenevä valtion palvelukseen; kunto ja ymmärrys ovat sivuseikkoja.» Kuten Petitmaitre tahtovat kaikki muutkin mahdol-

lisimman nopeasti yletä ilman ponnistuksia ja työtä. Kun joku on henkensä takaa juossut saadakseen viran ja vihdoin sen saanut, on se heti hänen mielestään liian halpa ja häntä kalvaa ääretön himo toiseen parempaan. »Jos voisitte yletä niinkuin kunnianhimossanne toivotte, ei mikään paavi tai sulttaani, ei tämän maailman ruhtinaskaan olisi varma valtikastaan», sanoo Argus. Lahjominen on myös pahe, joka jo on huomattavissa virkamiesten keskuudessa. Vahingollisten eläinten joukossa mainitaan näet »lahjoja-susi» (mutvargen), joka on »viekas eläin, hyvin sileä ja pehmeä». Argus puhuu myös »kruunun viran ostamisesta» ja »ihmisten ostamisesta». »Raha, rakas Celadon, ei ole mikään joutavuus; sillä saatte viran, nimen ja kunnian kaikkina aikoina.» Lahjojen vastaanottaminen on virkamiehen paras »sivutulo». Toimissaan osottavat virkamiehet hitautta ja liikaa muodollisuuksien intoa. Matkalla Glysisvalliin kertoo muuan entisajan suurmiehistä Argukselle, että hänen aikanaan oli päämäärä tehdä laki niin lyhyeksi ja selväksi kuin mahdollista, että käytäntöönpano olisi helpompi ja nopeampi. »Ah», vastaa Argus, »oikeusjuttu käy lentäen, ei mikään asia tule vuotta vanhemmaksi.» Sangen hauska on esitys Viranomaisesta (Vederbörande), jota kaikki etsivät ja hakevat kenenkään oikein tietämättä mikä ja missä hän on.

Eräässä kirjoituksessa esittää Argus Ruotsin neljän säädyn synnyn ja historian omaan aikaansa saakka. Tämä »Äfventyr om Rikzens Ständers upkomst» on hänen kuuluisan poliittis-historiallisen kertomuksensa »Sagan om hästen» edeltäjä. Maan vanhimmat asujamet olivat veljekset Hjalmar ja Valmar, aatelin ja talonpoikaissäädyn edustajat. Valmarin vanhin poika oli Byrger, joka lähetettiin hankkimaan taloon suolaa ja muita hyödyllisiä elintarpeita, ja veljesten henkisiä tarpeita tyydyttämään tuli Theodorus. Siten sai Ruotsi porvarinsa ja pappinsa.

Tarkastaessaan näitä eri säätyluokkia on Argus ehkä lempein aatelia kohtaan, tuntee erikoista sympatiaa siitä puhuessaan. Hän on m. m. lausunut siitä seuraavat kauniit sanat: »Tämä jalo ruumis, jonka jäsenet ovat panneet maailman ihmettelemään, naapurit pelkäämään ja jotka ovat tuottaneet isänmaalle kunniaa ja kaikkina aikoina saattaneet sadut puhumaan.» Mutta kuitenkin sen heikot puolet joutuvat hänen ivansa esineiksi, etupäässä aatelisylpeys. Runossa »Sann och falsk Åhra» sanotaan aatelisista:

»Och fast somliga skull' uti mangel af Adliga Pängar Sällia sitt arf, bortslösa sitt odal och andra bedraga, Fylla de dock en tid utaf åhra sin hungriga Maga.» Sellainen tyyppi kuin Petitmaitre on etupäässä tavattavissa korkea-aatelin keskuudessa, ja olemmehan nähneet, kuinka

armottomasti Argus siihen iski. Oikea aatelismies on sellainen, sanoo Argus ivallisesti, joka tietää ottaa huomioon sen edun, minkä korkea syntyperä ja etuoikeudet antavat hänelle, niin että pienempi väki häntä kunnioittaa; joka erottautuu rahvaasta ja pikku-ihmisistä komeitten vaatteitten, livreoitten, vaunujen ja vaakunan kautta; joka voi luulotella maailmalle, että hänen sukunsa maine ulottuu hämärään pakanuuteen tai ainakin varhaiseen uskonpuhdistuksen aikaan, vaikkakin hänen isoisänsä kenties oli suutari. Erinomaisen hienosti ivaa Argus aatelia, joka ylpeilee isien kunniasta itse omaamatta mitään ansiota:

»Rakkaat herrat, Itä-Intian kulkijat, mitä tuonettekaan meille Kiinasta, ette kuitenkaan tuo tänne sitä kummallista tapaa, mikä kiinalaisilla on, nim. persoonallista aatelisuutta: heillä aatelisarvo ei ole perinnöllinen kuten täällä, eikä sitä kukaan saa, joka ei omasta kohdastaan ole ansainnut sitä ja voittanut kunniaa tieteissä ja urhoollisuudessa. Toisen hyve ei voi aateloida toisen kelvottomuutta. Ajattele, mitä vaikeuksia siinä maassa asetetaan ihmisille! Kun mandariinin poika tahtoo periä isänsä aatelisarvon, täytyy hänen vaivautua olemaan yhtä hyveellinen ja kiitettävä kuin isänsä.» Argus arvelee, että jos sellaista tapaa noudatettaisiin Ruotsissakin, niin varmaan »aatelinen nuoriso kilpailisi erinomaisissa teoissa, sillä kukapa tahtoisi kadottaa aatelisarvonsa?» Silloin, myöntää Argus, olisi todellakin kunniakasta voida luetella esivanhempansa, »16 hyvekirkasta henkilöä katkeamattomassa ketjussa!»

Talonpojista Argus puhuu sangen vähän. Heidän elämäänsä on hän vähemmän tarkannut — hänhän on etupäässä pääkaupungin vilinän tuntija ja tutkija.

Mutta Byrger — porvari — on erityisesti Arguksen huomion esineenä. Argus on näet sangen innostunut taloudellisiin kysymyksiin, melkeinpä joka numerossa hän puhuu niistä tai niidentapaisista. Argus on täydellisesti merkantiilijärjestelmän kannattaja ja yhtyy niihin mielipiteisiin, joita siihen aikaan Gyllenborg ja vanhempi Höpken puolustivat ja levittivät. Heidän mielestään oli milt'ei moraalinen velvollisuus kannattaa kauppakomppanioja ja kotimaisia tehtaita. »Rahojen tulee jäädä maahan», oli pääpyrintö. Ainoastaan ne kauppiaat olivat todellisia patriootteja, jotka möivät kotimaisia tavaroita. Mutta niin eivät suinkaan kaikki tehneet, vaan päinvastoin pitivät kotimaista teollisuutta hulluutena ja olivat mieluummin pikkurenkejä ulkomaiselle komissioonikaupalle kuin möivät hyviä oman maan tuotteita. Itsekkäisyys, oman voiton pyyntö määrää kauppiaitten toimet. »On kauppiaita, jotka tyytyvät käymään vaan sellaista kauppaa, että ottavat pippuria ja inkivääråä Lybeckistä kahden välittäjän kautta, kun vaan sillä tulevat rikkaiksi. Toiset ovat niin rohkeita, että uskaltavat Hollantiin

tai Englantiin pienellä heikolla laivalla, jota kutsutaan Luotoksi ja tuovat meille kaikki tavarat ja vaatteet, mitkä tarvitsemme.» — Sitähän ei Argus innossaan huomannut, että ulkomaisten tehdastavarain tuonti saattoi olla hyödyllinenkin, jos maassa oli toisia arvoja esim. metalleja tai maanviljelyksen tuotteita, joita voitiin antaa vaihteeksi. — Kauppiaat olivat velttoja ja taitamattomia, kävivät pankissa ja torilla ainoastaan kuullakseen uutisia, välittämättä kaupan oikeasta hoitamisesta. Komeilemisen halu oli yleinen, kauppiaat ja heidän rouvansa tahtoivat mieluummin olla kerjäläisiä aateliseen tapaan kuin hyvinvoipia kauppiaitten mukaisesti.

Hyvinarvoisa pappissäätykään ei säästynyt Arguksen ivalta. Eräässä runossa on heistä seuraavat säkeet:

»Präster ha ock den sed, at i andackt famla till ähra;
Nöije det är at see uppå dem the gläntzande Hattarna bära;
Höra det de för wäggar och hwalf wälklingande prata,
Weta det de hafwa lärt siuhundrade kättare rata.» —

Tosin on paljon arvokkaitakin Herran palvelijoita, mutta monessa huomaa ulkokullaisuutta ja tekopyhyyttä, semmoisia, jotka »jättävät sopivampaan tilaisuuteen Vapahtajan ristin kantamisen.» Pappien huolenpito seurakuntalaisten siveydestä ei myöskään ole kehuttava, sillä »he antavat meidän tehdä mitä tahdomme, kun vaan ulkonaisesti olemme siivoja, ja tekevät matkamme toiseen maailmaan helpommaksi kuin mitä itse ajattelemme». Saarnatavan heikkoutta kuvaa Argus seuraavin sanoin: »Nyt näen papin harjoittavan äänen korottamista ja laskemista kuten tärkeässä oikeusjutussa, ja käsien ojentamista, silmien mulkoilemista ja koko ruumiin asentoa, mikä kaikki oivallisesti edistää hänen kaunopuheisuuttaan saarnatuolissa. Muutamien saarnaajien sanotaan osaavan yskiä, aivastaa ja sylkeä aikanaan (toden totta, ajattelin minä, se ei olekaan niin hullua; se on mukava keino päästä pälkähästä, kun muisti pettää).» Sitte antaa hän sen neuvon, että papit lukisivat paperista hyvin kirjoitetut saarnansa, eivätkä vaivaisi muistiaan, niin he eivät menisi saarnatuoliin sydän kurkussa, kuten useasti nyt.

Vaikkakin Argus moittii pappeja, ei kuitenkaan pidä luulla, että hän halveksii uskontoa. Päinvastoin antaa hän sille suuren, elämänperustavan merkityksen. »Voin vakuuttaa, että se, joka elää uskonnonmukaisesti — tietysti evankelisluterilaisen — elää paraiten, Jumalalle kunniaksi ja ihmisille hyödyksi.» Arguksen uskonnolliseen käsitystapaan kannattaa tutustua; se on mieltäkiinnittävä sentähden, että siitä huomaa, kuinka uskonnollisellakin alalla ajatuksen vapauden vaatimus vähitellen herää Ruotsissa — tosin vielä sangen miedossa muodossa.

Uskonnolliselta kannaltaan — sanoo Argus — ovat ihmiset pääasiallisesti kolmea ryhmää: ortodokseja, lahkolaisia ja vapaa-ajattelijoita. Mikään näistä ei herätä Arguksen mielessä suurtakaan sympatiaa. Ensinmainitut ovat itsevarmoja, sokeita ja suvaitsemattomia. Muuan herra Nitblind syyttää toista lahkolaisuudesta sen takia, että tämä kirjassaan muka on kieltänyt todelliselta kristityltä oikeuden pelata korttia, tanssia ja katsella »komedioja», ja kun toinen väittää, ettei semmoisesta lausuta sanaakaan koko kirjassa, vastaa herra Nitblind nopeasti: »Minä en ole mitään lukenut, mikä on lähtenyt hänen kynästään. Jumala varjelkoon minua siitä myrkystä! *Minkätähden lukisi niin epäiltäviä asioita?"* (Todellakin oikein ortodoksien kaltaista!) — Lahkolaisia kuvailee Argus näin: »Oikein innokas hurmahenki ei pidä ketään niin paholaisen kaltaisena kuin ortodoksia». — Uskonnottomuus on jo hyvin yleistä. Matkalla Glysisvalliin puhuu Argus Laurentius Petrille: »— — suurin osa kansaa on niin vähän taikauskoista, ett'ei monikaan välitä Jumalasta; kiirastuleen ei uskota, koskapa ei tahdota tietää mitään taivaasta ja helvetistä, ja monia pyhimyksenpäiviä vietetään sitä vähemmän, kun monet eivät koskaan kysy kirkkoa tai saarnaa oikeina juhlapäivinäkään.» Varsinkin herätti se uskonnottomuus Arguksen paheksumista, joka osottautui pöyhkeilemisenä ja ylimielisenä halveksimisena uskontoa vastaan. — Oli sitte sellaisiakin, jotka olivat vapaamielisiä, mutta kuitenkin pääasiassa pitivät kiinni kirkon opista, ja niihin kuuluu ennen kaikkia Argus itse. Heidän uskontunnustuksensa on: *Todellinen ihminen palvelee Jumalaa sydämestään järjenkuuliaisuudella, mutta ilman tavan pakkoa tai taikauskoa."* Heille on tärkeä ajatuksen vapaus, he vaativat sitä varsinkin nuorisolle, vieläpä itse »taivaanopissakin». »Ihmisen tulee etsiä uskontoa. Uskonnon ei pidä etsiä häntä tai tehdä häntä kristityksi tavan mukaan, koneellisesti. Hänen täytyy itse ja omalla suostumuksellaan löytää teologian aarteet.» Ihmisillä täytyy olla oikeus olla »kerettiläisiä, kunnes he hyvillä syillä tulevat vakuutetuiksi. Ja vakuutetuiksi he tulevat, sillä Jumalan tahto ja ihmisen luonnollinen valo soveltuvat hyvin yhteen». Arguksessa ei ole ollenkaan tuota toivotonta hapuilemista, kylmää kieltämistä tai lohdutonta ivaa, jota huomataan valistusajan loppukauden ihmisissä. Hän on niin tasainen, terve ja järkevä keskitietä kulkiessaan. — Oikeata uskonnonvapautta koettaa Argus selittää vertaamalla sitä valtiolliseen vapauteen. Hän kirjoittaa näin:

»Ruotsalaisina olemme pelastetut yksinvallasta — — — kristittyinä paavinvallasta ja kaikesta omantunnonpakosta. Ruotsalaisina annamme jokaiselle valtakunnan jäsenelle oikeuden laatia järjestyssääntöjä ja lakeja omassa talossaan; jos hän tahtoo rikastua, on hänellä oikeus siihen;

jos hän tahtoo heittää rahansa järveen, emme voi sitä estää; mutta jos hän tahtoo muille säätää lakia — niin sidomme hänen kätensä ja ansaitun rangaistuksen kautta teemme hänet kykenemättömäksi vahingoittamaan muita. Sellainen on maamme vapaus. Kristittyinä jätämme jokaiselle seurakunnan jäsenelle vapauden omassa sydämessään huolehtia itsestään miten tahtoo: jos hän tahtoo ajatella ijäistä autuuttaan, on se meille mieluista, jos hän ei sitä tahdo, niin surkuttelemme häntä ja koetamme ojentaa häntä; mutta jos hän viettelee toiset erehdyksiinsä ja tekeytyy yksinkertaisten heikon uskon pyöveliksi, niin sidomme hänen kätensä ja ansaitun rangaistuksen kautta teemme hänet kykenemättömäksi vahingoittamaan toisia. Sellainen on uskonvapautemme.»

Kirkon ja valtion keskenäisestä suhteesta lausuu Argus nuo kauvaskantoiset sanat: »Maallinen käsivarsi on kutsumaton apostoli.»

Luonnollisestikin on sellainen henkilö kuin Argus hyvin innostunut kasvatuksesta. Kaikki ne puutteet ja virheet, mitkä hän huomasi ihmisissä, piti vähitellen poistettaman kasvatuksen kautta. Ett'ei ajan kasvatus ollut kuin olla piti, huomauttaa Argus monessa paikassa. Hän esittää useita tavallisia kasvatuskeinoja, jotka eivät suinkaan saavuta hänen hyväksymistään. »Usein pilaavat vanhemmat, varsinkin äidit, lapsensa hemmottelemisella ja kehumalla heidän taitojaan, joten he tulevat itserakkaiksi ja nenäkkäiksi. Vakava Cleantes kasvattaa lapsensa luostarimaisella ankaruudella, kieltäen heiltä kaiken leikin ja vapauden, mutta seuraus on se, että pojat alkavat hurjistella ja tytöistä, noista pikkununnista, tulee suuria ilveilijättäriä. Isä Devotius pakottaa poikaansa jumalanpelkoon virsiä luettamalla ja pannen häntä rukoilemaan polvillansa. Oppinut Musacus tahtoo pojastaankin oppineen ja pakottaa häntä lukemaan 12 tuntia päivässä, mutta tylsistyttää hänet ja tärvelee hänen terveytensä. Argus on erinomaisesti oivaltanut, mikä merkitys sillä on, että kasvatti tuntee mieltymystä opetettavaan aineeseen. Ihmisluonto on sellainen, että kaiken, minkä hän pakottamatta saa tehdä, sen tekee hän ilolla, mutta niin pian kuin jokin asia tulee hänelle laiksi tai velvollisuudeksi, käy se hitaasti ja kuolleesti.» Pahin vika kasvatuksessa on vapauden ja järjellisen ohjauksen puute. Arguksen periaatteisiin kuuluu ennen kaikkea, että pojan täytyy saada itsenäisesti ajatella, vapaasti »taivaanopissakin», kuten ennen on mainittu. Muistitietoa ei ole niin paljon edistettävä, vaan pantava suurempaa arvoa oikeaan täsmälliseen ymmärtämiseen. Ja kun poika on käsittänyt jonkin asian, tulee hänen ajatustensa selvittämiseksi esittää se niin, että hän saa »kirkkaat ajatukset ja puhtaat käsitteet kaikesta kuulemastaan ja näkemästään». Joukkokasvatus ei myöskään kelpaa, yksilöllisyys on otettava huomioon. »Ennen kaikkea täytyy tuntea

kasvatin luonnonlaatu, sen mukaan joka tapauksessa voidakseen määrätä menettelytapansa.» Liiallisen kielten opettamisen Argus hylkää ja ehdottaa sen sijaan historiaa, maantietoa, genealogiaa y. m. Nuorukaisen tulee myös oppia hauska, kohtelias käytös ja seurustelutapa — ei kuitenkaan sitte elääkseen »à la mode», Petitmaitren tavoin. Hienon käytöksen saavuttua hän viihtyy paraiten hyvien ja herttaisten naisten seurassa. Elämisen taito on siinä, että ihminen tulee jalomieliseksi ja hyveelliseksi. Tuskinpa on mikään sana niin usein 18:nnen vuosisadan ihmisten huulilla kuin »hyve»; he ovat niin äärettömän hyveellisiä. Vaikutus, minkä Arguksen kuvaus ihmisten hyvistä ja pahoista puolista antaa, tuo mieleeni kuvan henkilöstä, jota koristaa suuri joukko yksityisiä, erikoisia hyviä ominaisuuksia, hyveitä, mutta jolta sittenkin puuttuu eheyttä, kokonaisuutta, tuota oikean siveellisen luonteen yhtyyttä, joka yhdessä ainoassa silmänräpäyksessä kirkastaa koko persoonallisuuden, tuota yhtyyttä, jonka meidän aikamme edellyttää suureen luonteeseen kuuluvaksi.

Mutta ne kasvatusopilliset aatteet, joita Argus esitti, olivat terveitä, järjellisiä ja monessa suhteessa uusia ja herättäviä. Arguksen levitessä laajoihin piireihin on luultavaa, että moni siemen lankesi hyvään maahan.

Puhuessaan kasvatuksesta Argus luonnollisestikin etupäässä tarkoittaa miehistä nuorisoa, mutta ei hän silti laiminlyönyt naisten kasvatusta tai yleensä ollut välinpitämätön heidän suhteensa. Päinvastoin on Argus hyvin intresseerattu naisista ja kääntyy useasti heidän puoleensa, sillä hän tunnustaa, että ken on naisten suosiossa, voi saada aikaan mitä tahtoo ja että he oikeastaan maailmaa hallitsevat. Kuten tavallisesti esiintyy Argus naistenkin suhteen ivallisena tarkastajana, heikkojen puolien esillevetäjänä, mutta samalla ystävällisenä, hyväntahtoisena neuvonantajana ja setänä.

Kuvatessaan Petitmaitreä on hänellä heti valmiina tämän naispuolinen vastine. Lesbia, Cloris tai mikä hänen nimensä lieneekin on tyhjä lörpöttelevä muotinukke, joka viettää hyödytöntä elämää. »Hän on niin huolellinen joka kiharasta, joka helmasta ja nauhasta, että hän pitää mielettömänä sitä, jolle eivät valtioasiat ole pikkuseikkoja näitten asiain rinnalla». Petitmaitren ystävätär pelaa mielellään korttia ja kilistelee viinilaseja. Usein moittii Argus naisia pikkumaisuudesta, mielen vaihtelevaisuudesta ja loogillisuuden puutteesta. Viimemainittua virhettä kuvaa hän näin: »Tytön mielestä on Pekka heittiö, sillä hänen serkkunsa on sanonut täti Sibillalle totuuden, ja hän tanssii niin huonosti; mutta Paavali on enkeli, sillä hänen sisarensa laittaa niin somasti myssyjä.» Mitä naisen kasvatukseen tulee, suosittelee Argus »juste-

milieu»-sivistystä. Jotakin tulee hänen tietää, mutta suuri oppi on hänelle liian vaikeata. »Toinen on tyhmä eikä taida kristinoppiaan eikä järjen käyttämistä; toinen on luonnostaan älykäs, mutta tahtoo osottaa viisauttaan asioissa, jotka ovat hänen käsityskykynsä yläpuolella. Pääasia on:

»Neij, flicka, war man öm om ryktet och din ähra,
I Kläder, Ord och Kropp skall du eij mer begära,
Än täck enfaldighet, en ädel lifflighet,
Naturen utan twång oss endast nöija vet.» —

Naisen kauniimpia hyveitä on kainous, herttaisuus ja luonnollisestikin taitavuus taloushommissa, »sillä silloin tulee hän lohdutukseksi ja kunniaksi miehelleen». Uskollisuus ja kuuliaisuus Jumalaansa, miestänsä, isäänsä ja äitiänsä kohtaan antaa hänelle todellisen arvon. Arguksen nais-ihanne, jonka hän esittää testamentissaan Clorikselle, on monessa suhteessa samankaltainen kuin rouva Lenngrénin hänen runossaan »Några ord till min kära dotter ifall jag hade någon.» — Naisen asema avioliitossa on tavallisesti seuraavanlaatuinen: joko on hänen miehensä hänelle tyly, loukkaava ja kaikkeen tyytymätön, vaikka hän yöt päivät tekee työtä ja koettaa olla mieliksi ja sanaa hiiskumatta kärsii kaiken nöyryytyksen; — tai pitää hän miestään tohvelin alla. Erinomaisia tässä suhteessa on kuvaus Buffuksen avioliitosta ja kertomus avioparista, joista vaimo on suunnattoman iso ja mies niin pienonen, että pistetään milloin rouvan tohveliin, milloin muhviin, ja rouvan armosta silloin tällöin pääsee omille asioilleen.

Onnellisiakin avioliittoja on, myöntää Argus, mutta hänen silmänsä iskevät mieluummin epätäydelliseen, rumaan.

Käsitellessään erilaisia kysymyksiä ei Argus juuri tuo esiin äärimäisiä, jyrkkiä mielipiteitä, vaan koettaa asettua tasapuoliselle, välittävälle, kultaisen keskitien kannalle. On kuitenkin eräs kysymys, jossa Argus on hellittämättömän jyrkkä. Silloin on kyseessä äidinkielen oikeudet ja kansalaisten velvollisuudet sitä kohtaan. Tälle kysymykselle on Argus omistanut kokonaisen numeron ja siinä hän innostuneesti, runollisesti ja vakuuttavasti, ivankin avulla koettaa herättää ruotsalaisia välinpitämättömyyden unesta. Niinkuin tiedämme, oli Ruotsissa siihen aikaan aivan yleistä ihailla kaikkea ulkomaalaista, varsinkin ranskalaista, ja tuo meni niin pitkälle, että ylemmissä piireissä oli ranska puhe- ja kirjekielenä ja, jos ruotsia puhuttiinkin, sekotettiin siihen suuri määrä ranskalaisia sanoja ja lauseparsia. Tätä epäkohtaa vastaan nousee Argus ankarasti:

»Meidän armasta äidinkieltämme rääkätään joka päivä keskuudessamme niin, että on oikein surkeata. Niin tottumattomia ovat ruotsa-

laiset ruotsinkieleen, että piankin kangertavat enemmän puhuessaan omaa kieltänsä kuin muita kieliä. Yksityisten huolimattomuudesta on tullut yleinen tietämättömyys: tämä tyhmyyden usva ulottuu Ruotsin ruumiiseen kiireestä kantapäihin, ja harvat ovat ne, joilla on silmiä nähdä se; ylhäisten keskustelut ovat harvoin ruotsinkielisiä ja alempisäätyiset apinoivat heitä.» Argus sydäntyy siitä, että sivistys muka voidaan omistaa vain vieraitten kielten avulla. »Oi taivas, mikä hulluus! Eiköhän voisi olla viisas, oppinut, henkevä ruotsiksi?» — Vieraitten kielten tarpeellisuudesta hän sanoo: »Ulkomainen kieli on minulle tarpeellinen ainoastaan silloin, kun olen tekemisissä ulkomaalaisten kanssa tai kun ulkomaalaisista kirjoista tahdon ammentaa viisautta ja oppia: muuten on se minulle yhtä hyödyllinen kuin taskukello keskellä Tukholmaa.» Kaikkia kehottaa Argus hellyydellä ja rakkaudella hoitamaan, puhdistamaan ja jalostamaan äidinkieltä. Oppineitten tulee olla tienraivaajia, heidän tulee kirjoittaa teoksensa puhtaalla äidinkielellä ja valmistaa sanakirjoja yleisön opastukseksi. Ruotsinkielen kauneutta ja kelpaavaisuutta ilmituomaan kaikkia tunteita ja ajatuksia kuvaa Argus seuraavalla tavalla:

»Kielemme ei ole kova kuin saksan, ei kokoonpoimittu kuin englannin, ei ylpeä kuin espanjan, ei hempeä kuin italian, ei raju kuin puolan, ei hurja kuin venäjän, ei määkivä kuin tanskan. Kielemme on vienoa ja kuitenkin voimakasta, puhdasta ja kuitenkin rikasta, yksinkertaista ja kuitenkin syvällistä, uljasta ja kuitenkin lempeää. Se on sopiva ja suloinen runouteen ja suorasanaiseen kirjoitukseen, lauluun ja puheeseen, kertomuksiin ja romaaneihin, vakavaan ja iloiseen, kirkkoihin ja näytelmäkappaleihin, saarnoihin ja Argukseen.»

Jos missään, on Argus innokkaassa äidinkielen harrastuksessa tehnyt oikean isänmaallisen työn.

Kenellepä äidinkielen viljelys olisi paremmin sydämen asia kuin runoilijoille? Heistä ei Argus kuitenkaan paljon puhu, joskus vaan moittii heidän luonnottomia kielimuodostuksiaan. Mutta Argus valittaa runoilijain kolkkoa kohtaloa Ruotsissa. Heidän on vaikea tulla toimeen »onnettomalla käsityöllään». »Lucidor kerjää, Runius voi tuskin maksaa räätälinsä ja suuri Stjernhjelm on onnellinen, jos hänellä on elatuksensa. Järjen leikki ja jalot taiteet eivät ole meidän maamme huvituksia. Toista ovat hyvät vekselit ja pankinsetelit, se kirjoittamistapa miellyttää enemmän.»

Ehkä vieläkin on niin jossakin maassa. — — —

Sananen vielä Arguksen poliittisesta kannasta!

Hän ei ole sanottavasti poliittinen. Hän on rauhaa rakastava ja kehottaa kansalaisia valtakunnan ja vapauden turvaamiseksi yksimieli-

syyteen ja välttämään puolueita, kiihkoa ja riitaa. Hän on kyllä huomannut, että heidän joukossaan liikkuu »Eripuraisuuden susi» ja »Muuttumisilves», joka tahtoo kaiken vanhan hävittää, saada uutta ja taas hävittää. — Ruotsin hallitusmuoto on erinomainen ja Argus toivoo, että se Jumalan avulla voi kestää ikuisesti. — Kuningaspari on kaiken kritiikin yläpuolella. Koomilliselta, melkeinpä ivalta kuuluu seuraava ylistyspuhe: »Suuri pari! Ylistystä sinä ansaitset, sitä minä tahdon sinulle antaa, mutta se häiritsee sinun hyvettäsi, sinä punastut kuvasi edessä, sillä se on kauniimpi kuin tiedät.» Samankaltaisia inhottavuuksia on useampia. Sellainen oli ajan tapa, ja siinä oli Argus täydellisesti aikansa lapsi.

Kun on lukenut nuo Arguksen yhteensä 104 numeroa, tulee ehdottomasti kysyneeksi: oliko aika todellakin sellainen kuin Argus esittää? Myöntävään vastaukseen viittaa se seikka, että Argus oli niin erinomaisen suosittu ja rakastettu — joskin sillä oli jokunen vihollinenkin —; ainakin tunsivat sen ajan ihmiset, että Argus pääasiassa oli oikeaan iskenyt, että se kuva heistä ja oloista, jonka Argus antoi, oli todenmukainen. Että Argus oli yksipuolinen, täytynee tunnustaa, mutta se sisältyi jo tehtävään, kun piti panna pääpaino epätäydellisen, naurettavan ja huonon paljastamiseen ja parantamiseen.

Minne ovat Kuopion lääninhallituksen vanhimmat asiakirjat joutuneet?

Kirj. **A. R. Cederberg.**

Kun Kuopion läänin maaherra Olof Wibelius syksyllä 1808 päätti poistua pois hallituskaupungistaan ja asettua Ruotsin puolelle, vei hän mukanansa kaikki asiakirjat, mitä lääninhallituksen arkistossa oli. Luultavasti oli aikomus kuljettaa ne pois sodan jaloista johonkin turvapaikkaan, missä ne voisivat säilyä vahingoittumattomina. Iisalmelle asti oli jo ennätetty saada asiakirjat, mutta sinne, Vieremän kylään, jäivät ne joksikin ajaksi, kun ei ollut kuljetushevosia saatavissa. $^{11}/_{10}$ 1808 kirjoittaa Wibelius ala-Karjalan kruununvoudille käskykirjeen, jossa hän käskee tämän hankkia hevosia kuljettamaan seitsemää laatikkoa asiakirjoja Iisalmelta pohjoiseen.

Kirje ei tavannut enään kruununvoutia tämän kotosalla; hän, Gabriel Wallenius nuorempi, oli lähtenyt niinkuin useammat muutkin virkamiehet, seuraamaan Ruotsin armeijan mukana, joka kulki pohjoista kohden. Emme tiedä, jos v. t. kruununvouti, eräs venäläisten asettama mies, voi täyttää Wibeliuksen pyyntöä. Vieremän kylään Iisalmelle jäävät meiltä Kuopion lääninhallituksen asiakirjat — sen perästä on niiden kohtalo yön peitossa.

Sopisi arvailla, että Wibelius kuljetti niistä jonkun osan muassaan, sen minkä piti arvokkaimpana — mutta se on vaan tyhjää arvailemista.

Se tuntuu meistä kumminkin varmalta, että asiakirjat joko heti joutuivat häviöön tai kuljetettiin Iisalmelta edemmäksi ja sitten hajoitettiin. Sen päätämme siitä, etteivät nekään kuopiolaiset, jotka olivat tuon ajan tapauksissa mukana, tienneet, miten arkiston oli käynyt. Jos arkisto kokonaisuudessaan olisi jäänyt Kuopion läänin rajain sisäpuolelle, olisi kai maine siitä Kuopioon asti sentään ennättänyt. Mutta niin ei ole asian laita päättäen eräästä kirjeestä, jonka eräs kuopiolainen virkamies kirjoittaa $^{22}/_{10}$ 1809 ystävälleen, joka oli pyytänyt selvitystä muutamassa jutussa.

„— — — — Päätöstä vaan odotettiin, kun sota puhkesi — sattuma sai aikaan, ettei sitä saatu kirjoitetuksi tuossa yleisessä sekamelskassa, ennenkuin itse asiakirjat suuren hävityksen aikana, joka hajoitti Kuopion lääninhallituksen, hävisivät — — — — — — — —“

Ei myöskään Kuopion läänin uusi maaherra, vapaaherra S. W. Carpelan tiedä mitään hävinneistä asiakirjoista. Siksi ryhtyy hän heti toimenpiteisiin kadonneiden takaisin saamiseksi. Hän antaa julistaa lääninsä kirkoissa kuulutuksen, joka oli suomennettuna näin kuuluva:

„Koska Kuopion Lääninkansliaan kuuluvia kirjoja tai papereita ei ole voitu löytää, vaan ovat nämät luultavasti joko kokonaan joutuneet häviölle taikka unehtuneet maaseudulle; siis jos kuka Läänin asukkaista tavalla tai toisella sattuisi saamaan käsiinsä sellaisia asiakirjoja, toivon minä, että nämät heti jätetään paikkakunnan kruununvoudille, joka minun puolestani suorittaa ne kulungit, joita omistajilla on niistä ollut.“

Kuopion Läänin Kansliassa $^{7}/_{8}$ 1809.

S. W. Carpelan.

Emme varmuudella voi sanoa, mitä maaherra Carpelanin puuhat tässä suhteessa saivat aikaan, mutta arvatenkin on hänen ansiokseen luettava, että Kuopion lääninhallituksen arkistossa nykyään sentään löytyy, joskin hyvin vähän, asiakirjoja ennen vuotta 1808. Erään tiedonannon[1]) mukaan on siellä säilynyt yhteensä 20 pakkaa, nimittäin:

[1]) Maisteri J. M. Saleniuksen suosiollisesti antama. Arkistokomitean mietintöön (v. 1900) liitettyjen taulujen mukaan on Kuopion lääninhallituksen arkistossa asiakirjoja vuoteen 1809 0,71 metriä.

Veroittamispäätöskantakirjojen konseptit (Skattläggningsutslagskonsepter) vuosilta 1785—1792.

Samat vuosilta 1793—1797.

Samat vuosilta 1799—1803.

Lääninkamreerinosaston välipäätöskonseptit (resolutionskonsept) vuodelta 1797.

Lääninsihteerin ja varalääninsihteerin kirjediaariot vuosilta 1803—1808.

Supliikkidiaario vuosilta 1803—1808.

Nämät ovat pelastuneet häviöstä, mutta minne ovat muut joutuneet? Yksinkertaisin ja mukavin selitys tietysti on, että ne ovat menneet kaiken mailman tietä, vähitellen hävinneet. Ehkäpä moni pitää naurettavanakin nyt ruveta kyselemään asiakirjoja, jotka melkein sata vuotta takaperin hävisivät. Mutta nyt viime aikoina on kuultu, että jossain Pohjanmaalla on löytynyt asiakirjoja, jotka «sisällöstä päättäen ovat kuuluneet Kuopion lääninhallituksen arkistoon. Tällaisista asiakirjoista pitäisi ottaa tarkka selko, jos mahdollisesti voitaisiin päästä mainitun arkiston jäljille ja siitä saataisiin, vaikka kuinkakin vähän, takaisin. Niin köyhä on varsinkin Karjalan puoli historiallisista lähteistä, että kaikki mikä valaisee sen vaiheita, on kallisarvoisena pidettävä.

Historiallista kirjallisuutta.

Viljo Hytönen, *Suomen paloviinakysymys Aleksanteri I:sen aikana.* Helsingissä 1905. 155 siv. 8:o.

Kansamme vaiheiden valaisemiseksi viime vuosisadan alkupuolella, joka vieläkin on perustavaan merkitykseensä nähden liian riittämättömästi kuvattu, tarjoaa toimittaja *Viljo Hytösen* tutkimus paloviinakysymyksen sen aikuisesta asemasta huomattavan lisän historialliseen kirjallisuuteemme. Senkin puolesta on tämä teos merkille pantava, että se on ensimäinen varsinainen erikoistutkimus paloviinalainsäädäntömme ja sen sovelluttamisen vaiheista. *K. E. F. Ignatiuksen* vuonna 1885 Suomen Tiedeseuran sarjassa „Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk" julkaisema „Statistiska bidrag till belysande af bränvinskonsumtionen i Finland" ja *Ernst Tegengrenin* kirjotus Suomen paloviinalainsäädännön kehityksestä (Tidskrift, utgifven af Juridiska föreningen i Finland vuonna 1901) sisältävät oikeastaan vain yleiskatsauksia tälle alalle.

Kirjansa johdannossa tekijä ensin luo katsauksen Ruotsi-Suomen paloviinalainsäädännön kirjaviin vaiheisiin. Jo siitäkin voi huomata, miten tosi on ruotsalaisen tutkijan, tohtori *Karl Key-Åbergin* väite, ettei mikään Ruotsin taloudellisen lainsäädännön osa liene siinä määrin ollut monien muutosten ja vaihtelujen alainen kuin paloviinaa

koskevat lakimääräykset.[1]) Yksityiskohtaisesti kerrotaan sitten Norrköpingin valtiopäivillä vuonna 1800 päätetystä paloviina-asetuksesta, joka Suomessa oli voimassa vuoden 1865 loppuun saakka, vaikkakin sitä hallinnollista tietä erinäisissä suhteissa muuteltiin, ennenkuin valtiopäivien kokoonkutsumisen kautta saatiin laillinen tilaisuus koko paloviinalainsäädäntömme uudistamiseen, — joka olikin tärkeimpiä niistä tehtävistä, mitä säädyt saivat silloin suoritettavakseen.

Aleksanteri I:sen aikana, jota hra *Hytönen* varsinaisesti esittää, pysyttiin tarkasti Norrköpingin valtiopäiväin paloviina-asetuksen pohjalla; viinanpoltto oli maalla kaikilla tilan tai tilanosan omistajilla tai viljelijöillä „vuokralla", josta heidän oli vero suoritettava, ja kaupungeissa tätä nautintoainetta saatiin valmistaa säädetty määrä asukasta kohden joko yhdessä tai useammassa polttimossa, joiden liikkeestä samoin veroa maksettiin. Polttoaikaa, joka asetuksessa määrättiin 8 kuukaudeksi vuodessa, oli hallituksella oikeus supistaa, ja tätä valtaansa Suomen hallitus käytti kaikkiansa 4 eri kertaa sinä aikana, jota ilmotettavana olevassa teoksessa esitetään, vuosina 1812[2]), 1813, 1818 ja 1821, määräten sen kunkin seuraavan talven kuluessa 3 kuukaudeksi 3 ensinmainittuna vuonna ja 2:ksi vuonna 1821. Tekijä kertoo sitten paloviinantuonnista Venäjältä vuosina 1809—1811, tuontikiellon synnystä viimeksimainittuna vuonna ja vientikiellosta vuonna 1812, jolloin yleinen kato ahdisti maatamme ja senvuoksi katsottiin tarpeelliseksi toistaiseksi estää viljan, jauhojen ja paloviinan vientiä täältä. Seikkaperäinen selvitys annetaan teoksessa Viipurin läänin paloviinakysymyksestä, joka vanhan Suomen oloja järjestettäessä muun Suomen mukaisiksi oli mitä vaikeimpia ratkaistavia, kuten tohtori *O. A. Kallio* väitöskirjassaan jo on esittänyt. Venäjän aikana siellä oli maaseudulla vapaa viinanpoltto vallalla ja kaupungeissa olivat sekä poltto että myynti vuokralla. Viinaveroa maksettiin maalla 20 kopekkaa joka mieheltä ja 1/4 aatelittoman kapakoitsijan liikevoitosta. Vuonna 1812 oli Viipurin läänissä tällaisia kapakoita yhteensä 60 yli 90 tuhatta miespuolista asukasta kohden, joten tilaisuutta väkijuomain saantiin oli ylen runsaasti, ja sen mukaiseksi sitten juoppouskin nousi. Viipurin läänin kaupungeissa oli yhdistämisen aikana viinaliike venäläisellä kauppiaalla Aleksei Jäishnikowilla vuokralla, ja sen ohella tällä suurkapakoitsijalla oli myös yksinoikeus toimittaa viinaa Ruotsinsalmen, Kymin, Liikkalan ja Taavetin linnotuksiin sekä Koiviston ja Uuraan satamiin. Kaupungeille hän suoritti vuotuista vuokraa yhteensä 46,150 seteliruplaa, sitäpaitsi kirkoille yhteensä 1,800 ruplaa ja vaivaisille samoin 1,800 ruplaa sekä 500 ruplaa yleisen huolenpidon virastolle („Collegium allgemeiner Vürsorge" mainitaan teoksessa; „Fürsorge" sen luulisi olevan). Kruunulle Jäishnikow suoritti mainitusta viinanmyyntioikeudestaan linnotuksiin vuosittain 19,275 ruplaa. Nämä numerot jo osottavat, että tällä viinakauppiaalla oli vallan suurenmoinen liike käsissään, eikä hän tietenkään ollut halukas siitä luopumaan, kun läänin oloja ruvettiin suomalaisiksi järjestämään. Yhtä haluttomia olivat myös kaupungit, joiden taloudessa paloviinan vuokramaksut merkitsivät sangen paljon; mistäpä olisi saatu rahat virkamiesten palkkoihin y. m. välttämättömiin menoihin, jos tämä runsain tulolähde olisi kuivunut? Samoin katsoivat lahjotusmaiden omistajat oikeudekseen saada yhä edelleenkin valmistaa viinaa rakentamissaan polttimoissa, vaikkakin niiden pannut olivat isompia, kuin mitä Suomen laki määräsi. Viipurin läänin järjestämiskomitea kyllä ehdotti jo kohta siirryttäväksi tässäkin suhteessa muun Suomen kannalle, ja

[1]) Stockholms Utskänkningsaktiebolag, dess organisation och tjugofemåriga verksamhet jämte en historisk-statistisk framställning af brännvinslagstiftningen i Sverige, Norge och Finland samt Göteborgssystemet, siv. 1.

[2]) Mainitussa *Tegengrenin* kirjotuksessa, siv. 282, sanotaan tällaisen supistuksen tapahtuneen ensi kerran vuonna 1813, mutta se tieto ei ole oikea.

samaa harrasti hallituskonseljikin, mutta keisarilta anomalla mainitut vastahakoiset saivat yhä uudelleen „armonaikaansa" pitkitetyksi, ja lopullinen ratkaisu siten viipyi vielä vuosikymmeniä. Vasta vuonna 1861 lahjotusmaiden omistajain erikoisvapaus viimeinkin lakkasi; keisari määräsikin sitten jo jyrkästi, että „koska emme tahdo tulla vaivatuiksi millään anomuksilla enemmästä myönnytyksestä ylläpuhutussa asiassa, niin eivät asianomaiset saa ottaa semmoisia anomuskirjoja vastaan." Vuoden 1867 lopussa, siis vasta vuoden 1865 paloviina-asetuksen voimaan astuttua, Viipurin läänin kaupunkien viinakaupan vuokraus vihdoinkin päättyi. Tässä kohden hra *Hytösen* esitys siten siirtyykin jo kauas Aleksanteri I:sen ajasta.

Enemmän kuin puolet tästä teoksesta käsittää selonteko Suomen Talousseuran toimista paloviinakysymyksen alalla, joka siihen aikaan olikin mitä polttavin, kun juoppous oli maassamme yleisesti vallalla. Useasti tämä seura asiaa käsitteli ja julistipa kaksi kertaa erityisen kirjotuskilpailunkin kysymyksen selvittämiseksi. Eri kirjottajain esityksistä, joissa on paljon sekä mieltäkiinnittäviä että huvittavia lausuntoja, tekijä kertoo hyvin laajasti, ja siitä käyvät ajan mielipiteet paloviinasta selvästi ilmi. Mutta olisipa niistä sentään tainnut lyhempikin selonteko asian valaisemiseen riittää, ja itse kilpakirjotukset olisi ehkä voinut julkaista eri liitteenä. Samaa joutuu ajattelemaan myös monista esitykseen otetuista pitkistä ja vaikeasti luettavista asetuksista, jotka tuntuvat aiheettomasti viivyttävän kertomuksen kulkua.

Teoksen alkuun on tohtori *Väinö Wallin* kirjottanut kiittävän suosittelun, ja siihen lukija puolestansa yhtyy, samoin siihen toivomukseen, että tekijä ennen pitkää esittäisi uusia ajanvaiheita tältä tärkeältä kansamme elämän alalta.

L. H.

*

T. Könönen. *Joensuun kaupunki 1848—1898.* Joensuun kaupungin kustannuksella. Joensuussa 1904. 485 sivua ja kaksi karttaa.

Karjalan historia, semminkin pohjois-Karjalan, on vielä aivan viljelemätön ala. Tämän maakunnan vaiheitten valaiseminen on perin kiittämätöntä työtä. Vähän on säilynyt lähteitä, ja mitä on säilynyt, se on hyvin hajallaan ja vaikeasti kokoon haalittavissa. Siksipä on erinomaisen ilahuttava ilmiö se, kun joku on uskaltanut ryhtyä työhön tämän kulmakunnan vaiheita valaistakseen. Toimittaja T. Könönen, jonka kirjoittama nyt ilmoitettavanamme oleva teos on, on jo ennenkin puuhannut tällä alalla. Hänen kynästään on lähtenyt ansiokas Pälkjärven pitäjän historia, joka on ansiokas jo senkin vuoksi, että se on ensimäinen pitäjän kertomus pohjois-Karjalan monesta seurakunnasta. Hänen kynästään ovat myös lähtöisin monet sanomalehdissä olleet katsaukset pohjois-Karjalan vaiheisiin.

Kun Joensuun kaupunki marraskuun lopulla 1898 vietti viisikymmenvuotista juhlaansa, päättivät kaupungin valtuusmiehet saada kirjoitetuksi kaupungin historian. Työn suorittaminen annettiin toimittaja T. Könöselle. Tässä toimessaan on kirjoittaja onnistunut erinomaisen hyvin. Hänen kirjansa ei ole ainoastaan Joensuun kaupungin historia, vaan myöskin tavallaan koko sen seudun, jonka keskuspisteenä Joensuun kaupunki on.

Alkusilmäys tai johdanto on meistä kaikeista hupaisin. Siinä kertoo kirjoittaja pohjois-Karjalan oloista kahdeksannellatoista vuosisadalla ja kuinka kaupungin tarve tänne sydänmaahan suurten vesistöjen rannoille oli peräti suuri. Toivomuksia lausutttin, mutta ei tuosta totta tullut. Turhaan selitti Jaakko Stenius nuorempi, kuuluisa Koski-Jaakko, kuinka hankalat olot olivat, kuinka kauppa kärsi, kuinka vaikeaa oli asukasten toimeen tulla ilman kaupunkia. Vasta yhdeksänkymmenen vuoden kuluttua kohosi Pielisjoen

varrelle se kaupunki, jota niin kauvan oli hankittu. Kuntien yhteisellä ponnistuksella se saatiin aikaan. Kuinka tämä tapahtui, siitä puhuu kirjamme ensimäinen varsinainen luku, jossa myös tulkitaan senaikuisten lähteiden mukaan niitä ilontunteita, joita herätti maakuntalaisissa se tieto, että Joensuu on päässyt kaupungiksi.

Siitä lähtee tekijä kuvaamaan kaupungin vaiheita. Kertoo sen rakentamisesta ja väestöstä, sen kaupasta ja liikeneuvoista, juttelee sen hallinnosta, oppilaitoksista ja yhteisriennoista. Kaikki tekee hän niin laveasti ja tarkasti, ettei jätä pienintäkään seikkaa huomioon ottamatta. Useissa kohdin hän viehättäytyy vertaamaan uuden kaupungin oloja ja laitoksia maakunnan aikaisempiin laitoksiin. Niinpä esim. kun tulee puhe Joensuun postikonttoorista. Silloin kertoo hän, kuinka postikonttoori perustettiin Karjalaan, kuinka papisto tiukasti virkakirjeittensa tähden vaati semmoista perustettavaksi näille seuduille, kuinka ensimäinen postiasema saatiin Liperiin, vaikka maaherra tahtoi sitä Kiteelle, kuinka se sitten muutettiin Tohmajärvelle, jonnekka se jäi. Tai kun hän kertoo ensimäisestä joensuulaisesta lääkäristä. Siinä hän myös heittää katsauksen, joskaan ei laajaa ja yksityiskohtiin käypää, siihen kuinka tämä kulmakunta sai ominaisen Aesculapoksen — mitättömän välskärin vaan — ja kuinka siitä lähtein lääketieteen edustajia on yhä lisääntynyt tälläkin paikkakunnalla.

Pitkäksi kävisi luetella edes eri jaksojen otsakkeita tässä lähes 500 sivua käsittävässä teoksessa. Mainitsemme vaan muutamia hauskoja kappaleita. Semmoinen on esim. kertomus Höytiäisen äkillisestä laskeutumisesta v. 1856, semmoisia on kertomus Joensuun markkinoista ja Antti Puhakan tekemä runo näiden johdosta. Hyvin huvittavan luvun muodostaa myös kertomus kaupungin oppilaitoksista, kuinka ne vähitellen 50 vuoden kuluessa niin kehittyivät, että kaupungissa nykyään löytyy yliopistoon johtava klassillinen lyseo ja valtion ylläpitämä tyttökoulu puhumattakaan alemmista oppilaitoksista.

Toimittaja Könösen Joensuun kaupungin historia on todistuksena siitä kuinka paljon huvittavaa kaupunkien vaiheiden valaiseminen vielä tarjoo. Joensuun kaupunki on verrattain nuori, nuorimpia Suomen kaupungeista, ja kuitenkin on sen historia tarjonnut niin paljon huvittavaa. Kuinka paljon enemmän ja runsaammin eivätkö tarjonne sellaisten kaupunkien vaiheet, joiden ikä jo lasketaan sadoissa vuosissa, mutta joiden historiaa ei vielä ole kirjoitettu.

A. R. C.

*

Henry Biaudet: Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle. Études politiques. Epoque des relations non officielles 1570—1576. (Paavinistuin ja Ruotsi 16:n vuosisadan jälkipuoliskolla. Valtiollisia tutkielmia. Epävirallisten suhteiden aika 1570—1576) Yliopistollinen väitöskirja. VII + 363 s. 8:o. Parisi v. 1906.

Virallisen vastaväittäjän, prof. K. Grotenfelt'in lausunto yliopiston filosofisen tiedekunnan historiallis-filosofiselle osastolle oli näin kuuluva: — — — — — — — — — —

— „Tekijän valitsema aine tarjoaa suurta mielenkiintoa sekä Ruotsin että Pohjois-Europan historiantutkimukselle, ja myös yleisemmin koko katolisen vastavaikutuksen historialle. Koska se, kuten kysymyksessä olevasta teoksestakin käy selville, tähän asti on vain vaillinaisesti tutkittu, ja painamattomia lähteitä vielä on käytettävissä, täytyy tekijän ainevalintaa pitää onnistuneena. Nyt käsitellyt vuodet 1570—76 „epävirallisten suhteiden aika" paavinistuimen ja Ruotsin välillä, eivät tosin muodosta rajoitettua aikajaksoa, vaan ovat tietysti tarkasteltavat seuraavien tapahtumien valossa, mutta ne suovat kumminkin kyllin aineksia tutkimukselle. Esiteltyjen olosuhteiden arvostelemi-

sessa on Juhana III:n personan ja luonteen käsittämisellä suuri sija, mutta tämä käsitys riippuu suureksi osaksi hänen esiintymisestään myöhempänä ratkaisevana aikana. Tekijällä on Juhanasta erittäin epäedullinen käsitys: hänessä ei ole rehellisyyttä, suoruutta, vakaumusta, kaikki hänen valtiolliset ja uskonnolliset tekonsa riippuvat egoististisista vaikutteista. Tekijä kyllä esittää syitä mielipiteelleen, mutta jättää lopullisen todistuksen (s. 281) teoksensa jatkoon. Minä puolestani en suinkaan pidä Juhanaa minään hyveen perikuvana, päinvastoin, mutta minusta kumminkin tuntuu väliin, kuin tekijän esitys olisi jonkun verran puolueellista Juhanaa vastaan. Tekijän lausunnot Juhanan uskonnollisen kannan muuttelevaisuudesta tuntuvat vähemmän oikeutetuilta, ja ovat sitä paitsi aivan päinvastaiset kuin edellisten tutkijain. Niinpä esim. Anjou puhuu „siitä kristinuskon ja kirkon omaksuvasta järkähtämättömästä vakaumuksesta, jonka voi havaita Juhana III-ssa, siitä asti kun hän alkoi huomattavimmin Ruotsin kirkon oloihin vaikuttaa aina hänen kuolemaansa asti, vaikka hänessä aika ajoin olikin huomattavissa taipumusta puoleen tai toiseen.“ Tähän myös kuuluu, että tekijä väliin näkyy Juhanan sanoihin tai lähteiden lauselmiin panevan enemmän sisältöä kuin ne itse asiassa sisältävät, ja siten tulee hänelle mahdolliseksi syyttää Juhanaa sanansa rikkomisesta ja muuttelevaisuudesta. Niinpä esim. sanoo hän itse asiassa enemmän kuin mitä lähteet sanovatkaan, kun hän (s. 42, 102, 174. 175,) puhuu Juhanan lupauksesta kääntyä katoolin uskoon. Theiner, joka ilmeisesti on ollut tilaisuudessa käyttämään Varszewickin omaa kertomusta hänen ja Juhanan kohtaamisesta, ja joka niin ikään on taipuvainen liioittelemaan Juhanan taipumusta katolisuuteen, sanoo vain että Juhana määrätyillä ehdoilla on luvannut palauttaa entiset kirkkomenot — ja tämähän on jotakin aivan toista. Lorich'in lausunto (dok. n:o 347) ei myös riitä. — Tekijä epäilee myös, voimatta esittää syitä mielipiteilleen, Juhanan uskonnollista lukeneisuutta, jonka edelliset tutkijat ylipäänsä ovat tunnustaneet. Vanhaa mielipidettä tukee esim. kuitenkin Possevinon todistus katolisista papeista, että nämä puuttuvien tietojensa takia eivät voineet kuningasta saada vakuutetuksi.

Jos siis tuomio ankarana kohtaa Juhanaa ja hänen politikkaansa, ei tekijällä ole mitään muistutettavaa paavinistuimen menettelyn johdosta, vaikkakin se väliin oli yhtä kiero tai „polittinen“ kuin Juhanan. Arvostelu on niin ollen kuurian hyväksi puolueellista (vert. s. 134, 296). Ylimalkaan tekijä minusta joskus on liika puutteelliselta perustalta lähtien langettanut liika kategorisia tuomioita, samoin kuin hänen lausuntojaan usein karakteriseeraa liika pitkälle menevä ja tieteelliseen teokseen sopimaton lausumatapa ,kuten kun hän esim. kutsuu Juhanaa „le Benjamin du Saint-Siège.“ (s. 353),

Tehtyään joukon yksityismuistutuksia vastaväittäjä lopuksi lausuu: „vaikkakin minusta siis on joitakuita muistutuksia tekijän johtopäätöksiä vastaan tehtävä, niin minusta kuitenkin hänen teoksensa sisältää paljo tärkeitä lisiä käsiteltävänä olevan kysymyksen lopulliseksi ratkaisuksi. Tekijä on ahkerasti kaikilta tahoilta koonnut ennen käyttämättömiä aineksia kysymyksen valaisemiseksi, ja on tällöin, mikäli minä voin huomata, tehnyt huolellista ja tarkkaa työtä. Tekijä on näin ollut tilaisuudessa useissa kohdin, esim. kysymyksissä Paolo Ferrarin ja Rosinuksen lähetystöistä Italiaan, Juhanan suhteesta Filip II:een j. n. e. täydentämään esitystään tähän asti tuntemattomilla tai syrjään jääneillä seikoilla. Ja voipa sanoa, että koko käsitelty aine hänen lisiensä kautta on saanut uuden valaistuksen ja voi vasta nyt tulla lopullisesti ratkaistuksi. — — —

Loppulausuntonani herra Biaudetin teoksesta tahdon siis esittää, että se minusta *hyvin vastaa tarkotustaan.*“

*

Oscar Montelius: Kulturgeschichte Schwedens von den ältesten Zeiten bis zum elften Jahrhundert n. Chr. (Ruotsin sivistyshistoria vanhimmista ajoista 11:een vuosisataan j. Kr.) s. 336, kuvia 540. Leipzig, Seeman'in kustannuksella v. 1905.

Gabriel Gustafson: Norges oldtid (Norjan muinaisuus) s. 149, 4:o, k. 605 ja 1 liitekuva. Kristiania 1906. **Heinrich Driesmans: Der Mensch der Urzeit.** (Entisajan ihminen.) s. 198. Stuttgart, Strecker & Schrödrer. 1907

Kolme uutta teosta muinaistieteen viehättävältä työalalta, kolme esitystä, jotka etupäässä ovat aijotut tämän tieteen maallikkoharrastajille ja vasta toisessa sijassa tiedemiehille. Ja jokaista noista teoksista on kuitenkin kummaltakin kannalta arvosteltava.

Oscar Montelius on esihistoriallisen sivistyshistorian kuuluisin ja loistavin nimi. Muinaistieteen suurimmat saavutukset, sen hämmästyttävän varmat tulokset ovat milt'ei poikkeuksetta hänen työtään. Mahdottomalla laajatietoisuudellaan ja tutustuttuaan ehkä kaikkiin Europan museoihin hallitsee hän esihistoriallista ainehistoa paremmin kuin kukaan muu nyt tai koskaan ennen on voinut tehdä. Mutta Monteliuksella ei ole vain tietoja, hänellä on myös loistava taito käyttää näitä tietojaan. Lukemattomissa suuremmissa ja pienemmissä julkaisuissaan on hän esiintynyt tyynenä, suurena ja säkenöivän terävänä.

Sellaisessa populärisesa julkaisussa, joka esittää tietoja useimmille kerrassaan vieraan esihistorian alalta, on halu lukea löydöistä enemmän kuin mitä ne todella sisältävät ja niin saada aine mieltäkiinnittävämmäksi, kerrassaan suuri. Montelius ei koskaan anna tämän kiusauksen viedä itseään harhaan. Kaikkia ainehiston tarjoomia ominaisuuksia huomioonottaen luo hän johtopäätöksensä, ja rohkeana kuin todelliselle tiedemiehelle sopii, tekee hän päätelmiä, milloin ei ainoakaan tosiasia sodi niitä vastaan, olkoot ne kuinka outoja ja ennen aavistamattomia tahansa.

Kulturgeshichte Schwedens ilmestyi joulusta vuosi sitte. Niille, jotka ovat lukeneet *Emil Hildebrandin* y. m. toimittaman teoksen *Sveriges historia intill 20:nde seklet* 1 osan, on tämä teos suunnilleen tuttu, sillä tämä on edellisestä saksalainen laitos, joskin luonnollisesti mukailtu ihan toisen lukijapiirin tarpeiden mukaisesti. Kuvia on monta vertaa runsaammin ja sitä paitsi on kirjassa hyvin tärkeitä bibliografisia muistutuksia, joista ammattimiehille on suuri hyöty. Monteliuksen uusimmista kronologisista tuloksista mainittakoon, että Pohjois-Europan keskuksen pronssikausi on alkanut toisen esikristillisen vuosituhannen alussa, eli jokseenkin 18:nen vuosisadan alussa. Pronssikausi on loppunut vähä ennen viimeisen esikristillisen vuosituhannen puoliväliä.

— Kirja on erittäin hyvälle paperille painettu ja kuvat ovat erinomaiset, kuten aina Ruotsin arkeologien julkaisuissa. Ei kukaan, joka edes pintapuolisesti haluaa historian takaisiin aikoihin tutustua, kadu tämän teoksen hankkimista.

Norjan muinaistieteen historialla on osotettava kaksi kuuluisaa nimeä: aikaisin kuollut *Ingvald Undset* ja niinikään jo vainajana oleva *Olof Rygh.* Ainoa teos, joka on tarjonnut jonkinlaisen yleiskatsauksen Norjan koko muinaisuuteen, on jälkimmäisen 1870-luvulla toimittama atlas Norske Oldsager. Sen jälkeen on ainehisto varsinkin viikinkiajalta vaitavasti kasvanut, jota paitsi ei ole ollut minkäänlaista kirjallista esitystä Norjan esihistoriasta koskaan olemassakaan. Norjan museon nyk. johtajan, Gotlannista kotoisin olevan prof. G. Gustafsonin nyt kysymyksessä oleva teos on siis kerrassaan tarpeellinen. Se nojautuu kokonaan Monteliuksen metodiin ja tutkimuksiin, jotka siis taas ovat saaneet julkisuudessa yhden kannattajan lisää. Muuten on tekstiosasto hyvin populäri ja puuttuu siltä se omintakeisuuden ja yksilöllisyyden leima, joka on Monteliuksen Ruotsin esihistorialle kuvaavaa. Mutta se on verraton sivistyneen ja varsinaisen kansan — joiden kaikkien tietämättömyys esihistoriasta luultavasti Norjassa niinkuin meilläkin on yhtä suuri — luettavaksi, ja epäilemättä pystyy se luomaan suurta harrastusta ja mielenkiintoa noihin kaukaisiin aikoihin. Kirjan nautittavuutta lisäävät miellyttävä ulkomuoto ja hyvin lukuisat mainiot kuvat, jotka luonnollisesti ovat tutkijoillekin tärkeät.

Suunnattoman rikkaat ja arvokkaat ovat Norjan viikinkiajan löydöt. Kirjan 605 kuvasta on 210 viikinkikaudelta, niissä kuvia Gokstadin ja Osebergin viikinkilaivoista ja niiden esille kaivamisesta.

Norjan kansa voi ylpeillä tästä *Norsk Folkemuseumin* toimittamasta sarjasta *Gammel norsk kultur i tekst og billeder*, jossa Norges Oldtid on ilmestynyt, ja jossa myös on julkaistu *Harry Fettin Gamle norske hjem*, jonka olemassa olosta m. m. tässä aikakauskirjassa viime vuonna julkaisemassaan hauskassa kirjotuksessa „Suomalaisen rococoajan kodeissa" toht. G. Suolahti huomautti yleisöä. Koskahan voi meidän maamme saada luoduksi samallaisia muistomerkkejä kulttuurinsa vaiheista kaiken kansan ihailtavaksi ja opittavaksi?

Kaikilla Skandinavian ja monella muullakin maalla on jo täyskelpoiset esitykset olemassa historiantakaisista ajoistaan. Ei kumma, että on siis houkuttelevaa kirjottaa koko ihmiskunnan yhteinen muinaishistoria. Sellaista popularisessa muodossa tavottelee *Heinrich Driesmans* otsikossa mainitulla teoksellaan. Sanon tavottelee, sillä hän ei suinkaan siinä onnistu, koska häneltä, jonka nimi on aivan outo arkeologian alalla, tuntuu puuttuvan tarpeelliset ennakkotiedot, ja hän sitäpaitse on epäkriitillisesti ja fantastisesti ryhtynyt tehtäväänsä.

Teos on ehkä jonkinlainen tendenssiteos, jossain määrin filosofoiva, ja siten ulkopuolella ankarasti induktiviseen metodiin perustuvan arkeologisen tieteen. Epätieteellisiä ovat esim. hakaristin alkuperää, tulikulttia, taidetta y. m. koskeva osa. Tekijän kronologia on epäselvä; paleoliittisen ajan pituuden laskee han 200,000 vuodeksi, pitää Tanskan kjøkkenmøddingejä varhemman ja nuoremman kivisajan välillä olevan „hiatuksen" täyttäjänä,* mutta asettaa kjøkkenmøddingi-ajan lopun vasta n. v. 1500 e. Kr. (s 62), antaa foinikkilaisten tuoda pronssikulttuurin Skandinaviaan y. m. Samallaisia mahdottomuuksia esittää hän esim. verratessaan Skandinavian kalliopiirroksia — Kreikan dipylon tyyliin (!), ja antaessaan pohjoisesta tunkevien hellenien — samaan aikaan kuin pohjoisessa alkaisi pronssikausi! — tuoda Kreikkaan raudan tuntemisen, mikä viimemainittu seikka sellaisenaan ei liene mahdoton. — Lienee muuten syytä huomauttaa, että tekijä monin paikoin painostaa raudan myöhäistä esiintymistä ja pronssiajan pituutta.

Pronssin keksijöinä tekijä pitää sumero-akkadeja, jotka näin aloittivat kolmannen ihmissuvun kulttuurikauden: Ensimmäinen esiintyy paleoliittisella ajalla, m. m. Dordognen luolataiteessa, toinen Skandinavian kivikauden esineissä. Kronologia tässäkin vaan on ristiriitainen: kronologisen eron asemasta skandinaviseen kivikauteen ja sumero-akkadiseen pronssikauteen nähden voi mieluummin puhua paikalliseroovaisuuksista.

Teoksessa vilisee painovirheitä, muutamat anteeksiantamattoman karkeita, kuten esim. s. 112, jossa puhutaan pronssin (?) esiintymisestä Egyptissä 4:nä vuosisatana pro vuosituhantena. Myös ovat skandinaviset nimet usein melkein tuntemattomiksi vääristellyt, varsinkin kirjan lopussa olevassa *tärkeimpäin muinaistutkijain ja heidän teostensa luettelossa.* Tästä luettelosta voisi myös sanoa yhtä ja toista. Ainoakaan suomalainen arkeologi ei ole siinä mainittu, sen sijaan kun siihen on otettu joukko kerrassaan mitättömiä tai ulkopuolelle arkeologian lankeavia teoksia. Unohdettu on lisäksi sellaisia merkki-nimiä kuin Boucher de Perthes, Dörpfeld, Arthur Evans, Hausmann, Madsen, Reineke, Rygh, Salin, Sarauw, Schumann, Splieth, Vedel y. m. m.

On luonnollisesti sääli että tällainen teos tulee leviämään sangen laajalti, mutta yksi hyvä puoli siinä on, se että innostus muinaistieteeseen tämänkin kirjan kautta kyllä voi kasvaa. Kirja on näet fantastisesti havainnollinen: siinä on värikuvia, jotka esittävät

---

*) Mikä on mahdotonta yksistään jo kuuluisien Seelannin Maglemose löytöjen nojalla, jotka ovat vanhempia kuin kjøkkenmøddingit.

Pithecanthropusta, sitä historiallista hetkeä, jolloin esi-isämme keksivät tulen (ruuna-kirjotus(!) koristaa kuvaa!), varhemman pronssikauden heimoruhtinasta ja sen aikuista vaimoa, kansainvaellusajan ruhtinasta y. m.

A. M. T.

*

Valter H. Juvelius: Judarnes tideräkning i ny belysning, uppställning af babyloniska konungalängderna jämte kronologiska data från hebreiska folkets forntid till seleukidernas och befrielsens aera. (Juutalaisten ajanlasku uudessa valaistuksessa, babylonilaisten kuningasten luettelojen järjestely, ja kronologisia määrittelyjä hebrealaisten muinaisuudesta seleukidien ja vapautuksen aikaan asti.) IV + 234 s. 8:o Kuopio 1906. Yliopistollinen väitöskirja.

Virallinen vastaväittäjä prof. Knut Tallqvist on tiedekunnalle jättänyt ylläolevasta teoksesta pitkän lausunnon, jonka pääkohdat ovat seuraavat: Teos jakaantuu seitsemään lukuun, jossa vuoron perään käsitellään juutalaisen kalenterin kuuvuosi-luonnetta, Egyptin faraojen kronologiaa, Judan ja Israelin kuningasluetteloja, israelilaisten Egyptistä lähtöä ja Abrahamin aikaa sekä Babylonian kuningasluetteloja, Danielin kirjan kabbalistisia lukuja, Josefuksen ja Berosoon tiedonantoja, Israelin valtakunnan häviön aikaa ja Salomon kuoleman ja Samarian kukistumisen välisiä aikoja.

„Kuten tästä huomaa, on tekijän tehtävä suuri ja vaikea: osottaa yhteys raamatun, Manethon ja Berosoon välillä vanhimpiin traditsioneihin nähden ja rakentaa vahva kronologinen kaava Israelin historialle. Tekijä ei ole jättänyt mitään tärkeämpää muinaisorientalista historiaa koskevaa alaa käyttämättä, ainakaan mikäli se on ollut mahdollista ilman filologisia erikoistietoja. Kun kuitenkin joukko tärkeätä lähdeaineistoa kuuluu niin erikoisiin ja meillä vähä viljeltyihin tutkimushaaroihin kuin egyptologiaan ja assyriologiaan, on ymmärrettävissä, että osa vaikeasti saavutettavissa olevaa mutta tärkeää kirjallisuutta on jäänyt tekijältä huomaamatta. Toiseltaa puolen on moni tekijän käyttämä teos vanhentunut, kuten W. Schmidt, Schrader K A² ja K G, osaksi myös Vinckler Geschichte, tai ala-arvoista (Sayce) ja harhaanjohtavaa (Lehmann). Usein käyttää tekijä toisen käden sitatteja, mikä kyllä tavallisesti mainitaan, mutta jolla eri tapauksissa on ollut haitallinen vaikutus. Tekijän lukeneisuuteen nähden on selvää, kuten lectio praecursoria ja puolustus väittelytilaisuudessakin todistivat, että se on paljo suurempi kuin mitä hänen sitateistaan voisi aavistaa. Tätä alaa koskeva kronologinen kirjallisuus on varsin melkoinen. Kun suureksi osaksi se kuitenkaan ei ole tullut kysymykseen teoksen laadinnassa, on luonnollista, että tekijä ei useammin siihen viittaa. Olisi kuitenkin ollut suotavaa, että hän erikoistapauksissa olisi maininnut mahdollisia edeltäkävijöitään. Nyt on usein perehtymättömän lukijan vaikea päättää, milloin hän on tekemisissä uuden, tekijän esiintuoman, tai vanhan mielipiteen kanssa. Tekijän kuuvuosi teoria esim. ei liene aivan uusi. Ainakin on Foigl otaksunut israelilaisten käyttäneen epätasaista kuuvuotta vuoteen 732. Käsitys että kuningasten hallitusaikaa ainakaan Juudassa ei laskettu kalenterivuoden mukaan, vaan siitä päivästä milloin hallitsija astui valta-istuimelle, voi kyllä olla oikea, mutta sitä ei missään tapauksessa todista viitattu raamatunpaikka (s. 174). Perustavaa laatua juutalaisten kronologiaan nähden on tekijän mielipide, että kuningaskirjojen tiedot hallitusvuosista ja myös synkronismeistä olivat olemassa jo lähdekirjoituksissa ja ovat siis katsottavat luotettaviksi. (s. 29 s s.) Tekijä asettuu tässä melkein aivan päinvastaiselle kannalle kuin hyvin yleinen mielipide, joka tunnustaa kuningaskirjojen tiedoille kuningasten hallitusvuosista ja etenkin synkronismeista vain mitättömän arvon, ja koettaa uudistaa juutalaisten kronologian assyrialaisten synkronismien avulla. Ehdoton seuraus tekijän kannasta on, että hän otaksuu

joukon yhteishallituksia, — sama metodi, jota m. m. käyttää Heinr. Brandes ja J. Oppert, mutta jota Kamphausen kutsuu „harmonistiseksi vallattomuudeksi" (Chronol. s. 25) Toinen seuraus tekijän yrityksestä puoltaa juutalaisen traditsionin luotettavaisuutta ja tarkkuutta on, että hänen kronologinen järjestelmänsä joutuu ristiriitaan erinäisten assyrialaisten tietojen kanssa. — Olkoon miten oli, sisältää teos joukon uusia näkökohtia ja ehdotuksia. Tahdon erityisesti huomauttaa tekijän kronologiaa varten käyttämiä kabbalistisia aikamäärittelyjä myöhemmästä raamatullisesta kirjallisuudesta. Niinikään ei kukaan, mikäli minä tiedän, siinä määrin kuin tekijä ole koettanut selvittää yhteyttä profetallisen kirjotusten erinäisten aikamäärittelyjen kesken ja välillä. -- Punaisena lankana läpi teoksen kulkee vihdoin sabbativuosi-sarjan huomioon ottaminen, josta hän teorioilleen hakee useita tukia, joista ainakin jotkut tuntuvat pysyviltä."

Yksityiskohdissa tekee vastaväittäjä useita huomautuksia ja muistutuksia ja lausuu lopuksi:

„Kuten yllä olevasta huomataan, voidaan lukuisia ja osaksi vakavia muistutuksia tehdä tekijän tutkielmaa vastaan, mutta riippuu tämä etenkin detaljeihin nähden suureksi osaksi siitä, että hänellä ei ole filologisia erikoistietoja, ja että hänellä on ollut käytettävänään vain niukkaa ja osaksi vähemmän luotettavaa kirjallisuutta. Huomauttaa täytyy myös, että käsitellyt kysymykset ovat hyvin vaikeita ja riidanalaisia. Metodisesti teos ei antane aihetta vakavampiin muistutuksiin. Osa johtopäätöksistä on kuitenkin pidettävä jokseenkin rohkeina eikä kyllin perusteltuina. Vaikkakin minulla osaksi on periaatteellisesti kokonaan toinen käsitys kuin tekijällä, ja olen varma siitä, että vain pieni osa hänen tuloksistaan on pysyväistä, täytyy minun tunnustaa, että tekijä on osottanut vasta-alkajassa harvinaista itsenäisyyttä käsityksessä, esittänyt useita uusia näkökohtia, toimittanut tutkimuksensa huolellisesti ja johdonmukaisesti ja osottanut melkoista fantasiaa, sommittelukykyä ja terävyyttä. Väitöskirjalla on niin muodoin tieteellinen arvo, — — — — joten katson sen vastaavan tarkotustaan."

Lyhyitä tiedonantoja.

Ruotsalaisen Kirjallisuudenseuran Keskustelmuksissa ja Kirjoitelmissa (Förhandlingar och Uppsatser 20) julkaisee prof. *K. G. Leinberg* selostuksen *Vallhallin veljeskunnasta.* Tutkimuksen lähteet ovat Tukholmassa säilytetty „Reuterholmin kokoelma" sekä Ehrenströmin muistiinpanot, jotka v. 1882 prof. Boëthiuksen toimesta ilmestyivät painosta.

Vallhallin veljeskunta johti alkunsa tukholmalaisesta veljeskunnasta „La Constance", jonka suurmestarina oli hovijunkkari *Gustaf Paykull* (sittemmin hovimarsalkka, kuoli 1826) ja jolle kaksi suomalaista upseeria, *Axel Christian Reuterholm* ja *Jan Anders Jägerhorn* sai toimekseen perustaa haaraosaston Viaporiin. Jägerhorn kuitenkin, poiketen veljeskunnan antamasta määräyksestä, perusti aivan uuden ja itsenäisen liiton, joka Vallhallin veljeskunnan nimisenä tahtoi toimia isänmaan mainehikkaan muinaisuuden elvyttämiseksi.

Veljeskunnan henki oli alussa isänmaallinen ja puhtaasti kuningasmielinen. Mutta Jägerhornin liityttyä Sprengtportenin eristämispolitiikaan muuttuivat veljesten valtiolliset mielipiteet sangen antirojalistisiksi — niin suuri oli Jägerhornin personallinen vaikutus toveripiiriinsä.

Kunnan perustamis- ja hajoamisvuodet eivät ole varmasti määrättävissä; luultavaa on kuitenkin, että edellinen oli 1783, jälkimäinen 1788, jolloin sen perustaja ja johtaja oli pakotettu maanpakolaisena etsimään turvaa Venäjällä.

Asteita oli veljeskunnassa viisi, nim. „Redlige Drottar och jarlar, Upplyste och Härdade Riddare, Forskande och Ädelmodige Svenner, Manlige Små Svenner." Jägerhorn Valhallin perustajana ja ylimpänä johtomiehenä oli „Styrande och Befallande Drott". Kunniajäsenenä mainitaan kuuluisa vapaamuurari *Fredric Granatenhjelm*, jonka hauta vieläkin on nähtävänä Kaisaniemessä.

Hallinnollisesti oli kunta jaettu 10 piiriin, n. s. *Commanderioihin*, joille annettiin nimet maakuntavaakunoiden mukaan (karhu, ilves, kypäri, hirvi j. n. e). Näiden johtajat olivat v. 1784 seuraavat upseerit: Axel Christian Reuterholm, Lars Johan Jägerhorn, Carl Constantin de Carnall, Lars Reinhold Glansenstjerna, Henrik Matthias Nassokin, Odert Albrecht Gripenberg, Otto Carl v. Fieandt, Carl Henrik Klick ja Johan Gustaf Stiernschantz — siis melkein yksinomaan myöhemmän Anjalan-liiton johtomiehiä. Kaikkiaan oli veljeksiä toistasataa.

„Näinä vuosina — kertoo Ehrenström — kuulimme ensi kerran mainittavan tuon järjettömän suunnitelman Suomen itsenäisyydestä Venäjän takuun ja suojeluksen alaisena. En saata aivan varmaan ilmoittaa, oliko se kauttaaltaan herännyt Jan Anders Jägerhornin suuria suunnitelmia hautovissa aivoissa, vai oliko se peräisin eversti Göran Sprengtportenista. Mutta Jägerhorn, ollen Sprengtportenin innokkaimpia kannattajia, sai tästä luonnoksesta aiheen päivittäisiin keskusteluihin lähimmässä toveripiirissään."

Valhallissa ilmenevän, kuninkaalle vihamielisen hengen valaisemiseksi on prof. Leinberg kyhäelmäänsä liittänyt jäljennöksen eräästä Helsingin Yliopistonkirjastossa säilytetystä, salanimellä varustetusta kirjeestä, joka sattuvasti kuvaa Kustaa III :nnen valtakunnassa ja olletikin Suomessa kytevää katkeraa tyytymättömyyttä.

*

Kirjoituksessaan „Un Candidat au trône de Pologne" (*Revue de Paris*, oct. 1905) kuvaa *Daniel Massé* prinssi Xaver Friedrich August Saksilaisen yrityksiä periäkseen isältänsä Puolan valtaistuimen. Tuuma on peräisin vuodelta 1759, mutta raukee Ranskan ja Itävallan haluttomuuteen pontevammin kannattaa hänen vaatimuksiaan. Vuoden 1767 :n dissidenttimetelien aikana suunnitteli prinssi uutta yritystä, jonka kuitenkin ministeri Choiseul ajoissa tiesi torjua.

*

Joukon *Johan Jakob Tengströmin* ja *Johan Vilhelm Snellmanin* vv. 1843—1849 vaihtamia kirjeitä julkaisee prof. *M. G. Schybergson* Ruots. kirj. Seuran julkaisujen äsken ilmestyneessä 78 :ssa osassa. Tämä kirjeenvaihto alkoi syysk. 7 p. 1843 ja päättyi toukok. 26 p. 1849, käsittäen siis koko sen ajan, jolloin S. toimi Kuopiossa neliluokkaisen alkeiskoulun rehtorina. Kirjeet säilytetään nykyään Yliopiston kirjastossa.

Näissä kirjeissä ilmenee selvästi S:n ja T:n lämmin ystävyydensuhde ja se syvä kunnioitus, jota S. tunsi humanistisesti sivistynyttä, ylevämielistä ja isänmaallista Tengströmiä kohtaan. Erittäin huvittava on ajatustenvaihto kielikysymyksestä ja kansallisuusaatteesta, kirjeissä 6, 9, 10, 11, 18, 25, 26, 27 ja 28. Edelleen voipi lukija näistä kirjeistä löytää useoita Yliopiston sisäisiä oloja valaisevia tietoja.

*

Ruotsin **Historisk Tidskrift** on vuoden alussa täyttänyt 25:nnen vuotensa. Samalla on sen päätoimittaja, arkistonhoitaja Emil Hildebrand luopunut toimestansa, jota hän keskeytymättä oli aikakauskirjan perustamisesta alkaen hoitanut; ja tämän

vuosikerran kansilehdellä esiintyy uusi toimitus: Torvald Höjer, päätoimittajana, Sam. Clason Lundista, Nils Edén Upsalasta, Emil Hildebrand Tukholmasta ja Ludvig Stavenow Göteporista avustajina. Lyhyessä alkukirjoituksessa toimitus ilmoittaa jatkavansa Hildebrandin osottamaan suuntaan: siis kait etupäässä harrastamalla valtiollisen ja yhteiskunnallisen historiatieteen tutkimista. Ja ikäänkuin mallina seuraa heti professori Edénin esitys *Syyt Kaarle X Kustaan hyökkäykseen Puolaa vastaan*. Edén on Hjärnen oppilaita ja oppi-isän periaatteet paistavatkin kirjoituksesta ilmi, etenkin se, jota tämän kirjoittaja kuuli vanhan tutkijan ennen muita oppilaillensa yliopistollisilla harjoituksillansa terottelevan: aikakauden katsantotapa, sen valtiotaito, sen valtainväliset voimasuhteet, periaatteet, pyrkimykset ja erehdykset on ensin saatava selville, sitten vasta on yksityisen valtiomiehen toimintaa pyrittävä käsittämään. Vanhettunut käsitys, joka valtiotaidon milloin kuninkaan „sotaisuudesta", milloin „vallanhimosta" milloin mistäkin ominaisuudesta johtaa, on tässä vaihtumassa toiseen uudenaikaisempaan, niin sanoakseni kollektivistisempaan.

Europan epävakainen tila, Hollannin ja Tanskan sodanuhka Itämerellä, Venäjän vallan pelottava eteneminen länttä kohti pani Kaarle Kustaan sotavoimat liikkeelle; jo Kristiinan aikaan oli sota miltei puoleksi päätetty. Semminkin Puolan kysymys on Hjärnen ja hänen oppilaittensa mielissä hautunut. Ja tulos on tämäntapainen: Ruotsi ei voinut sallia naapurivaltain mielinmäärin palotella hajaantuvaa Puolaa, sillä silloin olisi valtasuhde Itämeren-maissa auttamattomasti muuttunut ja Ruotsin voittomaat joutuneet vaaraan. Siksi Ruotsi Kaarle Kustaan aikana vaihtuvan sotaonnen mukaisesti milloin pyrki saattamaan Puolaa riippuvaiseksi itsestänsä, milloin tyytyi vaatimaan määrätyitä maakaistaleita siitä. Siksi Kaarle XII:nen Ruotsi järkähtämättömästi koetti aseillaan ylläpitää ja vahvistaa Puolan liittovaltakuntaa Venäjän vaikutusta ja Saksin vaaliruhtinaan paljontavottelevia tuumia vastaan, koetti sitä siksi kuin puolalainen taakka kävi liian raskaaksi ja sankarikuningas epätasaisessa taistelussa sortui sen alle. Näin esim. Hjärne ja Hallendorff esityksissänsä. Ja ilahuttavaa on, että tutkija, toistaiseksi syrjäyttäen Kaarle Kustaan sotaisen innonteen tahi Kaarle XII poikamaisen hurjuuden, syventyy etsimään suurempia syitä, niitä, jotka piilevät aikakauden valtiollisessa tilassa, elämän leppymättömässä pakossa, kaikessa siinä johon on kirjoitettu yksi ihmiselämän yksinkertaisimpia lakeja: kaiken taistelu olemassa-olostansa.

*

Ruotsalainen tiedearkeologi Otto Janse on julaissut nimellä *Medeltidsminnen från Östergötland* 100- kuvaisen loistoteoksen, joka on tärkeä aineskokoelma keskiajan taide- ja kulttuurihistorioitsijoille. Alkuperäiset kirjaan jäljennetyt esineet olivat näytteillä Norrköpingin viimesuvisessa taide- ja teollisuusnäyttelyssä, ja herättivät siksi yleistä huomiota ja harrastusta, että ne nyt esitetään „kaikelle kansalle." — Kuvat esittävät rikkaasti rautakoristeisia kirkonovia, kastemaljoja, puuveistotaidon tuotteita, Brigitta muistoja, antependioita y. m. Lopussa on vielä joitakuita huomattavampia esineitä 1500- ja 1600-luvuilta. Kuvat ovat tehdyt Justus Cederquistillä, mikä takaa, että ne yleensä ovat paraat, mitä voidaan typografista tietä aikaan saada.

*

Fornvännen. Ruotsin Vitterhets-akademian ja Muinaismuistoyhdistyksen yhteinen aikakauskirja viime vuodelta sisältää useita tärkeitä kirjotuksia. Niinpä tekee *Oscar Almgren* pitkällaisessa artikkeleissa selkoa Ruotsin pohjoisimmista tunnetuista kivikauden asuinpaikkalöydöistä, Uplannin Åloppesta, joka näyttää olleen asuttuna jo melko

varhaisena osana Skandinavian nuorempaa kivikautta. Löydöissä on hauskoja poltetusta savesta tehtyjä hirvikuvioita, jotka ovat ensimmäiset kivikauden aikuiset plastilliset kokeet Ruotsin manterelta. Eräässä toisessa kirjotuksessa esittää *Knut Stjerna* huvittavia tutkimuksiaan, jotka koskevat Beovulf-laulujen lohikäärmeaarretta; tekijä koettaa todistaa, että tällaisella aarteella on ollut vastineensa todellisuudessa, ja että se vielä on hyvin arkeologisesti määrättävissä, jonka johdosta hän saa aiheen edelleen kehittää tunnettuja, kylläkin todenmukaisilta tuntuvia teoriojaan suurten suolöytöjen synnystä ja alkuperästä. — Mainitsemista ansaitsee vielä *Emil Eckhoffin* kirjotus, joka oikeastaan käsittelee kahta äskenkeksittyä keskiaikaista epitafiota Sigtunan dominikolaiskirkossa, mutta sen ohessa havaintoja keskiajan arkeologian alalta.

*

Ruotsin arvokkaimpia yleistajuisesti tieteellisiä aikakauskirjoja on skandinavisten maiden yhteinen *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*-lehti. Sen vastaava toimittaja on Oscar Montelius Tukholmassa, mutta sen lisäksi on sillä toimittaja Kööpenhaminassa (H. Olrik) ja Kristiaaniassa (G.Gran). Sen viime vuoden sisällyksestä mainittakoon vain nimeltä esim. M. Anholmin kirjotus *Armenian rauniomaailmasta,* L. Bergströmin selonteko *babylonilaisista vaikutteista juutalaisten Messiaskuvaan,* Georg Nordensvanin *erään taiteilijan vaellusvuosilta* (käsittelee yliarkkitehti Axel Nyströmin matkoja 1800-luvun toisella vuosikymmenellä hänen omien kirjeittensä mukaan), tiedonantoja tunnetun Geijerin ystävättären Amalia von Helvigin Berlinin oloista v. 1825—26, Alfred Jensenin tutkielma etelä-slaavilaisesta tunnetusta seikkailijasta Stepan Zanovitschistä 1700-luvun loppupuoliskolta, Ellen Friesin kulttuurihistoriallinen esitys kiertomatkasta Etelä-Ruotsissa 1700-luvulla Linnén ja Hårlemanin mukaan sekä Alexander Buggen kirjotus käsittelevä *Novgorodia varjagilaisena kylänä,* lukuisia muita kirjotuksia mainitsematta. Jo nämä yllä esitetyt kirjotusten nimet ovat omiaan osottamaan, mikä suuri merkitys Nordisk Tidskriftillä on Skandinaviassa esim. historiallisen intressin virittäjänä ja ylläpitäjänä.

*

Ruotsin antropologisen ja maantieteellisen seuran aikakauskirja *Ymer* on viime vuosina yhä useammin ruvennut sisältämään myös historian aputieteisiin läheisesti kuuluvia kirjotuksia. Skandinavian varhaisimmille oloille tähdellinen on viime vuoden vuosikerrassa esim. nuoren arkeologin Otto Frödinin kirjotus ensimäisestä tunnetusta ruotsalaisesta vars. kjökkenmöddingistä eli raakkutunkiosta, joka on n. k. käytävähautojen aikuinen ja siis paljo myöhempi kuin tunnetut Tanskan raakkutunkiot. Tekijä esittää myös Ruotsin geologista tilaa historian takaisina aikoina osaksi muiden tutkijoiden, osaksi omien tutkimustensa mukaan, tehden selkoa maan kohoamisesta kivipronssi- ja rautakausilla eri osissa pitkin Ruotsin rannikkoa. Esihistoriallisia aikoja käsittelee myös geologi N. O. Holstin kirjotus piikivikaivoksista Tulltorpin seudulla Skånessa, jossa tekijän on onnistunut löytää ensimäinen tunnettu esihistoriallinen piikivikaivos Ruotsissa. Kaivauksia paikalla on jatkettu viime kesänä, mutta niiden tuloksia ei vielä ole julaistu. — Huvittava on yhtämittaisessa esityksessä tutustua *Linnén ruotsalaisiin matkoihin,* nyt kun on kulunut 200 vuotta hänen syntymästään. Ymeriin on siitä kirjottanut meilläkin tuttu Isak Fehr.

Merkantilismin käsitys kansallisrikkaudesta.

Tutkimuksia Ruotsin merkantilismin teoriiasta vapaudenajan ulkopuolella.

Kirjoittanut **Yrjö Jahnsson.**

(Jatkoa).

II.

Ennenkuin edellä esitetyn nojalla kuitenkaan olemme oikeutetut lopullisesti väittämään vanhemman käsityksen merkantilismista vääräksi, täytyy meidän vielä tutkia, eikö merkantilististen kirjailijain teorioissa ole sellaisiakin kohtia, jotka mahdollisesti puolustaisivat vanhempaa käsitystä, ja jos niitä on, miten on siten syntyvä ristiriitaisuus selitettävä? Emme siis voi rajoittua tutkimaan yksinomaan merkantilististen kirjailijain mielipiteitä siitä, mikä on kansallisrikkaus, meidän on luotava silmäys myös heidän teoriaansa yleensä.

Tällöin on meidän ensiksi tunnustettava, että heidän teoksistaan voi kyllä poimia yksityisiä lauseita tai yksityisiä sanoja, jotka näyttävät antavan tukea vanhemmalle käsitykselle merkantilismin opista. Se on asian laita etenkin Salanderin teoksen suhteen. Niinpä hän kutsuu Espanjaa »maailman rikkauden lähteeksi»[1]), Espanjaa, joka juuri siirtomaistaan sai suuremmat hopea- ja kultamäärät kuin mikään muu maa siihen aikaan. Kuitenkaan ei tästä saa tehdä sitä johtopäätöstä, että tekijä todella olisi pitänyt näitä jaloja metalleja »maailman rikkautena». Samassa yhteydessä, jossa hän edellä mainitut sanat esittää, huomauttaa hän siitä, miten Espanjankin on täytynyt ruveta teollisuuttaan kehittämään, koska se ei muuten, kullastaan ja hopeastaan huolimatta, ole voinut mahtiaan säilyttää. Meidän täytyy siis otaksua, että edellä mainitun epiteetin antaminen Espanjalle on vain »lapsus calami».

Espanja näyttääkin muuten olleen se maa, joka sekä teoreetikoille että käytännön miehille antoi selvimmän todistuksen siitä, miten jalot metallit eivät suinkaan voineet olla kansan paras rikkaus. Espanjassa kyllä suurien maantieteellisten löytöjen jälkeen löytyi runsaasti kultaa ja hopeaa, mutta siitä ei ollut kansalle hyötyä, sillä sitä ei käytetty

[1]) Salander, main. teos s. 16.

tuottavasti työn palveluksessa. Sekin Salanderin huomaama tehdasteollisuuden harrastus, johon Alberonin johdolla siellä ryhdyttiin, tuli vaan lyhytaikaiseksi. Kaikkien tavarain hinnat nousivat ja kun kansasta puuttui tarmoa ja työteliäisyyttä, tuli sen elämä vaan kurjemmaksi. Myöhemmin on tosin väitetty, ettei rahan ostoarvon alentumista vaikuttanut yksinomaan kullan ja hopean suuri lisääntyminen kaupassa. Olkoon tämän, erityisesti Roscherin esittämän väitteen laita kuinka tahansa, joka tapauksessa on varmaa, että aikalaiset eivät voineet muuta selvitystä tavarain hintojen nousemiselle esittää kuin sen, että se oli seuraus lisääntyneestä rahan paljoudesta[1]). Paitsi Salanderia viittaa myös Nordencrantz Espanjan kohtaloon todistukseksi siitä, että raha ei suinkaan voi olla todellisin rikkaus[2]).

Suurempi merkitys kuin tällä yksinäisellä lauseella on niillä vertauskuvilla, joilla merkantilistiset kirjailijat tahtoivat kuvata rahan merkitystä a tehtävää liike-elämässä. Niiden joukossa on todellakin monta sellaista, jotka ensi silmäyksellä näyttävät vastustavan niitä yleisiä periaatteita, joita edellisessä olemme maininneet vallalla olevan talousjärjestelmän puoltajien kansan rikkaudesta lausuneen.

Katsokaamme minkälaisia vertauskuvia sitten Ruotsin merkantilistisessa kirjallisuudessa tapaamme.

»Rahat ovat», lausuu Nordencrantz ennen mainitussa teoksessaan, »sulaneet yhteen kaupan kanssa niinkuin vesi ja veri suonissa, jotka nesteet, vaikka ne ovatkin kahta eri ainetta, juoksevat yhdessä suonien läpi.»[3]) Salander taas sanoo rahoja valtakunnan »sieluksi». Kun valtakunta ulkomaisessa kaupassa menettää rahaa, menettää sielukin voimaa, jota voiman menetystä eivät »sielu ja sen valtioruumis ajan pitkään voi kestää».[1])

Ei voitane kieltää, että nämä vertauskuvat ovat sattuneet jonkun verran yli maalin. Kun Salander vertaa rahan puutetta valtakunnan kuolemaan, on se jotakin toista kuin hänen yllä esitetty väittensä että »työ on maan ja kansan menestyksen perustus». Tosin eivät nämäkään vertaukset todista näiden kirjalijoiden käsittäneen jaloja metalleja ainoaksi rikkaudeksi. Ne ovat todistuksena vaan siitä kuinka syvästi

1) Vrt. Roscher, Zur Geschichte der englischen Volkwirtschaftslehre. Leipzig 1851 s. 13. Roscher huomauttaa, että jo ennen Amerikan löytöä hinnat olivat laskeutuneet Italiassa, jossa taloudelliset olot olivat kehittyneemmät. Syynä rahan muuttuneeseen ostoarvoon oli Roscherin mukaan se, että oli tultu keskiajan oloista uuden ajan vapaan kapitaalin talouteen.

2) Bachmanson, m. t. siv. 53 ja 215.

3) Kts. Bachmanson m. t. s. 49 ja 219. Se referaatti, jonka Arnberg tästä kohdasta antaa (siv. 65), ei siis ole aivan oikea.

1) Salander, m. t. sivut 13 ja 36.

heihin oli vaikuttanut se käytännöllinen huomio, että ilman rahaa oli mahdotonta saada mitään suurempia liikeyrityksiä aikaan. Tästä on vielä varsin pitkä matka siihen käsitykseen, että rahan *paljous* olisi rikkauden perustus.

Olemme äsken sanoneet, että merkantilismin mukaan ei metalliraha ollut maan »ainoa rikkaus», ei edes sen pääasiallisin rikkaus. Raha oli kuitenkin välttämätön liikkeen välittäjä; ellei metallirahaa ollut liikkeen tarpeita vastaavaa määrää, kärsi siitä maan kauppa ja teollisuus.[1]) Ja nyt sattui niin onnettomasti, että koko vapauden aikana oli liikkeessä hyvin vähän metallirahaa ja paperirahan arvo taas vaihteli yhtä mittaa. Tämän metallin, erityisesti kulta- ja hopearahan, puute tosin kohosi korkeimmilleen vasta onnettomasti käydyn Venäjän sodan, »pikku vihan», ja pohjoismaiden sodan jälkeen, mutta emme voi epäillä sen jo 1730 luvulla olleen varsin tuntuvan.

Voimme siis ymmärtää, että tämän aikakauden taloudellista elämää tarkastaville henkilöille tuntui erittäin haitalliselta käytettävän arvoltaan muuttumattoman kulta- ja hopearahan puute. Näin ollen ei myöskään voi ihmetellä, että mainitut kirjailijat tahtoessaan panna painoa metallirahan merkitykselle, tulivat pukeneeksi ajatuksensa edellä esittämiimme vertauskuviin. Salander, joka juuri on jyrkimmän vertauksen esittänyt, näyttääkin olevan tietoinen siitä, että hänen mietteittensä taustana ovat suuressa määrässä epänormaaliset olot. Hänen kirjoituksensa nimi on- »Mitä on tehtävä silloin kun raha on maasta paennut ja elinkeinot ovat lamassa». Ja samassa kappaleessa, jossa hän usein mainitun vertauksensa esittää, huomauttaa hän erityisesti, miten valtiomiehillä tulee olla ymmärrystä ja kokemusta silloin kun »maassa ei ole rahaa ja yritteliäisyys on poissa»[2]).

Näiden vertauskuvien ei siis tarvitse käsittää todistavan mitään muut' tunutta katsantokantaa. Että ne liioittelevat rahan merkitystä liikkeelle: sitä ei tosiaan voi kieltää. Ne lähtevät ajatuskannasta, jonka mukaan metalliraha kaupalle olisi conditio sine qva non ja jättävät kokonaan huomioon ottamatta ne mahdollisuudet, joilla vaihto voi tapahtua ilmankin metalli- ja siihen perustuvan paperirahan välitystä.

Kaikki merkantilistit eivät teekään itseään syypääksi samanlaisiin yksipuolisuuksiin. Niinpä Berch nimenomaan huomauttaa, että muitakin tavaroita kuin rahaa voidaan kyllä vaihdon välittäjinä käyttää, mutta hän arvelee niiden käyttämisen olevan siksi vaivaloista, ett'ei suurempaa

---

[1]) Vrt. edellä esitettyjä Berch'in mielipiteitä.

[2]) Salander main. t. s. 13.

liikettä voi ajatella, ellei ole käytettävissä liikettä varten erityisesti sovellutettua vaihdon välikappaletta, rahaksi lyötyjä jaloja metalleja[1]).

Emme erehtyne väittäessämme, että tälle Berchin asiallisesti, ilman mitään vertauskuvia esittämälle kannalle on annettava aivan erityinen paino, kun me tahdomme ymmärtää puheenalaisen aikakauden käsitystä rahan merkityksestä liikke-elämälle. Tällaista väitettä tukevat erityisesti nekin tulokset, joihin vähän alempana tulemme.

*

Sen ohella, mitä edellisessä olemme esittäneet, on meidän kosketeltava erääseen seikkaan, joka ehkä suuremmassa määrässä kuin edelliset näyttää antavan tukea vanhemmalle käsitykselle merkantilismin lähtökohdasta. Se on mainitun suunnan oppi kauppabalanssista.

Kauppabalanssilla tarkoitetaan, kuten tunnettu, valtion tuonnin ja viennin suhdetta toisiinsa. Kauppabalanssiteorian on merkantilismi ensin esittänyt ja sillä onkin merkantilismin kehittykseen ollut mitä suurin vaikutus.

On siis luonnollista, että myös Ruotsin merkantilistisessa kirjallisuudessa tapaamme tämän opin.

Valtiomiehillä ei ole, sanoo Salander ennen mainitussa teoksessaan[1]) muuta varmaa kompassia kuin »Commerciens Jemnvigt eller Handelens balancering». »Ne jotka muuhun perustavat ehdotuksensa, ovat epävarmoja toimiensa tuloksista. Varmaa on, että kaikki mitä valtakunta tuo maahan ulkomaisia tavaroita enemmän kuin se omia vie takaisin vieraisiin maihin, on se ulkomaalaisille maksettava puhtaassa rahassa.» Mikä on siitä seuraus? Esimerkkinä otaksuu Salander, että jonkin maan tuonnin arvo on 30 miljoonaa, mutta viennin arvo 20, joten »alapaino» tekee 10 miljoonaa. Jos valtakunnan »sisäinen arvo» (invärtes wärdet) on 400 miljoonaa ja siitä vuosittain vähennetään 10 miljoonaa, »niin ei sellainen valtakunta luonnollisesti ole pysyvä pystyssä kauvemmin kuin 40 vuotta». Se »kuolee» käyttääksemme edellisessä esittämäämme Salanderin vertausta. »Lähde, josta kaikki köyhyys ja kurjuus johtuu ja jota vastaan eivät auta käskyt eivätkä kiellot, on se, että raha siten tahtoo paeta maasta, elinkeinot perusteihinsa asti joutuvat rappiolle ja voivat kokonaan hävitä *ellei maassa ajoissa ole toimittu siihen suuntaan, että säästäväisyys, yksimielisyys, työnero ja ahkeruus ovat sekä ylhäisissä että alhaisissa kehitetyt*[2]), ja siellä noudateta Kiinan keisarinnan esimerkkiä, kun hän innostaakseen ala-

---

[1]) Kts. Berch m. t. siv. 339.

[2]) Seuraavan esityksen suhteen katso Salander m. t s. 35—8.

maisiaan yhtäläiseen työteliäisyyteen, itse kehrää, kutoo ja neuloo kaikki vaatteensa eikä tahdo käyttää muita vaatteita kuin mitä hän itse omilla käsillään on valmistanut.»

»Ja kun tästä nähdään», jatkaa tekijä, »että kaupan alapaino on tällainen perikato, (»yttersta ruinen») maalle ja valtakunnalle etenkin silloin kun valtakunta on köyhä, on taas *kaupan tasapaino se valtakunnan keskitie, jolla se voidaan ylläpitää ja josta se rauhallisina aikoina voi elää*[1]), vaikka ei siihen voikaan perustaa koko sen toimeentuloa. Mutta ylipaino sitä vastoin suuremmassa tai pienemmässä määrässä vaikuttaa valtakunnan nousuun, rikkauteen ja varmuuteen. Se on valtion oikea voitto, jonka muut valtakunnat menettävät, mikäli ne kauppaan ottavat osaa. »Tämä kaupan ylipaino», sanoo kirjoittaja vähän myöhemmin, »on siis se infallibile politicorum Centrum, johon heidän kaikki pyrkimyksensä (dichtan och traktan) tulee suunnata ja jota ilman he kaikki hapuilevat pimeässä».[2])

Tutustuttuamme tähän emme voi olla hämmästymättä, miten eri tuloksiin näytään tulevan, jos eri kohtia Salanderin teoksessa otamme esille. Onko Salander todellakin samassa kirjassa esittänyt kaksi toisilleen jyrkästi vastakkaista mielipidettä, vai onko jompikumpi alistettava toisen, itse asiassa korkeamman näkökohdan alle?

Emme tahdo heti ryhtyä tähän kysymykseen vastaamaan. Huomautamme siitä, miten Salanderinkin esityksessä tapaamme kohtia, joissa tekijä ikäänkuin tekee poikkeuksen siitä yleisestä säännöstä, jonka hän muuten kauppabalanssin suhteen asettaa. Esitämme seuraavassa ne kohdat. Ensiksikin huomauttaa tekijä, että kysymys rahan katoamisesta ei koske niitä tapauksia, jolloin ei vaihtotaloudella ole suurempaa, vaan jokainen taloudellinen yksilö pääasiassa itse hankkii ja valmistaa mitä hän tarvitsee. Tekijä ei siis ole ainakaan kokonaan kieltänyt sitä mahdollisuutta, että ilman rahaa voisi toimeentulo olla mahdollinen.

Huomattava on myös se erityinen paino, jonka tekijä panee siihen, että rahan paljous valtakunnassa pysyisi muuttumattomana. Se on asiain tila, jonka vallitessa valtakunta rauhallisina aikoina voi, tekijän käsityksen mukaan, toimia, »vaikka ei siihen voikaan perustaa koko toimeentuloa». Miksi erityisesti tähän seikkaan olemme tahtoneet huomiota panna, sen selvitämme tarkemmin seuraavassa.

Kun meidän on annettava selitys yhden merkantilistisen kirjailijan mielipiteistä, tehnemme oikeammin tarkastaessamme, mitä muut kirjailijat asiassa ovat esittäneet. Tässä ovat meille tärkeät erittäinkin Berch'in

1) Minun alleviivaamani.
2) Salander, m. t. sivut 35—38.

mielipiteet, koska hän oli juuri se tämän ajan merkantilisteista, jonka ajatukset ovat tieteellisimpään ja enimmin systemaattiseen muotoon puetut.

Berchilläkin tapaamme erään ajatuksen, jonka edellisestä tunnemme: valtakunta voi saavuttaa kansallista voittoa yksinomaan ulkomaisen kaupan kautta. Kotimainen kauppa on tässä suhteessa vaikutusta vailla, koska se vaan muuttaa omaisuutta saman kansan keskuudessa toiselta kansalaiselta toiselle.

Tässä on kuitenkin huomattava, että Berch toisin paikoin on tätä kysymystä nimenomaan perusteellisemmin selvittänyt. Olemme jo edellisessä maininneet, miten Berch on huomauttanut, että rahan tulvaamisella valtakuntaan voi olla huonojakin puolia. Rahamäärän lisääntyminen on oikeastaan toivottava vaan siinä määrässä, kun se vastaa kasvavan liike-elämän tarpeita. Jos sitä tulee enemmän kuin sitä liike-elämässä tarvitaan, nostaa se tavarain hinnat kotimaassa ja aiheuttaa helposti väestössä haluttomuutta. Myöskin olemme edellisessä huomanneet, että Berch kyllä ymmärsi muunkin kuin rahaksi lyötyjen jalojen metallien voivan olla kaupan välittäjinä, vaikka hän rahoja pitää tässä suhteessa käyttännöllisimpinä.

Näin ollen voimme jo ennakolta evätä sen selityksen, että Berchin kauppabalanssia koskevat lauselmat muka todistaisivat merkantilismin pitäneen rahoja maan todellisena rikkautena. Ja meillä on Berchin kirjoituksissa muitakin kohtia, jotka todistavat, ettei hänen käsityksensä suinkaan ollut tämä.

Siinä suhteessa ovat erittäin valaisevat Berchin mietteet tavarain tuontipolitiikan suhteen[1]. Hän näet sanoo, että sellaisten tavarain tuonti, jotka tarkoittavat enemmän mukavuutta, komeutta ja huvitusta kuin välttämättömien tarpeiden tyydyttämistä, on arvosteltava eri lailla milloin ulkomainen kauppa on ala- tai ylipainossa. Edellisessä tapauksessa on niiden tuonti mikäli mahdollisesti estettävä tai ainakin on niille asetettava siksi korkeat tullit, etteivät muut kuin rikkaat voi niitä lunastaa. Mutta jälkimäisessä tapauksessa on taas oltava varovaisempia ja otettava huomioon, josko suuressa määrin vaikeuttamalla tavarain maahan tuontia jokin osa kaupasta häviäisi, meritoimi heikontuisi, kansan elinkeinot vähentyisivät tai syntyisi jokin epäkohta, joka olisi suurempi kuin maan tappio komeudessa ja loistossa.

Esitetty kohta pitää aivan yhtä sen kanssa, mitä edellä olemme huomanneet Berchin mielipiteistä. Rahojen vähentymistä on estettävä,

[1]) Berch, m. t. s. 307.

se on hänelle selvää. Mutta jos kerran tämä päämäärä on saavutettu, ei niiden lisääminen enää ole ehdottomasti tarpeellinen.

Sitä seikkaa, ettei Berch siis pitänyt edullisen kauppabalanssin saantia politiikan korkeimpana päämääränä, tukevat useat muutkin hänen esittämänsä väitteet. Niinpä on tässä suhteessa tärkeä se, että hän elintarpeille kannattaa alhaisia tullitaksoja[1]) huolimatta siitä että juuri viljan tuonti vapauden aikana — ja myöhemminkin — erityisesti »rasitti» Ruotsin kauppabalanssia. Niitä esineitä, jotka edistävät oppia, tieteitä, taitoisuuksia ja käsiteollisuutta, tulisi mahdollisimman vähän rasittaa tulleilla paitsi jos niitä voidaan omassa maassa valmistaa[2]). Ja nimenomaan sanoo Berch, että tullia määrätessä on myös otettava huomioon esineen suurempi tai pienempi välttämättömyys kansalaisten toimeentulolle.

Emme luule erehtyvämme, jos väitämme tämän Berchin käsityksen sisältävän avaimen myös Salanderin ajatuksien tulkitsemiseen. Edellisessä olemme nähneet, että Nordencrantz samoin kuin Berch nimenomaan lausuu pitävänsä onnettomuutena sitä, että rahoja tulvaa maahan enemmän kuin mitä niitä liikkeen palvelukseen voidaan käyttää.

Salanderin kirjoituksissa emme kyllä tällaista nimenomaista selitystä tapaa. Milloin hän jyrkimmin esittää vaatimuksensa, että pitää pyrkiä edulliseen kauppabalanssiin, tuo hän aina esiin vaatimuksensa että teollisuutta on kehitettävä, joskaan hän aina ei näitä asetakaan toistensa yhteyteen. Salander ei ollut mikään oppinut, joka olisi esittänyt ajatuksensa täsmällisissä ja aina johdonmukaisissa lauseissa. Olemme huomanneet, miten hän ennenkin esim. Espanjasta puhuessaan, käyttää lausemuotoa, joka antaa toisen käsityksen kuin mikä hänen tarkoituksensa varmaan on ollut. Samoin on hänen tottumattomuutensa estänyt häntä tässä suhteessa selvemmin lausumasta ajatuksiaan. Mutta katsoen siihen perustavaan merkitykseen, jonka hän panee työhön ja erittäinkin teollisuuden kehittämiseen, lienemme oikeutetut selittämään, että hän kauppabalanssistakin puhuessaan ei ole pääasiana pitänyt rahan saantia ja kokoomista valtakuntaan, vaan sitä hyötyä ja taloudellista edistystä, mitä hän Ruotsille odotti seurauksena teollisuudessa ja yleensä taloudellisessa elämässä käytetyn pääoman suurenemisesta. Niinpä hän eräässä kohden huomauttaa, kuinka teollisuus, tuo rahan ja rikkauden tärkein tuottaja[3]), saa merkityksensä sen kautta, että se edistää maanviljelystä ja kauppaa. Kun teollisuus antaa työtä suurelle väkijoukolle,

[1]) Berch m. t. s. 306.
[2]) Berch m. t. s. 307.
[3]) Kts. Salander m. t. siv. 19.

saa maanviljelijä näistä tuotteillensa ostajia. Suurempi menekki taas saa hänet parantamaan viljelystään, jonka kautta maassa pellon ja karjan tuotteet lisääntyvät. Samoin antaa teollisuus kauppiaille työtilaisuuksia[1]). Näin ei voine sanoa Salanderillakaan rahan olleen pääasiana, vaan liike-elämän laajenemisen ja työtilaisuuksien lisääntymisen.

Tämä tulos saa vielä tukea, jos vertaamme sitä eräisiin kohtiin Nordencrantzin teoksessa. Vaikka esityksemme tässä osassa olemme erityisesti kosketelleet niitä epäselvyyksiä ja näennäisiä ristiriittaisuuksia joita Salanderilla tapaamme, koska mainittu kirjoittaja on erityisen epäselvästi ajatuksensa esittänyt, löytyy kyllä Nordencranzillakin kohtia[2]), jotka lukijasta ehkä ensi silmäykseltä tuntuvat oudoilta. Tarkemmin niihin tutustuessamme huomaamme kuitenkin että ne eivät ole keskenään ristiriitaisia. Edellisen esityksemme jälkeen ei meillä ole syytä niissä enemmän viipyä. Mainitsemme vain erään kohdan jossa Nordencranz teroittaa sen ajatuksen tärkeyttä, että maan rahavarat säilytetään omassa maassa, ja nimenomaan eroittaa tämän ajatuksen siitä väitteestä, että rahoja olisi maassa lisättävä. Nordencrantz, näet, sanoo[3]), että kansakunta, joka säilyttää rahansa valtakunnan rajojen piirin sisäpuolella, voi *vaikka kauppabalanssi onkin sellainen että uusia rahoja ei maahan tule,* kuitenkin keskuudessaan ylläpitää liikettä ja siten saada suuria aikaan. Tässä tapaamme siis aivan saman ajatuksen, joka Salanderilla näyttää olleen; Nordencrantz on sen vaan selvemmin lausunut.

Tämän merkantilismin periaatteen kautta tullaan, kun kerran valtion yleinen holhousvalta hyväksytään, kyllä käytännössä suureksi osaksi samoihin tuloksiin kuin jos olisi lähdetty käsityksestä »raha on rikkaus». Tulleilla ja raha-avustuksilla koetetaan saada kotimaista teollisuutta edistymään ja ulkomaista suljetuksi pois. Mutta nämähän eivät ole mitään muuta kuin harrastuksia, joita kyllä vielä nykypäivinäkin tapaamme. Merkantilismi ei täten meidän aikalaisellemmekaan esiinny silminnähtävään erehdykseen perustuvana opinsuuntana, vaan pyrintönä, jolla vielä nykyaikaisissakin taloudellisissa käsityksissä tapaamme vastineita. Tällä emme kuitenkaan, huomautettakoon se nimenomaan, ole tahtoneet väittää, että merkantilismi olisi ollut nykyaikainen suunta. Siinä oli epäilemättä osia, jotka ovat kokonaan vieraat uudemman ajan käsitykselle, mutta niiden tarkempi käsitteleminen ei enää kuulu aineemme meille asettamien tehtävien piiriin.

1) M. t. sivut 20—26.
2) Kts. Bachmanson esim. siv. 221 ja 222.
3) Kts. sama teos sivu 219.

Tätä tulosta vastaan voidaan kyllä muistuttaa, että emme ole kaikkia kirjailijoita käsitelleet. Olemme rajoittumalla muutamiin, aikakaudelle erityisesti tyypillisiin, pyrkineet esityksellemme antamaan suurempaa yksinkertaisuutta. Mikäli muihinkin aikakauden kirjailijoihin tutustumme, huomaamme niissä pääasiassa saman tapaisen käsityksen, joskin pienempiä poikkeuksia olemme tavanneet.

Niinpä on Edvard Carleson (toimi erityisesti diplomatiian palveluksessa) kirjoittanut pienen kirjasen teollisuuden edellytyksistä Ruotsissa[1]). Siinä hän[2]) esittää aivan merkillisen kertomuksen Englannin vanhemmista oloista. Hän kertoo miten »viisas kuningatar Elisabet» ensin turhaan koetti saada englantilaisia ymmärtämään kotimaisen teollisuuden merkitystä. Vihdoin keksi kuningatar kuitenkin keinon. Hän oli ostanut koko valtakunnassa löytyvän villan. Sen hän kokosi yhteen paikkaan ja poltti sen, sanoen: oli parempi polttaa se kuin lähettää se raakatavarana ulkomaalle, joka tekisi paljon suuremman vahingon sen kautta, että ulkomaalainen valmistettuaan villan kankaaksi vielä tulisi viemään maasta rahan pois. Vasta tämän kautta aukenivat, niin kertoo tekijä, englantilaisten silmät ja he rupesivat tehdasteollisuutta harrastamaan. Tällaisen tarun esittää kirjoittaja meille ilman mitään reservatsioonia. Tämä tapahtuu sen yhteydessä, kun kirjoittaja tekee selvää teollisuuden syntymisestä eri maissa ja kiittää teollisuuden suurta merkitystä, mutta joka tapauksessa tuntuvat mainitunlaiset mietteet todella lähteneen ajatuksesta »raha on kansan rikkaus». Tällainen kertomus ei estä tekijää muutamia sivuja myöhemmin sanomasta, että »maan asukkaat ovat sen oikea aarre» ja siihen lisäämästä: »jos näitä asukkaita ei pidetä työssä ja ahkeruudessa (joka parhaiten tapahtuu teollisuuden kautta), niin eivät ne ole muuta kuin aarre, joka kuolleena ja kätkettynä lepää maassa.»

Miten tällaisia harvempia poikkeuksia arvosteltaneekin, joka tapauksessa voimme sen käsityksen, johon tulimme pääasiallisesti Nordencrantzin ja Berchin, mutta myöskin Salanderin teoksen nojalla, pitää kaikessa pääasiassa vapauden ajan merkantilististakin kirjallisuutta yleensäkin koskevana. Mikä varhemman merkantilismin käsitys Ruotsissa oli ollut, sen kysymyksen vastaaminen ei kuulu tämän tutkimuksen alaan. Varmaa vaan on, ettemme edes vapauden ajan alkupuolella, siis aikana, jolloin minkään fysiokratian vaikutus ei vielä voi tuntua, tapaa käsitystä siitä, että raha muka olisi kansan todellinen rikkaus ja rahojen lisääminen ainoa valtion taloudellisen politiikan päämäärä.

---

1) E. C. Möjeligheten at i Swerige inrätta fabriker och manufakturer, Stockholm 1731.
2) Kts. sama teos lehti B. 4.

IV.

Mikä on siis lyhyesti esitettynä se tulos, johon edellisessä olemme tulleet?

Olemme huomanneet, että käsitys, jonka mukaan merkantilismi olisi pitänyt rahoja rikkautena, ei missään tapauksessa ole oikea. Tällaista väitettä emme missään tapaa. Päinvastoin näemme lausuttavan, että jaloja metalleja ja rikkautta ei saa käsittää samaa merkitseviksi. Raha on välttämätön liikkeen välittäjänä, mutta sen paljouden tulee mukaantua liikkeen suuruuden mukaan.

Mitä tämän kysymyksen positiiviseen vastaukseen tulee, tapaamme siinä eri muodostuksia. Kansan rikkautena käsitetään yleensä kaikkia niitä tavaroita ja etuisuuksia, joita rahalla voidaan saada. Erityisesti pannaan painoa työhön kansan rikkauden perustuksena. Tärkeänä pidetään myöskin väestön lukuisuutta, koska sen kautta valtion mahti kasvaa. Väestön lukuisuus edellyttää kuitenkin myös työn tilaisuuksien lisääntymistä ja on toivottava ainoastaan milloin työn tilaisuudet lisääntyvät. Tästä johtuu valtiomiehille se käytännöllinen vaatimus, että heidän tulee pitää huolta siitä, että maan elinkeinot kehittyvät ja siten työntilaisuudet kansalle suurenevat.

Ruotsin merkantilismin peruskäsite — se oli tuloksemme - ei siis ole raha vaan työ. Se että esittämillämme merkantilistisilla kirjailijoilla löytyy kohtia, jotka näyttävät antavan toisen käsityksen, on meidän selitettävä johtuneeksi ajatusten vaillinaisesta esityksestä, usein sanamuodostuksesta, joka ei vastaa sitä, mitä sillä on tarkoitettu.

Tulos, johonka näin olemme tulleet, eroaa suuresti siitä käsityksestä, joka meillä on traditsioonina säilynyt. Oppia työstä kansan rikkauden perustuksena on pidetty vasta Adam Smithin perustamana, sinä väitteenä, jonka hän olisi esittänyt juuri sitä merkantilismin oppia vastaan, tai sen sijaan että raha olisi kansan rikkaus. Edellisestä huomaamme, että Adam Smithin esittämä käsitys työn merkityksestä mahdollisimman jyrkässä muodossa esiintyy jo niillä vapaudenajan kirjailijoilla, joista edellisessä olemme kertoneet, jopa että juuri tämä oppi on mainitsemaimme kirjailijain taloudellisen käsityksen perustuksena.

Mutta, täytyy meidän tällöin kysyä, voimmeko enää kutsuakaan näiden miesten mielipiteitä »merkantilistisiksi»? Epäilemättä, jos meillä vaan on selvänä, mitä tällä nimityksellä ymmärrämme. Tämän termin on, ei tosin keksinyt[1]), niinkuin kyllä on väitetty[2]), mutta käytäntöön

[1]) Termiä käyttävät näet ensin fysiokraatit (kts. Oncken, Geschichte der Nationalökonomie I, Leipzig, 1902, siv. 148).

[2]) Kts. Leser, Merkantilsystem (Handwörterbuch der Staatswissenschaften V. siv. 752).

saattanut Adam Smith. Kysymyksen suhteen miten on kansa tehtävä rikkaaksi, erottaa hän kaksi kansantaloudellista suuntaa, joista hän toista kutsuu »kauppasysteemiksi», vähän myöhemmin »kauppa- tai merkantiilisysteemiksi» (the commercial or merkantile system), toista »maanviljelyssysteemiksi» jälkimäisellä tarkoittaen fysokratiaa[1]). Edellisen systeemin kannattajiksi lukee hän silloin sellaisetkin henkilöt, jotka myöntävät, että kansan rikkaus ei ole vaan jaloissa metalleissa vaan kaikissa ihmisen tarpeeksi käytettävissä tavaroissa[2]), kunhan he vaan hyväksyvät merkantilismin käytännölliset toimenpiteet.

*

Vielä yksi selitys Ruotsin oloihin nähden on meidän annettava. Miten on ollut mahdollista, että tieteellisissä teoksissa meillä aivan viime vuosina on voitu väittää merkantilismin pitäneen rahoja rikkautena, silloin kun itse merkantilistiset kirjailijat nimenomaan ja kaikella mahdollisella tarmollaan asettuvat tätä käsitystä vastustamaan.

Pääsyynä tähän on se, että itse kysymystä varhaisemmin on siksi vähän tutkittu. Oikeastaan on se esitys merkantilististen kirjailijain mielipiteistä, jonka Arnberg antaa tutkimuksessaan »Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi» ainoa perinpohjaisempi. Tässä teoksessa, joka ilmestyi vuonna 1868, pyrkii tutkija antamaan pääasiassa historiallisen esityksen vapaudenajan talouspolitikasta, joten kysymyksen kansantaloudellinen käsittely usein jää syrjäasiaksi. Niinpä hän kyllä tekee laajaltikin selkoa useiden kansantaloudellisten kirjailijain mielipiteistä, mutta valitsee otteensa usein sattuman mukaan eikä ryhdy tarkemmin selvittelemään sitä periaatteellista kantaa, josta kukin tutkija on lähtenyt.

Arnberg ei ole Nordencrantzia käsitellessään voinut olla huomaamatta hänen kiihkeätä vastalausettaan sitä käsitystä vastaan, että raha muka olisi kansan todellinen rikkaus. »Työ, käsityö (slöjd) ja taito (konst) ovat siis rikkauden lähde», se on Arnbergin mukaan Nordencrantzin positiivinen tulos. Mutta, lisää Arnberg kohta tämän jälkeen, kirjoittaja ei asetu äsken mainitulle kannalle sen vuoksi, että työ tuottaisi kaikkia mitä tarvitaan ihmisellisten tarpeiden tyydyttämiseksi vaan senvuoksi, että työ antaa keinoja hankkimaan ja säilyttämään rahaa[1]).

---

[1]) Kts. Adam Smith, An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations IV. Siteeraamme Mac Cullochin editsioonin mukaan (Lontoossa 1828), II osa siv. 237—8. Kts myös IV siv. 9 ja Mac Cullochin edits. III siv, 119 sekä seur. siv.

[2]) Kts. ed. main. editsioonia II, siv. 239—41 ja W. Ruhland, Die Handelsbilanz, Berlin, 1897 siv. 37—8.

[1]) Kts. Arnberg sivu 65.

Tätä selitystä, jonka Arnberg antaa Nordencrantzin mielipiteille, ei hän oikeastaan perustele. Ainakaan hyväksyttävänä perusteluna ei nimittäin voi pitää sitä, että Arnberg mainitun väitteen jälkeen viittaa Nordencrantzin lauseeseen, että raha on niinkuin veri ihmisen ruumiissa. Olemme edellä huomauttaneet, että tämä Nordencrantzin vertaus, jota Arnberg muuten ei olekaan aivan täsmällisesti esittänyt, ei vielä todista käsitystä, joka pitäisi rahan ja rikkauden samana. Yhtä vähän voi Arnbergin väitteelle tuoda todistusta muista kohdista Nordencranzin tutkimusta, kun taas positiivisia lauseita päinvastaisen kannan puolesta Nordencrantzilla kyllä on. Vähän myöhemmin tuo Arnberg esiin saman väitteen. »Miten Nordencrantz on sekoittanut käsitteet raha ja rikkaus», sanoo hän,[1]) »se esiintyy selvemmin hänen tutkiessaan kauppabalanssia». Arnberg ei meistä tässä kohden yhtä vähän kuin muuallakaan voinut väitettään todistaa.

Siitä huolimatta jää lukijalle Arnbergin esityksestä lopputuloksena se käsitys, että kirjoittaja on tuonut Nordencrantzin suhteen esiin näkökohtia, jotka puolustavat vanhempaa käsitystä merkantilismista. Se poikkeus, jonka Arnberg on esittänyt, katoaa siihen kokonaiskäsitykseen, jonka lukija esityksestä saa.

Myöskin Berchin suhteen on Arnberg kyllä huomannut ne paikat, joissa Berch esittää vaarat, mitkä koituvat rahojen liikkeeseen nähden liika suuresta maahan tuonnista. Arnberg esittääkin nämä kohdat, mutta ei lausu niiden johdosta omasta puolestaan sanaakaan. Siten jää tämänkin kohdan erityinen merkitys lukijalta helposti huomaamatta. Se tapahtuu sitäkin helpommin, koska Arnbergin kirjoitustapa — ääretön määrä tosiseikkoja lyhyeen alaan ahdettuina — jo muutenkin on omiaan vaikuttamaan, että monikin Arnbergia käyttänyt ei tule yksityiskohdissaan tarkastaneeksi, mitä Arnberg todella on väittänyt.

Myöhemmin on Axel Lille teoksessaan Anders Chydenius i förhållande till samtida nationalekonomer[2]) esittänyt vapaudenajan kansantaloudellisia kirjailijoita. Häneltä ei ole voinut jäädä huomaamatta, että Nordencrantz ja Berch eivät pidä rahoja kansallisrikkautena[3]). Hän ei kuitenkaan tutki asiaa perinpohjaisemmin eikä myöskään huomionsa johdosta tee mitään laajempia johtopäätöksiä. Hän asettuu tutkimuksessaan yleensä sille kannalle, että merkantilismi on rahoja pitänyt kansallisrikkautena.

Tämän jälkeen ei esiteltävänä oleva aine ole tullut edes niinkään

[1]) Kts. Arnberg sivu 66.
[2]) Akateminen väitöskirja; painettu Helsingissä 1882.
[3]) M. t. sivut 35 ja 43.

perusteellisen käsittelyn alaiseksi. Kirjoituksista, joissa sitä lyhemmin kosketellaan, mainittakoon se Ruotsin (ja Suomen) kansantalouden historiaa käsittelevä lisäys, jonka Carl Rosenberg on laatinut kokoelmassa »Ekonomiska samhällslifvet» julkaisemaansa, muuten v. Scheelin ja Ingramin mukaan laadittuun kirjoitukseen.

Kirjoittaja tekee varsin oikein selvää Nordencrantzin mielipiteistä mainiten, että kirjoittaja ei pidä rahoja maan ainoana rikkautena vaan päinvastoin katsoo kansan todelliseksi voimaksi sen oman produktsioonin ja vilkkaan kaupan. Berch'inkin kertoo Rosenberg, tosin vaan yhdessä, lyhyessä lauseessa, käsittäneen sen, että raha ei suinkaan ole kansan ainoa rikkaus.

Mitään yleisempää johtopäätöstä näistä, eri paikoissa esitystään tekemistä tiedonannoista ei Rosenberg kuitenkaan tee.

Puhuessaan merkantilismista ulkomailla yleensä, ei kirjoittaja mainitse merkantilismin pitäneen rahoja kansan rikkautena, mutta hän ei myöskään nimenomaan sano, että tällainen käsitys merkantilismin opista olisi väärä. Kirjoittaja näin sivuuttaa koko kysymyksen. Lukijalle, joka on vakuutettu jo koulussa merkantilismista saamansa käsityksen oikeudesta, esiintyvät nämä lyhyet, tosin oikeaan suuntaan viittaavat lauseet Nordencrantzista ja Berchista— jos nimittäin lukija niihin edes huomionsa kiinnittää — ainoastaan kahtena »sääntöä vahvistavana» poikkeustapauksena.

Muut kirjoitukset, jotka ovat asiaa käsitelleet, ovat vähemmän huomattavat ja voimme ne tässä yhteydessä jättää. Olemme edellä vaan tahtoneet antaa lyhyen selityksen siitä, miten on ollut mahdollista, että vanhempi käsitys kaikesta huolimatta kirjallisuudessamme on säilynyt. Olkoon kuitenkin lisätty, että paitse kysymyksen riittämätöntä *periaatteellista* selvittelyä, siihen myös ovat voineet vaikuttaa ne toiseen suuntaan viittaavat *yksityis*kohdat, joiden löytymistä tutkimassamme merkantilisessa kirjallisuudessa emme ole tahtoneet kieltää.

V.

Tehtyämme selkoa siitä mikä vapaudenajalla oli Ruotsin merkantilismin käsitys todellisesta rikkaudesta, on meidän vielä luotava lyhyt yleiskatsaus muidenkin maiden oloja kosketteleviin, vastaaviin tieteellisiin kirjoituksiin. Kysymystä koskeva, muidenkin maiden oloihin kohdistunut tutkimus on näet aineellemme tärkea kahdestakin syystä.

Meidän on näet ensiksikin saatava selville, miten on syntynyt tuo käsitys, että merkantilismi olisi pitänyt rahoja kansan ainoana rikkautena.

Tämän väitelmän synty ja kehitys on luonnollisesti valaiseva Ruotsinkin oloja koskevalle teorialle, ja omansa joko vahvistamaan tai heikontamaan sitä tulosta, johon tutkimuksemme on johtanut. Sen ohella on meille tärkeä määritellä, mikä tieteen nykyinen kanta tässä kysymyksessä on.

Kun tahdomme tutkia miten puheenalainen käsitys, että merkantilismi olisi pitänyt jaloja metalleja ja rikkautta samana, kansantaloudellisessa kirjallisuudessa vakaantuu, on meidän mentävä taaksepäin aina fysiokratian ja Adam Smithin aikaan. Tämän väitteen näyttää ensin[1]) esittäneen Boisguilbert teoksessaan Dissertation de la nature des richesses, de l'argent et des tributs. Mahdollisesti hänen mukaansa[2]) esittää Smith saman väitteen sitte kirjassaan »Wealth of nations», jonka neljäs luku on tarkoitettu kumoamaan merkantilismia. Sanoimme kyllä äsken, että Adam Smith merkantilisteihin lukee sellaisiakin, jotka eivät rikkautena pidä itse rahaa vaan sitä, jota rahalla voi ostaa, mutta hän esittää tämän näkökohdan enemmän sivumennen ja itse hänen kritiikkinsä merkantilismia vastaan on kirjoitettu niin kuin kaikki merkantilistit olisivat olleet yksimielisiä siitä, että raha on kansan rikkaus[3]). Siten lukijan mielestä helposti häipyy tuo Smithin esittämä rajoitus ja tuloksena Smithin kritiikin lukemisesta on mielikuva, että merkantilistit yleensä ovat pitäneet rahaa ja rikkautta samaa merkitsevinä käsitteinä.

Että tämä käsitys vallitsee sitten seuraavan ajan kansantaloudessa, siihen vaikutti epäilemättä suurimmaksi osaksi juuri Smithin auktoriteetti. Smithin vaikutus seuraavan ajan kansantalouden kehitykseen on siksi valtaava, että jo yksinään tämän kautta voisi selittää käsittelyn, joka nyt seuraavana aikana tulee merkantilismin osaksi. Meidän on nimittäin muistettava, että kansantaloustiede oli vasta kehdossaan. Vain verrattain harvat henkilöt omistivat sille koko aikansa. Hyvin useat merkantilistien kirjoituksista olivatkin jääneet painamatta ja painetutkin olivat vaikeasti saatavissa. Ei siis ollut tilaisuutta ilman suuria vaikeuksia käyttää alkuperäisiä lähteitä, ja silloin ei usein auttanut muu kuin luottaa niihin helposti saatavina oleviin esityksiin, joissa jonkunmoinen selonteko vanhemman ajan mielipiteistä löytyi.

Tähän tuli lisäksi se, että käsite »merkantilistinen kirjallisuus» oli hyvin epäselvä. Tuskin oli Smithille itselleenkään selvänä, ketä erityisiä kirjoittajia hän tällä nimityksellään tarkoitti. Nekin, joita hän sillä to-

1) Vrt. Oncken, m. t. siv. 252.

2) Vrt Oncken m. t. siv. 253.

3) Vrt. Oncken m. t. Ruhland, m. t. sivut 15—16 sekä Leserin edellä mainittua artikkelia.

della oli tarkoittanut, eivät tunteneet hänen syytöstään erityisesti itseään kohtaan suunnatuksi eivätkä siis ryhtyneet omasta puolestaan lausuttuja väitteitä torjumaan.

Tällä emme ole tahtoneet lausua mitään arvostelua siitä, oliko tämä Smithin aiheuttama käsitys oikea vai ei. Olemme vaan tahtoneet todistaa, että vaikka mainitulla käsityksellä ei olisikaan itse merkantilistien kirjoituksissa riittävää pohjaa, kuitenkin aivan hyvin on selitettävissä se tosi seikka, että tämä oppi tieteessä saattoi saavuttaa varman jalansijan.

Varmaa myöskin on, että Smithiä seuraavan aikakauden kirjailijoilla oli hyvin pintapuoliset tiedot siitä mitä merkantilistiset kirjailijat todella kirjoituksissaan olivat esittäneet. Merkantilistisille kirjailijoille oli käynyt niinkuin eräät heistä — tosin vähän toisessa merkityksessä — valittavat lausumainsa mielipiteiden kohtalosta:

»Cantantur haec, clamantur haec,
Dicuntur, audiuntur,
Scribuntur haec, leguntur haec
Et lecta negliguntur»[1]).

Mitä merkantilistit olivat opettaneet, se oli unohtunut.

Vasta Roscher ryhtyi vuonna 1851 julkaisemassaan tutkimuksessa »Zur Geschichte der englischen Volkwirthschaftslehre» yksityiskohtaisemmin alkulähteitä tarkastamaan. Hänen tutkimuksensa koski, niinkuin teoksen nimilehtikin osoittaa, Englannin oloja. Joka tämän Roscherin teoksen lukee läpi, se ei voi olla huomaamatta miten jo rivien välistäkin huokuu tekijän hämmästys, kun hän tutustuessaan paljon moitittujen merkantilistien kirjoituksiin, siellä tapaakin mielipiteitä, jotka hän ennen on luullut vasta myöhemmän ajan synnyttämiksi. Ennen kaikkea ei hän ollenkaan näe kirjoittajien lähtevän väitteestä »raha on rikkaus», vaan samoin kuin edellä olemme vastaavissa ruotsalaisissa kirjoituksissa nähneet, huomaa hän pantavan painoa kansojen väkirikkauteen ja työtilaisuuksien runsauteen. Roscher sen vuoksi loppulausunnossaan arvelee, että se käsitys, joka tieteessä siihen asti oli merkantilismista ollut yleinen, on suuressa määrässä muutettava. Kuitenkaan ei hän katso entistä käsitystä kokonaan vääräksi. Hänen tutkimuksensa on kohdistunut merkantilismin huomattavimpiin kirjailijoihin, ja hän asettaa senvuoksi väitteensä kohdistumaan vaan niihin arvellen, että vähemmän huomattaviin kirjailijoihin nähden on siihen astinen käsitys merkantilismista ollut oikea.

[1]) Kts. (Salander) Gensagor och Uplysningar, Stockholm 1731 s. 92.

Tämän väitteen todistukseksi ei hän kuitenkaan esitä muuta kuin huomautuksen siitä, että eräs kirjoittaja Pollexfen olisi kirjoituksessaan esittänyt vanhemman käsityksen mukaisia mielipiteitä. Päättäen siitä tavasta, jolla Roscher mainittua kirjoittajaa siteeraa[1]), ei hän kuitenkaan ole itse tämän teosta lukenut.

Toinen myönnytys vanhemmalle käsitykselle, jonka Roscher tekee ja jolla sitte tuleekin olemaan suuri merkitys, on se, että hän erityisesti panee painoa siihen, että Englannin kansantaloudellinen kirjallisuus ennen Smithiä oli jyrkästi kansallinen. Tämä usein ja varmasti esitetty mielipide saattaa lukijan siihen käsitykseen, että Roscher arvelee sen ajatussuunnan, johonka hän nyt oli tutustunut, olevan karakteristisen vaan Englannin oloille. Niinkuin jo olemme maininneet, tapaamme kuitenkin aivan samoja ajatuksia Ruotsin kansantaloudellisessa kirjallisuudessa. Mikäli olemme yleensä voineet koko merkantilistiseen kirjallisuuteen tutustua, niin täytyy meidän pitää mainittua Roscherin käsitystä hyvin harhaan vievänä. Vaikka emme tahdo kieltää sitä, että kansalliset olot ovat lyöneet erityisen leiman englantilaiseen kirjallisuuteen, niin ovat sen pääväitteet tavattavissa myöskin muun Euroopaan kansantaloudellisten kirjailijain teoksissa. Sellainen tieteen eristyminen‘ jonka Roscher arvelee silloisessa englantilaisessa kansantaloudellisessa kirjallisuudessa vallinneen, ei enää siihenkään aikaan ollut mahdollinen. Ne vaikutukset, jotka englannin kansantalous sai omista oloistaan, levisivät pian muuhun Eurooppaan ja päinvastoin mannermaan olot ja siellä syntyneet teoriat taas Englannin kansantalouteen.

Joka tapauksessa vaikutti tämä Roscherin käsitys sen, että sen kautta siltä tulokselta, johon hän oli tullut, taittui sen varsinainen kärki. Vaikka olisi luullut Roscherin tuloksen aiheuttaneen vilkkaan tutkimuksen siitä, mitä merkantilismi eri maissa todellakin oli väittänyt, emme näe mitään tällaista tapahtuvan. Syynä siihen varmaan oli pääasiassa Roscherin mielipide, että hänen tutkimuksensa ilmiö oli vaan kansallinen erikoistapaus, ilman perusteellisempaa merkitystä merkantilismin käsitykselle yleensä. Sen lisäksi tuli vielä Roscherin vakuutus, että muiden englantilaisten, paitsi hänen tutkimainsa kirjailijoiden, suhteen oli entinen käsitys merkantilismista kyllä paikkansa pitävä. Tämä luonnollisesti vaikutti osaltaan rauhoittavasti niihin tiedemiehiin, joissa hänen tutkimustensa johdosta ehkä muuten olisi herännyt joitakin epäilyksiä silloisten, merkantilismia koskevien käsitysten oikeudesta.

Sen vuoksi kesti kauan ennenkuin tiede järjestelmällisemmin alkoi kiinnittää huomionsa tähän seikkaan. Historiallisen koulun sovittavan

[1]) Kts. tarkemmin Roscher m. t. siv. 111.

katsantotavan vaikutuksesta oli kyllä aikaisemmin ruvettu suosiollisemmin arvostelemaan merkantilismin käytännöllisiä toimenpiteitä, niille kun historiallinen koulu oli useassa tapauksessa taipuva tunnustamaan »historiallisen oikeutuksensa». Tämä suopeampi arvostelu ei kuitenkaan vielä näytä perustuneen mihinkään muuttuneisiin käsityksiin itse siitä, mitä merkantilismi oli opettanut.

Vasta 70-luvulla alkoi tämä kysymys saavuttaa yleisempää huomiota. Se tuli tutkimuksen alaiseksi varsinkin kahdessa yhteydessä. Ensiksikin koskivat tähän ne tutkimukset, jotka ottivat selvittääksensä merkantilismin yleistä, teoreettista kantaa, varsinkin kysymystä siitä, mitä merkantilismi oli »kansan rikkautena» pitänyt. Sen ohessa saavat merkantilismin väitteet valaistusta niissä tutkimuksissa, joissa tahdotaan joko historiallisesti valaista kauppabalanssiopin kehitystä tai selvitellä sen merkitystä nykyiselle kauppapolitiikalle.

Edellisessä ryhmässä on mainittava Bridermannin vuonna 1870 ilmestynyt kirjanen »Über Merkantilismus». Oncken lukee tämän teoksen ansioksi sen, että se ensimäisenä olisi ryhtynyt vastustamaan vanhempaa väärää käsitystä merkantilismista. Sen mukaan, mitä olemme edellä esittäneet, on tämä kunnia kuitenkin annettava Roscherin tutkimukselle Englannin merkantilismista. Vaikka Roscher ei tuloksiaan kehittänytkään johdonmukaisesti loppuun asti, on hän kuitenkin tämän tutkimuspuolen aloittanut.

Bidermannin teoksen jälkeen on ilmestynyt useita teoksia, joissa uusia näkökohtia merkantilismin suhteen tuodaan esiin. Me mainitsemme vaan Schmollerin, Wirminghaus'in, Cunnirhamin, Leserin, Hechtin, Schultze-Gäwernitzin, ja Schachtin tutkimukset.

Kauppabalanssikysymykseen liittyvistä tutkimuksista mainitsemme erittäin Heyking'in, P. Lexis'in, v. Scheel'in, Ruhandin, Grunzel'in ja Petritschin tutkimukset.

Yleensä tuovat nämät tutkimukset — eivät kuitenkaan kaikki — esiin tosi seikkoja, jotka vastustavat vanhempaa käsitystä merkantilismista. Useimmat niistä ovat kuitenkin vaan spesiaali-tutkimuksia, joten varsinaista kokonaiskuvaa ei niistä vielä saa. Tällaisen yhtenäisen esityksen on sen sijaan antanut Oncken vuonna 1902 julkaisemansa kansantalouden historian ensi osassa. Siinä asettuu hän kokonaan uudempaa kantaa puolustamaan väittäen, ettei merkantilismi koskaan ole pitänyt rahoja ja rikkautta samaa merkitsevinä käsitteinä. Merkantilismin käsitys rahasta ei ollut yksipuolinen, vaan merkantilismin vastustajain, fysiokraatien ja Smithin.

Voiko siis sanoa, että käsitys siitä, että merkantilismi olisi rahoja pitänyt kansan parhaimpana rikkautena, jo olisi tieteessä kokonaan hylätty?

Sitä emme suinkaan voi sanoa. Päinvastoin vanhempi käsitys vielä hyvin sitkeästi pysyy huomattavimpienkin tiedemiesten esityksissä. Niinpä asettuu Herht vuonna 1898 ilmestyneessa teoksessaan »Calberts Politische und volkwirtschaftliche Grundanschauungen» puolustamaan vanhempaa kantaa. Suuren teoksensa »Grundriss der allgemeinen Volkwirthschaftslehre» vuonna 1904 ilmestyneessa toisessa osassa väittää Schmoller, että merkantilismi pitää aina kestävää kauppabalanssin ylipainoa toivottavana s. t. s. maassa löytyvien metallirahojen lisääntymistä. Ja Petritsch, jonka teos »Die Theorie von der sogenanten günstigen und ungünstigen Handelsbilanz» on vasta viime vuonna (1905) ilmestynyt, pitää vanhempaa käsitystä pääkohdissaan oikeana.

Miten on tämä selitettävä? Onko vanhemman käsityksen hyväksyminen katsottava johtuvan tietämättömyydestä siitä, mitä merkantilismi todella on väittänyt?

Sitä emme tahdo väittää joskin kirjoittajien esityksissä näyttää olevan sellaisiakin kohtia, jotka silmin nähtävästi perustuvat vaan väärinkäsitykseen[1]). Mikäli olemme oikein ymmärtänyt eri kirjoittajien usein epätäydellisesti ja epäselvästi esitetyt ajatukset on pääaiheena siihen, että vanhempi käsitys sittenkin on tieteessä voinut säilyä, ollut merkantilismin kauppabalanssioppi. Kirjoittajat ovat löytäneet merkantilistien kirjoituksista lauseita, jossa kauppabalanssin ylipainoa puolustetaan ja siitä on tehty johtopäätös, että merkantilistit sittenkin ovat pitäneet rahaa todellisena rikkautena».

Eikä tällainen johtopäätös niin kokonaan väärää olisikaan. Jos joku väittää, että kaikissa oloissa ja ilman mitään rajoitusta valtiomiesten on pidettävä silmällä sitä, että ylipaino kauppabalanssissa säilyy, silloin ei todellakaan voi ymmärtää muuta kuin että tällainen käsitys johtuu siitä, että rahoja ja rikkautta pidetään samaa merkitsevinä.

Mutta kysymys juuri on, onko merkantilististen kirjoittajien tarkoitus todellakin ollut, että heidän lauseensa edullisen kauppabalanssin merkityksestä on ollut ymmärrettävä ilman mitään reservatsioonia? Ettei Ruotsin vapauden aikaisiin oloihin asianlaita ole ollut tämä, siinä suhteessa olemme edellisessä koettaneet esittää todistuksia.

Puheena olevaan kysymykseen nähden kokonaisuutena katsottuna

[1]) Vrt. esim. Oncken m. t. siv. 178. Että vanhempi käsitys meillä on aivan viime aikoihin asti pysynyt vallitsevana, siihen ratkaisevasti on vaikuttanut myös se, että meillä ei kirjallisuudessa ole tehty enempää selkoa. Ainoastaan Schauman on huomauttanut Roscherin lausumista epäilyksistä vanhemman käsityksen oikeutuksesta (kts. Juridisk Tidskrift 1900 siv. 396). Lindström on myös varhemmin esitetyssä tutkimuksessaan (siv. 1) viitannut Onckenin usein siteerattuun teokseen, mutta sen hän on tehnyt tukeakseen käsitystä, jota Oncken nimenomaan kirjassaan vastustaa.

ei siis nykyinen tiede vielä voi antaa yksimielistä vastausta. Asian selvittelylle ei ole ollut onneksi se työjako, joka tätä seikkaa koskevissa tutkimuksissa on ollut olemassa, että nimittäin toiset ovat ottaneet tutkiaksensa erittäin merkantilismin yleistä teoreetista pohjaa, käsitystä siitä mitä on kansallisrikkautena pidettävä, toiset merkantilismin käsitystä kauppabalanssista. Meidän käsityksemme mukaan oikea vastaus kysymykseen voidaan saada vasta sitte, kun yhdistämme nämä molemmat tutkimukset ja koetamme saada niiden tulokset sopusointuun keskenään. Tässä suhteessa on Onckeninkin muuten niin ansiokas teos jättänyt aukon.

Olemme edellisessä koettaneet vastata tähän kysymykseen juuri ottaen huomioomme kysymyksen molemmat puolet. Olemme silloin tulleet tulokseen, jonka mukaan vanhempi käsitys ei ainakaan vallitsevana sääntönä ole oikea niihin mielipiteisiin nähden, jotka Ruotsin merkantilismissa vapauden aikana vallitsivat. Pitääkö tämä tulos paikkansa muittenkin maitten merkantilistien suhteen, sitä emme tässä voi ottaa ratkaistavaksemme.

Mailta ristimättömiltä, Paikoilta papittomilta.

Kun Henrik piispa saapui Suomeen, »maille ristimättömille, paikoille papittomille», kuten hänen surmarunossaan sanotaan, oli suomalaisilla ennestään venäjän kielestä lainattuja sanoja ainakin käsitteille: pakana, risti, pappi, kummi ja raamattu y. m. Niiden perehtyminen kieleemme, sanoo Ahlqvist kultturisanoissaan, todistaa että venäläisiä lähetyssaarnaajia on kierrellyt Suomessa ennen ruotsalaista valloitusta, ja niin vakavalta tuntuukin, se myönnettäköön, noiden sanojen todistusvoima, että tutkimuksen ei sovi jättää asiaa, etsimättä sille selvitystä.

Venäläisten muinaisesta vaikutusvallasta Suomessa on kyllä aikanaan kummitellut hämärä huhu, vaikka se luotettavain todistusten puutteessa Porthanin ajoista pitäin on saanut jäädä unhotuksiin. Koska huhussa kuitenkin edellisestä nähden saattaa olla jotakin perää, on meillä tässä syytä sitä muistutella, vaikkemme siitä varsinaista tulosta saavuttaisikaan.

Ensiksi kuulemme tuon huhun Hämeenmaan valloituksen johdosta, jolloin maakunnan itäinen raja Kymijoesta pitäin Pyhäjoelle asti näkyy

tulleen valtakuntain rajaksi (Hist. Ark. XI: 277). Kerrottuaan tuosta valloituksesta ja Uudenmaan asuttamisesta lisää Riimikronikka: *Luulen että venäläisten kuninkaat sen menettivät.*

Ehdottomampi on entisen fransiskaanimunkin Sebastian Münsterin kertomus asiasta 1544: *Sillä (Suomella) on muinoin ollut kuningaskunnan nimitys, niin suuri on sen mahti ollut, mutta nyt sillä on ruhtinaskunnan arvo. Entisenä aikana on slaavilainen kansa ja kieli pitänyt sitä vallassaan; sillä on myös ollut kreikkalaiset kirkonmenot niin kauvan kuin Moskova sitä hallitsi. Nykyään se kuitenkin kuuluu Ruotsin kuninkaalle ja länsimaisen kirkon yhteyteen. — Asukkaat ovat Erik kuninkaan aikana alkaneet ruotsalaisten mukaan tunnustaa Kristusta.*

Mainittuaan Suomen riimikronikassa kuinka Suuriruhtinas Vladimir ja koko Venäjän kansa olivat omaksuneet kristinuskon jatkaa Messenius: *Samallaiset kristinuskon menot omaksuivat ne suomalaisetkin jotka silloin kuuluivat Venäjän alle, kuten sen Karjala voi todistaa, sillä kaikilla, jotka siinä maassa asuivat, oli kauvan aikaa Venäjän usko, kuten useilla muillakin Venäjän läheisten rajamaiden asukkailla.* Yllämainitut lainasanat löytyvät myöskin vironkielessä (S. M. Y:n Aikk. XVI:85, 109).

Vihdoin kerrotaan asiasta 1600-luvun keskivaiheilla Nettelbladtin julkaisemassa Suomen Aikakirjassa, jonka tekijää ei tunneta. Hän kertoo johdannossa että *Suomi on alkuaan ollut omien kuninkaittensa, sitten jonkun aikaa Venäjän hallitsijain käskynalaisena. Nykyään se on Ruotsin valtakunnan alainen ja luetaan suuriruhtinaanmaan nimellä Ruotsin vallan tärkeimpien maakuntien joukkoon.* Lueteltuaan sitten 15 saduista poimittua Suomen kuningasta, joista viimeisen poika oli mukana Islandin asuttamisessa, jatkaa aikakirja: *Sittemmin ovat venäläiset saaneet voiton suomalaisista, niin että on vaikea sanoa, kenellä on korkein valta. Sen ajan tapauksista on meillä varsin vähän tietoa paitsi että meikäläiset silloin ovat omaksuneet kristilliset menot, kuten voi nähdä erinäisistä venäläisistä maalauksista, joita on jälellä muutamissa kirkoissa, varsinkin Karjalassa, ja että vähää ennen kuin tulivat eroitetuiksi venäläisistä, hävittivät Ruotsissa olevan Sigtunan kaupungin perustuksia myöten.*

Jos tarkastelemme Venäjän vanhimpien aikakirjojen tietoja venäläisten muinaisista suhteista Suomeen sekä Porthanin, Lehrbergin, Sjögrenin ja Cronholmin esittelyjä asiasta, selvinnee ehdottomana tuloksena, että Venäjä ja Suomi ennen ruotsalaista valloitusta olivat milt'ei alituisella sotakannalla keskenään, eivätkä myötäiset ryöstö- ja kostoretket suinkaan todista kestävää vallanalaisuutta. Venäläisestä lähetys-

toimesta lännemmäksi Karjalaa eivät Venäjän aikakirjat mitään tiedä, emmekä voi historiallisista lähteistä siihen asiaan enempää selvitystä toivoa.

Mutta paraita ja ajaltaan määrättäviä todistuksia saanemme aikanaan maamme muinaislöydöistä, koska jo Karjalan löydöistä näemme, että rintaristit pakanuuden loppuaikoina olivat käytännössä. Länsisuomen pakanuuden aikuisista löydöistä emme vastaiseksi tunne ristejä muualta kuin Halikosta ja Huittisista. Niistä kuitenkin edellisen löydön ristit ovat kirkollisen ylimyksen asuun soveltuvia kalliita hopearistejä ja Huittisten vaskiristi nähtävästi on lännestä päin kotoisin, eivätkä siis kumpaisetkaan ole tässä todistuskelpoisia. Saamme siis tällaistenkin todistusten suhteen vastaiseksi jäädä odottavalle kannalle.

J. R. A.

Katsaus maamme ratsutilakysymyksen vaiheisiin viime vuosisadalla.

Kirjottanut **Leo Harmaja.**

—

I.

Puolustuslaitoksen ylläpito on vanhimmista ajoista alkaen ollut valtioiden ensimäisiä tehtäviä. Sen järjestämiseen ovat hallitsijat ja kansat enimmän huolta panneet, sen kunnossa pysyttäminen on raskaimmat rasitukset vaatinut. Mutta siitä, millä tavoin tämä tehtävä on suoritettu, onkin sitten suurimmaksi osaksi johtunut kansain vaikutusvalta historian kulussa ja niiden nauttima arvo naapurien silmissä.

Ruotsin valtakunnan puolustustoimen laittoi Kaarle XI, joka maansa hallinnon järjestämisessä yleensäkin osottautui mitä toimellisimmaksi kuninkaaksi, melkein kokonansa uudelle kannalle. Jalkaväen hän, kuten tunnettu, muutti ruotujakolaitoksen pohjalle, samoin meriväen, ja ratsuväen hankinnassa otettiin käytäntöön ratsutilalaitos. Entisestä sotaväenotosta ruotuväen asettaminen erosi siinä, etteivät tilalliset tämän jälkeen enää tarvinneet itse tehdä varsinaista sotapalvelusta, vaan heidän oli ruoduttain hankittava sotamiehiä ja annettava kullekin torppa asunnoksi. Ruotujen, joiksi tavallisesti yhdistettiin 2 tai 3 manttaalia yhden sotamiehen pitoa varten, tuli sotamiehelleen antaa $1/2$ tynnyrin kylvöala peltoa ja kahta heinäkuormaa vastaava niitty; rauhan aikana niiden oli kustannettava myös arkipuku joka kolmas vuosi ja enimmäkseen ela-

tuskin harjotuskokouksissa, mutta sodassa piti kruunu huolta sekä vaatteista että elatuksesta. Vuonna 1682 tämä ruotujakolaitos saatiin jo käytäntöön Ruotsin useimmissa maakunnissa, mutta Suomessa siihen suostui silloin vain Viipurin lääni, joka otti asettaakseen tuhatmiehisen jalkaväen rykmentin; kun se sitten sijotettiin, karttuikin vain 875 miestä. Vasta 12 vuotta myöhemmin, joulukuussa 1694, Turun ja Porin lääni taipui tähän uuteen järjestelmään, suostuen kohdaltansa pitämään kaksi jalkaväen rykmenttiä, kummassakin 1,025 miestä. Seuraavassa kuussa sitoutui Savokin asettamaan samanlaisen rykmentin, 1,033 miestä, ja joulukuussa 1696 suostuivat Uusimaa ja Häme hankkimaan kumpikin 1,025 miehen rykmentin. Vain Pohjanmaan jalkaväki, Kajaanin seudut ja Pohjois-Karjala jäivät vielä toistaiseksi vanhalle kannalle, ruotujakolaitosta järjestämättä [1]. Merimiesruotuja, jotka hankkivat sotilaita laivastoon, asetettiin rannikkoseuduillemme, sekä kaupunkeihin että maalle.

Ratsuväen toimittamisessa oli jo paljon ennen Kaarle XI:nnen aikaa palkkaväkeä käytetty, ja Juhana III:nnen hallitessa tilallisille annettiin joko täydellinen tahi osittainen verovapaus, jos ne rupesivat ratsumiehiksi. Mutta tästä edusta heidän oli luovuttava heti, kun heitä ei palveluksessa tarvittu. Vähitellen kehittyi näistä talonpoikaisratsumiehistä jonkunlainen »jaettu» (indelt) ratsuväki, jonka palkkaustapa kuninkaallisella asetuksella marraskuun 16 p:nä 1612 tarkemmin määrättiin. Mutta yhtenäistä järjestystä ei tässä ratsumiesten hankinnassa vielä ollut.

Kaarle XI sen sitten muutti pysyvälle kannalle siten, että tilallisten kanssa tehtiin ratsumiesten asettamisesta sopimuksia, joiden mukaan tällainen »ratsutila» sai mainitusta velvollisuudesta seuraavia etuja:

1:ksi vapauden asettamasta jalkamiestä ruotuväkeen;

2:ksi oikeuden saada itse pitää omat maakirja- ja manttaaliveronsa;

3:ksi oikeuden saada, jos omat verot eivät olleet riittävänä korvauksena,kantaa kruunun saatavat muutamista muista taloista, n. s. augmenttitaloista.

Tällaisiksi ratsutiloiksi, varsinaisiksi kantataloiksi (rustningsstam), otettiin etupäässä parhaimpia ja suurimpia perintötiloja, joiden perintöoikeus oli ratsutilavelvollisuuden täyttämisestä vakuutena. Etenkin käytettiin tähän tarkotukseen niitä tiloja, joita suuren reduktsionin kautta peruutettiin aatelistolta ja muiltakin takaisin kruunulle. Vähemmässä määrin tulivat myös kruununtilat, joita Kustaa Aadolfin aikana oli enimmäkseen ratsumiesten hankintaan käytetty, tätä uutta järjestelmää toimeenpantaessa kysymykseen. Kunkin ratsutilan perustamisesta

[1]) *Yrjö Koskinen*, Suomen kansan historia, siv. 290—291.

tehtiin eriksensä sopimus kruunun ja tilanomistajan välillä; kokonaiset läänit tai maakunnat eivät siitä, kuten yleisestä ruotujakolaitoksesta, päättäneet.

Sen korvauksen suuruudesta, joka ratsumiehen pidosta oli tilalle myönnettävä, määräsi kunink. kirje, joka syyskuun 8 p:nä 1691 lähetettiin tätä jaotusasiaa ajamaan asetetulle toimikunnalle Turkuun, seuraavaan tapaan:

»Mitä yleensä tulee ratsuväen jaotukseen, katsomme tarpeelliseksi tehdä teille tiettäväksi, että täällä on ohjeeksi otettu, jotta säätereille, jotka ovat kuuluneet kruunun alle, yhden hevosen pitoa varten on suotu 70 ja 80 taalarin vaiheille kruunun arvoa korkeintansa, mutta tavallisesti vähemmän, ja missä ne ovat olleet verotiloja, 50 ja 60 taalarin vaiheille tai vähän päälle, sen mukaan, missä kunnossa tilat ovat olleet.»

Näistä määräyksistä jo käy ilmi, että eri ratsutilat saivat eri suuria etuja. Kuninkaan päätarkotuksena näyttää olleen antaa niitä kullekin kysymyksessä olevalle talolle siihen määrään, että se varmasti kykenisi ratsumiehen toimittamisesta huolta pitämään, ja vaikka sopimus oli jo vahvistettukin, saattoi hallitsija, joka ei muuten ollut suinkaan tuhlaavaisuuteen taipuva, lisätä jonkun ratsutilan verotuloja, jos oli sen kannattavaisuudesta epäilyksen aihetta. Sotalaitoksen kuntoonpanossa ei Kaarle XI kuluja säästänyt, sillä sen menestymistä hän etusijassa harrasti. Ratsutilalaitoksen pitikin kuninkaan ajatuksen mukaan oleman ikuisesti pysyvän.

Tälle uudelle perustukselle asetettiin Suomessa kolme ratsuväen rykmenttiä: Turun ja Porin läänin, Hämeen-Uudenmaan läänin ja Karjalan rakuunat. Ensinmainitut, joita myöhemmin nimitettiin »henkirakuunoiksi», saivat kruunulta korvausta kullekin ratsutilalle 60—80 taalarin vaiheille, Hämeen-Uudenmaan rakuunat 60—70 taalaria ja viimeiseksi mainitut noin 50—60 taalaria. Nämäkin luvut osottavat, miten epätasaiset olivat eri ratsutilain nauttimat edut eri paikkakunnilla. Alkuansa kukin mainituista rykmenteistä käsitti 1,000 ratsutilanumeroa, mutta Karjalan rakuunat menettivät Uudenkaupungin rauhan kautta enemmän kuin neljännenosan niistä, 270 ratsutilaa, ja Turun rauha anasti niitä vielä runsaammin, joten kysymyksessä oleva rykmentti sisälsi senjälkeen vain 250 ratsutilanumeroa.

Sen ratsumiehen lisäksi, joka kunkin ratsutilan oli hankittava ja varustettava, määräsi Kaarle XII suuren pohjoismaisen sodan alussa, että ruotujen ja ratsutilain piti myös asettaa kolmittain n. s. »kolmikasrykmenttejä», ja jo kohta senjälkeen nostettiin maaherra Abraham Cronhjortin toimesta vielä kaksi kolmannesta näiden väestä, joten Suomen-

maa sai silloin kestää kaksinkertaisen sotataakan. Sittemmin tulikin tavaksi hankkia ratsumiesten lisäksi myös varamiehiä (vargeringskarl), joita tuli olla yksi aina kahta ratsutilaa kohden, ja niille oli joko torppa tahi vastaava palkkio annettava.

Vuonna 1776 Suomen ratsutilat ottivat vuosittain maksaakseen n. s. »passevolanssin» korvaukseksi siitä, että kruunu otti kustantaakseen sekä ratsumiesten että ruotujen elatuksen leirikokouksissa ja toimitti kaikki kuormastoparselit. Tämä maksu oli 50 taalaria hopeaa eli 8 $^1/_8$ hopeariksiä (= Smk. 48: —) kultakin ratsutilalta, paitsi Karjalan rakuunoilta, jotka suorittivat vain 47 hopeataalaria eli 7 $^5/_6$ hopeariksiä (Smk. 45: 12).

Kun kolmevuotisen sodan jälkeen ei suurta ratsuväkeä enää pidetty yhtä tarpeellisena kuin aikaisemmin, tehtiin siinä se huomattava muutos, että osa maamme ratsumiehistä siirettiin keveäksi jalkaväeksi ja jääkäreiksi. Hämeen-Uudenmaan rakuunoista vuonna 1792 säilytettiin vain kaksi komppaniaa, Helsingin ja Porvoon, hevosväkenä, yhdessä Karjalan rakuunain kanssa, mutta vuonna 1803 muutettiin taas kaksi komppaniaa, henkieskvadroona ja Raaseporin, takaisin ratsumiehiksi. Ratsutiloille oli jalkamiehen kustantaminen tietenkin paljoa huokeampi rasitus kuin hevosen hankkiminen ja varustaminen. Tästä helpotuksesta ne suorittivatkin n. s. »hevosvakanssin», joka toukokuun 5 p:nä 1771 julkaistun asetuksen mukaan oli 6 tynnyriä viljaa, rukiita ja ohria, henkirakuunain tiloilta. Sitäpaitsi oli »passevolanssi» maksettava. Näistä ehdoista oli sopimus laadittu 50 vuoden ajaksi.

Tällä kannalla olivat, pääpiirteissään lyhyesti esitettyinä, Suomen ratsutilaolot viime vuosisadan ensimäisellä kymmenellä, jolloin suuri käännekohta tapahtui kansamme vaiheissa ja kysymyksessä oleva asia, kuten niin monet muutkin, joutui uusiin olosuhteihin asetuttaessa heti kohta toisella tavoin järjestettäväksi.

II.

Vuosien 1808—09 sota irrotti isänmaamme Ruotsista. Vallottaja, Venäjän ylevämielinen hallitsija Aleksanteri I, ei sitä kuitenkaan liittänyt suoranaisesti laajan keisarikuntansa muihin maakuntiin, vaan korotti Suomen kansakuntien joukkoon antamalla maallemme sisällisen itsenäisyyden. Uusien olojen järjestämistä varten kutsuttiin suuriruhtinaskunnan säädyt keväällä 1809 valtiopäiville Porvooseen. Niistä asioista, joita eduskuntamme siellä sai käsiteltäväkseen, oli Suomen sotalaitoksen vastainen asema varmaankin tärkeimpiä.

Valtiopäiville antamassaan esityksessä lempeä ruhtinas uudisti sen vakuutuksen, jonka sotapäällikkö, kreivi Buxhöwden jo edellisenä keväänä oli julkaissut, että maamme kansallinen sotaväki aiotaan pysyttää entisellään. Säätyjen tuli vain ehdottaa ne pienet korjaukset, joiden toimeenpano näytti tällä hetkellä tarpeelliselta. Toistaiseksi Suomen ruotujakoinen armeija saisi jäädä hajalle, ja sillä aikaa piti ne kustannukset, jotka sen ylläpitämiseksi oli käytetty, suoritettaman kruunun rahastoon sen oikean ja kohtuullisen jaotuksen mukaan, joka säätyjen tuli määrätä.

Sotalaitoskysymys joutui valtiopäivien siviili- ja talousvaliokunnan valmisteltavaksi. Se hankki ensiksikin mahdollisimman tarkat tiedot niistä rasituksista, joita sotaväen pito oli aiheuttanut. Tässä työssä käytettiin rykmentinkirjurien apua. Kun ruotuväen ja ratsuväen suoritukset — lukuunottamatta varaväen asettamista — laskettiin rahaksi ja luonnontuotteiksi, huomattiin vuotuisen maksun, joka vastaisi ruodun velvollisuuksia, olevan 2 $^{2}/_{3}$ tynnyriä viljaa, 1 tynnyrin kauroja ja 3 riksiä 16 killinkiä rahaa; Savon rykmentissä viimeksimainittu maksu nousi 4 riksiin 8 killinkiin, ja Pohjanmaan rykmentin ruoduilta sitä ei lainkaan ollut suoritettava, koska ne eivät olleet sitoutuneet passevolanssia maksamaan, jota kysymyksessä oleva rahamäärä vastasi. Ratsutilain velvollisuus arvioitiin 8 tynnyriksi viljaa, 2 $^{1}/_{8}$ tynnyriksi kauroja ja 8 riksiksi 16 killingiksi rahaa; Karjalan rakuunarykmentin tilojen rahamaksu laskettiin vain 7 riksiksi 40 killingiksi. Merimiesruodut taas saisivat suorittaa 2 $^{3}/_{4}$ tynnyriä viljaa, 1 $^{1}/_{4}$ tynnyriä kauroja ja 2 riksiä 32 killinkiä rahaa, mutta siihen nähden, että nämä ruodut olivat velvolliset sodan aikana asettamaan toisenkin merisotamiehen (fördubblingsbåtsman), katsoi valiokunta kohtuulliseksi, että meriväen ruotujen suoritukset korotettaisiin neljännelläosalla, — koska kolmea rauhavuotta kohden laskettiin yksi sotavuosi, — ja siten näiden ruotujen velvollisuuksia vastaava vero tulisi olemaan kaikkiansa 3 $^{1}/_{2}$ tynnyriä viljaa, 1 $^{1}/_{2}$ tynnyriä kauroja ja 3 riksiä 16 killinkiä rahaa. Kun kaupunkien osuus meriväen ylläpidossa oli ennenkin korvattu rahassa, noin 9 $^{1}/_{6}$—10 riksillä merimiestä kohden ja sodan aikana kaksinkertaisella määrällä, esitti valiokunta tämän maksun jätettäväksi entiselleen ja korotuksen laskettavaksi samoin kuin merimiesruoduiltakin. Samalla valiokunta myös teki erinäisiä ehdotuksia Karjalan jääkäriverosta ja Kajaanin kihlakunnan, Kemijärven, Kuusamon ja Kuolajärven asukkaiden vastaisista sotilasrasituksista; ne on kuitenkin tässä jätettävä lähemmin esittämättä.

Kun asia sitten joutui säätyjen käsiteltäväksi, tehtiin siellä tuntuvia muutoksia kysymyksessä olevan vakanssimaksun määrään näh-

den. Maamme taloudellisen tilan katsottiin olevan siksi huonon, ettei tahdottu kansan kannettavaksi esittää niinkään suurta verokuormaa, kuin mitä valiokunta oli ehdottanut. Merimiesruotujen ja kaupunkien velvollisuutta kestää sodan aikana kaksinkertaista rasitusta säädyt pitivät tarpeettomana, ja vakanssimaksuista anottiin, että niitä vaadittaisiin vasta vuoden tai useamman kuluttua rauhanteon jälkeen. Ruotujen vakanssimaksuksi säädyt ehdottivat 2 ½ tynnyriä viljaa (puolet rukiita ja puolet ohria) sekä 3 riksiä 16 killinkiä rahaa. Ratsutiloilta esitettiin suoritettavaksi 8 tynnyriä viljaa ja 8 riksiä 16 killinkiä rahaa; Karjalan rakuunoista vain 7 tynnyriä viljaa ja rahassa joko mainittu määrä, kuten ritaristo ja aateli sekä porvarissääty päättivät, tahi 7 riksiä 40 killinkiä, kuten papisto ja talonpojat tahtoivat. Niille ratsutiloille, jotka eivät olleet vapautetut hevosen pidosta, ehdotettiin korvaukseksi sodassa menetetyistä hevosista vakanssimaksun alentamista 2 viljatynnyriä vähemmäksi 15 tai 20 vuoden aikana. Merimiesruotujen vakanssimaksuksi esitettiin vain 2 ½ tynnyriä viljaa ja 3 riksiä 16 killinkiä rahaa. Sekä ruotujen että ratsutilain piti saada ottaa haltuunsa sotamiestorpat, ja viimeksimainittujen tuli edelleenkin nauttia augmenttiverot, jotka niille lain mukaan kuuluivat. Passevolanssia ei enää pitänyt lainkaan vaadittaman ja vakanssimaksut tuli saada suorittaa joko rahassa tai luonnossa [1]).

Ennenkuin säätyjen vastauskirjelmä sotalaitosta koskevaan arm. esitykseen saapui hallitsijan ratkaistavaksi, joutui se Suomen asiain kommissionin käsiteltäväksi. Tässä virastossa eivät niihin aikoihin puhallelleet maallemme suopeat tuulet, ja näin ollen kysymyksessä olevat

[1]) Ratsutilakysymys tuli Porvoon valtiopäivillä esille toisessakin yhteydessä kuin sotalaitoksen järjestämistä käsiteltäessä. *Yrjö Koskinen* kertoo „Valvojassa“ vuonna 1882 julkaisemassaan kirjotuksessa „Vielä Yrjö Maunu Sprengtporten'ista“, siv. 38, seuraavaa:

„Valtuuskirjain tarkastuksessa oli ‚Oikeus-kansleri' kieltänyt Piikkiön ja Halikon alisen tuomiokunnan edusmieheltä, Elias Laukolta, edustus-oikeutta siitä syystä, että hän oli *rusthollari.* Sääty kuitenkin päätti vastaanottaa hänet keskuuteensa ‚kuitenkin niin, ett'ei tämä tulevaisuudessa kelpaisi prejudikatiksi'. Näkyy siis olleen sen aian miehillä hämärässä, tokko rusthollarit kuuluivat Talonpoikais-säätyyn. Toinen vielä kummallisempi seikka tuli samassa säädyn istunnossa näkyviin. Eräs rusthollari Hauholta, Krister Hankala, oli saanut valtuuskirjan 12:lta pitäjänsä rusthollarilta ja kääntyi Sprengtportenin puoleen, saadaksensa istuin-oikeutta Talonpoikais-säädyssä, vaikka tuomiokunnan puolesta jo istui toinen. Sprengtporten lykkäsi asian säädyn ratkaistavaksi. Talonpoikaissääty tosin hylkäsi hänen anomuksensa, mutta lisäsi: ‚Kuitenkin koska ne näillä valtiopäivillä esiin tulevat asiat, jotka kuuluvat säätyjen keskusteltavaksi, koskevat maahan yleisesti, sen vuoksi Hankalan olkoon valta Säädyn luona kirjallisesti esittää, mitä hänellä siinä kohden rusthollarien puolesta on muistuttamista, jota Sääty siinä, missä tarpeelliseksi katsotaan, tahtoo vast'edes ottaa harkittavaksi'“.

säätyjen ehdotuksetkin luonnollisesti saivat sen puolelta kovaa vastustusta osakseen. Vakanssimaksut kommissioni tahtoi kannettavaksi valtiopäiväin siviili- ja talousvaliokunnan ehdotuksen mukaan, sotamiestorpat hallituskonseljin toimesta otettavaksi kruunulle, ratsutilat, jotka olivat sodassa hevosensa menettäneet, jätettäväksi ilman veronalennusta, j. n. e.

Elokuun 1 p:nä 1810 julkaistulla manifestilla suuriruhtinaamme sitten ratkaisi käsillä olevan kysymyksen. Senkautta säädettiin vakanssimaksut kannettavaksi sen korkeamman arvion mukaan, jonka valtiopäiväin valiokunta oli ehdottanut ja jota Suomen asiain kommissioni oli kannattanut. Manifestin johdannossa perustellaan ratkaisua sillä, että mainittu ehdotus oli enin yhdenmukainen voimassa olevain asetusten kanssa ja parhaiten vastasi sitä arviota maan välttämättömistä menoista, jonka hallituskonselji kuluvaksi vuodeksi oli esittänyt.

Vakanssimaksun määräksi tuli täten jalkaväen ruduilta 2 $^{2}/_{8}$ tynnyriä viljaa ja 1 tynnyri kauroja, ratsutiloilta 8 tynnyriä viljaa ja 2 $^{1}/_{8}$ tynnyriä kauroja sekä merimiesruoduilta 3 $^{1}/_{2}$ tynnyriä viljaa ja 1 $^{1}/_{2}$ tynnyriä kauroja; sitäpaitsi oli passevolanssia suoritettava jalkaväen ruoduilta — Pohjanmaan rykmenttiä lukuunottamatta — 4 ruplaa 8 kopekkaa, Uudenmaan rakuunarykmentin ratsutiloilta 12 ruplaa ja Karjalan rakuunarykmentin tiloilta 11 ruplaa 28 kopekkaa sekä merimiesruoduilta 3 ruplaa 84 kopekkaa. Lisäksi määrättiin vakanssimaksu suoritettavaksi myöskin varaväestä ja meriväen ruotujen lisämiehestä sodan aikana. Ehdotuksen laatiminen näiden rasitusten kohtuullisesta veromäärästä jätettiin hallituskonseljille. Kaupunkien vakanssimaksu meriväen kustantamisesta säädettiin laskettavaksi niiden määräysten mukaan, jotka sodan alkaessa olivat voimassa. Sotamiestorpat jätettiin ruotu- ja ratsutilallisten haltuun, ja augmenttiverot pysytettiin entisellä lainmukaisella kannalla. Säätyjen ehdotuksen mukaan myönnettiin oikeus suorittaa vakanssimaksut joko luonnossa tahi rahassa. Vilja oli vietävä kruunun makasiineihin ja rahankannon toimittaminen määrättiin ensiksi rykmentinkirjureille ja sitten, kun ne viroistansa lakkaisivat, yleisille kruunun veronkantovirkamiehille. Yksityiskohtaisten määräysten antaminen jätettiin yleensä hallituskonseljille.

Ne varat, joita Suomen valtio sai hyväksensä kysymyksessä olevista vakanssimaksuista, muodostuivat sen toistaiseksi pienissä raha-asioissa sangen tärkeäksi tulolähteeksi. Kun laskettiin viljan raha-arvo 9 hopearuplaksi tynnyriltä ja kaurojen 5 hopearuplaksi, nousivat kruunun tulot vakanssimaksuista 538,948 ruplaan 97 kopekkaan hopeata vuosittain. Vuoden 1811 tulo- ja menoarvion mukaan oli valtiolla kaikkiansa tuloja 2,734,634 ruplaa 59 kopekkaa; niistä oli siis viidesosa,

tarkemmin sanoen 19.7 %, vakanssimaksuina suoritettuja veroja, joiden määrä mainitussa tulo- ja menoarviossa oli laskettu hiukkasen pienemmäksi kuin ylläoleva summa eli 538,945 ruplaksi [1]. Kun Suomen nuorella valtiolla oli raha-asioiden järjestämisessä aluksi suuria vaikeuksia kestettävänä, olivat nämä runsaat vakanssimaksutulot omiansa sen taloudellista asemaa vakaannuttamaan, joka olikin mitä välttämättömin edellytys maamme erikoiselle valtiolliselle tulevaisuudelle. Tähän nähden on hallitsijan ratkaisua vakanssimaksuasiassa pidettävä onnellisena tapauksena, vaikkakin sellainen korkeamman veron määrääminen, kuin mitä säädyt olivat valtiopäivillä esittäneet maksettavaksi, toiselta puolen taas oli varmaankin katsottava epäilyttäväksi ennakkopäätökseksi vastaisuuteen nähden, ja ainakin epäsuopealle arvostelijalle se aivan kuin itsestään tarjosi sopivaa moittimisen aihetta [1].

III.

Porvoon valtiopäivillä säädyt anoivat, että ruotujakoinen armeija saisi olla vähintäin 50 vuoden ajan hajotettuna. Tämän toivomuksen hallitsijamme toteuttivat runsain määrin. Itämaisen sodan aikana tosin käskettiin ruotujen asettamaan yhteensä 9 tarkk'ampujapataljoonaa, mutta rauhan tultua niiden miehistö vähennettiin noin puoleen määrään, ja vuonna 1868 ne sitten kokonaan lakkautettiin. Vasta 1870-luvulla ryhdyttiin järjestämään maamme sotalaitosta pysyvälle kannalle, jonka perustaksi silloin otettiin yleinen asevelvollisuus. Kun säädyt vuosien 1877—78 valtiopäivillä hyväksyivät lain, joka tämän suuren muutoksen sisälsi, joutui sen 2 §:ää käsiteltäessä myös ruotujako- ja ratsutilakysymys esille, ja sen johdosta syntyi siellä hajaannusta, joka oli saattaa koko asevelvollisuuslain hylättäväksi. Arm. esityksessä asiasta oli vakanssimaksujen kantamista ehdotettu edelleenkin jatkettavaksi, ja valiokunnan mietinnössäkin, johon sitten kolme säätyä yhtyi, asetuttiin samalle kannalle; vast'edes veroja määrättäessä sotalaitoksen hyväksi esitettiin kuitenkin otettavaksi ruotujen ja ratsutilain suorittamat maksut huomioon. Mutta talonpoikaissääty, jossa jo kaksilla

[1] *Ernst Neovius*, Suomen raha-asiain järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina, siv. 193 ja 217—218.

[1] Vrt. *Paavo Suomalaisen (Carl v. Burghausenin)* lausuntoa kirjasessaan „Ett och annat om Finland", siv. 10: „Efter godtycke afgjorde monarken sedan frågorna utan att fästa något afseende på ständernas förslag. Ständerna föreslogo nemligen en ringa minskning i skatterna, men detta var icke öfverensstämmande med regentens vilja och bifölls derföre icke".

edellisillä valtiopäivillä oli tehty anomusehdotuksia ratsutila-asiasta, piti vakanssimaksun edelleenkin vaatimista aivan kohtuuttomana, koska kerran suostuttiin sotapalveluksen suorittamiseen yleisen asevelvollisuuden mukaan, ja senvuoksi se päätti, että ruodut ja ratsutilat on mainitusta maksusta vapautettava niin kauan, kuin sotalaitos on yleisen asevelvollisuuden perustuksella. Asevelvollisuusvaliokunnan yhteensovitusehdotuksen maksun suorittamisesta toistaiseksi sääty myöskin hylkäsi, mutta suostui kuitenkin sen maksamiseen vuoteen 1882, jolloin tämän veron olisi lakattava ja arm. esitys olisi annettava uudesta verotuksesta asevelvollisuuslaitoksen kannattamiseksi. Tämän kannan pappissäätykin talonpoikain pyynnöstä hyväksyi, ja uudessa yhteensovitusehdotuksessaan valiokunta sitten ehdottikin, että vakanssimaksu olisi suoritettava vuoden 1882 loppuun, jonka jälkeen sen tulee lakata, jos säädyt sitä ennen ovat sanottuun tarkotukseen osottaneet toisen veron; samalla pyydettiin esitystä asiasta seuraaville valtiopäiville. Tämä tulikin sitten säätyjen päätökseksi. [1]) Samalla säädyt pyysivät tutkittavaksi, miten augmenttiverojen suhde ratsutilain velvollisuuksiin olisi järjestettävä, sikäli kuin se kävisi laatuun olevia varallisuuden oloja todellisesti loukkaamatta. Tätä varten olisi asianymmärtäviä henkilöitä asetettava komiteaksi, joka saisi myös selvitellä kysymystä varain hankkimisesta maan sotilaslaitokselle.

Tammikuun 29 p:nä 1879 kutsuttiin esitetyn komitean puheenjohtajaksi professori *L. Mechelin* ja jäseniksi useita muita valtiollisessa elämässä huomattuja miehiä, kuten prof. *Yrjö S. Forsman* ja Tilastollisen päätoimiston johtaja *Karl Ferd. Ignatius,* yhteensä 12 henkeä.

Tehtävä, jonka tämä verokomitea sai suoritettavakseen, ei ollut helpoimpia, ja runsaanpuoleisesti menikin aikaa, ennenkuin mietintö tahi oikeammin mietinnöt valmistuivat; komitean yleiseen ehdotukseen, joka on marraskuun 24 p:ltä 1880, liittyi kokonaista neljä eri mietintöä, joista ensimäinen käsittelee ratsutilain suorittamain vakanssimaksujen lakkauttamista sekä augmenttiverojen ja muiden ratsutiloille nautittaviksi suotujen kruununsaatavain peruuttamista, toinen suostuntaveroa mallasjuomain valmistuksesta, kolmas tupakkasuostuntaveroa ja neljäs suostuntaveroa kiinteästä omaisuudesta ja tulosta.

Se tärkeä asia, jota ensimäinen mietintö käsitteli, aiheutti komiteassa paljon erilaisten mielipiteiden vaihtoa. Kun ratsutilalaitoksen pysyttämiseen tahi hävittämiseen oli kytketty painavia taloudellisia etuja jo

[1]). Miten talonpojat, joita *J. V. Snellman* ritaristossa ja aatelissa pääasiallisesti kannatti, saatiin yhteensovitukseen suostumaan, ks. lähemmin *Th. Rein,* J. V. Snellmanin elämä II, siv. 718.

monien vuosikymmenien, oikeastansa parin vuosisadan ajalta, oli kohtuullisen tarkastuksenmukaisen ratkaisukeinon löytäminen luonnollisesti mahdollinen vain ristiriitaisten katsantokantojen sovittelun kautta. Sen tulon, joka valtiolla oli vuosittain ollut ruotuväen ja ratsutilain vakanssimaksuista, komitea yleisen ehdotuksensa alussa laski valtion kulunkiarvion mukaan vuodelle 1880 1,400,000 markaksi, johon sitäpaitsi oli lisättävä Karjalan jääkärivero, 44,000 markkaa, ja Kajaanin maakapteenin palkka, 3,000 markkaa, yhteensä siis tämä tuloerä nousi 1,447,000 markkaan. Siksi suuren raha-asian käsittely olikin omansa mitä monipuolisinta harkintaa vaatimaan.

Mietintönsä alussa komitea ensin huomauttaa katsoneensa velvollisuudekseen käsittää tehtävänsä niin, että ehdotus ratsutilalaitoksen lopullisesta purkamisesta olisi otettava esille. Komitea nimittäin luuli voivansa edellyttää, että joskin sotavoiman asettaminen tulevaisuudessa palaisi jaotuksen kannalle, ei kumminkaan ratsuväen jaotus, joka on peräti vanhentunut ja epäajanmukainen, saattaisi enää tulla käytäntöön, koskapa niin suurta ratsuväkeä, joka reservejä lukuunottamatta nousee 2,000 mieheen, tuskin voitaisiin katsoa sopivaksi käyttää maamme puolustukseen ja koska täydellistä harjotusta, jota ratsupalvelus nykyaikana vaatii, ei voitane saavuttaa semmoisessa joukossa, joka suurimman osan vuotta olisi hajallansa ratsutiloilla. Ja kun augmenttituloja luontonsa puolesta ei voi erottaa ratsutilain muista eduista, koska ne ovat vain ratsutilan omien, varustuksen korvaukseksi annettujen verojen satunnaisena lisänä eli täytteenä, katsoi komitea säätyjen vaatiman augmenttiverojen tarkastuksen samalla käsittävän koko laitoksen perinpohjaista tarkastamista siihen suuntaan, että ratsutilain säännötön asema yhteiskunnassa saataisiin velvollisuuksien ja etujen sopivan ja kohtuullisen arvostelun mukaan lakkautetuksi. Samalla komitea huomautti tekemänsä ehdotuksen yhä säilyttävän mahdollisuuden palata samaan ratsuväen jaotukseen siinä tapauksessa, että se joistakin edeltäpäin arvaamattomista syistä tulisi suotavaksi.

Luotuaan lyhyen historiallisen katsauksen ratsutilalaitoksen syntyyn, kehitykseen ja merkitykseen, komitea esitti, että ratsutilajaotusta voi eräässä katsannossa pitää perustettuna yksityisiin sopimuksiin niiden tilain omistajain kanssa, joiden niskoille ratsuvarustusvelvollisuus pantiin. Jos siis se valtiotarkotus lakkaa, johon varustusverot on säädetty, tai jos se muuttuu luonteeltaan toiseksi, niin ei mikään estä maan perusvaltoja peruuttamasta kysymyksessä olevia veroja valtiolle, ja silloin ratsutilat palaavat tavallisten verotilain ja kruununtilain asemaan, joutuen samalla yleisen ruodutuksen alaiseksi. Komitean vähemmistö tässä kohden esitti, ettei ratsutiloja voitaisi milloin tahansa

muuttaa takaisin tavallisiksi maatiloiksi, koska valtion puolelta ei ole sellaista ehtoa pantu; tätä kantaa edusti varsinkin komitean puheenjohtaja.

Mutta millä tavoin olisi sitten tässä ratsutilalaitoksen peruuttamisessa meneteltävä?

Eräs komitean vähemmistö, johon kuuluivat senaatinkamreerit *Const. Saurén* ja *C. C. Avellan*, oli sitä mieltä, että varustusvelvollisuuden lakatessa tulisi valtiomahtien vaatia takaisin kaikki varustusverot koko laajuudessaan, koska ratsutilain edut laitoksen perustamisen aikana epäilemättä ovat vastanneet varustusrasitusten kustannuksia. Tätä vastoin komitean enemmistö huomautti, etteivät ratsutiloille suodut kruununverot silminnähtävästi laitoksen syntyessäkään ole saattaneet varustuskustannuksia tasaisesti vastata, koska nämä verot melkoisesti vaihtelevat sekä eri rykmenteissä että samassakin, useinpa samassa pitäjässä. Ja kun ratsutilalaitosta on katsottu ja voidaankin katsoa pysyväiseksi, ovat ratsutiloihin liitetyt edut kaksisatavuotisen nautinnon kautta saavuttaneet omaisuuden pyhyyden ja vakuuden. Tästä syystä on komitean enemmistö ollut sitä mieltä, että olevia oloja on kohtuullisesti otettava huomioon ja koetettava sovittaa valtion oikeutta ja ratsutilain asemaa.

Kun varustusrasitukset olivat kaikilla ratsutiloilla samat, oli komitean kannalta ainoa historiallisesti oikeutettu ja edelleenkin voimassaoleva näkökohta löydettävä laskemalla ne kustannukset, jotka varustuspalveluksen luonnossa suorittaminen ratsutiloille tuottaisi. Ruotsin puolella tehdyissä samanlaisissa laskuissa oli vuonna 1868 asetettu komitea saanut todellisten varustusten keskikustannuksiksi 333 kruunua 96 äyriä vuodessa ja silloinen valtiovarain departementin toimituspäällikkö *A. Anderson* vuonna 1874 antamassaan lausunnossa 357 kruunua. Näistä verokomiteamme otti edellisen, huokeamman arvion laskujensa perusteeksi, merkiten sen Suomen rahassa 463 markaksi 87 penniksi. Tähän oli lisättävä passevolanssimaksua Hämeen-Uudenmaan ja henkirakuunarykmentin ratsutiloilta 48 markkaa ja Karjalan rakuunarykmentin tiloilta 45 markkaa 12 penniä. Sitä vastoin komitea ei katsonut voitavan laskea ratsutilain niskoille maksua varamiehistön hankkimisesta ja elättämisestä, koska tälle velvollisuudelle ei näkynyt löytyvän varsinaista oikeudenperustusta, kun se lienee johtunut ratsutilain vapaasta suostumuksesta. Veroru̇pliksi muutettuna varustuskustannusten keskiarvo vastasi vuoden 1878 verohinta-arvion mukaan tasaisin luvuin 82 veroruplaa.

Komiteassa ehdotettiin tosin ratsutilain rasituksen laskemista vieläkin huokeammaksi, varsinkin siihen nähden, että vakanssimaksu, jota

oli suoritettu, nousi vain puoleen mainitusta summasta, 42 veroruplaan vuoden 1878 verohinta-arvion mukaan. Mutta komitean enemmistön kannalta oli tämä vetoaminen Porvoon valtiopäivillä pyydettyyn väliaikaiseen huojennukseen yhtä epähistorialliseksi kuin oikeudellisessa suhteessa perusteettomaksi katsottava.

Kun ehdotettua 82 veroruplaa ryhdyttäisiin ratsutiloilta peruuttamaan, näytti luonnolliselta, että ensiksi otettaisiin augmenttiverot, niin pitkälle kuin niitä riittäisi. Useasti oli talonpoikaissäädyssä valitettu sitä, että augmenttitilat ovat joutuneet johonkin määrin alamaiseen asemaan ratsutiloihin nähden, ja tämän, ajan oloihin soveltumattoman, epäkohdan korjaamisesta oli anomuksiakin tehty, kuten jo lyhyesti mainittiin. Asevelvollisuuslain hyväksymisen yhteydessä augmenttiverojen poistamista nimenomaan ehdotettiin. Näin ollen komitea esitti, että ensimäisenä vuonna peruutetaan kruunun haltuun augmenttiveroista ja, jolleivat ne riitä, itse tilan veroista 42 veroruplaa eli vakanssimaksua vastaava määrä, ja jäljelle jäävän 40 ruplan korjaamisen valtiolle se arveli mukavimmin voitavan panna toimeen 10 vuodessa, 4 veroruplaa siis vuosittain. Niiltä ratsutiloilta, joille vieläkin jäisi peruuttamattomia augmenttiveroja, olisi nämä lunastettava valtiolle, arviolta 100 markan pääomalla veroruplalta, joka vastaa noin 6 %:n mukaan tehtyä pääomalaskua. Omat veronsa nämä muutamat harvat tilat saisivat edelleenkin pitää hyvänänsä.

Ratsutilaluettelojen perustuksella tehtyjen laskujen mukaan nousi niiden augmentti- ja muiden verojen summa, joita ehdotettiin kruunulle peruutettavaksi, noin 178,650 veroruplan vaiheille. Ne augmenttiverot, jotka kruunun olisi peruutusajan lopussa lunastettava, vastasivat 1,050 veroruplaa.

Kun ratsutilat vakanssimaksun sekä augmentti- ja omien verojensa peruutuksen kautta joutuisivat samaan asemaan kuin muut kruununtai perintötilat, ehdotti komitea olevan lakkautettavan niiltä menevät erityiset karttamaksut ja samoin sotilashuonerahastoon suoritettavat maksut uuden omistajan tahi haltijan tullessa, niin myös kumottavaksi määräyksen, joka kielsi erottamasta ratsutiloista augmenttitiloja, sekä ratsutilallisen etuoikeuden eräissä tapauksissa ostaa perinnöksi augmenttitiloja ynnä kiellon ratsutilan veronlaskun uudistamista tai manttaalin vähentämistä vastaan.

Ehdotuksillensa komitea ei onnistunut saamaan läheskään yksimielistä kannatusta, kuten jo on huomautettu, ja mietintöön liitettiinkin kokonaista 6 vastalausetta. Kun tärkeimmistä näkökohdista, joita niissä esitettiin, on jo edellä mainittu, voinevat ne tässä katsauksessa ratsutilakysymyksen vaiheiden pääpiirteihin jäädä lähemmin kertomatta.

IV.

Vuoden 1882 valtiopäiville oli pyydetty, kuten edellä mainittiin, arm. esitystä ratsutiloista sekä ruotujakoisista taloista ja merisotilaiden pidosta suoritettavien vakanssimaksujen lakkauttamisesta ja ratsutiloille nautittavaksi suotujen augmentti- ja muiden verojen peruuttamisesta. Kun vuonna 1879 asetettu verokomitea oli tätä asiaa valmistellut, saivatkin säädyt sitten anomansa esityksen käsiteltäväkseen. Mutta mainitun komitean mietinnön pohjalle se ei ollut laadittu, vaan siinä asetuttiin senaatinkamreerien *Const. Saurénin* ja *C. C. Avellanin* vastalauseiden kannalle, joiden mukaan ratsutiloille suodut verot ja edut olisi varustusvelvollisuuden lopullisesti lakatessa kokonansa peruutettava kruunulle. Jotta tämä helpommin kävisi päinsä, esitettiin se pantavaksi toimeen siten, että ensimäisenä vuonna suoritettaisiin takaisin vakanssimaksua vastaava määrä, 42 veroruplaa, ja jäännöksestä sitten vain $^{1}/_{50}$ kunakin vuonna.

Esitys lähetettiin valtiovaliokunnan käsiteltäväksi. Yksimielisyyttä ei sielläkään tämän kysymyksen suhteen saavutettu. Enemmistö asettui periaatteessa samalle kannalle kuin edellä esitetty verokomitean mietintö, laskien kuitenkin varustuskustannukset vain 76 veroruplaa vastaavaksi. Arm. esityksen laillisesta puolesta valiokunta pyysi lakivaliokunnalta lausunnon, jossa ratsutiloille suotujen augmentti- ja muiden verojen palauttamisen kruunulle sekä ratsupalvelusvelvollisuuden lopullisen peruuttamisen katsottiin sisältävän muutoksen hallitusmuodon 18 §:ään ja valtiosäätyjen, jos sen hyväksyvät, olevan nimenomaan julistettavan, että mainittu lainkohta on senkautta muutettu.

Valtiovaliokunnan mietintöön liitettiin yhteensä 4 vastalausetta. Ensimäisessä valiokunnan puheenjohtaja, prof. *Mechelin* esitti samaa kantaa, jolle hän oli verokomitean mietintöön panemassaan vastalauseessa asettunut ja jonka mukaan vakanssimaksuja lakkautettaessa olisi kruunulle peruutettava vain niitä vastaava veromäärä; valiokunnan laskujen mukaan se vastasi 44 veroruplaa. Mainittuun vastalauseeseen yhtyivät ritariston ja aatelin jäsenet vapaaherra *Hans Gustaf Boije* ja *Alfr. Charpentier.* Toisessa vastalauseessa hra *Aug. Schauman* ehdotti vakanssi- ja passevolanssimaksua tästälähin suoritettavaksi ainoastaan $^{3}/_{5}$:llä varustuskustannusten määrästä. Prof. *Yrjö S. Forsman* vastalauseessaan kannatti verokomitean laskemaa peruutussummaa, 82 veroruplaa. Pappjssäädyn jäsenet *F. V. G. Hjelt* ja *Alfr. Kihlman* sekä talonpoikaissäädyn jäsenet *K. Värri, A. Kyander* ja *Iisak Hoikka* asettuivat vastalauseessaan arm. esityksen kannalle ja ehdottivat asian lykättäväksi takaisin valiokuntaan.

Kun säädyt sitten ottivat asian käsiteltäväkseen, saavutti valtiovaliokunnan mietintö vain pappissäädyn hyväksymisen. Ritaristo ja aateli kannatti hra *Mechelinin* vastalausetta, tehden kuitenkin erinäisiä muutoksia siihen; porvarissääty tahtoi vakanssimaksuja edelleenkin kannettavaksi ja hylkäsi siis niin arm. esityksen kuin valiokunnan mietinnönkin; talonpoikaissääty lykkäsi asian takaisin valiokuntaan käsiteltäväksi arm. esityksen periaatteiden mukaan.

Yhteensovitusehdotuksessaan valtiovaliokunta kehotti muita säätyjä yhtymään pappissäädyn päätökseen ja siis hyväksymään valiokunnan mietinnön, mutta se yritys raukesi, eikä ollut enää muuta mahdollisuutta jäljellä kuin ilmottaa hallitsijalle, ettei eri säätyjen kesken voitu saada sellaista yksimielisyyttä toimeen, joka säätypäätöstä varten olisi ollut tarpeellinen. [1])

Tämä vaikea kysymys, joka jo kauan oli ollut päiväjärjestyksessä ja jota niin paljon oli eri puolilta pohdittu, jäi siis vieläkin uusille valtiopäiville käsiteltäväksi, ja ratsutilain taloudellinen merkitys joutui senkautta aivan epävarmaksi, mikä tuotti niiden omistajille suurta haittaa.

Vuonna 1885 saivat säädyt taaskin arm. esityksen asiasta. Pääasiallisesti siinä asetuttiin samalle kannalle kuin edellisille valtiopäiville jätetyssä esityksessä, mutta samalla tehtiin sellainen vaihtoehdotus, että ratsuvarustusverot peruutettaisiin heti täyteen määräänsä, josta ratsutilallisille suoritettaisiin rahallista korvausta siten, että se pääomana vastaisi sitä tappiota, minkä kruunu saisi kärsiä näiden verojen vähittäin tapahtuvan peruutuksen kautta. 5 %:n mukaan laskettuna se nousi 1,250 markkaan kultakin veron 100 markalta. Tähän korvaukseen, jota karttuisi kaikilta ratsutiloilta yhteensä 7—8 milj. markkaa, olisi tarvittavat varat hankittava valtiosäätyjen takausta vastaan otetulla, etenkin kotimaisella valtiolainalla, jonka korko ja pääomanvähennys suoritettaisiin sillä osalla ratsuvarustusveroja, joka vuosittain saataisiin sen yli, mitä vähittäin tapahtuva peruutus tuottaisi. Siltä varalta, että kysymys vieläkin jäisi valtiopäivillä ratkaisematta, arm. esityksessä ehdotettiin ratsutilain vakanssimaksut korotettaviksi, jakaen ne neljään ryhmään, joissa suoritettaisiin 75, 60, 50 ja 44 veroruplaa kultakin tilalta.

Asia lykättiin nytkin valtiovaliokunnan valmisteltavaksi, ja siellä asetuttiin taaskin pääasiassa samalle kannalle kuin vuoden 1882 valtio-

[1]) Sivumennen tässä huomautettakoon, että *Th. Rein* J. V. Snellmanin elämän II osassa, siv. 718, lausuu: „Kuten tunnettu on, lakkauttivat todellakin säädyt 1882 vuoden valtiopäivillä vakanssimaksun.“ Tämä on ilmeisesti erehdyttävä tieto, sillä eihän asiaa vielä vuonna 1882 saatu ratkaistuksi.

päivillä, huolimatta siitä, että valiokunnan jäsenistö oli tällä kertaa suureksi osaksi toinen kuin edellisellä kerralla. Kysymyksen laillisesta puolesta saatiin lakivaliokunnalta samansisältöinen lausunto kuin ennenkin. Ratsuvarustuskustannusten määrän valtiovaliokunta laski vuoden 1883 keskiverohintain mukaan 79 veroruplaksi, josta vakanssimaksua suoritettiin 50 veroruplaa, ja kruunulle peruutettavaksi ehdotettiin siten 29 veroruplaa enemmän kuin mainittu maksu kultakin ratsutilalta. Koska näitä tiloja oli maassamme luettelon mukaan 2,250, lisääntyisivät kruununtulot tästä ehdotuksesta 65,250 veroruplaa eli 343,867 markkaa. Kun oli kuitenkin sellaisiakin ratsutiloja, — yhteensä 81, — joiden verot eivät vastanneet edes vakanssimaksuja, ja sitäpaitsi 155 sellaista, joiden verot eivät nousseet ratsuvarustusvelvollisuuden laskettuja kustannuksia korkeammalle, kasvaisivat valtion tulot peruutuksen kautta oi keastaan noin 315,000 markalla. Arm. esityksen jälkimäistä vaihto puolta valiokunta yksimielisesti vastusti.

Ruotujakoisista taloista ja merisotilaan pidosta suoritettavain vakanssimaksujen lakkauttamisen valiokunta ehdotti jätettäväksi sikseen, kunnes uusi maaomaisuudesta ja muusta varallisuudesta suoritettava vero on myönnetty.

Mietintöön liitettiin kolme vastalausetta. Ensimäisessä valiokunnan puheenjohtaja, vapaaherra *V. M. v. Born* ehdotti, että asia olisi käsiteltävä arm. esityksen edellisen vaihtopuolen perustuksella tai sitten peruuttaminen pantava toimeen vuoden 1882 valtiovaliokunnan ehdotuksen mukaisesti siten, että ensimäisenä vuonna joka ratsutilalta suoritetaan 51 veroruplan määrä ja seuraavina 7 vuonna lisäksi 4 veroruplaa, kunnes 8 vuoden kuluttua 79 veroruplaa on peruutettu. Hra *Aug. Schauman,* jota kannatti vapaaherra *Hans Gustaf Boije,* ehdotti, että ratsutilain järjestämiseen ei olisi ryhdyttävä erillänsä vakanssimaksujen lakkauttamisesta ja muusta yleisestä maanverotuksen järjestämisestä. Kolmannessa vastalauseessa hrat *Alfr. Kihman* ja *F. V. G. Hjelt,* joihin hra *O. Donner* yhtyi, tahtoivat, kuten edellisilläkin valtiopäivillä, asian käsiteltäväksi arm. esityksen ensimäisen kohdan mukaan.

Säädyissä syntyi asiasta taaskin paljon erimielisyyttä. Vain pappissääty ja porvarissääty hyväksyivät valiokunnan ehdotuksen ratsuvarustusverojen peruuttamisesta. Ritaristo ja aateli tahtoi ruotuvakanssin poistamiskysymyksen ratkaistavaksi samalla kertaa kuin ratsutila-asian ja sitten se päätti, että kysymys saisi sillä kertaa kokonaan raueta. Talonpoikaissääty lykkäsi asian takaisin valiokuntaan käsiteltäväksi arm. esityksen ensimäisen vaihtopuolen periaatteiden mukaan.

Yhteensovitusehdotuksessaan valiokunta pyysi säätyjä hyväksymään mietinnössä olleen asetusehdotuksen, johon oli tehty muutamia kor-

jauksia suomenkieliseen tekstiin, ja se tulikin sitten päätökseksi. Ruotujakoisista taloista ja merisotilaan pidosta suoritettavain vakanssimaksujen lakkauttaminen, jonka valiokunta ensin oli ehdottanut jätettäväksi toistaiseksi sikseen, esitettiin yhteensovitusehdotuksessa pantavaksi toimeen vuoden 1889 alusta. Samalla valiokunta ehdotti hallitsijalta anottavaksi arm. esitystä uudesta verosta, joka suoritettaisiin sotilaslaitoksen hyväksi, perustuen siihen periaatteeseen, että erilainen omaisuus ottaisi siihen samassa suhteessa osaa.

Kun valiokunnan ehdotukseen yhdyttiin, saattoivat säädyt arm. esitykseen antamassaan vastauksessa, joka päivättiin toukokuun 12 p:nä 1886, vihdoinkin ilmottaa päässeensä yhteiseen päätökseen tässä monivaiheisessa kysymyksessä ja esittää kaksi asetusehdotusta keis. majesteetin ratkaistavaksi. Seuraavan elokuun 5 p:nä julkaistuilla asetuksilla sitten lopullisesti lakkautettiin ratsutiloista menevät vakanssimaksut sekä peruutettiin ratsutiloille nautittaviksi suodut augmentti- ja muut verot, samoin lakkautettiin ruotujakoisista taloista ja merisotilasruoduista suoritettavat vakanssimaksut.

Täten saatiin ratkaistuksi kysymys, joka melkein kahden vuosikymmenen aikana oli julkista huomiota herättänyt. Jo vuoden 1867 valtiopäivillä tehtiin talonpoikaissäädyssä anomusehdotus ratsutilain augmenttiverojen siirtämisestä valtiolle, ja se synnytti kiivaita keskusteluja, mutta ei sillä kertaa johtanut pitemmälle; seuraavilla valtiopäivillä esitettiin asiasta kaksikin anomusehdotusta, molemmat taas talonpoikaissäädyssä, ja pitkän keskustelun jälkeen ne lykättiin yhdistettyyn valtio- ja talousvaliokuntaan, mutta sen ehdotuksesta ne hylättiin; vuosien 1877—78 valtiopäivillä tämä kysymys joutui käsiteltäväksi sekä asevelvollisuuslain että myllyjen verottamisasian yhteydessä, viemättä silloinkaan mihinkään varsinaiseen tulokseen. Kun uudistus jäi vielä seuraavassakin säätykokouksessa päättämättä, saatiin siis kysymys ratkaistuksi vasta viidensillä valtiopäivillä siitä lukien, milloin sen käsittely ensi kerran tuli esille.

Vaikeudet, joita ratsutilalaitoksen lakkauttamista käsiteltäessä syntyi, olivat luonnollinen seuraus niistä taloudellisista ristiriidoista, jotka taistelivat keskenänsä, kun oli sovitettava yhteen valtion ja yleensä yhteiskunnan sekä toiselta puolen ratsutilallisten edut, joiden oikeudelliset suhteet olivat kahden vuosisadan kuluessa vanhentuneet ajan oloihin soveltumattomiksi.

Historiallista kirjallisuutta.

Ad. Neovius. Chronographia Scandinaviae. (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia. IV:1, 2.) Helsingissä 1902 (pain. Porvoossa), 1906. XL + 146 siv. suurta 4:oa. Hinta 6 mkaa.

Ahkera kokoilijamme kirkkoherra Ad. Neovius on tällä teoksella tahtonut poistaa puutteen, joka on olemassa siinä, ett'ei mitään laajempaa historiantutkijoita varten aiottua teosta kronografian alalla ole Pohjoismaissa ilmestynyt. Tekijä on sitä varten koonnut ja yhdistänyt ainetta valaisevia tietoja eri haaroilta. Teos sisältää ensiksikin sunnuntaitaulun Suomea varten vuosille 1000—1999; kalendarioita vuosille 1344 (Calend. Upsalense), 1488 (Calend. Aboense). 1544 (Agricola) sekä vuosille 1662, 1668 ja 1760—99, sekä kalendario-osaston, johon on merkitty liikkuvat päivät milloin ne aikaisimmin Ruotsissa ja Suomessa mainitaan; riimusauvan merkit y. m.; luettelon kirkkovuoden pyhäpäivistä tekstineen; sanaston, joka sisältää kaikki kysymykseen tulevat nimet ja sanat, sekä erään synkronistisen taulun.

Historiallisen tutkimuksen kannalta — se puoli asiasta, jota allekirjoittanut varsinaisesti voi arvostella — ollaan tekijälle kiitollisuuden velassa erittäinkin niistä lukuisista päivänmääräyksistä, joita teoksessa on koottuna ja yhdistettynä eri pohjoisista maista ja niistä tiedoista eri juhlapäivien y. m ajanmääräysten nimittämisestä ja viettämisestä (esim. milloin kukin juhla tiettävästi ensi kerta mainitaan), joita annetaan. Tekijän esityksessä vuoden alusta, jota kuten tunnettu on luettu hyvin eri tavalla eri aikoina ja eri paikoissa, sanotaan että se Suomessa jo keskiajan lopulla luettiin tammikuun 1 p:stä alkaen, jos kohta täälläkin vanhempina aikoina aloitettiin sitä joulukuun 25 p:stä. On kuitenkin olemassa tietoja, joista tekijäkin ohimennen huomauttaa, jotka näyttävät että meillä vielä uuden ajan alussa ainakin osittain yhä katsottiin joulupäivä vuoden aluksi. Esim. Huittisten kirkossa säilytetyssä vanhassa messukirjassa sanotaan pitäjän kirkkoherran Johannes Clementiksen kuolleen 31 p. joulukuuta *1564*, mutta että tällä tarkoitetaan vuosilukua *1563* meidän lausumatapamme mukaan, selviää siitä, että hänen seuraajansa on virkaansa nimitettynä jo 13 p. toukok. 1564, jolloin edelläkävijä nimenomaan sanotaan vainajaksi. Toisiakin esimerkkejä Ruotsin ja meidän historiassamme on olemassa.

Näyttää siis tähän aikaan rinnakkain käytetyn molempia lukutapoja. — Joskus esim. kuukausi-nimitysten luettelossa eri kielissä, olisi mielellään nähnyt lähempiä viittauksia lähteihin.

Kalendario-osaston nimistön tarkastus on myöskin tavallaan sangen huvittava. Se näyttää että nykyään voimassa olevat nimitykset, jotka ensi vuodesta tulevat suuremman muutoksen alaisiksi, ovat yleensä olleet semmoisina 1600-luvulta asti, jonka alkupuolella nähtävästi tässä suhteessa on joku uusi järjestely tapahtunut. Silloin on almanakastamme poistettu suuri joukko katolisia pyhäinnimiä ja siihen otettu siinä tavattavat heprealaiset raamatun nimet, joita enimmäkseen ei ole katolisessa pyhäin nimistössä ja jotka ovat olleet jonakin erikois-tunnusmerkkinä Ruotsi-Suomen almanakalle. Siinä on nähtävästi huomattavissa senaikuisen oikeauskoisuuden vaikutusta.

Toivoni on että kirkkoherra Neoviuksen „Chronographia" on herättävä suurempaa virkeyttä tälläkin meillä, ja kuten tekijä huomauttaa, yleensä Pohjoismaiden historiallisessa kirjallisuudessa laiminlyödyllä alalla.

K. G.

Oma maa. Tietokirja Suomen kodeille, toimittaneet Professorit E. G. Palmén Edv. Hjelt, J. A. Palmén, J. Gummerus ja K. Krohn, dosentti G. Melander ja maisteri J. Jäntti. Werner Söderström Osakeyhtiö Porvoo.

Mikä lieneekään siihen syynä, huolimatta verrattain lukuisista historiallisista julkaisuista, kansantajuisista ja tieteellisistä, joilla jokavuotisesti kirjallisuuttamme kartutetaan, huolimatta nykyisen murroskauden monista ristiriitaisuuksista, jotka ikäänkuin vaatimalla vaativat etsimään kansamme menneisyydestä syvälle käyvien erimielisyyksien pohjimmaisia syitä, taikka tekemään niitä ymmärrettäviksi vertailemalla muitten maitten enemmän tai vähemmän samantapaisiin vaiheisiin, huolimatta kaikesta tästä on historiallinen käsitys, jopa historiallinen harrastuskin kansassamme harvinainen. Jokaista yritystä sen elvyttämiseksi on nykyisissä oloissa ajateltava ilolla. Mutta kun alkaa ilmestyä julkaisu, sellainen kuin yllämainittu, suuri tietokirja Suomen kodeille, teos, joka tarjoaa mieltäkiinnittävää lukemista nimenomaan jokaisen päivän osalle, kun tarjotussa muun yleishyödyllisen ja meitä kaikkia läheisesti koskevan ohella päällepäätteeksi on erikoisen runsaasti esityksiä oman maan historiasta, hämärästä muinaisuudesta meidän päiviimme asti, ja kun esitykset vielä ovat etevimpäin erikoistuntijain tekemiä, niin saanee kait katsoa tällaista yritystä merkkitapaukseksi historiallisen harrastuksen, ja toivottavasti myöskin historiallisen käsityksen kansaamme istuttamisessa.

Vaikka julkaisu vielä on alullansa, ja 7 vihkoa aijotusta 55:stä tätä kirjoitettaessa on ilmestynyt, ei liene summittainen selonteko sen tähänastisesta sisällöstä lukijalle epämieluinen.

Kansamme esihistoriaa on käsitelty kahdessa kirjoituksessa, toisessa etupäässä kielitieteen tarjoaman, toisessa historiallisen ainehiston avulla; kolmas, muinaistieteen tuloksiin perustuva on tulossa. Heikki Ojansuu (Suomen suvun esihistoria, tammik. 21p.) olettaa, että „suomalais-ugrilainen kansavyöhyke on aikaisemmin katkeamattomana ketjuna ulottunut jostakin Ilmajärven ympäristöiltä (osittain todennäköisesti pohjoisempaakin) Volgaa ja sen syrjäjokia myöten Kaman ja Uralin seuduille saakka. Näiden alueiden paikannimien tutkimus saa vastaisuudessa lähemmin osottaa, mihin asti tämä asutus eri suuntin on ulottunut. Toistaiseksi on turhaa ja tuloksetonta yrittää tarkemmin näyttää sitä vielä ahtaampaa aluetta, millä Suomen alkukoti olisi ollut, mutta jossain mainitulla alueella se näyttää olleen." Käsittääkseni täysin oikeutetulla varovaisuudella on siis kirjoittaja jättänyt ratkaisemattomaksi kysymyksen suomalais-ugrilaisesta alkukodista, jonka Fischer, Porthan ja viimeksi professori Setälä ovat sijoittaneet Kaspian meren seutuville, kun taas Castrén, Yrjö-Koskinen ja monet muut ovat sitä Aasiasta etsineet. Selvitettyään Suomen suvun varhaisimpia asuinsijoja ja sen vaellusta myöhemmille asuinsijoilleen, tekee kirjoittaja sivistyssanain nojalla selkoa sen eri kehityskausien viljelyksestä, käyttäen hyväksensä etupäässä prof. Setälän tutkimusten tuloksia. — Selvän yleiskäsityksen Suomen suvun nykyisestä väkiluvusta ja samalla myöskin asutusalueista antaa Aug. Hjelt tilastollisessa tutkimuksessa „Suomensukuisten kansojen väkiluku" (tammik. 18 p., ynnä karttaliite). — Historiallisiin lähteisiin, etupäässä Suomenlahden eteläpuolisia heimolaisiamme koskeviin, perustaa A. H. Virkkunen mieltäkiinnittävän kuvauksensa „Länsisuomalaisten kansain sivistysoloista pakanuuden ajan lopulla" (tammik. 9 p.). Kun näihin esihistorian esityksiin vielä liittyy arkeologinen, saa yleisömme jotenkin yhtenäisen sekä samalla uusinta tieteen kantaa edustavan käsityksen kansamme alkuvaiheista, jollaista tähänastisesta historiallisesta kirjallisuudestamme valitettavasti ei ole voinut saada.

Suoranaisena jatkona edellisiin liittyy Jaakko Gummeruksen „Suomalaisten kääntytys kristinuskoon" (tammik. 19 p.), jossa ristiretkien ajan hämärää historiaa pääkohdissaan ja samalla tarkkaa tieteellistä kritiikkiä noudattaen kerrotaan; mutta varsinkin

on lukijalle tervetullut kirjoituksen loppupuolen täyttävä esitys esi-isäimme pakanallisen katsantotavan vähittäisestä muuttumisesta puolikristilliseksi — sitäkin tervetulleempi, kun kansamme sielullisen kehityksen kuvausta ulkonaisten tapahtumain ohella niin monasti meillä on laiminlyöty.

Mieltäkiinnittäväin kirjoitelmain luetteloa voisi aikajärjestyksessä edelleen jatkaa; olisi silloin mainittava E. G. Palménin „Ruotsin maakuntalait ja yleiset maanlait" (tammik. 6.), saman kirjoittajan „Orjuus ja maaorjuus", Juhani Rinteen „Keskiaikaiset kirkkomme," Jaakko Gummeruksen „Uskonpuhdistus ja piispa Martin Skytte"; aiheitten runsaus ja moninaisuus, pakottaa kuitenkin vain muutamiin lähemmälti puuttumaan. Tammik. 1 p. kohdalla on E. G. Palmén tehnyt selkoa suuresta Pohjan sodasta, jonka viimeisimpiä vaiheita oli Armfeltin kaarlelaisten kuolinmarssi Norjan tuntureilla onnettomana uudenvuodenpäivänä 1719; esitykseen liittyy kappale Niilo Idmanin tunnettua kuvausta saarnasta „kansan huuto Norjan tuntureilla." Prof. Palménin kirjoitus kelpaa mielestäni hyvin näytteeksi julkaisun luonteesta ja laadusta. Kirjoitus, joka käsittelee näin laveaa ainetta, supistuu sodan pääasialliseen esitykseen (se ei kerro silloisista valtainvälisistä neuvotteluista ja ryhmittelyistä, joiden tutkiminen nykyjään on niin suuressa muodissa, eikä kirjoittaja muuten näy hyväksyvän Hjärnen ja hänen koulukuntansa edustamaa käsitystä, että muka Kaarle-kuningas yleensä olisi menetellyt valtioviisauden sekä Ruotsin edun mukaisesti, mutta että Ruotsin käytettävissä oleva voima ei riittänyt sen suurvalta-asemaa ylläpitämään), mutta sensijaan on lopussa selvitetty sodan erikoisesti meidän maallemme tuottamia seurauksia; näin on aihe tehty lukijalle niin läheiseksi kuin suinkin.

Vielä olisi mainittava muutamia suurmiestemme kuvailuja; E. G. Palmén on kuvaillut Antti Chydeniuksen, Eliel Aspelin-Haapkylä Elias Brennerin; kumpikin kuvailtu on aijemmin tunnettu samojen kirjoittajain laajemmista tutkimuksista. Antti Chydeniuksen kansanvaltainen, virkavaltaa vastustava katsantotapa olisi mielestäni saattanut tulla mainituksi muutamalla sanalla, joskohta se olisikin vaatinut vähän enemmän tilaa tälle suppeaan muotoon sepitetylle, selväpiirteiselle kuvaukselle. Mieleeni muistuu erikoisesti eräs tähän asti huomaamatta jäänyt Chydeniuksen kirje vuodelta 1768, jossa hän valitellessaan myssyjen rahajärjestelmän Pohjanmaalle turmiollisia seurauksia m. m. lausuu: „Meillä on, Jumalan kiitos, melkein kaikkialla Pohjanmaalla puhtaita pitäjiä, joihin herrasväkiä ei ole tunkeutunut, ja siksi me pidämmekin puoliamme viimeisiin asti" j. n. e. — Henkilökuvauksia mainittaessa ei mitenkään voi unohtaa E. Nervanderin „Z. Topeliusta" (tammik. 14 p.); kuvauksen lämmin sävy ja melkein henkilökohtaiseksi muistelmaksi kohoutuva eloisuus sekä sujuvà sanontatapa tekevät sen lukemisen erinomaisen viehättäväksi. —

Näin tapaa julkaisun joka vihossa mitä arvokkainta historiallista lukemista. Lisäksi vielä kirjoituksissa, jotka eivät oikeastansa ole historiallisia luonteeltaan, usein on katsaus tai ainakin viittaus käsitellyn aiheen aikaisempiin vaiheisiin: niin kirjoituksissa „lämmityslaitoksista" (tammik. 17 p.), „Uusimaa" (helmik. 2 p.) j. n. e; erikoisen suuriarvoiseksi on katsottava tammik. 30 p:n kirjoitusta „Suomen kartta," jossa havainnollisesti esitetään miten käsitys maamme muodosta on kehittynyt; epäilemättä kertomus tästä samalla havainnollisesti kelpaa kuvaamaan isänmaallisen tiedon ja itsetajunnan varttumista, niinkuin maantieteellinen ja taloudellinen tutkimus aina on käynyt rinnan isänmaantunteen elpymisen kanssa. Paitsi laajempia kirjoituksia liittyy kunkin päivän alle useita lyhempiä: elämäkertatietoja maamme merkkimiehistä tai sellaisista, joiden toiminta on maamme vaiheisiin vaikuttanut, merkillisistä tapauksista, sivistysennätyksistä j. n. e. Vuosiluvut ja tapahtumat ovat niissä, mikäli olen voinut huomata, mitä huolellisimmiksi tarkistetut. Pari vähäpätöisyyttä saattanee tässä yhteydessä kos-

ketella. Turun läänin maaherrasta Rappesta mainitaan, että hän läänissään „myös oli erittäin suosittu"; aikalaisten kirjeistä saa hänestä hiukan toisenlaisen käsityksen, niinpä eräässäkin mainitaan maaherran kuolinpäivänä Turun kapakkain olleen kaupunkilaisia täynnä, jotka iloitsivat tästä tapauksesta ja maaherran omistakin kirjeistä tuntuu, että Turun monet myssyt eivät saattaneet hänen hattupolitiikkaansa sulattaa. Tietysti ei tällaisille tilapäätiedoille mahdollisten pätevien lähteitten rinnalla voi antaa kovin suurta merkitystä. — Kun mainitaan Fr. Rühsin Suomea koskevat teokset olisi mielestäni sopinut mainita, että hänellä oli aikomus siirtyä Porthanin seuraajaksi Turkuun, tuuma joka sekin puolestaan valaisee hänen läheistä suhdettaan maahamme. Mielestäni olisi jossakin kohdassa tuollainen pienoiselämäkerta saanut suuremman arvon, jos siihen elämäkertatietojen lisäksi muutamalla sanalla olisi koetettu saada kuvaus siitä, mikä asianomaisen henkilön elämäntyössä oli oleellisinta.

Teos on suunniteltu suuremmoiseksi, arviolta 3,000—3,500 sivun laajuiseksi ja tulee käsittämään noin 55 yhden markan hintaista vihkoa. Kun tähän lopuksi liittyy täydellinen hakemisto, muodostuu „Oma maa" samalla suuriarvoiseksi sivistyskirjaksi, jonkalaista suomalaiset kodit jo kauvan ovat kaivanneet.

Teos sellainen kuin tässä puheena oleva tulee siis kaikinpuolin todelliseksi kansallisteokseksi ja toivottavaa olisi, että yleisömme sen siksi jo alustapitäin käsittäisi sekä rientäisi sen itsellensä hankkimaan. *G. S—hti.*

Historiallisia kuvia.

Käsikädessä suuremman havainnollisuuden kanssa on viime aikoina kulkenut vaatimus, että lapsen kaunoaistia on kehitettävä ja mielikuvitusta rikastutettava myöskin suoranaisen kouluopetuksen kautta. Juuri sitä tavottelevat myöskin ne historialliset kuvat, joita viime vuosina on toimitettu Otavan kustannuksella, ja joita aijotaan jatkaa kokonaiseksi opetuksessa käytettäväksi kuvasarjaksi. Niissä omien taiteilijoitten avulla kuvitetaan oman maan historia, ja siten tutustutetaan lapsia sekä kotimaiseen taiteeseen että taiteilijoihin.

Ensimäisenä sarjassa ilmestyi Gebhardin tekemä mukaelma jo kauvan sitten kuolleen taiteilijamme Falkman'in Ateneumin kokoelmissa löytyvästä öljymaalauksesta „Kaarle Knutinpoika Bonde matkalla kuninkaanvaaliin". Koreaan varustukseensa puettuna hän aamun valjetessa seurueensa saattamana lähtee Viipurin linnasta. Linnan väkeä on liikkeellä katselemassa tätä komeata näytelmää, ja fransiskaanimunkkejakin parveilee muurien ulkopuolella. — Tosin väitetään, että kuvissa kernaammin saa olla liika vähä kuin liika paljon katsottavaa, jotta sen vaikutus olisi sitä perinpohjaisempi ja syvempi. Mutta tuntuupa meistä melkein kuin tämä kuva vaan paremmin vastaisi tarkotustaan, jos tuo ruhtinaallinen kulkue varustuksineen ja pukuineen olisi rikkaammin ja vaihtelevammin kuvattu, sillä komeutta ei suinkaan karttanut tämä loistelias ylimys.

Toisena ilmestyi taiteilija v. Hausen'in kuva „katolilainen jumalanpalvelus Suomessa". Siinä on yksi meidän keskiaikaisista kirkoistamme, Lohjan kirkko, kuvattu siinä asussa kuin se katoolisena aikana oli, penkeittä, alttarikaappeineen ja kuorituoleineen, ja kaikkine kirjavine seinämaalauksineen ja pyhimysten kuvineen. Tuohukset palavat kruunuissa, kuoripojat suitsuttavat pyhää savua, papit ja hengelliset arvomiehet istuvat kuorissa tuoleillaan, kirkko on tulvillaan kansaa, ja himmertäviin holveihin pyrkii jo aamuaurinko korkeista ikkunoista. Kuvassa on paljon katsottavaa, mutta vaikutusta häiritsevät kovasti muutamat selvät virheet piirustuksessa, varsinkin polvistuvien paashien ja nuorukaisten liika pitkät jalat.

Sarjan kolmantena oli jäljennös Edelfeltin suuresta historiallisesta öljymaalauksesta „Kaarle Herttua Klaus Fleming'in ruumisarkun ääressä", Gebhardin piirtämä Ateneu-

missa löytyvän taulun jälkeen. Siinä viedään katsoja Sigismundin aikaan, jolloin viomakas herttua Kaarle on vallottanut Turun linnan ja astunut alas hautaholviin, missä hänen mahtava vihollisensa lepää hopeisessa arkussaan. Klaus marskin uljas puoliso, ylpeää Stenbock-sukua, on seurannut herttuata alas, ja seisoo käsi puuskassa. Mainiosti on kuvassa tullut esille henkilöitten luonne, uhma ja ylpeys molemmin puolin, ja rypyt herttuan otsassa ilmaiseyat julmuutta, jota hän juuri Turussa ollessaan kyllä osoitti.

Neljäntenä seurasi taiteilija Hausen'in piirtämä „Snellman esitetään Aleksanteri II:lle Parolassa v. 1863". Kuvassa näkyy kokonainen vanhanaikaisen huoneen sisusta, matala ja koruton; katon rajassa kiertelee seppeleköynnös ylhäisen vieraan kunniaksi. Ryhmissä seisoo korkeita herroja ja koreita virkamiehiä, ja keskellä salin lattiaa keisari, jolle Snellman paraillaan esitetään. Matalalla olevasta ikkunasta tirkistelevät seudun uteliaat naiset. Taiteilija on kuvaa piirtäessään seurannut erästä Snellman'in itsensä jättämää kertomusta tapahtumasta. Mielestämme kuva kuitenkin tekee jokseenkin kylmäkiskoisen vaikutuksen.

Viidenneksi ja tähän asti viimeiseksi ilmestyi talven kuluessa Simbergin piirtämä kuva „mustakuolema Suomessa 1350". Se on kolkko, synkkä kuva tuolta kuoleman ja kauhun ajalta. Suurien pilvien lomasta näkyy punapaloinen taivas, maa on iltapäivän hämärässä ja sinervän lumen peitossa, ja alhaalla taustassa näkyy vettä, mikä todistaa kevättulvien tulevan. Etualassa on kirkkomäki ja tulen puoleksi hävittämä tapuli. Ja maassa ryömii jono ihmisiä, käsiään epätoivoisena kurkottaen, kömpien ylös kirkkomäelle, kiirehtien kuolemaan vihityllä maalla. Siinä on todellakin kuva hirmukuolemasta, jossa kaikki, viivat, värit, liikkeet ilmaisevat suurinta avuttomuutta ja kuoleman hätää.

Kaikki nämä kuvat ovat suurta kokoa, seinäkuviksi sopivia, vaihdellen 107—95 cm $\times$ 81—63 cm. Hinta on niin halpa kuin suinkin, jotta ne helposti voitaisiin hankkia kouluihin. Kunkin taulun saa 2: 75:llä; muutamat tauluista ovat sitäpaitsi painetut paksummalle paperille, ja niitten hinta on 3: 25. Uusia tauluja on tekeillä, sillä sarjaa jatketaan yhä rikkaammaksi.

Toivottava todellakin olisi, että nämä kuvat tulisivat yleisesti tunnetuiksi ja käytäntöön otetuiksi kouluissa. Siten vähitellen syrjäytettäisiin ne useinkin epäilyttävät saksalaiset kuvat, joita tähän asti oikein tulvimalla on tulvinut kouluihimme. Vieraissa knvissa on aina vieras leima, vaan vieraitahan ovat usein ajat ja kansatkin, joista luetaan. Mutta meidän oman historiamme luonteen saavat paraiten esille meidän omat miehemme. Siksi olemmekin iloiset, kun saamme kotimaisten taiteilijoitten töillä kuvittaa historianopetustamme, ja tehdä maamme vaiheita oppilaille tutuiksi näitten kuvien kautta.

Aili Tallgren.

Historiallista oppikoulukirjallisuutta. Tämän aikakauskirjan t. v. ensi vihossa on jo lyhyesti mainittu herrojen *V. K. E. Wichmannin* sekä *Oscar Monteliuksen* ja *Emil Hildebrandin* toimittamista historian luku- ja oppikirjoista, mutta on syytä hiukan tarkemmin ottaa ne puheeksi, koska kummassakin on tähänastisille historian oppikirjoille aivan uusia piirteitä ja puolia, jotka, sanottakoon se heti, toivottavasti vast'edes aina tulevat suomenkinkielisessä vastaavassa kirjallisuudessa huomioon otetuiksi.

O. Monteliuksen ja E. Hildebrandin *„Kulturhistorisk öfversigt af Forntidens och Medeltidens svenska Historia"* on pieni, vain 83 sivun laajuinen teos; kuten jo nimikin ilmoittaa, käsittelee se vain Ruotsin historiaa, vaikka sen ohessa aina luodaan lyhyt katsaus muidenkin Skandinavian maiden samanaikuisiin oloihin.

On jotakin aivan uutta, että historian oppikirjassa saa lukea niin laajasti historiantakaisista ajoista, kuin mitä tässä kirjassa on laita. Tavallisestihan ne kuitataan jollakin rivillä, enintään parilla sivulla, ja silloinkin on suuri osa väärin esitettyä. Niinpä korkeimmissa oppikouluissamme yleisesti käytetyssä Rapolan Keskiajan historian oppikirjassa sivuutetaan Skandinavian monituhatvuotinen määrättömän rikas esikristillinen kultturi — 10 rivillä (!), jotka vilisevät virheellisyyksiä, eikä paljo onnellisemmassa asemassa ole Schotte—Rapolan Vanhanajan oppikirjassa intressantti, suurenmoinen ja kaikkia koululaisia viehättävä Mykene aika. Oli odotettavissa, että muutos esihistorian hyväksi alkaisi juuri Ruotsista käsin, sillä muinaistiedehän on siellä tunnetusti oivallisella kannalla, ja tietysti myös uudistus lähinnä tuli koskemaan kotimaan historiaa; hyvä niinkin, vaikka kipeästihän koulunopettajan kannalta kaipaisi myös selvää ja varmaa esitystä ikivanhasta esihistoriallisesta sivistyksestä Egyptissä, Etu-Aasiassa, Kreikassa ja Etruriassa, jotka jo etäisyydellään aikaan nähden ja mahdottomilla muistomerkeillään tulisivat olemaan kaikkien koululaisten jakamattoman ihailun ja harrastuksen esineenä.

Nyt kyseessä olevan kirjan Monteliuksen kirjottama esihistoriallinen puoli jakaantuu järjestelmällisesti kivi-, pronssi-, rauta- ja viikinkikauteen. Kussakin annetaan lyhyt katsaus asutuksen levenemisestä, ja tietoja aikakauden aineellisesta kultturista, taiteesta, sivistysvaikutteista y. m. — Laveimmin, kuten luonnollista, käsitellään viikinkikautta, sen aikuisia asumuksia ja elintapoja, uskontoa, maailmankatsomusta, sankarisatuja j. n. e. Kaikki on esitetty leveästi, tasaisesti ja miellyttävästi. Vain yhden muistutuksen tahtoisin tehdä: miksi kutsua sitä germanista kansanheimoa, joka todennäköisesti on Suomeen jo nuoremmalla kivikaudella asettunut, „ruotsalaisiksi"? (svenskar) (s. 5). Olisi kai asian voinut saada koululaisillekin selvemmin esittää. —

Kuten tietty, ei esihistoria anna meille mitään tietoja kuuluisista kuninkaista ja mainetöistä, nimitetyistä sankareista ja heidän taisteluistaan, vaan se pystyy vain antamaan tietoja kultturin vähittäisestä edistyksestä ja muuttumisesta. Tietenkään ei tämä aikakausi tule historian oppikirjoissa saamaan suhteellisen laveaa tilaa, ennenkuin yleisesti on kultturihistorialle etusija tunnustettu polittisesta historiasta. Montelius—Hildebrandin historiassa on tämä etusija tunnustettu, sillä myös keskiajan historiaa käsittelevä osa on otettu kultturihistorialliselta kannalta. Niinpä käsitellään siinä erikseen, ja kumminkin niin, että historiallinen yhteys ei koskaan kärsi, esim. yhteiskunta- ja oikeuslaitosten, lakien y. m. kehitystä, kuninkaan ja kirkon asemaa sekä säätyluokkien syntymistä, eri yhteiskuntaluokkia ja niiden elämäntapoja, kaupunkeja keskiajalla, henkistä sivistystä j. n. e. Kaikki tekee hyvin onnistuneen vaikutuksen, ja on epäilemättä kirjasta meidänkin ruotsinkielisissä kouluissamme suuri hyöty lukukirjana, kun on yleensä puhe keskiajan sivistyselämän eri puolista. Yhtä vaan kirjassa kaipaa: se ei ole kuvitettu, muuta kuin esihistoriallinen osa, vaikka olisihan erittäin hyvä tutustua kuvissa esim. Ruotsin keskiaikuisiin kirkkoihin ja linnoihin, pyhimysten kuviin, kirkkomaalauksiin, käsikirjoituksiin y. m.

Ehkä vielä huomattavampi kuin edellinen on toinen nyt esitettävänä oleva teos, nim. lehtori V. K. E. Wichmannin *Gamla tidens historia* ja *Medeltidens historia*, kumpikin yhdistettyjä oppi- ja lukukirjoja. Mitä niiden oppikirjapätöisyyteen tulee, en pysty sitä arvostelemaan. Siinä tapauksessa niitä kumminkin täytynee käyttää vähän kehittyneemmällä asteella kuin missä meillä oppikouluissa tavallisesti vanhaa ja keskiaikaa luetaan, mutta lukukirjoina ne ovat kerrassaan saavuttamattomat. Herra Wichmann on nim. kääntänyt ja painattanut otteita eri aikuisten kirjottajain vanhoista painetuista teoksista tai käsikirjotuksista. Nämä ovat kirjaan otetut kronologisessa järjestyksessä, alkaen vanhimmista ja sitte tavallisesti ryhmittämällä tekijät vuosisadottain. Voi käsittää, mitenkä hauskalta ja villisti nautittavalta lukijasta, varsinkin oppi-

laasta, tuntuu lukea lyhyitä kappaleita, joiden alla on tekijänimiä, sellaisia kuin Herodotus, Homeros, Strabo, profetta Hesekiel, Livius, Tukydides, Plato, Xenophon, Vergilius, Horatius, Cicero, Tacitus, Ulfila, Snorre Sturlason, Saxo, Bernhard Clairvauxlainen, Froissart, C. Columbus j. n. e. Mitenkä ihastuttavalta mahtaakaan oppilaasta tuntua saada lukea ymmärrettävällä kielellä oikeita kiilakirjotuksia, tai keskiaikuisia legendoja, kirjeitä ja paavinbullia, hymniä ja näkyjä! Ja sitäpaitsi on erinomaista saada tutustua kunkin aikakauden omalta kannalta sen elämään ja rientoihin ja katsantotapoihin, vaikkakaan ei lainkaan panisi huomiota siihen jonkinlaiseen kuriositettiharrastukseen, jota suovat nuo tutut tekijä- ja kirjottajanimet. Ajatellaanhan vaan esim. sellaisen liikkeen kuin uskonpuhdistuksen historiallista pohjaa selitettäissä, miten hyvä on voida lukea esim. ote „luostarielämän rappeutumisesta" ruotsalaisen keskiajan satiirin nojalla (Medelt. s. 214) ja sen yhteydessä „Vadstenan nunnan kirje", tai Caesarin ja Tacituksen mukaan esim. Rooman vallan kukistajista, barbareista j. n. e.

Minä toivoisin voivani suositella näitä lehtori Wichmannin teoksia mitä lämpimimmin, sillä ne ovat todella oivallisia ja omiaan herättämään oppilaissa mitä suurinta mielenkiintoa. Suomenkielisissä kouluissa olisi opettajain velvollisuus, ell'eivät oppilaat vielä pystyisi ruotsia ymmärtämään, kääntää kutakin oppituntia varten kysymykseen tuleva kappale suomeksi, ja antaa itse kirjan kiertää luokassa kuvien katsomista varten.

A. M. T.

Katsauksia.

Album Studiosorum Academiæ Aboensis. Viime jouluksi ilmestyneeseen Turun akatemian ylioppilasmatrikkelin lisävihkoon on valtioneuvos Vilh. Lagusen suurisuuntainen ja historialliselle tutkimuksellemme arvaamattoman tärkeä keräilytyö yliopiston hävinneen nimikirjan uudelleen toimittamiseksi lopullisesti päättynyt.

Kuten tunnettu joutui akatemian vanhempi nimikirja, joka käsitti vuodet 1640—1817 liekkien uhriksi Turun palossa v. 1827. Ainoastaan sattuman kautta pelastettiin uudempi matrikkeli („Album novum") sekä muuan sangen kulunut, 216 palstaista sivua käsittävä aakkosellinen nimiluettelo („Index"), jonka v. 1760 oli laatinut akatemian silloinen rehtori, prof. J. Leche ja jota hänen seuraajansa vuosi vuodelta olivat jatkaneet.

Tämän nimistön päätti julkaisija, ryhtyessään kolmisenkymmentä vuotta sitten toimenpiteihin akatemian matrikkelin uudelleen julkaisemiseksi, ottaa tutkimustensa peruslähteeksi, siirtäen nimet aakkosjärjestyksestään niiden alkuperäiseen aikajärjestykseen — tällöin nojautuen joka nimen vieressä mainittuun sivumäärään. Senjälkeen ryhmitettiin nimet rehtorinvuosien mukaan erään Indexissä löytyneen synoptisen taulun mukaan, jossa taulussa oli mainittu jokaisen rehtorinvuoden sivumäärä sekä sisäänkirjoitettujen oppilasten lukumäärä. Vihdoin liitettiin jokaisen nimen oheen tärkeimpiä biografisia tietoja.

Seuratessaan tätä metodia huomasi julkaisija, että matrikkelin 13,002 ylioppilasta vastasi Indexissä ainoastaan 11,905; eroitus 1097 oli siis odottamattoman suuri. Syitä tähän oli monta. Ensinnäkin havaittiin 16 rehtorinvuoden lukujen olevan nimikirjassa suuremmat kuin synoptisessa taulussa, josta voitiin päättää, että yhteenlasku matrikkelissa ei ollut täysin luotettava. Edelleen on vuosien vieriessä, kuten Kalm jo v. 1773 moittien huomauttaa, lukuisa joukko, „valde multi", oppilaita jätetty kokonaan matrik-

keliin merkftsemättä. Näiden nimien kerääminen oli siis välttämätön, jos mieli saattaa matrikkeli entiseen muotoonsa.

Nojautuen yhä vieläkin ensi sijassa Indexiin, keräili julkaisija puuttuvia tietoja akatemian säilyneistä asiakirjoista, kuten konsistorin pöytäkirjoista, kanslerinkirjeistä, osakuntamatrikkeleista ja pöytäkirjoista, sekä eräiden trivialikoulujen matrikkeleista; edelleen lukuisista painetuista teoksista, paimenmuistoista, sukutieteellisistä ja elämäkerrallisista teoksista, yliopistoa keskevasta kirjallisuudesta j. n. e. Tulos oli runsas — niinkin runsas, että tällä kertaa saatiin 602 nimeä *enemmän* kuin synoptisessa taulussa.

Tämä lisä on kuitenkin sekin selitettävissä. Paitsi akatemian, omista asiakirjoista keräiltyjä nimiä, on teokseen liitetty sellaisiakin, joiden sisäänkirjoittamisvuotta ei tunneta ja jotka helposti ovat saattaneet joutua myöhäisempään rehtorinvuoteen. Samoin ei julkaisija ole tahtonut jättää merkitsemättä sellaisiakaan ruotsalaisissa y. m. korkeakouluissa opiskelevia henkilöitä, joista ei varmaan tiedetä, liittyivätkö he myöhemmin Turun akatemiaan. Vihdoin ei ole mahdotonta, että vanhemmissa, vähemmän tarkoissa muistiinpanoissa sanaa „ylioppilas" olisi aiheettomasti käytetty. Täysin tarkka ja luotettava on sitävastoin akatemian myöhempi matrikkeli, *Album novum*, joka käsittää rehtorinvuodet CLXIX:b — CLXXIX — uuden akatemiatalon vihkimispäivästä (18^{30}/$_{10}$17) elokuun 26 p:ään 1828, noin kuukautta ennen korkeakoulun siirtoa Helsinkiin. Tänä ajanjaksona sisäänkirjoitettujen lukumäärä on 1473; lisäämällä sen synoptisessa taulussa olevaan määrään huomaamme siis Turun akatemian oppilaiden yhteisen lukumäärän olleen 14,475. Mainitsemamme perusteella olisi tähän vielä lisättävä jokunen satamäärä vanhemmasta matrikkelista puuttuvia nimiä, jolloin uudestaan laadittu matrikkeli mahdollisimman tarkasti vastaisi todellisuutta.

V. 1906 julkaisemassaan lisävihossa on valtioneuvos Lagus, paitsi lukuisia lisäyksiä ja korjauksia, entisten lisäksi keräillyt toista sataa nimeä, joista suurin osa täydellä syyllä ansaitsee paikkansa akatemian matrikkelissa.

Suoranaisena jatkona Turun akatemian ylioppilasmatrikkeleihin ovat nykyisen yliopistomme nimikirjat, jotka ovat käytettävinä yliopiston kansliassa. Näistä käsittää ensimäinen ajanjakson 1828—1865, toinen 1866—1885, kolmas 1886—1892, neljäs 1892 — 1901 ja viides 1902—.

Aikomuksemme ei tällä kertaa ole ryhtyä yksityiskohtaisemmin tarkastelemaan valtioneuvos Lagusen teosta; että siihen yhä edelleen voidaan liittää korjauksia, oikaisuja ja lisiä on luonnostaan selvää, vaan ei silti keräilijän työtä halventavaa. Itse teossa onkin tämä matrikkeliteos siksi monumentalinen, ettei sitä käy tavallisella mittapuulla arvosteleminen. Kotimaiselle biografiselle tutkimuksellemme on siinä kulmakivi laskettu; tälle perustalle rakentamisen jättää ijäkäs tiedemies tulevaisuudelle ja niille, joiden tulevaisuus on.

Kehotus.

Aivan välttämätöntä on tiedemiehelle, joka työskentelee esihistoriallisen muinaistieteen työmailla, tuntea ne kiinteät muinaisjäännökset, jotka hänen työalueellaan löytyvät, koska irtonaiset löydöt eivät yksin riitä antamaan luotettavaa kuvaa muinaisuuden asutus- ja sivistysoloista maassamme, ainakaan niin kauvan kuin löytöainehisto on vielä pieni. Meidän maa on siksi lavea ja muinaistiede tieteenä siksi nuori, että Historiallisen Museon arkistoon ei ole voinut kokoontua lähimaillekaan täydellistä ainehistoa maamme kiinteistä muinaisjäännöksistä. Suomen Muinaismuistoyhdistys on kyllä lähettänyt stipendiatteja maan eri osiin, mutta stipendiateilla oli siksi suuret alat tutkittavana ja siksi paljo huomioonotettavaa, koska he usein olivat ensimäiset jotka monin paikoin systemattisia muinaistiedustuksia harjottivat, että paljo arvokasta jäi heiltä pakostakin näkemättä ja kuulematta. Valtion Historiallisen Museon virkamiehet myös usein luettelevat niiden seutujen muinaisjäännöksiä, joilla he virkamatkoillaan käyvät, mutta kun työala on laaja ja voimia vähän liikenee heiltä vain muiden töiden ohessa aikaa tällaiseen luettelemistyöhön. Asiaa harrastavilla on niin muodoin tässä tärkeä työala, jolla he voivat auttaa kotimaansa muinaistutkimusta.

Tanskassa, jossa muinaistutkimuksella on vankat juuret, ja joka maantieteellisesti on paljo pienempi kuin Suomi on edistytty luonnollisesti tässä kohden paljo pitemmälle kuin meillä. Siellä on suuri kartta koko maasta, johon eri värisillä neuloilla on merkitty erilaiset ja eriaikaiset muinaisjäännökset. Sellaiset muinaisjäännökset, joiden ikää ei voi määrätä, ovat kaikki yhdenlaisesti merkityt, joten on helppo muuttaa neula sen väriseksi, mikä väri kulloinkin edustaa sitä lajia tai aikakautta, johon muinaisjäännös tutkittaissa havaitaan kuuluvaksi.

Sanomattakin ymmärtää, miten suuriarvoinen tutkijalle tällainen systemattisesti järjestetty kartta on. Otaksutaan esim., että tutkija tahtoo tutustua pronssikautisiin hautarauniohin, kivikautisiin asuinpaikkoihin tai johonkin erityiseen muinaisjäännöslajiin, kuten jatulintarhoihin, ryssän uuneihin, kiviroukkioihin, maakumpuihin y. m. niin hän vain

karttaa tarkastamalla voi saada erinomaisen yleiskatsauksen koko siitä alueesta, jolla kysymyksessä olevia muinaisjäännöksiä esiintyy. Nyt sen sijaan on tutkijalla ensinnä tavattoman pitkällinen ja vaivaloinen esityö kootessaan hajallaan olevista lähteistä niissä löytyvät tiedot, ja sittekin useimmissa tapauksissa saa hän olla hyvin epätoivoissaan ja varma siitä että monista tärkeistä jäännöksistä eri seuduilla ei ollut tietoa saanut.

Kun tällaista karttaa Historiallisessa Museossa nyt ryhdytään Suomestakin valmistamaan, olisi toivottavaa että kustakin pitäjästä joku tai jotkut asiaaharrastavat lähettäisivät tietoja niistä muinaisjäännöksistä, joita he tuntevat kotiseudullaan. Näistä muinaisjäännöksistä olisi lähetettävä edes ylimalkainen määrittely, tieto siitä ovatko ne maakumpuja, kiviroukkioita, linnanvalleja, vanhoja kartanon sijoja, ruumiskalmistoja, ent. kirkkojen paikkoja, taistelukenttiä, pattereja, kalliopiirroksia, munkkilaisten ja lappalaisten muureja, uhrikiviä j. n. e., sekä jos mahdollista tietoja niihin ehkä liittyvistä kansantaruista, löydöistä y. m. ja niiden mittasuhteista, ulkomuodosta t. m. s. sekä tarkka selvittely paikasta, missä ne sijaitsevat, että ne vast'edeskin helposti löytää. Avustajien nimet ja ne tiedonannot, jotka tuottavat tieteelle etuja ja uusia ennätyksiä, tullaan julkaisemaan ja kaikille avustajille jakamaan.

Varsinkin kansakoulunopettajat voivat tässä tärkeitä avustuksia ja palveluksia tehdä tiedustelemalla eri paikoin koulualuettaan olevilta oppilailta asiasta, ja innostuttamalla näitä sillä että heidän nimensä ja tiedonantonsa tulee julkaistavaksi.

On kuitenkin muistettava, että laissa on kovan rangaistuksen uhalla kielletty tutkimasta, hävittämästä, aukasemasta ja rikkomasta kaikellaisia kiinteitä muinaisjäännöksiä, joten kellään ei uteliaisuudesta tai edes avustamishalusta ole oikeutta ryhtyä muinaisjäännöksen penkomiseen, ell'ei hänellä ole siihen Muinaistieteellisen Toimikunnan lupaa ja valtuutusta.

Keräytyvät tiedonannot tullaan säilyttämään Suomen Muinaismuistoyhdistyksen arkistossa Kansallismuseossa, sen yhdistyksen hoidossa, joka pitkiä aikoja innokkaimmin on edistänyt isänmaan tuntemusta ja muinaisuutemme kunnioittamista ja valaisemista.

Nyt kun Helsinkiin rakennetaan uutta kotia kaikille sivistyksemme muistomerkeille, olisi jokaisen seudun ja paikkakunnan kunnianasiana pitää huolta siitä, että tuo museo tulee sanan oikeassa ja paraassa merkityksessä kansalliseksi, että sinne kertyy esineitä, tietoja ja tarinoita maan kaikilta ääriltä. Jokainen ymmärtää, miten hyvää olisi voida museossa käydessään toverilleen sanoa, että tuo esine tai tuo muinaisjäännös on tavattu tai sijaitsee minun kotitaloni tai mökkini tanhuvilla,

todistamassa, että senkin minulle rakkaan paikan muinainen asukas omasta puolestaan on ollut osallisena siinä työssä, joka on tehnyt meidän maamme viljeltäväksi ja asuttavaksi, ja johon perimmäisenä meidän henkinen ja aineellinen kultturimme niin syvälti juurtuu.

Työhön siis! Kaikki mukaan, jokainen omalla laillaan ja voimainsa mukaan. Kukaan ei tiedä, miten äärettömän tärkeä hänen tiedonantonsa tieteelle ehkä on.

Lähetykset voidaan paraiten osottaa tämän aikakauskirjan toimitukselle Valtion Historialliseen Museoon Helsingissä.

A. M. T.

Poimintoja hallinnon historiasta Porvoon valtiopäiväin jälkeisiltä vuosilta.

Kirjoittanut **K. W. Rauhala.**

1. Hallitus ja kansan itseverotusoikeus.

Kauankaan ei maamme oma hallitus, hallituskonselji, ennättänyt olla toimessa ennenkuin sen käsiteltäväksi joutui asioita, joiden suhteen oli päättäminen, kuuluivatko ne valtiohallinnon vaiko kansan itsehallinnon piiriin. Tuskin tarvinnee mainitakaan, että perehtyminen hallituksen menettelyyn tällaisissa tapauksissa on sekä viehättävää että monessa suhteessa valaisevaakin. Kysymyksessä olevan ajan valtioelämä on vielä liian vähän tunnettua vaikkakin viime vuosikymmenien tieteellinen tutkimus on siihen luonut runsasta valaistusta. Etenkään eivät kotimaisen hallituksen valtiolliset käsitystavat ole lähimainkaan perusteellisesti selvitetyt, niin tärkeätä kuin niiden tarkka tunteminen olisikin koko aikakauden valtioelämän ymmärtämiselle. Luulisi senvuoksi jokaisen piirteen, joka tässä suhteessa tuo lisäselitystä, olevan arvokkaan. Mutta jos mitkä, niin juuri ne kysymykset, joissa hallituksen itsensä oli kehittäminen ilmi konstitutsionaliset katsantotapansa, antavat tutkijalle tilaisuuden luoda katseen hallitusmiesten valtiollisten ajatusten maailmaan. Eikä siinä kyllä, että täten käy mahdolliseksi päästä lähemmin perehtymään hallituksen mielipiteisiin ja siten myös silloisen valtioelämänkin tarkempaan ymmärtämiseen. Eteemme kuvastuu koko aikakauden konstitutsionalinen katsantotapa, joka sekään ei ole vielä historiallisen tutkimuksen selvästi ja tarkasti valaisema, mutta jonka entistä syvemmällä tuntemisella saattaa olla hyvinkin tärkeä merkitys.

Muutamilla aikakauskirjain lehdillä ei saata edes yrittääkään ryhtyä asettamamme kysymyksen perusteelliseen selvittelyyn. Mutta yksi ainoa esimerkkikin jo riittänee antamaan jonkunlaisen kuvan kysymyksessä olevan ajan konstitutsionalisen katsantotavan luonteesta. Valitsen tässä esimerkiksi erään asian, missä hallitusmiesten piirissä vallinnut käsitys

kansan itseverotusoikeudesta ja sen harjoittamisen muodosta tulee näkyviin.

Tarkottamani asia oli kysymys kasarmien rakentamisesta Suomen varoilla maassamme majailevalle venäläiselle sotaväelle. Jotta kävisi selväksi, miten juuri tämä kysymys erityisemmin johti hallituksen ilmituomaan käsityksensä kansan itseverotusoikeudesta, on lukijan tutustuminen muutamiin majotuskysymystä kokonaisuudessaan koskeviin seikkoihin.

Tukalin rasitus, minkä Venäjän valta kansallemme toi, oli sotaväen majotus. Tosin oli tällainen rasitus Ruotsin vallan aikanakin kohdannut kansaa sotatilan vallitessa tai joukkojen marssiessa jonkun paikkakunnan läpi, mutta se ei ollut koskaan ollut niin raskas kuin vihollisarmeijan ylläpito Suomen sodan aikana. Paitsi siinä osassa väestöä, joka sai majotusrasituksen kantaa, vallitsi tyytymättömyyttä majotuksesta vapautetuissakin, koska venäläiset ehtimiseen pyrkivät loukkaamaan etuoikeudellisten luokkien — aatelisten, papiston, koulumiesten ja erinäisten virkamiesten — vapauksia, huolimatta siitä, että Venäjän hallitus oli luvannut etuoikeudet koskemattomina säilyttää. Venäläiset miehet eivät näet voineet käsittää muuksi kuin kohtuuttomuudeksi ja ilmeiseksi vääryydeksi sitä, että juuri varakkaimmat, etuoikeudelliset, luokat olivat vapaat majotuksesta, joka sitä raskaampana kohtasi varattomampia luokkia. Kansassa vallitseva tyytymättömyys tuotiin ilmi suomalaisen lähetyskunnan käydessä Pietarissa, ja vielä painokkaammin Porvoon valtiopäivillä. Tällöin oltiin jo tietystikin tultu selvyyteen siitä, että venäläisiä sotajoukkoja jäi edelleenkin Suomeen, maan oman armeijan ollessa hajotettuna, ja että siis majotus kävi pysyväiseksi rasitukseksi. Oli näin ollen koetettava saada taakka kevennetyksi. Säädyt ehdottivatkin tässä suhteessa erinäisiä toimenpiteitä ja niiden joukossa myöskin kasarmien rakentamista venäläisille joukoille. Kustannukset oli suoritettava Suomen sotilaskassan säästövaroilla, joita sotajoukon hajotettuna ollessa arveltiin kassaan kertyvän.[1] — Pietarissa otettiinkin kasarmirakennus-ehdotus kuuloon. Vakanssimaksua koskeva manifesti elok. 1 p:ltä 1810 sisälsi säädöksen, jolla hallituskonseljia käskettiin tekemään, huomioon ottaen maan varat ja asukkaiden edut, esitys, millä varoilla maan säätyjen esiintuomat toiveet voitiin toteuttaa. — Siten joutui hallituskonseljin huoleksi laatia ehdotus kasarmien rakentamisesta.

Huolenpito yleisistä rakennuksista ja niitä koskevista asioista oli hallituskonseljin kansliatoimituskunnan tehtäviä. Toimituskunnan pääl-

[1] Valtiosäätyjen vastaus sotalaitosta koskevaan esitykseen: liitteissä pappissäädyn pöytäkirjaan Porvoon valtiopäivillä, s. 206.

likkö vapaaherra Mannerheim, katsoen kasarmirakennustenkin toimituskunnan tämän tehtävän piiriin sisältyvän, otti asian esille eräässä talousosaston istunnossa [1]) vuoden 1819 lopulla. Toimituskunta oli laatinut asiasta laajan suunnittelun, sekä teettänyt piirustuksia ja kustannusarvioita kasarmirakennuksia varten. Pääkysymykseksi muodostui aikeen toteuttamisessa mistä saada varat, jotka kasarmien rakennus tuli vaatimaan. Hallituskonseljin hankkiman tiedon mukaan aiottiin Suomessa pitää majotettuna 32,000 miestä venäläistä väkeä, ja vaikka konselji arvelikin, ettei maa jaksanut hankkia kasarmeja enemmälle kuin 12,000 miehelle ja että muulle osalle oli ne rakennettava venäläisillä valtiovaroilla, jäi sittenkin Suomen osalle kustannuksia lähes kolme miljoonaa seteliruplaa, jos kasarmit rakennettiin kivestä eikä venäläistä sotaväkeä saatu rakentamistyössä apuna käyttää. Kustannukset olisivat kyllä alenneet melkoisesti jos kasarmit olisi rakennettu puusta. Joka tapauksessa oli kuitenkin summa silloisiin oloihin nähden pelottava. Verratessa sitä valtion tulo- menoarvioon huomaa, että se oli runsaasti suurempi kuin kolmasosa valtion kaikista tuloista. [2]) Kustannusten suorittamista valtiovaroilla, niinkuin säädyt olivat suunnitelleet, ei saattanut ajatellakaan, sitä vähemmän, kun valtiotalous todellisuudessa oli joutunut vaikeaan ahdinkotilaan. Koko yrityksen suunnittelu rakennettiin sille edellytykselle, että asianomaisten asukasten itsensä oli kustannukset suoritettava. Varojen hankkimisasian pohjusti Mannerheim laajassa esitelmässä, missä hän kiinnitti huomion siihen, kuinka maksuvelvollisuuden jaotus tuotti melkoisia vaikeuksia. Ikivanhoista ajoista —•lausui hän — oli kansan pyhimpiä oikeuksia ollut saada määrätä itse itsellensä verot, ja oli hän täydellisesti vakuutettu, että keisarillinen majesteetti tahtoi sen oikeuden Suomen asukkaille säilyttää. Vaikka kyllä tästä (kasarmien rakennuksesta) syntyviä menoja ei hänen mielestään oikeastaan voitukaan pitää uutena verotuksena, vaan toisen verovelvollisuuden muuttumisena toiseksi, niin katsoi hän kuitenkin tarpeelliseksi, että maan asukkaitten mieltä tässä suhteessa säännönmukaisesti kuultiin (däröfver ordenteligen höras), ja että he vapaaehtoisesti suostuivat suorittamaan sen määrän, minkä heidän varansa ja tilansa salli. Tähän sopivin tapa lienee se, että joka läänistä maanomistajat ja talonpojat valitsevat neljä edusmiestä (deputerade) kutakin kihlakuntaa kohti, sekä kukin kaupunki yhden, jotka edusmiehet saapuvat kutsumuksesta läänin kanslioihin siellä maaherran läsnäollessa ja niiden esittämän esityksen johdolla keskustelemaan ja päättämään asiasta.

[1]) Tal. os. pöytäkirja jouluk. 4 p:ltä.

[2]) Valtion tuloarviosta kts. Neovius, Suom. raha-asiain järjestämisestä s. 162, 276—7.

Pöytäkirjat piti lähetettämän konseljille, joka oli ne puolestaan oman lausuntonsa kera hallitsijalle toimittava. — Lopuksi Mannerheim ehdotti perusteet, joiden mukaan maksut oli kannettava.

Ei saata olla käymättä ajatuksissaan yhä uudelleen läpi tuota merkillistä perustelua tullakseen vakuutetuksi, että on sen sisällön oikein käsittänyt. Maaseudun ja kaupunkien majotukseen velvollista väestöä sanotaan »maa-asukkaiksi», joiden oli saatava päättää, suostuivatko vaihtamaan majotus-velvollisuutensa kasarmirakennuksiin menevään rahamaksujen suoritukseen. Tämä päätäntöoikeus asetetaan kansan ikivanhan ja keisarin vahvistaman itseverotusoikeuden veroiseksi. Asukkaat saisivat neuvottelujen ja päätösten tekoa varten valita edustajia, mutta nämä eivät kuitenkaan kokoontuisi yhteen paikkaan, vaan eri lääneissä pidettäviin kokouksiin asiata käsittelemään.

Jos Mannerheimin lausuntoon nähden sittenkin syntyisi epäilystä, oliko tosiaan kansan itseverotusoikeus kysymyksessä, pääsemme asiasta selvyyteen tutustuessamme konseljin muiden jäsenten käsitykseen ja vieläkin paremmin seuratessamme asian myöhempiä vaiheita. Konseljin jäsenissä ei Mannerheimin perustelu synnyttänyt erimielisyyttä muuhun nähden kuin siihen, oliko hallituksen ehdotettava, niinkuin Mannerheim oli tahtonut, perusteet, joiden mukaan maksut oli suoritettava, vai oliko niidenkin määrääminen jätettävä asukasten itsensä tehtäväksi. Kaksi jäsentä, de Geer ja Idman, olivat ehdottomasti sitä mieltä, että »asukkaitten, kun heidän mieltään kasarmirakennusasiassa kysyttiin, oli myös saatava vapaasti päättää, minkä perusteen mukaan kunkin oli maksu suoritettava.» Ilmeisesti vähemmistön mielipide sisälsi ajatuksen, että kun kerran asukkaiden itsemääräysoikeus tuli kysymykseen, oli sopimatonta sitä rajottaa ennakolta heille maksuperusteet osottamalla, vaan oli heidän oikeutensa saada itse niistäkin päättää. Konselji katsoi tarpeelliseksi, että tämä eriävä mielipide erityisesti mainittiin hallitsijalle lähetettävässä esityksessä. Siinä myös huomautettiin, että asukkaat, jos heidän mieltään »asianmukaisesti» kuultiin, kyllä suostuisivat varoja tarkotukseen myöntämään. Ja vielä siihen otettiin sanasta sanaan ylempänä esittämämme Mannerheimin perustelu, konseljin mielipiteeksi omistettuna.

Pysähdyttäköön tähän hetkeksi.

Syntyy kysymys, miten on ymmärrettävissä että konselji, hallitsijalle tekemässään esityksessä, itse asiassa vain tarkottaessaan tilaisuuden hankkimista majotusvelvolliselle väestölle ilmaista tahtonsa, suostuivatko koko kasarmirakennusvarojen suoritukseen vai eivät, asettaa tämän päätösoikeuden asukkaiden itseverotusoikeuden arvoiseksi ja katsoo sellaisen oikeuden käyttämisen voivan tapahtua lääninkokouksissa.

Pikaisinkin silmäys kysymyksessä olevaan hallituskonseljin esitykseen riittää tekemään selväksi, että vaikka esityksentekijät pitivätkin päättämisoikeutta, jota asukkaat lääninkokouksissa saisivat käyttää, itseverotusoikeuden arvoisena, ei heissä ollut pienintäkään tarkotusta asettaa näitä kokouksia kansan varsinaisen edustuslaitoksen, säätykokouksen sijalle. Kuinka olisikaan ajateltavissa, että sama mies, vapaaherra Mannerheim, joka suomalaisen lähetyskunnan puheenjohtajana mitä pontevimmin vaati eron tekemistä lähetyskunnan ja kansaneduskunnan välillä, nyt olisi saattanut tehdä ehdotuksen säätykokouksen korvaamisesta lääninkokouksilla. Mutta näin ollen käy sitä painokkaammaksi kysymys, kuinka sitte asia oikeastaan on selitettävissä.

Selityksen etsimisessä on hyödyksi muistella kansanedustuksen kehityksen aikaisempia asteita, sillä niinkuin yleensä on tässäkin edellisten kehitysjaksojen tunteminen avuksi myöhempäin ymmärtämiselle.

Vuosisadan verran oli kansan itsehallintomuotojen kehitys kulkenut sitä suuntaa, mikä sillä oli käsittelemänämme ajankohtana. Erilaatuisten kokousten sijalle, missä kansa aikaisemmin suoranaisesti oli määrännyt asioistaan, oli 1600 luvulla astunut säätykokous itsehallinnon orgaaniksi. Muutoksen sisältönä oli se, että itsehallinto-oikeuden käyttäjiksi tulivat kansan valtuutetut, edustajat, kansan itsensä sijasta. [1]) Tämä syvälle käypä käänne antaa koko seuraavalle kehitysjaksolle luonteensa.

Huomattava on, että vanhat katsantotavat olivat sangen elinvoimaiset ja ne pyrkivät tunkeutumaan voimakkaasti esiin vielä silloinkin kun ratkaiseva käänne jo oli tapahtumaisillaan. Vain vaikeasti voitti yleisessä tajunnassa alaa katsantotapa, että säätyjen päätäntöoikeus saattoi käydä asianomaisten itsensä päätäntöoikeudesta, ja yhtä vaikeasti käsitys, että säädyt olivat koko kansan eikä vain niiden luokkien edustajia, jotka olivat ne valinneet. On esimerkkejä lainsäädännön alalta, että vaikka laki oli valtiopäivillä hyväksytty, kuitenkin vaadittiin, että se piti siitä huolimatta kuulutettaman maakunnissa hyväksyttäväksi ennen kuin se sai voimaan astua. [2]) Vielä kauemmin kuin lainsäädännön alalla olivat vanhat käsitykset vallalla kansan itseverotusoikeuteen nähden. Samoihin aikoihin kuin jo oli tullut tavaksi suostua veroihin valtiopäivillä, lähetti hallitus erityisiä asiamiehiä maakuntiin neuvottelemaan veroista asukasten kanssa. Niinkuin tiedetään tapahtuivat nämä neuvottelut hyvinkin erilaisilla tavoin. Milloin ryhdyttiin asianomaisten

[1]) Vrt. *Hermanson.* Om Finlands ständer, deras förhållande till monarken och till folket, s. 24—5, 94—5.

[2]) *J. Forsman.* Suom. lainsäädännön historia, s. 179. *Hermanson*, m. t. 19, 21, 24—5.

kanssa suoranaiseen yhteyteen, milloin taas nojauduttiin valiokunta- ja maakuntakokouksiin, jotka 1600 luvulla kävivät tavallisiksi. Niinkin tapahtui, että neuvottelut pidettiin erikseen kunkin säädyn kanssa, toisinaan taas kahden, esim. pappien ja talonpoikain kanssa yhtaikaa.[1]) Aina vaan oli pääasiana kansan suostumuksen hankkiminen tapahtuipa se sitten tavalla tai toisella. Vielä 1600 luvun loppupuolella kutsuttiin verojen myöntämistä varten maakuntakokouksia kokoon, vaikka vuoden 1660 hallitusmuoto jo oli niiden pitämisen kieltänyt. Huomattava myös on, että kaikki hallitsijat, aina Kaarle XI:ta asti viittaavat Kustaa II:n Adolfin kruunausvalaan, missä sitoudutaan maanlain määräysten mukaan käyttämään verolautakuntaa suostuntaa tarvittaessa. Vanhan kehitysjakson lopullista murtumista merkitsi vasta v. 1719 hallitusmuodon sisältämä määräys, että verojen ottoon tarvittiin ehdottomasti valtiopäiville kokoontuneiden säätyjen suostumus.[2]) — Milloin jälleen asianomaiset veroihin suostuivat, tekivät he sen vain omasta puolestaan. Niiden joiden oli asiaa, oli saatava siinä tahtonsa lausua ilmi. Siitä muodostui vähitellen myöskin periaate, että kukin sääty sai oman suostuntansa määrätä, periaate, joka on ollut voimassa myöhäisiin aikoihin.

Vuosisadan kuluessa ennättivät kyllä ennen oudotkin katsantotavat mieliin juurtua ja kehittymättömät kypsyä. Niin on epäilemätöntä, että aikana, jonka valaisua esityksemme tarkottaa, säätylaitos eduskuntana oli yleisessä tajunnassa saanut toisen merkityksen kuin mikä sillä oli ihmisten käsityksessä vielä puolitoista vuosisataa aikaisemmin. Mutta tämänkin ottaessaan huomioon nousee mieleen ajatus tutustuessaan sellaisiin käsitystapoihin, jollainen ylempänä mainitsemassamme hallituskonseljin esityksessä ilmenee, eikö sittenkin yhä elänyt tuona aikana yleisessä tajunnassa katsantotapoja, jotka oikeastaan kuuluivat vuosisadan takaiseen aikaan.

Sillä jos tarkastelee mainittua konseljin esitystä vertaamalla siinä ilmeneviä käsityksiä niihin, jotka 1600 luvun päättyessä olivat saaneet väistyä toisten tieltä, huomaa, että konseljin edustama katsantotapa tuskin oli muuta kuin viimemainittujen käsitysten viimeisiä jätteitä. Pääasiana pidettiin yhä, että asianomaiset *saivat* käyttää päätösvaltaansa verosuostuntaan nähden. Jos he sen tekivät eri paikoissa ja eri aikoina, ei se muuttanut asiaa. Oli kylläksi että ne, joita asia koski, olivat saaneet tuoda tahtonsa ilmi. Se taas, että majotusvelvolliset jou-

[1]) *Hildebrand*, Svenska statsförfattningens historiska utveckling, s. 365—8.

[2]) Vert. Hermanson, m. t. s. 29. Maanlain määräämän lautakunnan muodostivat piispa, laamanni, kuusi hovi- ja kuusi kunnanmiestä. — [3]) Vert. Hermanson, m. t. s. 29. — [4]) Hermanson, m. t. s. 28.

tuivat käyttämään itseverotusoikeuttaan erityisenä luokkana, ilman että se tapahtui valtiopäivillä, missä muutkin kansanluokat olivat olleet edustettuina, sopi yhteen käsitystavan kanssa, että kunkin säätyluokan asiana oli itsepuolestaan veronsa määrätä. Tämä seikka kävi sitä ymmärrettävämmäksi, kun muistaa, että kaupungin ja maaseudun majotusvelvollinen väestö jotenkin tarkoin vastasi sitä osaa asukkaista, joka oli porvaris- ja talonpoikaissäädyissä valtiopäivillä edustettuna. Jos ajan konstitutsionalinen tajunta ei muuta vaatinut kuin että ne, joita asia koski, todella ja poikkeuksetta saivat tahtonsa tuoda ilmi, ja että kunkin sellaisen asukasryhmän, joka oli veron suorittava, itse puolestaan oli päätöksensä tehtävä katsomatta muotoihin missä suostumus annettiin, ymmärrämme kyllä kuinka sellainen ehdotus, kuin Mannerheimin saattoi syntyä. Ajan konstitutsionalista katsantotapaa kuvaavat muutkin seikat kuin hallitusmiesten lausunnot ja toimet. Ei voi ryhtyä tässä selvittämään seikkoja, jotka saattaisivat valaista lähinnä edellisenä ajanjaksona vallinneita katsantotapoja. [1]) Huomautettakoon vaan parista Porvoon valtiopäivillä sattuneesta tapauksesta. Pappissäädyn istunnossa toukok. 17 p:nä puhemies esitti Kumlingen kirkkoherran Höckertin ilmotuksen, että Ahvenanmaan papisto oli hänet valinnut edustajakseen valtiopäivillä ja että Turun konsistorio oli hänelle valtakirjan vahvistanut. Ilmotukseen sisältyi pyyntö, että sääty »ei kiinnittäisi huomiota poikkeukseen, mikä nyt oli satunnaisesti tehty tavallisista muodollisuuksista, vaan ottaisi lukuun itse asian oikeudellisuuden» sallien hänen edustaa Ahvenanmaan papistoa, millä seikalla hän katsoi olevan tällä kertaa tavallista enemmän merkitystä, kun ketään edustajaa ei ollut Ahvenanmaalta valtiopäivillä, ja hän siis voisi tämän paikkakunnan muistakin asioista antaa tietoja. Sääty suostui anomukseen, ja kirkkoherrasta tuli edustaja. [2]) — Piikkiön ja Halikon kirkkokunnan edustajan valtakirjan oli oikeuskansleri hyljännyt sen nojalla, että edustaja oli rusthollari, jonka kansleri ei katsonut oikeutetuksi talonpoikia edusta-

[1]) Sopii kuitenkin viitata muutamiin asioihin Kustaa III ajalta. Paloviina-arennin määrääminen, jota useat aikalaiset pitivät verotuskysymyksenä, jätettiin pitäjän kokouksille. Yhdistys- ja vakuutuskirjaan aiottiin ensin ottaa määräys, jonka mukaan erikoinen valiokunta olisi saanut ratkaista suostuntakysymyksiä valtiopäiväin sijasta eräissä tapauksissa. Tämän sijalle pantiin kuitenkin sanat: Ruotsin kansalla on kieltämätön oikeus suostuntakysymyksissä kuninkaan kanssa neuvotella j. n. e. (Hildebrand m. t. s. 528—9), joiden sanain kuningas katsoi antavan hänelle vallan pyytää kansan myöntämään veroja pitäjänkokouksissakin (Hermanson m. t. s. 106). — Että tällainen menettely ja katsantotapa oli väärä kehityksen pääsuunnan ja vallalla olevien lakien kannalta, ei ole ollenkaan tarkotus kieltää. Tarkotus on ollut vain kiinnittää huomio siihen, että sellainen saattoi ollenkaan olla mahdollinen.

[2]) Pappissäädyn pöytäkirja s. 49.

maan. Asianomainen jätti säädylle valituskirjelmän. Sitä käsiteltäessä istunnossa huhtik. 1 p:nä sääty hyväksyi hänet edustajaksi. Päätöstä perusteltiin sillä, että muuta edustajaa ei ollut paikkakunnalta saapunut ja että keisarinkin tahdon mukaista muka olisi että myös tämänkin rahvaan asiat tuotiin kuuluviin. Päätökseen lisättiin kumminkin, ettei tämän pitänyt tulla esikuvaksi vastaiselle menettelylle. — Ymmärtääkseni nämäkin seikat osottavat, kuinka yleisessä tajunnassa vielä eli tuo katsantotapa, johon ylempänä viittasin.

Oliko näillä katsantotavoilla muuta voimaa kuin se, että silloin tällöin pääsivät tunkeutumaan ilmoille, näyttää osaltaan sen asian myöhempi kulku, jota tarkotuksemme oli esityksessämme seurata. Olemmekin siitä joutuneet aivan syrjään.

Siinä venäjänkielisessä selonteossa, mikä kenraalikuvernöörin kansliasta seurasi hallituskonseljin esitystä Pietariin, oli lääninkanslioihin kutsuttavien kokousten nimitykseksi pantu »komiteti» (Комитеты), ja kun sitten helmik. 1811 Pietarista saapui konseljille käsky sellaisten kokoonkutsumisesta, oli niitä nimitetty »komiteoiksi». [1]) Ja sillä nimellä ne sitten virallisesti myöhemmin kulkivat. Mutta että konseljin silmissä asia ei ollut muuttunut, näemme siitä, että mietinnössä, missä kansliatoimituskunta ehdotti käskykirjettä toimeenpantavaksi, tuotiin julki kiitollisuus keisaria kohtaan, kun hän jälleen oli suopeuttaan osottanut siinä suhteessa, että hän »säilyttäen kansakunnan ikivanhan oikeuden tuoda äänensä kuuluviin kaikessa, mikä koski uusia veroja tai asetuksissa määrättyjen verojen vaihtamista toisiin, oli jättänyt kansan vapaaseen päätäntöön, tahtoivatko hankkia itselleen vapautuksen rasittavasta majotuksesta ottamalla vapaaehtoisesti maksaakseen kasarminrakennusmaksun». [2])

Tarkempi lääninkokousten kuvaaminen ei kuulu suoranaisesti aineeseemme, mutta on kuitenkin välillisessä yhteydessä sen kanssa, joten ei saata jättää tuomatta esiin siinäkin suhteessa muutamia piirteitä.

Konseljille lähetetyssä käskykirjeessä [3]) komiteoista oli vain määrätty, että niihin tuli kuulua jäseniä niistä luokista (stånd) joita rasitus koski, että neuvottelujen piti tapahtua maaherrain johtaessa puhetta, ja että niiden tehtävä oli ennen kaikkea tuoda esiin asukkaiden toiveen kasarmirakennuksiin nähden sekä määrätä maksun jaotuksen perusteet. Muu jäi konseljin määrättäväksi. Maaherroille antamassaan käskyssä konselji sääsi komiteat muodostettaviksi sellaisiksi kuin Mannerheim

---

1) Valtiosihteerinviraston asiakirjat v. 1811 N:o 77.

2) Talousosaston pöytäkirj. toukok. 14 p:ltä 1811.

3) Painettuna asetuskokoelmassa v. 1811 s. 136.

oli aikaisemmin ehdottanut. Kaupungeissa sai porvaristo edustajat valita, maalla ne, jotka olivat majotukseen velvolliset. Lopuksi määrättiin aika, jolloin pöytäkirjat oli konseljille lähetettävä.[1])

Vaalitavasta ei konseljikaan käskyssään maininnut, ja oli se siis maaherrain säädettävä. Heidän käskynsä taas tavallisesti sisälsi vain määräyksen, että vaalit oli toimitettava »asianomaisessa järjestyksessä». Yleensä kaupungeissa porvaristo valitsi edustajansa maistraatin edessä aivan samoin kuin valtiopäivävaaleissa oli tavallista. Mutta maaseutuvaalit tapahtuivat eri lääneissä muutamissa suhteissa eri tavoin. Hämeen—Uudenmaan läänissä ne toimitettiin niin, että pitäjistä valittiin valitsijamiehiä yksi kutakin pitäjää kohti, jotka valitsijat tuomarin pitämissä ylimääräisissä käräjissä toimittivat kihlakunnan edustajain valinnan. Kun muuan tuomari oli laiminlyönyt pakottaa eräitä vastustelevia pitäjiä valitsijamiesten lähettämiseen, määräsi konselji, asiasta tiedon saatuansa, hänet pantavaksi syytteeseen virkavirheestä. Muutamissa muissa lääneissä taas valitsijamiehet kokoontuivat kruununvoutien luo vaaleja toimittamaan. Vaasan läänissä saapui yhteiseen kokoukseen enemmän edustajia maaseudulta kuin olisi pitänyt. Saapuneiden tehtäväksi jätettiin silloin edustajain valitseminen keskuudestaan. Siellä täällä tapahtui poikkeuksia määrätystä vaalitavasta ja sattuipa toisinaan melkoisia erehdyksiäkin. — Komitean alkaessa toimensa maaherrat avasivat istunnot pitämällään puheella esittäen asian mistä oli päätettävä. Neuvottelut kestivät muutamissa lääneissä useita päiviä, toisissa päästiin yhdellä. Kymenkartanon läänissä meneteltiin niin, että kokouksessa käytiin läpi pitäjänkokouksissa laaditut pöytäkirjat, joihin oli merkitty pitäjäläisten mielipide asiasta, ja niiden johdolla tehtiin esitys. Mutta yleensä kokouksen lausunto perustui edustajain neuvotteluihin. Kokouksista on Turun läänissä pidetty huomattavin sen vuoksi, että siellä syntyi kiista, oliko asia ollenkaan tällaisissa kokouksissa käsiteltävä vai olisiko se pitänyt ottaa valtiopäivillä esille. Maskun kihlakunnan edustaja rovasti Sundvall, joka oli ollut edustajana Porvoon valtiopäivillä, tahtoi asian jättämistä säätykokoukselle, koska se koski koko maata — ja siis koko enemmistön kanta olisi tässä määräävä. Kihlakunnan muut edustajat yhtyivät häneen, eivätkä suostuneet muuta lausuntoa antamaan. Heidän perusteluunsa huomauttivat kuitenkin toiset edustajat, että kun hallitsija kerran oli asian jättänyt kansan vapaasti päätettäväksi, tultiin läänittäinkin neuvotellen samaan tulokseen kuin jos olisi koko maata koskevaan kokoukseen saavuttu. Valtiopäivät olivat siis tarpeettomat. Niitä ei pitänyt vaatia senkään vuoksi, että

[1]) Se määrättiin lokakuun ensi päiväksi, mutta myöhemmin katsottiin tarpeelliseksi pidentää vuoden loppuun.

ne olisivat suurempia kustannuksia kysyneet. Lisäksi vedottiin siihenkin, että valtiopäivilläkään ei käsitystä tultaisi muuttamaan, mikä edustajilla nyt kasarmien rakentamisesta oli. — Kaikkialla katsottiin mahdottomaksi suostua kasarmin rakentamiseen. Siitä syntyviä kustannuksia pidettiin paljon raskaampina kuin majotusrasitusta. Vain siellä täällä esiintyi joku rakentamisen puolustajana, ja Vaasan läänin edustajat suostuivat esitykseen ehdolla, että rakentaminen suoritettiin valtion varoilla, ja että asukkaat saivat sitten pitkän ajan kuluessa vähin erin menot valtiorahastoon korvata. — Vetoaminen kansan vapaaseen valintaan oli siis osottanut, ettei kansa ollutkaan taipuvainen varojen myöntämiseen, niinkuin konselji oli otaksunut. Kasarmien rakentamisesta syntyviä menoja katsottiinkin suuremmaksi rasitukseksi kuin majotusta. Konseljin lasku petti, kun se arveli kysymyksessä olevan vain toisen veron muuttamisen toiseen. Sitä parempi oli ollut, että se ei ollut ryhtynyt oman arvionsa perustuksella toimiin, vaan oli, arkana siitä, ettei loukkaisi kansan itseverotusoikeutta, kääntynyt asukkaiden itsensä puoleen, joskin se tapahtui tuossa myöhemmän ajan kannalta katsoen tällaista edustusjärjestystä loukkaavassa muodossa.

Sellaisen tuloksen jälkeen, mikä läänin kokouksista saatiin, konseljin täytyi tehdä hallitsijalle esitys koko yrityksen peruuttamisesta. [1]) Esityksen lopussa lausutaan, että »sen ohessa kuin konseljin oli velvollisuus ilmottaa pitäneensä Vaasan läänin asukasten ehdotusta sopivimpana, on konselji, koska mainittua ehdotusta ei ole maan muille asukkaille ilmotettu eivätkä ne sitä hyväksyneet, katsonut pitävänsä ehdottaa, että T. K. M. suvaitsisi antaa asian vastedes pidettäville valtiopäiville valtiosäätyjen käsiteltäväksi.» — Siten siis tämäkin asia lopulta joutui niiden lukuisain kysymysten joukkoon, joiden ratkaisu jätettiin vastaisen säätykokouksen käsittelystä riippumaan.

Edellä esitetystä käynee selväksi, miten hallituskonseljin menettelyä on arvosteltava. Lääninkokouksia ei tarkotettu tehdä eduskunnan sijaisiksi eikä niillä tahdottu eduskunnan tehtäviä sinänsä syrjäyttää. Säätykokouksen valtaa itseverotusoikeuden käyttämiseen ei suinkaan tahdottu evätä. Mutta sen ohella katsottiin kansan saattavan muullakin tavoin itseverotusoikeuttaan käyttää, tässä tapauksessa sopivimmin lääninkokouksin. Konseljin menettely ei ollut muuta kuin ilmaus silloisesta konstitutsionalisesta katsantotavasta, johon ei vielä ollut täysin sulanut se' käsitys, että kansan itseverotusoikeuden käyttäminen oli yksinomaan säätyeduskunnan tehtävä. Tässä suhteessa ajan kat-

---

[1]) Suomen asiain komitean asiakirjat v. 1812 N:o 155. Esitys lähetettiin huhtikuussa v. 1812.

santotapa muistuttaa entistä, vuosisataa aikaisempaa käsityskantaa. Uusi käsitystapa ei ollut vielä kokonaan voitolla. Mutta se oli juuri voittamassa. Vanhemmat katsantotavat saattoivat enään vain silloin tällöin, kuten edellä kerrotussa tapauksessa, tungeita esiin jälleen vaipuakseen ja pian lopullisesti kadotakseen. Kuinka kysymyksessä olevan ajan konstitutsionalinen tajunta erosikin meidän ajan käsityskannasta oli se toki paljoa lähempänä sitä kuin vuosisataa aikaisempaa kehitysastetta.

Mutta senkin kerrottu hallitusmiesten menettely myös osottaa, että heidän katsantotapaansa oli juurtunut syvä kansanitseverotusoikeuden kunnioitus ja että ne elävästi tajusivat tämän oikeuden säilyttämisen tärkeyden.

Suomen ulkomaisesta rautakaupasta 1809—30.

Yhtenä teollisen elämän perusedellytyksenä on aina ja kaikissa oloissa markkinat ja niiden laatu. Meidän maamme kehittymättömät olot ja siitä johtuva tehdastuotteiden vähänen kulutus vaikuttivat, että niillä harvoilla aloilla, joilla todellista tehdasteollisuutta viime vuosisadan alkupuolella oli syntynyt, oli tuotteiden menekkiä etsittävä etupäässä ulkomailta. Ruotsin vallan aikana oli maamme ulkomainen rautakauppa kulkenut melkein yksinomaan Ruotsiin. Monetkin seikat olivat tähän syynä. Siihen vaikutti ensinnäkin se läheinen yhteys, mikä oli olemassa Suomen ja Ruotsin rautaruukkien välillä. Suomen ruukit olivat alunpitäen syntyneet maamme laajojen metsien vuoksi. Kun oli syytä pelätä, että metsät Ruotsin vuorikunnista ennenpitkää kokonaan loppuisivat, koetti Ruotsin hallitus 1600-luvulta alkaen siirtää varsinaisen raudanjalostustyön valtakunnan metsäsempiin osiin, etenkin Suomeen, jonka laajat metsät ja hyvät kosket tarjosivat siihen erinomaisen tilaisuuden. Käyttäen hyväkseen tätä varten myönnettyjä vapauksia ja etuoikeuksia perustivat ruotsalaiset maamme etelä- ja länsirannikolle useita ruukkeja, joiden tehtävänä oli sulattaa ruotsalaista malmia takkiraudaksi tai valmistaa ruotsalaisesta takkiraudasta kankirautaa. Koska samat henkilöt usein omistivat ruukkeja Ruotsissakin, kuletettiin tuotteet Suomesta Ruotsiin ja sieltä edelleen ruotsalaisten tuotteiden kanssa. Mutta nekin ruukinomistajat, jotka on laskettava maamme omiin kansalaisiin, pitivät edullisempana viedä tuotteensa Ruotsiin. Ruotsin oma raudanvalmistus oli sangen huomattava, ja varsinkin oli vienti Englantiin suuri. Tukhol-

massa ja Göteborgissa oli mahtavia välittäjiä, jotka melkein yksinvaltiaina hallitsivat rautamarkkinoita. Nämä harvat »kauppahuoneiden» omistajat olivat sen ajan varsinaisia pankkiireita. Ne lainasivat etukäteen ruukeille niiden tarvitseman liikepääoman, ostivat niiden tuotteet ja harjottivat suurkauppaa ulkomailla. Tällaisia välittäjiä käyttivät suomalaisetkin ruukinomistajat. Tukholmalaiset kauppahuoneet ostivat malmia ja takkirautaa Ruotsin vuorikunnista sekä kuletuttivat sen Tukholman vaakaan, jossa suomalaiset sen vaihtoivat valmistamaansa kankirautaan. Suomalaisten kaupankäynti Tukholmassa oli muutenkin sangen vilkas. Sen ajan monopooli- ja tapulikaupunkijärjestelmä oli vaikuttanut, että kauppa oli keskittynyt muutamiin harvoihin kaupunkeihin. Näistä oli Tukholma mahtavin. Suomalaisille oli siis tästäkin syystä edullisinta käydä kauppaansa Tukholmassa. Enimmän vaikutti kaupan suuntaan ehkä kuitenkin se, että Suomen tärkeimmillä vientiesineillä, nim. puu- ja ruokatavaroilla oli Tukholmassa edullisin menekki.

Suomen uusi valtiollinen asema vaikutti tietysti, että maamme kauppakin joutui toisten, siihenastisille päinvastaisten hallinnollisten tarkotusperien alaseksi. Venäläisellä taholla toivottiin tietysti, että valtiollinen valloitus toisi muassaan myös taloudellisen valloituksen, toisin sanoen, että suomalaiset tästä lähtien alkaisivat käydä kauppaansa pääasiallisesti Venäjällä. Jo maalisk. 10 p. 1808 ilmottaa venäläisten joukkojen ylipäällikkö kreivi Buxhöwden H. Maj:nsa määränneen, »että tullivartiostot venäläisen ja ruotsalaisen Suomen entiseltä rajalta ovat poistettavat, sekä että kauppa on tehtävä vapaaksi, kuten on tavallista saman valtakunnan alamaisten kesken.» Olisi ollut kuitenkin kovin arveluttavaa yhdellä iskulla katkaista vuosisatoja kestäneet kauppasuhteet, ja sentähden jätettiin Haminan rauhassa Suomen ja Ruotsin välinen kauppa ennalleen vielä muutamaksi vuodeksi. Tämän johdosta kirjottaa Venäjän ulkoasiainministeri kreivi Rumjantsoff valtiosihteeri Mikael Speranskille 1811: »Koska muuten vielä ensi aluksi on vaikeata totuttaa suomalaisia, jotka ovat perehtyneet kauppasuhteisiin Ruotsin kanssa, kääntämään kaiken teollisuutensa Venäjälle, niin on tarpeellista ryhtyä laatimaan kauppasopimusta Ruotsin kanssa; — tällaisen kauppasopimuksen voimassaoloajan kuluessa, joka tavallisesti määrätään 6 tai 8 vuodeksi, voidaan toivoa, että suomalaiset vähitellen tottuvat sisäkaupalla Venäjän kanssa korvaamaan ne edut, joita tähän asti suhteet Ruotsin kanssa ovat heille tuottaneet; mutta silloin jo voidaan myös ryhtyä uusiin, sitä vastaaviin määräyksiin» [1]). Mutta suomalaisilla itsellä ei ollut halua saattaa Ruotsin kanssa tapahtuvaa kaupankäyntiä muun ulkomaisen kaupan tasalle,

[1]) S. valtiosiht. vir. asiak. 1811 n:o 227.

koska he siitä kaupasta yleensä saivat tuntuvaa voittoa. Kun 1817 laadittiin uusi kauppasopimus, määrättiin sentähden kyllä kielletyistä tavaroista Ruotsista Suomeen ja Suomesta Ruotsiin tuotuina tullia 10 % tavaran arvosta sekä tavallisista tavaroista puolet siitä tullista, minkä muut suorittivat; mutta kauppasopimusta seuranneissa erityisissä tullitaksoissa alennettiin näitäkin tullimaksuja sangen suuresti. Jotenkin samalle kannalle jäivät olot 1828, jolloinka taasen tehtiin uusi kauppasopimus 6 vuodeksi eteenpäin. Muihin ulkomaihin verraten oli siis Ruotsi kaupan yleisen suunnan, vanhan tottumuksen ja alhaisten tullimaksujen vuoksi edelleenkin Suomen tuotteille yleensä enin käytetty myyntipaikka. Mutta Venäjän hallituksen tarkotukset pysyivät siitä huolimatta ennallaan. Yiimeksimainitun kauppasopimuksen hyväksyi hallitsija, koska — kuten Rehbinder salaisessa kirjelmässä kenraalikuvernööri Zakreffskille ilmottaa — näiden kauppasuhteiden »nopea ja odottamaton lopettaminen voisi tuottaa vahingollisia seurauksia Suomelle ja sen asukkaille. — Ottaessaan kuitenkin huomioon ne tuntuvat uhraukset, joita keisarikunnankin puolelta oli tehty mainitun kauppayhteyden säilyttämistä varten, ja jotta saavutettaisiin Suomen suhdetta Venäjään ja sen keisarikunnassa nauttimia muita oikeuksia paremmin vastaava kauppasysteemi, päätti H. Maj:nsa armossa, yllämainitun 6-vuotisen määräajan kuluttua, olla enää tekemättä seuraavaa aikaa varten Ruotsin hallituksen kanssa tästä asiasta enempää sopimusta» [1]).

Kun Suomeen siten saatiin tuoda ruotsalaisia tuotteita ensin ilman tullia ja sittemmin sangen alhaisia tullimaksuja vastaan, ja kun Suomi sitäpaitsi muodosti oman tullipiirinsä, jossa noudatettiin toista tullitariffia kuin Venäjällä, oli luonnollista, että Suomen ja Ruotsin välisen liikenteen ollessa täydellisesti vapaan ulkomaalaisia tuotteita ruvettaisiin kulettamaan Venäjälle Suomen kautta, koska siten voitiin päästä maksamasta Venäjän korkeita tullimaksuja. Tämän epäkohdan torjumiseksi asetettiin jo 1811 Viipurin ja Käkisalmen välille tulliketju, jonka tuli estää ulkomaalaisia tavaroita tulemasta Venäjälle. Eräitä tällaisia tavaroita tuli seurata asianomaisen kaupungin maistraatin antama alkuperäistodistus (certificat). Siten saatiin lähettää Suomesta Venäjälle m. m. rautaa ja terästä sekä valmisteita alkuperäistodistusta vastaan, mutta kuparia ja kuparivalmisteita saatiin tuoda ilman todistusta. Se kovin ahdasmielinen henki, joka pääsi valtaan Venäjän tullilainsäädännössä 1820-luvun alulla, vaikutti Suomen ja Venäjän välisiinkin kauppamääräyksiin. Kun 1822 annettiin uusi tuontitaksa Suomelle, julkaistiin samalla myös

[1]) S. valtiosiht. vir. ark. kokoelma hallitsijalle esitettyjä nootteja, 1828 n:o 79; vahvistettu 11 p. huhtik. 1828.

uusi luettelo tavaroista, joita tullitta saatiin viedä Suomesta Venäjälle. Niihin kuuluivat edelleenkin kankirauta ja kupari, mutta eivät valmisteet niistä. Valutavarat olivat nyt myös tullittomia. Uudella määräyksellä suljettiin tämä kaupankäynti vieläkin ahtaampiin rajoihin, kun selitettiin, että luettelo Venäjälle tuotavista kielletyistä tavaroista koski myös Suomea, mikäli edellinen asetus ei sitä estänyt. Siten kiellettiin Venäjälle tuomasta m. m. lakeerattua rautaläkkiä ja valmisteita siitä, kulta-, hopea-, kupari- ja messinkivalmisteita, tinattuja rauta- ja kuparivalmisteita, sekä useita teräsvalmisteita. Ainoastaan maitse vaan ei meritse sai tuoda rautamalmia, takkirautaa, kaikellaisia takotöitä sekä rautalevyjä ja valmisteita siitä. Samalla ryhdyttiin entistä pontevammin valvomaan, että näitä määräyksiä noudatettiin.

Tällaiset olivat pääpiirteissään ne kauppasuhteet, joiden vallitessa maamme ulkomaista rautakauppaakin harjotettiin. Mitä ensinnäkin tulee tämän kaupan suuruuteen, näemme vuosittain tehdyistä kauppabalansiilmotuksista, että vuosina 1809—30 on Suomesta viety ulkomaille ja ulkomailta tuotu Suomeen seuraavat määrät kankirautaa:

vuonna	1809	viety	—	kipp.,	tuotu	161	kipp.
»	1810	»	164	»	»	2,862	»
»	1811	»	4,020	»	»	2,010	»
»	1812	»	1,802 [1]	»	»	5,099 [2]	»
»	1813	»	1,802 [1]	»	»	6,175 [2]	»
»	1814	»	8,466	»	»	5,272	»
»	1815	»	6,011	»	»	7,340	»
»	1816	»	1,867	»	»	2,123	»
»	1817	»	2,562	»	»	3,399	»
»	1818	»	4,724	»	»	2,999	»
»	1819	»	2,993	»	»	2,010	»
»	1820	»	6,644	»	»	2,224	»
»	1821	»	6,900	»	»	4,392	»
»	1822	»	6,518	»	»	5,485	»
»	1823	»	7,399	»	»	4,412	»
»	1824	»	862	»	»	3,522	»
»	1825	»	12,327	»	»	2,218	»
»	1826	»	6,173	»	»	5,334	»
»	1827	»	4,983	»	»	3,168	»
»	1828	»	5,725	»	»	3,674	»
»	1829	»	5,308	»	»	3,174	»
»	1830	»	4,872	»	»	3,706	»

[1]) „erilaista rautaa".

[2]) „erilaista kankirautaa ja takeita".

Edelläesitetyt numerot ovat kuitenkin katsottavat liian alhaisiksi, sillä Venäjälle tapahtuva kauppavaihto yleensä merkittiin tullitileihin sangen vaillinaisesti [1]. Tuntuvampi puute on kuitenkin se, että viennin suunta ei kauppabalansi-ilmotuksista ollenkaan käy selville. Ei ole enää käytettävissä tullitilejäkään v:n 1812 jälkeen, jotta kaupan yksityiskohtaista luonnetta voisi edes niistä tutkia. Ainoastaan vuosilta 1808—11 on tarkempia tietoja olemassa. Tullitileihin perustuen on toht. Gunnar Lindström tutkimuksessaan »Suomen kaupasta Aleksanteri I:sen aikana» laskenut, että näinä vuosina vietiin Suomesta ulkomaille — Venäjää lukuunottamatta — metalleja ja metallivalmisteita hopearupliksi laskettuina:

	v. 1808	1809	1810	1811
Espanjaan	203	—	—	—
Tukholmaan	—	45	59,168	31,007
muualle Ruotsiin	—	—	131	19,027
sekä Suomeen tuotiin:				
Tukholmasta	—	4,297	85,848	84,338
muualta Ruotsista	—	—	3,397	3,141

Rautakauppa kulki siis ensimäisinä sodan jälkeisinäkin vuosina vanhaa uraansa Tukholmaan. Niin oli asianlaita myöhemminkin mitä tuontiin tuli. Ruotsin rautateollisuuden saavuttama korkea kehitys sekä sen nauttimat erikoisvapaudet tulleihin nähden vaikuttivat tietysti, että Ruotsi oli vaarallinen kilpailija Suomen rautamarkkinoilla. Saamme pian nähdä, mitenkä haikeasti ruukinomistajat valittelivat seuraavalla vuosikymmenellä sitä, että Ruotsin rautaa niin runsaasti tuotiin maahamme.

Mitä taas tulee raudan vientiin, tapahtui näinä vuosina entiseen nähden huomattava käänne — käänne Venäjälle. Suomen ruukinomistajat olivat kyllä jo Ruotsin vallan aikanakin harjottaneet rautakauppaa Itämerenmaakunnissa, vaikkakin korkeat tullit ja tuontikiellot olivat sitä suuresti ehkäisseet. Suomen yhdistäminen Venäjään ja siitä johtuvat erioikeudet antoivat tälle kaupalle uutta vauhtia. Koska suomalaiset nauttivat tullivapautta ainakin tärkeimpään vientiesineeseen, kankirautaan nähden, saattoivat he Itämerenmaakunnissa edullisesti kilpailla rautakaupoissa ulkomaalaisten kanssa. Mutta venäläisiin tehtaisiinkin nähden olivat he edullisessa asemassa, sillä Venäjän rautatehtaat olivat etupäässä Uralissa, josta kankiraudan kuletus Suomenlahden ja Itämeren kaupunkeihin tuli kovin kalliiksi. Eipä sentähden kumma, jos Suomen ruukinomistajat huomasivatkin edulliseksi kääntää rautakauppansa Venä-

[1] G. Lindström: Suomen kaupasta Aleksanteri I:sen aikana. Liite s. 4.

jälle. Jo 1824 saattaa vuori-intendentti N. G. Nordenskiöld vakuuttaa, että, »enin osa rautaa myydään Pietariin sekä- Viron ja Liivinmaalle» [1]) Kuten jo mainitsimme, ei edelläesitetyistä Suomen vientiä koskevista kauppabalansi-ilmotuksista käy selvillle, kuinka suuri raudan vienti Venäjälle oli. Jonkinlaisen käsityksen rautakaupoistamme yleensä ja varsinkin viennistä Venäjälle saamme niiden valtionarkistossa säilytettyjen lukuisain kirjeiden perusteella, jotka Dahlin masuunin ja Björkbodan ruukin omistaja Volter af Petersen vuosina 1812—32 on lähettänyt Mustion ruukin omistajalle Magnus Linderille. Niistä siis tässä muutama sananen.

Keväällä 1816 mainitaan kirjeissä, että venäläinen on tullut Mustioon tekemään rautakauppoja. Petersen myy hänelle 200 kipp., koska pitää tarjottua hintaa parempana kuin mitä muualta voi saada. Petersen ja Linder saivat ostajalta 46 rupl. seteliä kippunnalta, mutta Fagervikin omistaja Mikael Hisinger, joka myös oli myynyt samalle, sai 47 rupl. Parina seuraavanakin vuonna ostaa »meidän venäläinen kauppatuttavamme Kusneseff» rautaa Peterseniltä ja Linderiltä. Myös Jokioisten omistaja kenralska von Willebrand myy 1818 Kusneseffille 100 kipp. Hinnat olivat niin nousseet, että Kusneseff syksyllä 1818 tarjosi Peterseniile 55 rupl. kipp:lta. Mutta seuraavana vuonna huononivat kaupat. Riiassa oli tapahtunut muutamia suuria vararikkoja jotka aiheuttivat suuren seisautuksen Riian kaupassa ja vaikuttivat Pietarinkin pörssiin. »Pietarista kirjotetaan, että siellä nyt on suuri puute rahoista ja suuria tavaravarastoja ilman menekkiä. Ahdinkoaika näyttää nyt oikein alkavan; — täälläkin on rahanpuute» — valittaa Petersen. Hän ei ollut saanut kaupaksi muuta kuin Rääveliin pienen osan, joka vaihetettiin rukiisiin. »Vanha venäläinen kauppatuttava» oli kyllä nytkin tullut Suomen puolelle kauppoja tekemään. Kauttuan omistajalta H. P. Falckilta oli hän saanut pari sataa kipp. 37 ½ riksin hinnasta, mutta »ei kukaan muu ole ollut niin narrimainen ja hyväksynyt samaa». Kireätä aikaa jatkui vielä 1820. »Rahanpuute on täällä kuulumaton, — kaikki etsivät lainaa, mutta ei kellään ole antaa. Vaikeampaa vuotta kuin tämä tuloihin nähden en minä ole elänyt» — valittaa Petersen. Venäjälle myytiin rautaa tänäkin vuonna. Riikalainen kauppias Jashin tuli Turkuun ja »osti kaikkien täällä olevien patruunain raudan kyllä alhaisiin hintoihin». Falckille, Bremerille ja »pikku tanssimestari» Augustinille maksoi hän 38 riksiä, vaakamestari Trappille 700 kipp:sta 40 riksiä. Petersen ja kenralska Willebrand saivat samalta 51 rupl. »Kaksi päivää riitelin

[1]) Eevert Laine: Piirteitä Suomen vuoritoimen historiasta 19 vuosisadan ensipuoliskolla I s. 219.

minä turhaan — kertoo Petersen — saadakseni yhden eli pari ruplaa korkeamman hinnan, mutta se ei voinut auttaa, sittenkun meidän hutiloivat virkatoverimme olivat pilanneet hinnat. Mitä muuta voi tehdä kuin ottaa rahat nyt, kun ei mitään toiveita ole saada kaupaksi muulla taholla. Käteistä maksua on täällä ihan mahdoton saada.» Yhtä alhaiseen hintaan täytyi Linderinkin myydä rautansa Jashinille.

Petersenin mielestä johtuivat alhaiset hinnat siitä, että ostaja sai toiselta myyjältä halvemmalla kuin toiselta. Tiedusteltuaan hintoja Pietarista ja Tukholmasta ehdotteli Petersen sentähden tammikuulla 1821, ettei kukaan myisi rautaa alle 54 ruplan. »Jos me kaikki pitäisimme yhtä, niin luulen minä, että tämä hinta voidaan kyllä saada», vakuuttaa hän. Linder oli heti valmis suostumaan sopimukseen. Samoin useat muut ruukinomistajat. Petersen kirjottaa nim. vähää myöhemmin, että Turussa olivat »patruunat, Bremer, Augustin ja Jokioisten Pomoell luvanneet minulle, etteivät tee kauppaa ilmottamatta ensin minulle, ja etteivät hyväksy vähempää kuin nyt mainitun hinnan. Minä arvelen, että meidän liittomme siten on pysyväinen ja luulen, että meidän venäläiset kauppatuttavamme saavat luvan suostua tähän. — Jos minä tai joku muu täälläoleva patruuna teemme jonkun kaupan, joka tulee minun tietooni, ilmotan minä heti siitä sinulle ja toivon, että sinä teet hyvin ja osotat minulle samaa luottamusta». Tämä vuosi olikin verrattain edullinen. Riian ja Räävelin kauppiaat tekivät kilvan tarjouksiaan. Petersen myi kauppias Böningille Räävelissä 150 kipp. 55 $^1/_2$ ruplan hinnasta kipp., sekä 200 kipp. vanhalle kauppatuttavalleen Kusneseffille erään pietarilaisen laskuun 54 rupl. hinnasta. Schemkin Riiasta teki myös tarjouksia sekä kirjeellisesti että asiamiehen kautta, mutta Petersen pitää kuitenkin parempana olla tekemisissä vanhojen rääveliläisten kauppatuttaviensa kanssa, »jotka ottavat vähempiä osia kerrallaan, ja joilta minä vaadin puolet maksua ruotsalaisessa, puolet venäläisessä rahassa». Linder myi myös rautansa Venäjälle. Vaikka hinta ei ollutkaan kovin korkea, koska seteliruplan arvo oli suuresti laskenut niin »missä tehdä parempia kauppoja; meidän ruotsalaiset ammattitoverimme saanevat vielä huonompaa hintaa ja heillä on vaikeampi saada tavaraa kaupaksi; — sitä me emme ainakaan voi valittaa, sillä minun raudallani on parhaillaan useampia kosijoita, joista 2 tarjoaa 55 r. paikalla» — kertoo Petersen.

Kirjevaihdossa on tämän jälkeen suuri aukko. Vasta 1824 saamme taas tietoja rautakaupoista. Linder oli käynyt Pietarissa, ja Petersen ihmettelee, ettei hän ollut tehnyt siellä rautakauppaa. »Koska sinä et ole onnistunut perillä ja siinä ainoassa paikassa, jonne vielä on voitu vähän toivoa menekkiä, mitä voi silloin muille olla toivottavaa. Omasta puolestani ei minulla ole nykyään mitään toivetta siihen; vanha venä-

läinen kauppatuttava ilmottautui kyllä talvella», mutta hänen tarjoamansa ehdot eivät tyydyttäneet Peterseniä. Seuraavana vuonna paranivat kuitenkin markkinat. Englannissa ja Ruotsissa — myöhemmin Venäjälläkin nousi raudan hinta. Linder myi kaiken rautansa Venäjälle ja Petersen Ruotsiin: molemmat saivat saman hinnan, Bremer lähettää lastillisen Jokioisten rautaa Riikaan ja saa perillä 55 r. Myös Falck lähetti Riikaan 700 kipp., samoin eräät muut ruukinomistajat. Turkulaiset lähettivät rautaa Hampuriin ja tekivät hyviä kauppoja. Vuonna 1826 oli raudan kysyntä Venäjän puolelta vilkas. Riikalainen kauppahuone Vestberg & Comp. kuulusteli Peterseniltä ja muilta ruukinomistajilta suurempaa määrää kankirautaa sekä sen hintaa perillä; mutta Petersen ei ollut taipuvainen kauppaan, »koska minä en mielelläni tahtoisi että nämät herrat tottuisivat saamaan tavaran luokseen tuotuna, ja luulen että edullisemmin ja välttäen kaiken riskin voi saada kaupituksi omalla rannalla». Vanha Kusneseff kävi myös tiedustelemassa rautaa, tarjoten 50 r. paikalla. Arensburgista oli tarjottu 53 r. Petersen, joka luuli, että edellisenä vuonna Ruotsissa vallinneet hyvät hinnat vähintäin pysyivät ennallaan, mahdollisesti nousisivatkin, lähetti 350 kipp. Tukholmaan Tot & Arfvedsson-kauppahuoneen myytäväksi. Mutta toiveet eivät toteutuneetkaan. Rahamarkkinat olivat huonontuneet ja vararikkoja tapahtui varsinkin kauppiasluokassa taajaan. Kun rauta ei moneen kuukauteen tehnyt kauppaansa, täytyi Petersenin myydä vuoden lopulla se asiamiehelleen varsin alhaiseen hintaan 17 $^1/_2$ pankkoriksiin kipp:lta. Saman verran sai Linderkin, joka myös oli lähettänyt rautaa Tukholmaan. »Kaikesta päättäen näyttää olevan varminta — arvelee Petersen — että nyt taas aletaan takoa ryssille, jotka nyt syksyllä alkoivat jossain määrin kuulustella tavaraa ja aina ottavat jotain, varsinkin jos saavat velaksi; mutta kun alkaa liike seisahtua Ruotsissa, ei ole mitään apua eli toiveita». Linder oli lähettänytkin rautaa Riikaan, vaikka hinta ei ollut sielläkään kovin edullinen. Huonoa aikaa kesti vielä alkupuolen seuraavaa vuottakin 1827. Maaliskuussa valittaa Petersen, että »vielä ei ole ketään ostajaa ilmoittautunut ja itse en minä mielelläni tahdo tarjota, sillä silloin alentavat ne aina hintaa». Mutta jo elokuussa saamme tietää, että »rautaa kuulustellaan nyt kaikilta puolin» ja Peterseniltäkin oli jo tilattu kaikki mitä voi valmistaa.

Taaskin on kirjeenvaihdossa parin vuoden aukko. Kun tiedot vuodelta 1829 taas alkavat, eivät rautakaupat tunnu oikein tyydyttävän ruukinomistajia. Petersen kirjottaa sen johdosta: »Meidän entinen hyvä rautakauppamme Venäjälle näyttää vuosi vuodelta vähenevän, ja siihen ovat eniten syynä meidän omat ammattitoverimme, jotka osaksi myyvät polkuhintaan, osaksi jättävät niin huonoa, että tavara alkaa kadot-

taa luoton. — Äskettäin näin Turussa kirjeen eräältä riikalaiselta kauppahuoneelta, joka ilmottaa, että 600 kipp. suuruinen lasti ruotsalaista kankirautaa on, Suomessa uudestaan leimattuna, sinne tullut ja myyty sangen alhaiseen hintaan; — se kuuluu olleen kapteeni Björkmanilta, on taottu veljen ruukilla Grönsinkassa ja on mennyt Tukholman varastosta suoraan Riikaan. — Sellainen on hyvin halpamaista ja tyhmääkin, ja voi käydä meille kaikille sangen huonosti. Minä olen suuresti ajatellut kirjottaa tästä Björkmanille, vaikka minä tuskin tunnen koko miestä. Sinun appiukko-vainajallasi oli kerran samallainen historia ja sai siitä kuulla paljon moitteita.» Venäjällä ei rauta nyt tahtonut ollenkaan kelvata. 1828 oli Björkman lähettänyt suuremman määrän rautaa Riikaan Vestbergille myytäväksi; lopulta se oli myytävä huutokaupalla, eikä saatu enempää kuin 47 $^1/_2$ r. Räävelissäkään ei raudasta huolittu. Arensburgista oli tosin tehty tarjous, mutta Petersen ei sitä hyväksynyt, koska oli tarjottu puolesta hinnasta viljaa ja toiselle puolelle vaadittu pitkää maksuaikaa. Huonojen kauppojen ei Petersen arvele niin paljon johtuvan vähentyneestä kysynnästä kuin siitä, että jotkut ruukinomistajat ovat lähettäneet tilaamatta rautaa myytäväksi sekä ovat sitten saaneet tyytyä siihen mitä on tarjottu. Toisena syynä oli venäläis-turkkilainen sota, joka edellisestä vuodesta saakka oli raivonnut. Kun sitten syyskuussa 1829 tehtiin rauha, on Petersen varma siitä että »konjunktuurien pian täytyy parantua, kun kauppa mustallemerelle nyt on vapaa; minä luulen, että suuri osa siitä raudasta, joka ennen on tullut Pietariin, tulee suuntautumaan toisaanne ja menemään Odessaan sekä muihin Mustanmeren satamiin, — mutta yhteen tai kahteen vuoteen ei tätä vaikutusta vielä kuitenkaan voida tuntea».

Eivätkä rautakaupat Venäjällä niin äkkiä parantuneetkaan. Uusi sota, Puolan kapina 1830—31 teki liike-elämän epävarmaksi. Syksyllä 1830 lähettää Petersen rautaa Rääveliin, mutta ei saanut rahtineen ja muine kulutuksineen enempää kuin 48 r., joka vastasi 44 $^1/_2$ r. paikalla myytynä. Björkman sai raudastaan Riikaan vietynä 44 r., josta ainakin 5. r. oli laskettava kuletuskustannuksiin. Seuraavana vuonna uhkasi raudan myynti tulla vieläkin vaikeammaksi. Björkman sai raudasta Riiassa 46 r., mutta Petersenin kuuleman mukaan eivät Riian ja Räävelin kauppiaat myöhemmin tarjonneet enempää kuin 40 r., »jota oli ihan mahdoton hyväksyä», huolimatta seteliruplan korkeasta arvosta. Petersenillä on sangen vähän toivoa saada rautaa kaupaksi, »ellei pian tule hiljaista Puolassa, sillä niinkauan kuin tätä kestää, pelkäävät sekä Riian että Räävelin asukkaat tehdä kauppoja, ja hinnat laskevat». Ja niinpä pysyivätkin kaupat edelleen huonoina. 40 ruplassa pysyivät tarjoukset seuraavanakin vuonna, ja marraskuussa 1832 kirjottaa Petersen: »Yhä huo-

nommalta näyttää meidän kauppamme, sillä sekä Riiassa että Räävelissä kirjotetaan olevan niin suuria rautavarastoja, ettei mitään kauppoja ensi vuodeksi tahdota tehdä ja hintain yhä suurempi laskeminen lienee odotettavissa.»

Neljä vuotta oli siis raudan menekki Venäjälle ollut sangen huono. Petersenin haikeat valitukset tämän johdosta antavat puolestaan meidän aavistaa, kuinka tärkeät edut tässä olivat kysymyksessä ja kuinka suureksi osaksi rautakauppa oli kulkeutunut Venäjälle. Mutta johonkin oli tuotteet saatava kaupaksi, ja niin käännettiin entistä enemmän huomio kotimaahan. Turku oli tietysti kotimaassa tärkein myyntipaikka ja kauppias Pycklen siellä suurin ostaja. Mutta menekki Turkuun oli kovin rajotettu. V. 1829 valittaa Petersen, että »Falck kuuluu myyneen turkulaisille 34 $^1/_2$ riksistä kipp:n ja kylläännyttäneen siellä kaikki». Syksymmällä myi Petersen Turkuun 350 kipp. ja sai yhdestä osasta 48 rupl. sat., toisesta osasta 36 riksiä. Hinnat alenivat vielä siitäkin, sillä kun vähän myöhemmin ilmotettiin myytäväksi Jokioisten rautaa, ei siitä tarjottu enempää kuin 33 $^1/_3$ riksiä. Seuraavana vuonna oli menekki kotimaassa yhä huonompaa. »Pian kuulunee rauta kauppansa tekemättömiin tavaroihin — valittaa Petersen — Englanti täyttää kaikki ne kauppapaikat, jonne Ruotsin rautaa ennen on mennyt ja Ruotsi alkaa sitävastoin täyttää meidän suomalaisia myymälöitämme.» Ruotsin ja Englannin kilpailua valitetaan tavan takaa. Marraskuussa 1830 kirjottaa Petersen: »Meidän rautakauppamme laita on todellakin, kuten sinä sanot, hyvin huonosti, ja kuinka voi toisin olla, kun meille tulvailee Ruotsin rautaa, jota sekä kaupungeissa että maalla myydään melkoista halvemmalla kuin meidän rautaamme». Seuraavana vuonna valittaa Petersen, että »turkulaiset, jotka aina ennen ovat ottaneet minulta parisataa kipp., ottavat nyt myös kaiken Ruotsista, josta he nyt saavat ihan ilmaseen. — Me olemme siten aika Turkkilaisessa asemassa kaikella tavoin ja vähän on toiveita paremmista ajoista, varsinkin kun englantilaisten suunnattomat tuotteet joka vuosi lisääntyvät ja tulvivat yli koko Euroopan». Myöhemmin saamme kuulla, että »Ruotsista palatessaan tuovat kaikki laivat Ruotsin rautaa, josta sitten ehkä paljon menee Venäjälle asianomaisella alkuperäistodistuksella varustettuna».

Petersenin kirjeistä käy siis epäämättömästi selville, että Riika, Rääveli ja Pietari olivat koko 1820-luvun sekä osaksi jo edellisellä vuosikymmenellä ruukkiemme tuotteitten tärkeimmät vientipaikat. Näiden kaupunkien kauppiaat kävivät itse ostamassa rautaa Suomesta, ja tällä tapaa tuli ruukinomistajien mielestä kauppoja aina käydäkin. Raudan tarjoilu oli omiaan vaan alentamaan hintoja. Venäläisten maksamat hinnat olivat suhteellisesti hyviä, joskus aivan erinomaisia. Osasivatpa ruukinomis-

tajat saada hinnat nousemaankin siten että he 1821 muodostivat jonkinlaisen »renkaan». Milloin sitten liikepula vallitsi mainituissa kaupungeissa kuten 1819—20, tai sodat häiritsivät liike-elämää, kuten 1828—31, ja kun raudan kysyntä Venäjällä sentähden väheni ja hinnat laskivat, joutui maamme rautakauppa heti mitä tukalimpaan ahdinkoon — selvänä todistuksena siitä, miten tärkeä vientipaikka Itämerenmaakunnat olivat. Ainoastaan poikkeustapauksessa saamme tietää, että rautaa vietiin Ruotsiin, ja oli rauta silloinkin myytävä aivan polkuhinnasta, kuten 1826. *Eevert Laine.*

Eräitä voitonilmoituksia suurista sodista.

Aikana, jolloin sanomalehdistöstä ei paljon vielä tietty, jolloin se ei, niinkuin nyt nopeasti ja seikkaperäisesti kyennyt kuljettamaan viestejä ympäri maailman suurien tapauksien pääpaikoista, leviteltiin tietoja ja uutisia kirjeiden kautta. Niin varsinkin suurien sotien aikana kulkivat sotajoukkojen päämajoista alituisesti ilmoitukset sodan kulusta. Tavallisesti kuvattiin hyvin perusteellisesti omien joukkojen voitot ja vihollisen tappiot. Näitä ilmoituksia leviteltiin ympäri maiden ja manterien kaiken kansan kuultavaksi. Usein sota-aikoina jäi papiston velvollisuudeksi saarnastuolista ilmoittaa seurakuntalaisilleen, kuinka valtakunnan sotajoukot maalla ja merellä kunnostautuivat. Ilmoitukset tämäntapaiset eivät liene aina olleet niin perin luotettavat, mutta loivat ne täydelleen jonkinlaisen kuvan tapauksista. Mielellään kuuntelikin kansa tällaisia ilmoituksia sodan kuulumilta, sillä useinkin sattui, että omat miehet, oman suvun mies sattui olemaan mukana verileikissä.

Kun Venäjän laajan valtakunnan hallitsija Paavali I kahdeksannentoista vuosisadan viimeisinä vuosina sotkeutui suuriin sotiin, jotka juuri silloin vyöryttivät aaltojaan Ranskan nuorta tasavaltaa vastaan, tahtoi Venäjän hallitus antaa kaikille uskovaisille alamaisilleen tietoja siitä, kuinka valtakunnan urheat soturit verellään punasivat Sveitsin lumipeittoisia vuoria ja ihanan Italian aavoja tasankoja. Kaikkien tuli saada tietää, kuinka mainion Suworowin joukot taistelivat etelän mailla, kuinka Venäjän kaksipäiset kotkat voitokkaina kulkivat kukkeaan Italiaan. Valtakunnan syrjäisimpiin seutuihin, Karjalan kolkkoihin erämaihin saapuivat tiedot suurista voitoista ja verisistä tappioista tällaisten ilmoitusten kautta.

Sellaisia ilmoituksia on paljon säilynyt kirkkojemme arkistoissa. Suurin osa on niistä tietysti painettuja, mutta on paljon käsinkirjoitettujakin. Jälkimäisiin kuuluvat ne ilmoitukset, jotka seuraavassa painatamme. Ne ovat kopioidut Ruskealan kirkonarkistossa säilytetystä kirjekopiokirjasta kahdeksannentoista vuosisadan loppupuolilta. Ne kannattavat tulla julkisuuteen hauskan asunsakin puolesta.

Ne ovat kaikki vuodelta 1799 ja kertovat ne ranskalaisten tappioista. Ensimäinen kertoo tapauksista itämailla, Napoleonin onnettomuuksista maaliskuussa mainittuna vuonna. Toinen, joka on paria kuukautta nuorempi, vie meidät Italian rantamille, meriliikkeitä ja sotalaivaston edistymistä silmäilemään. Kolmas on kertomus mainiosta Trebian taistelusta [1]), jossa ranskalaiset tosiaankin kärsivät tuntuvan tappion ja jossa kenraali Macdonald kadotti kolmannen osan 30,000 miehisestä armeijastaan. Mutta eivät olleet liittolaistenkaan, venäläisten ja itävaltalaisten, tappiot aivan vähäiset — ainakin he lienevät kadottaneet saman verran kuin ranskalaiset.

Syksyllä, samana vuonna, kävi onni vastaiseksi liittolaisille; ehkä sentähden ei ole tullutkaan tietoja sotatantereelta niiltä ajoilta.

I.

Commodor Schmictin kirjoitus Ottomannin portilla.

Yhdesä sinä 20:denä päiv: Martii Cuusa Fransosalaisilda eteenotetussa yhteisessä päälekarkauxessa ovat he Turkalaiseilda kokonas pakoon lyödyxi tulleet ja ovat sitte kuin he heidän Teltinsä ja kaiki tavaransa poltanet ovat, Jaffan tygö paeta täytyneet. Koko heidän hävityxensän on yli pätän 20,000 miestä. Bonaparte on havoitetuxi tullut ja 13 Generalia ja arvatengin 300 upseria ovat sota platzin päälle jääenneet. Todistuxexi tästä voitosta on 800 Fransosalaisten päätä Constantinopolin lähetetyxi tulleet.

II.

Admiral Uschakowin kirjoitus lähetetty sinä 18 p: Maij Cuusa 1799.

Sitä meri Capitainin toisesta Rangista Sorokin Comannon alla olevasta Venejän, Neopolitanein ja Turkein peenistä laivoista yhdistetystä

---

[1]) Ilmoituksessa mainitut päivät ovat vanhan luvun päivämääriä.

escaderista on alkain sijtä 1:stä päiv: Maij kuusa hamaan 8:deen päivään asti usian paikan maale, niinkuin Molen, Barin ja Manfredonin kaupungein tygönä tullut sotaväkiä panduxi ja on se sotajouko jokapaikassa ystävällisesti vastaan otetuxi tullut, ainoastans ej Fogden kaupungisa, joka kuitengin sitte kuin Kapitain Lutenantti Belli 500 miehen kansa ja 4 Kanonein eli Tyckin kansa lähestyi sitä, on itzens andanut, josa tilasa ne sihen kokoondunet Jacobinit ja kapinan nostajat, joiden luku oli 300, ovat hajoitetuxi tulleet.

Sinä 11:nä päivänä samassa kuusa on se teto tullut, että koko Brundisia ja Apulia ovat Fransosalaisista, joista usia on tullut lyödyxi, pelastetuxi tulleet. — Contre Admirali Pustoschin Escaderi on pirittänyt Arconan ja Kaupa Venetjanin mari lahdessa on täydessä rauhassa.

Admiral Uschakowin anomuxesta on meri-Capitaini toisesta rangista Sakarin ja Kapitaini Lutenantti Belli, jotka itzens urhollisesti käytäneet ovat, kaikein armollisemmasti palkituxi tulleet.

III.

General Feldtmarschalkin Greivin Suvorov Rimiskin kirjoitus, lähetetty Alexandriasta s. 19 p. Junij Cuusa 1799.

Fransosalaisten Generali Macdonald kokois koko hänen Väkens, Toskanan, Romanian ja Genuan maasta, joka oli ylisummaan 28,000 mestä, että niden kauta kiruhta Mantuan avuxi. — Meidän väkiämme, jotka olivat Generalin Rosenbergin ja Melan Commannon alla, oli 20,000 miestä. — Trevian virran paikoisa tapahtui sinä 6:denä päiv: Junij Cuusa Tappelus, joka vielä sinä 7:denä ja 8:dena päiv. samasa cuusa päliseisoi, joina Kolmena päivänä Fransosalaiset, yhden kovan vaston sotimisen alla, kokonans lyödyxi ja pakoon ajetuxi tulivat.

Vihollisten Generali Moreau, joka sinä 10:nä päivänä samassa kuusa tuli näkyvihin tuli mös pakon ajetuxi ja palais Genuan Wuorille.

Vihollisten hävicki Kaikissa näisä tappeluxissa oli 6,000 kuolleita; Fangixi on otettu 4 Generaleja, 8 överstiä, 502 Stap- ja yläupseria ja 11,766 raaka sotamestä. 7 sotalippua ja 6 kanonia eli on myös sinä heildä pois otettu.

Meidäm puoleldam on langenut venäjän sotaväestä 1 översti, 4 yläupseria, 675 raaka sotamestä. Havoitetuxi ovat tullet 3 Generalia, moniahta Stab- ja 35 yläupseria ja 2,041 raaka sotamestä.

Saxan Sotaväkiä on langennut 10 yläupseria ja 244 raaka sotamestä, haavoitetuxi on tullut 8 Stab- ja 79 yläupseria ja 1,816 raaka sota-

mestä. — Bolognan kaupungi on itzens Capituationin alla, antanut Generali Klenovalle.

Hänen Keisarlinen Korkeudens Suuri Forsti Constantin Paulovits on nopian tygö kiruhtamisen Kauta yhden joukon kansa sotaväkiä, sen vasemman sota-tappelus kulman tygö, paljon voiton antanut.

Nin hyvin Generalit kuin Stab- ja Yläupserit sekä raaka sotaväkiä, jotka itzens urhollisesti käytivät ovat tulleet Hänen Keiserliseldä Maiestetildä runsasti palkituxi.

Kuinka tarkat nämät sotailmoitukset ovat, sitä emme tiedä emmekä niiden luotettavaisuudesta suinkaan tahtoisi mennä takuuseen. Varmaan sentään kuuntelivat Ruskealan miehet jännityksellä näitä viestejä verisen sodan palopaikoilta ja ihmettelivät sitä urhoutta, joka niin loistavia voittoja oli kyennyt saamaan.

A. R. C.

J. Bilmark: Michael Olai Wexionius Gyldenstolpe.

Turun akatemian historianprofessorin ja aikoinaan tunnetun muinaisuudentutkijan Johannes Bilmarkin kirjoittama esitys Mikael Wexionius Gyldenstolpen elämästä on tähän asti ollut maamme tutkijoille täysin tuntematon. Sitä katsottiin hävinneeksi ainaiseksi. Kun allekirjoittaneen käydessänsä kesän aikana Tukholmassa, onnistui saada käsiinsä tämän hävinneeksi uskotun elämäkerrallisen kuvauksen käsikirjoitus sikäläisessä kuninkaallisessa kirjastossa, ja kun kuvaus tuntuu mieltäkiinnittävältä sen ajan oppihistorian ja semminkin historiankirjoituksen historiaa valaisevana, niin lienee tämänkin aikakauskirjan lukijoille huvittavaa siihen tutustua.

Jonkunmoisena mottona käsikirjoitukseen on lause: „Vivit post Funera virtus“ (hyve elää haudan takanakin). Kahdella ensimäisellä, samoin kuin viimisilläkin sivuilla on Gyldenstolpe-suvun sukutaulut. Seuraa sitten Wexionius'en elämäkerta. Kirjoittaja alkaa ruotsinkielisen esityksensä näillä sanoilla: „Michael Olai Wexionius, adlad och kallad Gyllenstolpe, hwars Minne skall af Souning och Erkänsla på dessa

Blad tecknas, war född d. 16 Februarii *) år 1609 uti Pietteryds Prästegård i Sunnerbo härad af Småland.“ Samalla viittaa Bilmark lähteisiin, joita hän on käyttänyt: *Samuel Gyldenstolpen* „Parentation öfwer sin äldste Broder, Gabriel Gyldenstolpen“, *Petrus Bångin* ruumissaarna Wexionius'esta, *v. Stiernman:* Ab. Litt, „Bibl. Sveo Goth.“ ja „Matrikel öfwer Svea Rikes Ridderskap och Adel“, sekä Yliopiston konsistorion ja Turun hovioikeuden pöytäkirjat.

Puhuessaan Wexionius'en nuoruudesta huomauttaa Bilmark, että sen ajan kasvatus oli hyvin ankara. Kehdosta alkain totutettiin lapsia „wid alla lefwernets beswärligheter“. Eikä ainoastaan teroitettu moninaisia velvollisuuksia, vaan valvottiin myös ankarasti niitten täyttämistä. Pienetkin laiminlyömiset ja huolimattomuudet rangaistiin usein „lika med uppsåteliga Brott“. Ei edes sairauden aikana lapsia liioin hemmoteltu ja jo aikaisin lähetettiin ne kouluun „jossa ne joutuivat siihen tasa-arvoisuuden tilaan, minkä luonto on ihmisten välille säätänyt“ (hwaräst de trädde in uti den jämlikhet, som Naturen Stiftat menniskor imellan). Ainoastaan kyky oppia ja ahkeruus muodosti siellä raja-aidan. Tuollaisena aikana joutui Wexionius Wexiön „Cathedrali“-kouluun. J. Bazius oli silloin „koulumestari“ (Scholemästare). Nuori oppilas oli teräväpäinen. Hän oli „begåfwad med et qvikt Snille“. Hänellä oli kyky nopeasti ja perinpohjin käsittää asiat ja hän edistyi niin suuresti „kirjallisissa taidoissa“ (i bokeliga konster), että hän pian jätti toverinsa ja vieläpä nekin, jotka olivat olleet “hans superiores på Classerne“. Mutta koska tämä koulu ei ollut riittävä hänen kyvylleen, (ej lämnade nog tilräkeligt utrymme för et så stort Snille), lähti hän 17:nnellä ikävuodellaan Upsalan yliopistoon, jossa hänelle jo 21 vuoden ikäisenä tarjottiin maisterin arvoa, (tilböds blifwa Magister), kunnia, jota pidettiin suurena sillekin, jolla jo oli tärkeä virka. Mutta Wexionius oli vaatimaton luonne. Hänen halunsa oli yhä kartuttaa tietojaan ja olla oppilaana ja siksi kieltäytyi hän vielä toistaiseksi tästä kunniasta (Undanbad han sig ännu på någon tid den honom tilbudna hedren). Kuitenkin hän viimein taipui ottamaan vastaan mainitun arvon v. 1632.

Senjälkeen tekee Bilmark selkoa Wexionius'en ja Amiraali Carl Carlsson Gyllenhjelmin tuttavuudesta. Tämä suositteli Michaelia Kustaa Aadolfille, mutta ennenkuin hänen suosituksensa ehti perille oli kuningas jo kaatunut. (Men innan denna underdåniga Föreskrift hant framkomma, hade konungen redan stupat i Feltslagningen wid Lützen, hwarigenom detta hopp om befordran förswann.)

*) Ei siis 19 p. kuten usein on esitetty, esim. Lagus: Åbo Hofrätts Hist. Schybergson: Hist. vid Åbo Un.

Tultuaan Saksaan amiraalin seurassa v. 1633 joutui Wexionius Johan Banérin seurassa kulkemaan valtiokanslerin luo. Bilmark mainitsee Banérin kiintyneen suuresti Wexionius'een ja luvanneen häntä auttaa kohoamaan. Mutta Wexionius tahtoi pyrkiä päämääräänsä ja matkusti kanslerin luo. Senjälkeen tulee kertomus Wexionius'en matkoista ja tuttavuuksista ulkomailla. Näillä matkoilla oppi hän tuntemaan eri kansain oloja ja elämää (lärde han at känna medborgares olika tilstånd både under olik — och enahanda Föreskrefwit Regerings Sätt, nationers olika lynne, Lagar och författningar). Hän oppi tuntemaan miehiä, joitten neron kautta taikauskon pimeys alkoi väistyä valon tieltä. Ulkomailla ollessaan oli hän erikoisen ahkera ja saavutti oppineitten keskuudessa suuren arvon. Todistuksena lauseilleen mainitsee Bilmark, että Wexionius'elle tarjottiin edullista asemaa Saksassa. Mutta Wexionius ei suostunut tarjousta vastaanottamaan, ennenkuin olisi saanut kuulla suosijansa mielipidettä asiasta. Tämä lähetti hänelle tarvittavat varat palaamista varten Ruotsiin.

Sitten kertoo Bilmark miten Wexionius tuli tuntemaan Kaarle Kustaan, josta sittemmin tuli Ruotsin kuningas. Tämä tuli tervehtimään amiraalia ja matkusti sitten Taalainmaan hopeakaivoksille tervehtimään kreivi Jaakko De la Gardieta (til Silfwerberget i Dalarne, at påhelsa Riks Feltherren, Grefwe Jacob De la Gardie). Wexionius oli matkalla mukana. Ruhtinas oli tällöin mieltynyt häneen, ja lupasi hänelle virkatointa (försäkrat honom om befordran), ja — sanoo Bilmark — on kuninkaan suosio ollut pysyväinen.

Wexionius'en avioliitosta kertoo Bilmark. (Wexionius tänkte tidigt, at fullgjöra de ömma skyldigheter, som Försynen oss pålagt i anseende til wårt slägtes bestånd). Hänen vaimonsa nimi oli Susanna Crucimontana. Wexionius meni naimisiin, ennenkuin hänellä oli vakinaista virkaa, mutta sinä aikana kävi se päinsä, sillä se aika ei ollut vielä rakentanut alttaria „kalliille turhuudelle".

Varsinaiseen yhteiskunnalle hyödylliseen toimeen astuu Wexionius tullessaan Wexiön koulun rehtoriksi. Siellä koki hän panna toimeen undistuksia, mutta joutui myös senvuoksi moniin hankaluuksiin.

Senjälkeen seuraa esitys Turun ajasta. Siinä Bilmark on tietysti nojautunut Konsistorion pöytäkirjoihin. Ennenkuin hän varsinaisesti alkaa tehdä selkoa Wexionius'en professori ajasta, luopi hän lyhyen silmäyksen tieteitten edistymiseen Suomessa. Hän huomauttaa, että sodat ja paavinvalta ehkäisivät täällä kaiken vapaan henkisen kehityksen. Ei ollut kouluja, eikä siis voinut ilmestyä kunnollisia opettajia. Sitten hän mainitsee 16-vuosisadan ahdasmielisyyden uskonnollisella alalla, viitaten Stodius'en kohtaloon ja ahdasmielisyyden Filosofian alalla, jolla

alalla Aristoteles yksinomaan hallitsi. Kuitenkin alkaa vähitellen taivaanranta valjeta. Mutta epäillen katsellaan tuota uutta valoa. Wexionius ei kuulunut noihin ahdashenkisiin, sen osoittavat hänen teoksensa ja luentonsa, jotka hän aloitti luennoilla Grotius'en „de jure belli et pacis" teoksesta.

Erikoisen ahkera oli Wexionius. Paitsi luentojaan antoi hän yksityisopetusta. Ottaen huomioon hänen runsaan kirjallisen tuotantonsa siinä sivulla, näkee, ettei häneltä ole jäänyt paljo aikaa terveytensä hoitamiseen eikä kodin huolenpitoon.

Bilmark tekee selkoa Wexionius'en toimista ja tapauksista yliopistossa hänen aikanaan, viipyen erikoisesti ajassa, jolloin Wexionius oli vähällä päästä jumaluusopin professoriksi. Hänhän oli kirjoittanut Synodaali-väitöskirjan, vaikka ei ollutkaan pappi, ja se seikka, ettei hän päässyt tavottelemaansa professorintoimeen, näyttää harmitaneen Wexioniusta.

Kun Wexionius-Gyllenstolpe *) oli tullut asessoriksi Turun hovioikeuteen, ei hän silloinkaan voinut luopua opettamisesta, sillä se oli tullut hänen toiseksi luonnokseen. Hänellä oli silloinkin yksityisoppilaita.

Senjälkeen seuraa selonteko Wexionius'esta ihmisenä. Se on erinomaisen huvittava ja hauska. Hauskuus vähenee kuitenkin, kun tutustuu jo mainittuun Bångin ruumissaarnaan, jossa selonteko Wexionius'en luonteesta on alkuperäinen, ja jota Bilmark silminnähtävästi on käyttänyt lähteenään hyvinkin suuresti **). Bilmark puhuu arvostelussaan Wexionius'en kirjoitustavasta; se on „vapaa kaikesta pakollisesta", miehekkään miellyttävää" se on melkein joka rivillä. Esitys Wexionius'en terveydestä on melkein samallainen kuin Bångin esitys. Ruusu vaivasi Wexionius'ta; vaimon kuoleman jälkeen se paheni ja 1670 kuolema päätti hänen päivänsä.

Luonteeltaan oli Wexionius ystävällinen. Hän voitti siten kaikkien sydämmet. Köyhiä kohtaan hän oli armelias. Mitä kykyyn tulee, oli

---

*) Bilmark nimittää Wexioniusta aateloituna nimellä Gyllenstolpe. Omakätisissä kirjeissään esiintyy kuitenkin Wexionius nimellä Gyllenstålpe.

Ilmoittajan huom.

**) Christelig Lijkpredikan På kongl. M:s fordom Tro Man och wälmeriterade Adsessorn i dhenna Höglofl. Kongl. Hoffrätt i Stor-Forstendömet Finland etc.

Den Edle och wälborne Hern *Michael Güldenstålpe* Til jaconla, Herreshem och Ingoisberg etc.

(Nu mehra hoos Gudh Saligh).

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Hållen aff Petro Bång
Doct et Prof. Åbo.

Tukholm. Kunink. Kirjastossa.

hän saavuttanut sellaisen aseman, että hänen neuvoansa kysyivät sekä hänen virkatoverinsa että muut kansalaiset, Turusta ja Turun ulkopuoleltakin.

Erikoisen huomattava on Bilmarkin esitys Wexionius'en teoksista. „*Epitome*"a ei hän pidä paraimpana; hän huomauttaa, että se kulkee Messenius'en ja Johannes Magnus'en jälkiä. Sensijaan kiinittää hän — kuten mielestämme onkin oikein — suuren huomion Wexionius'en *Politica* teokseen puhuen samalla silloisesta Politica-tieteestä. Arvostelu Politicasta ei kuitenkaan kajoa yksityiskohtiin. Sensijaan käsittelee hän kysymystä, onko *Politica* ollut kielletty kirja. Tuoden esiin 5 eri väitettä, tulee hän tulokseen, että *Politica* ei ole ollut kielletty teos. Huomattavin noista syistä, joilla hän tukee väitteensä, on se, jonka hän muistutuksessa mainitsee, että kirja *ei sisällä* mitään sellaista, että se olisi voinut loukata hallitsijaa. Puhe noista „asubditis mixtis" ei anna siihen tarpeeksi aihetta. Sitäpaitsi huomauttaa Bilmark siitä, että kirjan toiseen kertaan painaminen olisi mahdoton selittää, jos se olisi ollut kielletty. Samoin pitää hän huhuna sen, että Kaarle X olisi heittänyt kirjan seinään sen luettuaan. Lopussa, viime lehdellä hän huomauttaa, että *Martin Miltopæus*'en *Oratio funebris*'ista voisi saada lisää tietoja; samoin *Dan. Achrelius*'en „Eloqvium funeste öfwer Dom Gyllenstolpe", voisi antaa lisätietoja. Niitä hän ei ole saanut käsiinsä.

Kuten huomaamme, on teos joka tapauksessa merkillinen. Tosin esitys Wexionius'en teoksien arvosta on vajanainen, mutta elämäkerrallisena esityksenä se on vanhemmassa historiallissa kirjallisuudessamme huomattavimpia.

A. A. A. Laitinen.

Historiallista kirjallisuutta.

Eevert Laine: *Piirteitä Suomen vuoritoimen historiasta 19 vuosisadan ensipuoliskolla, I, Rautateollisuus 1808—1831.* Akateminen väitöskirja.

Virallisen vastaväittäjän, prof. E. G. Palménin asianomaiseen paikkaan jättämä lausunto on näin kuuluva:

Teoksen johdanto esittää lyhyesti rautateollisuuden aikaisempaa kehitystä, etupäässä Hultinin mukaan. Sille lukijalle, joka ei tunne tätä edelläkävijää, on esitys hyödyllinen, mutta uutta ei tässä luvussa tietysti tarjota. Tekijä olisi kuitenkin joskus saattanut antaa hyvätkin lisätiedot ja sillä tehdä teostaan itsenäisemmäksi. Kun esim. siv. 3 mainitaan vuorikuntain metsien olleen vaarassa kadota malminlouhinnan tähden ja tämä vaara tulee näkyviin sellai-

sessakin paikassa kuin Suomen ruukeille niin tärkeässä Utössä, missä ei ollut mitään masuunia, kysynee aineeseen perehtymätön kummastellen, miten louhinta sellaisenaan on voinut sanottavasti vaikuttaa metsänkulutukseen. Olisi kannattanut mainita, että Ruotsissa siihen aikaan vielä käytettiin „tillmakning" nimellä tunnettua louhintatapaa, kun näet kruudin ja työn säästämiseksi tehtiin louhittava malmikerros hauraaksi polttamalla suuria rovioita; suunnaton polttoaineiden kulutus siis liittyi itse louhimiseen. Toinen esimerkki! Vapaudenajan lopulla kiistanalainen kysymys taontaoikeuden siirtämisestä, joka tekijän esityksessä tulee kuvatuksi kokonaan Almqvistin mukaan, sisältää kaksi eri puolta, joita on varsin eri tavoin arvosteltu: toinen koski sitä siirtoa, joka oli vakinaiseksi aiottu ja riippui malmi- tai metsävarojen tyhjentymisestä jossakin piirissä, toinen oli aivan tilapäistä laatua ja tarkoitti oikeuden siirtoa aivan satunnaisten asianhaarojen perusteella. Muistaakseni on edellistä tarkoitusta miltei aina tunnustettu luonnolliseksi; jälkimäistä vastaan taisteltiin. Kysymys oli tärkeä juuri Suomen ruukeille, joilla oli runsaasti metsää, joten niillä oli muutamat hyvät edellytykset kilpailuun. Kolmaskin esimerkki, miten tekijä olisi voinut täyttää aukkoja edellisessä kirjallisuudessa. Asiakirjoissa puhutaan joskus *aine*vasarasta, *aine*taonnasta (ämneshammare, ämnessmide), mutta ei ole selvää, mitä tämä verrattain harvoin kohtaava nimitys merkitsee. Täytyy kuitenkin myöntää, ettei oikeastaan kuulunut tekijän aineesen ruveta vanhempia aikoja tutkimaan.

Varsinainen esitys alkaa sotavuodesta 1808; sen ensimäinen luku jakautuu neljään alaosastoon. En ole saanut aihetta asiallisiin muistutuksiin tätä osastoa vastaan; esitys on mikäli minä olen havainnut sekä tarkka että seikkaperäinen. En tosin ole vakuutettu siitä, että on saatu tuoda Dannemorasta malmia Forsbyn (Koskenkylän) ruukkiin, kuten siv. 53 oletetaan; mainitun kaivoksen rauta oli siksi suuressa arvossa pidetty, että tuskin omistajat saati viranomaisetkaan olisivat suosineet raaka-aineen siirtämistä toiseen paikkaan. Tekijän alkutieto on Ruotsista saatu muistoonpano, jota en ole voinut tarkemmin tutkia. Ainakin on erehdys, kun siv. 127 oletetaan Dannemoran kaivoksen kuuluneen Roslagenin alueeseen. Vanha nimitys Roslagen ei kyllä ole varsin täsmällisesti määrättävissä, mutta se ei ole koskaan ulottunut niin pitkälle rannikosta, että Upsalan pohjoispuolella oleva Dannemora olisi siihen luettu. Kun kirjantekijä sivv. 65—67 puhuu vasaraveron sotaveroksi pyydetystä lakkauttamisesta, katsoo hän „kummalliseksi", että muutamat arvelivat veron tulevan kysymykseen ainoastaan tapahtuneen taonnan perusteella. Hän on tässä asettunut puhtaasti kameraaliselle kannalle; pyyntö oli muka „vastoin kaikkia anomuksia." Voipi mielestäni varsin hyvin katsoa asiaa toiseltakin kannalta. Kyllä vasaravero samoin kuin kymmenykset ja muutamat muut verot lopulta kiteytyivät velvollisuudeksi, joka oli riippumaton siitä, saatiinko maasta viljaa ja taottiinko rautaa, mutta historiantutkija ei voi syystä katsoa yhteyttä verotuksen ja sitä aiheuttaneen toiminnan välillä aivan mitättömäksi, jos kohta veronkantajat monasti ovat asettuneet semmoiselle kannalle.

Teoksen toinen osasto, jossa vuoritoimen hallinto vv. 1809—1821 tulee puheeksi, antaa aihetta muutamiin parhaasta päästä muodollisiin muistutuksiin; mikä kerrotaan on kyllä asiallisesti oikeaa.

Tarpeettomalta näyttää minusta, kun tässä ja seuraavassa osastossa, enemmältään tunnettujen painettujen teosten (Spåren, Bergholmin y. m.) mukaan,

kerrotaan pienimpiäkin tietoja vähäpätöisten henkilöjen elämänurasta. Ei kukaan kysy, milloin nuo Ihlström, Smaræus, Sahlman y. m. suorittivat jonkun tutkinnon tai menivät naimisiin; se huomio, mikä on paikallaan Nordenskiöldiin ja Lundströmiin nähden, on syrjään viepää, kun vaikutuksetta jääneet henkilöt ovat puheena.

Tärkeämpi on toinen muistutus, joka koskee alkukielisten sanojen ja lauseitten suomentamista. Paikka paikoin on alkukielisiä sanoja käännetty väärin tai vähemmin tarkalla tavalla. Kun Calonius lausuu: „min oförgripliga mening" tai „rådligast vore", niin tämä on toista kuin tekijän käyttämät lauseparret: „vastustamaton käsitys" ja „hyödyllisintä lienee". Stoll (siv. 140) ei ole laskukäytävä, vaan kuljetuskuja, (tavallisesti vaakasuoraa suuntaa käyvä). „Démarche" (siv. 222) ei ole „peräyttäminen", vaan aivan yksinkertaisesti toimi tai askel; „direktör vid masmästeriet" lienee parhaiten suomennettava sulattojen johtaja (ei *sulatustaidon* tirehtööri). Kun alkukieliset asiakirjat mainitsevat makasiinissä säilytettyä rautaa, (siv. 30, 37) niin asiaa ei paranneta puhumalla „kassassa" olevasta raudasta. Siv. 154 on tekijälle sattunut paha käännösvirhe: sanotaan: „viedä Ruotsista Suomeen kaikellaisia tuotteita", mutta kuten ajatteleva lukija heti huomaa, on tarkoitus päinvastoin: viedä *Suomesta Ruotsiin.*

Minulla on myöskin muutamia muistutuksia niitä sitaatteja vastaan, jotka teoksessa kerrotaan alkukielellä. Siv. 133 antaa tekijä Gadolinin lausua: „att jag ej kan anse mig vara *umbärlig* vid denna direktion", mutta lauseen koko ajatus viittaa jo siihen, että kirjoittaja — olkoonpa nöyryyttä teeskennellen — ei katso olevansa korvaamaton (*oumbärlig*) tuossa johtokunnassa. Muutamia sitaatteja en ole voinut alkuperäisiin verrata, mutta ilmeisesti jäljennös ei ole aivan tarkka; niinpä viivanalaisissa muistutuksissa siv. 34; siv. 205 sana *utan* on luettava *utom*, mikä antaa aivan toisen ajatuksen. Tämä asiakirja on olemassa täkäläisessä valtionarkistossa, joten ei ole epäilystä lähteen oikeasta sisällyksestä. Varsin mauttomaksi katson sitä kielten sekotusta, jota usein tarjotaan pujottamalla suomalaisia sanoja keskelle ruotsiksi kerrottua alkuperäistä lähdettä: esim. siv. 76: Hisingerille myönnetään laina då bruksägarene i Finland numera ej lärer kunna vägras utbrytning — ja koska i en sådan händelse ryttmästar Hisinger äfven har att undfå j. n. e. Sivv. 94, 100, 109, 110 tarjoovat samanlaista helposti vältettyä sekoitusta.

Tämän kanssa yhteydessä mainittakoot muutamat muistutukset, jotka kohdistuvat teokseen sen kokonaisuudessa. Sen kielellinen asu ei ole tyydyttävä; lauseet ovat paikka paikoin raskaat, jopa epäloogilliset ja consecutio temporum on, kuten usean nykyisen suomalaisen kirjoittajan lauserakennuksessa aivan epätyydyttävä. Kun siv. 54 selitetään, että 9,326 kippuntaa takkirautaa on luettu yhtä moneksi leiviskäksi kankirautaa, ei tämä selitys osu asian ytimeen. Tarkoitus on huomauttaa, on takkirautapainon mukaan luettiin kippuntaan 26 leiviskää, kun sitä vastoin kankirauta luettiin vuoripainon mukaan, siis kippunnassa ainoastaan 20 leiviskää. Luulisi Viipurin ja Savon läänien olleen yksi, kun käytetään lausepartta: Viipurin ja Kuopion lääni, (siv. 99, kahdesti). Painovirheiksi saanee lukea, kun siv. 271 viime rivillä mainitaan eräs kirje 9 p:ltä helmik. pro 19 p. samaa kuuta annetuksi; samoin kun siv. 299 Petersenin kirje Linderille mainitaan 27 p. kesäk. annetuksi, (oikeastaan 27 p. toukok.) Siv. 295 puhutaan Tukholmalaisesta kauppiaasta Gust. Karl Johansson, lue kauppiaat *Gust. & Karl Johanson.* Pai-

kannimet, sekä ulkomaalaiset (ks. siv. 191) että kotimaiset ovat oikokirjoituksessaan huolettomasti pidellyt; Fredriksfors ja Forsby ovat luullakseni aina suomenkielisten parissa mainitut Leineperin ja Koskenkylän ruukeiksi. Mitä tulee -nen päätteisiin laatusanoihin, tapaamme teoksessa, useinpa samalla sivulla tai rivilläkin ikävää johdonmukaisuuden puutetta: yksinkertainen, keskimääräinen, toistaseksi, viimenen, mukanen, tapanen, päinvastanen, mutta niiden rinnalla: etäinen, vastainen, omaperäinen, puolittainen, ainainen, alhainen, pitkäikäinen j. n. e. Nämä ja tämmöiset puutteet ovat kovin ikäviä, vieläpä kun synnynnäinen suomalainen ne tekee, vaikka on saanut opetuksensa koulusta alkaen äidinkielellään.

Palaan näistä muodollisista muistutuksista siihen tapaan, miten tekijä on ainettansa käsitellyt. En voi olla huomauttamatta sitä suurta ansiota, että hän vaivojaan säästämätta on venäläisistäkin arkistoista etsinyt tietoja noista kauppasopimuksista, joilla Suomen ja Ruotsin väliä järjestettin; äsken kauppa-alaa erityisesti käsitellyt väitöskirja oli tehty jättämällä tämä puoli syrjälle, joten herra Laineen huolellisuus sitä kiitettävämpänä esiintyy. Sitä omituisempaa on että hän sitä vastoin on jättänyt esittämättä muutamia tosiasioita, jotka ovat hänelle hyvin tunnetut. Paljon tärkeämpi kuin esim. herrojen A. Wasastjernan ja H. Höckertin siv. 154 kerrotut lausunnot on samassa asiakirjavihossa tavattava P. J. Bladhin mietintö. Jos edelliset olivatkin ruukinomistajia, mikä sai tekijän antamaan heidän arveluilleen suurempaa merkitystä, oli Bladh Suomen siihen aikaan etevin taloudellisten ja kauppaolojen tuntija, joten oli syytä omistaa erityistä huomiota hänen käsitykselleen, ja lausuntoa tarkastaessaan huomaakin lukija, miten paljon oikeammin hän arvosteli asemaa kuin kaikki muut. Hän jo rauhan jälkeen ennusti, että Ruotsi pian oli tekevä vaikeuksia malmin ja takkiraudan viennille sekä viljan ja muiden maanviljelystuotteiden tuonnille, kun muut tuudittivat itseään uneen sillä, että muka Ruotsi välttämättömästi tarvitsi meidän tavaroitamme. Se ankara suojelus- tai estämispolitiikka, joka varsinkin 1815-vuoden valtiopäivillä tulee näkyviin Ruotsissa, olisi ansainnut tulla tarkemman huomion esineeksi; samoin olisi sopinut mainita, että „sotilasasiain sihteeriksi" mainittu af Wirsén itse asiassa oli vapaamman kaupan etevimpiä puoltajia, joten hänen osallisuutensa keskusteluissa sai erityistä merkitystä. Kun tekijä siv. 184 lukee pääasiassa Falckin ansioksi, että vuoritoimen hyväksi uskallettiin 1821 käyttää paljon enemmän varoja kuin oli aiottu 1813, tuntuu olettamus liioittelulta; Ruotsin kanta melkein pakotti kannattamaan kotoisiin malmivaroihin perustettua liikettä.

Väitöstilassa huomautin siitä puutteesta, ettei kirjasta saa mitään tietoja siitä suuresta muutoksesta, joka tapahtui, kun kankirautaa alkaen v:sta 1809 voitiin Suomesta viedä Venäjälle. Yhtä hyvin kuin raaka-aineen hankinta Uralista tai Goroblogodatista, vieläpä paljon paremmin, olisi kuulunut asiaan kosketella myyntikysymystä, ja olisi myös pitänyt antaa lukijalle tietoa niistä vaikeuksista, jotka usein kohtasivat Ruotsissa, kun „krångel och mutor" olivat tarpeen laillisenkin oikeuden saavuttamiseen. Kirjantekijä vastasi tekemääni muistutukseen, että hän aikoi esittää nämä seikat teoksensa jatkossa; hän sitä paitsi lectio præcursoriassa niitä kosketteli. En tullut vakuutetuksi että tämä aineenjako on paras, mutta tekijän puolustukseksi on joka tapauksessa luettava, ettei hän ole jättänyt tätä puolta ainetta tutkimatta.

Liite n:o 1 mainitsee (samoin kuin Hultin) nimen *A. J.* Falander; en kuitenkaan tiedä, mistä tuo jälkimäistä nimeä osottava kirjain tulee. Taulu n:o 4 antaa numerotietoja, jotka osaksi poikkeavat niistä, jotka vuorimestari Enok Furuhjelm-vainaja on 1881 julkaissut eräässä painetussa kertomuksessa, jota tekijä ei tuntenut. Erotukset ovat kuitenkin vähäiset, enkä pelkistä summista uskalla mennä päättämään, kumpi tutkija on oikeammat tiedot antanut. En katso tarpeelliseksi tarkemmin luetella niitä muistutuksia, joista väitöstilassa keskustelimme; näistäkin näkyy, että muistutukset enimmältään olivat vähäisiä eikä niitä ollut paljon. Kaikesta selviää, että kirjantekijä harvinaisen huolellisesti ja uutterasti on tutkinut ainettaan; neljä vuotta on hän siihen käyttänyt ja nyt esitetty osa hänen teostaan on mielestäni hyvin vastaava sitä tarkoitusta, jota varten se on julkaistu. Puolustus oli asiallinen ja tyydyttävä.

*

P. O. von Törne: *Ptolémée Gallio Cardinal de Côme. Étude sur la cour de Rome, sur la secrétairerie pontificale et sur la politique des papes au XVI siècle.* Yliopistollinen väitöskirja.

Virallisen vastaväittäjän prof. M. G. Schybergsonin lausunto on suomennettuna näin kuuluva:

Tekijä on valinnut aineensa alalta, joka nykyään on historiallisella taholla aivan polttava, sillä sittenkun Vatikaanin arkisto on tullut yleisön käytettäväksi, on tutkijain huomio ollut erityisesti suunnattuna paavikunnan historiaan katolisen vastavaikutuksen aikakaudella. Tällä alalla on hän löytänyt ominaisen tehtävänsä ottamalla käsiteltäväkseen persoonallisuuden, jota aikaisemmin on vaan sivumennen mainittu ja joka on huomattava vaikutuksensa tähden paavillisen hallintoelimistön kehitykseen 16 sataluvun puolivälin tienoilla.

Kansantajuisen johdannon jälkeen (sivuilla I—XXXVIII) siirtyy tekijä ensimäisessä luvussa (sivuilla 1—54) perinpohjaisesti käsittelemään paavillisen hallinnon kehitystä keskiajan lopulta alkaen. Hän huomauttaa, että kardinaalinepoottien ohella syntyi uusi laitos siten, että muodostettiin „secretarius domesticus'en" virasto, joka välittömästi pani paavillisen tahdon toimeen. Th. v. Sickel (Römische Berichte I) ja Susta (Die römishe Curie und das Concil von Trient) ovat aikaisemmin esittäneet tietoja siitä, mutta tekijä on paavillisessa arkistossa huolellisesti toimitettujen tutkimusten perustalla seikkaperäisesti ja yksityiskohtia myöten ottanut asiasta selkoa. Luonnollisesti paavillisten virastojen kehitys 16 sataluvulla ja selonteko siitä on suurimerkityksinen sen ajan historiantutkimukselle, ja varmaankin tulevat ulkomaiset tutkijat arvostamaan tekijän ansioita tähän nähden.

Laveaan aineistoon nojautuen esittää tekijä toisessa luvussa (sivuilla 55—90) Gallion asemaa secretarius domesticus'ena Pius IV:n paavina ollessa ja hänen suhteitaan kardinaali Borromeo'on. Tätä esitystä jatketaan kolmannessa luvussa (sivuilla 91—106), johon liittyy kuvaus silloin jo Comon kardinaaliksi kohotetun Gallion epäsuosioon joutumisesta ja syrjäytetystä asemasta Pius V:nen hallituskautena 1560—1565.

Liikanaista varovaisuutta osoittaa se, että tekijä on jättänyt ainevarastostaan esittämättä Comon kardinaalin personallisuutta kuvaavat johtopäätökset. Haluaisi tietoa, oliko Gallio myötätuntoinen katolisen vastavaikutuksen harrastuksille, ja odottaisi siihen selityksiä, joita olisi voinut saada Gallion ja

paavin lähettilään S:ta Crocen sekä Gallion ja kardinaali Borromeon välisestä yksityisestä kirjeenvaihdosta. Tekijä varovasti välttää muka persoonallisen vakaumuksen todisteina vetoamasta sellaiseen, mitä voidaan pitää vähemmän kuvaavina ilmaisumuotoina eli tavallisina lausetapoina. Hänen arvostelunsa ovat yhtä välttelevia, koskivatpa ne Gallion liittymistä v. 1564 ranskalaiseen puolueeseen, hänen suhteitaan Toskanan herttuaan, jonka korottamista suurherttuaksi hän oli edistänyt, tahi hänen lopullista liittymistään espanjalaiseen puolueesen. Comon kardinaali on herättänyt hänen mielenkiintoaan pääasiallisesti vaan semmoisen henkilön perikuvana, joka raivasi itselleen tien paavin hallituslaitoksessa.

Neljännessä luvussa (sivuilla 107—135) tekijä asiallisesti esittää sitä asemata, joka Galliolla oli pääsihteerinä ja mahtavana ministerinä Gregorius XIII:n paavina ollessa. Eräs Corgan, Gallion apulaisen, laatima johtosääntö, joka on julaistu Ldemmer'in Monumenta-kokoelmassa, on tässä kysymyksessä arvokas asiakirja. Muutoinkin julkaisee tekijä arkistotutkimuksiin perustuvia tietoja paavillisen hallintotoimen yhä enemmän kehittyneestä järjestöstä. Pääsihteerinä piti Gallio huolta kaikista tärkeistä asioista, varsinkin mikä koski paavin suhteita Europan muihin valtioihin.

Viidennessä luvussa (sivuilla 136—224) esittää tekijä suppeassa muodossa paavin politiikan pääpiirteitä Gregorius XIII:n hallituskautena. Tässä on tekijä, määrätessään, mitä esitykseen on otettava, mitä siitä poisjätettävä, menetellyt hiukan mielivaltaisesti. Lakkaamattomia riitaisuuksia Gregorius XIII:n ja Filip II:n välillä kirkollisesta tuomio-oikeudesta, kirkollisesta hallinnosta, veroista y. m. kosketellaan ainoastaan sivumennen, mutta eurooppalaiset valtasuhteet vetävät päähuomion puoleensa. Kun tekijä edelleenkin pitää Comon kardinaalia sivuhenkilön asemessa, jääpi yhdistävä side paikoitellen heikoksi. Gallion nimen tapaa useammin alimuistutuksissa ja liitteissä kuin itse tekstissä, joka seikka varsinkin kirjoitustyylin kannalta, tuntuu hiukan epäonnistuneelta.

On kumminkin tunnustettava, että tekijä tässäkin luvussa esittää arvokkaita tietoja. Muun muassa kuvaa hän laveammin paavin toimintatapaa portugaalilaisessa vallanperimyskysymyksessä 1578—1580. Pääasiallisesti espanjalaisten asiakirjain nojalla on M. Philippson kardinaali Granvellaa käsittelevässä teoksessaan kuvannut paavin menettelyn kauttaaltaan epäjohdonmukaiseksi don Antonio de Praton sukuperän laillisuutta koskevassa kysymyksessä. Osittain Comon kardinaalin kirjeenvaihdon, osittain muitten paavillisten asiakirjain nojalla on tekijä muodostanut itselleen toisellaisen käsityksen siitä asiasta. Muutamien todistusaineistossa olevien puutteellisuuksien tähden lienee tässä kohden vaikeata mitään ehdottoman ratkaisevaa esiintuoda, mutta tekijälle on kaikessa tapauksessa tuleva ansio siitä, että asia on tullut valaistuksi toiseltakin näkökannalta.

Tutkimuksen kuudes luku (sivuilla 225—236) sisältää kuvauksen Comon kardinaalin yksityisestä elämästä vuoden 1585 jälkeen.

Teokseensa on tekijä liittänyt joukon extenso julaistuja asiakirjoja (sivuilla 238—287), jotka vahvistavat muutamia esityksen tärkeämpiä kohtia.

Julkisessa väittelytilaisuudessa oli puolustus asiallista ja tyydyttävää.

Edellä esitetyillä perusteilla olen sitä mieltä, että filosofiankandidaatti P. O. v. Törne'n tutkimuksella on tieteellistä arvoa ja että se hyvin vastaa tarkoitustaan.

*

Satakunta. *Kotiseutututkimuksia I.* Julkaissut Satakuntalainen Osakunta. Helsingissä 1907. siv. 239. Hinta 2 mk.

Kun Pohjalainen osakunta v. 1843 julkaisi ensimmäisen albuminsa Joukahaisen, sanoi Fr. Cygnaeus sen alkupuheessa, että julkaisun päätarkotuksia oli avustaa kotimaisen kirjallisuuden aikaansaamista, koska olisi hyvä että Suomella olisi kirjallisuus; tämä aika on jo etäinen, ja kotimainen kirjallisuus on edistynyt valtavasti tuosta ajasta lukien. Ylioppilasosakunta-albumi ei suinkaan enää ole erikoinen kirjallinen merkkitapaus, vaikkakin useat hyvin arvokkaat tutkielmat eri aloilta, runot ja kaunokirjalliset teokset niissä ensinnä ovat lasketut julkisuuteen.

Satakuntalainen Osakunta, joka on yksi niistä kolmesta, joihin Länsisuomalainen Osakunta on jakaantunut sitte talven 1904, on tällä ensimmäisellä julkaisullaan etevästi pysyttänyt ylioppilasjulkaisujen vanhoja traditsioneja. *Satakunta* ei ole tavallinen albumi eli „strôskrift"; siinä ei ole runoja ja lyyrillisen fantasian tuotteita, jotka *albumi*kirjallisuudessa usein ovat pääasia. Teoksen alanimi, *Kotiseutututkimuksia,* sanookin, että teoksella on toinen luonne; sen alkusanassa prof. *J. J. Mikkola* osakunnan inspehtorina tekee suunnitelmasta selkoa. Tarkotus on tutkia ja täntapaisessa julkaisusarjassa käsitellä kotimaakunnan luontoa, antropologiaa, kieltä, kulttuuria ja historiaa laveimmassa merkityksessä. Näkyväisen alotteen on aije nyt saanut.

Satakunnan kirjoituksissa on hyvin hauskoja useitakin. Sellaisia on heti ensimmäinen, toht. *R. Boldtin* lämminsydäminen, perusteellinen ja sytyttävä kirjoitus *Porin kotiseutuyhdistyksen synnystä ja toiminnasta 1901—1906.* Todella hämmästyy lukiessaan tämän yhdistyksen suurta merkitystä ja niitä tuloksia, joita se jo on aikaansaanut läntisimmän Satakunnan luonnon ja kulttuurin selvittelyssä, samalla kun elävästi tuntee, miten tavaton onni kotimaiselle tutkimustyölle tälläisten yhdistysten toiminta on. Toht. Boldtin kirjotus epäilemättä vaikuttaa voimakkaasti ja herättävästi ei vain Porin seuduilla vaan laajalti missä se vain tulee tunnetuksi. — Toisessa kirjoituksessa tekee museonamanuensi maisteri *Juhani Rinne* selkoa *läntisen Satakunnan keskiaikuisista kirkoista.* Tutkija on selville saanut, että kysymyksessä olevan alueen keskiaikuiset kirkot — Kokemäen, Ulvilan, Huittisten, Karkun, Tyrvään ja Rauman — ovat aikaisintaan 1300 luvun alkupuolelta. Vanhempia kirkkoja on kuitenkin useita ollut eri paikoin Kokemäellä, Köyliössä y. m., mutta ennenkuin niiden maatuneita raunioita on tutkittu, ei voida sanoa, milloin risti ja ristin usko ovat vakaan tuneet täällä, Suomen historian alkuaikojen yhdellä tärkeimmistä seuduista. Että se arkeologisia kaivauksia tekmällä ja senkin metodeihin nojaumalla on onnistuva, voinee jo tämän kirjotuksen nojalla varmasti toivoa.

Muitakin historiallisia kirjotuksia on useita. Op. *M. Kauppinen,* Satakunnan museon innokas ja uupumaton intendentti, kertoo tämän museon historiasta, kehityksestä ja merkityksestä, ja tunnustaa täytyy että Porin museon merkitys ei suinkaan ole pieneksi arvosteltava: siksi paljo tärkeätä on se jo ehtinyt pelastaa, siksi paljo muinaisuuden kunnioitusta ja harrastusta paikkakunnalla virittää — kiitos suureksi oasksi juuri nyk. intendenttinsä. Kirjotus, jota koristaa useita kuvia museon esineistä ja sisustoista on varsin perinpohjainen; virheistä on huomautettava esitys pronssikaudesta, johon luetaan joukko myöhemmän aikuisia esineitä (mus. l. 3353, 3003, 3004, 3324, 5509, 5510, 706, 5520 y. m.) — Ylíopp. *Sakari Loimaranta* kertoo Huittisten pitäjän kirkollisista oloista Gezeliuksen aikaan, perustuen painamattomiin lähteisiin

Huittisten kirkon arkistossa, joka isonvihan käsistä on säilynyt kummallisen hyvin. — Ajan kuvauksena hyvin sopiva on med. kand. *Hannes Ryömän* selostus Tyrvään kansakoulun perustamisvaiheista, „sivistyksen esitaistelusta salomailla," joka nostatti suunnattoman myrskyn pienessä yhteiskunnassa; aivan liian vähän viljeltyyn viime vuosisadan historian ja kultturin edistyksen tutkimukseen tuo tämä lyhyt kirjotus hyviä lisiä. — Kun vielä olemme maininneet *Niilo J. Avellanin* tunnollisen tutkielman paikallisen historiallisen topografian — ent. Ulvilan pitäjän maatiloista — alalta, olemme maininneet julkaisun historialliset kirjotukset. Sen ohessa käsittää se joukon tutkielmia muilta aloilta.

Teos, jonka kansilehti on komea — Satakunnan karhu viheriällä pohjalla — ja joka on lähes 300 sivua laaja sekä kuvitettu, on yliopiston myöntämän apurahan nojalla voinut pysyä hämmästyttävän halpahintaisena. Se on oleva mitä arvokkainta lukemista kaikelle Satakunnalle, ja samalla niin peräti kansallista, sen vuoksi että niin monet sen kirjotuksista vetoovat kansan havaintoihin, osaksi myös avaavat sille itselleen tilaisuuden kotiseudun kaikenpuolisen selvittelyn avustamisessa.

Satakuntalaista Osakuntaa on vilpittömästi onniteltava arvokkaasta julkaisusta.

A. M. T.

Lyhyitä tiedonantoja.

Kirj. **A. M. T.**

Saksalaisen antropologis-etnologis-muinaistieteellisen seuran *Korrespondenz-Blatt*issa, jonka toimittajia ovat kuuluisat Johannes Ranke ja Georg Thilenius, on tämän vuoden elokuun vihossa hauska kirjotus nimeltä *Keltiläis- ja germanilaisalueen rajat la Tèneaikaan.* Kirjottaja on monista rohkeista ja terävistä historiantakaisista asutus- ja kansallisuusoloja käsittävästä kirjoituksestaan tuttu tiedemies *Gustaf Kossinna.* Aihe, jota hän nyt käsittelee, on kaikkein kantavimpia ja tärkeimpiä koko esihistoriallisen arkeologian alalla ja edellyttää epäilemättä harrastusta kaikissa, jotka ovat huvitetut myöhemmän historian määrättömän suurarvoisesta germanisen rodun kultturityöstä.

La Tèneajaksi kutsutaan arkeologien keskuudessa aikakautta, joka ennen kaikkea on ollut kelttiläisen heimon kukoistusaika, jolloin sen keskuudessa syntyi ja kehittyi ainakin aineellisen kultturin muotoja, jotka levisivät kauvaksi yli Europan ulkopuolelle alkuperäisen muodostusalueensa. La Tène on tämän aikuisten löytöjen tärkein paikka, sijaiten Neuenburgerjärven rannalla. Aikakausi on ennen aikaroomalaisvaikutusta, käsittäen 4 ensimmäistä vuosisataa e. Kr.

Kirjottajan tekemä tutkimus käy mahdolliseksi sen kautta, että kysymyksessä olevana aikana germanit polttivat kuolleensa, jota vastoin keltit hautasivat ne polttamatta. Nuorimpaan Hallstatt-aikaan (juuri ennen la Tène aikaa) oli kelttiläisalue tunkenut pohjosessa niin kauvaksi että se vielä käsitti Nassaun, Hessenin, Thüringin ja Saale-alueen, vaikka germanilaisalue nuoremmalla pronssiajalla oli jo käsittänyt nämäkin seudut. Ainoan kerran germanilaissuvun historiassa voimme näin ollen konstaterata, että sen asuma-alue on *pienentynyt* — joskin vain lyhyeksi ajaksi.

Mainin seudut, samoin kuin ylä- ja keski- Schlesia olivat näihin aikoihin keltiläisiä. Sen sijaan ulottui germanilaisalue haudoista päättäen Dresdenin, Pionan, Delitschin ja Erfurtin seutuville, todistaen mistä päin Mainin germanit ovat kotosin. — Reinin

länsipuolella olivat Hunsrück, Mosel-laakso, Andernach ja Eifelalue kelttiläisiä, ja selvään niiden pohjoispuolella huomaa yhä kasvavaa ja voimakkaampaa vaikutusta luoteissaksan tasangoilta: Hannoverista, Westfalista ja Reinin itäpuolelta.

Baierissa ja Württemburgissa ei näihin aikoihin tunnu edes germanisia siirtoloita olleen. Reinlaaksossa on ollut muutamia sellaisia: Mainzista etelään Geraussa, Heidelbergissä y. m. ja yksi aina Breisachin luona asti. Puheena olevan aikakauden lopulla ovat sitte germanit, arvatenkin svevit, Reiniä pitkin tunkeneet Elsassin alueelle. Tämä heimo on kulkenut Hessenin ja Nassaun läpi alkuperäisiltä kotisijoiltaan Elbe-Havelin ja Mecklenburg-Strelitzin luota.

*

Saman aikakauskirjan tämän vuoden 5—6 vihossa on tunnetuimman esimykeniläisarkeologin professori *Arthur Evansin „koe Kretan esihistorian kronologiseksi jäsentelyksi.“* Tutkija jakaa varsinkin suurten Knossoslöytöjen perusteella Kretan historiantakaisen ajan neolitisen ajan jälkeen kolmeen pääosaan, ja kunkin pääosan vielä kolmeen alajaksoon. Näin on ensimäinen tärkeä yritys tehty kaakkoisimman Etelä-Europan muinaisuuden perusteelliseksi selvittelyksi. Odottaisi vaan että kirjotus olisi kuvitettu. Alkuperäinen kirjotus, jota emme ole saaneet käsiimme, on julaistu ranskankielisenä vihkosena, jossa arvatenkin on kirjallisuusviittauksia y. m.

*

Laajassa ja mainiossa *Archiv für Anthropologiessa 1907, B. VI: 2—3 s. 91—113* on huvittava kirjotus tri *M. Höfleriltä* erilaisista kuvaleivistä, joita valmistetaan kuolemantapausten sattuessa. Huomautettuaan ensin, miten mitä erilaisimmat hautatavat tarkottavat vainajain kummittelemisen („gengångare“) estämistä, miten vainajan haudantakaisten tarpeiden tyydyttämiseksi aikoinaan pantiin hautaan hänen mukaansa aseita y. m., metsästyseläimiä, useinpa sitä varten surmattuja orjia ja orjattaria, evästä j. n. e. tekijä sitten tekee selkoa, mitenkä tämä tapa vähitellen joutui muodostelujen alaiseksi kristillisenä aikana, perustuen kuitenkin vanhaan pakanuuden aikuiseen käsitykseen. Puhuttuaan sen jälkeen uhriaterioista ja milloinka jo eri kansojen keskuudessa kutakin kotieläintä on käytetty hautauhreina arkeologien todistusten mukaan, siirtyy kirj. varsinaiseen aineeseensa ja kuvaa eläimiä ja erilaisia esineitä, rannerenkaita y. m. esittäviä kuvaleipiä, joita hautajaistilaisuuksissa käytetään, osottaen että ne ovat muistoja ikivanhoista uhritavoista.

*

Zeitschrift für Ethnologiessa, 1907: III kirjottaa *Waldemar Belck* kirjotuksen „rautatekniikan keksijöistä, etenkin raamatuntekstien nojalla.“ Tekijä alottaa kertomalla tarkkaan Jerusalemin tunnetusta Siloahvesitunnelista, jonka sanotaan olevan kuningas Hiskian rakentama. Tämä otaksuma ei kuitenkaan ole aivan varma, koska tunnelissa ei mainita Hiskian eikä ylipäänsä minkään kuninkaan nimeä. Tunneli voi siis olla vanhempi kuningasten aikaa; joka tapauksessa on ainakin varmaa, että sen aikuisiakin tunneleita on olemassa. Kysymys on nyt, onko jo silloin rauta ollut israelilaisille tunnettu, vai ovatko he käyttäneet vuoritöissään pronssisia työkapineita. — On luonnollista, että Israelin paimenkansa itse ei ole rautaa keksinyt; tekijä koettaa todistaa, että he eivät rautaa oppineet tuntemaan vielä Egyptissäkään, jossa Israelilaisten siellä oloa aikana raudan valmistus niinikään oli tuntematonta, vaan että he siis ovat tutustuneet rautaan vasta Kaanaan maassa. Tässä käyttää tekijä todistuksenaan Samuelin I kirjan 13 luvun tässä suhteessa tärkeitä 17—22 värsyjä, todistaakseen, että Saulin aikoihin, noin v. 1050 e. Kr., rauta jo oli yleistä Palestiinassa, mutta että raudanvalmistus ja rauta-aseiden y. m. teko oli siellä aivan outoa, ja että filistealaiset vain tunsivat tämän taidon ja säilyttivät sitä suurena salaisuutena sen suunnattoman kauppamerkityk-

nse vuoksi. Tekijän laskujen mukaan olivat filistealaiset tunteneet raudan ja teräksen valmistuksen jo kauan, mutta yksityissalaisuutena olivat he sen jo menettäneet n. 50 vuotta kuningas Saulin jälkeen.

Tekijä käsittelee sen jälkeen muita Orientin kansoja. Assyrialaisista tiedetään, että heidän hallitsijansa Tiglatpileser I (1120—1100 e. Kr.) hakkautti teitä ja portaita vuoristoissa pronssityökapinein. Positivisesti voitaisi näinollen ja eräiden muiden samanaikuisten yhtä tärkeiden kirjotusten nojalla todistaa että assyrialaiset ja pohjois-Syyrian heettiläiset eivät vielä n. v. 1100 tunteneet rautaa; vasta n. v. 900 e. Kr. olisivat assyrialaiset Pohjois-Syyriassa oppineet tuntemaan aluksi äärettömän kallisarvoisen raudan. Babylonilaiset, joiden asuma alue on raudatonta tulvapohjamaata, eivät ainakaan varemmin ole rautaa tunteneet.

Mitä tulee kreikkalaisiin, tekijä ensinnä epäilemättä oikein huomauttaa, että Lykurgoon muka käytäntöön ottama rautainen raha on muisto ajoilta, jolloin rauta oli hyvin harvinainen ja siis kallisarvoinen metalli. Erinäisistä syistä päättäen näkyvät kreikkalaiset v. 1100—1000 seutuvilla tunteneen raudan, mutta eivät terästä. Kreikkalaiset itse eivät sano rauta (n. b. teräs) keksintöä tehneensä, vaan sanovat Mustanmeren varrella asuvien *Chalybien* heille sen taidon tuoneen. Koska useista negativisista seikoista Homerossa päättäen (siv. 359) Vähän Aasian Homeron mainitsemat kansat eivät vielä tällöin rautaa (terästä) tunteneet, jäisivät siis filistealais-foinikkilaiset kansat raudan keksijöiksi ja teräksen vanhimmiksi valmistajoiksi.

Yllä olevia mielipiteitä esittävä kirjotus on alkuaan Berlinin antropologisessa seurassa pidetty esitelmä. Kokouksessa herätti esitelmä paljo vastaväitteitä. Kysymyksen aiheuttama keskustelu on julaistu kysymyksessä olevassa Zschrft f. Ethnologiessa herra Belckin kirjotuksen jälessä.

Tärkeimmät huomautukset on tehnyt herra *M. Blanckenhorn*. Hän huomauttaa, miten esittäjä etupäässä nojautuu raamattuun ja muihin kirjallisiin lähteisiin eikä kylliksi arkeologiaan. Vastaväittäjä huomauttaa, miten (vrt. Jeremia 15, 12) israelilaiset toivat rautansa pohjoisesta päin ja miten ensimmäinen raamatussa mainittu rauta- ja vaskimestari Tubalkain Tubal-Tabal nimestä päättäen (s. 363) on etsittävä juuri kreikkalaisten mainitsemain Chalybien naapurustosta. Missään tapauksessa eivät filistealaiset itse ole rautaa keksineet, sillä heidän maassaan ei ole heillä siihen minkäänlaisia edellytyksiä. He olivat siis keksinnön muilta saaneet, olkoonpa pohjoisesta päin foinikilaisten kautta Chalybialais- Tubaneilta tai sieltä mistä he olivat Palestinaan muuttaneet, joko suoraa Kretasta tai Niilideltasta myöhäis mykeniseen aikaan. — Pelasgeja eivät filistealaiset voineet olla, sillä Blanckenhornin mukaan nämä olivat arilaisia illyrilaisia, filistealaiset taas seemiläisiä. Joka tapauksissa toivat he Palestinaan muuttaessaan mukanaan raudan tuntemistaidon. Tämän ovat he B-hornin mukaan luultavimmin saaneet Egyptissä. Herra B-horn, joka kyllä täysin tunnustaa Egyptiläisen pronssikauden siinä merkityksessä että kaikkinaiset teräaseet olivat pronssista, jolla siis oli täydellinen ja yksinomainen käytännöllinen merkitys, väittää, että egyptiläiset jo hyvin aikaisin olivat tutustuneet rautaan Sudanissa asuvien neekeriheimojen kautta.

Samaa mieltä kuin tohtori Blanckenhorn oli myös kuuluisa pronssiteknikan tutkija ja tuntija *Olshausen*. Hän päinvastoin kuin ruotsalainen Montelius väittää monen vanhoista pyramideista tavatun rautalöydön olevan alkuperäisessä primäriasennossaan, ja näin ollen vastustaa hän samassa merkityksessä Monteliuksen mielipiteitä, kuin herra Blanckenhornkin.

Muut tehdyt huomautukset olivat vähäpätöisiä. Herra Belck huomautti tri Olshausenille, että olipa Egyptin löytöjen miten tahansa, raudan teknillisinä valmistajina egyptiläiset eivät voi tulla kysymykseen.

Olemme tahtoneet tällä kertaa omasta puolestamme ainoastaan laveammin referoida yllä olevaa erinomaisen tärkeätä esitystä ja keskustelua. Mielenkiinnolla odotamme herra Belckin tutkimusten jatkoa, joka käsittelee kysymystä filistealaisten ja kalybilaisten suhteesta.

*

Samassa *Zeitschrift für Ethnologien* vihossa kuin yllämainittu on toinenkin yleistä mielenkiintoa vaativa kirjotus, useimmille aivan oudon *Japanin esihistorian* alalta. Kirjottaja on prof. *E. Baelz* Stuttgartista.

Jaapaniin ei ole 2000 v. sisässä ainoatakaan vallottajakansaa tunkeutunut. 1000 vuoteen ei ole edes siirtolaisia Kiinasta ja Koreassa asuvien heimolaisten keskuudesta suuremmissa määrin Jaapanin asettunut. Kolme eri kansallisuutta Jaapanissa kumminkin asuu: pohjoismongoleja, etelämalaijeja ja alkurotua, ainoja. Edelliset yhdistää tekijä yhteisellä nimellä austrasilaiseksi roduksi. — Luonnollinen tie, jota pitkin kultturi on Jaapaniin tullut, on Korean kautta, kuten esinetyypit ja asukasten traditsionitkin osottavat. Toinen tie johtaa eteläståkäsin Formosan yli: se tie on tosin pitempi, mutta sitä helpottavat ajottaiset monsunituulet ja Kuroschiwo-merivirta. Mutta jo ennenkuin kultturi ja uudet austrasilaiset kansallisuudet n. 2000 v. sitte näitä teitä pitkin olivat Jaapaniin saapuneet, oli maa pitkän pitkät aikajaksot ollut ainojen asumana. Ainot ovat kaukasilaista rotua, jotka ovat tulleet Jaapanin ehkä jo neopaleolittisena aikana, jolloin Jaapani vielä oli aasialainen niemimaa. Heidän muinaisiksi asuinsijoikseen ja kättensä töiksi tekijä arvelee Jaapanin valtavat (luvultaan on niitä 328; tavallisia kivikautisia asuinpaikkoja sen lisäksi 3468 (joulukuu 1905) kivikautiset raakkutunkiot, saviastiansirpaleet, saviset ihmiskuviot y. m. Viimemainittujen puku on hämmästyttävän huolellisesti, raajat kehnosti tehdyt. Kasvoissa on usein selviä tatoerauksen merkkejä ja parta. — Savi astiapalasissa on usein eläinjouhilla sekotettua. Koristeet ovat niissä hyvin vaihtelevaisia, osa muistuttaen n. k. spiralimeanderia. Astioiden suuruus on ollut jotenkin nyk. teekannun suuruinen; suurin tekijän tuntema on keskeitä 63 cm, suulta 48 cm läpimitaten. — Kivi- savi- ja luukoristeet, joilla on myytillinen merkitys, ovat hyvin tavallisia.

Hautoja ei kivikaudelta tunneta; sen sijaan on niitä metallikausilta. Metallikaudet eivät tekijän mukaan mitenkään liity kivi- (resp. pronssi)kauteen, joten hän pitää metallitaitoa ulkoapäin vieraan kansallisuuden tuomana. Tässä sopii kuitenkin muistaa, että Jaapanin esihistoria tässä kohden ei suinkaan ole kyllin tunnettu ratkaisevien johtopäätösten tekemiseksi.

Pronssikautta tunnetaan siellä toistaiseksi hyvin vähän, ja näkyy se rajottuneen maan eteläosiin. Miekat ja keihäänterät ovat kauniita, kaksiteräisiä aina. Solkia, neuloja ja n. k. keltteja ei tunneta. Haudat tuntuvat olleen „Flachgräber", ilman mitään huomattavaa maanpäällistä merkkiä.

Jaapanin rautakauden huomattavimmat monumentit ovat megalittisia hautoja, joihin ruumiit haudattiin polttamatta, tavallisesti ilman eri kistua. Hautakalusto on tavallisesti runsas; miekkoja, kahden käden käytettäviä, yksiteräisiä, usein kultalevyillä silatuissa puuhuotrissa, erilaisia pronssikoristeita, saviastioita y. m. Keihäät, jouset ja sotisovat olivat hyvin harvinaisia, ja erinäiset tosiasiat viittaavat siihen, että rauta raakaaineena oli kokonaan tuotava Koreasta ja Kiinasta. — Haudoissa on usein myös savikuviotta ihmisistä, korvaamassa aijemmin vallinnut tapaa, että orja uhrattiin herransa mukana.

Tehtyään selkoa näiden megalittisten hautojen leviämisestä, rajottaa tekijä niiden käyttöajan n. v. 400 e. Kr. — 700 j. Kr., joka siis tulee käsittämään Jaapanin rautakauden. Omituista on, että tämän tapaisia hautoja mikäli nyt tunnetaan, ei ole lähempänä Jaapania kuin pohjois- ja luoteis Intiassa.

On hauska tutustua edes suunnilleen Jaapanin esihistoriaan, vaikkakaan yllä refererattu kirjotus ei suinkaan tyydytä vertailevan muinaistieteen vaatimuksia eikä sitä pyrkinekään tekemään. Typologista metodia ei tekijä ensinkään käytä.

Kotimaasta.

Suomen muinaismuistoyhdistys on julaissut näin kuuluvan kiertokirjeen, käsittelevä ainesten keräämistä paikalliseksi nimikirjaksi maastamme.

Kaikki kansalaiset, jotka syystä tai toisesta harrastavat maamme paikka- tai yhteiskunnallisten olojen tuntemista, kaipaavat kirjastossansa nimikirjaa, jossa löytäisivät esitettyinä tärkeimmät maantieteelliset, tilastolliset ja kulttuurihistorialliset tiedot maamme eri osista, saarista, vuorista, järvistä, joista, maakunnista, kaupungeista, pitäjistä ja kunnista, maatiloista, tehtaista, asemista, satamista, majakoista sekä kaikista muista merkittävistä ja selitystä ansaitsevista paikoista.

Viime vuosisadan keskivaiheilta asti, jolloin M. Weckström julkaisi paikallisen nimikirjansa Ahvenanmaata käsittelevän näytteen, on sellaisen nimikirjan toimittaminen tuon tuostakin ollut asiaa harrastavien tutkijain mielessä. Tehtävän ääretön ja palkaton töisevyys ja monipuolisuus ovat kuitenkin aina tähän asti viivyttäneet tositointa ja aikeen toteuttamista.

Suomen Muinaismuistoyhdistys, joka ennenkin suuritöisissä yrityksissään, kuten sukukirjan, paikannimistön ja muotokuvaston toimeensaamisessa, on menestyksellä vedonnut sivistyneen yleisön myötävaikutukseen, toivoo voivansa helpottaa ja jouduttaa puheena olevan nimikirjankin syntymistä vetoamalla asiaa ja kotiseutunsa tuntemista harrastavain kansalaisten avustukseen.

Sen vuoksi kehoittaa Suomen Muinaismuistoyhdistys Teitä, Kunnioitettava Kansalainen, ja Teidän kauttanne Teidän tuttavianne lähettämään yhdistyksen arkistoon paikallisia kertomuksia ja kuvia seudultanne käytettäviksi aakkosellisessa nimikirjassa, jossa annetaan tietoja Suomen kaikista huomiota ansaitsevista paikoista ja paikkakunnista. Kertomus, jonka laatijalta ei vaadittasi mitään syvempää tieteellistä oppia, vaan johon kukin asiaan perehtynyt pystyisi, olisi kuitenkin laadittava sellaisella huolella, jolla asiaa kertoisimme kunnioitetulle vieraalle, joka pyytää asiallisia tietoja kotiseuduistamme. Kertomusten laatimiseksi voisivat asian harrastajat kussakin kunnassa muodostaa seuran, joka järjestäisi ja jakaisi kunnan kerrottavat paikat keskenään.

Mekin puolestamme tahdomme mitä hartaimmin suositella ylläolevaa kirjelmää kaikkien kotiseutunsa ystäväin toimeen ja apuun.

*

Historiallisen Yhdistyksen viime talvisesta toiminnasta mainittakoon yhdistyksen vuosikokouksessa luetun vuosikertomuksen nojalla, että kokouksia toimivuoden aikana oli pidetty 7, jota paitsi kahdesta kokouksesta saapuneiden jäsenten vähälukuisuuden nojalla ei voinut mitään tulla. Esitelmiä olivat pitäneet prof. K. Grotenfelt 3 eri kertaa, prof. E. G. Palmén 1 kerran, toht. Gunnar Suolahti kahdesti ja maisteri A. M. Tallgren kerran, jonka lisäksi herra A. R. Cederberg oli lukenut useita alkuperäisiä asiakirjoja, jotka kuvasivat sivistyselämää ja oloja 1800-luvun alkupuolella.

Yhdistyksen virkailijoiksi ensi toimikaudeksi valittiin puheenjohtajaksi prof. K. Grotenfelt, v. puheenjohtajaksi toht. Gunnar Suolahti, sihteeriksi yliopp. A. R. Cederberg ja rahastonhoitajaksi yliopp. Peitsalo. Toivottavaa on, että ylioppilaat innokkaammin kuin ennen ottaisivat edes passivisesti — yhdistyksen jäseniksi liittymällä ja sen kokouksissa käymällä — yhdistykseen osaa, sillä surullista on huomata, että tavattoman monilukuisissa historian lukijoissamme ylioppilasten keskuudessa löytyy niin mitättömän vähän todellista harrastusta aineeseensa, että eivät edes liity heidän lukujansa ja tieteellisiä harrastuksiaan niin suoranaisesti edistävään yhdistykseen kuin historiallinen yhdistys on.

Yhdistys kokoontuu yleensä joka toinen perjantai ylioppilastalolla; ajasta ja ohjelmasta ilmotetaan aina kaikissa Helsingin aamulehdissä. —

*

Josef Julius Wecksell †. Suuremmassa määrässä kuin moni kuolevainen vaikuttaa kansansa mielipiteisiin ja harrastuksiin runoilija ja ylimalkaan taideniekka, jonka tunne on kristallikirkas ja syvä ja sen vuoksi välitön. Varmemmin kuin monen muun on hänen nimensä piirretty parhaimmassa merkityksessä kansallisen sivistyksen eturivin miesten joukkoon, sillä hän on aina lauluillaan ja toimillaan, jos hän on todella taideniekka, nostamassa kansaansa kultturikansaksi ja antamassa sille velvollisuuksia ja oikeuksia ihmiskunnan suureen kaikkiyhteiseen hengentyöhön. Sen vuoksi seisoo surren kansa, milloin tuoni on temmannut sen keskuudesta samalla tietäjän ja sen oman persoonoidun pyrkimyksen. Jos suruun tällä kertaa, kun Josef Julius Wecksell on murtunut, liittyy runoilijaraukan omasta puolesta vapautuksen ja pelastuksen tunne, on syy se, että elämän mittaiset kärsimykset olivat jo kauvan sitten sammuttaneet sen sielun, joka jo nuorukaisena aavistaen itsestään lauloi

„Ma sydänyön laps, miks synnyinkään?
Yö musta on äitinä mulla.“

Wecksell ei suinkaan ollut historian tutkijoita, mutta mukaansa tempasi hänetkin se rajaton innostus, joka muinaisuuden ja historian lähteistä tahtoi antaa omalle ajalleen uutta voimaa, innostus, joka on koko 1800-luvun keskiosan aikalaisten valoisa tunnus, mutta jota me nuori polvi emme enää pysty kylliksi oivaltamaan, emmekä kylliksi ihailemaan, vaikka vasta se on tehnyt, että me voimme alkaa jonkinlaisella oikeudella vaatia sijaa kultturikansojen joukossa. Wecksellin aikuisen polven tieteellisissä historian tutkijoissa asuu harras ja lämmin rakkaus aineeseensa, jonka juuri sen ajan runoilijat tekivät niin kansalliseksi herätettyään runoillaan ja novelleillaan kiintymyksen ja mieltymyksen historialliseen ja kultturihistorialliseen työhön ja tutkimukseen. Tässä merkityksessä, yleisen sympatian herättäjänä, sympatian johon niin suuressa määrin tieteellinen tutkimustyö perustuu, ei saa Suomen historiakaan koskaan unhottaa J. J. Weckselliä, jonka useat runot ja Daniel Hjort, samoin kuin Topeliuksen Välskärin kertomukset y. m. ovat Suomen historiallisia kansallisteoksia.

Kiitollisuudella ja kunnioituksella on Historiallinen Aikakauskirja lukijolleen muistuttanut J. J. Wecksellistä historiallisten harrastusten herättäjänä. Hänen henkensä oli jo aikoja lakannut luomasta, mutta hänen teoksistaan puhuu vielä se hehkuva into, joka tekee ne personallisiksi ja rakastettaviksi.

Yliopistossamme tulevat ensi lukuvuoden aikana historiallisissa aineissa luennoimaan allamainitut yliopiston opettajat niin, että

Prof. Jaakko Gummerus luennoi Suomen kirkon historiaa uskonpuhdistuksesta nykyaikoihin sekä Skandinavian maiden uusimmasta kirkkohistoriasta ja kevätlukukaudella uudemmista tutkimuksista uskonpuhdistuksen historian alalla.

Prof. J. R. Danielson-Kalmari sivistyshistoriaa.

Prof. E. G. Palmén valtiopäivälaitoksen historiaa.

Prof. Waldemar Ruin esittää katsauksen pedagogikan historiaan.

Prof. Joseph Mandelstam luennoi yhden kurssin Venäläisen kritiikin historiaa.

Prof. Werner Söderhjelm italialaisen renessanssin kirjallisuudesta Dantesta Tassoon.

Prof. Knut Tallqvist esittää yleistajuisessa luentojaksossa muinaisitämaisen sivistyksen historiaa.

Prof. E. Aspelin-Haapkylä luennoi Saksan kirjallisuudesta v:sta 1748 alkaen.

Prof. H. Paasonen m. m. suomalais-ugrilaisten kansojen esihistoriasta kielitutkimuksen valaisemana.

Prof. M. G. Schybergson H. G. Porthanista ja hänen ajastaan.

Prof. J. J. Tikkanen jatkaa aikaisemmin alottamaansa alkeiskurssia kuvaamataiteiden historiassa 1500-luvulla sekä luennoi yhden kurssin ilmeestä taiteessa,

Prof. Kaarle Krohn luennoi m. m. kansanrunouden keräilystä ja tutkimuksesta.

Prof. C. G. von Bonsdorff esittää katsauksen Ruotsin ja Suomen valtiolliseen historiaan.

Prof. Kustavi Grotenfelt luennoi Suomen historiaa vapauden aikana ja Ruotsinvallan viimeisenä ajanjaksona, sekä skandinavilaisten maiden historiaa unionin aikana.

Tohtori V. V. Nordström luennoi muinaisroomalaisesta valtio- ja yksityiselämästä.

Toht. Hjalmar Crohns keskiajan historian pääpiirteistä (ajanjakson ensi puolisko) sekä niistä muutoksista, jotka syntyivät myöhemmän keskiajan sivistyksessä ristiretkiliikkeen jälkeen ja sen kautta.

Toht. J. O. E. Donner luennoi kuningatar Elisabetin aikuisesta englantilaisesta näytelmästä.

Toht. A. R. Niemi suomalaisen kansanrunouden keräilystä 1830-luvusta lähtien.

Toht. K. J. Hidén luennoi m. m. kerran viikossa viime vuosisadan tärkeimmistä muinaislöydöistä klassillisen arkeologian alalla.

Toht. Gunnar Suolahti suomalaisen sivistyksen historiaa 18:lla vuosisadalla ja 19:nnen vuosisadan alkuaikoina.

Toht. Väinö Voionmaa syyslukukaudella Suomen historiallista maantiedettä sekä kevätlukukaudella Suomen yhteiskunnallista historiaa 19:llä vuosisadalla.

Toht. Alma Söderhjelm syyslukukaudella Direktori- ja kevätlukukaudella Konsulihallituksen historiaa.

Piirteitä kreikkalaisen naisen historiasta.

Kreikkalaisten vanhin historia peittyy sadun pimeyteen ja meidän tietomme heidän vanhimmista kultuurioloistaan on luonnollisesti sangen vähäinen. Tosin on uudempi vertaileva kielitutkimus ja kansatiede antanut meille yleisen käsityksen kreikkalaisten kultuuritilasta myöskin heidän vanhimpana historian edellisenä muinaisuutenaan, sinä aikana, jolloin he yhteisestä indogermaanilaisesta alkukodista muuttivat asumaan heidän mukaansa kutsuttuun maahan. Mutta tämän ajan yksinkertainen, puoleksi nomaadinen paimentolaiskansa, jonka pääelinkeinona oli karjanhoito, joka eli väliaikaisesti rakennetuissa majoissa ja pukeutui eläinvuotiin, joka valmisti työkalunsa puusta ja kivestä — tämä kansanheimo eroaa melkoisesti niistä germaanilaisista heimoista, joita historian koittaessa tapaamme Hellaassa ja Vähän Aasian eri osissa asuvina, ja se historiallinen kehitys, joka on edellisen ja jälkimmäisten välillä, on meille tuntematon.

Nykyisen historiatieteen mukaan alkaa Kreikanmaan historia varsinaisesti niinkutsutulla Mykenalais-aikakaudella, josta uudenaikaiset arkeoloogiset tutkimukset ovat antaneet meille jotakuinkin tarkat tiedot, ja joka osoittaa mitenkä korkeaan aineelliseen kultuuriin kreikkalaiset olivat kehittyneet jo ajalla, joka on ehkä tuhat viisisataa vuotta ennen meidän ajanlaskuamme. Ulkonaisessa suhteessa ei näet se kultuuri, joka kohtaa meitä Mykenan, Tirynsin ja Trojan raunioissa, tarjoa paljon mitä voisi kutsua primitiviseksi. Mahtavat linnoitukset, komeat ruhtinasasunnot kauniine maalauksineen ja taideteollisine esineineen, suuremmoiset hautakammiot — sellaiset muistomerkit osoittavat että Mykenalaisen ajan kreikkalaiset olivat kultuurissa jo jokseenkin pitkälle kehittynyttä kansaa.

On kuitenkin tunnettu tosiasia että aineellinen sivistys aina edistyy nopeammin kuin henkinen. Jos tarkastamme mainittua kultuuria likemmin sen henkiseen puoleen nähden, niin tulemme huomaamaan että sen kannattajat vielä monessa suhteessa ovat barbareja. Historioitsi-

jain mukaan kuvastavat homerilaiset laulut lähinnä Mykenelais-aikakauden siveellisiä käsitteitä ja tapoja. Eikä ole vaikeata näyttää, että ne kansat, joiden elämästä ja taisteluista nämät laulut kertovat vielä olivat mainituissa suhteissa barbarisella kannalla.

Seuraavilla sivuilla aijon esittää muutamia piirteitä kreikkalaisen *naisen* historiasta, silmällä pitäen etenkin vanhimpina aikoina vallitsevia tapoja ja käsityskantoja.

Vaimon asemasta alhaisempien kansojen yhteiskunnissa on sosiologein kesken ollut eri mielipiteitä. Epäilemättä liioiteltu on se mielipide, jonka mukaan alkuperäisten olojen vallitessa vaimoa pidettäisiin täydellisesti oikeuksia vailla. Mutta jos kohta vaimon asema sivistymättömien kansojen keskuudessa ei suinkaan aina ole pelkän orjan, on kuitenkin kieltämätöntä että hän, fyysillisesti heikompana olentona, aina on enemmän tai vähemmän miehen mielivallasta riippuvainen. Hänen tärkein tehtävänsä on lapsista huolen pitäminen; usein hän joutuu välikappaleeksi miehen himojen tyydyttämiselle sekä saa raskaimman työn tehtäväksensä, ja avioliittosuhteissa häntä melkein kaikkialla kohdellaan niinkuin tunnotonta omaisuutta, joka käteistä maksua vastaan annetaan eniten tarjoavalle miehelle. — Indogermaanilaiset kansat eivät muinaisina aikoina näytä paljon eronneen muista luonnonkansoista tässä suhteessa[1]), ja mitä erityisesti kreikkalaisiin tulee, antaa heidän kirjallisuutensa, ja varsinkin sen vanhin tuote, Homeron runot, meille kaikenlaisia tietoja katsantotavoista vaimon suhteen, katsantotavoista, jotka ainakin meistä näyttävät raaoilta ja alkuperäisiltä.

Homeron runojen tapauksissa on ylipäänsä vaimon merkitys sangen suuri. Olihan koko Trojan sota syntynyt vaimon tähden, aiheutunut kun se oli siitä, että Paris oli ryöstänyt Menelaon kauniin puolison Helenan. Ja se sodan välitapaus, josta Iliadi kertoo, alkaa niinkuin tiedämme sillä onnettomalla riidalla, joka orjattaren tähden syntyi Akaialaisten etevimpien urhojen Agamemnonin ja Akilleen välillä. Apollon pappi Khryses on saapunut akaialaisten leiriin ja vaatii takaisin ryöstetyn tyttärensä Khryseiksen. Agamemnon ensiksi kieltäytyy antamasta, mutta sittenkun vihastunut jumala yhdeksän päivää on lennättänyt ruton turmiollisia nuolia hänen kansaansa vastaan, suostuu hän siihen, kuitenkin sillä ehdolla, että Akilles sen sijaan myöntää hänelle lemmikkijalkavaimonsa Briseiksen, mikä taas aiheuttaa molempien urhojen välien rikkoutumisen [2]). Kuitenkaan emme saa kummassakaan tapauksessa olettaa mitään jalompia sym-

---

[1]) Katso *Hirt*, Die Indogermanen, p. 444 *sg.*

[2]) *Il.* I, alku.

paatisia tunteita äärimmäisenä syynä siihen suurenmoiseen vaikutukseen, jonka yksinkertainen vaimonryöstö saattoi aiheuttaa. Yhteiskunnassa, jossa vaimoa pidetään miehen omaisuutena itsenäistä persoonallista arvoa vailla, käsitetään tietysti jokaista häntä kohtaan tehtyä väkivaltaa etupäässä oikeudenloukkauksena sitä miestä vastaan, joka hänet omistaa. Helenan ryöstäminen oli sekä vierasystävyyden lakien rikkomista että samalla solvaus kuningas Menelaosta ja koko hänen kansaansa vastaan, rikos, joka oli kostettava. Ja samaten syy Akilleen »turmiota tuottavaan vihaan» ei suinkaan ollut mikään todellinen rakkaus Briseikseen, joka tuskin oli hänen sydäntään lähempänä kuin joku lemmikki-koira tai lemmikki-hevonen olisi ollut, vaan niinkuin hän itsekin sanoo, harmi sen verisen häväistyksen johdosta, jonka Agamemnon oli hänelle tuottanut kaikkein akaialaisten nähden[1]. Ja tämä häväistys ei ole silläkään sovitettu, että Agamemnon vihdoin lepyttääkseen vihastunutta urhoa, tarjoaa hänelle Briseiksen ohessa seitsemän muuta »käsityötaitoista» neitoa sekä hevosia, kattiloita ynnä muita arvoesineitä[2].

Homerolaista vaimoa itse asiassa kaikkialla verrataan muuhun kallisarvoiseen omaisuuteen, jonka mies voi voittaa. Sotasaaliina otetut orjattaret esiintyvät myös etevimpinä palkintoina niissä kilpailuissa, joita kreikkalaiset urhoot toimeenpanevat keskenänsä[3]. Neitonen, »taitava kaikenlaisessa käsityössä», »kahden härkäparin arvoinen», on kiiltävän raudan sekä härkä- ja muulivaljakoiden ohessa palkintona esim. niissä kilpailuissa, jotka Akilles toimeenpanee kuolleen ystävänsä Patroklon kunniaksi[4]. Tämän ajan barbaarinen katsontokanta käy selville myöskin siitä kohtelusta, mikä tulee vaimojen osaksi vihollisen kaupungin tultua valloitetuksi. Heidän henkensä kyllä säästetään mutta sehän on helposti selitettävissä, koska he ovat kallisarvoisinta saalista mitä voitetulta viholliselta saattaa saada; mutta sen sijaan jää heidän kohtalokseen tulla laahatuksi kauas vieraaseen maahan, jossa he saavat palvella tulevia herrojaan orjattarina tai jalkavaimoina[5]. Ja tätä kovaa onnea saavat kokea korkeasukuisten urhojen puolisot yhtähyvin kuin alhaisin palveliatar. Siinä mieltä liikuttavassa kohtauksessa, jossa Hektor, profeetallisesti ennustaen Ilionin pikaista kukistusta, sanoo jäähyväiset Andromachelle, surkuttelee hän etenkin tämän tulevaa kohtaloa, »kun kuparilla pansaroitu Akaialainen | vie sinut kyynelsilmäi-

[1] *Il.* I. 355—6, IX, 646—8.
[2] *Il.* IX, 128—31.
[3] *Il.* VIII, 290.
[4] *Il.* XXIII, 704—5, cfr. ibid. 260—1.
[5] *Il.* IX, 590—5. VI, 426. XVI, 831, XXII, 62.

senä pois ja ryöstää sinulta vapauden päivän; | kun toisen käskystä kangasta kudot Argoossa | tai noudat vettä Hypereian taikka Messeiksen lähteestä | ei vapaaehtoisesti, vaan kovan välttämättömyyden pakoittamana»[1]).

Kauneutta, käsityötaitoa ja älyä eli käytännöllistä ymmärrystä homerilaiset urhoot etupäässä vaativat vaimolta. Kun Agamemnon pakotetaan antamaan ryöstetty Khryseis takaisin, sanoo hän, että hän pitää häntä vieläpä omaa puolisoaan Klytaimnestreä parempana, »koska hän ei ole tätä missään suhteessa huonompi ei vartalonsa kauneuden, ei älyn eikä käsityötaitonsa puolesta»[2]). Ja kun Agamemnon tarjoo Akilleelle oman tyttärensä puolisoksi, epää hän ylpeästi tarjouksen vastaten ett'ei hän ottaisi häntä puolisokseen vaikka hän olisi kaunis kuin kultainen Kypris ja käsityötaidossa kaunosilmäisen Athenen vertainen[3]).

Että vaimon käsityötaidolle Homeron runoissa annetaan niin suuri merkitys[4]) on helposti selitettävissä. Homerilaisten hellenein, samaten kuin kaikkien barbarilais-kansojen, luonnetta kuvaavaa on heidän voitonhimonsa, joka jyrkästi esiintyy esim. silloin kun vihollinen kaupunki on valloitettu, jolloin usein loppumattomia riitoja syntyy siitä, mitenkä saaliina saadut vaimot, kattilat, hevoset ja härät ovat jaettavat voittajien kesken. Aviovaimo tai orjatar on omistajalleen arvokas senkin kautta, että hän kättensä työllä kartuttaa hänen omaisuuttaan. Ja vaimon merkitys tässä suhteessa oli tietysti suuri etenkin aikana, jolloin melkein kaikki jokapäiväisessä elämässä tarpeelliset kalut, ja varsinkin kaikki vaatteet, valmistettiin kotona, miehen, vaimon, tyttärien ja orjattarein kesken. Kreikkalaisen vaimon tärkein toimi vanhempana aikana näyttää myös olleen huolen pitäminen värttinästä ja kankaasta, joissa töissä vaadittiin taitoa etenkin tulevalta aviovaimolta.

Selvimmin ehkä kuitenkin alkuperäinen käsityskanta vaimosta on havaittavissa niistä tavoista jotka olivat yhteydessä kihlauksen ja avioliiton kanssa, missä suhteessa muinaiset kreikkalaiset ennen kaikkea ovat verrattavat muihin luonnon kannalla oleviin kansoihin.

Alhaisemmassa kultuurissa esiintyy kaksi päämuotoa avioliiton solmimiseen nähden: se tapahtuu joko ryöstön taikka oston kautta. Mies joko ryöstää itselleen vaimon vieraasta perheestä tai heimosta, tahi

[1]) *Il.* VI, 454—8.
[2]) *Il.* I, 113—15.
[3]) IX, 388—90.
[4]) *Il.* I, 115; IX, 128, 390 j. n. e.

hankkii hän itselleen morsiamen rauhaisalla tavalla ostamalla hänet isältään tai miespuolisilta omaisiltaan määrättyyn hintaan. Ylipäänsä otaksutaan että edellinen tapa on alkuperäisempi ja että se vähitellen on kehittynyt jälkimäiseen. Mutta on varsin epäiltävää onko milloinkaan löytynyt inhimillisen yhteiskuntaelämän astetta jolloin vaimoja olisi hankittu yksinomaisesti ryöstön kautta. Pikemmin näyttää todenmukaiselta, että vaimonryöstöt ovat ainoastaan välitapauksia alhaisten kansojen kesken, joiden elämässä sodat, ryöstöt ja rosvoamiset ovat jokapäiväisiä ja kuuluvat miesten eniten kiitettäviin tekoihin. Vaimojen puute omassa yhteiskunnassa sekä vastenmielisyys solmia avioliitto läheisen sukulaisen kanssa vaikuttaa luonnollisesti, että monessa tapauksessa haetaan vaimo vieraasta heimosta, jolloin usein tuntuu mukavammalta ottaa hänet väkivallalla kuin rauhallisen sopimuksen nojalla. Joka tapauksessa on varma, että nykyisten luonnonkansojen kesken vaimonosto-tapa on vallitsevana. Jos omaisuussuhteet ovat niin alkuperäiset että varsinaisista ostoista ei voi tulla puhe, hankitaan vaimot usein vaihtokaupalla tahi siten, että kosija, sen sijaan että hän maksaisi määrätyn hinnan morsiamestaan, joksikin ajaksi astuu palvelukseen hänen isänsä luo, tapa, joka vanhan testamentin mukaan tilapäisesti esiintyi esim. heprealaisilla [1]).

Mitä erittäinkin kreikkalaisiin tulee, niin vaimonryöstöt vanhimpina aikoina eivät suinkaan näytä olleen heillä tavattomia niinkuin jo kertomus Helenan ryöstämisestäkin osoittaa. Doorialaisista etenkin Plutarchos nimenomaan lausuu [2]) että he hankkivat itselleen vaimoja ryöstöllä, ja Dionysius Halikarnassiuksen [3]) mukaan olisi tämä muinoin ollut yleisenä tapana muillakin kreikkalaisilla. Voimme myös helposti ymmärtää että sotilasvaltiossa sellaisessa kuin Sparta, jossa urhollisuutta, rohkeutta ja miehuullisia urotöitä aina pidettiin arvossa, katsottiin hyvin kiitettäväksi teoksi että nuori mies rohkean ryöstön kautta hankki itselleen morsiamen. Mutta tuskinpa on Spartalaisilla tai muillakaan kreikkalaisilla vaimonryöstö milloinkaan esiintynyt ainoana avioliiton solmimisen tapana. Päinvastoin on todennäköistä että kreikkalaisilla niinkuin muillakin indogermaanilaisilla kansoilla [4]) tämä etupäässä

[1]) Avioliitosta primitiivisten kansojen kesken vert. esim. *Westermarck*, History of Human Marriage p. 389 *sg*. *Sutherland*, Origin and Growth of the Moral Instinct, I, ch. VIII p. 190. *Starcke*, Den primitiva Familjen.

[2]) *Plut*. Lucurg. cap. 15.

[3]) *Dion*. *Halic*. II, 30.

[4]) Vide *Schrader*, Reallexikon der Indogerm. Alterthumskunde, u. *Ehe*, *Brautkauf*, *Raubehe*. *Hirt*, Die Indogermanen, p. 416.

tapahtui ostolla, siten että mies tulevasta vaimostaan hänen isälleen tai holhoojalleen maksoi niin ja niin monta härkää tahi muuta kallisarvoista esinettä. Siten Aristoteles nimenomaan sanoo että »muinaiset kreikkalaiset ostivat vaimoja toisiltaan»[1], ja etenkin Homeron runoista voimme lähemmin tutkia tätä tapaa.

Homerolaisen naisen antaa hänen isänsä — tai jos tämä on kuollut hänen lähin miespuolinen sukulaisensa — miehelle määrättyä sovittua maksua vastaan (ἔδνον), jona tavallisesti on karjaa tai muuta omaisuutta[2]. Jo lisänimi ἀλφεσίβοια, »härkiä tuottava», joka tavallisesti annetaan naimattomille neidoille, osoittaa että tytär oli isällensä arvokas myös sen kautta että hän naimisellaan kartuttaa hänen omaisuuttaan. Kuitenkin on kai otaksuttava että muinaiskreikkalaisilla niinkuin muillakin alhaisemmilla kansoilla neidosta suoritettu maksu samalla kertaa oli sen taloudellisen vahingon korvausta, jonka neidon poisantaminen tuotti isälle, etenkin siihen suureen merkitykseen nähden mikä annettiin vaimon käsityötaidolle. Joka tapauksessa tietysti ei nuorella naisella ollut mitään määräysvaltaa tässä asiassa, ja tulevaan aviomieheen nähden oli se näkökohta tärkein, kuinka suuren hinnan hän saattoi maksaa morsiamestaan. Jos useampia kosijoita ilmaantui, tuli kilpailussa varmasti voittajaksi se, joka tytöstä tarjosi eniten. Kun Odysseus haaksirikkoisena saapuu faiakein maahan ja kohtaa Antinouksen tyttären Nausika'n, kiittää hän sitä miestä onnelliseksi, joka veisi tämän puolisonaan kotia, »tarjottuaan hänestä enemmän lahjoja kuin hänen kilpakumppaninsa»[3]. Ja niiden monien kosijoiden joukossa, jotka Odysseyn poissa ollessa julkeilla avioliitontarjouksilla ahdistavat hänen puolisoaan Penelopea, on Eumaios hänen isänsä ja veljensä mielestä etevin, koska »hän voittaa kaikki kosijat lahjojen tarjoomisessa ja yhäti hintaa korottaa»[4].

Vaimon ostamistapa on kuitenkin verrattain aikaisin poistunut Kreikanmaalta. Jo ennen Solonin aikaa näyttää se tapa päässeen valtaan, että mies, sen sijaan että hän olisi maksanut niin ja niin monta härkää tai lammasta morsiamestaan, päinvastoin tämän ohessa *sai* lahjan hänen isältään tai omaisiltaan. Kreikkalaisten, niinkuin muittenkin kansojen keskuudessa on myötäjäissysteemi seurannut vaimonosto-systeemiä. Syvintä syytä tähän muutokseen ei ole vaikea löytää. Ei ole tarpeellista tähän hakea esim. sellaista selitystä että aikana, jolloin avioeroja hel-

1) *Aristot.* Polit. II, 5.
2) Cfr. Il. XI, 244, XVI, 178, 190; *Od.* I, 277, XV, 17, 18; XIX, 529, XI, 282 etc.
3) *Od.* VI, 159.
4) *Od.* XV, 17, 18.

posti saatiin, ainakin vetoomalla miehen oman voitonpyyntöön, tahdottiin estää häntä malttamattomasti eroamasta vaimostaan, koska hänen siinä tapauksessa täytyisi antaa takaisin tämän kanssa saamansa myötäjäiset[1]) Mainittu muutos oloissa tapahtui vähitellen luonnollisena kehityksen seurauksena. Samassa määrässä kun sivistyksen kasvaessa suurempi inhimillisyys alkaa päästä voimaan yleisessä katsantotavassa ja se tunne, joka yhdistää perheen jäsenet toisiinsa, jalostuu, alkaa luonnollisesti isästä tuntua vastenmieliseltä kohdella tytärtään paljaana kauppatavarana, joka annetaan eniten tarjoovalle. Lievennystä tavassa aikaansaadaan silloin ensinnäkin sen kautta, että isä tosin ottaa vastaan tyttärestään tarjotun maksun, mutta samalla jättää ainakin osan siitä tyttärelleen myötäjäisiksi. Pian hän ei ainoastaan anna koko morsiusmaksua hänelle, vaan lisää näitä myötäjäisiä lahjalla omastakin puolestaan.

Jo Homerossa esiintyy tilapäisesti tämä muutos naimistapaan nähden. Eepoksen muutamissa paikoissa, jotka kuitenkin ehkä ovat myöhempiä lisäyksiä, on selviä viittauksia tapaan, jonka mukaan isä, ottamatta mitään maksua tyttärestään, päinvastoin antaa lahjoja hänelle myötäjäisiksi[2]). Myöskin näyttää välistä tapahtuneen, että mies antoi lahjoja morsiamelleen eikä hänen isälleen, johon mahdollisesti liikanimi πολύδωρος, »runsaasti lahjoitettu», joka annetaan Andromachelle[3]), viittaa. On vaikea tässä suhteessa lähemmin seurata kehityksen kulkua, ja luultavasti oli aika, jolloin käsitteitä »morsiusmaksu» tai »morsiuslahja» ja »myötäjäiset» ei aivan selvästi toisistaan eroitettu. Sen ohessa on luonnollista, että muutosta toisesta toiseen voi välittää monella tavalla. Kun esim. isä syystä tai toisesta katsoi tarpeelliseksi tarjota tytärtään miehelle, niinkuin Agamemnon tarjoo Achilleelle[4]), on luonnollista, ett'ei hän vaadi hänestä mitään maksua, vaan pikemmin niinkuin Agamemnon antaa lahjoja hänen myötään. Samaten saa Othryoneus Kassandran, Priamon tyttären, puolisokseen antamatta hänestä mitään morsiuslahjoja, luvattuaan astua hänen isänsä sotapalvelukseen karkoittaakseen akaialaiset Ilionin luota[5]).

Millä tavalla mainittu muutos naimistapaan nähden olikaan tapahtunut esiintyi siinä suuri askel eteenpäin kehityksessä. Vaimoa ei enään kohdeltu paljaana kauppatavarana, joka annettiin sille miehelle, joka hänestä tarjoi eniten. Kuitenkaan hän ei myöhempinäkään ai-

---

1) *Hermann*, Griechische Alterthümer, IV p. 264.
2) *Il.* IX; 147. XXII, 51; *Od.* II, 196.
3) *Il.* VI, 394.
4) *Il.* IX, 146, 288.
5) *Il.* XIII, 366.

koina saanut mitään itsemääräämisoikeutta tulevaan mieheensä nähden. Tytär naitetaan isänsä vaalin mukaan ja saa silloin myötänsä lahjan, προιξ eli φερνη[1]), jota välistä kartutetaan senjälkeen kuin avioliitosta on syntynyt lapsia[2]). Näitä »myötäjäisiä» pidetään klassillisena aikana melkein välttämättöminä. Tyttären naittaminen myötäjäisittä on isälle häpeä[3]) ja sellaista avioliittoa pidetään melkein salayhteyden vertaisena.

Myös muiden avioliiton kanssa yhteydessä olevien kysymysten suhteen esiintyy muinaisilla kreikkalaisilla sama alkuperäinen käsitystapa kuin barbaarisilla kansoilla. Sellaisilta kansoilta ei saa odottaa samoja käsitteitä siveydestä ja aviollisesta uskollisuudesta, samaa sukupuolista moraalia yleensä, kuin meidän ajan ihmisiltä. Kreikkalaiselta mieheltä vaadittiin yhtävähän uskollisuutta avioliitossa kuin sukupuolista pidättäymistä sitä ennen. Vaikkakin yksiavioisuus oli vallalla siihen määrin että ainoastaan yksi vaimo oli »laillinen» eli »avio»-puoliso, κουριδίη ἄλοχος, eli »herratar», δεσποίνα, oli kuitenkin miehen lupa pitää määrätön luku jalkavaimoja, jotka niinkuin Homeron runot osoittavat, useimmiten olivat sodassa otettuja orjattaria. Ett'ei yleinen katsantotapa suinkaan pitänyt tätä loukkaavana, sen huomaamme siitä, että laillinen aviovaimo usein antoi kasvattaa miehensä tällaisista jalkavaimoista syntyneitä lapsia omien lapsiensa ohessa[4]). Vasta myöhempinä aikoina sai attikalainen nainen oikeuden miestään vastaan nostaa kanteen uskottomuudesta, jos hän alinomaan seurustellen hetäärein kanssa silmiinpistävällä tavalla laiminlöi perhettään[5]).

Mitä kreikkalaiseen naiseen tulee on ollut eri mielipiteitä siitä vaadittiinko häneltä sukupuolista siveyttä ennen avioliittoa. Muitten indogermaanilaisten heimojen olot eivät anna meille tähän kysymykseen selvää johdatusta[6]). Mutta ainakin senjälkeen kuin hän oli naitu vaadittiin häneltä vilpitöntä uskollisuutta. Vaimon tekemä aviorikos ei ainoastaan oikeuttanut vaan vieläpä velvoitti miestä eroamaan hänestä, jolloin vaimon isän täytyi antaa takaisin hänestä maksettu rahasumma. Myöhempinä aikoina kohtasi vaimoa sen ohessa kunniattomuus[7]). Ankarampi oli kuitenkin se rangaistus joka kohtasi

---

1) *Plut.* Solon. cap. 20.

2) *Plut.* Alcib. cap. 7.

3) Cfr. *Isaios*, III, 51.

4) *Il.* V, 70—1. Cfr. *Eurip.* Androm. 224.

5) *Diog. Laert.* IV, 3, 17.

6) Herodotoon (V, 6) mukaan ei ainakaan trakilaisilta neidoilta vaadittu mitään siveyttä ennen avioliittoa.

7) ἀτιμία. Cfr *Aeschines*, I, 183.

tahi saattoi kohdata viettelijää; myös attikalainen oikeus salli atenalaisen kansalaisen rangaistuksetta tappaa sen miehen, joka oli vietellyt hänen vaimoaan, äitiään tai sisartaan [1]. Usein pääsi hän kuitenkin asiasta myös ruumiillisella rangaistuksella tai paljaalla sakkorahalla [2].

Varsinkin vanhempina aikoina tietysti rangaistusmääräykset miesten suhteen tällaisissa tapauksissa pääasiallisesti riippuivat siitä katsantotavasta, että se, joka viettelee vierasta naista, tekee väkivaltaa vieraan miehen omaisuudelle — sen miehen, jonka vaimo, tytär tai holhotti kysymyksessä oleva nainen on. Myöskin myöhemmin pidetään aviorikosta etupäässä kotirauhan rikkomisena, josta sen mukaan solvaistu mies ottaa kostoa [3]. Että se vilpittömän uskollisuuden vaatimus, joka on olemassa aviovaimon suhteen, ei lähde mistään syvemmästä käsityksestä avioliiton pyhyydestä, ilmautuu myöskin siitä, että vaimon sukupuolista yhteyttä vieraan miehen kanssa ei suinkaan pidetä minään rikollisena, kun se tapahtuu puolison tiedolla ja suostumuksella. Ja sellaiset tapaukset olivat sangen tavallisia muinaisilla kreikkalaisilla. Tuo muutamien indogermaanilaisten heimojen, samaten kuin monien nykyajan luonnonkansojen kesken esiintyvä tapa, että perheenisäntä tilapäisesti jättää vaimonsa tai tyttärensä hyvälle ystävälle, joka on vieraana hänen luonaan, ei liene kreikkalaisillekaan aivan tuntematon ollut [4]. Tärkeämpi nyt esillä olevaan kysymykseen nähden oli kuitenkin tapa, että mies, joka otaksui että hänen avioliittonsa lapsettomuus riippui hänestä itsestään, luopui aviollisista oikeuksistaan nuoremman henkilön hyväksi, jonka ruumiillisia ja henkisiä ominaisuuksia hän piti arvossa, sillä seurauksella että siten synnytettyä lasta pidettiin hänen omanansa. Sellaisten »Zeugungshelfer'ien» [5] käyttämistä ei ainoastaan yleinen mielipide hyväksynyt, vaan se myös vahvistettiin lain kautta, Athenassa Solon'in [6] ja Spartassa Lykurgon [7] aikana. Jälkimmäisessä valtiossa oli myös tapana, että jos kansalainen kaatui sodassa jättämättä jälkeensä lapsia, toinen mies määrättiin, olkoonpa hän vaikka ainoastaan orja, jatkamaan sukua vainajalle

---

1) Cfr. *Plut.* Solon. cap. 23. *Demosth.* XXII, 53. *Xenoph.* Hier. 3, 3. Katso myös *Leist*, Graecoitalische Rechtsgeschichte, p. 299.

2) μοιχαγρία, esim. *Hom.* Od. VIII, 332.

3) *Hermann*, Griechische Alterthümer, IV, p. 252.

4) Vide *Sutherland*, Origin and Growth of the Moral Instinct, I, p. 220.

5) *Schrader*, Reallexikon, s. v. *Zeugungshelfer*.

6) *Plut.* Solon, cap. 20.

7) *Xenoph.* Lac. Politeia, I, 6, 78. *Plut.* Luc. cap. 15. Cfr. *Meyer*, Geschichte des Alterthums, II, p. 90.

hänen leskestään[1]. Toiselta puolen voi tapahtua että myös vaimo korvattiin samalla tavalla jos lapsettomuus riippui hänestä. Ainakin kertoo Herodotus että eräs Spartalainen kuningas Anaxandrides ei tahtonut erota lapsettomasta vaimostaan vaan efoorein luvalla otti toisen aviovaimon huoneeseensa[2].

Ymmärtääksemme tällaisia tapoja, jotka meidän aviomoraaliamme loukkaavat, täytyy meidän muistaa mitenkä tärkeänä asiana pidetään alhaisemmalla kultuuriasteella lapsien synnyttämistä, jonka kautta omaa eloa ikäänkuin pidennetään. Lukuisain lapsien siunausta, ja varsinkin monien poikien omistamista, ovat kiittäneet kaikki vanhat kultuurikansat, ja avioliittoa, joka jäi lapsettomaksi, on sen mukaan katsottu enemmän tai vähemmän onnistumattomaksi. Sekä kreikkalaisten että muitten indogermaanilaisten kansojen keskuudessa on myös lapsettomuutta usein pidetty täysin riittävänä aiheena avioeroon[3]. Lähemmät syyt tähän taasen olivat osaksi valtiolliset, osaksi uskonnolliset. Ei ole vaikea ymmärtää, että kreikkalaisissa valtioissa, jotka aina kilpailivat keskenänsä ja muitten kansojen kanssa sotaisissa urotöissä, katsottiin tarpeelliseksi valvoa, että yksityinen kansalainen synnyttämällä monta poikaa antoi synnyinkaupungilleen reippaita sotilaita ja puolustajia. Varsinkin oli näin asian laita Spartan sotilasvaltiossa, jossa siitä syystä täysi-ikäisen miehen avioliitottomuutta vieläpä sakotettiin. Spartassa, kuten Kreikassa yleensä, olivat myös niin kutsutut vanhatpojat varsin harvinaiset; heillä muuten tuskin oli kansalaisoikeuksia ja he olivat yleisen pilkan esineenä.

Ymmärrettävää on myöskin, että valtio tahtoi pitää huolta siitä, että sille syntyisi kansalaisia, jotka voisivat toimittaa ikuisille jumalille niille kuuluvaa palvelusta, jott'ei niiden viha tuottaisi valtiolle turmiota[4]. Suurempaa hyötyä oli kuitenkin yksityisellä siitä, että hän jätti lapsia jälkeensä. Luonnonihmisen käsityksen mukaan riippuu henkilön rauha ja lepo haudassa, vieläpä koko hänen niin kutsuttu kuolemattomuutensa oleellisesti siitä, että hänen lapsensa tai omaisensa antavat hänen hengelleen kohtuullista palvelusta. Kuoleman jälkeen unohdetuksi jääminen on mitä katkerin kohtalo, josta myös kreikkalaisella oli vilkas tunto[5].

---

1) *Sutherland*, Op. cit. p. 220.
2) Herod. V, 39.
3) *Hirt*, Die Indogermanen, p. 415. *Fustel de Coulange*, Cité antique. p. 52.
4) Cfr. *Plato*, Legg. VI, 773 E' *Schoelmann*, Griechische Alterthümer, p. 562.
5) Cfr. *Hirt*, Op. cit. p. 416.

Kuten tiedämme, lausuu myös Plato valtio-opissaan ilmi mielipiteitä jotka näyttävät tarkoittavan avioliiton ja perhe-elämän siteiden hajoittamista. Varsin loukkaavalta tuntuu hänen vaatimuksensa, että niille nuorukaisille, jotka olivat kunnostaneet itseänsä sodassa tahi yleisissä kilpailuissa, olisi annettava tilaisuus pitämään vapaata sukupuolista yhteyttä kaikkien yhteiskunnan naisten, myös naitujen kanssa, koska sellaisilla miehillä oli parhaimmat edellytykset synnyttää kelpo lapsia[1]). Platoa ei ole vähän moitittu siitä, että hän vaatiessaan naisten ja lasten yhteisyyttä, puolusti seka-aviota ja hillitöntä sukupuolista vapautta. Oikeuden mukaan on kuitenkin myönnettävä, että Platon vaatimukset eivät johtuneet mistään alhaisesta käsityksestä vaimosta. Plato oli päinvastoin tässä asiassa sillä kannalla, ett'ei hän kieltänyt ainoastaan naisen henkistä vaan myös hänen fyysillisen vähemmyytensä miehen suhteen. Naisen tulisi sentähden saada sama kasvatus ja sivistys kuin miehen, pääsy valtion virkoihin, sekä myös oikeus ottaa osaa sotapalvelukseen[2]). Lausumalla sellaisia mielipiteitä, jotka vasta meidän aikamme on voinut jossain määrin toteuttaa, esiintyy Plato itse asiassa uudenaikaisen nais-vapauttamisen edelläkävijänä.

Sitä vastoin voi huomauttaa Platon vaimonyhteisyys teoriaa samaten kuin niin paljon muutakin vastaan hänen valtio-opissaan, että se on aivan epäpsykolooginen ja sentähden sisältää toteuttamatonta utopiaa. Täydellistä seka-avion tilaa ei luultavasti ole ollut milloinkaan olemassa inhimillisessä yhteiskunnassa, koska yhteys sukupuolten välillä oman luontonsa vuoksi luultavasti alusta asti on antanut aihetta enemmän tai vähemmän pysyvään avioelämään[3]). Kaikkein vähimmin ovat sellaiset löyhät yhdistykset mahdolliset sivistyneissä yhteiskunnissa, joissa sukupuolinen rakkaus, syventyneenä ja jalostuneena kultuurin vaikutuksesta, vielä suuremmalla välttämättömyydellä antaa aihetta pysyvään liittoon yhden naisen ja yhden miehen välillä. Niinkuin tiedämme ei Platon myöskään milloinkaan onnistunut toteuttaa ideali-valtiotaan, ja hänen ennakkoluulotonta käsitystään vaimosta eivät hänen aikalaisensa hyväksyneet.

Edellisestä on jo käynyt selville, että vanhempina aikoina kreikkalaisella vaimolla oli oikeudellisessa suhteessa sangen alistettu asema. Verrattuna muuhun omaisuuteen, jonka mies omistaa tahi voi ansaita, jäi hän koko elämäkseen toisten holhottavaksi, ensinnä isänsä tahi

---

1) *Plato*, Rep. V, 460 B.
2) *Plato*. Rep. V, 451 C, 457 B.
3) Katso *Westermarck*, History of Human Marriage, alku.

lähimmän miespuolisen sukulaisensa, naimisen jälkeen aviomiehensä. Jos hän tuli leskeksi, oli taasen lähimmillä sukulaisilla, tai vanhimmalla täysi-ikäisellä pojalla, oikeus määrätä hänestä. Valaiseva esimerkki tässä suhteessa on Penelope, Odysseyksen puoliso, joka, vaikka hän on jo jotenkin vanha vaimo, on poikansa holhottavana, pojan, jolla on oikeus naittaa hänet toiselle miehelle Odysseyksen kuoltua[1]). Homeron runot kuitenkin tässä kohden osoittavat edistystä vielä vanhempien aikojen katsantotapojen suhteen siinä, että vaimot saivat mennä uusiin naimisiin, mikä vanhimpina aikoina luultavasti ei ollut sallittu[2]). Muutamien indogermaanilaisten heimojen, esim. Skytein, Slavein ja Trakein keskuudessa näyttää vieläpä se alkuperäinen tapa olleen vallitsevana, että naisen täytyi miehensä kuoltua tehdä itsemurha[3]), koska luultiin, että jälkimmäinen toisessa elämässä niinkuin tässäkin tarvitsee vaimoaan. Tämä raaka tapa ei näytä kreikkalaisillekaan aivan tuntematon ollut, päättäen eräästä Pausaniaan lausunnosta, jossa mainitaan vaimoja, jotka olivat uhranneet itsensä miestensä haudoilla voidakseen heitä kuoleman jälkeen niinkuin elämässäkin palvella[4]).

Kasvava sivistys ja ihmisyys tietysti vaikutti myös käsitykseen vaimon arvosta ja hänen asemaansa yhteiskunnassa. Oikeudelliseen vallanalaisuuteen jäi hän kuitenkin kreikkalaisilla myös myöhempinäkin aikoina, ainakin Atenassa. Muutamat klassillisenakin aikana voimassa olevat lait näyttävät osoittavan että kreikkalaisen vaimon oikeudellisessa ja poliitisessa holhonalaisuudessa ei myöhemminkään tapahtunut mitään periaatteellista muutosta. Vielä Demosteneenkin aikana oli leski lain mukaan vanhimman poikansa holhottavana[5]). Attikalainen laki myös kielsi vaimoa miehensä tahi holhoojansa luvatta tekemästä kauppaa, joka arvossa nousi vilja-mediumia korkeammalle[6]). Eikä nainen liioin Ateenassa edes valistuneempanakaan aikana saattanut voittaa omaisuutta tahi periä isäänsä. Jos mies kuoli jättäen jälkeensä omaisuutta sekä yhden tyttären, kuului sekä omaisuus että tytär lain mukaan lähimmälle miespuoliselle sukulaiselle. Ja jäännöksenä ajasta, jolloin vaimot saatiin oston kautta, on kai pidettävä myös tuo klassillisenakin aikana välistä esiintyvä tapa, että henkilö kuolinvuoteellaan testa-

[1]) *Hom.* Od. I, 292; II, 223.
[2]) Cfr. *Paus.* II, 21. 9. *Hirt,* Op. cit. p. 443 *sg.*
[3]) *Schrader,* Reallexikon, s. w. *Witwe.*
[4]) *Paus.* IV, 2, 7.
[5]) *Demosth.* XLVI, 20.
[6]) *Isaios,* X, 10.

mentilla määräsi vaimonsa tahi tyttärensä hyvälle ystävälleen tai sukulaiselleen [1]).

Jos siis Ateenassa vielä kaupungin kukoistusaikanakin oltiin naiseen nähden vanhentuneiden käsitystapojen vaikutuksen alaisina, näyttää hän sitä vastoin Spartassa aikaisin päässeen jonkunmoiseen yhdenvertaisuuteen miehen suhteen. Plutarchon mukaan olisi tässä valtiossa vallinnut todellinen naisvalta, ja syyn tähän näkee hän siinä seikassa että spartalaiset useiden sotaretkiensä aikana välistä olivat pakoitetut jättämään valtion sisälliset asiat vaimojensa käsiin, jotka siten olivat päässeet suurempaan vaikutusvaltaan ja voittaneet miesten kunnioitusta ja luottamusta [2]). Myös suuri osa valtion omaisuudesta kuului olleen heidän hallussaan [3]). Jos kohta puhe spartalaisesta naisvallasta on jossain määrin liioiteltu, on kuitenkin pidettävä varmana, että Spartan vaimot nauttivat suurempaa vapautta ja arvoa kuin muun Kreikanmaan. Siellä sallittu vapaampi seurustelu sukupuolten välillä, ankara lakoonilainen kasvatus, joka samassa määrässä tarkoitti naisen kuin miehen kehitystä, jos kohta enemmän ruumiillisessa kuin henkisessä suhteessa, oli tietysti omiansa edellisessäkin herättämään harrastusta isänmaalliselle toiminnalle, seikka joka ei kuitenkaan saattanut häntä laiminlyömään kodin velvollisuuksia [4]). Tukalissa valtiollisissa tilaisuuksissa tuntuu myös spartalainen vaimo usein osoittaneen suurta rohkeutta, itsensä-uhraavaisuutta ja isänmaanrakkautta.

Muuten oli kyllä kreikkalaisilla niinkuin muillakin kansoilla yleinen mielipide se, että naisen fyysilliset ja henkiset ominaisuudet varsinaisesti määräävät hänet aivan toiseen toimintaan kuin valtiollisen elämään. Kodissa on hänen oikea toiminta-alansa. Kotoperheellisten töiden toimittaminen, kutominen, kehrääminen, neulominen, lapsista ja orjista vaarinpitäminen — siinä hänen tärkeimmät tehtävänsä [5]). Kreikkalaisissa taloissa elivät myös vaimot omaa elämäänsä, heidän huoneensa kun olivat miesten huoneista eroitetut. Mutta kotoperheellisellä alalla ymmärsi myös kreikkalainen vaimo usein tehdä itsensä melkein itsevaltiaaksi hallitsijattareksi ja vieläpä mieheensä vaikuttaa tavalla, joka ei ollut aivan sopusoinnussa hänen syrjäytetyn oikeudellisen asemansa kanssa. Akkavaltaa lienee kyllä löytynyt kreikkalaisilla niinkuin

---

1) Cfr. *Sutherland*, Op. cit. p. 271. *Hermann*, Rechtsalterthümer p. 453.

2) *Plut.* Luc. cap. 14. Agis, cap. 7 cfr. *Arist.* Oikon. II, cap. 7.

3) *Plut.* Agis, cap. 7.

4) Katso *Plato*, Legg. VII, 805—6.

5) Homeron ajasta vertaa esim. *Il.* III, 125; VI, 323-4, 489—91. Andromache myös hoitaa Hektorin hevosia, VIII, 187. Myöhempien aikojen oloista vertaa *Guhl* und *Koner*, Leben der Griechen u. Römer, p. 318 ja seur.

muillakin kansoilla, — me muistamme tarinat Sokrateesta ja hänen Xantippastaan — ja varsinkin se, joka nai rikkaan vaimon, sai usein kokea, että hänen vapautensa oli mennyt[1]).

Siitä asemasta huolimatta minkä lain kirjain myönsi kreikkalaiselle naiselle, voi myös sanoa että hän sekä vanhempina että myöhempinä aikoina ylipäänsä nautti suurempaa arvoa kuin nainen monilla muilla kansoilla vastaavilla sivistyksasteilla. Siten homerolaistakin vaimoa muutamissa suhteissa kohdellaan ihmisyydellä, jota tuskin voisi odottaa barbarilais-kansalta, sellaiselta kuin tämän ajan kreikkalaiset vielä olivat. Myöskin todellisesta rakkaudesta ja sympatiasta antavat Homeron runot monta kaunista esimerkkiä. Että sellaisia tunteita on olemassa myös sivistysasteilla, joilla — niinkuin Homerossa, vaimoa muuten pidetään alhaisena olentona, joka omasta taipumuksestaan huolimatta annetaan sille miehelle, ken hänestä tarjoo korkeimman hinnan — sen osoittaa esim. Iliadin kuudes runo, jossa kerrotaan Hektorin jäähyväisistä Andromachelle. Hyvin käsittäen että Ilion pian oli lankeava ei uros kuitenkaan sano surevansa niin paljon vanhempiensa eikä sisariensa kovaa kohtaloa kuin puolisoansa, kun kuparilla pansaroidut akaialaiset vievät häneltä vapauden päivän. Myös Andromacheessa esiintyy rakkaus Hektoriin mieltä liikuttavalla tavalla, kun hän koettaa pidättää puolisoaan taistelusta huomauttaen että tämä nyt on hänen ainoa turvansa senjälkeen kun viholliset ovat tappaneet hänen omaisensa ja hävittäneet hänen kotinsa:

Hektor, *sinä* yksin nyt olet minun isäni ja minun äitini,
sinä yksin minun veljeni, *sinä* olet kukoistava puolisoni[2]).

Toiselta puolen täytyy meidän välttää lankeemasta siihen ilmeiseen liioittelemiseen joka esiintyy väitteessä, että kreikkalaisen naisen asema oli ollut Homeron aikana ihanteellisin[3]) ja että myöhemmin siinä olisi tapahtunut huonontuminen. Muutamat tekijät ovat vieläpä tahtoneet uskotella, että siihen aikaan todellinen yhdenvertaisuus olisi ollut olemassa miehen ja vaimon suhteessa toisiinsa ja he ovat viitanneet homerolaisen yhteiskunnan puhtaisiin tapoihin ja aviolliseen uskollisuuteen vastakohtana myöhempien aikojen prostitutioonille ja hetääriioille. Jos prostitutiooni vallitsee vielä meidänkin sivistyneessä yhteiskunnassamme, todistaako tämä seikka, että vaimon asema *yleensä* meillä on huonompi kuin sivistymättömillä luonnonkansoilla, joiden keskuudessa yhteiskunnallisten olojon yksinkertaisuuden vuoksi tämä laitos on aivan

1) Cfr. Kertomus *Plut.* Themist. cap. 18. *Eurip.* Melanippe, 504.
2) *Il.* VI, 405 *sgg.*
3) Niin esim. *Hellwald* kultuurihistoriassaan II, p. 88.

tuntematon? Ollen suurimmaksi osaksi aivan perättömiä, ovat sellaiset mielipiteet ainoastaan pidettävät sen romantisen katsantotavan ilmauksina, jolla on erityinen taipumus esittää muinaisia oloja kirkastetussa valossa ja joka yleensä inhimillisessä kehityksessä luulee löytävänsä enemmän huonontumista kuin todellista edistystä. Sellaiset idealiseraavat yhteensovittamiset muinaishelleniläiseen elämään nähden joita esim. Nägelsbach tarjoo teoksessaan »Homerische Theologie» — hän käsittelee siinä myös kysymyksiä naisesta ja avioliitosta[1]) — varmaankin hyvin vähässä määrin perustuvat todellisuuteen, ja ainoastaan osoittavat, mihinkä tullaan, kun järjestöllisesti sovitetaan uudenaikaisia katsantotapoja muinaisten aikojen tapoihin ja laitoksiin.

Jo edellinen esityskin lienee jossain määrin osoittanut, että kreikkalaisen naisen asemassa aikojen kuluessa todellista edistystä tapahtui yleisen kultuurikehityksen seurauksena. Tarkempi tähän kuuluvien olojen tutkiminen klassilliseen ja hellenistiseen aikaan sen lisäksi selvitti että hellenit naiskysymyksessä samaten kuin niin monessa muussakin suhteessa kehittyivät sangen nopeastikin. Me voisimme huomata kuinka, huolimatta vanhentuneista määräyksistä, joista myös monet luultavasti käytännössä olivat vaipuneet kuolleiksi kirjaimiksi, kreikkalainen nainen yhä enemmän vapautui käytöstavan määräämistä rajoituksista ja kohosi suurempaan yhdenvertaisuuteen miehen suhteen. Tragikoissa esim. esiintyy usein vaimossa itsenäisyys ja individualismi, jota varmaankin ainoastaan korkeampi henkinen ja yhteiskunnallinen kehitys voi tuottaa. Verratkaamme Homeron vaimoja niihin naistyyppeihin jotka tapaamme esim. Sophokleen Antigoneessa tai Euripideen Medeiassa! Edellisissä kohtaa meitä tahdoton, miehestä täydellisesti riippuva omaisuuskappale, jälkimmäisissä itsenäinen ja itsetietoinen personallisuus.

Vasta myöhemmin, s. o. 4:llä ja 3:lla vuosisadalla, alkoi myös nainen suuremmassa määrässä tulla osalliseksi ajan sivistyksestä, varsinkin filosofisesta, sekä saada tilaisuutta vapaampaan seurusteluun miehen kanssa. Hetäärilaitoksella oli tosin varjopuolensa; mutta varma on kuitenkin, että juuri hetäärit ensimmäiseksi osoittivat helleneille sivistyneen naisen ihannetta ja tehokkaasti vaikuttivat kreikkalaiseen kultuurikehitykseen. Myös avioliitoista, joita todellinen taipumus oli solminut, antaa tämä aika meille esimerkkejä. Niinpä esim. Hipparkia, erään mahtavan miehen tytär, vasten vanhempiensa tahtoa nai kyniläisen filosofin Krateen, jonka opit olivat häneen tehneet vastustamattoman vaikutuksen, tapaus, joka muutamia vuosisatoja aikaisemmin

---

[1]) *Nägelsbach*, Homerische Theologie, pp 255—61.

tuskin olisi ollut mahdollinen. Diadokein taistelujen aikana oli myös vaimolla Makedoniassa ja makedonilaisissa valtioissa poliitinen merkitys jommoinen hänellä myöhemmin tuskin on ollut minkään maan historiassa. Sanalla sanoen, monet tosiasiat osoittavat, että kreikkalainen nainen itse asiassa kehittyi etevämpään asemaan kuin mikä naisella on ollut monien myöhempien kultuurikansojenkaan keskuudessa uudempinakaan aikoina.

Rafael Karsten.

„Ylellisyyden" vastustusta Uudenkaupungin seudulla 1700 luvun lopulla. *)

Anno Domini 1767 kesäkuun 21 p. pidettiin Uudellakirkolla (T. l.) kirkon- ja pitäjänkokous, jonka pöytäkirjat antavat huvittavia tietoja sen ajan raittiusharrastuksista ja kulttuurielämästä. Sellaisina ne tietysti ovat oikeutetut tulemaan julkisuuteen.

Kokouksen oli aiheuttanut 2 surkuteltavaa tapahtumaa pitäjässä, vaikka pöytäkirjat eivät mainitsekkaan mitä laatua tapaukset olivat olleet. Kysymys on epäilemättä ollut jostain juovuspäissä tehdystä rikoksesta, sillä puheessa, jolla pastori kokouksen avasi, hän vetoo siihen turmioon, jonka juopottelu aiheuttaa, »tuo niin yleinen ja karkea, niin, todella pakanallinen pahe,» josta raamattukin varottaa. Eikä vain raamattu; pastori muistuttaa, miten Kun. Majesteetti oli asetuksessaan v. 1765 kehottanut säästämään viljaa ja miten konsistoriot olivat pyytäneet pappeja toimimaan yhdistyksen aikaansaamiseksi ylellisyyttä ja komeutta vastaan; kaiken tämän vuoksi oli pastori nyt kutsunut rakkaat seurakuntalaisensa kokoon muodostamaan yhdistystä, joka vastustaisi paloviinan väärinkäyttöä, »joka jo on aikoinaan tyhjentänyt monta aittaa ja aiheuttanut maassa tuntuvan viljanpuutteen.»

Kysymyksessä ei siis ole enempää eikä vähempää kuin oikean raittiusseuran perustaminen 1700-luvulla. Huomaa kyllä, että eletään hyödyn aikakaudella, sillä päävaikuttimena yritykseen mainitaan se viljanhaaskaus, mitä viinanpoltto aiheutti. Kummaa on, että vedotaan ylel-

*) Seuraava on kirjotettu asiakirjojen johdolla, jotka herra F. A. Söderholm on kopioinut Uudenkirkon (T. l.) kirkonarkistosta aivan omasta kiitettävästä harrastuksestaan ja jättänyt prof. J. R. Aspelinille Suomen muinaismuistoyhdistyksen arkistossa säilytettäväksi.

lisyysasetuksiin, mutta muistammehan, että ylellisyysasetuksilla siihen aikaan oli mahdollisimman laaja sisällys, samoin kuin hyödyn, taloudellisen edun näkökohdilla oli suurin kantavuus. — Itse asian kulusta kertovat pöytäkirjat seuraavaa:

»Kyynelin valitti pastori sitä kammottavaa ylellisyyttä viinaan nähden jota monet harjottavat varsinkin lasten kasteissa, häissä, hautajaisissa, lukutilaisuuksissa ja n. k. »stamprior», tilaisuuksia, joissa ei vain poikia ja tyttöjä, vaan mikä on vielä kauheampaa, usein pieniä lapsia äitien käsivarsilla totutetaan juomaan, joka monelle on kaksintanut helvetin tuskan ja liekit.» Jonkinlainen keino on keksittävä, ja vaikka pastorin mielessä ei kangasta enempi eikä vähempi kuin kieltolaki, tai ainakin ehdottomasti raittiiden seura, koska »myöskin huomattavalla tavalla viljaa säästyisi leiväksi käytettäväksi,» jos kaikki luopuisivat viinan käytöstä, niin hänestä kuitenkin tällainen keino tuntui liika radikalilta, sillä se ei voisi saavuttaa yksimielistä hyväksymistä. Senpä vuoksi otettiin hänen ehdotuksestaan keskusteltavaksi rajotusten teko viinan nauttimisessa, ja kysyttiin eikö sopivin määrä olisi, että miehinen mies — »en åldrig karl» — saisi kaikissa yllämainituissa juhlatilaisuuksissa nauttia kolme varsinaista ryyppyä päivässä, eli yhden joka kerta pöytään istuessaan. Siitä miten ehdotus vastaan otettiin, kerrottakoon pöytäkirjan omin sanoin:

»Sen iloisen ja myöntyvän ilmeen tulkiksi, joka monen seurakunnan jäsenen kasvoissa oli havaittavissa, asettui usea, joista etenkin huomattiin kruununnimismies herra Christian Gaddelius ja talonpoika sekä Santion kahdestoistamies Maunu Johan Andersson, jotka arvelivat tämän viinaryyppymäärän päivässä varsin kohtuulliseksi ja toivoivat sen lisäksi sydämmellisesti, että jokainen tahtoisi noudattaa tätä kohtuullisuutta, silmällä pitäen sitä parantumatonta sielun vahinkoa, mitä ylellisyys aikaansaa.» Sittekun erityisesti kysyttäessäkään kukaan ei edellisiä mielipiteitä vastustanut, tuli ehdotus kokouksen yksimieliseksi päätökseksi. Samalla määrättiin, että joka nyt tehdyn päätöksen rikkoisi joko toiselle tarjoamalla tai itse vastaanottamalla ja nauttimalla enemmän kuin säädetty oli, sai maksaa seurakunnan köyhille 3 taaleria kuparia ryypyltä sakkoa. Erityisesti vielä huomautettiin, että säädös ei suinkaan sisältänyt, että kysymyksessä olevissa juhlatilaisuuksissa olisi pakotettu ottamaan 3 ryyppyä; jokainen oli oikeutettu olemaan aivan ilman, ja lisäksi olivat alaikäiset siihen velvotetutkin.

Edellisessä oli puhuttu vain erinäisistä juhlista, mutta nyt huomautettiin, miten moni käyttää pyhä- ja juhla-, vieläpä arkipäiviäkin mässäykseen ja juominkeihin sekä julkisissa että salaisissa kapakoissa. Tämä oli seurakunnalle «yleisesti tunnettu mutta samalla surkea tosiasia.»

Sen johdosta ehdotettiin «ja mielihyvällä huomattiin,» että ehdotusta yksimielisesti kannatettiin, että tuollaiset «sabbatin häpäisijät ja päivänvarkaat »langetettaisin 3 kuparitaaların uhkasakkoon, ja sakko tulisi kaksinkertaiseksi, jos vietti yönsäkin kapakassa. Sama sakko oli niidenkin maksettava jotka Uudessakaupungissa harjottivat niin syntistä elämää tai varsinkin monta päivää perätysten.»

Nämä säädökset ovat 7 päivää myöhemmin saarnastuolista luetut ja vastuksetta ikuisesti noudatettaviksi mielihyvällä vahvistetut ja allekirjotetut 28p. kesäk. 1767.

Rohkean askeleen olivat seurakuntalaiset näin ottaneet, mutta epäiltävää on tokko asetuksia noudatettiin. Mitään suoranaisia todistuksia siitä ei ole, mutta ainakaan ei pöytäkirjoissa mainita asetusta ehtimiseen uudistetun, kuten monia muita säädöksiä. Otaksuttava tietysti on, että sen noudattaminen huomattiin mahdottomaksi ja että se sen vuoksi ilman muuta jäi unhoon. Joka tapauksessa on tämä homma merkittävä tapaus Suomen raittiusliikkeen historiassa ja hauska kultturikuvaus 1700 luvulla.

Samoissa pöytäkirjoissa kuin ylläoleva on myös muutamia päätöksiä, jotka tarkottavat ylellisyyden rajottamista puvustossa. Niinpä eräässä kirkonkokouksessa 1700- luvun viime vuosikymmenellä päätettiin, että miehillä ei ollut lupa käyttää sellaisia sinisiä vaatteita ja niihin kuuluvia kullattuja nappeja, mitä viime aikoina oli alettu pitää. Enemmistö kyllä suostui tuohon rajotukseen, mutta päätettiin että saisi käyttää sinisiä liivejä ja alusvaatteita. Näkyy että oli koskettu arkaan paikkaan kun oli otettu esille kysymys vaatetuksesta, sillä mitä tulee esim. silkkikaulaliinoihin, jota monet miehet käyttävät, niin ei niitä saatu kokonaan kielletyksi, koska miehet eivät niistä tahtoneet luopua, vaan rajotettiin niiden käytäntö niin, että ne väriltään saivat olla vain mustia. Myöskään kysymyksessä naisten puvusta ei päästy yksimielisyyteen. Tosin kyllä naisia kiellettiin käyttämästä kaulaliinoja ja kahta silkkimyssyä, mutta seurakunta ei tullut yksimielisyyteen siinä, saivatko he käyttää kaapuja ja röijyjä, vaan alistettin tämä asia Kuninkaallisen Majestetin ratkaistavaksi.

A. M. T.

Johan Gabriel Anrep.

Ruotsin sukutieteilijöiden riveistä on poistunut tämän maan nykyaikaisen genealogisen tutkimuksen varsinainen perustaja: maaliskuun 12 p:nä kuoli Gabriel Anrep, Ruotsin aatelin sukutaulujen julkaisija.

Aniharvassa lie jo lapsuudessa herännyt sellainen varma tietoisuus luontaisista taipumuksista ja elämäntehtävästä kuin hänessä. Sillä tuskinpa 10-vuotiaana — Anrep syntyi Lekebergan tilalla Nerikessä joulukuun 4 p:nä 1821 — laati hän jo laajat sukuluettelot kotitalon rättärille ja myllärille — torpparitkaan eivät tainneet jäädä osattomiksi, ja lomahetkensä ahkeroitsi hän toimittaen sarjan kalentereita kuvitelluista ruhtinaallisista henkilöistä. Pikku Gabrielin mielikuvitus sai tässä liidellä kahlehtimattomana; niinpä käsitti kahdeksas ja viimeinen näitä kalentereita kokonaista kuusi vuosisataa, ulottuen v:sta 1876 siksi hämärään tulevaisuuteen kuin v. 2456!

Anrepin lapsuus ja nuoruus kului tyyneesti osittain kodissa, osittain Örebron koulussa. Vaan sitten kuoli isä, Lekebergan tila myytiin, ja eräänä päivänä saapuu Anrep leivän haussa Tukholmaan. Vaatimaton ylim. kanslistinvirka kaupungin polisilaitoksessa pelastaa hänet pahimmasta hädästä, ja hänen yritteliäisyytensä ja kekseliäisyytensä löytävät kohdakkoin tilaisuuden varojen kartuttamiseen. Koleran raivotessa Tukholmassa 1853—1854 julkaisee nimittäin Anrep polisilaitokseen saapuvien tiedonantojen mukaan päivittäin sanomia sairastuneista ja kuolleista.

Tämän aitoamerikalaisen yrityksen seurauksena olikin se, että Anrep huoletta saattoi omistaa aikansa ja voimansa mielityölleen, ja niinpä ilmestyikin jo v. 1854 monivuotisen uhrautuvan työn tuloksena „Sveriges Ridderskaps och Adels Kalender“ sekä muutamia vuosia myöhemmin hänen suurin ja ansiokkain teoksensa „Svenska Adelns Ättartaflor.“ Tämän toimittaminen oli kysynyt kuusi vuotta — Anrepin oman tiedonannon mukaan heinäkuun 8 p:stä 1857 elokuun 13 p:ään 1863— ja sen käsikirjoitus käsitti 14,500 sivua, joihin kuhunkin tarkka tutkija oli merkinnyt kirjoittamisen päivämäärän. Painatusta kesti vuodesta 1858 vuoteen 1864.

Anrep eslintyy tällä teoksellaan uranaukaisijana. Lukuunottamatta nim. Messeniusen „Teatrum nobilitatis“- nimistä teosta on hänen sukukirjansa ensimäinen laatuaan Ruotsissa, ja se renessansin aika, joka viimeisinä vuosikymmeninä on koittanut genealogiselle tutkimukselle ja genealogisille harrastuksille yleensä, alkaa — sitä ei käy kieltäminen — juuri Anrepin teoksen ilmestymisellä, ollen itse teossa sen luomalle perustalle rakennettu.

En tahdo tällä väittää, että Anrepin sukukirja olisi laatuaan moitteeton. Päinvastoin on jokainen tutkija, joka lähemmin on syventynyt sen sisältöön, tuskaantunut sen yhä taajemmin esiintyviin virheellisyyksiin, sen erehdyksiin ja — tunnustettakoon se suoraan — sen aitoanrepilaisiin muodottomuuksiin (esimerkkejä: Carl Henrik Falkenberg, nainut isänsä orpanan tyttären — Barbro Fleming, nainut tätinsä miehen veljen pojan — Carl Henric Sparre, nainut „sin kusins mans sysslings dotter“ j. n. e. loppumattomiin); hän käy tästä epäröiväksi, huomaa olevansa epävarmalla perustalla ja on kernas kieltämään Anrepin teokselta sen arvoa.

Syy tähän ei ole yksin Anrepin. Meidän on nimittäin muistaminen, että tämä sukukirja tuskin on muuta kuin painettu jäljennös Ruotsin ritaritalossa 1850- luvulla säilytetyistä sukutauluista, jos kohta siinä osittain ilmeneekin julkaisijan omia lisäyksiä. Kirjava kokoelma asiapapereita, eri henkilöiden kokoomia, eri aikoina koottuja, vasta- aateloittujen omia sukuselvityksiä, osittain säädyn yksityisten jäsenten keräilemiä muistiinpanoja, yhdistetyt ja järjestetyt ilman minkäänlaista kriitillistä käsittelyä, puhumattakaan yhtenäisestä metodista ja lähteiden luotettavaisuuden tarkastamisesta.

Parempaa en saata sanoa ritaritalon kokoelmain toisesta ryhmästä n. s. ammattigenealogien: Peringsköldin, Åkersteinin, Stiernmanin, von Schantzin sukuluetteloista. Hajanaisia muistiinpanoja, jotka perustuvat vanhoihin, tarkastamattomiin tradioneihin ja epäkriitillisiin arveluihin; mielikuvituksen luomia, jotka vuosisatain vieriessä ovat saaneet genealogisten tosiasiain muodon ja jotka sellaisina on sijoitettu sukutauluihin.

Meidän ei ole käsittäminen niin, että Anrep sokeasti olisi luottanut ritaritalon sukuluetteloiden ehdottomaan todenperäisyyteen. Hän päinvastoin oli ensimäinen tunnustamaan ne monissa kohdissa virheelliseksi ja epäluotettaviksi; mutta kun hän tietojensa mukaan halusi korjata huomaamansa erehdyttävät virheet, täytyi hänen käydä kovaa taistelua ritaritalon konservativista johtokuntaa vastaan. Sukukirjan moniaita puutteellisuuksia älköön siis luettako yksinomaan Anrepin viaksi. Totta on kyllä, että hän ei alistanut ainestaan systemaattisen, kriitillisen tutkimuksen alaiseksi, mutta toiselta puolen: jos hän sen olisi tehnyt, olisivat Ruotsin aatelin sukutaulut arvatenkin yhä vielä painamatta.

Sillä ritaritalon sukutaulut vaativat vielä suunnatonta seulomistyötä. Nykyään elävien aatelisten sukujen kehitystä ovat tosin Wrangel ja Bergström,

jatkaessaan vuodesta 1857 lähtien Anrepin työtä, ansiokkaasti valaisseet, vaan kaikki muut ritaritalon arkistossa olevat kokelmat ovat kokonaan uudestaan järjestettävät, kokonaan uudestaan tarkastettavat jos mieli niitä kerran painossa-monistella.

Ritaristo ja aateli onkin huhtikuun 10 p:nä 1905 pitämässään kokouksessa päättänyt ritaritalon johtokunnan käytettäväksi asettaa kolmeksi vuodeksi eteenpäin myönnetyn 700 kruunun suuruisen määrärahan sukutieteellisten oikaisujen ja lisäysten lunastamiseen, sekä sen lisäksi 1908-vuoden aatelikokoukseen asti 6000 kruunua, josta määrästä vuosittain maksettaisiin 1600 kruunua genealogille ritaritalon sukutaulujen kriitillisestä järjestämisestä ja 400 kruunua puhtaaksikirjoituksesta, painatuksista y. m. syntyvien menojen korvaamiseksi. Täten onkin mielestäni Ruotsin aateli parhaimmalla tavalla jatkava Anrepin suorittamaa suurisuuntaista elämäntyötä.

Mainitsin jo Anrepin aatelikalenterin, joka on ensimäisiä laatuaan maailmassa ja jota vanhin laitos ilmestyi v. 1854. Se herätti ensi esiintymisellään kaikkialla vaan välinpitämättömyyttä ja epäluuloa — parhaimmassa tapauksessa. Se nosti ylhäisten naisten piireissä närkästymisen myrskyn, ja runoin ja suorin sanoin purkasivat kreivittäret ja paronittaret kiukkunsa Anrepiin ja hänen „kirottuun mustaan kirjaansa."

Mutta Anrep ajatteli Goethen tavoin: „Gegen die Kritik kann man sich weder schützen noch wehren; man muss ihr zum Trutz handeln, und das lässt sie sich nach und nach gefallen;" hän kantoi miehuullisesti häpeänsä ja pettymyksensä. Monta vuotta kului, monta ankarata iskua iskettiin ennenkuin Anrep voitti yleisön myötätunnon ja ymmärtämyksen puolelleen. Arvostelut muuttuivat vähitellen suopeammiksi, ja Anrep näki ilokseen kiivaimpienkin vastustajainsa tunnustavan hänen työnsä arvon ja merkityksen. Niinpä kirjoitti muuan näitä joitakuita vuosia takaperin seuraavat sanat: „Vaikken personallisesti siedä jalosuk. hra J. G. Anrepia, en kuitenkaan malta jättää sanomatta, että järjestely julkaisemassanne kalenterissa, lähtien suvun päämiehestä ja asteettain seuraavista perheenisistä, on koko joukon parempi kuin kaikki „Adelsfanenumreringar" joksi noita uusia päähänpistoja sanotaan."

Nämä „uudet päähänpistot" tarkoittavat nähtävästi K. K:son Leijonhufvudin v:sta 1899 alkaen toimittamaa ansiokasta, «Svensk Adelskalender»- nimistä julkaisua; sen ja Anrepin kalenterin kesken sukeutui alusta pitäen kiivas kiista, joka päättyi vasta v. 1904 Anrepin väsyneenä ja kyllästyneenä jättäessä tehtävänsä toisiin käsiin.

Anrepin monista muista teoksista mainittakoon tässä vaan „Svenska Släktboken," jota vv. 1871—1882 ilmestyi kolme osaa.

Uranaukaisijoiden elämäntyölle annetaan monasti tunnustus ja arvo vasta heidän hautakummullansa. Gabriel Anrep, joka hänkin urallansa hiihti uudet ladut, sai tuskin elämässään osakseen muuta kuin pettymystä. Itse sanoi hän

muistellessaan vierineitä vuosia: «Kamp har det varit alltifrån början.» Mutta taistelua, joka on vienyt voittoon, ja Gabriel Anrepissa näkee nykyaika ruotsalaisen genealogisen tutkimuksen perustajan, sen tietorikkaimman ja määrätietoisimman edustajan.

A. Wilskman.

Suomen historiaa valaisevaa.

G. M. Armfeltin raportti Elgön ottelusta 17$^{30}/_{9}$89.

(S. V. A. Asiakirjoja vv:lta 1788—1790, II).

Julkaisi *A. W—n.*

Venäjän laivasto oli syyskuun 18 p:nä 1789 pakoittanut amirali Rajalinin komentaman, Helsingin-Hankoniemen välistä rannikkoa suojelevan ruotsalaisen laivaston peräytymään Barösundista osittain Inkoon lahteen, osittain itäänpäin aavalle selälle, miehittänyt ja varustanut Barösundin itäpuolella sijaitsevan Elgön saaren ja uhkasi nyt Inkoossa olevia varastoaittoja samalla kuin se ruotsalaisilta katkaisi yhteyden mereen, itse esteettömästi saattaen hätyyttää turvattomia rannikkoseutuja.

Eversti G. M. Armfelt oli syyskuun keskivaiheilla osastoineen saapunut Helsinkiin matkalla itärajalle, jossa hänen oli määrä liittyä kuninkaan armeijan vasempaan siipeen. Hänelle saapui nyt syyskuun 19 p:nä tieto venäläisen laivaston hyökkäyksestä[1]) ja vielä samana päivänä käsky päämajasta kiireimmän kautta palata Inkooseen estämään venäläisten maihinnousua. Syyskuun 21 p:nä olikin jo Armfelt osastoineen asettunut Inkoon kirkonkylään.

Tosin torjuivat majuri v. Vegesack ja kapteni Silfversvärd pari venäläisten maahannousemisyritystä Svartbäckin ja Långvikin kohdalla,[2]) vaan silti ei Armfeltin asema kuitenkaan ollut parhaimpia. Tosin nousi osaston miesluku lähes 4000 mieheen,[3]) mutta joukot oli sijotettavat pitkin puolustettavaa rannikkoa ja moneen pienempään komennuskuntaan pirstottavat.

„Jag föll då — lausuu Armfelt — på den tanken, at söka minska deras antal genom något dristigt steg.“ Syyskuun 30 p:vän vastaisena yönä valloitti hän väkirynnäköllä Elgön varustukset. Ottelu oli kuuma ja verinen — Armfelt itsekin haavoittui — mutta tarkoitus voitettiin: varustusväki karkoitettiin ja venäläisten maihinnousu tyhjäksitehtiin.

---

1) *Tegnér:* G. M. Armfelt, I, s. 309

2) *v. Schantz, G.* Historia öfver kriget 1788—1790, s. 203 seur.

3) Armfeltin osaston muodostivat 2 patalj. Neriken ja Vermlannin rykmenttiä, 2 patalj. Jemtlannin rykmenttiä, 1 patalj. Bohuslänin (ratsuttomia) rakunoja, 1 patalj. Taalainmaan varaväkeä, 1 patalj. Helsingen varaväkeä ja 3 eskadronaa henkiratsuväkeä. Vrt. *Mankell:* Ant. rörande Finska Arméens och Finlands krigshistoria, I: ss. 440—441.

Allaolevaan raporttiin, jonka Armfeltin lähetti toi päämajaan, Lovisaan, vastasi Kustaa III lokakuun 2 p:nä päivätyssä kirjeessä, lausuen m. m. seuraavaa:[1] „Ajutanttinne on kertonut minulle urotyönne, rakas ystäväni, ja ilmaissut minulle kaikki ne vaarat, joille antauduitte alttiiksi: sensijaan että kiittäisin, alan nuhtelemalla Teitä. Palveletteko mielestänne minua oikein saattaessanne minut vaaraan kadottaa erään niitä henkilöitä, joiden uskollisuuteen, toimeliaisuuteen ja intoon täydesti voin luottaa: hetkenä, jolloin hän on minulle niin välttämätön. En ilmaise Teille miten suuresti sydämmeni siitä voisi kärsiä. Päällikön tulee antaa käskynsä ja silmälläpitää määräystensä noudattamista, vaan ei ajattelemattomasti antautua surmalle alttiiksi, sillä parhaimmatkin suunnitelmat voivat useasti raueta hänen kuolemansa johdosta. Ellen erehdy, ovat nämä sanat omanne, jotka palautan Teille. Muuten olette suorittaneet kokeenne, ja voitettuanne nyt urhoollisuuden maineen, toivon Teidän ystävänne rauhoittamiseksi omistavanne itsellenne varovaisuudenkin. Näin nuhdeltuani Teitä, täytyy minun nyt lausua Teille kiitokseni. Tekonne on kaunis, rohkea, loistava ja onnellinen, ja suurella mielihyvällä näen, että taalalaisenne ovat säilyttäneet isäinsä maineen" j. n. e.

Armfeltin ruotsiksi laadittu raportti Elgön valloituksesta on kokonaisuudessaan näin kuuluva:

Alamainen raportti.

Lähetettyäni viimeisen, kuluvan kuukauden 26 p:nä päiväämäni alamaisen kirjelmän, ei ole muuta tapahtunut kuin että venäläinen laivasto alituiseen on häirinnyt minua yrittäessään laskea maihin joukkoja, joiden olisi määrä tuhota ja polttaa varsinkin Långnäsin rantamaita sekä saada jalansijaa Knipholmalla. Tämä kaikki ei ole onnistunut, ja kostoksi olemme sekä minä että kalerit saaneet kestää pommituksen, mikä sekään ei johtanut toivottuun tulokseen. Karkulaisten tiedonannoista selvisi minulle, että venäläisten joukot olivat harvalukuiset vaan samanluontoiset kuin heidän sotaväkensä yleensä, voidessaan lyhyessä ajassa näyttäytyä useassa eri paikassa. Pälkähti silloin päähäni tuuma vähentää heidän mieslukuaan ryhtymällä rohkeaan kaappaukseen, ja huomioni sattui silloin Elgö (Elgsjö)-saareen, jossa olimme menettäneet patterin venäläisten vallatessa Barösundin ja jossa he sittemmin olivat luoneet päävarustuksensa ja vallittaneet (retrancherat) sen; siellä majaili useimmiten 4 — 500 miestä. Päätin karkoittaa (delogera) heidät, mukanani pieni osasto komentamastani sotavoimasta, ja sovin kalerien kanssa siitä, että minut yöllä kuljetettaisiin niiden soimissa (espingar) ja pursissa paikalle. Tänään kello 1 sydänyön jälkeen lähdin liikkeelle; miltei käyttökelvottoman tien takia ei etujoukkoni tavannut vihollisten vartioita klo ¼ 5:ttä aikaisemmin. Oppaani, pelon valtaamina, eksyttivät metsässä osan joukkoani, joka pilkkopimeässä ei itse voinut sieltä opastautua. Niinpä minulla, ehtiessäni linnoituksen tykkien juurelle, ei ollut käytettävänäni muuta kuin 200 miestä, koska kapteni Rappolt, jonka osastoineen oli määrä saattaa vasen siipeni järjestykseen (netoiera), oli pakoitettu karkoittamaan (repousera) viholliset niiden rannalle kaatamastaan tiesulusta. Silloisessa asemassani oli peräytyminen vaarallisempaa kuin hyökkäys; niinpä päätin pistimet tanassa vallata varustuksen, jossa vihollisia sinä hetkenä ei mahtanut olla kovinkaan runsaasti neljättäsataa miestä. Yksityiskohdat jätän kaikki

[1]) *Konung Gustaf III:s. Skrifter,* VI: ss. 237—239. „Votre aide de camp, mon bon ami, m'a apporté la nouvelle de vos exploits, et m'a dit tous les dangers auxquels vous avez été exposé: au lieu de vous remercier de ce que vous avez fait, je commencerai par vous gronder". j. n. e.

kertomatta ja saanen suurimmaksi ilokseni ilmoittaa Teidän Majestetillenne, että me puosessa tunnissa olimme anastaneet vihollisten aseman, ajaneet melkoisen osan heitä vuoren rinnettä alas järveen, jossa venäläiset osittain hukkuivat, osittain ammuttiin kuoliaiksi, anastimme 56 vankia, aliupsereja ja rivimiehiä, sekä kaksi upseria, jotka tuokion kuluttua kuolivat haavoistansa, laskimme seitsemättäkymmentä kuollutta sekä linnoituksessa että sen edustalla, saimme käsiimme paloviinavaraston, runsaasti sotapukuja, 250 kivääriä ja 8 24-naulaista tykkiä, jotka ummistettiin, sekä hävitimme venäläisten vallitukset. Näin karkoitettuani venäläiset Elgöstä, jätin sinne kalerien suojaaman vartioston ja vetäydyin muine joukkoineni tänne takaisin, koska tärkein tehtäväni (hufvud-Objet) on puolustaa aittoja. En rohkene Teidän Majestetiltanne salata tämän kahakan olleen sangen verisen, vaikkakin onni oli Teidän Majest:inne aseille suopea ja menestyksemme kohtalainen. Kolme linjalaivaa ja yksi tykkipursi (Bomb-Kitz), jotka kolme tuntia ristitulessa singahuttivat meihin raehaulia ja pommeja, sekä vallitusten järeät tykit — meillä kun vaan oli pistimemme ja lisäksi paljoa pienempi voima — selittänevät syyn viiden haavoitetun upserin, neljän aliupserin, kahdentoista kuolleen ja 46:n leveämmin tai vaarallisemmin haavoitetun sotilaan menettämiseen. Kapteni de Freseltä Tersmedenin jääkäreistä on sääri poisammuttu; hänellä on edelleen kaksi vaarallista haavaa käsivarressa. Kapteni Lundstedtilla samaa joukkoa on kuusi pajunetinpistoa ruumiinsa eri osissa. Luutnantti Bratt'illa, hänkin samaa osastoa, arkaluontoinen haava käsivarressa. Vihreiden rakunojen majuri Bildtiltä on oikea sääri katkaistu. Kapteni Tilas samaa rykmenttiä on saanut lievän pistinhaavan kasvoihinsa. Näiden upserien kohtalo todistaa kylläkin heidän reipasta esiintymistään, ellen katsoisi päällikön ensimäiseksi velvollisuudeksi valtaistuimen eteen ilmituoda totuutta ja oikeutettuja ansioita, lisätessäni, että he rohkeuden ja kylmäverisyyden ohella ovat osoittaneet erinomaista taitoa. Saman kiitoksen ansainneina ilmoitan edelleen vapaaherra Vegesackin, kapteni Rappoltin ja kapteni Schultzin sekä luutnantti Baumanin, kapteni Steuchin ja ajutanttini Paynen.

Upserit, jotka ottivat tähän otteluun osaa ja joiden nimiä en tässä ole maininnut, olivat kukin tahollaan osallisina sen onnelliseen ratkaisuun, samoin kuin Vihreiden rakunojen aliupseri von Brömsen, joka ensimäisenä ryntäsi sisimmän varustuksen vallille.

Täten täytettyäni mieluisen velvollisuuteni ja laskettuani vilpittömän uskollisuuden ja ansion Kuninkaani eteen — Kuninkaan, jota useista syistä aina oli samalla tavoin palveltava — rohkenen osastoni puolesta alamaisuudessa lisätä utteruutemme parhaimmaksi palkaksi katsovamme Teidän Majestetinne suosion ja oman tyydytyksemme. Inkoon kirkonkylässä, Syyskuun 30 p:nä 1789.

G. M. Armfelt.

Koski-Jaakon suomenkielinen ansioluettelo vuodelta 1767.

Kun Pielisjärven kirkkoherra Jaakko Stenius-vanhempi, joka kansan keskessä kulki Korpi-Jaakon nimellä, oli kuollut, pyrki Pielisjärven kirkkoherraksi hänen samanniminen poikansa, tunnettu nimellä Koski-Jaakko. Käytännöllisenä pappina ei Jaakko Stenius-nuorempi ollut lainkaan palvellut, mutta pääsi silti vaaliin muitten ansioittensa perustuksella. Seuraava asiakirja on kopioitu siitä Porvoon tuomiokapitulin kirjeestä jossa Pielisjärven seurakunnalle mainitusta kirkkoherran vaalista ja vaalipapeista ilmoitetaan. Julkaisemme tässä ainoastaan Jaakko Steniusta koskevan osan.

Sille kunnian arvoisellen ja Christillisellen Jumalan Seurakunnallen, toivotetaan siunaus ja terveys!

Koska Consistoriumi nyt on ottanut eteensä ne toimituxet, joidenga cautta se, kirkkoherran Jacob Steniuxen kuoleman cautta tässä seurakunnassa nyt auki oleva kirckoherran sia jällensä haldian saisi, nin on Consistoriumi andanut tykönänsä muistohon

tulla ja koettelemuxen tekemiseen käskenyt seuraavaiset ansainneet ja kelvolliset papismiehet, jotka sitten seurakunnan vapaan valitsemisen ala jätetän, nimittäin — — — —

— —

2:o Gymnasiumin Adjuncti Magister Jacob Stenius, joca monivuotisen olonsa perästä Kuningallisten Akademiain tykönä Upsalassa ja Turussa ja sen alla saadun merkillisen kelvollisuuden tähden w. 1755 jälkeen osotettuin merkien syvästä opistansa on asianomaisten täydellisellä mielisuosiolla tullut Philosophian Candidatixi julistetuxi. Jonga jälkeen hän 18 päivänä Heinä Kuusa w. 1757 on cutsuttu, että niincuin Mechanicus eli suurten rakennusten mahtimies edesseisoman sitä Kuningalliselda Majestätildä Armossa käskettyä kosken sivomisen vircaa Biörneborgin läänissä, jossa hän 26 p. Huhti Kuuta w. 1759 on tullut muutetuxi Cainuusen oleman päällysmies saman työn ylitse. Jonga päällen hän edespäin coetellun kelvollisuuden ja perustetun coettelemuxen vuoxi nijssä opin osissa, jotca suurten Rakennusten ja Wjsasten Wesikonstien mahtin tulevat on asianomaisilda nimitetty oleman Magisteri Docens eli opettaja-Magisteri nimitetyissä tiedoissa Turun Academian tykönä ja sinä 13 p. Elo Kuusa 1760 tähän vircaan corkeilda asianomaisilda asetettu. Ilman sitä on hän myös v. 1762 lähettänyt Kuningallisen Tiedon-Academiaan vastauxen yhden palcan lupauxella uloslähetetyn Kysymyxen päällen: Syistä nijttujen sammaldumiseen ja kuinga Sammal parhaittain taiten ulosjuritta, joka vastaus on kuningallisen Academian tygönä nin suureen cunnian arvoon pääsnyt että se on voittanut sen luvatun palcan, jonga cautta hän on jättänyt kumoon lyömättömät todistuxet hankitusta hyvin laviasta opistansa Huonen hallituxen tiedossa ja niisä viisauden haaroissa, jonga päällen se itsensä perustaa, ollen hän päällisexi Kuningallisen Majestätin Armollisimman asetuxen jälkeen sijtä 11 päivältä Marras Kuusa edesmennenä vuonna otettu Gymnasiumin Adjunctixi täällä, jonka viran päällä hän sinä 10 päivänä vijmein kuluneessa Elo Kuusa sjhen P. Saarnavircaan vihittiin. — — — — — — — —

— —

Me olemme sen kunnia arvoisen Seurakunnan Palveluxeen velvolliset ja hyväntahtoiset palveljat.

Gabriel Fortelius

Anders Kraftman. Johan Borgström. Gust. Orraeus. Elias Agander. Borgo d. 3 Septembris 1767.

Toimitetussa vaalissa sai Jaakko Stenius sitten seurakunnan yksimielisen kutsumuksen Pielisjärven kirkkoherraksi. Hän olikin isänsä työn kelvollinen jatkaja. Yli neljäkymmentä vuotta oli kän Pielisjärven pappina ja varmaan eivät pielisjärveläiset koskaan katuneet että valitsivat Koski-Jaakon Korpi-Jaakon sijalle.

A. R. C.

Miten Suomessa 1600-luvulla valittiin edusmiehiä talonpoikaissäätyyn? v. 1617 annetussa „valtiopäiväjärjestyksessä“ ei määrätty mitään edusmiesten vaalista herrainpäiville, mutta kuninkaalliset kirjeet ja asetukset myöhemmin sisälsivät tästä asiasta määräyksiä. Naumann „Ruotsin valtiomuoto-oikeudessa“ selittää näitten mukaan, että kruununvoudit ensin saivat ehdottaa ymmärtäväisiä ja hyvämielisiä miehiä talonpoikaissäätyyn ja maaherrankin tuli katsoa, että nämät edusmiehet todellakin olivat sopivia. Mutta kruununvoudit myöskin kihlakunnasta kantoivat talonpoikien edusmiesten palkan ja koettivat saada valtiopäiville miehen, joka tyytyisi vähäiseen palkkaan, niin että saisivat itse pitää jonkun osan kannetuista rahoista. Se kiellettiin v. 1672 ja säädettiin, että kihlakunnantuomari ynnä lautakunta lakimääräisissä käräjissä saavat valita taitavia ja nöyriä edusmiehiä talonpoikaissäätyyn. Samana vuonna on Äyräpään kihlakunnanoikeuden pöytäkirjojen loppuun kirjoitettu:“ luettiin kansalle kutsumus valtiepäiville ja kansa

sekä lautakunta pyysivät, että tuomari, joka parhaiten tiesi kihlakunnan asiat, sopivaan muotoon sovittaisi kansan valitukset ja muut kuninkaalle esitettävät asiat. Lautakunta yksimielisesti äänesti valtiopäivämieheksi nimismies Thomas Henrikson'in tästä kihlakunnasta." Naumannin edellä mainitussa teoksessa sanotaan, että vuodesta 1680 alkaen kansa itse sai välittömästi valita edusmiehensä, vaikka vielä oli kysyttävä maaherran hyväksymistä, mutta kansan valituksia ei tarvinnut enää toimittaa maaherran tarkastettavaksi, ennenkuin ne lähetettiin herrainpäiville. Äyräpään kihlakunnan tuomiokirjassa vuodelta 1697 on toinen tieto edusmiehen vaalista:" Kun asiasta oli keskusteltu, kysyttiin Käräjäyleisöltä, kuka valitaan valtiopäivämieheksi. Käräjäkunnan lautamiehet tahtoivat uskoa sellaisen toimen entiselle tulliherralle Herman Willandh'ille." Useammasta kohdasta en ole sen tuomiokunnan tuomiokirjoista löytänyt ilmoituksia valtiopäivämiehen valinnasta vaikka sillä vuosisadalla usein oli yleiset valtiopäivät, mutta sattuihan siihen aikaan, että useampia kihlakuntia yhdistettiin yhdeksi vaalipiiriksi, jos läänityksiä oli niin paljo, ettei yhteen kihlakuntaan ollut jäänyt monta kruunun ja perintö tilaa. Äyräpään kihlakunnassa lautakunta siis valitsi valtiopäivämiehen vielä v. 1679. Silloin ei vielä myöskään ollut sitä määtäystä, että talonpoikien edusmiehenä saisi olla ainoastaan kihlakunnassa asuva *talonpoika*," joka ei ennen ole ollut missään muussa säädyssä tai toimessa".

J. M. Salenius.

Lisätietoja Erik Laxmanista.

Kun valtionevos V. Lagus kolmattakymmentä vuotta sitte kirjoitti Savonlinnassa v. 1737 syntyneen tiedemiehen Erik Laxmanin elämäkerran, koetti hän turhaan saada tietoja siitä, missä tämä sittemmin kuuluisa luonnontutkija oli toimittanut papin virkaa ja hän jäi siihen luuloon, että Laxman olisi ollut lutherialaisten pappina jossakin seurakunnassa Aunuksen puolella. Äsken tarkastaessani justitsikollegion moninaisia asiakirjoja, joita säilytetään Suomen valtionarkistossa, tarttui katseeni Laxmanin nimeen. Antrean pitäjässä oli v. 1763 kuollut kirkkoherra Johan Lindström, ja Laxman haki tämän vainajan virkaa. Hän sitä varten lähetti justitsikollegiolle hakemuksen ynnä Viipurin tuomiokapitulin antaman todistuksen. Vaikkei hän itse jättänyt näitä paperejaan kollegiolle, ei ole niihin liitetty mitään valtakirjaa, vaan ainoastaan konsulentti eli konsuli Laubrecht-ille kirjoitettu kirje. Tässä kirjeessä, joka on päivätty Pietarissa 29 p. Heinäk. v. 1763 ja kirjoitettu, niinkuin hakemus ja tuomiokapitulin antama todistuskin, saksan kielellä, kertoo „Erich Laxmann", että hän edellisenä yönä oli sairastunut, aamulla oli iskettänyt suonta ja sentähden nyt pysyi huoneessaan; hän pyysi, että Laubrecht sinä päivänä toimittaisi hänen paperinsa justitsikollegiolle sekä pyytäisi tämän kollegion jäseneltä hovineuvos von Taubelta anteeksi, ettei hän itse voinut tulla. Hakemuksessaan Laxman ilmoitti, että hän neljättä vuotta oli ollut Uudenkirkon kirkkoherran, Kr. Hoppiuksen, apulaisena ja koska tämä yhä oli kivuloinena, oli Laxman toimittanut kaikki hänen tehtävänsä, siitä saaden vuotuista palkkaa ainoastaan 30 ruplaa. Hän olisi kuitenkin jatkannut kovaa työtään Uudellakirkolla, jos ei hän itse olisi tullut niin kipeäksi, että täytyi luopua apulaisen toimesta ja tulla Pietariin lääkärin hoidettavaksi. Siellä hän kohta pääsi opettajaksi äsken perustettuun "St Petersschule'en." jossa hän vielä tätä hakemustaan kirjoittaessaan teki työtä. Koska hän nyt oli päässyt aivan terveeksi ja mieli taas teki papin toimiin, pyrki hän vaaliin ja esitettäväksi Antrean seurakunnalle. Koska hänen elätettävänään myösin oli iäkäs äiti ja 3 kouluttamatonta sisarusta ja hän pappina ollessaan oli ollut uuttera, toivoi hän, kirkkolakiin viitaten, pääsevänsä ennen muita hakemaansa virkaan. — Viipurin tuomiokapituli oli 11 p. Kesäk. v. 1762 antanut todistuksen Laxmanille, että hän, Uudellakirkolla ollessaan kirkkoherran apulaisena, oli moitteettomasti

käyttäytynyt ja osoittanut kaikellaista ahkeruutta velvollisuuksiensa täyttämisessä, mutta oli 30 p. Toukok. samana vuonna sairauden takia ilmoittanut luopuvansa apulaisen toimesta. Tuomiokapituli puolsi häntä saamaan niitä papinvirkoja, joita hän vastedes hakisi.

Eräs toinen hakija kuitenkin pääsi Antrean kirkkoherraksi ja Laxman joutui pitkille matkoille Siperiaan.

J. M. Salenius.

Historiallista kirjallisuutta.

H. E. Uddgren: Kriget i Finland år 1713. (Militärlitteratur-Föreningens Skrifter 98). Sthlm 1906. 8:o. (4), 104 s. XI liit., 1 kartta, 3 luonnosta.

Tsaari Pietarin yritys diplomatista tietä turvata omistusoikeutensa Itämerenmaakuntiin —matkallaan Länsi-Europaan talvella 1713 — ei ollut johtanut toivottuun tulokseen. Kysymys Suomen asekäsin valtaamisesta kasvoi sen johdosta yhä polttavammaksi ja vaati ehdottomasti ratkaisuaan. Niitä taktillisia liikkeitä, joita venäläiset vastavalloitettujen maakuntiensa turvaamiseksi vv. 1710-1712 olivat Suomeen suunnanneet: Viipurin ja Käkisalmen valloitusta ja Apraxinin retkeilyä Kyminjokea kohti, seurasi nyt varsinainen tuhosää, tuoden kansallemme „vaivan vaikeimman, Venäjän verisen miecan", jonka alta noustakseen se tarvitsi kaiken, minkä luonto oli sille synnynnäistä elinvoimaa ja sitkeyttä antanut.

Näitä tapahtumia, 1713 vuoden sodankäyntiä Suomessa kuvaa esilläoleva, luutnantti H. E. Uddgrenin ansiokas teos, joka muodostaa kauniin lisän Ruotsin Sotilaskirjallisuusyhdistyksen arvokkaaseen julkaisusarjaan.

Tekijä on Sota-arkiston vielä hyvinkin vähän tunnetuista kokoelmista ammentanut tietoja, jotka luovat tapahtumille monessa suhteessa uutta valoa. Samoin on hän rakentanut esityksensä lukuisille kirjeille, kuten piispa Gezelius nuoremman, maaherrojen Creutzin, Clerckin, Tigerstedtin ja Stiernstedtin, eversti Ramsen, kenrali Armfeltin, eversti Stiernschantzin, sotakomisarius Frisiuksen y. m. Tekijä osoittaa m. m. että rahvas ei suinkaan ollut siihen määrin taajojen sotaväenottojen uuvuttama kuin suomalaiset historioitsijat ovat väittäneet. Samoin luo hän räikeän kuvan maassa vallinneista epäkohdista, jotka epäilemättä vaikuttavat lieventävinä asianhaaroina Lybeckeriä arvostellaessa.

Lybeckerin tuomitsi, kuten tiedämme, Lundiin asetettu ylisotaoikeus sota asetusten 64:nnen ja 65:nnen sekä meriasetusten 154:nnen pykälän nojalla menettämään henkensä, kunniansa ja omaisuutensa. Hänet langetettiin, koska hän, vastoin kunink. majestetin käskyä toukokuun 30 p:ltä 1711, ei ollut väkisin riistänyt maan asukkailta mitä muilla keinoin ei voitu sotavoiman varustamiseksi ja ylläpitämiseksi anastaa. Hänet katsottiin syylliseksi Ahvenkosken retkeilyn epäonnistumiseen ja Porvoon menettämiseen, ja kuitenkin oli vuotta aikaisemmin Ystadissa kokoontunut sotaneuvosto täysin vapauttanut ylipäällikön juuri näiden tappioiden vastuusta. Hänen velvollisuutensa, väitettiin, olisi ollut poikkeamatta seurata rantatietä — vieläpä silloinkin kun venäläiset jo olivat Strömsbergin kohdalla sivuuttaneet hänet — ja kuitenkin olisi tällainen eteneminen ollut kaikkea järkeä ja hyötyä vailla.

Myöntää täytynee, että Lybeckerillä ei ollut niitä edellytyksiä, joita puolustustoimikunnan olisi ollut velvollisuus Suomen puolustuksen johtajalta vaatia. Juonitellen ja edeltäjäänsä valheellisesti parjaten oli hänen onnistunut voittaa korkea asemansa, jonka

täyttäjäksi hänestä, epäluuloisesta, horjuvaisesta ja epäitsenäisestä, kaikkia ratkaisevia alotteita arastelevasta, kaikkea edesvastuuta kammoksuvasta vanhuksesta ei miestä ollut. Häneltä ei kuitenkaan näy kokonaan puuttuneen päällikönlahjoja ja taktiilista kykyä, ja tunnustettava on, että hallituksen epäilemän ja vakoileman, päällystön kadehtiman ja parjaaman, sotaväen vihaaman ja halveksiman ylipäällikön — kuinkakin kyvykkään tahansa — asema on mitä tukalin. V. 1712, mainitaksemme vaan pari esimerkkiä, lähettää hallitus kenralimajuri Hans Henrik von Lievenin Suomeen — ylipäällikön avuksi, kuten sanottiin, itse teossa urkkimaan ja Tukholmaan ilmoittamaan Lybeckerin armeijassa vallitsevia epäkohtia. Seuraavana vuonna kutsutaan muuan everstiluutnantti von Essen Tukholmaan tekemään tiliä Lybeckerin hairahduksista, ja luultavaa onkin, että hänen ilmiantonsa osaltaan vaikuttivat ylipäällikönvaihtoon Suomessa.

Kuri armeijassa oli mitä kehnoin. Savon jalkaväkirykmentin eversti, Johan Stiernschantz esiintyi avoimesti Lybeckerin vastustajana ja olikin sittemmin 1717-vuoden sotaoikeudessa hänen vaikutusvaltaisimpia syyttäjiään. Luutnantit Reuter ja Björkensten sekä 200 miestä Uudenmaan-Hämeenlinnan läänin rykmentistä kapinoivat röyhkeästi armeijan heinäkuussa ollessa matkalla Hämeenlinnaan ja karkasivat liehuvin lipuin ja hyvässä järjestyksessä päällystön voimatta sitä estää. Kun Lybecker heinäkuun 22 p:nä saapui Hämeenlinnaan, oli yksin jalkaväkeä karannut 1561 miestä. Ylipäällikön käskyä karkaavien ammuttamisesta ei toteltu. Ja nostoväessä oli moralisen rohkeuden ja velvollisuudentunnon puute vielä räikeämpi.

Uudenmaan-Hämeenlinnan läänin asekuntoiset kutsuttiin kesäkuussa 1713 aseihin ja maaherra Creutz vaati hengen uhalla tämän kutsuntakuulutuksen ehdotonta noudattamista. Tarkastuksesta pysyivät erikoisista kehoituksista huolimatta virkamiehet ja säätyläiset loitolla. Hollolan kihlakunnasta koottiin 1160 miestä, jotka kuitenkin kesäkuun 18:nnen ja 19:nnen päivän välisenä yönä pötkivät tiehensä. Porvoon kihlakunnasta ei saapunut ainoatakaan kutsuttua. Ainoa tulos mainitun läänin kutsunnasta oli 300 miestä nostoväkeä, jotka ottivat osaa armeijan kesäkuun 19 p:nä alkamaan retkeilyyn Kyminjoen seuduille.

Heinäkuussa tehtiin uusi yritys nostoväen kokoonkutsumiseksi ja saatiinkin Uudenmaan-Hämeenlinnan läänistä 2075 miestä sekä Turun läänistä 1016 miestä. Saman kuun puolivälissä oli tämä joukko saatuaan tiedon vihollisten lähenemisestä hajaantunut kuin akanat tuuleen. Tähän raukesivatkin yritykset rahvaan asestamiseksi Etelä-Suomessa, jossa väestö jo heinäkuun keskivaiheilla alistui venäläisten ylivaltaan.

Turun läänin maaherra valitti alamaistensa mieluummin uusmaalaisten tavoin alistuvan kuin puolustautuvan, ja se muutaman tuhannen suuruinen nostoväkijoukko, jonka everstiluutnantti Schaumanin johtamana ja Armfeltin ja de la Barren ratsuväen tukemana oli määrä puolustaa Turkua, supistui parissa viikossa 80:een mieheen. Maaherra Tigerstedtin komennettavina olevat parisensataa miestä, jotka asetettiin vartioimaan pohjoiseenpäin käyviä valtateitä, kieltäytyivät tottelemasta ja poistuivat ehdontahdoin paikoiltaan.

Pohjanmaa oli ainoa maakunta, joka tässä kohden tarjosi edullisemman kuvan. Nuijamiesten vapautta rakastavat jälkeläiset tarttuivat miehuullisesti aseihin kutsunnan niillä seuduin käydessä lokakuussa 1713, ja Pälkäneeltä peräytyvää, taistelujen ja tautien harventamaa Armfeltin sotajoukkoa oli maaherra Clerckin läänissä tukemassa sekä viidennysväkeä että lukuisa joukko aseellista rahvasta, josta Armfeltin kuitenkin ruokavarojen puutteessa oli pakko palauttaa suurin osa.

Lybecker itse huomautti aikanaan hallitukselle Suomen rahvaan epäsotaisuudesta. Kolmen tai neljän kasakan saapuessa kylään, jossa oli kolmekymmentä miespuolista asukasta, nämä joko yrittämättäkään nousta vastarintaan antautuivat surmattaviksi tahi

juoksivat kuin kesyttömät eläimet suin päin metsään. Syitä siihen tosiasiaan että kaarlelaisten uljas, sotainen mieli oli rahvaallemme vieras on esitetty monta: raskas veroitus, taaja sotaväenotto, pitkäaikaisen sodankäynnin tuottama uupumus — ja epäilemättä ovatkin nämä seikat osaltaan vaikuttaneet väestön haluttomuuteen, jos kohta niiden merkitystä on liian suureksi arvosteltu. Esimerkkinä mainittakoon Uudenmaan-Hämeen v. 1713 Ruotsin kruunulle maksama vero, jonka arvo korkeintaan vastasi 3/4 tynnyriä leipäviljaa, 24 kapallista jauhoja ja 4 kannullista suurimoita taloa kohti.[1] Samana vuonna vaativat ja saivat venäläiset samoilla seuduilla taloa kohti 4 tynnyriä rukiita, 14 kappaa kauraa ja 60 taaleria hopearahaa. Verratuna vihollisille maksettuihin veroihin tuntuu hallituksen laskema verotaakka sangen kevyeltä.

Meidän on myös muistaminen, että 1713 vuodentuloon nähden oli tavallista edullisempi vuosi. Tosin kohtasi maatamme v. 1709 kato, mutta jo 1710 oli kasvullisuus sitä runsaampi, ja samoin olivat vv. 1711 ja 1712 pääasiassa edulliset maanviljelykselle V. 1713 oli esim. Uudellamaalla vielä runsaasti viljaa kahden edellisen vuoden satoa ja sitäpaitsi olivat kaikki kymmenysaitat koskematta. Viljan vientikin oli melkoinen. Turun läänin maaherra ilmoitti yksin Turussa vientiin aijotusta viljasta voivansa sotavoiman tarpeeksi ostaa 12000 tynnyriä; lunastipa valtio esim. toukokuun 7 p:nä Turussa 5330 tynnyriä viljaa lukuunottamatta muita muonavaroja. Hevosia ja tappokarjaa oli piispa Gezeliuksen tiedonantojen mukaan etenkin rannikkoseuduissa runsaasti.

Maamme puolustusvoimakaan ei suinkaan ollut vuotanut umpeen. Lybeckerin armeija käsitti 6400 miestä. Lisäksi on luettava linnojen puolustusväki sekä Savon ja Karjalan turvaamiseksi asetetut joukot. Nostoväki arvioittiin v. 1713 lähes 30,000:ksi mieheksi. Piispa Gezelius nuoremman ilmoitusten mukaan nousi nostoväen lukumäärä Suomen kolmessa eteläisessä maaherrakunnassa vähintäin 20,000:een mieheen.

Mutta erittäinkin teki aseman tukalaksi virkamiehistön epäluotettavaisuus. Papit, voudit, jopa eräät upseeritkin, viettelivät monen pitäjän asujaimet tunnustamaan tsaarin esivallan. Uudenmaan-Hämeenlinnan läänissä noudatti v. 1713:n kutsuntakäskyä ainoastaan yksi kihlakunnantuomari. Laamanni Stiernstedt tullessaan heinäkuussa 1713 Turkuun — hän oli määrätty hoitamaan maaherranvirkaa — havaitsi läänin virkamiehistön täyslukuisena paenneen Ruotsiin. Nimismiehiä syytettiin toimettomuudesta ja niskoittelemisesta; rahvas valitti voutien ja veronkantajien vaativan laittomia veroja. Vihamielisyydestä kruunun virkamiehiä ja tilanvuokraajia kohtaan jatkoi esim. palkkakunnan väestö elokuussa ja syyskuussa 1713 venäläisten alottamaa hävitystyötä Turun läänin eteläisissä seuduissa

Aikalaiset tuomitsivat Lybeckerin kuolemaan, syyttäen häntä Suomen menettämisestä. Jälkimaailma ei ole arvostellut onnetonta lievemmin, vaan nähnyt hänessä syyn niihin koettelemuksiin, mitkä venäläisten valtaus maallemme tuotti. Ja kuitenkaan ei tämä tuomio tunnu oikeudenmukaiselta. Jos kohta Lybecker ei ollutkaan se mikä hänestä toivottiin ja minkä asema olisi vaatinut — suoranaiseen kavaltamiseen ei häntä milloinkaan ole voitu osoittaa syylliseksi — on kuitenkin tunnustettava, että hänen toimintaansa lamautti hallituksen epäluulo, sotajoukon epäluotettavaisuus, virkamiehistön kelvottomuus, väestön vihamielisyys — lyhyesti: että asema, yleinen mieliala oli sellainen, että se osaltaan jo ratkaisi maamme kohtalon. Syyt Suomen kärsimyksiin etsittäkööt siis syvemmällä kuin yksinomaan päällikön kykenemättömyydessä. Historian kehityskulun johtavat yksilöt ainoastaan näennäisesti: historian tuomio älköön siis kohdatko yksin heitä.

A. W:n.

[1] Ruistynnyristä maksettiin 6—7 taal. k. r.

Lyhyitä tiedonantoja.

Riian ruotsalainen arkisto. Baltische Monatsschriftissä on julkaistu selostus Riian vanhan kuvernementinarkiston järjestämistyöstä, jonka Venäjän hallitus on uskonut eräälle saksalaisten asiaintuntijain muodostamalle valiokunnalle. Arkistossa oli, sen vielä järjestämättä ollen, 641 nidosta ja 341 hyvinkin tilavaa asiakirjatukkua (1-1½ saksan jalan paksuiset). Näissä löydetyt asiakirjat on nyt yhdistetty 1408 niteeksi seuraavan kaavan mukaan:

1. Kuvernementtihallituksen pöytäkirjat 1662—1725 . . . . 26 nid.
2. Kuvernementtihallituksen saksal. kopiokirjat 1630—1709 . . . . . . 17 „
3. Kuvernementtihallituksen ruotsal. kopiokirjat 1634—1710 . . . . . . 22 „
4. Lähtevien kirjelmäin konsepteja 1636—1710 . . . . 72 „
5. Kuninkaiden kirjeitä 1636—1708 . . . . 30 „
6. Kollegien kirjelmiä 1635—1709 . . . . 27 „
7. Kenralikuvernörien, kuvernörien y. m. viranomaisten määräyksiä 1621—1709 . . . . 2 „
8. Asiakirjoja, jotka koskevat eri maakuntia 1630—1700 . . . . 3 „
9. Kaupunkeja koskevia asiakirjoja 1226—1709 . . . . 43 „
10. Asiakirjoja, jotka koskevat kirkkoa, yliopistoa ja koululaitosta 1637—1707 5 „
11. Posti- ja lääkintölaitosta koskevia asiakirjoja 1645—1709 . . . . . 5 .
12. Maatiloja ja reduktionia koskevia asiakirjoja 1564—1697 . . . . . . 14 „
13. Asiakirjoja, jotka valaisevat Venäjän ja Puolan suhdetta 1640—1707 . . 10 „
14. Kuurinmaata koskevia asiakirjoja 1654—1702 . . . . 2 „
15. Oikeuslaitosta koskevia asiakirjoja 1642—1710 . . . . 54 „

16—17. Valituksia ja supliikkejä 1636—1709 . . . . 309 „
18—19. Kenralikuvernörien kirjeenvaihtoa 1634—1699 . . . . 115 .
20. Suurta pohjoism. sotaa valaisevia asiakirjoja . . . . 119 „
21. Sotilaiden tarkastusluetteloita 1626—1694 (ja 1710) . . . . 63 „
22—25. Tilejä 1626—1710 . . . . 470 „

Tohtori *Fr. Bienemann j:r*, joka on johtanut arkiston järjestämistyöt, selittää arkiston melkein yksinomaan valaisevan Itämeren alusmaiden oloja. Ruotsin historialle arvokkaita lienevät lukuisat kirjeet 30-vuotisen sodan ajoilta (m. m. 109 ruotsalaisten rauhanneuvottelijoiden lähettämää). Sivistyshistoriallista arvoa väitetään kenralirouva Schoultzin yksityisellä kirjekokoelmalla olevan. Asiakirjat sotavuosilta 1700—1710 valaisevat yksinomaan Liivinmaan tapahtumia.

Arkiston käyttämisestä on ilmoitettu, että se ainoastaan „hätätilassa sallitaan"(!)

*

Historische Zeitschriftin 2:ssa vihossa v:lta 1907 todistaa *Julius v. Pflugk Harttung* vastoin *Lettowia* („Napoleons Untergang"), että epäämättömät asianhaarat pakoittivat Napoleonin siirtämään Belle-Alliancen taistelun alottamisen päivällisaikaan. Napoleon ei aikaisemmin saattanut ryhtyä taisteluun, koska: 1. hänen armeijansa ei ollut kyllin koottu ja 2. koska sadekuurot olivat ylenmäärin pehmentäneet ja liottaneet peltomaita. Tekijä todistaa väitteensä lukemattomilla otteilla taistelussa läsnä olleiden kirjeistä ja muistiinpanoista. — Asianhaarat tarjosivat hyökkääville ranskalaisille sekä haittaa että etua. Haitallista oli heille pohjaton loka, mikä vaikeutti ratsuväen ja jalkaväen liikkeitä.

Toiselta puolen peitti sakea sumu heidän hyökkäyksensä; niinpä huomasivat englantilaiset kaartin rynnäkön vasta kun ranskalaiset jo olivat ehtineet hyvinkin lähelle vihollisten rintamaa.

*

Genealogia Leinbergiana. Editio secunda. 19¹⁷/606. Kultahäittensä johdosta julkaisi prof. K. G. Leinberg yllämainitun sukutaulun. Leinbergin suku polveutuu Matti Matinpojasta, joka oli porvari Naantalissa 1700-luvulla Hänen pojanpoikansa, saman kaupungin raatimies Antti Heikinpoika (Anders Henriksson) otti sukunimekseen Leinbergin. Sukulaisuus-suhteissa ovat Leinbergit Halanderin, Maskulinin, Wahlbergin, Roosin, von der Burgin, Nybergin ja Castrénin sukuihin.

*

Napoleonin aikuisten ranskalaisten virkamiesten lahjovaisuudesta julkaisee *G. Kentenich* Histor. Vierteljahrschriftin vuosik. 1907:n 2:ssa vihossa hauskan kuvauksen. Kun Murat marrask. 13 p. 1805 valtasi Wienin, määräsi keisari ylihovimestari Wrbnan neuvottelemaan ranskalaisten kanssa aselevosta. Pelastaakseen Wienin suuret suola- ja tupakkavarastot vihollisten käsistä, lahjoi Wrbnan erään juutalaisen liikemiehen, Elkan Reutlingerin kautta ranskalaiset valtiomiehet. Niinpä maksettiin sihteereille Verainille ja de Talleyrandille, komisario Sabatierille, Savarylle, Durocille y. m. yhteensä 20,000 dukaattia 6000 francsia.

Asiakirjat, joille esitys perustuu, omistaa muuan Trierissä asuva majuri Wolff, joka on perinyt ne eräältä etäiseltä sukulaiseltaan, itävaltalaiselta hovineuvokselta Johan Philipp Hinterfadilta.

*

Zimbabwe- kultturikysymystä käsitellään Globus-lehden tämän vuoden 6:nnessa vihossa. Rhodesian raunioiden ijästä ja alkuperästä ovat englantilaiset tutkijat *Mac Iver* ja *R. N. Hall* esittäneet eroavia teorioja. Väittelyn alaisia ovat nyt muutamat sieltä löydetyt arabialaiset lasi- ja Nankingporsliiniastiat. Mac Iver nimittäin näiden löytöjen perustuksella väittää, että Zimbabwen vanhin osa on peräisin vasta 16:lta tahi 15:ltä vuosisadalta ja siis kafferilaista eikä muinais-seemiläistä kultturia. Hall sitävastoin, joka kauvemman aikaa on tutkinut puheenaolevia raunioita, huomauttaa, että astioita ei ole löydetty alimmista ja vanhimmista kerroksista; hän pysyy yhä edelleen käsityksessään, että Rhodesiassa todellakin on tavattu muinais-seemiläisen asutuksen jälkiä. Lontoon „Geographical Journalin" kesäkuun vihossa lausuu hän näistä löydöistä m. m. seuraavaa. Pari vuotta sitten väitettiin Mac Iverin löytäneen Nankingporsliinia Zimbabwen temppelin valtamuurin perustuksen alta. Niin ei ole asianlaita. Mac Iver on temppelin sisäosassa, 11 m. pohjoiskuillisesta eteläisestä päämuurista sekä sitä syvemmällä, löy änyt kiinalaisen porsliinipalasen — paikassa missä kullankaivajat ja mu naiskalujen kerailijät vv. 1892—1894 lakkaamatta tonkivat. Vielakin syvemmältä on — kuten Hall teoksessaan „*Great Zimbabwe*" kertoo — löydetty m. m. seltterivesipullo, konjakkipullonlasi ja metallipäällys, vihellyspilli ja sateenvarjon runko. Suurtako merkitystä näin ollen voitaisi myöntää samasta paikasta löydetylle porsliinipalaselle! Hall, joka äskettäin uudelleen on tutkinut Zimbabwen rauniot, ilmoittaa piakkoin julkaisevansa uuden, kysymystä lähemmin valaisevan teoksen: „Ancient and Mediaeval Rhodesia."

*

Luolalöytöjä Indokiinassa. Ranskalaisten kaivosten tarkastaja Indokiinassa *Mansuy* on Pho-Binh-Gian kylässä, 75 km. koilliseen Lang-Sonista Tonkinissa suorittanut tärkeitä luolatutkimuksia. Muutamassa luolassa, tuhansekaisen 1—2 metrin syvyisen

kultturikerroksen alta löysi hän kiillotettuja kivikirveitä (m. m. kloromelaniitista tehtyjä), kaavinrautoja, naskaleita, jopa kovasimiakin, sekä viisi luurankoa, kolmen täyskasvuisen ja kahden lapsen. Lukuunottamatta kahta kalloa olivat jäännökset huonosti säilyneet. Löydöt lähetettiin Parisiin lähempiä tutkimuksia varten.

Viime numerossa julaistun kehotuksen johdosta ovat tietoja muinaisjäännöksistä lähettäneet m. m.

Siivertti Santaholma kiviaitauksista Kannuksessa ja omituisista maakummuista, joista on ruumisarkkuja tavattu, Puolangon Auhon kylässä.

Kirkkoh. O. V. Olander vanhasta hautausmaasta ja kirkonpaikasta 1700-luvulla Luhangolla.

Op. Väinö Hakala hauskoja tietoja vanhan kirkon ja muinaisen kauppapaikan asemasta Koivistossa.

Taloll. Heikki Laasonen arvokkaita ilmotuksia muinaisista osaksi maanalaisista asunoista ja niihin liittyviä kansanarveluita Tohmajärveltä.

Op. Oskari Paatero silmämääräisen karttaluonnoksen ja tietoja oletetuista muinaisjäännöksistä Karjalan kappelissa Varsinaissuomessa.

Toimitus pyytää arv. lähettäjille lausua sulimmat kiitokset. Keräystä jatketaan.

Boëtius Murenius,

Turun kymnaasin lehtori ja Ahvenanmaan piirinrovasti.

Ei liene yksinomaan sattuman aiheuttamana pidettävä, että kun Isak Rothovius tuli Turun piispaksi, samalla kertaa — ainakin samanaikaisten virtausten vaikutuksesta — myös muita syntyperäisiä ruotsalaisia kohoo huomattavaan asemaan Suomessa sekä kirkon että koulun palveluksessa. Tarvitsee mainita Boëtius Mureniuksen rinnalla ainoastaan nimet Eskil Petraeus ja Sven Vigelius — kaikki ensimmäisiä opettajia Turun kymnaasissa. Siten esitys Mureniuksen elämänvaiheista on osaltaan esitystä ortodoksian ajan ruotsalaisesta vaikutuksesta Suomen oloihin, hänen Suomeen siirtymisensä kun on pidettävä yhtenä ilmauksena hallituspiireissä silloin vallitsevasta käsityksestä, että Suomessa sekä hallinnollinen että kirkollinen järjestys oli saatava aikaan Ruotsin miesten toimesta. Murenius eli ja vaikutti Suomessakin ruotsinkielisellä paikkakunnalla, niin ettei saata hänen kannastaan »kansallisuuden kysymyksessä» erityisesti tehdä huomiota — se kysymys kyllä tuli esille jo silloinkin — mutta järjestäjänä on hän kuitenkin hankkinut itselleen arvokkaan sijan Suomen ortodoksian ajan kirkkohistoriassa.

Varsinkin tulevat nykyään Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimesta julaistut Boëtius Mureniuksen visitatsionipöytäkirjat olemaan huomattava lähde 1600-luvun kirkko- ja sivistyshistorian tuntemiselle.

Boëtius Mureniuksen elämän vaiheista ennen hänen Suomeen tuloansa on tavallisesti mainittu, että hän oli Vestmanlanriista kotoisin ja että hän oli ollut Johan Gezelius vanhemman kotiopettajana. Otaksuttavaa on, että Murenius oli kotoisin samoilta seuduilta kuin Gezeliuskin: Molérin 1905 julkaisemassa »Album Scholae Arosiensis» on v. 1619 kouluun kirjoitettujen oppilaiden joukossa Boëtius Olaj Romf. ja v. 1623 kirjoitettujen joukossa Nesboëtius Olaj Rompertunensis. V. 1619 kirjoitettiin Upsalan yliopiston nimikirjaan Boëtius Olaj Arosiensis, joten todennäköisesti, kun vielä ottaa huomioon että Murenius 1622 oli ollut Gezeliuksen kotiopettajana, edellämainitut Boëtius Olaj Romf. ja Boëtius

Olaj Arosiensis tarkoittavat samaa henkilöä ja juuri Boëtius Mureni usta. Tämän mukaan ol hän syntyisin Romfortunan pitäjästä Vestmanlannista ja käynyt koulua Vesteråsissa, josta tuli Upsalan yliopistoon.

Kouluajalta saattaisi vielä muistona mainita, että samalla luokalla istui m. m. sittemmin piispa Johannes Terserus — sen vahvistaa tämän oma lausunto muistiinpanoissaan.

Mitään lähempiä tietoja ei ole Mureniuksen yliopistossa harjoittamista opinnoista eikä ole liioin lähemmin mainittu mitkä syyt hänet saivat siirtymään Suomeen — se tapahtui todennäköisesti Rothoviuksen kehotuksesta. Tämän siirtymisen ajasta ei liioin ole täysin varmoja tietoja. Murenius mainitsee itse kirjeessään hovikansleri Matias Björnkloulle 31/V 1662 — entiselle luokkatoverilleen Vesteråsin koulusta — että hän oli palvellut Turun hiippakunnassa siihen asti kaikkiaan 27 vuotta, joista kymnaasissa 9 vuotta. Koska hänet 1636 nimitettiin Saltvikin kirkkoherraksi, olisi hän siten tullut Suomeen jo 1627; tämän vuoden mainitsee myös Isak Rothovius Mureniuksen Suomeen siirtymisvuodeksi. Varmaa on, että hän jo ennen vuotta 1630 oli tullut Suomeen, oli ollut aikomus saada Turun kymnaasin toimintaan jo v. 1627, vaikka ruton tähden sitä ei saatu käyntiin ennenkuin v. 1630. Murenius oli nähtävästi aiottu kymnaasin opettajaksi, mutta joutui ruton ja koulun avaamisen siirtymisen vuoksi hyvin huonoon asemaan. Sitä kuvaa hyvinkin selvästi Erik Fortheliuksen kirje Mureniukselle marrask. 14 p:ltä 1630: Murenius oli sen mukaan aivan varaton, sairas itse ja lisäksi oli ollut useita sairaudenkohtauksia hänen perheessäänkin.

Kymnaasin opettajana oli Murenius varsinaisesti »Matheseos lector» mutta sitä paitsi hoiti hän yhdessä jo mainitun Fortheliuksen kanssa logikan ja kaunopuheisuuden lehtorin virkaa koko opettaja-aikansa, niinikään hän oli myöskin laulunjohtajana. Kymnaasin rehtorin tointa hoiti Murenius vv. 1632—35. Tengströmin »Vita Rothovii» teoksen mukaan oli Murenius rehtorina vuosien 1632—34 välillä, mutta vielä 1635 maalisk. 1 p. nimittää Rothovius kirjeessään kuninkaalle Mureniusta kymnaasin rehtoriksi. Oli kyllä jo syksyllä 1634 asetettu rehtorintoimeen Martin Stodius, mutta syystä tai toisesta ei hän vielä silloin ollut ryhtynyt tointa hoitamaan.

Yksityiskohtaisesti Boëtius Mureniuksen opetustointa valaisevaa ei ole kerrottavissa. Hänen rehtorina olonsa tulee (Tengström, Vita et merita Isaaci Rothovii) osaltaan näkyviin kirjeessä, 20 p. jouluk. 1632 jolla hän erottaa kymnaasista Johannes Zeverini-nimisen nuorukaisen, tämä kun oli ensin alennettu kymnaasista kouluun, mutta ei tyytynyt siihen. («id ipse quasi onus immensae molis immanisque ponderis humeris suis impositum in totum excussit.»)

Turussa ollessaan oli Mureniuksella tilaisuutta persoonallisesti nauttia Isak Rothoviuksen suosiota, ja että tämä puolestaan kyllä arvosti Mureniusta, siitä on todistuksena esim. se, että hän 1635 ilmoittaessaan olevansa estetty saapumasta Tukholman säätykokoukseen, sijaansa esittää »en skickelig och welskaffens man, M. Boëthium, Gijmnasij Regij Rectorem, at han med the andre mina medbröder Ventilerar och Underskrifver, hvadh som helst statuerat och Concluderat blif:r.»

Tavallisena etuna saivat kymnaasin toiset opettajat jonkun vuoden virassa palveltuaan joko ylennyksen teologian lehtorin virkoihin, joita myös seurasi palkkapitäjä, tai saivat heistä tieteellisesti vähemmän ansiokkaat, kuten juuri Boëtius Mureniuskin oli, hyvätuloisia kirkkoherranvirkoja. Siten hänkin sai kuusi vuotta kymnaasissa virkoja hoidettuaan toukok. 11 p. 1636 kuninkaallisen valtakirjan Saltvikin kirkkoherran ja Ahvenanmaan piirinrovastin virkaan. Tässä asemassaan tuli Murenius olemaan muun papiston ja tuomiokapitulin välittäjänä — Rothovius nimenomaan terottaa kiertokirjeissään, että kaikki seurakunnissa esille tulevat asiat oli annettava ensin rovastin tutkittaviksi, tämä taaskin toimitti tärkeämmät kysymykset konsistorion ratkaistaviksi.

Jos Murenius kaikesta päättäen — kuten jo tarkastuspöytäkirjojensa alkuun liitetyt useat mielilauseet viittaavat — oli työn ja toiminnan haluinen, niin kyllä hän sitä joka alalla Ahvenanmaalle tultuaan saikin. Saltvikissa oli hänen edellään ollut kirkkoherrana Johan Boraeus, joka oli monien huolimattomuuksien vuoksi pantu viralta välittömästi ennen hänen tuloaan; tämä oli jo ehtinyt kylvää pellot ja korjasi myös sadon Mureniuksen vastaväitteistä huolimatta. Pappila oli sangen huonossa kunnossa: rakennukset rappiolla, ainoastaan muutamissa ikkunoissa lasiruudut, pellot ojittamatta, viljelykset sitä mukaa. Samalla kun Murenius paransi näissä olevat viat, pitää hän kylläkin kaunopuheisesti huolta siitä, että inventarioon-uudistusten ohella myös tarkasti merkittiin se, mikä osuus uudella kirkkoherralla oli tässä kuntoon saattamisessa ollut. Murenius ei säästä omia eikä seurakuntalaisten varoja, kun oli kysymys pappilan kuntoon saattamisesta, ja järjestys oli saatava toimeen pienimmässäkin yksityiskohdassa — sitä todistavat kyllin puhuvasti ne monet eri oikeuksien pöytäkirjat ja pöytäkirjanotteet, joita Saltvikin kirkonarkistossa pääasiallisesti muistoina hänen ajastaan löytyy.

Pintapuolisesti nähden saisi näistä sen käsityksen että herra Boëtius seurakuntalaistensa kustannuksella käräjänkäynneillä olisi tahtonut yksipuolisesti omia etujaan ajaa. Asia ei kuitenkaan ole näin käsitettävä — lausuupa hän päinvastoin vastauksena maaherra Erich von der Linden kysymykseen, miksi hän ei ollut seurakuntalaistensa rikkomuksia oikeudessa sakottanut, ettei hän tahdo omien seurakuntalaistensa käräjiä käydä

Suoranaisena henkilökohtaisena etuna Mureniukselle P. Brahe myösi Isak Rothoviuksen ehdotuksesta oikeuden yhteen autiotilaan pappilan lähellä — varmaan vaikutti hallituksen anteliaisuuteen se että Murenius oli itse useissa kirjeissä ja selityksissä huomauttanut oman työnsä paljoudesta ja sen tuottamasta suuresta hyödystä.

Kiitettävänä on mainittava Mureniuksen into myös Saltvikin kirkon rakennuksen ja talouden parantamiseksi. Seurakuntalaiset saivat kylläkin tuntuvasti ottaa osaa kustannuksiin — kirkon tilikirjain mukaan olivat he kaikkiaan tulleet suorittamaan muutamia satoja taaleria yli 4000:n. Murenius itse oli lahjoituksina eri kerroilla antanut vv. 1636—55 kaikkiaan 800 taaleria. Tämä tuntuu kerrassaan suurenmoiselta, on vaan selitykseksi huomautettava, että hän osasi hankkia itselleen vapaaehtoisten antimien muodossa seurakuntalaisiltaan tuloja, niin että tämä näennäinen suuri lahjoittaminen oli siten osittain lahjojen välittämistä.

Ollen kaikessa käytännön mies osasi Murenius käyttää kirkon rikoksista tuomittuja sakkorangaistuksia jonkun erityisen puutteen poistamiseksi. Visitatsiopöytäkirjoissa on useita sellaisia tapauksia mainittu: huomattavin tapaus lienee ollut se, kun Saltvikin kirkonkorjaustöissä työskennellyt maalari sai vapauttaa siveellisyysrikoksesta tuomitun vaimonsa häpeäpaikasta sillä, että maalasi Pyhän Yrjön kuvan sopivaan paikkaan Saltvikin kirkossa Tukholman Isossa kirkossa olevan mallin mukaan.

Hyvää järjestystä kirkossa pitääkseen säätää Murenius jo 1638 — silloin olivat kirkon uudet penkit valmistuneet — penkkijärjestyksen Saltvikin seurakunnalle; hän on siinä siishyvin aikainen, koska Turun tuomiokirkkoa varten ensimmäinen penkkijärjestys oli tehty vasta 1637. Suurempaa pontta vaatimuksilleen antaakseen merkitsee hän penkkijärjestykseen että jos ei järjestyksen mukaan jokainen ole mennyt määrätylle paikalleen, ei kirkkoherra ala jumalanpalvelusta ennenkuin järjestys on palautettu. Hyvin vaativalta kuuluu niinikään Mureniuksen vaatimus pitäjänkokouksessa kesäk. 28 p. 1658, kun hän kategorisesti ausuu seurakunnalle, että jos ei se hanki hänen mieleistään kirkonvartijaa seuraavaksi sunnuntaiksi, lukee hän saarnastuolista ainoastaan evankeliumin ja rukoukset, ei mitään saarnaa siis — »och thetta är ord och amen».

Mitään ehjää kuvaa Saltvikin seurakunnan johtajana ei Mureniuksesta saa tarjona olevien lähteiden mukaan — tämä puoli hänen toiminnastaan yhdistyy siksi läheisesti hänen tarkastustoimintaansa. Tämä tarkastustoiminta juuri onkin määrännyt Boëtius Mureniukselle huomattavan sijan Suomen 1600-luvun kirkkohistoriassa; siinä oli hänellä tilaisuus runsaasti saada käytäntöön toimintahalunsa vaatimuksia. Nykyisiä lähteitä tarkastaessa johtuu helposti käsitykseen, että Murenius tuon

kokonaisuuden johtajana jätti oman seurakuntansa apulaisten hoidettavaksi.

Näissä tarkastuksissa, joita tavallisesti 2—3 vuoden väliajalla toimitettiin kaikissa seurakunnissa otetaan niinikään taloudelliset kysymykset hyvin tarkoin selville: kirkon rakennukset oli saatava hyvään kuntoon ja puhdistettava »tarpeettomasta» roskasta. Siinä esiintyy Murenius useimmiten erityisellä innolla vanhoja katolisuuden ajan jätteitä: kivialttareita ja muita koristeita vastaan. Yksityiskohtaisesti määräsi hän, miten mikin korjaustyö oli suoritettava, mistä oli saatavissa lautoja, mistä taas muita tarpeita.

Siten hankki hän 1645 Kökarin kappelin rakennukseen tarpeita sen rannalle ajautuneesta puutavaroilla lastatusta laivahylystä. Brändön kappelilaisille oli Murenius suorastaan rakennusurakoitsijana, hän kun antoi kirvesmiesten Saltvikissa rakentaa kappelin, omien asukkaiden oli sitten velvollisuus sisustaa se. Luonnollisestikaan ei hän tässä ilmaiseksi toiminut, vaan sai hän maksun työnsä kustannuksista: hänen omien vaivojensa palkkioksi antoivat brändöläiset jälkeenpäin tynnyrin suolatuita haukia.

Välittäjänä toimi Boëtius Murenius myöskin hankkiessaan ehtoolliselementit kaikkiin Ahvenanmaan seurakuntiin, sundilaiset ainoastaan eivät tahtoneet siihen suostua ja saavatkin eri vapautuksen siitä. Tämä liike lienee ollut sangen tuottavaa, koska hän vielä 1661 anoo että hän edelleen saisi pitää ehtoolliselementit kaikkiin seurakuntiin. —

Näissä seurakunnallisissa tarkastuksissa tuli ajan käsityksen mukaisesti ratkaistavaksi hyvin monenlaisia asioisa: kirkkokuri ulotettiin paljon laajemmalle kuin mitä se myöhemmin käsitti. Käyttäessään kirkkokuria vetoo Murenius säännöllisesti silloin voimassa olevaan v:n 1571 Ordinantiaan ja Rothoviuksen hiippakunnalleen antamiin järjestyssääntöihin; yksityisiä tapauksia tutkiessaan hän kuitenkin osottaa suurtakin mukautuvaisuutta. Tavallisinta oli hänellä antaa varotuksia, jos yleisemmin oli järjestystä rikottu, samaten ottaa hän usein seurakunnilta lupauksen parannuksesta. Huomattavampaa eroavaisuutta Rothoviuksen sääntöjen määräyksien sovelluttamisessa ei ole huomattavissa: on vaan sanottava, että useissa tapauksissa Murenius antaa armon käydä oikeuden edellä, ja syyllinen siten pääsee aivan vapaaksikin rangastuksesta, kun hän pyytää julkisesti anteeksi tekoaan, tai sitten — mikä myöskin toisinaan tapahtuu — seurakunta tarkastustilaisuudessa pyytää rikoksentehneen puolesta anteeksi.

Jos taas uppiniskaisuutta jossakin muodossa ilmeni, käytti Murenius lakia kaikessa ankaruudessaan, vieläpä lykkää hyvinkin vähäpätöisiä asioita maallisen oikeuden käsiteltäväksi. Olihan hyvin ymmärrettävissä

ettei arvostaan kiinnipitävä Ahvenanmaan rovasti saattanut omaa auktoriteettiaan halvennettavan. Vieläpä hän saattaa selittää, kuten v. 1651 Kökarin tarkastuksessa, että jos hänen muutamasta sunnuntai-rikoksesta antamastaan päätöksestä valitettaisiin tuomiokapituliin, on tämän päätös ilman hänen selitystään laiton ja hän vielä lisää rangaistusta.

Lahkolaisuuutta ja väärää oppia vastaan oli ortodoksia erityisesti rintamassa: siten kirjoittaa ja varottaa Boëtius Murenius monta kertaa vaihepäivien poistamisesta, Rothoviuksen järjestyssääntöihin liittämissään huomautuksissa hän lausuu ankaran tuomion kaikille vaihepäiväin pitäjille. Noituuden vainoaminen kuului myöskin läheisesti papiston tehtäviin: Ahvenanmaalla puhkesi erityisesti 1664 jälkeen surullisen kuuluisa noitien vainoamiskiihko. Jo sitä ennen oli useita noitia tuomittu kihlakunnan oikeudessa. Boëtius Murenius ei ole näissä tutkimuksissa ollut osallisena — maallisen oikeuden asiaksi ei hän näytä noituuden syytöstä lykänneen kuin jonkun kerran, tavallisesti antaa hän noituudesta syytetylle ankaran varotuksen. Ahvenanmaalta surullisen kuuluisaksi tulleisiin noitien polttamistuomioihin ei hänellä pöytäkirjoista päättäen ole ollut minkäänlaista osaa, onpa vielä jonkunlaisena merkillisyytenä mainittava, ettei niissä syytetyissä henkilöissä ole yhtään Saltvikista kotoisin olevaa. Kun tässä yhteydessä ottaa huomioon, että Boëtius Murenius muista kirkkokurin alaisista rikkomuksista mielellään antoi varotuksia, on hänen toiminnastaan noituuden vastustamiseksi lausuttava, että hän käyttää siinä eniten personallista varotusta ja opetusta, niin ettei ainakaan hänen omassa seurakunnassaan olisi tarvinnut noitia maallisen oikeuden tuomittaviksi haastaa. Hän tahtoi noituudenkin vastustamiseksi käyttää mieluummin opetusta kuin sydämmetöntä tuomitsemista.

Mureniuksen oma uskonnollinen kanta tulee muuten selvimmin näkyviin hänen nimessään toimitetuissa katekismuksen selityksissä, jotka hän omistaa Johannes Terserukselle, mutta jotka oikeastaan on kirjoittanut hänen vävynsä Saltvikin koulun rehtori Johannes Liljevan.[1]) Nämä selitykset sisältävät lukuisia sitaatteja Terseruksen ja Finnon katekismuksista; lisäksi on vielä useita muita lueteltu siteerattuina kirjailijoina. Ne on kirjoitettu vv. 1662 — 63. Kun ottaa huomioon, että selitykset on omistettu Terserukselle, johtuu luonnollisesti otaksumaan, että Murenius oli ollut lähinnä hänen edustamallaan dogmatisella kannalla. Niin asian laita useissa kohden onkin: Terseruksen kannalle asettuu selittäjä kysymyksessä yhdeksännen ja kymmenen käskyn suhteesta, samaten siteeraa selittäjä Terserusta toisen uskonkappaleen selityksessä, ot-

[1]) Jäljennöksenä Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran arkistossa.

tamatta kuitenkaan mukaan tämän erityisiä sittemmin harhaoppisiksi katsottuja väitteitä Jesuksen alennustilasta. Kasteen sakramentista puhuessaan selittäjä pääasiassa on Terseruksen kannalla, lieventää kuitenkin sananmuotoa. Katekismuksen selityksen lopussa on erityinen osasto: »Varii conscientiae casus» sekä »αδιαφορα,» se sisältää ohjeita pappien toiminnalle eri tapauksissa: neuvoja ehtoollisen jakamisesta, sairaskäynneistä, yleensä pastoralihoidosta. Mitään ankaran korkeakirkollista kantaa eivät nämä selitykset osota: lausutaan esim. kalvinilaisista, että jos olisi toivoa heidän erehdyksestään luopumisestaan, saattaisi heille myöntää omat seremoniansa ehtoollisen viettämisessä. Vastoin sekä katolilaisia että kalvinilaisia on kirjoittaja pappien itsekommunionia vastaan. Hyvin käytännölliseltä tuntuu papeille sairaskäynneistä annettu ohje, että jos sairas oli rikas eikä hänellä ollut puutteessa olevia sukulaisia, papin sairasvuoteella tuli kysyä häneltä, eikö hän saattaisi jotakin kirkolle tai koululle testamenteerata. Näitä katekismuksen selityksiä lienee käytetty kuten päällekirjoituskin viittaa, Ahvenanmaan koulussa ja muuten Ahvenanmaan papiston ohjeena — syynä miksi näitä ei ole painettu, oli selvästikin jo edellä osotettu yhtäläisyys Terseruksen katekismuksen kanssa; Murenius kaiketikin pelkäsi kohtaloa, sitä joka samoihin aikoihin tuli Terseruksen osaksi.

Mainittu Ahvenanmaan koulu oli tulos Boëtius Mureniuksen Pietari Brahelle tekemästä ehdotuksesta, tämän käydessä Ahvenanmaalla syksyllä 1639 teki hän koulun perustamisesta ehdotuksen. Sillä nojalla Murenius käyttääkin koulun opettajia hyvin tuttavallisesti omina apulaisinaan sekä saarnatoimessa että piirinrovastin kanslian hoidossa; erityisesti näistä on mainittava edellä mainittu koulun rehtori Johannes Liljevan, joka oli Mureniuksen vävy ja virallisestikin hänen apulaisensa.

Mureniuksen persoonallinen esitys Pietari Brahelle sai myös aikaan, että Ahvenanmaata varten v. 1651 perustettiin oma spitalisairaala Gloskärin saarelle Föglön pitäjässä. Näiden sairaiden luku oli siksi suuri, että oli vaikea ja jo tilan ahtauden tähden hankalaa saada spitaliset kuljetetuiksi Seilin hospitaaliin. Murenius kirjoittaa tämän tilasta v. 1648 »Gud weet huru svårt iag har at begrunda och at förminska thenna plågan som här i landet åhrlig yppas, oansedt monga äre undankomme och goda ordre gifne.» Tämä Gloskärin hospitali pysyi pystyssä 1651—1672, jolloin se siirrettiin Seilin yhteyteen, kun rakennukset olivat siksi pahasti rappeutuneet. Murenius toimi silloisen voudin kanssa laitoksen tarkastajana ja koetti hän, lähin tarkastaja kun oli, mahdollisuuden mukaan lievittää sairaiden tilaa, hankkimalla apua sekä eri seurakunnilta että itsekohtaisesti sovittelemalla, samaten sekä valtiopäiville että hallitukselle teki hän anomuksia hospitalin taloudellisen tilan parantamisesta.

Pikkuseikkoja myöten hän otti selvää sairaiden tarpeista; kerran häneltä esim. sairaat pyysivät saadakseen vähän parempaa ruokaa ja juomaa suurina juhlina.

Kaikissa tapauksissa oli Boëtius Mureniuksen toiminta spitalisten aseman lievittämiseksi kaikkea kiitosta ansaitsevaa, sitäkin enemmän, kun ajattelee, mitä kärsimyksiä nämä sairaat useimmiten saivat kestää, ollessaan toisinaan ilman välttämättömimpiäkin tarpeita muista ihmisistä eristettyinä.

Käytännöllisin ja samalla merkitykseltään pysyvin oli Boëtius Mureniuksen tarkastustoiminnasta hänen työnsä lukutaidon hyväksi. Tämän kuulustelu pannaan aluksi toimeen joka tarkastuksessa, sen parantamiseksi annetaan varotuksia ja saa eri tapauksissa papisto myös olla opettajanakin. Ennen jumalanpalvelusta tuli papiston kirkossa panna toimeen kuulusteluja ja määrätä läksy seuraavaksi kerraksi. Myöhemmissä rovastin tarkastuksissa, — v. 1640 jälkeen — määräsi Murenius myöskin läksyjä tarkastuksesta tarkastukseen, eri seurakunnat kulkivat siinä eri asteissa, niin annettiin 1647 getalaisille läksyksi Isämeidän rukouksen loppu osa ja puoli Kasteesta, kun taas eckeröläiset samana vuonna saivat uskontunnustuksen ja Isämeidän läksyksi. — Lukutaidon kirjaan merkitsemistä tarkoittaa se luettelon kaavio, joka on liitetty Mureniuksen visitatsiopöytäkirjojen alkuun ja myös tavataan eräässä hänen kiertokirjeessään; ei ole kuitenkaan mistään tällaisia luetteloja säilynyt. Syyttä kuulusteluista poissa olleet oli papistolla oikeus sulkea ehtoolliselta, kunnes suorittivat tehtävänsä.

Ei ollut ihme, että näin ankaroita keinoja käyttäen kansan lukutaito Ahvenanmaalla sekä Mureniuksen oman että Terseruksen lausunnon mukaan 1660-luvun alkuvuosina oli hyvällä kannalla. Murenius on juuri siinä saanut nimensä kenties huomatuimmaksi toiminnaltaan, joskin hänen ansiokseen kokonaisvaikutuksena on luettava Ahvenanmaan kaikinpuolisen kirkollisen järjestyksen lujittaminen ja juurruttaminen. Hän saattoi tässä työssään arvostella asioita yksipuolisesti, varsinkin tulee muutamissa tapauksissa hyvinkin huomatusti näkyviin hänen halunsa peitellä papiston heikkouksia ja asettua papiston ja seurakuntien suhteessa edellisten puolelle. Ei liene Eskil Petraeus kirjeessään Mureniukselle syyttä huomauttanut Ahvenanmaan papiston huonosta elämästä — sen syytöksen tämä kuitenkin katsoi parjauksen tuotteeksi. Auktoritetillaan hän riitaisuuksissa useimmiten sai seurakunnat suostumaan pappeihinsa ja siten sovinnon aikaan. Ettei tässä kuitenkaan tehtäisi Mureniukselle vääryyttä, on mainittava, että papitkin kyllä hänen huomautuksissaan saivat varotuksensa yksin pitkästä tukastaankin.

Boëtius Mureniusta sanotaan useinkin »piispaksi omassa piirissään»; jos tällä tarkotetaan sitä, että hän olisi toiminut omin päin, tuomioka-

pitulista ja sen säädöksistä välittämättä, lienee arvostelu mennyt liian pitkälle, sillä hän tahtoi päinvastoin mahdollisimman tarkasti kysyä tuomiokapitulin mieltä, — jopa siinä määrässä että tämä jätti kysymykset toisinaan vastaamattakin. Sen sijaan saattaa häntä täysin pätevästi sanoa huomattavaksi paikalliseksi järjestäjäksi, joka saamiensa yleisten ohjeiden mukaan yksityiskohtaisesti järjesti vaikutuspiirinsä kirkolliset olot, jopa käsitti vaikutusvaltansa laajemmaksikin kuin ainoastaan kirkon piiri oli. — Ei ole sentähden syyttä hänestä lausuttu se, mikä hänen haudalleen asetettuun kiveen oli piirretty hänen elämästään: »Postquam multa tulit, docuit bene, vixit honeste, Hoc Wessmannus Muur condidit ossa loco.» — Hän kuoli alkupuolella vuotta 1669, ennen elok. 9 päivää, silloin nim. kunink. kirjeellä vahvistetaan hänen vävynsä Georg Prytz hänen seuraajakseen. Saltvikin kirkkoherran virassa. Siten täyttyi toivomus, jonka Murenius itsekin oli lausunut, ja jonka Saltvikin seurakuntakin useita kertoja oli tahtonsa ilmaissut olevan.

Saatettanee siitäkin lausua, että Murenius tuota toivomusta lausuessaan oli ajatellut pikkumaisesti ja yksipuolisesti sukunsa etua katsoen — kuitenkaan ei hän siinä ollut muuta kuin omien pikkumaisuuksissa elävien aikalaistensa teeskentelemätön edustaja. Hän oli kuitenkin elämäntyössään saanut kuulluksi rukouksensa: »Domine, si populo tuo sum necessarius, non excuso laborem.»

Väinö Perälä.

Piirteitä n. k. illegaalisen Pohjalaisen osakunnan elämästä.

Esitelmä pohjalaisten ylioppilaiden Porthanjuhlassa marrask. 9 p:nä 1907.

Tunnettua on, kuinka viime vuosisadan keskivaiheilla ja sitä ennen viranomaisten pahansuovat Argus-silmät olivat tiukasti kohdistetut yliopistoon. Etsimällä etsittiin tukea sille ennakkoluulolle, että akatemia oli laitos, jossa lietsottiin tyytymättömyyttä uusia oloja kohtaan ja kypsytettiin »hallitusvastaisia ajatuksia». Muistettakoon lukuisia karkotuksia yliopistosta (karkotettujen joukossa Lauri Stenbäck, Matias Aleksanteri Castrén, Yrjö Aukusti Wallin, muita mainitsematta) ja tapauksia

sellaisia kuin Pohjalaisen osakunnan jakoa 1837 ja sen johdosta syntynyttä oikeudenkäyntiä Snellmannia vastaan.

Lopun ylioppilaiden harrastuksesta yleisten asioiden käsittelemiseen piti kerta kaikkiaan tekemän »Keisarilliselle Aleksanderin Yliopistolle Suomessa 1 p:nä Lokakuuta vuonna 1852 Armollisimmin annetut säännöt». Niiden kautta oli senaikuisten vallanpitäjäin »rauhoitus»-keino, sotilaallinen kuri ja järjestys, istutettava alma materin muka liiallista vapautta nauttiviin oppilaisiin. Divide et impera — osakuntalaitos samana vuonna lakkautettiin ja sen tilalle järjestettiin yliopiston välittömän silmälläpidon alaisia tiedekuntakokouksia.

Oli luonnollista, että tämä uusi institutsiooni ei voinut miellyttää itsehallintoon ja vapaamuotoisempaan yhdistyselämään tottuneita ylioppilaita. Tiedekuntakokoukset virallisine väittelyineen, respondentteineen ja opponentteineen ja prameilevine latinankielisine teeseineen eivät tosiaan olleet omiaan saattamaan heitä unohtamaan osakuntaelämän etuja kaiken tämän teennäiseen tieteellisyyden ja pikkumaisen valvonnan rinnalla.

Useat entisistä osakunnista virkoavatkin lähimpinä vuosina jälkeen 1852:n jälleen kaikessa hiljaisuudessa eloon. Tämä tapahtui entisessä savolaisessa osakunnassa, viipurilaisessa, uusmaalaisessa ja länsisuomalaisessa, myöhemmin myöskin hämäläisessä. Pohjalainenkin osakunta herää henkiin.

Helmik. 24 p:nä 1857 kokoontui 19 entistä pohjalaista erään toverin luo perustamaan »Pohjalaista yhdistystä» (Österbottniska föreningen). Näistä perustajista mainittakoon Anders Herman Chydenius, Suomen etevimpiä sanomalehtimiehiä, joka myöhemmin Helsingfors Dagbladetin toimittajana johti n. k. liberaalista puoluetta, Carl Gustaf Estlander, Georg August Asp, myöhemmin lääketieteen professori ja Pohjalaisen osakunnan ispehtori 1888—92 sekä Johan Jakob Chydenius, ylioppilaskunnan ensimäinen puheenjohtaja 1864, myöhemmin kemian professori yliopistossa, osakunnan inspehtori 1875—80. Perustajien joukossa oli myöskin kaksi J. L. Runebergin poikaa, Lorenzo ja Ludvig Mikael.

Yhdistyksen tarkoitus oli — perustajain sanojen mukaan — selvittää niitä yleisinhimillisiä kysymyksiä, jotka jokaisessa vaativat vastausta ja eritoten niitä, jotka ovat erottamattomassa yhteydessä tulevan toiminnan kanssa yhteiskunnan ja isänmaan palveluksessa, »sekä sen kautta vähitellen kehittää jäsenissään tosipohjalaista henkeä«.

Puheenjohtajaksi aijottiin pyytää osakunnan viimeinen kuraattori Erik Aleksander Ingman, mutta koska Ingman äskettäin oli kiinnitetty yliopistoon professorinimityksensä kautta ja yhdistyksen olemassaolo oli pidettävä salassa, täytyi aikomuksesta luopua. Pohjalaisen yhdistyksen

ensimäiseksi puheenjohtajaksi valittiin sitten C. G. Estlander ja sihteeriksi ennenmainittu J. J. Chydenius.

Pohjalaisesta yhdistyksestä saisi väärän kuvan, jos sitä käsittäisi välittömäksi jatkoksi viisi vuotta aikaisemmin lakkautetulle osakunnalle. Sillä vaikkakin se jo vuoden päästä alkaa virallisestikin kutsua itseään Pohjalaiseksi osakunnaksi ja muissakin suhteissa ylläpitää vanhoja osakunnan traditsiooneja, ei sitä ainakaan alussa voi pitää muuna kuin jonkinlaisena pohjalaisena »klikkinä». Jäseneksikään ei alussa päässyt kuka pohjalainen hyvänsä, vaan ainoastaan vanhemman pohjalaisen ehdotuksesta ja hänen suosituksellaan. Yhdistys kokoontui alussa sunnuntai-iltasin vuorotellen jonkun jäsenen luona. Mutta kun jäsenluku jo ensimäisen lukukauden lopussa nousi 90:een, kävi huoneuston hankkiminen välttämättömäksi. Sellainen saatiinkin ja vaihtui se sitten melkein vuosittain. Lyhyemmän aikaa oli se Borgströmin talossa, sittemmin Helsingin kaupungin pakkahuoneen yläkerrassa. Pöytäkirjat tietävät kertoa, että vuokra tavallisesti nousi 75 ruplaan hop., josta kuitenkin osan maksoivat muut henkiin heränneet osakunnat, jotka käyttivät samaa huoneustoa, osan maksoi osakunnan taloudenhoitaja, joka asui osakuntahuoneissa. Kesän ajan olivat ne vuokralla kaupungissa oleskelevilla matkustavaisilla. Näin ollen jäi lukukausimaksu verrattain vaatimattomaksi vaihdellen 50 kopeekasta 1 ruplaan hop. jäsentä kohden.

Sanomattakin on selvä, että yhdistyksen toiminta ulospäin varsinkin alkuaikoina, jolloin sen olemassaolo oli tarkoin salattava, oli mahdollisimman rajoitettu, mutta henki sen omassa keskuudessa pulppuili tuoreena ja valveutuneena heti ensi hetkestä. Tarkastakaamme sitä hiukan lähemmältä.

Ensimäisessä kokouksessa oli keskustelun alaisena tiedekuntajärjestelmän kahlehtiva vaikutus ylioppilaiden henkisiin harrastuksiin ja armoton kuolemantuomio lausuttiin koko sille järjestykselle ja katsantokannalle, joka yliopistossa versoi. Mutta sitten kääntyi huomio ja pääharrastus muille aloille. Samana perustamiskeväänä alusti äskemainittu Anders Chydenius keskustelukysymyksen »suomenkielen oikeuksista», ja yhdistys vahvisti vastaukseksi seuraavan ponnen: »on aivan välttämätöntä, että Suomenkieli meillä tulee yleiseksi kieleksi, jos kerran tahdomme, että se sivistys, jota kansamme nyt on nauttimassa, voisi edelleen varttua». Ja seuraavassa kokouksessaan yhdistys käsittelee samaa kysymystä käytännölliseltä kannalta: »Mikä on paras keino suomenkielen oikeuksiinsa saattamiseksi?» ja tulee siihen päätökseen »että suomenkieli on saatettava käytäntöön kouluissa, ei kuitenkaan yhdellä iskulla, vaan vähitellen siten, että ensin yksi aine olisi sillä kielellä opetettava ja sitten kun sopivia oppikirjoja on ehditty muita aineita var-

ten valmistaa, olisi samaa menettelytapaa noudatettava muihinkin aineisiin nähden. Alku olisi tehtävä uskonnonopetuksesta, koska kirjallisuutta siltä alalta oli suomenkielisenä olemassa ja vielä paraimmalla suomenkielellä.» (Muistettakoon, että oli kulunut vasta 7 vuotta 1850-vuoden kieliasetuksen julkaisemisesta.) Samasta kysymyksestä riitti keskustelua vielä pitkin kevättä ja lausuttiin sen kuluessa m. m. sekin mielipide, että yksityisen yritteliäisyyden kautta olisi saatava pystyyn suomenkielisiä kouluja», sillä — kuten sanat kuuluivat — älkööǹ toivottako, että hallitus milloinkaan suostuisi ruotsinkielisten koulujensa suomalaistuttamiseen.» — Suomenkielen asuakin huolehditaan. Yliopp. Antero Nylander, myöhemmin lääkäri ja ylimääräinen professori eläintieteessä, alustaa kysymyksen kehittyneen suomalaisen puhekielen tarpeellisuudesta, koska se ainoastaan kirjakielenä käytettynä on joutumassa harhapoluille ja menettämässä sulavuutensa.

Kansakoulukysymys oli myös niitä, jotka vetivät huomiota puoleensa. Edellisenä keväänä oli Aleksanteri II ikimuistettavassa senaatin täysi-istunnossa $^{24}/_{8}$ 1856 pannut asian vireille. Tuomiokapitulit olivat saaneet tehtäväkseen lausunnon antamisen ja olivat ehdottaneet, että perustettavat kansakoulut muodostuisivat pohjakouluiksi, joiden täydennyksenä olisi rippikoulu, ja joutuisivat tuomiokapitulien tarkastuksen alaisiksi. Uno Cygnaeus oli lausunut painavat sanansa ja vaatinut kansakoulujen irroittamista itsenäiseen asemaan. — Kysymys oli useita kertoja keskustelun alaisena Pohjalaisessa osakunnassakin ja kannattivat pohjalaiset lämpimästi Cygnaeuksen suunnitelmia, mutta vaativat sen lisäksi uskonnonopetuksen kansakouluista kokonaan poistettavaksi ja historian asettamista sen sijalle; tai jollei se olisi mahdollista, olisi yleisen mielipiteen kautta vaikutettava siihen, »ettei kirkko saisi kahlehtia kansakoulua samoihin kahleihin, jotka sitä itseään vielä tänäpänä sitovat.« — Varsin kiivas kirkonvastainen henki huokuu muutenkin senaikuisten pohjalaisten keskusteluista.

Seuraavalta syksyltä (1857) kerrottakoon pieni vallitsevaa henkeä kuvaava piirre. Edelliskeväisissä maisterivihkijäisissä oli primus maist. Nordenskjöld, kuuluisa matkailija, pitänyt Ruotsin yliopistoista saapuneelle lähetystölle ylistyspuheen, jossa suomalaisten kiitollisuus entiselle emämaalle vuosi yli äyräidensä. Cygnaeus oli kiivastuneena noussut puhujapaikalle ja jyrisevällä äänellä todistanut tuon paljon ylistetyn kiitollisuudenvelan maksetuksi. Tapahtuma tuli hallituspiirien tietoon ja Nordenskjöldille äsken myönnetty suuri matkastipendi riistettiin häneltä. Tämän johdosta oli yleinen rahankeräys tuon matkastipendin korvaamiseksi pantu toimeen ja samaa tarkottava kehoitus oli saapunut myöskin Pohjalaiselle osakunnalle. Osakunta katsoi keräyksen tarpeetto-

maksi, sillä jos sellainen olisi pantava toimeen, tapahtukoon se silloin stipendin perustamiseksi kansakoululaitoksen tutkimista varten ulkomailla (huomattakoon, että sama ajatus virisi hallituksessa vasta seuraavana vuonna, jolloin sellainen matkaraha annettiin Uno Cygnaeukselle) tai Ahlqvistin hyväksi, joka paraikaa oli tutkimusmatkalla Venäjän suomenheimojen keskuudessa.

Jo samana syksynä uhataan osakunnan olemassaoloa. Yliopiston rector magnificus, prof. Gabriel Rein julistaa uudestaan elpyneet osakunnat laittomiksi sekä vaatii ylioppilaita heti palaamaan fakulteettien helmaan. Hätääntyneinä aikoivat muut osakunnat keskeyttää kokouksiensa pidon, mutta Pohjalainen osakunta tekee rohkean päätöksen kääntyä alamaisella pyynnöllä suoraan H. Majesteettinsa puoleen, tuoda ilmi ylioppilaskunnassa vallitseva mieliala ja pyytää osakuntalaitoksen elvyttämistä sekä päättävät omasta puolestaan kiellosta huolimatta jatkaa kokouksiaan vanhaan tapaan (»på gammalt vis.») Lähetystö kävi pohjalaisten puolesta sijaiskanslerin, parooni Munckin luona pyytämässä hänen myötävaikutustaan. Parooni suostuikin tähän, mutta ilmoitti vähän myöhemmin, että korkea kansleri oli varottanut ylioppilaita nyt ryhtymästä varomattomiin tekoihin, jollaiseksi oli katsottava Majesteetille tehtäväksi aijottu pyyntö. Kun tämä vastaus tuli osakunnan tietoon, ei sillä näy olleen toivottua vaikutusta. Se vain päätti kiirehtiä kirjelmän jättämistä consistorium academicum'ille sekä yleisen ylioppilaskokouksen pitämistä. Rehtori kielsi ylioppilaskokouksen ja miten itse supliikin kävi, siitä eivät ainakaan pöytäkirjat anna mitään tietoa.

Pohjalaisille traditsioneille uskollisina kokoontuivat pohjalaiset marrask. 9 p:nä 1857 Kaisaniemeen Porthanjuhlaa viettämään. Fredrik Cygnaeus, Porthanjuhlien isä, avasi nyt niinkuin ennen muinoin juhlan. Puheessaan hän ilmotti tyytyväisyytensä Pohjalaisten uskollisuuteen suurten muistojensa kunnioittamisessa. Juhlaesitelmän piti J. J. Chydenius aineesta: Luonnontieteiden ensi kukoistaminen meidän maassamme. (Esitelmä on samana syksynä painettuna Snellmanin Litteraturbladissa.) Juhlassa olivat saapuvilla myöskin Snellman ja Topelius. Muuta emme tästä uudesti heränneen osakunnan ensimäisestä juhlasta tiedä.

Seuraaavana keväänä (1858) syntyy osakunnan ja Snellmanin välillä pieni erimielisyys. Edellisen vuoden Litteraturbladin lokakuun numerossa oli Snellman jälleen, niinkuin pari kertaa ennen, toisiinsa vertaillen käsitellyt osakunta- ja tiedekuntalaitosta ja antanut etusijan jälkimäiselle. Kirjoitus oli osakuntalaisissa herättänyt pahaa mieltä ja aiheutti monikokouksisen keskustelun. Yleinen mielipide oli se, että kirjoitus ei voinut jäädä vastausta vaille. Vaikka toiselta puolen arveltiin, että vastaus ei voinut olla tyhjentävä, »koska siinä ei kuitenkaan voi-

taisi julkisesti tuoda esiin kaikkia, eikä edes pääasiallisikaan syitä, jotka nykyoloissa ovat johtaneet ylioppilaat takasin osakunta-elämään», pyysi osakunta kuitenkin erästä jäsentään kirjoittamaan vastauksen. Se tapahtui ja »vastalause» esitettiin sittemmin hyväksyttäväksi kaikissa tiedekuntakokouksissa. Hyväksyttiinkö se vai ei, sitä on vaikea sanoa. Ainakaan se ei ole julkaistuna senaikuisissa sanomalehdissä. — Vähän myöhemminkin oli Snellman ja hänen mielipiteensä riidan aiheena pohjalaisten keskuudessa. Asia koski erästä Litteraturbladin monia kynäsotia. Osa pohjalaisia oli silloin sitä mieltä, että »J. V. Snellmans uppträdande är alltid mera eller mindre skamlöst.»

On syytä muutamin sanoin kosketella kirjallista elämää osakunnassa. Jo samana lukukautena, jolloin Pohjalainen yhdistys perustettiin, syntyi sen keskuudessa käsinkirjoitettu sanomalehti »Sampsa Pellervoinen» jatkona sille »Kaukomieli» nimiselle sanomalehdelle, jota osakuntalaiset vuosina 1851—52 olivat toimittaneet. Sampsa Pellervoisella ei ollut vakinaista toimittajaa, mutta ilmestyi se silti varsinkin ajoittain sangen säännöllisesti. Sen palstoja täyttivät pääasiassa jonkinlaiset kiertokatsaukset, jotka kirjeen muodossa kosketttelivat päivän tapahtumia varsinkin ylioppilaspiireissä. Näitä katsauksia, »Bref till onkel i Österbotten» tai »Bref till Lina» y. m. toimitti pääasiassa Johan Viktor Calamnius, tunnettu myöhempänäkin kirjailijana. Mutta paitsi näitä kirjoitelmia, jotka antavat erinomaisen kuvan senaikuisesta ylioppilaselämästä, sisälsi Sampsa Pellervoinen paljon tosiaan arvokastakin. Niinpä Calamnius julkaisee siinä pitkän tutkielman »Iin pitäjän muinaismuistoista», arvokas lisä niukkaan kotiseutututkimukseen (myöhemmin painettu Suomi-kirjaan 1868 sekä osa historialliseksi kertomukseksi muovailtuna Novellikirjastoon 1870.) Emil Nervander julkaisee siinä ansiokkaita käännöksiä (varsinkin Uhlandin ja Grünin runoihin) sekä omia runopukuisia tuotteitaan, joista useat sisältyvät hänen myöhemmin (1869) ilmestyneeseen kokoelmaansa: »Dikter af Emlekyl». Ahkera kirjoittaja oli myöskin Karl Fredrik Eneberg, runoilija ja kielentutkija. Vielä sisältörikkaammaksi käy Sampsa Pellervoinen senjälkeen kun Kaarlo Bergbom 1859 oli tullut osakunnan jäseneksi. Melkein joka numerossa on hänen nimimerkillään käyviä runotuotteita, alkuperäisiä tai käännöksiä ja useassa kokouksessa lukee hän toveriensa arvosteltaviksi pitempiäkin tuotteita, niiden joukossa pari näytelmäkappalettakin: »Julia Cortani» ja »Liuksialan ruusu», jonka päähenkilöinä ovat Kaarina Maununtytär, hänen onneton poikansa Kustaa-prinssi ja torpantyttö, kaunis Anni, prinssin lemmitty; muuten aihe, joka myöhemminkin on tullut draamallisen käsittelyn alaiseksi. Sivumennen mainittakoon, että äskenmainittu Calamnius Sampsa Pellervoisessa varsin ankarasti arvostelee

»Liuksialan ruusua»: aihe on liian tavanmukainen (simpel), intriigiä ei ole nimeksikään, vaikka tekijä on osanut verhota alastomuuden sangen kauniiseen, mutta läpinäkyvään verhoon. »Minä toivon sentähden» — jatkaa arvostelija — »että kirjoittaja suurenevalla huolella ja voimalla parantelisi vikojaan ja puutteitaan enkä epäile, että siinä tapauksessa hänen menestyksensä tulevaisuudessa on oleva suuri.»

Sampsa Pellervoisen sisältö on muutamia poikkeuksia lukuunottamatta ruotsinkielinen. V. 1858 alkaa kuitenkin ilmestyä myöskin suomenkielinen sanomalehti »Tellervo». Se ei sisällöltään ollut tietystikään yhtä laaja kuin sen ruotsinkielinen virkaveli, mutta ilmestyi sekin uskollisesti pari kertaa kuukaudessa sisältäen pääasiassa käännöksiä, päivänpakinaa y. m. Arvokkaammaksi tuli sen sisältö, kun m. m. ennenmainittu Chydenius alkoi siinäkin julkaista kirjotelmiaan. Sellainen oli m. m. pitempi murhenäytelmä-luonnos: »Ryöstö Maunulassa». Runotuotteitakin, alkuperäisiä, oli sen palstoilla joskus. Niiden tekijä oli useimiten yliopp. Juhana August Hagman (sittemmin filosofian maisteri ja sanomalehden toimittaja, Pietarin ja Inkerin suomalaisten innokas sivistäjä). Mutta vaatimukset totisesti eivät olleet suuria, ja hyvä tahto oli melkein kaikki, mitä nuorelta suomenkielen Pegasukselta siihen aikaan vaadittiin.

Paitsi Sampsa Pellervoista ja Tellervoa ilmestyi silloin tällöin aiheiden sattuessa pari pilalehteä »Olonezarn» ja «Pelle». Niistä ei ole kuitenkaan yhtään numeroa meidän nähdäksemme säilynyt. — Kun on puhe taiteellisista harrastuksista osakunnassa, on vielä mainittava, että 1850-luvun lopulla ylioppilaat perustivat yhdistyksen seuranäytelmien toimeenpanemista varten. Siihen liittyivät pohjalaiset sangen lukuisasti.

Ennenkun jälleen lähdemme aikajärjestyksessä seuraamaan osakunnan vaiheita on meidän mainittava muutamia huomattavampia jäseniä sen keskuudessa. Sellaisia ovat ennenkaikkea osakunnan ensimäinen puheenjohtaja C. G. Estlander, joka pysyi puheenjohtajatoimessa kaksi vuotta, sekä hänen seuraajansa Anders Chydenius, joka vuosina 1859—61 oli samassa toimessa. Innokkaimpia jäseniä oli myöskin Emil Nervander, joka esitelmillään, teeseillään ja käytännöllisten ehdotustensa kautta teki osakuntakokoukset vaihteleviksi. Väsymätön oli niinikään Oskar August Frithiof Blomstedt, sittemmin Unkarin ja Suomen kielen dosentti yliopistossa. Monella tavalla vaikutti Blomstedt herättävästi varsinkin osakuntalaisten suomiharrastuksiin. Tellervon toimittajana hän viritti keskusteluita, jotka osakunnan päätöksen mukaisesti olivat suomenkielisiä, mikäli se kielen taitamattomuuden tähden yleensä oli mahdollista. Esitelmien kautta, joiden aihe usein oli suomen kielen ja kieli-

opin alalta, hän niinikään koetti maakuntalaisissaan kehittää käytännöllistäkin harrastusta kielen viljelemiseen. Mainittakoon vielä hänen suomennoksensa Vänrikki Stoolin tarinoihin. Suomenkielen viljelemisestä osakunnassa piti paitsi häntä huolen Jaakko Forsman sekä Jaakko Länkelä, joka m. m. esitti matkakertomuksensa kesällä 1858 Suomalaisen Kirj. Seuran kustannuksella Inkeriin tekemältään satu- ja runokeräilymatkaltaan (painettu seuraavan vuoden Suomi-kirjaan). Osakuntaelämään otti myöskin osaa Yrjö Koskinen, joka Pietarsaaresta oli pääkaupunkiin saapunut. Näitä mainittakoon vielä vähän myöhemmiltä vuosilta Otto Donner.

Mutta palatkaamme kevätlukukauteen 1858. Huhtik. 18 p:nä kokoontuivat pohjalaiset Kaisaniemeen viettämään Siikajoen tappelun 50-vuotispäivää. Ruotsinkielisen juhlaesitelmän piti maist. C. G. Estlander, suomenkielisen Blomstedt, joka myös luki suomennoksensa tuttuun ylioppilaslauluun: Bröder, o! slutom förbund! Ylioppilas Ludvig Runeberg luki kaksi isänsä vielä julkaisematonta »tarinaa«: Kuormarenki ja Duncker, jotka herättivät suosion myrskyn.

Pysyväisenä keskusteluaiheena kokouksien ohjelmistossa on nykyisin ylioppilastalon rakentaminen. Koetetaan keksiä keinoja yrityksen nopeamman toteutumisen mahdollistuttamiseksi. Sopivimmaksi keinoksi katsotaan uuden Joukahaisvihon julkaiseminen ja kertyneiden varojen lahjoittaminen yleiseen ylioppilastalo-rahastoon. Seuraava Joukahainen (1868) julkaistiinkin sitten tätä tarkotusta varten.

Huomattava keskusteluaihe on myöskin seuraava kansallinen: Onko Snellmannilla ja Cygnaeuksella sekä Suomen ylioppilailla eri käsitykset keinoista saman päämäärän saavuttamiseksi? Pöytäkirja ei kerro, mihin päätökseen herrat pohjalaiset tulivat, vaan lisää lyhyesti: «tästä siirtyi keskustelu vanhaan, mutta silti alati uuteen väittelyaiheeseen suomenkielen oikeuksista.»

Porthanjuhla 1858 vietetään tavanmukaisella loistolla. Kaikki osakunnan honoratiores olivat saapuvilla paitsi Cygnaeus. Avauspuheen piti Topelius, juhlaesitelmän maist. Karl Chydenius aiheena: J. J. Nervander tiedemiehenä (sittemmin painettu Joukahaiseen). Yrjö Koskinen puhui äsken kuolleen pohjalaisen ja entisen inspehtorin Johan Jakob Tengströmin muistolle, Kaarlo Kustaa Borg (myöhemmin suomenkielen lehtori yliopistossa) toiselle vainajalle, vanhan Pohjalaisen osakunnan viimeiselle kuraattorille Erik Aleksander Ingmanille.

Vuonna 1859 ei osakunnan elämä näy olleen niin vilkasta kuin kahden edellisen vuoden kuluessa. Osaksi on siihen varmaankin vaikuttamassa se, että eivät vanhemmat osakuntalaiset, juuri äsken mainitut, yhtä ahkerasti kuin ennen ota sen elämään osaa. Pöytäkirjat eivät tiedä kertoa innostuneista keskusteluista, sanomalehdet ilmestyvät harvemmin

ja melkein jokainen kokous näkyy ohjelman puutteessa saavan — pöytätäkirjurin sanojen mukaan — »en behaglig afslutning» Kaisaniemessä tai taloudenhoitajan välityksellä osakuntahuoneissa. Keskusteluaineista mainittakoon kuitenkin seuraava suurpoliittinen: Onko meidän harrastuksissamme Suomen hyväksi nojauduttava nykyiseen hallitukseen vaiko ei? Pöytäkirja kertoo: Puheenjohtaja (maist. Chydenius) vastusti varsinkin virkamiehiimme juurtunutta tapaa suostua toiseen myönnytykseen toisensa jälkeen toivoen siten edes negatiivista tietä voivansa vaikuttaa vähänkin hyvää, kunnes huomaavat olevansa kokonaan kahlehditut toimimaan hallituksen toiveiden mukaisesti. Tähän huomauttivat toiset, että hallitus kyllä saisi virkamiespaikat maassamme täytetyiksi ulkomaalaisilla ja kelpaamattomilla aineksilla, joista ei meillä suinkaan olisi suurta hyötyä. — Kuten näkyy, jo silloin — perustuslaillisia ja suomettarelaisia!

Porthanjuhlakaan 1859 ei ole sen merkittävämpi. Sen avasi jälleen vanhan tavan mukaan Cygnaeus, joka palautti mieleen ensimmäisen Porthanjuhlan 20 vuotta takaperin. Juhlaesitelmän piti Oskar Blomstedt »Kapinasta Kauhajoella 1809» (Se aijottiin painattaa seuraavaan Joukahaiseen, mutta täytyi senssuurin tähden jäädä siitä pois; myöhemmin painettu Suomi-kirjaan.) Muuten olivat juhlassa läsnä tavalliset kutsuvieraat, nim. paitsi Snellmania, Cygnaeusta ja Topeliusta, valtioneuvos Bergbom, asessori Chydenius, osakunnan puheenjohtajan isä, vuorimestari Tengström ja prof. Woldstedt.

Siirrymme syksyyn 1860. Porthanjuhlaa valmistellaan. Silloin eräässä osakunnan kokouksessa esitetään muudan kreivi Bergin kirje, jossa hän kieltää sanomalehdistöä koskettelemasta levottoman Italian tapahtumia. Tämä kuvernööreille osotettu kirje on siksi ajan henkeä kuvaava, että pyydämme saada esittää sen in extenso. Sen otsikko pöytäkirjassa on: »ett bidrag till de högre djurens naturalhistorie» ja kuuluu se:

»Aina Italian levottomuuksista saakka ovat suomenkielisten sanomalehtien toimitukset jonkimmoisella seikkaperäisyydellä käsitelleet mainitun maan tapahtumia. Koska minä kuitenkin olen sitä mieltä, että Suomen rahvaalla ei voi olla mainittavaa hyötyä tällaisten tapahtumien tuntemisesta ja suomenkielisten sanomalehtien toimitukset siis toimisivat viisaammin täyttämällä palstansa kansalle opettavaisemmilla kirjoituksilla, pyydän että hra kuvernööri velvottaisi asianomaisia painoasiamiehiä kansalle julaistavissa sanomalehdissä sallimaan ainoastaan sellaisia mielipiteitä italialaisessa kysymyksessä, jotka ovat sopusoinnussa lainkuuliaisen kansan järjestys-, siveellisyys- ja velvollisuusperiaatteiden kanssa.» —

Pohjalaiset, jotka niinkuin muut aikansa nuoret myötätuntoisesti seurasivat etelän tapahtumia ja ihailivat sen vapaudensankari Garibaldia, syttyvät tuleen ja miettivät heti keinoja mielialansa ilmituomiseksi. Sopivimmaksi useista ehdotuksista katsottiin pian vietettävässä vuosijuhlassa esitettävää Italian ja Garibaldin maljaa. Se olisi samalla tunnustus sille taistelulle, mikä pienissä oloissa on meidänkin taisteltava, »taistelu kansallisuuden oikeutuksen puolesta». Sen esittäjäksi päätettiin pyytää osakunnan uskollista ystävää Cygnaeusta. Mutta ajat olivat ankarat ja pohjalaisilla mahtoi olla aavistus siitä, että tällainen uskalias teko voisi yliopistolle tuottaa ikävyyksiä. He kääntyivät sentähden kolmen vaikutusvaltaisimman entisen pohjalaisen puoleen. Ne olivat professorit Snellman, Cygnaeus ja Topelius. Cygnaeus kieltäytyi esittämästä maljaa, mutta mitä itse asiaan tuli kehotti pohjalaisia itse päättämään sen sopivaisuudesta. Itse hän ei tiennyt, antaisiko järjelle vaiko tunteelle puhevallan ja tahtoi sentähden vaieta. Snellman varotti. Tapausta ei voitaisi selittää muuksi kuin valtiolliseksi mielenosotukseksi, josta kosto varmaan kohtaisi yliopistoa. Eihän asia sitäpaitse ollut sellainen, että se vaati ulkonaisia myötätunnon osotteita, olivathan jokaisen ylioppilaan tunteet Italian itsenäisyystaistelua kohtaan muutenkin selvät. Topelius taas piti ehdotusta lapsellisena ja itsekkäänä. Ylioppilailla ei ollut oikeutta saattaa kalliit intressit vaaranalaisiksi vaan saadakseen tunteensa ilmituoduiksi. — Kaikesta huolimatta olivat pohjalaiset kuitenkin sitä mieltä, etteivät hrojen professorien pelättimet saisi estää osakuntaa noudattamasta jo kerran tehtyä päätöstä. Päätöksensä vahvistukseksi päätti osakunta vielä hankkia Garibaldin rintakuvan.

Porthanjuhlassa, johon kutsuvieraista ainoastaan Topelius saapui, esitti sitten maist. Oskar Forssell Italian maljan. Pöytäkirja kertoo, että puhetta seuraavat myötätunnon ilmaisut olivat ennen kuulumattomat. Sampsa Pellervoisen seuraavassa numerossa on vielä Nervanderin kirjoittama »Vapauslaulu,» (»En frihetsång»), sekin omistettu Italialle ja Garibaldille.

V. 1858 oli Pohjalainen osakunta painattanut 750 kpl. suuruisen painoksen Suomen perustuslakia ilmaiseksi jaettaviksi maaseudulla. Silloin oli myöskin ollut kysymys suomenkielisestä painoksesta, mutta oli ehdotuksen käytännöllisistä syistä täytynyt raueta. Nyt keväällä 1861 heti Keis. Julistuskirjan jälkeen, joka koski n. k. tammikuun valiokunnan kokoonkutsumista, nosti maist. Emil Nervander jälleen kysymyksen perustuslakien suomentamisesta. Useat pohjalaiset tarjoutuivat heti suorittamaan suomentamistyön. Niiden joukossa yliopp. Jaakko Forsman. Yrityksestä ei kuitenkaan tälläkään kertaa tullut mitään — mikäli se pohjalaisista riippui. Kustantaja Edlund nimittäin ilmoitti, että perustuslait

molemminkielisissä painoksissa juuri paraikaa oli ilmestymässä, mutta tarjoutui halvalla luovuttamaan osakunnalle osan painosta. Osakunta suostui tarjoukseen ja tilasi 3000 kpl. suomalaista ja 500 ruotsalaista Pohjanmaalle jaettavaksi. Osakunnan suomalainen sanomalehti sisältää seuraavana syksynä kansanmiehen lähettämän kiitoskirjeen lahjan johdosta.

Vuosijuhla 1861 päätettiin valkenevien valtiollisten toiveiden johdosta viettää juhlallisemmassa muodossa kuin tavallista. Puheiden joukossa oli pidettävä sellainen isänmaalle, »jossa on lausuttava julki vaatimuksemme suomenkielen luonnollisiin oikeuksiin nähden». 9 p:nä marrask. oli yleinen kansalaisjuhla yliopistolla. Sieltä lähtivät pohjalaiset vieraineen Kaisaniemeen. Pimeä puisto oli soihduilla valaistu. Juhlan avasi vanhaan tapaan Cygnaeus. Suomelle puhui Jaakko Forsman ja tulkitsi mestarillisessa puheessa sen, mitä nuoriso ajatteli ja mitä se kaipasi: Suomessa on kaksi toisistaan erotettua kastia, ne, jotka tekevät työtä ja ne, jotka nauttivat työn hedelmiä tahtomatta tunnustaa noita orjia samaan kansallisuuteenkaan kuuluviksi. Ennenkun näiden välinen juopa täytetään, on suomalainen kulttuurikukkanen ilman tuoksua, aurinko ilman lämpöä, niinkauan Suomi ei ole kansakunta kansakuntien joukossa. Annettakoon tämän kulttuurin tulkille, suomenkielelle, takaisin sen oikeudet, tehtäköön se oman kulttuurinsa kieleksi. Tämä kaikki olkoon meidän ceterum censeo'mme. Vapaasti saatakoon tällaisia vaatimuksia tuoda julkisuuteen. Me vaadimme painovapautta. Me odotamme valtiopäiviä. — Puhetta seurasi »Maamme»laulu, joka näihin aikoihin vielä ei ollut yleisemmin käytetty kansallislauluna.

Seuraavalta vuodelta (1861) on mainittava niin tärkeä tapahtuma kuin pohjalaisen lainarahaston synty (Österbottningarnas privata lånebank).

Muuten astuvat 1860-luvun alkuvuosina taas kansalliset kysymykset osakunnassa etualalle. Yrjö Koskisen »Nuijasodan» ilmestyminen antoi aihetta esitelmiin ja keskusteluihin. Ennenmainittu Calamnius piti esitelmän »suomalaisen kansanhengen ilmenemisestä maailmanhistoriassa», joka muodostui polemiikiksi erään maist. Freudenthalin esitelmän johdosta, jossa tämä oli väittänyt, että suomalaiset kansat eivät milloinkaan ole historiassa esiintyneet eivätkä tulevaisuudessakaan voi sitä tehdä, koska niiltä puuttuu kyky voida kehittyä. — Sampsa Pellervoinen sisältää ehdotuksia kansakoulujen järjestämiseksi siihen suuntaan, että maaseudulle rakennettaisiin käräjätaloja, jotka samalla kelpaisivat kouluiksi ja että n. k. käräjäkapat käytettäisiin opettajien palkkaamiseksi. — Keskustellaan suomenkielisestä tieteellisestä terminologiasta ja Osakunnan enemmistö on sitä mieltä että ulkoa tuotettu sanasto olisi kielelle pahennukseksi. — Yliopp. Wald. Eneberg käy kiivaasti sen komitean mie-

tinnön kimppuun, joka on valmistellut ehdotusta suomenkielen asemasta oikeuskielenä. Komitea oli väittänyt, että suomenkielen tarve lainkäytössämme ei suinkaan vielä ollut tuntuva ja että sen saattaminen oikeuskieleksi ei ollut mahdollinen, ennenkun se on ehtinyt enemmän kehittyä. — Keskustelun alaisena on myöskin kysymys »Suomen ruotsalaisen kansan tulevaisuudesta» ja oli yleisenä mielipiteenä se, että sulautuminen kieliryhmäin välillä on historian pakosta tapahtuva, mutta vasta silloin kuin suomenkieli on sivistyskielemme. — Pieneksi riidanaiheeksi muodostuu usein senjälkeenkin erimielisyyttä herättänyt kysymys osakunnan pöytäkirjakielestä. Se pysyi kuitenkin yhä edelleenkin ruotsina, jonka johdosta Tellervo sisältää haikean valituksen pohjalaisten puuttuvan suomenkielen taidon johdosta. —

Porthanjuhlan 1862 voimme lyhyesti sivuuttaa. Se vietettiin Pohjanmaata kohdanneen kadon johdosta mahdollisimman supistetussa muodossa ja — mikä siihen aikaan oli tavatonta — raittiina.

Huomattavampi on sensijaan seuraava Porthanjuhla 1863. Hartaat toivomukset olivat täyttyneet. Suomen säädyt olivat koolla. —

Juhlaan oli sentähden kutsuttu vieraiksi valtiopäivämiehistä ne, jotka edustivat Pohjanmaata tai sieltä johtivat sukunsa. Niitä oli 49. Erityistä keskustelua herätti kysymys arkkipiispa Bergenheimin kutsumisesta juhlaan ja jätettiin hän kutsumatta venäläisliehakoimisensa tähden. Osanottajain lukuisuuden tähden luovuttiin Kaisaniemestä ja määrättiin juhla vietettäväksi Kaivohuoneella. Siinä valmistukset.

Tervehdyssanat lausui nytkin Cygnaeus, jonka jälkeen juhlaesitelmän piti suomenkielellä maist. J. V. Calamnius aiheesta »Suomalaiset Perman maassa» (painettu seuraavassa Joukahaisessa); sitten tavanmukaiset viralliset puheet: maist. Donner puhui vainajille, maist. Jaakko Forsman suomeksi valtiopäivämiehille, kunniavieraille Snellmanille, Cygnaeukselle ja Topeliukselle maisteri Carl Synnerberg, yliopp. Wald. Eneberg Suomen tulevaisuudelle ja yliopp. Kaarlo Jaakko Gummerus suomeksi kotiseudulle. Emil Nervander luki mahtavan runonsa »Pohjanmaalle.» Juhlatunnelma kohosi kohoamistaan. Silloin nousi puhumaan valtiopäivämies Nyrönen Saarijärveltä — ja puhui pitkään ja hartaasti »jaloille ja hyvin kunnioitettaville maamme ylioppilaisille». Hän loi synkän kuvan niistä kärsimyksistä, joiden ikeen painamana suomalainen rahvas on vuosisadat elänyt ja vielä elää. Vieras on kieli ja vieras on mieli niissä, jotka ovat asetetut tuota samaa kansaa hallitsemaan. Kovat ovat katovuodet, mutta ne voi kestää, jatkuvaa henkistä hallaa ei voi enää kestää. Tuoko tämä nuori polvi parannuksen? Sitä toivoi hän, sitä toivoivat ne, jotka olivat hänet tänne lähettäneet. Välittömästi nousi puhujapaikalle maist. Donner ja ehdotti

maljan kansanvaltaisuudelle ja kansanvaltaiselle Suomelle. Myrskyn tauottua korotti äänensä Cygnaeus ja lausui nuo usein toistetut sanat: »Minä puolestani tahdon ehdottaa maljan aristokratialle, nimittäin hengen aristokratialle ja toivon, että Pohjanmaa nyt niinkuin aina muinoin pysyisi neron uhkeana ritarihuoneena.» Cygnaeus ja Snellman kannettiin pohjalaisilla hartioilla, jonka jälkeen Snellmankin nousi lausumaan painavat sanansa nuorille maamiehilleen. Hän puhui nytkin, niinkuin useasti muulloin, aatteiden voimasta; vähät siitä voittavatko ne heti, mutta muistettakoon, että niiden on aina tulevaisuus. — Ennenkuin erottiin oli vielä yksi tehtävä tekemättä. V. 1856 Porthan-juhlassa olivat ne pohjalaiset, jotka olivat olleet osakunnan jäseniä sen hajotessa, määränneet koko osakunnan kassan 765 rupl. palkintona maksettavaksi sille, joka seitsemän seuraavan vuoden kuluessa osakunnan julkaistavaksi jättäisi yhtenäisen Suomen historian. 7 vuotta oli nyt ummelleen kulunut ja tuollaista kirjoitusta ei ollut palkintolautakunnalle jätetty. Tämän johdosta päättivät lahjoittajat nyt jättää mainitun summan pohjarahaksi uudestaan perustettavalle Pohjalaiselle ylioppilaslainarahastolle sillä rajoituksella, että aina viiden vuoden päästä olisi Porthanin juhlassa päätettävä kasvaneiden korkorahojen käyttämisestä. Tähän päättyi Porthanjuhla 1863. —

Tähän voimme päättää kuvauksemme pohjalaisten ylioppilaiden elämästä ja harrastuksista n. k. illegaalisten osakuntain ajalla. Neljä vuotta saivat osakunnat vielä odottaa kaivattua laillistuttamistaan. Useasta syystä on elämä niiden keskuudessa näinä vuosina laimeampaa kuin ennen. Ylioppilaskunta sai seuraavana vuonna vahvistuksen virallisena korporatsioonina ja sen toimintapiiriin siirtyi paljon siitä, mikä sitä ennen oli osakuntaelämälle antanut sisältöä. Sitäpaitsi näkyvät ylioppilaat nyttemmin laajemmissakin piireissä keskustelevan niistä kysymyksistä, jotka juuri näihin aikoihin pitivät mieliä vireillä maassa. Tämä tapahtui etupäässä Akateemisen lukuyhdistyksen yhteydessä ja sen huoneustossa.

Mutta ennenkaikkea muistettakoon, että 1860-luvun nälkävuodet ovat alkamassa. Kova aika laskee lamauttavan leimansa myöskin suruttomaan ylioppilaselämään.

K. V. Holma.

Suomen historiaa valaisevaa.

Kyminkartanon maakunta vv. 1759—1761 eräälle kaivosyhtiölle annettuna.

Samalla „taloudellisella“ aikakaudella, jolloin Ruotsin alle kuuluvassa Suomessa koetettiin ihmisten hyödyksi käyttää luonnontuotteita, puuhattiin Venäjänkin Suomessa eli Vanhassa Suomessa joskus samaan suuntaan silloin, kuin Uudenkaupungin ja Turun rauhantekojen jälkeen tämän maankulman sekavat olot sitä sallivat. Koska Kyminkartanonläänistä suuri osa oli luovutettu Venäjälle ja tässä maakunnassa oli jo Ruotsin vallan aikana avattu pieniä kaivoksia, muodostettiin venäläinen consortium eli yhtiö, joka aikoi ottaa lyijyä Kyminkartanonläänin kaivoksista, joita myöskin on sanottu hopeakaivoksiksi. Sen yhtiön osakkaiksi mainittiin ensin kenraaliluutnantti kreivi Tschernischev ja ruhtinas Repnin, mutta sittemmin Repnin, kenraalimajuri Glebov ja Puolan ynnä Saksin palveluksessa ollut kenraalimajuri paroni ja ritari von Stain, joka tuli koko yrityksen disponentiksi ja sen jälkeen oli Kurkijoen-Koitsanlahden lahjoitusmaan vuokraajana, tullen siellä yhtä vihatuksi, kuin Kyminkartanon läänissä. Yhtiö v. 1756 ensin sai hallitsevalta senaatilta oikeuden perustaa lyijyruukin eli savotan Luumäen pitäjän Luotois- eli Lietoiskylään (Luotolaan) ja ottaa työhön 50 vankia Viipurin kuvernementista. Mutta kun vankia sillä kertaa niin paljon ei ollut ja aloitettu työ siis oli taukoomaisillaan, ehdotti senaatti 12 p. Lokak. v. 1758 kaivosyhtiölle annettavaksi Virolahden, Vehkalahden, Valkealan, Kymin, Pyhtään, Taipalsaaren, Mäntyharjun, Savitaipaleen, Joutsenon, Lappeen, Luumäen, Säkkijärven, Jääsken, Ruokolahden, Säämingin, Kerimäen, Puumalan, ja Rantasalmen pitäjät. Yhtiön piti suorittaa kruunulle vuokrana koko alueen tavalliset verorahat ja viljat, mutta talonpoikien piti, niinkuin „Ruotsissakin oli ollut tavallista,“ tehdä kaivostyötä ja polttaa sysiä. Vakuutettiin myöskin, että jos joku talonpoika tekee työtä yli veronsa arvon, niin saa hän ylimääräisestä työstään palkkaa. Näin kaivosyhtiö saikin haltuunsa 2,451 taloa, mutta olot näillä kohta muuttuivat yhtä sietämättömiksi, kuin muilla lahjoitusmailla. Kaikki maakomisariukset (kruununvoudit), nimismiehet ja muut kruununpalvelijat v. 1759 pantiin viralta ja yhtiön haltija määräsi uusia sijaan. Yhtiön konttori eli savotankonttori, joka oli Lappeenrannassa pappilan maalla, ei pannut toimeen laillisen oikeuden julistamia tuomioita ja tuomarit vihdoin saivat tuomita ainoastaan majesteettirikoksista. Sahoja ei saatu enään rakentaa yhtiölle vahingoksi ja talonpoikia kohdeltiin pahoin. Heitä komennettiin kaivoksiin työhön kesälläkin, vaikka kotitalossa oli kiire, kelirikon aikana ja rukouspäivänäkin. Omat konnut siis jäivät rappeutumaan. Jos joku ei hyvin tehnyt käskettyä työtä, niin lyötiin solmupiiskalla ja patukalla tahi pistettiin miekalla tahi uhattiin ajaa talosta ja ottaa venäläisiä talonpoikia sijaan, lähettää käskynhaltijakansliaan raippoja saamaan tahi Moskovaan j. n. e., sillä „talonpojilla ei ollut mitään lakia“. Halkoja oli saatava milloin mihinkin paikkaan ja halkometsää kaatamaan komennettiin esim. Kerimäen torpparia Pyhtään saaristoon. He (noin 50 miestä) saivat Lappeenrannassa kääntyä takaisin kotiinsa päin, mutta paluumatkallaan heiltä paleltui jäseniä ja he muutenkin kärsivät kovasti. Säämingistä niinikään käskettiin miehiä metsänhakkuuseen Kymin pitäjän saaristoon. He jo Savossa kääntyivät palaamaan, mutta siitä heitä lyötiin. Ruokolahden miehiä komennettiin neljäkymmentä Säkki-

järven halkometsiin. He jo omalta kirkoltaan palasivat kotiin, mutta nimismies ja siltavouti rangastukseksi heiltä ottivat vaatteita, työkaluja y. m. Metsiä kuitenkin kaadettiin paljon, vieläpä kruununkin ja yksityisten mailta ja harvat uskalsivat tehdä vastarintaa. Monellaisia ruokatavaroita myöskin vaadittiin talonpojilta, mutta ei herrasväeltä, työmaille. Niistä maksettiin vähän tahi ei mitään. Yhtiö myöskin aikoi perustaa viinapolttimon Luotolaan sekä Ruokolahden pitäjän Lieviskänkoskelle ja ravintolan Lappeenrantaan ja kapakan joka kirkolle, niinkuin lahjoitusmaitten herrat. Sentähden kaivosyhtiön kaikissa pitäjissä joka talolta oli tuotava hirsiä kirkolle ja kauraa viinanaineksiksi eräisiin paikkoihin. Mutta alkoi kuulua valituksia kansan keskuudesta. Valitettiin kuvernementinkansliaan ja justitsikollegioon ja menipä eräs Kyminkartanon valtuutettu hallitsevaan senaattiin asti. Tämä lähetti erään miehen asiaa tutkimaan, mutta hän ei oikeutta ja totuutta tarkoittanutkaan. Kun Vehkalahden miehistä suuri osa ei tullut työhön Luotolaan, niin joulukuussa v. 1759 manattiin välikäräjiin. Lautamiehet kuitenkin huomattiin epuunalaisiksi ja ulkopitäjän miehiä ei saatu tämmöisestä asiasta muita rankaisemaan; sentähden tuomari sitte yksinään tuomitsi sakkoja. Tämän jutun aikana vehkalahtelaiset huomauttivat, että olivat työpaikasta, Luotolasta, 60—80 virstan päässä ja Ruotsin lain mukaan ei tarvinnut mennä päivätyöhön etäämmälle, kuin 2 peninkulman päähän. Ei ollut myöskään sovittu päivien luvusta ja palkasta. Samaaan aikaan vaadittiin pitäjältä kyytihevosia enemmän, kuin ennen, ja käskettiin Haminan linnantöihin miehiä hevosineen. Siellä nyt maksettiin päiväpalkkaa kesällä 10 kopekkaa, syksyllä ja talvella 6, mutta Ruotsin vallan aikana 32 kop. Ruotsin Suomessa ei ollut annettu taloja ja pitäjiä kaivosten haltijoille, vaikka sielläkin metallia haettiin. Ruotsin vallan aikana oli saatu Suomesta lähettää joka kolmas vuosi valtuutettuja valtiopäiville ja tuomari oli muodostellut sinne toimitettavat valitukset, mutta nyt tällä puolella rajaa ei enää ollut mitään semmoista. Kun Vehkalahden välikäräjistä asiapaperit olivat menneet justitsikollegioon, niin senaatti elokuussa v. 1760 määräsi, että justitsikollegio ja kamarikollegionkonttori saivat järjestää talonpoikien työt. Sentähden Lappeenrantaan asetettiin kommissiooni („kommissionen för blyverket"), jossa oli justitsikollegion puolesta Haminan entinen pormestari laamanni Mathias Martins puheenjohtajana sekä ylikamreeri ja tuomari Arvid Renner ja kamarikonttorin puolesta käskynhaltija Fr. V. von Normann. Sinne määrätty Viipurin läänin käskynhaltija M. Gibertovski sai vapautuksen. Pöytäkirjuriksi otettiin varatuomari Kristian Frimautz. Käskynhaltijakanslian kamreeri Erik Nordman tuli kommissioonin kamreeriksi ja saman kanslian sihteeri ja kielenkääntäjä Joakim Henrik Couper venäjäntulkiksi. Tahdottiin kommissiooniin myöskin joku maakomisarius Viipurin maakunnasta ja saatiin Käkisalmen eteläläänistä Gustaf Starck. Yleisenä syyttäjänä oli sihteeri Baeck. Parooni von Stainin valtuutettuna esiintyi entinen kielenkääntäjä ja kuvernementinsihteeri Lukas Herman Villers. Kommissioonin käytettävissä vielä oli lääninkivalteri Norring, muutamia siltavoutia ja sotaväkeä yksi alaupseeri eli korpraali ja 12 sotamiestä. Joka pitäjästä kutsuttiin kumminkin 2 talonpoikien edusmiestä. Sillä tavalla taas saatiin toimeen yksi niistä kommissiooneista ja ylimääräisistä oikeuksista, joita Vanhassa Suomessa 1700 luvulla yhä oli. Tässä puheena oleva kommissiooni tahtoi ensin saada tietää missä kaivos oli, mutta saatiin silloin kuulla, että niitä oli useampia ja että oli luvattu 300 ruplaa sekä vapaus veroista niille, jotka neuvoisivat uusia malmivuoria. Kun vuorikollegio oli

lähettänyt Lappeenrantaan hovineuvos Andrei Schamschovin, läksivät hänen kanssaan kaivoksia tarkastamaan kommissioonin valtuutetut ja maakunnan asukkaitten puolesta yksi Haminan porvari, 2 talonpoikaa Vehkalahdelta, 1 Virolahdelta ja 1 Kymistä. Nämä talonpojat väittivät, ettei lyijyä tässä maakunnassa ollutkaan. Sentähden Schamschov tällä matkalla työpaikoista kokosi näytteiksi kiviä, joita hän sitte vei Pietariin, mutta myöskin jätti kommissioonin huoneisiin Lappeenrantaan. Kaivosten tarkastajia varten piti joka kestikievarissa kuljettavan tien varrella olla kumminkin 20 hevosta. Luotolassa oli säretty kalliota 3 vuotta, mutta lähes vuosi sitte se työ oli lakannut ja suuri aukko oli täynnään vettä. Oli kuitenkin kallioon saatu aikaan kolme syvennystä, josta suurin oli 8 sylen syvyinen, ja kaikissa oli hienoja lyijysuonia. Lyijymalmia myöskin oli nostettu monta kymmentä puutaa. Mutta pieni sulatusuuni, pajat sekä muut rakennukset olivat tyhjinä ja koneet oli muutettu Lieviskänkoskelle. Luotolan kylän asukkaat olivat ennen tervanpoltolla hyvästi tulleet toimeen, mutta nyt olivat köyhtyneet. Lappeenrannan ja Haminan kauppiailla oli ennnen ollut saha lähellä Lieviskänkoskea Virmuntjoen kylässä Ruokolahden pitäjässä ja Lappeenrannan kauppias Lojander oli v 1753 maanomistajilta saanut luvan rakentaa Lieviskänkoskelle sahan luvaten koskenkäytöstä vuosittain suolaa 4 tynnyriä ja 20 naulaa tupakkaa, mutta nyt kauppiaat sillä puolella olivat menettäneet kaikki. Puumalan miehillä oli Lieviskänkoskella ollut myllyjä sekä säynäänkalastusta eivätkä saaneet suurta korvausta, kun koski heiltä vietiin. Savotankonttorin käskystä maanmittari Jonas Necklin mittasi ja lohkaisi neljästä kruununtilasta maata yhtiölle Lieviskänkoskelta yhden peninkulman päähän kaikkiin suuntiin. Siitä hänet kuitenkin haastettiin oikeuteen. Lieviskänkoskenkaan luona ei vielä ollut oikeaa kaivosta, mutta rakennuksia oli tekeillä ja sulkua laitettiin kosken poikki. Olipa myöskin panimo ja viinanpolttorakennus sekä pari suurta pannua. Lemin kappelin Tapanalan kylässä oli räjähyttämällä ja iskinraudoilla tehty 3 syltä syvä kuoppa ja toinenkiu matalampi, joista oli nostettu kiisumalmia, mutta työ oli keskeytynyt. Taipalsaaren pitäjässä oli saaressa virstan päässä Kurenniemen kylästä 2 matalaa kaivoksentapaista, mutta työ oli täälläkin lakannut. Samoin oli käynyt Talvisalon saaressa, joka oli 3 virstan päässä Savonlinnasta ja jossa syvennyksen syvyys oli 2½ syltä. Malmia sieltä oli kuletettu Lappeenrantaan, mutta tyhjänä nyt seisoi paikalla pajakin, jossa koneita oli korjattu. Savotankonttori oli koettanut viivyttää tätä vuorentutkimista ja vastustaa muutakin kommissioonin työtä, selittäen sen jäseniä epuunalaisiksi. Kun vuoria kuitenkin näin oli tutkittu, alkoivat kommissioonin varsinaiset istunnot Lappeenrannassa 25 p. lokak. v. 1760. Otettiin ensin vastaan valtuutettuja eri pitäjistä ja kuunneltiin näitten valituksia. Paitsi mitä edellä jo on mainittu valitettiin esim. Vehkalahdelta, että oli vaadittu polttopuita ja päivätöitä, vaikka metsiä oli sillä puolella vähän, sillä Haminan sotaväki oli maakunnassa laajalti hävittänyt niitä, Virolahdelta, että joka talolta oli toimitettu noin 7 naulaa voita, mutta vasta myöhemmin oli saatu maksua (2½ kopekkaa naulalta), Valkealasta, että oli joka mieheltä vaadittu 2⅛ syltä polttopuita, että ne, jotka Luotolassa särkivät kallioita, saivat ainoastaan 4 kopekkaa päivältä, ne, jotka kulettivat polttopuita, 8 kop. päivältä ja ne, jotka toimittivat työmaille rukiita, kauroja ja herneitä 2 kappaa talolta, saivat 4 kop. ruis- sekä hernekapalta ja 2 kop. kaurakapalta, Kerimäeltä, että oli täytynyt olla Talvisalossa työssä joulusta helluntaihin ja että loismiehiä, torpparia sekä talonpoikia oli komennettu Lieviskänkoskelle

saakka työhön, Rantasalmelta, että oli pantu miehiä soutamaan lautoja Partakosken sahalta, Ruokolahdelta, että Lieviskänkoskella viime kesänä oli täytynyt olla työssä miehiä sataan asti ja että oli täytynyt tehdä tie kirkolta siihen korpeen, jossa Lieviskänkoski oli, Jääskestä, että oli käsketty kulettamaan lyijymalmia Kurkijoelle ja voita Pietariin, Luumäeltä, että oli komennettu nuotanvetoon ja otettu paljon säkkiä savotan tarpeisiin, ja Taipalsaarelta sekä Savitaipaleelta, että hirsistä maksettiin ainoasti 1 kopekka syleltä eikä aina saatu sitäkään hintaa. Useimmat pitäjien edusmiehet toivoivat, että taas päästäisiin kruunun alle ja saataisiin takaisin entiset kruununpalvelijat. He myöskin arvelivat, että kapakat kirkkojen luona olisivat „jumalattomia“ laitoksia. Tulipa kommissioonille vielä Lappeen kirkkoherran, Langell'in, kirjoittama huomautus, jonka hän teki tuomiokapitulin ja koko papiston puolesta, että oli aivan sopimatonta ja laitonta puuhata kapakoita kirkonkyliin ja pappilain maalle, vaikka ne paremmin olisivat olleet paikallaan kestikievaritaloissa maanteitten varsilla. Aiottiin siis papeilta ja talonpojilta ryöstää oikeus polttaa viinaa omiksi tarpeiksi. Olipa sekin omituista, että pappien täytyi julistaa saarnastuolilta lyijysavotan ja sen alaisten virkamiesten kuulutuksia. Kommissiooni tällä kertaa lopetti istuntonsa 13 p. marrask. v. 1760, mutta seuraavassa tammikuussa sillä taas oli kokous ja lyijysavotan takia vielä v. 1763 istui Lappeenrannassa kommissiooni, jonka esimiehenä oli Kyminkartanon läänin käskynhaltija Fr. V. von Normann,sillä laamanni Martins oli kuollut 9 p. marrask. v. 1761. Nämät kommissioonit olivat saaneet aikaan suuren joukon valaisevia paperia, joista ei kuitenkaan nähdä tämän asian loppua. Mutta Kyminkartanon maakunnan tilikirjoista nähdään, että v. 1761 savotankonttorista vielä maksettiin Kyminkartanon läänin rahastoon Lappeenrannassa rästiä ja vuokramaksuja edellisiltä vuosilta. Seuraavien vuosien tilikirjoissa ei enää mainita savotankonttoria. On siis luultavaa, että Kyminkartanon maakunta silloin jo oli peruutettu kruunulle. Sentähden, että se ainoastaan muutamia vuosia oli kaivosyhtiön hallussa ollut, tämä lahjoitus on jäänyt ihan huomaamatta eikä ole historiallisissa teoksissa saanut sijaa muitten lahjoitusmaitten rinnalla.

J. M. Salenius.

Kreivi Buxhövdenin julistus Lemun taistelun johdosta.

Julkaissut *A. R. C.*

Seuraava venäläisen ylipäällikön antama julistus vuosien 1808—1809 sodan ajalta on tosin ilmestynyt painettuna suomeksikin, mutta on se niin perin harvinainen, ettei esim. kuuluisan suomenkielisen kirjallisuuden tuntijan F. W. Pippingin onnistunut saada sitä käsiinsä. Yliopistomme kirjastossa löytyy kyllä nykyjään yksi kappale mainittua julistusta ja arvatenkin on se tavattavissa joissakin kirkonarkistoissa, ainakin Länsi-Suomessa. Olemme löytäneet käsinkirjoitetun kappaleen tätä julistusta Suomen Valtioarkistossa Suomen sotaa 1808—1809 käsittävässä kokoelmassa sarjassa „Kungörelser utfärdade af ryska öfverhetspersoner“. Vastaavan ruotsinkielisen kappaleen on A. Schauman painattanut kokoelmaansa Åttioåriga Minnen siv. 63.

Julistus

Siitä johdatuxesta, kun näinä päivinä on tapahtunut, koska Ruotzin Sotaväki ilman peränajatusta ja onnettomasti eteensä otti, ei kaukana Turun kaupungista astuman ylös maalle, ja murhenpidosta tämän maan parahasta, joka sen voimallisen Venäjänmaan kanssa eroittamattomasti on yhdistetty, olen minä vaadittu neuvomaan yhteistä kansaa yhdestä suurimmasti painavasta asiasta vaarinottamaan:

Niin pian kuin kanonein ambuminen tjetä annoi vihollisen olevan saapuvilla, kokounnui Wäki joukottain, muutamat nähtin muttamalla kaduilla, toiset mäkein päällä ymbäri kaupungia, jaa, muutamat, kuin on peräti kamala asia, olit saapuvilla itze sotaplatsilla, verta haavoitetuista ja kuoletetuista vuotaisa, josta mahdollisesti taidais ylösnosta se epäluulo, että he ovat kylläkin järjettömät niinkuin Spionit eli vakojat, eli muutoin enämmin eli vähemmin laitettavasti, ehkä peräti turhaan, ottamaan osaa sodasa ja jos sen kaldaiset kauhistavat tarkoituxet olisit töilla osottaneet, että yxi osa kansa olis luvattomasti koonnut itzensä yhteen, niin olis siitä ei ainoastansa heidän itze ylitzensä, mutta myöskin kaupungin viattomain asuvaisten ylitze seurannut hirmuisin onnettomuus sen Armejan oikian ja peljättävän koston kautta, joka, palkaxi ystävyden ja suojeluxen edestä, olis aivottu petoxen uhrixi, josta välttämättömästi ryöstäminen ja murha olis ylöstullut, ja kaupungi ilman estämätä muutamain hetkein sisällä tuhkaxi muutettu.

Estämisexi, ettei niin monda tuhatta ihmistä sillä tavalla tulis köyhyteen ja viheliäisyteen syöstyxi on jokaisen velvollisus neuvoa peräänajattelemattomia, estää häijynilkisiä yhteistä tyvendöä turmelevaisia, ja ilmoittaa heidän ilkiätä edesottamistansa.

Kuinga paljon Keisarillisen Armeijan Päämiehet ahkeroitzevat vähendää Sodan hävityxiä, taittan ilman moninaisia todistuxia, muiden seasa nähdä siitä että ehkä Sveaboria ahdistettaisa Batterijejä sopivaisimmasti olis taittu rakendaa Helsingforsin puolelle, niin ei sitä kuitengan tahty, ettei kaupungi ja sen Asuvaiset Stykkein ambumisen kautta olisi tullet vahingosta kärsimään. Koska Ruotzin nuoret officerit muutamista kanon-slupeista turhaspäiten heitit Uuteenkaupungiin luoteja, jotka kuoletit muutamia viattomia Vaimoja ja Lapsia, veit Keisarilliset officerit ensin Sotaväkensä ulos kaupungista, ja sitten ajoit heitä pakoon menemään.

Jos se enimmäxi osaxi vaadituista Talonpojista koottu Ruotzin armeja, ehkä se liki Turkua on kadottanut paljo officereja, Soldateja ja aloxia, vielä taidais nostaa sotaa, niin tulevat edellämainitut peräänajattelemattomat eli häjynilkiset tämän kautta kovasti varoitetuxi, ei niinkuin mjelipuolet ambumisen eli tappeluxen alla jättämään kotonsa, kokouudumaan kaduilla, vielä vähemmän menemään Sota-paikalle, jos he tahtovat välttää, ettei heidän kanssansa menetellä niinkuin kapinan nostajitten kanssa, mutta pitä jokaisen niinkuin tämän kaupungin valistetut Asujat tekivät pysymään siinä työsä kotona kuin heidän tulee tehdä ja luvallinen on, jota ne ei taida laiminlyödä kuin muistavat, kuinga mahdotoin se on Ruotzin Kuningalle heidän apunsa kautta ylöspitää tätä Englandin apurahain edästä nosnutta Sotaa, ja josta ei heillä ikänänsä ole yhtäkään etusutta, vaan he sitä vastan, ilman toivota, antavat hengensä ja omaisuudensa aldixi, ja ottavat osaa niiden onnettomudesa, joidenga pellot ja niitut valittin maalle astumisen paikoixi, ja joiden puuhuoneista ambuminen varjelis pakoon menemistä, ei ajatellen, että sotaväen marssein kautta tulevat kylvetyt maat tallatuxi ja ryöstetyt huonät valkialla poltetuxi. Turusa s. $^{12}/_{24}$ p. Kesä-kuusa 1808.

Greivi Buxhoevden.

Lyhyitä tiedonantoja.

Historioitsija K. G. Leinberg-vainajan elämäntyöstä tulemme ensi vuonna lähemmin tekemään selkoa.

* * *

Maaseutuarkistokysymystä ovat äsken pääkirjotuksissaan käsitelleet parikin pääkaupunkilaista lehteä, huomauttaen, miten suunnattoman tärkeätä on, että kysymys maaseutuarkistoista ensi tilassa tulee onnellisesti ratkaistua. Sen jälkeen kuin kysymys viimeksi oli julkisemmin vireillä, on suhteellisen suuri joukko kirkon y. m. arkistoja joutunut liekkien uhreiksi ja sangen usein saa kuulla syvästi surkuteltavia esimerkkejä vandalismista, joka on tullut yksityisten halussa olleiden vanhojen asiapaparien osaksi: Kaikki pakoittamalla pakoittaa asianomaisia kiireesti tekemään voitavansa maakuntakeskusarkistojen valmistumiseksi. Otamme tämän tärkeän kysymyksen ensi vuoden jommassakummassa ensi numerossa perinpohjaisemmin esille.

* * *

Viime aikaisesta **uudemmasta historiallisesta kirjallisuudestamme** mainittakoon toinen vihko prof. Eliel Aspelin-Haapkylän Suomalaisen teatterin historiaa, jonka ensi vihosta tämän Aikakauskirjan palstoilla jo on puhuttu, veljeksien Torsten ja Verner Söderhjelmin suurisuuntainen ja loistavan hauska, siro ja selvä Italiensk renessans, A. Olrikin verrattain kansantajuinen Nordisk Aandsliv i vikingetid og tidlig Middelalder sekä sen jatkona saman tapainen teos Henrik Schückilta Hufvuddragen af den medeltida kulturens historia, kumpikin helposti sulavia, kultturihistoriallisia, eteviä ja yleisölle — jolla ei ole sarjaa Världskulturen — suositeltavia. Kotimaan uutuuksista mainittakoot vielä Anders Ramsayn Från barnaår till silfverhår teoksen 8:s ja viimeinen vihko, joten tämä kotimainen merkkiteos memoarikirjallisuuden alalla nyt on valmis; eri albummeissa y. m. olleet tai valmistumassa olevat julkaisut Suomen sodasta v. 1808—09, ynnä sarjavihkot monipuolisesti historiallisiakin julkaisuja, kuten Oma Maa, Sosiaalidemokratian vuosisata, Rolfsenin Maailman historia y. m.

* * *

Suurellainen määrä **väitöskirjoja historian ja sen lähimpien aputieteiden alalta** on viimeaikoina julaistu yliopistollisesti tarkastettavaksi. Niinpä on Oskari Mantere käsitellyt kysymystä historian opetuksesta, Volter Högman Rauman kaupungin vanhempaa historiaa, Yrjö Jahnsson taloushistoriamme kehitystä viime vuosisadalla, J. Hastig Turun koulua ison vihan ajoista edelleen n. 100 vuoden aikana ja Antti Pietilä Daniel Jusleniusta. Ainakin muutamista näistä tulemme tulevan vuoden kuluessa esittämään virallisen vastaväittäjän lausunnon tai muun arvostelun.

* * *

Suuri merkitys historiatieteelle ja varsinkin historiallisen harrastuksen leviämiselle voipi epäilemättä ruveta olemaan **kotiseutututkimustyöllä,** joka viimeaikoina on päässyt huomattavaan vauhtiin. Lukuunottamatta eri paikoin usein huomaamatta toimivia yksityiskeräilijöitä ja paikkakuntatutkimusten ainesten kokoojia, joiden merkitystä ei suinkaan ole vähäksi arvioitava, on nykyään perustettu joukko yksityisiä yhdistyksiä jonkun pienemmän alueen tutkimiseksi sekä suurempia keskusseuroja eri maakunta-alueita varten. Sellaisia ovat esim. tämän liikkeen meillä varsinaisen luojan ja perustajan toht. Rob. Boldtin toimesta syntynyt keskusseura Uudenmaan kotiseutuaatteelle sekä

Eteläpohjanmaan kotiseutukeskusyhdistys ja parin ylioppilasosakunnan alottama järjestelmällinen kotiseutututkimustyö ja sen tapaisten seurojen perustaminen. Vaikkakin tämä työ suuresti tulee suuntaumaan aloille, jotka eivät ole historiatieteen kanssa läheisessä yhteydessä, tulee se toiselta puolen kuitenkin hyvinkin monella tapaa toimimaan historiallisen tutkimuksen palveluksessa. Ilolla on esim. tervehdittävä parin osakunnan alotetta niiden osakunta-aluetta käsittelevän bibliografian aikaansaamiseksi ja niiden eri kuntia käsittävän mahdollisimman tarkan topografisen arkiston perustamiseksi. — Mikäli tämä työ tulee aihetta antamaan, tulemme siitä lukijoillemme selkoa tekemään sitoutuen mielellämme ottamaan vastaan kirjotuksia tältä alalta. —

* * *

Kun muistamme, miten suuri merkitys *historiallisen* intressin herättäjänä *kaunokirjallisuudella* on ollut — muistakaamme vaan Z. Topeliuksen Välskärin kertomukset ja Talvi-iltain tarinat, B. Ingemannin Tanskan historiaa käsittävät romaanit, P. Nordmannin Från ofärdsår ja Borgå barn och borgare, muita mainitsematta — lienee paikallaan tässä huomauttaa lukijoille, jotka sen tapaista lukemista harrastavat, esim. tanskalaisen Jacobssenin Fru Marie Grubbe, joka tarjoaa oivallisen kuvauksen aikansa tanskalaisesta kultturielämästä, samoin tanskalaisen Voldemarin Från häxornas tid (ruotsiksikin käännetty), jossa kerrassaan harvinaisella taidolla on perehdytty 1600-luvun hengen elämään ja ajatustapaan, sekä edellisen henkinen sukulainen ruotsalainen Birger Mörner, jonka nyt aivan halpahintaisinakin saatavat erinomaiset kirjat Dess höga Plaisir ja Fru Brahe till Ericsholm, olisi kaikkien kultturielämän harrastajain luettava. Meidän maamme uudemmasta historiallisesta kaunokirjallisuudesta on jouluksi ilmestynyt Matilda Roslin-Kalliolan kertomus isonvihan ajoilta, Inkeri, ja O. Relanderin hauska Kertomuksia sissisotain ajoilta. —

* * *

Historiallisen Aikakauskirjan toimituksesta tulevat tämän vuoden lopussa eroamaan Tohtori K. R. Brotherus ja maisteri A. M. Tallgren. Toimitukseen tulevat ensi vuoden alusta liittymään maisterit A. F. Puukko ja K. V. Rauhala sekä herrat L. O. Th. Tudeer ja K. V. Kaukovalta. Toimitussihteeriksi tulee maisteri Atle Vilskman, taloudenhoitajaksi ylioppilas K. V. Kaukovalta.

* * *

Ulkomailla tulevat Historiallisen Aikakauskirjan toimittajista olemaan ensi kevätlukukauden tohtori Gunnar Suolahti, joka toimittaa tutkimuksia etupäässä Tukholman kuninkaallisessa arkistossa selvittääkseen eri puolia valistuksen ajalta, maisteri A. F. Puukko, joka viimeistelee Leipzigissä tutkimustansa prof. Jeremiaan ajoilta, ja maisteri A. M. Tallgren, joka etenkin Englannin museoissa tutkii itäeuroppalaista ja etuaasialaista pronssikautta.

* * *

Edellisessä numerossa mainittujen henkilöiden lisäksi ovat tietoja muinaisjäännöksistä lähettäneet:

Poliisikonstaapeli Aug. Toivonen tietoja hiidenkiukaista y. m. Lopelta. Tiedot ovat hyvin tarkat ja huolelliset.

Kansakoulunopettaja M. Lähteenmäki Ahlaisista tietoja mittauksista sekä karttaluonnos ennen aivan tuntemattomista hiidenkiukaista Lampin kartanon mailla.

Talollisenpoika Eedvard Kivilahti Kuusamosta karttaluonnoksia ja tietoja kiinteistä muinaisjäännöksistä n. k. Talliskotakentältä.

Oikaisu.

Kun en itse ollut tilaisuudessa lukemaan korehtuuria[1]) tämän Aikakauskirjan N:o 4:ssä olevaan kirjotukseeni „Poimintoja hallinnon historiasta Porvoon valtiopäiväin jälkeisiltä vuosilta", on siihen tullut joukko painovirheitä. Pyydän saada tässä korjata niistä pahimmat; vähäisemmät virheet saattaa lukija itse oikaista.

Sivulla	140	rivi	5 alhaalta	on:	aikakauskirjain	lue	aikauskirjan
„	142	„	3 ylhäältä	„	1819	„	1810
„	„	„	16 „	„	tulo- menoarvioon	„	tulo- ja menoarvioon
„	„	„	16 alhaalta	„	esitelmässä	„	esityksessä,
„	„	„	5 „	„	sopivin tapa lienee se	„	sopivin tapa — sanoi hän — lienee se,
„	„	„	2 „	„	maaherran	„	maaherrain
„	„	„	1 „	„	niiden esittämän esityksen	„	heidän esittämäinsä esitysten
„	143	„	7 ylhäältä	„	„maa-asukkaiksi"	„	„maan asukkaiksi",
„	144	„	16 alhaalta	„	luonteensa.	„	uuden luonteen.
„	„	„	14 „	„	ja	„	ja että
„	145	„	9 ylhäältä	„	Kaarle XI:ta	„	Kaarle XI:een
„	„	„	16 „	„	asiaa	„	asia
„	„	„	16 alhaalta	„	säätylaitos	„	säätykokous
„	146	„	2 ylhäältä	„	olivat	„	olisivat
„	„	„	4 „	„	kävi	„	käy
„	„	„	3 alhaalta	„	kirkkokunnan	„	kihlakunnan
„	147	„	4 „	„	toiveen	„	toiveet
„	148	„	5 ylhäältä	„	sisälsi	„	sisälsivät
„	„	„	11 „	„	tuomarin	„	tuomarien
„	„	„	19 alhaalta	„	Komitean	„	Komiteain
„	„	„	7 „	„	maata —	„	maata
„	„	„	„ „	„	koko	„	koko kansan
„	149	„	18 ylhäältä	„	tällaista	„	laillista
„	„	„	4 alhaalta	„	lääninkokouksin.	„	lääninkokouksissa.

K. W. Rauhala.

[1]) Myöskään allekirjoittanut toimitussihteeri ei kaupungista poissa olleena ole lukenut korrehtuuria herra Rauhalan yllämainittuun artikkeliin.

A. M. T.

F. A. Puukko: Löydöistä muinaisen Niniven alueella.
K. V. Rauhala: Kysymys maamme hallituksen vastuunalaisuudesta 1860 —80 luvuilla.
G. Rein: Miksi uskonpuhdistus Italiassa ei onnistunut?
Juhani Rinne: Halikonlahden seudun muinaisesta kaupasta.
Ilona Starck: „Then swänska Argus".
Gunnar Suolahti: Suomalaisen rococoajan kodeissa.
„ „ Yliopisto o'oja ison vihan jälkeen.
„ „ Theodor Mommsen.
„ „ Valistuskauden sielunelämää.
A. M. Tallgren: Yhteydestä Välimeren maiden ja Pohjois-Europan välillä kuningas Hammurabbin ajoista persialaissotiin.
V. Tarkiainen: Uusimmasta Runeberg-kirjallisuudesta.
L. O. Th. Tudeer: Numismatiikan merkityksestä klassilliselle muinaistieteelle (kuvitettu).
K. Österbladh: Piirteitä Turun Tuomiokapitulin ja aatelin suhteesta pappisvirkoja täytettäessä.

Historiallinen Aikakauskirja ilmestyy ensi vuonnakin säännöllisesti joka toinen kuukausi eli kuusi kertaa vuodessa noin kahden ja puolen painoarkin vahvuisissa vihoissa. Asiamiesten kautta hankittuna se maksaa *neljä markkaa, postin kautta 4:32, ulkomailla 5 Smk.* Tilaukset voidaan tehdä joko suoraan toimitukselta, asiamiehiltä tai kaikista postikonttoreista. Tänäkin vuonna saavat *kansa- ja kiertokoulujen opettajat sekä seminaarien ja oppikoulujen oppilaat* vuosikerran *kahdella markalla,* jos tilaavat suorastaan toimitukselta tai asiamiehiltä. Halukkaita asiamiehiä vastaanotetaan ja myönnetään heille joka *viidestä vuosikerrasta kuudes ilmaiseksi.*

Tilaukset pyydetään tekemään herra K. V. Kaukovallalle, os. Helsinki, Korkeavuorenk. 39.

Gunnar Suolahti, päätoimittaja. **A. F. Puukko,**

Atle Wilskman, toimitussihteeri **A. R. Cederberg,** **K. V. Rauhala,**

Lauri Tudeer, **K. V. Kaukovalta.** taloudenhoitaja.

1908

„Suomen sodan“ kansallinen merkitys.

Suomen sodan satavuotista muistoa tuskin tänä vuonna tullaan millään erinomaisemmalla juhlallisuudella maassamme viettämään, mutta luonnollistahan kaikissa tapauksissa on, että kuluneen sadan vuoden johosta eri merkkitapauksia ja merkkipäiviä nyt muistoon verestetään. Luonnollista niinikään, että nyt entistä enemmän keskustelun alaiseksi joutuu — niinkuin jo on osaksi joutunut — kysymys mainitun sodan kansallisesta ja siveellisestä merkityksestä sekä sen vaikutuksesta maamme kohtaloihin.

Ymmärrettävää on, että meidän aikakaudellamme on syntynyt eräänlainen reaktiooni sitä mainitun sodan ihannoimista vastaan, jota nimenomaan Runebergin muistolaulut yli puolensadan vuoden kuluessa kansalaistemme ja varsinkin nousevain nuorisopolvien mielissä ovat vireilläpitäneet, ja myöskin sitä kansallisylpeyttä osottavaa kerskumista vastaan, millä tätä sotaa muutenkin on usein rakastettu kuvailla. Me emme ensiksikään yleensä enää ihannoitse miekankalsketta emmekä sotaisia veritöitä, me sanomme niitä raakuudeksi ja joukkomurhaksi ja valtojen tunnottomaksi, itsekkäästi nappulapeliksi ihmishengillä. Meille kuvastuvat tavoteltavina ihanteina toiset aatteet, rauhan aate, antimilitarismi, kansojen veljeys. Je toiseksi ovat nimenomaan v. 1808—9 Suomen sodan vaiheet meille vähitellen tulleet esitetyiksi valaistuksessa, joka on ollut omansa poistamaan mielistä entiset liiallisen ihanteelliset mielikuvat tämän sodan kansallisesta loistavuudesta ja sen urhotöistä. Se sota ei itse asiassa ole meille suomalaisille ollut mikään yhtenäinen sankaritöiden sarja, vaan yhtä hyvin sarja peräytymistä, päättämättömyyttä ja heikkoutta. Suomen armeija ei kokonaisuutena katsottuna esiintynyt millään sellaisella erinomaisella etevyydellä eikä sankariudella, jota voisi verrata esim. Sveitsin tai Alankomaiden kansalliseen

puolustustaisteluun — kaukana siitä! Olihan suomalainen pääarmeija, joka ensiksi Klingsporin komennosta peräysi Lumijoelle saakka, osaksi samankokoinen, osaksi melkoista suurempi takaa-ajavaa venäläistä armeijaa, ja niissäkin taisteluissa kesällä 1808, joissa milloin voitettiin, milloin hävittiin, olivat taistelevat joukot yleensä jokseenkin samanväkiset. Ja muistettava on, että Suomen armeija taisteli omassa maassaan, jonka seudut, tiet ja mahdollisuudet se tarkoin tunsi ja jonka kansa sitä avusti, jotavastoin venäläinen valloitusarmeija eteni omalta rajaltaan satojen penikulmain päähän vieraaseen, harvaan asuttuun maahan ja sen eri osastot retkeilivät kaukana oudoissa seuduissa, toisistaan eristettyinä ja alituisessa vaarassa menettää yhteytensä niiden kanssa sekä saada muonatiensä katkaistuiksi. Niitä edellytyksiä, joita suomalaisilla oli puolellaan, ei heidän menestyksensä siten ehkä lopultakaan vastannut, vaikka monet tapaukset osottivatkin sitkeyttä, miehuutta ja alttiiksiantavaisuutta.

Tunnettu asia on, että tämä pääasiassa riippui armeijan ylimmästä johdosta, sen arkuudesta, epävarmuudesta, saamattomuudesta ja taitamattomuudesta. Ylin johto taas riippui Ruotsista, ylipäällikkö oli ruotsalainen. Mutta johtajakykyä ja kenttätottumusta puuttui melkoisessa määrin niiltä suomalaisiltakin miehiltä, jotka eri osastoja komensivat ja joilla oli jokseenkin itsenäinen asema. Pariinkymmeneen vuoteen eivät he olleet sodassa olleet — venäläiset päälliköt ja soturit sitävastoin olivat saaneet alituista sotaharjaantumista, ja harjoituksiakin oli pidetty vähän ja vaillinaisesti. Varsinkin viimeaikainen tutkimus on osottanut, kuinka Adlercreutzkin, jota on ihannoitu Suomen armeijan voittojen saavuttajana, teki paljo erehdyksiä, ja kuinka häneltä, vaikka urhea ja päättäväinen olikin, puuttui yhtäältä kylmäverisyyttä ja toisaalta luottamusta lopulliseen voittoon. Saavuttamainsa voittojen hedelmiä ei hän saanut niitetyksi eikä hänkään aina voinut mitata asemaa suurissa piirteissä. Sädekehä tämänkin nimen ympäriltä on sitten himmentynyt. Kenraali Aminoff, jolla armeijassa oli vaikutusvaltainen asema Klingsporin neuvonantajana, oli myös epäilevä luonne ja näkyy hänellä olleen osansa sodan heikkoon johtoon. Armeijan suomalaisista prikaatipäälliköistä on Palmfelt'ia Kainuun sopimuksen johdosta kuvattu vähää vailla petturiksi ja Gripenbergia vähälahjaiseksi tusinakenraaliksi. Viaporin päälliköitä, suomalaisia yhtä vähän kuin ruotsalaisia, ei tietysti voi mainitakaan silloin kuin sodan »ihanteista» on kysymys. Ehkä on jossakin tapauksessa käytetty noiden jälkikuvain luomisessa liiankin mustia värejä, vaan tosiasia on kuitenkin, ettei sulassa todellisuudessa,

kun runot riisutaan pois, kovin paljo ihannoitavaa jää jäjelle. Vielä on, jos kansallisen itsetunnon kannalta sodan muistoja arvostelemme, huomattava, että ne suomalaiset upseerit, joita sellaisina rakastamme muistella, ilmeisesti tunsivat kuuluvaisuutensa suomalaiseen kansallisuuteen varsin toisella tavalla kuin meidän ajan suomalaiset; Suomi oli sodan loppuun asti Ruotsin osa, suomalaiset sivistyneet tunsivat kai itsensä ainakin yhtä paljo yleensä ruotsalaisiksi kuin erikoisesti suomalaisiksi.

Mutta vaikkakin näinollen niistä kauniista kuvista, joita Runebergin laulut mieliimme lapsuudesta ovat istuttaneet, paljo onkin varissut pois, ei meillä kuitenkaan ole syytä kieltää tämän sodan kansallista merkitystä eikä sen edullista vaikutusta maamme kohtaloihin. Meillä ei ole siihen syytä eikä oikeutta ja me tekisimme varmaankin vääryyttä entisyyttämme kohtaan, jos asettuisimme yksinomaan kylmästi arvostelemaan tämän sodan tapauksia ja muistoja. Sillä v:n 1808 taistelu Suomessa oli sittenkin kansallista taistelua, vakavaa, sitkeää, ja siksi myöskin lämpimämpiä muistoja ansaitsevaa.

Siinä taisteli vastakkain kaksi kansallisuutta, joissa vallitsi vanha, syvälle juurtunut vihamielisyys toisiaan vastaan: suomalainen ja venäläinen kansallisuus. Vuosisatain kuluessa oli katkeraa taistelua niiden välillä kestänyt ja suomalaiset olivat, polvi polvelta, tottuneet kehdosta asti käsittämään venäläisen vainolaisekseen, aina uhkaavaksi, leppymättömäksi veriviholliseksensa. Kun Venäjä taas talvella 1808 marssitti joukkojaan rajan yli Suomeen, käsitti Suomen kansa sen epäilemättä hyökkäykseksi itseään vastaan ja se valmistautui taisteluun yhtä hyvin kansallisen olemassaolonsa, kotiensa ja perheittensä, puolesta kuin Ruotsin hallituksen puolesta. Se taistelu kävi ainakin yhtä paljon kansalliseksi puolustustaisteluksi kuin kahden valtion, Ruotsin ja Venäjän, väliseksi valtataisteluksi. Ja niin sen varmaankin — osaksi kai selvemmin, osaksi hämärämmin — käsitti myöskin Suomen sotaväki, joka yht'äkkiä noina talvipäivinä kutsuttiin aseisiin hyökkääviä venäläisiä vastaan.

Tuo Suomen sotaväki oli myöskin täydellisesti kansallista sotaväkeä, voipa sanoa, että se oli enemmänkin kansallista kuin ne pataljoonat, jotka 1878 jälkeen perustettiin. Se oli näet n. s. jaettua taikka ruotuväkeä; sotilaat asuivat kaiken ikänsä torpissaan kansan keskuudessa viljellen maatilkkuaan niinkuin muukin kansa, siihen välittömästi kuuluen ja ajatellen niinkuin se. Ainoastaan muutamia viikkoja vuodessa käytiin harjoituksissa ja ne viikot ennättivät miesten mieliin istuttaa

hyvin vähän »militarismia». Alapäällystö ja upseerit elivät niinikään puustelleissaan kansan parissa, siten usein kyllä liiaksikin »maatuen». Varsin luonnollista siis on, että sotaväki ja kansa sellaisissa oloissa käsitti asiansa yhteiseksi.

Kun Suomen kansa siten käsitti alkaneen taistelun kansalliseksi puolustustaisteluksi, on ymmärrettävää, että se käsitys myöskin sodan vaiheiden varrella käytännössäkin ilmaantui. Sprengtportenin usko ja uskottelu, että suomalainen rahvas sodan alettua mielisuosiolla kääntyisi venäläisten puolelle, ei siis ensinkään toteutunut, vaan osotti väestö kaikkialla selvää vihamielisyyttä hyökkääjiä vastaan, vaikeuttaen heidän toimia missä voi ja avustaen omaa sotaväkeään kaikilla tavoilla. Kuorman vetäjiä oli venäläisten monasti aivan mahdoton saada, vaikka maan omat virkamiehet talonpoikia siihen toimeen uhkauksilla ja lupauksilla koettivat pakottaa. Päinvastoin kansan keskestä muodostetut partiojoukot ehtimiseen ryöstivät venäläisten kuormastoja ja tekivät heille paljo kiusaa, hätääkin näyttivät. Sodan historia kertoo siitä järjestetystä talonpoikaissodasta venäläisiä vastaan, jota milloin säännöllisen sotaväen avustuksella, milloin siitä riippumatta, keväällä ja kesällä 1808 tapahtui Pohjanlahden rannikolla (Närpiössä), Keski-Suomessa (Saarijärvellä), Pohjois-Savossa ja ennen kaikkea Karjalassa (Tiaisen vapaajoukot). Nämä »kansan-kapinat» tuottivat venäläisille suurta huolta ja vaikeutta ja ne olisivatkin nähtävästi voineet saavuttaa vieläkin suuremman merkityksen, jos niitä armeijan puolelta olisi tehokkaasti avustettu. Kaikissa tapauksissa ne osottavat, miten kansa käsitti tämän taistelun kansalliseksi puolustustaisteluksi, taisteluksi suomalaisten ja venäläisten välillä. Se seikka, että virkamiehistö ja papisto yleensä osotti liiankin suurta taipuvaisuutta asettumaan uusiin oloihin, vannomaan Venäjälle uskollisuudenvalaa jo sodan alkuasteella j. n. e., merkitsee vähemmän, sillä kansa osotti monin paikoin hyvin selvästi, jopa kouraantuntuvasti, mitä se tästä virkamiesten liiasta alistumisesta ajatteli.

Ja lopuksi itse suomalaisen armeijankin taistelut, ponnistukset ja kärsimykset, — vailla kansallista merkitystä ne voitot ja kamppailut suinkaan eivät toki olleet, jos ei sota liikaan ylvästelemiseen antanekaan aihetta. Suomen kansalaiset siinä »nälissään ja palellessaan» taistelivat ja vuodattivat verensä, ei ainoastaan kruunun ja kuninkaan ja yhteisen Ruotsin valtakunnan puolesta, jolle he viimeisiin asti horjumatta uskollisina pysyivät, vaan myöskin, ja heidän käsityksensä mukaan epäilemättä etupäässä, kotimaansa ja kotikansansa, Suomen puolesta. Siten meillä on oikeus sanoa Siikajoen, Revolahden, Lapuan,

Alavuuden, Juuttaan ja Koljonvirran voitoilla olevan melkoista kansallista merkitystä ja nekin taistelupaikat, joissa joukkomme väistymään joutuivat, kuten Karstula, Kuortane ja Oravainen, ovat kieltämättä suomalaisten sotilaiden urhouden ja alttiuden ja täytetyn velvollisuuden kansallisia muistopaikkoja. Döbelnin terveiset kaatuneille sotureille eivät ole pelkkää korua: »Kunnian haamut vartioivat heidän tuhkaansa». Meillä on syytä paljastaa päämme noita »hietakumpuja» lähestyessämme.

Sillä ilman noita kärsimyksiä, noita taisteluita, voittoja ja tappioita, ilman tuota Suomen sotaa yleensä, jossa esi-isämme puolustivat yht'aikaa maataan ja vanhaa valta-istuinta, eivät Suomen kohtalot ilmeisesti olisi saaneet sitä suuntaa kansalliseen ja valtiolliseen omintakeisuuteen päin, minkä ne sodan jälkeen saivat. Senkin historia meille kertoo. Se kertoo, miten venäläisen armeijan ylipäällikkö kreivi Buxhoewden raporteissaan hallitsijalleen puhuu siitä Suomen kansan kunnioitusta herättävästä ominaisuudesta ja korkeasta kansallisesta avusta, että se sitkeästi ja horjumatta täyttää viimeisiin asti uskollisuuden velvollisuutensa hallitsijaansa ja vanhaa liittoaan kohtaan. Se kertoo siitä kunnioituksesta, minkä tämä taistelu synnytti Suomen kansaa kohtaan keisari Aleksanterissa, joka sitten Porvoon valtiopäivillä tahtoi korottaa tämän kansan kansakuntain joukkoon ja suoda valloitetulle maalle sisällisen itsenäisyyden. Ja se kertoo myös ne tapaukset ja taistelut, jotka kaikesta huolimatta oikeuttavat meidät, jälkipolvet, itsetunnolla, joskaan ei ylvästelyllä, ajattelemaan sitä ajankohtaa, joka muodosti tärkeimmän käänteen kansamme vaiheissa.

Suomen sodalla 1808 on siten meille monessa muodossa kansallista merkitystä. Kun sota Suomessa itse asiassa jo oli v:n 1808 lopulla päättynyt ja ilmiselvää oli kaikilla tahoilla, että Suomi oli lupullisesti lohennut irti vanhasta emämaastaan, otti kansamme edustajainsa kautta Porvoon valtiopäivillä kohtalonsa omiin käsiinsä sillä tavalla ja niillä edellytyksillä, jotka voittaja voitetulle myönsi. Se lähti, aluksi arasti ja hapuillen, omia teitään kulkemaan, omaa kansallista elämäänsä elämään niillä pohjilla, jotka oli luonut se sota, jonka satavuotista muistoa me nyt tänä vuonna vietämme kunnioituksella, mutta ilman kerskumista.

Santeri Ivalo.

Berndt Aadolf Grotenfelt,

eräs soturi 1808—09 vuosien sodan ajalta.

Viime kesänä (1907) kuoli ijäkkäänä Frugårdin kartanossa Joroisissa yllämainitun B. A. Grotenfeltin viimeinen eloon jäänyt tytär, jolloin tuli ilmi melkoinen kirje- ja asiapaperikokoelma, joka koski etupäässä Savon sotaväen oloja ennen ja jälkeen 1808—09 vuosien sodan. Mainittu kokoelma on nyt lahjoitettu Suomen valtioarkistoon ja siellä tutkijain käytettävänä, vaan paikallaan lienee Historiallisen Aikakauskirjan lukijoille satavuotismuistona muutamin sanoin tehdä selkoa näiden asiakirjain sisällyksestä ja siitä miehestä, jonka perua ne ovat.

„Suomen viime sotaan" otti osaa kaksikin Grotenfelt veljestä, Kaarlo Herman ja Berndt Aadolf, edellinen majurina Savon jalkaväkirykmentissä, jälkimäinen samassa arvossa Savon jääkärirykmentissä. Kun edellinen rykmentteineen sitten määrättiin Klingsporin pääjoukkoon, oli sitä vastoin Berndt Aadolf sen jääkäripataljonan päällikkönä, joka jäi Sandelsin komentamaan Savon osastoon ja johon m. m. tunnetut Duncker ja Malm kuuluivat. Berndt Aadolf Grotenfelt, josta seuraavassa on puhe, oli syntynyt, varmaankin Joroisissa, 2 p. marrask. 1769 ja sisäänkirjoitettiin sotaväkeen v. 1783. Kustavi III:n Venäjän sodan aikana oli hän luutnanttina Savon jääkäreissä, mutta ei ole mitään tunnettu hänen osanotostaan siihen. Sodan syttyessä v. 1808 oli hän, kuten jo mainittu, majurina sekä asui talossaan Joroisten Frugårdissa. Perhemuistona kerrottakoon, että kun venäläiset menivät rajan yli, mikä täällä Savon puolella tapahtui 28 p. helmik., eräs joukko kohta saapui Frugårdiin, jossa toivoivat vielä saavansa käsiinsä majuri Grotenfeltin, ja etsivät sen takia tyystin läpi kaikki rakennuksen huoneet ja komerot (ainoastaan yksi konttori jäi tarkastamatta ja näytetään vieläkin), mitään kuitenkaan löytämättä, kun hän jo oli poissa.

Savon prikaatin kuuluisissa taisteluissa mainitaan Grotenfeltia sodassa monta kertaa kiitoksella. Erittäinkin on tässä suhteessa mainittava taistelu Joroisten joen luona 12—14 pp. kesäk., jossa hän erinomaisella uljuudella omaa kotiseutuansa puolusti; siinä hän, Sandelsin raportin sanoja käyttääkseni, „Joroisten osaston päällikkönä vähäisellä sotavoimalla *) ja yhdellä kuudennaulantykillä kolmen päivän aikana yhä jatkuvassa taistelussa esti vihollisen etenemistä puolustautuen 1,500 miehen suuruista ja 9 tykillä varustettua vihollisen sotajoukkoa vastaan.“ Tässä tilaisuudessa osoittamastansa urhollisuudesta nimitettiin hänet Miekantähden ritariksi. Yöllisessä hyökkäyksessä 1 p. heinäk. venäläisten asemaa vastaan Kuopiossa komensi Grotenfelt sitä osastoa, joka ottelun aloitti. Virran sillan taistelussa 27 p. lokak. hän erittäin kunnostautui, jolloin hänen johtamansa Savon jääkärit, alapäällikköinä Duncker ja Malm, ja pataljona Vaasan rykmenttiä tunnetulla rynnäköllään taistelun ratkaisivat. Virran taistelun johdosta tuli hän everstiluutnantiksi. Kun Sandels toista viikkoa myöhemmin päätti tehdä rohkean hyökkäyksensä venäläisiä vastaan Iisalmella, 9—11 pp. marrask., määrättiin Grotenfelt ryntääjäosaston päälliköksi. Holmin ja Montgomeryn teoksissa y. m. esityksissä sodasta mainitaan tosin semmoisena Duncker, vaan tämä näyttää olevan erehdys (vrt. alempana).

Ylempänä mainittu asiakirjakokoelma sisältää verraten harvoja kirjeitä tai asiapapereita itse sodan ajoilta. Silminnähtävää on, että aseiden kalske silloin on kirjoitusten laadintaa häirinnyt. Kuitenkin on tältäkin ajalta pari. Niistä on ensin mainittava kaksi kirjettä Grotenfeltin langolta kapteeni *Germund Aminoffilta,* joka kuului siihen Savon jääkärien osaan, joka oli pääarmeijaan komennettu. (Grotenfelt ja Aminoff olivat näet naimisissa sisarusten Katariina Gustaava ja Anna Juliana Ehrnroothin kanssa). Toinen kirje on päivättynä „Lapuan pitäjä Kuortaneen kappeli & Ruonan silta 29 p. elok. 1809“, saattaen siis meidät kohta sodasta hyvin tunnettuihin seutuihin. Siinä Aminoff kertoo Alavuden taistelusta humoristisella, vähän karkealla tavalla, joka tuntuu hyvin kuvaavan senaikuisessa upseeristossa vallitsevaa puhetapaa, samalla kuitenkin ilmaisten totista huolta uhkaavan aseman takia ja hellää kaipausta saada rauhan helmassa taas tavata omaisiansa. Huomattava on muuten kirjeessä pari sekaan pistettyä suomenkielistä lausetta, seuraavassa kursiivilla painettuja. Ote kirjeestä kuuluu:

*) Hänellä oli tällöin ainoastaan 320 miestä komennossaan.

„Hajoittakoon armollinen Jumala laupeudessaan kaikki ne vaarat, jotka meitä ympäröivät ja sallikoon meidän rauhan suojassa tavata toisiamme rakkaitten vaimojemme ja lapsiemme luona. Kyllä tämä aika pitkäksi käy, kuka tietää milloinka se loppuu — ainakin näyttää pahalta — jos se pian tapahtuu, ei se suinkaan meidän eduksemme tapahdu, nykyiseen asemaamme nähden, sillä kahdelta puolelta olemme tällä hetkellä uhattuina päällehyökkäyksellä. Sotajoukot ovat melkein kolme vuorokautta olleet aseissa, hyökkäyksen torjumiseksi. Vihollisen voima sanotaan kummallakin taholla olevan 6 à 7000 miestä, *jos niin lienee,* ainakin pahalta näyttää. Annoimme venäläisille aika lailla selkään tämän kuun 17 p., uskoppas pois, että kauhtana pölysi, lopulta juoksivat jotta häntä oli suorana. Me Savon jääkärit olimme etujoukossa — niinkuin itsestänsä on ymmärrettävä — ja ainoastaan näillä kahdella heikenneellä pataljonalla ajoimme yksin heitä takaa kokonaisen peninkulman, ennenkuin itse päävoima meidät saavutti. 4:s prikaati on miltei voittamaton — he ovat etummaisina, mutta kylläpä kirveltää — monta meidän tovereistamme on haavoittuneina, niinkuin esim. Lode, vaarallisesti ja tietäköön Jumala voidaanko hänet auttaa, Carl Tavast, reiteen, *mutta kyllä koira haavansa nuolee,* hänestä tulee pian mies, luutnantti Berner oikeaan olkapäähän, nimitetty toinen luutnantti Collan reiteen, kersantti Hjelmman oikeaan käteen, ja minä, sanoi koira, sain luodin oikeata rintaani vasten, nb. meni vain västin läpi, löi housujen oluksia vastaan ja pani hänen armonsa pyllyllään maantieojaan istumaan, kyllä se oli aika töytäys, vaan olen jo niin terve että voin tuskatta liikkua, vaikka rintaani kyllä vielä vähän vaivaa, vaan toivon sen pian menevän ohi."

Verrattakoon Aminoffin ylempänä esiintuotuihin sanoihin Savon jääkäreistä, mitä Holm kertomuksessaan mainitsee tästä joukosta juuri yhteydessä Alavuden taistelun kanssa. Hän kertoo sen, niin hyvin upseeriston kuin miehistön, aina halunneen saada kunnian tulla luetuksi Suomen armeijan urhollisimpiin joukkoihin, ja upseeriston kädenlyönnillä tehneen keskenään lupauksen viimeiseen mieheen seistä paikallaan, jos joku peräytymiskäsky saapuisikin.

Seuraava Aminoffin kirje Uumajasta 14 p. maalisk. 1809 on melkoista alakuloisempi. Hänen Alavuden luona saamansa haava ei ole parantunut, päinvastoin huonontunut, soturiksi hän ei enää kelpaa, hänen täytyy ruumis sairaana saada ero sotapalveluksesta; toivoo Jumalan armosta ehkä vielä saavansa tavata omaisiaan. — Lisättäköön vain

että Aminoff nyt vielä jäi eloon, vaan myöhemmin kuoli mainitun haavan tuottamista seurauksista v. 1816.

Sodan aikuisia kirjeitä on myöskin mainittava piletti venäläisten päälliköltä *Tutshkovilta.* Grotenfeltilla oli suru sodan aikana kadottaa vaimonsa, joka kuoli Frugårdissa 12 p. jouluk. 1808, miehen taistellessa armeijassa Pohjan perillä. Itse Grotenfelt ei voinut päästä kotia tämän johdosta, mutta hän on eräälle palvelijalleen pyytänyt ja saanut Tutshkovin passin, joka on annettu $\frac{1}{23}$ p. tammik. 1809 Oulussa ja kirjoitettu ranskaksi kohteliaimmilla sanoilla:

„Herrani. Teidän kirjeenne johdosta 17 p:ltä tammik. uutta lukua olen myöntänyt Teidän palvelijallenne luvan käydä Inigärdissä (!) Joroisten pitäjässä enkä ole asettava mitään estettä hänen paluullensa Tornioon. Minun on kunnia suurimmalla arvonannolla pysyä, Herrani, Teidän sangen nöyränä ja kuuliaisena palvelijananne

Tutschkoff.“

Varsin intressantti asiakirja sodan ajalta on vielä konsepti raportiksi tuosta edempänä mainitusta marraskuussa 1808 Iisalmeen tehdystä hyökkäyksestä; se näyttää osoittavan että Grotenfelt, eikä Duncker, on ollut hyökkäysosaston johtajana. Ensi tunteiden ja havaintojen tuloksena ja koskien yhtä Suomen sodan viimeisiä huomattavia taisteluita, ainakin Suomenmaan rajojen sisäpuolella, painettakoon se sinänsä tähän.

„Sittenkuin minä Tit:lle tulleiden tietojen johdosta että vihollinen melkoisella voimalla koetti saartaa prikaatin asemaa Vieremässä sain käskyn 2:sta jalkaväkipataljonasta ja 1:stä jääkäripataljonasta muodostetulla noin 900 miehen suuruisella osastolla Kauppilanmäen ja Svenninmäen kautta ottaa selvää asiasta sekä siinä tapauksessa vaikeuttaa ja estää sen etenemistä ja siten ehkäistä sitä vaaraa, joka voisi syntyä, jos vihollinen huomaamatta perille pääsisi, marssin mainittua tietä myöten tapaamatta mitään vihollisen joukkoja ennenkuin viimeksi mainitun paikan toisella puolen. Pimeä, jota vihollinen käytti voimansa salaamiseen, innostutti minua siinä tekemään häntä vastaan voimakkaamman hyökkäyksen saartaakseni ja ottaakseni koko hänen osastonsa vangiksi, vaan tämä ei kuitenkaan onnistunut niin hyvin, kuin yritykseni sivurynnäköllä hänen selkäänsä näytti takaavan. Kuitenkin voitettiin kokonaan tarkoitus, joka ainoastaan oli tehdä vihollisen suunnitelma tyhjäksi, ja hän tungettiin takaisin aina Iisalmen kirkolle, saaden melkoisen tappion. Useat hänen upseerinsa on ammuttu, suuri joukko sotamiehiä ammuttu tai haavoittunut, vaan ainoastaan 7 miestä vangiksi otettu,

koska vaikea tie, neljättä peninkulmaa metsien ja salojen läpi, esti minua kuljettamasta useampia mukanani, varsinkin kun minun tuli pitää huoli omista haavoittuneista. Luulen voivani Tit:lle vakuuttaa, että vihollisen liikkeet meitä vastaan ainakin joksikin aikaa täten ovat ehkäistyt. Se verinen ottelu, johon minun vihollisen sitkeän vastarinnan takia täytyi ryhtyä, on tehnyt minunkin tappioni varsin suureksi enkä voi mitä katkerimmin valittamatta mainita että se, paitsi majuri ja ritari Malm, jota jalkaan haavoitettuna hevosten puutteessa ei mitenkään voitu pelastaa eikä kuljettaa mainittua vaikeata tietä, vaan joka joutui vihollisen valtaan, on kaksi vangiksi joutunutta upseeria, joista toinen haavoittunut, kaksi haavoitettua upseeria henkikrenatööreistä ja neljä Savon rykmentistä *) sekä noin 200 kaikkiin joukkoihin kuuluvaa sotamiestä, ja on minulla vastedes oleva kunnia Tit:lle antaa tarkempi ilmoitus niin hyvin kuoliaaksi ammutuista kuin haavoittuneista sotamiehistä sekä niistä, jotka tässä 3 tuntia kestäneessä taistelussa kunnostivat itseänsä".

Suurimmaksi osaksi kuuluu kokoelmaan kuitenkin asiapapereita vuosilta juuri ennen tai jälkeen sodan. Niitä on useampia satoja kirjeitä, enimmäkseen virka-asioissa, Savon sotaväkeä koskevia luetteloita, raportteja, valtakirjoja y. m. Jos sisällys onkin enimmäkseen ilman yleisempää merkitystä, on siitä kuitenkin epäilemättä oleva hyötyä nimenomaan mainitun alan tutkijalle. Lueteltakoon tässä esim. muutamia siinä tavattavia kirjeenvaihtajia: Sandels (14 kirjettä), Vibelius (5), Duncker (2), Malm (9), J. J. Burman, J. H. Furumark, useat Aminoff- ja Ehrnrooth-sukujen jäsenet, C. J. Salomon, F. Steinheil, muita mainitsematta. (Tähän luetteloon voitaisiin vielä lisätä muutama allekirjoittaneen hallussa oleva kirje Otto v. Fieandtilta ja piletti Gregori Tigerstedtiltä.)

Sandelsin kirjeet ovat kaikki sotaa edelliseltä ajalta, vuosilta 1803—07, paitsi viimeinen, joka on päivätty Tukholmasta 5 p. maalisk 1811. Tämä kirje ilmaisee jossain määrin uljaan päällikön tunteita entisiä sotatovereitaan kohtaan. Muut kirjeet alkavat kaikki virallisesti „herra kapteeni" ja „herra majuri" — luultavasti se kuuluikin asiaan, niin kauvan kuin Grotenfelt oli Sandelsin käskynalaisena. Tämän viimeisen kirjeen Sandels sitä vastaan alkaa sanoilla: „Oma ystäväni ja veljeni", ja lausuu siinä ilonsa siitä että Tukholmassa käyneen luutnantti Hjelmmanin mukana saa lähettää terveisensä „vanhoille ystävilleni ja tovereilleni", joita hän yhä muistelee „lakkaamattomalla ystävyydellä ja

*) Reunaan on tässä lisätty, että nimet ovat mainittavat.

kunnioituksella". Muuten tämä kirje koskee tuota tunnettua sitkeätä juttua jäljellejääneiden palkkojen maksamisesta Ruotsista Suomen entiselle sotaväelle.

Samaa kysymystä valaisevat myöskin ylempänä mainitut *C. J. Salomonin* kirjeet. Tämä henkilö on nähtävästi ollut jossain toimessa Tukholman sotavirastoissa, ja syy siihen että hän oli tuttu Savon upseereille ja että he valitsivat hänet asiamieheksensä siellä on myöskin selvä. Salomon pyytää näet kirjeissään pari kertaa lausua terveisiä sisarelleen ja langolleen, josta voidaan päättää, että hän on ollut majuri K. V. Malmin vaimon Sofia Charlotta Salomonin veli. Salomonilta on pari kirjettä jo sodan vielä kestäessä, vaan toisesta valitettavasti ainoastaan palasia jäljellä. Siinä puhutaan m. m. äsken tulleista sanomista: „ne olivat varsin ikäviä, etenkin kun siinä menetettiin monta uljasta miestä, joista Dunckerin kuolema oli suuri tappio." Sittemmin jatketaan: „kolmen venäläisen kenraalin sanot sinä kertoneen sinulle että Malm olisi kotona; joll'eivät he ole sen luotettavampia, kannattaa tuskin puhua heidän kanssansa". Myöhemmissä kirjeissään kertoo Salomon toimistaan suomalaisten palkka-asian ajamiseksi. Huomattava on siinä varsinkin jonkunlaista ivallisuutta Adlercreutzia kohtaan. 8 p. toukok. 1811 sanotaan: „Olen puhunut toimitussihteeri Quidingin kanssa, joka on saanut asian osalleen — olen saanut hyvää toivoa. — Olen myöskin yllyttänyt Tit. Sandelsin valtiosihteerin kimppuun. Ainoa, jota nyt pelkään, on valtioneuvos Adlercreutz, joka panee kaikkea vastaan, kun se ei hänen sukulaisiaan koske". Viikko myöhemmin ilmoittaa Salomon onnellisesta ratkaisusta: „Minulla oli viimeksi vain hyvää toivoa — pelkäsin etupäässä *Suomalaisten likeistä ystävää Ad(lercreutz)ia* *). Nyt on hän saatu puolellemme ja tällä hetkellä sain tietää että, Kunink. Valtiokonttorin suureksi harmiksi, asia on voitettu."

Huomiota ansaitsee lopuksi kenraalikuvernööri *F. Steinheilin* kirje Grotenfeltille, päivätty Viipurista $\frac{7\text{ p. elok.}}{25\text{ p. heinäk.}}$ 1812. Kirje on ruotsiksi kirjoitettu ja sanoo Steinheil siinä kääntyvänsä hänen puoleensa hetkellä, jolloin „minun on tarvis henkilöitä, jotka osoittamallansa taidolla ja ansiolla ovat voittaneet sekä jokaisen yksityisen että koko kansakunnan erinomaisen kunnioituksen, niin täydellisesti kuin herra Eversti". Luottaen siihen, että kirjeensaaja niiden erittäin tärkeäin asiain ja sen ylevän tarkoituksen tähden, joista nyt on puhe, ei tahdo apuansa kieltää, pyytää Steinheil hänen kohta viipymättä Viipuriin tulemaan. Mitä asia

*) Itse kirjeenkirjoittajan alleviivaamaa.

oikeastaan koskee, ei kirjeessä mitenkään ilmaista, mutta mitään epäilystä ei tarvitse olla siitä, että on kysymys Suomen sotaväen siihen aikaan tapahtuvasta uudestaan järjestämisestä.

Kirje on todistuksena siitä kunnioituksesta, jota sodan jälkeen everstin arvolla eronsa saanut ja Frugårdiin muuttanut Berndt Aadolf Grotenfelt yleisesti nautti. Uutta virkatointa hän ei enää vastaanottanut, vaan eli elämänsä loppuvuodet mainitussa kartanossaan kuolemaansa saakka 27 p. toukok. 1836.

Kustavi Grotenfelt.

Aurinkovuosi Kreikkalaisilla.

Kirjoittanut *J. Sundwall.*

Ihminen tarvitsee voidakseen rajoitella sekä yksityisen että yhteiskunnan elämään sattuvien tapahtumien ajanjaksoa mahdollisimman muuttumatonta ajanmittaa. Sen ajanjärjestelyn, jota kulttuuri-ihminen tätä nykyä käyttää, on hän saavuttanut aikojen kuluessa mitä yksinkertaisimmasta alusta. Mitä alhaisemmalla sivistyskannalla kansa on, sitä vähemmän kehittynyt on sen ajanjärjestely. Muutamat alkuperäiset luonnonkansat laskevat aikaa vaan pellolla toimitettavien töiden mukaan, kukinta- ja elonkorjuu-ajan mukaan j. n. e. Toisien kansojen taas on pakko tarkemmin määrätä aikaa, niinkuin esim. kalastajakansojen, joiden pitää olla selvillä kalalajien säännöllisestä esiintymisestä, tahi tropiikien maataviljelevän väestön, jonka täytyy tietää koska sadeaika on tulossa. Tarkempi ajanmääräys tarjoutuu heille taivaan-kannella, jolla taivaankappaleet liikkuvat ajoittaisin muotoin. Muutamien tähtien asemia havaitsemalla voi osapuilleen määrätä vuosittain palautuvia aikoja. Jotkut luonnonkansat tuntevat Oorioonia tai Plejadeja ja järjestelevät niiden asemien mukaan kylvöä, kastelua ja leikkuuta. Korkeammalla kehitysasteella jo otetaan taivaankappaleitten liikkeitä huomioon, ensi aluksi mittaamalla sitä kiertokulkua, joka syntyy kuun poistuessa määrätystä tähdestä ja sitä taas lähestyessä. Onhan kuu luonnollisin ajanmittaaja, se kun on kirkkain tähti yötaivaalla, kaikille helposti huomattavissa. Se siis on tullut kaiken kehittyneemmän ajanmääräyksen lähtökohdaksi. Kutsutaanhan kuu Veeda-kirjoissa „ajanjärjestäjäksi“ tahi

„mittaavaksi", egyptiläisillä taas „sokhåksi" s. o. ajanjakajaksi. Havaintoja jatkamalla huomattiin että kuu määrätyssä ajassa kulkee saman tien ympäri taivaan kantta. Tarkkaamalla siis kuun suhdetta muutamiin kirkkaisiin tähtiin saatiin likimääräinen tieto niin kutsutusta siderisestä kuukaudesta, jossa on 27 p. 7 t. 43 m. Mutta pian havaittiin että aika, jonka kuluttua kuu näytti samaa valomuotoa, hiukan erosi siitä ajasta, joka syntyi sen suhteesta tähteen. Noin 29 päivän kuluttua taas hieno sirppi tulee näkyviin iltataivaalle, kuun oltua monias päivä näkymättömissä. Niin ruvettiin noudattamaan tätä ajan laskemista ja uudesta-kuusta tuli niin tärkeä kohta ajanjaossa, että tämä yhä edelleen merkitsi kuukauden alkua, kun jo kyettiin määräämään oikean, paljaalle silmälle näkymättömänä olevan uudenkuun eli konjunktioonin aikaa. Aikaa, jota kuu tarvitsee tullakseen konjunktioonista toiseen, kutsutaan synoodiseksi kuukaudeksi ja kestää 29 p. 12 t. 44 m. Käytännöllisessä elämässä tällainen kuukausi vaihteli 29 ja 30 päivän välillä.

Sillä välin oli syntynyt tietoisuus siitä että vuodenaikoja vastasi määrätty kuukaudenluku ja että sama vuodenaika määrätyssä ajassa palautui; tästä vuodenaikojen kierrosta saatiin suurempi ajanmitta, nim. vuosi. Tätä osoittaa kreikkalainen vuosi-sanaa vastaava ἐνιαυτός niinkuin roomalaiskielen *annus*; molemmat sanat merkitsivät nimittäin alkuansa kiertoa. Havaittiin myöskin että kuu noin 12 kertaa näytti samat vaiheet, ennenkuin sama vuodenaika taas saapui, ja siis luonnollisesti annettiin vuoden vastata 12 kuukautta. Tämmöisen vuoden pituus oli erilainen riippuen kuukauden pituudesta. Indialaisilla tavataan vielä jälkiveedalaisella ajalla 324-päiväinen vuosi, joka vastaa 12 sideristä kuukautta (12 $\times$ 27 p.). Muilla kansoilla, jotka tunsivat synoodisen kuukauden, muodostui oikea synoodinen kuuvuosi, jossa oli 354 päivää. Luettiin näet joka toiselle kuukaudelle 30 päivää (niin kutsuttu täysi kuukausi), joka toiselle 29 p. (ontto k.) tasoittamaan liikamäärää, joka syntyi siitä että synoodinen kuukausi todellisuudessa on 29 päivää vähäsen pitempi. Vielä tänä päivänä on muhamedilaisilla tämmöinen vuosi, jota arabialaiset, jotka ennen Muhammedia olivat kuunpalvelijoita, ikivanhoista ajoista asti olivat käyttäneet. Sillä tavalla he 33 vuoden perästä ovat edenneet vuoden meidän ajanlaskuumme verraten. Vuosittain jää nimittäin aina kuuvuosi 11 päivää tavallista vuotta myöhemmäksi ja sen uusivuosi tulee aikaa myöten sattumaan kaikkiin vuodenaikoihin, jonka vuoksi kuuvuosi on jumalien palvelukselle vähemmän sopiva, sillä juhlat ovat tavallisesti määrättyinä vuodenaikoina vietettävät. Kreikassa esimerkiksi vietetään viljanleikkuu-uhrit ja -juhla aina määrättynä päi-

vänä määrättyä kuukautta ja kolmen puhtaan kuuvuoden kuluttua siis olisi tämä juhla tullut viisi viikkoa liika aikaisin vietettäväksi.

Varmempi vuoden määräys oli auringosta saatavissa. Tieto tästä herää etupäässä kansoissa, joitten asuinpaikkain ilmastossa vuodenaikojen rajat räikeästi tulevat näkyviin. Eihän tämmöistä vuotta aluksi niin tarkasti tunnettu. Tiedettiin vaan, että se oli kuuvuotta monta päivää pitempi kun huomattiin, miten paljon kuuvuosi poikkesi vuodenajoista. Tarkempi tieto aurinkovuoden suuremmasta pituudesta saatiin tähtitieteellisesti auringon kulkua laskemalla.

Vanhat Egyptiläiset laskivat vuoden 365 päiväksi ja pysyivät ankarasti tässä luvussa panematta siihen milloinkaan mitään lisäystä, jolla tavoin heidän vuotensa joka vuosi myöhästyi 5 t. 48 m. 46 sek, sillä oikea aurinkovuosi, n. k. troopillinen vuosi, on keskimäärin 365 p., 5 t. 48 m. 46 s. Siis jäi egyptiläinen uusivuosi neljän vuoden perästä päivän säännönmukaista uuttavuotta myöhemmäksi ja tuli aikaa myöten sattumaan vuoden kaikkiin päiviin, mistä syystä tämmöistä vuotta kutsutaan kulkuvuodeksi. Vasta 1461 egyptiläisen vuoden perästä (n. k. sothisperioodi) uusivuosi taas palasi lähtökohtaansa. Tästä laskusta käy selville että epyptiläiset myöskin tiesivät että troopillinen vuosi oli 365 $^{1}/_{4}$ päivää, vaikka he taipumattomasta vanhoillisuudesta yhä jäivät entiselleen.

Edistyneempi sivistys maataviljelevien ja kauppaa harjoittavien kansojen keskuudessa vaikutti ylimalkaan siihen suuntaan että aurinko tuli sääntelemään vuotta. Varsinkin oli luonnollista että koetettaisiin säännellä kuuvuotta vakavammalla aurinkovuodella, niin sanoakseni sitoa kuuvuotta aurinkoon, sillä tavoin että lisäämällä kuukausi (karkauskuukausi) aina jonkun ajan kuluttua saataisiin ero kuuvuoden ja auringon kierto-ajan välillä taas tasoitetuksi. Tämänmuotoinen kuuvuosi kutsutaan lunisolaariseksi vuodeksi eli sidotuksi kuuvuodeksi, jonka vastakohdaksi entistä puhdasta kuuvuotta nimitetään vapaaksi kuuvuodeksi. Jo itämaisen tähtitieteen kotimaassa, Babyloniassa, oli tämä kalenteritaito tunnettu, jolla kuuvuoden ja aurinkovuoden välillä oleva ero tasoitettiin. Samoin myöskin juutalaiset käyttivät sidottua kuuvuotta. [1] Mitä menettelyä itämaissa noudatettiin karkauskuukautta lisättäessä, ei varmuudella tiedetä. Tarkempia tietoja on meillä Kreikkalaisista.

[1]) Olen yllä olevassa esityksessä etupäässä nojautunut Ginzel'in teokseen *Handbuch der matematischen und technischen Chronologie I.*

Jo ikivanhoista ajoista asti oli Kreikkalaisilla lunisolaarinen vuosi käytännössä. Heidän vanhin varmasti tunnettu ajanlaskunsa on nimittäin kahdeksanvuotinen ajanjakso eli karkausjärjestelmä (n. k. oktaeteeris), johon kuului viisi 354-päiväistä vuotta ja kolme vuotta karkauskuukausineen (384-päiväistä vuotta). Syystä että kolmannentoista kuukauden lisääminen joka toinen vuosi olisi antanut liikamäärää aurinkovuoteen nähden, joka kolmas vuosi taas puutetta, niin useammanvuotinen jakso oli järjestettävä. Oktaeteeriksen perusteena oli 365-päiväinen auringovuosi; tämän tiedon Kreikkalaiset olivat lainanneet Egyptiläisiltä. Kahdeksan semmoista vuotta vastasi 2922 päivää; sama päiväluku oli 99 kuukautta, jaettuna viiteen 354-päiväiseen ja kolmeen 384-päiväiseen vuoteen. Luultavasti tunsivat helleeniläiset kahdeksanvuotisen karkausjärjestelmän jo yhdeksännellä vuosisadalla, niinkuin tarut ja vanhimmat juhlat todistavat [1]. Olympialaiset ja pythilaiset juhlat perustuivat nimittäin ensiksi 8-vuotiseen, 99-kuukautiseen periodiin, joka myöhemmin jaettiin kahtia, joten juhlat tulivat vietettäviksi joka neljäs vuosi, vuoroin 49 kuukauden, vuoroin 50 kuukauden kuluttua [2].

Tämä karkausjärjestelmä ei kuitenkaan ollut aivan luotettava, sillä 99 synoodiselle kuukaudelle todellisuudessa ei tullut tarkkaan 2922 vaan 2923 $^1/_2$ päivää. Täytyi siis 16 vuodessa lisätä 3 päivää, mutta silloin ei auringon kulku soveltunut yhteen vuoden alkuun. Vaikea olikin saattaa kaksi niin erimitallista suuretta sopusointuun ja aikaa myöten tuli melkoisia erisuuntaisuuksia kuu-ajan ja aurinko-ajan välillä näkyviin. Oktaeteeriksen puutteellisuus antoi kreikkalaisille tähtitieteilijöille aihetta suunnittelemaan uusia järjestelmiä. Tärkein karkausjärjestelmä, joka myöskin sai suurimman vaikutuksen, oli atheenalaisen tähtitieteilijän Metoonin esittämä yhdeksäntoistavuotinen ajanjakso (n. k. enneakaidekaeteeris). Metoonin järjestelmä, joka alkoi v. 432 e. Kr., nojautui siihen laskuun että 19 troopillista (aurinko-) vuotta vastasi 235 synoodista kuukautta (todellisuudessa vaan 2 tunt. 5 min. lyhyempi), jotka järjestettiin 12 tavalliseen kuuvuoteen ja 7 karkausvuoteen. Tämä järjestelmä vastasi kohtalaisia vaatimuksia; 219 vuodessa oli hänen ajanlaskunsa myöhästynyt vaan yhden päivän. Troopillinen vuosi oli en-

---

[1]) Vrt. Unger, *Zeitrechung der Griechen, Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft.* I² *733 s.*

[2]) Olympiaadi-laskua on tarkemmin tutkinut Weniger, *Das Hochfest des Zeus in Olympia, Klio V,* 17 s.

neakaidekaeteeriksessa, niinkuin jo ennen oktaeteeriksessakin, laskettu 365 1/4 päiväksi ja Metoon ensimäisenä laati myöskin yksistään solaarisen neljävuotisen järjestelmän, jossa kolme ensimäistä vuotta oli 365-päiväistä ja neljänteen lisättiin karkauspäivä [1]). Metoon siis oli oikean aurinkovuoden-kalenterin perustaja, jota tarkempi ei juliaaninenkaan kalenteri ollut. Uudenvuodenpäivänä pidettiin kesäpäivänseisauspäivää.

Yhdeksäntoistavuotinen karkausjärjestelmä ei tullut heti Atheenassa käytetyksi, mutta varma on että Atheenalaiset myöhemmin paransivat kalenteriansa Metoonin järjestelmän mukaan ja että hänen järjestelmällään ylimalkaan tuli olemaan mitä suurin vaikutus Kreikassa. Sillä oli myöskin se etu että aina joka yhdeksäntoista-vuotisen jakson perästä uudet- ja täysikuut uudistuivat samoina päivinä kuin ennen (lukuunottamatta yhden päivän poikkeamista, joka voi tapahtua kuukauden vaihtelevan pituuden vuoksi). Metoonin jälkeiset tähtitieteilijät pystyttivät

[1]) Muutamien kreikkalaisten tähtitieteen-kirjailijain väitteeltä, että Metoon olisi laskenut troopillista vuotta liian suureksi, 365 5/19 päiväksi, ja että häntä myöhemmät tähtitieteilijät, niinkuin Kallippos, joka paransi hänen kuuvuodenjärjestelmäänsä, olisivat myöskin korjanneet hänen laskemaansa troopillista vuotta 365 1/4 päiväksi, puuttuu todennäköisyyttä, koska jo oktaeteeris perustui oikeampaan laskuun. Vrt. Mommsen, *Chronologie* s. 280.

kaupungeissa tauluja, jotka ilmoittivat auringon liikkeet ajanjakson 19 vuodessa, ilmanlaadun, ja monta elämälle hyödyllistä asiaa [1]).

Aurinkovuoden tieto levisi siis yhä laajemmalle eikä ole epäilemistäkään ettei aurinkovuotta olisi tunnettu ylimalkaan Kreikan tieteellisissä ja sivistyneissä piireissä viidennen vuosisadan lopusta lähtien. Jo Sookratees neuvoi nuorisoa opiskelemaan tähtitiedettä jotta se tietäisi vuoden pituuden [2]). Aristotelees käyttää eläinopissaan attikalaisia kuukausia luonto-kausina tavalla, josta ilmenee että hän ei mitenkään voi tarkoittaa kuuvuoden kuukausia, jotka kolmen vuoden kuluessa vaihtelivat ajaltansa, vaan ainoastaan aurinkovuoden kuukausia. Esimerkiksi VI, 105 sanoo hän: „tonnikalat ja skombrit kutevat Elapheebolioonin lopussa ja poikivat Hekatombaioonin alussa". Samalla tavoin antaa hänen oppilaansa Theophrastos kasviopissaan ajanmääräyksiä kasvien kukoistusajasta, niinkuin ensimmäisinä 6 tai 7 päivänä Hekatombaioonia, jotka suoraan ovat aurinkovuoteen kohdistettavat. Olisi ollut merkillistä, jollei niin ollen olisi koetettu käyttää vakavampaa aurinkokalenteria myöskin valtiollisella ja yhteiskunnallisella alalla. Mutta kaiketi lienee pantu suuria esteitä senlaatuiselle uudistukselle. Ken vaan vähäisenkin tuntee Kreikkalaisten jumalanpalveluksen vanhoillisuutta, kansantavan sitkeyttä ja papiston vaikutusvaltaa rahvaaseen, kyllä ymmärtää, ettei voitu aivan syrjäyttää entistä, jumalan palvelukseen ahtaasti sidottua kuuvuotta.

On meillä kuitenkin aivan päteviä todisteita siitä, että Atheenassa ja muissakin Kreikan valtioissa jonkun ajan molemmat, sekä kuu- että aurinkokalenteri, olivat vierekkäin laillisiksi tunnustetut ja että jälkimmäinen kalenteri oli virallisessa elämässä määräävänä. Adolf Schmidt osoittaa että byzantilainen tiedemies Gaza teoksessaan attikalaisista kuukausista puhuu Atheenalaisilla käytännössä olevasta kaksinkertaisesta päivänmääräyksestä; „toiselta puolen" sanoo hän, „he mittaavat vuotta auringon mukaan, toiselta puolen taas kuun mukaan".[3]) Ei ole syytä epäillä Gazan luotettavuutta, sillä hän varmasti ammensi alkuperäisemmistä lähteistä, jotka nyt ovat hukkuneet. Hän vaan ei anna meille

[1]) Tieto tämmöisen, parapeegma-nimisen, taivaankalenterin laitoksesta on vast'ikään saatu Mileetoksesta löydetyistä katkelmista. Parapeegma oli nimittäin oikeastaan pistokalenteri, joka oli sillä tavalla laitettu, että kiveen uurrettiin esitys auringon liikkeistä tähtiradalla ja porvaris- s. o. kuukalenterin päivät merkittiin tulppia viereisiin läpiin pistämällä. (Vrt. Diels-Rehm *Parapegmen fragmente aus Milet, Berliner Sitzungs Berichte* 1904, III.) Vrt. Kuva.

[2]) Xenophoon, *Apomneem.* IV, 7

[3]) A. Schmidt, *Chronologische Fragmente. Jahrb. f. Phil.* 1884, 651 s.

tietoa siitä, milloin tämä kaksinkertainen kalenteri oli voimassa. Se tieto on kivikirjoituksista saatavana.

Eräissä atheenalaisissa kivikirjoituksissa 2 v:sadalta e. Kr. on näet samaa päivää varten tavattavissa kaksi eri määräystä, arkhontikalenterin (κατ' ἄρχοντα) ja jumalankalenterin mukaan (κατὰ θεόν). Niinpä eräskin päätös on päivätty 8 p. Boeedromioon-kuutaa arkhontikalenterin mukaan = 9 p. Boeedromioon'ia jumalankalenterin mukaan.[1]) Voisihan ajatella että molemmat nämä kalenterit olivat kuuvuoden mukaan säännellyt, toinen ainoastaan vielä täydellisemmän järjestelmän mukaan kuin 19-vuotisjakson. Tällainen otaksuma kadottaa kuitenkin pohjansa, kun toisista säädöksistä havaitsemme, että eroitus kalenterien välillä eräinä vuosina oli varsin huomattava, kuten esim. 29 p. Elapheebolioon-kuuta (9:ttä kuukautta) arkhontikalenterin mukaan = 12 p. Muunikhioon-kuuta (10:ttä kuukautta) jumalankalenterin mukaan.[2]) Tätä eroitusta arkhontti- ja jumalankalenterin välillä, joka vaihteli yhden päivän ja puolen kuukauden välillä, jopa enemmänkin, ei voi muilla tavoin selittää kuin siten, että toinen kalenteri oli asetettu kuuvuoden mukaan, toinen taas aurinkovuoden mukaan. Aurinkovuosihan alkoi kesäpäivänseisauspäivästä, kuuvuosi ensimäisestä uudesta kuusta ennen kesäpäivänseisausta tai sen jälkeen ja tämä vaihteli huomattavasti eri vuosina. Kumpi näistä kalentereista edusti aurinkovuotta, kumpi kuuvuotta? Tästä ovat mielipiteet törmänneet jyrkästi vastakkain. Vertaamalla kalenterien välistä eroitusta niissä tapauksissa, jolloin varmasti voimme määrätä vuoden, attikalaisen kuuvuoden uudenvuodenpäivän poikkeamiseen kesäpäivänseisauksesta vastaavana vuonna, luulen nyttemmin varmuudella voivani todistaa että arkhontikalenteri oli järjestetty kuuvuoden mukaan, jumalankalenteri aurinkovuoden mukaan [3]). Täten liityn myös siihen mielipiteeseen, jota jo Unger kannatti [4]). Tämän kautta tulemme toiseenkin tärkeään päätökseen, nimittäin siihen, että valtio ei ainoastaan tunnustanut aurinkovuotta oikeutetuksi, vaan että se valtioelämän alalla oli määräävä; huomaamme näet että neuvoston virka-aika ja prytaniat järjestettiin sen mukaan. Kaksinkertaisella päi-

[1]) *Inscriptiones Graecae* II [1] 471.

[2]) I. G. II [1] 408

[3]) Koska tulisi liian pitkäksi tässä lähemmin syventyä näihin tutkimuksiin, tahdon ainoastaan viitata siihen mitä olen esittänyt teoksessani *Untersuchungen über die attischen Münzen des neueren Stiles, Öfversigt af Finska Vetenskaps-societetens Förhandlingar* XLIX, N:o 9, siv. 79 seur.

[4]) Vrt. *I. Müller, Handbuch d. klassischen Altertumswissenschaft.* I[2] 756.

väyksellä varustetuissa päätöksissä soveltuu nimittäin prytania aina jumalankalenteriin.

Tällä olemme kuitenkin ainoastaan osaksi ratkaisseet kysymyksen kalenteri-oloista ja aurinkovuoden käyttämisestä Atheenassa, sillä on olemassa yksinkertaisella päiväyksellä varustettuja säädöksiä siltä ajalta, joka on niitten vuosien välissä, joilta on kaksinkertaisella päiväyksellä varustettuja säädöksiä. Nämä säädökset epäämättömästi todistavat että niinä vuosina, joilta ne ovat, ainoastaan kuukalenteri oli valtion käyttämä. Miten tämä seikka on selitettävä? Sillä kannalla kuin asia nyt on, ei voi olla muuta pätevää selitystä kuin että 2 v:sadalla Atheenassa koetettiin useampaan kertaan ottaa aurinkokalenteri käytäntöön hallinnossa, samalla kuin jumalainpalvelusta varten säilytettiin vanha kuukalenteri, mutta että nämä kokeet joka kerta vähän ajan perästä raukesivat, joko niitten vaikeuksien vuoksi, jotka johtuivat kaksinkertaisesta kalenterista taikka syvälle juurtuneen vanhoillisuuden vuoksi. Samaan aikaan koetettiin myös muissakin kreikkalaisissa valtioissa ottaa kaksinkertainen kalenteri käytäntöön, jolloin tietysti aurinkovuosi oli toisena, kuten kaksinkertaisella päiväyksellä varustettu säädös Tanagrasta Boiootiassa todistaa [1]. Mutta täälläkin kävi kuten Atheenassa, aurinkokalenteri, johon ei oltu totuttu, ei kauan voinut pysyä käytännössä ja pian vallitsi kuukalenteri jälleen yksin virallista ajanlaskua.

Kirjailija Diodooros kertoo, että kreikkalaiset hänen aikanaan yleisesti käyttivät 19-vuotisjaksoa. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa kaikkiin valtioihin nähden. Vanhoissa jumalanpalveluskeskuksissa, Olympiassa ja Delphoissa, vallitsi yhä vieläkin Rooman keisariajalla ikivanha oktaeteeris. Myöskin Atheenassa otettiin, kuten kivikirjoitukset osoittavat, oktaeteeris käytäntöön, kun ei kaksinkertainen kalenteri ottanut onnistuakseen. Joka tapauksessa oli kuuvuosi kokonaan päässyt voitolle kreikkalaisten keskuudessa, joko sitten käytettiin 8- tai 19-vuotisjaksoa.

Kun Hellas oli menettänyt vapautensa, kadotti valtiollinen elämä merkityksensä kreikkalaisissa yhteiskunnissa ja ainoa joka säilytti tärkeytensä kreikkalaisten silmissä oli jumalainpalvelus ja siihen liittyvät juhlat. Tämä selittää miksi kuukalenteri pääsi voitolle. Troopillinen aurinkovuosi, pituudeltaan $365^1/_4$ päivää, joutui siis kokonaan syrjään Hellaassa. Rooman osalle tuli toimeenpanna se suuri muutos ja parannus, joka $365\ ^1/_4$-päiväisen aurinkovuoden yksinomaiseen käyttämiseen sisältyy; Caesar sai julianisen kalenterinsa kautta kunnian reformin toimeenpanosta.

1) Vrt. Müller'in *Handbuch* l. c.

Maaseutuarkistot.

Kirj. *Torsten Hartman.*

Kysymys maamme yleistä laatua olevien pienempien arkistojen turvaamisesta on jo kauvan ollut käsittelyn alaisena, mutta valitettavasti ovat kaikki tähänastiset toimenpiteet asian hyväksi tuottaneet sangen vähäisiä tuloksia. Ainoa positivinen toimenpide, johon tällöin on ryhdytty, oli tuomiokuntien arkistoissa olevien vanhempien asiakirjojen siirtäminen valtionarkistoon. Kaikki muut erinäisten kirkollisten, hallinnollisten ja oikeusvirastojen hallussa olevat todistuskappaleet, joiden tärkeys maamme entisyyden valaisemiseen nähden tietenkin on korvaamaton, ovat yhä edelleen saaneet jäädä niihin säilöihin, joihin ne asianhaarojen mukaan kulloinkin ovat joutuneet. Ei voitane kieltää, että tämä epäkohta monestakin syystä on erittäin valitettava. Miltei vuosittain on sattunut, että joku tahi jotkut näitä pienempiä, tavallisesti puisissa rakennuksissa säilytettyjä arkistoja ovat joutuneet tulen uhriksi ja siten kokonaan tahi osaksi tulleet tuhotuiksi. Ja koska nämä asiakirjakokoelmat ovat kätkettyinä sopimattomiin huoneustoihin sekä hajallaan siellä täällä maaseuduissa, ovat ne miltei kauttaaltaan olleet tutkimukselle suljetuita lähteitä.

Mikä on sitten syynä siihen ettei meidän maassamme ole voitu tyydyttävästi ratkaista tätä kysymystä, joka kaikissa muissa sivistysmaissa jo kauvan sitten on järjestetty perustamalla riittävät määrät maakunta- eli maaseutuarkistoja?

Jo toukokuussa 1889 jätti valtionarkistonhoitaja R. Hausen senaattiin esityksen toimenpiteistä kirkonarkistojen turvaamiseksi, jotka arkistot kieltämättä ovat laajimmat ja arvokkaimmat mainituista asiakirjakokoelmista. Tuomiokapitulien aiheuttamien vaikeuksien johdosta raukesi asia kuitenkin tällä kertaa, silti kuitenkaan joutumatta unohduksiin. Yhä uudelleen sattuvat, tulipalojen tuottamat vauriot kiinnittivät edelleen yleisön huomion tässä suhteessa vallitseviin epäkohtiin, ja v. 1897:n valtiopäivillä esitettiin senvuoksi useita anomuksia toimenpiteistä maamme historialle niin kallisarvoisten kirkollisten asiakirjakokoelmien pelastamiseksi. Ja säädyt päättivät, syventymättä kysymyksen yksityiskohtiin, kehoittaa hallitusta niin menettelemään, että maamme kirkonarkistot ja muut yleistä laatua olevat paikallisarkistot paremmin kuin tähän asti turvattaisiin ja saatettaisiin tutkijoille käytettäväksi. Tämän anomuksen

johdosta päätti senatti joulukuussa 1897, ennenkuin asiassa ryhdyttäisiin muihin toimenpiteisiin, asettaa komitean eli „valiokunnan“, jonka tehtävänä oli tarkastaa voitaisiinko ja millä keinoin yllämainittu säätyjen lausuma toivomus parhaiten toteuttaa. Komitea julkaisi lausuntonsa lokakuussa 1899. Tässä ehdotettiin että paikalliset asiakirjakokoelmat, joiden säilyttämispaikoista komitea antoi erittäin valaisevia tietoja, koottaisiin muutamiin maamme eri osiin perustettaviin maakuntaarkistoihin. Näihin olisi viipymättä siirrettävä kaikki evankelis-luterilaisten seurakuntien kirkonarkistoissa olevat, v. 1810:n takaiset asiakirjat, sekä muiden viranomaisten ja virkamiesten arkistoissa säilytetyt asiapaperit, jotka lukeutuvat ajalta ennen vuotta 1850. Samantapainen vanhimpien asiakirjojen siirto tapahtuisi sittemmin kultakin vuosikymmeneltä, ensi kerran v. 1910.

Marraskuussa 1900 käski senaatti valtionarkistonhoitajaa, joka ei ollut jäsenenä arkistokomiteassa, antamaan lausuntonsa mainitun komitean ehdotuksesta. Koska komitea oli arvellut että Turun linnaan ja Olavinlinnaan voitaisiin sijoittaa suunniteltujen arkistojen huoneustot ja sitäpaitsi Viipurin lääninhallinnon talo oli mainittu vaihtoehtoisesti tarkoitukseen soveltuvaksi, kävi hra Hausen professori Nyströmin seuraamana v. 1901:n kuluessa mainituissa kaupungeissa saadakseen selville voitaisiinko puheenaolevia huoneustoja käyttää asiakirjakokoelmain säilyttämispaikkoina, ja saman vuoden joulukuussa jätti valtionarkistonhoitaja laajan lausunnon arkistokomitean mietinnöstä, tällöin valaisten arkistokysymystä sen koko laajuudelta. Vuotta myöhemmin, s. o. joulukuussa 1902, sai valtionarkistonhoitaja toimeksi jättää senattiin luonnospiirustuksia ja kustannusarvioita sekä Turun ja Olavinlinnan sisustamiseksi arkistohuoneustoiksi että uusien arkistorakennusten perustamiseksi Turkuun ja Viipuriin. Voidakseen hyötyä muissa maissa saaduista kokemuksista, matkusti hra Hausen, samoin kuin hra Nyströmkin, joka oli suostunut laatimaan piirustukset, talvella 1903 Skandinaviaan, Saksaan, Itävaltaan, Schweiziin, Hollantiin ja Belgiaan sekä jätti toukokuussa 1904 pyydetyt luonnokset ja uuden lausunnon senattiin. Tässä lausunnossaan puolti hän ehdottomasti uutisrakennusten rakentamista, koska vanhoista linnoista perinpohjaisilla muutoksillakaan ei voitaisi luoda tarkoituksenmukaisia säilöjä asiakirjakokoelmille ja linnojen korjaamis- ja sisustamistöiden sekä täysin ajanmukaisten huoneustojen hankkimisen hinnaneroitus osoittautui sangen vähäiseksi — mielipide, jonka kokemus on todistanut oikeaksi Ruotsissakin, jossa nyttemmin on huomattu sangen suurilla kustannuksilla arkistoksi järjestetty Vadstenan

linna tarkoitukseensa sopimattomaksi. Jo keväällä 1903 kävivät hrat Hausen ja Nyström senatin toimesta Turussa ja Viipurissa, määrätäkseen paikat mahdollisesti rakennettaville arkistotaloille, ja luovuttivatkin mainittujen kaupunkien valtuustot maksutta erittäin sopivat alat tähän tarkoitukseen, kuitenkin ainakin Viipurissa nimenomaan sillä ehdolla, että rakennustöihin oli ryhdyttävä ennen 1906-vuoden loppua.

Tälle kannalle on asia nyt joutunut. Sen jälkeen kun valtionarkistonhoitajan toinen lausunto piirustuksineen toukokuussa 1904 jätettiin senattiin, ei asian hyväksi ole muuta tehty kuin että asiakirjat ovat siirretyt kirkollisasiain toimituskunnasta talousosaston kansliaan. Syrjäisen on tosiaankin vaikea käsittää mitä hallitus oikeastaan odottaa. Kaikki ovat yksimieliset siitä, että paikallisarkistoja välttämättömästi tarvitaan maassamme, niiden lukumäärää on supistettu kahdeksi että tuuma mahdollisimman pian voitaisiin toteuttaa, kaikki tarpeelliset valmistavat työt ovat jo aikoja sitten suoritetut eivätkä kustannuksetkaan — hieman yli 500,000 markkaa — ole asian tärkeyteen nähden niin suuret että niiden vuoksi voisi epäilyksiä syntyä. Ja kuitenkin jätetään asia senatisssa vuosi vuodelta käsittelemättä. „Suurten" kysymysten aiheuttaman ajan puutteen takia, sanotaan. Tietysti ei yksikään kieltäne, että nykyisellä senatilla on suoritettavanaan ylenmääräinen työ ja että monet päiväjärjestyksessä olevat, merkitykseltään suurarvoiset kysymykset vaativat sen koko huomion puoleensa. Mutta kun, kuten sanottu, kaikki arkistokysymyksen valmistavat työt jo ovat suoritetut, ei siis senatilta vaadita muuta toimenpidettä, kuin että se kääntyisi hallitsijan puoleen anoen oikeutta käyttää huoneustojen hankkimiseen tarvittavaa rahamäärää. Eipä luulisi ajan puuttuvan tälläiseen toimenpiteeseen. Valitettavaa olisi jos asia tarpeettomasti tehtäisiin monimutkaisemmaksi, kuten epäilemattä olisi laita jos senatti toteuttaisi aikeensa propositionin laatumisesta maaseutuarkistojen perustamiskysymyksessä ja sen esittämisestä valtiopäiville. Syynä tähän mainitaan että hallitus toivoo saavansa eduskunnan suostumuksen kirkonarkistojen siirtoon, joiden arvellaan olevan yksityisten seurakuntien omaisuutta. Kuitenkaan ei tälläista tulkitsemista ole katsottava välttämättömäksi, sillä hallituksella on kieltämätön oikeus ryhtyä tarkoituksenmukaisiin toimenpiteihin näiden ja muiden yhteiskunnalle suuriarvoisten asiakirjakokoelmain turvaamiseksi ja julkisiksi saattamiseksi. Niin on menetelty muissakin pohjoismaissa, lähinnä Ruotsissa, jossa kirkonkirjat ovat syntyneet samaten kuin meillä, s. o. seurakuntien kustannuksella. Hallitus siellä ei suinkaan ole katsonut velvollisuudekseen esittää kysymystä näiden arkis-

tojen tarkoituksenmukaisesta yhdistämisestä eduskunnalle, vaan on omin neuvoin ratkaissut sen, eikä tämä toimenpide ole miltään taholta aiheuttanut muistutuksia. Miksi siis meillä noudatettaisiin toisia periaatteita?

Kysymys maaseutuarkistojen perustamisesta käy itse teossa vuosi vuodelta yhä polttavammaksi. Valtionarkistossa on tila jo erittäin ahdas, ja rakennuksen laajentaminen lienee jo ensitilassa välttämätön. Vaan voiko olla suotavaa että maaseutuarkistojen perustamiskysymyksen lykkääntymisen kautta kaikki arkisto-olojen järjestämiseksi vaadittavat kustannukset keskittyvät yhteen ainoaan hetkeen? Muutoin voitaisiin valtionarkiston laajentaminen varmaankin siirtää pari vuotta edemmäksi jos maaseutuarkistoja syntyisi, joihin paikallisempaa luonnetta olevat asiakirjakokoelmat saatettaisiin siirtää. Lyhyesti: täydelleen aiheettomasti viivyttämällä tarpeellisiin toimenpiteihin ryhtymistä, saatetaan kysymys yhä vaikeammin ratkaistavaksi ja samalla joutuu se alttiiksi kaikenlaisille vaikeuksille ja vastuksille sekä mahdollisesti myös korvaamattomille vaurioille.

Karl Gabriel Leinberg.

Oudolta ja odottamattomalta tuntui varmaan monesta, etenkin kirkkohistorian alalla työskentelevästä historiantutkijasta, sanoma, että professori Karl Gabriel Leinberg oli kuollut Tukholmassa lokak. 30 p. 1907. Inhimillisesti katsoen ei kuolema tällöin suinkaan ollut ennenaikainen — olihan L. jo saavuttanut 77 vuoden ijän, mutta kun muistaa, kuinka virkeänä ijäkäs tutkija vielä viime keväänä ja kesänä liikkui toimissaan, julkaistakseen seitsemännen kokoelman sarjaa „Handlingar rörande finska kyrkan och prästerskapet", näyttääpä hän silloin kesken työtään poistuneen. — Kun vielä viimeisinäkin vuosina näki Leinbergin työskentelevän, se saattoi tapahtua joko Suomen tai Ruotsin Valtioarkistossa tai jossakin muussa sellaisessa paikassa, sai vieras syrjästä katsoja helposti käsityksen, että edessään oli täydessä toiminnassa työskentelevä tutkija, eikä yli 40-vuotisen koulutyön suorittanut opettaja. Useimmiten lausu-

taan opettajasta, joka 40-vuotisen työn suoritettuaan eroaa toimestaan, että hän ryhtyy nauttimaan „otium sapientis“. Professori Leinbergille ei tämä ajankohta suinkaan merkinnyt lepoa, pikemmin vielä intensiivisempää työtä.

Leinbergin toimista erityisesti Helsingfors Lyceum'in ja Jyväskylän seminaarin opettajana ja johtajana ei tässä paikassa ole tarpeen erityisesti tehdä selkoa; jo hänen runsas ja laaja julkaisutoimintansa velvoittaa Historiallisen Aikakauskirjan omistamaan huomiota tälle puolelle hänen toimintaansa.

Kokonaisuuden säilyttämiseksi on velvollisuus mainita tärkeimmät kohdat Leinbergin ulkonaisista elämän vaiheista. — Syntyneenä Turussa helmik. 8 p. 1830 ja käytyään Turun koulun ja kymnaasin tuli hän ylioppilaaksi 1848, suoritti filosofian kandidaattitutkinnon toukok. 2 p. 1853 sekä seppelöitiin maisteriksi (primuksena) saman kuun 30 p. Opettajan toimeen ryhtyi Leinberg aikaisin: hän oli v:sta 1854 alkaen uskonnon opettajana „Helsingfors Lyceum“ nimisessä yksityisessä oppilaitoksessa, saman oppilaitoksen johtajaksi tuli hän 1856. — Tässä toimessa tuli hänen osakseen useita sekä hallituksen että eri yhdistysten luottamustoimia: hän oli jäsenenä vv. 1861—62 kansakoulukomiteassa ja v. 1865 alkeisoppilaitosten järjestämiseksi asetetussa

komiteassa. Suoritettuaan teologian kandidaattitutkinnon tammik. 13 p. 1868 nimitettiin Leinberg lokak. 15 p. s. v. Jyväskylän kansakouluseminaarin johtajaksi. Tämä toimi tuli hänen elämässään olemaan tärkein: siinä pysyi hän v. 1894 saakka, jolloin huhtik. 26 p. pyynnöstä sai eron virasta eläkkeineen. Seminaarin johtajana tuli Leinberg huomatuksi tarmokkaana järjestyksen miehenä; jos hän itse tarkoin käytti oman aikansa, vaati hän ainakin yhtä tarkoin myöskin alaisiltaan järjestettyä ja huolellista työtä. Eri lailla on Leinbergin toimintaa johtajan asemassa arvosteltu: monesta entisestä oppilaasta lienee hän ehkä liiankin vaativana esiintynyt.

Maan ensimäisen täydellisen seminaarin johtajana tuli hänen tehtäväkseen useita toimia kansakoulukokouksissa sekä koti- että ulkomailla, samaten oli hän useiden Jyväskylän koulujen johtokunnassa ja kouluneuvostossa. Suomen Kasvatusopillisen Yhdistyksen keskusosaston valitsemana oli hän 1882—89 ja 1890—93 yhdistyksen aikakauskirjan toimituksessa. Seminaarin johtajan toimesta erottuaan oli Leinberg Helsingin piirin kansakouluntarkastajana v. 1895 alusta; tästä virasta hän pyynnöstä sai eron maalisk. 1 p. 1905. — Mainittava on myöskin tässä yhteydessä, että hän monien muiden sekä koti- että ulkomaisten virallisten suosionosotusten ohella sai professorin arvonimen 1884; v. 1890 valittiin Suomen Historiallisen Seuran jäseneksi ja 1896 saman seuran puheenjohtajaksi vuodeksi eteenpäin; 1897 filosofisen tiedekunnan tohtorin- ja maisterinpromotsionissa hän sai kunniatohtorin arvon ja v. 1907 promotsionissa oli hän vihittävien riemumaisterien joukossa.

Tässä aivan yleisimmin Leinbergin elämän ääriviivat.

Jo vain ulkonaisen elämänvaiheiden nojalla tarkastettuna oli Leinberg suorittanut runsassisältöisen työn isänmaansa ja kansansa hyväksi. Mutta edelläolevasta puuttuu kuitenkin hänen julkaisutoimintansa, juuri se, mikä hänet huomattavaksi tekee Historiallisen Aikakauskirjan lukijoille. Että hän tahtoi hyvinkin monenlaisille harrastuksille huomiota osottaa, todistavat ne monet seurat ja yhdistykset, joihin hän aikanaan kuului; jäseneksi hänet luki Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Societas pro Fauna et Flora Fennica, Suomen Taideyhdistys, Suomen Lähetysseura, Suomen Muinaismuistoyhdistys, Kansanvalistusseura, — sen perustamiseen oli hän ottanut osaa, Vaasan läänin maanviljelysseura, Suomalais-Ugrilainen Seura, Svenska litteratursällskapet i Finland, Sällskapet för utgifvande af bidrag till Åbo stads historia, Kongl. Svenska samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia,

Svenska fornskrift-sällskapet, Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Suomen maantieteellinen yhdistys, Suomen Historiallinen Seura ja Svenska autograf-sällskapet, — muita mainitsematta. Ja hänen julkaisunsa useiden seurojen toimituksissa todistavat kylläkin puhuvasti, ettei hänen seuraan kuulumisensa ollut vain muodollista.

Julkaisuista on ensimäisinä mainittava hänen toimittamansa raamatun historian oppikirjat: Biblisk historia med afbildningar, 1 painos 1852, 12:s 1899; Kirkkohistoria, C. A. Cornelius'en oppikirjan mukaan 1868, kolmas painos 1887; Biblian historia kansakouluille, Jyväskylä 1875, 26:s painos 1906; sama ruotsiksi 9:ssä painoksessa; Biblian historia Pyhän Raamatun lauseineen, Sunnuntai- ja kiertokouluille, Jyväskylässä 1877, 15:s painos 1906; sama ruotsiksi; sitäpaitsi lyhyempiä opetusopillisia uskonnonopetusta koskevia kirjoituksia. Opettaja kun oli, oli Leinbergillä siinä läheinen syy omistaa ensimäiset historialliset julkaisunsa kouluhistorialle. Huomattavimpina ansaitsevat mainitsemista Leinbergin kouluhistoriallisista julkaisuista: Ett blad ur finska folkundervisningens historia, *Litteraturblad,* 1853, suomeksi *Kansakoulu* 1875; Helsingfors Lyceum under de trettiofem första åren af dess verksamhet, 1866; Handlingar rörande finska skolväsendets historia, utgifna med understöd af allmänna medel: I nid. 1884; II nid. 1887; III nid. 1889; IV nid. 1901; Suomenkielisen Kirjallisuuden Esikoinen. Mikael Agricolan Abc-kirja. Alkuperäisessä muodossaan uudesti painattanut, 1884; Jyväskylän seminaarin opettajat ja päästökirjan saaneet oppilaat 1863—1888; Det äldre gymnasium i Åbo. *Litteraturblad* 1854; *Kasvatusopillisen yhdistyksen aikakauskirjassa:* Johan Fredrik Hörning, Finlands förnämste sockneskolmästare, 1883; Öfversigt af Finlands offentliga Elementarläroverk från äldsta till närvarande tid, 1884; Bergenheimska Realskolan i Åbo, 1885; Märkliga skeden i vår Folkundervisnings äldre historia 1885; Odert Henrik Gripenberg, en Pestalozzis lärjunge, 1887; Om lärares och klassers antal i Åbo katedralskola före 1630, 1888; Lärarepersonalen vid Åbo äldre gymnasium, 1890; Åbo skolas lärarepersonal före 1630, 1893; Några tillägg beträffande Åbo skolas lärarepersonal i äldre tid, 1898; Om förberedelserna till 1843 års gymnasii och skolordning för Storfurstendömet Finland 1902; Handlingar rörande Haapaniemi Krigsskola, *Finsk militär Tidskrift* 1884.

Kouluhistoriaan lähinnä luettavia ovat myöskin *Svenska Litteratursällskapet i Finland* seuran julkaisuissa ilmestyneet: Bidrag till kännedomen om Finske studerande vid Upsala universitet, 1891; Finske studerande vid utrikes universiteter före 1640, 1896 ja *Historiallisessa*

Arkistossa julaistut: Om Finske studerande i Jesuitcollegier XI, 1890: Om Finske Måns Studieresor i äldre tid, XVI, 1898; Finskpråkig Disputationspoesi vid Upsala universitet, XVI, 1899; Några tillägg till uppsatsen »Om Finske studerande i Jesuitcollegier» XVIII, 1903; sarjassa *„Finska Vetenskaps Societetens Bidrag till kännedom af Finlands Natur och Folk* on julaistu: Skolstaten i nuvarande Åbo stift och dettas förra andel af Kuopio stift intill den 1 juli 1870, 1893; Dissertationes Academicae Fennorum Extra Patriam, 1900; Orationes Academicae Fennorum Extra Patriam habitae, 1901.

Hyvin läheisessä yhteydessä tässä luetellun, lähinnä Suomen kouluhistoriaa koskevan kirjallisen toiminnan kanssa on se, mitä Leinberg on painosta toimittanut Suomen kirkkohistoriaa valaisevaa. Näistä huomattavimpina mainittakoon: Handlingar rörande finska kyrkan oeh prästerskapet I—VI, 1892—1902; Finlands Territoriala Församlingars ålder, utbildning och utgrening, 1886; andra reviderade och tillökta upplagan, 1906; De Finska Klostrens historia, 1890; Finska Presterskapets Besvär och Kongl. Majestäts derpå gifna Resolutioner från slutet af 1620-talet intill stora ofredens slut, 1892; Några underrättelser om finska nationella församlingen i Stockholm, 1903; Predikoställen i några församlingar af Åbo stift mot slutet af 1600-talet; 1901; Om finske presters deltagande i Upsala mötes beslut 1593, 1902; Det odelade Finska Biskopsstiftets Herdaminne, 1894; Åbo stifts herdaminne 1554—1640, 1903.

Johdonmukaisuuden noudattamiseksi on paikallaan tässä yhteydessä vielä luetella muutamia Leinbergin huomattavimmista julkaisuista, jotka eivät suoranaisesti kuulu edellä mainittuihin, sellaisia ovat: Bidrag till kännedomen af Vårt Land I—VI, 1885—1894; Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållanden på 1500- och 1600-talen, 1899; Dagsboksanteckningar under en resa till Åbo 1885 af C. F. Fredenheim, 1902; Gillet »Amore Proximi» i Lovisa (1786—1812), 1904; Bidrag till Frimureriets i Finlands historia, 1906; Ordensällsskapet Wallhall, 1907; Handlingar rörande Messenierne, 1896; Nya underrättelser om Petrus Petrosa, 1902; Finska Autografer i Kungliga biblioteket i Stockholm, 1905; Dagboksanteckningar under rysk fångenskap af Pehr Cronstedt, 1905; Hertig Johans af Finland Diarium öfver utgångna bref, 1891.

Leinbergin julkaisemia teoksia on siten hyvin runsas kokonaisuus jo edellä olevassa lueteltu, ja jos ajattelee, että tämä julkaisutyö on suoritettu pääasiassa kokonaan koulutyön ohessa ja loma-aikoina, on

siihen käytetty työ ja ahkeruus arvosteltava jopa tavalliselle ihmiselle saavuttamattomaksi. Tämän ohessa sisältävät vielä eri aikakauskirjat sekä jo mainittujen oppineiden seurojen julkaisut paljon tiedonantoja Leinbergin arkistotutkimuksista. Varsinkin on Suomen Kirkkohistoriallinen Seura pöytäkirjoissaan runsaasti niitä julkaissut — kuten tunnettua, kuului professori Leinberg tämän seuran toimikuntaan. Arkistotyöhön käytti Leinberg hyvinkin tarkoin kaiken koulutyöstä liikenevän loma-ajan vv. 1853—1903, työskennellen pääasiallisesti Suomessa yliopiston kirjastossa ja Valtioarkistossa, Ruotsissa Valtioarkistossa, Tukholman Kuninkaallisessa kirjastossa ja Upsalan yliopiston kirjastossa sekä myös muissa kirjastoissa ja arkistoissa. Tarkoin tässä työssä aikaa käytettiin, paitsi että Leinberg itse arkistojen nidoksia tarkastamalla valitsi ainekset julkaisuilleen, oli hänellä tavallisesti vielä useita puhtaaksikirjoittajia työtä jouduttamassa.

Kuten Leinbergin teosten nimistä helposti huomaa, ovat useimmat ja suurimmat niistä asiakirjakokoelmia, jotka ryhmittyvät jonkun erityiskohdan ympärille. Sellaisia ovat juuri hänen laajimmat julkaisunsa. Handlingar rörande finska skolväsendet» ja »Handlingar rörande finska kyrkan och prästerskapet». Siten ne eivät ole vaatineet julkaisijalta niin paljon itsenäistä toimintaa ja ajattelemista, kuin varsinainen tieteellinen tutkimustyö. Samanlaisen yleisen arvostelun saattaa pääasiassa sovelluttaa kaikkiinkin Leinbergin julkaisuihin: ne ovat kaikki hyvinkin tärkeitä lähteitä ja välineitä Suomen historian, erityisesti Suomen kirkko- ja sivistyshistorian tutkijoille. Näillä aloilla liikkuvilla tutkijoilla on hyvinkin erilainen tutkimusala ja aihe, mutta kaikillakin on Leinbergin monilukuisista asiakirjajulkaisuista jotakin löydettävissä. Aikaan nähden Leinbergin julkaisut käsittelevät, kuten jo useimpien nimistä saattaa huomata, Suomen historiaa uudella ajalla, 1500—1700-luvuilla, mutta myöskin useita huomattavia tapauksia 1800-luvulla valaisevat hänen kirjoituksensa etenkin Kasvatusopillisen yhdistyksen aikakauskirjassa.

On lausuttu muutamain tutkijain taholta, että varsinkin ne Leinbergin teoksista, jotka edellyttäisivät tarkkaa arvostelua ja kriitillistä syventymistä asioiden ytimeen, eivät joka suhteessa täytä tieteen vaatimuksia, samaten että ne kokoelmat kuten esim. »Finska Prästerskapets Besvär», jotka tarkoittavat täydellisesti valaista kysymyksessä olevaa asiaa, eivät tarkkuudessa vastaisi ankarimpia vaatimuksia. Tämän suuntainen arvostelu lienee osaltaan oikeutettuakin. Mutta K. G. Leinbergin ahkera ja pitkäaikainen työ tuloksineen tarkoittaakin lähinnä erikois-

kysymyksiin syventyvien tutkijain työn helpottamista, siksi on hän monet kokoelmateoksensa painosta julkaissut. Tältä kannalta on kaikkien historian tutkijain, erityisesti Suomen ja Suomen kirkko- ja sivistyshistorian tutkijain mielessä kauan säilyvä väsymättömän työn ja toiminnan miehen, K. G. Leinbergin nimi.

Väinö Perälä.

Suomen historiaa valaisevaa.

Vänrikki Clementjoffin ja vääpeli Costianderin kertomukset tapahtumista Suomen itärajalla syyskuulla v. 1788.

Julkaisi *A. W—n.*

Kesällä 1788 olivat venäläiset koonneet melkoisen asevoiman Oulun läänin itäiselle rajalle suunnitellen hyökkäystä Suomeen koillisesta päin, samalla kun Venäjän pääarmeija kaakossa ahdisti Savoa ja itäistä Uuttamaata. Tämän uhkaavan vaaran torjumiseksi ryhtyi Oulun läänin maaherra J. F. Carpelan toimenpiteisiin Pohjois-Suomen puolustuksen järjestämiseksi, perusti Kajaniin jääkäripataljonan, kutsui nostoväen aseihin ja valvoi sen harjoittamista ja asestamista. Mutta maaherra Carpelan tiesi tyystin, että maakunnan itäisen rajan puolustaminen silloisissa olosuhteissa (Pohjanmaan rykmentti oli komennettu Etelä-Suomeen) olisi miltei mahdoton ja senvuoksi ryhtyi hän rajalla olevan venäläisen asevoiman päällikköjen kanssa neuvotteluihin molemminpuolisesta rajarauhasta. Nämä neuvottelut, joista aikaisemmin on seikkaperäisesti tehty selkoa [1]), eivät kuitenkaan johtaneet toivottuun tulokseen. Maaherran lähettiläänä esiintyi niissä Sotkamon nimismies *Carl Costiander;* rajavartioston päällikkönä tuli vänrikki *M. F. Clementjoffkin* puuttuneeksi näiden tapausten menoon, josta sekä hän että Costiander sittemmin antoivat seikkaperäiset kertomukset, edellinen Pohjanmaan rykmentin komentajalle, everstiluutnantti von Nummersille, jälkimäinen maaherra Carpelanille. Näistä kertomuksista, jotka olen löytänyt Suomen Valtionarkistossa [2]), käy selvästi ilmi venäläisten juonikas menettely näillä rajamailla, samalla kuin niistä huomaamme venäläisten ja kauvan

[1]) Vrt. *K. A. Castrénin* kirjoitusta Syrjä-tapauksia Oulun läänissä Gustaw III:nen sodan aikana Kirjallisessa Kuukauslehdessä v. 1870 sekä *Hist. Arkisto* IX: 78—88. — Kumpaisessakin tapauksessa ovat esilläolevat asikirjat julkaisijalle tuntemattomat.

[2]) S. V. A. Hajoitetun Suom. Sotaväen Asiakirjoja. N:o 1083—84 (973—74). Pohjanmaan rykmentti. Saapuneita kirjeitä v:lta 1788.

huolellisesti valmistautuneen sotaan raivaamalla teitä, rakentamalla siltoja, sijoittamalla lauttoja rajajärviin, asestamalla rahvasta, kokoomalla jotajoukkoja rajakuvernementteihin j. n. e. Tämänkaltaisen kuumeentapaisen varustautumisen rinnalla tuntuu Pohjois-Suomen avuttomuus sodan puhjetessa käsittämättömältä. Oliko siihen syynä viranomaisten leväperäisyys, emme tiedä; varmaa on vaan, että vasta senjälkeen, kun tapahtumat Anjalassa olivat sodankäyntiin nähden alottaneet uuden jakson, ryhtyi Oulun läänin maaherra pontevampiin toimenpiteihin uhkaavan vaaran torjumiseksi.

Vänrikki *Magnus F. Clementjoff* (synt. Savossa $^{21}/_{1}$ 1736), Pohjanmaan rykmentistä, komensi, kuten sanottu, näihin aikoihin vartiostoa Suomussalmen pitäjän itärajalla. Hänen vähäinen joukkonsa oli muodostettu Kemin ja Kajanin komppanioista komennetuista sotamiehistä, jotka olivat sijoitetut yhdeksään rajalla olevaan kylään seuraavasti:

Pussilanvaara	1	vänrikki, 1 rumpali, 25 miestä
Viianki	1	aliupseeri, 16 miestä
Murtovaara	12	miestä
Parvavaara	12	miestä
Puras	10	miestä
Pärsämä	11	miestä
Kylmäsalmi	1	aliupseeri, 10 miestä
Hossa	3	miestä
Kurvila	13	miestä

Yhteensä 1 vänrikki, 2 alaupseeria, 1 rumpali ja 112 miestä.

Syyskuun 25 p:nä ilmoittaa Clementjoff venäläisten rajavartiostojen aluksi olleen 50 miehen suuruiset, vaan äskettäin oli niiden mieslukua supistettu 20:ksi. Suomalaisten rajavartiostojen miesluku oli siis paljoa pienempi; lisäksi oli niiden tila ruokavarojen puutteen takia miltei toivoton.

Pari päivää senjälkeen kun mainittu ilmoitus oli lähetetty rykmentin everstille, saa Clementjoff odottamatta kutsun saapua venäläisen sotavoiman päällikön von Tiesenhausenin puheille. Jonkunverran epäiltyään päättää hän suostua pyyntöön, „för att om möijeligit vore underrätta mig; huru vida de inlupna berättelser kunde närmare härigenom updagas eller eij". Tästä käynnistään venäläisten leirissä laati hän viikkoa myöhemmin seuraavan kertomuksen:

Alamaisin ilmoitus.

Syyskuun 27 p:nä tarkastin Murtovaaran vartioston sekä 28 p:nä senlisäksi Viiangin, jossa minut, paitsi useita aikaisemmin saapuneita

sanomia Venäjän täällä rajalla olevalta päälliköltä, hovineuvos von Tiesenhausenilta, kohtasi kirje (jonka tässä lähetän Herra Maaherralle) sekä aliupseeri ja kolme muuta venäläistä, jotka mitä hartaimmin kehoittivat minua saapumaan päällikön puheille neuvottelemaan muutamasta perin tärkeästä kysymyksestä, johon pyyntöön vihdoin päätin suostua, voidakseni jos mahdollista tarkastaa, olisivatko saapuneet tiedonannot tämän kautta lähemmin selviteltävissä vai eikö. Tehtyään minulle monenlaisia kysymyksiä ajatusteni tutkimiseksi, lausui hän vihdoin selvästi, että meidän täällä rajalla asuvien olisi, Turun läänin ja Karjalan sekä muutamien suomalaisten rykmenttien esimerkkiä noudattaen, anottava Venäjän keisarinnan suojelusta kuningastamme vastaan, joka on riistänyt meiltä vapautemme ja epäoikeutetulla tavalla, vastoin tahi ilman valtiosäätyjen tietoisuutta julistanut sodan parhaimmalle naapurille, joka kuluneina vuosina on kaikin tavoin antanut meille apunsa, sekä että meidän heti oli lausuttava ajatuksemme asiasta, koska hänellä oli käytettävinään 8000 miestä vakinaista sotaväkeä ja 10,000 miestä kasakoita ja kalmukkeja, jotka marssivat yli rajan: tulisiko heidän silloin katsoa meitä vihollisiksi vaiko ystäviksi, varsinkin koska hän kaikin mokomin ei tahtonut joutua syypääksi viattoman veren vuodattamiseen. Edellisestä kieltäydyin tavalla tahi toisella haastelemasta, selittäen olevani asiaan perehtymätön, ja mitä jälkimäiseen kysymykseen tulee, vakuutin hänelle ettei siitä vielä ole vaaraa, koska hyvin tiesin mitä Venäjän rajalla asuvat alamaiset itse tuumivat tilastaan ja että he mieluummin ojennetun käsin vastaanottavat suojelusta meiltä kuin soisivat toisten alistuvan samaan kurjuuteen kuin he; sekä että uhattu hyökkäys ei ollut niinkään pian toteutettavissa. Palattuani Viiankiin jatkoin vartiostojen tarkastamista pitkin rajaa, ja saavuttuani Kylmäsalmeen tapasin siellä vastassani kaksi venäläistä, Mitri Möykysen ja Wasil Hokanan; heidät oli lähetetty viemään komministeri Saxalle [1]) kirjettä, jossa häntä kehoitettiin saapumaan mainitun päällikön puheille. Voidakseni jollakin tavalla saada todeksi vahvistetuksi minkä tiesin ja sen, mikä minun olisi ilmoitettava; koetin saada mainitun Saxan suostumaan lähtöön, vaan hän kieltäytyi, jolloin minä kehoitin häntä Maaherralle lähettämään sekä saamansa kirjeet että ilmoituksen Karjalan ja muutamien suomalaisten rykmenttien Venäjältä anoomasta turvasta. Tultuani päämajaan tänä yönä klo 1 sain siellä nöyrimmin oheenliittämäni jäljennöksen sekä kirjeen, jonka lähetän Maaherralle; ne oli tänne tuonut vääpeli Costiander, joka oli käynyt venäläisessä [nimi epäselvä] kuvernementissa neuvottelemassa rajarauhasta, vaan jonka ehdotukset oli evätty.

Rajalla olevaa venäläistä vartiostoa on äskettäin varustettu kivääreillä ja sitä harjoitetaan uutterasti samoin kuin Vuokuniemellä ja Jyskäjärvellä kokoontuneita talonpoikia, joiden lukumäärä näihin aikoihin on yhteensä ollut 4—500 miestä. Etäämmällä, noin 50 peninkulman

[1]) *Carl Saxa vanh.*, synt. 1754. Suomussalmen kappelin ensimäinen kappalainen v. 1786. Varapastori 1816. Kuoli 1821. Vrt. Strandberg: Åbo Stifts Herdaminne II. 224 (1834 v. pain.).

päässä täältä on jonkunverran vakinaista sotaväkeä, jos kohta vielä harvalukuisesti; kasakkoja ja kalmukkejako, sitä ei yksikään sieltä saapuneista voi varmasti ilmoittaa; kuitenkin arvellaan jonkun pienemmän osaston olevan Karjalan rajalla. Lähiseuduissa asuvaa venäläistä rahvasta on viime viikolla käsketty puimaan rukiinsa ja pitämään pahaimmat heinävaransa koskematta tarpeen varalle; teiden raivaamista jatketaan joka päivä, ja neljä peninkulmaa täältä on ylimenopaikalle rakennettu kaksi vankkaa tukkilauttaa, joita käy köysin hinaaminen rannasta toiseen. Heidän tiensä, semminkin Venäjältä meidän rajalle johtavien, sanotaan olevan sellaisessa kunnossa, että niillä helposti käy ajaminen. Joskin hyökkäys Venäjän puolelta olisikin odotettavissa, ei sitä voitane toimeenpanna ennenkuin järvet jäätyvät. Muonavarojen lähettäminen miehistölle on viime aikoina ollut erinomaisen epäsäännöllistä; ruokavarat saapuvat harvoin ennenkuin neljätoista päivää määräajan jälkeen ja silloinkin aina puutteellisina tahi turmeltuneina. Kurvilan vartiosto ei ollut 30:nä p:nä saanut enempää kuin viiden päivän ajaksi; silloin sai se 14 päivän varalle ja saanee varmaankin nyt taas kärsiä puutetta 14 päivää. Tähän asti on se ollut siedettävissä, niin kauan kuin miehistöllä on ollut jälellä jotakin kotivaroistaan, mutta tästä lähtien, kun nämä varat ovat sulaneet tyhjiin ja rahvas itsekkäästi hyötyy miehistön puutteesta, on sen mahdoton tulla toimeen ellei parempiin toimenpiteisiin ryhdytä; sillä aitoissahan ei ole puutetta, eivätkä toimenpiteetkään maassa ole virheettömät. Josta kaikesta syvimmässä nöyryydessä saan kunnian ilmoittaa. Pussila lokakuun 3 p:nä 1788.

Mag. F. Clementjoff.

Maaherra Carpelanin toimesta oli ylläolevassa raportissa mainittu Sotkamon nimismies, vääpeli *Carl Costiander* (synt. 1756) lähetetty Petrovskoin kaupunkiin venäläiselle kenralikuvernörille *Timofei Tutauminille* [1]) jättämään maaherran kirjelmän, jossa esitettiin rajalla asuvan rahvaan pyynnöt rajarauhan uudistamisesta sekä annettiin luonnos rauhankirjaksi, jossa m. m. ehdotettiin että vartiostot olisivat rajalta poistettavat. Tämän neuvottelun tuloksista laati Costiander Ouluun palattuaan allaolevan raportin, josta — kuten maaherra Carpelan kirjoitti everstluutnantti v. Nummersille [2]) — selvästi käy ilmi „Ryska politiquens förrädiska afsikt, at i stället för swar på min proposition om gräntse freds bibehållande dessa angräntsande provincer emellan, yrkas förmätit at antaga ryska wäldet“.

---

1) Ei siis Tiesenhausenille, kuten Castrén (sivulla 189) väittää.

2) Hajoit. Suomen Sotaväen Asiak. 1083—84 (973—74). Kirje päivätty Oulussa lokakuun 10 p. 1788.

Kaikkein nöyrin ilmoitus.

Sittenkun minä, kaikkein nöyrimmästi noudattaen Teidän Ylhäisen Armonne minulle antamaa armollista määräystä kuluneen elokuun 28 päivältä, viimeksikuluneen syyskuun 20 p:nä olin venäläiselle kenralikuvernörille Timofei Tutauminille Petrovskoissa jättänyt Teidän Ylhäisen Armonne mainitulle kuvernörille osoittamanne kirjelmän, ilmoitti hän Hänen Keisarillisen Majestetinsa julkaisemassaan manifestissa selittäneen katsovansa ainoastaan meidän Kaikkeinarmollisinta Kuningastamme vihollisekseen, jonka vuoksi myös muutamat Ruotsin armeijan rykmentit sekä eräät maakunnat Suomessa lähettämiensä edustajain kautta olivat Keisarillisessa Hovissa Pietarissa ilmoittaneet, etteivät he halua puuttua nykyiseen kunink. Ruotsin ja Keisarillisen Venäjän valtakuntien väliseen sotaan, jonka vuoksi hän ei katsonut olevansa oikeutettu ryhtymään Teidän Ylhäisen Armonne kanssa minkäänlaiseen neuvotteluun rajarauhasta, vaan toivoi hän Teidän Ylhäisen Armonne sekä läänin huomatuimpien säätyläisten ja rahvaanmiesten yhtyvän mainittujen rykmenttien ja maakuntien toimenpiteeseen sekä kahden edustajan kautta lähettävän hänelle Hänen Keisarilliselle Majestetilleen osoitetun ja asianomaisesti allekirjoitetun kirjelmän, jolloin Hänen Keisarillinen Majestetinsa olisi taipuvainen suojelemaan aseillaan tämän läänin asukkaita, ja muuten niin menettelevän, että Ruotsin puolelta tämän jälkeen ei Valtakunnan Korkeaarvoisten Säätyjen suostumuksetta julisteta Venäjälle sotaa, ilmoittaen sitäpaitsi katsovansa velvollisuudekseen poistaa rajavartiostonsa heti kun meidän puoleltamme ensin on ryhdytty vastaaviin toimenpiteisiin.

Tämän lisäksi on minulla kunnia ilmoittaa, että ollessani Petrovskoissa harjoitettiin siellä erästä venäläistä kasakkarykmenttiä; sen sanottiin käsittävän 1800 miestä, joille varastosta oli annettu 80 pientä tykkiä, ja kerrottiin tämän rykmentin hetimmiten siirtyvän leiriin Pyhäniemen kylään, joka on kuvernementistä 10 peninkulman etäisyydellä rajalle päin, jotapaitsi matkallani Venäjälle sain tiedon siitä, että rajallamme oli sijoitettu 1800 venäläistä talonpoikaa, joita nyttemmin suurimmaksi osaksi on harjoitettu ja joille on luovutettu 1350 kiväriä; muut käyttävät toistaiseksi luodikkoja. Mainitut venäläiset talonpojat ovat siten sijoitetut, että niistä 20—30 miestä oleskelee lähinnä rajaa olevissa kylissä, mutta etäämpänä Venäjällä 2—3 peninkulman päässä rajalta on paikkapaikoin asetettu muutama sata miestä sekä eräitä upseereja, jotka vartiostot ovat hovineuvosten Tiesenhausenin ja Tutauminin komennon alaisina.

Lisäksi on minulla kunnia ilmoittaa, että maantientöitä Venäjän puolella on innokkaasti jatkettu, joten nyt jo voidaan osittain ratsastaen, osittain ajoneuvoissa kulkea rajalle saakka; Ruotsin rajalle päin raivatun tien sanotaan pitkin pituuttaan olevan varustettuna kuuden kyynärän levyisillä silloilla.

Mitä tulee Ruotsin armeijaa vastassa olevaan venäläiseen asevoimaan, en siitä saanut mitään varmoja tietoja — sen verran vaan, minkä muuan

tuntemani venäläisen kauppias, Åmeljan Baladin Petrovskoissa, kertoi, että muka Viipurin ja Haminan puoleisella rajalla majailisi 80,000:nnen miehen suuruinen armeija sekä sen lisäksi 40,000 kalmukkia ja että kenrali Sprengtporten, mukanaan osa tätä armeijaa, olisi leiriytynyt Venäjän puoleisessa Sortavalan kaupungissa, joka sijaitsee vastapäätä Tohmajärven pitäjää Karjalassa. Oulussa lokakuun 10 p:nä 1788.

Carl Costiander.

Kirjallisuutta.

Antti J. Pietilä, Daniel Juslenius, hänen elämänsä ja vaikutuksensa I. Yliopistollinen väitöskirja. Tampereella 1907. 337 siv. 8:o. — Tästä teoksesta on virallinen vastaväittäjä prof. *Jaakko Gummerus* Teoloogiselle tiedekunnalle antanut lausunnon, joka, jättämällä pois muutamia detaljimuistutuksia, kuuluu:

„Tekijä on valinnut aineekseen elämäkerrallisen kuvauksen. Se kohdistuu mieheen, joka tosin ei Suomen kirkon historiassa ole ensi luokan merkkimiehiä ja joka teoloogina, ollen väistymässä olevan katsantokannan edustaja, ei esiinny tyypillisenä aikansa edustajana, mutta jonka vaikutus sittenkin on ollut varsin monipuolinen ja huomattava ja joka Suomen historian ja kielen tutkijan asekä suomalaisten kansallisuusharrastuksien miehenä edustaa erittäin mieltäkiinnittäviä aikansa virtauksia. Daniel Jusleniuksen elämä ja vaikutus on hyvin ansainnut joutua monograafisen kuvauksen esineeksi, vaikka — sen tahdon jo tässä merkitä — pääpaino siinä lankeaa ulkopuolelle *kirkko*historian piiriä sen sanan ahtaammassa merkityksessä. Etenkin on niin laita siinä osassa hänen elämätään, mihin nyt käsillä oleva esitys rajoittuu, se kun keskeytyy juuri siihen kohtaan hänen elämässään, missä hänen varsinainen kirkollinen toimintansa alkaa.

Esipuheessa on tekijä lausunut ajatuksia historiallisesta metodista, jotka kaipaavat oikaisevaa selvennystä. Hän kuvaa kahta historiankirjoittajan tyyppiä, »kuvailijaa» ja »arvostelijaa». Kun ensin sanotaan, että kuvauksessakin aina on subjektiivinen momentti — »vaikka asiat vain tauluksi ryhmitämme, olemme siihen jo itsestämme siirtäneet valot ja varjot», — mutta vähän alempana sanotaan että »arvostelija» esittää »itse tapauksen sellaisenaan», niin on tässä ristiriita. Täytyyhän »arvostelijankin» itse tapausta esittäessään ryhmittää asioita tauluksi, ja on hän siinä samassa asemassa ja saman subjektivismin vaaran alainen kuin »kuvailijakin». Ero vain siinä, että »arvostelija» *sen lisäksi* lausuu käsityksensä; ja siitä on kyllä se etu, että teoksen lukija sitä helpommin voi ottaa huomioon ja eliminoida tekijän subjektiivisten mielipiteiden vaikutuksen esitykseen.

Jos nyt käymme tarkastamaan tekijän omaa esitystä ensinnäkin varsinaisena tutkimuksena, niin on aluksi sanottava, että se yleensä tekee edullisen vaikutuksen. Tekijä näyttää sangen täydellisesti perehtyneen kaikkiin tarjolla oleviin lähteisiin ja on lähdeainestaan täydentääkseen tehnyt tutkimuksia sekä kotimaisissa että ruotsalaisissa arkistoissa, joista varsinkin Skaran arkistot ovat tarjonneet koko joukon ennen käyttämätöntä. Tällaisiin melkoiselta osalta uusiin lähteisiin perustuvia osia teoksessa ovat etenkin koko luku IV ja V:nnen luvun loppupuoli. Sitä vastoin on toisia ja verrattain laajoja jaksoja, jotka käsittelevät asioita, joita aikaisemminkin on varsin seikkaperäisesti käsitelty tieteellisessä kirjallisuudessa ja joissa tekijällä ei ole ollut tuotavana päivän valoon uusia lähteitä. Mutta näissäkin osissa huomaa, että tekijä on rakentanut omintakeiselle lähdetutkimukselle, ja siten on hänen onnistunut täydentää esitystänsä valaisevilla, etenkin päähenkilön elämänvaiheita koskevilla pikkupiirteillä, joskus myös tuoda esiin tärkeimpiäkin uusia huomioita tai näkökohtia. Näissä tutkimuksen osissa olisi kuitenkin toisinaan ollut syytä täydellisemmin, kuin nyt on tehty, mainita niitä aikaisempain tutkijain esityksiä, jotka niin suuresti ovat hänen työtään helpottaneet. Niinpä olisi esityksessä varhaisimmista Suomen historian tutkimuksista siv. 27—30 tullut kunkin kirjailijan kohdalla viitata niihin laajoihin selostuksiin, joita *G. Rein* on antanut Suomi-kirjan ensi vuosikerroissa, ja siv. 34—38, jossa puhutaan Turun ylioppilasten ylistyspuheista kotiseudulle, siteerata *Schybergsonin* »Historiens studium vid Åbo universitet», jossa siv. 20—22 luetellaan ja — vaikkakin vähän lyhemmin kuin tässä — selostetaan kaikki ne 9 puhetta, joita tekijäkin on käsitellyt, ja tullaan pääasiassa samoihin tuloksiin, joihin tekijäkin on tullut, vaikka hän siihen voikin lisätä havaintoja, jotka osottavat näissä puheissa myös esiintyvän kriitillisemmän historiankäsityksen alkeita.

Jos teosta vastaan, mitä tulee lähteiden sekä kirjallisuuden yleiseen tuntemiseen ja huomioon ottamiseen, ei ole paljoakaan muistuttamista, niin on sitävastoin sanottava, että muutamissa kohden olisi ollut tilaisuus ja velvollisuus tutkimusta syventää, asettamalla uusia kysymyksiä. Niin esim. olisi Jusleniuksen merkitystä historiantutkijana suuresti valaissut »Aboa vetus et nova» ja »Vindiciae Fennorum» teoksien analyysi, joka yksityiskohtaisesti olisi selvittänyt, mistä mikin ajatus tai näkökohta on peräisin, kenellä hänen edeltäjistään se mahdollisesti jo tavataan tai onko se kenties Jusleniuksen itsensä keksimä. Onhan mahdollista että esim. joku osa niistä auktoriteeteista, joita Jusl. siteeraa niin runsaasti ja joihin tekijä vetoaa todistuksena hänen suuresta lukeneisuudestaan (siv. 51, 70), tarkemmin katsoen huomataan vain toisessa tai kolmannessa kädessä, muiden teoksien välityksellä käytetyksi. Samanlainen analyysi olisi ollut paikallaan hänen filoloogisten mielipiteittensä suhteen, esim. niiden, joita hän esittää puheessaan suomen kielen sukulaisuudesta heprean ja kreikan kielten kanssa (siv. 146—152). Että Jusleniuksella tässäkin edeltäjiä on ollut, siitä antaa tekijä muutamia viittauksia, mutta tarkempaa selkoa Jusl:n suhteesta

heihin ja hänen suuremmasta tai pienemmästä itsenäisyydestään emme saa. Tällainen analyysi olisi näissä tapauksissa ollut verrattain helppo tehdä. Vaikeampi tosin, mutta kumminkin yritettävä, olisi tutkimus Jusleniuksen työstä Gezeliuksien raamattuteoksessa ollut. Tekijä on tässä liiaksi asettunut meidän aikamme probleemien kannalle ja tarkastanut Jusleniuksen esitystä, niitä silmällä pitäen sen sijaan että olisi selvittänyt, mitä probleemeja silloisella eksegetiikalla oli edessään, missä kohden esim. katoliset, reformeeratut ja luterilaiset raamatunselittäjät asettuivat eri kannalle, ja minkälainen Jusleniuksen suhde näihin eri virtauksiin oman aikansa tieteessä oli. Siitä että tekijä näitä asioita katselee nykyajan kannalta on ollutkin seurauksena, että hän toisinaan tulee antaneeksi Jusleniuksen ajatuksille väärän värityksen. Niinpä Juslenius ei, niinkuin tekijän esityksestä siv. 97 luulisi, missään polemiseeraa niitä vastaan, jotka kieltävät Danielin kirjan autentian; sellaisia ei hänen aikanansa ollutkaan. Hän ei missään tekijän siteeraamista paikoista todista, että kirja oli Danielin kirjoittama; hän yksinkertaisesti edellyttää sen. Samoin on tekijältä jäänyt huomaamatta (siv. 106), että Jusl:n selitys Dan. 2: 44 ilmeisesti pitää silmällä luterilaista valtiokirkkojärjestelmää ja sen pakkovaltaa eikä ensinkään ole niin »valistunut ja ylevä» kuin tekijä arvelee. Ilmeisiä asiallisia erehdyksiä muutoin en ole huomannut monta tai suurta.

Joskus esiintyy tekijässä taipumus vähäpätöisistä seikoista taikka luonteeltaan epävarmoista lähteistä vetämään liian varmoja tai liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä, esim. siv. 4—6, 53, 56, 157, 272.

Jos sitten tarkastamme tekijän yleisiä päätelmiä ja arvosteluja, niin on suurena ansiona mainittava, että teoksessa on eri puolia Jusleniuksen kehityksessä ja vaikutuksessa koetettu suurin piirtein valaista, ja onkin tunnustettava, että tekijä siinä on melkoisessa määrässä onnistunut. Vilkkaasti ja elävästi kuvataan Jusleniuksen merkitystä sekä teologina että kansallisten harrastusten miehenä, samoin kuin hänen luonnettaan; se »innostuva ja liioitteleva, mutta samalla kuitenkin sydänjuuria myöten vilpitön ja harras isänmaan ystävä», jommoisena tekijä hänet esittää (siv. 242), tulee tarkkapiirteisenä eteemme eri asemissa ja oloissa, täysin aikansa lapsena ja kumminkin monessa suhteessa kauas tähtäävän tulevaisuuden kehityksen tienraivaajana. Joskus, eikä niinkään vähäpätöisissä kohden, on tekijä kumminkin näissä arvosteluissaan eksynyt liioitteluihin tai jättänyt tärkeitä asiaan vaikuttavia näkökohtia tarpeeksi huomioon ottamatta. Niinpä on se intellektualistinen ja ratsionalistinen piirre, joka on niin luonteenomainen ortodoksian kristinuskonkäsitykselle ja josta on seuraus ollut, että myöskin ortodoksia niin suuressa määrässä on valmistanut maaperää valistukselle, tekijälle nähtävästi vasta tutkimuksen kuluessa merkitykseltään täysin selvennyt — niinkuin esim. huomautuksesta siv. 235 nuotissa käy ilmi — mutta selvennyt siksi myöhään, ettei esitys Jusleniuksen nuoruuden teologiasta siv. 107—121 enää voinut saada oikeata taustaansa ja valoansa. Koko ortodoksisen dogmatiikan prinsiippioppi, ja erittäinkin mitä siinä puhutaan »luonnollisesta teologiasta», muodostaa tällaisen

taustan; viittaukset Gezeliuksen ja Huet'in teoksiin (siv. 108 ss.) eivät tässä riitä. Juslenius ei ole siinäkään määrässä, kuin tekijä häntä kuvaa, kartesiaani, eikä vastakohta hänen aikaisemman ja myöhemmän kantansa välillä lähimainkaan niin suuri kuin esim. siv. 232 ss. esitetään. — Myöskin esittäessään Jusleniuksen asemaa kansallisten harrastusten historiassa tekijä mielestäni lausuu arvosteluja, jotka eivät tunnu kyllin huolellisesti harkituilta. Toiselta puolen (esim. siv. 23—24) arvataan liian vähäpätöiseksi se suomalainen kansallistunto, joka ennen Jusleniuksen aikoja varsinkin 1500-luvulla ja 1600-luvun alkupuolella oli olemassa; kaukana siitä ettei olisi ollut »pienimpiä alkeitakaan siihen havaintoon, että Suomi oli jotain yksinäistä ja erityistä Ruotsin suuressa valtakunnassa, yksinäänkin jo *isänmaa* omille lapsilleen» (siv. 33), oli tämä tunne varsin voimakkaanakin olemassa. Toiselta puolen liioittelee tekijä paikoin, varsinkin siv. 271 ss., Jusleniuksen omien suomalaisuusharrastusten luonnetta ja panee niihin enemmän varsinaista ohjelmaa kuin hänellä nähdäkseni itse asiassa oli. Jusleniuksen suomalaisuus oli sittenkin sekin vain »kotimaalaisuutta», vaikka jonkun verran intensiivisempää kuin muilla tämän ajan miehillä; ja tekijä on itse siv. 303 tuonut esimerkin siitä, ettei hänenkään kantansa ollut se »periaatteen kanta, tinkimätön ja jäykkä», miksi hän siv. 271 sitä on kuvannut. Kuinka vaillinainen Jusleniuksenkin käsitys oli siitä, mikä »nimenomaan *suomalaisen* Suomen kohottamiseksi» oli tärkeintä, sen osottaa, muuta mainitsematta, sekin että hän tuskin ollenkaan on itse tehnyt työtä suomenkielisen kirjallisuuden rikastuttamiseksi.

Luonnekuvauksessa on tekijä samaten paikka paikoin viehättynyt kaunistelevasti esittämään sellaisiakin puolia sankarissaan, jotka pikemmin ovat heikkouksina pidettävät. Niin esim. se seikka, että Juslenius, joka 1715 niin ylenpalttisen ylistelevästi puhui Kaarle XII:sta, valtiomuodossa tapahtuneen muutoksien jälkeen 1719 yhtä kaunopuheisesti kuvailee rajoitetun kuningasvallan etuja, tuskin on todistus hänen itsenäisesti kehittyneestä vakaumuksestaan ja »rohkeudestaan katsoa olevia oloja silmästä silmään» (siv. 215), vaan pikemmin siitä naiivista optimismista ja siitä lojaalisuudesta auktoriteetteja — niin valtiollisia kuin kirkollisia — kohtaan, joka hänelle on ominainen.

Tekijän esitystapa on selvä ja pirteä, usein voimakas ja lennokas. Varmasti se kumminkin olisi voittanut, jos se olisi lyhempi, enemmän keskitetty. Kohta, joka sitävastoin olisi kaivannut jonkun verran laveampaa selvitystä, on esitys Jusleniuksen ja ortodoksian »kykenemättömyydestä erottamaan uskon tietoa ja järjen tietoa toisistaan» (siv. 120—121), joka nykyisessä muodossaan helposti tulee väärin käsitetyksi. Tässä kaipaa periaatteellista selvitystä tekijän omasta ja nykyajan teologian kannasta kysymyksestä, joka teoksessa usein muuallakin tulee esiin.

Suomenkielinen historiallinen kirjallisuus on lehtori Pietilän teoksessa saanut lisän, joka sekä sisällyksensä että esitystapansa takia on omiansa saavuttamaan lukijoita ja herättämään harrastusta laajemmissa piireissä kuin moni muu tieteellinen julkaisu. Huolimatta niistä muistutuksista sitä vastaan, joihin olen katsonut aihetta olevan, on mielui-

nen velvollisuuteni loppuarvosteluna tästä tarkastettavanani olleesta väitöskirjasta sanoa että se osottaa tekijässään huomattavaa kykyä tunnolliseen ja itsenäiseen tieteelliseen työhön ja täysin vastaa sitä tarkoitusta, jota varten se on julkaistu.»

Henrik Schück: Ur en resandes anteckningar. Andra serien. (Matkamiehen muistiinpanoista. Toinen sarja). 234 s. 8:o. Kuvitettu. Tukholmassa, Hugo Geberin kustannuksella.

Ruotsalaisesta Henrik Schückistä on tässä aikakauskirjassa varsin usein ollut puhetta (esim. v. 1903 s. 168, v. 1904 s. 125, v. 1905 s. 216—225) Hänen tavaton merkityksensä ja tuotteliaisuutensa sen kyllä ansaitseekin. Mutta Schück ei ole vain tuottelias, hän on myös harvinaisen monipuolinen, ihmeteltävässä määrin perehtynyt humaanisen kultturin eri puoliin. Ei siinä kyllin, että hän on sivistys- ja kirjallisuushistorioitsija, että hän on käsitellyt taru- ja kansantieteellistä, mytologista, taidehistoriallista y. m. eri maista ja eri kansoista eri aikoina, hän on myöskin ehtinyt perehtyä arkeologisiin kysymyksiin. Tietysti ei niin, että hän niissä voisi esiintyä auktoritettina, tietysti ei millään arkeologisella erikoistutkimuksen alalla, vaan niin, että hän on täysin itsenäisesti voinut käsittää ja sulattaa muinaistieteen tuloksia.

Se mitä yllä olen sanonut, selviää täysin hänen uusimmasta jouluksi ilmestyneestä teoksesta Ur en resandes anteckningar. Tämä osa käsittelee matkoja etelään, Italiaan — sen ikuiseen Roomaan —, Provenceen ja Espanjaan. Viimemainitulla kuvauksella ei ole mitään historiallista merkitystä: se on vain turistikannalta kyhätty esitys maasta, missä tekijä sivumennen sanoen näkee tuskin mitään hyvää. Myöskin kuvaus Provencesta sisältää suureksi osaksi vain matkailijan tilapääkuvauksia, vaikka hyvin tuntee matkailijan tottuneeksi havaintojen tekijäksi ja kultturihistorioitsijaksi ja vaikka kuvauksen puitteisiin on punottu lyhyt esitys Petrarcasta ja hänen Vauclusestään. — Sensijaan kuvaus Roomasta tuskin pystyy täysin ylläpitämään intressiä muissa kuin historianharrastajissa, vaikkakin aine on hyvin mieltäkiinnittävä: esitys muinaislöydöistä ja kaivauksista entisen Forumin sisässä ja alla.

Schück on jo populariseeraavassa teoksessaan Hufvuddragen af den medeltida kulturens historia sen ensi luvussa käsitellyt muinaisen Rooman topografiaa, sen raunioalan vähittäistä suurenemista ja kultturikerrosten kasvamista, kukkuloiden tasaantumista ja laaksojen täyttymistä, niin että Rooman nykyinen pinta monin paikoin on toista kymmentä metriä alkuperäistä maanpohjaa ylempänä. Tässä esityksessään Schück nyt parhaimpain lähteiden mukaan tekee selkoa siitä, miltä Forum Romanumin seudut eri aikoina ovat näyttäneet. Hän ei tuo esiin mitään tieteellisesti uutta eikä sitä tarkotakkaan, mutta hän kertoo ainakin vanhempiin aikoihin nähden virheettömästi tutkimusten tuloksista.

Ensin vanhin Forum, ennen sitä aikaa kuin tarujen mukaan perustettiin »ikuinen kaupunki,» ennen v. 753. Forum on tällöin osaksi liejuinen alamaa jonka läpi virtaa joki, sittemmin muodostettu Cloaca

maximaksi, ja jonka reunamilla on sitä ympäröivillä kukkuloilla sijaitsevain kaupunkien — Qvirinaliksen ja Palatinuksen — hautausmaat, joita niissä tavatuista esineistä päättäen on käytetty vuosisatoja: alkaen niistä ajoista jolloin ylämaiden asukkaat ensin tilapäisesti ja sitten kiinteämmin asettuivat Tiberjoen suupuolen kukkuloille, sen tasangoilla maata viljelläkseen ja sen rantamilla kauppaa harjoittaakseen, kunnes meren puolelta tulivat etruskit, mykeneläiskultturin aseenkantajat, siihen asti että n. v. 750 paikkeilla eri kukkuloiden kaupungit yhdistettiin, Rooma »perustettiin» ja Forum näin jäi kaupunkialueen sisäpuolelle, jolloin sitä ikiammoisten lakien nojalla ei enään saanut käyttää hautuumaana. Forumille alkoi näin uusi aika, siitä tuli comitian kokouspaikka, kauppapaikka y. m. kunnes vanhat kauppakojut poistettiin jo tasavallan aikaan. Vanhana muistona näkyi kuitenkin n. k. Tullianumin vankila, jota on pidetty vanhana kaivona, mutta joka olleekin muinaisen mykeneläisen kupolihaudan yläosa. — Schück tässä ohimennen käsittelee myöskin suunnatonta huomiota herättänyttä, muistoja 5—6 eri vuosisadalta sisältänyttä rostran vieressä ollutta entistä ehkä uhripaikkaa (n. k. Romuluksen hautaa) ja arvelee siinä ohessa tavattua kirjotuksellista kiven osaa 400 luvun aikuiseksi e. Kr. Mikäli minä tiedän, arkeologit ovat taipuvaiset nykyään pitämään tuota kiveä kirjotuksineen paljo vanhempana, n. v. 900 e. Kr.

Forumin myöhemmistä vaiheista eri rakennusjäännösten mukaan tekee Schück laajasti selkoa, tasavallan kauppaforumista, keisariajan forumista, »Rooman estettisestä keskuksesta,» ja myöhempäin kultturikausien muistomerkeistä. Tuntuu kuin eläisi vanhan historian ajat uudelleen, näkisi vanhat qviriitit, ylpeät caesarit, ensimäiset kristittyjen ajat, ja dekadenssin, Rooman tarumaisen elämän P. Birgittan aikana renessansin aamukajastuksessa.

A. M. T.

Katsaus.

Historiallinen Aikakauskirja 5-vuotias.

5 vuotta on nyt Historiallinen Aikakauskirja ollut toiminnassa ja lienee sen vuoksi sen lukijoille ja kannattajille ulkopuolella ahtaan toimituspiirinkin huvittavaa saada tietoa sen kehitymisestä, sen tilasta ja saavutetuista kokemuksista.

Ja pitemmän aikaa oli useiden nuorempain historian harrastajain mielissä kytenyt ajatus, että tulisi saada aikaan aikakauskirja historiallisten harrastusten levittämiseksi ja virellä pitämiseksi laajemmissa piireissä ja syyslukukaudella 1902 otettiin hanke keskusteltavaksi eräässä Historiallisen Yhdistyksen kokouksessa. Täällä lausuttiin kuitenkin hyvin

yleisesti epäilyksiä yrityksen käytännöllisestä toteuttamismahdollisuudesta: aikakausikirja ei muka koskaan voisi saada muuta kuin korkeintaan kaksi ja puolisataa tilaajaa, joten se parin vuoden perästä olisi lopetettava, ja parasta siis olisi olla yhtään alottamattakaan koko hommaa. Tästä huolimatta päättivät muutamat asiasta enin innostuneet kutsua kokoon yksityisen asianharrastajain kokouksen, jossa lähemmin pohdittaisi perustettavan lehden taloutta, toimittajia y. m. Toistakymmentä kutsuttua, sittemmin aikakauskirjan toimittajia ja avustajia, kokoontuikin Kämpin kahvilaan Helsingissä parikin eri kertaa, ja tällöin valittiin uuden lehden toimittajiksi tohtori Gunnar Palander (Suolahti) ja maisterit K. R. Brotherus ja Kaarlo Blomstedt. Tarkotus oli julaista aikakauskirjaa v. 1903 alusta, ja näytenumeron laatimiseen päätettiin heti ryhtyä, sittekun kirjapainoksi oli valittu Hämeenlinnan Uusi kirjapaino. Mutta painolupa viipyi ja viipyi. Näytenumero oli jo aikoja painettu, mutta Hämeenlinnan painoasiamies ei laskenut lehteä ilmestymään, ei näytenumeronakaan, vaikka silloisienkin lakien mukaan sen olisi pitänyt saada tehdä. Ties miten kauvan olisi sensuurin puolelta esteitä tehty, ellei yksityistä tietä vihdoin olisi tarmokkaasti kreivi Cronhjelmiä vaadittu ratkaisemaan monen kuukauden vanha painolupa-anomus, ja niin huhtikuun alussa v. 1903 painolupa vihdoin saatiin. Ei suinkaan ollut korea fraasi vain — kuten usein on laita — toimituksen ensimäisiin tilauslistoihin painama lause että Historiallinen Aikakauskirja täyttää kauvan tunnustetun kipeän tarpeen, sillä kuten eräskin tilaaja kirjotti, lausuessaan ilonsa uuden aikakauskirjan ilmestymisestä, „kesken kovan arkitouhun ei ennätä syventyä historiallisiin teoksiin mutta lyhyempiä esityksiä saattaisi jonakuna pyhän levon hetkenä mielellään lukea ja, lisää hän, luulen että niitä on monta jotka samoin ajattelevat". Sitä paitsi, historian suuri, usein halveksittu merkitys on syventää ihmisten historiallista käsitystä, tietoisuutta kaiken yhtenäisyydestä ja katkeamattomasta kehityksestä, ja näin opettaa ymmärtämään omankin ajan usein oudoilta tuntuvia kultturi-ilmiöitä. Aikakautisen historiallisen julkaisun merkitys voi tässä muodostua hyvin huomattavaksi.

Samoihin aikoihin kuin painolupa myönnettiin ilmestyi Historiallisen Aikakauskirjan näytenumero, jossa toimitus määrittelee lehden ohjelmaksi olla yhdyssiteenä suomalaisten tutkijain ja suomalaisen yleisön välillä. „Jos tiedemies uutteralla työllänsä on jotakin entisyytemme kohtaa valaissut, pyrimme tekemään hänen usein vaikeatajuisen ja vieraskielisen teoksensa merkityksen jokaiselle selväksi. Jakelemalla hänen tekaisemiansa tieteellisiä lastuja toivomme saattavamme yleisön paremmin käsittämään hänen laajempainkin töittensä laatua, sekä seuraamaan niitä harrastuksia, jotka kulloinkin historiantutkijain keskuudessa liikkuvat." Toisin sanoen, lehden sisältönä tulisivat etupäässä olemaan populariseeraavat artikkelit ja helpoimmin sulavat pienet itsenäiset kirjotukset sekä katsaukset, pienet tiedot y. m. Missä määrin toimitus on onnistunut ohjelmansa täyttämisessä, tieteellisesti yleistajuisen historiallisen aikakauskirjan julkaisemisessa, sitä on tietysti toimituksen itsensä vaikea sanoa. Jonkinlaisena virallisena tunnustuksena voinee pitää Historiallisen Seuran vuosikerto-

muksessa v. 1903 Seuran silloisen sihteerin, prof. K. Grotenfeltin lausuntoa, joka on painettu Hist. Arkistossa XIX, pöytäkirjojen s. 37, ja jossa m. m. sanotaan: „— — todistus laajenevasta historiallisesta harrastuksesta on se Historiallinen Aikakauskirja, joka tämän vuoden alusta nuorempain historian harjottajain toimesta on syntynyt ollaksensa heille säännöllisenä yhtymäpaikkana heidän pyrinnöissään. Vaikka Aikakauskirja tarkoitukseensa nähden ei olekkaan omistettu yksistään Suomen historian tutkimiselle, tulee se, niinkuin kokemus jo onkin näyttänyt, sisältämään useampia tutkimuksia tältäkin alalta, minkä lisäksi se virkeämpi harrastus historiatieteeseen yleensä, joka tästä osoitaksen, epäilemättä vast'edes on tuottava enempiä hedelmiä isänmaankin historian tutkimiselle".

Tilaajamäärän asteettainen väheneminen kyllä puolestaan todistaisi, että tilaajat eivät ole olleet tyytyväisiä toimitustapaan. Tasapaino tieteellisen ja aivan yleistajuisen sisällön välillä onkin vaikeata. „Jos mieli saada laajempi lukiakunta, on sisältö saatava kansantajuisemmaksi: Silloin on menekki epäilemättä suurempi", kirjoitettiin Aikakauskirjalle sen ensi toimivuoden loputtua. Toiselta puolen taas ei ole tarkotuksen mukaista julaista etupäässä vain populariseeraavaa. Sitä paitsi ei vaikeatajuttavaisuus suinkaan yksinomaan ole ollut syynä tilaajamäärän vähälukuisuuteen. Vai mitä on sanottava siitä, että tilaajalistoissa ihan hämmästyttävän pienessä määrin on akademisen oppiarvon saaneita, että ylioppilasten luku muutamana vuonna ei liene noussut pariinkymmeneenkään? Syy on epäilemättä yleisen velttouden ja todellisen intressin puutteen huimaavan suuressa osassa varsinaisia historianlukijoitammekin.

Mitä tulee Historialliseen Yhdistykseen, joka on historiaa harrastavain yliopistollisten kansalaisten yhteinen seura, on Aikakauskirja ollut siitä aivan riippumaton. Ainoastaan v. 1906 myönsi yhdistys rahastostaan Aikakauskirjalle sen silloisessa tukalassa taloudellisessa asemassa 200 mk. apurahan. Aikakauskirjan olemassaoloajalta esitettäköön vielä seuraavia tietoja:

Päätoimittajana on koko ajan ollut toht. Gunnar Suolahti (Palander) Toimitussihteerinä ja taloudenhoitajana oli v. v. 1903—1905 maisteri Kaarlo Blomstedt, v. 1905 alusta tuli taloudenhoitajaksi allekirjottanut, joka v.1907 sen lisäksi toimi toimitussihteerinä. Tämän vuoden alusta on toimitussihteerinä maisteri Atle Wilskman ja taloudenhoitajana yliopp. K. V. Kaukovalta. Aikakauskirjan toimituksessa on sen koko ilmestymisaikana ollut paitsi toht. Suolahti, tohtori K. R. Brotherus, joka tämän vuoden alusta toimituksesta eroaa, sekä sen neljänä ensi vuonna maisteri Kaarlo Blomstedt, kahtena viime vuonna allekirjottanut sekä viime vuonna lisäksi maisterit Atle Wilskman ja A. R. Cederberg. Avustajain luku on jonkun verran kasvanut, mutta ei muuten sanottavasti muuttunut. Painopaikkana oli kolmena ensi vuotena Hämeenlinnan Uusi Kirjapaino, paitsi että v. 1903 prof. J. R. Danielsonille hänen täyttäessään 50 vuotta omistettu juhlanumero painettiin Lilius & Hertzbergin painossa, ja v. 1906:n alusta on Aikakauskirjaa painettu Helsingin Uudessa Kirjapainossa.

A. M. Tallgren.

*

Puolalainen historioitsija *Adam Szelagowski* on äskettäin julkaissut laajahkon teoksen: Przymierze Habsburgów z Wazami. Traktat familijny z r. 1637, jossa hän valaisee kahden dynastian, Habsburgien ja vanhemman Vasan suvun, n. k. sigismundilaisen haaran välistä suhdetta. — Jo lyhyt silmäys Puolan politiikaan 1600-luvulta alkaen osoittaa meille läpi parin vuosisadan saman muuttumattoman kuvan. Kun itäraja on ilmiliekissä ja ruotsalaisten sotavoima ahdistaa valtakunnan pohjoisia rajaseutuja, kun etelästä alituiset tatarihyökkäykset ja Turkin uhkaava läheneminen lakkaamatta vaativat hallituksen huomiota puoleensa, vallitsee länsirajalla rauha. Yleisesti tunnettua on, että Sigismund III:nen politikan perusta oli liitto habsburgein kanssa. Tälläinen liitto solmittiin vv. 1613 ja 1621 (huom.: Espanjan habsburgit eivät yhtyneet siihen). Tämän liittokirjan vahvisti kruunausvaltiopäivillään Wladislaw IV v. 1633.

Wladislaw IV:nnen hallitusta on monessa suhteessa katsottu Sigismundin politikan vastakohdaksi. Epäilemättä olikin heidän taktikassaan yhtä paljon eroavaisuuksia kuin heidän luonteissaankin. Edellinen häikäilemätön, taipumaton, itsepintainen, mutta myöskin vakaumuksiltaan vilpitön — jälkimäinen viekas, teeskentelevä, diplomatiaan perehtynyt („inexplicabilis et investigabilis"). Mutta kuitenkin huomaamme heissä molemmissa saman päämäärän, saman toimintaprinsipin, saman politikan, jota voimme sanoa dynastiseksi.

Ensimäinen teko, johon silloinen prinssi Wladislaw ryhtyi, vapautuakseen toimettomudestaan ja riippuvaisesta asemastaan Puolassa, oli tarjoutuminen Espanjan palvelukseen (v. 1626). Jo muutamia vuosia aikaisemmin olivat Puolan vasat ja Espanjan habsburgit lähennelleet toisiaan ja suunnitelleet yhteistoimintaa Ruotsia vastaan. Tarkoituksena oli varustaa laivasto, joka hallitseisi Pohjanmerta ja Itämerta, ja tämän laivaston ylipäällikkyys tarjottiin prinssi Wladislawille. Puolan osanottoa näihin alkujaan espanjalaisiin suunnitelmiin osoittavat m. m. Adam Makowskin lähetys Madridiin (v. 1623) sekä kruununsuurkansleri Nikolaus Wolskin ja espanjalaisen lähettilään Aytonan väliset neuvottelut Wienissä. — Näissä neuvotteluissa pani Sigismund suurimman painon rahaapuihin, ja armadan varustamista — mikä kysyi aikaa ja suuria kustannuksia — käsiteltiin ainoastaan toisarvoisena kysymyksenä.

Syyt siihen, että habsburgit olivat erittäin taipuvaiset avustamaan Puolaa, olivat ensi sijassa uskonnollista laatua (Kustaa Adolfin neuvottelut Unkarin ja Siebenburgenin dissidentein kanssa; pelko, että Puolan kuninkaanvaalissa kruunu voisi siirtyä jollekin dissidentille, esim. Bethlen Gaborille); mutta niiden ohella mainittakoon myös valtiollisia vaikutelmia, jotka läheisesti koskivat Espanjaa, kuten Ruotsin ja Hollannin välinen ystävyys, Juutinrauman valtaamisen tuuma (jolloin ystävykset eristettäisiin), Välimeren politika (Puolan ja Turkin välinen sota estäisi turkkilaisia jatkamasta hyökkäyksiään espanjalaisiin välimerenmaihin), — puhumattakaan kauppaeduista (varoja laivaston kartuttamiseen, asemien perustaminen norjalaisiin satamiin j. n. e.)

Armadan varustajaksi määrättiin Gabriel de Roy; tärkeintä on kumminkin että ohjesäännöissä (annetut $^{28}/_{4}$ 1627 sanotaan tämän armadan varsinaisen „Capitano general'in" olevan Puolan prinssi Wladislawin. Espanjan päätarkoituksena oli tietenkin Hollannin ahdistaminen, mutta Puolan avulla toivottiin tämän päämäärän voittamiseksi voitavan sulkea Juutinrauma, valloittaa Norjan rannikot ja siirtää sota Puolasta ruotsalaiselle alueelle. Vaikeutena oli ainoastaan kysymys voisiko Puola rikkoa ystävälliset suhteensa Tanskaan ja antaisiko keisari hankkeelle suostumuksensa.

Prinssi Wladislawin tuumat tyhjäksiteki kuitenkin se seikka, että keisari sitoutui kustantamaan armadan miehittämisen; tämän johdosta uskottiin nim. armadan päällikkyys Wallensteinille.

Koska kuitenkin Wallenstein, peljäten Ruotsin, Tanskan, Hollannin ja Hansakaupunkien liittoutuvan häntä vastaan jos Juutinrauma vallattaisiin, kieltäytyi antamasta apuaan tähän toimenpiteeseen, tarjoutui Wladislaw johtamaan yritystä, jos vaan keisari, liga ja Espanja myöntäisivät hänelle sotajoukkoja ja varoja. Keisari lupasi joukkoja vaan ei rahaapua. Espanja ei katsonut voivansa luovuttaa Dünkirchenissä olevaa laivastoa Juutinrauman valtaamiseen ja koska Sigismundin ei luultu yksin kykenevän suorittaa tätä tehtävää ja lisäksi kun tulokset neuvotteluista Wallensteinin kanssa olivat tulleet tunnetuiksi, päätettiin Madridissa toukok. 1629 antaa tuuman raueta.

Näin oli Sigismund, joka jo edellisenä vuonna oli lähettänyt laivastonsa Wismariin, eristetty ja lisäksi täytyi hänen kestää se nöyryytys, että espanjalaiset hankkeen epäonnistumisen syyksi ilmoittivat hänen vastahakoisuutensa ja kuhnailunsa.

Tähän asti olivat Sigismundin ja Wladislawin tuumat olleet läheisesti yhtyneet. Nyt, ja etenkin Altmarkin välirauhan jälkeen, alkaa prinssi, tyytymättömänä isänsä politikaan, astua omia uriaan. Sigismund oli luopunut Ruotsin kruunusta, Wladislaw päätti voittaa sen itselleen.

Ruotsalaisten v. 1632 noustua maihin Pommerissa, suunnitteli Wladislaw toista hyökkäysyritystä, tällöin Wallensteinin suostumuksella. Wienistä lähetettiin Arnoldin Puolaan mukanaan suunnitelma, jonka nojalla prinssi ottaisi johtaakseen 30,000 miehen suuruisen sotavoiman Schlesiassa. Neuvottelut keskeytyivät odottamatta Sigismundin kuoleman johdosta.

Ihmeellisintä on kuitenkin että Wladislaw melkein samoihin aikoihin mitä salaisimmin hieroi sovintoa, ehken liittoakin ruotsalaisten kanssa. Tässä ilmenee juuri Wladislawin politikan omintakeisuus: hän johtaa sitä alituiseen kahteen suuntaan, turvaa aina asemansa kahtaalle päin. Kustaa Adolfin kuoltua on Wladislaw ilmaissut kysymyksen heidän keskeisestä sovinnosta olleen hyvinkin lähellä ratkaisuaan; meidän on kuitenkin katsottava hänen sanojaan pelkäksi teeskentelyksi, sillä hän tiesi varsin hyvin, että hänen ja Kustaa Adolfin, noiden läheisten sukulaisten välillä seisoi alati Oxenstierna, edustaen personassaan kylmää, punnitsevaa järkeä ja Ruotsin valtion etua.

Jäi siis jälelle aikaisemmin manitsemamme yhdistelmä: Puolan ja Itävallan välinen liitto. Olihan keisari Wladislawin läheinen sukulainen, olihan Itävalta Ruotsin perivihollinen. Tällöin nousee jälleen etualalle kysymys Schlesian yhdistämisestä Puolaan. Ja v. 1632 jättävät Sigismundin kaikki pojat: Wladislaw, Johann Kasimir, Johann Albrecht, Karl Ferdinand ja Alexander Karl anomuksen keisarille pyytäen keisarin tyttären kättä Wladislawille ja muuten mille Württembergin, mille Pommerin ja Brandenbrugin, mille taas Olmützin tahi Kamenzin hiippakunnan. Anomus on merkitykseltään mitä tärkein; se osoittaa Sigismundin kahta aviolittoa olevien perillisten yksimielisyyttä, kun kyseessä ovat dynastiset perheedut; se osoittaa myös Wladislawin olleen taipuvaisen aivoliiton kautta läheisesti liittymään Itävaltaan.

Päämääränsä voittamiseksi käytti Wladislaw rohkeita keinoja: hän suunnitteli lähentymistä protestanttisiin maihin, Englantiin, Tanskaan, Hollantiin. Heti valtaistuimelle noustuaan lähetti hän edustajansa (joina hän ovelasti ymmärsi käyttää dissidenttejä) Tanskaan: Kaspar Dönhoffin, Hollantiin: Janusz Radziwillin, Saksan evankelisten ruhtinaisten luo Johann Zawadskin. Ovelasti peitetty tarkoitus oli esiintyä rauhansolmijana, jona Wladislaw tieteenkin saisi osakseen protestanttisten maiden kiitolliuuden ja luottamuksen: kun rauha olisi voitettu, saattaisi hän esteettömästi uusia vaatimuksensa Ruotsin kruunuun. Hän toisin sanoin tahtoi tukea omat etunsa kahden keskenään taistelevan puolueen sovittamiseen. Ja tällöin herättää hän eloon tuon tarumaisen tuuman avioliitosta Pfalzin vaaliruhtinaan protestanttisen lesken kanssa, ryhtyy neuvotteluihin Englannin kanssa, joka lähettää edustajansa Gordonin Warsovaan. Näemme että tämä läheneminen ei ollut suunnattu Itävaltaa vastaan; se oli yritys sovittaa keisari ja pfalzilaiset, johdanto suuriin toimenpiteihin rauhan voittamiseksi.

Tätä avioliittoa on koetettu selittää monella tavalla: puhuttiin englantilaisen laivaston osanotosta Ruotsin valloitukseen, englantilaisista, ranskalaisista ja hollantilaisista apurahoista sotaan Moskovaa vastaan, Ruotsin kruunun luovuttamisesta huomenlahjaksi Pfalzin vaaliruhtinattarelle, Oxenstiernan lahjoomisesta jollakin saksalaisella ruhtinaskunnalla, Puolalta valloitettujen maiden (myös Schlesian) palauttamisesta entiselle haltijalleen — ja kaikki tämä raukesi odottamatta tyhjiin.

Hämmästys oli katolilaisten piireissä ääretön. Tällaisen avioliiton seurauksenahan olisi että Puolan valtaistuimelle saattaisi nousta dissidentti. Paavi kieltäytyy antamasta erikoisvapautusta; keisari on levoton. Baijerin Maximilian näkee avioliitossa piilevän vaaran; Madridin hoviin saapuu tieto Wladislawin hankkeista kuin salama selkeältä taivaalta. Silloin oivaltaa Wladislaw „uskonnollisista syistä“ luopua tuumastaan ja asema selviää vielä kerran.

Englanninkin suhde Puolaan oli Baijerin vaaliruhtinaan naitua keisarin tyttären (jolloin siis Pfalzin takaisin voittamisen mahdollisuudet melkolailla olivat vähentyneet) vähitellen muuttunut, ja niin näemme Wladislawin olevan pakoitetun pitkittämään Altmarkin välirauhan Schtumdorfin aselevolla (1635).

Nyt tarjoutui kuitenkin Wladislawille uusi tilaisuus sekaantua Saksan sisäisiin asioihin. Schlesian säädyt (Schlesia oli Pragin traktatin kautta joutunut keisarin käsiin) pyysivät Wladislawin myötävaikutusta siihen, että heidän uskonnollinen ja valtiollinen itsenäisyytensä Dresdenin rauhansopimuksen mukaan turvattaisiin. Wladislavin alituiset lähetykset Wieniin, schlesiläisten puoltaminen, ehdotus että Johann Kasimirille annettaisiin ylipäällikkyys Schlesiassa j. n. e. herättivät epäluuloa Wienissä. Schlesiläisille ilmoitettiin, että he menettelisivät viisaimmin jos turvautuisivat keisarin apuun, Wladislawille annettiin kuivakiskoinen vastaus, että keisarillinen sotavoima Schlesiassa hyvinkin tuli omin neuvoin toimeen. Suunniteltu aseliitto keisarin kanssa jäi siis tuloksitta.

Ei liene luultavaa, että Wladislaw todenteolla suunnitteli Schlesian lopullista yhdistämistä Puolan kuningaskuntaan; pikemmin on näitä hankkeita katsottava uudeksi yritykseksi puuttua Saksan sisäpolitiikkaan ja vaikuttaa ratkaisevasti rauhanteon jouduttamiseen. Samoin ei myöskään ole varsin luultavaa, että hän tinkimättä olisi pysynyt vaatimuksissaan Ruotsin kruunuun, sillä hänen esiintymisestään saanemme sen käsityksen että hän olisi ollut valmis luopumaan näistä vaatimuksistaan, jos Ruotsi olisi antanut Liivinmaan takaisin Puolalle.

Vuosi 1635 muodostaa käännekohdan 30-vuotisen sodan historiassa. Keisari tuntuu olevan valmis lopullisesti musertamaan vastustajansa, mutta hänen tuumansa kärsivät odottamattomana tappion kun Ruotsi Schtumdorfin aselevon kautta toistamiseen on turvannut asemansa Puolaan nähden ja Richelieu ryhtyy neuvotteluihin Wladislawin kanssa, ehdottaen aseliittoa ja taaten tunnustavansa hänen vaatimuksensa Schlesiaan (jouluk. 1635.) Nyt oivalletaan Ranskassa, että Wladislawin suunnittelemasta avioliitosta Pfalzin vaaliruhtinattaren kanssa koituisi vaara keisarille ja siten nousee kiihkeä taistelu — Romassa ranskanmielisten ja habsburgilaisten kardinalien kesken, Warsovassa Ranskan lähettilään d'Avauxin ja keisarin edustajan Valerian Magnin välillä.

Simancan arkistossa on löydetty asiakirja, jossa ei ainoastaan puhuta liitosta, vaan habsburgien ja vasain dynastisesta yhdistymisestäkin; Wladislaw takaa Ruotsin-Puolan Vasan suvun kuoltua joutuvan habsburgien käsiin; keisari antaa Wladislawille ja hänen perillisilleen etuoikeuden Itävaltaan jos Habsburgin suku sammuisi. Sitäpaitsi suostuu keisari aselevon päätyttyä auttamaan Puolaa Ruotsin takaisinvalloittamisessa. Tämän asiakirjan vahvisti kuitenkin vasta Ferdinand III (maalisk. 16 p:nä 1637). Näkyvänä tuloksena Magnin politikasta oli jo silloin se, että Wladislawin ja Pfalzin vaaliruhtinattaren välit täydesti rikkoutuivat (v. 1636:n loppupuoliskolla) ja avioliitto Puolan kuninkaan ja herttuatar Cecilie Renatan kesken saatiin solmituksi. Habsburgilainen politika oli siis saanut varman voiton.

Mitä itse liittoon tulee, on Ferdinand II:n eläessä ainoastaan lyhyempi kirjallinen (preliminärinen) sopimus hyväksytty; liittokirjan vahvistivat nimikirjoituksillaan vasta Ferdinand III ja Wladislaw — kuten jo mainitsimme tapahtui se maaliskuun 16 p:nä 1637.

*

Teoksessaan „*Die Germanen in Frankreich*“ on etevä saksalainen antropologi *Ludvig Woltmann* selvittänyt kysymystä germanisten ainesten vaikutuksesta Ranskan historiaan ja sivistykseen. Ei ainoastaan keskiajalla vaan uudempanakin aikana ulotti ranskalainen kultturi antropologillisbiologiset juurensa germanilaisiin aineksiin. Tutkimalla 250 etevää ranskalaista, jotka uutena aikana ovat saavuttaneet mainetta valtiotaidon, tieteen ja taiteen alalla, on tekijä huomannut lähes 70—75 prosentin olevan pohjoismaista ja 20—25 % sekalaista rotua. Woltmann huomauttaa lopuksi, että ranskalaiset ovat antropologisessa ja biologisessa suhteessa taantuva kansa. „Tämä muinoin niin sotaisa kansa on muuttunut rauhaarakastavaksi ja tyyneksi, etsii rauhaa mistä hinnasta tahansa. Kansan suuri enemmistö muuttuu yhä enemmän psykillisiltä ominaisuuksiltaan brakhysefaleiksi. Onko tämä kansa vielä kerran kohoova valtiolliseen mahtavuuteen, kuten Ludvig XIV:nnen ja Napoleonin aikoina, on tulevaisuus osoittava; se on kuitenkin pikemmin epäiltävää kuin varmaa. Germaninen aines on kuitenkin säilyvä henkisen elämän piirissä ja on näissä Ranskan kansalle säilyttävä sen tärkeän sijan, minkä se talouden ja politikan aloilla on kadottanut.“

*

Wienin Antropologisen seuran „Mitteilungen“-julkaisuissa (1906, vihko 3-4) selvittää prof. *R. Andree* kysymystä Amerikan sivistyksen alkulähteestä. Esittäen aluksi eri aikojen käsityksiä siitä, joiden mukaan amerikalaiset polveutuisivat milloin Noakista ja hänen pojistaan, milloin Israelin kymmenestä kadonneesta heimosta, milloin kreikkalaisista, foinikialaisista tahi japanilaisista j. n. e., huomauttaa A. että pääkallolöydöt osoittavat ihmisten asuneen Amerikassa jo diluviali-ajalla. Kollmann, joka on tutkinut näitä kalloja, on tutkimuksissaan johtunut seuraaviin tuloksiin: Pääkallojen ja kasvojen muodot ovat samat kuin nykyisillä amerikalaisilla. Niissä ilmenevät jo selvästi intiaanien erikoisuudet. Ihminen siis ei ainoastaan ole vanha vieras Amerikassa, hänellä on myös jo diluviali-ajalla samat rotumerkit kuin nykyajan amerikalaisilla. — Tiedämme siis amerikalaisen rodun jo diluviali-ajasta asti asuneen maanosassaan, ja joskin se osoittaa monta yhteellistä piirrettä: tumma, sileä tukka, leveät kasvot, ulkoneva nenä, täyteläinen suu, on siitä kuitenkin aikojen vieriessä muodostunut muunnoksia, jotka ihonväriin, päänmuotoon ja ruumiinmittoihin nähden eroavat toisistaan. Näiden muunnosten muodostumiseen on tarvittu kokonaisia ajanjaksoja, ja siten on rotujen muodostuminenkin osaltaan todiste amerikalaisten alkuasukkaisuudesta. Jo historiantakaisina aikoina näkyy amerikalaisten eroavaisuus muusta ihmiskunnasta olleen täydellinen. Varmoja tietoja vuorovaikutuksesta saamme vasta keskiajalla, skandinavien purjehtiessa Pohjois-Amerikan rantamaihin. Ne, jotka katsomatta amerikalaisen sivistyksen lukemattomiin eroavaisuuksiin ja itsenäisiin tuloksiin etsivät sen juuria vanhasta maailmasta, tekeytyvät syypäiksi metodisiin perusvirheisiin. Verrattakoonpa vaan mitä esim. Levis H. Morgan on esittänyt itsenäisestä hallitusmuodosta ja kotoisesta arkitektuurista, Steward

Culin leikeistä, Bandelier omistussuhteista ja sotalaitoksesta, Gustav Brühl sosialisista suhteista Meksikossa ja Perussa. Ja miksikä olisivat muukalaiset sivistyksentuojat maailman kaikilta ääriltä aina tuoneet vaan yhden ainoan tarvekalun, yhden ainoan tavan, yhden ainoan sanan, yhdet ainoat uskonnolliset menot Amerikaan ja jättäneet tuomatta tärkeimpänsä, kuten raudan ja kotieläimet? Aikamme tieteellisiin ennätyksiin on luettava se, että — vastoin varhemmin yleisesti vallinnutta väärää käsitystä amerikalaisen sivistyksen alkuperästä — vakaumus amerikalaisten alkuasukkaisuudesta on voittanut vankan sijan tieteessämme. Ja kun sanotaan, että tälläkin amerikalaisen kultturin alalla Monroe-doktrini on pääsevä täyteen valtaansa: Amerika amerikalaisille, voitanee jo täydestä vakaumuksesta tähän vaatimukseen yhtyä.

*

Tri Henry Biaudet'in teoksesta „Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du 16:e siècle" on useissa ulkomaisissa katolilaisissa aikakauskirjoissa ollut kiittäviä arvosteluja. Poimimme niistä muutamia.

Belgiassa ilmestyvän aikakauskirjan „Revue Benedictine" heinäkuun numerossa lausuu D. U. Berlière m. m.:

„Ruotsin historiassa 16:nnen vuosisadan loppupuoliskolta on tähän asti ollut suuria aukkoja. Miten selittää Roman paavien ja tuossa maassa vaikuttavien katolilaisten voimien välinen suhde, tuossa maassa, jossa Kustaa Vasa järjestelmällisesti oli hävittänyt romalaisen kirkon ja poliitillisista syistä asettanut protestantismin sen sijalle, tuossa maassa, jota kolmikymmenvuotisen sodan protestanttien esitaistelija, Kustaa Adolf, kerran oli tuleva hallitsemaan? Ruotsin historiantutkijat ovat jättäneet huomioon ottamatta erään Ruotsin 16:nnen vuosisadan historian runsaimpia asiakirja-lähteitä, lähteen, josta kuitenkin Theiner oli heitä huomauttanut, ja antaneet vain vaillinaisen kuvan Kustaa Vasan valtiollisesta ja uskonnollisesta toiminnasta. Suomalainen tiedemies, joka on erinomaisesti varustettu tehtäväänsä varten tuntemalla useat kielet ja uutteraan tutkittuaan suuret arkistot, erittäinkin Vatikanin arkiston, jolla sen lisäksi on harvinainen havaintokyky ja joka vielä pitkät ajat on ollut pohjolan valtiollisten mysterioitten perillä, tämä suomalainen tiedemies on ottanut tehtäväkseen täyttää nuo aukot ja lahjoittaa oppineelle maailmalle yhtä lujasti suunnitellun kuin perinpohjin ajatellun teoksen." Lyhyesti referoittuaan tri Biaudet'in teoksen sisällyksen lausuu kirjoituksen kirjoittaja lopuksi: „Tri B:n teos, joka on käsittävä viisi osaa, ja näiden lisäksi viisi nidosta „Notes et Documents", on ensiluokkainen teos. Todistuskappalten runsauteen, esityksen selvyyteen, valtiollisten, yhteiskunnallisten ja uskonnollisten olojen perinpohjaiseen tuntemiseen liittyy kirjan tekijässä laajanäköisyys, arvostelun itsenäisyys ja kielen tarkkuus ja hienous, jotka tekevät hänen teoksensa niin valaisevaksi ja mieltäkiinnittäväksi kuin suinkin toivoa voi. Uskallan, samalla kuin lausun kirjan tekijälle vilpittömimmän onnitteluni, ilmaista toivomuksen saada läheisessä tulevaisuudessa nähdä työn viedyksi onnelliseen loppuun; kirjan tekijä on tehnyt suuren palveluksen tieteelle."

„Civitta Cattolica“ssa kirjotetaan m. m.: „Teoksen johdanto esiintyy selvänä ja määrättynä ohjelmana taikka, jos niin tahtoo sanoa, näytteenä koko teoksen selvästä ja miellyttävällä tavalla vaihtelevasta tyylistä ja objektiivisesta metoodista.“ Kiitettyään sitten tekijän huolellisuutta lähteitten käyttämisessä ja hänen „harvinaista taitoaan“ kuvauksen suunnittelussa ja sen eri osien liittämisessä toisiinsa, lausuu kirjoittaja: „Enemmän vielä ansaitsee kiittämistä tri B:n tyyni oikeudenmukaisuus ja puolueettomuus, joka on läpikäyvänä koko teoksessa.“

„La Cultura“ on sitä mieltä, että „tri Biaudet'in tutkimukset ovat olleet niin laajat ja niin paljon uutta esilletuovat, ettei tämän jälkeen kukaan, joka haluaa oppia tuntemaan nykyisen Ruotsin perusteita tai katolisen reaktsionin laajuutta ja kehitystä pohjolassa ennen kolmikymmenvuotista sotaa, voi jättää tätä kirjaa huomioonottamatta.“ Edelleen lausutaan kirjoituksessa m. m.: „Jos on suuri se palvelus, jonka B. on tehnyt Ruotsin kultturille mitä tulee niin tärkeän aikakauden valaisemiseen tämän valtakunnan historiassa, niin on ainakin yhtä huomattava se palvelus, minkä hän on tehnyt Italian kultturille kuvaamalla suurelta osalta juuri sellaisten diplomatien ja salaisten asiamiesten toimintaa, jotka ovat olleet italialaisia. Niinpä ansaitseekin B:n teos pelkkää kiitosta myöskin mitä tulee yksityisten tapahtumain ja eri henkilöiden toimintatavan historialliseen valaisemiseen.“

Lyhempiä, mutta hyvin kiittäviä arvosteluja samasta teoksesta on aikakauskirjoissa „Revue du Cierge francais“ ja „L'univers.“

*

Tieteen kansantajuiseksi tekemisessä, sen voittojen saattamisessa laajain kansankerrosten tietoon tuskin minkään maan oppineet ovat osoittaneet suurempaa kykyä kuin Tanskan. Olemme katsoneet velvollisuudeksemme lukijoillemme huomauttaa eräästä tanskalaisesta laajasta, yleistajuisesta historian esityksestä, ja teemme sen sitä suuremmalla syyllä kun meillä suomalaisessa kirjallisuudessamme toistaiseksi ei ole ainoatakaan ihmiskunnan kehitystä esittävää teosta, joka yleistajuisen esityksensä ohella olisi rakennettu historiatutkimuksen uusimpien tulosten perustukselle.

Puheenaoleva teos on „*Folkenes Historie, fremstillet af nordiske Historikere*“, jonka julkaisija on „Gyldendalske Boghandel“ Köpenhaminassa ja jota vuodesta 1900 alkaen on ilmestynyt 130 vihkoa. Kuten nimi jo osoittaa, on sen toimittamiseen ottanut osaa joukko eteviä historioitsijoita, kuten Johan Ottosen, P. Munch, N. Møller, Th. A. Müller, A. Ræder, J. A. Fridericia, L. Moltesen, J. Østrup, J. P. Jacobsen; kukin on käsitellyt ajanjaksoja ja kysymyksiä, jotka kuuluvat hänen erikoisalaansa, ja jos kohta esitys tästä yhteistoiminnasta jonkunverran kärsii yhtenäisyyteen nähden, korvaa itsenäisyys, yksilöllisyys, tietojen runsaus, ainesten täydellinen hallitseminen tyystin tämän vähäisen epäkohdan.

„Kansojen historiaa“ ilmestyy seuraavat 7 nidettä: I. Vanhimmat sivistyskansat (Itämaat, Hellas, Hellenistiset valtiot). — II. Roma (Italian maa ja kansa, Roman tasavalta, Keisarikunta). — III. 400—1300 (Kansainvaellus, Uudet valtiot, Ristiretket). — IV. 1300—1600 (Kansallisvaltioitten muodostuminen, Renessansi, Uskonpuhdistus, Uudet maailmat). — V. Yksivaltojen aikakausi (Murrosaika, Ludvig XIV:nnen aika, Kabinetti- ja siirtomaapolitikka). — VI. Valistus ja vallankumous (Valistunut absolutismi, Ranskan vallankumous, Napoleon ja Europa). — VII. XIX vuosisata (1815:vuoden jälkeinen aika).

Lukuunottamatta toista ja viidettä osaa ilmestyvät muut niteet yhä edelleen rinnan ja valmistunevat piakkoin miltei yht'aikaa. Viidennen osan, joka päätettiin jo pari vuotta sitten, ovat kirjoittaneet *P. Munch* (Yksinvaltain synty, Ranska, Etelä-Europa, Saksa ja Itämeren maakunnat, Yksinvaltojen kukoistusaika, Itä-Europa) ja *Niels Møller* (Englanti, Alankomaat, Siirtomaat) — edellinen tyynesti, hillitysti, pannen painoa valtiolaitoksen kehitykseen, johon esitys keskittyy, poikkeamatta laisinkaan kuvauksen yhtenäisyydestä — jälkimäinen vilkkaammin, yksilöllisemmin, liittäen esitykseensä viljalti sivistyshistoriallisia kuvauksia (vrt. esim. mestarillista esitystä Englannin yhteiskuntaelämästä), aina mukaansa tempaavasti. Runsaslukuista lähdekirjallisuutta (josta laajat lähdeluettelot antavat monipuolisen kuvan) — sekä vanhempaa että uudempaa — ovat tekijät erinomaisella kritikillä ja ymmärtämyksellä käyttäneet. „Enevældens Tidsrum“ on epäilemättä etevin tähänastisista yksinvaltojen aikakautta kuvaavista yleistajuisista esityksistä.

Tällä kertaa lähemmin koskettamatta teoksen muihin osiin, tahdomme erikoisesti huomauttaa sen erinomaisesta kuvituksesta (mainioita autotypioja, väripainoksia, valopainoksia j. n. e.) sekä sen miellyttävästä, taiteellisesta ulkoasusta, jossa suhteessa ei yksikään maailmanhistorian esitys vetäne tälle vertoja. Suureksi ansioksi on teokselle luettava sekin seikka, että kuvat ovat itsenäiset — eivät siis lainatut muunkielisistä samantapaisista julkaisuista.

Mitä lämpimimmin tahtoisimme suositella tätä teosta kustantajillemme suomennettavaksi; harvalukuiseen, verrattain onnistumattomasti valittuun historialliseen käännöskirjallisuuteemme olisi se mitä kaunein, mitä suuriarvoisin lisä.

*

Fredrik Suuren valtiollista kirjeenvaihtoa on Preussin Kunink. Tiedeakatemia viime vuonna julkaissut 31. niteen, joka käsittää 55 painoarkkia, ollen laajin tähän asti ilmestyneistä osista. Kirjeenvaihto koskee sopimusta Venäjän kanssa Puolan jaosta ja ulottuu maaliskuun alkuun v. 1772.

*

Finsk Tidskriftin lokakuun vihossa julkaisee *C. M. Schybergson* kirjoituksen „Gustaf II Adolfs sista planer“, perustaen esityksensä kahteen uudempaan saksalaiseen teokseen (*Struckin* Gustav Adolf und die

schwedische Satisfaktion ja *Kretzschmarin* Gustav Adolfs Pläne und Ziele in Deutschland). Ansiokkaassa tutkimuksessaan, joka on julaistu Historische Vierteljahrsschriftissä, johtuu Struck siihen tulokseen, että kuninkaan päämäärä oli Ruotsin ja saksalaisten protestanttien kestävä yhteenliittyminen, jolloin Ruotsi esiintyisi liittokunnan johtovaltiona. Tästä liittoutumisesta ei S. arvele Saksalle voineen koitua vaaraa, koska Kustaa Adolfin pyrinnöt monessa suhteessa olivat samat kuin Saksan protestanttien. — Samoihin tuloksiin kuin Struck on myös johtunut *Max Lenz* (Gustav Adolf): jos kuningas olisi elänyt kauvemmin, olisi hän epäilemättä perustanut ruotsalaisen hegemonian Saksaan. — Kretzschmarin tutkimus on rakennettu perinpohjaisille arkistotutkimuksille sekä Saksassa että Ruotsissa. Ruotsalaiselta taholta on kuitenkin huomautettu, että hänen käsityksensä kuninkaan suunnitelmista, mikäli ne koskevat „Corpus evangelicorumin“ järjestämisen yksityiskohtia, eivät aina ole aivan todennäköisiä (kuten hra Schybergson huomauttaakin esityksessään sivuilla 194—195).

Hra Schybergsonin selostus ansaitsee täyden tunnustuksen selvyydestään ja objektivisuudestaan; selväpiirteisesti luo hän eteemme kuvan Kustaa Adolfin valtavasta persoonasta, hänen suurisuuntaisista aikeistaan, evankelilaisen liittovaltion perustamisesta, hänen suhteestaan Sachsiin, joka edusti oppositionia Saksan protestanttien keskuudessa — tästä kysymyksestä, joka on kaikkien aikojen mieltäkiinnittävimpiä.

*

Ruotsin Yleisesikunnan suurta teosta 1808—1809 vuosien sodasta on nyttemmin alkanut ilmestyä venäjänkielisenäkin. Jo muutamia vuosia sitten kehoitti Venäjän yleisesikunnan akatemian professori, kenralimajuri A. S. Myschljejefskij oppilaitaan lähemmin perehtymään tähän ansiokkaaseen teokseen, joka luo yksityiskohtaisen ja selvän kuvan mainitusta — joskin vähävoimaisesta — merkitykseltään kuitenkin perin tärkeästä sodasta. Hänen alotteestaan ryhdyttiinkin aikanaan teoksen kääntämiseen venäjänkielelle. Työtä johtamaan asettui Venäjän sotilaslähettiläs Tukholmassa eversti *A. M. Aleksejeff*, joka itse on täysin perehtynyt ruotsinkielen käytäntöön. Hänen käännöstään ovat asiantuntijat Ruotsissa arvostelleet ensiluokkaiseksi. — Varojen puutteesta on kuitenkin venäläisestä laitoksesta jätetty joukko lähdekirjoituksia ja laajempia liitteitä sekä viittauksia alkuperäisiin lähteisiin julkaisematta. Eversti A:lle on tällöin luettava ansioksi, että tässä lyhentämisessä on menetelty täysin puolueettomasti.

Venäläisten historioitsijain kannalle kuvaavina mainittakoot seuraavat sanat käännöksen esipuheesta: „Koska tehtävämme on ollut mahdollisimman tarkasti seurata alkuperäistä teosta, ovat kääntäjät katsoneet velvollisuudekseen jäljentää se täydelleen sen *tarkoituksellisessa valossa* sekä liittämättä siihen minkäänlaisia selvityksiä venäläiseltä taholta. Teokseen liittyvä runsas määrä sekä venäläisiä että ulkomaalaisia asiakirjoja, joita säilytetään Tukholman ja muissa yleisissä arkistoissa, on

myöntävä vastaiselle venäläiselle historioitsijalle tilaisuuden käyttää niitä antaakseen puolueettoman tieteellisen arvostelun teoksen arvosta, objektivisesti valaisemalla niitä faktoja, jotka asiakirjat meille ilmaisevat".

*

Suureksi suunniteltua ja suuriarvoista saksalaista julkaisusarjaa „Geschichte der Befreiungskriege 1813 bis 1815" on äskettäin ilmestynyt uusi osa, nim. kenralimajuri *v. Vossin* julkaisema toinen nide teosta *„Napoleons Untergang"*. Esitys alkaa Vaterloon taistelun päättymisestä; sitten kuvataan voitetun armeijan pakoa heinäkuun loppuun asti. Tekijä huomauttaa siitä selittämättömästä tosiasiasta, että vaikka preussiläiset seurasivat ranskalaisia aivan heidän kintereillään (toisena päivänä taistelun jälkeen oli I preussil. armeija etääntynyt jo Beaumontiin, noin 70 km. Vaterloosta), eivät takaa-ajajat kuitenkaan tienneet, mihin vihollisen armeijan pääosasto oli joutunut. — Belle-Alliancen taistelu näkyy järkyttäneen Napoleonin luottamusta omaan kykyynsä; hän tiesi niinikään — huolimatta uskottujensa vakuutuksista — että Ranskan voimat olivat vuotaneet tyhjiin, että hänen enään oli mahdotonta masentaa vastustajansa. — Seuraavat sitten Napoleonin luopuminen, neuvottelut, liittoutuneitten saapuminen Parisiin, vihdoin rauhanteko, Lopuksi antaa tekijä välaisevan kuvan Napoleonin olosta S:t Helenan saarella, hänen viimeisistä elinvuosistaan ja kuolemastaan.

*

Tukholman Pohjoismaisen museon avajaisiin julkaisivat T. J. Petrelli ja A. Lagrelius kauniin kuvateoksen *Narvatroféer i statens trofésamling"*. Siinä antavat tekijät meille miellyttävän kuvauksen Narvan voitonmerkkien tähänastisista vaiheista, miten näiden mainehikkaiden muistojen hoitoa äärettömästi on lyöty laimin ja miten niille nyt vihdoinkin on varattu turvallinen sija suuressa historiallisessa museossa. Johdantona on julkaistu aikalaisten kertomusten mukaan laadittu selostus Narvan taistelusta, johon liittyy useita valaisevia kuvia.

*

Suomen Valtionarkiston historiallisessa osastossa on kuluneen vuoden aikana tutkijoita käynyt kaikkiaan 3219 kertaa. V. 1906 oli vastaava lukumäärä 3605 ja v. 1897 2973. Käynnit jakaantuivat v. 1907 eri kuukausille seuraavasti: tammik. 205, helmik. 345, maalisk. 320, huhtik. 320, toukok. 352, kesäk. 225, heinäk. 230, elok. 180, syysk. 260, lokak. 217, marrask. 302, jouluk. 263.

*

Memnon, Zeitschrift für die Kunst und Kulturgeschichte des alten Orients. Tämän niminen prof. vapaaherra Reinh. v. Lichtenbergin toimittama aikakauskirja on v. 1907 alusta alkanut ilmestyä Saksassa.

Kuten alanimi jo ilmoittaa, tulee uusi lehti olemaan muinaisen Orientin aluetta käsittelevän taiteen ja kultturin tuotteiden julkaisupaikkana. Tuo verrattain laajasisältöinen nimitys »muinainen Orientti» määritellään ensimäisen vihon alkulauseessa alueellisesti käsittäväksi seuraavat kultturikeskukset: 1) Aigeialaisen, s. o. mykeneläiskreettalaisen. »Sen juuria voimme kuitenkin seurata yhdeltä puolen Keskieuropan kautta Skandinaviaan, toiselta puolen Ranskaan.» 2) Vähäaasialaisen, s. o. kansakuntia, jotka eivät olleet aasialaisia eikä seemiläisiä, ja joiden kultturi on aivan erikoinen, 3) Seemiläisen ja suuren etu-aasialaisen, myöskin iraanilaispersialaisen sekä 4) Egyptiläisen sivistyspiirin. Aikaan nähden myöhäisimmät artikkelit aikakauskirjassa saavat kosketella mykeneläisen kultturin loppuaikoja Aigeiassa ja kristinuskon ja islamin ensimäisiä esiintymisiä Aasiassa. — Kaikkia sellaisia kysymyksiä, jotka näin määriteltyinä aikoina tavalla tai toisella koskevat näiden alueiden entisyyttä, lupaa aikakauskirja käsitellä.

Ensimäinen vuosikerta on nyt kokonaan ilmestynyt 40 painoarkin laajuisena (tilausilmotuksessa luvataan väh. 30 arkkia vuodessa) erittäin hyvälle paperille painettuna ja maksaa 20 Rmk. Mikäli tästä vuosikerrasta voi päättää, tulee *Memnon* kiinnittämään huomiota erityisesti folkloristisiin ja mytoloogisiin kysymyksiin. Sellaisia ovat *G. Hüsingin Taršiš und die Jona-Legende*, *Fritz Hommelin Zum babylonischen Ursprung der ägyptischen Kultur* y. m.

Mutta myöskin muita aloja käsitellään, muinaisen Orientin topografiaa, taidetta, arkeologiaa j. n. e. sekä erilaisia tutkijoille tarpeellisia käytännöllisiä näkökohtia ja uusia puolia tutkimustyössä. — Artikkeleista muutamat tuntuvat olevan ehkä liika rohkeita, esim. *Anton Reichelin* muuten kyllä harvinaisen mieltäkiinnittävä ja paljo ajattelemista ansaitseva kirjotus *Über Analogien einiger ostasiatischer Ornamente mit Formen des kretisch-mykenischen Kunst*, jossa tekijä koettaa todistaa eräiden mykeneläis-esineissä tavattavain pilvikuvioiden olevan yhteydessä Kiinan samanaikuisten ornamentalisten kuvioiden ja myöhempiaikuisten jaapanilaisten kudonnaisornamenttien vieläpä rokokokoristeidenkin kanssa.

Paitsi itsenäisiä artikkeleja on Memnonissa laaja luettelo ja suppea selonteko vuoden kuluessa tehdyistä Orientin arkeologisista kaivauksista, lukuisa joukko kirja-arvosteluja, vars. henkistä kultturia käsittelevistä kirjoista, tärkeä bibliografia, katsaus kysymykseen tuleviin uusiin kirjoihin ja aikakauskirja-artikkeleihin, sekä koko nidoksen yleisregisteri, mikä ei kuitenkaan näy käsittävän ainakaan kaikkia henkilönimiä.

Olemme tahtoneet huomauttaa tämän aikakauskirjan ilmestymisestä, koska se epäilemättä voi tulla sisältämään paljo meidänkin maamme eri tieteenhaaroille arvokasta. — Memnonin artikkelit tulevat etupäässä olemaan saksankielisiä, mutta otetaan siihen artikkeleja ranskan, englannin, italian ja uuskreikan kielilläkin.

1907-VUODEN
SUOMESSA PAINETTU
HISTORIALLINEN KIRJALLISUUS.

I. ESIHISTORIA. MUINAISTIEDE.

Appelgren-Kivalo, Hjalmar. Linnavuori Kuhmoisissa. *Suomen Museo* 73—76.
Vrt. *Kivalo.*

A[spelin], J. R. Vienankarjalan muinaistieteellisestä merkityksestä. Kuv. *Suomen Museo.* 25–30.

— — Ramunder, Uudenmaan jättiläisten kukistaja. *Suomen Museo* 90—93.

Cederhvarf, Björn. Lappveden ja Lemin pitäjien esihistoriallisia muistoja. Kuv. *Suomen Museo.* 35—40.

Karsten, T. E. Die Urheimat und die Kultur der Indogermanen. *Neuphil. Mitteilungen.* 117—128.

[Koskimies, A. V.] Vähän-Kyrön hautalöydöistä y. m. muinaismuistoista. *Suomen Museo.* 30—35.

Neovius, Ad. Om spår af förhistorisk kolonisation i Karelen *Finskt Museum.* 41—45.

Ojansuu, Heikki. Suomen suvun esihistoria. *Oma Maa.* I. 271—281.

Ramstedt, G. J. Über den Ursprung der sog. Jenisej-Ostjaken. *Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja.* XXIV, 1—6.

Rinne, Juhani. Rautakauden löytöjä Kehon kappalaisvirkatalon maalta Pirkkalassa *Suomen Museo.* 59—67.

Salminen, Väinö. Havaintoja Kemi-, Ounas- ja Muonionjokilaaksoon kesällä 1904 tehdyltä runonkeräysmatkalta. *Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja.* XXIV. 4—20.

Tallgren, A. M. Pronssikausikysymys arkeologien kannalta. *Valvoja.* 435—438.

Kivikautinen taideteos Säkkijärveltä. Kuv. *Suomen Museo.* 67—72.

Walmari, J. Pronssikausikysymys metallurgien kannalta. *Valvoja.* 430—435.

II. YLEINEN HISTORIA

[Blaudet, Henry. Le Saint-Siège et la Suède durant la seconde moitié du XVI:e siècle.]
Arv. K. Grotenfelt. *Hist. Aikakausk.* 83—84.

Herodotoksen historia-teos, kreikankielestä suomentanut Edv. Rein. I ja

II kirja. Porvoo 1907. Werner Söderström Osakeyhtiö. 8:o. 9×14½ (4), 131 s.

Holma, H. Huomattava löytö itämailla. *Aika* 557—562.

— — Uusi „Babel-Bibel"-kirjanen. *Aika* 777—784.

I[mpivaara], H. Preussin kuningasperhe Argelanderin vieraina Memelissä v. 1807. *Aika* 433—438.

[Juvelius, Valter H. Judarnes tideräkning i ny belysning.] Arv. K. Tallqvist *Hist. Aikakausk.* 87—88.

Korff, S. A. Suomalainen tutkimus Venäjän-Puolan historian alalta. *Valvoja* 10—19.

Rolfsen, Nordahl. Maailman historia. Tarkastaneet professorit Alexander Bugge, Hans Olrik ja Henrik Schück. Suomentanut *Santeri Ivalo (Ingman).* Helsingissä 1907. Otava. 8:o. 10½ × 16½. XXIV, 623 s. Kuv.

Schybergson, Carl Magnus. Gustaf II Adolfs sista planer. *Finsk Tidskrift* LXIII 183—200.

Sundwall, J. Grekisk historieforskning i nyare tid. *Finsk Tidskrift* LXII. 152—158.

[Tudeer, O. E. Kreikan kansa persialaissotien aikana.]
Arv. J. Sundwall. *Finsk Tidskrift* LXIII 263—264.

v. Törne, P. O. Ptolémée Gallio Cardinal de Côme. Etude sur la Cour de Rome sur la secrétairerie pontificale et sur la politique des papes au XVI:e siècle. Helsingfors 1907. 8:o. 9½ × 17. (4), III, XXXVIII, 288, (3) s. 1 pl.
Arv. M. G. Schybergson *Finsk Tidskrift* LXIII 92—94; *Hist. Aikakauskirja* 171—172.

III. SUOMEN HISTORIA.

Avellan, Niilo J. Tietoja muutamista entisen Ulvilan pitäjän maatiloista. Satakunta I. 168—187.

C[ederberg], A. R. Suomen sota. Kuv. *Kansanval. Seur. Kalenteri* 1908. 17—39.

——— Eräitä voitonilmoituksia suurista sodista. *Hist. Aikakauskirja.* 160—163.

Gripenberg, G. A. Suomen sota 1808—09. Kuv. *Oma Maa.* II. 189—199.

Grotenfelt, Kustavi. Olof Rudbeckin Atlantica ja sen tiedot suomalaisista ja lappalaisista. Kuv. *Valvoja.* 518—540.

Harmaja, Leo. Katsaus maamme ratsutilakysymyksen vaiheisiin viime vuosisadalla. *Hist. Aikakauskirja.* 113—128.

Hartman, Torsten. Borgå stads historia. II delen. Borgå 1907. G. L. Söderström. 8:o. 11½ × 19. IV, ss. 257—486. Ill. 2 kartor.

Hastig, Johannes. Katedralskolan i Åbo 1722—1806. Akademisk afhandling. Helsingfors 1907. 8:o. 11½ × 19. (6), 247, (10) s. 2 tab.

Holma, K. V. Piirteitä n. k. illegaalisen Pohjalaisen osakunnan elämästä. *Hist. Aikakauskirja.* 221—233.

[Hytönen, Viljo. Suomen paloviinakysymys Aleksanteri I:sen aikana.]
Arv. L. H[armaja]. *Hist. Aikakausk.* 80—82.

Högman, Volter. Rauman kaupungin historia I. Vuoteen 1641. Yliopistollinen väitöskirja. Helsingissä 1907. 8:o. 10 × 16. (2), 197 s. 11 kuvaliitettä.

Ivalo, Santeri. Suomen sota 1808—1809. Helsingissä 1907. Kansanvalistusseura. 8:o. 10 X 15. 176 s. Kuv.

——— Viapori 1808. Kuv. *Hels. Kaiku.* 534—541.

Jahnsson, Yrjö. Tutkimuksia Suomen kansantaloustieteen historiasta vuosina 1810—1860, erityisesti silmällä pitäen yleisten kansantaloudellisten suuntien kehitystä. I. Yliopistollinen väitöskirja. Helsingissä 1907. 8:o. 9 1/2 X 16. (2), 340, (1) s.

Jalkanen, K. J. Keski-Suomen erämaiden asutus. *Oma Maa* I. 483—491.

Jörgensen, Arne. Uudenkaupungin palo v. 1685. *Hist. Aikakauskirja* 59—63.

Kaukola, Artur J. Kuvaus Savonlinnan läänin oloista vuosina 1572—1617. I. Mikkelin Lyseo. Vuosikertomus 1906—07.

Käkikoski, Hilda. Suomen historia nuorisolle. I. Pakanuuden aika. 1 vihko. Helsingissä 1907. Kansanvalistusseura. 8:o. 10 X 16. 48 s. Kuv.

[**Könönen, T.** Joensuun kaupunki 1848—1898.]
Arv A. R. C[ederberg]. *Hist. Aikakausk.* 82—83.

Laine, Eevert. Piirteitä Suomen vuoritoimen historiasta 19-vuosisadan ensipuoliskolla. I. Rautateollisuus 1808—1831. Yliopistollinen väitöskirja. Helsingissä 1907. 8:o. 9 1/2 X 16. (2), VI, 317 s.
Arv. E. G. Palmén. *Hist. Aikakausk.* 167—171.

——— Drag ur den finska bergshandteringens historie under förra hälften af 1800-talet. I. Järnindustrin 1808—1831. *Meddelanden från Industristyrelsen* XLIII. ss. 1—327.

——— Vuorirekognitsionimaksun kanto Suomessa. *Hist. Aikakauskirja.* 32—40.

——— Suomen ulkomaisesta rautakaupasta 1809—30. *Hist. Aikakauskirja* 150—160.

[**Lindeqvist, K. O.** Suomen historia.]
Arv. K. R. Melander. *Aika.* 429—430.

[**Nervander, E.** Aleksanteri I:nen matkat Suomessa.]
Arv. K. Grotenfelt. *Valvoja.* 422—423; A. V. Koskimies. *Aika.* 148—152.

Nervander, E. ja Estlander, C. G. 184—565 vuosien sota. Kuv. *Oma Maa.* II. 420—432.

Nevanlinna, E. Suomen raha-asiat vuosina 1863—1904. Taloustieteellisiä tutkimuksia V. Helsinki 1907. Otava. (1—3 vihko). 8:o. 9 1/2 X 16. siv. 1—240.

Nordmann, P. Gustaf Wasas Helsingfors. *Svenska fruntimmersskolan.* Årsberättelse 1906—07.

Palmén, E. G. ja Estlander, C. G. Tammikuun valiokunta 1862. Kuv. *Oma Maa.* I. 260—270.

Perälä, Väinö. Piirteitä Hämeenlinnan historiasta. *Nuori Voima.* 21—24.

Rauhala, K. V. Porvoon valtiopäivät. Kuv. *Oma Maa.* II. 393—407.

——— Poimintoja hallinnon historiasta Porvoon valtiopäiväin jälkeisiltä vuosilta. *Hist. Aikakauskirja.* 140—150.

Ruuth, J. W. Suomen asutus ja valtiolliset rajat vuoteen 1617. Kuv. *Oma Maa.* I. 720—730.

Salenius, J. M. Kyminkartanon maakunta vv. 1759—1761 eräälle kaivosyhtiölle annettuna. *Hist. Aikakauskirja.* 234—237.

Soikkeli, Kaarle. Uusimaa. Kuv. *Oma Maa.* I. 415—431.

Söderhjelm, Alma. Jakobstads historia. Första delen. Helsingfors 1907. 8:o. 10 1/2 × 17 1/2. 508 (1) s. 1 pl. 1 karta.

Virkkunen, A. H. Vanhan vihan aika ja Nuijasota. *Oma Maa.* I. 686—697.

—— Kainuunmaan asutus ja sen keskiaikaiset olot. *Oma Maa.* II. 255—266.

IV. SIVISTYSHISTORIA.

Aarne, Antti. Vergleichende märchenforschungen. Akademische abhandlung. Helsingfors 1907. 8:o. 11 × 17 1/2. XVIII, 200 s.

—— Kansansadut. *Oma Maa.* I. 476—481.

A[spelin], J. R. Mailta ristimättömiltä, paikoilta papittomilta. *Hist. Aikakauskirja.* 111—113.

Blomqvist, A. R. Yksityiskoulut ja kasvatusaatteiden uudistus. *Oma Maa.* II. 211—225.

Crohns, Hjalmar. Ein mittelalterlicher Prediger über Liebe und Liebeswahn. *Öfversigt af F. Vet. Soc. Förhandl.* XLIX n:o 14. 26 s.

Donner, Anders. Den astronomiska forskningen och den astronomiska institutionen vid det Finska Universitetet. I. Tiden före Argelander. Akademisk inbjudningsskrift. Helsingfors 1907. 4:o. 11 1/2 × 17 1/2. 51 s.

—— Almanakasta ja ajanlaskusta. *Oma Maa.* I. 747—758.

Granit, J. M. Om uppfostran och undervisning i det forna Grekland. *Svenska Normallyceet.* Årsberättelse 1906—07.

Gripenberg, G. A. Suomen kadettikoulu. Kuv. *Oma Maa.* II. 68—78.

Hainari, O. A. Suomalaiset ulkomaiden yliopistoissa keskiajalla. *Oma Maa.* I. 651—659.

Heikel, Viktor. Gymnastikens historia. Senare delens andra häfte. Helsingfors 1907. 8:o. 10 × 15 1/2 ss. 385—548. Ill.

Heinricius, G. Lapsenpäästölaitokset ja kätilölaitos. Kuv. *Oma Maa.* I. 574—584.

Hjelt, Otto E. A. Rokotuksesta Suomessa. *Oma Maa.* II. 481—491.

Jahnsson, Yrjö. Merkantilismin käsitys kansallisrikkaudesta. Tutkimuksia Ruotsin merkantilismin teoriiasta vapaudenajan alkupuolella. *Hist. Aikakauskirja.* 51—58, 93—111.

Juvelius, J. W. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Kuv. *Oma Maa.* II. 228—239.

Karsten, Rafael. Piirteitä kreikkalaisen naisen historiasta. *Hist. Aikakauskirja.* 181—196.

Kivalo, Hj. Eräpyhä. *Aika.* 859—864.

Komppa, Gust. Tervanpoltto ja tervakomppaniat. Kuv. *Oma Maa.* II. 435 446.

Koskimies, Akseli. Suomen lääkintälaitos. *Oma Maa.* II. 353—361.

Lagus, Ernst. Björneborgarnes marsch. *Kalender utg. af Sv. Folksk. Vänner.* 161—170.

Leinberg, K. G. Ordenssällskapet Vallhall. *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl.* LXXVIII. 339—370.

Lönnberg, Ernst. Någrablad ur Borgå lycei biblioteks historia. *Borgå Lyceum* Årsberättelse 1906—07.

[Neovius, Ad. Chronographia Scandinaviæ.]
Arv. R. H[ausen] *Finsk Tidskrift* LXII 250—251; K. G[rotenfelt] *Hist. Aikakausk.* 129.

[Nordmann, P. Borgå barn och borgare.]
Arv. R. F. v. Willebrand *Finsk Tidskrift* LXII 163—164.

Paasikivi, J. K. Verojen kehittyminen ja merkitys valtion taloudessa. *Oma Maa* I 330—338.

——— Kyytilaitos. *Oma Maa* II 297—303.

Palmén, E. G. Valtiopäivälaitoksen historia. *Oma Maa* I 305—312.

——— Orjuus ja maaorjuus. *Oma Maa* I 352—358.

——— Postilaitoksen synty ja kehitys. Kuv. *Oma Maa* I 707—719.

——— Suomen rautateistä. Kuv. *Oma Maa* II 241—253.

——— Kauppapakon ajoilta. *Oma Maa* II 316—326.

Palmén, E. G. ja Gripenberg, G. A. Suomen kansan puolustustaakka eri aikoina. Kuv. *Oma Maa* I 586—598.

Piponius, Elias Aug. Maanmittaus ja maanjako. *Oma Maa* II 465—479.

Pulkkinen, Kaarlo. Hellenien voimistelu ja urheilu. (Kansalaiskirjasto I.) Helsingissä 1907. Kansa. 8:o 9 ½ × 15 ½. (8), 198 (2) s. Kuv.

Rosenqvist, G. G. Civiläktenskapsfrågan förr och nu. *Teol. Tidskrift* 18—39 83—95, 237—249, 347—361.

Salminen, Väinö. Loitsuista. *Virittäjä* 21—27.

S[chulma]n, H. Borgå museum. *Kalender utg. af Sv. Folksk. Vänner* 114—129.

Serlachius, Allan. 1734-vuoden laki. *Oma Maa* I 298—303.

Simolin, Albin. Några skolinteriörer från Viborgs stift under 1600-talet. *Pedag. Fören. Tidskrift* XLIV 53—70.

Sirelius, U. T. Kansanomaiset käsityöt ja koristukset. Kuv. *Oma Maa* I 432—441.

Soikkeli, Kaarle. Ajanlaskuista ja almanakoista Suomessa. Kuv. *Oma Maa* I. 759—774.

Starck, Ilona. „Then Swänska Argus", varhaisemman vapaudenajan kuvaajana. *Hist. Aikakaukirja* 63—78.

Stenij, Edv. Från teologiedoktorspromotionen den 28 maj 1857. *Teol. Tidskrift* 415—427.

Suolahti, Gunnar. Vähän entisajan keimailijoista. *Aika* 793—806.

——— Vähän entisajan keikareista *Aika* 624—639.

Söderhjelm, Torsten och Söderhjelm, Werner. Italiensk renässans. Litteratur- och kulturstudier. Helsingfors 1907. Helios. 8:o. 10 ½ × 16 ½ (10), 357, (5) s. Ill.

Tallgren, A. M. „Ylellisyyden" vastustaminen Uudenkaupungin seudulla 1700-luvun lopulla. *Hist. Aikakauskirja* 196—198.

Tallqvist, Knut. Namn och tankeinnehåll hos babylonierna och assyrerna. *Finsk Tidskrift* LXII 434—446.

— — Babylonialaisen maailmankuvan piirteitä. Kuv. *Valvoja* 457—468, 599—616.

— — Judarnes tideräkning i ny belysning. *Teol. Tidskrift* 215—229.

V. KIRJALLISUUS- JA TAIDEHISTORIA.

Andersson, Otto. Inhemska musiksträfvanden. Helsingfors 1907. A. Apostol. 8:o. (8), 202 s.

A[spelin], J. R. Det kyrkliga konstmåleriets utöfvan i vårt land. *Finskt Museum.* 1—7.

— — Ur Viborgs konsthäfder. *Finskt Museum.* 20—22.

Aspelin-Haapkylä, Eliel. Suomalaisen teatterin historia II. (Suom. Kirj. Seuran Toimit. 115 osa II). Helsingissä 1907. 8:o. 10×17. (4), V, 476 s. Kuv.

I osaa arv. Antti Jalava *Aika* 144—148; V. Tarkiainen *Hist. Aikakausk.* 43—44.

Bergholm, A. H. Cygnæus ja Kivi. Kuv. *Valvoja.* 210—224.

Castrén, Gunnar. Stormaktstidens diktning. Studier. Helsingfors 1907. Helios. 8:o. $9^1/_2$×16. (4), 220 s.

— — Några dikter från stormaktstiden. *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl.* LXXVIII. 375—397.

Cederhvarf, Björn. Tietoja „Kauskilan kappelin" kirkosta Lappveden pitäjässä *Suomen Museo.* 18—20.

G[rani]t—Ilm[oniemi], E. Kirkkomusiikin vanhoja lähteitä. *Säveletär.* 209.

Hirn, Yrjö. Lucrezia Borgian muotokuvat. Kuv. *Valvoja.* 301—308.

Hultin, Arvid. Fredrik Cygnæus som litterär kritiker. *Finsk Tidskrift* LXII. 255—294.

[— Finlands litteratur under frihetstiden].
Arv. M. G. Schybergson. *Finsk Tidskrift.* LXII. 234—241.

Jäntti, J. Suomen maalaustaide yhdeksännentoista vuosisadan alkupuolella. Kuv. *Oma Maa* II. 150—165.

Kannisto, Artturi. Vogulien näytelmätaiteesta. Kuv. *Valvoja.* 345—363.

Kauppinen, M. Piirteitä Satakunnan museosta Porissa. Kuv. *Satakunta* I. 96—128.

[Konst och Kultur 1—6].
Arv. A. H. B[ergholm] *Valvoja* 128—132.

Koskimies, A. V. Suomenkielinen kirjallisuus vuoteen 1640. Kuv. *Oma Maa* II. 103—119.

Krohn, Kaarle. Kalevala. Kuv. *Oma Maa* I. 734—745.

Lagerborg, Rolf. Vår äldsta konstdiktning. *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl.* LXXVIII. 57—111.

Laurila, K. S. Suuntien taistelua kirjallisuudessa ja taiteessa. Ranskalainen romantismi klassisismia vastaan. *Valvoja* 65—76, 469—481.

Laurin, Carl G. Taidehistoria, suomentanut E. Richter. (2—3 vihko). Porvoossa 1907. Verner Söderström Osakeyhtiö. 8:o. ss. 65—208.

Meinander, K K. Cygnæuksen galleria. Kuv. *Valvoja* 234—247.

— — Muutamia Pohjanmaalaisia hopeakoristeita. Kuv. *Suomen Museo* 15—17.

N[ervander] E. Muuan ruotsalais-suomalaista mytologista aihetta käsittelevä kalkkimaalaus Suomessa. Kuv. *Suomen Museo* 8—10.

— Ännu en gång S:t Henriks grafplatta i Nousis samt dess forna motstycke i Roskilde i Danmark. Kuv. *Suomen Museo* 10—15.

Niemi, A. R. Kansanrunoutemme keräys ennen Lönnrotia. *Oma Maa* I 698—707.

Rinne, Juhani. Keskiaikaiset kirkkomme. Kuv. *Oma Maa* I 315—329.

— Läntisen Satakunnan keskiaikaisista kirkoista. Kuv. *Satakunta* I, 19—38.

Schalin, Z. Om Nykarleby kyrkas bildskrud, målarena D. Hjulström samt J. och E. Alm. *Suomen Museo.* 76—90.

Silander, Alpo. Vänrikki Stoolin tarinat sensuurin kiirastulessa. *Valvoja* 95—101.

Söderhjelm, Werner. Un drame musical italien du XVII:e siècle, dont l'action se déroule en Finlande. *Neuphil. Mitteilungen* 77—87.

— Källorna till Kung Fjalar. *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl.* LXXVIII. 21—56.

Tallqvist, Knut. Den israelitiska litteraturen enligt Henrik Schück. *Finsk Tidskrift* LXIII 365—382.

Tikkanen, J. J. Italian taiteen elpyminen ja ensimäinen kukoistus. Kuv. *Valvoja* 441—456.

Öhman, Hjalmar. Fredrik Cygnæuksen taideihanne. Kuv. *Valvoja* 198—209.

VI. USKONNON HISTORIA. KIRKKOHISTORIA.

Boetius Murenius. Acta Visitatoria 1637—1666. III. (Suom. Kirkkohist. Seuran Toimit. VI). Porvoossa 1907. 8:o. $9^1/_2 \times 15^1/_2$ ss. 385—512.

Cederberg, J. A. 1602-vuoden raamatunkomitea. *Teol. Aikakauskirja* 197—215.

— Väckelsen på Åbo gymnasium 1839 och 1840. *Teol. Tidskrift* 317—318.

Colliander, O. I. Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nykyaikaan. Vihko 1. Helsingissä 1907. 8:o. 13×20. (4) s. 64 palst. Kuv.

Gummerus, Jaakko. Suomen keskiaikaiset piispat. Kuv. *Oma Maa* II 135—148.

— Suomalaisten käännytys kristinuskoon. *Oma Maa* I 250—259.

Kaila, Erkki. Uskonnonhistoriallisia retkeilyjä. Babylonilaisten käsityksiä manalasta. *Aika* 259—265, 380—388.

— Vanha Testamentti uskonnonhistoriallisen tutkimuksen valossa. *Aika* 70—76.

— Yleisen uskonnonhistorian merkitys jumaluusopille. *Vartija* 137—148.

Karsten, Rafael. Studies in primitive Greek religion. *Öfversigt af F. Vet. Soc. Förhandl.* XLIX n:o 1. 101 s.

Koskimies, Juho. Suomen kirkko vapautusaikakaudella. Kuv. *Oma Maa* II 43—54.

Krohn, Kaarle. Suomalaisten pakanalliset jumalat. Kuv. *Oma Maa* I 615—624.

— Lappische beiträge zur germanischen mythologie. *Finn.-ugr. Forsch.* VI:2. 26 s.

Leinberg, K. G. Kyrkoherden Henrik Florinus' brottmål 1705. *Finska Kyrkohist. Samf. Protokoll* VI 176—185.

Loimaranta, Sakari. Huittisten pitäjän kirkollisista oloista 1600-luvun jälkimäisellä puoliskolla. *Satakunta* I. 133—151.

Maunu, J. A. Laestadiusta ja Laestadiolaisuutta koskevasta kirjallisuudesta. *Teol. Aikakauskirja* 153—161, 230—236.

Neovius, Ad. Lojo sockens kyrkliga förhållanden. *Finska Kyrkohist. Samf. Protokoll* VI 79—168.

Perälä, V. Kirkon rakentaminen Ylihärmään. *Suom. Kirkkohist. Seuran Pöytäk.* IV 186—190.

Ruuth, Martti. Herrnhutilaisuuden esiintyminen Suomessa Abr. Achreniuksen valaisemana. *Suom. Kirkkohist Seuran Pöytäk.* VI 33 44.

Råberg, Herman. En berättelse om släkten Frosterus' öden. *Finska Kyrkohist. Samf. Protokoll* VI 45—78.

— Puhdasoppisuuden aikakausi Suomen kirkossa. Kuv. *Oma Maa* I 521—530.

Salenius, J. M. Kuopion kirkkoherranpuustellin paikasta entisinä aikoina. *Suom. Kirkkohist. Seuran Pöytäk.* VI 171—172.

Simolin, Albin. Det finska prästerskapets bildning under 16:de och 17:de seklen. *Teol. Tidskrift* 137—153.

Szinnyei, J. Muinaisunkarilaisten uskonto. *Aika* 845—851.

VII. ELÄMÄKERTOJA. SUKUHISTORIA.

Aspelin, J. R. Fredrik Cygnæus. *Valvoja* 191—193.

Aspelin-Haapkylä, Eliel. Aleksis Kiven viimeisestä ajasta ja kuolemasta. *Aika* 130—139.

— Fredrik Cygnæus. Esitelmä Ylioppilaskunnan toimeenpanemassa juhlassa 1 p. huhtik. 1907. *Aika* 333—348.

Bergholm, A. H. ja Homén, Th. J. J. Nervander. Kuv. *Oma Maa* I 673-682.

Bergholm, Hjalmar. Suomen lääkärit sekä Suomen hammaslääkärit. Biographica. Finlands läkare jämte Finlands tandläkare. Helsinki 1907. A. Lundström. 8:o $9^1/_2 \times 16$. (8). 387 s.

Cederberg, J. A. En storman i fridens värf. *Teol. Aikakauskirja* 283—296.

Degerholm, Emelie. „Ett blad ur det glömdas historia". Clas Albert Tulindberg. *Finsk Tidskrift* LXIII 237—247.

Donner, O. Piirteitä Fredrik Cygnæuksesta. Kuv. *Valvoja* 194—197.

Elfving, Fredr. Carl von Linné. *Öfversigt af F. Vet. Soc. Förhandl.* XLIX 43—59.

— Carl von Linné. Ett tvåhundraårsminne. *Finsk Tidskrift* LXII 337—354. 1 pl.

Estlander, C. G. J. L. Runebergin uskonnollinen maailmankatsomus. *Oma Maa* I 465—474.

Flodin, K. Fredrik Pacius. Kuv. *Oma Maa* II 344—350.

F[riberg], M. Fredrika Runeberg. Kuv. *Naisten Ääni* 117—120.

Grotenfelt, K. Suomen aatelisto keskiajalla ja uuden ajan alulla. *Oma Maa* II 362—369.

Gummerus, Jaakko. Henrik Gabriel Porthan teoloogina. *Teol. Aikakauskirja* 73—83, 162—171.

Mikael Agricola. Kuv. *Valvoja* 265—283.

[Gustafsson, F. W.] Kutsu niihin maisterin- ja tohtorin-vihkiäisiin, jotka Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston Filosoofinen Tiedekunta tavanmukaisilla juhlallisuuksilla viettää Helsingissä Toukokuun 30 p. 1907. Helsingissä 1907. 4:o. 11 1/2 X 18. 151, 47 s.

[Gustafsson, F. W.] A. D. MCMVII PROMOTI in Philosophorum Ordine Universitatis Helsingforsiensis sollenni ritu d. XXX M. Mai. Adiecta sunt ad Programma actus addenda. Helsingforsiae MCMVII. 4:o. 11 X 17 1/2 16 s.

[Hagman, Lucina Minna Canth]. Arv. H. S[etälä], *Valvoja* 132—135; M. Friberg *Naisten Ääni* 1—5.

Hainari, O. A. Michael Agricola. Piirteitä hänen elämäntyöstään. Kuv. *Aika* 323—331.

Hasselblatt, Emil. Oscar Levertin. *Finsk Tidskrift* LXII 23—38.

Heinricius, G. Israel Hwasser och Finland. *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl.* LXXVIII 225—313. 2 pl.

Hirn, Yrjö. Thomas Hardy. *Finsk Tidskrift* LXII 91—108.

[Homén, E. A.] Kutsumuskirja Lääketieteen- ja Kirurgian-Tohtorin-Promotsiooniin, jonka Keisarillisen Aleksanterin-Yliopiston Suomessa Lääketieteen Tiedekunta on tavanmukaisilla juhlallisuuksilla viettävä Toukokuun 30 päivänä v. 1907. Helsingissä 1907. 8:o 11 X 17. (2), 64 s.

Hultin, Arvid. Linnés lärjungar i Finland. *Finsk Tidskrift* LXII 355—371.

Hämeen-Anttila, V. Rudyard Kipling. *Aika* 757—766, 852—858.

Ignatius, K. F. Muutamia muistopiirrelmiä Fredrik Cygnæuksesta. Kuv. *Valvoja* 184—190.

Johansson, Gustaf. Anders Wilhelm Ingman. Kuv. *Oma Maa* I 340—350.

Krohn, Julius ja Kaarle. Elias Lönnrot. Kuv. *Oma Maa* II 268—290.

Laitinen, A. A. A. J. Bilmark: Michael Olai Wexionius-Gyldenstolpe. *Hist. Aikakauskirja* 163—167.

Lehtonen, U. L. Robert Henrik Rehbinder. Kuv. *Oma Maa* II 121—133.

Levander, K. M. Carl von Linné. Kuv. *Valvoja* 364—378.

Levón, Eino. Edvard Grieg. Kuv. *Valvoja* 591—598.

Lähde, Vihtori. Fredrik Cygnæus. Kuv. *Kansak. lehti* 183—195.

Lönnbohm-Leino, Kasimir. Charles Bassi, Suomen Rakennushallituksen ensimäinen intendentti. Kuv. *Aika* 227—234, 413—425, 463—475.

Meurman, A. Nikolai I. Kuv. *Oma Maa* II 26—42.

Mörne, Arvid. Josef Julius Wecksell. *Finsk Tidskrift* LXIII 107—128. 1 pl. 1 fcsm.

Nervander, E. F. M. Franzén. Kuv. *Oma Maa* I 507—519.

Fredrik Cygnæus. Kuv. *Oma Maa* II 453—462.

— Kuinka F. Cygnæuksen 50-vuotispäivää vietettiin Olympossa. Kuv. *Valvoja* 254—261.

Niemi, A. R. Jaakko Hurt. Kuv. *Aika* 163—170.

Nordmann, P. Pietari Brahe. Kuv. *Oma Maa* I. 625—635.

Oinonen, F. P. Martti Luther ja sosialismi. *Teol. Aikakauskirja* 269—283.

Palmén, E. G. Antti Chydenius. Kuv. *Oma Maa* I 400—412.

— Aleksanteri III. Kuv. *Oma Maa* II 201—209.

Suomalaiset vieraan maan palveluksessa. *Oma Maa* II 327—342.

Perälä, Väinö. Boëtius Murenius, Turun kymnaasin lehtori ja Ahvenanmaan piirinrovasti. *Hist. Aikakauskirja* 213—221.

Pietilä, Antti J. Daniel Juslenius, hänen elämänsä ja vaikutuksensa I. Yliopistollinen väitöskirja. Tampereella 1907. 8:o $9^1/_2 \times 16$. VII, 337 s. 1 kuva.

Rein, Th. Muutamia muistiinpanoja Fredrik Cygnæuksesta. Kuv. *Valvoja* 172—183.

— Emil von Qvanten som politiker. *Finsk Tidskrift* LXII 144—151.

[Rosenqvist, G. G.] Kutsumuskirja siihen Teologiantohtorin-promotsioniin, jonka Suomen Keisarillisen Aleksanderin-Yliopiston Teolooginen tiedekunta tavanmukaisilla juhlallisuuksilla viettää Helsingissä Toukokuun 30 p:nä 1907. Helsingissä 1907. 4:o. $11 \times 17^1/_2$. (4), 85 s.

Sælan, Th. Lefnadsteckning öfver Linné. *F. Läkaresällsk. Handl.* XLIX 483—527.

Schauman, Georg. Ett minne af Linné och hans förhållande till Kalm. *Finsk Tidskrift* LXII 372—375.

Stenij, Edv. K. A. R. Tötterman. O. V. Knös. In memoriam. *Teol. Tidskrift* 185—195, 250—256.

— Otto Zöckler 1833—1906. Muistosanoja. *Teol. Aikakauskirja* 403—415.

Stenvall, William. Vanhoja muistoja runoilija Aleksis Kivestä. *Hels. Kaiku* 541—545.

S[treng], W. O. Frederi Mistral. *Aika* 706—713.

Suolahti, Gunnar. Kustaa III. Kuv. *Oma Maa* II 408—418.

— Fredrik Cygnæus kansansa historian kirjoittajana. Kuv. *Aika* 291—299.

S[ynnerberg], C. Karl Gabriel Leinberg. *Ped. Fören. Tidskr.* 395—400.

Söderhjelm, Alma. Gustavianska gestalter. *Finsk Tidskrift* LXII 216—224.

Söderhjelm, Torsten. Lucrezia Borgian legenda. *Valvoja* 284—300.

S[öderhjelm, Werner Johan Ludvig Runeberg].
Arv. Otto Sylwan. *Finsk Tidskrift* LXII 419—433; V. Tarkiainen *Hist. Aikakausk.* 41—43.

Tarkiainen, V. Johan Ludvig Runeberg. Kuv. *Oma Maa* I 455—465.

Tuomikoski, Yrjö. M. Berthelot. *Aika* 680—684.

Waenerberg, Thorsten. Ferdinand von Wright. *Finsk Tidskrift* LXII 110—121.

Vahansuo, Hanne. J. J. Rousseau. *Aika* 907—918.

Vasenius, Valfrid. Fredrik Cygnæus 1807—1907. Kuv. *Valvoja* 147—171.

Westermarck, Helena. Ett blad ur kvinnofrigörelsens historia. Sophie Leijonhufvud-Adlersparre. *Nutid* 229—239.

Wilskman, Atle. Släkten Wilskman. Helsingfors 1907. Ill. 8:o $10^1/_2 \times 16$. 103 s. 1 tab.

— — Johan Gabriel Anrep. Kuv. *Hist. Aikakauskirja* 199—202.

Wilson, J. D. Bernhard Shaw. Kuv. *Valvoja* 716—731.

VIII. HISTORIANOPETUS.

Malinen, V. Taloustieteen ja historianopetuksen kosketuskohtia. *Suom. Kasvatusop. Yhd. Aikak.* XLIV 391—394.

Mantere, Oskari. Historianopetuksesta erittäin silmällä pitäen oppikouluja. Yliopistollinen väitöskirja. Helsingissä 1907. 8:o 10 × 18. IV, (2), 252 s.

— — Historian opetuksesta renessansin ajalla. *Hist. Aikakauskirja* 1—12.

— — Lähteiden käyttämisestä historianopetuksessa. *Suomen Kasvatusop. Yhd. Aikak.* XLIV 232—237, 322—326.

IX. NUMISMATIIKKA.

[Hallberg, Mauritz. Minnespenningar öfver enskilda personer, födda eller verksamma i Finland.]
Arv. K. Grotenfelt. *Valvoja* 423—425.

Hjelt, Arthur. Ruotsinvallan aikana käytetyt rahat. Kuv. *Oma Maa* I 555—572.

— — Några arabiska silfvermynt funna på Åland. Ill. *Finskt Museum* 49—58.

Sundwall, J. Untersuchungen über die attischen Münzen des neueren Stiles. *Öfversigt af F. Vet. Soc. Förhandl.* XLIX n:o 9. 92 s.

Tudeer, L. O. Th. Numismatiikan merkitys klassilliselle muinaistieteelle. Kuv. *Hist. Aikakauskirja* 23—32.

X. MEMOAAREJA. KIRJEITÄ.

[Ahlstubbe, L. I.] Bref från dåvarande fil. magistern L. I. Ahlstubbe till fil. magistern Carl Backman. *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl.* LXXVIII 329—338.

Ahrenberg, Jac. Människor som jag känt. Personliga minnen, utdrag ur bref och anteckningar. II. Helsingfors 1907. Söderström & C:o. 8:o $8^1/_2 \times 14$. (4), 327 s. Ill.

[Banck, Bengt?] Bref af en karolin efter Pultava-slaget. (Medd. af Reinh. Hausen.) *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl.* LXXVIII 327—328.

Cederberg, A. R. Otteita turkulaisen ylioppilaan [O. A. Järnefeltin] kirjeistä. *Hist. Aikakauskirja* 13—22.

[Hausen, Reinh.] Katarina II:s möte med Gustaf III i Fredrikshamn 1783. *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl* LXXVIII 322—326.

— — När ryssen kom till Lappfjärd. Ibidem LXXVIII 314—321.

[Kurck, Gabriel. Lefnadsminnen upptecknade af honom själf.]
Arv. K. G[rotenfelt] *Valvoja* 49—52.

Nervander, E. Kuinka Fredr. Cygnaeus näytti paavi Pio nonolle ovea. Kuv. *Hels. Kaiku* 147—148.

Ramsay, Anders. Från barnaår till silfverhår. VIII. På vägen mot slutet 1877—1907. Helsingfors 1907. Söderström & C:o. 8:o 8 $^1/_2$ × 14$^1/_2$. (8), 302 s.

[Schybergson, M. G.] Bref växlade mellan Johan Jakob Tengström och Johan Wilhelm Snellman åren 1843—1849. *Skrifter utg. af Sv. Litt. Sällsk. i Finl.* LXXVIII 112—224.

——— Två bref från Robert Tengström. *Finsk Tidskrift* LXII 191—198.

Keski-Aasian kansojen välittämästä yhteydestä Itä-Aasian ja Länsimaiden välillä.

Kirj. *K. O. Lindeqvist.*

Itä-Aasian kansat ovat viime vuosikymmeninä yhä enemmän vapautuneet eristetystä asemastaan ja joutuneet kansainvälisiin suhteisiin. Europalaisten itsekkäät pyyteet saivat heidät heräämään siitä horrostilasta, jossa he itseensä sulkeutuneina olivat vuosisatoja uinailleet, ja vasta päättyneen suuren venäläis-japanilaisen sodan tuloksena on varmaankin se, että Europan ja kaukaisen idän olosuhteet yhä enemmän lähentelevät toisiansa. Tuo yhteys, joka näin on syntynyt, ei kuitenkaan ole historiassa uusi ilmiö, sillä se on ollut olemassa hämärästä muinaisuudesta asti, vaikka se välillä on ollut melkein katkaistuna. Yhdysliike oli ennen paljon hankalampi kuin nyt, vaikka matkan etäisyys olikin lyhyempi. Ei merta myöden vielä purjehdittu Afrikan eteläisen niemen ohi, vaan kuljettiin maitse suorinta tietä, joka on olemassa Europan ja Itä-Aasian välillä. Keski-Aasian vaivalloisia teitä silloin sekä kauppatavarat että kansanlaumat ja soturijoukot kulkivat, ja samoja teitä uskonnolliset aatteet ja muut kulttuurivirtaukset vaihtuivat idän ja lännen välillä.

Nämät seudut ovat muutaman vuosisadan kuluessa kuitenkin joutuneet unohduksiin siihen määrään, että rohkeat matkustajat ja löytöretkeilijät ovat käyneet niitä tutkimassa ja antaneet niistä tietoja, niinkuin ennen tuntemattomista maista ainakin. Historiamme eivät niistä ole maininneet tuskin muuta kuin että raakalaiskansoja, milloin Hunnien, milloin Avarien, Mongolien tai Turkkilaisten nimellisinä ovat niistä aika ajoin ilmestyneet sivistyneitten kansojen vitsaukseksi. Vasta viime ai-

koina ovat tiedemiehet kääntäneet huomiotaan näidenkin seutujen vaiheiden tutkimiseen, mutta tulokset ovat vielä verrattain vähäpätöiset. Aavistaa kuitenkin voidaan, että tutkimusten laajetessa ja syventyessä moni vanhinten sivistyskansojen varhaisinta menneisyyttä valaiseva seikka selviytyy. „Monen historiantakaiseen aikaan kuuluvan salaisuuden selvitys piileilee Itä-Turkestanin polttavan hiekan alla", sanoo eräs tutkija, Heinrich Schurtz. — Ainoastaan muutamia yleisiä piirteitä saatamme tähänastisen tutkimuksen tuloksista tuoda esille[1])

I.

Keski-Aasia muodostaa maapallon laajimman ylänkömaan, jonka rajana on etelässä mahtava Himalaija, pohjoisessa Altai ja samaan ryhmään kuuluvat Sajanin ja Jablonoi-vuoret. Jotenkin samansuuntaisesti kuin nämät vuoriharjanteet, kulkevat näiden välillä Küenlun ja siitä lähtevät haarat Altyn Tag ja Nanschan, jotka ovat Tibetin pohjoisrajana, sekä Tienschan eli Taivaan vuoret pohjoisempana. Kaksi viimemainittua vuorijonoa ja Himalaija yhtyvät lännessä Pamirin vuoriin, jotka muodostavat jyrkän rajan Keski-Aasian ja Turkestanin välillä. Vuoriharjanteiden välissä on Takla Makanin suuri santa-aavikko ja Gobin eli Schamon aromaa. Tuon mahdottoman suuren ylängön kaikilla puolilla on laajat alankomaat, jotka, Altain pohjoispuolella olevaa Siperiaa lukuunottamatta, ovat ihmiskunnan sivistyksen vanhimpia tyyssijoja. Vanhan Babylonian ja koko Länsi-Aasian, Intian ja Kiinan kulttuuriseudut avautuvat tuon hedelmättömän vuorimaan eri rinteillä. Jo Keski-Aasian maantieteellinen asema antaa sille suuren historiallisen merkityksen; se on erottamassa, mutta samalla se on ollut yhdistämässä nämät eri seudut toisiinsa, ja jo ammoisina aikoina oli näillä seuduilla vilkas liike idän ja lännen kansojen välillä. Vuoriharjanteiden rinteillä on näet kosteutta siinä määrässä, että ihmiselämä niillä hyvin käy päinsä, ja nähtävästi nämät seudut olivat ennen vielä vesirikkaampia kuin nykyään. Mainitseehan Sven Hedinkin kuivettuneiden virtojen uomista ja hiekkaan hautaantuneista kaupungeista, mikä todistaa luonnonsuhteiden ennen olleen toisenlaisten kuin nykyään ja myöskin ihmiselämän, vieläpä sivistyksen siellä paremmin viihtyneen.

---

1) Lähteinä on pääasiallisesti käytetty:

Hochasien und Sibirien, von *Heinrich Schurtz* (Helmoltin Weltgeschichte, 2 osa).

Le péril jaune au XIII:e siècle par René Pinon (Revue des deux Mondes, 1:er Mars 1905)

La puissance et civilisation des Mongoles au XIII:e siècle par *M. Léon Feer.*

Vuoriharjanteet kulkevat idästä länteen ja sen johdosta liike myöskin on saanut saman suunnan; niiden rinteitä pitkin monet paimentolaiskansat ovat kulkeneet länteenpäin ja samoja teitä kauppakaravaanitkin kulkivat Kiinan ja Iranin sekä Turkestanin välillä; vieläpä Intiaankin oli teitä, jotka yhtyivät edellisiin. Kiinassa tiet lähtivät nykyisestä Kansun maakunnasta, joka on lähinnä suurta erämaata. Siellä erosi yksi tie erämaan eteläistä puolta kulkemaan Küenlunin pohjoisrinnettä, jossa on muunmuassa Chargalikin, Khotanin ja Yarkandin kosteikot ja kaupungit; toinen tie kulki taas Tienschanin eteläpuolella, jossa Tarim-virta juoksee. Viimemainittu tie oli mukavampi kuin edellinen, ja sen vuoksi sitä enemmän käytettiin; useat kosteikot, kuten Khami, Turfan, Karaschar ja Aksu ovat sen varrella. Molemmat tiet päättyvät Kaschgariin, joka on Pamirin ylängön itäisellä rinteellä. Yksi tie kulki vielä Tienschanin pohjoispuolitse Ili-virran laaksoa myöten Balkasch-järven seuduille ja sieltä Etelä-Siperiaan ja Turkestaniin. Viimemainitussa maassa kaikki kauppatiet, sekä Europasta että Intiasta ja Kiinasta tulevat, yhtyivät, ja täällä syntyi sen johdosta mahtavia kaupunkeja, jotka olivat liikkeen keskustoja ja sen kautta kohosivat rikkaiksi ja mahtaviksi. Sellaisia oli Ferghana, jonne kauppatavarat Pamirin yli tuotiin Kaschgarista, Samarkand, Taschkent ja Merv, joilla vieläkin on tärkeä merkitys näillä seuduilla.

II.

Heinrich Schurtz lausuu sen arvelun, että se kauppayhteys, joka kulki jo ammoisina aikoina Keski-Aasian kautta, on pidettävä jäännöksenä siitä kulttuuriyhteydestä, joka vielä varhaisemmin oli vallitsemassa Itä- ja Länsi-Aasian kansojen välillä; „sen, joka uskoo tuon korkeamman kulttuurin yhteiseen alkulähteeseen, sanoo Schurtz, täytyy hakea sitä Keski-Aasiasta, tai hänen täytyy ainakin olettaa; että kehittyneemmän elämisen muotojen alkeet ovat kansainvaellusten ja kaupan kautta kulkeutuneet niiden seutujen kautta“. Sama tutkija olettaa, että Keski-Aasiassa tai sen länsipuolella olevissa naapurimaissa oli varhain kehittynyt maanviljelykseen, karjanhoitoon ja pronssin tuntemiseen perustuva kulttuuri, josta se levisi eri suunnille. Jo 4:nnen vuosituhannen lopulla tämä aikakausi olisi lloppunut. Keski-Aasian seudut joutuivat sitten vähitellen raakojen paimentolaiskansojen vataan, mutta kauppa jatkui kuitenkin, vaikkakin ajoittain vaikeissa olosuhteissa; eri tiet vaihtelivat, riippuen näistä vaikeuksista, ja toisinaan yhteys oli melkein katkaistuna. Kaupan johdosta syntyi erämaiden laidassa oleville kosteikoille, etenkin Tarim-virran seuduilla, kaupunkeja, josta tärkeimmät vasta mainittiin. Ne olivat sivistyksensäkin puolesta ikäänkuin kosteikkoja kiertelevien ja villien

paimentolaiskansojen keskellä. Suuremmilla ja tärkeimmillä kauppapaikoilla oli valtiollinen itsenäisyys, vaikka ympärillä asuvat kansat eivät sallineet niiden varsin vapaasti toimia ja usein laskivat ne kokonaan valtansa alle. Kauppa oli nähtävästi välityskauppaa, sillä Keski-Aasian kansat tahtoivat saada siitä itselleen tulevan voiton, ja paimentolaiskansatkin taistelivat juuri sen vuoksi niiden herruudesta, ja etupäässä sen vuoksi Kiinakin nähtävästi aijoittain tahtoo saada valtansa näille seuduille leviämään.

Vanhimmat kirjalliset tiedot näistä seuduista on kreikkalaisella Aristealla, joka eli 700 vaiheilla e. Kr. Hänen kirjoituksensa »Arimaspeia» on tosin suureksi osaksi sangen fantastillinen, mutta tutkijat ovat luulleet löytäneensä siinä kuitenkin tosioloihin perustuvan pohjan. Tästä teoksesta Herodotoskin on saanut paljon tietoja. Siinä mainitaan Issidonein kansasta, joiden on arveltu asuneen Tarimin jokilaaksossa, siis kaupan läpikulkupaikoilla. Issidonein läntisinä naapurina oli Massagetein paimentolaiskansa ja pohjoisessa eräs kansa, jota Aristeas kutsuu Arimaspeiksi ja joka näkyy usein tehneen hyökkäyksiä Tarimin jokilaaksoon. Ennen pitkää ilmestyi näille seuduille Hiungnu eli Hunnit, jotka olivat muodostaneet valtakunnan Mongolian ylängöllä jo v. 1200 vaiheilla e. Kr. Ne hyökkäilevät Kiinan ja Keski-Aasian maihin, anastaen Tarimin jokilaakson, jossa he 2:lla vuosisadalla ovat herroina. Eteläinen tie, joka kulki Küenlunin pohjoisrinnettä, oli samaan aikaan erään tibettiläisen paimentolaiskansan hallussa, jonka vuoksi kaupankäynti oli tullut entistä vaikeammaksi. Mutta tämä vaikutti sen, että Kiina koettaa saada näitä seutuja haltuunsa. Sitä paitsi kuului Kiinan vanhaan politiikkaan saada nuo rajojensa takana olevat paimentolaiskansat vaikutuksensa alaisiksi ja sen kautta päästä vapaaksi heidän hyökkäyksistään; se koetti muuttaa heidän raakoja tapojansa lievemmiksi ja myöskin ylläpitää valtaansa heidän keskuudessaan perustamalla siirtokuntia heidän alueelleen. Eräs Wu Té keisari, joka hallitsi v. 125 vaiheilla e. Kr. s. puuhaa nyt liittoja Hunnien vihollisten kanssa; kiinalaisia joukkoja tunkeutuu myöskin länteenpäin ja sotilas-siirtokuntia perustetaan yhä kauvemmaksi Keski-Aasiaan. Tarimin jokilaakson pikkuvaltiotkin tunnustavat Kiinan herruutta. Useita kiinalaisia armeijoja kulki vielä seuraavina vuosikymmeninä samoja teitä Hunneja vastaan, jotka eivät tahtoneet valta-asemaansa heittää; niinpä ensimmäisellä vuosisadalla j. Kr. s. Kiina taas osotti suurempaa voimainponnistusta, ja eräs kuuluisa sotapäällikkö ja valtiomies Pantschau kulki aina Kaspianmeren rantamaille asti, aikoen vielä valmistaa hyökkäystä Rooman valtiota vastaan, jonka mahtavuu-

desta hän oli kuullut puhuttavan. Mutta hänen lähettämänsä tiedustelijain tuomat tiedot vaikuttivat sen, että hän jätti tämän aikeensa. — Tämä mahtiasema, johon Kiina oli kohonnut, ei kestänyt kauan, sillä jo 2:lla vuosisadalla j. Kr. s. se luovutti valloittamansa alusmaat. Mutta sen johdosta se nyt rupeaa hankkimaan uusia kauppateitä, ja kun Etelä-Kiina samoihin aikoihin valloitettiin, tuli meritie Intian ja Kiinan välillä näihin aikoihin yhä enemmän käytäntöön.

Sen jälkeen kuin Kiinan valta oli Keski-Aasiassa loppunut ja Hunnit taas kulkeutuneet yhä enemmän länteenpäin Europan rauhaa häiritsemään, tapaamme uusia paimentolaiskansoja Keski-Aasian kauppateiden holhoojina; Sienpé niminen tungusilaiskansa on siellä valtiaana 3:nnen vuosisadan alkupuolella; sitten 5:llä vuosisadalla ilmestyy turkkilaisia kansoja, jotka saavat Tarimin laakson haltuunsa; 6:lla vuosisadalla on heidän mahtinsa korkeimmillaan; he taistelevat Persian valtakuntaa vastaan ja Itä-Roomaakin ahdistelevat. Mutta ennen pitkää alkaa taas Kiina valtiotaidollaan saada hajaannusta aikaan heidän keskuudessaan; sen sotajoukotkin saavat Turkkilaisista voittoja, joiden kautta näiden valta heikontuu itäosassa Keski-Aasiaa. Lännestäpäin taas Persian kautta tulevat Arabialaiset, joiden sotainen into on juuri näihin aikoihin, 7:llä vuosisadalla, kiihkeimmillään. Tibetin valtio esiintyy Kiinan kilpailijana, ja 8:lla vuosisadalla se saapi haltuunsa Keski-Aasian eteläiset tiet; mutta jo seuraavalla vuosisadalla sen mahtavuus häviää.

Keski-Aasiassa on siis vuosisatojen kuluessa ollut vilkasta elämää; siellä on sivistys ja raakuus toisiansa vastassa; valtioita on syntynyt ja hävinnyt toinen toisensa perästä; uusia kansoja on ilmestynyt, mutta jälkeen hukkuakseen jonkun vuosisadan kuluttua. Ja tärkeänä taistelunaiheena on ollut kauppatiet, etenkin Tarimin jokilaaksossa kulkeva, mikä on puolestaan todistamassa sen tärkeyttä ja siitä tulevaa hyötyä.

III.

Vanhin ja tärkein kauppatavara, jota Keski-Aasian halki kuljetettiin, oli silkki, jonka vuoksi tätä kauppatietä yleisesti kutsuttiin »silkin tieksi». Silkkitoukan hoito ja silkin valmistaminen oli Kiinassa ikivanhaa, sillä jo v. 2700 e. Kr. s. sanotaan sen olleen tunnetun. Länsimaissa Kiinalaisia kutsuttiin Sereiksi, s. o. silkkimiehiksi, ja jo verraten aikaisin silkkiä aljettiin tuoda Länsi-Aasiaan; mutta aikaa, milloin se alkoi, on vaikea määrätä. Jo Foinikialaiset näkyvät saaneen paljon tätä kallista

tavaraa. He värjäsivät sitä heleämmäksi, ja myöskin ratkottiin tuotuja kankaita ja kudottiin uudelleen panemalla halvempia aineksia joukkoon, jonka kautta saatiin jonkunlaista puolisilkkiä. Kiinalaiset koettivat pitää silkinviljelystä omana salaisuutenaan; mutta ennen pitkää se kuitenkin levisi länteenpäin samaa »silkin tietä». V. 140 vaiheilla e. Kr. s., jolloin Kiinalaiset, niinkuin vasta mainitsimme, levittivät valtaansa länteenpäin, levisi silkinviljelys Turkestaniin; sieltä taas sen oppivat tuntemaan Persialaiset, jotka kauan aikaa pitivät silkinviljelystä yksinoikeutenaan, kun Kiinasta sen tuonti oli lakannut. Vihdoin v. 557 j. Kr. s. onnistui byzantilaisten saada Europaan tuoduksi silkkiperhosen toukkia, ja siten sen viljelys tuli Länsimaissakin tunnetuksi.

Tärkeitä tuontitavaroita olivat myöskin lakat ja fernissa, jota vastoin posliini ja tee, joista Kiina nyt on kuuluisa, ovat verrattain myöhään Kiinassakin tulleet käytäntöön. Posliini lienee vasta 7:llä vuosisadalla j. Kr. s. tullut siellä yleiseksi, ja teetä aljettiin 4:llä vuosisadalla yleisemmin käyttää, ja kesti tietysti pitkiä aikoja, ennenkuin sen käytäntö levisi läntisiin maihin. Rautatavaroitakin tuotiin Kiinasta sekä turkiksia, joita Kiinalaiset olivat saaneet pohjoisessa asuvilta paimentolaiskansoilta. Vastineeksi tuli Länsimaista pääasiallisesti kultaa ja hopeata, sillä teollisuus ei ollut täällä siihen määrään kehittynyt, että olisi voitu viedä sellaisia tuotteita, joita Kiinalaiset itse eivät osanneet valmistaa. Foinikialaisten purpuranvärisiä kankaita kuitenkin vietiin jonkun verran, samoin lasitavaroita, sillä lasin arvon sanotaan olleen yhtä suuren kuin jalokivien, kunnes sitä opittiin sielläkin valmistamaan. Myöskin Keski-Aasian omia tuotteita vietiin sekä Kiinaan että Länsi-Aasiaan; Altaista saatiin kalliita metalleja, Itä-Turkestanista muutamia mineraaleja, niinkuin nephriittiä ja jodeitia, jotka Kiinassa vieläkin ovat suuriarvoisia; suolaa saatiin Mongoliasta; muutamia kasveja, etenkin rabarberia, josta Länsimaissa valmistettiin lääkkeitä, saatiin Keski-Aasiasta, samoin tuotiin pohjoisessa asuvilta kansoilta vaihdettuja turkiksia.

IV.

Näitä Keski-Aasian teitä ei kulkenut yksin soturijoukkoja ja kauppamiehiä, vaan myöskin hurskaita miehiä, jotka uskonnonaatteita olivat lähteneet levittämään. Keski-Aasia oli eri sivistyskeskustojen erottajana, mutta samassa se tuli niiden yhtymäpaikaksi. Alkuperäinen uskonto oli täällä sama noituususkonto eli shamanismi, joka Pohjois-Aasian kansoissakin tavataan. Ja paimentolaiskansat tässä ylimalkaan pysyvätkin; mutta noissa jo ennen mainituilla kosteikoilla syntyneissä kaupungeissa,

jotka olivat vanhoja kulttuuripaikkoja, uudet uskonnolliset aatteet saivat tunnustajia. Pohjois-Intiasta levisi Buddhan oppi 3:lla vuosisadalla Kaschmirin kautta Keski-Aasiata kohden ja Tarimin jokilaaksoon. Temppeleitä, joissa Buddhaa palveltiin, rakennettiin, samoin luostareja. Intiassa kehittynyt taide seurasi tämän opin mukana Keski-Aasiaan. Kiinaan alkoi samoihin aikoihin ilmestyä Buddhan opin saarnaajia, jotka saivat sielläkin paljon tunnustajia. Zarathustran vanha oppi, joka Iranista kauppiasten mukana tuli tunnetuksi Keski-Aasiassa, voitti myöskin jonkun verran alaa; mutta buddhalaisuus esti sitä kuitenkin laajemmin leviämästä. Muutamat paimentolaisheimotkin sen kuitenkin omistivat. Sittemmin tuli lännestä kristinusko, koettaen sekin julistajiensa kautta voittaa näiden seutujen asukkaita puolelleen.

Jo varhain 3:lla vuosisadalla tavataan Persian valtakunnassa kristillisiä seurakuntia. Sassanidien hallitsijat niitä ensi aluksi vainosivat, he kun koettivat saada entisen tulenpalveluksen voimaan, mutta sittemmin kristinusko jälleen sai paremman aseman, ja kun n. s. Nestorioksen opin kannattajia, joiden käsityskanta Kristuksen luonnosta oli julistettu vääräksi Kalkedonin kirkolliskokouksessa (v. 451), pakeni suurissa joukoissa Persiaan, voitti kristinoppi yhä laajempaa alaa. Nestorioksen kirkko eristyi näin kokonaan katolisesta kirkosta, mutta se osotti varsinkin ajoittain suurta elinvoimaa; sen piiristä lähteneitä lähetyssaarnaajia kulki julistamassa kristinoppia idässäpäin, Keski-Aasiassa, ja eteläänpäin Intian niemimaalle; Kiinaan asti kulki verraten varhain Keski-Aasian teitä lähetyssaarnaajia, sillä jo v. 635 mainitaan ensimäisen sinne tulleen, nestorianeja hänkin. V. 334 mainitaan Mervissä olleen piispan, ja 6:lla vuosisadalla lienee Samarkand ollut metropoliitan asuinpaikkana. Täältä kristinoppi levisi idässäpäin asuviin paimentolaiskansoihinkin, Balkaschjärven seuduille, jossa sillä näkyy olleen tunnustajia lukuisasti, sillä niillä seuduin löydetyt hautakivet, joita on yli 3000, sen todistavat. Useilla ylhäisillä hengellisillä virkamiehillä on turkkilaiset nimet, seikka, joka todistaa, että se oli saanut vankan jalansijan siellä asuvissa kansoissa. Mongoliassa asuviin turkkilaissukuisiin Uigureihin oli kirstinusko niinikään levinnyt jo 8:lla ja 9:llä vuosisadalla, ja heidän kirjoitusmerkkinsä osottavat heidän sen saaneen nestorianein kautta. V. 1000 jälkeen pääsi kristinusko melkein vallitsevaksi Kerait-nimisessä turkkilaisvaltiossa, joka ulottui Tibetin pohjoisrajalta etelässä melkein Baikal-järveen asti pohjoisessa ja jonka pääkaupunki oli Orchonin latvoilla sijaitseva Karakorum, jonka Mongolien suurkhaanit sittemmin valitsivat pääkaupungikseen. Sen ruhtinas näet kääntyi kristinuskoon ja suuri osa kansaa seurasi hänen esimerk-

kiään. Tietoja tästä oli levinnyt Länsimaihin asti, ja Fredrik Barbarossan aikuinen paavi Aleksanteri III lähetti (1177) lähetyskunnan Keraitin ruhtinaan luo, jota hän kutsui „Kristuksessa rakkaimmaksi pojaksi, Intialaisten ylhäisemmäksi ja suurvaltaisemmaksi kuninkaaksi ja pyhimmäksi pappien joukossa.“ Hän toivoi näet saavansa hänet liittymään roomalaiseen kirkkoon. — Keraitin hallitsijoilla oli myöskin hengellinen arvonimi, heitä kun kutsuttiin pappi Johannekseksi. — Keraitin valtio joutui kuitenkin seuraavan vuosisadan alussa Dsingis-khaanin valtaan.

Ennen pitkää tunkeutuu kolmas maailman suurista uskonnoista, islami, Keski-Aasiaan, ja voitokkaana, niinkuin lännempänäkin, profeetan oppi leviää yhä kauemmaksi itäänpäin, vaikka vuosisatoja tuo taistelu kesti. 8:lla vuosisadalla olivat Arabialaiset Keski-Aasian länsiosissa herroina ja he olivat jo tunkeutuneet Tarimin laaksoonkin. 10:llä vuosisadalla islamin uskonto pääsi näillä seuduilla voitolle, kun Kaschgarin hallitsija sen omisti. Kristinusko joutui sen kautta yhä idemmäksi ja sen vuoksi katkaistuksi kreikkalaisen ja latinalaisen kirkon yhteydestä, muhammettilaisia kansoja kun oli vankka joukko välillä. Tämä seikka tietysti heikonsi suuresti sen asemaa.

V.

Keski-Aasia on, niinkuin edellisestä näkyy, ollut vuosisatojen, vieläpä vuosituhansienkin kuluessa temmellysten paikka ja alituisten mullistusten alainen. Paimentolaiskansoja on yhä uusia ilmestynyt tavallisesti koillisestapäin Mongolian ylängöiltä, hyökänneet sivistyneiden kansojen kimppuun, perustaneet valtioita, mutta pian sulautuneet voitettuihin; idässä on Kiina ollut sulattavana ahjona, lännessä taas ne ovat „persialaistuneet“. Paimentolaiset ja vakinaisesti asuvat ovat olleet aina vastakkain, mutta ne ovat kuitenkin olleet vuorovaikutuksessa keskenään ja sen kautta ikäänkuin täydentäneet toisiansa; nuo monet barbaarikansat ovat esiintyneet niinikään yhdistämässä kaukaisen idän ja lännen kansoja toisiinsa. Kaupan välittäjänä ja karavaanien kuljettajina ne ovat Itä- ja Länsimaihin kauppatavaroita kuljettaneet ja samassa olleet uskonnollisten ja muiden sivistyksellisten aatteiden saattajina. Heidän ansionsa se oli, ettei Kiina ollut länsimaalaisille keskiajalla lähimainkaan niin vieras kuin vielä noin puoli vuosisataa sitten. Toisinaan nuo barbaarikansat saivat aikaan valtiollisenkin yhteyden Itä- ja Länsimaiden välillä, vaikkapa puutteellisessa muodossa; niinpä Hunnien valta ulottui 5:llä vuosisadalla Keski-Aasiasta Rheinin seuduille asti; 6:lla vuosisadalla eräs turkkilainen hallitsija, Mokan, liitti valtaansa kaikki turkinsukuiset kansat Kiinan

rajoilta Itä-Europan seuduille asti. Hän yrittää välittää liittoa Kiinan ja Konstantinopolin keisarin välillä Persialaisia vastaan, jotka tahtoivat estää kauppaa „silkin tietä" myöten. Suurempi ja lujempi valtioyhdistys syntyi kuitenkin vasta 13:lla vuosisadalla, jolloin Mongolit anastavat Keski-Aasian herruuden.

Mongolian ylänkömaalta tämäkin kansa lähti päällikkönsä Temudsjinin johdolla liikkeelle. Keski-Aasian valtiot hän laskee valtansa alle, muun muassa äsken mainitun Keraitin valtion. Samoin kuin paimentolaiset ennenkin, hän hyökkäsi joukkoineen sekä idässä että lännessä oleviin vanhoihin sivistysmaihin, joiden rikkaudet ovat aina näitä kansoja houkuttelemassa. Kiina ja Iranin maat joutuvat hävityksen alaisiksi. Mutta Dsingis-khaani ei tyydy tähän, vaan hän tahtoo valloittaa myöskin Europan. V. 1223 hän voittaa Venäjän ruhtinaiden joukot Kalka-joen luona, jossa 6 ruhtinasta ja 70 bojaria kaatui. Hän palaa kuitenkin takaisin: mutta v. 1235 päätetään yleisessä kokouksessa Karakorumissa, että Venäjä ja koko Europa oli valloitettava. Batu, yksi Temudsjinin pojanpojista, saa Venäjän valloituksen tehtäväkseen. 500,000 miestä on hänen mukanaan ja sen ajan taitavimmat kenr alit on tätä jättiläisarmeijaa johtamassa. Venäjä joutuikin häviön omaksi, vieläpä Puola ja Unkarikin. Viimemainitut maat pääsivät hävityksellä, mutta Venäjä joutuu Mongolien vallan alle. Ruhtinaat, jotka olivat paenneet läntisiin naapurimaihin, palaavat takaisin, ja ovat tästä lähin pari vuosisataa Mongolien khaanien vasalleja.

Tämän suuren valtakunnan kautta Länsimaat joutuivat entistä lähempään yhteyteen toistensa kanssa. Olihan jo kaikki kansat, jotka asuivat Keltaisen meren rannikolta alkaen aina Puolan ja Unkarin rajoille asti, saman hallitsijan alamaisia ja sen johdosta jonkinlaisessa yhteydessä keskenään. Venäjälläkin pantiin käytäntöön Dsingis-khaanin lakikirja, niinkuin hänen valloittamissaan muissakin maissa; samat kankeat seremoniiat kuin muuallakin olivat täälläkin erottamassa khaanin alamaisistaan. Mutta yhteys oli muutenkin parempi ja säännöllisempi kuin barbaarivaltioissa yleensä. Dsingis-khaani oli taitava järjestäjä ja valtiomies eikä vain raaka soturi. Hän suunnitteli asiat ja antoi määräykset, mutta muut henkilöt, jotka hän tarkalla ihmistuntemuksellaan oli valinnut, panivat ne toimeen. Kaikki valloitukset oli tarkoin suunniteltu, ja kun maat oli valloitettu, olot niisssä järjestettiin. Tuo suuri valtakunta jaettiin hallintopiireihin, joiden välillä vilkas ja säännöllinen yhteys oli vallitsemassa; järjestysmiehiä asetettiin valvomaan, että teillä vallitsi turvallisuus. Järjestys oli parempi kuin milloinkaan ennen näillä seuduin. Posti kulki täs-

mällisesti tuon laajan valtakunnan eri osien välillä; kauppa vilkastui vanhoilla kauppateillä sen turvallisuuden vuoksi, joka niillä vallitsi. Venetsialaiset, vieläpä muutkin länsi-europalaiset kauppiaat saattoivat niillä vaaratta liikkua. Venetsialaiset ja Genualaiset olivat näihin aikoihin kauppayhteydessä etäisen idän kanssa, saaden niitä tavaroita, joita tuotiin „silkin tietä“. Vankka tie kulki Krimin niemeltä, jossa Genualaisilla oli kauppapaikkoja, Etelä-Venäjän halki ja Kaspianmeren pohjoispuolitse, kunnes se Turkestanissa yhtyi Keski-Aasian vanhoihin teihin. Olipa Genualaisilla laivoja Kaspianmerelläkin. Toisia teitä taas kulki Syrian ja Vähän-Aasian rannikoilta, jatkuen Iranin halki samoille seuduille. Näitä pitkin kulki tuon tuostakin länsimaalaisia, mikä hyödyn vuoksi, mikä seikkailuhalun vuoksi, tai tiedonhalua tyydyttääkseen, mikä taas lähettiläänä Mongolien khaanien luona. Löytyy joukko matkakertomuksia tältä ajalta, jotka valaisevat näitä seutuja ja oloja ja todistivat sitä yhteyttä, mikä näihin aikoihin vallitsi Europan ja kaukaisen idän välillä.

Niin kauvan kuin Dsingis-khaanin joukot riehuivat Keski-Aasiassa, eivät Europan kansat siitä paljon välittäneet, vaikka tietoja Venetsialaisten ja Genualaisten kautta olikin niistä levinnyt. Nuo tapahtumapaikat olivat niin kaukana kristikunnasta, ettei sieltä näyttänyt sille vaaraa koituvan. Mutta kun Mongolien joukot ilmestyivät Rooman kirkon alueelle, tuhoten perinpohjin Puolan ja Unkarin kuninkaiden joukot, alkoi hätähuutoja kuulua. Muisteltiin Attilan aikoja, joka oli kulkenut Galliaan ja Roomaan asti. Saksan keisaria ja paavia vaadittiin jättämään keskinäiset riitansa, jotka tähän aikaan, Fredrik II:n ja Gregorius IX:n sekä Innocentius IV:n välillä, hurjimmillaan riehuivat. Mutta sovinnosta ei tullut mitään; paavi saarnautti tosin ristiretkeä Saksassa sekä määräsi koko kristikunnassa kirkon rukouksiin lisättäväksi: *A furore Tartarorum libera nos, Domine* (Tatarien raivolta varjele meitä, Jumala), mutta muuta hän ei tehnytkään. Keisaria, joka oli häntä lähempänä kuin khaani, hän enemmän pelkäsi, ja sen vuoksi hänen huomionsa oli tähän kilpailijaansa etupäässä kohdistettuna.

VI

Mutta Mongolit eivät saattaneet kauemmin jäädä olemaan tuolla alkuperäisellä raakuuden kannalla; sivistyksen täytyi vaikuttaa heihinkin, niinkuin kaikkiin paimentolaiskansoihin ennenkin. Tärkeätä oli sen vuoksi, minkä kultuurin he omistaisivat ja mihin uskontoon he liittyisivät. Keski-Aasiassa oli, niinkuin jo on mainuttu, Mongolien ilmaantu-

essa kolme maailman tärkeintä uskontoa voittanut alaa; Buddhan oppi oli tullut Intiasta, kristinoppiin oli muutamia turkkilaisia kansoja kääntynyt, mutta länsiosassa, jota tietä kristinoppi oli tullut, oli jo Muhametin oppi päässyt vallitsemaan. Mongolit olivat eri uskonnollisille suunnille välinpitämättömiä. Dsingis-khaani tahtoi herättää henkiin kansallismongolilaisen yhteistunteen ja sen pohjalle perustaa valtakunnan. Tuollainen mongolilaishengen aikaansaama innostus tai oikeammin fanatismi se olikin, joka elähytti hänen joukkojansa. Mutta uskonnonasioissa hän, niinkuin hänen jälkeläisensäkin, oli suvaitsevainen kaikkia eri uskontunnustajia kohtaan ja itse kaikista uskonnoista välinpitämätön. Temudsjin kuului äitinsä puolelta erääseen uigurilaiseen sukuun, joka luultavasti oli kristitty; hän otti itselleen puolisoksi erään kristityn Keraitin ruhtinaan tyttären; hänen läheisimpien apulaistensa joukossa oli yksi kiinalaistunut turkkilainen, yksi kristitty uigurilainen sekä yksi muhametinuskoinen turkestanilainen; mutta itse hän oli pakana. Kublai-khaani sanoi kunnioittavansa ja pitävänsä arvossa kaikkia neljää: Jesusta, Muhamettia, Moosesta ja Buddhaa, sekä kääntyvänsä sen puoleen, joka todellisuudessa niistä on suurin, ja pyytävänsä häneltä apua. Mikään vaino ei näin ollen saattanut tulla kysymykseen.

Länsimaissa oli mongolilaispelko vähitellen haihtunut, ja ennen pitkää alkoi diplomaattinen yhteys Europan ruhtinaitten ja khaanien välillä. Oli ruvennut Europassa huhuja kuulumaan, että khaanit olivat taipuvaisia kristinuskoon ja että jotkut mahdollisesti olivat kristittyjäkin. Sen johdosta paavit pitivät velvollisuutenaan kääntyä näiden puoleen. Samoin kuin Leo suuri ennen oli tullut Attilan luo vaikuttaakseen häneen, samoin Innocentius IV ja hänen seuraajansa yrittivät vaikuttaa Mongoleihin. Ensimmäinen lähetystö, jonka mainittu paavi sinne lähetti, ei kuitenkaan saanut aikaan muuta kuin vihaa. Paavin käskystä kysyttiin Mongoleilta, olivatko he kristittyjä; nämät suuttuneina vastasivat olevansa Mongoleja, sillä he luulivat kristityillä myöskin tarkotettavan jotakuta kansakuntaa. Kun heitä taas kehotettiin heittämään veren vuodattaminen, vastasivat he, niinkuin Attila muinoin, olevansa Jumalan vihan välikappaleita. Mutta enimmin heitä suututti paavin yliherruuden julistaminen. Ja ennen pitkää saapuikin Karakorumista paaville käsky, että hän tulisi khaanin eteen, jonka valta ulottuu yli koko maanpinnan. Mutta vähitellen suhteet muuttuivat ystävällisemmiksi. Paavi Innocentius IV lähetti Mongolien luo lähetystön, johon kuului kaksi fransiskolaismunkkia, joista toinen oli Plano Carpini. Hän on kirjoittanut laajan kertomuksen matkastaan, joka tapahtui 1246. Karakorumissa hän sai

olla saapuvilla mongolilaisten ruhtinaitten ja arvomiesten, Kiinan, Tibetin ja Korean ylhäisten siviili- ja sotilasvirkamiesten, sekä Buddhanuskon hengellisten edustajain ja Bagdadin kaliifin lähettiläiden mukana juhlallisessa tilaisuudessa, jossa uusi suurkaani Kuyuk valittiin; mutta mitään tuloksia ei heidänkään matkastaan ollut. Ristiretkillä ollessaan olivat Länsimaiden ruhtinaat lähempänä mongolilaisvaltioita, ja näyttipä yhteen aikaan siltä, että khaanit ja Europan ruhtinaat yhdistyisivät islamin opin tunnustajia vastaan. Kypros-saarella ollessaan v. 1248 sai Ludvik IX yhden lähetystön luoksensa, jonka oli lähettänyt eräs Ilkikadai niminen sotapäällikkö, joka vakuuttaa, että hän itse ja myöskin suurkhaani olivat kristittyjä. Ludvig IX lähetti puolestaan lähettiläitä Karakorumiin kehottamaan suurkhaania pysymään lujana uskossaan. V. 1253 sama kuningas jälleen lähettää sinne lähettiläitä, joiden joukossa oli fransiskolaismunkki Rubruquis. Hän on laajasti kertonut matkastaan ja olostaan Karakorumissa, jossa Mangu niminen Dsingis-khaanin pojanpoika vastikään oli tullut suurkhaaniksi. Englannin ja Aroganian hallitsijoiden luo tuli niinikään Mongolien khaanien lähettämiä lähetyskuntia, mutta paavien luokse heidän lähetystöjään etupäässä kulki. Sanalla sanoen yhteys Europan ja Itä-Aasian välillä oli 13:nnen vuosisadan jälkipuoliskolla sangen vilkas. Voimme sanoa, että suurkhaanien pääkaupunki Karakorum, josta enää vain on raunioita jäljellä, oli silloin kansojen ja uskontojen yhtymäpaikka. Siellä oli kristittyjä, islamin ja Buddhan uskoisia, siellä oli edustajia Itämaitten kansoista ja Länsimailta tulleita matkustajia; mutta varsinkin kristinuskolla näytti olevan vakaa jalansija. Plano Carpini näki suurkhaanin leirissä kristittyjä; hänen haaremissaan oli kristittyjä vaimoja, ja hänen virkamiestensä joukossakin oli muunuskoisten joukossa myöskin kristittyjä, jotka saivat vapaasti harjoittaa uskontoansa. Oli siellä kirkkokin. Kun äsken mainittu Rubruquis lähestyi Karakorumia, tuli häntä vastaanottamaan suuri joukko nestoriaaneja ja saattoivat hänet juhlallisesti kirkkoonsa. Samassa suurkhaanien pääkaupungissa Rubruquis tapasi erään pariisilaisen kultasepän. Mangu khaani toimitti väittelyn, jossa eri uskontunnustajien edustajat saivat tuoda esille mielipiteitään; itse hän otti osaa sekä kristittyjen että muhamettilaisten ja pakanain jumalanpalvelukseen. Kristittyjen luostarien lukumäärä kasvoi; niiden loukkaamisesta seurasi kuolemantuomio. Papit olivat vapaat veroista j. n. e. Pekingissä ja monessa muussa Kiinan kaupungissa oli piispanistuimia. Länsimaalaisia saattoi päästä luottamustoimiinkin; niistä on tunnettu kuuluisa matkustaja, venetsialainen Marco Polo, jolle Kiinassa uskottiin maakuntien hoitokin.

Vielä 13:n vuosisadan puolivälissä näyttää kristinuskon asema edulliselta Aasiassa; Mongolit hävittivät koko kalifikunnan v. 1258, ottamalla haltuunsa Bagdadin, jonka kaikki asukkaat Hulagu surmautti. Mutta ennen pitkää tapahtuu käänne islamin eduksi, joka rupeaa voittamaan Mongolien joukossa alaa. Neljäs ristiretki, jonka kautta Kreikkalainen keisarikunta hävisi, oli nähtävästi suuri tappio kristinuskolle Itämailla, sillä kreikkalaisen kirkon vaikutus, joka komeine menoineen oli miellyttänyt Aasialaisia, häviää nyt melkein kokonaan; Länsi-Europalaisten vaikutus Länsi-Aaasiassa loppuu taas samassa kuin ristiretket, ja 13:n vuosisadan lopulla diplomaattinen yhteyskin katkeaa kestettyään noin puolen vuosisataa. Muhametin oppi sitä vastoin pääsee voitolle; Sarain khaani Berkai kääntyy islamin oppiin, joka tapahtuma oli hyvin tärkeä Venäjälle, sillä vasta nyt tämä maa alkoi kokonaan vieraantua Länsimaista. Itä-Aasiaan profeetan uskonto niinikään tunkeutuu, hävittäen tieltään kristinuskon. Tiedot käyvät 14:llä vuosisadalla yhä harvinaisemmiksi, mikä osottaa yhteyden heikkoutuneen. Lähetystoimi taukosi vähitellen, ja Kiinassa hyvällä alulla ollut kristinusko rupeaa häviämään. Vihdoin kun toinen suuri mongolilainen valloittaja, Tamerlan eli Timur Lenk muodostaa jättiläisvaltakunnan, häviää kristinusko kokonaan; hän esiintyykin jo Muhammetin opin levittäjänä, vaikkakin hän, niinkuin oikea mongolilainen, on uskonasioissa välinpitämätön. Hän vain käyttää uskonnon synnyttymää fanatismia hyväkseen. Islamin oppi se nyt erotti Keski- ja Itä-Aasian Europasta; kristinusko hukkui, kauppatiet joutuivat unohduksiin, ja vanha sivistys hävisi melkein jäljettömiin.

Muutamia piirteitä muinaisvenäläisestä sotalaitoksesta etenkin vanhassa Novgorodissa XI—XV vuosisadalla.

Kirj. *A. Rantalainen.*

Muinais-Venäjällä ei vielä vanhimpana historiallisena aikana ollut mitään varsinaista sotilasluokkaa, vaan sotapalvelusta pidettiin kaikkien kansalaisten yhteisenä velvollisuutena. Sääntönä oli että suvun kaikkien jäsenten, jotka vain kykenivät asetta kantamaan, tuli vaaran uha-

tessa lähteä maataan ja vapauttaan puolustamaan. Aseelliset miehet kokoontuivat tavallisesti aina ennen sotaretkelle lähtöään yhteiseen neuvottelukokoukseen, joka pidettiin kaupungissa. Tämmöinen sotilasten kokous oli siis samalla myöskin kansankokous. Ruhtinaatkaan eivät alussa tehneet mitään oleellista erotusta täten kerääntyneen sotajoukon ja varsinaisen kansankokouksen „věče“ välillä, vaan pitivät luonnollisena, että sotilaat niissäkin käyttivät hyväkseen kansalaisoikeuksiaan. Sotilaskokouksella oli valta päättää, tuliko ryhtyä taisteluun vai eikö, oliko kysymyksenalaista sotaretkeä jatkettava vai oliko se heti lopettettava. Niinikään tuomitsi mainittu kokous sellaisia henkilöitä, jotka sodan aikana olivat karanneet vihollisen puolelle tai muuten koettaneet milloin minkin tekosyyn varjossa päästä vapaaksi sotapalveluksesta. Jos sotajoukko oli jostain asiasta toista mieltä kuin ruhtinas, niin se ei pitänyt velvollisuutenaan totella häntä, vaan menetteli oman päätöksensä mukaan. On itsestään selvää, että sotakuri sellaisessa sotajoukossa oli jotensakin höllä. Mutta XV vuosisadalla muuttuivat jossain määrin nuo muinaisajoilta säilyneet käsitykset sotajoukon vallasta. Kansankokous rupesi antamaan sotajoukolle määräyksiä siitä, kenen kanssa sen tuli taistella ja samalla se myös laittoi peräytymiskäskyjä. Sotajoukko taas ei tuominnut enää kaikkia rikollisia, vaan jätti heidät kansankokoukselle. Sotapäällikköinä toimivat, kuten aikaisemmin patriarkallisten olojen vallitessa, heimojen ja sukujen päämiehet. Ja vasta myöhemmin sai sotajoukon johtaja erityisen arvonimen „vojevoda“, mikä alkujaan tarkoitti yksistään suvun päämiestä.

Kun sitten aikojen kuluessa ruhtinaskuntien alueet laajenivat ja muutenkin valtiolliset olot tuntuvasti muuttuivat, niin muodostui sotajoukon kokoonpanokin toisellaiseksi. Koko kansan kutsuminen aseisiin joka pienimmänkin vihollisuuden ilmi puhjetessa kävi perin vaikeaksi. Niinpä jätettiin vähälukuisemman vihollisen maahan hyökätessä puolustustoimi sen paikkakunnan asujamiston huoleksi, jonka alueelle vihollinen oli tunkeutunut. Sodan ylimpänä johtajana oli tällöin joko paikallinen päälikkö tai sitä varten erityisesti määrätty johtaja, joka toi pääkaupungista vihollisen uhkaamalle alueelle apujoukkoja „zasada“, „zastawa“. Apujoukon ensi työnä oli ottaa huostaansa kysymyksenalaisella paikkakunnalla sijaitseva linnoitus. Välistä sai vihollisen ahdistama paikkakunta apua myöskin naapurialueiden väestöltä. Tärkeä oli ruhtinaan seurue „družina“. Ruhtinaan arvo vaati semminkin vanhempana aikana, että hänen tuli ylläpitää lukuisaa seuruetta, jonka jäsenille hän hankki täydelliset sota-aseet ja hevo-

set. Milloin ruhtinaan tavalliset tulot eivät riittäneet mainittuun tarkoitukseen, otettiin alamaisilta aseita ja hevosia „družinan" tarpeita varten. Aseita ja hevosia ei saanut muuten puuttua ruhtinaan varastosta, sillä hänen täytyi avustaa niillä itse kansaakin, jos se oli sattunut menettämään aseensa jollakin sotaretkellä. Luoteis-Venäjän valtakaupungeissa, Novgorodissa ja Pskovissa, oli ruhtinaan seurue muinaisaikana tunnettu nimellä „grodja." Myöhempinä aikoina sai se siellä useita uusia nimityksiä „dvor," „dvorjane," „knjažantsy," „sestniki" y. m. Družina oli kokoonpantu pääasiallisesti kahdellaisesta miehistöstä: varsinaisista sotureista „bojevye ljudi," jotka olivat hyvin perehtyneet sotatoimiin, ja vähemmän harjaantuneista „košovye," jotka palvelivat kuormastossa. Edellisten lukumäärä oli ajottain sangen suuri. Välistä kohosi se kolmeen sataan. Alati ruhtinaan käskettävissä ollen ja aina asestettuna „družina" muodosti ikäänkuin erityisen sotilasluokan. Se lähetettiin tavallisesti ensin vihollista vastaan. Jos „družinan" voimat eivät yksin riittäneet, niin käännyttiin kansan puoleen. Mutta tässäkin tapauksessa ainoastaan äärimmäisessä hädässä kutsuttiin kansa kokonaisuudessaan aseisiin. Ruhtinaan seurueen jälkeen lähti näet sotakentälle n. s. „perednjaja družina" s. o. arvokkaimmat miehet, etupäässä bojarit. Heidän jälkeensä astuivat riveihin — etenkin Novgorodissa — tarpeen vaatiessa muut kaupunkilaiset. Maalaisväestön apua käytettiin vain suurempien sotien aikana. Ja silloinkin astui rintamaan etupäässä varakkaampi maalaisväestö, joka omisti maata. Vasta kun kaikkein pahin vaara uhkasi, turvauduttiin irtaimenkin väestön apuun. Sellaisissa tapauksissa piti joka perheestä isän poikinensa lähteä sotaan. Jos perheessä oli esimerkiksi viisi poikaa, täytyi niistä neljän varustautua isän kanssa sotaretkelle ja vain yksi sai jäädä kotia hoitamaan. Papisto yksin oli vapautettu sotapalveluksesta. Se jätettiin kotiin rukoilemaan Jumalalta, että sota päättyisi onnellisesti.

Muinaisvenäläiseen sotajoukkoon kuului sekä ratsu- että jalkaväkeä. Kun maanomistus ei ollut vielä määräämässä, mihin sotaväen osastoon kunkin oli velvollisuus kuulua, niin palveli tavallisesti mies, jolla oli hevonen, ratsuväessä, jota vastoin henkilö, joka ei omistanut hevosta, meni jalkaväkeen. Mutta XIV ja XV vuosisadalla, jolloin Luoteis-Venäjän maanomistus-olot pääsivät vakaantumaan, tapahtiu siellä tässä suhteessa muutoksia. Sotapalvelus-velvollisuus tehtiin riippuvaksi maanomistuksesta, minkä perustaksi tuli auranala, „soha." *

* Auranalalla ymmärrettiin sitä maakaistaletta, jonka omistaja itse kolmantena kolmella hevosella saattoi kyntää.

Tarpeen vaatiessa yhdistettiin useampia auranaloja yhteen ja tälläinen kokonaisuus varusti sitten puolestaan ratsumiehen sotaan. Jos maata uhkasi vain pienempi vaara, niin yhdistettiin kymmenen auranalaa, jotenka siis 30 henkilöä varusti ratsumiehen. Suuremman hädän aikana muodosti kokonaisuuden ainoastaan neljä auranalaa, jolloin siis 12 henkilöä sai kustantaa ratsumiehen. Mutta maat olivat siten jakaantuneet, että toisilla oli niitä yltäkyllin, kun taas toiset eivät omistaneet tilkkaakaan. Näihin jälkimäisiin kuuluivat itse Novgorodin kaupungissa nuoret miehet ja maalla mäkitupalaiset, mökkiläiset ja muu irtain väestö. Heidät tavallisesti määrättiin palvelemaan jalkaväkeen, joka palvelus niinikään nyt suoritettiin vähän toisin kuin edellisellä aikakaudella. Määrätty luku köyhempiä „menšije ljudi", esim. kaksi, lyöttäytyi yhteen ja varusti aseilla ja taloustarpeilla jonkun kolmannen, joka sitten lähti sotaväkeen. On huomattava, että varakkaampi maalaisväestökin yleensä koetti välttää suuria kustannuksia vaativaa ratsupalvelusta ja senvuoksi mieluimmin asetti miehiä jalkaväkeen. Raskaimpana lepäsi kuitenkin sotapalvelus Novgorodissa bojarien hartioilla, sillä heillä oli paljon maata hallussaan. Heidän tuli omalla kustannuksellaan suorittaa ratsupalvelus ja samalla sodan aikana kustantaa erityistä seuruetta, jonka lukumäärä riippui siitä, kuinka paljon maata bojari omisti, sekä sitäpaitsi hankkia itsellensä komeat haarniskat ja muut sotatarpeet. Bojarien kanssa kilpailemaan tässä suhteessa kykenivät ainoastaan kaikkein varakkaimmat. Ratsujoukkoa, jonka varakkaimmat täten muodostivat, pidettiin muun sotaväen ytimenä ja se pysyttäytyi erillään kansan keskuudesta kootusta jalkaväestä. Kuten länsimailla pyrki Venäjälläkin papisto vapaaksi kaikista sodan tuottamista rasituksista. Tosin Novgorodissa ja Pskovissa se silloin tällöin vapaaehtoisesti, varsinkin suuren hädän aikana, otti osaa maan puolustustoimiin, ja Novgorodissa arkkipiispa, joka epäilemättä oli rikkain maanomistaja siellä, keräsi alueiltaan erityisen rykmentin. Mutta tämä rykmentti oli kokonaan mainitun kirkkoruhtinaan käskyvallan alainen, eikä siis paljoakaan välittänyt novgorodilaisten antamista ohjeista ja määräyksistä.

Muinaisvenäläisen sotajoukon taistelurintama käsitti jo vanhimpana historiallisena aikana kolme osastoa eli rykmenttiä „polk." Keskustan muodosti n. s. iso rykmentti „čelo." Sitä paitsi oli oikea ja vasen siipi „ruka." Keskustaan sijoitettiin varsinainen nostoväki, jota vastoin molemmat siivet uskottiin „družinan" huostaan. Družina muodosti samalla vahvan varaväen, jonka tehtävänä oli taistelun melskeessä ahdistaa vihollista sivulta päin. Jos sotaretkeen otti osaa useampia liitto-

laisia, asetettiin urhoollisimmat heistä keskustaan. Tälläisista liittolaisista vanhimpana aikana mainittakoon etelässä varjagit eli viikingit ja myöhemmin pohjoisessa novgorodilaiset. Aikojen kuluessa tuli yllämainittujen osastojen lisäksi vielä kaksi uutta: etujoukko „pered" ja etuvartijasto „storo'i." Tämä järjestys pysyi muuttumattomana XII vuos. saakka, jolloin Kaakkois-Venäjällä kehittyy jo mainittujen lisäksi vielä kuudeskin osasto.

Ne olosuhteet, joiden vallitessa Muinais-Venäjällä sotaa käytiin, eivät suinkaan olleet erittäin suotuisat. Huonot kulkutiet yhdeltä puolen vaikeuttivat suurenlaisten sotaretkien toimeenpanoa ja toiselta puolen taas kävi monastikin mahdottomaksi hankkia sotajoukolle tarpeellista määrää muonavaroja. Sentähden ei voitu myöskään ylläpitää varsin suuria sotajoukkoja. Sotaväen lukumäärä mahtavassa Novgorodissa vaihteli tavallisesti viiden ja kahdenkymmenen tuhannen välillä. Itsenäisyyteensä viime aikoina asetti tosin Novgorod sotajalalle noin 30-40 tuhatta miestä, mutta silloin olivatkin sen voimat viimeiseen asti ponnistetut. Sen sijaan ei saatu esim. Pskovissa XV vuosisadalla, jolloin sen itsenäisyys oli erittäin pahasti vaarassa, kootuksi enempää kuin kymmenen tuhatta miestä. Sota rajoittuikin tavallisesti pienempiin taisteluihin ja partioretkiin, joita tehtiin kauas vihollisen maahan. Eipä ollut lainkaan harvinaista, että sotajoukon täytyi muonavarojen puutteen tähden kokonaan luopua kysymyksenalaisesta sotaretkestä ja palata tyhjin toimin kotiin. Usein jaettiin sotajoukko pienempiin osastoihin „zažitniki," jotka lähetettiin hankkimaan muonavaroja joko omasta maasta tai — mikä luonnollisesti useammin tapahtui — ryöstämään niitä vihollisen alueelta. Sen ajan sodankäynti-tapoihin kuului muuten vihollisen maan hävittäminen niin laajalti kuin mahdollista. Nuo pienemmät osastot hajaantuivat kaikkiin suuntiin ja tekivät hävityksen kahta kauheammaksi, mutta monasti kävi niinkin, että ryöstelevät joukot outoja seutuja samoillessaan suistuivat surman suuhun. Varsin toimeliaita vihollisen aluetta ryöstettäessä olivat vapaaehtoisesti sotajoukkoon yhtyneet „ohotčije ljudi." Näihin kuului paljo varakkaitakin, joita houkutteli saaliin toivo. On myös muistettava, ettei vapaaehtoisia tarjoutunut ainoastaan siltä paikkakunnalta, jota sota lähinnä koski, vaan niitä tulvaili muiltakin seuduilta. „Ohotčije ljudi" tavallisesti astuivat kaksitoista miehisiin ryhmiin jakaantuneina pieniin aluksiin ja tunkeutuivat niillä vesiä myöten syvälle vihollisen maahan. Varsinaisen sotajoukon jäljessä kulki vielä usein rajaseutujen asukkaita ja he puhdistivat vihollisen alueelta viimeisetkin tähteet. Sitä ruhtinasta tai sotapäällikköä,

joka miekalla ja tulella oli saanut levitetyksi enimmän tuhoa vihollisen maahan, pidettiin suuressa arvossa ja hänen jälkeläisensäkin muistelivat hänen urotöitänsä syvällä kunnioituksella. Mutta jollei sotapäällikön onnistunut hävittää vihollisen aluetta, niin herätti se pilkkaa ja ylenkatsetta niin hyvin omien miesten kuin vihollistenkin silmissä. Sellainen oli ajan katsantokanta.

Venäjän monet ruhtinaskunnat, jotka käsittivät varsin laajan alueen, joutuivat luonnollisesti tekemisiin mitä erilaisimpien naapurien kanssa. Toiset saivat alituiseen taistella itämaisia paimentolaiskansoja etenkin tataareja ja turkkilaissukuisia polovtseja vastaan, toiset taas mittelivät voimiansa länsimaisten kansojen kanssa. Itämaiset kansat, jotka käyttivät aseinaan etupäässä jousia ja nuolia, eivät suuresti pitäneet lukua tarkoin harkitusta rintamajärjestyksestä taistelussa, vaan heidän päätarkoituksenaan oli tiheän nuolisateen avulla tuhota vihollisen rivit. Torjuakseen näiden kansojen hyökkäyksiä täytyi venäläisten turvautua jousimiehiin. Kun heillä niitä ei alussa ollut, palkkasivat he sotajoukkoonsa ampujiksi tataareja, polovtseja y. m. itämaalaisia kansoja. Mutta vähitellen alkoivat he omasta keskuudestaankin muodostaa erityisiä ampujaosastoja. Siten ennen mainittujen viiden rykmentin lisäksi tuli XII vuosisadalta lähtien varsinkin Kaakkois-Venäjällä vielä kuudes rykmentti: jousiampujat. Toisin oli asianlaita Venäjän luoteisosassa. Sikäläiset ruhtinaskunnat Novgorod etupäässä joutuivat enimmäkseen tekemiseen länsimaisten kansojen, etenkin saksalaisten ja liettualaisten kanssa, jotka eivät sanottavasti jousimiehiä taisteluissa käyttäneet. Voidakseen pitää puoliansa saksalaisten rautaan puettuja ratsumiehiä vastaan, joita Venäjällä kutsuttiin rautaiseksi rykmentiksi, täytyi novgorodilaisten noudattaa samanlaista rintamajärjestystä ja sotataktiikkaa kuin heidän vihollisensakin. He eivät sentähden ampujarykmenttiä muodostaneet niinkuin heidän veljensä Venäjän kaakkoisosassa, vaan turvautuivat etupäässä ratsuväkeen, mikä jo vanhastaankin oli ollut novgorodilaisen sotaväen tärkeimpänä tekijänä. Jalkaväki sai toisarvoisen merkityksen ja sitä käytettiin ratsuväen apuna. Novgorodilaisen ratsumiehen tunnusmerkkinä oli pitkä keihäs, jota hän käytti hyökkäysaseenaan, ja rautahaarniska. Mahtavuutensa päivinä varustivat novgorodilaiset ratsuväkensä loistavilla metallipantsareilla, mikä oli omiansa tyydyttämään heidän itserakkauttaan ja samalla herättämään muissa venäläisissä kunnioitusta rikasta Novgorodia kohtaan. Novgorodilainen jalkaväki muodosti kevytaseisten joukon, joka puolustusaseenaan käytti kilpeä ja hyökkäysaseenaan lyhyttä keihästä „sulitsa," „sovnja." Huo-

nojen kulkuteiden vuoksi oli jalkaväen kulettaminen maitse muinaisaikana perin vaikeata, monasti ihan mahdotontakin. Siitä syystä novgorodilaistenkin jalkaväki useimmiten sijoitettiin pieniin aluksiin, jotka veivät sen määräpaikkaan. Kohdatessaan vihollisen nousi se maihin ja ryhtyi taisteluun. Välistä, etenkin jos vihollinen sai estetyksi jalkaväen maallenousun, suoritettiin taistelu vesillä. Yleensä kartettiin tappeluita laalaajemmilla vesillä ja koetettiin pysytellä enimmäkseen jokien varsilla. Lujan johdon ja tarpeellisen yhteyden puute esti novgorodilaisten ratsu- ja jalkaväkeä monastikin yhteistoiminnasta, sillä usein taisteli kumpikin omalla tahollaan joskus hyvinkin pitkän välimatkan päässä toisistaan.

Novgorodilainen ratsuväki, törmätessään yhteen Kaakkois-Venäjän sotajoukkojen kanssa, saattoi töin tuskin pitää puoliansa niitä vastaan, varsinkin sen jälkeen kun siellä oli muodostettu jousimiehistä erityisiä ampujarykmenttejä, jotka nuolillaan saivat aikaan suurta tuhoa jäykkiin metallihaarniskoihin puettujen ratsumiesten riveissä. Ensi aikoina, jolloin novgorodilaisilla vielä oli kyllin urhoollisuutta taistellakseen viimeiseen mieheen, osasivat he siitä huolimatta suoriutua noista taisteluista voittajina. Mutta vähitellen aikojen kuluessa, kun suunnattomia rikkauksia oli tulvinut Novorodiin, he veltostuivat ja koettivat rahojen avulla selviytyä vihollisistaan. Sitä paitsi täytyi novgorodilaisten lisätäkseen ratsuväen lukumäärää suurien vaarojen uhatessa pestata ratsuväkeen sellaisia miehiä, jotka eivät olleet tottuneet hevosen selässä istumaan. Itsestään ymmärrettävä on, että sellaiselta ratsujoukolta puuttui kykyä ja kokemusta vastustaa hyvin järjestynyttä vihollista.

Ennenkun taistelu alotettiin, syntyi tavallisesti pienempiä kahakoita, joihin pääjoukot eivät vielä ottaneet osaa. Välistä päättyi tappelu siihen ja sotajoukot poistuivat. Mutta tavallista kuitenkin oli, että näitä ensi kahakoita seurasi varsinainen tappelu, jossa oteltiin mies miestä vastaan. Taistelijat pitelivät usein toisiaan käsistä kiinni. Ensiksi hyökkäsi vihollisen kimppuun jalkaväki, joka raivasi itselleen tietä vihollisten rivien välitse raskailla heittoaseillaan, teräväpäisillä nuijillaan ja tapparoillaan. Jalkaväen jäljessä tulivat ruhtinaat seurueineen ja ratsujoukkoineen. Nämä hyökkäsivät useita kertoja vihollisen rivejä vastaan kunnes saavuttivat kuormaston, johon yhdessä kaikellaisten sotatarpeiden kanssa olivat kaikki muonavarat sijoitettuina. Kuormaston „tovary" valloittaminen venäläisiltä lienee muuten ollut jotensakin helppoa, sillä he eivät osanneet rakentaa siitä itselleen vahvaa puolustusasemaa, jonka turvissa olisivat voineet ryhtyä taisteluun ja jonne he tappion uhatessa olisivat saattaneet vetäytyä vihollista pakoon. Ainoastaan etelävenäläi-

set ymmärsivät laittaa kuormastosta jonkunmoisen leirintapaisen varustuksen. Kronikkain kertomuksista ilmenee, että venäläisten päätarkoituksena oli kuormaston anastaminen ja jos kuormasto oli joutunut vihollisen valtaan, pidettiin taistelu ratkaistuna. Ei ollut lainkaan harvinaista, että liittolaisten päästessä voittajiksi syntyi heidän välillään riita saaliista. Sitä hyväkseen käyttäen pääsi vihollinen selviytymään tukalastakin asemasta verrattain vähillä tappioilla.

Kaupunkien valloittamiseen käytettiin paitsi nuolia erityisiä heittokoneita »póroki», joiden avulla lennätettiin kiviä piirityksenalaiseen paikkaan. Tällaiset koneet valmistettiin sodan alussa ja kuletettiin niitä kuormaston mukana erikoisen ammattimiehen valvonnanalaisina. Nuolisateen avulla tahtoivat piirittäjät estää piiritettyjä toimimasta ja piiritetyt puolestaan heittelivät kiviä piirittäjien varustuksiin, kaatoivat tulikuumaa vettä heidän päällensä ja ampuivat tuhkatiheään nuolia heidän joukkoonsa. Heittokoneillaan kokivat piirittäjät särkeä muuria, ja jos se heille onnistui, ryhtyivät he varsinaiseen ryntäykseen. Ryntäyksen helpoittamista varten kokosivat piirittäjät muurien ympärille suuria puu- ja olkikasoja, joita kutsuttiin »primet», sytyttääkseen piiritetyn kaupungin palamaan taikka rakentaakseen niistä siltoja, joita myöten piirittäjät sitten hyökkäsivät kaupungin muurille. Ensi aikoina valloitettiin kaupungit tavallisesti väkirynnäköllä. Mutta kun oli huomattu, että mieshukka sitä toimeenpantaessa nousi hyvin suureksi, niin ruvettiin yhä enemmän turvautumaan passiiviseen piiritykseen »obležanie», »stojanie», »ostoi», minkä tarkoituksena oli pakottaa kaupunki tai linnoitus nälän kautta antautumaan. Sitä varten sulkivat piirittäjät piiritettävän paikan joka puolelta, hävittivät sen ympäristön, estivät siltä muonavarojen kuletuksen ja vedensaannin. Tämän tehtyään jäivät piirittäjät odottamaan, milloin piiritetyt nälän ja hädän ahdistamina suostuivat antautumaan. Piiritetyt taas vuorostaan toivoivat, että vihollinen aikansa piiritettyään vihdoin kyllästyy ja solmii rauhan entisillä ehdoilla. Jos vihollisen oli onnistunut valloittaa kaupunki, tapahtuipa se sitten väkirynnäköllä tai passiivisen piirityksen kautta, joutui — etenkin vanhaan aikaan — kaupungin koko omaisuus vihollisen saaliiksi. Vaimot ja lapset vietiin vankeuteen, miehet tavallisesti tapettiin. Välttääkseen tällaista kohtaloa antautuivat piiritetyt usein vapaaehtoisesti, sovittuaan kuitenkin edeltä päin, että vihollinen säästäisi heidän henkeään ja omaisuuttaan. Korvaukseksi siitä annettiin vihollisille rahaa ja kalliita metalleja.

Jo vanhempana historiallisena aikana pidettiin kaupunkien ja linnoitusten rakentamista hyvin rasittavana tehtävänä. Kun saapui tieto, että oli lähdettävä kaupunkia rakentamaan, keskeytettiin kaikki muut toimet. Pääkaupungin, metropoolin, asukkaat olivat tuosta rasituksesta suurimmaksi osaksi vapautetut, mutta sen sijaan lepäsi mainittu velvollisuus kovin raskaana taakkana maalaisväestön hartioilla. Usein täytyi jostakin määrätystä Novgorodin vallan alaisuuteen kuuluvasta alueesta joka viidennen miehen lähteä kaupunkia rakentamaan ja joka neljännen tuli varata hänelle kaikki tarpeet rakennusajaksi. Pääkaupungin asukkaiden tehtävä rajottui siihen, että he valitsivat työnjohtajat. Samoin kuin pääkaupunkilaiset pyrki papistokin vapaaksi rakennustyö-velvollisuudesta. Tosin kyllä Novgorodin arkkipiispa määräsi aina silloin tällöin jonkun rahasumman käytettävinään olevista varoista muurien rakentamista varten, mutta yleensä pysytteli Novgorodin papisto loitolla koko rakennushommasta. Myöskin kaupungin rahastosta lienee ajottain apurahaa mainittuun tarkotukseen myönnetty, sillä Novgorodin tileissä on ollut merkittynä muuan menoerä rakennustöiden suorittamista varten. Ei novgorodilaisien muuten tarvinnut samassa määrässä huolehtia kaupunkinsa linnoittamisesta kuin esimerkiksi heidän läheisten naapuriensa pskovilaisten. Pskov oli alaltaan paljoa pienempi Novgorodia ja sitä ympäröivät vaaralliset viholliset. Mutta Pskovin asukkaat ottivatkin itse innokkaasti osaa kaupunkinsa kunnossapitoon, eivätkä jättäneet sitä yksistään maalaisväestön tehtäväksi. XV vuosisadalla ympäröi Pskovia kokonaista neljä muuria, kun niitä suuressa Novgorodissa oli vain kaksi. Luonnon muodostamat varustukset sen sijaan olivat erittäin hyvät ja niihin novgorodilaiset luottivatkin. Novgorodin laajoja alueita peittivät muinaisaikana suuret, läpipääsemättömät metsät, jotka tarjosivat asujamistolle taattuja turvapaikkoja vaaran hetkellä, samalla kun ne olivat omiansa ehkäsemään ja mitä suurimmassa määrässä hidastuttamaan vihollisen hyökkäyksiä. Lisäksi oli siihen aikaan Novgorodin alueella vielä paljon jokia ja järviä, joissa aina keväisin ja syksysin oli runsaasti vettä. Sulan veden aikana oli siis hyvin vaikea päästä Novgorodiin. Ratsuväki ei voinut sitä yrittääkään. Ja jos vihollinen joskus talvisaikaan, jolloin sekä ratsu- että jalkaväki pääsi kulkemaan, tahtoi tunteutua tuohon rikkaaseen valtakaupunkiin, osasivat novgorodilaiset turhanpäiväisten keskustelujen kautta pidättää vihollista, kunnes kevät saapui ja pakoitti vihollisjoukot peräytymään. Novgorodissa ei aina XIV vuosisadalle saakka ollutkaan muuta varustusta kuin yksi ainoa muuri »kremlj» »detinets» »kromny gorod», joka alkujaan

oli puusta tehty. Vuonna 1044 se poistettiin luultavasti Jaroslavin toimesta ja sen sijaan rakennettiin uusi kivestä. Ruhtinas Mstislaw sitä vielä laajennutti v. 1116. Mutta kun tämän muurin sisäpuolelle ei saanut rakentaa asuinhuoneita, eikä niin muodoin sen rajottamalla alueella ketään asunut, vaan ainoasti ympäriinsä sen ulkopuolella, niin täytyi keksiä keinoja asukkaiden suojelemiseksi vaaran hetkellä. Sitä varten ympäröitiin vihollisen lähestyessä koko kaupunki väliaikaisilla puumuureilla »ostrog», mitkä sitten taas poistettiin, kun vaara oli ohitse. Vasta XIV vuosisadalla, jolloin Moskovan ja Tverin valta alkoi paisua, rupesivat novgorodilaisetkin tarkemmin ajattelemaan kaupunkinsa linnoittamista. Mainitun vuosisadan alussa rakennuttivat he uuden kivimuurin entisen lisäksi. Tätä muuria he sitten laajensivat vuosien 1331 ja 1335 välillä ja melkein samoihin aikoihin laitattivat kaupunkiin uuden, tarkoitustaan paremmin vastaavan vallin ja kaivatuttivat laajan vallihaudan. Noita varustuksia aikojen kuluessa monta kertaa korjailtiin, mutta mitään uutta ei tullut lisään entisiin muureihin, vaan pysyivät ne sellaisinaan Novgorodin kukistumiseen saakka.

XV ja XVI vuosisadalla tapahtui suuria muutoksia Venäjän valtio- ja kulttuurielämässä ja ne vaikuttivat osaltaan myös sotalaitoksen kehitykseen. Ampuma-aseita ruvettiin yhä enemmän käytäntöön ottamaan ja seurauksena siitä oli, että entinen sotajärjestö joutui ennenpitkään toisarvoiseen asemaan. Kaupunkeja piiritettäessä ja puolustettaessa esiintyi entisten koneiden rinnalla jo tykkejäkin. Vähää ennen suuren Novgorodin kukistumista oli sen muureilla viisi tykkiä. Tykkien ja ruudin valmistuksen suoritti pääkaupungin väestö. Mainitaan esim. Pskovissa jokaisella kaupungin osalla olleen oma ruutivarastonsakin, mikä sijaitsi aina jonkun kirkon läheisyydessä. Huomattava kuitenkin on, että, vaikka tykkejä hankittiinkin, ei osattu niitä alussa oikein käyttää. Sattui välistä, että ammuttaessa tykki viottui tai ponnahti rikki. Ja avoimella kentällä niitä ei kyetty lainkaan käsittelemään. Sentähden novgorodilaiset puolustivat itsenäisyytensä viime tähteitä ratsu- ja jalkaväellään eikä suinkaan tykistöllä. Eivätkä heidän voittajansa moskovalaisetkaan Novgorodia valloittaessaan ampuma-aseita käyttäneet, vaan turvautuivat entiseen tapaansa jousimiehiin. Vasta vähä myöhemmin, kun Novgorod laajoine alueinensa sekä Pskov olivat tulleet liitetyiksi Moskovan suuriruhtinaskuntaan, tulivat ampuma-aseet yleiseen käytäntöön. Sotajoukon tärkeimpänä osana olivat siitä lähtien pyssymiehet »piščalniki» ja tykistö »narjad». Pyssymiehet muodostivat oman erityisen osastonsa, johon esim. Pskovissa kuului tuhat miestä. Tällainen osasto jakaantui vielä

alaosastoihin, sotnioihin, joiden johtajana oli sotnik eli sadan miehen päällikkö. Entiset rykmentit joutuivat varjoon uusien rinnalla ja niitä kutsuttiin yhteisellä nimellä »posoha». Harvoin ne enää saivat ottaa osaa varsinaiseen taisteluun, vaan niiden velvollisuutena oli hinata laivoja, rakentaa siltoja, pitää huolta tykistöstä, hankkia piiritystarpeita y. m. Kun sotajoukon järjestys näin oli muuttunut, tuli luonnollisesti sotapalvelus-velvollisuuskin asujamiston kesken jakautumaan toisella tavalla kuin ennen. Kaupunkilaiset palvelivat tästä lähtien aina pyssymiehinä, jota vastoin maalaisväestö toimitti kaikki »posohalle» määrätyt tehtävät. Maalaiset olivat jotenkin tyytyväiset tällaiseen muutokseen, sillä se ei vaatinut heiltä kovin suuria uhrauksia, kun ratsupalveluskin suoritettiin entisten perusteiden mukaan. Uutta oli vain se, että ratsumiehen piti nyt lähtiessään sotaan ottaa vielä kärrytkin mukaansa tykistöä varten, joka useimmiten jätettiin »posohan» huostaan. Vapaaehtoisesti sotapalvelukseen tarjoutuvilla »ohotčije ljudi» ei ollut myöskään syytä nurinaan. Ennen he olivat menneet sotaväkeen saaliin toivossa, mutta tänä aikakautena he rupesivat saamaan määrätyn maksun vaivoistaan. Maksun suorittivat heille sellaiset henkilöt, jotka tahtoivat päästä vapaaksi sotapalveluksesta. Maksu oli hyvin erilainen riippuen suuressa määrin olosuhteista ja varsinkin sotatoimien laadusta. Tavallisesti sai vapaaehtoinen ratsumies kolmesta viiteen ruplaan kuukaudelta ja vapaaehtoinen jalkamies noin pari ruplaa kuukautta kohti.

Tuskin oli Moskovan suuriruhtinas yhdistänyt Venäjän muut ruhtinaskunnat valtikkansa alle, ennenkuin hän alkoi hautoa mielessään uusia valloitusretkiä. Siitä syystä syntyi jo heti seuraavalla eli XVI vuosisadalla pitkällisiä ja vaikeita sotia, jotka pakottivat hyvin tuntuvassa määrässä lisäämään sotavoimien lukumäärää, mikä taas useinkin vaati suuria uhrauksia asujamiston puolelta. Niinpä täytyi asukkaiden monin paikoin luopua ennen nauttimistaan etuoikeuksista, eikä suotu armoa papistollekaan, vaan velvoitettiin se yhdessä muiden kansalaisten kanssa suorittamaan kaikki sodan tuottamat rasitukset. Luonnollisesti uudistukset sotalaitoksen alalla herättivät alkuaikoina tyytymättömyyttä Moskovan hallitusta vastaan. Valitettiin että suuriruhtinas koettassaan valloittaa vieraita maita menetti kovin paljo väkeä ja siten teki omat alueensa autioiksi sekä perin köyhiksi. Mutta Moskovan hallitsijaa piti kuitenkin kaikkien muiden totella ja hänen johdollaan avautui venäläisille uusia, ennen tuntemattomia näköaloja.

Kirjallisuutta.

E. Nervander, Keisari Aleksanteri I:sen matkat Suomessa. Vanhempien ja uudempien lähteiden sekä muistotietojen mukaan. Runsaasti kuvitettu. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava. 1906. Sivuja 313.

Mielihyvällä on yleensä tervehditty tämän hra Nervanderin kirjan ilmestymistä. Ja syyllä. Aine on siinä meille suomalaisille perin miellyttävä, esitys puettu hauskaan muotoon, ja aineen käsittely on useimmissa kohdissaan viety läpi tyydyttävällä perinpohjaisuudella, laajojen aineskokoelmien perustalla.

Tämän viimeksi mainitun seikan lukija, joka teosta katselee tutkimuksen kannalta, heti havaitsee mielihyväkseen. Jo nimilehti viittaa siihen, että teosta varten on yritetty koota kaikki saatavissa oleva ainehisto ja siten luoda perusta, jonka pohjalla tekijä ei ainoastaan ole voinut arvostella tähän astisten esitysten luotettavaisuutta, karsia pois keisari Aleksanterin Suomen-matkoihin liittynyttä paljoa mielikuvituksen tuotetta, vaan myöskin tehdä tietoa niistä täydellisemmäksi, lisätyksi. Myöskin se on hänen teoksellaan etuna muihin aikaisempiin esityksiin verraten, että hän on ottanut yhdessä jaksossa kertoakseen keisarin kaikki matkat Suomessa, joka tietysti on lisää edistänyt annetun kuvan tulemista selväpiirteiseksi.

Tekijän ansioksi on empimättä tunnustettava, että aivan helppoa tämä perustava työ ei suinkaan ole ollut. Aineesta julkaistu kirjallisuus on tosin kyllä pian käyty läpi; mutta mitä lisää on ainehistoa voitu esityksen rikastuttamiseksi koota, sen on täytynyt tapahtua laajojen matkojen, runsaan kirjeenvaihdon sekä osittain myöskin paikallisten arkistotutkimusten kautta: nähtävästi on tekijä itse kulkenut toistamiseen keisari Aleksanterin käymät paikat, ottanut selvää keisarin kohtaamista huomattavimmista henkilöistä, etsinyt heidän jälkeläisiltään kautta maan vielä saatavia perhekertomuksia ja näkyviä matkamuistoja. Mieluista on lukijan nähdä, kuinka hra Nervanderin ahkera työ ja huolellinen tutkimus on tässä kaikessa jälleen päässyt käytäntöön seurattavaksi esimerkiksi monelle muulle nuoremmalle. Siten hän on saanut ja kirjaansa sijoittanut varaston tietoja, jotka matkakertomuksen selventämisen lisäksi palvelevat runsaassa määrin toistakin tarkoitusta: antanut kultuurikuvan senaikuisesta Suomesta, kansan ja sivistyneitten elämästä ja tavoista, vaikka tosin juhla-asun verhoamina, kultuurikuvan jota ei meillä tietääkseni vielä ole ollut tältä ajalta. Se lisää kirjalle ansiokkuutta, samoinkuin sekin seikka, että tekijä on yleisten historiallisten tapahtumain — tai sanon paremmin poliitisen silloisen elämän — esittämisellä pyrkinyt kautta käsittelynsä luomaan keisarin matkoille taustaa, jonka tunteminen kyllä onkin ehto niiden oikealle käsittämiselle.

Sallittakoon minun kuitenkin, kirjan monet ansiot tunnustaessani, huomauttaa siinä eräistä kohdista, joiden suhteen olisin suonut lukijan saavan enempää ja täydellisempää, kuin nyt on laita. Jos puutteellisuuksia kirjassa löytyy, voi sanoa niiden yleensä sisältyvän juuri mainitun taustan kokoonpanoon. Jo teoksen alkulauseesta voi tarkkaava lukija huomata kohdan, jossa m. m. hän aavistaa vajavaisuutta löytyvän. Siellä tekijä luettelee käyttämänsä kirjallisuuden. On luonnollista, että kun Aleksanteri I:stä jotain kirjoittaa, ei voi kokonaan jättää huomioon ottamatta sitä kirjallisuutta, joka hänestä on ilmestynyt venäjänkielisenä. Sitä ei tekijäkään ole tehnyt; hän mainitsee käyttäneensä kenraali Schilderin laajaa teosta, joka Aleksanteri I:een nähden on uusin ja paras. Mutta siihen yksinään ei olisi mielestäni ollut syytä rajoittua, sitä enemmän ei, kun löytyy eräitä muitakin julkaisuja, joista tekijä olisi saanut yhä lisää aineksia käsittelemänsä kysymyksen suoranaiseksi hyödyksi. Mainitsen niistä esim. keisarillisen hovin laajat painetut päiväkirjat (Камеръ-фурьерскій журналъ), jokapäiväiset tiedonannot keisarin ulkonaisesta toiminnasta, ynnä kertomukset keisarin matkoista Venäjällä. Niistä, ja muistaakseni myöskin jo Schilderin teoksesta, olisi voitu lisää saada esitys siitä, mikä merkitys matkustamisella yleensä on ollut keisari Aleksanterin elämään, kuinka hän on suurensuuren osan elämästään viettänyt matkavaunuissa tai reessä, kulkenut pitkin valtakuntaansa ja Europaa, mitkä syyt ovat hänet vieneet tähän elämäntapaan, kuinka hän tavallisesti on matkustanut ja kuinka kansalleen esiintynyt matkojensa aikana. Jotain on kyllä tekijäkin tältä alalta esittänyt, mutta ei niin tyydyttävästi, kuin minä puolestani olisin suonut. Kun keisari matkoillaan enemmän kuin muuten esiintyy tavallisena ihmisenä, olisi lisäksi ollut suotavaa saada runsaammin, kuin tästä kirjasta voi lukea, hänestä yleistä persoonallista kuvausta, hänen luonteestaan, elintavoistaan j. n. e.

Mutta matkoillaankin keisari ennen kaikkia on toki hallitsija: enimmäkseen Aleksanteri I on ne tehnyt hallitustarkoituksissa, ja hallitsijana ihmiset häntä ovat niiden aikana kohdanneet ja kohdelleet. Sentähden tulee myöskin esitys Aleksanteri I:n ja Suomen kansan välisistä poliitisista suhteista tämän keisarin Suomen-matkojen kertojalle varsin tärkeäksi velvollisuudeksi. Kuten jo olen huomauttanut, hra Nervander on kyllä tajunnut tehtävänsä tämän puolen merkityksen varsin hyvin; mutta sittenkin täytyy sanoa, että sitä täyttämään pyrkiessään hän on onnistunut ehkä kaikkein heikoimmin. Ei se muuten ole kummaa. Yhdeltä puolen asiaa koskeva kirjallisuus on liian runsas helposti hallittavaksi, ja toiselta sitä puuttuu lähes kokonaan, joten tekijällä olisi, puutteita poistaakseen, ollut suoritettavina arkistotutkimuksia kysymysten selvittämiseksi, jotka jo ne yksinään antaisivat ainetta eri julkaisuihin. Suomen kysymys Porvoon valtiopäivien aikana sekä sitä ennen on muodostanut osan europalaisesta suurpolitiikasta, ja Suomen historia viime vuosisadan toisen vuosikymmenen loppupuolella on miltei vielä tutkimatta. Tekijän teoksessaan osottama heikkous valtiollisen esityksen

alalla onkin sentähden hyvin ymmärrettävää, samoinkuin sekin, että muutamiin kohtiin on häneltä milloin jäänyt vajanaisuuksia, milloin pujahtanut erehdyksiä. Edellisiin voinen lukea sen, ettei hän mitään mainitse Aleksanteri I:n aikeista vuonna 1808 tulla Suomeen, vaikka hän kyllä puhuu laajalti Suomalaisen lähetystön Pietarin-matkasta saman vuoden lopulla; nämä aikeet — joiden historia on pitkä, ja joista ehkä myöhemmin saan toisen tilaisuuden esittää tarkempaa — ne nim. ovat käsittääkseni jossain määrin yhtäläisesti olleet valmistelua Aleksanterin matkoille Suomeen seuraavana vuonna, kuin mainitun lähetystönkin ilmestyminen Pietariin. Edelleen esiintyy sekä puutteellisuutta että erehdyksiäkin — jälleen vain esimerkin mainitakseni — tekijän kertomuksessa Aleksanterin käynnistä Helsingissä maaliskuun 30 päivänä 1809, jonka yhteydessä hän vain sivumennen mainitsee eversti Lagerbringin tulosta Tukholmasta keisarin luo ja sanoo, että kuningas Kustaa IV Adolf olisi muka edellisenä päivänä syösty siellä valtaistuimelta. Jos tekijä olisi tuntenut tarkemmin — luultavasti saanen käyttää näitä sanoja — mitä asiaa Lagerbringillä oli keisarille ja mitä sanomia, Lagerbringin tuomille aivan päinvastaisia, keisari juuri par'aikaan odotti Ruotsista päin, nim. suuren kolmiosaisen armeijansa hyökkäyksen onnistumista Ruotsiin ja rauhan saavutusta tämän maan kanssa, niin hän olisi voinut antaa lukijoilleen vieläkin syvällisemmän käsityksen Aleksanterin silloisesta matkasta Suomeen, sen tavattoman laajakantaisesta merkityksestä, sekä sen nojalla selittää keisarin käytöksessä yhtä ja toista. Ja aivan väärä on hänen ilmoituksensa Kustaa IV Adolfin valtaistuimelta sysäämisen päivämäärästä. Tekijä nähtävästi ei tarkoita vallankumousta, joka — kuten tunnettua — tapahtui maaliskuun 13 päivänä, vaan kuninkaan omaa kruunusta luopumista, luopumuskirjeen allekirjoittamisen päivää. Se on tapahtunut paljoa myöhemmin, toukokuun 2 päivänä. Kirje itse on kyllä päivätty tekijän mainitsemalla maaliskuun 29 päivällä, mutta siinä onkin käytetty antedaterausta.

Pisimmän matkansa keisari Aleksanteri teki Suomeen v. 1819, ja sen esittäminen on tekijältä vienyt tilaa runsaan puolen hänen kirjastaan. Perin huvittavaa on lukea sitä. Alussa siinäkin on lyhyt esitys syistä, jotka saivat keisarin ja Suomen asiain silloisen esittelijän Rehbinderin pitämään matkaa tarpeellisena. Rehbinderin tosin vielä julkaisemattomasta kirjeenvaihdosta olisi tekijä löytänyt paljon lisää tätä matkaa koskevia tärkeitä aineksia, varsinkin sen valmisteluihin nähden. En ryhdy minäkään niihin lähemmin, koska toivoa on saada pian niistä tärkeimmät muussa yhteydessä julkisuuteen.

U. L. Lehtonen.

*

Lännetär. Uusi jakso I. Julkaissut Varsinaissuomalainen osakunta. Helsingissä 1908. 8:o. X + 242 + (2) s. Kuvitettu. Hinta 2: 25 mk.

Historiallisessa Aikakauskirjassa ilmoitettiin viime vuonna (1907, s. 172) Satakuntalaisen osakunnan julkaisema albumi *Satakunta. Kotiseutututkimuksia. I.* Nyt on jo toinen samanlaatuinen julkaisu ilmoitettavanamme. Varsinaissuomalainen osakunta on kiiruhtanut seuraamaan veljesosakuntansa esimerkkiä. Vanha, jakamaton Länsisuomalainen osakunta julkaisi aikoinaan *Lännetär*-nimistä albumisarjaa ja sarjaa *Länsi-Suomi*, johon painettiin laajempia tutkimuksia, joista monet koskettivat kotiseudun tutkimista. Uusi *Lännetär* yhdistää molempien julkaisusarjojen pyrinnöt, suuntautuen samalla varsinaisesti kotiseutututkimukseen, jota käsittelevät kirjoitukset täyttävät huomattavasti laajemman osan edessämme olevasta niteestä. Varsinainen *albumi*-osa sanan vanhassa merkityksessä ei sekään ole mielenkiintoa vailla; onhan siinä onnistuneilla kuvilla varustettu esitys *Varsinaissuomen ja sen kaupunkien sineteistä ja vaakunista* ja tri *Axel O. Heikel'in* kirjoitus *Vaikutuksia viimekeväisestä käynnistäni Tukholmassa*, jossa tekijä kertoo huomioitaan Skansenista ja Nordiska Museet'ista jälkimäisen vihkimisjuhlallisuuksien yhteydessä.

Mutta ennenkaikkea kiintyy huomiomme kuitenkin *Lännettären* jälkipuoliskoon, kotiseutututkimusten osaan. Näitten joukosta on ennen muita mainittava maist. *J. Rinteen* laaja esitys *P. Olavin luostari ja rauniot Kaskenkadun ja Ison Hämeenkadun yhtymän tienoilla Turussa* (28 kuvaa). Tässä tekijä on, perustuen osaksi kirjallisuudessa tavattaviin tietoihin P. Olavin luostarin paikasta Turussa, mutta pääasiallisesti eri aikoina löydettyihin raunioihin Kaskenkadun seutuvilla osoittanut, että nyttemmin voimme pitää varmana, että luostarin paikka vihdoinkin on saatu määrätyksi. Mitä vaikeuksia tässä on ollut voitettavina käy ilmi siitä, että mitään erikoisia tieteellisiä kaivaustöitä ei ole voitu suorittaa paikalla, se kun on asuttua kaupunkialuetta; ainoastaan kun vanhoja rakennuksia on purettu uutisrakennuksia varten ja perustuksia kaivettaessa on löydetty raunioita, ovat tiedemiehet päässeet tutkimuksia tekemään. Näin ollen on tutkimustyö vain hitaasti voinut edistyä eikä ole ollut mahdollista tyystin tutkia koko seutua.

Muinaistiedettä käsittelee maist. *A. M. Tallgren* kirjoituksessaan *Varsinais-Suomesta niihin aikoihin, kuin Kreikassa muodostuivat Homeron laulut* (19 kuvaa). Tekijä kertoo pirteällä tavallaan pronssikautisista löydöistä Varsinais-Suomessa ja esittää millä tavoin on ollut mahdollista määrätä tällaisten löytöjen ikä. Tällöin tekijä kuitenkin, puhuessaan löydöistä Kreikassa nähtävästi epähuomiosta on asettanut sanansa niin, että saattaa syntyä väärinkäsitys; Atheenain Akropoliilta „persialaissorasta“ löydettyjen esineiden ikää *ei* määrätä samanaikuisten ja näiden kanssa löydettyjen egyptiläisten esineiden mukaan, vaan se seikka, että ovat löydetyt „persialaissorasta“, jo sinänsä ilmoittaa niiden alimman ikärajan. Samassa kirjoituksessa tekijä esittää huomioitaan Varsinais-Suomen asutusta aloista ajalla 1500- 500 e. Kr. — Yliopp. *Kyösti Kaukovalta* esittää *Katkelman Paattisten historiaa* (3 kuvaa) alkaen esihistoriallisista ajoista, etupäässä kohdistuen siihen mitä kansa itse tietää kertoa pitäjän vanhemmasta historiasta, linnoista y. m. ja mitä muinaisjäännöksiä voi paikkakunnalla huomata.

Maist. *Kustavi Kaila* kirjoittaa *Hiukan pääelinkeinoistamme Turun tienoilla 1500-luvun puolivälissä* esittäen esimerkkejä maanviljelyksen ja karjanhoidon tilasta ja tuottavaisuudesta Kustaa Vaasan tiluksilla Turun seuduilla ja verraten niitä saman aikuisiin tuloksiin Ruotsissa. Nimimerkki *J. R. A*[spelin] on antanut julkaisuun luettelon *Entisaikaisia taiteenharjoittajia Turussa*, sekä ilmoitukset mistä tätä nykyä on saatavissa tietoja näistä. — Tri *Heikki Ojansuu* on. kirjoittanut *Vähäsen Suomi- ja suomalaisnimestä*, prof. *Joos. J. Mikkola Muutama sana Kaland- ja Kalais-nimistä.*

Kirjallisuushistoriaa edustaa prof. *Arthur Hjelt'in* kirjoitus *Kuinka paljon on Agricola Vanhaa Testamenttiä suomentanut tai suomeksi toimittanut?* Tässä prof. Hjelt on tullut useimmille arvattavasti odottamattomaan tulokseen, nimittäin siihen että Agricolan teoksissa on tavattavissa suomenkielellä enemmän kuin puolet Vanhasta Testamentistä, tosin osaksi verrattain lyhyeitä otteita eikä yhdenjaksoista tekstiä. Onko toiveita saada kerran nähdä julkaistuna kokoelmaksi yhdistettynä kaikki se, mitä Agricola on suomeksi toimittanut Raamatusta?

Kun vielä mainitsemme maist. *Kaarle Soikkelin* uskonnonhistoriallisen tutkielman *Perkun — Tor — Ukko* (2 kuvaa), jossa tekijä tulee siihen, että muinaissuomalaisten Ukko enemmän lähenee luonteeltaan ja olennoltaan Toria kuin slaavilaisten Perkunia, olemme esittäneet julkaisun historialliset kirjoitukset.

Julkaisu tuottaa kaikkea kunniaa Varsinaissuomalaiselle osakunnalle ja ansaitsee leviämistä etenkin kotiseutututkimusta harrastavien piirissä. Toivomme että Varsinaissuomalainen osakunta voisi samalla innolla, kuin mikä siinä tätä nykyä vallitsee, edelleen jatkaa työtään kotiseutututkimuksen hyväksi. Ja olkoot nämä uusimmat julkaisut *Satakunta* ja *Lännetär* muillekin osakunnille kehottimena työhön kotiseututkimuksen alalla; se on ala, jossa työtä on riittämään asti.

L. T—r.

*

The Historians' history of the world (Historioitsijain maailmanhistoria) Lontoon Times'in toimesta ja kustannuksella julaissut tohtori H. Smith Williams.

Hist. Aikakauskirjan viime numerossa tehtiin selkoa uudesta, huomattavasta tanskalaisesta maailman historiasta. Tällä kertaa pyydämme saada lukijoillemme lyhyesti esittää samantapaisen, mutta paljo laajaperäisemmän ja suurisuuntaisemman englantilaisen historiateoksen. Englantilaisen, s. t. s. Englannissa julaistun ja englanninkielisen, mutta osaksi useiden maiden eri oppineiden kirjottaman, joten teos tavallaan muodostuu suureksi historialliseksi kansainväliseksi ensyklopediaksi, mikä käsittelee ihmiskunnan kehitystä aina syksyyn v. 1907 asti, eli „seitsemänkymmenen vuosisadan“ kuluessa. Tämän pitkän kehitysjakson tarjoama materiali täyttää 24 laajaa nidosta, yhteensä n. 17,000 si-

vua, ja kuvia on jonkun verran yli 3,000, niistä 236 koko sivun kuvaa. Kustannukset ilmotetaan kaikkiaan nousseen yli 70,000 punnan, siis n. 1,750,000 Smk.

Erikoisessa 200 sivun laajuisessa näytejulkaisussa selitetään m. m. teoksen historiallista metodia, ja huomautetaan, että se on samalla kriitillinen ja vertaileva, filosofinen ja teorettinen. Ylimalkaan kiinnitetään individualisiin tosiasioihin paljo huomiota. Tahdomme siterata seuraavan kohdan:

„Jotkut teoristit väittävät, että suuret miehet ovat enimmäkseen aikansa tuote; olkoon, mutta tuskinpa voi tulla kysymykseenkään, että suuren miehen teot eivät vaikuttaisi puolestaan hänen aikaansa ja antaisi sille luonnetta, jonka avulla historioitsija voi sitä tulkita. Ajateltakoon, mitä olisi Kreikan historia sinä aikana, jota me nyt kutsumme sen kunniakkaimmaksi, jos parinkymmenen miehen nimet ja teot olisivat olemattomia. — — —."

Luonnollisestihan ensyklopedisen teoksen suurin merkitys on suurelle yleisölle, mutta referenssiteoksena on sellaisella tutkijallekin pysyvä arvonsa. Tässä tapauksessa vallankin pari seikkaa on omiaan sitä lisäämään. Ensiksikin tekijäluettelo. Täytyy epäilemättä tuntea luottamusta teokseen, jonka toimittajia ovat sellaiset tiedemiehet kuin Wilamowitz-Möllendorff ja Adolf Erman resp. Kreikan ja Egyptin historiaa varten, Henry Pelham, David Müller, Adolf Harnack, A. Vambéry, Theodor Nöldecke, H. J. Mackinder, y. m. europpalaiset kuuluisuudet. Ja toiseksi teoksen oivallinen registeri tekee sen käyttämisen erinomaisen helpoksi, sillä se on sekä asianmukainen että paikallinen ja henkilökohtaisesti järjestetty.

Mitä tulee kuviin, ovat ne enimmäkseen erittäin teosta varten valitut, ja sanotaan sitä varten piirustajia ja taiteilijoita vuosikausia piirustaneen ja jäljentäneen esineitä British Museumissa ja muissa Lontoon museoissa. Mainioihin skandinavisten teosten kuviin tottuneiden on kuitenkin mahdoton yhtyä niihin ylen ylistäviin lausuntoihin, mitä arvostelijat ovat kuvituksesta antaneet, ja typografinen ulkoasu, paperi ja painokin voisivat olla hauskempia, kuten ylimalkaan on kaikissa muissa englantilaisissa teoksissa.

The Historians' History on saanut osakseen mitä kiittävimpiä arvosteluja eri asiantuntijain puolelta ammattijulkaisuissa. Harvinaisella yksimielisyydellä ovat myöskin suuret päivälehdet, radikalit ja klerikalit, konservativit ja liberalit teosta ylistäneet, ja senhän pitäisi olla takeena sen puolueettomuudesta ja onnistuneesta arkojen kysymysten käsittelystä, vallankin kun muistaa, että se käsittelee ihan nykyajankin kysymyksiä. Epäilemättä ansaitsee se siis mitä laajinta levenemistä, ja hintakin, riippuen uudellaisesta kustannusmetodista, josta pienessä lentolehtisessä on erikoisesti selkoa tehty, on saatu pysymään ainakin kolme kertaa halvempana kuin muissa tämän tapaisissa halvimmissakaan teoksissa. — Suomessa tulisi ainakin Yliopiston kirjaston hankkia teos varastoonsa.

Luonnollisesti omistetaan kirjassa enemmän huomiota tapahtumille aina kuta kauvemmaksi historian kulussa on ehditty, riippuen inhimillisen elämän yhä haarautuvasta ja uusia aloja valtaavasta pyrkimyksestä. Niinpä tässä maailman historiassa keskiaikaan nähden keskimäärin sisältyy 160 vuotta nidokseen, renessanssin ja reformatsionin vuosisadalla vaatii jo 44 vuotta oman nidoksensa, seuraavalla vuosisadalla 36 v.; samoin 1700-luku, kun taas 1800-luvulla kunkin nidoksen keskimääräinen käsitelty aikajakso on vain 26 v. Tämä seikka on itsessään aivan luonnollinen, ja myös on tunnustuksella mainittava, että kullekin maalle on annettu suhteellinen osansa, ja että Englannin historia ei ole liiaksi domineraava. Siltä kuitenkin pohjoismaalaisena tuntuu, kuin näille maille osotettu huomio olisi liika pieni. Niinpä ei tekijäin joukossa ole ainoatakaan skandinavia (lähdekirjallisuudessa niitä on luonnollisesti koko joukko), ja vallankin Suomeen nähden olisi yhtä ja toista toivomisen varaa. Katsokaammepa!

Suomesta puhutaan yhteensä enintäin n. 4 sivun suuruisella alalla. Yleisarvostelu suomalaisista (XVII, 85 ja seur.) on hyvin suopea. — Tiedot rajottuvat pääasiassa I ristiretken mainitsemiseen, Agrikolaan, Kustaa Vaasan sisällisen hallituksen merkitykseen maallemme (Erik Fleming mainitaan) ja hänen sotiinsa Venäjän kanssa, Uudenkaupungin rauhaan, Pikkuvihan esittämiseen ja 1808 vuoden sotaan. Viimemainittu mainitaan erehdyksestä päällekirjoituksessa ja indeksissä olleen 1807, mutta itse esityksessä ei tätä virhettä ole. Teokseen on myös otettu in extenso eräs Buxhœwdenin julistus. Oravaisten tappelu („Ormais") ja „Lokalar"in taistelu ($^{18}/_{9}08$) mainitaan ratkaisseen maan kohtalon, ja ohimennen mainitaan, että venäläinen sotajoukko sodan alussa heti vallotti Gotlannin, Viaporin ja Turun „saaret." Muutamia muitakin virheitä on. Esim. puhutaan ratkaisevasta meritaistelusta Ålandin eli „Hankülin" luona v. 1714. — Uudemmasta historiastamme on mainittu helmikuun julistuskirja ja sen merkitys, Bobrikowin surma ja marraskuun manifesti. — Kaupungeissamme sanotaan ruotsalaisen elementin olevan vallalla, sekotettuna saksalaisilla ja venäläisillä aineksilla. — Tässä kaikki Suomeen kohdistuvat tiedot, jotka ovat poimitut Ruotsin ja Venäjän historiaa käsittelevistä nidoksista.

Ne kohdat, mihin tämän kirjoittaja on lisäksi tullut erikoisesti tutustuneeksi, lienevät kirjan heikoimmat, eikä teosta mitenkään ole sen mukaan arvosteltava. Tarkotan historiantakaisia aikoja. Skandinavian historiassa on niille uhrattu 4 $^{1}/_{2}$ sivua 516:sta, nekin hyvin ylimalkaiset, ja itse Englanninkaan historiassa on niihin tuskin kajottukaan vaikka tällä alalla kyllä olisi avustusta voinut saada eteviltä englantilaisilta asiantuntijoilta. Kun kirjassa ylimalkaan tuntuu koetetun tehdä vertailuja eri maiden olojen välillä, olisi ollut tässä hyvinkin kiitollinen ala vertailemaan Europan maiden oloja samoihin aikoihin „muinaisen Orientin" maihin. Näiden maiden historia on näet hyvin valaisevasti esitetty. Vaikkakaan emme ole tutustuneet Egyptin historiaa käsittelevään 1 osaan, takaa tekijän, A. Ermanin nimi, että sisältö on täyskelpoisinta,

sillä pidetäänhän hänen saksankielistä teostaan Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum paraimpain joukossa olevana, mitä yleensä tältä alalta on julaistu. Selvästi ovat kirjotetut I ja II osassa esitykset Assyriasta, Hetiteistä, Skyttalaisista, Kimmereistä y. m., ja tekijät Joseph Halévy ja William Hamilton ollevat takuuna siitä, että saamme lukea näissä esityksissä tieteen uusimman kannan.

A. M. T.

*

Tigerstedt, E. S. *Biografiska anteckningar om Savolax-brigadens män 1808—09.* Helsingissä 1908. 8:o, (8), 230 s.

Tekijä on nähtävästi ottanut kuvatakseen „Savon prikaatia“ sellaisena kuin se kokoonpanoltaan oli Suomen sodan syttyessä. Sillä sodan aikana kantoi Sandelsinkin osasto (5:s prikaati) tätä nimeä, eikä tekijä myöskään ole rajoittunut antamaan elämäkerrallisia tietoja yksinomaan niistä miehistä, jotka taistelivat Cronstedtin osaston (4:nnen prikaatin) riveissä. Seurauksena tästä menettelytavasta on toisinaan esiintyvä epäjohdonmukaisuus; kuvattavia henkilöitä on valittu kumpaisestakin mainitsemastamme osastosta, huolimatta siitä, että he taistelivat sotatantereen eri äärillä, toisistaan kokonaan erillään.

Seuraavat joukot ovat esilläolevassa teoksessa käsittelyn alaisina: Savon jalkaväkirykmentti, Savon jääkärirykmentti, Karjalan jääkärikunta, Karjalan rakuunarykmentti, prikaatin pestattu tykistökomppania sekä jalka- ja rakuunavaraväki. Matrikkelissa mainitaan 326 sotaan osanottanutta, joista 187 upseeria ja ylempää sivilivirkamiestä sekä 139 alaupseeria ja alempaa virkamiestä. Edellämainituista on tekijän onnistunut saada varsin täyteläisiä elämäkertoja, joihin useasti liittyy onnistuneita muotokuvia; jälkimainituista ovat tiedot usein sangen vaillinaiset.

Tekijän antamat elämäkerralliset tiedot vaativat valitettavasti liiankin monta oikaisua ja täydennystä. Toisessa paikassa olen laajemmin esittävä teosta selaillessani huomaamani virheet; tässä tyydyn ainoastaan lyhyesti huomauttamaan muutamista sellaisista *).

Brunow, Paul (n:o 170). Papintodistuksen mukaan on hänen syntymäpaikkansa R a n t a s a l m i. — Vapaaehtoinen $^{8}/_{9}$ 1792. Kersantti (vakin. palkattuna ja arvoltaan vääpeli) $^{25}/_{6}$ 1796.

Calonius, Henrik Johan (n:o 310). Synfyi $^{14}/_{12}$ 1768. Siirrettiin Savon jalkaväen henkikomppaniaan $^{17}/_{6}$ 1788. Korpraali rakuunoissa (palkatonna) $^{1}/_{5}$ 1789. Sai piiskurin palkan $^{18}/_{12}$ 1799.

---

*) Esittämäni tiedot perustuvat *yksinomaan* alkuperäisiin lähteisiin: omakätisiin ansioluetteloihin ja papintodistuksiin.

Christiernin, Adolf Ludvig (n:o 153). Syntyi Husby-Sjutolftin pitäjässä. Furiiri Svean henkikaartissa $^{17}/_{2}$ 1778. Vänrikki Jämtlannin rykmentissä $^{10}/_{4}$ 1783. Varakorprali Henkidrabanteissa $^{17}/_{3}$ 1791. Everstluutnantti Karjalan rakuunoissa (majurin palkalla) $^{18}/_{5}$ 1795.

Fabritius, Ernst Wilhelm (n:o 30). Kersantti $^{21}/_{9}$ 1770.

Grotenfelt, Carl Herman (n:o 6). Yleni 1776 kersantiksi „vid berörde Escadron och öfre Safvolax Compag." (siis *ei* Savon jalkaväkirykmentissä).

Harlin, Carl (n:o 311). Tarjokas Karjalan rakuunoissa $^{5}/_{1}$ 1798. Furiiri numeropalkalla $^{2}/_{7}$ 1798. Kersantti (vakin. palkattuna ja vääpelin arvoisena) $^{8}/_{8}$ 1803. Vääpeli vakin. palkalla Ala-Savon komppaniassa $^{29}/_{9}$ 1803.

Hofström, Johan Magnus (n:o 171). Vääpeli vakin. palkalla $^{14}/_{4}$ 1790.

v. Nandelstadh, Georg Fredrik (n:o 166). Synt. Juvan pitäjässä. Korprali ylim. palkalla Karjalan rakuunoissa $^{28}/_{8}$ 1796. Kadetti Haapaniemellä $^{1}/_{9}$ 1796. Suoritti tutkinnon $^{12}/_{7}$ 1800. Sai korpralin palkan Ala-Savon komppaniassa $^{6}/_{7}$ 1804.

Norrgreen, Anders, (Huom. kirjoitti itse nimensä *kahdella* e:llä) *(n:o 162).* Tarjokas Savon rykmentissä, Puumalan komppaniassa $^{27}/_{2}$ 1772. Korprali $^{30}/_{8}$ 1776. Varusmestari henkikomppaniassa $^{30}/_{7}$ 1786. Furiri $^{20}/_{6}$ 1788. Siirtyi s. v. $^{27}/_{6}$ Karjalan rakuunoihin, Ylä-Savon komppaniaan.

Norring, Ernst Eric (n:o 314). Syntyi $^{6}/_{1}$ 1759. Rumpali $^{8}/_{8}$ 1775. Tarjokas $^{4}/_{2}$ 1777. Toinen korprali $^{15}/_{6}$ 1779. Ensim. korprali $^{26}/_{2}$ 1782. Otti m. m. osaa Porrassalmen taisteluun 1789.

Oppman, Albrecht Wilhelm (n:o 315). Vääpeli $^{8}/_{7}$ 1806. Otti osaa Savonlinnan piiritykseen 1788, kahteen otteluun Porrassalmella 1789, sekä muutamiin kahakkoihin Saimaalla 1790.

Poppius, Gabriel (n:o 155). Kornetti ylim. palkalla $^{2}/_{9}$ 1782 ja vakin. palkalla $^{25}/_{8}$ 1790. Sai kersantin palkan $^{24}/_{4}$ 1791. Luutnantti Ylä-Savon komppaniassa kersantin palkalla $^{7}/_{4}$ 1795.

Poppius, Johan (n:o 161). Toinen korprali $^{3}/_{10}$ 1775. Furiiri $^{28}/_{6}$ 1779. Kersantti $^{26}/_{9}$ 1780. Aliluutnantti $^{18}/_{7}$ 1796.

Ruthensköld, Abraham Axel (n:o 163). (Huom. kirjoitti itse nimensä *th*:lla.) Luutnantti armeijassa ja korotettu 25 vanhimman henkidrabantin joukkoon $^{8}/_{9}$ 1800.

Schlüter, Severin Emanuel (n:o 156). Tarjokas $^{14}/_{7}$ 1780. Varusmestari 1 majurin komppaniassa $^{30}/_{7}$ 1787. Kersantti $^{26}/_{7}$ 1789.

Stenroth, Petter Reinhold (n:o 164). Siirtyi $^{1}/_{10}$ 1788 Savon rykmentin kenttätykistöön. Luutnantti armeijassa $^{9}/_{7}$ 1802. Aliluutnantti vakin. palkalla everstluutnantin komppaniassa $^{6}/_{7}$ 1804. Sai pyynnöstä eron talli- ja miekkailumestarin toimestaan Haapaniemellä $^{1}/_{7}$ 1805.

Sture, Christer Georg (n:o *159).* Vääpeli Karjalan rakuunoissa $^{10}/_{5}$ 1776. Kornetti $^{29}/_{7}$ 1776.

Tässä luettelemani henkilöt palvelivat aikanaan kaikki *Karjalan rakuunarykmentissä.* — Muihin Savon joukkoihin nähden en ole ollut tilaisuudessa vertaamaan eversti Tigerstedtin julkaisemia tietoja alkuperäisiin lähteisiin.

Miellyttävän ulkoasunsa, kauniin kuvituksensa, selvyytensä ja elämäkerrallisten tietojensa runsauden vuoksi ei esilläoleva teos voi olla jättämättä edullista vaikutusta lukijaan. Sitä valitettavampaa on, että kirjan suhteeton hinta (8 markkaa) sallii sen levitä korkeintain vaan „ylimmän viidensadan" käsiin.

A. W:n.

Katsaus.

Sarjaa „Åbo universitets lärdomshistoria" ilmestyi tammikuussa sen kymmenentenä niteenä valtioneuvos *Th. Reinin* teos: „Filosofins studium vid Åbo universitet". Johdannossa luotuaan katsauksen filosofian tutkimukseen Suomessa ennen yliopiston perustamista sekä suomalaisiin filosofeihin ulkomaisissa korkeakouluissa, antaa tekijä „Uusskolastiikan ajanjakso 1640—1722"nimisessä luvussa esityksen filosofian asemasta tähän aikaan, erikoisesti käsitellen teoreettisen ja käytännöllisen filosofian opettajanvirkojen haltijoita, sekä henkilöitä, jotka tosin eivät ammatiltaan olleet filosofeja, mutta jotka, kuten esim. piispa Gezelius vanhempi, kirjallisen toimintansa kautta melkoisesti ovat vaikuttaneet filosofian tutkimukseen yliopistossa. Ajanjakson esitys päättyy sen oppositionin kuvaamiseen, joka Cartesiolaisen filosofian vaikutuksesta syntyi ja yhä voimakkaammin esiintyi vallitsevaa ajatussuuntaa vastaan. Seuraa sitten esitys valistusaikakauden (1722—1809) filosofiasta, sekä niistä vaikutteista, mitkä se meillä sai, osittain Wolffilaisesta rationalismista, osittain Locken ja sensuuntaisista empirillisistä systeemeistä. Tällöinkin kuvaa tekijä sekä molempien filosofian professorien että muidenkin henkilöiden kirjallista toimintaa samoin kuin Porthanin piirissä vallitsevaa filosofista katsantokantaa. Teoksen viimeinen osa käsittelee idealismin aikakautta, joka alkaa noin v. 1809 ja joka Kantin ja hänestä lähteneen saksalaisen idealismin vaikuttamana syntyi ja kehittyi.

*

Helmikuussa ilmestyi Ruotsalaisen Kirjallisuudenseuran julkaisusarjaa Förhandlingar och uppsatser ensimäinenkolmatta osa.

Tämä muhkea nidos sisältää m. m. seuraavat historialliset kirjoitukset: professori Evert Wrangel kuvailee esitelmässään „Goethe och Sverige“ runoilijakuninkaan teosten ja katsantokannan vaikutusta Ruotsin kirjailijoihin, alkaen Lidneristä ja Thorildista Rydbergiin, Snoilskyyn, Ellen Key'iin asti. Goethen merkitystä ruotsalaisen kirjallisuuden kehitykseen nähden käy ainoastaan likimääräisesti arvioiminen. Ainoastaan paikkapaikoin on hänen vaikutuksensa kyllin ilmeinen. Mutta se on läpeensä hedelmöittänyt maaperän ja suuressa määrin edistänyt runoilun ja vapaan ajattelemisen kylvöä. Eikö, lausuu tekijä, kaiken uudemman kirjallisuutemme, jonka tunnussanana on selventynyt taiteenmuoto ja raitis luontevuus, esikuvana ole — Runebergin rinnalla — ollut Goethe. Yleisinhimillisyydessään soveltuukin hänen runoutensa lähtökohdaksi mitä erilaatuisimmille, jopa vastakkaisillekin ajatussuunnille. — Jäljennöksen eräästä Runebergin nuoruudenmuotokuvasta, jonka on piirustanut C. P. Mazér, julkaisee rehtori E. Lagus, samalla lausuen muutamia arveluita piirroksen synnystä. — Kirjoituksessaan „Väntans och besvikelsens dagar i Åbo 1715—1716“ kuvailee arkistonhoitaja Th. Vestrin Ruotsin moskovalaisen residentin Thomas Knipercronan ja hänen perheensä kohtaloita vankeudessa Venäjällä suuren pohjoismaisen sodan aikana. Kirjoitukseen liittyy muuan päiväkirja vuosilta 1715—1716, jonka tekijä kaikesta päättäen on lähetystön palveluksessa ollut Hans Varel. — Prof. G. Heinricius julkaisee Israel Hwasserin kirjeistä prof. Immanuel Ilmonille ja tullitireht. Chr. Avellanille otteita, jotka sisältävät lausuntoja henkilöistä ja oloista Ruotsissa 1830—50 luvuilla. Näistä usein perin karvaista paloista poimimme muutamia: „Almqvist on kaikkein aikojen röyhkeimpiä ja paatuneimpia konnia, onnellista vaan, että hänen kurjuutensa on niin ilmeinen, että tyhminkin saattaa sen huomata. Hän on kuitenkin aikaamme syvästi vaikuttaneen maailmankatsomuksen ilmaisu. Macaulay sanoo Byronin kannattajista, että heidän siveyslakinsa eivät dekalogin tavoin sisällä 10 käskyä, vaan ainoastaan kaksi: 1) Vihaa lähimmäistäsi 2) Rakasta lähimmäistäsi vaimoa. — — Mikä hitto on vienyt Suomen naiset, kun he ovat niin mieltyneet Almqvistin iljettäviin ja likaisiin kirjoitelmiin. Tänne matkustaneet naiset, ovat itse tunnustaneet olevansa tämän inhoittavan Astaroth-papin hartaita kannattajoita.“ — Itseään kuvaa Hwasser seuraavin sanoin: „Laiska, kiivas — arvelee levon olevan peräisin autuudesta ja kirjeenvaihdon ‚helvetistä‘ — kerskailee lääketieteestään, etenkin lausunnoissaan Konsistorin ja Tiedekunnan pöytäkirjoihin, ja laiskuudestaan huolimatta laatii hän sellaisia kylläkin uutterasti.“ — Seuraa sitten maisteri J. G. Nikanderin pitempi kirjoitus, „Jakob Tengströms verksamhet i Finska Hushållningssällskapet.“ Pienemmän tutkielman Porthanin poetikasta julkaisee prof. F. Gustafsson. — Cand. mag. L. F. la Cour on järjestänyt ja painattanut toista sataa sivua käsittävän Z. Topeliuksen ja Frederik Barfodin välisen kirjeenvaihdon, joka tarjoo lukijalle mitä suurinta viehätystä, osittain silloisten sivistysolojen tarkkana kuvastimena. — Prof. K. G. Leinberg-

vainajan peruja on esillä olevassa nidoksessa julkaistu pienempi tutkielma, „Timmermansorden och dess medlemmar i Finland". — Prof. Verner Söderhjelm kuvaa erästä italialaista musiikkidraamaa 1600-luvulta, jonka aihe on pohjoismainen ja jonka toimintapaikkana on Suomi. Edelleen julkaisee hän kokoelman muistiinpanoja 1808—09 v. sodasta, jotka muutamat soturit Vänrikki Stoolin Tarinain 1 osan ilmestyttyä olivat lähettäneet Runebergille, kerätäkseen hänelle aiheita Tarinoiden vastaista toista osaa varten. Monet näistä koruttomista kertomuksista ovat elämäkerrallisessa ja sivistyshistoriallisessa suhteessa hyvinkin arvokkaat. — Jos vielä mainitsemme, että toht. Ossian Grotenfelt on julkaissut elämäkerrallisia tietoja Porvoon kimnaasin historian ja filosofian lehtorista Sigfrid Porthan'ista sekä että arkistonhoit. R. Hausen kirjoitelmassaan „Hundraåriga minnen" on laatinut kuvauksen lukijoillemme jo tutusta majuri Berndt Adolf Grotenfeltista, olemme luetelleetkin esilläolevan nidoksen tärkeimmät kirjoitukset, joihin mielihyvällä voimme kehoittaa lukijoitamme itse lähemmin tutustumaan.

*

Åbo stads historiska museum-nimistä julkaisua on t. v. ilmestynyt kolmas vihko. Sen arvokkaista ja kauniisti kuvitetuista kirjoitelmista mainittakoon m. m. J. R[inteen] „Keskiaikainen juomasarvi", korukalu, joka oltuaan (tarinan mukaan) Creutzin, Lybeckerin ja Jägerhornin sukujen hallussa, vihdoin v. 1907 oston kautta liitettiin museon kokoelmiin, — K. K. M[einanderin] selostus „Piispa Hemmingin arkusta", E. N[ervanderin] kyhäelmä „Empire-huoneesta", sekä keskeneräinen kirjoitus „G. M. Armfeltin muotokuva", johon liittyy erittäin onnistunut heliogravyrijäljennös eräästä 1800-luvulta lukeutuvasta, nimettömästä Armfeltin muotokuvasta.

Kokonaisuudessaan tekee vihkonen edullisen vaikutuksen lukijaan, jos kohta ainakaan tämän kirjoittajaa ei miellytä sisällön heterogenisuus. — Suomenkielisen laitoksen kannatuksen puutteesta aiheutunutta lakkaamista on meidän kuitenkin täysi syy valittaa.

*

Yliopistollisen väitöskirjan „Herbartilaisesta historianopetuksesta" on julkaissut ja tarkastettavaksi alistanut kansak. tarkastaja *A. K. Ottelin.* Toivomme vielä voivamme palata tähän teokseen.

*

Ruotsin historiaintutkijain nestori, Uppsalan yliopistonkirjaston entinen kirjastonhoitaja *Carl Gustaf Styffe* kuoli maaliskuun 20 p. Tukholmassa. Hän syntyi maalisk. 28 p. 1817 ja oli siis kuollessaan lähes 91 vuotias.

Styffen monista teoksista mainittakoon Ruotsin historiallisen maantieteen tärkeimpiä tutkimuksia „Skandinavien under unionstiden, ett bidrag till den historiska geografien," sekä joukko teoksia keskiajan ja 1600-luvun Ruotsin historian alalta. Erittäin on S:n nimi tullut tunnetuksi „Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver" (5 osaa 1859—84) nimisen sarjan sekä Kustaa Adolfin ja Oxenstiernan teosten julkaisemisen kautta.

*

Julkaisusarjaa Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316—1536, on ilmestynyt toinen osa, joka käsittää vuodet 1378—1431, toht. Johs. Lindebækin ja cand. mag. Alfr. Krarupin toimittamana.

*

Diplomatarium Norvegicum'ia on äskettäin ilmestynyt pari uutta vihkoa. Prof. G. Storm-vainajan Vatikanin arkistossa keräilemistä asiakirjoista julkaistaan tässä useita, jotka ovat peräisin vuosilta 1053—1587.

*

Lundin yliopisto on sanotun yliopiston kirkkohistorian ja symbolikan professorin viran hakijoita asiantuntijana arvostelemaan pyytänyt professori J. Gummerusta. Toiset arvostelijat ovat piispa Otto Ahlfelt ja prof. A. H. Lindström Upsalasta.

*

Toinen kansainvälinen historioitsijoiden kongressi kokoontuu Berliniin elokuun 6—12 p:nä. Järjestelykomitean johtajia ovat m. m. professorit Eduard Meyer ja U. v. Wilamowitz-Möllendorf. Pohjoismaisten historioitsijoiden huhutaan lukuisasti ottavan kongressiin osaa; luultavasti tulee Suomikin edustetuksi.

*

„Historische Vierteljahrschriftin" 1 vihossa v:lta 1907 julkaisee B. Hilliger tutkielman „Der Denar der Lex Salica," jossa hän m. m.

koskettelee kysymystä mainitun lain syntymisajasta. Verraten 500-luvun byzantilaista ja merovingilaista rahalaitosta keskenään, joutuu tekijä siihen johtopäätökseen, että Lex Salica lukeutuu merovingisen ajanjakson loppu- eikä alkuvuosilta.

*

Bibliothek wertvoller Memoiren. Lebensdokumente hervorragender Menschen aller Zeiten und Völker-niminen sarja on viime vuonna alkanut ilmestyä Hampurissa Gutenberg-kustannuksella tri Ernst Schultzen toimesta. Sarjan esipuheessa huomautetaan siitä tuntuvasta puutteesta, mikä on maailmankirjallisuudessa siinä, että ei ole olemassa mitään koottua, koko maailmaa käsittävää memoarikirjallisuuskokoelmaa sen tapaista, kuin on esim. Ranskan historian alalla olemassa. Tämän puutteen poistamiseksi on kyseessä oleva sarja perustettu. Siihen ei kuitenkaan oteta sellaisia memoareja, joilta puuttuu yleisinhimillinen merkitys, ei sellaisia, joissa kirjottaja ei pysty herättämään intressiä itseensä, eikä sellaisia, jotka käsittelevät tosiasioita kevytmielisesti. Pienempiä virheitä luvataan muistutuksissa oikaista, ja lauseita ja kappaleita, jotka ovat tarpeettomia, jätetään pois.

On tietysti vaikeata sanoa, mitä käytännöllisiä seurauksia näistä periaatteista on oleva. Niitä voi arvostella vasta kun sarjaa on jatkettu. — Ensimäisenä osana on 543 sivun laajuisena ilmestynyt laitos Marco Polon matkasta keski- ja itä-Aasiaan 13:lla vuosisadalla. Laitoksen on toimittanut prof. Hans Lemke Berlinistä, ja on hän sen varustanut lyhyellä esipuheella, jossa tehdään selkoa Marco Polosta itsestään ja hänen teoksestaan sekä sen eri painoksista, sekä annetaan kuvaus Sisä-Aasiaan asemasta ja historiasta Marco Polon aikana. Alkuun on liitetty kuva vanhan taulun mukaan tuosta venetsialaisesta matkamiehestä ja kirjotus on varustettu lukuisilla hyödyllisillä jalkanooteilla. Ei vaan voi olla valittamatta tällaisessa teoksessa erittäin kipeästi tuntuvaa ja luonnotonta kuvattavain seutujen kartan puutetta. Ne viittaukset eri karttoihin, mitä muutamissa nooteissa annetaan, eivät suinkaan riitä.

*

Viime vuoden *Englannin Historiallisessa Aikakauskirjassa*, komeassa, 844 sivua sisältävässä julkaisussa, on useita huomattavia kirjotuksia, kuten esim. E. J. Webbin „Otaksuttu foinikialainen Afrikan ympäripurjehdus“ ja J. F. Chancen kirjotus, käsittelevä Pohjoismaista rauhakysymystä 1717—1720. — Huvittava on kirjotus tartareista ja kiinalaisista ennen Confuciuksen aikoja. Kirjottaja, E. H. Parker, huomauttaa ensin, miten kovin vähän on olemassa tietoja Kiinan N ja NW olevista barbariheimoista varhemmilta ajoilta. Huomautettuaan, miten hajanaisista kiinalaisista annaleista päättäen yksinomaan tartareja ennen on asunut pohjoisosissa Shen-Si, Shan-Si ja Chih-Li maakuntia, ylimalkaan kaikki-

alla Keltasen joen pohjoispuolella, tekijä tässä ohimennen esittää mielipiteenään, että varsinaiset kiinalaiset ovat levinneet lounaasta koilliseen, mikä on aivan päinvastainen yleiselle käsitykselle länsi-luoteesta kulkeneesta kultturivirtauksesta.

Varsinaiset ensimäiset tiedot noista tatarilaisista barbariheimoista samme hyvintunnetuista Confuciuksen annaleista, jotka käsittävät ajan 722—481 e. Kr. Tiedot pohjoispuolisista kansoista ovat tällöin tarkemmat, sillä etelästä ja lännestä ei, lukuunottamatta nykyaikoja, vihollisvoima koskaan ole Kiinaa uhannut, jota vaston pohjoisempana asuvat heimot ehtimiseen ovat ahdistaneet valtakuntaa, ja siten tulleet huomion esineeksi.

Eri julkaisussa on tekijä aijemmin käsitellyt hunneja, skytejä, turkkilaisia, tunguseja y. m. sikäli kun ne ovat olleet kiinalaisille tunnettuja, esittäen mielipiteenään, että kaikki ovat samaa joukkoa eri johtavain heimojen alaisina. Tällä kertaa hän koettaa todistaa, miten muutamia aikoja ennen kuin skytalaiset pitivät etu-Aasiaa vallassaan (624—596 e. Kr. *) tartarit ahdistivat Kiinaa, jossa keskusvalta vasalliprinssien vallanhimon takia oli suuresti heikennyt, ja vihdoin valtasivat maan, pitäen sitä hallussaan n. k. „viiden tyrannin“ ajan (679—590 e. Kr.), jolloin kilpailevat kiinalaishallitsijat ehtimiseen kutsuivat avukseen barbareja. Näihin aikoihin, mutta jo paljo ennenkin, oli tatarien merkitys hyvin suuri, he kun liikkuvana ratsastajakansana monin tavoin olivat Kiinan ja Europan välittäjänä, mistä monta hyvin tärkeätä todistusta on olemassa.

*

Kesällä 1906 kerrottiin tieteellisissä aikakauskirjoissa, että uupumattomat englantilaiset tutkijat B. P. Grenfell ja A. S. Hunt jälleen olivat Egyptin hiekasta raunioitten seasta löytäneet suuriarvoisia kappaleita helleeniläistä kirjallisuutta; muun muassa puhuttiin suurenpuoleisesta katkelmasta jotakin historiallista teosta. Tieto löydöstä levisi jokapäiväisiinkin lehtiin ja meilläkin sanomalehdet kertoivat että Egyptissä muka olisi löydetty 12 kirjaa Theopompoksen kadonneesta Kreikan historiasta. Historiantutkijain piireissä on jännityksellä odotettu löydön julkaisemista. Tänä vuonna ilmestyi vihdoin *The Oxyrhynchus Papyri. Part V.* joka paitsi erästä uskonnonhistorialle tärkeätä, ennen tuntemattoman Evankeliumin katkelmaa** ja kirjallisuudenhistorialle arvokkaita Pindaros-katkelmia y. m. sisältää myös paljoa puhutun historia-fragmentin. Siihen tutustuessa tuntee joissain määrin pettymystä; ollakseen papyrus-fragmenti on kappale tosin tavattoman laaja, mutta ei sisällä kuitenkaan kuin noin 20 tavallista kirjansivua tekstiä. Eikä sisältökään vaikutusta

* Tavallisesti ilmotetaan tämän ajan olevan 638—610 e. Kr. Mihinkä tekijän eroava käsitys perustuu, emme tiedä.

** Vrt. *Aika* 1908 s. 205—6

muuta. Meille säilyneessä kappaleessa esitetään tapahtumat Hellaassa ja Vähässä-Asiassa v. 396—5 e. Kr., ennen kaikkea Aageesilaaoksen sotaretki Vähään-Asiaan ja Konoonin merisota. Esitys on huomattavasti laajempi kuin Xenophoonin Helleenika-teoksen vastaavissa kohdissa ja lisää siis faktillisia tietojamme näistä tapahtumista, koska tekijä on teoksensa kirjoittanut varmasti ennen Aleksanteri Suuren persialaissotia, ehkäpä jo 4:n v:sadan keskipaikoilla, joten hän saattoi koota mahdollisimman tarkat tiedot esitettävistä tapahtumista. Mutta katkelmat eivät kuitenkaan luo mitään varsinaisesti uutta valoa tämän ajan historiaan. — Kuka sitten on tämän historian tekijä? Tunnettu historioitsija Eduard Meyer pitää löytöä murtokappaleena Theopompoksen historiasta, mutta toiselta puolen huomautetaan että stiili on paljon yksinkertaisempaa ja koruttomampaa kuin mitä tiedämme Theopompoksen stiilin olleen. On mainittu muita historioitsijannimiä 4:ltä v:sadalta, mutta toistaiseksi täytynee jäädä ratkaisematta, minkä helleeniläisen historioitsijan teoksesta löydetty katkelma on osa.

*

Kirjoituksessaan „Der Aufenthalt Philipp Orlyks in Galizien“ (Ševčenko-seuran julkaisuissa) esittää *H. Th. Golijčuk* kasakkahetmani Orlykin vaiheita. Orlyk, joka Mazepan kuoltua valittiin kasakkahetmaniksi, oleskeli jonkun aikaa Ruotsissa, toivoen Kaarle XII: nnen avulla voivansa perustaa Moskovasta riippumattoman vallan. Kuninkaan kuoltua täytyi hänen kuitenkin etsiä liittolaisiaan muualta. Muutamien puolalaisten magnatien kehoittamana saapuu hän aluksi Breslauiin, sitten Krakovaan ryhtyäkseen lähempiin neuvotteluihin August II :n kanssa. Puolitoista vuotta kestää tätä kirjeenvaihtoa ja neuvottelua, kunnes Orlyk, joka täälläkään ei suunnitelmilleen voittanut toivottua kannatusta ja kun lisäksi Ruotsi oli solminut Venäjän kanssa rauhan, kiiruhti Turkkiin, jossa hän toivoi löytävänsä sen avun, minkä Ruotsi ja Puola olivat kieltäytyneet hänelle myöntämästä.

*

Itävallan sotaarkisto on viime vuosina julkaissut sarjan tutkimuksia 1700-luvun sotahistoriasta. Niinpä on ilmestynyt pari laajaa teosta, jotka käsittelevät vallanperimyssotaa ja prinssi Eugenin sodankäyntiä, ja nyt on laskettu perustus uudelle, laajalle esitykselle sodasta Ranskan vallankumousta vastaan („Krieg gegen die französische Revolution 1792 bis 1794“); toistaiseksi on ilmestynyt kaksi osaa. Edellisessä kuvataan johdantona valtiollista asemaa ennen sodan syttymistä sekä Saksan keisarikunnan ja Itävallan valtiooikeudellisia suhteita. Edelleen annetaan tarkka selostus sotivien maiden asevoimasta sekä sotajulistuksen aikana käytettävänä olevasta karttamaterialista.

Toinen osa kuvaa sodankäyntiä v. 1792, paljastaen kaikki sen puutteellisuudet ja virheet.

Samalla kertaa on Itävallan pääesikunnan toimesta ryhdytty julkaisemaan toista sarjaa, jossa kuvataan 1809-vuoden sotaa. Tätä on ensimäinen nide ilmestynyt v. 1907, nimeltään „*Krieg 1809*. I. *Regensburg*". Sen tekijöistä käsittelee toinen, kapteni Criste, sodan valtiollista esihistoriaa, taitavasti kuvaten politiikan ja sotalaitoksen johtajain, kreivi Stadionin ja arkkiherttua Kaarlen mielipiteiden eroavaisuutta. Edellinen halusi sotaa, jälkimäinen vastusti. Stadion voitti ja arkkiherttua, joka huomasi luottamuksen ylipäällikköä kohtaan heikenneen, ei kyennyt johtamaan sodankäyntiä niin kuin Napoleonin kaltaisen vihollisen suhteen olisi ollut välttämätöntä. — Sodan alkuvaiheita kuvaa majuri Mayerhoffer. Erittäinkin koettaa hän valaista kysymystä Berthierin syyllisyydestä ranskalaisen armeijan vaaralliseen tilaan sodan puhjetessa. Taitavasti on hän myös kuvannut molempien johtajien personallista vaikutusta sodankäyntiin.

*

John Bullin perikuva. Englantilaiset voivat v. 1912 — kirjoittaa W. Michael Historische Zeitschriftissä (C: 2) — viettää John Bullin 200. syntymäpäivää. V. 1712 ilmestyi nim. Lontoossa nelivihkoinen kirjanen, joka ivallisesti ruoski ajan valtiollisia tapauksia ja jonka yhteisenä nimenä oli: The history of John Bull (John Bullin historia). Kauvan luultiin sen tekijäksi Jonathan Swiftiä; nykyään tiedetään, että tämä kunnia on suotava skottlantilaiselle John Arbuthnotille. — John Bullin historia on aikansa runsaista pilkkakirjasista parhaimpia; selittäähän Macaulay sen olevan nerokkaimman ja sukkelimman englanninkielisen satiirin. Jossakin määrin on sen tekijä jäljentänyt Swiftin Tynnyritarinaa, jonka taiteellinen arvo epäilemättä on korkeampi. Mutta sisältönsa puolesta on John Bullin historian merkitys paljon huomattavampi. Sillä satiirisen kertomuksen esineenä ovat tässä suurpolitiikan yleishistorialliset kysymykset.

John Bullin historia on puoluekirjanen. Olemme ehtineet Espanjan perimyssodan loppuun. Voittojen aikana olivat Whigsit olleet peräsimessä, he muodostivat varsinaisen sotapuolueen, ja Marlborough, mainehikas sotasankari, oli heidän paras tukensa. Mutta hiljattain oli melkoinen osa kansaa kyllästynyt sotaan, ja kun ministerinvaihdon kautta v. 1710 Tories tarttuivat ohjaksiin, tuntui jo heti siltä, kuin olisi rauhanpolitiikka päätetty asia. Uudet ministerit ja heidän puoluelaisensa selittivät, että Englannin etuja kauppa- ja siirtomaapolitiikan alalla jo kyllin oli valvottu ja turvattu, miksi silloin enään jakaa keisarin huolia.

Tällaiseen henkeen, vapaana sentimentalisuudesta ja liioitellusta velvollisuudentunnosta, on John Bullin historia laadittu. Varakkaan lordi Struttin perinnön johdosta riitelevät John Bull, verkakauppias, ja

Nicholas Frog, liinakauppias, toisella puolen sekä Lewis Baboon toisella keskenään. Jo pitkistä ajoista ovat nämä kauppiaat myyneet tavaroitaan lordille. Kun nyt Baboonin pojanpoika Philipp perii arvon ja omaisuuden, tilaa hän kaikki verka- ja liinatarpeensa isoisältään, riistäen Bullilta ja Frogilta heidän ansionsa. Vihoissaan ryhtyvät nämä kanattamaan muuatta Esquire Southia, jolla on suurempi oikeus perintöön kuin Babooneilla. Käräjöimistä jatketaan vuosikausia. Taakan lykkäävät South ja Frog yhä enemmän John Bullin niskoille; hän menettää suuren osan omaisuuttaan ja velkaantuu velkaantumistaan. Kymmenen vuotta on juttua jo jauhettu, eikä vieläkään päästä päähän. Pahimmin nylkee John Bull-parkaa hänen ovela asianajajansa Hocus, jonka syyksi oikeastaan on luettava että käräjät aina jäävät tuloksitta. Menestys on joka tapauksessa verraton; Lord Struttin asiat huononevat. huononemistaan ja lopulta John Bull siihen määrään innostuu käräjöimiseen, että hän heittää kaikki kauppahuolensa ja päättää itse ruveta juristiksi.

Kertomuksen yleinen tarkoitus selvennee jo ensi näkemältä. Varakkaan lordi Struttin perinnöllä tarkoitetaan Espanjaa ja sen laajoja siirtomaita. Lewis Baboon on Ludvig XIV. Hänen pojanpoikansa, Philipp Baboon, uusi lordi Strutt, on Espanjan Filip V. Esquire South on keisari, tahi yleensä Saksan Habsburg-suku. John Bull ja Nicholas Frog, jotka vanhojen kauppasopimusten perustuksella ovat nostaneet kanteen uutta lordia vastaan, ovat Englanti ja Hollanti. Täydelleen todellisuuden mukaista on sekin, että John Bullin niskoille lankeaa suurin osa käräjäin (s. o. sodan) kulungeista. Ovela Hocus vihdoin on tietysti kunnianhimoinen ja ahne Marlboroughin herttua.

Hocus on koettanut senkin kautta lujittaa vaikutustaan John Bulliin, että hän voittaa hänen jumaloiman puolisonsa (=Englannin parlamentin) itselleen. Mutta John Bull huomaa petoksen; nousee myrsky, jossa veitsillä, haarukoilla, lautasilla, pulloilla j. n. e. on niin tärkeä osa, että rouva Bull saa vaarallisen haavan ja puolen vuoden kuluttua heittää henkensä. (Huomaa: kyseessä ovat intohimoiset sisäiset taistelut, joiden tuloksena on parlamentin hajoittaminen v. 1710.) John Bull nai toistamiseen. Mrs Bull n:o 2 on siveä ja jalosukuinen nainen varakkaasta maalaiskodista. Hän ei ainoastaan maksa puolisonsa velkoja vaan osaa avata hänen silmänsä huomaamaan, että käräjöiminen on tuottava pelkkää turmiota, että kumppanit pettävät ja nylkevät hänet. John Bull luopuu käräjöimisestä — Englanti Whigsien sotapolitiikasta.

John Bullissa on tekijä erittäin onnistuneesti kuvaillut naivista englantilaista ajatustapaa, niinsanoaksemme tervettä englantilaisjärkeä. Platoa, Aristotelesta, jopa Macchiavelliakaan Bull ei ole lukennut, mutta arvostaan pitää hän tarkoin vaarin ja etujaan hän valvoo kuin mies, tietäen tyystin että paita on lähempänä rintaa kuin takki. Korkeat ihanteet eivät hänen mielestään paljoa paina, mutta kauppavapauttaan valvoo hän kursailematta ja tinkimättä. „Niinkauvan kuin John Bull," lausuu hän Frogille, „kantaa tätä miekkaansa kupeellaan, tahi niinkauvan kuin

hänellä vielä on kyynärtäkään verkaa myytävänä, ei hänelle kukaan voi lakia säätää."

Kun Whigs-ministeristö v. 1710 kukistui, astui Henry S:t John, valtiosihteerinä Harleyn neuvoskuntaan. Hänestä tuli ennen pitkään ulkomaanpolitiikan sielu; hän alotti rauhanneuvottelut Ludvig XIV:nnen kanssa. Alahuoneen jäsenenä puolusti hän hallituksen politiikkaa Commonein huoneessa. Tällöin osoitti hän maailmalle neroaan ja harvinaista lahjakkuuttaan. Vastustajain ja kannattajain yksimieliset ylistykset voinevat antaa meille jonkinlaisen käsityksen hänen puhelahjoistaan, jotka samalla olivat loistavat, tempaavat, sitovat ja harkitut. Selittipä Pitt, jos hänen sallittaisiin voittaa takaisin jotakin menneisyyden neronaarteista, kernaasti vaihtavansa vanhan ajan kuuluisimmat teokset yhteen ainoaan Bolingbroken puheeseen. V. 1711 koroitetaan St. John lordin arvoon (viscount Bolingbroke). Tähän aikaan, kun siis hänen molemmat nimensä olivat kaikkein huulilla ja St. Johnin ystävät vielä kirjoittivat nimen: Bullinbroke, on sanoista St. John Bullinbroke helposti saattanut syntyä John Bull, kun tiedämme miten englantilaiset ovat taipuvaiset puhelukielessä lyhentelemään pitkiä nimiä. Että nimi John Bull juuri tarkoitti ministeriä, ovat aikalaiset kyllä huomanneet, sillä History of John Bullin ilmestyttyä käytettiin sitä yleisesti Bolingbroken liikanimenä.

History of John Bull on Bolingbroken politiikan puolustus. Huomaamme sen, vaikka Arbuthnot ei ole päähenkilölleen antanut Bolingbroken muotoa. Sillä ministeri oli klassillisesti sivistynyt, humaaninen mies, joka taisi Platonsa ja Aristoteleensa ja tyystin tunsi Macchiavellin. Ei hänen persoonaansa, hänen politiikkaansa tahtoi kirjanen ylistää. Nimi John Bull, joka muistutti aikalaisia St. John Bullinbrokesta joskin yhtäläisyys nykyaikana tuntuu vähemmän silmiinpistävältä, on valittu ilmaisemaan, että tosi kansallinen politiikka silloin kantoi Bolingbroken nimeä. Niiden yleishistoriallisten tapahtumain johtaja, joille esilläoleva satiiri on rakennettu, ei lainkaan ole edustettuna John Bullin historiassa — ja kuitenkin on John Bull juuri Bolingbroke.

*

Aikakauskirjassa Le Monde Oriental (1907: 1) julkaisee dosentti H. Almqvist joukon asiakirjoja, jotka valaisevat Mikael Romanovin valitsemista tsaariksi 1613. Kansallinen puolue, jonka enemmistön kasakat muodostivat, vastusti muukalaisen ehdokkuutta, jotavastoin ylimystö kannatti ulkomaalaisen valitsemista hallitsijaksi, koska se pelkäsi yht'aikaa saavansa sekä puolalaiset että ruotsalaiset vihollisikseen. Kysymyksen alaiset ehdokkaat olivat Mikael Romanov ja herttua Kaarle Filip. Kasakkapuolue, joka ei kammonnut väkivaltaisuuksiakaan, pakoitti vihdoin bojarit suostumaan heidän vaatimuksiinsa, ja vaalin tuloksena on, että kansallisen puolueen ehdokas perii voiton. — Lähteenään on tekijä m. m. käyttänyt Tarton yliopiston kirjastossa olevaa De

la Gardien kokoelmaa, jonka erinomaisen tärkeät asiakirjat ovat tähän asti miltei käyttämättömät.

*

Tekijän toivomuksesta pyydämme huomauttaa, että 1 vihossa mainitsemamme arvostelut toht. Biaudetin teoksesta „Le Saint-Siège et la Suède“ eivät kohdistuneet tekijän v. 1906 väitöskirjana julkaisemaan samannimiseen tutkimukseen, vaan sen laajempaan laitokseen „Origines et époque des relations non officiels 1570—1576,“ joka XII + 580 sivun laajuisena ilmestyi Parisissa v. 1907.

*

Ruotsalainen „Historisk Tidskrift“in tämän vuoden 1 numerossa on tavanmukainen kirjallisuusluettelo edelliseltä vuodelta. Erikoisessa osastossa on Suomea ja Itämerenmaakuntia koskeva kirjallisuus lueteltu. Tämän osaston 30:stä numerosta on ainoastaan *neljä (!)* v. 1907 painettua — niistäkin yksi Ruotsissa julkaistu.

Kysymys löydöistä Rooman Forumilla.

Arvostellessaan *Schückin „Ur en resandes anteckningar. II“* (Historiallisen Aikakauskirjan 1 vihossa tältä vuodelta) tulee nimimerkki A. M. T. m. m. puhuneeksi vereksistä, suunnatonta huomiota myöskin ulkopuolella varsinaisten tiedemiesten piiriä herättäneistä löydöistä Rooman Forumilla ja lausuu silloin polemiseeraten Schückiä vastaan: „mikäli minä tiedän, arkeologit ovat taipuvaiset nykyään pitämään tuota kiveä kirjoituksineen paljon vanhempana (kuin mitä Schück arvelee), n. v. 900 e. Kr.“ En tiedä, missä nimimerkki A. M. T. on tavannut tämän aikamääräyksen, sillä hakiessani tarkempia tietoja tieteen nykyisestä kannasta tähän kivikirjoitukseen nähden tapasin kyllä vaihtelevia lausuntoja sen iästä, mutta harva tutkija siirtää sen edes seitsemännen vuosisadan loppupuolelle. Korkeampi ikä ei voine tulla kysymykseen jo siitä syystä että kirjoitustaito ei Roomassa ole paljoa vanhempi. Onhan se tullut Italiaan kreikkalaisten koloniain kautta; Kreikassa taas Semiläisiltä saatu kirjaimisto tuli tunnetuksi aikaisimmin 11 vuosisadalla e. Kr. *(vrt. Larfeld: Handbuch der Griechischen Epigraphik I.)* Ennenkuin sitten se erikoinen kirjaimisto muodostui, josta roomalainen

myöhemmin sai alkunsa, on luonnollisesti kulunut verrattain pitkä aika. — Siinä arvostelevassa esityksessä kysymyksessä olevaa löytöä käsittelevästä kirjallisuudesta joka on julkaistu *Jahresbericht über d. Fortschritte d. klassischen Altertumswissenschaft* nimisessä vuosikirjassa osa 127 (1905:3), käykin selville, että tiedemiesten kesken väittely on käymässä siitä, onko kivikirjoituksemme 6:ltä vuosisadalta vai vasta 5:ltä e. Kr. Ennen kaikkea italialaiset tiedemiehet puolustavat korkeampaa ikärajaa, osittain tosin syillä jotka ovat enemmän isänmaallisia kuin tieteellisiä; mutta myöskin *Mommsen (Hermes 38)* arveli sen olevan Rooman kuningasajalta peräisin, vaikka kuitenkin vasta kuninkuuden loppuajoilta, siis 6:n vuosisadan loppupuoliskolta.

L. O. Th. Tudeer.

LISÄYS
1907-VUODEN KIRJALLISUUSLUETTELOON *)

II. YLEINEN HISTORIA.

Sundvall, Johannes. De institutis reipublicae Atheniensium post Aristotelis aetatem commutatis. I. *Acta Soc. Scient. Fenn.* XXXIV: 4. 26 s. 1 taulu.

III. SUOMEN HISTORIA.

Cederberg, A. R. Minne ovat Kuopion lääninhallituksen vanhimmat asiakirjat joutuneet? *Hist. Aikak.* 78—80.

Museum, Åbo stads historiska. Häft. II. Helsingfors 1907. 8:o. 11 × 16 1/2. ss. 33—56. III. 1 pl.

A[il]io, J. Ett praktvapen från stenåldern. ss. 33—39.

H[ackman], A. Bronsyxan från Helsberg i Pemar socken. ss. 40—47.

M[einander], K. K. En kyrkodörrs ring. ss. 48—50.

v. K[onow], W. En spegel från Korpogård. ss. 51—56.

Rein, G. Historiska anteckningar om Laxpojo gård jemte dertill hörande lägenheter i Lojo. (Bidrag till Lojo Sockenbeskrifning XV). Helsingfors 1907. 8:o. 10 × 17. (4), 102, (1) s. 1 pl. 1 tab.

Rinne, J. Vantaan Helsingin muistoja. *Suom. Matk. yhd. Vuosik.* 1907: 10-24.

Utdrag ur Åbo domkyrkas räkenskaper 1701—1735 utg. af *Alb. Hästesko.* (Bidrag t. Åbo stads historia Ser. I, Vol. XIV). Helsingfors 1907, 8:o. 11 × 17. (6),176 s.

Virkkunen, A. H. Itämeren suomalaiset saksalaisen valloituksen aikana 1159—1229. Historiallinen tutkimus. *Suom. Muinaism. Yhd. Aikakausk.* XIX. (8), 167 s. 1 kartta.

VII. ELÄMÄKERTOJA.

Nervander, E. Fredrik Cygnæus. Muistokuva. Elämäkerrallisia piirteitä ja muistiinpanoja. Suom. *K. A. Petrelius* ja *O. Manninen.* (Suom. Kirj. Seuran Toimit. 117). Helsinki 1907. 8:o. 9 1/2 × 17. (4), V, (1), 414 s. 1 kuva.

Ramsay, Jully, Jordans kammare i Åbo slott. *Suom. Matk. yhd. Vuosik.* 1907 34—38.

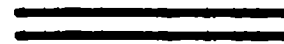
VIII. HISTORIANOPETUS.

Ziegler, Theobald. Kasvatusopin historia, erityisesti silmällä pitäen korkeampaa opetustointa. 2 tarkastettu ja täydennetty painos. Selityksineen suomeksi toimittanut *Walter J. Snellman* (Suom. Kirj. Seur. Toim. 118). Helsinki 1907. 8:o. 10 1/2 × 17 1/2. (2), IX, IV, 605 s.

---

*) Olemme tahtoneet luetteloomme liittää nekin teokset, jotka ovat ilmestyneet vasta tänä vuonna, vaikka niiden painovuotena onkin ilmoitettu 1907.

NIMISTÖ.

Muinaisimmasta Babyloniasta. [1])

Kirj. *Harri Holma.*

I

Sitä maata, jossa mikäli historiallisesti voimme päättää, inhimillisen sivistyksen ensi oraat ovat nousseet, kutsumme sen enin tunnetun kaupungin, Babylonin mukaan Babyloniaksi. Mutta vuosituhansia ennenkuin Babylonin kaupunki saavutti ylivallan muitten Babylonian kaupunkien yli, vieläpä ennenkuin koko kaupunkia oli olemassakaan, oli Kaksoisvirran laaksossa vallinnut sivistys, jonka vertaista ei myöhempi aika kaikissa suhteissa voinut saavuttaa, ja jonka vaikutuksen alaisena se kokonaan eli. Me kutsumme tätäkin sivistystä, vaikka oikeastaan sen juuret, kuten tulemme näkemään, ulettuivat paljon syvemmälle, babylonilaiseksi, syystä että me sen paraiten tunnemme vasta babylonilaiseen maaperään istutettuna. Puhuessamme siis tässä merkityksessä Babyloniasta ja Babylonialaisista, teemme itsemme syypäiksi anakronismiin.

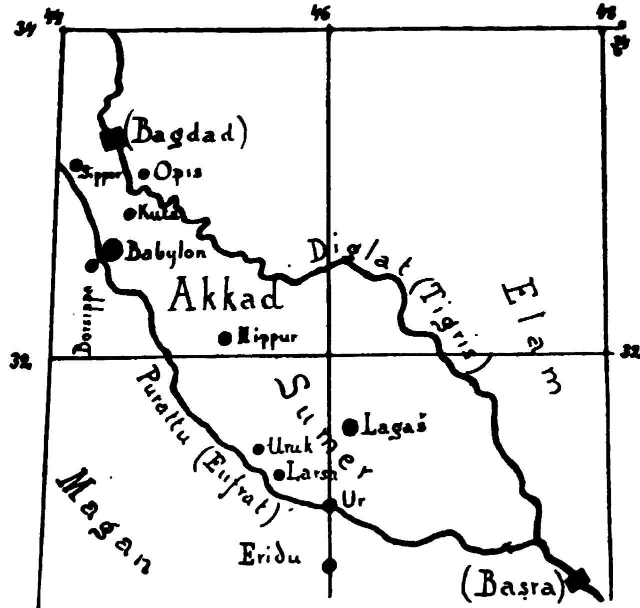
Ensiksi olisi meidän tehtävä selkoa Babylonin maantieteellisestä asemasta. Ilman käsitystä siitä, emme saa eheää kuvaa mainitun sivistyksen kannattajista ja sen luonteesta.

Babylonia — se on se maa, jonka rajana pohjoisessa on Tigris, etelässä Eufrat, kaakossa Persian lahti ja luoteessa se seutu, missä

---

[1]) Lähteinä olen paitse erinäisiä prof. *H. Wincklerin* kirjoja ja kirjasia käyttänyt: *Hilprecht, H. V.* Bêl-Tempel zu Nippur, Lpzg 1903; Explorations in Bible Lands, Edinburgh 1903; *Clay, A. T.* Light on The Old Testament from Babel, Philadelphia 1907; *Sayce, A. H.* Babylonians and Assyrians, New-York 1906; *Schrader* Die Keilinschriften und das Alte Testament 3 Aufl. 1903 y. m.

Eufrat ja Tigris tuntuvasti lähenevät toisiaan ja missä muinainen Babylon sijaitsi — ei suinkaan aina ole ollut sen näköinen kuin se nykyään on. Maa on vähitellen noussut Eufrat ja Tigris jokien tuomasta mudasta; sen nouseminen on tavattoman nopeata. Muutamat numerot osottakoot sen kasvamista. Erään klassillisen historioitsijan ja erään viime vuosisadalla eläneen matkailijan tietoihin perustuen voimme päättää, että rantama Aleksanterin suuren ajoilta vuoteen 1835 j. Kr., eli siis noin

Babylonia vanhimpina aikoina. ( ) osottavat myöhempiä nimityksiä.

2150 vuodessa, on kasvanut 46 engl. peninkulmaa s. o. 7 $^1/_2$ meidän peninkulmaa, eli noin 35 metriä vuodessa. On luultavaa, että maanmuodostus ei ollut näin nopeata varhaisempina aikoina, jolloin hyvin järjestettyä kanavaverkkoa tarkkaan hoidettiin. On koetettu laskuilla todistaa, että niihin aikoihin maa nousi noin 30 metriä vuodessa. Vanhimpina aikoina laskivat Tigris ja Eufrat erikseen Persian lahteen. Siitä on vielä säilynytkin kirjallisia todistuksia. Vanhan Babylonian meri- ja satamakaupunki oli näet Eridu, nykyään Abu-Sahrein; sen näemme selvästi esim. Babylonilaisten vedenpaisumuskertomuksesta ja muista epoksista, jotka luonnollisesti kuvastavat paljon vanhempia oloja, kuin milloin ne ovat saaneet kirjallisen muotonsa. Ylämainittujen

laskelmien mukaan sen perustaminen ei voi olla myöhemmältä ajalta kuin n. 6500 e. Kr. (Sayce).

On luonnollista, että tuollainen alluvialimaa, aivan samoin kuin Niilin deltamaa, oli erinomaisen hedelmällinen, jos sitä järkiperäisesti viljeltiin ja luonnollista oli myös että tällainen maa, jota toiselta puolelta rajoitti autio, hedelmätön erämaaa, toiselta puolen vaikeakulkuinen, talvisin tavattoman kylmä vuoristo, houkutteli luoksensa uskaliaita ja reippaita työmiehiä. Sanoin uskaliaita; sen nimen vähintäin ansaitsee se kansa, joka tuolle hyllyvälle pohjalle lähti tulevaisuuttaan rakentamaan. Maan kanavoiminen, kuten Delitzsch sattuvasti huomauttaa, edellyttää, että kukin yksilö käsitti voimattomuutensa luonnon voimia vastaan, käsitti, että vain yhdistynyt, järkiperäinen työ saattoi veden vallasta pelastaa itselleen viljavan maan, jonka hedelmällisyys samalla oli riippuvainen Eufrat ja Tigris jokien säännöllisesti uudistuvasta tulvasta sekä laajahkon kanavaverkon aikaansaamisesta ja ylläpitämisestä.

Ken nykyään näillä muinoin niin viljavilla seuduilla liikkuu, hänen täytyy sanoa, kuten profeetta (Jer. $51,_{42-3}$): „Meri on käynyt Babelin ylitse ja se on peitetty monella aallolla; hänen kaupunkinsa ovat hyljätyt, kuivaksi ja kylmäksi maaksi tulleet, maaksi, jossa ei kenkään asu ja kussa ei yhtään ihmistä vaella.“ Koko tuo laaja kanavaverkko on päässyt rappeutumaan, osittain on maa autiota hedelmätöntä hieta-aavikkoa, missä vain jokin surkastunut kasvi uskaltaa pistää piikkiset lehtensä hiekan läpi, osittain epäterveellisintä rämeikköä, josta vaarallisia kuumetauteja nousee asukkaille tuhoa tuottaen. Vain siellä täällä jokien ja entisten kanavain rantamilla näkee viljavainioita, jotka omistajilleen tuottavat runsaan sadon, todistuksena siltä ajalta, jolloin maa kantoi, kuten Herodotos kertoo, 2 jopa 3-sataisen hedelmän. —

Vertaamalla muinaista viljavata Babyloniata nykyiseen surkeaan seutuun ymmärrämme parhaiten mitä työtä kysyttiin maan viljavana pysyttämiseksi. Babylonilaiset elivätkin parhaasta päästä maanviljelyksestä ja sen yhteydessä karjanhoidosta. Mutta myös merenkulkua harjoitettiin. Babylonilaisia laivoja kulki Persian lahdella, kuinka pitkälle, sitä emme tiedä, vaan varmasti he näillä matkoilla tulivat tekemisiin vieraitten kansojen kanssa. Kuten vielä tulemme näkemään, he jo hyvin varhain olivat yhteydessä länsimaitten, samoin idässä Elamin kanssa, joka jo varhain esiintyy valtiollisena mahtina.

Babylonian maan omituinen synty ja muodostus on tuntuvasti painanut leimansa uskontoon ja mytologiaan. Babylonilaisen kosmogonian mukaan oli maailma syntynyt veden kaoksesta, joka vielä raamatun

luomiskertomukseen on päässyt vaikuttamaan. Sattumahan ei ollut että jumala Ea, alkuaan äsken mainitsemamme Eridu-kaupungin paikallisjumala, samalla oli maailmaa ympäröivän veden, oseanin, sekä viisauden, elämän, terveyden jumala, joka oli ihmisille antanut kaikki sivistyksen alkeet. Hän heille oli opettanut käsityöt ja taiteet, tieteet ja tavat, lait ja loitsut. Oseani, hänen valtakuntansa, kutsuttiin apsû s. o. viisaudenhuone. Raa'an symbolisesti on kreikkalainen pappi Berosus (n. 275 e. Kr.) Babylonian historiassaan kuvannut tuon käsityksen vedestä kaiken sivistyksellisen elämän lähteenä. Oannes (eli Oes=Ea)-niminen olento, jonka pää oli ihmisen, muu ruumis kalan, oli noussut auringon noustessa merestä, seurustellut päivän ihmisten parissa ja opettanut heille kaikki tiedot ja taidot, eikä muka sen jälkeen ole mitään parempata keksitty. — Tunnemmehan, miten filosofian isä, Tales, jonka oppi todistaa itämaalaista vaikutusta, käsitti veden kaiken alkuaineeksi.

Vedenpaisumuskertomus, mainitakseni vielä esimerkin, ei ole voinut syntyä missään muualla kuin maassa, missä tulvat olivat jokapäiväinen ilmiö. Se todistaa paraiten tuota ikuista kamppailua luonnon voimain kanssa maan omistamisesta.

Vaan emme ainoastaan henkisen elämän alalla huomaa maan erikoisaseman vaikutusta. — Maaperähän oli yksinomaan savista mutaa. Niinmuodoin oli kiven ja varsinkin rakennuskiven saanti erinomaisen vaikea. Tiedämme sitä kyllä tuotaneen vuoristoista ja Arabiasta, vaan se kävi tavattoman kalliiksi. Senvuoksi täytyi ajatella uutta rakennusainetta ja sellaiseksi tuli savi. Savea valmistettiin kahdella eri tavalla. Osaksi sitä poltettiin auringon paahteessa — siitä saatiin karkeampia tiilejä muurien sisäosiin. Osaksi sitä poltettiin uuneissa, jollaisia samoilla seuduilla vielä tänäpänä käytetään. Mainittakoon, että kun Nippurissa kaivettaessa tuli näkyviin vanha savenpolttouuni, alkuasukkaat sen heti sellaiseksi tunsivat. Uunissa polttamalla saatiin emaljoituja tiilejä, joita käytettiin muurien ulko-osiin ja koristukseksi. Suuremmat muuripinnat, varsinkin rakennuksen sisässä koristeltiin kuvilla kuninkaitten urotöistä, mytologiasta j. n. e. — Saveen sotkettiin silppua, jotta se kävisi kestävämmäksi ja tiilet yhdistettiin saviruukin puutteessa maapihalla, jota vieläkin siellä täällä maasta pulppuilee.

Yllä sanottu koskee kuitenkin miltei yksinomaan temppeleitä, palatseja ja linnoituksia. Yksityiset rakennukset rakennettiin varmaankin hyvin yksinkertaisesti, kuten vielä tänä päivänä niillä seuduin on asian laita. Yhtään sellaista rakennusta ei ole meille säilynytkään. Talojen sortuminen näkyy siihen aikaan kuuluneen päiväjärjestykseen ainakin

päättäen Hammurabin lain §§:stä 229 ss., joissa määrätään erinäisiä rangaistuksia rakennusmestarille, jonka rakentama rakennus sortuu.

Savea käytettiin myös kirjoitusmaterialina. Savi sitä varten puhdistettiin tarkalleen kaikesta hiedasta ja mieluimmin valittiin savea, joka oli jossain määrin kalkkipitoista. Kalkki näet esti savea kuivattaessa kutistumasta ja halkeilemasta. Babylonialaisten kirjoitus oli alkuaan kuvakirjoitusta, jota saveen piirrettiin terävällä aseella. Vaan tämä „kynä" ei ollut käytännöllinen. Jos koettaa esim. neulalla raappia pehmeään saveen, huomaa miten epäselväksi viiva käy ja miten sen laidat käyvät epätasaisiksi. Piti keksittämän uusi kynä. Ja jo hyvin varhaisina aikoina huomaamme luovutun tuosta alkuperäisestä tavasta ja aletun kirjoittaa painamalla särmäistä palikkaa saveen. Siten tietysti luovuttiin kaariviivoista kirjoituksessa — vanhin kirjoitus oli sellaista — ja kirjoitus sai sen muodon, jota kutsumme nuolenpäiseksi. „Kynä", jolla merkkejä kirjoitettiin, muistutti nykyaikaista 3- tahi useampi särmäistä teroittamatonta lyijykynää. Sen toinen pää painettiin vinosti saveen siten että kynä muodosti taulun pintaa vastaan noin 30^0 kulman. Saveen jäi silloin kiilan tapainen syvennys.

* * *

Olen koettanut muutamilla esimerkeillä osoittaa, mikä vaikutus Babylonian maantieteellisellä asemalla ja sen ominaisella maamuodostuksella on ollut siellä syntyneen sivistyksen ulkonaiseen luonteeseen.

Meidän olisi senjälkeen tehtävä selkoa niistä kansoista, jotka Babyloniassa asuivat, ja jotka loivat sen sivistyksen, jota babylonilaiseksi kutsumme.

Sanoin jo alussa, että anakronistisesti kutsumme Kaksoisvirran laaksoa Babyloniaksi. Mutta alkuasukkaat itse kutsuivat sitä toisilla nimillä. Etelä-Babyloniaa kutsuttiin *Sumer* (raamatun Sinear), Pohjois-Babyloniaa *Akkad*, pääkaupungin Agaden mukaan. Nimen Babylonia sai maa vasta persialaisajalla.

Babylonian ensimäisiä asukkaita kutsutaan tavallisesti Sumerilaisiksi [1]) syystä että Assyrialaiset kutsuivat heidän kieltänsä „Sumerin maan kieleksi". Paljon on riidelty siitä, mitä kansaa nämät sumerilaiset olivat, eikä vieläkään ole päästy yksimielisyyteen siitä. Niin paljon on varmaa

[1]) N. k. sumerilainen riita ei vielä ole päättynyt. Löytyy joukko tiedemiehiä, varsinkin Ranskassa — Halévy, Pognon — jotka pitävät seemiläisiä alkuasukkaina ja Sumerin kieltä vaan — myöhempänä oppineiden keksintönä!

että 1:o he eivät olleet seemiläisiä, sillä heidän ajoiltaan säilyneet kuvapatsaat todistavat selvästi sitä vastaan. Muunmuassa seemiläisten ulkomuodon oleellinen tunnusmerkki, kaareva nenä on niille aivan vieras, myös oli kuvista päättäen tukka ja parta ajettu, 2:o he puhuivat jotain agglutineeravaa kieltä, kaiketi jotain turanilaista. Vaan mistä ja milloin he maahan tulivat, siitä ei ole minkäänlaista varmaa tietoa.

Sumerilaiset ovat Babylonian suuruuden, sen hämmästyttävän sivistyksen varsinaiset luojat. He ovat itämaisen taiteen perustajat, kirjoituksen keksijät, ensimäiset astronomit j. n. e. Heidän varsinainen

Sumerilaisen ruhtinaan (v. 3000) pää.

kotimaansa oli Sumer, Etelä-Babylonia ja varsinkin myöhemmin, seemiläisten esiintyessä näyttämölle, muodostui taistelu Etelä- ja Pohjois-Babylonian välillä samalla taisteluksi sumerilaisuuden ja maahan tunkevan seemiläisyyden välillä. Seemiläisyys pääsi voitolle mutta heidän kävi kuten aina käy alemmalla sivistyskannalla olevan valloittajakansan, he omistivat voitettujen sivistyksen. Sumerin kieli ei silti hävinnyt. Se pysyi varsinkin uskonnon alalla pyhänä kielenä ja sen tunteminen oli Babyloniassa myöhimpiin aikoihin saakka välttämätön jokaiselle tiedemiehelle s. o. papille.

Sumerilaisaikana oli Babylonia jakautunut lukuisiin eri pikkuvaltioihin eli oikeammin kaupunkeihin, joita kutakin hallitsi kuningas. Kullakin kaupungilla oli oma paikallisjumalansa, bêlinsä, jonka viransijainen maan päällä oli kuningas. Että kuningasta todella käsitettiinkin jumalaksi, todistaa muun muassa se, että vanhempina aikoina kuninkaan nimen eteen kirjoitettiin jumalaa merkitsevä determinatsiooni. Samaa todistaa

myös, että Narâm-Sin kutsuu itseään Agade-kaupungin jumalaksi, että Dungille oli pyhitetty temppeli ja että Išme-Dagan kutsuu itseään Nâna-jumalattaren puolisoksi. Kuningas ei ollut ainoastaan kaupunkinsa ylin maallinen valta, hän oli myös sen korkein pappi. Jo varhaisimmalta ajalta olevista kirjoituksista huokuu erittäin uskonnollinen henki ja babylonialaisissa kuningaskirjoituksissa ei puhuta paljo muusta, kuin rauhantöistä, erittäinkin temppelirakennuksista. Tämä seikka johtuu siitä, että kuningas oli papiston vallassa. Kuvissa se esitetään niin, että kuningasta hänen virkatoimissaan assisteeraa takanaseisova pappi. Voimme sanoa, että kuningasvalta Babyloniassa oli teokratis-monarkistinen. Varsinkin myöhemmin, Assyrian sotilasvallan kasvaessa, muodostui tuo ainainen taistelu Babylonian ja Assyrian välillä samalla taisteluksi hierarkian ja sotilaspuolueen välillä.

Babylonian pikkuvalloista oli moni jo menettänyt valtiollisen merkityksensä, kun historialliset lähteet alkavat. Sellaisia oli jo aikaisemmin mainitsemamme Eridu, jolla Ea-jumalansa palveluksen kautta oli tärkeä uskonnollinen merkitys myöhemmässäkin panteonissa. Ealla, veden, oseanin jumalalla oli tässä kaupungissa temppelinsä, nimeltä E-apsû s. o. oseanin temppeli. Olemme jo varemmin puhuneet tämän jumalan laajemmasta merkityksestä. — Muita Etelä- Babylonian kaupunkeja oli Nippur, nykyinen Niffer, jossa vuodesta 1889 Pennsylvanian Yliopisto prof. Hilprechtin johdolla on toimittanut kaivamistöitä, saaden päivän valoon, paitse temppeleitä, yli 50,000 nuolenpäätaulua. Myös Nippurin valtiollinen merkitys on varhaisemmalta ajalta, kuin meidän kirjoitukselliset lähteemme. Sen sijaan oli Nippurin merkitys puhtaasti uskonnollinen. Sen jumala oli En-lil (klass. Ἴλλινος), seemiläisten Bêl, maailman jumala, vastakohtana yläilmojen ja maanalaisten vesien, oseanin jumalille. En-lil näkyy sumerilaisena aikana olleen, vaikka tosin alkuaan Nippurin paikallisjumala, sumerilaisen panteonin pääjumala ja Nippur teokratisen hengen tyyssija. Hänen pappinsa olivat pappeja par préférence ja hänen temppelinsä, Ekur, Babylonian tärkein pyhäkkö. Hänen ominaisuutensa siirtyivät myöhemmin monessa suhteessa Mardukille, Babylonian jumalalle, kun tämä alkoi paisuttaa valtansa Babylonian yli. Varsinkin vastakohtana Eridulle, jonka jumala Ea oli kaiken käsityön, tieteen, viisauden jumala — huom! Eridu oli merikaupunki — jäi Nippur teologisten spekulatsioonien ja teokratian pääpesäksi.

Tässä yhteydessä mainittakoon vielä Uruk, nyk. Erek, ylijumala Anu'n asuinpaikka. Anu, Bêl ja Ea, yläilmojen, maailman ja maanalaisten vesien, oseanin jumalat muodostavat korkeimman jumalkolmikon,

joka muun muassa näkyy heidän numeroarvoistaan 60, 50 ja 40 (seksagesimalisystemissä). Myöhemmin oli Uruk myös Nânan (=seemil. Istar) palveluspaikka.

Muita Etelä-Babylonian kaupunkeja mainittakoon Ur, nyk. Mugaijir, kuunjumalan, Sinin palveluspaikka, meille tuttu raamatusta Abrahamin kotipaikkana. Lagaš, nyk. Tellôh, vähemmän tärkeä uskonnollisena kuin valtiollisena valtana, Larsa, nyk. Senkereh, auringonjumalan, Šamašin pääpaikka, Kiš, lähellä Nippuria, ja Isin, jonka asemaa ei vielä tiedetä. —

Varhaisimmat kuninkaat historialliselta ajalta ovat Lagašin [1]) hallitsijat. He taistelivat kauan erinäisten babylonilaisten kaupunkien, pääasiallisesti Kišin kanssa; päästyään voitolle alkoivat he levittää valtaansa ulospäin. Mutta äkkiä lakkaavat lähteet ja kun ne taasen alkavat, on Etelä-Babylonia uuden pohjoisesta hyökänneen valtion vallanalaisena. Tämä aiheuttaa meidät luomaan silmäyksen Pohjois-Babylonian silloisiin oloihin.

Se kaupunki, joka näkyy täällä varhaisimmin saaneen tärkeämmän merkityksen, oli Agade [2]), josta koko Pohjois-Babylonia kutsuttiin Akkad. Sen kuuluisin kuningas oli Sargon I; hänen hallitusajastaan ollaan eri mieliä. Eräs uusbab. kuningas Nabuna'id (noin 550 e. Kr.) kertoo Sargonin ja hänen poikansa Narâm-Sinin eläneen 3200 vuotta häntä ennen. Sargon olisi sen mukaan elänyt 3800—3700 tienoilla; tätä tiedonantoa on paljon epäilty, on koetettu korjata luku 3200 2200:ksi, vaan täydellisesti ei ole voitu sitä kumota [3]). Kuitenkin täytyy meidän kronologisista syistä, joiden esittäminen tässä kävisi pitkälliseksi, asettaa Sargonin aika noin v. 3000 tienoille tai kohta sen jälkeen. Sen mukaan olisivat ensimäiset historialliset lähteemme 4:nnen vuosituhannen keskivaiheilta. Sargonin personan ympäri on kietounut taaja satuverkko, jonka läpi usein on vaikea eroittaa historiallista Sargonia. Silti emme saa epäillä hänen historiallisuuttaan, sillä esim. Moseksesta ja Kyroksesta, samoin kuin useista dynastiojen ja ajanjaksojen alkajista, heidän

---

[1]) Tämän kaupungin kaivaustyöt ovat ranskalaisten toimittamat ja sieltä löydetyt vanhat historialliset kirjoitukset säilytetään nyk. „Louvre"ssa.

[2]) Agaden asema on yhä vielä tuntematon.

[3]) Varsinkin ovat viimeaikaiset kaivaustyöt Nippurissa osottaneet, että arkeologisesti mahdotonta ei ole asettaa Sargonin hallitusajan 4:nnen vuosituhannen alkuun ja amerikkalaiset, jotka siellä pääasiallisesti ovat kaivaustöitä toimittaneet, pitävät Nabuna'idin tiedonannosta kiinni.

syntymästään ja lapsuudestaan kerrotaan aivan samanlaisia taruja. Eikä tietääkseni kukaan epäile nykyään esim. Kyroksen historiallisuutta.

Vaan omituisempaa on se, että Sargonin kirjoitukset ovat kauttaaltaan *seemiläisiä*, samoin kuin hänen poikansakin. Se antaa meille aiheen varmasti olettaa, että seemiläisyys niihin aikoihin oli saanut jalansijaa Akkadissa ja alkoi levittää valtaansa etelään. Sitä todistaa myös muudan mieltäkiinnittävä teksti, jossa seemiläisten babylonilaisten kieltä vastakohdaksi „Sumerin maan kielelle" kutsutaan Akkadin eli Agaden kieleksi. Tältä ajalta alkavat taistelut sumerilaisuuden ja seemiläisyyden välillä.

Epäilemättömänä nykyään pidetään, että seemiläiset tulivat Arabiasta. Arabia ei suinkaan ollut, kuten tavallisesti arvellaan, mikään kuollut erämaa, jossa alkuperäisimmällä kannalla olevat nomadit muka karjojaan kaitsivat. Päinvastoin on Arabia jo varhain ollut Babylonian vaikutuksen alainen ja vanhat arabialaiset sivistysvaltiot, kuten Saba ja Mina, joiden kirjoituksia viime aikoina on opittu lukemaan, todistavat tämän arvelun oikeaksi. Arabia on ollut ympärillä olevain maitten, Babylonian, Mesopotamian, Palestinan, Egyptin n. s. väki-aitta, josta yhä uusia kansoja on astunut vanhain sijalle. Lukuisat myöhemmät seemiläiset kansainvaellukset suovat oivan vertauksen. Että Babylonia todella hyvin varhain sai seemiläistä asutusta, todistaa m. m. se seikka, että Babylonian seemiläinen kieli osoittaa monta alkuperäistä, vanhaa ominaisuutta ja omituisuutta, joita ei muissa seemiläisissä kielissä enää tavata.

Sargon oli muuten mahtavimpia hallitsijoita, mitä Itämailla koskaan on elänyt. Hän valtasi ensiksi Elamin, joka jo tähän aikaan oli valtiollinen mahti, Mesopotamian, Syrian, Palestinan ja itse kertoo hän lähteneensä sillä matkalla „meren yli", jolla ei voida tarkoittaa muuta kuin Välimerta, sekä viipyneensä siellä 3 vuotta. Hän kutsuu Palestinaa „Amurru", josta raamatun Amoritit.

Sargonin työtä jatkoi hänen poikansa Narâm-Sin, joka m. m. valloitti Maganin ja Meluhhan s. o. Arabian. Jälleen todistus siitä, miten varhain Arabia oli Babylonian vaikutuksen alaisena. Hän kutsui itseään „neljän maanäären kuninkaaksi" ja „Agaden jumalaksi". Paras muistomerkki on n. k. „Narâm-Sinin voittopatsas", löydetty Susasta, jonne sen myöhemmin Elamilaiset jollain sotaretkellä olivat vieneet. Se on vapaa senaikuisesta konventsionalismista ja todistaa tekijästään ja hänen aikakaudestaan korkealle kehittynyttä taiteellista aistia.

Sargonin ja Narâm-Sinin aika merkitsee Babylonian suurinta loistoaikaa vanhoina aikoina. Kauppakaravanit kulkivat todella kaikkiin maan

ääriin ja samoja karavaniteitä, joita tänä päivänä kuletaan, tuotiin Intiasta, Armeniasta, Arabiasta kalleuksia ja alamaisuusosotteita kuninkaan hoviin.

Vaan Sargonin ja Narâm-Sinin hallitusajan jälkeen Pohjois-Babylonia ja samalla seemiläisyys jälleen menettää pitkiksi ajoiksi valtiollisen ylivallan, joka taasen näkyy siirtyneen Lagašiin. Säilynyt on Lagašin kuninkaista tältä ajalta pitkä luettelo, joista kuitenkin vain yksi on huomattavampi. Se oli Gudea, jonka patsaita ja lukuisia kirjoituksia ranskalainen retkikunta on löytänyt. Gudean aikakausi on varmasti sumerilaisen taiteen loistoaika. Lagaš koristettiin muhkeilla temppeleillä, ja Gudea itse löytyy kuvattuna monessa kuvapatsassa, joiden detaljityö on hämmästyttävän tarkka. Ruumiin yksityiskohtainen muovaileminen todistaa ehdottomasti anatomian tuntemista — babylonilainen lääkintötaito on monista kirjoituksistakin osotettavissa — ja kuvaavana mainittakoon, että kun ne löytyivät, luultiin niiden kreikkalaisajalla syntyneen! Gudean aikakausi oli enimmäkseen rauhan aikaa. Laivoja kulki Persian lahdella ja Intian merellä. Meluhhasta s. o. Länsi-Arabiasta tuotiin kuparia ja kultaa, Maganista s. o. Itä-Arabiasta kiveä, Amanukselta seetripuita kuninkaan rakennuksia varten j. n. e. Lyhyesti: koko Etu-Aasia oli Babylonian vallan, mutta samalla myös sen sivistyksen vaikutuksen alaisena.

Jo Gudean jälkeläiset olivat vähäpätöisempiä hallitsijoita ja pian siirtyi johtovalta toiseen kaupunkiin Uriin, sumerilaisuuden vanhaan tyyssijaan. Se osoittaa samalla sumerilaisuuden voitolle pääsemistä — viimeisen kerran. Urin hallitsijat, joista mainittakoon Dungi ja Bur-Sin, valloittivat koko Babylonian perien siten Sargonin valtakunnan. Mutta että sumerilaisuus ei enää ollut niin horjumaton, todistavat m. m. muutamat näiden hallitsijoiden semiläiset kirjoitukset.

Urin dynastiaa seurasi vielä kaksi Etelä-Babylonilaista dynastiaa, toinen Isinissä, toinen Larsassa. Vaan ne olivat vähäpätöisiä, lyhytikäisiä. Kaksi seikkaa siihen vaikutti.

Toinen oli Elamin näihin aikoihin paisuva valta. Tiedämme että esim. Urin viimeinen hallitsija raastettiin Susaan. Toinen, tärkeämpi, oli että Pohjois-Babylonia vähitellen alkaa nostaa päätään. Sanoimme jo aikaisemmin, että Pohjois-Babylonian nousu aina merkitsi seemiläisyyden elpymistä. Niin nytkin. Ja todella huomaamme toisen seemiläisen suuren vaelluksen alkavan.

Se tuli kaiketi samoja teitä kuin ensimäinenkin, Arabiasta. Vaan tämä kansainvaellus oli todistettavasti laajempi kuin edellinen. Vasta-

kohdaksi ensimäiselle kansanvaellukselle, jota assyriologit kutsuvat *babylonilaiseksi* syystä että sen edustajia *tunnetaan* vain Kaksoisvirran laaksosta, vaikka he luultavasti kyllä päättäen muista vaelluksista levisivät yli koko Etu-Aasian, [1]) kutsutaan tätä toista länsiseemiläiseksi eli *kananealaiseksi*. Tämän nimensä on se saanut syystä, että sen paraiten tunnetut edustajat asettuivat Kananiin. Voimme sanoa sen alkaneen 3:nen vuosituhannen lopulla (noin 2300) ja kestäneen lähemmä vuosituhannen. Sen ensimäiset kansat suuntautuivat Babyloniaan, missä he täydellisesti sulautuivat babylonialaisiin seemiläisiin sivistyksellisesti ja kielellisesti. Tämän vaelluksen viimeisinä edustajina tulivat hebrealaiset naapureinen Palestinaan noin 1500—1400 tienoilla. Sivumennen mainittakoon, että tätä »kananealaista» vaellusta kaikesta päättäen olivat myös hyksot. Meidän ulee näet pitää mielessä, että myös Egypti jo aikaisin oli osana tuosta suuresta itämaisesta sivistyspiiristä ja että hamilaisten ja seemiläisten kansain väliliä löydetään yhä uusia yhtymäkohtia sekä kielellisesti että sivistyksellisesti. — Prof. Winckler, tämän yhtenäisen itämaisen sivistyksen varsinainen tutkija arvelee tällä ajalla Pohjois-Afrikankin saaneen seemiläisen asustuksensa ja luulee puunilaisten kantaisäin jo silloin maahan tulleen. Foinikkialaiset eivät niin ollen olisi olleet uranaukaisijoita, vaan heidän kaupparetkensä kulkivat ikivanhoja tuttuja reittejä.

Kysyttänee: mistä tiedämme, että uusi kansainvaellus on alkanut? Mistä voimme päättää, että seuraavat hallitsijasuvut — kuninkaiden historiaahan on vanhin historia — ovat toista heimoa, kuin edelliset? Miksi asetamme heidät lähemmäksi paljon myöhempiä hebrealaisia? Pääansio tämän ratkaisusta on prof. *Fritz Hommelin*. Hän jo v. 1897 osoitti Hammurabin aikuisissa nimissä tavattavan aivan uusia osia, pääasiall. jumalain nimiä, — itse kieli oli tosin hyvin lähellä vanhempaa — joita tunsimme ennestään länsiseemiläisistä kielistä. Ja hänen arvelunsa on osoittautunut aivan oikeaksi. Pari esimerkkiä. Jo ennen Hammurabin aikoja tapaamme Isin-kaupungin dynastiassa kuninkaan nimeltä Išme-Dagan s. o. »Dagan (-jumala) on kuullut» Epäilemättä on Dagan sama kuin Filistealaisten Dagôn-jumala (Tuom 16,$_{28}$; 1 Sam. 5,$_{2}$—$_{7}$; 1 Aikak. 10, $_{10}$ ja kaupunki Bet-Dagôn Jos. 15,$_{41}$ sekä muudan kananealainen ruhtinas Tell-el-Amarna ajalta, Dagan-takala). Ja varsinkin Hammurabin ajalta tapaamme nimiä, jossa jumalaa kutsutaan ab-isä, ah-veli, amm t. hamm-setä sekä šum-nimi, joka on läpikäypää länsise-

[1]). Jotensakin varmana voi pitää, että Palestiina jo tuon ensimäisen vaelluksen aikana sai seemiläisen asutuksensa.

miläisillä kansoilla. Raamatussa ja varsinkin Tell-el-Amarna kirjeiden kananealaisilla ruhtinailla tapaamme moisia nimiä. —

Kananealainen vaellus toi uutta voimaa heikentyneeseen seemiläiseen heimoon Babyloniassa. Etelä-Babylonia oli, varsinkin sen jälkeen kun Elam uudisti hyökkäyksensä idästä, sangen heikko ja sen valta pysyi voimassa enemmän vanhojen uskonnollisten käsitysten, kuin voimakkaan ja elinvoipaisen hallinnon perustalla. Ja niin siirtyi valta lopulta Pohjois-Babyloniaan, jossa se pysyi, siksi kunnes sen taasen Assyrialainen valta kukisti. Pääkaupungiksi tuli Babilu, Eufratin rannalla lähellä myöhempää Kerbelaa. Sen oli perustanut oman kertomuksensa mukaan jo Sargon. Meidän tietomme Babyloniasta alkavat noin v. 2200 tienoilla, jolloin valtaistuimelle nousee n. k. ensimäinen eli Hammurabin dynastia. Sen ensimäiset kuninkaat, jotka alussa kaikesta päättäen vielä tunnustivat auringonjumalan kaupungin Sipparin ylivaltaa, kävivät taajoja sotaretkiä Etelä-Babyloniassa, jonka viimeiset hallitsijasuvut, Larsassa ja Isinissä voitettiin; myös Elamin kanssa oteltiin moni kova ottelu. 5:s kuningas oli Hammurabi, joka lopulta laski valtansa alle koko Babylonian. Hän oli samalla rauhan ruhtinas, joka järjesti pysyväisesti sisälliset olot ja lainsäädännöllään vahvisti valtansa sisäistä voimaa. Hänen hallituksensa on asetettava noin 2100:n tienoille. Hammurabin hallitus merkitsee seemiläisyyden lopullista voittoa.

Olemme nähneet, miten seemiläisyyden tunkeutuessa Babyloniaan sumerilaisten valtiollinen mahtavuus alkaa aleta ja valta siirtyä pohjoiseen. On kyllä totta, että sumerilaisuus siitä saakka, kun historialliset lähteet alkavat, on olemassa, mutta paitse tätä historiallista näkökohtaa on meidän otettava lukuun myös toinen, uskonnollinen. Meidän on vaikea nykyään käsittää, missä määrin babylonialaisten uskonto s. o. maailmankatsomus määräsi kaikki heidän toimensa. Babylonialaisten maailmankatsomus perustui kokonaan tähtitaivaan tuntemiseen ja tutkimiseen. Tähtitaivaan kultakirjoituksesta lukivat papit jumalten järkkymättömän tahdon, jota sokeasti tuli noudattaa. Babylonialaiset olivat ammoisista ajoista tarkkaan tutkiskelleet tähtiä, niiden liikuntoja ja konstellatsiooneja. Heille oli uskonto, astronomia ja astrologia sama käsite: tiede.

Babylonialaiset olivat näillä laskelmillaan huomanneet sen, että maan akselin vähitellen siirtyessä ekliptiikan akselin ympäri, aurinko päiväntasauspisteessä hitaasti siirtyy eteenpäin, eli noin 1° 23′ 100:ssa vuodessa, t. yhden eläinradan merkin 2200 vuodessa. Tuohon las-

kelmaan perustui moni omituisuus babyl. maailmankatsomuksessa, vaan eritoten on tässä yhteydessä mainittava yhdestä.

Juuri niihin aikoihin, jolloin Babylonian maailmanvalta alkaa, oli aurinko eteenpäin siirtyessään jättänyt Kaksoisten merkin ja tullut Härkään. Meidän on vaikea ajatella, mitä kaikkea se merkitsi. Kalenteri oli sen kautta muuttunut; kaksoisten merkissä oli kuun jumala ollut korkein jumala, jolle pyhitetty kuukausi oli vuoden ensimäinen, Sivan. Nyt tuli Ijjar vuoden ensimäiseksi kuukaudeksi koskapa kutakin eläinradan merkkiä vastasi yksi kuukausi [1]. — Edelleen eivät luonnollisestikaan juhlat enää pitäneet astronomisesti paikkaansa ja valtiojärjestelmä, joka tällaisille vanhentuneille periaatteille perusti valtansa, ei voinut kauan pysyä. Hetki oli siis otollinen uuden maailmanvallan perustamiselle. Hammurabi oivalsi tämän ja ymmärsi käyttää sitä hyväkseen valtakuntansa ja jumalansa loistoon saattamiseksi. Ja siinä hän onnistui. „Olihan taivaalle kirjoitettu, että uusi maailmankausi oli alkanut, että maailmaa ei enää hallinnut kuu, jolle „Kaksoiset“ kuuluivat, vaan että hän, kuu oli luovuttanut valtansa toiselle jumalalle, jonka tunnus oli härkä“ (Winckler). Sattuma ei tietystikään ollut, että Babylonin jumalan, Mardukin symboli juuri oli härkä. Hammurabi se oli, joka tämän uuden suurisuuntaisen muutoksen saattoi onnelliseen päätökseen. Olihan oikeastaan tuo astronominen siirtyminen tapahtunut jo varemmin, vaan vasta hän uskalsi käyttää otollista aikaa hyväkseen luodakseen uuden maailmanvallan.

Samalla oli myös Babylonian vanha uskonto saanut tuntuvan iskun. Panteonin pääjumalaksi kohoaa nyt Babylonin kaupunginjumala Marduk kevätauringon ja aamuauringon jumala. »Hänen vastakohtansa oli Babylonin naapurikaupungin Borsippan jumala Nebo, joka edustaa syysaurinkoa. Heidän palveluksensa vastaa kananealaisen Tammuzin (=egypt. Osiriksen) palvelusta, jonka perustana on auringonkulku molemmissa päämuodoissaan». Myöhemmin Marduk, saatuaan laajemman tunnustuksen, yhdistyi muuhun jumaltarustoon ja häneen sovitettiin monta uutta alkuaan vierasta ominaisuutta. Niinpä hän esiintyy

---

[1]. V. 800 tienoilla siirtyi aurinko Oinaaseen, jolloin Nisan kuu alotti vuoden. Uusbab ajalla onkin Nisan todistettavasti vuoden ensim. kuukausi ja myös juutalaisilla, jotka eksiilin aikana omistivat babylonialaisen ajanlaskun, oli eksiilin jälkeen Nisan vuoden alkaja. Ennen eksiiliä olivat juutalaiset alkaneet vuotensa syksyllä — kuten vuorokauden illalla. Tämä järjestelmä, joka oli varsinaisesti länsiseemiläistä, näkyy myös löytyneen babyl., koska 7:s kuukausi on nimeltään Tešrît-alku.

pääsankarina babyl. maailmanluomisessa, vaikka varmasti se ominaisuus alkuaan kuului Bêlille eli Enlilille, Nippurin jumalalle[1]) — Mardukin palveluksessa ja hänen tarustossaan on hyvin paljon sellaista, mikä muistuttaa Messiasta, vaan tässä ei ole tilaa laajempiin esityksiin.

Meillä on raamatussa muudan kertomus, joka tarjoo hauskan vertauskohdan tässä Babylonin jumalkäsitteiden muutoksessa. Tarkoitan Abraham-kertomusta. Abraham, jonka historiallisuutta ei ole syytä epäillä, eli nähtävästi samoihin aikoihin kuin Hammurabi. Sen päätämme 1 Mos. 14:sta, jossa on kuvattuna, miten Hammurabi (raamatun Amraphel) sekä neljä muuta Babylonian kuningasta tekivät sotaretken länteen, miten he veivät mennessään Lotin ja miten Abraham hänet pelasti. Kaikki tämän historiallisen kertomuksen detaljit sopivat erinomaisesti silloiseen Babylonian historiaan, joten ei ole syytä epäillä sen alkuperäisyyttä. Olemmehan jo aikaisemmalta ajalta nähneet, miten Babyl. kuninkaat olivat yhteydessä länsimaitten kanssa, joten tämä retki on hyvin ymmärrettävissä. Jos siis oletamme, että Abraham oli Hammurabin aikuinen, saa koko Abraham-kertomus uuden valon. Abrahamhan oli lähtenyt Urista, kuun jumalan palveluspaikasta. Matkallaan hän tuli Harraniin, Mesopotamian ikivanhaan kuun jumalan kaupunkiin. Muutkin seikat, kuten esim. Abrahamin vaimon Saran nimi, joka muistuttaa Harranin kuun jumalan puolison nimeä, Šarratu, viittaa siihen, että A. oli kuun palvelija. Saamme niin ollen seuraavan kuvan. Abraham, Babylonian vanhan uskonnon uskollinen palvelija, lähti uskonnollisena pakolaisena uuden maahan tunkeutuvan uskonnon tieltä. Hän ei voinut mukautua uusiin oloihin, vaan lähti vapaaehtoiseen maanpakoon, vieden mukanaan »puhtaan» uskontonsa vieraan jumalan, vieraan uskonnon jaloista. Hän oli tyypillinen vanhoillinen, joka mieluummin jätti kodin ja konnun, kuin alistui pakollisesti vierasta ikeä kantamaan. —

* * *

Hammurabiin voimme sanoa Babylonian varhaisimman muinaisuuden loppuvan. Laajoista ja lukuisista kirjoituksista me tunnemme tarkkaan Hammurabin personan. Häneen loppuu Babylonian pikkuvaltio-

[1]) Jokainen kaupunki koetti saadakseen ylivaltansa laajemmaltikin tunnustetuksi sovittaa jumalansa jo ennen löytyviin tarustoihin. Niinpä myöhemmin myös assyrialaisten jumala Aššur esiintyy pääsankarina eräässä maailmanluomiskertomuksessa.

järjestelmä, joka antoi aihetta ainaisiin keskinäisiin sotiin. Hammurabi yhdisti valtiollisen ja uskonnollisen valtansa voimalla koko Babylonian ja piti sitä myös rautakourallaan kurissa.

Hammurabiin päättyy niin muodoin myös esityksemme Babylonian muinaisimmasta historiasta sitä suuremmalla syyllä, kun hänen jälkeisensä aika on laajemmin tunnettu. Voimme vain lyhyesti esittää seuraavan ajan historian pääpiirteet.

Hammurabin dynastiaa seurasi n. k. toinen dynastia, myös 11 kuningasta; sen aika on noin 2100—1700. Noin 1700:n tienoilla hyökkäsi Babyloniaan nähtävästi Mediasta muudan ei-seemiläinen kansa, Kaššu (klass. Κοσσαῖοι), joka valtasi Babylonian ja näkyy pysyneen vallassa noin 500 vuotta. Kaššu-kansa näkyy vähitellen seemiläistyneen, niin että heidän viimeiset kuninkaansa jo kantoivat seemiläisiä nimiä. Senjälkeen joutuu maa useiden vähäpätöisten dynastiojen alle, joista ei ole mitään tärkeämpää kerrottavaa.

Jo aikoja sitä ennen onkin valta siirtynyt muualle. Tigris-joen ylävarsille, sen itäpuolelle, sen ja sen lisäjoen, alisen Zabin muodostamaan kolmioon oli luultavasti jo Hammurabi-dynastian aikana perustettu uusi semiläinen valta, josta Assyria kehittyi. Assyria oli vastakohtana Babylonialle puhtaasti sotilaallinen. Sen kuninkaat olivat valloittajakuninkaita, jotka vähitellen laskivat valtansa alle koko Etu-Aasian. Aika noin vuodesta 1500 aina Niniveen kukistukseen (606) on yhtämittaista taistelua Assyrian sotilasvallan ja Babylonin hierarkian välillä. Yhtämittaisia sotia ja kapinoita. Uusbabylonilaisella ajalla, varsinkin Nebukadnezarin hallitessa, koitti Babylonille uusi kukoistuksen aika. Vaan kauan se ei kestänyt. V. 539 joutui se Persialaisvallan alle, jonka kuninkaat tosin eivät rikkoneet vanhoja muotoja, vaan päinvastoin niitä visusti säilyttivät, hyvin tietäen, että Etu-Aasiassa vain niitä tunnustettiin.

Viimeisen loistokautensa näki Babylonia Aleksanteri suuren aikana. Vaan sen jälkeen sen valta on mennyt. Joitakuita hajanaisia tietoja tapaamme klassilliselta ajalta ja Sassaniidien vallan syntyessä Babylon häviää maan tasalle.

Vaan babylonilainen sivistys ei silti hautaan vaipunut. Olemme nähneet miten jo varhaisimpana aikana babylonilainen sivistys pääsi tunkemaan laajalle Etu-Aasian kansojen keskuuteen. Kuta enemmän opimme tuntemaan muinaista Etu-Aasiaa, sitä selvemmin huomaamme „miten vilkas on ollut ei vain kauppatavarain vaan myös aatteiden vaihto". Islam ja sen laaja leveneminen ei suinkaan ole ensimäinen

todistus itämaalaisen valtion ja sivistyksen levenemisestä, vaan on monasti ennen koko tuo suunnaton alue ollut samallaisten valtiollisten ja henkisten virtauksien alaisena. Tämä seikka meille tekee ymmärrettäväksi, miten se vanha sivistys, jota kutsumme babylonilaiseksi, oli päässyt niin syvälle juurtumaan, että vasta uudempi aika, lähinnä Copernikuksen uudet opit makrokosmoksesta ja sen kautta luonnontieteitten elpyessä herännyt realisempi tutkimus sen kumosi, samalla antaen kuoliniskun teoretiselle spekulationille. —

(Jatk.)

Poimintoja hallinnon historiasta Porvoon valtiopäiväin jälkeisiltä vuosilta.

Kirj. *K. W. Rauhala.*

---

2. Hallituskonseljin ja venäläisten sotilasviranomaisten välisiä selkkauksia.

Ne monenlaiset rettelöt, joita Suomen sodan kestäessä oli sattunut sivilivirkamiesten ja venäläisten sotilaiden välillä, saavat selityksensä mielivallasta ja kaikenlaisesta hämmingistä, minkä sotatila ehdottomasti aina mukanaan tuo. Mutta senkin jälkeen, kun säännöllisten olojen palattua tämä syy oli poistunut, saattoi syntyä toisinaan vakaviakin ristiriitoja hallintoviranomaisten ja maassa olevien sotilasvirkamiesten kesken. Tämä oli sitä arveluttavampaa, kun juuri näinä, sodan jälkeisinä vuosina maan uudet olot olivat vielä vakaantumattomia ja muodostelun alaisina. Selkkauksia pyrki syntymään etenkin niillä hallintoaloilla, joihin nähden venäläiset joutuivat lähempiin tekemisiin, kuten oli laita posti- ja luotsilaitoksien. Viimemainitun suhteen ei ollut kysymyksessä mikään vähempi, kuin laitoksen asettaminen venäläisten sotilasviranomaisten välittömän käskyvallan alle [1]).

---

[1]) Tätä on osittain kosketeltu Gunnar Lindströmin julkaisemassa väitöskirjassa „Suomen kaupasta Aleksanteri I:sen aikana“ ss. 191—2.

Milloin ristiriitoja sattui, joutui luonnollisestikin maan hallitus, hallituskonselji, niitä selvittämään. Sen asema tällaisissa tapauksissa oli useinkin tukala, etenkin kun sen auktoriteetti ei ollut vielä vakaantunut edes omain virkamiesten, sitä vähemmin venäläisten silmissä. Sillä auktoriteetin muodostuminen riippui suureksi osaksi kehityksestä, monenlaisista syistä ja olosuhteista, eikä sitä voitu yhdellä kertaa asetuksilla ja ohjesäännöillä luoda. — Mutta sattuipa myös sellaisiakin tapauksia, jolloin hallituskonselji itse suoranaisesti joutui selkkauksiin venäläisten sotilasviranomaisten kanssa. Ennen muita antavat juuri nämä tapaukset kuvan siitä, millainen maamme hallituksen silloinen asema todellisuudessa oli, sekä samalla siitä, minkä luonteisia ristiriidat olivat ja miten niistä selviydyttiin. Kerrottakoon seuraavassa, esimerkkinä mainitunlaisista tapauksista, niistä selkkauksista, jotka syntyivät hallituskonseljin ja Turussa sijainneen venäläisen kenttämittauskonttorin päällikön välillä.

Kenttämittauskonttorissa teetti sen päällikkö, everstiluutnantti Neidhardt, karttoja Suomen kuntain aloista sotilastarkotuksia varten. Kun työ oli kiireellinen eikä hänellä ollut tarvitsemaansa työvoimaa, pyysi hän lopulla vuotta 1810 kenraalikuvernööriä, vapaaherra Steinheiliä, toimittamaan suomalaisia maamittareita työtä suorittamaan, ja kenraalikuvernööri lähettikin määräyksen hallituskonseljille, että se käskisi maamittareita työhön saapumaan. Mutta asiaa hallituskonseljissa käsiteltäessä vuoden 1811 alkupuolella [1]) valtiovaraintoimituskunnan päällikkö Tulindberg ilmotti tiedustelleensa Neidhardtilta, mitä tämä aikoi maamittareille työstä maksaa, sekä saaneensa kuulla, ettei hän maksua suorittaisi Suomen asetusten säätämällä tavalla. Hallituskonselji päätti tällöin, että maamittareita ei voitu sellaisilla perusteilla työhön määrätä, vaan oli ainoa toimi, mihin katsottiin voitavan ryhtyä se, että Turun ja Hämeen—Uudenmaan maaherroja, joista lääneistä apumiehiä haluttiin, käskettäisiin ilmottamaan maamittareille, että kenttämittauskonttorissa tarvittiin työmiehiä, sekä mitä siellä oli luvattu työstä suorittaa. Ne joita halutti saivat ryhtyä työhön tarjotuilla ehdoilla.

Seuraavana päivänä senjälkeen, kuin mainittu päätös oli tehty, saapui Neidhardt itse hallituskonseljiin ja päästettiin hänet istuntosaliin talousosaston paraikaa ollessa koolla. Tällöin hän uudisti kenraalikuvernöörin kautta tekemänsä ilmotuksen, että karttatyö oli sangen kii-

---

[1]) Talousos. pöytäkirj. tammik 24 p:ltä 1811.

reellistä laatua ja maamittarien avuksi saaminen mitä tärkeintä, sekä vaati Turun läänistä kuutta ja Hämeen—Uudenmaan läänistä kolmea miestä. Mutta samalla hän pysyi jyrkästi entisessä kannassaan, ettei maksaisi palkkaa Suomen asetusten määräämällä tavalla, vaan toisilla, esittämillään perusteilla [1]).

Millä tavoin Neidhardt hallituskonseljin edessä esiintyi, ei käy virallisista asiakirjoista ilmi. Tulos oli kuitenkin se, että hänen ja hallituskonseljin välillä syntyi sovitteluja. Hallituskonselji tosin pysyi edellisenä päivänä tekemässään päätöksessä, että vain ilmotus eikä suora käsky oli sillä kertaa asiasta maaherrain kautta maamittareille lähetettävä, mutta samalla ryhdyttiin keinoon, joka vähää myöhemmin johti toisenlaisiin toimenpiteisiin. Neidhardt oli ilmottanut hallituskonseljille, että hän maksaisi palkan karttain laajuuden mukaan ja että maamittarit saisivat lisäksi tarpeet ja työkapineet kenttämittauskonttorista. Konselji päätti nyt, että Turun läänin ensimäinen maamittari, tirehtöri Tillberg, määrättäisiin tekemään mahdollisuuden mukaan laskelma ensinnäkin siitä, kuinka paljon maamittari ennätti päivässä suorittaa kartanvalmistustyötä ja toiseksi siitä, paljonko asetusten määräämästä päiväpalkasta voitiin katsoa vähentyvän sen kautta, että maamittarin ei tarvinnut käyttää omia tarpeitaan ja työkapineitaan. Laskelman nojalla, joka ennen pitkää valmistui, ja jossa arvioitiin, että kuudes osa asetusten määräämästä työpalkkiosta vastaisi työkapineiden kulutusta, hallituskonselji vähensi päiväpalkan, joka teki 48 killinkiä, kuudennella osalla, saaden siten päivärahaksi 40 killinkiä. Sitten se antoi ylempänämainittujen maaherrain kautta määräyksen, että niin monen maamittarin, kuin Neidhardt oli vaatinut, oli saavuttava viipymättä kenttämittauskonttoriin työhön, ja saisivat maamittarit palkkaa 40 killinkiä päivältä sekä matkakulujen korvauksen [2]).

Että Neidhardt ei suinkaan ollut aikonut ruveta maksamaan maamittareille palkkaa sillä tavoin, kuin hallituskonseljin mainittu käsky ilmotti, käy myöhemmistä tapauksista selväksi. Kun kuitenkin hallituskonselji antoi maamittareille tiedon, että he tulivat saamaan päiväpalkkaa — joskin vähempää mitä asetuksissa oli määrätty — ja matkakulut, perusti se tämän menettelynsä omiin laskelmiinsa, joista maamittarit eivät tietäneet mitään. Tulindberg oli näet aikaisemmin

[1]) Talousos. pöytäkirj. tammik. 25 p:ltä.
[2]) Talousos. pöytäkirj. helmik. 22 p:ltä.

arvioinut, että Neidhardtin lupaama palkka jotakuinkin vastasi sitä, minkä maamittarit saisivat päiväpalkkaa nauttien, ja sitten Tillberg oli tehnyt laskelman, joka näytti, montako päivää maamittareilta pitäisi kulua kunkin kartan valmistukseen. Hallituskonselji katsoi näiden arvioiden nojalla maamittarien tulevan saamaan joka tapauksessa, mitä maksuperustetta sitten käytettiinkin, sen palkkion, mikä heille tuleman piti, ja tämän nojalla ryhtyi mainittuun toimenpiteeseen. Mutta kun menettely perustui laskelmiin, riippui sen onnistuminen siitä, pitivätkö laskelmat paikkansa vai eivät. Pahaksi onneksi ne pettivät. Ja silloin vasta sekavuudet alkoivat.

Ensinnäkään eivät maamittarit saattaneet suorittaa työtä sen ajan kuluessa, kuin Tillberg oli laskenut kunkin kartan valmistukseen menevän. Työkapineita ei ollut riittävästi, jonka johdosta toisten täytyi olla jouten päiväkausia, mikä seikka saattoi hämminkiä aikaan. Sitäpaitsi maamittarit olivat tyytymättömiä siihen, että oli määrätty, paljonko kunkin työn suoritukseen saisi aikaa mennä, millä menettelyllä heidän mielestään ei ollut minkäänlaista asetuksiin nojautuvaa perustetta. Ja kun he sitten jonkunaikaa työskenneltyään jättivät päiväpalkkalaskunsa Neidhardtille, kieltäytyi tämä niitä maksamasta selittäen, ettei hänen tarvinnut Pietarista saamainsa ohjeiden mukaan laskuja tutkia, vaan suorittaisi hän palkan karttain laajuuden mukaan. Silloin alkoi saapua maamittareilta valituksia hallituskonseljiin. Toiselta puolen maaherrat muistuttivat sille, että maamittareita välttämättä lääneissä tarvittaisiin [1]. Hallituskonseljin asema oli kiusallinen.

Valituksentekijöitä hallituskonselji käski kääntymään kenraalikuvernöörin puoleen, ja itse se maaherrain esityksen johdosta pyysi kenraalikuvernööriä vapauttamaan maamittarit työstä. Mutta ennenkuin kenraalikuvernöörin vastaus ehti saapua, sai hallituskonselji lisää harmeja. Neidhardt puolestaan oli ollut tyytymätön maamittarien työhön ja saanut kenraalikuvernöörin kautta aikaan, että Turun läänin maaherra oli kutsunut heidät kansliakuulusteluun antaakseen heille varotuksen. Sinne ei kuitenkaan ollut saapunut yksi maamittareista, joka harmistuneena palkkaretteloihin ja huolissaan keskenjääneistä töistään oli lähtenyt omin luvin kotiinsa Poriin, mutta tuotu pakkokyydillä takaisin. Tälle maaherra vaati edesvastuuta tottelemattomuudesta häntä, esimiestä kohtaan. Kaiken lisäksi täytyi nyt hallituskonseljin ryhtyä rankaisutoimiin

[1]) Talousos. pöytäkirj. huhtik. 5 p:ltä.

virkamiehen suhteen, jonka menettelyn syyt se julkisesti tunnusti huomiota ansaitseviksi, mutta jota se ei voinut jättää rankaisemattakaan virkamieskurin vuoksi. Mies sai varotukset ja määrättiin suorittamaan pakkokyydin kustannukset. Kenraalikuvernöörille lähetettiin pyyntö, että hän huolehtisi palkkain suorituksesta [1].

Hallituskonseljin ensimäisen esityksen johdosta oli kenraalikuvernööri vapauttanut Hämeen läänin maamittarit työstä, mutta myöhemmin oli Neidhardt ilmottanut heitä vielä tarvitsevansa, ja kenraalikuvernööri käski prokuraattorin apulaisen Rehbinderin viemään sanan konseljille, että olikin tarpeen pitää miehet edelleen työssä [2]. Hallituskonseljin ei muu auttanut kuin määrätä, että he työtään jatkaisivat. Mutta sen ohessa hallituskonselji taaskin teki kenraalikuvernöörille esityksen ja tälläkertaa sellaisen, että kenraalikuvernööriä pyydettäisiin — hankkimaan hallitsijalta määräys kenttämittauskonttorissa työskentelevään maamittarien palkkain korottamisesta sekä käsky, ettei maamittareita vastedes sellaisessa työssä käytettäisi. Sen lisäksi se päätti suorittaa Suomen varoista erityisen lisäpalkkion maamittareille kultakin työpäivältä, tietenkin edellyttäen, että hallitsija suostuisi pyydettyyn palkkain korotukseen ja että silloin saataisiin myös korvaus käytetyistä varoista.

Kolmen kuukauden verran oli rettelöitä kestänyt, ja maamittarien täytyi yhä pysyä työssään vieläpä kesäkuukausienkin yli. Syksyllä oli hallituskonseljin suorittaminen lupaamansa lisäpalkkiot [3]. Sekavuudetkin vielä lisääntyivät. Eräässä istunnossa syyskuun keskivaiheilla [4]) jätti kenraalikuvernööri hallituskonseljille Neidhardtin raportin, missä tämä huolestuneena pyysi kenraalikuvernööriltä ohjeita, miten hänen oli meneteltävä, kun maamittarien työ oli siksi vaillinaista, että ellei sitä täydennetty menivät varat ja kaikki suuret kustannukset hukkaan. Raportin johdosta neuvoteltaessa tultiin siihen päätökseen, että valtiovaraintoimituskunnan päällikkö Tulindberg tirehtöri Tillbergin kera määrättäisiin tarkastamaan kenttämittauskonttorissa maamittarien työtä, sekä muutenkin hankkimaan kaikki mahdolliset tiedot asian selvittämiseksi. Mutta kun tarkastusmiehet saapuivat konttoriin tehtäväänsä täyttämään, selitti Neidhardt, ettei hän laitoksen päällikkönä voinut sallia minkäänlaisten

---

1) Talousos. pöytäkirj. toukok. 11 p:ltä.
2) Talousos. pöytäkirj. toukok. 22 p:ltä.
3) Talousos. pöytäkirj. syysk. 12 p:ltä.
4) Talousos. pöytäkirj. syysk. 18 p:ltä.

tutkimusten toimittamista hänen johdollaan tehdyn työn suhteen. Tarkastajat saivat siis palata niine hyvineen takaisin, voiden vain ilmottaa hallituskonseljille, että Neidhardt oli sanonut edelleen tarvitsevansa maamittarien apua. Antaessaan kenraalikuvernöörille ilmotuksen tutkimuksen tuloksista hallituskonselji samalla pyysi, että maamittarit vapautettaisiin työstä edes loppuvuodeksi, jotta he saisivat valmistaa keskenjääneet työnsä eri seuduilla, mutta että he jälleen palaisivat kenttämittauskonttoriin seuraavan vuoden alussa muutamiksi kuukausiksi [1]).

Useita kuukausia kului, ennenkuin hallituskonselji sai vastauksen tekemäänsä esitykseen, mutta kun vastaus vihdoin saapui, ratkaisi se asian paremmin kuin oli uskallettu toivoakaan [2]). Kirje osotti, että kenraalikuvernöörikin oli saanut kyllänsä alituisista rettelöistä ja että hän oli ryhtynyt tehokkaisiin toimenpiteisiin. Hän oli käskenyt konttorin päällikköä lähettämään ilman muuta kaikki maamittarit kotiinsa, ja päällikkö oli antanutkin heille lähtökäskyn Tillbergin läsnäollessa. Neidhardt vaati kuitenkin puolestaan, jotta hän välttäisi edesvastuun hänelle uskottujen varojen käytön suhteen, että pantaisiin toimeen tutkimus, joka osottaisi, että tehty työ vastasi käytettyjä varoja. Kenraalikuvernööri myös katsoi, että tämä oli ainoa keino »niin hyvin alituiseen kummaltakin puolen tehtyjen valitusten todellisten syiden selville saamiseksi, kuin lakkaamattomien ikävyyksien lopettamiseksi ikipäiviksi», sekä piti parhaana, että selkkauksien estämiseksi maamittareita ei enään kutsuttaisi kenttämittauskonttoriin työhön. Luonnollisestikaan hallituskonselji ei muuta hartaammin halunnut, kuin tutkimuksen toimeenpanoa. Tulindberg ja Tillberg saivat jälleen käskyn lähteä yhdessä kenraalikuvernöörin valitseman asiamiehen kera tutkimusta toimittamaan.

Tälläkertaa ei tarkastusmiehiä estetty toimitustaan pitämästä, mutta täyttä selvyyttä ei kuitenkaan saatu aikaan [3]). Neidhardt ja maamittarit, joiden läsnäollessa tarkastus pidettiin, eivät päässeet sovintoon palkoista, ja jälleen alkoi tulla valituksia hallituskonseljiin. Sitäpaitsi, kun konselji vaati maamittareilta Neidhardtin antamia todisteita ennenkuin suostui maksamaan heille Suomen varoista myönnettyä lisäpalkkiota, eivät he sellaisia saaneet. Eivät auttaneet Tulindbergin

[1]) Talousos. pöytäkirj. lokak. 9 p:ltä.
[2]) Talousos. pöytäkirj. jouluk. 18 p:ltä.
[3]) Talousos. pöytäkirj. tammik. 16 p:ltä 1812.

Neidhardtille tekemät muistutuksetkaan, sillä Neidhardt selitti olevan hänelle mahdotonta enään muistaa, montako päivää maamittarit olivat todella olleet työssä. Hallituskonseljin ei auttanut muu kuin maksaa palkka umpimähkään koko siltä ajalta, minkä maamittarit olivat konttorissa olleet [1]). Mikäli maamittarien valitukset koskivat saamisia Neidhardtilta, ei hallituskonselji niihin ollenkaan puuttunut. Mutta sitäpaitsi oli Neidhardt tehnyt vaatimuksen, että kun muutamien pitäjäin kartat olivat jääneet keskeneräisiksi, piti samojen miesten, jotka olivat ne alkaneet, myös ne päättää, sillä muut eivät siihen kykenisi, ja alettu työ menisi hukkaan ilman sen loppuun suorittamista. Maamittarit olivat puolestaan pitäneet kiinni siitä, että heitä oli käsketty lakkaamaan työstään, jonka vuoksi he olivat vapaat lähtemään, mutta myös oikeutetut saamaan palkan päiviltä, jotka he olivat työhön käyttäneet, tulipa se sitten valmiiksi tai ei. Konselji ratkaisi kiistan niin, että maamittarit saivat joko jäädä tai lähteä, mutta jos lähtivät, oli heidän asiansa sopia Neidhardtin kanssa keskenjääneen työn palkasta. Kummanko näistä molemmista heille epäedullisista vaihtopuolista maamittarit valitsivat, ei käy asiakirjoista selville. Myöskään ei ole tietoa, saatiinko koskaan korvausta niistä lisämaksuista, jotka Suomen varoista oli maamittarien kenttämittauskonttorissa tekemästä työstä suoritettu. Sitäpaitsi syntyi asiasta jälkilaskuja. Neidhardtin tehdessä lähtöään Suomesta ilmotti kenraalikuvernööri hallituskonseljille [2]), että ensinmainittu oli suorittanut omista varoistaan maamittareille 766 ruplaa etumaksuina, joita he eivät olleet työllään korvanneet, ja että Neidhardt lähtiessään tarvitsi rahansa. Kenraalikuvernööri lupasi suorittaa hänelle mainitut varat, jotta hän pääsisi lähtemään, jos hallituskonselji ottaisi vaatiakseen summan takaisin maamittareilta joko työssä tai rahassa, johon ehdotukseen hallituskonselji suostuikin. Myöhemmin Neidhardtin lähdettyä huomattiin vielä, että karttoja, joita kenttämittauskonttorissa oli saatu lainana käyttää, oli huonosti pidetty, ja olipa osa hukattukin. Kenraalikuvernöörin kautta päätettiin silloin vaatia Neidhardtilta korvausta [3]), mutta tuskinpa sellaista koskaan saatiin.

Mikäli asiakirjoista voi päättää, ei Neidhardt luonteeltaan ollut mikään erityisempi rettelöiden rakastaja. Selkkauksien varsinainen syy

---

[1]) Talousos. pöytäkirj. helmik. 13 p:ltä 1812.
[2]) Talousos. pöytäkirj. huhtik. 9 p:ltä 1812.
[3]) Talousos. pöytäkirj. toukok. 12 p:ltä, kesäk. 2 p:ltä, heinäk. 6 p:ltä 1812.

oli se, että kysymyksessä olevassa tapauksessa joutuivat vastakkain ne aivan erilaiset periaatteet, tavat ja tottumukset, jotka vallitsivat Suomen ja Venäjän hallintolaitoksissa. Neidhardt ei muuten ollut ainoa Suomessa olevien kenttämittauskonttorien päälliköistä, jonka kanssa hallituskonselji joutui kinastukseen, vaikkakin se muissa tapauksissa suoriutui vähemmällä kuin edelläkerrotussa. Hämeenlinnan konttorin päällikön, eversti Wollmarin avuksi oli hallituskonselji kesällä v. 1810 määrännyt useita maamittareita ja käskenyt heille maksaa palkan Suomen varoista etumaksuina, jotka piti sotilaskassasta korvattaman. Keväällä v. 1811 kuitenkin prokuraattorin apulainen Rehbinder vaati maamittarien vapauttamista työstä ja palkanmaksujen lakkauttamista, kun ei ollut toivoa saada mainittua korvausta, ja hallituskonselji ryhtyikin vaadittuun toimenpiteeseen sillä asiasta selviytyen [1]. Vaasan kenttämittauskonttorin päällikkö eversti Stegeman oli joutunut rettelöihin paikallisviranomaisten kanssa konttorin huoneuston suhteen, jolloin valituksia saapui hallituskonseljiin. Mutta kun eversti oli sattunut selittämään, ettei hän totellut Suomen viranomaisia eikä edes kenraalikuvernööriäkään, sekä siten loukannut viimemainitunkin arvoa, pääsi hallituskonselji asiasta jättämällä sen kokonaan kenraalikuvernöörin käsiteltäväksi.

On ilmeistä, että selviämisestään ylläkerrotuista selkkauksista hallituskonseljin oli kiittäminen kenraalikuvernööriä, joka oli kysymyksessä olevassa tapauksessa, kuten usein muulloinkin, käyttänyt hänen virkaansa jo näinä vuosina liittynyttä painavaa vaikutusvaltaa maan hallituksen käsitystapojen ja arvon tukemiseksi. Hallituskonseljin oma valta ja omat keinot olisivat monesti olleet riittämättömät.

Kauppa-oloista ja kauppapaikoista Käkisalmen läänissä kuudennentoista sataluvun loppupuolella.

Stolbovan rauhan kautta yhdistettiin Ruotsin alle kuuluvaan Suomeen Itä-Karjala eli Käkisalmen lääni, joka kauvan oli ollut Ruotsin valtakunnan ja Venäjän välisenä riitamaana. Koska se vuosisatoja oli ollut

---

[1]) Talousos. pöytäkirj. maalisk. 12 p:ltä 1811.

Venäjän alusmaana, niin hovien nimet sekä alempien toimimiesten arvonimet, kansan tavat ja yleiset olot kuudennentoista sataluvun loppupuolellakin vielä olivat siellä toisellaiset, kuin muualla Suomessa, ja Käkisalmenläänin kihlakunnanoikeuden edessä usein asetettiin vastakkain tämän maankulman ja »Suomen» tavat. Tämän puolen talonpoikia oikeuden edessä usein syytettiin siveellisyysrikoksista sekä jumalan, jumalanpalveluksen ja kirkon halveksimisesta. Lähimmäisen persoonan, kunnian ja omaisuuden loukkaamattomuutta ei tiedetty pitää arvossa ja usein kyllä osoitettiin vihaa ja röyhkeyttä hengellisiä sekä siviilivirkamiehiä kohtaan. Maanviljelys oli Käkisalmen läänissä alhaisella kannalla ja maat, varsinkin niityt ja metsät, olivat useissa paikoin jakamattomia. Pappien virkatalojenkaan maat monessa pitäjässä eivät olleet tarkoin lohkaistut seurakunnan muista tiloista. Katovuosia oli usein. Rahaa kuitenkin tarvittiin maksuihin varsinkin kruunulle ja läänitysmaitten hoveihin ja se oli kaupalla hankittava. Varsinkin kaukaisemmissa pitäjissä, esim. Pälkijärvellä ja Pielisjärvellä, oli useimmin rahanpuutetta, koska ne olivat kaukana kaupungeista ja vasta Kynttilämessunpäivän aikaan oli ennätetty niissä tienoissa saada maantuotteet rahoiksi muutetuiksi, sillä talven alkupuolella järvet ja suot eivät olleet kuljettavia. Muutamat hovinhoitajat kuitenkin ottivat vastaan tervaa rahan sijasta. Terva ja voi olivat Käkisalmen läänin tärkeimmät vientitavarat ja tervanpoltto siellä oli niin yleinen, että läänitysmaan haltija Henrik Cronstjerna, joka itse asui Riiassa, v. 1673 kutsui luokseen maallaan asuvan talonpojan Kiteeltä opettamaan Liivinmaan asukkaille tervanpolttoa. Käkisalmenläänistä tavaroita myytiin Kajaaniin, Savonlinnaan, Lappeenrantaan, jonka markkinoilla käytiin Maarianpäivän aikana, ja Viipuriin, mutta varsinkin vietiin vettä myöten paljon tavaroita Nevanlinnaan (»Nyen»iin), jossa tervasta saatiin paremmat hinnat kuin Käkisalmessa. Nevanlinnaan Liperistäkin ja Pohjois-Savosta saakka siihen aikaan mentiin kaupoille. Käkisalmen läänin asiakirjoissa mainitaan Nevanlinnassa olleen kauppiaan nimeltä Gottfredh Jänisk, konstaapelin nimeltä Petter Jakobsson j. n. e. Ilmoitetaanpa myöskin, että Nevanlinnan kaupunki paloi kesällä v. 1681. Sieltä tuotiin tupakkaa (»Englannin mustaa»), Venäjän suoloja j. n. e. ja sinne vietiin tervaa ja voita. Kuudennentoista sataluvun loppupuolella Käkisalmenkin läänissä olivat voimassa Ruotsin valtakunnan ahdasmieliset kauppasäännöt. Niinpä maakauppa oli ankarasti kielletty. Talonpoika siis sai viedä oman läänin- ja ulkokaupunkeihin ainoastaan oman tilansa ja elinkeinojensa tuotteita ja toisenkin tavaroita, mutta ei toiselta ostamiaan. Kansan

vihaamia „syökäriä" eli nuuskijoita kuljeksi yhä ympäri lääniä vakoilemassa, sillä maalla ei saanut tehdä mitään kauppoja. Niin oli myöskin erityisiä tupakkaviskaalia („tobaksbesökare") ja tupakkakomppaniian inspehtori Petter Scheder koetti estää kaikkea luvatonta tupakkakauppaa. Läänin pääkaupungin, Käkisalmen, pormestari ja porvarit myöskin tarkoin katsoivat, ettei tehty maakauppaa. Jos talonpoika vei kotiinsa suoloja tahi muuta, niin heti varottiin, että hän niitä myypi muillekin. Käkisalmelaiset siis yhä vartioitsivat sitäkin, ettei kukaan veisi muilta ostamaansa tervaa Nevanlinnaan. Pähkinälinnassa tahi Nevanlinnassa usein syyttäkin pantiin takavarikkoon tervalastia, jotka esim. Sortavalan pitäjän köyhät talonpojat Sortavalan kaupungin porvarien puolesta rahtimiehinä kuljettivat Nevanlinnaan, ja Kurkijoelta »hopman» Henrik Printz Syyskuussa v. 1683 valitti, että Käkisalmelaiset kielsivät Kurkijoen kruununtilallisia viemästä tervaa ja voita Nevanlinnaan ja, jos kuitenkin veivät, matkalla ottivat takavarikkoon heidän tavaransa ja kiusasivat heitä monella tavalla. Erään kruununtilallisen lotjan ja lastin (tervaa ja voita) viime Laurinpäivän aikaan Käkisalmen kohdalla niinikään olivat ottaneet takavarikkoon. Tervalasti kuitenkin takausta vastaan sitte annettiin takaisin. Käkisalmen sotamiehet samassa tilaisuudessa olivat anastaneet lotjamiesten eväät ynnä viinat, niin että miesten oli palaaminen kotiinsa uusia eväitä saamaan, ennenkuin lähtivät matkaa jatkamaan, ja kodissa oli sellainen rahanpuute, että veroista ryöstettiin lehmät. Bjelkesuvun läänitysmaitten monivuonen inspehtori Jakob Hoppenstång, joka vielä katovuonna 1697 kruununtilain vuokraajana auttoi talonpoikia, samaan aikaan (v. 1683) valitti, että Pähkinälinnan luona Jaakkiman talonpoikien lotjaa viime Laurinpäivän aikaan Käkisalmen pormestarin pyynnöstä oli pidätetty 8 päivää. Päästiin menemään vasta kun linnan kommendantille oli annettu 1 *L*𝔖 voita ja oli hankittu Hoppenstångin kirjallinen takaus. Kihlakunnanoikeus vielä lisäksi todisti, että terva oli talonpoikien omaa, eikä ostettua. Samana vuonna Käkisalmen eräs rustmestari Perttelin päivän tienoissa oli Seiklahden satamassa ottanut Mikliläisten eräästä lotjasta monellaista.

Maakauppaa ei kuitenkaan voitu estää. V. 1671 löydettiin Impilahdelta puoti täynnään venäläisiä tavaroita, sillä Aunuksen venäläiset tekivät tännepäin kauppaa. Eräs Narvan kauppias Hans Carsten v. 1681 oli kuljeksinut ympäri lääniä tupakkaa myyden ja edellisenä vuonna irtolaismies oli tuonut Venäjältä Suojärven, Ilomantsin ja Kiteen kautta Pohjanmaalle asti kaupaksi palttinaa sekä oravan ja jäniksen

nahkoja. Samaan aikaan eräs Kiteen mies osti maalaisilta ja myi Kajaanin linnan lääniin pellavaa, hamppua, palttinaa, talia, voita y. m.

Käkisalmelaiset tahtoivat olla kaikkia määräämässä myöskin Käkisalmen läänin markkinoilla. Näitä oli Kurkijoella syyspuolella, Tiuralassa (Hiitolassa) Juhannuksen aikaan, ja Cronstjernan tilojen hoitaja Simon Hoppenstång ynnä lautakunta Syyskuussa v. 1671 oikeuden edessä pyysivät, että Ilomantsin kylässä saataisiin pitää vapaat markkinat, koska kansa jo muutamia vuosia oli Loppiaisena siinä pitänyt »praasnikat» ja kokoukset. Oikeus puolsi tämän pyynnön lähettämistä Inkerinmaan ja Käkisalmen läänin Narvassa asuvalle kenraalikuvernöörille, koska ne markkinat eivät suinkaan olisi millekään kaupungille haitaksi. Olipa markkinat myöskin Jaakkimassa Seiklahden sataman luona. Käkisalmen läänin maaherra Patrik Ogilvie 30 p. Elok. v. 1665 oli säätänyt, että Seiklahden rannalla on markkinat Mikonpäivän aikana. Mutta sama Käkisalmen pormestari Carl Frese, joka niin varoi maakauppaa, v. 1683 antoi kuuluttaa kirkossa markkinat Seiklahden rannalle ainoastaan Käkisalmen porvareita varten ja ne sinä vuonna ensikerta olivat pidettävät Laurin päivän aikana, mutta Tiuralan Juhannusmarkkinat olivat lakkautettavat. Käkisalmen porvarit kielsivät sinne tulemasta ketään Venäjältä, Nevanlinnasta, Kurkijoelta ja Sortavalasta, mutta itse toivat näille uusille markkinoille ainoasti suoloja ja tupakkaa, nostivat suolojen hintaa ja maksoivat sangen vähän maamiesten tavaroista. Sentähden Kurkijoen porvarit sitte ostivat loput, kun Käkisalmen porvareilta rahat loppuivat. Nämät olivat ruvenneet sekaantumaan kaikkiin asioihin ja muita silmälläpitämään, koska kuningas Kustaa Adolf'ilta olivat saaneet luvan toistaiseksi kuljettaa tavaroitaan maaseutuihin myytäväksi ja siten hakea elatustaan. Ennen mainittu Henrik Printz Kurkijoen pitäjästä, pormestari Johan Mether Sortavalasta, inspehtori Jakob Hoppenstång, lautakunta ja käräjäkunta pyysivät syksyllä v. 1683 vapaat markkinat Seiklahdelle sekä vapaata kulkua maamiehille Nevanlinnaan ja kommissorialoikeuden, joka päättäisi Käkisalmen porvarien toimittamista laittomista takavarikkoon panoista ja ryöstöistä. Oikeus lykkäsi tämän asian kenraalikuvernööriin. Kirkkoherra Johan Martini Jaakkimassa samana vuonna (1683) valitti, että avara markkinapaikka oli Seiklahden rannalla, mutta kansaa oli tullut puolen virstan päähän siitä Kurenrannalle pappilan maalle, polttanut aitoja, syöttänyt hevosillaan heinäpieleksiä j. n. e.

Käkisalmen läänin kaupungeista itse Käkisalmi koetti pysyä etummaisena. Sehän olikin maaherran eli kuvernöörin sekä koko läänin provastin

asuinpaikkana, siihen kuudennentoista sataluvun seitsemännellä kymmenellä oli kusuttu kokoon läänin maapäiviä, sen luona oli vanha linna sotaväkineen ja se ei ollut läänitetty kellekään, niinkuin läänin muut kaupungit. Se oli, niinkuin Sortavalakin, kuudennellatoista sataluvulla paremmin vaurastuneena, kuin seuraavalla vuosisadalla, mutta oli jo puheena olevan sataluvun loppupuolella laskettu Viipurin maistraatin johdon alle. Suvannon Taipale oli Kristiina kuningattaren hallituksen alkupuolella kaupunkina eli kauppalana ja siinä silloin asui monta kauppiastakin. Sittemmin Taipale köyhtyi, mutta kutsuttiin kaupungiksi vielä v. 1693. Sen vallitkin sitte saivat jäädä hoidotta. Vielä vähäpätöisempi oli Salmin kauppapaikka. Mutta kaupankäynnissä kauvan kilpaili läheisen Käkisalmen kanssa Kurkijoen kaupunki, joka oli Oxenstjernasuvun kuudennentoista sataluvun keskivaiheilla perustama ja, niinkuin pitäjäkin, tältä suvulta sai nimen Kronoborg, koska suurille läänityksille siihen aikaan pantiin komeat nimet. Siinä oli yhteen aikaan vähän yli sadan asukasta, jotka elivät porvareina, omistivat 7 alusta ja panivat nämät Nevanlinnaan sekä Tukholmaankin kuljettamaan tervaa, voita, talia, turkiksia sekä viljaa. Kurkijoen porvareita usein mainitaan kuudennentoista sataluvun asiakirjoissa ja useimmilla oli suomalaiset nimet. Niin v. 1683 kihlakunnanoikeuden pöytäkirjoissa mainitaan Tynne Tynnenpoika Häkli. Mutta oli heillä myöskin muukalaisia nimiä, esim. Engenhagen. Toisinaan heitä sanotaan miekalla varustetuiksi. Oikeuden pöytäkirjoissa myöskin mainitaan sen kaupungin katuja, lasiikkunoita, nikkaria, ratsumiehiä, profossi j. n. e. V. 1698 siinä oli kauppias Erik Ambrosius. Taisipa siinä olla kirkkokin ja kentiesi koulu, mutta se lainkäytössä kuului kihlakunnanoikeuden alle. Sen „kontributioni“ v. 1682 oli 700 talaria vaskessa ja Sortavala samana vuonna maksoi läänityksen haltijalle 1,500 talaria. Kurkijoen kaupunkia siis oli olemassa vielä kuudennentoista sataluvun lopulla, mutta Käkisalmen läänin pohjoisimmilla perillä sijaitseva Lieksa eli Brahea tuskin enää v. 1681 jälkeen ollut kaupunkina. Se oli Pietari Brahen toimesta rakennettu v. 1653 ja siihen sitte oli koetettu pakottaa Lieksan kylän asukkaita muuttamaan. Sentähden porvarit olivat Hulkkosia, Laitisia j. n. e., mutta oli heidän joukossaan myöskin Jörgen Sabbath. Nimismies Henrik Ahlholm tuli Lieksan pormestariksi v. 1661, koulu sinne saatiin v. 1663 ja oma sinetti sille suotiin v. 1669. Koulumestari Erik Vích sai pienen tilan Lieksan kylässä elatuksekseen, mutta seuraava pedagoogi tyytyi piispan ehdottamaan teinirahojen määrään ja herra Erikin entinen tila Helmik. v. 1683 ehdotettiin kap-

palaispuustelliksi. Pielisjärvellä oli linnoituskin ja v. 1684 oikeuden edessä valittiin pitäjänluutnantiksi Erik Ahlholm, jonka piti harjoitella kansaa sotatemppuihin ja puolustaa paikkakuntaa partiokunnilta sekä rosvoilta.

J. M. Salenius.

Kirjallisuutta.

Alma Söderhjelm. *Jakobstads Historia, I,* siv. 510 ynnä karttaliite. Helsinki, Edlundin kirjakaupan jaettavana, 1907.

Tämä komea, aistikkailla otsikko- ja koko sivun kuvilla kaunisteltu nidos, jossa Pietarsaaren kaupungin alkuvaiheet esitetään Ison vihan loppuun asti, on osaltaan ilahuttavana todisteena paikallisen historiantutkimuksen elpymisestä maassamme. Käsittää hyvin tällaista julkaisua selaillessaan, että se on omiansa herättämään pienen kaupunkiyhteiskunnan asukkaissa kiintymystä maaperänsä ja sukunsa menneisyyteen sekä saattamaan heidät entistä syvällisemmällä ja arvonantoisemmalla ymmärryksellä seuraamaan perinnäisiä sivistysolojaan edellisten miespolvien rakentamalla pohjalla. Mutta julkaisulla on samalla yleisempikin, historiantutkimuksellekin tärkeä merkitys. Jotta maamme vaiheista joskus voisi muodostua varma käsitys, tulee paikallistutkimuksen vähäpätöisimpiä ja yksityiskohtaisimpiakin aineksia hyväksensä käyttäen rakentaa eriksensä jokaisen maakappaleen historia, kunnes rikassisältöinen ainehisto maamme kokonaisvaiheiden selvittämistä varten on saavutettu. Tältäkin kannalta on tärkeätä, että uusi kaupunkihistoria edellisten, jo jotenkin monilukuisten lisäksi on ilmestymässä.

Pietarsaaren historia alkaa kuvauksella samannimisen pitäjän vaiheista aina esihistoriallisista ajoista asti; varsin tärkeänä ja mielenkiintoisena osana siitä on esitys näillä tienoin mahtavasta Fordell-suvusta. Sen jälkeen kerrotaan miten Pietarsaaren kaupunki perustettiin pitäjän jouduttua De la Gardie-suvun läänitykseksi, miten porvaristo muodostui, kaupunki rakennettiin, maa ostettiin omaksi ja jaettiin, hallinto, välttämättömät virat ja laitokset perustettiin. Kuvataan miten talonpoikainen käsitys ja maalaissävy kauan pysyi alkavassa kaupunkiyhteiskunnassa, miten naapurikaupunkien kauppakateuden tähden kaupunki oli kerran jo määrätty kadottamaan oikeutensa ja muuttumaisillaan maalaiskyläksi sekä minkälaisia vastuksia ja selkkauksia johtui Kaarle XI reduktionista; vielä kerrotaan kolmesta kaupungin luottamusmiehestä, joilla oli suuret ansionsa siitä, että yhteiskunta niinkin hyvin säilyi noina vaikeina aikoina. Eri osastoissa tehdään sitten selkoa kaupasta, merenkulusta ja

käsityöstä sekä tavoista ja sivistysoloista. Lopuksi kuvataan nälkävuosien ja Ison vihan aikoja. Tosiaankin on tässä isänmaamme historia ikäänkuin läpileikkauksena edessämme; maamme tärkeimmät vaiheet, valtiolliset ja yhteiskunnalliset sekä sivistystapahtumat ovat jokainen kohdastansa vaikuttaneet paikalliseen elämään, kristinuskon maahantuonti yhtähyvin kuin nuijasota, Kristiinan läänitysjärjestelmä, reduktioni, noitavainot tai Suuri pohjan sota.

Paikkakunnan ja kaupungin historia esiintyy enimmältä ajalta sangen selvänä. Varhaisimmilta ajoilta ja osittain vielä 1500-luvulta ovat lähteet tosin vielä niukat, joten kuvauskin saa epätasaisen, satunnaisten tietojen määräämän luonteen, mutta sitä runsaammin on teokseen koottu tietoja 1600-luvulta. Ainekset on toht. Söderhjelm saanut osittain Pietarsaaren kaupungin arkistosta, osittain Ruotsin valtionarkistosta; niinpä tapaakin uutta tähän asti tuntematonta tietoa miltei kauttaaltaan sivulta sivulle; ja sangen usein liitetään täydellisiä asiakirjoja kuvausten väliin.

Mutta tuntuu siltä kuin kirjailija tällä tavoin kootessaan lähdetietoja teokseensa olisi liiaksi viehättynyt pitämään tätä päätarkoituksenaan. Niinpä saa lukija aivan tarkasti tietää, milloin mikin raatimies, lainlukija tai kappalainen tuli virkaansa ja milloin hän erosi, milloin pormestari oli sairauden tai matkain tähden estetty hoitamasta virkaansa, jopa ketkä istuivat määrättyinä vuosina lautamiehinä käräjillä tahi mitä esineitä kulloinkin kirkolle lahjoitettiin, jolloin jokainen kynttiläkruunu ja öylättirasia, niiden laatu, paino ja lahjoittajat erikseen mainitaan. Kun useista tällaisista seikoista ei paljon muuta tiedetä kuin joku nimi tai vuosiluku, ja kun tapahtumat, milloin niistä vähän enemmän tunnetaan, ovat suuressa määrin samallaisia, muodostuvat vastaavat kohdat esityksestä pitkällisiksi asiain luettelemisiksi, jotka tavalliselle maallikkolukijalle eivät mahtane tuntua kovin nautintorikkailta; yhtä vähän kuin lukuisat otteet kokonaisista asiakirjoista. Muutenkin tuntuu siltä kuin kirjailija ei olisi hennonnut taikka ehtinyt kylliksi valikoida ja muovailla muistiinpanojansa ja kopioitansa asiakirjoista, vaan turhan laveasti ja tarkasti rivittänyt ne esitykseensä. Niinpä tapaa usein pitkästyttäviä samallaisuuksia, jopa kertailujakin.

Osaltaan on tähän tulokseen vaikuttanut myöskin kirjoittajan ilmeisesti individualistinen käsitys historiasta, joka käsitys on taipuvainen pitämään yhteiskunnan historiaa samana kuin yksityisten henkilöitten ja sentähden kiinnittää näihin kovin yksityiskohtaisesti huomiota. Siltä on kumminkin huomattava, että monet sivistyshistorialliset kuvaukset ovat suurella taidolla ja sivistysolojen kokonaisuutta silmälläpitäen kirjoitetut.

Kirjailija on edelleen monien yksityistietojensa väsyttävää vaikutusta osannut lievittää hyvällä tyylitaidollaan sekä sovittelemalla sitaatteina lauseisiinsa runsaasti 1600-luvun omia lausetapoja, jotka kieltämättä luovat kertomukseen aikakauden välitöntä sävyä joskohta ne samalla usein vaikuttavat ja epäilemättä ovat tarkoitetutkin vaikuttamaan koomillisesti — viehätyskeino, jota semminkin ruotsinkielisessä historiallisessa kirjallisuudessamme on helppo käyttää ja joka sentähden siinä on varsin yleinen.

Valitettavasti on teokseen jäänyt joukko pieniä erehdyksiä, jotka kait ovat laskettavat kehnon korjausluvun laskuun. Painovirheitä on jokseenkin jokaista sivua kohti, m. m. vuosiluvuissakin, esim. siv. 399 vuosi 1691 pro 1694; siv. 436 on 1786 pro 1706; siv. 445 on 1703 pro 1713. Nimiä on eri paikoissa eri tavoin kirjoitettuina, esim. siv. 462 Bishoff, siv. 466 taas Bishopp j. n. e. — Toivottavaa olisi ollut, että teoksen muodostelu ja viimeistely enemmän olisivat vastanneet kirjoittajan laajoja tutkimuksia, runsasta historiallisen tietämisen lisää sekä komeata ulkoasua, jotka lukija toht. Söderhjelmin teokseen tutustuessaan mielihyvällä panee merkille.

G. S—hti.

Kristian Setterwall: *Svensk historisk bibliografi 1875—1900.* (Skrifter utg. af Svenska Historiska Föreningen II). Tukholma 1907. 8:o, (4), VI, 439 s.

„Historiskt Bibliotek" ja „Historisk Tidskrift" nimisten ruotsalaisten aikakauskirjojen vuotuisten kirjallisuusluetteloiden perustukselle on hra Setterwall rakentanut esillä olevan laajan ja kieltämättä sangen ansiokkaan bibliografiansa. Koska nämä vuosiluettelot kuitenkin useissa kohdin ovat sangen vaillinaiset, etenkin ulkomaalaiseen, Ruotsia koskevaan kirjallisuuteen nähden, on tekijä keräillyt useita lisiä naapurimaiden bibliografisesta kirjallisuudesta, josta mainittakoon m. m. Mollerupin kirjallisuusluettelot Dansk Historisk Tidsskriftissä ja Masslowin Historische Vierteljahrschriftissä, Jahresberichte der Geschichtswissenschaft (Berliner Historische Gesellschaftin julkaisema), Poelchauin, Die Livländische Geschichtslitteratur 1882—1901 sekä Revue Historiquessa ja Historisches Jahrbuchissa olleet aikakauskirjakatsaukset. Mistä lähteistä tekijä suomalaiseen kirjallisuuteen nähden on ammentanut ei hän ilmoita.

Luettelossa mainittujen teosten lukumäärä on 4636. Niiden aineenmukainen jako on seuraava: Bibliografiaa numerot 1—61, Arkistohistoriaa 62—95, Paleografiaa 96—102, Historiaa 103—2766, Biografiaa ja Genealogiaa 2767—3086, Heraldikkaa, Numismatikkaa ja Sfragistikkaa 3087—3132, Sotahistoriaa 3133—3213, Kirjallisuus- ja taidehistoriaa 3214—3285, Valtio-oikeutta, oikeushistoriaa y. m. 3286—3405, Paikallishistoriaa 3406—3783, Sivistyshistoriaa 3785—4003, Yliopisto- ja kouluhistoriaa 4004-4077, Kirkkohistoriaa 4078—4182, Suomen historiaa 4183—4485 ja Ruotsin entisten alusmaiden historiaa 4486—4636.

Suomea koskevaan osastoon nähden on tekijä nähtävästi niin suurella johdonmukaisuudella rajoittanut ainettansa, että sen puitteiden sisälle ei ole mahtunut sellaisiakaan kotimaisen historiantutkimuksemme tuotteita kuin ovat *Th. Reinin* J. V. Snellman, *Eliel Aspelinin* Lauri Stenbäck tahi Pappissäädyn, Porvarissäädyn ja Talonpoikaissäädyn pöytäkirjat 1809 v:n valtiopäiviltä, puhumattakaan esim. *A. Hultinin* K. R. Malmströmistä, *M. G. Schybergsonin* kirjoitelmasta Mikael Speranski, *J. V. Tallqvistin* tutkimuksesta Bidrag t. belysande af svenska myntets historia, *E. Neoviuksen* Suomen raha-asiain järjestämisestä, *O. A.*

Kallion Viipurin läänin järjestämisestä muun Suomen yhteyteen y. m. m. Useat näistä teoksista valaisevat kohtia Ruotsinkin historiasta ja olisivat mielestämme niinmuodoin ehdottomasti puolustaneet paikkansa tässä luettelossa.

Mutta jos siis kuitenkin kirjallisuutemme valinnassa rajoitumme silmälläpitämään ainoastaan ruotsinvallan aikuista Suomen historiaa, ei esilläoleva luettelo sittenkään täysin tyydytä vaatimuksiamme. Onko esim. käsitettävissä että ruotsalainen bibliografi, joka tahtoo käydä aineeseensa tarkoin perehtyneestä miehestä, ei tunne *E. Aspelinin* teosta Elias Brenner, taikka *O. Sirénin* monografiaa Pehr Hilleström d. ä., taikka *V. Laguksen* elämäkerrallista kuvausta Kellgrens finska lefnadsminnen. Tällaisia teoksia voitaisiin mainita liiankin monta: *H. Renvallin* Fysiokratian vaikutus, *A. H. Snellmanin* Itämeren suomalaiset ja Pohjalaisen osakunnan historia, *Porthans* bref till Calonius I, II, *Kellgrens* bref till Clewberg, *J. R. Aspelinin* Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumus-aloilta ja Suom. ugrilaisen muinaistutkimuksen alkeita, *Cygnæuksen* Historiska skrifter I, II., *A. Liljenstrandin* Kulturkampen i Bjarmaland, *R. Tengbergin* Finlands historiska ställning, *G. Z. Yrjö-Koskisen* Savo ja Savonlinna, *Y. K. Yrjö-Koskisen* Suom. heimojen yhteiskuntajärjestyksestä j. n. e. Taikka biografisia julkaisuja sellaisia kuin esim. *W. Laguksen* Erik Laxman, *J. R. Forsmanin* K. F. Mennander, *A. J. Hjeltin* Porthan-kirjoitelmat ja Nils Nilsson Idman, *K. F. Ignatiuksen* Arvid Kurki, *A. Hultinin* Ernest Gestrinus, *R. O. Lindbergin* Henrik Klaunp. Horn, *B. O. Schaumanin* Israel Hwasser. Edelleen puuttuu sukuhistoriallisia teoksia monta, kuten *K. F. Ignatiuksen* Slägten Ignatius, *E. W. Palanderin* Slägten Palander, *J. O. I. Ranckenin* Åtten Reeth, *R. Renvallin* Slägten Runeberg, *J. Sederholmin* Slägten Sederholm y. m. — Pienempiä kirjoitelmia mainittakoon vaan *H. Laitisen* Kangasniemen pitäjä, *J. M. Saleniuksen* Niitä näitä Itä-Suomesta, *K. Killisen* Kiinteitä muinaisjäännöksiä Loimijoen kihlakunnassa, *J. R. Aspelinin* Loimijoen kihlakunnan pakanuuden-aikaisia löytöjä, *C. F. Nordlundin* Skolförhållanden i äldre tider, *K. F. Ignatiuksen* G. F. Tigerstedts landsförräderi ja *W. Laguksen* Franzéns bortflyttning från Finland.

Tätä luettelemistamme voisimme jatkaa vielä paljon pitemmälle, mutta esilläoleva riittänee jo antamaan edes jonkinlaisen käsityksen bibliografian luotettavaisuudesta, mitä Suomen historialliseen kirjallisuuteen tulee.

Suomenkielen rääkkääminen kirjojen nimissä, kuten Silsmäys Hämälaisten muinaisiin asustusoloihin (nimistössä -olöihin) Suupo—hjassa, Sineteistä lopulla 1500-lukara ja alussa 1600-lukna, Pikku vikan aika, ei kaunista kirjallisuusluetteloa, joka esiintyy siksi vaateliaassa muodossa kuin hra Setterwallin bibliografia.

A. W—n.

Katsaus.

Paikallisarkistot. Kysymyksen paikallisarkistojen perustamisesta on senaatti koko laajuudessaan lykännyt valmistelua varten komiteaan, jonka jäseniksi on päätetty kutsua esittelijäsihteeri A. Degerholm, ylitirehtööri B. A. Stråhlman ja valtioarkistonhoitaja R. Th. Hausen.

*

Suomen sodan muistojen näyttely avattiin Hakasalmen museossa toukokuun 10 p:nä. Näyttely, joka oli perin vaatimaton, käsitti 310 esinettä, ja oli sijoitettuna erääseen rakennuksen toisen kerroksen huoneeseen. Parhaiten edustettuna oli muotokuvakokoelma, 162 numeroa, (lukuisia kauniita miniatyreja), johon kuitenkin nähtävästi olisi voitu yksityisiltä henkilöiltä koota alkuperäisiä maalauksia, varjokuvia y. m. lisään, eikä — kuten näyttelyn järjestäjät olivat tehneet — korvata niitä *leikkaamalla* kuvia eräästä t. v. ilmestyneestä, sodan sankareita kuvaavasta teoksesta. — Esille asetetuista 19 lipusta ja lipunpiirustuksista oli ainoastaan *viisi* (!) tämän sodan aikuisia. — Sangen mieltäkiinnittävä oli kokoelma erittäin onnistuneita valokuvia 1808-vuoden huomattavimmista taistelupaikoista. Autografiosastosta olisi vähällä vaivalla voitu tehdä monin verroin täydellisempi ja intressantimpi erikoisnäyttely.

*

Tohtori *Lehtosen* ansiokkaasta teoksesta „Die Polnischen Provinzen Russlands unter Katharina II in den Jahren 1772—1782“, joka jo aikaisemmin asiantuntijoilta on saanut osakseen suurta tunnustusta, julkaisee aikakauskirjassa, „Revue Historique“ (XCVII: 1, 1908) etevä slaavilaisen filologian ja slaavilaisten kansojen historian tutkija professori *Louis Leger* pitkän, erittäin kiittävän arvostelun. Etenkin kiittää hän teoksen objektiivisuutta, lausuen m. m. „Hra Lehtosen teos on tosiaankin erittäin ansiokas. Yleensähän Puolan historiaa käsittelevissä historiallisissa tutkimuksissa on jokin määrätty katsantokanta edustettuna. Tämä johtunee siitä, että nämä teokset tavallisesti ovat lähteneet puolalaisten käsistä, jotka pyrkivät puhdistamaan esiisäinsä maineen ja mustaamaan vastustajainsa tekoja; venäläiset tai saksalaiset taasen edustavat siinä suhteessa vastakkaista kantaa. Meistä tuntuu nyt kuin olisi hra Lehtonen ryhtynyt tämän pitkällisen riidan ratkaisijaksi.“

*

Lyhyemmän arvostelun tohtori *P. O. von Törnen* väitöskirjasta Ptolémée Gallio julkaisee Historische Vierteljahrschriftin t. v. ensimäisen vihon liitteessä tämän väitöskirjan virallinen tarkastaja, prof. M. G. Schybergson.

*

Suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh'in toimesta ryhdyttiin kolme vuotta sitten Pietarissa julkaisemaan laajaa asiakirjakokoelmaa „Les relations diplomatiques de la Russie et de la France d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon 1808—1812", jossa keisarien lähettiläiden raporttien nojalla valaistaan Ranskan ja Venäjän välistä suhdetta mainittuna aikana. Tätä kokoelmaa on toistaiseksi ilmestynyt 5 nidosta, jotka sisältävät Ranskan lähettilään Pietarissa, kenraali *Caulaincourtin* virkakirjeet jouluk. 1807 — toukok. 1811. Kun tiedämme että Caulainourt mitä suurimmassa määrässä nautti keisari Aleksanterin suosiota ja enemmän kuin useimmat muut sen ajan valtiomiehet sai tilaisuutta syventyä pohjoismaisiin diplomaattisiin ongelmoihin, voimme arvata, että tämä laaja asiakirjakokoelma (yksinpä v:lta 1808 on virkakirjeiden lukumäärä 167 ja v:lta 1809 185) tarjoo mitä tärkeimpiä lisiä tämän ajanjakson historiaan.

Meidän suomalaisten huomiota vetävät puoleensa ensi sijassa 1808—09 vuosien sotaa koskevat asiakirjat. Niistä käy ensiksi ilmi, että Caulaincourt aina katsoo tätä sotaa välineeksi suureen asestautumiseen *Englantia* vastaan. Kun tammikuussa 1808 huhuttiin Englannin lisäävän laivastoaan pohjoisissa vesissä — pienempi laivasto purjehtikin tammik. 11 p:nä Gööteporiin — sai C. tästä aiheen selittää hyökkäyksen Suomeen olevan välttämättömän *puolustuskeinon* suunniteltua englantilais-ruotsalaista sotaliittoa vastaan. Kun sitten Kustaa Adolf tarjosi Venäjälle täyden puolueettomuuden Itämereen nähden sillä ehdolla, että Ruotsiakin katsottaisiin puolueettomaksi, vastusti lähettiläs pontevasti tätä ehdotusta, selittäen sen vaan tarkoittavan ajan voittamista. Täten koetti Caulaincourt kiihoittaa venäläisiä aktiivisempaan toimintaan Ruotsia vastaan, johon he alussa olivat sangen haluttomat.

Tämä hyökkäyssuunnitelma Englantia vastaan ilmenee myös Viaporin anastamisessa. Venäläisten pyrkimysten tarkoituksena oli valloittaa Viaporin laivasto vahingoittumattomana yhtä hyvin kuin itse linnakin. Caulaincourt ehdotti sen vuoksi ensiksi linnan yllättämistä rauhan aikaan, ja sittemmin tuntuu hän olleen se, joka suunnitteli linnan anastamista petoksen avulla. „Minä kehoitin keisaria", kirjoittaa hän maaliskuun 24 p:nä, „vaatimaan uskollisuuden valaa ympäristön asukkailta ja sitten lähettämään väestöä paikkakunnalta linnaan; tästä muuttuisi linnanmiehistö epäröiväksi. Keisari hyväksyi suunnitelmani."

Maaliskuun 26 p:nä keskusteltiin taas Viaporista. Nyt vaan valitettiin ettei ylläkköä aikaisemmin toimeenpantu, sillä kaikesta päättäen olisi linnoitus kaksi kuukautta varhemmin, ollen silloin huonosti varustettuna, helposti voitu anastaa. „Ruotsalainen kenraali Cronstedt, joka siellä oli komentajana, on itse näin lausunut sodan syttyessä; hän tuntuu päättäneen puolustaa linnaa, mutta kauvan se tuskin saattanee kestää, sillä miehistönä on ainoastaan suomalaisia ja huonoja joukkoja. Yltyvä pakkanen saattaa meidät toivomaan, että linna antautuu ennen kuin apua ehtii saapua. Alussa arveltiin voitavan valloittaa linna väkirynnäköllä; minä puolestani en milloinkaan ole sitä kannattanut, sillä Sprengportenilta saamani tietojen mukaan käsitin, ettei rynnäkkö voisi

onnistua, ja vastoinkäyminen näin lähellä Pietaria olisi tietenkin omiansa herättämään suurinta tyytymättömyyttä ja antamaan uutta viriketta epäluulolle."

Huhtikuun 4 p:nä on tsaari toiverikkaampi. „Me anastamme sittenkin Viaporin", lausuu hän Caulaincourtille. „Komentaja on jo ryhtynyt neuvotteluihin ja viitannut siihen, että meidän on tarjottava hänelle tilaisuus antautumiseen hänen tahraamatta mainettaan. Hänen toivomustaan noudatetaan, sillä linnaa ammutaan yöt päivät." Lähettiläs vastaa: „Mies, joka lausuu tämän, himoitsee kai jotakin muuta, Sire; voisimme jonkun neuvokkaan henkilön kautta tutkia häntä. Jos hän vaan haluaa tyydyttää itserakkauttaan, voisihan Teidän Majesteettinne matkustaa sinne ja itse vastaanottaa linnan avaimet, niin asia selvenee." Tämän johdosta ilmoittaa keisari antaneensa Arakčejeville toimeksi menetellä juuri niin kuin Caulaincourt oli ehdottanut.

Huhtikuun 9 p:nä saattaa tsaari jo ilmoittaa lähettiläälle, että Cronstedt oli aselevon voittamiseksi sitoutunut heti luovuttamaan kolme ulkovarustusta sekä lopullisesti antautumaan, ellei toukokuun 3 p:ksi apua mereltäpäin ollut saapunut. Caulaincourtin mielestä oli aselepo liian pitkäaikainen; hän tiedusteli, eikö luovutetuista varustuksista voitaisi polttaa laivastoa ja ampua jälelle jääviä aluksia. Keisari rauhoitti häntä ilmoittaen, että kyseessäolevat varustukset sulkivat pääsyn satamaan ja suojasivat väylää vaikkapa hyökättäisiin mereltäkin päin. Tosin voitaisiin kyllä polttaa laivasto, mutta sopimuksen mukaan luovuttaisivat ruotsalaiset sen toukokuun 8 p:nä kokonaan vahingoittumattomana venäläisille, mikä tietysti jälkimäisille olisi erinomaisen edullista. Lähettiläs arveli tämän todistavan, että komentajan asema oli tukala, ja jos pommitusta pitkitettäisiin, kukistuisi mahdollisesti linna kahdeksan päivän sisässä, jonka arvelun keisarikin myönsi varsin oikeaksi, mutta „siinä tapauksessa voi hän mahdollisesti polttaa laivastonsa; muutoin tietää koko maailma, että meri ei ole avoin toukokuun ensi päivinä."

Pari päivää myöhemmin oli jo alkuperäinen asiakirja saapunut Pietariin. „Joko nyt olette tyytyväinen?" kysyi tsaari. „Mitä te arvelette tästä Cronstedtista, joka antaa herransa sotajoukot minulle ja edeltäkäsin alistuu Suomen luovuttamiseen?" Caulaincourt arveli, että kaikki kävisi hyvin, ellei meri kolmen viikon kulutta olisi auennut; onneksi oli pakkanen yltynyt ja komentajakin tuntui joutuneen niin tukalaan asemaan, että jos pommitusta hiemankin pontevammin oltaisi jatkettu, olisi linna jo ollut venäläisten käsissä. Keisari myönsi venäläisen piiritystykistön kärsineen sangen paljon piirityksen kestäessä, ja lumikinokset estivät lisävoimien lähettämistä Helsinkiin. Ruotsalaistenkin arvelee hän kärsineen pommituksesta; omien tiedonantojensa mukaan olisi heillä kuudettasataa taisteluun kykenemätöntä miestä (itse asiassa kuoli koko piirityksen aikana 6 ja haavoittui 32).

Aselevon aikana vahvistivat venäläiset joka taholla varustuksiaan. Jos oireitakaan vihollisten asevoimasta näyttäytyisi Itämerellä, oli määrä vaatia linna antautumaan kahden tunnin sisässä, muuten alkaisi — vaikkakin keskellä aselepoa — pommitus uudelleen ja laivasto poltettaisiin.

Ruotsin ja Englannin vastasolmittu liitto antoi muka aiheen tähän ja samasta syystä oli myös venäläisillä aikomus kehoittaa Cronstedtia antautumaan pari päivää varhemmin, koska keisari mainitun liiton johdosta ei katsonut olevansa velvollinen pysymään ruotsalaisille antamissaan lupauksissa. „Kaikki suomalaiset upseerit ovat puolellamme. Kullan tulva on vaikuttanut heihin aselevon kestäessä, ja meidän kesken sanottuna, *amirali Cronstedtilla on sotarahastossa saatava, jonka minä olen sitoutunut hänelle maksamaan.* Meidän kesken, käsitättehän, sillä tämä on salainen sopimus, jonka ilmoitan Teille ainoastaan siitä syystä, että Te ette ole minulle vieras ja koska Te nautitte minun täyden luottamukseni."

Myöskin 1809-vuoden vallankumouksesta sisältävät virkakirjeet monta tärkeätä asiata. Jo *ennen* sodan syttymistä kerrottiin Tukholmasta mielialan siellä olevan kiihtyneen kuninkaan englanninmielisen politiikan johdosta, siihen määrin, että „ensimäinen, joka nousisi kapinaan, voisi kukistaa hänen valtansa. Kun maaliskuun 24 p:n tienoissa huhu kuninkaan kukistumisesta saapui Pietariin, oli aluksi käsitys vallankumouksesta sangen hämärä; luultiinpa että tapahtuma olisi aiheutunut kuninkaan ja englantilaisen ministerin välisistä retteloistä, kunnes myöhemmin Alopaeuksen kautta saatiin tarkemmat tiedot tapahtumista Tukholmassa. Silloin herätti myös suurta huomiota Adlersparren uhkaava esiintyminen ja hänen tulonsa Tukholmaan; Adlersparre oli, sanotaan, erinomaisen nerokas ja kaunopuheinen mies, mutta „huimapää, jonkinlainen jakobiini, uusi Robespierre, joka pani maailman vapisemaan." Hän tavallaan nyt yksin hallitsi, herttualla oli tuskin lainkaan vaikutusta, „koko maassa vallitsee anarkia."

Vielä antavat nämä asiakirjat meille valaisevan esityksen ruotsalaisten diplomaattien arvottomasta esiintymisestä rauhanneuvotteluissa. Tanskan ministeri Blomen kertomuksen mukaan oli Stedingk valmis suostumaan „kaikkeen mitä Venäjä vaati", koska Ruotsille „ei ollut mahdollista enää jatkaa sotaa; ja jo ennenkuin Stedingk ja Sköldebrand Ruotsista olivat vastaanottaneet määräystä siitä, miten pitkälle he voisivat ulottaa myönnytyksiään, olivat he jo ilmaisseet Ruotsin tukalan aseman ja selittäneet sen olevan kykenemättömän vielä kaksi kuukautta jatkamaan sotaa.

„Suomen viime sodasta" loivat kerran runoilijamme ja historioitsijamme isänmaallisen innostuksen elähyttäminä kuvan, joka kauan eheänä ja kauniina säilyi suomalaisten mielissä. Mutta vuosien vieriessä kellastui kuva; kaikki se, mikä oli alhaista, katalaa, rikollista, kaikki kärsimys ja kaikki pohjaton kurjuus paljastui, ja vuosi vuodelta opimme nyt yhä syvemmin tuntemaan, minkä katkeran kalkin onneton synnyinmaamme silloin sai pohjaan tyhjentää.

*

Prof. Harald Hjärnelle omistetussa juhlajulkaisussa „Historiska Studier", johon vielä saanemme tilaisuuden toiste lähemmin palata,

on fil. kand. Olof Palme julkaissut pienemmän kriitillisen tutkielman „Bidrag till frågan om ‚Les Anecdotes de Suede' och dess författare" — tutkielman, joka herättää huomiomme sen johdosta, että siinä on vahvistettu erään suomalaisen tutkijan aikaisempi arvioima mainitun nimettömän teoksen alkuperästä. Jo v. 1902 esilletoi nim. kirjastonhoitaja Georg Schauman Historisk Tidskriftissä julkaisemassaan kirjoitelmassa „En hypotes om författarskapet till Les Anecdotes de Suede" otaksuman että tämän kuuluisan, Kristinan, Kaarle X Kustaan ja varsinkin Kaarle XI:nnen aikoja kuvaavan valtiollisen kirjasen tekijä olisi ollut Johan Paulin Olivekrans († 1707), Kristina-kuningattaren valtiotilusten kenralikuvernööri. Aiheen tähän otaksumaan sai Schauman eräästä Helsingin yliopistonkirjaston hallussa olevasta kappaleesta tätä teosta, johon musteella on kirjoitettu: L'Olive-Krantz en est auteur (O. on kirjan tekijä). — Schaumanin hypotesin johdosta suunnattiin kysymys „Anekdotein" alkuperästä aivan uusille urille, sillä sen jälkeen kuin B. v. Beskow, C. Eichhorn ja G. H. Stråle olivat todistaneet, että teos ei ollut niiden miesten kädestä lähtenyt, joiden aikalaiset luulivat olleen sen tekijät — nim. historioitsija ja oikeusfilosofi Samuel Pufendorf, hänen veljensä, Ruotsin kansleri Bremen-Verdenissä Esaias Pufendorf sekä Ranskan residentti Tukholmassa La Picquetière — on asia ollut täydelleen ratkaisematta.

Schaumanin hypotesin vahvistavat kuten sanottu Palmen tutkimukset. Mainitsemista ansaitsee, että P. on Tukholman kunink. kirjastossa tavannut kappaleen 3:tta ranskal. painosta, johon kuningatar Ulrika Eleonora nuor. omakätisesti on musteella kirjoittanut: „par olivencrantz" (O:n tekemä); edelleen on erääseen kappaleeseen ensimäistä painosta, mikä säilytetään Ericsbergin kirjastossa, ruotsalainen valtiomies kreivi Fredrik Dohna († 1727) sille kohdalle, missä kuvataan Johan Gyllenstiernan salavehkeilyä kuningasta vastaan, merkinnyt: „olivencrantz decuvrit eune part" (O. ilmisaattoi siitä osan). — Vertaamalla „Anekdotein" kieltä Olivekransin teosten ranskankieleen, todistamalla, että kirjan tekijä ehdottomasti on ollut ruotsalainen, joka täydellisesti tunsi 1670- ja 1680-lukujen valtiollisia vehkeilyjä Ruotsissa, valaisemalla O:n suhdetta niihin henkilöihin, jotka »Anekdoteissa» kuvataan (Biörnklou, Pietari Brahe, Wattrang, Baazius, Cronschöld, Hoghusen y. m.), saattaa Palme yhä todennäköisemmäksi, että »Anekdotein» tekijä todellakin on ollut Olivekrans. — Edelleen osoittaa P., samoin kuin varhemmin Schaumankin, että aikaisempi käsitys, jonka mukaan Les Anecdotes de Suede olisi yksinvaltaa ja reduktionia vastaan suunnattu ja aatelin ja neuvoston sekä varsinkin vaalimonarkian puolesta taisteleva pilkkakirjoitus, on kokonaan perätön, huomauttaen että tekijä periaatteellisesti hyväksyy reduktionin, vaikkakin hän moittii sen liiallisuuksia, ja selvästi vastustaa neuvostohallitusta varjokuninkuuksineen.

Hra Palme huomauttaa vielä, että kirjasesta, katsoen sen antamaan perinpohjaiseen kuvaukseen Kaarle XI:nnen vaiherikkaasta ajasta, voisi tutkimukselle koitua tärkeä historiallinen lähde, kunhan vaan sen tendenssi, tarkoitus ja alkuperä on saatu lopullisesti selvitetyksi.

*

Ansiokkaan ruotsalaisen sukuhistorialliselämäkerrallisen aikakauskirjan „Personhistorisk Tidskriftin“ viime vuosikerran sisällöstä mainittakoon tässä vaan *Govert Indebetoun* tärkeä kyhäelmä *„Om källor vid släktforskning.“* Tekijä kiinnittää ensiksi lukijan huomion kirkonkirjoihin, jotka ovat sukututkimuksen tärkeimmät lähteet. Tutkimustyölle suureksi eduksi ovat useimmat kirkonkirjat aikaisemmilta ajoilta kootut Ruotsin maaseutuarkistoihin; niinpä on Upsalan arkistossa asiakirjoja Upsalan, Tukholman, Västmanlandin ja Kopparbergin lääneistä, Vadstenan arkistossa asiakirjoja Itägötlannin, Älfsborgin, ja Skaraborgin lääneistä ja Lundin arkistossa asiakirjoja Malmöhusin, Kristianstadin, Blekingen ja Hallannin lääneistä. — Alkuperäisen suunnitelman mukaan ehdotettiin Upsalan arkistoon liitettäviksi myös asiakirjoja Upsalan läänistä ja Norrlannin muista osista, Vadstenan arkistoon Södermanlannin, Värmlannin, Örebron, Gööteporin ja Bohusin lääneistä, sekä Lundin arkistoon Kronobergin, Jönköpingin ja Kalmarin lääneistä, mutta kun nyt uusia arkistoja suunnitellaan perustettaviksi Gööteporiin, sekä Östersundin tahi Uumajaan, ei näiden asiakirjojen siirrosta vielä ole ratkaisevaa päätöstä tehty.

Melkeimpä yhtä tärkeät kuin kirkonkirjat ovat perunkirjoitukset kihlakuntien ja raastuvanarkistoissa sekä eräissä tapauksissa myös hovioikeuksien arkistoissa. Eniten käytetty on Holhoojakamarin arkisto Tukholmassa, jossa on tarkasti rekisteröity kokoelma perunkirjoituksia 1670-luvulta asti. Niiden läänien kaupungeista, joiden asiakirjat on siirretty maaseutuarkistoihin, on Arbogan, Norrköpingin ja Söderköpingin sallittu pitää raastuvanarkistonsa, Malmön ja Strängnäsin sitäpaitsi kirkonarkistonsa.

Toisen tärkeän asiakirjakokoelman muodostavat manttaliluettelot, joita on tahi ainakin on ollut olemassa kaksi kappaletta, toinen kamariarkistossa, toinen asianomaisen lääninhallituksen arkistossa. Kantoasiain ylivirasto on jättänyt luettelot Tukholman kaupungin arkistoon, jossa nyt on ryhdytty tarpeelliseen rekisteröimiseen. Tulipalon vahingoittamina ovat sen pahempi useat kamariarkiston asiakirjoista siihen määrin vaalentuneita, että kirjoitus monin paikoin tuskin enään on luettavissa,

Muista kokoelmista mainittakoon Valtionarkiston Biographica, ansio- ja virkaluettelot, Settergrenin ja Silfverstolpen genealogiset kokoelmat sekä Låstbomin virkamiesmatrikkelit. Sota-arkiston Biographica ja Kamariarkiston biograafinen kokoelma (enimmäkseen kuitenkin vaan aatelishenkilöistä) täydentävät edellämainittuja lähteitä. Tukholman monista muista arkistoista lueteltakoon vaan laivaston, tullihallituksen, kauppakollegin, leski- ja orporahaston y. m. kokoelmat.

Kunink. kirjastossa on tutkijalle tarjona Klercker-Mattonin arvokas genealoginen kokoelma, jossa käsitellään lähes 10,600 sukunimeä. Edelleen mainittakoon Bromanin Glysisvallr (Norrlannin sukuja), Butendorphin Gottlantilaissuvut, Fryxellin Värmlantilaissuvut ja Lagergrenin Smålantilaissuvut. Jungbeckin kokoelmassa tavataan muistiinpanoja kamarikollegin, kamarioikeuden ja lääninvirkakunnan virkamiehistä sekä heidän suvuistaan.

Upsalan yliopiston kirjastossa tavataan ansiokkaat Nordinin ja Palmskiöldin kokoelmat, Västeråsin lukionkirjastossa Hülphersin »Genealogiat» (toht. V. Molérin painattamassa luettelossa mainitaan 3178 sukunimeä), Linköpingin hiippakunnanarkistossa L. C. Wieden itägöötiläisiä sukuja käsittävä kokoelma, Karlstadin opistonkirjastossa Fryxellin „Wärmlannin sukukirja", Kristinehamnin opistonkirjastossa Larssonin kokoelmat (niinikään värmlantilaisista suvuista), Geflen opistonkirjastossa Selggrenin „Anteckningar om Gefle och dess släkter under 1600- och 1700-talet, Växiön hiippakunnankirjastossa Forssanderin kokoelmat, jotka valaisevat smålantilaisten pappissukujen historiaa, Göötepori n kaupunginarkistossa W:m Bergin muistiinpanot mainitun kaupungin suvuista j. n. e.

Painettuun kirjallisuuteen nähden viittaa tekijä ensisijassa Joh. Ax. Almquistin mainioon teokseen „Svensk genealogisk litteratur". jonka Ruotsin Autograafiseura v. 1905 julkaisi.

*

Ranskalaiset orientalistit P. Janssen ja P. Savignac ovat äskein päättäneet laajan tutkimusretkeilynsä Arabiassa, jossa he ovat keräilleet ainesta Parisissa julkaistua „Corpus inscriptionum semiticarum"-nimistä kokoelmaa varten. Matkan tulos on niin suuriarvoinen, että Ranskan hallitus on päättänyt jatkaa tutkimustöitä Arabiassa.

*

Historiantakainen afrikalainen asutus on tavattu Senegalin ylävarsilla, Marcabuyussa, lähellä Nasodian asemaa. Erään rotkon seinissä huomattiin omituisia vertauksellisia piirrelmiä, jotka huolellisesti jäljennettiin. Maassa löydettiin lukuisia kuokkia ja muita kiviaseita sekä luita ja saviastioiden sirpaleita. Arvellaan, että tässä olisi tavattu neoliittisen asutuksen jätteitä.

*

Professori Flinders Petrie, Englannin arkeologisen retkeilyn johtaja Egyptissä, suunnittelee nykyään suuremmoista yritystä, vanhan Memphiin kaupungin esiin kaivamista. Tästä on tuleva aikamme tärkein arkeologinen yritys, jonka onnistumisella varmaankin on oleva mitä suurinta merkitystä muinaisen Egyptin historian ja sivistysolojen tuntemiseen nähden. Memphis, joka oli vanhan ajan suurimpia pääkaupunkeja, on jo kauvan ollut hiekkaan hautaantuneena. Melkoinen osa sitä maata, joka peittää kaupungin rauniot, on nykyään viljelyksen alaista ja hallituksen täytynee nyt valmistaa sen omistajille, Mitrahinehin kylän asukkaille tilaisuus siirtymään toisille asutusaloille, ennenkuin kaivaustöihin ollenkaan saatetaan ryhtyä. Yritys vaatii tietysti monta vuotta ja melkoisia kustannuksia; niinpä on laskettu, että kaupungin laidassa olevien temppeleiden esillekaivaminen 15 vuoden kestäessä vuosittain nielisi noin 75,000 Smk:n suuruisen rahamäärän.

Kuvauksia 1788—90 vuosien sodasta.

I.

Pielisjärveläisten puolustuspuuhat.

Julmana oli sodan liekki loimunut Karjalassa sekä Ison- että Pikku-vihan aikana. Jälkimäinen vainoaika, joka muualla Suomenniemellä ei läheskään kauhujensa suhteen, puhumattakaan siitä että se kesti siksi lyhyen ajan, ollut Ison-vihan veroinen, oli Karjalassa tehnyt kauhistuttavaa jälkeä. Kymmenittäin kyliä, melkein koko pitäjiä hävitettiin tykkänään Pohjois- eli n. k. Ruotsin-Karjalassa. Niin kertoo Kymin-kartanon maaherra K. J. Stjernstedt muutamassa kirjeessään kuninkaalle keväältä 1742, että Pohjois-Karjalan pitäjistä Kesälahti ja Pälkjärvi melkein kokonaan ovat poltetut, Kiteellä ja Tohmajärvellä vaan harvoja taloja säilynyt, mutta että Ilomantsista sentään toinen puoli on säilynyt polttamatta. [1]) Kuvaavaa! Maaherra on tyytyväinen, kun toinen puoli pitäjää sentään on säilynyt tulen käsistä.

Nämät kaikki kaameat muistot, ehkä vielä mielikuvituksen lisääminä, olivat Karjalan kansan mielessä, kun huhut kesällä 1788 lähtivät leviämään, että sota oli syntymässä Ruotsin ja Venäjän välillä. Silloin ryhdyttiin koko Ruotsin-Karjalassa tarmokkaisiin puolustuspuuhiin. Vakinaista sotaväkeä saatiin kootuksi rajalle jonkunmoiset määrät, mutta merkittävin puolustus oli se, johon kansa itse ryhtyi. Me tahdomme seuraavassa aivan lyhyesti kertoa kansan varustuksista Pielisjärvellä. [2])

---

[1]) M. G. Schybergson, Anteckningar om försvarskriget i Savolaks och Karelen åren 1741—1742. Förhandlingar och uppsatser utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland 1 s. 98.

[2]) K. M. Kivinen on kyllä arvokkaassa teoksessaan „Anteckningar om Nord-Karelska frikorpsernas företag 1808" kuvannut tämänkin sodan varustuksia ja tapauksia Pohjois-Karjalassa, mutta on esitys siksi vaillinainen, että täydennykset siihen ovat paikallaan.

Pielisjärvellä oli siihen aikaan kirkkoherrana Jaakko Stenius, innokas taloudellisten uudistusten harrastaja, joka koskenperkaustensa perustuksella kantoi kunnianimeä Koski-Jaakko. Hän oli lapsuudessaan nähnyt Pikku-vihan kauhut ja sen suunnattoman kärsimyksen, minkä tuo epäinhimillinen sodankäynti, jota itäinen vihollinen käytti, toi mukanaan. Ei kumma, että hän nyt innokkaasti kävi järjestämään puolustusta vihollista vastaan. Heti kokoontuivat talonpojat joukolla ja muodostivat vartiostoja, jotka pitivät rajaa silmällä ja olivat valmiit ryhtymään tarpeellisiin toimenpiteisiin, kun vaara uhkasi. [1])

Kesä kokonaan vahtia pidettiin. Syksyllä antoi Karjalaan asetettujen vakinaisten joukkojen päällikkö kapteeni O. F. Wetterhoff julistaa kaikissa Karjalan kirkoissa, että sotivat vallat nyt olivat tehneet aselevon, joka kestäisi ensi vuoden huhtikuuhun asti. Tämä kummastutti pielisjärveläisiä. He olivat näet juuri vakoojien kautta saaneet tietää, että venäläisillä oli vihamielisiä aikomuksia. Kirkkoherra Stenius piti sentähden rajavahdit koossa ja lähetti seuraavasisältöisen kirjeen venäläisille:

„Meidän kirkoissamme on aselepo kuuluutettu huhtikuun loppuun asti, mutta jos te aijotte sen rikkoa, olemme me valmiit sotaan. Me emme salli kenenkään tulla yli rajan, Jumalan avulla teemme me vastarintaa niinkuin rehelliset Ruotsin miehet. Ruotsin kuninkaalle pysymme me uskollisina". [2])

Mitään vihamielistä hyökkäystä ei vihollisen puolelta tehty, mutta siitä huolimatta pitivät pielisjärveläiset vahtia. Vasta vuonna 1789 syksyllä he pitäjänkokouksessa järjestivät säännölliselle kannalle vartiostot. Rauhaa ei näet kuulunut ja siltä varalta, että sotaa vielä kauvan kestäisi tahtoivat he järjestää pitäjänpuolustuksen aivan säännölliselle kannalle. Lokakuun 18 päivänä 1789 pidettiin kirkonkylällä kokous, jossa päätettiin, että nuo 8 vahtipaikkaa, joissa he olivat vahtia koko sodanajan pitäneet, nimittäin Lieksan päävahti, Jonkerin, Savi-

---

[1]) Pikku-vihan ajoista asti oli Pohjois-Karjalassa säilynyt joukko kruunun ampuma-aseita. Vuoden 1762 tarkastuksessa huomattiin niitä olevan koko Ruotsin Karjalassa 1104 musketteja ja 745 pajunettia. Niitä säilytettiin pitäjien kirkonkylissä n. k. kymmenysaitoissa (tiondebodar). Joka kolmas tai neljäs vuosi kansa niitä nimismiehen läsnäollessa puhdisti.

Pielisjärven musketit ja pajunetit säilytettiin ensin kymmenysaitan puutteessa talokas Juho Mustosen aitassa lähellä Pielisjärven kirkkoa, mutta siirrettiin sitten vuonna 1768 kirkkoon, lehterillä olevissa suurissa puulaatikoissa säilytettäviksi. Kruununvouti E. Walleniuksen kirjeestä maaherralle 10/12 1771).

[2]) Vrt. M. Akiander Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift. II. siv. 177.

järven, Nurmijärven, Pankajärven, Ruunan, Louhivaaran, Kontiovaaran ja Kuorankylän rajavahdit, vieläkin pidetään vahtikeskuksina. Jokaisen talonpojan piti olla vuoroviikkonsa Lieksan päävahdissa ja vuoroviikkonsa rajavartiostossa. Siitä ei kukaan ollut vapautettu, ja ainoastaan perin vastenmielisesti myönnyttiin siihen, että kaksi köyhää ja huonoa sai täyttää vaan yhden sijan. Määrättiin sitten päällysmiehet ja erikoiset tarkastusmiehet, jotka pitivät huolta siitä, että kaikki oli asianomaisessa järjestyksessä. Päällysmies taas oli sen upseerin käskyn alainen, jonka pitäjä oli valinnut ja maaherra vahvistanut. Pikkuseikkoja myöten järjestettiin vahdinpito ja sellaisena se sitten pysyi sodan loppuun asti. Pielisjärveläiset olivat erikoisesti painostaneet sitä, että sopimuskirjan määräykset ovat voimassa ainoastaan tämän sodan ajan. [1])

Olemme joutuneet, kertomalla tämän sopimuksen sisällöstä, liian kauvaksi ajassa. Palatkaamme taas kevääseen 1789. Silloin levisi äkkiä huhu, että venäläiset Lentiiran ja Lusman luona olivat menemässä rajan yli. Heti päättivät pitäjän miehet, että 200 miestä tuossa tuokiossa oli lähetettävä vahtipaikkoihin. Kapteeni Stålhane, joka oli Pielisessä vakinaisen sotaväen päällikkönä, ilmoitti marssivansa Pankajärvelle ja Nurmijärvelle ja vaati, että jos siellä tarvitaan enemmän miehiä niin lähettäkööt pitäjäläiset lisää. Siihen antoivat pitäjän miehet sen kopean vastauksen, ettei heillä ole Stålhanen kanssa mitään tekemistä. Kun mainittu kapteeni kaksi viikkoa myöhemmin uudisti pyyntönsä, vastasivat pielisjärveläiset, että he eivät tahdo hajoittaa sillä tavalla päävoimaansa, joka majaili Lieksassa. He ovat — lisäävät he — yhtä vapaita kuin kaupungin porvarit tekemään puolustuksineen niinkuin itse tahtovat.

Itsenäinen ja vapaa henki asuu näissä rajaseudun miehissä ja heidän toimintansa on tavallisen talonpoikaisrahvaan käyttäytymisestä poikkeava. Syy varmaan tähän on se, että kaikkien toimien takana ja ohjaajana oli kirkkoherra Stenius, joka johtavana henkilönä seisoi talonpoikiensa keskellä. Hän itse ei usein nimellisesti ole ollut mukana päätöksiä tekemässä, mutta me tunnemme hänen sanansa talonpoikien suussa. Vankkana kuningas-mielisenä ei Stenius voinut suvaita vallankumouksellisia jääkäriupseereja. Tämä vastenmielisyys on myös rahvaassa huomattavissa. Pitäjän kokouksessa vuoden ensimäisenä päivänä 1790 lausuivat Pielisjärven pitäjän miehet, etteivät he tahdo olla jääkäriupseerien komennettavina ja etteivät tule tottelemaan muita kuin itsevalitsemiaan päälliköitä. Sillä kansa on vaan — sanoivat he — sillä ehdolla otta-

---

[1]) Vrt. kirjoituksen liitettä. Se on kopioitu Pielisjärven kirkon arkistosta kappaleesta, jonka Jaakko Stenius on omakätisesti laatinut.

nut vapaajoukot asettaaksensa, että sillä on vapaa valta päällikköittensä suhteen. Siitä syystä, — sanoivat he edelleen — ettei jääkärijoukon päällikkö saisi mitään sekaannusta aikaan, kuunnelkoon kansa ainoastaan niitä päällikköitä, jotka he itse ovat valinneet ja maaherra on vahvistanut.

Tällainen vapauden ja suuren itsetunnon henki, jota pielisjärveläiset osoittivat, voi helposti mennä liian kauvas ja vähällä oli, ettei sitä nytkin saatu väärälle uralle johdetuksi.

Joulukuussa 1789 ilmoitti Lieksan päävahdin päällysmies Lauri Pehkonen, että Nurmeksen, Ylikylän ja Saramon miehet eivät kutsusta huolimatta ole saapuneet Lieksaan vahtipalvelustansa täyttämään. He olivat vaan lähettäneet seuraavasisältöisen kirjeen:

„Tietton andavad Nurmis Capelin Daloin Isänäd ettei he tule Liexan vahtin. Sy sihen, että he dahto, että bitä tästettes Nurmexen kircko vahti laiteda täxi warallisexi aijaxi kuin on tästä lähin Joulun sacka ja nin kauvan kuin on vähän lunta. Anetu Nurmexesa sinä 1 Novembr. 1789."

(Lukuisia nimiä).

Nimismies ja joku toinen arveli, että kapinoitsijat olisivat saatettavat lailliseen edesvastuuseen, mutta pitäjän isännät tuumivat, että ensin on nurmekselaisia varoitettava. Kävi sitten selville, että jääkärijoukon päällikkö — tiesi missä tarkoituksessa — oli heitä säikytellyt sillä, että pitäjästä heti nyt otetaan 600 miestä jääkärijoukkoon kuormanajureiksi ja rekryyteiksi. Tämä niin säikäytti ylämaan miehiä, etteivät uskaltaneet lähteä ensinkään pois kotopaikoiltaan.

Koko sodan ajan pitivät pielisjärveläiset rajoillaan vahtia, niinkuin jo mainitsimme. Omasta sydämellisestä halustaan he tätä tekivät kotiensa ja turvattomien omaistensa suojaksi. Siihen joukkoon ei levinnyt mitään vehkeitä ja epäillyttäviä tuumailuja, jollaisista 1788—90 sota kyllä muuten on rikas. Me emme voi mitenkään tuota nurmekselaisten yritystä jäädä pois yhteisestä vahtipalveluksesta lukea miksikään kapinalliseksi yritykseksi, vaan ainoastaan peloituksen aikaansaamaksi päähänpistoksi, jonka hyvin ymmärrämme, kun muistamme miten itsenäisesti pielisjärveläiset käyttäytyivät tämän sodan aikana. Toisellainen oli tila niissä jääkärijoukoissa, jotka majailivat Pielisjärvellä. Miehiä, vanhoja sotilaita ja vastavärvättyjä, karkaili joukottain ja he levittivät sotajoukossa oppimiansa kapinallisia puheita kansan keskuuteen. Silloin tarttui kirkkoherra Stenius kynäänsä ja kirjoitti ankarat sanat niitä vastaan, jotka kunniattomasti ovat jättäneet joukkonsa, todistaen, ettei heillä ollut

mitään puolustuksekseen sanottavaa. Hän varoittaa pielisjärveläisiä ottamasta suojaansa ja elättämästä näitä karkureita.

Mitään vahinkoa ei tapahtunutkaan Karjalalle tämän sodan aikana. Vaikka julmat huhut alituisesti kiertelivät pitkin maita ei koko sodan aikana tapahtunut kuin yksi taistelu Karjalassa. Se oli toukokuussa 1789 Ruskealan kirkolla, jolloin majuri Hannu Henrik Gripenberg kävi pienellä joukollaan vihollisen kimppuun.

Tyytyväisenä puhuukin kirkkoherra Stenius pielisjärveläisten toimista sodan aikana ja sanoo rahvaan urhoollisuuden sen tehneen, ettei vihollinen koko sodan aikana ole uskaltanut häiritä maata. Sotkamossa tosin — sanoo hän — ovat baskiirit pari kertaa näyttäytyneet, mutta eivät sielläkään ole tehneet sanottavia vahinkoja. [1]) Kirkkoherra unohtaa, että vihollinen kyllä teki partioretkiä myös Ilomantsiin ja Pälkjärvelle, mutta suuria vahinkoja he eivät saaneet aikaan.

Pielisjärveläisten uuttera ja tarmokas toiminta sodan aikana herätti vallankumouksellisissa upseereissa pahaa verta ja suuttumus kohdistui talonpoikien tunnustettuun johtajaan kirkkoherra Steniukseen. Viimemainittu kertoo kirjeessään Porthanille $^{17}/_{8}$ 1790, että hänen ja pielisjärveläisten asema sodan aikana on ollut sangen vaikea niiden vihamielisten politikoitsijoiden takia, jotka vastenmielisesti näkivät, että nämät rajaseudun asukkaat urhoudella puolustivat rajojansa ja estivät vihollisen pääsön maahan. [2])

Tuskin oli sota loppunut kun jo kirkkoherraa syytettiin — isänmaankavalluksesta ja salaisesta toiminnasta vihollisen kanssa. Stenius oli muka ollut salaisessa kirjeenvaihdossa venäläisten kanssa ja siihen vedettiin todistukseksi se kirje, josta edellä olemme maininneet ja joka päinvastoin todistaa kirkkoherran hyväksi. Jutun oli nostanut eräs vaimo, joka Steniuksen toimesta oli vangittu ja tuomittu murhasta, Hän oli ainoastaan ase vaikutusvaltaisten käsissä. Stenius itse arvelee, että hänen varsinainen vihollisensa on sangen ylhäinen herra. [3]) Syytös huomattiin olevan kaikkea perää vailla ja juttu raukesi.

Rauha saatiin elokuussa 1790 ja Pielisjärven hyvät isännät hajoittivat vartiojoukkonsa. Tyytyväisenä saattoi eräs karjalainen, joka itse oli ollut sodan aikana Karjalaa puolustamassa, sanoa, että tämä sota lienee ollut ensimäinen, jolloin Karjalaa ei hävitetty.

A. R. Cederberg.

---

[1]) J. Steniuksen kirje tuomiorovasti Alopaeukselle Porvoossa v. 1790. Neovius, Ur Finlands historia s. 333.

[2]) Porthanin kirjekokoelma Helsingin Yliopiston kirjastossa.

[3]) Vrt. Steniuksen kirjettä Porthanille $^{11}/_{5}$ 1793 Helsingin Yliopiston kirjastossa.

Liite. [1])

Vuona 1789 sinä 18 päivänä Loka kuussa pidettin yhteinen kirkonkäräjä Pielisjärven Emä kirkossa johon Talon Isännät kaxi vickoa ennen julkisen kulutuxen kautta ovat kokonkutsutuxi tullet, joka sanasta sanan tässä Protocollan otettin.

Kuulutus.

Herra Capten Aminoff ja Liexan kirkon asuvaiset ovat vaatinet, että yhteinen kirkonkäräjä tulis kuulutetuxi pidettäväxi tästä päivästä kahden vikon perästä eli sinä 18 päivänä Loka kuussa, johonga myös Nurmexen ja Jugan Cappelin alustasta Fulmägtigit pitäis tulla keskusteleman ja päättämän Kaicki ne asianharat, jotka Pitäjän wahtin voimassa pitämisexi tarpelliset ovat.

Liexa d. 29 September 1789.

Ensimäinen kysymys ja puncti on. Kutka miehet nimitetän visinteraus Capraleixi rundua käymän Raja Cordoni Posteringeissä ja mistä nijllen miehillen maxetan? Tähän asti ovat Matts Hyvärinen ja Eric Roivas sitä virka toimittanet.

Macunnan vastaus. Matts Hyfwärinen pitä olla alituisna visinteraus Capralina; se toinen caprali nimitetän Liexan wahti paikasta kukausittain. Palcka heilä pitä olla tästäedes ninkuin tähän asti, nildä jotka tarvitsevat muita edenstäns wahtia seisoman pytä. Ja skyti hevoisten päivät pannan vahtipäiväin lukuhun.

Toinen puncti on. Jos eij se soveljambi olis, että alituiset miehet palkataisin Raja posteringeissä vahtia seisoman? Tähän asti on joka vikkokaus mutettu vahtimiehiä Nurmijärven, Pangajärven, Runan, Louhivaran, Kondiovaran ja Kuoran posteringeissä, van senkaldaisessa mutoksessa on paljon lijka huolda ja vaiva.

Vastaus. Ei palkan miehiä ruveta hanckiman, van jokainen pitä joka Jousikirjassa on, itse käydä toisen vikon rajalla, ja toisen vikon exerauxessa Liexassa. Ja sitä velvollisuudesta ej ole kukan mu vapa kuin ainoastans Rautavaran ja Halivaran [2]) pohjan man perukat, jotka ainoastans täyttävät Liexassa vahtivuoronsa muiden rinnalla. Se joka vahtipaikasta pois lähte ennenkuin toinen vahti muutto sian tule vetä sackoa yhden Rikindalerin elickä ei ylös kirioteta hänen vickokauttansa.

[1]) Kopioitu Pielisjärven kirkonarkistosta.
[2]) Etäisimmät kylät Nurmeksen rajalla. Toim. muistutus.

Kolmas puncti on. Kuka vahti wäen Päällysmiehexi nimitetän? Se pitäis olla hyvin ymmärtävä ja uskottu mies, joka raportit kirjotta kuulutuxet anda, kuka kylä kullakin vikolla pitä tulla vahtihin, huolta pitä gewärein parannuxesta, ylös kiriotta kutka gewärejä, krutia, flintti-pjtä, krosseja etc. ovat ulos ottanet ja jällens tuonet, selvän luvun laskun pitä vahtipäiwistä, ettei yxi talo tulis enemmän rasitetuxi kuin toinen. Kysymys on myös, mistä sillen Päällysmiehellen palcka maxetan?

Vastaus. Sen kaltaiseksi Bokhållariksi ja Päällysmiehexi otetan Lars Pehkonen ja Anders Turunen vuorottain ja palkaxi luvatan kolme hopea äyriä joka jousesta ympäri vuoden; van jos Jumala ennen rauhan anda nin se wähetän sen jälken kuin aika on kulunut. Hänen pitä myös exeringistä huoli pitä sen käskyn jälken kuin hän sapi Herralda Captenilda.

Neljäs puncti on. Kuka ryöstömiehexi nimitetän, joka restiperäsildä ulosotta sakon, kovutta nijtä jotka ej tottele kylä kundain upsereja elicka jongun mun väryden tekevät?

Vastaus. Ryöstömiehexi nimitettin Nurmexen kirkolda Johan Pääkkönen, Jugan kirkolda Olof Huttunen, Liexan kirkolda Johan Antinpoika Horttanainen. Ryöstömies pitä myötäns tahicka Lautamiehen tahicka kylänupserin, ja ilman sitä wierahan miehen, ja nillen kaikillen otetan kolme daleria päiväldä ja skyti palcka; se joka teke heillen väkivallan, kärsikön sen rangaistuxen, jos nimismiehellen olis väryden tehnyt.

Viides puncti on. Kutka miehet kylän upserixi eli Ruoti mestarixi valitan nijssä kylissä, joissa ei vielä visseja kylän upsereja ja corporaleja ole?

Vastaus. Se pitä tapahtuman nin pian kuin mahdollinen on.

Kuudes puncti on. Mihingä lukun pitkän matkan takaisten matkustuspäivät pitä tulla? Ja jos kesä vikot pitä luettaman kaxikertaisexi talvivijkojen suhten.

Vastaus. Matkustuspäivät ei tule mihingän lugun, sillä joka mies pitä käydä vuorottain Liexassa ja vuorottain Rajalla. Kesävickoja ei myöskän kaxinkertaisexi lueta.

Seitsemäs puncti on. Että nyt kohta selvä lugun lasku pitä tehtämän jokaisen talon vahtipäivistä ymbäri koko pitäjän, että wissisti sadan tjetä kuka restissä on, kuka ej. Sentähden pitä ne kylän upserit, jotka wahtipäiviä kirjoittanet

Vastaus. Se pitä tapahtua huomenna.

ovat, tuoman nyt tänne ne samat Päivätyö Liput että ne surehen kirjahan, joka on Pitäjän yhteinen kirja, tulisi ylöspannuxi. Ei mutoin lugun lasku tule rehellisexi.

Kahdeksas puncti on. Että nin kuin yxi alituinen ja oppinut Trumbslagari tarvitan Liexan wahtipaikassa; mistä sillen palcka maxetan?

Vastaus. Se tule wahtiupserin huolenpidon pälle, jos hän wahti vickoin ostailda saapi hänellen elatuxen.

Yhdexäs puncti on. Jos ei Herrain päivä miehen raha kolme daleria talosta bitäisi kijruhusti ylöskannettaman, ja sijtä luku tehtämän että se Summa, joka lijaksi tulis, wahtin asioihin pandaisin, ninkuin esimerkixi gewärein parannuxexi. etc:a.

Vastaus. Se pitä kohta ylös kannettaman ja siitä luku tehtämän ja se pitä uppiniskaisikda ryöstöllä ulosotettaman. Jos sijtä jäpi ylä jotakin, nin se gewärein parannuxex olkon.

Kymmenens puncti on. Nin kuin se on sangen tarpellinen, että jokaisella miehellä, joka jousi lugussa on aina löytyis Eväs varustettuna ja valmisna, nimittäin kuiva leipä 2 ℔ voita 2 ℔, ja vähän kuiva liha eli suola kala, mutoin jos kireh tule nin rahvas ej päse lickeillen ejkä kauvan taida seisoa vihollista vastan. Sentähden kysytän jos ei sakon hastolla tämä Ewähän valmistus pitäis toimehen saatettaman? Joka eväs kuitengin aina kotona on ja kutsutan Hätä-varan ewähäxi. Se likutetan silloin vasta kuin suri tarves on.

Vastaus. Se hätävaran Eväs pitä olla joka miehellä. Ja kylän upserit ottakot sijtä warin. Joka ej tottele wetäkön sackoa yhden Rikindalerin.

Yxitoistakymmenens puncti on. Mikä rangaistus sillen märätän, joka ej tule wihollista vastan silloin kuin kutzumus kylän upserilda eli kirkon kulutus annetan? Capteni ja Wahtiväen pällysmies pitä andaman kirjallisen ja sinetillä wahvistetun kutsumuxen kylän upsereillen, ja ne andavat itsekukin kylänsä miehille tjedon. Muita sanomia, humuja ja höyryjä, joita akat ja lapset juoksuttelevat ej pidä uskoa. Kuin tarves on nin kylän

Vastaus. Joka lymyttä itsens pois kärsikön hengellisen rangaistuxen, neljäkymmentä paria raippa witsoja.

upseri kaiken manskapins kansa pitä marssiman sitä paikka kohden kuin käskykirjassa nimitetän, vihollista wastan.

Kaxitoistakymenens puncti on. Jos lautamiehiä eli muita virkamiehiä sopi kylän upserixi valita?

Vastaus. Vahdin seisomisesta lautamiehet ej ole vapat van olla kylän upserina ei ole heillä aina soveliasta aika.

Kolmastoistakymenens puncti on. Jos kesävikoilda enämmin pitä ryöstettämän, kuin se yxi Rikindaleri, joka on jo ennen tätä märätty rahaxi sillen, joka wahti vickoon ej tule täyttämän?

Vastaus. Yhtäläinen sacko olkon nin kesä kuin talvi vikoista nimittäin yxi Rikindaleri!

Neljästoistakymenens puncti on. Jos ne jotka pahoilla sanoilla ja tottelemattomuudella kohtavat kylän upsereja, pitä maan käräjässä rangastuxen alle satettaman tahicka wahti paradin edessä kohta tutkinnon, sakon eli rangastuxen alle edeswedettämän? jossa Wahtin päälysmiehet sutoa pitävät ja tutkivat, mistä ladusta rikos on.

Vastaus. Kohta paratin edessä pitä oijattaman, van ej Sotalain jälken, van senjälken kuin miehissä räditän h. e. kuinga parahola (!) ja ymmärtäväiset miehet asian arvavat keskenänsä. Wan kylän upseri ojaskon omalla paradillan ensin.

Videstoistakymenens puncti on. Kuka ordningsmannixi valitan joka vahtiparadissa ordningin tutkinnon ja kurituxen pitä, sillä Herra Capteni ej tahdo itse ketän rangaista, van valitkon makunda itse sen miehen, joka toimen teke sinä asiassa?

Vastaus. Se joka on vahdin Bokhållari, olkon myös vahdin Päällysmies ja ordningin pitäjä. Wan kaickein ylimmäinen vahtipällysmies koko pitäjässä on Martin Keränen Savijerfvestä. Ei hän kuitengan tarvitse olla aina Lieksassa.

Kudestoistakymenens puncti on. Jos muita posteringeita ja vahti paickoja pitä voimassa pidettämän kuin ne 9, jotka korkialda Esivallalda märätyt ovat, nimittäin Liexan Päävahti ja rajawahdit Jongeressa Savijervessä, Nurmijervessä, Pangajervessä, Ruunassa, Louhivarassa, Kondionvarassa ja Kuorassa?

Vastaus. Ei muita liikoja vahtipaickoja ja posteringeita ruveta voimassa pitämän kuin ne nimitetyt. Ei exeringin pidä muina aikona vadittaman, kuin vahtivikolla, nijstä tarpellisimmista liikutuxista; ja sitä muistutellan kotona kylän upserein kansa.

Seitsemäntoistakymenens puncti on. Jos jousien kirjotuxessa pitä puolellen jousellen panna huonoja ja köyhiä miehiä, että heitä huoista?

Vastaus. Jos asia nin vati; van ej kernasti sitä sallita.

Kahdexantoistakymenes puncti on. Jos ne jotka jägereixi on kirjotetut ja kuitengin mennehenä talvena makunnan vahdissa mutamia vikkokausia seisoit pitä sada mydä heidän vickonsa restiperäisille, että heidän vaivansa jollakin muodon tulis palkituxi?

Vastaus. Ei sitä sallita, että heidän vikoistansa jotakin palkitaisin.

Yhdexänstoistakymenens puncti on. Mikä sakoxi märätän sillen, jonga talossa ei patruna taskua ole?

Vastaus. Sillen on kahdexan skillingiä sackoa.

Kaxikymenens puncti on. Jos niden Skyttipäivät, jotka akonpohjan märätin pitä tulla vahtivijkojen lukun?

Vastaus. Puolittain heilen se pitä palkita.

Yxikolmattakymenens puncti on. Jos kylän upserit pitä vuoroittan virka hallita?

Vastaus. Se joka on ollut wuoden päse sitten vapaxi, jos hän nin tahto, wan joka on kyläkunnalda valittu ja ei tahdo ruveta sihen toimituxen, vetäkön sakkoa kymenen Riksiä.

Mitä tässä on ennennimitetyissä puncteissa selitetty ja suostutttu se ej ulotu kauvemaxi ajaxi kuin tämän nykysen sodan ajaxi. Nin pian kuin Jumala rauhan anda, nin kaicki tämä hanckimus itsestäns raukea. Sijtä vielä pitäis rukous kirja Armollisen Manherran ja Gendralin tygö lähetettämän, että me saisimme lisä Geväréjä ja krutia.

Pitäjän miesten puolesta allekirjoitettu.

Jacob Stenius.

Olof Timonen ifr. Ylikylä.	*Anders Mickonen* ifr. Wiegi.	*Johan Sarelainen* ifr. Liexa.
Simeon Eteläin ifr. Kuora.	*Johan Mustonen* ifr. Liexa.	*Eric Sastamoin* ifr. Liexa.
Johan Tuhkanen ifr. Nurmijerfvi.	*Lars Wäyrynen* ifr. Juga.	*And. Lehikoin* ifr. Larinsari.
Grels Ahonen ifr. Rautavara.	*Olof Kordelain* ifr. Höljäckä.	*Anders Korponen* ifr. Pangajerfvi.

Michaël Wexionius-Gyldenstålpen kirjeitä.

Julkaisi *A. A. A. Laitinen.*

Michaël Wexionius-Gyldenstålpe oli näitä kirjeitä kirjoittaessaan asessori Turun hovioikeudessa. Hän tuli asessoriksi 1658, vaikka jo 1650 oli kuningatar kehottanut hovioikeutta luovuttamaan hänelle ensimäisen vapaan paikan. Viipymiseen oli moninaisia syitä. Wexionius-Gyldenstålpe oli tahtonut asessorinvirkansa ohella pitää entisen professorinvirkansakin yliopistossa, siten sekä lisätäkseen tulojaan että saadakseen kuten hän itse sanoo, käytännössä ja aatteellisesti harrastaa juridiikkaa ja juuri käytännöllisen puolen avulla paremmin johtaa ylioppilaita. Toivo taloudellisen aseman parantumisesta ei toteutunut ja juridiikan professuurista hänen piti luopua.

Kirjevaihto isän ja pojan Nilsin (Nicolauksen) kesken kestää 9 vuotta. Meille ovat säilyneet isän kirjeet pojalle. Pojan kirjeet sitä vastoin ovat joutuneet hukkaan. Mainitsen pari noista 198 säilyneestä kirjeestä. (Upsal. Yliop. kirj. N. 468.)

1. Hellästi rakastettu (perdilecte) poikani Nicolaus Gyllenstolpe! Kirjeesi 7 heinäk. Turussa kirjoitetut eilen viimeinkin sain ja olivat ne mitä rakkaimmat; ennenkaikkea siksi, että ne sisälsivät hurskaita lupauksia. Minä yhtämittaa toivon sinulle kaikkea onnea, rukoilen, että täydelleen parantuisit ja tekisit aijotun matkasi onnellisen tähden johtamana. Kaikkivaltias Jumala johtakoon sinua kaikilla teilläsi ja siunatkoon kaikkia toimiasi laupiaasti ja pitäköön sinut terveenä ja vahingoittumattomana! Katso poikani, ettet unehuta isällisiä varotuksia; harrasta hurskautta, älä koskaan laiminlyö rukouksia, karta huonoa seuraa ja juoppoutta, niinkuin ruttoa, ponnistaen kaikki voimasi. Minä koetan etsiä tilaisuutta kehittääkseni sinua vapaissa taiteissa, kielissä, matematiikassa ja muissa sellaisissa. Kuitenkin huomaat itse että minulta puuttuu tilaisuutta auttaa sinua niinkuin tahtosin. Rukoile siis Kaikkivaltiaan ja Ylhäisten (magnatum) apua. Valtakunnan drotsille voit myös nöyrästi huomauttaa, että sinä haluaisit opettaa kuninkaalle Suomen kieltä, jos voisit päästä hänen majesteettinsä hoviin. Korkein sinut onnelliseksi saattakoon. Tervehdä sydämmellisesti (diligenter) veljeäsi Gabriel Gyllenstålpea ja muita ystäviä jos tulee tilaisuutta. Enempää en tällä kertaa voi kirjoittaa. Mutta sinä (aina sitä toivon,) voi hyvin ja elä terveenä. (Tu igitur perpetue vige et vale.)

Raahe elok. 1660. Sinua rakastava isäsi

M. Gyllenstålpe.

Edellisen kirjoitti Michaël Wexionius käräjämatkalla ollessaan Pohjanmaalla.

Poika Nils muuttaa heti senjälkeen Tukholmaan. Hän saavuttaa siellä Pietari Brahen täydellisen luottamuksen, kohoaa kirjuriksi, viimein lähettilääksi ja ylennetään kreivin arvoon. Isä ei näe poikansa loistoaikaa, mutta näkee kuitenkin pojan ylenevän ja se tuottaa hänelle suurta iloa, varsinkin kun hän itse on tukalassa taloudellisessa asemassa ja monet onnettomuudet, suurin niistä vanhimman pojan kuolema, häntä kohtasivat.

6. Suloisessa muistossa oleva poikani Nicolaus Gyllenstålpe!

Kauvan kaivatun kirjeesi t. k. 6:lta p:ltä olen vihdoin saanut, yhtä tervetulleet kuin kauvan kaivatut. Koska sanot olevasi huvitettu kirjoittamisesta, toimi myös niin, että todella olet huvitettu. Sillä ei mikään minua eikä äitiäsi eikä muita perheemme jäseniä enemmän ilahuta, kuin saada usein tietoja tilastasi. Anteeksipyynnöt, joita näin esität, otan vastaan. Mutta toimi vastaisuudessa niin ettei sellaisia tarvita. Kanslerivirastosta on meidän viskaalillemme joka viikko tulevia kirjeitä. Toimi niin, että saat omasi niitten joukkoon. — — — — Sinun matkasi Englantiin suokoon Kaikkivaltias onnellisesti tapahtua. Tahtoisin kernaammin, jos olisi mahdollista, että matkustaisit Ranskaan. Mutta, niinkuin sanoo komedian kirjoittaja: Kun emme voi tehdä mitä tahdomme, tahdomme tehdä mitä voimme. Sensijaan täytyy keksiä keino jotta sinut saisi oppimaan tuon seudun kielen ja tutustumaan kansan tapoihin. Harjoituksesi latinan ja ranskan kielissä — — — hyväksyn täydellisesti. Sinä huomaat poikani, että kaikissa maissa on oppineita. Jatka niin. Palvele ahkerasti Jumalaa, rukoile lakkaamatta, hyvettä ja hengen kasvatusta harrasta, keskustele kernaasti niitten kanssa, joitten seurasta poistut parempana ja oppineempana, jotta elämäsi voisi olla itsellesi kunniaksi ja eduksi ja meille tuottaisi iloa ja lohdutusta. Mainitset Motalan virran, joka Norrköpingin lähellä virtaa, jo kaksi päivää olleen seisauksissa (cursum per biduum stitisse) [jollaisia tapauksia löydät Johannes Magnin ja Baaziuksen historioissa, josta näkyy, minkälaisia muutoksia siitä seuraa] (qvales mutationes portendere soleat). Kaikkivaltias kääntäköön kaikki parhaaksi. — Jos sinun on todella uusi puku hankittava, katso ettet joudu liian suureen velkaan: Sillä ei mikään nopeammin turmele ihmistä ja syökse äärimmäiseen kurjuuteen kuin se, että hän nuoruudestaan harjaantuu lainan ottoon (nomina facere.) Muistanet kai myös, kuinka paljo ja minkälaisia tänne olet jättänyt, joitten maksamiseen sinun vähäinen stipendisi, jota saapi qvaestorilta

odottaa ja vääntää irti (extorqvendum), ei osillekaan riitä. Ja minua taasen velkojat joka päivä väsyttävästi ahdistavat (indies moleste interpellor — — — a creditoribus.) Mutta mitä suinkin voin, teen kernaasti sinun puolestasi: enempää ei kukaan ole velvollinen tekemään. Muistutin edellisessä kirjeessäni, oletko jättänyt minun suosituskirjeeni Herra Gustav Bielkelle ja muille senaattoreille ja minkä vastauksen olet saanut? Sinun on pyrittävä olemaan mieliksi Kreivi Nicolaus Brahelle, auliilla toimillasi, valppaudellasi ja ahkeruudellasi ja on sinun käyttäydyttävä niin, että Jumala ja hurskaat ihmiset sinua suosivat. Sen tehköön Hän, joka kaikki voi, jonka jumalalliseen suojelukseen ja johtoon sinut luottaen ja isällisesti jätän.

Turussa 20 marrask. 1660 Sinua rakastava isäsi.
M. Gyllenstålpe.

26. Hellästi rakastettu poikani Nicolaus Gyllenstålpe! Vaikka minulla ei olekaan mitään tärkeämpää sinulle kirjoitettavaa, paitsi mitä jo ennen olen kirjoittanut, en voi kuitenkaan olla, vähäisen tilaisuuden tultua, sinulle kirjoittamatta ja toivottamatta sinulle menestystä sekä ilmoittamatta elämästämme. Me tähän asti olemme Jumalan avulla hyvin voineet; Kaikkivaltiaalle kiitos ja kunnia. — — — — — Tilastaan on kai epäilemättä veljesi Gabriel Gyllenstålpe sulle kirjoittanut. Hän aikoo sinne luoksenne varustettuna *sotapäällikön* (Armamentarii) suosituksella; oi jospa hänen matkansa onnistuisi. Mitä äidille olet kirjoittanut velka-asiasta on hän minulle ilmoittanut; pyyntöösi, mikäli tilaisuus sallii, suostun mielelläni. Ja jo 8 päiv. sitten kysyin M. Andreas Petraeukselta veljeni Herra Vexionius'en läsnäollessa, eikö hän tahtoisi, jonkunajan lykkäyksen jälkeen ottaa minulta vastaan rahoja. Mutta hän ei silloin antanut varmaa vastausta. Mutta veljeni vakuutti, että asia voidaan toimittaa anopin välityksellä*) — — — Koen katsoa miten voisin vapauttaa sinut tuosta velasta, vaikka meitä „ankara" puute ahdistaa. Kaikki, joita olet tervehtinyt, tervehtivät rakkaasti. Pyydän myös terveiseni minua muistaville. — — Voi hyvin.

Turku 6 p.marrask. 1661. Sinua rakastava isäsi
M. Gyllenstålpe.

Mitä mieluisinta myös on että kerrot uutisia.
Yhä uudestaan ja uudestaan voi hyvin.

---

*) Juridiikan professori Olaus Wexionius, Michaëlin veli oli naimisissa Aeschil Petraeus'en tyttären kanssa.

Ural-altailaisesta pronssikaudesta.

Neljättäkymmentä vuotta sitte julkaisi J. R. Aspelin perustavaa laatua olevan teoksen ural-altailaisen arkeologian alalla nimeltä Suomalais-Ugrilaisen Muinaistutkinnon Alkeita. Samoihin aikoihin alkoi ilmestyä ja muutamia vuosia myöhemmin valmistui saman tekijän laaja atlas „Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumusaloilta“. Eri tieteellisissä kansainvälisissä kongresseissa — Tukholmassa, Bolognassa, Buda-Pestissä y. m. esitti Aspelin tutkimustensa päätulokset ranskankin kielellä. Näistä julkaisuista vierähtäneiden vuosikymmenten kuluessa ei ole mitään kokonaisempia tutkimuksia ural-altailaisen arkeologian alalta julaistu. Lukuun ottamatta prof. Hausmannin n. 12 v. sitte kirjottamaa katsausta Itämeren maakuntain historiantakaisista oloista Rigan arkeologisen kongressin katalogin johdannoksi, ja Suomen arkeologien, ennen kaikkia Alfr. Hackmanin teoksia meidän maan muinaisuuden valaisemiseksi, ovat ne olleet joko vain kuvallisia atlaksia, kuten F. R. Martinin, Ujfalvyn ja Radloffin, tai monografioja ja aineskokoelmia, kuten Axel Heikelin ja Spitsinin y. m., tai myöskin Aspelinin pohjalle ilman erikoista omintakeisuutta rakentavia kuten Tolstoin & Kondakoffin ynnä de Linas'in. Sitte Aspelinin arvokasten teosten on kumminkin esihistoriallinen arkeologia Länsi-Europassa tehnyt tavattomia edistyksiä, ja useita erinomaisen tärkeitä löytöjä on tullut päivän valoon länsi-aasialaisen esihistorian alalla monien tieteellisten retkikuntien kokoelmain ja kaivausten kautta. Nämä luonnollisesti ovat sovellutettavat ural-altailaiseen arkeologiaan, johon niillä on varsin huomattava merkitys. Arvokasta valaistusta luovat ne täkäläisen rautakauden tutkimukselle, mutta ovat myös perustavaa laatua tiedusteltaissa pronssikauden luonnetta ja sen imemiä kultturivaikutteita.

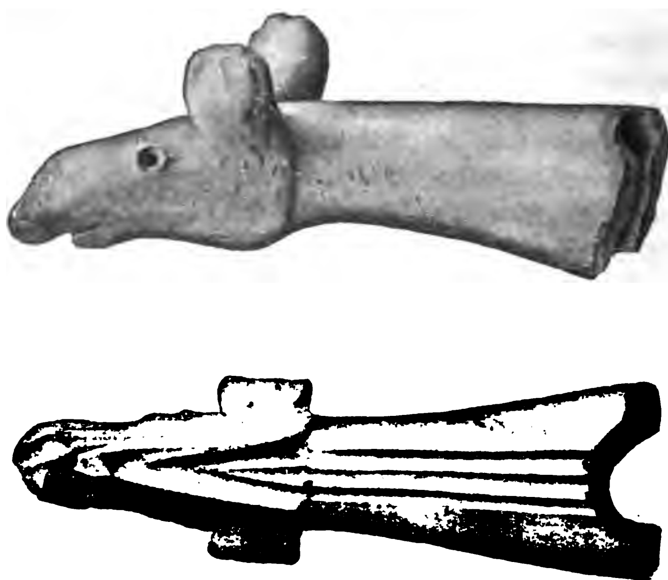
Aspelinin käsitys ural-altailaisesta pronsikaudesta, joka kuten tunnettu, aivan selväpiirteisesti eroaa Länsi-Europan, Välimeren maiden ja Skandinavian pronssikultturista — oli lyhyesti sanoen se, että sen alkujuuri oli Jenisein latvoilla Keski-Siperiassa, Altain ja Sajanskin kultarikkailla reunamailla, jossa ihmiset jo ammoin olivat oppineet kivi- ja vaskiasein kupari- ja kultakaivoksia käyttämään, ja jonne he ovat jättäneet lukemattoman määrän hautoja merkiksi pitkäaikuisesta asutuksestaan. Koska Länsi-Siperiasta ei tunnettu kivikauden jätteitä, oli Aspelinin käsitys se, että pronssikauden kansa Jenisein latvoilta pronssikauden lopulla syystä tai toisesta siirtyi lännemmä, ennen asumattomille Uralin tienoille, joutuen täällä etelästä päin mahtavasti vaikuttavan kreikkalais-

skyyttalaisen kultturin piiriin, ja vihdoin vaihtuen etelästä tulleiden vaikutteiden takia rautakauden viljelykseksi. Sitä ennen ja sen alussa oli muutamia heikkoja vaikutteita puhtaasta pronssikaudesta ulottunut luoteeseen Aunukseen ja Suomeen asti.

Tämän kultturin kannattajiksi on Aspelin taipuisa katsomaan Suomensukuiset heimot, Castrénin y. m. mukaan otaksuen niiden Altain juurilta aikojen yössä siirtyneen lännemmäksi. Pronssikultturin suunnaton alue ehkä ulettui Nertschinskin kaupungin tienoilta Baikalin itäpuolelta Volgan ja Kaman seuduille lännessä, etenkin halki kirgisien arojen ja pitkin Uralin selännettä. Etelä- ja pohjoisrajoilla lännessä Europan puolella tunnettiin yksityinen tämän kultturin piirinen onsikeltti Ruotsin Lapista, toinen Kertchin luota, ja ryhmän kultturimuotoja myös Dnieperille asti. Tavattoman puutteellisten entisten kaivausten ja tutkimusten sekä yleensä esineiden löytösuhteiden epäselvyyden takia ei voitu erottaa määrättyjä lokaali tyyppejä, ei Jeniseillä, ei Kamalla eikä välimailla, lukuunottamatta, että läntinen haaraus ylimalkaan oli myöhempää juurta. Tämä lyhyesti Aspelinin käsitys. (Vrt. Aspelin, Muinaisjäännöksiä, Alkeita, ja viimemainitun teoksen lopussa olevaa karttaa.)

Mitä tulee erikoisesti juuri Ural-altailaiseen *pronssikauteen*, niin lukuunottamatta Radloffin teoksia, joiden pääsisältö Aspelinille jo oli Radloffin muistiinpanojen nojalla tuttu, vaikka ne ilmestyivät vasta paljo myöhemmin painosta, ei viime vuosikymmeninä ole ainoatakaan tieteellisesti kestävää resonneravaa yleisteosta tälta alalta julaistu ja sitovia uusia teorioja ei ole esitetty. Itse puheenalaisen pronssikultturialueen laajuus on jotenkin osottautunut olevan sellainen kuin Aspelin sen määritteli. Vaikka näet länsi- ja luoteis- Venäjältä on laajallaisesti tavattu kivikautisen asutuksen jätteitä, tuntuu varsinainen pronssikausi merkitsevämpänä aikakautena sieltä puuttuvan. Puolan, Liettuan, Mustanmeren pohjoisrannan, Kaukasian ja Kaspianmeren luota tavatut pronssilöydöt kuuluvat toisiin kultturipiireihin harvoja poikkeuksia lukuunottamatta ja ne yksityiset löydöt ural-altailaisia kelttejä ja valimia joita on tavattu Suomesta, samoinkuin Aunus-Suomen eläinpääastalot (kuva 1) ja mahdollisesti Ruijan liuskakiviaseiden eläinaiheet, ovat, niin tavattoman tärkeitä kuin ne meidän maamme muinaiskultturille ja kaupalle ovatkin, vailla merkitystä suuren Ural-altailaisen pronssikultturin kehityshistoriassa; ne vaikuttimet, mitkä tätä tietä olisivat voineet tulla Skandinavian pronssikultturista itäeuroppalais-siperialaiseen, näyttävät näet olleen aivan mitättömät, päättäen Skandinavisten pronssien harvalukuisuudesta siellä. Mitä taas itäisiin rajasuhteisiin tulee, on minulle tuntematonta, onko pronsseja suuremmassa määrin tavattu Lenan ja sen syrjäjokien latvoilla. Ainakaan Amurin varrelta niitä ei enää ole, eipä

edes kivisiäkään muinaiskaluja täällä ole tavattu. [1]) Lenan alajuoksun varrelta Jakutskissa Viluiskin kaupungista 150 virstaa on kyllä tavattu pronssimiekka, mutta tämä eroaa täydellisesti Siperian muinaiskalustosta, josta ei tunneta ainoatakaan sellaista miekkaa, ja jonka tikaritkin ovat aivan erilaiset. Lieneekö tuo miekka kiinalaiseen kulttuuriryhmään kuuluva vai miten se on selitettävä, se jääköön ratkaisematta. Ainoana laatuaan olevana se ei anna tukea minkäänlaisille johtopäätöksille. Tulevaisuuden näytettäväksi taas jääköön, onko ehkä ural-altailaisen pronssi-

Kuva 1 Hirveenpäänmuotoisen *kivi*kirveen katkelma Säkkijärveltä Suomessa.

kultturin kultturialue kaakkoon päin laajennettava, onko oikea Radloffin kylläkin todenperäinen otaksuma, että eräs hautaryhmä Mongo-

[1]) Ks. The American Anthropologist 1906.

Verrattakoon kuitenkin Berlinin Antropologisen seuran Verhandlungeneissa v. 1896 s. 75—76 olevaa epämääräistä tietoa, että Alaskasta Pohjois-Amerikassa olisi tavattu ural-altailaismallisia tikareja. Tässä tapauksessa olisi meillä kuitenkin epäilemättä kysymys kaupan ja muun yhteyden levittämistä yksityis-esineistä, sillä ei ole ajateltavissa, että itsenäinen metalliteollisuus olisi samassa muodossa ulottunut Kamajoelta yli Aasian valtameren toiselle puolelle. Joku metalliteollisuuskeskus (Altai, Sajanin vuoret) on levittänyt esineitä avarille, kolkoille koillis-Aasian perille.

liassa, joka on vahvasti Abakanin arojen pronssikultturin hautoihin verrattava, olisi saman aikuinen ja todistus samallaisesta kultturista Altain eteläpuolellakin.

Vaikka siis ylläolevaan, kulttuurialueeseen nähden tietomme tässä asiassa eivät sitte Aspelinin tutkimusten ole laajenneet, vaan kenties jossain määrin varmenneet, on jokunen muu seikka esitetty, joka voi vaikuttaa Aspelin teorioihin. Niinpä tietääkseni Ujfalvy ensinnä huomautti Länsi-Siperiassa myöhemmin keksitystä kivikauden kultturista, jonka sittemmin ovat vahvistaneet m. m. Axel Heikel ja uudemmat täältä tavatut löydöt. Tärkeä edellytys on näin ollen poistunut Aspe-

Kuva 2. *Vaski*veitsi I. Kusnetsoffin kokoelmasta Tomskissa Siperiassa. Eläinpää aiheeltaan edelliseen verrattava.

linin väitteeltä että täkäläinen pronssikausi olisi erikoisen kansainvaelluksen kautta levinnyt idästä länteen, vaikka tietenkään yllä oleva seikka ei tuota otaksumaa ehdottomasti kumoa.

II

Ryhtykäämme ensinnä tarkastamaan niitä eri maita, mistä käsin kultturivaikutteita olisi ajateltavissa kysymyksessä olevaan kultturiryhmään nähden pronssikaudella. Kuten sanottu, voimme jättää Skandinavian maat tässä kohden aivan syrjään. Sama on laita Keski-Europan, jonka ryhmä on pitkällä pronssikultturittomalla erämaalla erotettu vars. uralilaisesta ryhmästä. Sen suhde „kimmeriläiseen“ ja sitä tietä tutkittavanamme olevaan kultturiin veisi meidät tällä erää liian laajalle. Tyydymme käsittelemään tuota kimmeriläista itsenäisenä ryhmänä ollenkaan käsittelemättä sen yhteyttä länteen ja viittaamme siitä kysymyksestä huvitettua Reinecken allamainittavaan kirjotukseen, Hampelin Zeitschrift für Ethnologiessa v. 1896 julkaisemaan tutkielmaan kuparikaudesta ja samassa aikakauskirjassa v. 1904 olleeseen mieltäkiinnittävään kirjotuk-

seen Kaukasian ja Tonavan maiden keskinäisestä suhteesta pronssikaudella, sekä vallankin saman vuoden aikakauskirjassa olevaan Hubert Schmidtin tutkielmaan, jossa melko tukevilla syillä arvellaan Kimmerien olevan Traakilaisia, joiden alue ulottui ennen Skyttalaisaikojen Siebenbürgistä Kaukasiaan (Koban). Aineellisen kultturin jätteet Siebenbürgissä, Etelä-Venäjällä ja Kaukasiassa ovat näet niin samanlaiset, että ne hyvin oikeuttavat otaksumaan etnillisen yhteyden. (l. c. s. 630 ss.)

Kysymykseen. tulevat näin muodoin Kimmeria, jolla nimellä kutsumme Mustanmeren pohjoispuolella olevaa aluetta puhuessamme esi-Herodotisista ajoista, Kaukasia ja Assyria, Persia ja Irani, Intia ja Kiina.

Intian voimme sivuuttaa hyvin vähällä. Oli tosin aika, jolloin se tehtiin milt'ei kaikkinaisen aineellisenkin kultturin kodiksi, ja vielä 1890 luvulla muutamat ranskalaiset arkeologit ankarasti kannattivat tuota myyttiä. Mutta vallankin sitte kun S. Reinach L'Anthropologiessä v. 1893 julkaisi terävät artikkelinsa Le Mirage oriental — itämainen valeheijastus — saanee tuon legendan ainakin mitä arkeologiaan tulee, toivoa olevan loppunut. Ja mitä tulee erityisesti Ural-altailaisen pronssikauden suhteeseen intialaiseen, voi sen varmuudella väittää olevan hyvin minimalisen. Joskin Herodotus tietää Intialaisten hänen aikanaan hakevan kultaa pohjoisempaa, tunsivat intialaiset jo tällöin epäilemättä raudan. Että rauta-aseet olisivat antaneet alun tai edes huomattavimmin muodostelleet pronssiesinemuotoja, itse rautametallin jäädessä käytäntöön ottamatta, ei ole mahdollista. Varsinaista pronssikautta Intiassa sitä paitsi tuskin on koskaan ollut. Indian Antiquaryssa v. 1905 julkaisee näet Vincent Smith luettelon kaikista esihistoriallisista kupari- ja pronssikaluista, mitä Intiasta tunnetaan. Mainittakoon lyhyesti, että niitä on suunnilleen 500, 12 eri paikasta vars. Intiaa ja 2 Belutschistanista. Useimmat ovat Gangeen laaksosta. Pohjoisin on 60 pk. Himalajasta etelään, 29° 8′ pohj. lev. Noista 500 esineestä on vain 6 pronssia, muut ovat puhdasta kuparia. Pronssisten tinapitoisuus on hyvin vaihtelevaa, ja ainakin 2 niistä on epäilemättä kauppatavaraa Persiasta. Kaikissa Intialaisissa on oma omituinen tyylinsä, joka ei ole missään tekemisissä esim. Siperialaisen pronssikauden tyylin kanssa. Intian vaikutus Keski-Aasiaan on varsinaisesti vasta Buddhalaisajasta peräisin.

Mitä tulee Kiinaan, on syytä tarkastaa asioita hieman huolellisemmin. Kuten tiedetään, vaativat kiinalaiset itselleen hyvin korkeata ja vanhaa kultturia, osaksi lukien aikansa miljonissa vuosissa. Varma kiinalainen kronologia ja historia ulottuu v. 842 e. Kr. ja joltisellakin varmuudella voimme seurata sitä kolmannen esikristillisen vuosituhannen alulle, jonne Kiinan virallinen kronologia että n. k. Bambu-annaalit asettavat Hsia

dynastian alun [1]. Tämän maan melkoinen kirjallisuus ja sen legendarinen suuri entisyys asettavat sen siis erikoisasemaan, mikä nyt kysymyksessä olevaan tutkiskeluun nähden on erikoisen vaikea, kun Kiina arkeologisesti on sangen vähä tunnettu. Mutta Kiinassa jo ammoin ilmennyt muinaisuuden harrastus on aiheuttanut siellä tekemään suuria kokoelmia, jotka sitte ovat julaistut laajoina kuvallisina katalogeina, kiinalaisten oppineiden kommenteeraamina. Valitettavasti ne vain ovat etupäässä sisältäneet astioita, peilejä, rahoja ja kirjotuksia, harvemmin jokapäiväisempiä kapineita kuten kirveitä, tikareita y. m. Joka tapauksessa ovat nuo katalogit erinomaisen arvokkaat ja ovat viime aikoina joutuneet huomionalaisiksi useissa julkaisuissa juuri siihen kysymykseen nähden, missä suhteessa Kiinan taide on läntisempien alojen taiteeseen. Jo 1897 julkaisi saksalainen Reinecke Zeitschrift für Ethnologiessa artikkelin, jossa hän ensi kerran osotti, miten suuri yhtäläisyys oli kiinalaisen ja siperialaisen taiteen välillä, huomauttaen erikoisista vaaseista kolmella jalalla kaksin pystysuorin korvin, „tintinnabuloista", muutamista peileistä, eräistä tikareista, onsikelteistä y. m. Arvokkaassa kirjotuksessaan tulee Reinecke siihen tulokseen, että kiinalainen vaikutus on ollut siperialaiseen jo pronssikaudella melkoinen.

Laajemmin on kysymystä Kiinan taiteesta ja sen suhtaumisesta ulkomaisiin käsitellyt Fr. Hirth useissa monografioissa, joista tärkein on Über fremde Einflüsse in der Chinesischen Kunst. Siinä hän osottaa, miten Han-dynastiaan aikaan (Aleksanteri suuren jälkeläisten ajalla) tehty retki Baktriaan, joka retki ainaiseksi yhdisti Kiinan länsimaisiin kultturialueisiin, on suunnattomasti tuonut uusia vaikutteita Kiinan taiteeseen, vallankin peiliornamentteihin, joiden näihin aikoihin tavatut rypäleornamentit ovat puhdas kreikkalainen laina. Myös huomauttaa Hirth „skyyttalaisten" (s. t. Siperian ratsukansojen) tavatonta merkitystä Kiinan ja Länsi-Europan kultturin välittäjinä vanhoina aikoina, seikka mille B. Laufer amerikkalaisen antropologin Boas'in kunniaksi julaistuun „Anniversary Book'iin" kirjottamassaan artikkelissa Kiinan „birdchariotista" panee suuren painon, selittäen sikäläisten lintuvaunujen olevan läntisen kultturilainan, Europan Este-Golasecca ajalla tavallisten pienten vaunujen mukailu skyyttalaisten vaikutuksesta.

Paremmin kuin kukaan ylläolevista on mielestäni kysymyksen oikean laadun kuitenkin oivaltanut Salomon Reinach, jonka Revue Archéologiquessa v. 1900—1901 julkaisema artikkelisarja Représentation du galop volant on erinomaisen mieltäkiinnittävä. Tekijä siinä johtaa useita

[1] Vrt. tarkemmin Leggen artikkeli On Chinese Chronology v. 1892 Victoria Instituten julkaisuissa ja ylipainoksena.

kiinalaisia motiveja, ennenkaikkea tunnetun nelistävän hevosen muinaismykeneläisestä taiteesta, siten, että se ensinnä oli hedelmöittänyt Mustanmeren pohjoispuolisen ja tämä Siperian kautta kiinalaisen ensimäisinä vuosisatoina e. Kr. Tekijän todistustapa on minusta kerrassaan ratkaiseva, vaikkakin parista yksityiskohdasta hänen kanssaan olen eri mieltä (esim. rypälepeileistä), ja tuo tutkielma on ylimalkaan arvokkaimpia, mitä tältä alalta on kirjotettu. Nelistävän hevosen esiintyminen Kiinassa ei kuitenkaan liene paljo vanhempi Han dynastiaa, aikaa jolloin tuo suuri retki tehtiin Baktriaan. Mutta kiinalaisista lähteistä tiedämme, että Kiina jo varemmin ehtimiseen oli suhteissa lännemmän puolisiin naapureihinsa. Omasta puolestani olen valmis katsomaan tämän suhteen olleen hyvin vastaanottavaisen. Esim. veitsirahat, jotka n. v. 300 e. Kr. ovat Kiinassa käytännössä, ovat, kuten m. m. Reinach yllä siteratussa kirjotuksessaan huomauttaa, epäilemättä kopioita Siperian pronssiveitsistä. Minusta tuntuu luonnolliselta tällöin, että ne alkuaan ovat olleet metallin arvoja, jossa Kiina on saanut kuparinsa lännestäpäin, ja että ne lopuksi ovat saaneet määrätyn raha-arvon juuri metalliarvonsa vuoksi. Samaten on todennäköistä, että eräs kirveslaji, n. k. onsikeltit, jotka ovat niin tuiki yleisiä ural-altailaisella alueella ja joita on Kiinastakin ja Jaapanista asti, ovat täällä kultturivaikutuksen tulos lännestä, sillä muoto on niin erikoinen, että on mahdoton ajatella sen syntyneen spontanisesti, ja lännessä tavataan kaikki typologiset välimuodot ja kehitysasteet, jotka idässä puuttuvat.

Toinen kirvesmuoto, jonka tyyppisiä esineitä on kuvattu teoksessa Kin-Shi-So on myös hyvin karakteristinen. Aivan samannäköisen Vaphiosta Kreikassa näemme kuvattuna teoksessa Chronol. d. ält-Bronzezeit k. 406.

Tätä yhtäläisyyttä ei tietääkseni kukaan vielä ole huomauttanut. Tyyppi on etuaasialais-mykeneläinen, kehittynyt, kuten Montelius on näyttänyt, eräällaisesta egyptiläisestä. Egyptissä vain ei näissä kirveissä koskaan ole varsiputkea kuten Välimeren luoteispuolella, vaan vartettiin ne toisella tavalla. — Kun niin monet syyt puhuvat läntisen vaikutuksen puolesta Kiinan taiteessa, en epäile katsoa tässä yhtäläisyydessä yhtä kaikkein varhaisimmista todisteista. Tyyppi voi hyvinkin olla kolmannen esikristillisen vuosituhannen alulta, niihin aikoihin, jolloin Terrien de Lacouperien lukemattomien teosten mukaan kiinalainen Hwang-Ti, babylonilainen Nakhunta 100 perheen mukana lähti Kaldeasta Kiinaan. En suinkaan tahdo väittää tällä, että T. de Lacouperie on oikeassa. Mielestäni tulisi kuitenkin kiinnittää enemmän huomiota jälleen hänen lukuisiin „item"iinsä eli kokoomiinsa yhtäläisyyksiin kaldealaisen ja kiinalaisen varhaisen kultturin välillä, vaikkakin hänen teoksissaan on niin paljo

fantastista, mahdotonta ja erehdyksiä, kuten esim. laajassa Chinese Coins, jonka tavattomat heikkoudet Royal Asiatic Journalissa v. 1894 paljastetaan.

Oli miten oli; olkoonpa kiinalainen sivistys kokonaan tai osaksi läntistä alkuperää, vahva on siperialaisskyyttalaisen kultturin vaikutus siihen ollut. Olen vakuutettu, että jahka sen muinaisia aineellisia tuotteita aletaan paremmin tuntea ja arkeologisia kaivauksia Kiinassa tehdä, saamme Kiinan hyvin selvän ja kaukaisen kronologian avulla mahdottoman arvokkaita kronologisia määrittelyjä *Siperian* pronssikaudelle. Mutta muodostava kultturivaikutus on Kiinasta käsin ollut varhaisimpina aikoina vähäinen — Kiina on tällöin pikemmin ollut passiivinen vastaanottaja, ja me saamme kääntää katseemme muualle hakiessamme ratkaisevia tekijöitä puheenaolevaan kultturialaan nähden.

III.

Heitettyämme silmäyksen kaukaiseen itään ja Intiaan, ja kummassakin tapauksessa saaden negatiiviset tulokset muinaisen metallikultturin syntyä ja alkukehitystä tutkiessamme, on meidän nyt tarkattava Välimeren itäosan seutujen merkitystä tässä kysymyksessä, „muinaista Orienttia“ sen koko laajuudessa Egyptiä lukuunottamatta. Sillä vaikka Egyptiläinen sivistys todistettavasti on ollut aktivisenakin tekijänä sekä muinaiskreikkalaisessa että etu-aasialaisessa kultturissa, niin on se vain kaukaisena heijastuksena ulottunut Mustan- ja Kaspianmeren takaisille äärettömille seutuville. Sen sijaan pääasioista vain puheenollen voimme käsitellä yhteisenä kultturialueena Länsi-Persian, Kaukasian ja Skytian muinaislöytöjä, assyrialais-kaldealainen ja mykeneläinen kultturi taustana. Tiedämmehän, miten nuo ryhmät olivat kosketuksissa ural-altailaisen myöhemmillä ajoilla, miten esim. Kyros 500 luvulla tavotteli Persiasta käsin eteläisen Keski-Aasian maita valtikkansa alle, ja miten toiselta puolen muutamaa vuosikymmentä myöhemmin elänyt kreikkalainen Herodotos tietää laajalti kertoa kansoista kaukana koillisessa Mustanmeren rannoilta. Herootoon kertomus vallankin on merkillinen. Tietonsahan oli hän saanut Skytian kansan keskuudessa Pontus Euxinusen pohjoispuolelta, henkilöiltä, joita kauppaintressit olivat tutustuttaneet maihin ja kansoihin ulkopuolella kreikkalaisen tietopiirin. Seikkaperäisesti Herodotos 4:nnessä kirjassaan puhuu Ripean (Ural-)vuorista, sen luona olevista kansoista, Arimaspeista, kultaa vartioivista aarnikotkista y. m. paljo seikkoja, jotka fantastisen kuoren alla sisältävät arvokkaita etnografisia viittauksia ja epäämättä todistavat, että nuo seudut olivat

jotenkin vahvan liikeyhteyden kautta Skytian, ja sitä tietä Kreikan ja kreikkalaisen maailman kanssa yhteydessä. Paljo todisteita tuosta liikeyhteydestä täytyy olla vieläkin tavattavissa, kun muistamme, miten paljo jälkiä Länsi- ja Pohjois-Europassakin on muinais- ja esiklassillisesta kultturista, ja kumminkin vielä Herodotoolla aikanaan oli noista seuduista ylen hämärä käsitys Itä-Europpaan verraten.

Mitä tietävät muinaislöydöt kertoa Itä-Europassa ja Aasiassa tuon kaupankäynnin vaikutuksesta?

1800-luvun alkupuoliskolla ja sen keskivaiheilla avattiin Skytiassa suuria (Aleksandrapolin kummun ympärimitta oli 320 mtr. ja korkeus 21 m.) kuningaskurganeja jotka sekä yleensä kalustonsa runsauteen että niinä olevien taide-esineiden laatuun nähden ovat kerrassaan — lähinnä Mykeneläisten hautojen — Europan ensimäisiksi luettavat. Niiden määrättömän runsaat aarteet sitte toimitettiin julaistuiksi ranskan ja venäjänkielisissä loistojulkaisuissa, jotka jo Aspelinille olivat tunnetut. Aspelin huomauttikin parin näiden kumpujen, Tshertomlytskin ja Aleksandropolin kurganien kalustoissa tavatuista esineistä, jotka osottivat mitä suurinta yhtäläisyyttä ural-altailaisiin muotoihin. Sittemmin on tällaisia skyyttalaisia aarteita tavattu lännestä [1]) Saksasta ja Unkaristakin, ja on aina niiden kultturimerkitys ollut selvä. Sekä Hampel että Reinecke unkarilaisista löydöistä puhuessaan ovat selvittäneet Keski-Europan skyytalaislöytöjen suhdetta itäisempiin muotoihin, ja vallankin on saksalainen Furtwängler mainitessaan ja selostaessaan kuuluisaa Vettersfelden kultalöytöä käsitellyt noiden kultturimuotojen yhteyttä keskenään. Mutta vanhinkaan tunnetuista „skyyttalais" löydöistä ei ole vanhempi kuin enintäin n. v. 500—400 e. Kr. (Vettersfelde, Koul-Oban pohjahauta y. m. [2]); enimmät ovat vv. 400—200 väliltä.

Skyyttalaiskysymyksestä on suunnattomasti kirjotettu; milloin germanien, milloin kelttien isi-isinä on melkein kaikki Europan esihistorian tapahtumat asetettu heidän kontoonsa (vrt. Friedrich v. Soltan'in v. 1889 Berlinissä julkaisemaa teosta). Kysymykseen tällä kertaa lähemmin käymättä mainitsen vain yhtyväni pääasiassa Furtwängleriin ja Reineckeen, jotka katsovat skyytalaisia arv. turkkilais-tatarilaiseen kansaheimoon kuuluviksi, joka tapauksessa itäisempien heimokansojen sukulaisiksi, mitä rotua ne sitte lienevät olleetkin — ja tyydyn tässä yhteydessä huomauttamaan, että he Herodotoon mukaan n. v. 700 e. Kr.

[1]) Itäisimmät puhtaasti skyyttalaiset muodot ovat Amu-darjan aarteesta, joka lienee maan poveen kätketty Mithridates I aikaan, n. 200—180 e. Kr.

[2]) Yllämainitussa kirjotuksessaan Reinecke kuitenkin otaksuu tämän Furtwänglerin aika-arvion aivan liian korkeaksi.

saapuivat idempää Skyyttiaan, siis jotenkin samoihin aikoihin kuin kreikkalaissiirtokuntien ensimäiset alkunsa saivat Mustanmeren varrella.

Tätä aikaa vanhempia tuskin lienevät ne ural-altailaisen pronssikauden tikarit, astiat ja tintinnabulit, joita on Unkarista useita tavattu. Arvatenkin skyyttalaisheimon vaellus länteen viskasi siitä esinemuotoja kauvemmaksikin kuin mihin varsinainen kansainvaellus ulottui. Ainakin on huomattava että nuo kyseessä olevat muodot Unkarista tuntuvat kaikki olevan myöhäisiä tyyppejä. Unkarin ja Etelä Venäjän varemmasta yhteydestä pronssikaudella vrt. siv. 152 ylempänä.

Kreikkalais [1]) vaikutus oli Mustanmeren rantamilla kuitenkin jo vuosisatoja vanhempi kuin skyytien vaellus, sillä kun kerran olot olivat kehittyneet niin pitkälle että siirtokuntia perustettiin, oli mahd. jo vuosisatoja kauppa emämaasta ollut suuntaunut sinne päin. (Vrt. Syrakusa, siirtokuntana perustettu vasta 735. Sen kohdalta on tavattu kuitenkin jo vuosisatoja vanhempia kreikkalaisesineitä, mykeneläisajalta asti.)

Tuon vanhemman „kreikkalais“ vaikutuksen aikuista on ehkä nyk. Kertchin luona oleva „Kultakumpu“ joka on jo ammoin ryöstetty hauta, rakenteeltaan aivan Mykenen „aarrekammioiden“ kaltainen. Tuohon yhteyteen myös viittaa ikivanha taru argonauttain retkestä Kolkkiiseen sekä monellaiset myöhemmät ornamentit ja esineet, jotka ilmeisesti omamaisina polveutuvat niille seuduille aikoja varemmin ulkoa tulleista prototyypeistä. (Vrt. ennen muita Reinach'in yll. main. kirj. Rev. Archéol.) Mykeneläiset kultturitraditsionit näkyvät täällä eläneen vuosisatoja kauemmin kuin Kreikassa, ehkä foinikilaisten vaalimina. Sen sijaan Krimiltä ei tunneta ei mykeneläistä eikä korinttolaista astiateollisuutta. Vanhimmat keramiset kreikkalaiset tuotteet Krimiltä lienevät Uuden karanteenin luona tavatut mustakuvioiset vaasit 600—500-luvulta e. Kr., siis jonkun verran vanhemmat kuin vanhimmat skyytalaisaarteet.

Siirrymme sitte Kaukasiaan, joka on Skytian luonnollista jatkoa ja käsittelemme Kaukasian yhteydessä Kaspianmeren länsipuolta vuoriketjun eteläpuolellakin, ainoastaan ohimennen huomauttaen, missä erikoisen silmiinpistäviä yhtäläisyyksiä Kaksoisvirtojen seudun ja Susan kultturiin on huomattavissa. Valitettavasti tuskin nimeksikään löytöjä tunnetaan vars. Persian laajoilta aroilta Iranista, jossa kumminkin ranskalaisten, joilla täällä on yksityisoikeus tutkimuksia tehdä, pian onnistunee mieltäkiinnittäviä löytöjä saada päivän valoon.

---

[1]) Lainkaan tarkottamatta tällä sanalla mitään etnologista sen myöhemmässä merkityksessä, käytän sitä lyhyyden vuoksi merkitsemään Aigeian meren seutujen asukkaita.

Kaukasiasta puuttuu paleolittisen ajan löytöjä; neoliittisia löytöjä on vain vähän, mutta dolmen-haudat todistavat, että maa siihen aikaan kuului suureen yhteiseen europpalais-etuaasialaiseen kultturialueeseen. Piikiveä ei löydy. Puhtaita pronssiajan löytöjä on useita Elisabetpolin seuduilta. Muodot eivät ole itäisiä. Myöhemmän ajan kalmistoista on kuuluisin Koban, joka ainakin osaksi on 1200-luvulta asti m. m. Bismantova solkimuodoista päättäen. Kalustosta voi nähdä että ainakin tämä seutu siihen aikaan on ollut vilkaimmassa yhteydessä länteen päin, Kreikkaan ja Tonavan suulle. Yhteyttä itäisen kultturiryhmänkin kanssa todistavat kuitenkin eräällaiset ylempää särmikkäät, alaalta pyöreät neulat, harjavasta pronssivartaasta tehdyt spiralit, ketjut, riippeet, es. avosiipiset, leveäpyrstöiset lintukuviot ja saviastiat.

Toisellaisia kalmistoja on J. de Morgan tutkinut Kaukasian eteläpuolella suuren Lenkoranin kaupungin luona Tâlycbessä Arasjoen vesistöjä pitkin sekä Venäjän että Persian puolelta rajaa. Haudat ovat puhtaan pronssikauden alulta alkaen raudan käyttöajan alulle. Tällöin vasta de Morganin mukaan alkavat esiintyä eläinkuviot, samoin kuin hopea metalli. Yleensä ovat kirveet harvinaisia (päinvastoin kuin Kobanissa), nuolenterät ja tikarit sen sijaan tavallisia.

Varsinaisessa Kaukasian vuoristossakin on Morgan tehnyt paljo tutkimuksia. Ennen häntä oli venäläinen Bayern tutkinut kalmistoja (Redkin Lagerin ja Samthravon luona) ja saanut esille useita tyyppejä pronssikauden ja rautakauden vaihteelta, joka täällä on n. v. 1000 tienoilla e. Kr. Morgan kuitenkin löysi useita uusia laajoja hautakenttiä ja tutki tuhansia hautoja, vaikka valitettavasti hänen julkaisunsa ovat hyvin epätäydellisiä ja antavat paljo toivomisen varaa.

Tärkein hänen tutkimansa kalmisto on Mouci Yëri, joka on laaja alue, „a peu près 6 hectares.“ 582 hautaa on tutkittu, samoin kuin selville saatu esihistoriallinen kuparikaivos kalmiston lähellä. Aseet ovat enimmäkseen jo rautaa, helyt pronssia. Kultaa ei ole yhtään eikä meripihkaa, lasi- ja pronssihelmiä on paljo, samoin kuin n. k. cypreoita eli eräällaisia nilviäisiä. Kalmiston käyttöaika olisi n. 1500—400 e. Kr. asti. Hautakalustona on ylimalkaan saviastia ja -lautanen, torques, neula, vyö, puukko ja tikari. Tikarit ovat yleensä erikoista tyyppiä tarjoten analogioita Assyriaan, kuten monet muutkin esineet 900—700 luvuilla e. Kr., mutta muutama sellainen rautaa on puhtaasti samaa mallia kuin ural-altailaisen ryhmän kapineet. Yhden niistä kuvaa Morgan teoksessaan La Mission scientifique en Caucase I k. 39 valitettavasti ilman löytösuhteita mainitsematta. Mutta kalmistossa on useita muitakin tyyppejä, jotka aivan viittaavat itäiseen kultturipiiriin, nim. ennenkaikkea erilaiset riippeet ja neulat, „kahvelit“, vyöt ja ornamentit, hautatavat

ja kalusto y. m. Morgan yrittää laajasti selittää mitenkä kaikki riippuu kansainvaelluksesta, kimmerilais- ja skyytalaisheimojen kilvottelusta, ja miten Kaukasia n. v. 700 e. Kr. on saanut uuden idästä ja pohjosesta tulleen asutuksen. Myöhemmässä teoksessaan Persian muinaisuudesta hän otaksuu jo varempiakin kansanliikkeitä näillä seuduin tapahtuneen; rautakausi Tâlychessa olisi niin muodoin saanut alkunsa vieraan heimon tuomana, sillä tyyppisarjat tällöin katkeavat ja vanhat kalmistot häviävät ja jätetään autioiksi. Tämä Morganin mukaan tapahtuisi n. v. 1100 e. Kr. Morganin mukaan ensi metallit olivat tulleet Kaukasiassa tunnetuiksi Afganistan-Altailta, ei Uralilta päin. Rauta taas muka levisi päinvastaiseen suuntaan.

Olisi turhaa luetella monia kaukasilaisia ja transkaukasisia kalmistoja, joita venäläiset tutkijat ovat esillekaivaneet. Veseloffskin ja Röslerin kaivauksista näemme täälläkin vahvaa kreikkalaisvaikutusta sekä Kubanin että Elisabetpolin kalmistoissa, esineissä, jotka osaksi ovat vanhempia kuin yllämainittu Koban kalmisto.

IV.

Jo on aika meidän tarkastella, missä määrin sovelluttaa näitä tietojamme ja ainehistoja itä-eurooppalais-pohjois-aasialaisiin kulttuuri-ilmestyksiin. Niiden keskinäinen vuorovaikutus varsinaisella skyyttalais-ajalla[1]) ja sanokaamme epäilemättä myös Mouci Yërin ajalla on siksi ilmeinen — ehkäpä kansallinenkin — että voimme ne jättää kokonaan syrjään. Mutta olisiko varhaisempia yhdyskohtia keksittävissä.

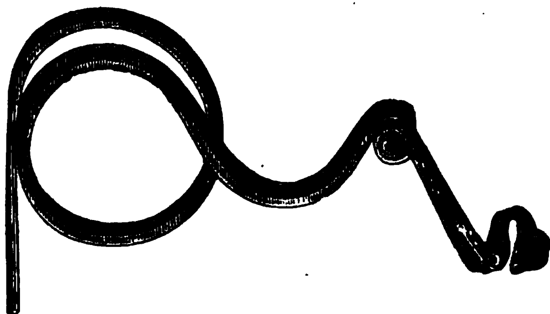
Yhä vieläkin vaivaa tarkempien löytötietojen puute ja tieteellisten tutkimusten peräti niukka esiintyminen pronssikauteen nähden Venäjän valtakunnan alalla tutkijaa. Yhä vieläkin järjestelmällisen keskitetyn arkeologisen johdon puute vaikuttaa tuhoisasti irtonaisten ja kiinteiden muinaisjäännösten kohtaloon. Että venäläiset arkeologit eivät pysty käyttämään tieteellistä typologista tutkimusmetodia, on varma osviitta siitä, että heillä ei voi olla kyllin avarakantoisuutta muinaistieteellisten kysymysten käsittelyssä. Kaikki tämä selittää, miksi meillä on tavattoman harvoja tosiasioita mihin nojautua. Opererattava on siis etupäässä yksityisillä löydöillä varhaisimmista ajoistakin puhuttaessa. Tunnustet-

[1]) Ks. vaan esim. helpoimmin saatavissa olevia Aspelinin teoksia, esim. kreikkalaista rahalöytöä Filippo Makedonilaisen ajoilta Jaroslavista sekä Riian Koltsenin rahalöytöä 294—287 e. Kr. (Aspelin Alkeita 211 ja 64—5) ynnä Ananjinon ja siihen verrattavan Aleksandropolin kurganin kalustoissa tavattavia muotoja.

tavahan on, että myöhempiin aikoihin nähden nekin voivat tarjota täyskelpoisia viittauksia, nuo eri aikuisista kauppa- ja kultturiteistä laajasti yli Venäjän levinneet arapialaiset, bysantinolaiset, sassanidilaiset, goottilaiset, baktrilaiset ja kreikkalaiset esineet, samalla kun on myönnettävä niitä varhaisempien puhtaasti vierasperäisten esineiden ja tyyppien harvalukuisuus sisäosissa Venäjän valtakuntaa. Joitakuita sellaisia on kuitenkin olemassa.

Kuva 3 esittää pronssisoljen katkelmaa, joka on löydetty Sorodjatasta Permistä NW ja säilytetään kreivi Stroganofin kokoelmissa Pietarissa (vrt. Aspelin, Antiquités f. 629).

Jo Montelius teoksessaan Spännen från bronsåldern, (A. T. VI s. 25, not.) huomauttaa, että se on italialaistyyppisen soljen katkelma (vrt. l.

Kuva 3. Italialaisen pronssisoljen katkelma Permasta. 1350—1200 e. Kr.

c. k. 19). Mainittu tyyppi on vallalla v. 1350—1200 e. Kr. (Montelius, Journal of the Anthropological Institute XXVI pl. XIX f. 6). Mainittua tyyppiä läheisiä muotoja on myös Tonavan varsilta ja yllämainitussa Koban-kalmistossa (Chantre XXII bis 7), joka kuten mainitaan osottaa useita muitakin todisteita yhteydestä länteen. Kaukasiasta on siis löydetty ainakin yksi samallainen tyyppi kuin ylläkuvattu. Ei liene epäilystäkään, että tuo Permasta saatu on kulkeunut sinne etelästä, jostain Mustanmeren—Kaukasoon luota, eikä siis, kuten ennen otaksuin (Suomen M. — F. Museum 1906: 83) ole lännestä päin tullut. Mutta jälkeen yleistä käyttöaikaansa etelässä ei se ole voinut Permaan saapua, joten se puhuu jäävräämättömästi yhteydestä etelän ja Kaman välillä jo ainakin v. 1300 e. Kr.

Toisia tärkeitä vertauskohtia tarjoovat varsireikäkirveet, jotka vaihtelevina tyyppeinä myöhempinä aikoina olivat niin suositut sisä- ja pohjois-Venäjän kansojen keskuudessa. Sellaiset muodot kuin n. k. vuorikuokat, (vrt. Aspelin, Antiquités 219—228) ovat selvästi siellä

kotoperäisiä ja levinneet metallikaivoksia käyttävän kansan mukana ulomma alkuperäistä esiintymisalaansa, kuten esim. Kaukasiaan, jossa niitä tunnetaan 5 Mouci Yërin kalmistosta (kt. Morgan y. m. teos s. 51—53). Mutta toiselta puolen on päinvastaista kulttuurivaikutusta varhempina aikoina yhtä selvästi huomattavissa.

Kuva 4 esittää tyyppiä, joka varsin yleisesti tavataan Uralin länsipuolella (Aspelin Antiquites k. 233—5, 237—8, Chronologie d. ält. Bronzezeit f. 516 y. m.) Siperiasta sensijaan en ole löytänyt aivan samaa tyyppiä en Aspelinin enkä Martinin Atlaksissa enkä käytettävänäni olleissa valokuvakokoelmissa Siperian museoista. Analogioja sen sijaan on paljo länteen, sillä samaa tyyppiä on sekä keski- että etelä-Venäjältä, Liettuasta, Unkarista, Sveitsistä, Kaksoisvirtojen maasta y. m. (vrt. Chantre, Le Caucase II f. 15 y. m.). Aspelin (Alkeita s. 98) otaksuu tätä tyyppiä myöhäiseksi osaksi typologisiin syihin nähden, mutta jälkeenpäin on asian oikea laita selvinnyt. Monet tämän tyypin kirveistä ovat analyseratut ja osottauneet olevansa kuparia tai tinaköyhää pronssia; joten ne ovat pronssikauden alulta. Unkarissa ei niitä myöskään ole tavattu myöhemmissä rikkaissa pronssiajan depoo- ja hautalöydöissä, joten tyypin sielläkin täytyy olla niitä vanhemmalta ajalta. Lisäksi on se tuntematon Kaukasian suurista kalmistoista Koban ajasta alkaen, samaten kuten se ei enää esiinny Ananjinoaikaan, ei Ananjinossa eikä Sujewzkojessa; premykenisinä aikoina olivat vielä varsireikäkirveet tuntemattomat (Montelius, Chronologie s. 164), mutta Unkarissa y. m. voidaan kirvesmuodon ikä daterata jo n. 1800 luvulle asti e. Kr. Tänkautta tulee se edustamaan yhtä varhaisimmista todisteista kulttuurivaikutteista Mustanmeren ja Kaman välillä. Saman aikuisia vaikuttimia lienee miekkatavien kulkeutuminen kulttuuri-ideana Uralin ja Altain seuduille, vaikka täällä emme vielä tunne lännessä kuparikaudella esiintyviä yksinkertaisia muotoja, voidaksemme kumoamatta todistaa yhteisen alkulähteen molemmille muodoille, luultavasti jossain Tonavan varsilla.

Kuva 4. Vaskikirves Kazan.

Myöskään ei ole mahdotonta, että idea sellaisiin avokitaisen lohikäärmeen päällä ja griippikuviolla koristettuihin ihmeteltävän hienoihin ja taidokkaihin varsireikäkirveihin, joita tunnetaan Pinegajoelta (kuva 5) Arkangelin luota 2 ja 1 Vjatkan kuv. (Kazanin museo), olisi tullut jostain Kaukasosta, joskin koko työtapa ja käsittely ovat aivan erikoisia ja

todistavat kotimaista muotokehitystä. Ainakin kuvaa Chantre Kobanin kalmistosta useita riipushelyjä, jotka ovat avosuisia lohikäärmepäitä ja joiden suunkontturit päättyvät, kuten Kamalaisissakin, ulospäin taivutettuihin spiraaleihin. [1])

Yhtäläisyyksiä, joiden kronologinen asema kuitenkin on epäselvä, ja joita senvuoksi emme tahdo pitemmälle käsitellä, ovat es. Kamajoen luota tavattujen pronssi-idolien koonillinen kypäri, pendelokkiriippeet, kuten kalakuviot (Chantre l. c. II, T. XX bis 6—7 Aspelin, Antiquités 571), kellot, kolmikulmaisin reijin koristetut kelloriipukset y. m., ornamentit, kuten spiralit ja turmeltuneet kasviköynnökset j. n. e.

Kuva 5. Vaskinen kirves Pinegajoen luota Pohjois-Venäjältä.

Itse eläinkoristeiden alkuperä on vielä aivan epävarma. Ural-altailaisella alueella se näkyy esiintyvän jo neolittisella ajalla (Volosova, Krasnojarsk), mutta on aivan yleinen myös Mykenessä, Kaukasiassa, Assyriassa ja Persiassa, jotka viimemainitut seudut tässä suhteessa ovat olleet tekemisissä toistensa kanssa (Mykenen hauta IV: hiivikuvio hopea- ja kultasekotusta, seisova mäkikauris neulan kannalla y. m. Layard Illustrations I Pl. ö0 ja 35, de Morganin Susan löydöt ja Chantre:Le Caucase.) Mutta ainakin muutamiin muotoihin nähden tuntuu ural-altailainen ryhmä saaneen sysäyksiä etelästä, vaikkakin otaksuisi joitakuita ryhmiä kotoperäisiksi. Mainittakoon edellisistä nuo arv. puhtaan pronssikauden lopulta olevat solitukset (Aspelin Alkeita), joina on hirvikuvio, jonka suuret sarvet kasvavat kiinni sen selkään eri paikoista (kuva 6), ja yhdistettäköön niihin esim. Layardin Ninivestä löytämä elfenluinen ja teoksessaan I pl. 91 kuv. 31 kuvaama.

Toinenkin ryhmä palautuu etelämmä, arvatenkin joonilaiseen taiteeseen. Siperialaisissa eläinkuvauksissa usein tavattava villi ryhmä, jossa pantteri tai leijona on ahnaasti hirven kimpussa, on näet yleinen sekä Mileton hirvirelifeissä (Louvren museo), että kreikkalaisissa vaaseissa m. m. Tanagra-aikaan, sekä kuuluisassa Françoisvaasissa jo

[1]) Spiraleja muodostavat eläinten kuonot myös Assyriassa (Layard, Illustrations 51: 10: rannerenkaan päät NW palatsista).

600 luvulta e. Kr. (vrt. S. Reinach, Repertoire des vases peintes s. 68—69, 429 ja 134—5).

Selvästi myös näkee orientalisen pohjan sellaisissa heraldisissa ryhmissä kuin es. Aspelin Antiquités k. 310.

Siirtyäksemme muutamin sanoin puhumaan tikareista, jotka ovat niin ylen yleinen esinelaji käsiteltävässämme ryhmässä, myönnämme että niiden asema on vielä ratkaisematon. Ne tuskin ovat pronssikauden alkujaksolle kuuluvia, koska ne esiintyvät puhtaasti skyyto-sarmattiseen aikaan, ja koska niiden hyvin vaihtelevat ja usein verrattoman kauniit muodot tavataan milt'ei kaikki rautaisinakin. Tikari, hyvin siperialaismallinen, näkyy olleen tunnettu Kiinassakin; ainakin on British Museumissa Lontoossa sellainen, tiedon mukaan Shang-haista saatu. Mutta toiselta puolen ei voine syntyä epäilystä siitä, että niiden kädensijojen yläpäät ovat usein saaneet läntistä vaikutusta, muistuttaen Keski-Europan miekkojen kahvoja, antennen miekkoja eli „with horseshoe pommels". Ne olisivat niin muodoin nuorempia kuin n. 800 luku e. Kr., jolloin tyyppi on yleinen lännessä, ja voisi kenties vasta skyytalaisaikaan olla tullut Ural-altailaiselle ryhmälle tunnetuksi. Kaikella reservatsionilla olkoon kuitenkin mainittu, että miekan kädensijoissa tuntuu olevan vanhempiakin yhtymäkohtia länteen. Rautatikari on Franks'in kuvaama Proc. of Soc. Ant. IV s. 13. Sen kädensija päättyy sisällepäin kierrettyihin sakaroihin, muistuttaen vahvasti Europan nuoremman pronssiajan miekan kädensijojen yläosaa, tyyppiä, jonka on nimi „le type à enroulements". Sitä ei enää koskaan tavata rautakauden muodoissa, kuten Reinach on todistanut (La sculpture s. 57 ja Les Celtes dans les vallées du Pô et du Danube s. 86 ss.). Mahdotonta tosin ei ole, että kuvan esittämä tyyppi on lokalimuodostus antennen miekoista, mutta sen yhdenkaltaisuus à enroulements-tyypin kanssa on kuitenkin melkoinen. Huomautettakoon, että se esiintyy raudasta tehtynä useimmissa tuntemissani exemplaareissa.[1])

Kuva 6. Vaskinen eläinkuvaussolitus Minussinskin luota Siperiassa.

---

[1]) Mahdollisesti on siperialainen tikari alkuaan johdettava sellaisesta Mykene-ajan tikarista, kuin Morgan, Mission etc. en Perse f. 64.

Ryhtymättä käsittelemään kuulua Ananjinokalmistoa ja sen yhteydessä olevia seikkoja lausun vain vakaumukseni, että rauta Uralilla tuntuu olleen tuttu jo vuosisatoja aikaisemmin kuin yleensä otaksutaan. Se olisikin luonnollista, kun ottaa huomioon noiden seutujen ja Mustanmeren välistä varhaista liikeyhteyttä. Että taas raudan käyttö on levinnyt etelästä eikä esim. idästä, sen näyttävät esim. uudet esinemuodot, kuten keihään terät, joiden putki on osaksi avoin, sillä sellaiset vasaroidut putket ovat olleet Aigeian meren luona käytännössä jo myöhäismykeneläisenä aikana (Atenan Akropoliilta löydetyn kuvan Montelius, Archiv f. Anthropologie XXI s. 17 f. 28), ja sen todistaa myös uusi tekniikka pronssin ja raudan käytännössä. Ural-altailaisella alueella on esim. veitsiä ja tikareita, tehdyt osaksi raudasta ja osaksi pronssista, joissa rauta ja pronssi ovat teknillisesti niin käsitellyt, että meidän ajan taituri ei pysty samoin tekemään. Tällainen merkillinen tapa näkyy olleen tuttu myös Orientissa, ja vain siellä. Mainitsen niiden todistusvoimaan katsoen pari esimerkkiä.

Layardin löydöistä Ninivessä on kuvattu hänen teoksessaan Discoveries in Niniveh, Notes by Dr Percy s. 670 muun esine. Esine on joku jalusta, häränjalan muotoa. Aikanaan oli sitä korjattu niin, että keskelle oli asetettu rauta puikko, jonka ympäri pronssi oli valettu. Tarkastettaessa kävi aivan selväksi, että pronssi todella oli valettu raudan ympäri eikä rauta upotettu pronssiin. Tekniikan katsoo sekä Percy että myöhemmin Perrot-Chipiez, joiden teoksessa Historie de l'art dans l'antiquité II s. 721—2 esine myös mainitaan, olevan sangen merkillisen.

Myöskin pitäisi Egyptistä tunnettaman samansuuntaista työtapaa, vaikka en tunne sitä Wilkinsonin teosta, Ancient Egyptians, ed. Birch II, 257—8, (vrt. Sayce, Herodotos s. 257), jossa siitä puhutaan.

Sen sijaan on meillä esimerkkejä täntapaisesta menettelytavasta Mykenestä ja Hissarlikista. Mykenen IV ja V haudasta esim. tunnetaan joukko hurmaavan kauniita miekansäiliä, joissa on upotettu eri metallia eri metalliin samantapaista tekniikkaa käyttäen.

V.

Yllämainituistakin harvoista viittauksista käynee selville, että Mustanmeren pohjoisrannikot ovat jo aikoja, jo ehkä 4000 vuotta ottaneet osaa yleiseen aigeialaiseen, Orientin sivistykseen. Mutta toiselta puolen ovat nämä seudut kaupankäynnin kautta olleet tekemisissä sisäisen Uralin ja Altain tienoilla asuvien kansojen kanssa. Tämä kaupankäynti tulvimalla toi etelään viljaa, eläinten nahkoja ja metalleja — kuparia ja kultaa — ja taas teki nuo kaukaiset, osaksi omintakeisen kultturin

luoneet kansat tutuiksi etelän kehittyneempiin koristemuotoihin ja viljelyyn, myöhemmin myös rautaan. Kuitenkaan ei myöhemmistä kulttuuritiloista päättäen tuo vaikutus ole ollut vain Mustanmeren Kimmeriläisseuduista lähtöisin, vaan on myös suuntaunut Persia—Baktriasta. Mutta itse nuo skyytalais-siperialaiset kansat, jotka asuivat Kaspianmeren takaisilla äärettömillä alangoilla ovat olleet ratsukansana erinomaisena välittäjänä iranilaisten ja traakialais-kimmeriläisten kulttuurimuotojen välillä. Onko sivistys ja metallikultturi levinnyt ensin Uralille vai Altaille, emme vielä voi sanoa. Luultavaa on, että se on jotenkin yhden aikuista, eikä ole levinnyt lännestä itään eikä päinvastoin, vaan etelästä pohjoiseen kummassakin tapauksissa.

Että Uralin seutuvilla pronssikultturin jätteitä on paljo vähempi kuin Altain aroilla, siihen lienee yhtenä tärkeänä syynä, ei se, että pronssikausi olisi alkanut täällä myöhemmin, vaan että kaikesta pitäen rauta täällä on tullut käytäntöön ehkä vuosisatoja ennen kuin Altailla. Eri ikuisten ja eri lokalityyppien selville saamiseksi on kuitenkin tarvis saada selvä tyyppi- ja löytökartta koko ainehistosta asutusalueella. Selviä eroavaisuuksia ja lokalimuotoja helposti erottaa.

Olen puhunut kultturivaikutteista, jotka Orientista ovat levinneet pohjoiseen. Monet tutkijat, Hampel, Reinecke y. m. otaksuvat sen käyneen päinvastaiseen suuntaan, vieläpä katsovat jo metallikauden alulla Ural-altailaisista seuduista jonkun kansainvaelluksen tuoneen mukanaan Unkariin ja Pannoniaan sikäläisiä esineitä ja tyyppejä. Niin houkuttelevalta kuin voisikin tuntua keskiaasialaisen itsenäisen uloskin päin aktivisena esiintyvän kultturisentrumin otaksuminen, ei minusta kuitenkaan ole mitään päteviä todistuksia tällaisesta asiaintilasta. Keski-Aasian kansojen suurempi expansioni tuntuu olevan vasta ensi esikristillisen vuosituhannen aikuista.

Ja tätä pronssikauden puheena ollutta sivistystä kannattavat kansakunnat, olivatko ne suomalais-ugrilaista heimoa? Minkä verran tuon kultturin jättämistä esineistä saamme lukea suomalais-ugrilaisten käsialaksi ja miten se kultturi suhtautui Pohjois-Venäjällä asuviin kansoihin, olivatko ne laajemmaltakin aktivisesti teollisuuskansaa, vai saivatko ne metalliesineensä vaihtokaupan kautta, ne ovat kysymyksiä, jotka, niin suuria kuin ne ovatkin jokaiselle suomalaiselle, jäävät toistaiseksi puuttuvan ainehiston takia vastausta vaille, odottamaan kartografista tyyppitutkimusta.

A. M. Tallgren.

Kirjallisuutta.

Michaelis, Adolf, Die archäologischen Entdeckungen des neunzehnten Jahrhunderts. Leipzig, 1906. 8:o.VIII, 325 s.

Me tiedämme, että viimeksikulunut vuosisata on ollut keksintöjen aikakausi, edistyksen aikakausi, mutta — arvellaan yleisesti — edistyminen, tämä tietopiirimme avartuminen rajoittuu etupäässä käytännöllisen elämän ja eksaktisten tieteiden alaan. Vähemmän tunnettua on se edistyminen, mikä samalla aikaa on tapahtunut humanististen tieteiden alalla, ehkäpä siksi, että suuri yleisö ei ole voinut seurata työtä, jota tehdään tutkimusaloilla, jotka eivät pääse suorastaan vaikuttamaan elämään. Eikä tämä edistyminen ole ainoastaan yleisölle varsin tuntematon; niilläkin, jotka suoranaisemmin ovat joutuneet tekemisiin näitten tieteiden kanssa, on monasti varsin hämärä käsitys siitä, mikä nykyisestä tietomäärästämme on vanhaa perintöä, mikä viimeisten tiedemiespolvien työtä. Kuulee usein sanottavan, että Kreikan ja Rooman muinaisuutta on jo niin kauan ja ahkerasti tutkittu, ettei sillä alalla pitäisi voida olla mitään uutta löydettävissä, ja että se työ mitä tämän aineen tutkijat suorittavat paraasta päästä on pikkuseikkojen saivartelemista. Osoittaakseen mitä yhdellä erikoisalalla viimeksi kuluneella vuosisadalla on suoritettu, on saksalainen tiedemiesvanhus A. Michaelis julkaissut esityksen arkeologisista löydöistä yhdeksännellätoista vuosisadalla, rajoittaen kuitenkin esitettävänsä pääasiallisesti taidearkeologiaan.

Kirjan alussa tekijä luo kuvan siitä, mitä tunnettiin Kreikan ja Rooman taiteesta 18:een vuosisataan asti ja näyttää miten niukka se materiali oli, johon nerokas J. J. Winckelmann perusti kuuluisan taidehistoriansa; ani harvoja alkuperäisiä kreikkalaisia taideteoksia silloin tunnettiin, vaan myöhäisemmistä, roomalaisista jäljennöksistä Winckelmannin tietäjäkatse eroitti mikä kreikkalaiselle taiteelle ja sen eri kehityskausille oli ominaista. Ei sovi ihmetellä, että Winckelmannin määrittelyt eivät aina pidä paikkaansa; paljon enemmän ihmeteltävää on siinä, että Winckelmann siksikin hyvin sai pulmalliset kohdat selvitetyksi. — Jo Winckelmannin aikana oli alettu suorittaa arkeologisia kaivostöitä, mutta nämä rajoittuivat melkein kokonaan Herculaneumiin ja Pompei'iin. Vasta 19:n vuosisadan alussa alkoi tiedemiesten ja asiainharrastajain huomio kääntyä suuremmassa määrässä Kreikkaan, kun yhä enemmän selvisi, että klassillinen sivistys oli kreikkalaisten luoma, jonka roomalaiset ainoastaan olivat omaksuneet, ja aluksi englantilaiset ennen muita rupesivat Kreikassa hakemaan muinaisjäännöksiä. Tällöin lordi Elgin (1800—1803) Atheenan Parthenoon-temppelistä riisti sen päätyveistokset, osan metopeja ja frisiä ja toimitti ne Englantiin, jossa sittemmin parlamentti noin 900,000 mkasta lunasti ne British Museumiin. Tätä lordi Elginin tekoa — „ryöstöä" — on arvosteltu hyvin ankarasti, mutta Michaelis huomauttaa, että yhdeltä puolen se herätys, minkä nämä taideteokset Englantiin tuotuina antoivat muinaistutkimukselle, on aivan mittaamaton, toiselta puolen joutui Parthenoon Kreikan vapaussodan aikana uuden hävityksen uhriksi, eikä ole ollenkaan sanottu, että sen ihanat veistokset silloin olisivat säilyneet lisävahin-

goilta. — Vähän sen jälkeen kuin Parthenoonin kuvanveistokset tuotiin Englantiin, löydettiin kuuluisat Aigiinalaiset päätykuvat *) ja Phigaleiassa Arkadia-maakunnassa korkokuvafrisit, eikä kauaa kestänyt ennenkuin Louvre-museo sai yhden kuuluisimpia taideteoksiaan, Aphrodiiteen Meelos-saarelta. Muuallakin suoritettiin samaan aikaan kaivostöitä, mutta yhteisenä vikana kaikissa oli johdonmukaisuuden ja metodin puute. Kaivettiin näet taideteosten ja arvoesineiden löytämisen toivossa, eikä siksi huomattu välttämättömäksi tarkasti merkitä muistiin kaikkia muka pikkuseikkoja, kaikkien rakennusjätteiden mittoja, kaikkien esineiden tarkkoja löytöpaikkoja j. n. e.

Sitä vastoin monet tutkimusmatkailijat laajensivat arkeologisia tietoja 1830—50-luvulla, etenkin matkoilla Vähässä-Aasiassa, joilla saavutettiin hyvin huomattavia tuloksia jo ennenkuin ryhdyttiin varsinaisiin kaivostöihin. Vähässä-Aasiassa olivat nimittäin monet seudut, esim. Lykia, joka vielä Rooman hallitessa oli ollut kukoistava, kaupungeista rikas, asukkaita täynnä, sittemmin melskeisinä aikoina tulleet melkein autioiksi erämaiksi, joissa kaupungit olivat rauhassa saaneet luhistua, kärsimättä ihmiskäden hävitystä. Ensimäiset tutkimusmatkailijat, joista mainittakoon Lykian tutkija C. Fellows, tapasivatkin merkillisiä, laajoja taideteoksia, komeita korkokuvilla varustettuja kuningashautoja, y. m., joista sitten koetettiin viedä mahdollisimman paljon taiteentuotteita sivistysmaitten museoihin; ennen muita rikastui British Museum suuresti tälläisilla lisillä. Samalla kuitenkin alettiin kääntää huomiota rauniokaupunkeihin ja niitten asemakaavoihin, jotka sorapeitteen läpi saatettiin eroittaa. Mutta vasta 1850-luvulla alkoi näillä seuduilla suunnitelmanmukainen tutkimustyö kun C. T. Newton British Museumia varten alkoi Halikarnassoksessa kaivaa löytääkseen jos mahdollista kuuluisan Mausoleumin, yhden maailman 7 ihmeestä, rauniot. Tämä työ onnistui erinomaisesti ja Newton jatkoi tutkimuksiaan Kniidossaarella ja Mileetoksen seutuvilla, täälläkin hyvällä menestyksellä.

Seuraavina vuosikymmeninä jatkuivat kaivamiset ja löytöjen tieteellinen tutkiminen yhä suuremmalla tarkkuudella. Vihdoin 1875 ryhdyttiin työhön, joka saattoi kaikki aikaisemmat varjoon suuremmoisuutensa ja tarkan tieteellisen suunnitelmansa kautta; Saksan valtiopäivät myönsivät varoja Olympian esiinkaivamiseksi. Jo aikaisemmin oli E. Curtius kehoittanut ryhtymään tähän työhön, mutta nämä kehoitukset olivat kaikuneet kuuroille korville, kunnes saksalaisranskalaisen sodan ja keisarikunnan perustamisen kautta syntynyt innostus pääsi vaikuttamaan tässäkin asiassa. Kun ottaa huomioon, että Kreikassa löydettyjä muinaisjäännöksiä ei saa viedä maasta, on se alttius, jolla Saksan valtiopäivät myönsivät satojatuhansia markkoja tämän suunnitelman toteuttamiseksi ainoastaan puhtaasta tieteen edistämisen harrastuksesta, suorastaan ihailtava. Tässä ei voi laajemmin esittää niitä tuloksia, joita Olympiassa saavutettiin, kun saatiin poistetuksi se savi- ja sorapeite, jolla Alpheios-joki aikoinaan oli peittänyt Hellaan yhteisen pyhä-

*) Vrt. *Rein, E.,* Aiginalaisryhmien uudestasommittelu Valvoja. 1908 ss. 1—13, 100—116.

kön ja suurimman juhlan paikan. Mainittakoon vaan, että siellä m. m. löydettiin Praxiteleen alkuperäinen Hermees Dionyysoslapsen kanssa olosuhteihin nähden erinomaisen hyvin säilyneenä. Tämä työ, jossa ensimäisen kerran metodillisesti täysin tarkalla ja esikuvaksi kelpaavalla tavalla oli kaivettu esiin laajempi antiikkinen raunioryhmä merkitsemällä muistiin kaikki pienimmätkin löytöseikat, ja siinä saavutetut tulokset kehoittivat jatkamaan samaan suuntaan. Melkein samaan aikaan kuin saksalaiset Olympiassa, alkoivat ranskalaiset Apolloonin pyhällä Deelos-saarella suorittaa kaivostöitä, jotka jatkuivat toistakymmentä vuotta, sitten keskeytyivät, ja joihin uudestaan käytiin käsiksi 1902. Varsin huomattavia tuloksia saavutettiin, vaikka ei sitä mitä oli toivottu. 1891 pääsivät ranskalaiset pitkällisten neuvottelujen jälkeen kaivamaan Apolloonin suurimmassa pyhäkössä, Delphoissa, ja vaikka tiedonannot tuloksista tähän saakka ovat olleet verrattain niukat, voi kuitenkin päättää, että tässä on saavutettu Olympian veroisia tuloksia.

Jotenkin samaan aikaan kuin kaivostyöt Olympiassa päättyivät, alkoi Atheenassa työ, jonka merkitys etenkin Kreikan taiteen historialle tuli olemaan erittäin suuri. Kun Persialaisten hävitysten jälkeen 480 Atheena uudestaan rakennettiin ja entistä paljon ehommaksi, laajennettiin Akropolis rakentamalla lujia tukimuureja, joitten rajoittama ala sitten tasoitettiin, kuopat täytettiin j. n. e. V. 1885 alettiin tätä täyttösoraa kaivaa, aikomuksella tunkeutua koskemattomaan maapohjaan saakka ja tätä työtä jatkui useampia vuosia. Tällöin tavattiin suuret määrät kuvanveistoksia ja suunnattomasti saviastiain sirpaleita tästä „Persialaissorasta", sillä kun Akropolis tasoitettiin oli täytteeseen umpimähkään heitetty vanhojen rakennusten jäännöksiä, vanhoja luultavasti hävityksessä vikaantuneita kuvapatsaita y. m. Näin löydetyillä taideteoksilla oli varma ikäraja, v. 480 e. Kr., jota nuorempia ne eivät voi olla ja täten saatiin hyvin tervetullut, varma aikamääräys vanhemman kreikkalaisen taiteen tuotteille.

Viimeksi kuluneina vuosikymmeninä on melkein joka vuosi tuonut mukanaan uusia huomattavia löytöjä klassillisen arkeologian alalla. Pari vuotta ennenkuin Olympiassa ja Deeloksella oli alettu kaivaa, oli Heinrich Schliemann julistanut koko maailmalle löytäneensä Troian rauniot, joissa vielä oli tavattu kuningas Priamoksen kulta-aarre. Hänen ensimäisiä tiedonantojaan vastaanotettiin epäilyksellä tai pilkalla; olihan hän dilettanti ilman varsinaista tieteellistä koulutusta. Mutta mitä enemmän hän kaivoi ja julkaisi, sitä enemmän vaikeni pilkka ja tunnustettiin että se, mitä hän saattoi esittää tuloksena kaivostöistään, oli jotakin uutta. Schliemann ensimäisenä toi päivän valoon niinsanotun mykeenalaisen kulttuurin, (mykeenalaiseksi kutsuttu, koska sen karakteristisimmat ja rikkaimmat aarteet löydettiin Argolismaakunnan Mykeenain raunioista). Jo ennen oli löydetty silloin tällöin saviastiain kappaleita ja muitakin muinaisesineitä, joita ei millään saatu sopimaan siihen kaavaan, mikä oli tehty Hellaan kulttuurin kehittymisestä. Nyt opittiin, että esihistoriallisella ajalla oli Hellaassa vallinnut korkealle kehittynyt sivistys, joka kokonaan erosi myöhemmästä, ja kun kerran oli tästä päästy selville, oikein tulvimalla tulvi löytöjä tältä aikakaudelta. Niitä tehtiin Orkhomenoksessa (Boiootiassa), Tirynsissa (Argoliissa),

Spatassa ja Menidissa (Attikassa), Vaphiossa (Lakoniassa) mainitaksemme ainoastaan tärkeimmät kohdat. Jo 1880-luvulla A. Milchhöfer oli lausunut arvelunaan että tämän mykeenalaisen kultuurin varsinaisena pesäpaikkana oli ollut Kreeta, ja kun vihdoin 1900 A. Evans'in onnistui sopia kreetalaisten kanssa maanostoista ja ryhtyä kaivamaan muinaisen Knoossoksen kohdalla ja italialaiset F. Halbherr, L. Pernier ja L. Savignoni jotenkin samaan aikaan ryhtyivät työhön Phaistoksen raunioilla, osoittautui Milchhöferin arvelu mitä loistavimmalla tavalla todeksi. Etenkin kaivostyöt Knoossoksesa ovat tuoneet päivänvaloon harvinaisen rikkaita ja monipuolisia esimerkkejä Hellaan esihistoriallisesta sivistyksestä Mutta samalla kun moni täten selvenevän sivistyksen arvoituksista sai ratkaisunsa, on yhä uusia kysymyksiä ilmaantunut, jotka vaativat vastausta. Vieläkin on tuntematonta, mikä kansa tämän sivistyksen kehitti Hellaassa, eikä sitäkään tiedetä mistä se on alkunsa saanut ja paljonko siinä todella on itsenäistä, paljonko mahdollisesti itämaista lainatavaraa. Tieteellä on tässä vielä laajoja aloja raivaamatonta maata.

Samalla kun Hellaan esihistoria alkaa nousta haudastaan, samaan aikaan on tuntemustamme Hellaan kulttuurista laajennettu vastakkaiseenkin suuntaan, kun n. k. diadokhiajan, Aleksanteri Suuren jälkeisen ajan, taidetta ja yleensäkin kulttuuria on alettu oppia tuntemaan. Sekin aika oli tieteelle tähän saakka varsin vieras; olihan tiedemiesten huomio ja harrastus pääasiallisesti ollut suunattu Hellaan loistokauteen ja sitä edellä käyneeseen valmistuksen aikaan. — Nerokas H. Brunn oli vanhanajan taidetta tutkiessaan löytänyt kirjallisuudesta viittauksen Pergamonissa (Vähässä-Aasiassa) löytyvään suureen alttariin, joka oli koristettu jumalien ja gigantien taistelua esittävillä korkokuvilla (Saatanan valtaistuin Joh. Ilm. 2, 13) ja jota pidettiin yhtenä maailman ihmeistä; toivo, että Pergamonissa vielä olisi löydettävissä jätteitä tästä, heräsi kun K. Humann sieltä lähetti pari murtokappaletta korkokuvista, ja kun A. Conze tuli Berlinin museoiden ylijohtajaksi sai hän aikaan, että Preussi ryhtyi kaivostöihin Pergamonissa. Työ alkoi 1878 ja parissa kuukaudessa oli jo löydetty varsin huomattava osa suuren Zeusalttarin korkokuvista, joihin seuraavana vuonna löydettiin lisää. Tässä oli unohduksesta noussut kokonainen uusi taidesuunta ja taidekausi Hellaan taidetta rikastuttamaan. Eikä alettu työ Pergamonissa tähän päättynyt; vuosi vuodelta on sitä siellä jatkettu ja vähitellen on kaivettu esiin suuri osa helleenistisen kaupungin raunioista; täten on etenkin Hellaan rakennustaide saanut erinomaisen paljon uutta valaistusta, puhumattakaan kaikesta epigrafisesta materialista (kivikirjoituksista) jonka kaivostyöt ovat tuoneet ilmoille. Kaupunkien raunioiden systematinen tutkiminen on tämän jälkeen ollut päiväjärjestyksessä, ja etenkin Vähässä-Aasiassa on toista kaupunginraunioita toisensa jälkeen paljastettu peittävän soran alta; niin on käynyt Magnesian ja Prieeneen, niin käy paraikaa Mileetokselle ja Ephesokselle.

Tässä en ole voinnut mainita muuta kuin tärkeimmät kaivostyöt, joitten kautta tietojamme Hellaan ja Rooman muinaisesta kukoistuksesta on lisäilty ja täydennetty. Kaikkialla, missä helleenit ja roomalaiset ovat liikkuneet, on sellaisia kaivostöitä toimitettu — Englannista Afrikaan

saakka. Paitsi tietysti Italiaa, jonka muinaisjäännös- ja taideaarteet näyttävät aivan loppumattomilta, ovat kaivamiset Pohjois-Afrikassa ja Etelä-Venäjällä tuottaneet paljon tärkeitä tuloksia. Krimillä on etenkin taideteollisuutta löydetty suunnattomia määriä haudoista; siinä on ollut vaaseja rikkaine maalauksineen ja ennen kaikkea runsaasti kultakoristeita.

Michaelis ei kuitenkaan ainoastaan esitä historiikkia arkeologisista löydöistä, hän esittää samalla miten tietomme kreikkalaisen ja roomalaisen taiteen ja kulttuurin alalla ovat lisääntyneet ja käsitykset sen mukana ovat muutelleet ja muodostuneet. Kuulemme miten viime vuosisadan alussa ainoastaan yleinen kehitys kreikkalaisen taiteen alalla oli selvillä, sekin monessa kohdassa varsin epävarmana ja nyt — mikä eroitus! Ei ainoastaan kehitys ole selvinnyt ja tullut elävämmäksi, vaan monet taiteilijapersonallisuudet astuvat teoksissaan elävinä eteemme. Saatamme ihailla esim. Praxiteleen tai Skopaan originaliteoksia; voimme tutustua Pheidiaan, Polykleitoksen tai Lysippoksen taiteeseen kuvanveistoksissa, jotka, vaikka ovatkin jäljennöksiä, sittenkin kykenevät antamaan käsityksen siitä, miten alkuperäinen teos vaikutti katsojaan. — Kreikkalainen maalaustaide on tosin yhä vieläkin verrattain tuntematon ja jääneekin siksi, mutta vaasimaalaukset ovat sittenkin jossakin määrässä valaisseet suurten mestarien kompositionitapaa ja Pompeiin seinämaalaukset samaten; Egyptissä taasen on kreikkalaisissa haudoissa löydetty muotokuvia vainajista, jotka nekin puolestaan näyttävät, miten jo käsityöläismäinen maalaus saattoi kohota varsin korkealle.

Tässä ei ole mahdollista esittää enempää siitä, mitä Michaelis teoksessaan tarjoaa lukijalle. Tosin hänen päätarkoituksensa on esittää kreikkalais-roomalaisen taidearkeologian kehitystä viimeksi kuluneella vuosisadalla, joten muu arkeologia paikoittain jää enemmän syrjään; mutta sittenkin senkin kehityksestä saa varsin hyvän kuvan.

L. T—r.

*

Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen XV. G. Rein: Historiska anteckningar om Laxpojo gård jemte dertill hörande lägenheter i Lojo. Helsingissä 1907. 8:o (4), 103 s. 1 kuva. 1 taulu.

Kotiseutututkimuksen alalla on maassamme kuluvana vuosikymmenenä tehty harvinaisen intensivistä työtä, josta viime vuosina jo on ehtinyt ilmaantua hyvinkin huomattavia tuloksia. Meistä tuntuu kuitenkin, kuin näissä itsessään kaikkea tunnustusta ansaitsevissa yrityksissä liiankin usein ilmeneisi silmiinpistävä johdon, tarkoituksenmukaisuuden, järjestelmällisyyden puute. Ellei näin laajaalaisellä ja suuriarvoisella työllä ole mainittuja edellytyksiä, on varmaankin monta lapiollista siinä turhaan luotu, olipa sitten tarkoitus miten hyvä, innostus miten suuri tahansa.

On sitä ilahuttavampaa, että näiden monilukuisten yritysten joukossa on yksi, joka mainitussa suhteessa kelpaa muille seurattavaksi esimerkiksi: Lohjan kotiseutututkimustyö. Sen etunenässä on jo toistakym-

mentä vuotta ollut tohtori R. Boldt, jonka palava rakkaus kotiseutuun ja sen menneisyyteen on vähillä voimilla ja vähillä varoilla suurtöitä aikaansaanut. Se julkaisusarja, Lisiä Lohjan pitäjänkertomukseen, joka muodostaa yhden — ehkä näkyvimmän — tuloksen hänen johtamastaan ja elähyttämästään työstä ja johon tohtori G. Rein nyt on liittänyt uuden, arvokkaan lisän, on mitä kaunein todiste tämän työn arvosta; viisitoista nidettä, useimmat tunnettujen tiedemiesten käsistä, sisällöltään mitä erilaatuisimmat ja kuitenkin muodostaen eheän kokonaisuuden, selväpiirteisen kuvan Lohjan pitäjästä, sen maantieteestä, sen geologiasta, sen eläimistöistä, ilmastosta samoin kuin sen historiasta, muinaismuistoista, taloudellisesta kehityksestä y. m. s. Tohtori Boldtin on onnistunut aatteelleen voittaa monta tunnettua nimeä — E. Nervander, A. O. Heikel, Ad. Neovius, Alex. Luther, A. E. Streng, G. Rein, O. Wichmann — jotka takaavat meille kirjasten tieteellisen arvon kansantajuisen esityksen ohella.

Juuri tohtori Boldtin kehoittamana ryhtyi tohtori Gabriel Rein muutama vuosi takaperin keräilemään aineksia Lohjan pitäjänhistoriaan; hänen tutkimustensa tuloksena ilmestyi pari vuotta sitten tässä aikakauskirjassa kirjoitelma „Papillinen riita Lohjalla 1700-luvulla" sekä nyt esilläoleva „Historiska anteckningar om Laxpojo gård". Lähteenä on tekijä käyttänyt ennen kaikkea talon omaa arkistoa, Lohjan kirkon arkistoa sekä tuomiokirjoja. Kirkkoherra Ad. Neoviuksen laajasta, Lohjan kirkollisia oloja kuvaavasta teoksesta sekä hänen lukuisista muistiinpanoistaan mainitsee toht. R. myös ammentaneensa useita tietoja.

Laakspohjan kartanon varhaisimmat vaiheet katoovat keskiajan hämäryyteen. Tosin tiedetään läntisen Uudenmaan tuomarin Niilo Ingesonin v. 1402 vahvistaneen Laakspohjan ja Vaanilan väliset rajat; tosin mainitaan v. 1447 muuan „Jöns Larsson Laxpoijast" lautamiehenä ja 1492-vuoden tuomiokirjoissa muuan „Michel Michelson" tilan omistajana; edelleen selviää, että Laakspohjassa tähän aikaan oli useampia haltijoita, mutta mitään yhtenäistä kuvausta sen silloisista vaiheista eivät tälläiset hajanaiset ja harvalukuiset tiedot pysty antamaan. Kartanon historia alkaa vasta 1555. Silloin saapi se vieraanaan tervehtiä itse kuningasta ja Juhana-prinssiä, ja joskohta kokoontuneet talokkaat innostuivat ylen määrin viettämään tätä suurta tapahtumaa in Baccho ja rähinällään herättivät kuninkaassa suuttumusta, korotti hän kuitenkin Laakspohjan kuninkaankartanoksi, liitti Lohjan ja Vihdin pitäjät siihen ja määräsi erään Lydik Pålssonin sen voudiksi.

Kun Erik XIV riisti veljeltään hänen herttuakuntansa, joutui Laakspohja joksikin aikaa valtioneuvos Nils Boijen omaksi. Sitten antoi kuningas sen rälssitalona Nils Bertilssonille, mutta Juhana, noustuaan valtaistuimelle, lahjoitti kartanon sekä monet muut tilukset Lohjan ja Lopen pitäjissä entiselle „kyökkimestarilleen" Johan Boosille, Nils Bertilssonin velipuolelle. Osittain naimisten, osittain uusien läänitysten kautta siirtyy Laakspohja sitten Magnus Stiernkorsille, Joachim Scheelille sekä Slang-suvulle, jonka hallussa se vielä oli, kun 1681-vuoden reduktiooni riisti sen viimeisen omistajan leskeltä, Anna Slangilta. Hallitus antoi Laakspohjan rustivelvollisuutta vastaan liivinmaalaiselle ratsumestarille Otto Johan Wellingkille. Tämä oli tietenkin omiansa anta-

maan aihetta pitkäaikaiseen joskin usein sangen aiheettomaan riitaan kartanon entisen ja uuden omistajan kesken. Rouva Slang väitti rouva Wellingkin kirkossa soimanneen häntä sanoilla „en gammal djefwull, een sådan som iblandh trålpackor finnes, och een fijlbytta". Wellingk oli palvelukseensa ottanut rouva Slangin talonvoudin, niittänyt heinät kolmelta hänen niityltään, riistänyt hänen huonekalunsa j.n.e. Oikeus ratkaisi asian rouva Slangin eduksi, mutta pari vuotta senjälkeen muutti sekä hän että ratsumestari Wellingk manan majoille.

Laakspohja joutuu sittemmin v. 1731 oston kautta Wellingkin perillisiltä kapteeni Gustaf Armfeltille, karolini Carl Gustaf A:n pojalle ja Gustaf Mauritz A:n isoisälle. Hänen suvussaan pysyi se vuoteen 1797 asti, jolloin kartanon osti kenraali Karl Gustaf Ehrnrooth. Sittemmin näemme Laakspohjan kaksi eri erää E:n pojan, Magnus Erik Ehrnroothin hallussa, ja v. 1848 joutuu se oston kautta Linder-suvun omaksi. Kolmatta vuotta sitten möi varatuomari Hj. K. Linder Laakspohjan, Moision, Ventilän ja Veijolan kartanot varatuomari Walter Ahlqvistille, joka vuorostaan v. 1907 möi tilukset kapteeni Hj. v. Bonsdorffille.

Ventilän, Moision ja Veijolan kartanoista, jotka vv. 1761, 1769 ja 1819 liitettiin Laakspohjaan, on tekijä esitykseensä liittänyt erittäin valaisevat ja tarkat tiedot. Moisio tavataan asiakirjoissa jo v. 1405 ja oli kauvan Dufva-suvun hallussa. Muut kaksi maatilaa mainitaan ensi kerran 1546; Ventilän omistajista lueteltakoon m. m. Boosin, Tavastin ja Wellingkin suvut, Veijolan haltijoista Arckenholtzin ja Silanderin suvut.

Saattamatta tässä laajemmin referoida tohtori Reinin ansiokasta esitystä, kehoitamme lukijoitamme itse tutustumaan tähän kirjaseen. Siinä avautuu katseillemme — usein miltei tietämättämme — palanen monen vuosisadan aikuista Suomen sisäistä historiaa pienoiskoossa. Ja jo sellaisenaan, lisänä maamme köyhään sivistyshistorialliseen kirjallisuuteen, on tämä teos ilolla tervehdittävä.

A. W—n.

Katsaus.

Tohtori *Kaarlo Olavi Lindeqvist,* kotimaisen historiantutkimuksemme etevimpiä ja tuotteliaimpia edustajia täytti t. k. 9 p:nä 50 vuotta. Ei ainoastaan tieteellisenä vaan kansantajuisenakin historiankirjoittajana on toht. L:llä takanaan harvinaisen runsas ja arvokas tuotanto. Meidän tarvinnee vaan huomauttaa julkaisuista sellaisista kuin „Suomen oloista isonvihan aikana" (1886), „Pikkuvihan aika Suomessa" (1889), „Eräs tapaus Puolan viimeisiltä ajoilta" (1891), „Piirteitä maalaisväestön oloista Europassa 18:lla vuosisadalla" (1892), „Tietoja Suomesta Venäjälle viedyistä sotavangeista vv. 1741—42" (Hist. ark. XII), „Kaarle XII:nnen soturien perustamasta Tobolskin koulusta" (1895), „Järjen kultti Ranskassa vallankumouksen aikana" (1896), „Ahvenan kongressin Suomelle tuottamista rasituksista" (Hist. ark. XIV), „Pietari Suuri,

Venäjän ensimmäinen keisari" (1896) y. m. m. Ja ennen kaikkea on meidän mainittava hänen laajalle levinneet ja suurta suosiota osakseen saaneet kansanteoksensa „*Yleinen historia*" ja „*Suomen historia*", joissa toht. L. on luonut itselleen pysyvän muistomerkin Suomen kirjallisuuden historiassa.

Koulumiehenä, historianopettajana ja yliopiston dosenttina on toht. L. niinikään suorittanut harvinaisen kauniin ja runsaita hedelmiä kantaneen työn. „Erinomaisen suoramielisellä ja eheällä luonteellaan", lausui äskettäin muuan hänen entisiä oppilaitaan, „on hän saavuttanut oppilaittensa piireissä yksimielisesti rakastetun ja ihaillun nimen. Hän on niitä toistaiseksi meillä verrattain harvoja opettajia, joka sisällysrikkaan aineensa, oman kansan ja ihmiskunnan historian opettajatyöllään todella voipi tehdä „elämän opetukseksi" ja kiinnittää aineeseensa oppilaan harrastuksen ja kunnioituksen."

Mieluinen velvollisuutemme on täysin sydämin yhtyä niihin onnentoivotuksiin, joissa toht. Lindeqvistin monet oppilaat ja ystävät näinä päivinä ovat ilmituoneet rakkauden ja kunnioituksen tunteensa häntä kohtaan — velvollisuus sitä mieluisampi, kun aikakauskirjallamme on ilo lukea hänet etevimpien ja innokkaimpien avustajainsa piiriin.

*

Historialliset luennot Yliopistossa. Nyt alkavana lukuvuonna ansaitsevat etenkin seuraavat yliopistolliset luennot historianharrastajain huomiota: Prof. *J. Gummerus* luennoi „Suomen kirkkohistoriaa v:sta 1686 nykyaikaan" sekä edelleen syyslukuk. „Vanhan kirkon historiaa vv. 380—430 välisellä ajalla" ja kevätlukuk. „Englannin kirkkohistoriaa 1700-luvulta lähtien." Prof. *E. G. Palmén* luennoi „Suomen historiaa vuodelta 1809." — Prof. *K. Tallqvist* esittää yleistajuisesti „muinaisitämaista sivistyshistoriaa," valaisten ainettaan skioptikonkuvilla. — Prof *M. G. Schybergson* esittää „yleiskatsauksen Suomen kulttuurikehitykseen 18 vuosisadalla." — Prof. *C. G. v. Bonsdorff* luennoi syyslukuk. „ruotsalais-suomal. valtiolaitoksen historiaa vuoteen 1772" sekä kevätlukuk. „Pohjoismaiden historiaa 1721—1815." — Prof. *K. Grotenfelt* luennoi „Suomen historiaa vanhimmista ajoista alkaen" sekä „Hansaliiton historiaa, nimenomaan tarkkaamalla sen merkitystä Pohjoismaille." — Prof. *Hj. Crohns* luennoi „naista ja hänen asemaansa koskevan käsitystavan historiallisesta kehityksestä" sekä „keskiajan historiaa." — Dos. *V. V. Nordström* luennoi „maanomistusseikoista ja peltolainsäädännöstä Roomassa" sekä „Rooman ja sen maakuntien hallinnosta keisariajalla." — Dos. *K. J. Hidén* luennoi syyklukuk. „Italiasta Augustuksen aikana" ja kevätlukuk. „viime vuosisadan tärkeimmistä muinaislöydöistä klassillisen arkeologian alalla." — Dos. *K. R. Melander* esittää „maanomistuksen ja maanviljelyksen historiaa." — Dos. *G. Suolahti* luennoi „suomalaisen sivistyksen historiaa 18:lla vuosisadalla." — Dos. *K. V. Voionmaa* luennoi syyslukuk. „isänmaan historiasta maantieteen valossa" sekä kevätlukuk. vaihtoehtoisesti „työn historiaa Suomessa." — Dos. *Alma Söderhjelm* luennoi „Napoleonista ja hänen perheestään."

Voimme vielä mainita, että prof. *W. Ruin* esittää „uudemman pedagogiikan historiaa," prof. *W. Söderhjelm* „Italian kirjallisuutta renesanssin ajalla," prof. *J. J. Tikkanen* „kuvaamataidetta XVI ja XIX vuosisadalla," dos. *U. T. Sirelius* „suomalais-ugrilaista kansatiedettä" ja dos. *G. Castrén* „ranskalaisen romantiikan syntyä ja kehitystä."

*

Tunnettu ruotsalainen sotahistorioitsija *C. O. Nordensvan* on Suomen sodan 100-vuotismuiston johdosta julkaissut huomiota herättäneen teoksen „*1808 Synpunkter och betraktelser*," joka pääasiassa muodostaa yhteenvedon tekijän aikaisemmasta laajasta teoksesta „Finska kriget 1808—1809." Uutta on esilläolevassa esityksessä varsinkin se, että Nordensvan koettaa osoittaa, miten tarkoin silloinen sodankäynti vastasi aikakauden yleistä käsityskantaa, miten selvästi siinä kuvastuvat monet 1700-luvun omituiset ilmiöt, miten se ilmituo katsomuksen, sekä yleisinhimillisen että sotilaallisen, joka kokonaan on nykyaikaisesta poikkeava.

Teoksen muoto on suppea ja selväpiirteinen, esitys osoittaa harvinaista asiantuntemusta. Tärkeimmät yksityistapahtumat esitetään selvästi; vähemmän tärkeät on tekijä jättänyt mainitsematta milloin yhteys sen on sallinut. Varsinkin on huomiota luotu sodankäynnin taktilliseen puoleen, jonka sodan tähänastiset historioitsijat liian useasti ovat jättäneet valaisematta.

Viimeisen luvun nimenä on „Sata vuotta myöhemmin." Tässä huomauttaa tekijä siitä suhteellisen vähäisestä voimasta, minkä venäläiset 1808 saattoivat sotatantereelle asettaa. Tällaisissa olosuhteissa on se Venäjän ylivoiman pelko, mikä lakkaamatta vallitsi sen naapureissa ja masensi heidän puolustuskykyään, miltei selittämätön, „Tästä ihmislaumojen, maanavaruuksien itsetiedottomasta ylivoimasta ovat venäläiset valtiomiehet aina oivaltaneet luoda naapureilleen uhkaavan aaveen, jonka taikavoima ulottuu vielä meidänkin päiviimme asti."

Kunnollisten johtajain puutteeseen ruotsalais-suomalaisessa armeijassa tahtoo tekijä panna paljonkin painoa. Useimmat sen päälliköistä olivat sekä itseluottamusta että sotatieteellistä sivistystä kokonaan vailla. Ainoat kokemuksensa olivat he omaksuneet 1788—90 vuosien taktillisesti vähäpätöisistä sotatapahtumista. Niinpä saattoivat he useimmiten miehuullisesti astua vaaraan milloin se heitä lähestyi, mutta harvalla oli sotapäällikön laajallekantavaa, syvälle tunkeutuvaa katsetta tahi hänen kykyään hallita kaikkea.

Viaporin kohtalossa huomaa N. selvän todisteen niistä surullisista seurauksista, mitkä saattavat syntyä jos luottamusmiehet valitaan heidän luonteenominaisuuksiaan ja kykyään tarkoin tuntematta. „Onko missään tärkeämpää kuin juuri rajalinnoituksissa, että johtoon pannaan oikeat miehet, täysivoimaiset sotilaat ja että ennen kaikkea kartetaan jokaista tyytymätöntä."

Sodankäynti 1808 osoittaa myöskin, että yksityisten päälliköiden tahdonlujuus ja toimintakyky tosin erikoisissa tilaisuuksissa saattaa edistävästi vaikuttaa tapahtumain kulkuun, silti kuitenkaan jaksamatta muuttaa

yleistä tilaa, jos korkein johto on laskettu heikkoihin ja kyvyttömiin käsiin.

*

Islannin maakunta-arkiston hoitaja, *Jon Torkelsson*, on esittänyt vaatimuksen, että Islannin muinaisuutta koskevat asiakirjat Tanskan valtioarkistossa ja yleisissä kirjastoissa ovat jätettävät Islannin maakunta-arkistoon. Tämän johdosta on Tanskan kirkollisasiain ministeri, jonka valvonnan alla maan yleiset arkistot ja kirjastot ovat, vaatinut lausuntoa Tanskan valtioarkistonhoitaja Secheriltä, ylikirjastonhoitaja Langelta ja n. k. arnemagneanilaisen komissionin jäseniltä.

Tämän islantilaisen arkistomiehen perin luonnollisen vaatimuksen on Köpenhaminalainen „Nationaltidende" leimannut hävyttömäksi.

*

Magnus Gabriel de la Gardiesta ja hänen suhteestaan 1654-vuoden hallitsijainvaihtoon on *Per Sondén* julkaissut laahjahkon tutkielman Historisk Tidskriftin t. v. 1 vihossa. Harvoin, alottaa tekijä esityksensä, lienee katastroofi ylemmissä virkamies- ja hovipiireissä herättänyt sentapaista huomiota kuin joulukuussa 1653 noussut huhu valtakunnan loistavimman ylimyksen, Magnus Gabriel de la Gardien joutumisesta täydelliseen epäsuosioon. Tiedettiinhän, että kamarikolleegin tileissä oli melkoisia selvittämättömiä eriä, samoin tunnettiin kreivin rajaton loistonhimo ja monet myös tiesivät, että hän erittäin kiirreellisesti korjautti erään tilansa, Arensburgin, linnoitukset. Kaikki tämä antoi kylliksi aihetta moniin juttuihin, jotka kuitenkin olivat toinen toistaan epäluotettavammat. Koko tämän suuren tapahtuman aiheena itse teossa oli vähäinen juorujuttu, jonka historia pääpiirteissään on seuraava.

Marraskuussa 1653 oli kuningatar neuvostokouksen loputtua pidättänyt luonaan de la Gardien ja keskustellut hänen kanssaan erinäisistä yleisempää luonnetta olevista asioista. Tällöin oli hän kovasti kiittänyt joitakuita henkilöitä heidän erinomaisesta uskollisuudestaan ja uutteruudestaan. Tämä koski kreivin arimpaan kohtaan, ja hän sai heti aiheen väittää eräiden kertoneen, että kuningatar muka oli syyttänyt häntä petoksesta; olipa joku tiennyt mainita, ett'ei kuningatar milloinkaan enään ottaisi häntä armoihinsa; itse ei Kristina muka haluaisi vahingoittaa häntä, mutta jos joku muu (=perintöruhtinas!) sen tekisi, „nauraisi Kristina sitä".

Liian myöhään oivalsi de la Gardie heittäneensä kipinän ruutivarastoon. Kristinan äreään kysymykseen: kuka sen sanoi, vastaa de la Gardie: Steinberg, mutta korjaa parin päivän kuluttua nimen Schlippenbachiksi. Varmuuden vuoksi lähettää hän sitten tälle kaksikin kirjettä, joissa hän koettaa kehoittaa S:ia muodostamaan käsityksensä heidän välisestä keskustelustaan niin, että siitä koituisi kreiville etua. „Minä oikein hikoilen", kirjoittaa De la G., „ajatellessani, että syyttömästi olen joutunut näitten lörpötysten uhriksi". Kirjeet eivät kuitenkaan tuota toivottua tulosta, ja kun Schlippenbach allapäin saapuu kuningattaren kutsumana Upsalaan, lähettää kreivi neljä ystäväänsä S:n luo pyytämään hänen

selitystään eräistä kirjallisista ponsista, joiden sisältönä oli, että S. myönsi lausuneensa sen, minkä De la G. oli kunigattarelle kertonut. Tulos oli sama kuin ennenkin; S. väitti, ettei hän milloinkaan ollut sanonut Steinbergin väittäneen, että kuningatar olisi soimannut kreiviä petoksesta. Kuningattaren edessä tapasivat sitten De la G. ja S. toisensa, jolloin kreivi Kristinan läsnäollessa kutsui Schlippenbachia „roikaleeksi ja roistoksi". Kristina, jonka huomattavimpia luonteenominaisuuksia oli totuudenrakkaus, tunsi syvintä inhoa nähdessään suosikkinsa yrittävän pelastua (kuten hän luuli) valheen avulla. Vielä elämänsä ehtoolla kirjoitti hän Picquesin memoarein reunaan, De la Gardien nimen kohdalle, sanan „menteur"-(valehtelija).

Heti kohtauksen päätyttyä sai kreivi „kehoituksen" palata tiluksilleen. Edelleen kiellettiin häntä näyttäytymästä hovissa ennenkun tahra oli poistettu. (Kuningatar teki tiettäväksi, että tämä oli tapahtuva kaksinottelun kautta). Mutta De la Gardien ei suinkaan tehnyt mieli tapella halvan everstin kanssa. Hädissään päätti hän pyytää neuvoa kanslerilta ja langoltaan, Kaarle Kustaalta.

Oxenstierna oli tällä haavaa Tukholmassa, ja valtioneuvos Arvid Forbus suostui esittämään De la Gardien asian hänelle. Oxenstiernalle oli se mitä epämieluisin. Hän moitti sangen ankarasti kreiviä ja kehoitti häntä äitinsä ja puolisonsa kautta koettamaan lepyttää Kristinaa. Prinssi taasen pelästyi kovin kuultuaan De la Gardien asian, uskotellen jo, että hänenkin nimensä oli juttuun sekaantunut. Kuningatarta hän hartaasti kehoitti jättämään sikseen koko asian, Oxenstiernaa puhumaan kreivin puolesta, De la Gardieta itseään turvautumaan kuningattaren auktoriteettiin ja heittämään kaikki tuumat taistelusta, oikeudenkäynnistä y. m. sikseen sekä tässä „onnettomuudessa käyttäytymään kuin kristitty ainakin".

De la Gardie noudatti osittain Oxenstiernan antamia neuvoja. Muutamat hänen naissukulaisensa pääsivät kuningattaren puheille, ja Kristina esiintyi erittäin armollisesti heitä kohtaan. Kreivi kirjoitti itse kirjeen kuningattarelle, anoen jälleen pääsevänsä entiseen suosioon, mutta Kristinan ankara vastaus osoitti kyllin selvästi, että De la Gardiella ei enään ollut mitään voitettavanaan. Epäviisaasti kyllä lähetti kreivi vielä erään puolustuskirjeen majesteetille ja vakuutti, että hänen „sydämensä on vuotava verikyyneleitä hänen arvonsa palauttamiseksi maailman silmiin." Se, että tämä pateettinen lause jäi kun jäikin vaan paperille, herätti Kristinassa yhä syvempää inhoa. Hän turvautui keinoon, joka epäilemättä oli hyvin arveluttava, eroitti tutkinnotta ja tuomiotta valtionrahastonhoitajan virastaan.

Monelta taholta kehoitettiin nyt kreiviä kääntymään Oxenstiernan puoleen — ainoan, jonka vielä luultiin voivan palauttaa asiat oikealle tolalleen. Kuningatarkin kehoitti kansleria yhtymään riidan ratkaisijaksi. Oxentierna, pahoillaan näiden pyyntöjen johdosta, koetti tosin puhua De la Gardien puolesta, mutta puolustus oli perin laimea, eikä johtanut mihinkään tulokseen. Kreivi aikoi nyt turvautua oikeudenkäyntiin, mutta perintöruhtinas kehoitti vakavasti häntä „att icke så högt adstringera sig till någre små punktilier af reputation", vaan rauhallisesti tilallaan odottamaan asioiden edullista ratkaisua. Neuvoa noudattaen matkusti De la Gardie huhtikuussa 1654 Vestergötlantiin.

Toivottua muutosta ei kuitenkaan ilmaantunut. Päinvastoin: Toukokuun 24 p:nä pakoitti Kristina neuvoston nimikirjoituksillaan vahvistamaan kirjelmän, joka De la Gardien perheeltä ainaiseksi riisti Saarenmaan, Poelin ja Neuklosterin. Ja kuningattaren viimeinen teko ennen luopumistaan oli käsky „uti tillbörligt rum“ ritarihuoneeseen vastaanottaa — *kreivit* Schlippenbach ja Steinberg — isku, jonka kirvelyä De la Gardie varmaankaan ei eläessään voinut unhoittaa.

Kaarle Kustaan noustua valtaistuimelle toivoo De la Gardie uudelleen voittavansa entisen loistavan asemansa hovissa. Axel Oxenstiernassa näki hän kuitenkin esteen yrityksilleen ja tämän perusteella kantoi hän katkeraa vihaa vanhaa kansleria kohtaan. Kuninkaan sihteerille jätti hän joukon puolustuskirjoituksia kuninkaalle esitettäviksi. Mutta vastaus oli kaikkea muuta kuin tyydyttävä. Sihteeri Sylvius saapui itse Läckö-linnaan, vakuutti kuninkaan olevan suosiollisen ja kreivin saavan syyspuoleen kutsun Kaarle Kustaan häihin — mutta ryhtyi samalla lopullisiin toimenpiteisiin reduktionin kohtaamien tilusten ottamisesta kruunun haltuun.

Voidakseen Tukholmassa oleskelevien vaikutusvaltaisten sukulaistensa ja ystäväinsä kautta pelastaa kaiken, mikä vielä oli pelastettavissa, lähettää De la Gardie sihteerinsä Gustaf Müllerin pääkaupunkiin. Müller puhutteli neuvoston jäseniä, kävi kreivien Jakob de la Gardien ja Lewenhauptin sekä piispa Johannes Matthiæn, ehkäpä kuninkaankin puheilla. Turhaan. Epätoivoissaan kirjoittaa hän: „Elämääni olen kyllästynyt, toivoisinpa pääseväni maan poveen, koska niitä niin monta on vastassa.“ Tulos oli, että De la Gardielle selveni, että kuningas ei halunut tietää mistään puolustuksesta. Kaiken pahan juuri oli (arveli kreivi) Axel Oxenstierna poikineen! „Voinhan psalmin sanoin lausua“, huudahtaa De la Gardie, „se vanha vainooja, kavala, kauhia, on kiivas, kiukkuinen ja julma, hirmuinen; ei löydy maassa vertaa!“

De la Gardien toiveet päästä jälleen kamarikolleegin päälliköksi, raukenivat tyhjiin. Kuninkaan käskystä siirrettiin hän kenraalikuvernööriksi inhoamaansa Livlantiin, jossa hän viipyi Kaarle Kustaan hallitusajan.

Kuuden vuoden perästä oli näyttämö täysin muuttunut: Kristina kaukana etelässä, kuningas, Axel ja Erik Oxenstierna kuolleet, Schlippenbach oli hukkunut haaksirikossa, Herman Fleming, De la Gardien seuraaja kamarikolleegin päällikkönä, työnnetty syrjään. Uusi jakso De la Gardien vaiherikkaassa elämässä on alkamassa.

*

Arvokkaassa aikakauskirjassa „Journal of Hellenic Studies“ vol. 28 on H. I. Bell julaissut erittäin mieltäkiinnittävän selostuksen uudesta suuresta papyruslöydöstä Ylä-Egyptissä, muinaisen Aphrodiitopoliin raunioista. Papyrukset ovat harvinaisen myöhäiseltä ajalta, 8:lta v:sadalta j. Kr. mutta juuri siksi niiden merkitys on niin suuri. Ne sisältävät näet hallinnollista kirjevaihtoa ja asiakirjoja Arabialaisten hallituksen alkuajoilta (päivämäärällä varustetut asiakirjat ovat 28 p. jouluk. 708—1 p. kesäk. 711) ja luovat hyvin tervetullutta valaistusta maan uusien hallitsijain hallitustapoihin. Virallisesti käytetään kolmea kieltä, arabiaa, kreikkaa ja

koptin-kieltä, joista kuitenkin viimeksimainittu näyttää olevan käytetty ainoastaan kunnallisten viranomaisten tiedonannoissa kuntalaisille, kun taas ylemmät hallinnolliset viranomaiset aina lähettivät julistuksensa ja määräyksensä kaksikielisinä, arabian- ja kreikankielisinä. Virkamiehistö on nimistä päättäen kokoonpantu etupäässä kreikkalaisista paitsi että ylimmät virat luonnollista kyllä ovat arabialaisten käsissä. Hallinto näyttää olleen lujasti keskitetty; keskushallitus määrää hyvinkin vähäpätöisissä asioissa ja sieltä lähtevä kirjevaihto on erinomaisen runsas. Enimmäkseen käsitellään verotuskysymyksiä, muun muassa on säilynyt verrattain laajoja tilejä verojen kannosta, mutta muitakin puolia hallinnosta esiintyy. Niin varsin moni virkakirje sisältää määräyksiä karkulaisten palauttamisesta kotipaikalleen ja heidän sakottamisestaan, sillä asukkaat olivat turpeeseen sidotut eivätkä luvatta saaneet siirtyä asuinpaikaltaan. Mistä syystä pako oli tapahtunut ei mainita, mutta näyttää siltä kuin tässä olisi merkkejä siitä levottomuudesta, joka vallitsi kansassa ja joka johti koptilaisten ensimäiseen suurempaan kapinaan (725—726 Kr. j.) Eikä sotalaitoskaan jää vaille tervetullutta lisävalaistusta; etenkin kun laivasto-oloista on puhetta, luemme määräyksiä merimiesten olosta, laivatouvien, rakennuspuiden, naulojen y. m. lähettämisestä eri satamiin, jossa kalifikunnan laivasto-osastot olivat majoitettuina. — Ilmeisesti arabialaiset valloittaessaan maan säilyttivät varsin suuret osat hallintoa entisellään, byzantilaismallisena, muovaillen sitä ainoastaan niin paljon kuin välttämättömäksi huomasivat.

*

Keväällä alkoi Cambridgen (Massachusets) Harvard-yliopisto toimittaa laajoja, viideksi vuodeksi suunniteltuja kaivaustöitä Samariassa, vanhan Israelin (=Efraimin) pääkaupungissa, jonka v. 722 Assyrian kuningas Sargon II (722—705) hallituksensa ensi työksi valloitti ja hävitti. Viime vuoden lokakuulla saatiin „Portilta“ lupakirja, joka kuitenkin sisälsi sen nimenomaisen ehdon, että vasta huhtikuulla saataisiin alottaa työt. Kaivaustöitä johtaa tri Schumacher, jolla on apunaan aina yksi tahi useampi yliopiston professori. Toukokuulla piti prof. Lyonin parin muun asiantuntijan seuraamana saapua sinne.

*

Toukokuun 8 p:nä kuoli Münchenissä wieniläinen professori *Edvard Glaser* 54:llä ikävuodellaan. Glaserin nimi liittyy välittömästi viime vuosikymmenien löytöretkiin Etelä-Arabiassa. Rohkeilla, vaivaloisilla matkoillaan hän kokosi eteläarabialaisia kirjoituksia enemmän kuin kokonaisten yliopistojen ja tiedeseurojen retkikunnat yhteensä. Osaksi kuitenkin hänen pitkällinen kivuloisuutensa esti häntä julkaisemasta ja käsittelemästä kokoomiaan muistomerkkejä, mutta pääasiallisesti saksalaisten ja itävaltalaisten viranomaisten karsaus häntä kohtaan ja leväperäisyys ja kitsaus hänen löytöjensä julkaisemisessa aikaansai sen, että hänen kuollessaan suurin osa hänen laajoja kokoelmiansa, joita ainoastaan hän tarpeeksi tyydyttävällä tavalla olisi voinut käsitellä, jäi julkai-

sematta, puhumattakaan niistä laajoista, pitkillä matkoilla kootuista tiedoista, jotka nyt hänen kanssansa hautaan vaipuivat. Edvard Glaserin työt Etelä-Arabian muinaismuistojen ilmoille saamiseksi muodostavat käännekohdan Etelä-Arabian tutkimisen historiassa. „Glaserin kokoelma“ muodostaa nyttemmin päälähteen muinaisen rikkaan Etelä-Arabian, sen vanhain sivistyskansain, sabalaisten ja minalaisten historian, uskonnon j. n. e. tuntemiseksi. Harvat tosin ovat ne muruset, joita „sabeistein“ pöydiltä putoaa, mutta niin paljon on varmaa, että näiden kansojen muinaisuuden tunteminen monessa suhteessa tulee muuttamaan käsitystämme vanhoista Itämaista. Varsinkin on Juudan ja Israelin kansan uskonnon muodostumiseen tuntuvasti vaikuttanut etelä-arabialaisten uskonto, etenkin „erämaassa olon“ aikana. Mainittakoon vain heidän uskonnossaan tavattu *levi* niminen pappissuku. Glaseria saamme tässä suhteessa paljosta kiittää. Hänen nimensä on aina orientalistien kesken saapa monumentum ære perennius.

Vähää ennen Glaserin kuolemaa näkyi aikakauskirjoista, että Glaser olisi alkanut toimittaa „Altjemenische Nachrichten“ nimistä vihkosarjaa, mutta kaikesta päättäen yritys on rauennut Kaiketi sairautensa esti häntä siihen ollenkaan ryhtymästä. Kuitenkin hänen harvat julkaisunsa (enimmäkseen aikakauskirjallisuuteen siroteltuina) todistavat hänen olleen nerokkaan tiedemiehen.

(H. H.)

*

Historiallisten tapahtumain säilymisestä luonnonkansain traditionissa on toht. *R. Lasch* julkaissut mieltäkiinnittävän tutkielman *Globus*-lehdessä (XCIII: 18). Aluksi huomauttaa hän, että historiankirjoitus aikaisemmin on leimannut luonnonkansat „historiattomiksi“, eikä myöntänyt heillä olevan kykyä mielessä säilyttää tapahtumia ja suullisten kuvausten kautta jättää tietoa niistä myöhemmillekin sukupolville. Tässä mielessä selitti myyttientutkimuskin myyttien olevan reaalista taustaa vailla ja parhaasta päästä syntyneen luonnonihmisen halusta löytää selitys jokaiseen fyysilliseen ja sivistykselliseen ilmiöön.

Käsitys luonnonkansain ehdottomasta historiattomuudesta on kuitenkin melkolailla muuttunut Helmoltin historiateoksen ilmestyttyä (1899) ja mielipiteet myyttien merkityksestä historiantutkimukselle ovat vaihtuneet. Vastakohtana filosoofisille myyteille, jotka eivät perustu historiallisiin tapahtumiin vaan ovat syntyneet erikoisten kunnallisten olojen, tapojen ja laitosten selvittämiseksi, olemme oppineet johtamaan luonnonmyyttien synnyn faktillisista luonnonilmiöistä.

Metoodi, jonka avulla voidaan toteennäyttää, missä määrin luonnonkansat traditionin kautta saattavat sukupolvesta sukupolveen säilyttää tietoja historiallisista tapahtumista, on aivan päinvastainen kuin se, jota myyttientutkimus käyttää. Puheenalainen metoodi lähtee näet aikaan, paikkaan, henkilöön nähden täysin määrätystä tapahtumasta ja koettaa valaista pitkänkö ajan ja miten tarkasti tieto siitä on elänyt luonnonkansassa. Joka tapauksessa edellyttää tämä metoodi luonnonkansain traditionien tarkkaa tuntemista, mikä vielä meidänkin päivinämme, huolimatta etnografian suuremmoisesta kehityksestä viime vuosikymmeninä,

on hyvinkin alkuperäisellä kannalla. Tekijän esitys saattaa niinmuodoin antaa ainoastaan hyvin ylimalkaisen ja heikon kuvan siitä, missä määrin kansantraditionit ovat voineet myöhempiin aikoihin pelastaa tietoja aikaisemmista tapahtumista.

Lähtekäämme *Amerikasta*. Tlinkitindiaanien keskuudessa on meidän päiviimme asti säilynyt kertomus ensimäisen eurooppalaisen laivan (Cookin) tulosta heidän maahansa (v. 1778). „Hänen laivansa peitti aluksi sumu. Vallan äkkiä hälveni se, ja muuan päämies huomasi laivan. Ensi kerran näki nyt Tlinkiti valkoihoisen. Hän läksi laivaan ja palasi sitten jälleen kotiin. Neljä päivää istui hän liikkumattomana tulen ääressä miettien tätä kuulumatonta ilmiötä, sitten kertoi hän kansalleen sumupilvistä saapuneista oudoista ihmisistä". — Niinikään elää tämän heimon muistissa tieto venäläisestä kauppiaasta Alexander Baranovista, joka v. 1793 ensi kerran joutui Tlinkitien yhteyteen ja joka v. 1799 perusti Uus'-Arkangelsk-nimisen siirtolan Sitkasaarelle, oleskellen siellä vuoteen 1818 asti — tarinoissa „Nanakin seikkailuista".

Etelä-Grönlannissa on eskimoiden keskuudessa vieläkin säilynyt muisto heidän ja normannien välisistä taisteluista (1379 ja 1456) Eteläisessä *Baffinmaassa* kerrotaan nykyäänkin Forbisherin käynnistä siellä (1576—78). *Makahindiaanien*, jotka asuvat Kap Flatteryssa, keskuudessa muistetaan vielä, miten luutnantti Quimper v. 1792 perusti espanjalaisen siirtolan Neeah-Baiin. Tosin tunsi ainoastaan yksi heimon jäsen tarkemmin tämän tapahtuman yksityiskohdat; muut antoivat siitä kovin erilaiset ja ristiriitaiset selostukset. Sitävastoin muistivat kaikki selvästi „Boston" ja „Tonqain" nimisten laivojen miehistöjen surmaamisen (v. 1803 ja 1811) sekä Jewettsin vankeuden Vancouversaarella.

Toiselta puolen tuntuivat *Cibolanit*, kun Juan de Onate v. 1596 tuli Uuteen Mexikoon, kokonaan unohtaneen Fray Marco de Nizan ja Coronadon retkikunnat (1540). Samoin ei Crespi ja Serra, kun he 1769 Kalifornian rannikolta retkeilivät sisämaahan päin, voineet tavata jälkeäkään Cabrillon matkan (1542) tahi Sir Francis Draken maihinnousun (1579) muistosta.

Sundasaarilla herättävät maanjäristykset ja tulivuorten purkaukset siihen määrin asukkaiden huomiota, että niistä säilytetään kronolooginen tieto. Niinpä Niassaarella käytetään 1843 ja 1861 vuosien maanjäristyksiä iän määräämisen lähtökohtina. Borneo-saarella lasketaan useasti aika eräästä taajasta tuhkasateesta, jonka aiheutti Tambora-vuoren purkaantuminen v. 1815.

Australialaisten mielissä eivät aikaisemmat tapahtumat näy kauvankaan säilyneen. Murrayn suussa asuvat Narrinyerit esim. muistavat vaan erään pelottavan kulkutaudin, joka 50—60 vuotta sitten pitkin jokea siirtyi heidän alueellensa ja tappoi heidät miltei sukupuuttoon, jotkut ovat vielä säilyttäneet tiedon kapteeni Sturtin tulosta Murrayjoelle (1829) ja kertovat minkä kauhun hän alkuasukkaissa herätti risteilemällä veneessä Alexandrinajärvellä.

Salomoneilla ei ole tavattavissa vähintäkään tietoa Mendanjasin retkeilystä ja sen yrityksistä siirtolan perustamiseksi (1567—69). *Santa-Cruz-* saarilla sitävastoin elää vielä tarkka tietoisuus ranskal. Laperousen retkeilystä ja hänen haaksirikostaan (1788) *Viti-saarilla* muistetaan

vielä paria rangaistusvankia, Savagea ja Connoria, jotka 19:nen vuosisadan alussa pakenivat Uudesta Etelä-Walesista Vitisaarille ja jäivät sinne asumaan.

Oliko Tasmanin käynti Uudessa Seelannissa 1642 kokonaan häipynyt alkuasukkaiden mielistä 117 vuotta myöhemmin, jolloin Cook saapui sinne, kuten tähän asti on arveltu, ei uusimpien tietojen mukaan ole niinkään varmaa. Tasmanin laivat ankkuroivat Massacre-lahdessa; tämän rannoilla asui Ngati-Tu-mata-kokiri-heimo, jonka Atiawa-heimo 19:nen vuosisadan alkuvuosina miltei kokonaan hävitti. V. 1859 oli ensimainittua heimoa vaan muutamia harvoja jäseniä jälellä, ja nämä kertoivat, miten heidän esiisänsä kauvan sitten olivat nähneet Whanawhanaan laivalla tulleita valkoihoisia ja surmanneet heidät. Tässä ei saata kysymys olla muusta kuin juuri Tasmanin seuralaisista.

Moriorit eli Chathamsaarten asukkaat muistavat vieläkin varsin hyvin luutnantti Broughtonin retkeilyn tuloa heidän maahansa (1791), jota he sanovat „ihmeelliseksi tapahtumaksi".

Nykyiset *Tonganit* ovat säilyttäneet tiedon Tasmanin tulosta Tongatabuun (1643). Vanha päällikkö tiesi joitakuita kaskujakin „Tasimanin" oleskelusta heidän kylissään. Kun kapteeni Cook 1773 kävi Tongatabussa, näytettiin hänelle Tasmanin ankkuroimispaikka ja kerrottiin miten monta päivää hän siellä oli viipynyt. Mainittiinpa silloin hallinneen pappiskuninkaan sekä saman dynastian viiden seuraavan hallitsijan nimet.

Afrikassa elää Maschonamaan asukkaiden keskuudessa hämärä tietoisuus Barreton onnettomasta retkeilystä Sofalasta pitkin Sambesia (1570), jolloin koko retkikunta kuoli kuumeeseen. Traditioni kertoo sen kuolleen asukkaiden myrkyttämien lähteiden vedestä. *Bapedit* Transvaalissa kertovat miten heidän esiisänsä taistelivat rautapukuisten valkoihoisten kanssa. Arvatenkin on tässä kysymys portugalilaisista, jotka useasti retkeilivät rannikoilta sisämaahan.

Huolimatta esimerkkien köyhyydestä, voinemme päättää, että henkisesti lahjakkaammilta kansoilta, kuten polynesialaisilta, ei puutu historian oireita, vaan että heidän traditioninsa pikemmin muodostavat kirjoittamattoman historiankirjan, jonka lähempi tutkiminen varmaankin on luova uutta valoa luonnonkansain varhempiin vaiheisiin ja myöhempään kehitykseen sekä antava tieteelle syvemmän käsityksen näiden kansojen psykologiasta.

*

Toinen yleinen historioitsijain kongressi avattiin Berlinissä elok. 6 p:nä Esitelmät oli jaettu kahdeksaan osastoon, joiden varapuheenjohtajina toimivat m. m. senaattori Otto Donner, prof. Boëthius Upsalasta ja prof. Warburg Tukholmasta. Historian aputieteille oli myönnetty varsin tärkeä sija, ja niiden joukossa tavattiin siksi etäisiä tieteenhaarojakin edustettuina, kuin esim. kansallistalous, oikeushistoria, filologia, kirjastotiede, kartografia y. m. — Prof. H. Hjärnen esitelmä Kustaa Adolfista herätti suurta huomiota; niinikään suomalaisten tiedemiesten prof. M. G. Schybergsonin (Göttingeniläisten historioitsijain suhteesta

ruotsalaisiin ja suomalaisiin historioitsijoihin 18:nen vuosisadan jälkipuoliskolla) ja prof. Kaarle Krohnin (Suomalaisen kansantraditionin merkityksestä germaanien henkiselle kehitykselle) esitelmät.

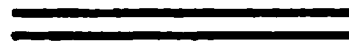
Muut suomalaiset osanottajat olivat: prof. J. Gummerus, prof. A. Hjelt, dosentti T. Karsten, dosentti J. Sundwall ja lehtori L. Sjöstedt.

*

K. M. Kivisen (Steniuksen) arvokkaasta ja perin valaisevasta teoksesta „Anteckningar om Nord-Karelska frikorpsernas företag 1808" on valmistumassa suomennos. Teos, joka ilmestyi jo vuonna 1865, on ainoa Karjalan sodan muistoja valaiseva esitys. Julkaisuun liitetään erityinen tätä varten valmistettu kuvaus vapaajoukkojen kuuluisasta päälliköstä, Olli Tiaisesta.

*

Professori K. G. Leinbergin kuoleman johdosta on ruotsalaisen „Personhistorisk Tidskriftin" t. v. ensimäisessä vihossa vainajasta lämpimät muistosanat. L:ssä, jonka tärkeimmät asiakirjakokoelmat ja huomattavimmat kirjoitelmat luetellaan, mainitaan Suomen elämäkerrallisen historiantutkimuksen kadottaneen ahkerimpia työntekijöitään.

Kuvauksia 1788—90 vuosien sodasta.

II.

Sotavarustuksia ja sotahuhuja Pohjois-Karjalassa.

Kerroimme edellisessä kuvauksessamme Pielisjärven talonpoikien puolustuspuuhista; silmäilkäämme nyt sotavarustuksia muualla Pohjois-Karjalassa ja kuunnelkaamme sitten hetkinen, mitä nopeasiipiset huhut kaukaiseen Karjalaan kantoivat.

Jo vuonna 1776 oli kruununvouti Gabriel Walleniuksen ehdoituksesta määrätty asetettavaksi 600 miehinen jääkäri-joukko Karjalaan, mutta tuskin oli se saatu muodostetuksi kun jo määräys peruutettiin ja Karjalaan perustettiin vapaajoukot. Tämän viimemainitun määräyksen mukaan tuli jokaisen asekuntoisen miehen Karjalassa olla jonkun aikaa harjoituksissa. Omista miehistään sai rahvas kouluuttaa päällikkönsä, mutta ylipäällikön määräsi hallitus. Vielä ei oltu asioita saatu oikein valmiille tolalle, kun sota 1788 syttyi. Vapaajoukkojen ylipäällikkö, vapaaherra J. B. Hastfehr lähetti sijaisekseen kapteeni O. F. Wetterhoffin ja hänen piti järjestää vapaajoukot kuntoon.

Jo huhuiltiin veritöistä Ilomantsin rajoilla ja niin tuli kiire kerätä mies talosta rajalle vartiohon. Kaikille nimismiehille annettiin käsky varustaa kansa sotajalalle. Kiväärit, jotka säilytettiin kirkkojen luona olevista kymmenysaitoista otettiin esille ja jaettiin kansalle [1]).

---

[1]) Kenraalikuvernööri, kreivi G. F. von Rosenin ajoista lähtien oli tuontuostakin Karjalaan kuljetettu kiväärejä. Ne olivat sijoitetut eri pitäjiin aina sen mukaan, kuin kruununvoudit hyväksi näkivät. Vuonna 1773 löytyi niitä Karjalassa kruununvoudin laatiman luettelon mukaan seuraavat määrät:

Liperissä	298	muskettia	ja 248	pajunettia
Pielisjärvellä	161	„	„ 149	„
Ilomantsissa	147	„	„ 144	„
Tohmajärvellä	200	„	„ 200	„
Kiteellä	241	„	„ 251	„

Huomattava kumminkin on, että osa näistä oli epäkunnossa. — Ruutia ja kuulia löytyi kymmenysaitoissa myös jommoinenkin määrä.

Uhatuin paikka oli suuren, Sortavalasta Tohmajärvelle kulkevan, maantien varrella Ruskealan ja Kiteen rajalla, Matkaselän kylän luona. Sinne lähetettiin heti 150 kivääriä vartiojoukon tarpeeksi. Ilomantsin rajoille asetettiin myös tarpeellisia turvajoukkoja niihin paikkoihin, joista voitiin ajatella vihollisen yrittävän hyökätä maahan.

Muuten järjestettiin ympäri koko Pohjois-Karjalan täydellinen maapuolustus. Joka pitäjään laadittiin nimismiesten toimesta n. k. vahtikokot yläville paikoille. Milloin vihollinen yli rajan astuisi, silloin sytytettäisiin kokot palamaan, kansa rientäisi kokoon, tarttuisi aseisiin ja antaisi „lämpimän" tervehdyksen maahan tunkevalle. Sellaisia vahtikokkoja oli esim. Tohmajärvellä asetettu seuraaviin paikkoihin:

Kaustajärven kylään talollinen Juho Mikkosen pellolle.

Värtsilän kylään talollinen Mikko Partasen tilalle.

Pälkjärven Iljalaan rälssitalonpoika Kalle Näätäsen tilalle (Pälkjärven kappeli kuului Tohmajärven pitäjään).

Pälksaaren kylään talonpoika Olli Partasen maalle.

Peijonniemen kylään talollinen Jaakko Parviaisen pellolle.

Jouhkolan hovin maalla olevalle Hiidenvaaran kukkulalle [1]).

Näistä vahtikokoista ja niiden sytyttämisestä piti tavallisesti se huolta, jonka maalle kokko oli laadittu.

Kuitenkin, vaikka Karjalan kansa näin oli varustautunut vastaanottamaan vihollista, katsoi hallitus kumminkin tarpeelliseksi lähettää tänne vakinaistakin sotaväkeä. Tänne sijoitettiin Karjalan jääkäripataljoona, jota komensi majuuri E. J. von Fieandt. Myöskin oleskeli Karjalassa jonkun aikaa Kuopion vapaakomppania ja Kajaanin ratsuväki, joka oli vapaaherra C. K. de Carnallin komennossa.

Viholliset tiesivät karjalaisten olevan varuillansa. Koko syksy 1788 ja kevät 1789 kuluivat rauhallisesti. Toukokuussa päätti sitten majuuri Hannu Henrik Gripenberg käydä ahdistamassa vihollista toisella puolen rajaa. Suunnitelma oli sellainen, että Gripenberg tullen Pälkjärven tietä ja kapteeni Wetterhoff Kiteeltä päin yhtyisivät lähellä rajaa ja kävisivät vihollista ahdistamaan. Wetterhoff myöhästyi kumminkin ja Gripenbergin täytyi vetäytyä takaisin annettuaan tykkiensä pari tuntia tehdä

---

[1]) Samallaisia vahtikokkoja laadittiin Ilomantsissa Öllölän kylään 2, Luudanlahteen, Melaselkään ja Lutikkavaaraan kuhunkin yksi. Kiteellä oli vahtikokkoja Jaakkiman kylässä, Kangasjärvellä ja Otravaaralla. Pielisjärvellä oli niitä Lieksassa, Kontiovaaralla, Louhivaaralla, Ruunassa, Nurmijärvellä, Pankajärvellä ja Jonkerissa. — Nimismiesten raportit kruunuvoudille Ilomantsin kruununvoudin arkistossa.

hävittävää työtään. Gripenbergin vahinko oli 16 kaatunutta ja 25 haavoittunutta, venäläisten arveltiin olevan noin 300 kaatunutta [1]).

Tämä oli ainoa kahakka, joka Karjalassa puheena olevan sodan aikana tapahtui. Sitä julmemmat huhut kiertelivät maita. Muutamien kirjeiden perusteella kerromme näistä humuavista huhuista.

Heinäkuussa 1788 levisi Ilomantsiin sellainen huhu, että suuri joukko kasakoita ja kalmukkeja oli tullut Korpiselän pitäjään ja olivat aikeessa heti käydä Ilomantsin rajan yli polttaakseen ja hävittääkseen koko pitäjän. Nimismies, joka sanoo aavistaneensa, että jotain tällaista tulisi tapahtumaan, oli jo antanut kutsua rajapuolustajat koolle, mutta ei oikein onnistunut siinä, sillä väestö oli paennut metsiin. Enimmäkseen pysyttäytyvät he, sanoo nimismies pitäjäläisistään, pensaikoissa [2]). Pelko laimeni kumminkin pian ja rajapuolustus järjestäytyi niinkuin ennen on kerrottu.

Sotatapaukset olivat talven 1788—89 lamassa. Keväällä 1789 alkoi taas miekan melske ja paljon ankarampi kuin edellisenä vuonna.

Kun venäläiset olivat pakoitetut vetäytymään takaisin Juvalta heinäkuussa 1789 ja lähestyivät Savonlinnaa kulkien Rantasalmen kautta, ruvettiin pelkäämään Karjalassa, että he kohdistaisivat jonkun osan voimistaan Pohjois-Karjalaa kohden. Yleinen arvelu olikin, että venäläisiä joukkoja Kerimäeltä tulisi Puruvettä ja Orivettä myöten Kiteelle tai ehkä Liperin Joensuuhun, jonne oli koottu ampumavaroja ja jossa oli kruununmakasiini. Joensuuhun lähetettiinkin jo joukkoja Tohmajärven Jouhkolasta, joka oli vakinaisen sotaväen majailupaikka. Eteläisistä pitäjistä niinkuin Pälkjärveltä, Tohmajärveltä ja Kiteeltä rupesi väestö, semminkin herrasväet, varustautumaan pakomatkalle pohjoisiin pitäjiin Liperiin ja Pielisjärvelle, jonne vihollisen ei arveltu niin helposti pääsevän.

Kuunnelkaamme mitä kruununvouti Gabriel Wallenius kertoo eräälle ystävälleen Tukholmassa: [3])

„Sen joka hetki vaanivan vaaran takia, että venäläiset joukot saapuisivat tänne, ovat kaikkien pitäjien herrasväet jättäneet kotipaikkansa ja muuttaneet sisämaahan päin. Kirkot ovat jo olleet autioina ja papit ovat poissa. Sotaväki ja muut puolustajat ovat viedyt myös sisämaahan päin, niin että monet puolustuslaitokset ja seudut ovat jääneet ilman huolenpitoa."

---

1) Tohmajärven kirkkoherra Samuel Norrgrenin kirje 23/5 1789. Ad. Neovius, Ur Finlands historia s. 285.

2) Ilomantsin nimismies J. Mandelin kirje 18/7 1788 kruununvouti Walleniukselle. Ilomantsin kruununvoudin arkisto.

3) Kanneviskaali Bergwallille; kirje on päiväämätön, mutta sisällöstä päättäen on se kirjoitettu kesällä 1789. Konsepti Ilomantsin kruununvoudin arkistossa.

Kirjeen kirjoittajan täytyi itse pysyä asemillaan Tohmajärven Jouhkolassa. Kun hän jonkun ajan kuluttua aikoi käydä omaisiaan tervehtimässä Liperissä, minne nämät sotaa pakoon olivat siirtyneet, sanottiin jo, ettei avovettä myöten enään ilman vaaraa päässyt kulkemaan. Venäläiset olivat jo muka tulleet Orivirran poikki ja uhkailivat Karjalaa.

„Jumala tietää, sanotaan eräässä Gabriel Walleniukselle osoitetussa kirjeessä [1]), kuinka varmaa on kulkea veneellä Orivettä myöten, koskapahan meikäläiset talonpojat ovat nähneet neljä venäläistä tykkivenhettä Orivirran yläpuolella joka paikka muuten on aivan puolustusta vailla. Tuo ikävä uutinen taitaa olla siellä jo tuttu, jonka kaksi kuriiria eilen illalla toivat tiedoksi, nimittäin että eversti Sprengtporten on Mikkelissä ja että he jo ovat polttaneet makasiinit sekä että Kristiinan ja Sulkavan asukkaat jo ovat vannoneet uskollisuutta keisarinnalle. Varmana kerrotaan, että Ruskealassa on 800 miestä kasakkoineen ja kalmukkeineen, jotka viimemainitut ovat syöneet 7 ihmistä (myös erään palvelijattaren Ruisselästä) ja pitäjän kappalaisen kaksi hevosta. Jumala lohduttakoon meitä, tulevaisuus näyttää surulliselta; huomenna lähtee sotaväki täältä Joensuuhun päin, ainakin on 100 hevosta sitä varten tilattu.

— — — — Kerrotaan, että yöllä oli kuulunut ankaraa tykkien pauketta Orivirran tienoilta. Sanotaan, että olisi annettu käsky varustaa tämä salmi.

— — — — Sanotaan, että venäläinen pyrkii päästäkseen Joensuuhun, jonkatähden sinne nyt lähetetään sotaväkeä."

Kirjeen kirjoittaja kehoittaa sitten kruununvoutia saattamaan kruunun viljavarat turviin, sillä „saattaa tapahtua, että me pian kyllä olemme venäläisiä."

Mitä oudompia huhuja, joissa ei ollut hiukkaakaan perää, pääsi liikkeelle [2]). Eikä kumma sillä melkein kaikki postinkulku Karjalaan oli keskeytetty. Varsinkin kesällä 1789 pääsi luotettavia tietoja melkein vaan varastautumalla saapumaan Karjalaan.

„Sen kautta — sanoo Wallenius äskenmainitussa kirjeessään tukholmalaiselle ystävälleen — että meidän entinen Sprengtportimme, joka nyt on venäläinen kenraali, on tunkeutunut Savoon ja valloittanut maata

---

[1]) Kiteen kirkkoherra Herman Wegeliuksen kirje vuodelta 1789. Ilomantsin kruununvoudin arkistossa.

[2]) Gabriel Walleniuksen vävypoika, varatuomari D. Wegelius kirjoittaa apelleen 17/12 1788: Eilen oli minun äitini Vesilahdelta täällä ja kertoi sen ikävän uutisen, että vapaaherra Carnallia Kajaanista on kuolettavasti haavoitettu, ei vihollisen vaan oman miehistönsä käden kautta. — — Mitään uutta en voi kertoa, pidän sentähden parempana vaijeta, totuus ja valhe ovat jo jonkun aikaa kompastelleet toisiinsa. Ilomantsin kruununvoudin arkistossa.

Jyrängönkosken ja Haukiveden välillä 15 à 16 penikulman laajuudelta, joka käsittää Rantasalmen, Juvan, Mikkelin ja Heinolan pitäjät ja sijoittanut sotaväkeä kaikkiin pitäjiin ja ottanut, kuten kerrotaan, uskollisuuden valan väestöltä Venäjän keisarinnalle, on kaikki yhteys kuninkaan armeijan kanssa katkaistu — — — paitsi mitä tietoja voimme saada osastopäälliköltämme, vapaaherra Stedingiltä — — —"

Kaikki meni kumminkin hyvin Karjalassa kesällä 1789. Venäläisten aikeista kulkea Karjalaan, jos heillä sellaisia oli ollutkaan, ei tullutkaan mitään. Seuraavana keväänä alkoi taas taistelu. Sodan pauhina oli siirtynyt vielä kauvemmaksi Karjalasta. Uteliain mielin, ei niin pelokkain kuin viime vuonna, kuunneltiin viestejä tappotantereelta ja uskottiin mielellään huhuja, jotka kertoivat Ruotsin aseiden voitosta.

„Vaikka sanomalehdet eivät vielä — sanotaan eräässä kirjeessä kesällä 1790 [1]) — siitä tiedä mainita mitään, niin kerrotaan, että Herttua Kaarlo on ottanut venäläisiltä monta laivaa ja sulkenut heidät Kronstadtiin sekä noussut maalle ja rakentaa pieniä pattereita kuusi peninkulmaa Pietarista Viipuriin päin. Kuninkaallisen Majesteetin sanotaan olevan saaristolaislaivaston kera Koiviston luona Viipurin edustalla — — — Sanotaan, että venäläiset ovat pahoin kohdelleet kansaa ja polttelleet kyliä kun heidät pakoitettiin peräytymään Anjalasta omaan maahansa. Tällaiset viestit peloittavat meitä, jos sotaonni sattuisi kääntymään ja he (venäläiset) uskaltaisivat tulla meidän maakuntaamme ahdistamaan, jolla on niin vähän puolustajoita — — —"

Mikään vaara ei Karjalata uhannut. Sekin pieni määrä vakinaista sotaväkeä, mikä Karjalassa vuonna 1789 oli, hupeni mitättömiin seuraavana vuonna. Venäläiset eivät tuumineetkaan tehdä mitään hyökkäystä Karjalaan. Kesällä 1790 veivät he kaikki joukkonsa ruotsalaisten joukkoja vastaan Savossa ja Uudellamaalla. Kun Kustaa-kuningas sitten oli saavuttanut loistavan voittonsa Ruotsinsalmessa, rupesivat venäläiset taipumaan rauhaan, joka solmittiin Värälässä elokuun 14 päivänä 1790. Niin päättyi tämä narrimainen sota, josta ei kumpaisellakaan sotivalla ollut mitään hyötyä, mutta joka kumminkin tuotti paljon kärsimyksiä sille rahvaalle, joka sodan päätaakan saa kantaa. Karjalassa raivosi viimeisenä sotavuonna ja seuraavana hirveä nälänhätä ja kuolevaisuus kansan keskuudessa kohosi suunnattomiin. Tämän hätäajan kuvaaminen ei kumminkaan kuulu meille, pitihän meidän puhua ainoastaan sotavarustuksista ja sotahuhuista Pohjois-Karjalassa.

A. R. Cederberg.

---

[1]) Gabriel Wallenius Porthanille 28/6 1790. Helsingin yliopiston kirjasto.

Suomen kouluista valistusaikakaudella.

Kirjoittanut *Yrjö Rosendal.*

Valistusaikakaudella maamme koulut, joitten opetussuunnitelma ja toiminta perustui koululakiin v. 1724, omaksuivat vain osaksi aikakauden moninaisia, koko silloista kasvatusopillista käsitystä mullistavia aatteita. Niissä kuljettiin yhä edelleen vanhoja latuja. Noin puolivälissä 1700-lukua oli maassamme kouluja paitsi yliopistoa, 29, joista kaksi katedraalikoulua, toinen Turussa, toinen Viipurissa, kimnaasi Porvoossa, seitsemän triviaalikoulua ja 19 pedagogiota [1]. Loppupuolella 1700 lukua perustettiin sitä paitsi vielä (Venäjän puolelle rajaa) kaksi normaalikoulua [2], kaksi triviaalikoulua, pedagogio [3], neljä kansakoulua, koulu Tervik'in kartanoon [4], kaupunginkoulu sekä koulu sotamiesten lapsia varten [5].

Näissä oppilaitoksissa näkyi parhastaan käyneen porvariston, talonpoikain ja osittain pappien lapsia. Sitä vastoin suurin osa papistoa käytti kotiopettajia, ja aateliset, harvoja tapauksia lukuunottamatta, karttoivat sekä kouluja että yliopistoa. Syyksi on katsottava sen ajan koulujen suuret puutteet ja ne monet vaarat, joihin kouluakäyvien nuorukaisten melkein pakosta oli joutuminen. Muutama esimerkki on omiaan valaisemaan eri säätyluokkien lasten lukumäärää kouluissamme. Turun katedraalikoulussa oli v. 1749 161 oppilasta. Näistä oli 74 porvarien lasta, 72 talonpoikain ja ainoastaan 15 pappissäätyläistä. Saman kou-

---

[1]) *Leinberg, K. G.:* Öfversigt af Finlands offentliga läroverk (Pedagogisk Tidskrift v. 1884). Triviaalikouluja löytyi v. 1750 seuraavissa paikoissa: *Porissa, Helsingissä, Hämeenlinnassa, Oulussa, Vaasassa, Rantasalmella* ja *Haminassa.*

Pedagogioja oli: *Raumalla, Porvoossa, Naantalissa, Uudessakaupungissa, Vanhassa Kaarlepyyssä, Ahvenanmaalla, Tammisaaressa, Kimitossa, Torniossa, Ristiinassa, Raahessa, Pietarsaaressa, Kajaanissa, Lohjalla, Uudessa Kaarlepyyssä, Degerby'ssä, Käkisalmessa, Savonlinnassa* ja *Lappeenrannassa.*

[2]) *Haminassa* v. 1788. *Viipurissa* 1788.

[3]) Toinen *Lovisaan* v. 1760 ja toinen *Kuopioon* v. 1788. Pedagogio perustettiin 1782 *Kiskoon.*

[4]) *Käkisalmeen* v. 1788; *Savonlinnaan* v. 1788, *Sortavalaan* v. 1788 ja *Lappeenrantaan* v. 1788. Huomattavaa on, että nämät neljä kansakoulua v. 1806 muutettiin n. k. piirikouluiksi. Tervikin koulu perustettiin 1763 ja muuttui sittemmin kansakouluksi.

[5]) Kaupunginkoulu perustettiin *Sortavalaan* v. 1756, muuttui v. 1788 kansakouluksi ja 1806 piirikouluksi.

Sotamiesten lasten koulu v. 1788 *Viaporiin.*

lun 60 oppilaasta oli vuonna 1771 27 talonpoikaa, 25 porvariskodeista ja ainoastaan 8 pappissäätyyn kuuluvaa [1]. Vuonna 1788 oli Uuden Kaarlepyyn 20 oppilaasta 18 porvarienlasta, 1 papin ja 1 talonpojan lapsi.

Kouluakäyvien lukumäärä oli, verrattuna maamme asukaslukuun, joka 1700-luvun loppupuoliskolla oli n. 600,000, verrattain suuri, nousipa oppilasluku toisinaan joissakuissa kouluissa aina 200:aan. Lähempään selontekoon olisi ehken pienessä kyhäelmässä vähemmän syytä, viittaan sen tähden vaan lähdekirjallisuuteen [2].

Koulujen lukusuunnitelmat olivat hyvin erilaiset valistusaikakaudella. Ei ollut olemassa mitään yhteyttä eri koulujen välillä, vaan kukin koulu kulki omaa uraansa. Siirtyessäni nyt tekemään selkoa niiden lukusuunnitelmista, olen havainnut tarkoituksenmukaisimmaksi ja vähimmän lukijaa väsyttäväksi kertoa erikseen yhdestä kuhunkin oppilaitosten päälajiin kuuluvasta koulusta.

Esimerkkinä kimnaaseista mainitsen Porvoon kimnaasin. Koulu oli jaettu kahteen luokkaan, opettajina oli yksi teologian lehtori, neljä filosofian lehtoria ja director cantus. Lukutunnit alkoivat koulussa k:lo 6 aamulla ja päättyivät k:lo 4 i. p. Välillä oli kuitenkin kahden tunnin loma-aika, nimittäin 11—1. Laulua oli joka päivä 1—2. Tuntien loputtua kokoontuivat kaikki oppilaat huoneeseen, jossa rehtori luki kappaleen raamattua, tavallisesti yhden luvun, sekä piti rukouksen, sen jälkeen päästettiin oppilaat koteihinsa. Työ loppui niin muodoin n. k:lo ½5 i. p. Opinnoissa ohjattiin oppilaita seuraavalla tavalla: Teologian lehtori selitti ylemmällä luokalla Benzeliuksen Repetitio Theologica'a ja alemmalla saman tekijän Epitomea. Sitä paitsi luettiin jotakin raamatun kirjaa tai kirkkohistoriaa, joskus myös symboolisia kirjoja, etenkin Augsburgin uskontunnustusta, opettajan neuvojen ja selitysten johdolla. Kaunopuheliaisuuden ja runouden lehtori luetti ylemmällä luokalla »Ciceronis officia et Orationes» sekä joskus jonkun la-

---

1) *Leinberg, K. G.:* Handlingar rörande Finska Skolväsendets Historia. Osa I, siv. 74, Osa III siv. 456 — — — Nu är ynglingarnes antal 44, som alla äro Borgare eller Bondesöner. Osa IV, siv. 264, 313 j. n. e.

2) *Svanljung, K.:* Österbottens Pedagogier och Trivialskolor sivu 97 sekä tilastolliset taulut lopussa. *Leinberg, K. G.:* Handlingar rörande Finska Skolväsendets Historia Osat I ja IV. — En tidsbild från lifvet i Åbo skola för mer än 100 år sedan (Pedagogisk Tidskrift v. 1885). *Färling, F. I.:* Några Grunddrag till Björneborgs skolas historia siv. 64. *Salenius, J. M.:* Savon maakunnan ensimmäinen pedagoogium ja ensimäinen triviaalikoulu (Pedagogisk Tidskrift v. 1897). Tietoja Kuopion triviaalikoulusta (Pedagogisk Tidskrift v. 1886). *Strömberg, M.:* Skolan i Nykarleby (Pedagogisk Tidskrift v. 1884). *Alopæus, M. J.:* Borgå Gymnasii Historia.

tinalaisen runoilijan teosta, retoriikkaa syntaksin ohessa ja selitti suomalaisten muinaisia oloja ja tapoja. Alemmalla taasen luettiin Cornelius Neposta, Ciceroa sekä joskus Rydeliuksen „Grammatista Philosophans'ia", Ovidiusta ja Burman'in „Poetica Juvenalis'ta". Historian lehtori johti lukuja ylemmällä luokalla yleisessä historiassa, luontaisessa oikeustieteessä, alemmalla taasen ruotsin historiassa ja jonkun klassillisen kirjailijan teoksen lukemisessa. Sitä paitsi oli opettajistossa kreikan ja heprean kielien lehtori sekä matematiikan ynnä logiikan lehtori. Edellinen oli jakanut työnsä niin, että alemmalla luokalla luettiin yhdessä ylemmän luokan oppilaitten kanssa kreikkalaista uutta testamenttia sekä ylemmällä luokalla erikseen hepreaa ja Hesiodoon „Työt ja päivät". Jälkimäinen opetti ylemmällä luokalla geometriaa Euclideen mukaan ja logiikkaa Walleniuksen oppikirjan perustalla sekä aritmetiikkaa ynnä algebraa, joskus myöskin trigonometriaa ja yleisimmät perusteet astronomiassa, fysiikassa sekä matemaatttisessa maantieteessä; alemmalla luokalla hän antoi opetusta geometriassa ja aritmetiikassa. Apulaisopettaja opetti keskiviikkoisin ja lauantaisin tunnin kerrallaan jonkun roomalaisen kirjailijan teoksen lukemista sekä valtakunnan perustuslakien tuntemista ynnä keväällä ja kesällä luonnontieteitä. Director cantus piti huolta laulunopetuksesta. Sitä paitsi joku opettajista antoi yksityisesti opetusta nykyiskielissä, etenkin saksan, ranskan ja englannin kielissä, sekä muissa tärkeissä aineissa.

Kimnaasien jälkeen olivat triviaalikoulut sen ajan arvokkaimmat koulut. Hyvin tarkan kuvauksen näitten koulujen lukusuunnitelmasta jättää meille tiedonanto Helsingin triviaalikoulusta [1]). Opettajia oli tässä koulussa viisi, nimittäin: rehtori, konrehtori, kolleega, apologista ja director cantus. Luokkia oli kaksi, ylempi (classis superior) ja alempi (classis inferior). Luvut kävivät seuraavaan tapaan: Rehtori opetti ylemmällä luokalla teologiaa, valtiollista historiaa, valtiotiedettä, logiikkaa, latinaa, maantietoa sekä kaunokirjoitusta. Konrehtorin aineina olivat kreikka, geometria ja latina (alemmalla luokalla) uskonto sekä kaunokirjoitus (alemmalla luokalla). Kolleega antoi opetusta kreikan ja latinan kieliopissa, katkismuksessa seka varttuneimmille oppilaille ainekirjoituksessa, sitä paitsi tuli hänen opettaa piplian historiaa. Apologistalla oli oma luokkansa opetettavanaan, jolla luokalla ylimalkaan opetettiin semmoisia oppilaita, jotka eivät ennen olleet minkäänlaista opetusta saaneet taikka eivät aikoneet pidemmälle. Laulun opettajana toimi tässäkin koulussa director cantus. Joka pyhä- ja sunnuntaipäivä oli koulussa raamatun selitys.

---

[1]) Tidningar utgifna af ett sällskap i Åbo. Vuosikerta 1772 N:o 30 ja 31.

Siirrymme sitten pedagogioihin, jotka tavallisesti olivat yksiluokkaisia. Yksi, harvoissa tapauksissa kaksi opettajaa, ohjasi nuorison opetusta näissä kouluissa; ylimalkaan valitetaan, että opetus oli näissä huonolla kannalla. Syynä siihen lienee ollut se seikka, että pienten palkkaetujen tähden oli vaikeata saada kunnollisia opettajia. Tiedot pedagogioista ovat yleensä hyvin niukkoja, löytyy kuitenkin jokunen, jonka opetussuunnitelma on jäänyt jälkimaailmankin nähtäväksi esim. Porvoon pedagogio [1]). Mainitussa koulussa annettiin opetusta ruotsiksi uskonnossa, kirjoittamisessa, laskennossa sekä jonkun verran historiassa. Muutamilla, jotka sitä paitsi nauttivat yksityisopetusta, oli tilaisuutta oppia latinaa ja kreikkaa, teologiaa Benzeliuksen Epitomen mukaan, geometriaa, aritmetiikkaa sekä maantiedettä. Pedagogioista ne oppilaat, jotka tietojensa ja varojensa puolesta saattoivat, siirtyivät kimnaaseihin ja sieltä sitten edemmäksi opin tiellä.

Ylimalkaan olivat pedagogioiden lukusuunnitelmat tämäntapaisia. Erikoisasemassa oli kuitenkin eräs pedagogio Pohjanmaalla, joka lukusuunnitelmaltaan ynnä monessa muussa suhteessa tuntuvasti poikkesi muista tämän ajan pedagogioista. Tarkoitan Uuden Kaarlepyyn koulua [2]). Suurin eroavaisuus, — sellainen, että se tosiaan suuressa määrin vetää huomion tähän kouluun — oli siinä, että koulu oli yhteiskoulu. Lukuunottamatta erästä toista, nim. Viaporin koulua, oli se ainoa laatuaan sen ajan Suomessa. Juuri se seikka, että oppilaitos oli yhteiskoulu, muutti suuresti opetussuunnitelman eroavaksi muitten koulujen suunnitelmasta. Kysyttänee kai, mitä opetusta tytöille näihin aikoihin annettiin? Siihen saamme vastauksen tarkastuspöytäkirjoista, joissa ilmoitetaan, että heitä ohjattiin sisäluvussa, oikeinkirjoituksessa ja katkismuksessa. Poikien edistys oli hyvin erilainen. Toinen harjoittelihe aakkosia ja sisälukua, toinen valmistautui sisäänpääsyä varten yliopistoon. Koululla oli yksi luokka ja yksi opettaja. Ihmeteltävää on, kuinka yksi ainoa opettaja ehti pitää huolta kaikesta tästä. Siihen oli kuitenkin olemassa pari pätevää syytä. Ensiksi ei opetus ollut samanlaatuista kuin nykyään. Opettajan tehtävänä oli silloin kuulustelemalla pitää silmällä oppilaiden edistystä sekä antaa hiukan ohjeita, silloin kun omin päin lukeva oppilas omin neuvoin ei enää ottanut edistyäkseen. Toiseksi ei koululla ollut valtion palkkaamaa opettajaa, vaan oli tämän turvauduttava kaupunkilaisten yksityiseen avustukseen. Uudessa Kaarle-

[1]) *Leinberg, K. G.*: Handlingar rörande Finska skolväsendets Historia. Osa III sivu 456.

[2]) *Strömberg, Max.*: Skolan i Nykarleby. (Pedagogisk Tidskrift v. 1884) sivut 245—252. *Leinberg, K. G.*: Ännu något om och med anledning af „Skolan i Nykarleby“ (Pedagogisk Tidskrift v. 1884) sivut 352—369.

pyyssä ei näet ollut triviaalikoulua sitten vuoden 1684, jolloin tämä oppilaitos siirrettiin Vaasaan, ja kun sen ajan ihmiset panivat arvoa kouluille, joissa opetettiin latinaa ja kreikkaa, oli opettaja pakoitettu huonon taloudellisen asemansa tähden parhaansa mukaan tyydyttämään kaupunkilaisten kaikkea tuollaista tarkoittavia liioteltujakin vaatimuksia.

Joskaan sen ajan kouluilla ei ollut määrättyjen rajojen sisään sommiteltuja luokkia, oli kuitenkin luokkajako olemassa. Niin ei kuitenkaan ollut asianlaita Uuden Kaarlepyyn koulussa, vaan muodostivat oppilaat siinä joukon eri niin sanoakseni läksyjen mukaan jaettuja osastoja, joita sama opettaja kuulusti, ja jotka kaikki yhdessä muodostivat yhden luokan. Kaikesta päättäen oli koululla hyvin laaja opetussuunnitelma, jopa niinkin laaja, että sitä saattaisi verrata siihen, mitä nykyaikana pyrkii toteuttamaan sekä valmistava koulu että yhteiskoulu. Oppilasmäärä pysyi koko koulun olemassaolon aikana jokseenkin yhtä suurena noin 25—40 välillä. Vuonna 1760 oli oppilaita kaikkiaan 33, joista tyttöjä 10.

Pienemmistä kouluista (kuten 1700-luvun loppupuoliskolla perustetuista kansakouluista, kaupunginkouluista ja normaalikouluista) ei ole sanottavia tietoja meidän päiviimme säilynyt lukuunottamatta Viaporiin sikäläisten sotilasten lapsia varten v. 1788 perustettua koulua, josta tässä muutama sana.

Koulu on luettava parhaimpain joukkoon, sekä mitä oppilasten hoitoon yleensä että erittäinkin läksyihin ja järjestykseen tulee. Rangaistukset olivat, päin vastoin kuin muiden sen ajan koulujen rangaistustavat, inhimillisempiä, supistuen varoituksiin ja nuhdelmiin, ainoastaan silloin, kun rikos oli kovempaa laatua, oli rangaistuskin ankarampi, mutta annettiin tämmöinen rangaistus ainoastaan vanhempien myöntymyksellä [1]). Vastakohtana edellisen koulun läksyosastoihin, oli Viaporin koulu jaettuna määrättyihin luokkiin. Koululasten terveydentilasta pidettiin tarkka huoli. Opettajien valvonnan alla oli myös oppilaitten puhtaus, elämä ulkopuolella koulua, kirkossakäynti sekä yleinen tutkinto kunkin lukukauden lopulla. Opettajiltakin vaadittiin paljon verrattuna muihin sen ajan opettajiin. Heillä ei saanut olla muita sivuansioita ja toimia, heidän tuli elämässään nimenomaan noudattaa kaikinpuolista siveellisyyttä.

Opetus kävi koulussa seuraavaan suuntaan. Lukutunnit alkoivat k:lo 8, jolloin ensin virsi laulettiin ja pidettiin rukous. Opetusta jatkui sitten aina k:lo 12 päivällä. Iltapäivin luettiin k:lo 2—5. Ensi luokka sai kuitenkin joskus tehdä poikkeuksen aamutuntien suhteen katsoen

---

[1]) *Leinberg, K. G.:* Handlingar rörande Finska skolväsendets Historia. Skolordningen vid den inrättade Regementsskolan i Sveaborg § 7.

oppilaiden hentoon ikään ja voimattomuuteen. Lukeminen loppui virren veisuulla ja rukouksella. Opettajia oli koulussa neljä: yksi yliopettaja ja kolme aliopettajaa. Luokkia oli kolme. Ensi luokalla, johon ainoastaan kuului vasta-alkavia, opetettiin kirjaimet ja tavaaminen. Ennen kuin oppilas ensi luokalle pääsi, täytyi hänen olla täyttänyt kuusi vuotta. Toisella luokalla ohjattiin oppilaita selvästi lukemaan sisältä, jolloin lukukirjana käytettiin jotakin ruotsalaista kirjaa, sekä oppimaan ulkoa Lutheruksen pieni katkismus. Poikien tuli myös osata merkitä lukuja ja kirjoittaa aakkoset. Kolmannella luokalla opetettiin kristinuskoa, johtokunnan valitseman kirjan mukaan. Poikia opetettiin sitä paitsi kirjoittamaan ja laskemaan kokonaisilla luvuilla, joskus vielä murto- ja laatuluvuillakin. Sitten kun joku erinomaisella ahkeruudella ja menestyksellä oli läpäissyt koko koulukurssin, opetti koulun yliopettaja hänelle yksityisesti siveysoppia, kristinuskoa ja kunnioitusta lakeja ja niitä noudattavaa hallitusta kohtaan. Siinä kaikessa lyhykäisyydessä Viaporin koulun toiminnan laatu ja tarkoitus. Mielestäni oli tämä pieni koulu parhaita, mitä Suomessa valistuskaudella oli.

Suomen valistuskauden kouluilla oli ylimalkaisesti sanottuna päämääränä ja tarkoituksena antaa oppilailleen sen ajan sivistyksen vaatimat perustiedot sekä valmistaa heitä korkeakouluun. Jos lähemmin tarkastelemme eri kouluja, niin huomaamme, että alimmat koulut, pedagogiot, joko antoivat tarpeellisimmat ja välttämättömimmät alkutiedot kansalaisille tai valmistivat oppilaitaan ylempiin, triviaalikouluihin. Ei kuitenkaan ollut välttämätöntä ensin käydä pedagogion läpi päästäkseen triviaalikouluihin, sinne sai kouluakäymätönkin tulla. Triviaalikoulut olivat taasen jaetut kahteen osastoon. Toisella osastolla, niin kutsutuilla latinaluokilla oli tarkoituksena valmistaa oppilaitaan kimnaasioihin ja katedraalikouluihin, toisella osastolla, jota nimitettiin joko apologista- tai kirjoittajaluokaksi, oli jokseenkin sama tehtävä kuin pedagogioilla. Niinpä sellaisissa kaupungeissa, joissa ei löytynyt pedagogiota vaan ainoastaan triviaalikoulu, apologista-luokka korvasi pedagogion. Triviaalikouluista sitten oppilaat, joilla oli taipumusta ja varaa, siirtyvät kimnaaseihin ja sieltä lopuksi yliopistoon. Näin säännöllistä ei kuitenkaan siirtyminen koulusta toiseen useinkaan ollut. Oppilas voi esimerkiksi jo suorastaan pedagogiosta tai triviaalikoulusta siirtyä yliopistoon. Hyvin usein tapahtui myös, että oppilaat suoraan tulivat kimnaaseihin ja yliopistoon. Selvää ja määrättyä, sääntöihin perustuvaa tarkoitusta emme oikeastaan voi huomata tämän ajan kouluissa ja lienevätkin syynä siihen ne suuret puutteet, joista aikakauden koulut kärsivät.

Suurimpia epäkohtia kouluissa oli sisäänpääsyvaatimusten epämääräisyys. Pedagogioihin ja triviaalikoulujen apologistaluokille pyrittäessä

ei ollenkaan vaadittu minkäänlaisia tietoja, ei edes sisälukuakaan. Tätä epäkohtaa kesti kauan, ennenkuin sen korjaamiseen ryhdyttiin. Vasta 1700-luvulla anottiin, ettei otettaisi kouluihin semmoisia oppilaita, jotka eivät kyenneet lukemaan sisältä, mutta tämäkin vaatimaton anomus tuli vain osittain hyväksytyksi, siten nimittäin, että ainoastaan silloin, kun kouluun pyrkivien luku oli hyvin suuri, vaadittiin pyrkijöiltä sisäluvuntaito. Toiselta puolen löytyi pyrkivien seassa paljon semmoisia, joilla oli suuri tietomäärä. Tällaisista seikoista aiheutuikin koululle suuria vaikeuksia. Välttämätöntä oli näin ollen jakaa luokat useampiin osastoihin, joilla kullakin oli oma kurssinsa luettavanaan. Näitä läksykursseja oli joskus hyvin useita, voipa niitten luku nousta viiteen jopa kuuteenkin. Oppilaitten siirto luokalta toiselle oli riippuvainen heidän edistymisestään. Tätä edistymistä arvosteltiin kuitenkin aivan yksipuolisesti. Arvostelun pohjana oli pääasiallisesti ulkoalukemisen taito. Luonnollisena seurauksena tästä olikin, että monet oppilaat, joilla oli kykyä asioita ymmärtää ja järkeä niitä arvostella, mutta jotka eivät kyenneet niitä sanasta sanaan jonkun klassillisen kirjailijan mukaan ulkoa latelemaan, saivat siirtyä käytännöllisille aloille ja jättää lukunsa sikseen, vaikkakin heillä olisi ollut kykyä ja taipumusta opinnoitten jatkamiseen.

Yliopistoon pääsy oli kyllä asetusten mukaan hyvin tarkkoihin vaatimuksiin perustuva, mutta niitä ei yhtä tarkkaan seurattu. Olipa kuitenkin itse koululaissa suotu helpotusta niille, jotka ainoastaan halusivat saada yliopistossa korkeampaa sivistystä. Niinpä sanotaankin siinä, että helpoitusta saavat ne: „hvilka ej tänka länge blifva vid studierna, än mindre söka Sacros Ordines, men wilja dock betjena sig af de wid Academien öflige exercitier, att derigenom mer anseende winna till sin lyckas befordrande“ (kap. II § 6 mom. 1). On myöskin olemassa todisteita siitä, että ne oppilaat, jotka yliopistossa aikoivat juridisia opinnoita harjoittaa, pääsivät helpommin yliopistoon. Seuraava tapaus sen kyllin selvään todistaa. V. 1780 ilmoitti Vaasan rehtori antaneensa erotodistuksen eräälle oppilaalle, joka sekä tietoihinsa että ikäänsä nähden — hän oli ainoastaan $15^1/_2$ vuoden vanha — oli kypsymätön jatkamaan lukujaan yliopistossa. Tämän hän teki mainitun oppilaan isän tahdon perustalla. Isä kirjeessään koulun rehtorille ilmoitti niin tahtovansa siinä mielessä, „että poikansa luvut siellä paremmin voitaisiin sovelluttaa siihen elämän tarkoitukseen, joka hänelle oli suotu, hänestä piti näet tulevaisuudessa tuleman juristi [1]).

[1]) *Lauren, L.:* Vasa trivialskola sid. 320 — — — på det att hans studier der måtte närmare kunna lämpas till det ändamål, som med honom åsyftades, hvilket skall vara att framdeles blifva jurist. *Svanljung, K.:* Österbottens Pedagogier och Trivialskolor sivu 126. Sama lause kuin yllä löytyy myöskin mainittuna tässä kirjassa.

Jos jätämme lukuunottamatta Viaporin lasten koulun, ei kouluihin pyrkivien oppilaiden ikää ollenkaan otettu huomioon. Löytyi kumminkin vanha yleinen „perintötapa“, joka sääti, että pedagogioihin ja apologista-luokkiin pyrkivien tuli olla noin 8—10 vuoden vanhoja. Mutta silti ei harvinaisuuksiin kuulunut, että sinne nuorempiakin tuli, ja toiselta puolen vastaanotettiin myös 12- ja 14 vuotisia jopa joskus vanhempiakin. Sekä triviaalikoulujen latinaluokille että kimnaaseihin otettiin usein oppilaita, jotka muihin verrattuina olivat jokseenkin nuoria tahi hyvin vanhoja. Ylimalkaan voinee kuitenkin käsillä olevien lähteiden mukaan [1]) sanoa, että eroitus samaan osastoon kuuluvien oppilaiden ijässä oli suurempi kuin mitä se nyt on, sitten kuin asetus v. 1883 koskeva oppilaiden ikää sovellutettiin kouluoloihimme. Väärin olisi kuitenkin sanoa, että oppilaiden keski-ikä valistusaikakauden kouluissa olisi ollut nykyajan kouluoppilaiden ikää korkeampi.

Oppilaitten arvosteleminen, josta ylempänä hiukan jo mainitsin, oli yleensä sangen puutteellista. Sen perustana oli oppilaan ulkoalukemisen taito ja muistin harjaantuminen. Siihen aikaan ei jaettu todistuksia, joissa numerot olisivat osoittaneet oppilaan edistystä, vaan sanat jopa joskus kokonaiset lauseet sen ilmoittivat. Semmoisia sanoja ja lauseita olivat m. m.: qvick, trög, flitig, sedig, snäll, skickelig till studier, gör redo för sig, lemnar godt hopp om sig i sin fattigdom, kan repa sig med tiden, har ett läraktigt hufvud, inte oäfven till studier, villig att lära, till boken alls icke fallen j. n. e. Selvää on, että eri opettajilla oli oma käsityksensä näistä sanoista ja lauselmista, jolla oppilaita arvosteltiin, seikka joka ei myöskään ollut omiansa parantamaan kouluoloja. Kuvaavana esimerkkinä, mihin tämmöinen arvostelu johti, mainitsen seuraavan tapauksen. Muuan nuorukainen, joka kaksi vuotta oli ollut Vaasan koulussa konrehtorin luokalla, pyrki Turun katedraalikouluun. Huomattiin kuitenkin, että oppilas tietojensa puolesta ei edes olisi voinut päästä apologistaluokallekaan, vaikkakin hän oli ollut luokalla, joka olisi oikeuttanut pääsemään ylemmälle, rehtorin luokalle.

Opettajien ja oppilaitten huonot keskinäiset suhteet alensivat myös koulun arvoa yleisön silmissä. Kokemus on aina selvään osoittanut, että opettajilla on suuri vaikutus oppilaisiinsa ei ainoastaan koulun muurien sisäpuolella vaan niiden ulkopuolellakin. Valistusaikakauden opettajat eivät tätä vaikutusvaltaansa osanneet oikein käyttää. Heidän mie-

[1]) *Leinberg, K. G.:* Handlingar rörande Finska Skolväsendets Historia. Osa I sivut 74—114. Esim. Porin rehtorin luokalla oli vanhin 28 vuotta, nuorin 15 v., konrehtorin luokalla vanhin 22 v.. nuorin 12. Apologistaluokalla oli vanhin 20 v., nuorin 10 v. Oulun koulun konrehtorin luokalla oli vanhin 22 v., nuorin 11 v. Kajaanin pedagogiossa oli vanhin oppilas 17 v., nuorin 8 v.

lestään supistui heidän velvollisuutensa oppilaitten ankaraan kurinpitoon koulun muurien sisäpuolella, muu kasvatus jäi oppilaan itsensä hankittavaksi; toisin sanoen, jätettyään koulurakennuksen oli oppilas oma herransa. Hän sai valita seuransa kenenkään häntä neuvomatta. Siitä seurasi sangen usein, että hän itselleen valitsi vahingollisia tovereita. Epäkohta oli kuitenkin siksi räikeä, että jo valistusaikakaudella siitä koetettiin päästä. Niinpä rehtori Kraftman koskettelee tätä asiaa puheessaan Porin triviaalikoulun vuositutkinnossa 10 p:nä kesäkuuta 1755. Hän kuvailee puheessaan sitä kurjuutta, johon etenkin maaseudulta tulleet oppilaat joutuivat koulua käydessään. Huono seura, aivan ala-arvoinen ruoka, kylmät huoneet ja siivottomuus tulivat näitten pienokaisten osaksi heidän päästyänsä koulukaupunkiin. Ei heillä ollut vanhempien suojelevaa kättä apunaan, ei kokeneen neuvoja eikä opettajien huolenpitoa, yksin heidän tuli käydä eteen päin elämän tiellä. Jumalanpelko ja kaikki siveellisyyden vaatimukset heistä katosivat, ja kutka tähän olivat syypäät? Siihen Kraftman vastaa: suurin syy oli opettajissa, syynä siihen olivat myös muutkin epäkohdat ja vaillinaisuudet kouluissa. Hän ehdoitti tämän epäkohdan poistamiseksi seuraavaa: Oli rakennettava niin suuret kouluhuoneustot, että oppilailla oli tilaisuutta siellä asua ja elää opettajainsa huolenpidon suojassa. Eipä siis ihmettä, että vanhemmat, jotka ajattelivat lastensa parasta eivät suurta arvoa sen ajan koulukasvatukselle antaneet.

Kun jo näihin aikoihin talonpoikainen kansa useasti lähetti lapsiaan kouluihin, oli kouluissa suuri hankaluus siitä, että opetus kävi ruotsiksi ja korkeammilla luokilla latinaksi. Elleivät suomalaiset oppineet ruotsia, eivät he myöskään voineet edistyä opin tiellä. Usein ei edes koetettukaan suomalaisille opettaa ruotsia, joskus ilmeni kuitenkin heikkoja yritteitä siihen suuntaan, kuten esimerkiksi Porin koulussa, jonne anottiin vuoden 1738 valtiopäivillä kolleega suomenkielisten oppilaiden ruotsin opettajaksi. Kielelliset vaikeudet vierottivat tietysti alemman kansan kouluista. Kuten jo alussa mainitsin, olivat oppilaat suurimmaksi osaksi porvarien ja talonpoikain lapsia. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa niissä kouluissa, joiden ympärillä asuva maalaisväestö oli suomenkieltä puhuva. Niinpä Mikkelin triviaalikoulussa v. 1748 oli 26 oppilasta [1]), joista ei yksikään ollut talollisten, vaan kaikki porvarien, sotilasten ja pappien lapsia, sitä vastoin Helsingin triviaalikoulussa oli samana vuonna 31 oppilasta, joista ainoastaan 9 oli muitten kuin talonpoikain lapsia. Hyvin luultavaa on myöskin, että ne harvat

---

[1]) *Melander, H. L.:* Bidrag till Undervisningens historia i Sverige och Finland. (Pedagogisk Tidskrift v. 1886) sivu 105.

suomenkieliset oppilaat, jotka oikein aito suomalaisella itsepäisyydellä olivat lukeneet ja läpäisseet parin luokan kurssin, saivat sen hyvän neuvon opettajiltaan, että jättäisivät lukunsa sikseen ja antautuisivat käytännöllisille aloille, koskeivät kyllin hyvin kyenneet ruotsia käyttämään.

Koulujen pahimpia epäkohtia oli epäilemättä opettajan huono palkka, seikka, josta useimmat muutkin suuret puutteet ovat alkunsa saaneet. Pieni valtiopalkka oli ainoastaan kimnaasien ja triviaalikoulujen opettajilla, pedagogioiden opettajat sitä vastoin saivat toimeentulonsa enimmäkseen aivan satunnaisista tulolähteistä, ja jos heillä joskus oli jotakin valtion palkkaa oli se aivan vähäpätöinen. Niinpä oli Savon maakunnan pedagogion rehtorilla ainoastaan palkkana Rantasalmen ja Säämingin teinirahat, 30 riikin talaria, piplianmyyntirahoista 6 talaria, 21 äyria ja 8 penninkiä hopeassa sekä 3 tynnyriä viljaa.

Triviaalikouluissa, joissa oppilaille oli annettava ensimmäinen tieteellinen perusta kirkon ja valtion palvelusta varten, olivat opettajien palkat valtion suuremman huolenpidon alaisina. Niinpä Vaasan ja Oulun triviaalikoulujen opettajille maksettiin säännöllinen valtion palkka. Tämä palkan maksu tapahtui aika ajoin viljassa, muulloin taasen rahassa. Edellisessä tapauksessa sai rehtori 66 tynnyriä, 21 1/8 kappaa viljaa, konrehtori 44 tyn., 14 2/9 kap., kolleega (superior) 34 tynn., 21 1/8 kap., kolleega (inferior) 16 tyn. ja apologista 22 tyn. ja 7 1/9 kap.; jos taasen maksu tapahtui rahassa olivat palkat seuraavan suuruiset: rehtorin palkka oli 150, konrehtorin 100, kolleegojen 79 yhteensä ja apologistan 50 talaria hopeassa. Tähän palkkaan tulevat lisäksi teinirahat ynnä muut pienemmät sivutulot. Teinirahojen suuruus oli riippuvainen monesta seikasta, kuten pitäjissä löytyvien perheiden monilukuisuudesta ja väkiluvun karttumisesta. Esimerkkinä tästä riippuvaisuudesta tahdon vain mainita Vaasan triviaalikoulun teinirahojen suurenemisen. Siellä oli rehtorilla v. 1796 21, konrehtorilla 15, ylemmällä kolleegalla 19, alemmalla 14, apologistalla 13 ja director cantuksella 12 talaria hopeassa, mutta jo v. 1801 olivat vastaavat luvut 23, 18, 24, 16, 14 ja 13, ja v. 1811 104, 90, 122, 76, 72 ja 57. Muita triviaalikoulun opettajilla oli m. m. vuokrarahat, joista esimerkiksi Uuden Kaarlepyyn rehtorilla v. 1707 oli 40, konrehtorilla 25 ja kummallakin kolleegalla 20 talaria hopeassa. Sisäänkirjoitusmaksuja käytettiin myöskin. Vuoden 1724 koululaki sääsi nimittäin II kap. 3 §:ssä, että kunkin oppilaan tuli sisäänkirjoitettaessa maksaa rehtorille yksi talari sekä luokkansa opettajalle kaksi talaria hopeassa. Oli kuitenkin olemassa paljon tästä maksusta vapautettuja oppilaita vieläpä enemmän kuin maksavia, joten rehtorin, kolleega inferiorin ja apologistan palkka ei sisäänkirjoitusra-

hoista suurestikaan kasvanut. Niinpä esimerkiksi Vaasan triviaalikoulussa v. 1748 oli 30 maksavaa ja 39 maksamatonta oppilasta. Paitsi näitä tuloja voi opettaja muullakin tavoin saada sivutuloja, kuten antamalla opetustunteja niille oppilaille, jotka suoraan aikoivat pyrkiä jollekin korkeammalle luokalle.

Kimnaasien opettajilla oli paremmat palkat. Sittemmin Porvooseen siirretyn Viipurin kimnaasin opettajien palkat olivat jo v. 1699 seuraavan suuruiset. Teologian lehtori sai 297 talaria 11 killinkiä $8^{2}/_{5}$ äyriä, kaunopuheisuuden lehtori 299. 11. $17^{3}/_{5}$, matematiikan ja fysiikan lehtori 326. 15. $2^{2}/_{5}$, kreikan kielen lehtori 309. 15. $17^{3}/_{5}$, historian lehtori 312. 12. $7^{1}/_{5}$, heprean lehtori 277. — $13^{3}/_{5}$, logiikan lehtori 299. 16. $13^{3}/_{5}$ sekä director cantus 100 talaria hopeassa. Näitten lehtorien teinirahat olivat myös melkoista suuremmat kuin vastaavat tulot triviaalikoulujen opettajilla. Vuonna 1712 saivat he seuraavan määrän teinirahoja. Teologian lehtori sai 156, fysiikan lehtori 521, kaunopuheisuuden lehtori 400, kreikan lehtori 400, historian lehtori 110, heprean lehtori 150, logiikan lehtori 120 talaria hopeata. Kuten tästä näkyy eivät silloisten koulujen opettajapalkat suuren suuria olleet. Sen lisäksi tuli vielä, ettei palkankoroituksia ollut. Usein tapahtui kuitenkin, että etenkin ylempien koulujen opettaja sai jonkun pastoraatin ja siten joutui parempaan virkapaikkaan, ne taas, jotka vanhoille päiville saakka olivat koulun palveluksessa, saivat loppuijällään hankkia itselleen sijaisen ja elää osalla palkastaan. Palkkojen ollessa näin huonot oli luonnollista, ettei hyviä opettajavoimia voitu kouluihin saada, vaan siirtyivät ne muille tulorikkaammille aloille. Etenkin alemmat koulut, pedagogiot, saivat tästä suuresti kärsiä.

Kuten näkyy, ilmeni kouluoloissamme valistusajalla suuria epäkohtia. Ne vanhemmat, jotka tahtoivat lapsilleen saada hyvän kasvatuksen, ja jotka tiesivät ja osasivat oikein arvostella koulujen epäkohdat sekä näitten epäkohtien turmiollisen vaikutuksen nuorisoon, eivät voineet uskoa lastensa kasvatusta kouluille, vaan etsivät lapsilleen muualta kasvattajia: turvautuivat yksityisiin n. s. kotiopettajiin.

Legenda keisari Aleksanteri I:n kuolemasta.

Viime vuonna oli venäläisessä Историческій Вѣстникъ-lehdessä tunnetun historioitsijan suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh'in kirjoitus Легенда о кончинѣ императора Александра I въ Сибири въ образѣ старца Феодора Козьмича, joka sittemmin ilmestyi

ylipainoksena ja vielä saksalaisena käännöksenä Schiemann'in kunniaksi annetussa juhlajulkaisussa. Kuten otsikko osoittaa käsittelee se legendaa keisari Aleksanteri I kuolemasta. Kun keisari 19 p:nä marraskuuta 1825 lyhyen taudin jälkeen kuoli, nousi kohta kansan joukossa koko joukko huhuja keisarin kuolemasta. Niistä on erään Feodor Feodorovitsh'in muistiinpanemina säilynyt 51 kappaletta. Muutamat niistä kertoivat että keisari oli surmattu tai annettu vihollisille, toiset taas että hän oli vetäytynyt yksinäisyyteen ja toimittanut jonkun näköisensä henkilön tilalleen. Maaperä huhujen leviämiseen on Venäjällä aina ollut otollinen. Muistakaamme vaan Vale-Dmitrejä, Stenjka Rasin'ia, Pugatshew'ia y. m. Sen lisäksi oli Aleksanterin luonteessa paljon sellaista, joka antoi virikettä huhujen leviämiseen. Hän oli kuten tunnettu suuresti mystillisyyteen taipuva. Hallituksensa loppuaikoina oli hän monasti ilmaissut aikovansa luopua kruunustaan ja vetäytyä yksinäisyyteen. Sitäpaitsi oli hän lähtiessään viimeiselle retkelleen Pietarista etelään Schilderin mukaan „kauvan katsellut kaupunkia porttien luona ikään kuin sanoen sille jäähyväiset". Nämät seikat auttoivat huhuja leviämään. Keisarin kuolemaa seuraavat levottomat ajat ne joksikin aikaa vaiensivat, kunnes ne parikymmentä vuotta myöhemmin varmistuneimmassa muodossa esiintyivät uudella voimalla.

1837 ilmestyi Siperiaan eräs vanhus, nimeltään Feodor Kosmitsh tai Kusmitsh. Hän asui ensin useissa eri paikoin viettäen erakkoelämää ja kaikkialla nauttien suurta kunnioitusta väestön puolelta. V. 1859 hän erään kauppiaan Simon Hromow'in kutsusta siirtyi asumaan tämän luokse Tomskiin. Täällä vietti hän sitten loppuikänsä, kunnes 1864 kuoli.

Jo pitkän aikaa oli kansan keskuudessa liikkunut huhu että erakko ei ollut kukaan muu kuin keisari Aleksanteri I. Keisari ei ollutkaan muka kuollut Taganrogissa 1825, vaan eräs hänen näköisensä sotilas Maskow oli keisarin asemasta pantu arkkuun ja lepäsi nyt keisarihaudassa. Aleksanteri itse oli piileskellyt eri tahoilla, kunnes oli ilmestynyt Siperiaan ukko Kusmitsh'in hahmossa. Tämän huhun tukemiseksi tuotiin esiin koko joukko seikkoja sekä keisarin kuolemasta että Kusmitsh'in elämästä. Hän ei ollut milloinkaan ilmaissut kuka oli, hänen luonaan oli käynyt korkeita salaperäisiä vieraita. Hänen ulkonäköään väittivät jotkut hyvin Aleksanterin näköiseksi. Kuollessaan jätti ukko jälkeensä muutamia kirjoitettuja paperilappuja, joista yksi, Kusmitshin n. s. „salaisuus", sisältää salakirjaimia ja on tähän päivään saakka selittämättä, muissa on raamatunlauseita. Heti ukon kuoltua kerrotaan Hromow'in tuoneen joitakin papereita Aleksanteri II:lle, hänet oli silloin pidätetty, mutta jälleen pian päästetty menemään. Aleksanteri III aikana

oli hän jälleen käynyt keisarin puheilla tuoden joitakin Kusmitsh'ille kuuluvia kapineita.

Tarina levisi lavealti kansan keskuuteen. 1891 ilmestyi vihdoin painettu kertomus Feodor Kusmitsh'ista ja hänen vaiheistaan, joka taas puolestaan aiheutti viranomaisia julkaisemaan painetun peruutuksen ja julistamaan kaikki jutut vääriksi. Legenda oli jo joutua unhotuksiin, kun 1897 ja 1898 ilmestyi Schilder'in suuri neliosainen teos Aleksanteri I:tä. Tekijä, kertoen juurta jaksain legendan, tekee teoksen neljännessä osassa muutamia viittauksia siihen suuntaan, kuin pitäisi hän puolestaan legendaa mahdollisena. Teoksen loppusanat kuuluvat: „Jos fantastiset arvelut ja kansantarinat perustuisivat tosiseikkoihin ja siirtyisivät todellisuuden pohjalle, niin täten syntynyt todellisuus jättäisi jälkeensä rohkeammatkin runolliset haaveet. Tässä uudessa, kansantarun luomassa muodossa keisari Aleksanteri Pavlovitsh epäilemättä tulisi olemaan Venäjän historian traagillisin henkilö. . . . .“ Moiset lauseet arvossa pidetyn ja taitavan historiantutkijan suusta herättivät laajoissa piireissä suurta huomiota. Tiedettiin kyllä että Schilder oli vähän haaveellisuuteen taipuva, mutta hänen arvonsa historioitsijana oli siksi suuri, että kysymystä Feodor Kusmitsh'ista jälleen ruvettiin innokkaasti tutkimaan. Nyt käsiteltävänämme oleva suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh'in tutkimus on ensimäinen tulos asian valaisemiseksi syntyneestä innostuksesta. Suuriruhtinas kertoo lähettäneensä erikoisen tutkijan Siperiaan, joka on sieltä koonnut kaikki saatavana olevat ainekset luostareista y. m. Mielenkiintoa herättävää on suuriruhtinaan tiedonanto viranomaisten, erittäin pappien ja munkkien käytöksestä. He eivät mitenkään tahtoneet uskaltaa kertoa Kusmitsh'ista, mitä tiesivät. Kusmitsh'ista kirjoitetut lentokirjat olivat aikoinaan herättäneet synoodin yliprokuraattorin Pobjedonostshew'in huomion ja oli hän salaisissa kirjeissä kieltänyt ankarasti papistoa huhua levittämästä sekä julistanut kirjaset pannaan, siitä johtui munkkien pelko.

Suuriruhtinas esittää tutkimuksessaan useita todistuksia Aleksanterin kuolemasta m. m. päiväkirjan, henkilääkärien laatiman, taudin kulusta, 9 lääkärin allekirjoittaman todistuksen ruumiinavauksesta y. m. todistuksia. Näitten arvelee hän epäämättämästi todistavan että keisari todella kuoli. Vielä todistaa hän että Markow oli haudattu jo 2 viikkoa ennen keisarin kuolemaa. — Kusmitsh'in käsialaa oli suuriruhtinas myöskin tutkituttanut asiantuntijoilla, jotka eivät olleet huomanneet mitään yhtäläisyyttä tämän ja keisarin käsialan välillä. Suuriruhtinas todistaa täten että Feodor Kusmitsh ei voinut olla Aleksanteri I. Sitävastoin ei hän voi sanoa, kuka Feodor Kusmitsh oli. Nikolai Mihailovitsh esittää kuitenkin sen perustelemattoman arvelun että Kusmitsh

olisi ollut Semen Pavlovitsh Velikij, keisari Paavali I ja ruhtinatar Czartoryschkij'n, syntyään Uschakow, poika, joka toisten tietojen mukaan olisi hukkunut 1794. Mitään todisteita väitteensä tueksi ei suuriruhtinas esitä.

Suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh'in tutkimus herätti Venäjällä kaikissa piireissä suurta huomiota. Asiaa ryhdyttiin pohtimaan sanomalehdissä, avasipa eräs etelävenäläinen lehti Volga erityisen osaston, jossa vaan pohdittiin Kusmitsh'in tarinaa. Myöskin venäläisissä historiallisissa aikakauskirjoissa on asiaa sittemmin pohdittu. Russkij Arkiv'in tämän vuoden kolmannessa vihossa on A. A. Holombievsky'n kirjoitus „Istorija i legenda". Kirjoittaja on varmasti vakuutettu että Aleksanteri todella kuoli Taganrogissa. Hän tuo entisten lisäksi esiin vielä joukon todistuksia m. m. hovilääkäri Tarasov'ilta, jota huhu on syyttänyt osallisuudesta keisarin häviämiseen. Kirjoittaja pitää aivan mahdottomana että keisari olisi voinut hävitä. Holombievsky tulee siis samaan tulokseen kuin suuriruhtinas, paitsi että edellinen ei hyväksy suuriruhtinaan olettamusta Kusmitsh'ista. Holombievsky ilmoittaa kyllä että hänelläkin on arvelunsa siitä, kuka K. todella oli, mutta että hän toistaiseksi todistusten puutteessa ei tahdo ilmaista niitä. Holombievsky lausuu kirjoituksensa lopuksi: „Kaikki nämät tärkeät tiedonannot ovat yhdessä suhteessa huomattavia, ei yhtään ääntä, ei yhtään todistajaa, jotka eivät olisi kaikessa yhtäpitäviä. Mielestäni ei yhtään historiallista tapausta ole todistamassa niin monen aikalaisen ja silminnäkijäin kertomus kuin Aleksanteri I kuolemaa".

Tähän saakka on Feodor Kusmitsh'in historia ollut tunnettu vasta v. 1837 alkaen. Nyt julkaisee aikakauskirja Minuvshie godyi'n toimitus aikakauskirjan heinäkuun vihossa asiakirjan, jonka mukaan Krasnoufinskij'n piirioikeus Permin kuvernementissa v. 1830 tuomitsi Feodor Kusmitsh'in irtolaisuudesta ja kulkurielämästä saamaan 20 raipaniskua ja karkoitettavaksi Siperiaan. 6 p. maaliskuuta 1830 saapui karkoitettu Bogotolskij'n piirikuntaan Tomskin kuvernementissa. — Tämän tiedon mukaan olisi siis Kusmitsh jo 1830 ilmestynyt Siperiaan. Niille, jotka todella uskovat legendaan, lisää tämä uusi asiakirja keisarin kohtalon traagillisuutta. Olla Venäjän valtakunnan laillinen keisari ja saada 20 raipaniskua — todellakin traagillinen kohtalo. Toivottavaa on että tämä juttu, nyt kun arvokkaat tutkijat ovat ryhtyneet sitä tarkastamaan, todella saadaan ratkaistuksi ja Feodor Kusmitsh'in salaisuus selvitetyksi.

Paavo Korpisaari.

Kirjallisuutta.

Hilda Käkikoski: *Suomen historia nuorisolle.* I osa. Pakanuuden aika. Helsingissä 1908. Kansanvalistusseura, 8:o, 224 (+ 10) s. Kuvitettu.

G. Reinin, Yrjö Koskisen, Schybergsonin ja kenties jossain määrin Lindeqvistinkin Suomen historioilla, samoin kuin tietysti Vallinin, Forsströmin, Grotenfeltin y. m. toimittamalla Suomen Historialla on lähinnä tarkotus antaa tieteellinen ja rajotettu kuvaus kotimaamme väestöjen entisistä vaiheista. Mitään sen suuntaista historiateosta maastamme kuin yleisesti luetut Fryxellin Ruotsin historiasta ja esim. Gruben yleisestä historiasta, meillä ei ole olemassa, kun Julius Krohnin „Kertomukset Suomen historiasta" ja R. Hertzbergin kuvaukset jäivät keskentekoisiksi. Edellisen „kertomuksia" jatkamaan oli Kansanvalistusseura aikonut ryhtyä, mutta työhön alettaissa havaittiin siitä johtuvat vaikeudet ja niinpä päätti toimittaja, neiti Käkikoski, julkaista aivan uuden sarjan, minkä ensi osa, pakanuuden aika, nyt on ilmestynyt.

Teos on nimenomaan osotettu nuorisolle. Luonnollisesti se niin ollen pyrkii olemaan aivan yleistajuinen ja selvä, eikä tietysti yritäkään käsitellä erikoisia riidanalaisia tieteellisiä kysymyksiä. Lyhyesti ja pääpiirteissään tehdään selkoa Suomen suvusta ja sen vaiheista, Suomen maasta ja eri historian takaisista aikakausista, kivi- pronssi- ja rautakausista sekä myöhemmän rautakauden sivistyksestä. Lopussa on esitys maamme asutuista seuduista pakanuudenajan lopulla ja luettelo tietolähteenä käytetystä tärkeämmästä kirjallisuudesta. Kun tekijä ei ole ammattimies, on hän saanut apua prof. K. Krohnilta, tohtori K. F. Karjalaiselta ja Hj. Appelgren-Kivalolta, kaikessa mikä koskee muinaissuomalaista uskontoa, kieli- ja muinaistiedettä.

Teoksen luettuaan on kai lukijalla selvin yleisvaikutus, että tekijä käsittelee enemmän Suomen suvun kuin Suomen maan muinaisuutta, ja epäilemättä hän on siihen oikeutettukin. Mutta kirjan ensi luku, joka on tälle kysymykselle omistettu, nojautuu yksistään kielitutkimuksen tuloksiin tai historiallisiin lähteisiin. Tämän selostajasta se kuitenkin on virhe. „Nuorisolle" vakituisesti omistetussa kirjassa olisi ainakin yhtä suuri paino ollut pantava muinaistieteen antamiin tietoihin. Mielenkiinnolla varmastikin nuori lukija ottaisi vastaan kertomuksia hautatutkimuksista sukumme muinaisilla olinsijoilla, niistä aarteista, jotka ovat esille kaivetut Pohjoisen ja Keskisen Venäjän maasta. Jos kerran sivulla 19 kuvataan kreikkalainen hopeamalja Permasta Suomen suvun muinaisuuden yhteydessä, olisi voitu antaa väririkas ja verraton kuvaus muinaisen vanhan Perman tarumaisista aarteista, joita sinne virtasi Intiasta, Keski-Aasiasta, Persiasta ja välimeren maista niin suunnattomat määrät, että ainoakaan maa koko Europassa moiselle maailman kaupalle ei kautta esihistoriallisten aikojen vertoja vedä. Ja kun sivu 21 — Kostroman Galitschista kaikesta päättäen pronssikauden alkujaksolta oleva — idoli esitetään permalaisena jumalankuvana, olisi ollut syytä tehdä selkoa siitä mainiosta aarteesta, johon tuo idoli kuului. — Ja yleensä!

Varsin omituiselta tuntuu, että Suomen suvun muinaisuudesta kirjotetaan käyttämättä lähteenä Aspelinin teoksia, joista ainakaan „Alkeiden“ ja „Muinaisjäännösten“ ohi ei millään voi päästä.

Pari kysymystä tähän ensi osaan nähden. Lieneekö paikallaan puhua itämaisista rahoista „persialaisina“, kuten siv. 39? Ja että nimitys „sirppi“ on slaavilainen laina, ei kai se todista että esine olisi vasta heidän kauttaan suomensukuisille kansoille tutuksi tullut (s. 35), sillä Uralin länsipuolellakin oli jo pronssikaudelta alkaen sirppi verrattain yleinen kapine, siis paljo ennen kuin slaavilaiset olivat missään tekemisissä niillä seuduin elelevien kansojen kanssa. — Myöskään en tähän osaan nähden malta olla huomauttamatta, miten tervetullut sen 5:nnen luvun yhteydessä — „Heimolaistemme nykyiset olinpaikat“ — olisi kartta sukumme nykyisistä asumasijoista.

Toinen osa, Suomen maa ja sen asukkaat, luonnollisesti muodostuu suhteellisen lyhyeksi, riippuen sekä tekijän halusta kuvata etupäässä Suomen *suvun* muinaisuutta, että monen vielä perin ratkaisemattoman ja epävarman kohdan takia noihin varhaisempiin aikoihin nähden. Senpä vuoksi onkin esitys jotenkin ylimalkaista, joskin aika vauhdikkaasti esitettyä eikä mielenkiintoa vailla. Omasta puolestani olisin kuitenkin suonut esityksen jonkun verran toisenlaiseksi, nim. kiinnittämään enemmän huomiota paikallisiin seikkoihin. Jotakin kivikautista asumapaikkaa olisi voitu kuvailla laajemmin, niiden luonnetta ja topografiaa, pronssikauden ja vanhemman rautakauden raunion rakennetta niinikään, sekä samalla tehdä selkoa tärkeimmistä löytöpaikoista ja kiinteistä muinaisjäännöksistä. Pronssikauden todellisen luonteen valaisemiseksi olisi ollut huvittavaa antaa silmäys Mykenen ja Etu-Aasian oloihin pronssikaudella ja samalla sitoa kaukaisen kotimaamme olot etelän sivistyksen ja varhaisen historian rintamaihin, tekemällä lyhyesti selkoa mihinkä esihistorialliset relatiiviset ja absoluttiset aikamäärittelyt perustuvat.

Pari yksityishuomautusta tähänkin osaan nähden; s. 73 kivikauden tulenpesiä sanotaan tavatun „sieltä täältä turpeen alta“. Itse asiassa on niitä tavattu melkein kaikilta viime aikoina tutkituilta kivikauden asumasijoilta, niin Karjalassa kuin Kiukaisissa, Harjavallassa, Huittisissa, Maariassa y. m. — Kun s. 74 saviastiain koristusten sanotaan olevan tehdyn kivisillä painimilla, olisi ollut mainittava, että niitä useimmiten on tehty luu- ja puuleimasimilla tai kynsillä j. n. e. — Väite s. 85, että Nakkilasta, Harjavallasta, Kiukaisista ja Lapista olisi enemmän pronssiesineitä löydetty kuin kaikista Suomen seuduista yhteensä, on erehdys. Kaikki epävarmat ja 3 rautakauden alulta olevaa rengastakin mukaan laskien ei niiden luku ole muuta kuin 11, mikä on vain jotenkin $^1/_8$ kaikista maamme pronssikauden esineistä. — Vähä alempana samalla sivulla mainitaan, että „Ruotsin“ (-läntinen) vaikutus ei ylettynyt Helsingin seutuja idemmä. Kuitenkin on esim. Säkkijärvellä lukuisia rauniohautoja, jotka todistavat läntistä vaikutusta. — S. 85—6 mainitaan maastamme saadun vain 2 „permalaista“ pronssipetkeltä. Itse asiassa on niitä 4, nim. paitsi tekijän mainitsemia yksi Pielavedeltä ja vielä 1 Porvoon luota. — Se, mitä s. 92 sanotaan tuluskivistä, pitää kyllä paikkansa, mutta ei oikein sovellu yhteen siihen, mitä s. 219 mainitaan niiden todistavan Uudenmaan asutuksesta, kun näet muistaa teki-

jän käsityksen maamme suomalaisen asutuksen ijästä. — S. 105 lueteltuihin tärkeimpiin keskisen rautakauden kalmistoihin olisi ollut lisättävä ainakin Köyliön, Maarian ja Tyrvään.

Kaikki nämä huomautukset ovat verrattain vähäpätöiset, eivätkä kirjan arvoa vähennä, mutta olen tahtonut niistä kuitenkin ehkä uusia painoksia varten huomauttaa.

Teoksen paras osa on osasto „Suomalaiset Suomessa". Se on hyvin ja virheettömästi kirjotettu ja ansaitsee kaikkea kiitosta. Kun ottaa huomioon teoksen kovin kalliin hinnan (sidottuna 4: 50) olisi kuitenkin toivonut kuvituksen olevan runsaampaa.

Hyvin hyvä ja havainnollinen on loppuesitys maamme asutuista seuduista pakanuuden ajan lopulla. Jonkun verran epäselvyyttä voi kuitenkin tarjota s. 216, jossa m. m. Suomusjärven sanotaan saaneen asukkaansa vasta kristittynä aikana. Mahdollisesti. Muistettakoon kuitenkin että siellä on ollut kivikaudella vahva asumakeskus.

Luettelo tärkeimmistä lähteistä tekee jonkun verran oudon vaikutuksen. Jo mainitsin että Suomen suvun muinaishistoriaa ei voida ilman lukuisia niitä käsitteleviä Aspelinin tutkimuksia kirjoittaa. Mainittava olisi myös Heikelin Rakennukset. — Pari painovirhettä on luettelossa. Hackmanin nimi kirjotetaan yhdellä n:llä, Hj. Appelgrenin En brandgraf å Yliskylä ei ole julaistu 1899 vaan 1897.

Kirjan kannet eivät ole hauskoja.

A. M. T.

*

Jyväskylän Lyseo *18 1/10 58—19 1/10 08.* Juhlajulkaisu viisikymmenvuotisen toiminnan muistoksi. Jyväskylässä, K. J. Gummerus Osakeyhtiö. 354 s.

Jyväskylän lyseon synnystä. O. M—e. Kaikuja Hämeestä VII, albumi, toimittanut Hämäläis-Osakunta, Helsingissä 1908, ss. 1—17.

Vuosi 1908 on syystä pidettävä suomalaisten koulujemme historian muistovuotena, onhan silloin suomenkielinen koulusivistys saavuttanut puolivuosisadan elämässään. Sanomalehdistö on huomattavan innokkaasti seurannut viime lokak. 1 p:nä vietetyn Jyväskylän lyseon 50-vuotisjuhlan yksityisiä vaiheita, samalla kun paikkakunnan ja muissakin sanomalehdissä on julkaistu yksityisiä koulun perustamiseen ja sen vaiheisiin liittyviä muistelmia.

Edellä mainitut kaksi julkaisua ovat tarkoitetut säilyttämään Jyväskylän lyseon perustamis- ja 50-vuoden vaiheita pysyväisemmässä muodossa kuin mitä tavallinen sanomalehtikirjoitus saattaa tehdä. Siten on Historiallinen Aikakauskirjakin velvollinen jotakin näistä kirjoituksista ja niihin liittyvistä muistoista mainitsemaan.

Mainituista kirjoituksista jälkimäinen, »Jyväskylän lyseon synnystä», nimimerkki O. M—en kirjoittama, on hyvin selväpiirteinen ja sattuva kuvaus suomalaisuuden herätyksen vaikutuksesta suomenkielisten oppikoulujen syntymiseen. Jo „Saiman" ensimäisessä vuosikerrassa J. V. Snellman lausuu ajatuksensa suomenkielen asemasta koulujen opetuskielenä. Hänen kantansa ei saavuttanut kannatusta, se oli kyllä osal-

taan hyvin jyrkkä, vaikka epäkäytännöllinen, kun siinä tahdottiin jonkunlaisen kaksikielisyyden periaatteen mukaan saada suomenkielelle asteettaisesti vaikutusta kaikessa kouluopetuksessa. Kun sitten itse teossa ruvetaan suomenkielistä kouluopetusta vaatimaan, tapahtuu se lähinnä piirilääkäri Wolmar Styrbjörn Schildt'in y. m. Jyväskylän ja naapurikuntien asukkaiden anomuksessa, joka oli senaatissa ensi kerran käsiteltävänä huhtik. 25 p. 1857.

Edellinen alussa mainituista julkaisuista, „Jyväskylän Lyseo 1858—1908" sisältää alussaan 140 sivun laajuisen tohtori K. J. Jalkasen kirjoittaman kertomuksen koulun vaiheista mainitun ajanjakson kuluessa. Osittain tulee siinä mainituksi samoja asioita, joita jo nimim. O. M—e käsittelee, mutta sittenkin voimme sanoa, että nämä molemmat kirjoitukset muodostavat toinen toistaan selventävän kokonaisuuden, toinen tekee tarkemmin selvää ajan yleisestä taustasta, toinen taaskin antaa yksityiskohtaisia tietoja, oppilastilastoja j. n. e. Niukkaan kouluhistoriaa käsittelevään kirjallisuuteemme ovat tämänlaatuiset juhlajulkaisut hyvin tervetulleita, sitäkin suuremmalla syyllä, kun tämä julkaisu käsittelee suomenkielisen koulusivistyksemme murrosaikojen yksityisiä vaiheita.

Tohtori Jalkasen esitys alkaa yksityiskohtaisesti kuvaamalla edellämainittua Jyväskylän asukkaiden tekemää kouluanomusta: sen yksityiset vaiheet, käsittely Porvoon tuomiokapitulissa, senaatin istunnoissa ja lopuksi esittely Pietarissa — nämä eri kohdat saavat seikkaperäisen valaistuksen. Koulu alkaa toimensa ylä-alkeiskouluna lokak. 1 p. 1858, huvittavaa ja valaisevaa on lukea opettajien nimityksistä, käytännöllisistä järjestelyistä ja avajaisjuhlallisuuksista. Huomattava on uuden koulun oppisuunnitelma: kun koulu oli virallisesti kaksikielinen, käytettiin aluksi ruotsia opetuskielenä useissa aineissa. Tämäpä herätti suomenmielisessä sanomalehdistössä aika kiivaan suuttumuksen opettajakuntaa kohtaan, mutta rehtori G. L. Pesoniuksen tyyni ja asiallinen puolustus sen vähitellen hälventää, samalla kun juuri rehtorin ja muiden opettajien persoonallinen vaikutus johtaa lopuksikin siihen, että koulusta tuli asiallisesti suomenkielinen oppilaitos. Tämä niin pian tapahtunut uudistus ei kaikkia miellyttänyt: yksinpä J. V. Snellman piti — oman aikaisemman suunnitelmansa mukaisesti — liian jyrkkänä näin otettua askelta. Piispa Ottelin, koulun ystävä muuten, tiedusteli rehtori Pesoniukselta, kuinka opetuskielen laita oikeastaan oli. Rehtori selityksessään viittaa lähinnä uuteen, tammik. 30 p. 1862 annettuun asetukseen, jossa koulu oli laajennettu yliopistoon johtavaksi alkeisopistoksi ja jossa asetuksessa myös oli opetuskielen kysymys ratkaistu. Siten oli ruotsiksi ainoastaan toistaiseksi opetettava muutamia aineita, mutta opetuskieli oli oleva suomi, poikkeus ainoastaan väliaikaista.

Koulun opettajien nimityksistä, ensi vuosien oppimääristä, ensimäisten oppilaiden yliopistoon päästämisestä y. m. sisältää kirjoitus hyvin yksityiskohtaisia tietoja, samaten siihen liittyy asiaa valaisevia eri tilastoja. Jälkimaailman kannalta on hyvin mieltä kiinnittävä kuvaus niistä vaaroista, joita surullisen kuuluisa C. von Kothenin järjestelmä uhkasi Jyväskylän nuorelle oppilaitokselle. Senaatti oli jo Kothenin ehdotuksen mukaisesti huhtik. 22 p. 1871 langettanut kuolemantuomion Jyväskylän koulusta, siitä oli muodostettava vain 4-luokkainen lyseo. Asiaa oli ajettu

aivan salaisesti, mutta siitä huolimatta onnistui tohtori W. S. Schildt'in aina valppaana koulun ystävänä saada asiasta tieto. Lähetettiin keväällä 1871 lähetystö, yksi joka säädystä, Helsinkiin ja Pietariin asiaa selvittelemään; tohtori Schildtin johdolla lähetystö suoritti tehtävänsä hyvin, silloinen ministerivaltiosihteeri kreivi Aleksander Armfelt otti asian kuultaviin ja sai esittelyssä asian onnelliseen ratkaisuun.

Näiden tapausten jälkeen ei Jyväskylän lyseon vaiheissa ole erityisiä tapauksia kerrottavana: tosin on hyvin oloja kuvaavaa lukea esitys koulun vaiheista loppuun saakka. Ei liene tässä kuitenkaan yhtä tärkeää selostaa kirjoituksen yksityisiä kohtia: selvästi on siinä esitetty virallisten tilasto- y. m. tietojen ohella koulun elämän sisäisiäkin puolia. Vielä selvemmin kuvaavat julkaisuun liitetyt entisten oppilaiden kirjoittamat koulumuistelmat koulun elämää sen eri aikoina; jo hyvin huvittavaa on lukea eri sukupolvien edustajien kuvauksia: „Koulumuistelmia, kirj. V. T." ss. 141—154; „Konventtimuistoja 60-luvun lopulta." L. ss. 155—160; „Pamppu", kirj. H. ss. 161—170; „Nekkusaksa", kirj. M. V.; „Rehtorinvaihdos", R. E. ss. 173—175. Kaikkien kirjoitusten arvoa kohottavat vielä verraten onnistuneilta näyttävät kuvat opiston opettajakunnasta eri aikoina, samaten ensimäisistä konventtiluokista. Siten on julkaisulla kokonaisuudessaan huomattava sivistyshistoriallinen arvo. Pari muutakin entisten oppilaiden kirjoitusta on saanut sijansa, huvittava on A. Tarjanteen kirjoittama „Koulusta ja kouluelämästä 75 vuotta sitten."

Teoksen historiallista arvoa lisäävät tuntuvasti siihen liitetyt opiston entisten ja nykyisten opettajien sekä vv. 1865—1908 ylioppilaiksi tulleiden oppilaiden elämäkerrat — sitäpaitsi on useimmista opettajista ja vuoden 1865 ylioppilaista muotokuvia liitetty näihin. Kun ottaa huomioon, että elämäkerrallinen puoli historiallisessa kirjallisuudessamme on verraten niukka, on ilolla tervehdittävä tätä julkaisua. Omalta alaltaan on se huomattava lisä toisten samantapaisten julkaisujen joukkoon, kuten esim. Vaasan Realilyseo 1880—1905, Porin lyseo 1879—1904 y. m.

Enemmän kuin valitettavaa kuitenkin on, etteivät nämä elämäkerralliset tiedot ole tarkkoja ja yhdenmukaisia; siten on näinkin myöhäisen ajan tiedoissa aivan tarpeettomia epätasaisuuksia, toisista on päivämääriä mainittu, toisista ei vaikka monet aivan viime aikojenkin tiedot olisivat verrattain helposti olleet saatavissa. Myönnettävä on, että näiden tietojen järjestämisessä ja kokoamisessa on runsaammin työtä kuin mitä ulkopuolella olija koskaan saattaa arvostella, mutta kun tämä julkaisu on ollut jo toista vuotta tekeillä, olisi sillä välin saattanut jo hyvin monesta painetustakin lähteestä tietoja saada. Luonnollisesti on tässä, niinkuin yleensä kaikenlaisten tilastollisteu y. m. tietojen kokoamisessa, asianomaisten tietojen antajien huolimattomuus myös ylen tärkeänä tekijänä! On sitäpaitsi kerrassaan kiusallista huomata näissä elämäkerroissa niin monta sellaista virhettä, jotka on laskettava yksin korrehtuuriluvusta johtuneiksi.

Veisi liian paljon aikaa ja tilaa ruveta tässä yksityisiä virheitä luettelemaan: mitä edellä on huomautettu elämäkertojen puutteellisuuksista, on osittain sanottava julkaisun muissakin osissa esille tulevista

ajan y. m. määräyksistä. Olisi esim. huomattavasti selventänyt ja helpottanut kirjoituksen lähteenä käyttämistä, jos olisi opiston historiikissa useammin, kuin nyt on laita, asiakirjoja, sanomalehtiä y. m. mainittaessa aina selvästi sanottu ajanmäärä; hidastuttaa tarpeettomasti sen käyttöä, kun täytyy useista kohden tarkastaa, mikä aika kulloinkin on kyseessä.

Vaikka näin ollen ilmoitettavanamme olevaa julkaisua yksityisiin elämäkerrallisiin y. m. tietoihin nähden on varovasti lähteenä käytettävä, on se kuitenkin kokonaisuudessaan kirjoituksineen kuvineen ja muine tietoineen huomattava lisä vuoden sivistys- ja kouluhistorialliseen kirjallisuuteen. Toivottavaa on, että samanlaatuiset merkkitapaukset muiden oppilaitostemme historiassa antavat aihetta myöskin tämän suuntaisten muisto- ja elämäkerrallisten teosten julkaisemiseen.

V. P.

*

А. М. ЗАІОНЧКОВСКІЙ, Восточная война 1853—56 въ связи съ современной ей политической обстановкой. Петербургъ 1908. Томъ I. 763 + 603. Ensimäinen osa tästä sotaministeristön kustannuksella ilmestyvästä teoksesta on äskettäin tullut painosta. Tarkoitus oli alkuaan saada se valmiiksi jo Itämaisen sodan 50-vuotisjuhlaan, mutta Japanin sota esti tämän aikeen. — Tekijällä on ollut käytettävinään kaikki Venäjän arkistot, myöskin salaisista arkistoista aihetta koskevat asiakirjat — sekä joukko ulkomaisia arkistoja ja on hän näin ollen onnistunut tuomaan päivänvaloon suuren joukon ennen julkaisemattomia ja tuntemattomia asiakirjoja.

Teoksen nyt ilmestynyt, ulkoasultaan ja kuviensa kautta harvinaisen upea, ensimäinen osa käsittelee aikaa ennen sodan syttymistä. Teoksensa alussa luo tekijä suuressa määrin valaisevan kuvan Nikolai I. suuriruhtinaana ja keisarina, esittäen uusia lisiä keisarin mieltäkiinnittävän persoonallisuuden valaisemiseksi, täydentäen siten sitä kuvaa, jonka keisarin historian kirjoittaja Schilder suuressa teoksessaan on luonut. Nikolai oli, tekijän sanojen mukaan „aivan tietämätön korkeampaan politiikkaan kuuluvissa kysymyksissä, ei milloinkaan ollut puuttunut hallitusasioihin, ajan vaatimukset ja valtakunnan sisällinen tila olivat hänelle peräti tuntemattomat, yleinen mielipide hänelle vihamielinen". Tälläinen oli Nikolai ottaessaan hallitusohjat käsiinsä. Suurella objektiivisuudella kuvaa tekijä keisarin luonteen kehitystä ja ajan järisyttävien tapausten vaikutusta siihen. Tekijä puhuu suurella lämmöllä keisarin personallisuudesta tasapuolisesti tunnustaen sen puutteetkin.

Taitavuudella kuvataan Turkin ja Venäjän välisiä suhteita sekä ennen Nikolain hallitusta että hänen hallitusaikanaan sodan puhkeamiseen saakka. Laveampaa mielenkiintoa ovat omiaan herättämään luvut Ludvig Napoleonista ja keisarikunnan synnystä sekä Nikolain suhteesta siihen. Venäjän lähettiläitten kirjelmät sekä keisarin omat kirjeet ja lausunnot ovat tekijälle antaneet rikkaan ainesvaraston tämän mieltäkiinnittävän kysymyksen selvittämiseksi. Perinpohjin käsitellään kysymystä „pyhistä paikoista", joka kysymys kuten tunnettu, oli sodan aiheuttajana. Keisarin käytös tässä asiassa todistaa tekijän mielestä täydellisesti ettei keisarilla ollut vähin-

täkään valloitusaijetta, kuten länsimaisten tutkijain puolelta on tahdottu väittää. Menschikow'in retki Konstantinopoliin on tarkoin ja objektiivisesti kuvattu.

Teoksen 5 viimeistä lukua kertovat Venäjän sotalaitoksen järjestelystä sodan alkaessa, armeijan kunnosta ja hengestä, laivastosta ja sen johtajista, linnoitusten tilasta, sotasuunnitelmasta sekä Venäjän vihollisten sotavoimain luvusta ja tilasta sodan alkaessa.

Eri nidoksena ilmestyneissä liitteissä julkaisee tekijä 153 eri asiakirjaa ja kirjettä, tähän asti julkaisemattomia. Siinä on kirjeitä keisarille ja keisarilta, lähettiläitten kirjelmiä y. m. diplomaattista kirjeenvaihtoa, sotalaitoksen tilaa koskevia asiakirjoja y. m. Erikoista huomiota kiinnittävät puoleensa Brunnow'in v. 1830 perintöruhtinaalle pitämät luennot Venäjän politiikasta, Nikolai I:n samana vuonna omakätisesti kirjoittama poliittinen uskontunnustus „Ma confession“, keisarin huomautukset Itämaisesta kysymyksestä vuodelta 1853, samaten hänen määräyksensä sotatoimien alottamisesta ja järjestämisestä. Osa asiakirjoista, m. m. keisarin kädestä lähteneet, ovat julaistut alkukielellä, ranskaksi.

Ensi osasta päättäen tulee Заiончковскiй'n teoksesta epäilemättä hyvin arvokas lisä Venäjän historialliseen kirjallisuuteen. *P. K.*

*

P. Pierling, *La Russie et le Saint-Siège, (Études diplomatiques) I—IV.* Paris 1907. Pierlingin teos, josta neljäs osa ilmestyi v. 1907 kuvaa Venäjän ja paavinistuimen välistä suhdetta vanhimmista ajoista Elisabet Petrovnan hallitusaikoihin saakka. Venäjän ja paavinistuimen välillä alkoi diplomaattinen suhde jo 15. vuosisadalla. Florensin kongressissa syntynyt ajatus molempien kirkkokuntien, katoolisen ja oikeauskoisen yhdistämisestä paavin ylijohdon alle oli suhteen varsinainen aiheuttaja. Tätä aijetta koetti paavi ja hänen alaisensa suurella johdonmukaisuudella ja tarmokkuudella halki vuosisatain toteuttaa, käyttäen milloin mitäkin keinoja ja välikappaleita. Venäjän ja Rooman väliset suhteet eivät olleet pysyväistä laatua, vaan silloin tällöin uudistuvia kosketuksia satunnaisten lähetystöjen y. m. kautta. Aina oli niissä paavinvalta se, joka koetti lähennellä, Venäjä taas melkein yhtä suurella sitkeydellä aina vastusti Rooman pyrkimyksiä. Kreikkalaisen prinsessan naittaminen tsaari Ivan III:lle paavin välityksellä, ristiretkisuunnitelma turkkilaisia vastaan, jonka aiheen puoltajana oppinut ja taitava jesuiitta Antonio Possevino ilmestyi Moskovaan, valetsaari, jonka Puolan aseet ja paavin siunaus asettivat Venäjän valtaistuimelle jesuiittajoukon suojelemana, kaikki nämät tapaukset olivat välikappaleina tuon Rooman ajaman tarkoitusperän saavuttamiseksi. Kaikki paavin yritykset kirposivat kuitenkin venäläisten syvälle juurtunutta epäluuloa vastaan kaikkea kohtaan, joka läheni katolisuutta. Mutta epäonnistuminen kerta toisensa perästä ei estänyt paavinvaltaa yhä uudelleen ryhtymästä samanlaisiin yrityksiin.

Pierlingin teoksen äsken ilmestynyt IV osa käsittelee aikaa 17 vuosisadan jälkipuoliskolta Elisabet Petrovnan hallitusaikaan saakka.

Runsaat ainekset sekä painetut että asiakirjat, joita tältä ajalta on ollut käytettävänä, tekevät tämän osan teosta erittäin mieltäkiinnittäväksi.

Keskipisteenä on luonnollisesti Pietari suuri, hänen persoonallisuutensa, hänen kirkolliset uudistuksensa ja suhteensa paavinvallan tällöin erittäin voimakkaita pyrkimyksiä kohtaan.

Diplomaatin taitavuudella Pietari, tarviten Puolan ja Itävallan apua Ruotsia vastaan ja selvästi tajuten paavinvallan suuren merkityksen mainituissa maissa, osoittaa hallituksensa alkuaikoina suurta myöntyväisyyttä paavin pyrkimyksiä kohtaan. Ilmaisipa hän kerran julkisestikin harrastavansa kirkkokuntien yhdistämistä. Samaa menettelytapaa noudattivat Pietarin avustajatkin. Paavin lähettiläät kertovat suurella tyytyväisyydellä milloin miltäkin valtiomieheltä kuulemansa kirkkojen yhdistämistä suosivia lausuntoja; olipa metropoliitta Javorsky ja vieläpä vanhan oikeauskoisuuden haaveellinen kannattaja, perintöruhtinas Aleksej lausunut selvästi siihen suuntaan meneviä ajatuksia.

Pultavan tappelu muutti kokonaan Pietarin menettelytavan. Hän ei enää tarvinnut Puolan ja Itävallan apua, eikä myöskään paavin. Pietarin ja hänen apuriensa menettelytapa paavin pyrkimyksiä kohtaan muuttui, entisen suopeuden ja myöntyväisyyden asemasta tuli Venäjän politiikan vanha menettelytapa: kaikkien paavin pyrkimysten vastustaminen. Pierlingin mielestä oli siis Pietarin hallituksensa alussa osoittama myöntyväisyys pelkkä diplomaattinen laskelma eikä suinkaan, niinkuin muutamat tutkijat ovat arvelleet, johtunut siitä että Pietari myöntymällä paavinvallan vaatimuksiin, siten tahtoi edistää Venäjän eurooppalaistumista.

Jansenisten pyrkimykset, jotka, huolimatta siitä että he olivat ilmi riidassa paavinvallan kanssa, kävivät samaan suuntaan kuin Roomankin, alkoivat myöskin jo Pietarin aikoina, mutta olivat voimakkaimmillaan Pietari II ja Anna Ivannovnan hallitessa. Näitä samoinkuin Pietarin aikuisia ja ennen hänen aikaansa tapahtuneita paavin yrityksiä kuvaa tekijä turhiksi. Ikävä kyllä ei tekijä ilmaise aikooko hän jatkaa teostaan, kiitollista aihetta siihen olisi kyllä olemassa. *P. K.*

Katsaus.

„Åbo stads historiska museum“ nimistä julkaisusarjaa on ilmestynyt neljäs ja viides vihko. Toht. *Hj. Appelgren-Kivalo* esittää kaksi Euran pitäjästä, Osmanmäen hietakerroksista löydettyä viikinkiaikuista keihäänkärkeä. Museon sirosta mahonkihuoneesta on maist. *E. Nervander* laatinut valaisevan esityksen ja liittänyt siihen oivallisen autotypiakuvan tästä tyypillisestä 1840-luvun vieraskamarista. Sama nimimerkki kuvaa edelleen erästä Armfelt-suvun hallussa ollutta rekeä, jossa Kaarle Kustaa Armfeltin väitetään 1718 talvipakkasessa peräytyneen Norjan tuntureilta, sekä Nikolai I:sen aikuista ylioppilasunivormua ja Turun kimnasistien lippua, jonka varhain kuollut taiteilijanalku Anders Ekman lienee maalannut. Maisteri *K. K. Meinander* antaa muutamia tietoja eräästä museon hallussa olevasta valtionmarski Axel von Fersenin muoto-

kuvasta; tämän tekijä on Ruotsin etevin muotokuvamaalaaja 1800-luvulla, Karl Fredrik von Breda. Toht. *A. Hackman* kuvaa seikkaperäisesti erästä Korpolaisniemestä löydettyä hopeasolkea, jonka hän arvelee olevan peräisin 5:nneltä vuosisadalta e. Kr.

Kuten edellisetkin vihot, miellyttävät nämä julkaisut lukijaa pirteällä sisällöllään ja varsinkin erittäin onnistuneella kuvituksellaan. On ilahuttavaa selailla vihkoja, joissa typograafinen asu on niin moitteeton ja maukas kuin näissä

*

Suomen Museon t. v. kolmannessa vihossa julkaisee kirkkoherra *Ad. Neovius* tutkielman „Suomen hallinnollisesta, lainkäytöllisestä ja kameralisesta jaosta vanhempina aikoina". Tekijä valaisee esitystään usealla historiallisista lähteistä kuvaamallaan sinetillä. „Finland" mainitaan (n. 1030), samoin kuin Turunmaa (1200-luv.) ja Suomi (venäl. Sum 1200-luv.) maamme lounaisosan niminä, jolla maakuntasinetti oli ainakin jo 1322. Aurajoen pohjoispuolisessa osassa oli täällä Maskun (luult. jo 1300-luv.) ja Vehmaan (1347), eteläpuolisessa osassa Piikkiön (1380) ja Halikon (s. v.) kihlakunnat. Häme (= Jäm 1042, Jumen 1070), Tavastland (= Taustanmaa?; n. 1030), sinetti v. 1319, jakautui Sääksmäen (main. 1416), Hattulan (1415) ja Hollolan (1429) kihlakuntiin. Satakunta, alkuaan ehkä Hämettä, oli maakunta jo 1331. Siinä oli alinen (1335) ja ylinen (1429) kihlakunta. Uudellamaalla (maakuntasinetti 1326), muodosti v. 1401 länsiosa, joka ennen oli kuulunut Hämeeseen, Raaseporin läänin, ja itäpuoli, ennen Karjalaa, It. Uudenmaan, sittemmin Porvoon läänin. 1500 luvulla oli täällä läänijako vaihteleva. Karjalassa (Kyrialand), 800-luv., venäl. läht. 1100-luv.) oli v. 1323 Savon, Jääsken ja Äyräpään kihlakunnat. V. 1540 oli Viipurin läänissä Lappeen, Jääsken, Äyräpään ja Rannan kihlakunnat. Entinen venäl. Karjala, Käkisalmen lääni, muodostui 1578 lähtien eri laamannikunnaksi. Savo jakaantui 1552 Savon ja Norrbottenin voutikuntiin, joissa v. 1557 oli 6 linnaläänia. Pohjanmaa mainitaan v. 1329 (sinetti 1400-luv.), Lappi 1328. Täällä oli pohjois-, keski- ja eteläpohjanmaan kihlakunnat, Kajaanin vapaaherrakunta ja Vasaborgin kreivikunta. Korsholman linnan läänin tilit alkavat täällä v. 1531.

*

Kolleega *Ernesti Suolahti* on julkaissut pirteän kuvauksen Hämeenlinnan lukion vaiheista vv. 1857—1872. 1856-vuoden koulujärjestyksen synnyttämänä avattiin tämä lukio lokakuun 6 p. 1857. Se oli toinen maamme lukioita »siviilivirkamiesten valmistamista varten», jotka erosivat muista lukioista varsinkin siinä, että latina ja kreikka olivat kokonaan opetusohjelmasta poistetut. Siviililukioihin liittivät maamme viranomaiset erityisiä toiveita, minkä m. m. huomaamme jo siitäkin, että itse kirkollisasiain päällikön tuli olla vuositutkinnoissa läsnä ja heti

tutkinnon jälkeen jättää tarkka selonteko senaattiin lukioiden toiminnasta.

Lukio majaili aluksi kauppias Nordinin talossa torin varrella, mutta jo seuraavana syksynä siirrettiin se Residenssikadun varrella olevaan taloon n:o 80. Täällä koulu sitten koko toiminta-aikansa oleili aina vuoteen 1872, jolloin se lakkautettiin.

Kerrottuaan koulun saamista runsaista lahjoista y. m., ryhtyy tekijä kuvaamaan niitä vaikeuksia, joita helmikuun 20 p. 1865 vahvistetun keisarillisen määräyksen*) käytäntöön ottaminen Hämeenlinnassakin kohtasi. Opettajakokouksessa, joka pidettiin toukokuun 18 p:nä 1865 ja jossa keskusteltiin suomenkielen asemasta opetuskielenä Hämeenlinnan lukiossa, kävi selville että lukion kahdeksasta opettajasta ainoastaan kolme oli suomenkielen taitoisia. Opettajakunnan enemmistön mielipiteen mukaan oli historian, maantieteen ja suomenkielen opetuksessa käytettävä suomenkieltä, ja tämän päätöksen vahvisti sittemmin tuomiokapituli. Mitä oppilaiden äidinkieleen tulee, mainittakoon eräs lukion apulaisen Renvallin lausunto: „Useat oppilaat ovat suomenkielisistä kodeista, vaikka näissä kodeissa sittemmin on ruvettu mongertamaan ruotsinkieltä, epäilemättä siitä syystä, että ruotsinkieli on ollut sivistyneiden puhekielenä. Seuraus on nyt se, että lapset eivät osaa sujuvasti suomea enempää kuin ruotsiakaan".

Olisi voinut otaksua, että lukio, ainoana korkeampana yliopistoon johtavana oppilaitoksena paikkakunnalla, vieläpä koko maakunnassakin, olisi saanut osakseen runsasta kannatusta. Kaikesta huolimatta ei oppilasluku lukion olemassa olon aikana noussut sanottavasti 40—50 korkeammalle kunakin vuonna. Syynä tähän mainittakoon se seikka, että lukio tyydytti yksinomaan paikkakunnallista tarvetta. Olivathan Turun, Porvoon ja Helsingin koulujen oppilaat yhtä hyvin tilaisuudessa valmistumaan virkamiesuralle, ja sitäpaitsi saivat Hämeessä asuvain säätyläisten pojat tavallisesti sivistyksensä Haminan kadettikoulussa.

Esityksessä siirrytään sitten kuvaamaan oppilaiden asunto-oloja, käytöstä, terveyttä y. m. Hauskat ovat kuvaukset „boolaakielämästä" („boolaagit", joilla oli mitä fantastisimmat nimet kuten „rumppekulla", „sillanpää", „fria ordet", „stora världen", olivat tunnetut vapaasta elämästään, kortinpeleistään ja Bakkuksenpalveluksistaan) sekä lukiolaisten toverikunnasta.

Kirjasensa lopussa julkaisee tekijä otteita toverikunnan sanomalehdestä „Nuorukaisesta" sekä elämäkerrallisia tietoja opettajista ja oppilaista.

*

Marraskuun 4 p:nä tarkastettiin yliopistossamme fil. kand., neiti *Liisi Karttusen* julkaisema väitöskirja „Antonio Possevino, un diplomate pontifical au XVIe siècle". (A. P., paavillinen valtiomies XVI

*) Tämä määräys sisälsi m. m. että maamme lukioissa ja muissa korkeammissa oppilaitoksissa ruotsinkielen ohella oli suomeksi opetettava yhtä tahi useampaa ainetta.

vuosisadalta). Virallisena vastaväittäjänä esiintyi prof. Kustavi Grotenfelt.

*

Werner Söderström O. Y:n kustannuksella on ilmestynyt toht. *U. L. Lehtosen* uusi teos „Tilsitistä Haminaan. Tutkimus Aleksanteri I:n ulkopolitiikasta, mikäli siitä on johtunut Suomen valloitus. I osa: Tilsitin politiikka". Teos, joka on kahden ja puolen sadan sivun kokoinen, liittyy kuudentena nidoksena valtioneuvos J. R. Danielsonin julkaisemaan sarjaan „Suomen uudemmasta historiasta".

Esillä oleva nidos selvittää valtiolliset neuvottelut Aleksanterin ja Napoleonin välillä, jotka v. 1807 määräsivät Europan politikan lähimmän ohjelman, vetäen m. m. meidänkin maamme sen piiriin. Toinen nidos on esittävä ne valtiolliset keskustelut, jotka liittyvät Suomen valloitukseen ja kolmas nidos käsittää Haminan rauhan valmisteluineen. Kaikissa näissä on vallitsevana näkökantana ollut Suomen kohtalon selittäminen sen vaikutuksen valossa, joka on tullut maamme osaksi Aleksanteri I:n yleisestä politiikasta ja erityisemmin hänen europalaisesta diplomatiastaan.

Palaamme kohdakkoin tähän teokseen, jolla varmaankin on oleva merkittävä asema historiallisessa kirjallisuudessamme.

*

Keskiaikaisia kalkkimaalauksia on arkkitehti G. Frankenhæuser viime kesänä paljastanut tutkiessaan Hollolan kirkon seiniä ja holveja pian tapahtuvan korjauksen takia. Itse kirkossa ovat maalaukset yksinkertaisinta laatua: holvilistat ovat maalatut yksinkertaisiksi kuvioiksi keltaisella, punaisella ja mustalla, niiden välliset pinnat sitävastoin ovat aivan koristamattomat. Pylväitten yläpuolella näkyy pylvään päissä (konsoleissa) erittäin yksinkertaisesti tehtyjä ihmiskasvoja: pyörylöitä muutamilla suuta, nenää ja korvia kuvaavilla viivoilla ja kaarilla. Nämät kuvat muistuttavat joku aika sitten Messukylän vanhan kirkon ulkoseinältä löydettyjä maalauksia, ja todennäköistä on että joku Hämeessä työskentelevä kotimainen, vähäarvoinen taiteilija on myös Hollolan kirkon koristanut. Muualla maassamme ei tämänlaatuisia maalauksia löydy. Kirkossa esiintyy sitäpaitsi seinillä n. k. vihkijäisristejä, pyörylän sisällä olevia ristejä yhtäpitkillä haaroilla.

Suurempaa mielenkiintoa kuin nämät maalaukset herättää eräs asehuoneessa oleva, myöskin mainitun vaatimattoman hämäläisen maalaama kuva, luultavasti noin vuodelta 1500. Kuva esittää viimeistä tuomiota sellaisena kuin se tavallisesti keskiaikana esitettiin. Maalaustapa ei kuitenkaan osoita yhtäläisyyttä sen aineen esitystavan kanssa kuin löytyy parissa Etelä-Suomen kirkossa. Asehuoneen itäisellä seinällä on nelikulmainen komero, jonka alapuolella on muurattu alttaripöytä, siinä on siis ollut pieni alttari tai kappeli. Komeron yläpuolella näkyy kuva maailman Vapahtajasta, joka istuu levitetyin käsin. Päästä vasemmalla on

miekka sekä oikealla lilja. Kristuksen vasemmalla puolella polvistuu Johannes ja hänen takanaan näkyy pasuunaan puhaltava arkkienkeli Mikael, joka tuomiopäiväivänä punnitsee ihmisen hyvät ja pahat työt. Pieni paholainen koettaa pitkällä tukkikeksillä omalla tavallaan tarkistaa vaa'an, mutta Jumalan armo on kuitenkin häntä raskaampi ja hyvien töiden vaakakuppi painuu syvään alas. Kristuksen vasemmalla puolella olevat kuvat ovat nyt suurimmaksi osaksi turmeltuja. Maria, joka on polvistunut tässä Johannesta vastapäätä, ei enään näy. Ainoastaan eräässä etäisimmässä kulmassa näkyy rakennus mahtavine ovineen ja sen edessä ihmisolento, luultavasti taivaan portteja vartioiva Pietari. Myöskin ylösnousseiden kuvat, jotka tavallisesti tällaisissa kuvissa nähdään alimmaisena ovat hävinneet. Maalaus on verrattain hyvin tehty, etupäässä punaisella ja keltaisella.

Kirkkoa sisältä korjattaessa tulevat maalaukset luultavasti korjattavaksi hra Frankenhæuserin Hollolan seurakunnalle tehdyn ehdotuksen mukaan. Myös kirkon pylväät, huomattavimpia muistomerkkejämme keskiajan lopulta, tulevat saamaan alkuperäisen ulkomuotonsa siten että laasti (rappaus) niistä poistetaan joten tiilet tulevat näkyviin ja saavatkin jäädä paljaiksi, ainoastaan valkoisiksi sivutuilla liitoksilla. — Lahd. L.

*

Statsvetenskaplig Tidskrift-nimisessä ruotsalaisessa aikakauskirjassa oli viime vuonna huomiota herättänyt väittely prof. Sam. Clasonin ja toht. O. Örströmin kesken kuolevaisuudesta 1808—09 vuosien sodassa. Toht. Örström on julkaisuissaan väittänyt, että sodan aiheuttamat vauriot, s. o. lisäys miespuolisen väestön kuolevaisuuteen, korkeintain nousee 4000:teen, sekä että nostoväestä ainoastaan 900 (eli 3 %) aseihin kutsutuista kuoli sodassa. Prof. Clason puolestaan esittää eräitä numeroita sotilaslääkärien E. G. Engbergin ja P. O. Liljewalchin v. 1854 julkaisemasta teoksesta „Upplysningar om sjukligheten inom en armé på fältfot“ (tietoja sairaloisuudesta aseissa olevassa sotajoukossa), joiden numeroiden hän väittää olevan peräisin sodanaikuisista asiakirjoista. Näiden mukaan oli Suomen armeijalta jouluk. 10 p:n 1808 ja helmikuun viimeisen päivän 1809 välisenä aikana kuollut 1783 miestä; Karlskronan sotilassairaalassa kuoli 1808 2462 ja 1809 771 miestä; Tukholmassa kuoli, rannikkoarmeijan sinne palattua, tilapäisessä sairaalassa 1808-vuoden kolmen viimeisen kuukauden kuluessa 1333 miestä ja rannikkoarmeijan muissa sairaaloissa 2005. Näiden tietojen, jotka vielä eivät ilmaise *kaikkien* osastojen tahi koko sotakauden tilaa, yhteinen tulos nousee 8621 mieheen. Kuolleisuus kokonaisuudessaan oli sodan aikana epäilemättä vielä suurempi. Näiden numerojen johdosta nostaa prof. C. kysymyksen siitä, ovatko papiston antamat tiedot luotettavia ja saatetaanko niitä käyttää sillä tavalla, millä toht. Ö. niitä on tutkimuksiinsa sovittanut, toisin sanoin onko papistolla ollut tarkkoja tietoja sodassa kuolleista, niin että nämä heti voitiin kuolleina poistaa kirjoista.

Näihin huomautuksiin vastaa toht. Örström Karlskronan miehistön, Yleisesikunnan teoksen mukaan, olleen sodan kestäessä ainoastaan 700

miehen suuruisen, johon lukuun myöhemmin liittyi 355 sekä marraskuun 1 p:nä lisäksi 955 miestä nostoväkeä. Edellisenä vuosipuoliskona siis 1000 miestä ja marras- ja joulukuussa korkeintaan 2000. „Miten näistä 2000, joista osa päällepäätteeksi sijoitettiin Karlskronan ulkopuolelle, on saattanut kuolla 2462, jäänee kyllä selittämättömäksi arvoitukseksi".

Vastineessaan huomauttaa prof. Clason Engberg-Liljewalchin teoksen tietojen perustuvan sen ajan nimiluetteloihin ja raportteihin, sekä että kuolleisuutta Karlskronan sotilassairaalassa ei voida arvioida linnanmiehistön luvun mukaan, koska mainittuun sairaalaan sota-aikoina aina tuotiin suurin määrä potilaita laivastosta. Prof. C. esittää tilastollisen yhdistelmän kuolleisuusnumeroista erinäisiltä sotilassairaanhoidon aloilta vv. 1808—1809, jotka hän on löytänyt Lääkintöhallituksen arkistossa säilytetyistä, mainitun sodan aikuista sairaanhoitoa valaisevista asiakirjakokoelmista. Numerot siinä eivät ole täydellisiä; tietoja puuttuu erinäisistä osastoista ja erinäisiltä ajoilta; sotatantereella kuolleita nähtävästi ei laisinkaan ole otettu lukuun. Vaikkakin siis varsin puutteelliset, ilmaisevat nämä raportit lähes 13000:n kuolleen sodan aikana.

Tähän väittää toht. Örström, että prof. Clasonin tiedonannot endottomasti ovat ristiriidassa papiston ilmoitusten (ainoan luotettavan tilastollisen materiaalin) kanssa; että erikoistutkimukset sekä Ruotsissa että ulkomailla on osoittanut niiden syntyneen „mielialan vaikutuksesta, alussa kuninkaan politiikan muuttamiseksi, sittemmin valtiokaappauksen puolustamiseksi." Niillä siis ei voida myöntää olevan sen suurempaa tilastollista merkitystä kuin „Vanhalla testamentilla, Herodotoolla, Liviuksella, Josephuksella tahi Svedelius-Nyströmin Pohjoisamerikan orjasodasta antamilla tiedoilla." (!)

Väittelyn lopettaa prof. Clason huomauttamalla, että toht. Örström ei ole esittänyt minkäänlaisia todisteita väitteensä oikeutuksesta, sotilaslääkärin raporttien epäluotettavuuteen nähden. Erittäinkin olisi mainittu kuolleiden lukumäärän mielivaltainen korottaminen raporteissa tuskin voinut jäädä huomaamatta. Toht. Örströmin väitteeseen, että muka numeroista kävisi ilmi luonnottoman korkea kuolleisuus, vastaa prof. C. huomauttamalla sairaanhoidon kehnoudesta, jota hän useista eri lähteistä keräämillään tiedoilla lähemmin valaisee. Vihdoin mainitsee hän taulukomissionin sihteerin Henrik Nicanderin, joka tiedeakatemian toimituksissa v:lta 1813 on esittänyt ja valaissut 1800-luvun alkuvuosien tilastollisia lukuja, nimenomaan maininneen, että 1806—10 vuosien tauluihin ei ole luettu niitä, jotka „kaatuivat taisteluissa, kuolivat matkoilla tahi kenttäsairaaloissa". Näiden taulujen numeroiden perustukselle ei siis voida rakentaa tutkimusta sodan tuottamista vaurioista.

*

Lokakuun 22 p:nä täytti Ruotsin valtionarkistonhoitaja *Emil Hildebrand* 60 vuotta. „Historisk Tidskriftin" perustajana ja monivuotisena toimittajana, Ruotsin valtiolaitoksen historian kirjoittajana sekä ruotsalaisten arkisto-olojen reformaattorina on hän ansainnut erittäin huomattavan sijan tämän maan tiedemiesten keskuudessa. Viime vuosina

on hänen toimintansa ensi sijassa keskittynyt osaksi Ruotsin hajalla olevien arkistokokoelmain järjestämiseen ja maaseutuarkistojen perustamiseen, osaksi „Sveriges historia intill tjugonde seklet"-nimisen yleisteoksen toimittamiseen. Viimemainitussa teoksessa on hän m. m. julkaissut kuvauksen Kristiina-kuningattaren ajasta, ja vaikka hän tällöin on liikkunut varsin vieraalla alalla — suunniteltu Weibullin aikaisemman esityksen mukailuhan ei erinäisistä syistä valmistunut ja H:n oli itse täytettävä täten syntynyt aukko, — on hänen esityksensä herättänyt suurta huomiota itsenäisyytensä ja kantavuutensa vuoksi, vieläpä tunnustettu parhaimmaksi tämän aikakauden yleistajuisista kuvauksista. Erikoisesti on myös merkittävä, että H. on ryhtynyt kuvaamaan Oskar I:n hallitusjaksoa. Hildebrandin ansioita lisää edelleen suurten asiakirjakokoelmain, varsinkin „Svenska Riksdagsakter"ein ja „Diplomatarium Suecanum"in toimittaminen ja julkaiseminen. Tieteellisissä teoksissaan ja kirjoitelmissaan on H. liikkunut Ruotsin historian miltei kaikilla eri aloilla. Mainittakoon vaan, että hänen lisänsä Wallensteinin historian valaisemiseksi ovat ulkomailla laajalti herättäneet ansaittua huomiota.

*

Heinäkuun 6 p:nä kuoli Ruotsissa, Vadstenassa, *Victor Örnberg*, joka Anrepin rinnalla on ollut Ruotsin ansiokkain sukuhistorian tutkija. Ö. on „Svensk Slägtkalender" (1885—1888) ja „Svenska Ättartal" (1889—1908) nimisissä julkaisuissaan selvittänyt monen sadan aatelittoman ruotsinmaalaisen suvun vaiheita. — Ö. syntyi Nyköpingissä syysk. 17 p:nä 1839, virkaili sittemmin erinäisissä valtion virastoissa, toimi v:sta 1868 lähtien ylim. amanuenssina Valtionarkistossa sekä nimitettiin 1899 vastaperustetun Vadstenan maakuntaarkiston hoitajaksi. Tästä toimestaan erosi hän v. 1904.

*

Eräs lontoolainen kauppias on äskettäin löytänyt kappaleen teosta *Christiani Matrimonii Institutio*, joka nähtävästi on peräisin Englannin Henrik VIII:nnen yksityiskirjastosta; siinä on nimittäin kuninkaan leima ja vaakuna. Kirjassa on reunamuistutuksia, jotka kaikista päättäen ovat kuninkaan itsensä tekemiä. Erittäinkin liittyvät muistutukset kohtiin, joissa on puhe avioerosta, ja tiedämmehän kuninkaan v. 1526 (samaan aikaan, jolloin kirja ilmestyi) kääntyneen paavin puoleen saadakseen Aragonian Katarinan kanssa solmimansa avioliiton puretuksi.

*

Marie Louis Gaston Boissier, etevä ranskalainen historioitsija, kuoli kesäkuun 10 p:nä Parisissa. Hän syntyi elokuun 15 p:nä 1823 Nîmesissä, toimi vv. 1846—56 retoriikan opettajana syntymäkaupungissaan sekä sittemmin eräässä Parisin lyseossa. V:sta 1861 lähtien piti hän Collége de Francessa sekä 1865 lähtien École Normalessa luentoja roomalaisesta kirjallisuudesta. V. 1876 valittiin hän Ranskan akatemian jäse-

neksi. Hänen teoksistaan mainittakoon: „Étude sur Térentius Varron“ (1859), „Cicéron et ses amis, étude sur la société romaine au temps de César“ (1866), „La religion romaine d' Auguste aux Antonins“ (1874), „L' opposition, sous les Césars“ (1875), „Promenades archéologiques, Rome et Pompéi“ (1880).

*

Tämänvuotisessa Ruotsin aateliskokouksessa nosti vapaah. Joh. Rudbeck kysymyksen Ritarihuoneen sukuluetteloiden täydentämisestä ja järjestämisestä ja ehdoitti tällöin: 1) että Ritaristo ja Aateli kutakin vuotta 1909, 1910 ja 1911 varten Ritarihuoneen johtokunnan käytettäväksi myöntäisi 2,500 kruunua sellaisten genealogisten tietojen ja selvitysten lunastamiseen, mitkä johtokunta katsoo tarpeellisiksi Ritarihuoneen sukuluetteloiden oikaisemiseksi ja täydentämiseksi, sekä 2) että Ritaristo ja Aateli antaisi Ritarihuoneen johtokunnalle toimeksi seuraavaan aateliskokoukseen laatia ehdotuksia siitä, miten yllämainittu Ritarihuoneen sukuluetteloiden kriitillinen järjestäminen parhaiten voitaisiin toimeenpanna.

Tämän ehdotuksen hyväksyi kokous.

On siis nyt todennäköistä, että Ritarihuoneen laajat ja suuriarvoiset kokoelmat vihdoin saadaan ajanmukaisemmalle kannalle järjestetyiksi.

*

Prof. *Werner Söderhjelmin* Runebergin elämäkertaa arvostelee Fredrik Böök ruotsalaisen aikakauskirjan „Ord och Bild'in“ syyskuun vihossa seuraavin sanoin:

Prof. Werner Söderhjelmin suuri Runebergin elämäkerta on ei ainoastaan laajuudeltaan vaan myös laadultaan ja arvoltaan monumentaalinen teos. Kenenkään ruotsinkielisen kirjailijan osaksi ei ole tullut senvertainen, sekä biograafiseen esitystapaansa, että kirjallisuushistorialliseen tutkimiseen ja esteettiseen analyysiin nähden mallikelpoinen kuvaus. Mahdollista on, ettei yhteenkään toiseen kirjailijaan nähden ole kaikinpuolisen ja yhtenäisen kuvauksen laatimista samassa määrin helpottaneet lukuisat esityöt. Sillä Runebergin ympärillehän on ryhmittynyt runsaampi kirjallisuus kuin kenenkään toisen kirjallisuutemme merkkimiehen. Kuten Goethellä, on hänelläkin ollut Eckermanninsa, jos kohta Strömborg onkin kohdistanut huomionsa parhaasta päästä kaskuihin ja pikkupiirteisiin. Sekä ruotsalainen että varsinkin suomalainen kirjallisuuden tutkimus on mitä suurimmalla ja lämpimimmällä innolla kuvaillut Runebergin elämää ja teoksia, joten tuskin yksikään kohta näistä enään on jäänyt tutkimuksen tahi analyysin koskematta.

Koko tälle laajalle kirjallisuudelle on Söderhjelm rakentanut teoksensa, ja itsestään on selvää, että sen täyteläisyys ja kypsyys osaksi on luettava edeltäjäin pitkäaikaisen työn ansioksi. Mutta Söderhjelm ei suinkaan ole rajoittunut antamaan kriitillistä ja yhtenäistä yhteensovittelua jo saavutetuista tuloksista; hän on lukemattomissa kohdissa johtanut tutkimuksen uusille poluille, hän on useasti esittänyt uusia

näkökohtia ja on ennen kaikkea hajanaisista detaljeista luonut eheän ja valaisevan kuvan runoilijasta ja hänen teoistaan. Tämän suuren kirjan ansiokkaimpia puolia on se tapa, millä siinä on ratkaistu se puoli tehtävää, jossa tiede lähentelee taidetta, jossa se käyttää havaintoa tiedonlähteenä ja taiteellista muodostelua ilmaisukeinona. Runebergin elämälle ja runoudelle on S. suuressa teoksessaan aina osannut antaa elämän väritystä, toisinaan sen likeisimpiä vivahduksiakin; parempaa kiitosta ei voida antaa teoksesta, joka on laadittu tieteellisen tutkimuksen koko tarkkuudella. — — — — Lyhyesti, on ilmeistä että prof. Söderhjelm on onnistunut suuressa ja vaikeassa tehtävässään. Hän on kirjoittanut Runebergin elämäkerran, oikean ja todellisen. Ei täysin valmista, lopullista, kaikkina aikoina pätevää, sillä sellaista ei koskaan kirjoiteta niin kauvan kuin kaksi kansaa suurelle runoilijalle omistaa kunnioituksensa, rakkautensa ja tutkimuksensa, tämän kautta alituiseen syventäen ja muuttaen tehtävää uusien kehitystarpeiden mukaan; mutta merkitsevän, tieteellisesti arvokkaan, lämpimän tunteen ja syvän kauneusilon täyttämän kirjan, joka meidän sukupolvellemme kuvaa runoilijaa ja ihmistä, ja joka kaikille Runebergin ihailijoille ja tutkijoille on oleva vankka peruskivi.

*

Kardinaaleista ja paavien nepooteista XIV:llä vuosisadalla julkaisee tohtori Leopold Schmitz „Das Freie Wort" nimisen saksal. aikakauskirjan t. v. 14:ssä vihossa hauskan tutkimuksen. Mainitun vuosisadan alkupuoliskolla eli Johan XXII niminen paavi, joka 18 vuotta (1316—1334) toimi Herransa palvelijana. Hän oli pienikasvuinen, rutilaiha eteläranskalainen, rohkea miltei uhkamielisyyteen asti. Saksan keisaria, Ludvig Bajerilaista vastaan soti hän kuolemaansa saakka mitä kiihkeimmin, ei ainoastaan pergamenttibulloillaan vaan sotilaillaankin, joita hän pestasi tuhansittain palvelukseensa. Tällä paavilla oli hovissaan ystävä, espanjalainen Alvarez Pelajo, joka siellä hoiti apostolisen poenitentiariuksen ylhäistä virkaa. Hänelle antoi paavi toimeksi kirjoittaa teos silloisen katolisen kirkon vioista ja puutteista. V. 1330 alotti ja 1332 lopetti hän tämän teoksensa, jonka nimenä oli „De planctu ecclesiae" ja joka omistettiin paaville. Siinä moittii hän ankarasti kardinaalien ylellisyyttä ja tapainturmelusta, johon hän arvelee heidän suunnattomain tulojensa suuresti vaikuttavan. „Mahtavuudessa, arvossa, kunniassa ja varallisuudessa ovat he kasvaneet, vaan taantuneet siveydessä. Lisääntynyt on heidän rikkautensa, vähentynyt heidän hurskautensa." Paitsi kardinaalintoimia, joiden tulot nousivat päälle 1000 kultaguldenin, nauttivat he suuria määrärahoja, saivat kunnialahjoja, palkkaseurakuntia kaikissa maissa, joiden tuottamat tulot olivat vielä suuremmat kuin kardinaalivirkojen. Heidän joukossaan oli useita, joiden tulot nousivat 10,000 15,000 20,000 jopa 30,000:kin kultaguldeniin. Koska silloisen paavillisen kultaguldenin kauppa-arvo vastaa noin 37 nykyistä suomenmarkkaa, saattoivat siis kardinaalin tulot nousta 1,110,000 suomenmarkkaan! — S. on tutkimuksissaan joutunut siihen tulokseen, että nämä Pelajon ilmoittamat luvut epäilemättä ovat oikeat eikä laisinkaan liioitellut.

Mihin nämä suunnattomat rahamäärät kulutettiin, siihenkin antaa Pelajo meille vastauksen. Sen sijaan että itse olisivat palkanneet lukuisat palvelijansa, kerjäsivät kardinaalit heille elatuspitäjiä paavilta. Siten on selitettävissä, että paavillisissa asiakirjoissa kaikki kardinaalien palvelijat esiintyvät „pappeina“. Ja papeiksi joutuivat he siten, että kuka hyvänsä piispa myönsi heille „prima tonsuran“. Schmitz on esim. Vatikaanin arkiston supliikkikokoelmista merkinnyt, että kardinaali Gerald du Puy vähää ennen kuolemaansa (1389) kirjallisesti pyysi paavilta elatuspitäjiä kahdeksalle palvelijalleen, yhden kullekin, johon paavi suostuikin.

Vielä paremmassa taloudellisessa asemassa kuin kardinaalien palvelijat olivat paavillisen kanslian kirjurit ja notaarit — näiden lukumäärä oli 150—200. He saivat näet runsaan palkan työstään ja sitäpaitsi oli heillä elatuspitäjänsä, varsin usein montakin. Heidän tuli kansliavirkamiehinä olla „pappeja“ (s. o. ajaa tukka päälaeltaan) ja elää naimattomina. Tätä määräystä ei kuitenkaan katsottu muuksi kuin turhaksi muodollisuudeksi, sillä kirjurit hankkivat itselleen jalkavaimoja, ei ainoastaan salaisia vaan *julkisesti tunnustettujakin*. Viimemainittu seikka (huom. *ainoastaan* viimemainittu) jaksoi kuitenkin paavillisessa kuuriassa herättää virallista pahennusta. Ja siksi julkaistiin v. 1331 seuraava paavillinen käsky: „Yhdelläkään abbreviaattorilla ja apostoolisten kirjeiden skriptorilla (kirjurilla) älköön olko julkista jalkavaimoa, ja jos niitä on, jotka jalkavaimoja luonaan pitävät, tulee heidän kahdeksan päivän kuluessa, tämän säädöksen ja määräyksen julistamisesta lukien, kerta kaikkiaan karkoittaa ne, eikä enään missään tapauksessa laskea niitä luokseen“ j. n. e.

V. 1415 oli paavi Innocentius VII pakoitettu uudistamaan nämä määräykset, vieläpä ankaran rangaistuksen uhalla. Ja v. 1423 lisäsi paavi Martin V niihin paavillisia notaarejakin koskevan kiellon „käydä kapakoissa ja pitää luonaan jalkavaimoja“. Vieläkin erään virkamääräyksen samasta asiasta julkaisi paavi Pius II v. 1464.

Mitä tulee elatuspitäjäin poisantamiseen, olivat etenkin Avignonin aikuiset paavit kuulut tuhlaavaisuudestansa. *Yhtenä* päivänä v. 1371 jakoi eräskin seitsemälle äskettäin nimitetylle kardinaalille (joista kolme oli hänen sukulaisiaan) kullekin seurakuntia 4,000 guldenin (144,000 suomenmarkan) vuotuisesta arvosta! Eivätkä ainoastaan ranskalaiset paavit tuhlanneet kirkon omaisuutta tässä suhteessa; kun paavinistuin oli siirretty takaisin Roomaan ja paavit jälleen valittiin italialaisista kardinaaleista, jatkui elatuspitäjäin jako samaan tapaan kuin ennenkin. Schmitz julkaisee joukon Bonifacius IX:nnen aikuisia numeroita, jotka kyllin todistavat tämän väitteen oikeaksi.

*

Ignatius Loyolan lähetyssuunnitelmista julkaisee Historische Zeitschriftin t. v. 2:ssa vihossa *Friedrich Meyer* lyhemmän tutkimuksen. Lienee tunnettua että Loyola, perustaessaan jesuiittakunnan ei pitänyt päämääränään protestantismin vastustamista vaan maailmanlähetystä. Tämän merkitys lienee selvinnyt Loyolalle jo hänen oleskellessaan Palestiinassa

v. 1523. Yksitoista vuotta myöhemmin lupasi hän ja hänen hengenheimolaisensa vaeltaa ja työskennellä siellä vääräuskoisten keskuudessa. Venetian ja Turkin välinen sota v. 1537 esti kuitenkin heitä toteuttamasta lupaustaan. Silloin päättivät veljekset lähteä maailmalle, kaikkialle missä he saattoivat uskonasiaa edistää.

Sisilian saarella toimi muuan jesuiitta jo v. 1546. Vankan jalansijan sai kunta siellä vasta seuraavana vuonna, jolloin jesuiittoja suosiva Johan de Vega nimitettiin Sisilian varakuninkaaksi. Kunta, jonka onnistui saada korkein maallinen ja hengellinen vaikutusvalta käsiinsä, ryhtyi heti kolleegin perustamiseen. Loyolan toivomuksen mukaan tiedusteli varakuningas Messinan kaupungilta, oliko kaupunki halullinen osaltaan avustamaan jesuiittakolleegin perustamista. Ei mikään saattanut olla messinalaisille mieluisempaa (olivathan Palermo, Catania, Calatagirone y. m. kaupungit kilvoitelleet kunniasta); he pyysivät heti saada kymmenen veljestä perustettavaan kolleegiin ja lähettivät edeltäkäsin 100 dukaattia matkarahoina. Kesti kuitenkin useita kuukausia ennenkuin ensimmäiset jesuiitat saapuivat Messinaan.

Mitä suurimmalla tarkkuudella ryhtyi Loyola valitsemaan ne kymmenen jesuittaa, joiden oli määrä muodostaa uuden kolleegin kantajoukko. Hän kutsui luokseen Roomaan kolleegin 36 jäsentä ja teki heille juhlallisesti neljä kysymystä, joihin heidän tuli kirjallisesti vastata. Kysymykset koskivat heidän suostumustaan ehdottomaan kuuliaisuuteen sekä uuden koulun opetus- ja lähetystehtäviä.

Mielihyvällä mahtoi Loyola lukea saksalaisen Kanisiuksen vastauksen. Tämä sitoutui nimittäin empimättä lähtemään Sisiliaan, Intiaan tahi jäämään Roomaan, toimimaan keittäjänä, ovenvartijana, puutarhurina, opettajana tahi oppilaana, kuten kuuliaisuuskäsky vaatii. »Hänelle, kenraalille, alistan totisesti sieluni ja ruumiini, vieläpä ymmärrykseni ja tahtoni, joka suhteessa poikkeuksetta. Nöyränä uhraan minä hänelle senja lasken sen uskollisesti Herramme Jesuksen Kristuksen eteen.«

Niiden kymmenen joukossa, mitkä Loyola helmikuussa 1548 valitsi Messinaan lähetettäviksi, oli useita kunnan oppineimpia ja vaikutusvaltaisimpia jäseniä, varsinkin espanjal. *Nadal,* ranskal. *Frusius* ja saksal. *Kanisius.* Nadalin salli kohtalo teossa toteuttaa Loyolan laajasuuntaiset tuumat, hänestä tuli Ignatiuksen Melanchton. Laajoista tiedoistaan sekä erinomaisesta järjestämiskyvystään oli hän yleisesti kuuluisa ja arvossapidetty. Loyolakin osoitti myöhemmin (1555), niin suuresti luottavansa Nadaliin, että hän soi hänelle kenraalivikaarin arvon ja yhtä laajan vaikutusvallan kuin jesuiittakenraalilla itsellään oli.

Maalisk. 18 p. 1548 lähtivät jesuiitat Roomasta ja kolmen viikon perästä saattoi Messinan kaupunki juhlallisesti vastaanottaa heidät. Huhtikuun 24 p:nä alottivat he julkista opetustointansa.

Aivan odottamatta kehoitti silloin kaupunki jesuiittoja laajentamaan opetustaan yliopistolliseksi ja niinmuodoin perustamaan kaksi uutta tiedekuntaa, lainopillisen ja lääketieteellisen, kolleegiinsa. Nadalin, kolleegin johtajana, tuli toimia yliopiston rehtorina. Nadal, tämän vaatimuksen yllättämänä kääntyi neuvoa hakien Loyolan puoleen. Saattoiko mikään olla tälle otollisempaa kuin Messinan pyyntö ja hänen suunnitelmansa nopea toteutuminen. Kuitenkaan ei hän heti antanut myöntävää

vastausta, »sillä (kuten Kanisius kirjoittaa) tahdottiin että Messinan yliopiston perustaminen nojautuisi paavin käskyyn.» — Tulos oli lopulta se, että luovuttiin yliopiston vaatimuksista, ja koulukolleegissa opetettiin senjälkeen vaan grammatiikkaa, humaniteettiä, retoriikkaa, kreikkaa ja hepreaa. Tammikuussa 1552 allekirjoitettiin tästä molemminpuolinen sopimus, jonka varakuningas pari päivää myöhemmin vahvisti.

Jo lauhtui Loyolankin innostus kolleegiin nähden. Kaupungin vastalauseista huolimatta kutsui hän lahjakkaimman kieltenopettajan, Frusiuksen takaisin Roomaan. Seuraavaksi vuodeksi jäi kouluun ainoastaan kahdeksan opettajaa. Uutta filosofian kurssia ei lainkaan alotettu.

Loyola alkoi nimittäin jälleen kohdistaa huomiotaan lähetyssuunnitelmien toteuttamiseen. Kesäkuussa 1550 toimeenpani Johan de Vega retkeilyn Rais Dragutte-nimistä merirosvoa vastaan. Ignatius sai aikaan, että varakuningas salli erään jesuitan seurata retkeilyä; täksi valitsi hän itse *Lainezin*, joka pari kuukautta oleskelikin Tunisissa. Seuraavana vuonna sai Nadal tilaisuuden sotajoukon kera lähteä Tunisiin. Hänen oli määrä täällä perustaa kolleegin haaraosasto, mutta huomasi olosuhteet siksi epäedullisiksi, että kolleegin perustaminen ei voinut olla mahdollinen. Marraskuussa 1551 palasi hän Italiaan.

Loyolan suunnitelmien epäonnistuminen aiheutti jesuiittakunnan taisteluohjelman muuttamisen siihen suuntaan, että heidän toimintansa tästälähtien kohdistettiin kerettiläisiin, eikä pakanoihin ja muhamettilaisiin. Epäilemättä olikin tämä ohjelmanvaihdos paaville paljoa mieluisampi. V. 1550 nimitettiin Kanisius koko Saksan provinsiaaliksi. Seuraavana vuonna perustettiin ensimäinen saksal. kolleegi Wieniin, ja vuotta myöhemmin alotti saksalaisia nuorukaisia varten aiottu Collegium Romanorum toimintansa. Se kykenikin paremmin kuin Messinan kolleegi toteuttamaan Ignatiuksen rohkeat suunnitelmat.

Suomen historiaa valaisevaa.

Simon Vilhelm Carpelanin kirjeitä vuosilta 1788—1790 Kun Kustaa III:nnen aikana vv. 1788—1790 käytiin Suomessa sotaa, oli premiermajuri Simon Vilhelm Carpelan Savon ja Karjalan läänin maaherrana. Hän tässä sodassa toimi lisäjoukkojen ja muonavarojen hankkijana, mutta oli myöskin ylipäällikkönä Karjalan puolella, sittekuin eversti B. J. Hastfehr Tammikuussa v. 1789 oli kapinoitsijana joutunut vankeuteen. Hänen kirjeensä sen sodan ajoilta hyvästi kuvaavat sekä kirjoittajan innokasta isänmaallista mieltä, vilkasta mielikuvitusta ja toimeliaisuutta että hänen lääninsä oloja. Ansioittensa tähden Carpelan v. 1790 korotettiin vapaaherranarvoon. Hänen useimmat kirjeensä vuosilta 1788—1790 ovat päivätyt Kuopiossa [1]). Hän niissä paheksi ja surkutteli Hastfehr'in ja muit-

[1]) Ne säilytetään Ruotsin valtionarkistossa: Landshöfdingarnes skrifvelser (Savolax och Karelens län). Mutta koska S. V. Carpelan Maalisk.—Marrask. v. 1790 oli maaherran virasta vapaa ja sitä hänen veljensä Kaarle Efraim silloin toimitti, niin siinä kokoelmassa Simon Vilhelm'in kirjeet loppuvat Helmikuuhun v. 1790.

ten salaliittolaisten juonia iloiten kuitenkin siitä, että papit ja talonpojat pysyivät kuninkaalleen uskollisina. Eversti Stedingkiin ja majuri Gripenbergiin hän täydellisesti luotti mutta kapteeni Vetterhoff'ia hän piti silmällä. Sodan tapauksista ennen salaliiton syntyä Carpelan kirjeessään 5 p. Heinäk. v. 1788 mainitsee, että venäläiset vakoilijat Puumalassa kesäkuun lopulla olivat ampuneet ensi laukaukset ja että siis heti oli ryhdyttävä toimiin. Hastfehr Heinäkuussa oli ruvennut Savonlinnaa piirittämään ja marssi sen edustalta 400 miehen kanssa Kerimäen kirkon ohitse johonkin sopivaan paikkaan vastustamaan 600 venäläistä jääkäriä ja kasakkajoukkoa. Joulukuussa v. 1788 Carpelan kirjoitti venäläisiä joukkoja olevan Pielisjärvellä, Ilomantsissa, Soanlahdella, Uukuniemellä, Sortavalassa ynnä muualla. Mäillä Ilomantsin kirkon ympärillä oli sytytettäviä vartiorovioita. Hän kuitenkin toivoi, että seuraavana kesänä piiritetään uudestaan Savonlinnaa, jonka ahdistamisesta Hastfehr oli Elokuussa luopunut Silloin oli myöskin hyökättävä Haminaa ja Lappeenrantaa vastaan, Karjalan puolella oli valloitettava Sortavala ja sieltä retki tehtävä Laatokan yli Käkisalmea vastaan Jos maan puolelta piiritetään Käkisalmea ja Savonlinnaa, niin tarvitaan vähintäänkin 3,000 miestä jalkaväkeä ja 200 ratsumiestä, jotka pestaamalla kootaan Savosta ja Karjalasta, jos rahoja on. Savonlinnan piirityksen aikana kentiesi kaatuisi 1,000 miestä. Laitasilta oli pidettävä ruotsalaisten hallussa, jos Savonlinnaa vastaan hyökätään Rantasalmen puolelta. Joensuu oli sopiva muonavaraston ja tykkiveneitten keskuspaikaksi, mutta makasiineja oli perustettava myöskin Kuopioon, Rantasalmelle ja Mikkeliin tahi Kangasniemelle. Tykkiveneitä tarvittiin Saimaan vesillä. Jos Sortavala valloitetaan, niin oli Saimaan puolelta 4 penink. maata myöten kuljetettava Laatokalle 2 tykkisluuppia ja ne olivat majuri ja ylirakennusmestari Funck'in valmistettavat. Venäjänpuolisesta Karjalasta Carpelan ruotsinmieliseltä, virasta erotetulta vallesmannilta, Falck'ilta, ynnä muilta Helmikuun alussa v. 1789 oli saanut tietää, että venäläiset aikoivat hyökätä Ruotsin Karjalaan sekä Kajaanin puolelle ja kiertää Ruotsin armeijan taakse. Kaiken syksyä olivat tehneet teitä. Carpelan mielellään olisi tahtonut anastaa heidän tykkinsä ja ruutinsa Sortavalassa, mutta varoja puuttui. Ruotsin sotavoimia Karjalassa silloin oli ainoastaan noin 300 Hämeen miestä ja Savon jääkäriä sekä 400 äsken pestattua karjalaista, jotka tuskin voivat suojata Joensuun uutta makasiinia. Sortavalaa vastaan olisi äkkiarvaamatta hyökättävä viimeistäänkin noin 20 p. Maalisk., sillä myöhemmin yöt olivat liian valoisat. Erinomaisina tiedustelijoina rajalla toimivat kapteeni Erik Fieandt ja vänrikki Hougberg. Edellisenä yönä venäläiset Matkaselän kylässä olivat ryöstäneet karjaa. Carpelan 1 p. Maalisk. kirjeessään paheksi sitä, että kreivi Leijonstedt oli lähtenyt Mäntyharjulta, sillä olisihan hän Kärnäkoskella saattanut auttaa everstiluutnantti Ehrnrooth'ia. Ruotsin-Karjalassa oli liian vähän sotaväkeä, sillä venäläiset pitkin syksyä ja talvea olivat ottaneet kovasti sotamiehiä rajapitäjistä Vienanmerta myöten, mutta heidän rekryyttinsä kuitenkin olivat kyllästyneet sotaan ja heitä karkasi paljo. „Jos vaan oikeaan aikaan Ruotsin puolella ryhdytään toimiin, niin ryssä saapi selkäänsä ja keisarinnan täytyy alistua kuningas Kustaan isojakosäännön alle." Maaliskuun lopulla tahi Huhtikuun alussa olisi valloitettava Sortavala ja Repola sekä tykinvalimo Petroskoissa. Jos Sortavala olisi ruotsalaisten hallussa, niin venäläiset eivät saisi mitään Arkangelin puolelta. Laatokalle oli saatava tykkiveneitä ja maajoukon avuksi oli otettava Pielisjärven reippaita suksimiehiä. Paroni Stedingk oli seisova Tuunansalmella ja Kajaanin puolelta oli hyökättävä Venäjälle. Carpelan 16 p. Huhtik. kirjoitti innokkaan majuri Gripenberg'in ilmoittaneen, että venäläiset olivat Kerimäen kirkon

ympärillä. Carpelan Stedingkin kanssa mielellään olisi mennyt heitä vastaan ja valloittamaan Sortavalaa sekä Repolaa, mutta rahoja taas puuttui. Hän 19 p. Toukok. kirjoitti venäläisten saman kuun 13 p. hyökänneen rajan yli ja 2 kertaa ryöstäneen Matkaselän kylää. Gripenberg, kapteeni Fieandt ja Vetterhoff 16 p. olivat marssineet Ruskealaan 300 miestä mukanaan. Kesäkuussa Fieandt Pälkjärveltä marssi Kemiin. Carpelan'in asema kesällä v. 1789 oli vaikea, sillä sotaväki oli huonosti vaatetettu, tykitkin olivat huonoja eikä ollut tykistön upseeria. Jos viholliset olisivat valloittaneet Kuopion, niin Ruotsin joukoilta olisivat salvanneet paluumatkan. Niitä ei Karjalassa ollutkaan kuin 900 miestä.

Yhtä väsymättömästi, kuin Carpelan suunnitteli sotaretkiä, hän puuhasi sotaväen kokoamisessa ja muonan hankkimisessa. Hän 5 p. Heinäk. v. 1788 Kuopiosta kirjoitti saaneensa Tukholmasta 528 kivääriä eri lajia y. m. Tämän pienen varaston sekä mitä Kuopion kaupungissa oli ja ostamansa 500 piilukkoista sekä Rautalammin varastoaitasta tuottamansa 500 hän lähetti alaupseerin ynnä 20 karnisoonin jääkärin saattamana Karjalaan, mutta 65 kivääriä ynnä 1 sentnerin ruutia sekä 100 kovaa patruuna hän pidätti Kuopiossa sitä väkeä varten, jota pestaamaan hän oli lähettänyt kapteeni Bennet'in ja luutnantti Hult'in. Tällä jo oli koolla 80 ja Bennet'illä noin 30 miestä. Carpelan myöskin aikoi ottaa sotaväkeen kaikki loismiehet, jotka eivät olleet torpparia eikä isännän työssä, mutta pari viikkoa myöhemmin hän itse tarkemmin selitti, että Hastfehr tahtoi saada harjoitettavaksi loismiehet ja uutisasukkaat. Oli 8 p. Maalisk. v. 1770 kuitenkin sallittu naineittenkin asua loisina ja kuningas 7 p. Huhtik. v. 1788 oli kieltänyt ottamasta loismiehiä maan puolustusväkeen. Karjalassa oli uutisasukkaita 10 otettu jääkäreiksi, mutta muita pidettiin kruununtalonpoikain arvoisina ja heidän oli maksettava v. 1776 myönnetty jääkärivero heti kun uutisasukkaan ensimäiset vapausvuodet olivat menneet. Manaamatta loismiehet ja uutisasukkaat eivät suinkaan tulisi sotaharjoituksiin ja oli siis määrättävä heille uhkasakko. Muuten he karkaisivat saloille, niinkuin Savossa pestattaissa tehtiin, ja tulisivat sitte rohkeiksi pahantekijöiksi. Jos aivan köyhistä taloista otettaisiin loismiehet sotapalvelukseen, niin olisi heille annettava 1/2 tynnyriä rukiita ja 1/2 t. ohria, vaikkei muuten rekryyteille annettu mitään palkkaa. Kesäkuussa v. 1789 Carpelan taas itsekin mielellään olisi sotaväkeen ottanut loismiehiä, kun muut eivät vapaaehtoisesti ruvenneet sotamiehiksi, mutta kuningas 4 p. Huhtik. v. 1789 oli vahvistanut talonpoikien oikeudet ja loismiehet sekä mäkitupalaiset antoivat kirjoittaa itsensä torppareiksi saadakseen jäädä maata muka viljelemään. Carpelan Heinäkuussa v. 1788 toivoi, että sen kuukauden lopulla olisi Kuopiossa koolla lähes 200 miestä ja nämät Elokuun keskivaiheilla olisivat harjoitetut ja ilman suuria kustannuksia jotenkin hyvin vaatetetut. Heidän vaatteikseen oli otettu varastoaitasta läänin varaväen pukuja ja näitä korjattu niin, että neljästä puvusta saatiin viisi. Carpelan oli tehnyt sopimuksia räätälien kanssa, jotka joka puvusta ottivat tekopalkkaa 32 killinkiä. Kuopion kaupungin eräs nahkuri oli valmistanut valkeita villanauhoja ja kaulahuivia. Hattu maksoi 16 killinkiä. Miehen koko vaatetus siis maksoi 1 riksin 28 killinkiä. Mutta vaikeampi oli saada nyöriä tuppineen, laukkuja hihnoineen, juomalaskuja sekä kattiloita. Pitihän kumminkin olla kattila 25 miestä kohti. Kentiesi oli vaskea niihin otettava Kuopion kuninkaallisesta viinapolttimosta. Hastfehr oli käskenyt hankkia 2 alaupseeria ja korottaa taitavia alaupseeria upseereiksi sekä luutnantti Hult'in kapteeniksi, koska hän komensi noin 140 miestä. Tähän Carpelan tahtoi saada kuninkaan suostumuksen. Kun Hastfehr teki edellä mainitun retkensä Kerimäen kirkon ohi, kutsui Carpe-

lan arpakapuloilla hänen avukseen 300 miestä Liperistä ja Karjalan rajapitäjistä. Näitten piti kokoontua Joensuun viinapolttimon luo ja siellä odottaa kapteeni Vetterhoff'in käskyjä. Vetterhoff'in piti johtaa nämä miehet Kerimäen rajalle ja sieltä Hastfehr'in avuksi sekä jättää upseeri tarpeellisen sotajoukon kanssa vartioimaan rajaa Sortavalan kohdalla ja muutamia solia. Vetterhoff oli myöskin saanut käskyn ostaa 20 hevosta puusatuloineen 10 riksistä kappaleelta, että reippaat karjalaiset niillä voisivat vartioida rajaa ja vakoilla. Jalkajääkärien sapelia sopi antaa aseiksi näille vapaaratsaille. Kajaanista Carpelan oli tilannut 8 pientä tykkiä ilman lavettia ja luotia. Kuopiossa hän teetti lavettia ja Juantehtaalla kuulia ja kankihaulia. Pieniäkin kuulia tuotettiin varastoaitoista tykeissä käytettäviksi. Ampumavaroja siis oli sangen vähän. Koska Carpelan'in omassa läänissä ei ollut yhtäkään välskäriä, niin hän Oulun ja Vaasan maaherroilta pyysi 2 välskärinsälliä. Joulukuussa v. 1788 Carpelan ilmoitti 2 kertaa käyneensä Karjalassa maanpuolustusta varustamassa ja sotaväkeä tarkastamassa. Jos vihollinen karkaisi päälle, niin siellä kuitenkin olisi 3 komppaniaa Hämeen rykmenttiä uskollisen ja taitavan majuri Gripenbergin johdon alla, 50 miestä Kuopion vapaakomppaniaa, 38 savolaista ja 323 kapteeni Vetterhoff'in ehdotuksen mukaan äsken pestattua Karjalan jääkäriä, jotka suureksi osaksi olivat harjoittamattomia. Carpelan aikoi siitä lähtien enimmäkseen olla Karjalassa. Seuraavana keväänä hän toivoi saavansa sinne Hämeen pataljoonan y. m., yhteensä 2,000 miestä, mutta piti ajoissa saada sinne vaatteita y. m. varustetuksi, ja jos upseeri omalla kustannuksellaan pestasi 100 miestä, niin pitäisi hänen saada komppania. Myöskin Pohjois-Karjalan itsenäistä väestöä Carpelan koetti taivuttaa jääkäriveron maksamista jatkamaan ja sotapalvelukseen tulemaan. Hän 7 p. Helmik. v. 1789 Kiteeltä kirjoitti, että kapteeni Vetterhoff oli saanut karjalaisia taipumaan sotapalvelukseen, vaikka edellisenä vuonna olivat olleet kapinaa tekemäisillään upseeriansa vastaan. Nyt voisi siellä pestata 2,000 miestä, jos olisi vaatteita. Muutamat karjalaiset olivat palvelleet omissa vaatteissaan, mutta oli hankittava heille yhdellaiset. Carpelan ehdotti jääkäreille harmaata pukua, jossa olisi viheriät käännökset ja kaulukset. Mutta läänissä yhä puuttui kruununvaroja. Carpelan oli pannut pienen omaisuutensa pantiksi ja kirjoittanut sitoumuksia (seteliä), mutta kun ne lankesivat lunastettaviksi, oli hän aina pulassa ja pestatut sotilaat toisinaan turhaan vaativat palkkojaan. -- Maaliskuussa v. 1789 Carpelan Kuopiosta kirjoitti jakavansa Karjalan pestatut jääkärit 10 komppaniiaksi (jokaiseen 100 miestä) ja kapteeni Anders Duncker jakoi eri osastot kylittäin. Savossa hän aikoi pestata 8 komppaniiaa ja mieluummin, kuin muita, hän näihin otti vanhoja kokeneita upseeria. Mutta Huhtikuussa taas sattui Pielisjärvellä levottomuutta. Kun irtolaismiehet olivat otettavat sotaväkeen, niin eräs nuori mies 12 p. Huhtik. ei ottanut pestiä eikä tahtonut tehdä sotamiehen valaa eikä myöskään ottanut vastaan kivääriä, vaan tarttui luutnantti Vallens'ia ryntäisiin. Kun hänet vietiin käräjäsaliin vankilaan. tunkeutui sinne paljo miehiä ja he veivät hänet pois sanoen halveksivansa koko jääkärijoukkoa. Pielisjärven pataljoonassa sitte kesälläkin oli vastahakoisuutta ja vielä seuraavan vuoden alkupuolella Pielisjärven jääkärikomppaniasta oli karannut 156 miestä, jotka saivat suojaa talonpojilta. Nämät eivät myöskään tahtoneet kuljettaa kruunun tavaroita.

Toukokuun alkupuolella v. 1789 Karjalassa taas oli ainoastaan 350 sotilasta, vaikka siellä Carpelan'in arvelun mukaan olisi pitänyt olla 3,000, sillä raja oli 30 penink. pitkä. Stedingk oli luokseen pidättänyt Karjalaan määrätyt 450 miestä Savon jalkaväkirykmentin Kuopion ja Iisalmen komppanioista sekä 400

Savon jääkäriä. Näitten sijaan Pohjanmaan rykmentin pohjoinen pataljoona (500 miestä) kuitenkin oli komennettu Karjalaan. Kuopion vapaapataljoonan ensimmäinen komppania (150 miestä) taas oli määrätty tykkiveneisiin. Jos ei olisi vähennetty Karjalaan aiottua mieslukua, niin siellä olisi ollut 500 miestä enemmän, kuin siellä nyt oli. Vaikeaa oli pestata lisää, kun ei ollut rahaa ja miehet pakenivat metsiin. Carpelan oli saanut valita upseeria uusille pataljoonille, mutta Stedingk oli Syyskuussa v. 1789 ottanut varamaanmittari Krook'in vänrikiksi Karjalan ensimmäisen jääkäripataljoonan Kesälahden komppaniaan. Tästäkin huomataan, että Savon ja Karjalan päälliköt eivät aina toimineet hyvässä sovussa.

Carpelan Heinäkuun alkupuolella v. 1788 kirjoitti tilanneensa Oulusta 100 tynnyriä rukiita ja 10 t. suoloja ja kiireissä Kuopiossa leipää leivottiin sotaväelle. Myöhemmin saman vuoden kuluessa tarvittiin Savon brigaadin ravinnoksi kuussa lähes 3,000 t. viljaa. Jos kruunun makasiineihin Kuopiossa ja Joensuussa saatiinkin takaisin mitä oli lainaksi annettu ja käytettäisiin Karjalan jääkärirahastoakin, niin ne eivät riittäisi. Viime vuonna oli ollut kylmä kevät ja sitte satanut niin paljo, että laiho pelloilla oli harvaa. Yksityiset maksoivat ruis- ja ohratynnyristä 3 riksiä 16 killinkiä, joka oli suurempi hinta, kuin makasiineissa tavallisesti maksettiin.

J. M. Salenius.

Muutamia piirteitä Vatikaani-arkistosta ja suomalaisesta tutkimuksesta siellä.

Vatikaani-arkisto johtaa alkunsa kristinuskon ensimäisiltä vuosisadoilta, ajoilta, jolloin Roman piispa kohoaa siihen asemaan, että hänellä on sananvaltaa länsimaihin nähden. Julius I:n aikana — hän oli piispana v. 337—353 — jo on olemassa jonkunlainen arkisto, jota hoitaa Juliuksen määräämä *proscrinitarius.* Missä tämä ensimäinen arkisto säilytettiin, on tuntematonta. Eräs myöhempi piispa, Damasius (366—384) määräsi, että arkisto on sijoitettava basilika San Lorenzoon; tästä Roman vanhimmasta kauniista basilikasta siirrettiin arkisto Lateraaniin ja sieltä Palatinumin lähelle, missä sen säilytyspaikkana oli n. k. *Turris chartularia.* Toivottiin, että arkisto rauhattomina aikoina olisi siellä hyvässä turvassa. Mutta toisin kävi: Robert Guiscardin hurjat joukot hävittivät sen siitä huolimatta v. 1084.

Arkisto uudistettiin Innocentius III:n aikana; hän tuli paaviksi v. 1198. Mutta 1400-luvulla siirrettiin osa arkistoa Avignoniin, silloin kun paavit siellä asuivat, loput sijoitettiin Perugiaan, Assisiin, Orvietoon ja Viterboon. Näihin viimeksimainittuihin paikkoihin kuletetut arkistot ovat joko hävinneet tai hajaantuneet mikä minnekin. Avignonista tuotiin kyllä arkisto takaisin, mutta vaan pienissä erissä. V. 1441 alettiin muutto ja v. 1784 tuotiin sieltä viimeiset rippeet ja sijoitettiin Vatikaaniin, joka tuli paavien asunnoksi Avignonista palaamisen jälkeen. Hyvin paljon on luonnollisesti mennyt hukkaan kuletettaessa.

Sixtus IV erotti kirjaston ja arkiston toisistaan ja jakoi arkiston kahtia: diplomaattinen sijoitettiin Castel Sant' Angeloon ja muu jäi Vatikaaniin. Kun v. 1527 Romaa julmasti hävitettiin, kun espanjalaiset joukot raivoten ryöstivät Roman kauniit basilikat ja monet luostarit, kun paavi Clemens VII sai paeta Castel Sant' Angeloon, — niin kaiken tämän hävityksen kestäessä hävitettiin myöskin Vatikaanissa oleva arkisto melkein kokonaan, mutta Castel Sant' Angelo — jonka puolustusta johti Benvenuto Cellini — ja siellä oleva arkisto säilyi.

Pius IV:nnellä oli suuremmoinen ajatus yhdistää yhdeksi suureksi arkistoksi kaikki ne asiakirja-kokoelmat, jotka säilytettiin Vatikaanissa, Castel Sant' Angelossa, sekä Avignonissa, Viterbossa y. m. olevat arkiston jätteet. Tällä Medici-sukuisella paavilla, — hän ei kuitenkaan kuulunut Firenzen mainehikkaaseen sukuun — oli jo kardinaalina ollessaan ollut paljon kirjallisia ja tieteellisiä harrastuksia. Mutta kuolema ratkaisi v. 1565 hänen suuren tuumansa, jota hän vaan vähäksi osaksi oli ennättänyt toteuttaa, ja yli 200 vuotta kului vielä, ennenkuin Vatikaanin ja Castel Sant' Angelon arkistot yhdistettiin.

Arkiston varsinaisena perustajana voi pitää Paul V:ttä Borghesea — paavina vv. 1605—1621 — joka v. 1611 rakennutti eri rakennuksen Vatikaaniarkistolle. Vasta v. 1798, kun revolutionin laineet ulottuivat aina Romaan saakka, vietiin Castel Sant' Angelon kokoelmat säilöön Vatikaaniin ja siitä asti ovat nämä molemmat tärkeät arkistot olleet yhdistettyinä. Mutta eivät sittenkään vielä asiapaperit saaneet olla rauhassa. Kun Napoleon I käänsi ylösalasin koko Euroopan, antoi hän m. m. viedä melkein koko Vatikaani-arkiston Parisiin. Se kuletettiin laivoilla, joista osa joutui haaksirikkoon; myöskin arkistoa kulettavat kenraalit käyttivät omankäden oikeutta. Ja kun arkisto sitten vihdoinkin „matkusti“ Parisista takaisin Romaan, oli se entisestään paljon pienentynyt. Ranskalaiset eivät antaneet takaisin kaikkia Ranskaa koskevia papereita; esim. osa tärkeätä Nunziatura di Francia-kokoelmaa jäi Parisiin.

Mutta arkistoon pääsy on aina Leo XIII:n aikoihin saakka ollut jossain määrin vaikeata. Suuri puolalainen historioitsija ja Krakaun yliopiston stipendiaatti Palacky, joka v. 1837 tutki Vatikaanissa, sanoo, että arkisto oli aivan salainen. Paitsi virkamiehiä oli suorastaan kielletty kenenkään tulemasta sinne. Jollekin hallitsevalle ruhtinaalle vaan annettiin silloin tällöin oikeus paavin erityisellä luvalla tulla arkistoa katsomaan.

V. 1853 pyysi Belgian hallitus, että etevä historioitsija Gachard saisi harjoittaa tutkimuksia arkistossa. Vastattiin, että se oli aivan mahdotonta, sillä kuka ikinä tulisi arkistoon, olisi heti pannaan julistettu. Paavit olivat nimittäin kirjojen varastamisen ja poisviemisen pelossa vuosisatoja sitten antaneet „bullan“, jonka mukaan ken tahansa asiaankuulumaton, joka astuu arkistoon, on auttamattomasti pannassa.

Itse teossa on vaan kolme henkilöä, joilla on oikeus tulla kaikkiin arkiston osiin: paavi, kardinaalisihteeri ja arkiston „prefetto“, joka aina on kardinaali. Vielä tänä päivänä on tuo uhkausbulla voimassa muu-

tamiin arkiston osiin nähden, vaan sillä eroituksella, että muutamilla valituilla virkamiehillä on oikeus mennä sisimpiin arkiston osiin. „Archivio Segreto della Santa Sede“ on siis aivan oikea nimitys.

Mutta päästä arkistoon ja saada käytettäväkseen sieltä asiakirjoja on ollut kaksi eri asiaa. Yhtä ankarat kun on oltu sinne sisään pääsyyn nähden, yhtä vapaamieliset on oltu antamaan sieltä käsikirjoituksia käytettäväksi. Kauan ennen sitä aikaa, josta Palacky puhuu, ett'ei arkistoon päästy, on kuitenkin tutkimuksen hyväksi annettu dokumentteja.

Jo 1500-luvulla julkaisivat arkiston virkamiehet käsikirjoituksia ja antoivat mielellään jäljennöksiä käsikirjoituksista tutkijoille. Vähitellen päästettiin tutkijoita, tosin ei itse *arkistoon*, mutta vierellä oleviin saleihin, joihin käsikirjoitukset tuotiin. Niin menettelemällä noudatettiin siis tarkoin „bullan“ määräystä: kukaan ei päässyt arkistoon, s. t. s. saleihin, joissa dokumentit säilytettiin. Venäläinen tutkija ja historioitsija Prof. Schmourlo, joka on Brücknerin seuraaja Tarton yliopistossa, on noin 5 vuoden ajan tutkinut Vatikaanissa Venäjää koskevia papereita. Hän julkaisi viime keväänä tiedonantoja Vatikaanin arkistosta ja työstä siellä. Hän luettelee kokonaista 89 suurempaa dokumenttikokoelmaa, joita ovat julaisseet Vatikaanille aivan vieraat henkilöt ennen Vatikaanin julkista avausta. Vanhin näistä asiakirjakokoelmista on julaistu v. 1594—1602. Taru Vatikaanin luoksepääsemättömyydestä on siis aivan perätön.

Niiden tutkijoiden joukossa, jotka ovat Vatikaanissa, s. t. s. arkiston viereisissä huoneissa tehneet työtä ennenkuin arkisto on ollut auki yleiselle tutkimukselle, on ollut myöskin pohjoismaalaisia, semmoisia kuin norjalainen historioitsija Munch, ruotsalainen Ahlqvist, jonka tarkat ja tärkeät kokoelmat säilytetään Ruotsin Valtionarkistossa, ja suomalaiset *Fredrik Cygnaeus* ja *Taavi Hahl*.

Vuosina 1845—46 on Cygnaeus harjoittanut tutkimuksia Vatikaanissa ja on hän siitä päättäen, mitä ehdin kiireesti silmätä hänen kopioitaan, jotka säilytetään Yliopiston kirjastossa, koonnut Pohjoismaiden historiaa koskevia tietoja XVI:nnelta ja XVII:nneltä vuosisadalta. Cygnaeus'elta itseltään on jäänyt kokoelmansa järjestämättä, eikä ole suinkaan kunniaksi myöhemmälle ajalle, ett'ei ole millään tavalla järjestetty tätä aineskokoelmaa, joka, joskin sirpaleina sieltä ja täältä, sentään antaisi alkuperäisiä aineksia historian valaisemiseksi. Mutta tässä asussaan ovat Cygnaeus'en kopiat aivan käyttämättömät, siten hyödyttämättä ketään, kaikkein vähimmän suomalaista historian tutkimusta.

Vuosikymmeniä Cygnaeus'en jälkeen, keväällä 1879 työskenteli innokas ja harras tutkija, maisteri Taavi Hahl Vatikaanissa, kooten aineksia väitöskirjaansa varten. Ilman minkäänlaisia vaikeuksia oli hänen onnistunut päästä arkistoon ja suurella auttavaisuudella oli hänen tutkimuksiansa siellä helpoitettu, kuten hänen vaimonsa Therèse Hahl on minulle ystävällisesti ilmoittanut. Ennenaikainen kuolema, v. 1880, katkaisi tämän lämminsydämisen tutkijan työt ja hänen suunnitelmansa, kirjoittaa Pohjoismaiden historia nuorisolle jäi kesken. Hänen kopionsa ovat Historiallisen Seuran hallussa, mutta luulen, että niiden kohtalo on sama surullinen kuin Fredrik Cygnaeus'enkin: kukaan ei niitä ole käyttänyt.

Monta yritystä tekivät historioitsijat ja tiedemiehet aikoinaan saadakseen Vatikaani-arkiston auki julkiselle tutkimukselle. Mutta ne yritykset kimmosivat takaisin: paavit olivat järkähtämättömät.

Suuressa kiitollisuudenvelassa on sentähden koko sivistynyt maailma Leo XIII:nnelle, joka heti paaviksi tultuaan — hän valittiin 20 p. helmik. 1878 — ryhtyi toimenpiteisiin saattaakseen Vatikaani-arkiston aarteet tutkijoiden käytettäviksi. Järjestettiin työhuoneet ja v. 1880 oli kaikkien tutkijoiden toivomus täyttynyt, Vatikaani-arkisto oli avattu. Lähinnä paavia lankeaa kunnia tästä toimenpiteestä oppineelle saksalaiselle professorille Hergenrötherille, jonka Leo XIII paaviksi tultuaan korotti kardinaaliksi.

Vatikaani-arkiston avausta on seurannut aivan suurenmoinen kehitys historiantutkimuksen alalla. Valtio toisensa jälkeen kiiruhti perustamaan historiallisia opistoja ja tiedeakatemioita Romaan.

Ensi askeleen otti Ranska ja heti seurasi jälessä Saksa, Itävalta, Espanja j. n. e. Ne maat, joilla ei ollut varaa perustaa omia opistoja, tai jotka poliittisista syistä eivät voineet niitä perustaa, tai jotka pitivät sellaisia tarpeettomina, lähettivät n. k. lähetystöjä määrä-ajoiksi tutkimaan. Niin ovat tehneet Sveitsi, Portugali, Puola, Böömi, Kanada jopa kaukainen Japanikin. Paitsi näitä julkisia, yliopistojen tai valtioiden ylläpitämiä opistoja ja lähetyksiä on ollut joukko yksityisiä yrityksiä ja työmiehiä. Tämä suurenmoinen liike jatkuu yhä ja aivan viimeisinä vuosina ovat Belgia ja Hollanti perustaneet omat opistonsa ja Venäjä lähettänyt lähetystön, joka pian muodostuu opistoksi.

Täten on koko Eurooppa edustettuna enemmän tai vähemmän virallisesti Vatikaani-tutkijoiden piirissä; poikkeuksen muodostavat Pohjoismaat: Suomi, Itämeren maakunnat ja Skandinaavian maat. Tanskasta on tosin erään yksityisen, kauppaneuvos Jacobsenin kustannuksella toi-

minut lähetystö jonkun aikaa. Sen tutkimukset koskivat keskiaikaa ja tutkimusten tulokset ovat julaistut hyvin tarkasti huomautuksilla varustettuina. Ruotsista on myös aikaisemmin eräs stipendiaatti, t:ri Karlson, tutkinut keskiajan historiaa. Itämeren maakunnat ovat käyttäneet hyväkseen saksalaista tutkimusta.

Sekä t:ri Karlsonin että kauppaneuvos Jacobsenin lähetystön tutkimuksia on Suomen Valtionarkisto käyttänyt hyväkseen ottaen osaa tutkimuskustannuksiin. Siten on Suomen keskiaikaa koskevia asiakirjoja Vatikaanista saatu kopioiduksi ja par'aikaa julkaisee Valtionarkistonhoitaja *R. Hausen* näitä asiakirjoja *in extenso* yhdessä muualta koottujen keskiaikaa valaisevien asiakirjojen kanssa.

Meillä Suomessa ei liene kukaan koskaan ajatellut minkäänlaista historiallista lähetystä, vielä vähemmän historian tutkimusopistoa perustettavaksi Romaan. Yksityinen harrastus vaan on ollut määrääjänä ja vienyt tutkijoita sinne. Cygnaeus'en ja maisteri Hahlin ajoista lähtien on kulunut pitkä aika, ennenkuin meikäläiset historiantutkijat ovat suunnanneet tiensä kohti Romaa. Ylitirehtööri, t:ri *W. Tavaststjerna* on syksyllä v. 1897 tehnyt työtä Vatikaanissa, mutta ainoastaan muutaman viikon. Historiallisessa Arkistossa (osa XV) on hän julaissut osan Vatikaanista saamiansa kopioita. Pitempiaikaisia tutkijoita on viime vuosina ollut Vatikaanissa joitakuita, joista useimmat ovat harjoittaneet erikoistutkimuksia jotakin rajoitettua ainetta varten. Niinpä t:ri *Gabriel Rein* tutki siellä keväällä v. 1899 ja syksyllä v. 1904 julkaisi väitöskirjansa *Paolo Sarpi und die Protestanten*, t:ri *P. O. von Törne* julkaisi keväällä v. 1907 parin vuoden Vatikaanitutkimusten jälkeen väitöskirjansa *Ptolemée Gallio, Cardinal de Côme*, ja allekirjoittanut teki työtä Vatikaanissa kaksi lukukautta kooten aineksia väitöskirjaan *Antonio Possevino, un diplomate pontificale au XVI:e siècle*.

Suurisuuntaisemmin on menetellyt t:ri *Henry Biaudet*, joka syksyllä v. 1906 julkaisi useampivuotisten Vatikaani-tutkimustensa tuloksena väitöskirjansa *Le Saint-Siège et la Suède* ja joka sittemmin on jatkanut tutkimuksiansa Vatikaanissa ja tutkimustensa tulosten julkaisemista. Toistaiseksi on hänen 5-osaiseksi suunnitellusta teoksestaan ilmestynyt ensimäinen osa *Le Saint-Siège et la Suède I* ja siihen liittyvä *Notes et Documents I*. T:ri Biaudet on alunpitäen pitänyt päämääränään koota *kaikki*, mikä koskee katolisuuden ja protestanttisuuden taistelua Pohjoismaissa. Sitä varten on hän läpikäynyt arvaamattoman suuren määrän käsikirjoituksia ja laatinut tarkat ja mitä yksityiskohtaisimmat luettelot koko siitä laajasta, tätä aikaa käsittävästä aineistosta, joka Vatikaa-

nissa on. Olisi sentähden suotava, että vasta-alkajat nuoret tutkijat jatkaisivat Vatikaani-arkistossa sitä työtä, joka siellä nyt on alulle pantu, varsinkin kun tutkimuksia suuresti helpottava ja aikaa säästävä luettelotyö jo on suurimmaksi osaksi tehty ja kun näiden arvokkaiden ainesluettelojen omistaja, t:ri Biaudet, mielellään antaa niitä tutkijoille käytettäväksi. Niinpä esim. allekirjoittaneella oli viime vuoden kuluessa työtä tehdessään suunnaton hyöty näistä luetteloista.

Löytyykö sitten Vatikaani-arkistossa aineksia sellaista tutkimusta varten, joka puhtaasti Suomen ja suomalaisen kannalta otettuna herättäisi mielenkiintoa meikäläisessä tutkijassa? Siihen voi vastata myöntämällä, varsinkin jos ottaa huomioon sen ajan, jolloin Suomella kerrankin oli itsenäinen politiikka Ruotsiin nähden, nim. Kaarle-herttuan ja Sigismundin taistelujen aikana. Silloin Suomi, asettuen Sigismundin puolelle, herttua Kaarlea vastaan, asettui ei vaan oikeuden, vaan myöskin vapaamielisyyden puoltajaksi. Se itsenäinen politiikka meni niin pitkälle, että suunniteltiin autonoomista Suomen suuriruhtinaskuntaa Puolan kruunun suojassa ja Klaus Fleming suuriruhtinaana.

Tutkimus Vatikaanissa, mikäli se koskee Pohjoismaita, on tosin paljon vaikeampaa kuin muita maita varten. Saksassa, Ranskassa, Espanjassa y. m. suurissa maissa oli paavinistuimella nuntiot, joiden kirjeenvaihto koottiin erityisiin kokoelmiin, jotka muodostavat *perustan* asianomaisten maiden historian tutkimukselle. Pohjoisia maita varten ei tällaisia varsinaisia nuntioita ole koskaan ollut; näitä maita koskeva kirjeenvaihto on kulkenut muiden maiden nuntioiden tai yksityisten erikoisten agenttien kautta, joiden kirjevaihto sitten täydellisesti aivan sattuman kaupalta on pantu jonkun nuntion paperien yhteyteen, ell'eivät ne ole jääneet asianomaisen henkilön perheelle tai pahimmassa tapauksessa hävinneet. Ensimäisiä yhteyden jälkiä paavinistuimen ja Pohjoismaiden välillä löytyy siellä Puolan nuntiatureissa tai sangen venyvissä Miscellanea-kokoelmissa. Jopa löytyy sattumalta joitakin kirjeitä Nunziatura di Napoli- ja Nunziatura di Spania-kokoelmissa.

Nimittämällä ensimäisen todellisen agentin Pohjoismaita varten, Antonio Possevinon, eivät olosuhteet muutu. Koko hänen kirjeenvaihtonsa, joka koskee hänen ensimäistä Ruotsin matkaansa on hävinnyt teille tietämättömille, eikä vielä tähän päivään mennessä ole löytynyt. Kirjevaihto hänen toisesta Ruotsin lähetyksestään on mitä kirjavimmalla ja mitä selittämättömimmillä tavalla sekoitettu Nunziatura di Germaniaan, Nunziatura di Poloniaan, Nunziatura di Savojaan ja yksityiseen Borghese-kokoelmaan. Hänen toverinsa, pohjoismaiselle katoliselle reaktio-

nille niin tärkeän Jesuitan Luostarilassen kirjeet eivät ollenkaan ole Vatikaanissa. Muutamia hänen lähetystään koskevia asiakirjoja on Biblioteca Vittorio-Emanuelessa Romassa ja paljon suurempi lukumäärä — onneksi toki ei kokonaan — tutkimukselle luoksepääsemättömässä Jesuittain salaisessa arkistossa, jonka olinpaikan ani harvat ulkopuolella veljeskunnan tietänevät.

Senjälkeen kun Possevino ijäksi jätti Ruotsin on epäjärjestys vielä suurempi ja asiakirjoja Pohjoismaiden historiaa varten v. 1580—1592 täytyy etsiä mitä odottamattomimmista kokoelmista Vatikaanissa ja muissa Italian arkistoissa. Kaikeksi onneksi ovat olot paljon paremmat jälkeen vuoden 1592 s. t. s. juuri sitä aikaa varten, joka meille suomalaisille varsinkin tarjoo mitä suurinta mielenkiintoa. Pää-agentit katolisen reaktionin toimeenpanemiseksi Pohjoismaissa olivat silloin toisilleen sukua olevat Aldobrandini-, Borghese- ja Malaspina-sukuiset henkilöt, jotka kaikki näyttävät omistaneen arkistomaterialin merkitykseen nähden saman oikean katsantokannan kuin heidän sukulaisensa Clemens VIII (Aldobrandini). Kaikki heidän lähetyksiään koskeva kirjeenvaihto on siten säilynyt erittäin huolellisella tavalla. Kohtalon, voipi sanoa, onnellinen oikku on ollut, ett'ei näitä papereita ole säilytetty Vatikaanissa vaan ruhtinas Borghesen yksityisessä perhearkistossa. Tämän kautta ne ovat olleet kauan tutkimukselle käyttämättömät, jopa luultiin yhteen aikaan, että ne olivat aivan kadonneet. Mutta se on ollut onni: siten ovat Borghese-kokoelmien paperit säilyneet Vatikaani-arkiston monilta kovilta kohtaloilta, hävityksiltä ja matkalta edestakaisin Pariisiin Napoleon I:n aikana. Ei myöskään Italian hallitus, joka uuden kuningaskunnan muodostuessa mitä omavaltaisimmin anasteli kirjastoja ja arkistoja, ole päässyt osalle tästä suku-arkistosta, jonka oikea paikka on luonnollisesti Vatikaani, jonka kokoelmia se niin suuremmoisesti täydentää.

Vasta 17 vuotta sitten — v. 1891 — kun Leo XIII osti Borghese-arkiston, ovat nämä paperit yhdistetyt Vatikaani-arkistoon. Ja nyt ne ovat yleisen tutkimuksen käytettävinä. Tässä ei enää ole kysymys muutamista yksityisistä, irrallaan olevista lauseista siellä täällä, tai yksityisistä asiakirjoista eri nuntioiden kokoelmissa, tässä voi todella puhua Pohjoismaiden nuntiaturasta. Nidos nidoksen vieressä ovat asiakirjat niissä, tuskin kirjettäkään puuttuu. Ja tästä harvinaisen täydellisestä kokoelmasta käy selville viimeinen aste katolisuuden taistelusta Pohjoismaiden valloittamiseksi sellaisessa valossa, joka on kokonaan toinen kuin se, mihin me olemme tottuneet ja mitä olemme saaneet lu-

kea niissä varsin epätäydellisissä ruotsalaisissa historioissa, joissa tätä aikaa kosketellaan ja jotka ovat kirjoitetut ilman näitä arkistolähteitä. Näistä arkistolähteistä myös löydämme perustan yllä mainitsemalleni suomalaisten itsenäisyyspyrinnölle, ja on toivottava, että suomalainen tutkimus on käyttävä hyväkseen tätä aineistoa ja toimittava julkisuuteen tutkimusten tulokset.

Liisi Karttunen.

Muinaisimmasta Babyloniasta[*])

kirj. *Harri Holma.*

II.

Teimme edellisessä kirjoituksessamme selkoa Kaksoisvirran laakson valtiollisista oloista ajalla ennen Hammurabin hallitusta (noin v:een 2100). Näimme miten vuosituhansien kuluessa maan alkuasukkaat, sumeerilaiset, sulautuivat valloittajiin, seemiläisiin, antaen heille kuitenkin sivistyksensä ja kirjoitustaitonsa.

Meidän olisi tällä kertaa koetettava luoda lukijan eteen jonkinlainen kuva siitä sivistyksestä, joka noina historian aamuaikoina Babyloniassa vallitsi. Tehtävä ei ole helppo. Päinvastoin on melkein mahdotonta nykyään vielä puhua minkäänlaisen vanhimman kulttuurihistorian kirjottamisesta. Kaikki sen suuntainen kirjallisuus jää vielä välttämättä hajanaisiksi piirteiksi. Jos kohta saamme Hammurabin lain, senaikuisten kirjeiden ja lukuisain kauppasopimusten löydyttyä heikon aavistuksen silloisen sivistyksen monipuolisuudesta ja rikkaudesta, emme vielä kuitenkaan ole kuin alulla päämäärän saavuttamiseksi.

[1]) Paitse sivulla 97 mainittuja teoksia olen m. m. käyttänyt: *K. L. Tallqvist*, Assyriens och Babyloniens kultur (Världskulturen); *C. H. W. Johns*, Assyrian and Babylonian Laws, Contracts and Letters, New-York 1904: *Br. Meissner*, Aus dem altbabyl. Recht, Lpzg 1905 (Der alte Orient VII,1); *O. Weber*, Die Litteratur der Babylonier und Assyrer Lpzg 1907 ja *Joh. Jeremias*, Moses und Hammurabi. Lpzg. 1903.

Lisäksi pyydän lukijaa korjaamaan pari painovirhettä edellisessä kirjoituksessa, nimittäin: siv. 108, riv. 14 alh. alenemassa eikä olemassa; siv. 110, riv. 5 alh. iestä eikä ikeä.

Muudan seikka, joka etenkin vaikeuttaa sivistys- ja varsinkin kirjallisuushistorian kirjottamista niiltä ajoilta, on se harvinainen personattomuus, joka niihin on lyönyt leimansa. Liekö olemassa mitään muuta kirjallisuutta ja lisäksi niin runsasta, jossa ei meillä olisi tietoa ainoankaan „kirjan“ tekijästä? Oikeastaan ei voinutkaan olla toisin. Kirjallisuuden tarkotuksenahan ei ollut uuden luominen, vaan vanhan säilyttäminen ja sovittaminen uusiin oloihin, uusiin vaatimuksiin. „Maailmankatsomus, joka lähtee siitä perusajatuksesta, että kaikki kehitys yksinomaan pyrkii olemaan entisen, jo olemassa olleen toisintoa, ei voi löytää uusia teitä eikä uusia päämääriä“ (Weber). Varsinaisen kirjallisuushistorian kirjottaminen, siinä merkityksessä jossa me sen sanan ymmärrämme, ei voi niin ollen tulla kysymykseenkään. Onhan kuvaavaa, että meidän usein on mahdoton sisällyksen perustuksella erottaa 7:nnen vuosisadan kirjallisuustuotteita 20:nnen vuosisadan tuotteista. Tarkoitan tässä tietysti lähinnä uskonnollista kirjallisuutta — tämän sanan laajimmassa merkityksessä. On tosin olemassa historiallisia kronikoita, on kauppasopimuksia, joiden kirjoittaja kylläkin on mainittu ja jotka ovat tarkkaan päivätyt, mutta varsinaiseksi kirjallisuudeksi emme niitä voi kutsua.

Kuva 1. Muinaisbabyl. pronssinen häränpää Sumeerilaisajalta.

Jo mainittu maailmankatsomuksen perusajatus olikin itsessään sivistyksen kuolinisku. Ja todella näemme sen omituisuuden, että sivistys, siitä saakka kun lähteet meille alkavat puhua kieltänsä, ehdottomasti on alenemassa. Vanhimmat kuvapatsaat — mainitakseni esimerkin — ovat taiteellisesti korkeammalla kuin kaikki myöhemmän ajan tuotteet. Kun kerta maailmankatsomus ja kirjallisuus eivät voineet pysyä kehityksen tasalla, eivätkä toiselta puolen määrätä kehityksen kulkua, oli auttamattomasti lausuttu kuolemantuomio kaikelle sivistyksen kehitykselle. Täten ymmärrämme miten muudan Itämaiden etevä tuntija, A. Jeremias, rohkenee sanoa: „se seikka, että me vanhimpana aikana näemme korkeiden, henkisten aatteiden vallinneen ja sitä vastoin animismin, totemismin, fetishismin y. m. puuttuneen, kumoo aksioomin uskonnollisten käsitysten jatkuvasta kehityksestä“ (v. 1904).

Nämät näkökohdat edessämme täytyy meidän valittaa sitä, että me vain puutteellisesti tunnemme vanhinta aikaa, kun sitä vastoin tietomme

myöhäsemmiltä ajoilta osittain ovat sangen laajat. Se minkä tiedämme babylonialaisten maailmankatsomuksesta, uskonnollisista, valtiollisista ja yhteiskunnallisista käsityksistä, perustuukin näihin myöhempiin lähteisiin, jotka oikeastaan ovat vain heijastus vanhimmista. Paljon jää siten hypoteettiseksi. Koko maailmankatsomus on „luettava esille“ teksteistä, ja vain hitaasti päästään siten eteenpäin. Pääansio tästä työstä on Berliiniläisen professorin *Hugo Wincklerin*, joka on pitkien tutkimusten tuloksena useissa kirjoissa ja kirjasissa osottanut, miten noin 6—5:stä vuosituhannesta saakka kaikkialla Itämailla on vallinnut yhtenäinen „systeemi“, jonka valossa kaikkia ilmiöitä on katsottava. Mielestäni veisi tämän systeemin esittäminen tässä meidät liian pitkälle. Useissa suhteissa hänen väitteensä vielä ovat hypoteettisia ja häntä vastaan on noussut täydellinen myrsky Saksan ei ainoastaan teologisessa vaan myös assyriologisessa maailmassa. Wincklerin kannattajia löytyy kyllä paljon ja koko heidän suuntansa on saanut kuvaavan nimen „panbabylonismi“.

Kuva 2. Hammurabin lakipylväs. 2,25 m. korkea dioriittipatsas. Löydetty v. 1902 Susasta. Sen yläpäässä Hammurabi vastaanottaa auringonjumalalta lakimääräykset.

* * *

Ylläsanotulla olen koettanut osottaa, miten vaikeata on saada eheä kuva Babylonian vanhimmasta sivistyksestä. Ja varsinaisen kirjallisuuden avulla on se jokseenkin mahdotonta. Onneksi on meille säilynyt joukko kauppasopimuksia myös vanhemmalta ajalta. Siinä on kauppakirjeitä, naimasopimuksia, prosesseja, lahjotuskirjeitä, vuokrakontrahteja y. m. [1]) Niistä näemme, miten Babylonissa ja muissa kaupungeissa elettiin, näemme, miten taistelu toimeentulon puolesta ja uurastus omaisuuden kartuttamiseksi siellä on ollut yhtä intohimoinen kuin muuallakin. Olemme jo useasti maininneet Hammurabin lain, joka 282 pykälässä järjestää yksityiskohtia myöden koko yhteiskuntaelämän, kauppasopimukset taasen osoittavat, miten sitä käytännössä noudatettiin. Monasti huo-

[1]) Yhteisellä nimellä kutsutaan tätä kirjallisuuden haaraa „kontrahtikirjallisuudeksi“.

maamme käytännön ja teorian joutuvan ristiriitaan, ehkäpä uudet „armolliset asetukset" kumosivat sen, mikä aikaisemmin oli ollut lakina. Onhan luonnollista, että Hammurabi itse ei ole lakikokoelmaansa kirjoittanut, vaan on hän vain koonnut maan eri osissa käytännössä olleet paikallislait ja revideerannut ne. Täten kodifioitu laki oli kaikkialla otettava käytäntöön. On löytynytkin otteita eräästä vanhasta lakikirjasta n. k. »sumeerilaiset perhelait", jotka selvästi todistavat arvelumme oikeaksi. Ja samalla tavalla myös jotkut myöhemmät kuninkaat kokosivat käytännössä olevia tapoja uusiksi lakikokoelmiksi.

Sivistys Babyloniassa ei suinkaan ollut vaan muutamien erikoisluokkien omaisuutta. Todistettavasti on ollut — luultavasti temppelien yhteydessä — kouluja, joissa oppilaat oppivat kirjoittamaan ja lukemaan. Onkin löytynyt muutamia tauluja, jotka selvästi osottauvat koulupoikain harjotelmiksi. Toiset taulut taasen ovat jonkinlaisia käsikirjoja ja sanakirjoja vaikean sumeerilaisten kielen oppimisen helpottamiseksi. Jo se seikka, että samanaikuiset taulut osottavat lukemattomia eri käsialoja, todistaa kirjoitustaidon olleen sangen yleisen. Samaa todistavat myös lukuisat kirjeet varsinkin Hammurabin ajalta. Maaherrat ja muut virkamiehet olivat pakotetut kertomaan knninkaalle kaikkea, mitä vaan heidän alueellaan tapahtui. (Tästä lähemmin alempana). Ajateltakoon sen lisäksi, että nuolenpääkirjoitus ei ollut mikään helppo kirjoitus. Mainittakoon tässä yhteydessä, että kalastajien, leipurien, seppien y. m. käsityöläisten poikia usein tavataan pappeina ja kirjureina, josta voimme huomata säätykierron olleen hyvinkin vilkkaan.

* * *

Meillä eurooppalaisilla on yleiseen se käsitys, että naisen asema Itämailla on ja on aina ollut huono. Niissä maissa matkustaneet kertoilevat, miten Itämaiden kaupungeissa nainen on miehensä orja, miten häntä pidetään haremiin sulettuna, miten hän ei saa hunnutonna ihmisille näyttäytyä. Tämä kaikki on kyllä osaksi totta. Mutta jos yksinään kaupunkioloista päätämme naisen aseman olevan kurjan, teemme ehdottomasti väärin. Vielä tänä päivänä liikkuu nainen erämaassa yhtä vapaasti kuin mieskin aivan hunnutonna. Moniavioisuus on poikkeus, ainoastaan rikkaat eivät tyydy yhteen vaimoon. Osaksi ehkä tosin siihen on syynä se, että monen vaimon elättäminen käy kalliiksi. G. A. Wallinin hauskat esitykset erämaan naisten elämästä osottavat miten vapaa nainen todella siellä on.

Tämä koskee myös naista vanhimmalla ajalla. Tahdon vaan sivumennen mainita sen, että monet seikat viittaavat siihen, että kaikkein vanhimpana, esihistoriallisena aikana yleensä oli vallalla matriarkaatti s. o. naisen ylivalta miehen yli eli naisen isännyys. Ei liene sattuma, että teksteissä, jotka ovat rinnan sumeerilaisia ja seemiläisiä, aina sumeerilaisella puolella puhutaan naisesta ja miehestä, kun sitä vastoin seemiläisessä tekstissä järjestys on päinvastainen. Naisen itsenäistä asemaa kuvaa epäilemättä myös se, että babylonilaisten jumalten joukossa naisjumala Istar (Astarte) on aivan samanarvoinen kuin miespuoliset jumalat. Maassa, missä naisen arvoa ei käsitetty, olisi tämä ollut mahdotonta. Todistaa tosin emme voi, että matriarkaatti alkuaikoina olisi ollut vallalla, sillä silloin kun lähteet alkavat on jo miehen isännyys selvästi hallitseva.

Mutta toiselta puolen on kieltämätön tosiasia, että nainen, jos kohta ei miehensä veroinen, kuitenkin oli itsenäisessä asemassa. Ensinnäkin lastensa suhteen. Sumeerilaisissa perhelaeissa rangaistaan lasta, joka kieltää äitinsä, kotoa karkottamisella. Jos taas äiti kieltää poikansa, täytyy pojan lähteä kotoa pois. Toiseksi oli naisen yhteiskunnallista asemaa sangen vähän rajotettu. Hän sai harjottaa omaa liikettä, sai myydä ja ostaa mielensä mukaisesti ja pitää omaisuutta miehen omaisuudesta riippumatta. Löytyy muudan „kontrahti", jossa kaksi naista prosessoi talon omistusoikeudesta. Suomennan sen näytteeksi tähän: „Niin ja niin suuresta maakaistaleesta, johon on talo rakennettu, on Abunanun tytär Nishi-inishu nostanut oikeudenkäynnin Sin-erishin tytärtä Erishti-Aita vastaan. He menivät kuninkaan tuomarien luo. Nämät tutkivat heidän asiansa ja tuomitsivat kantajan valituksen vääräksi. Kantaja ei saa valittaa eikä nostaa vastaajaa vastaan uutta kannetta. Shamash, Ai ja Marduk jumalien sekä Samsu-ilunan [1]) nimessä he vannoivat." (Seuraa todistajien luettelo ja päivämäärä). Toiset taulut taasen kertovat, miten nainen on myynyt tai ostanut orjia tai tavaroita. Toisissa mies ja vaimo yhdessä harjottavat liikettä j. n. e.

Antaisimme kuitenkin väärän kuvan naisen asemasta vanhassa Babyloniassa, jollemme myös mainitsisi sen varjopuolia. Mies oli oikeutettu ilman muuta eroamaan vaimostaan, jos hänen vaan teki mieli hänestä päästä. Mutta toiselta puolen maassa, missä avioliitto, kuten vielä tänä päivänä muhamettilaisten kesken, ei ollut niin sitova kuin meillä ja missä avioero useimmissa tapauksissa oli asianomaisten keskinäinen asia,

[1]) Hammurabin seuraaja kuningasistuimella.

oli kyllä pidetty huolta siitä, ettei vaimo jäisi puutetta kärsimään. Miehen piti antaa erotessaan takaisin kaikki se minkä vaimo oli taloon tuonut ja vaimo sai vapaasti mennä uuteen avioliittoon.

Toinen varjopuoli oli siinä, että mies, jos näet ensimäinen vaimo ei saanut lapsia, sai ottaa itselleen n. k. välivaimon, joka tosin ei ollut samassa asemassa kuin ensimäinen vaimo. (Hamm. § 145). Tämä saattoi kuitenkin estää miestänsä ottamasta välivaimoa (Hamm. § 144) antamalla hänelle oman orjattarensa käytettäväkseen (vrt. Rachel ja Lea ja heidän orjattarensa Bilha ja Silpa). Näemme, että avioliitosta, siinä merkityksessä jota me avioliitolla tarkotamme, ei voi olla puhettakaan, olihan naisen tarkotus vain lasten synnyttäminen. Jos hän niitä ei saanut, ei hänen miehensä hänestä välittänyt. Vaikea oli sen lisäksi vaimon saada avioero, kun sitä vastoin mies, kuten jo näimme, siihen oli milloin tahansa oikeutettu. Muudan tavallinen avioeron syy näkyy varsinkin lapsettomuus olleen.

Kunkin avioliiton solmimisen edellä kävi kihlaus, joka oli sulhasen tai sulhasen isän ja morsiamen isän välinen sopimus. Muodollisesti se toimitettiin siten että sulhasen puolelta annettiin morsiamen isälle rahasumma (myös in natura [1]), kaikesta päättäen jäännös ajoilta, jolloin morsian ostettiin (vrt. Jakob Labanin luona). Luultavasti sai jo tässä tilaisuudessa sulhanen myötäjäiset. Jos kihlaus purettiin, oli sulhanen velvollinen maksamaan myötäjäiset takasin, morsiamen isä taasen sai maksaa „ostohinnan" kaksinkertaisena takasin sulhaselle. Tässä yhteydessä en voi olla mainitsematta Hamm. § 161, jossa määrätään, että jos kihlaus puretaan toisen miehen väliintulon kautta, joka on morsiamen talossa puhunut pahaa sulhasesta, ei tämä tertius interveniens saa mennä naimisiin morsiamen kanssa. Hyvinkin tarpeellinen määräys! — Sattui myös, että vanhemmat naittivat pienet lapsensa, jotka tietysti jäivät vanhempainsa kotiin, kunnes tulivat naimaikään. — Isän piti pitää huolta siitä, että tyttärille varattiin tarpeeksi suuri summa, jotta he varmasti pääsisivät naimisiin. Tyttäret niin muodoin oikeastaan eivät perineet, heidän osansa meni myötäjäisiin tai pidätettiin heille, kunnes menivät naimisiin. Isän kuoltua oli äiti, veli, vieläpä eräässä naimakontrahdissa sisar naittajana. — Sulhasen isä saattoi jos tahtoi tehdä mitättömäksi nuorten onnen. Jos näet isä ei hyväksynyt poikansa vaalia, oli hän oikeutettu kieltämään häntä laisinkaan solmimasta aijottua avioliittoa. Sellaisia kontrahteja onkin muutamia säilynyt. — Kun avio-

[1]) Vrt. *Wallin*, Rese-anteckningar, III, 269.

liitto solmittiin, oli Hammurabin aikana mies velvollinen antamaan vaimolleen huomenlahja, mutta varmaa ei ole, missä tilaisuudessa se tapahtui.

Avioliitto solmittiin siten, että asianomaiset temppelituomarien edessä kirjottivat naimavälikirjan. Hyvin mahdollista on, että Babyloniassa oli erityisiä siviilivirastoja, jotka vastasivat meidän „pastorin kanslioita". — Vaimo ei aina siirtynyt miehen kotiin, vaan on kyllä esimerkkejä siitä, että mies jäi kotivävyksi vaimonsa isän taloon.

Uskottomuutta, varsinkin vaimon puolelta, rangaistiin erinomaisen ankarasti, useimmissa tapauksissa kuolemalla. Myös aviopuolisoiden välin rikkovan aviorikkojan rangaistus oli hyvin ankara. Erittäin ankaria rangaistuksia oli säädetty sille, joka raiskasi toisen naidun mutta koskemattoman vaimon tahi morsiamen.

Babyloniassa oli naimattomien naisten luku nähtävästi hyvin pieni. Ainoat, jotka eivät saaneet mennä naimisiin, olivat temppeli-immet ja puellae publicae, jos kohta kontrahdeista käy ilmi heidänkin välistä solmineen avioliittoja — Hammurabin laki sellaisista ei tiedä. Tämän yhteydessä oleva laaja ja hämärä kysymys prostitutsioonista, joka oli sekä kultillinen että profaaninen, jääköön kuitenkin tässä käsittelemättä.

* * *

Sama lempeys, joka mikäli lähteistä voimme päättää Babyloniassa tuli naisen osaksi, on myös huomattavissa orjien suhteen. Orjia vanhassa Babyloniassa yleensä ei ollut paljon. Kullakin vapaalla oli vain pienempi määrä sellaisia, „kontrahtien" mukaan korkeintaan neljä. Suuren orjajoukon omistaminen kävi kalliiksi ja löytyikin senvuoksi luokka orjia, joita saatiin vuokrata. Orjia oli kahdenlaisia, sodassa saatuja vankeja ja kotimaisia. Vapaat kansalaiset saattoivat näet erinäisissä tapauksissa joutua orjiksi. Niinpä jos poika oli uppiniskainen isäänsä kohtaan, saattoi isä myydä hänet orjaksi, samoin saattoi mies erinäisissä tapauksissa kuten velkansa maksamiseksi myydä vaimonsa tai lapsensa, jos kohta vain määrätyksi ajaksi (§ 117). Orja oli vain esine, jonka sai myydä tai lahjottaa mielensä mukaan. Mutta toiselta puolen saattoi orja myös helposti tulla vapaaksi. Muudan tavallinen tapa näkyy olleen että varsinkin lapseton vapaa mies adopteerasi orjan, jonka velvollisuus oli elättää entistä isäntäänsä hänen kuolemaansa saakka. Sanoin lapseton, sillä kaikesta päättäen adoptsiooni johtui aivan itsekkäistä tarkotusperistä: vanhuuden päivien turvaamiseksi.

Edelleen sai orja mennä naimisiin vapaan naisen kanssa. Lapset sellaisesta avioliitosta olivat aina vapaat (§ 175). Orjilla oli oma pieni omaisuutensa, jota hän mielensä mukaisesti sai kartuttaa, kunhan hän vaan antoi siitä määrätyn osuuden isännälleen. Sattui usein että hän juuri näillä rahoilla osti itsensä vapaaksi. Hammurabin lain § 7 edellyttää nimenomaan, että orja sai omin päin harjottaa kauppaa: „Jos joku ostaa jotain toisen pojalta tai *orjalta* j. n. e." Vanhasta Babyloniasta ei tosin ole säilynyt tietääkseni ainoatakaan „kontrahtia", jossa orja harjottaisi kauppaa t. m. s. Uusbabylonialaiselta ajalta sitä vastoin niitä on runsaasti. Mutta meidän täytyy olettaa saman tavan myös vanhemmalla ajalla olleen käytännössä, eikä vain teoreettisesti olemassa. Siihen viittaa myös muudan senaikuinen velkakirja, jossa kerrotaan miten muudan orja Ilu-Abi oli lainannut 24 hopeasikeliä auringonjumalan temppeliltä voidakseen sillä rahalla ostaa itsensä vapaaksi. Elonkorjuun aikana tulee hänen maksaa takaisin velkansa viljassa. Siitä näemme samalla, paljonko arvoinen orja oli, jos kohta hinta vaihtelee melkoisesti. Hammurabin laki (§ 252) arvioi orjan hinnan 20:ksi sikeliksi.

Naispuolisia orjia oli enemmän kuin miespuolisia, syystä että talon- ja kotitöihin enimmäkseen käytettiin vaan naisia. Orjatar oli sukupuolisesti kokonaan isäntänsä käytettävissä, ja jos hän synnytti lapsia, saattoi hän saada suurtakin arvoa osakseen — siis aivan samoin kuin muhamettilaisessa haremissa nykyään. Orjattaren lapset olivat vapaita, jos isä ne lapsikseen tunnusti, muussa tapauksessa he jäivät orjiksi (§ 170). Sen lisäksi oli tapana, että äiti ja lapset tulivat vapaiksi isännän kuollessa. Orjattaren hinta oli paljon pienempi kuin miehen, noin 5—6 sikeliä. (Hammurabin laki § 214 tosin määrää rangaistuksena orjattaren surmaamisesta saman hinnan kuin orjastakin.)

Yleensä täytyy sanoa, että orjien asema Babyloniassa oli sangen hyvä, paljoa parempi kuin esim. Roomassa. Jos orja vaan pysyi alallaan — karannutta orjaa rangaistiin ankarasti jopa kuolemallakin, samoin kuin myös sitä, joka häntä auttoi karkaamaan — oli hänen elämänsä turvattu. Mitkään sparttalaiset orjametsästykset eivät Babyloniassa tulleet kysymykseen. Ja kuten sanottu vapaaksi pääsy tavalla tai toisella oli sangen helppo. Millä tavalla orja erotettiin muista ihmisistä, ei ole vallan varmaa. Myöhemmältä ajalta on säilynyt pieniä tauluja, jotka ripustettiin orjan kaulaan tai käsivarteen, ja johon oli kirjotettu orjan ja isännän nimet y. m. Mutta vanhemmalta ajalta ei sellaisia tietääkseni ole löytynyt, on luultavampaa, että silloin poltettiin otsaan pieni merkki tai että tukka leikattiin edestä erityisellä tavalla. Hamm. § 226,

jossa tästä puhutaan, on hieman hämärä. Joka tapauksessa parturi tuon leikkauksen toimitti.

Paitsi vapaita orjia, joita muuten jo tavataan vanhimmissa teksteissä, oli olemassa kolmas luokka, *muškênu,* [1]) jonka merkitys ei vielä ole varma. Ehkäpä sillä tarkotettiin vapautettujen luokkaa.

* * *

Sanoimme jo edellisessä kirjotuksessa että kuningas oli jumalan sijainen maan päällä. Tarkemmin sanottuna käsiteltiin hänen suhteensa jumalaan siten että hän oli jumalan ottopoika, joka sai jumalallisen vahvistuksen virkaansa tarttumalla Bêl-jumalan (kuvan) käteen. Ilman sitä oli hänen valtansa mitätön. Luonnollinen seuraus tästä kuninkaan jumalallisesta arvosta oli, että hänen valtansa oli rajaton, kuitenkin niin, että hänen täytyi noudattaa voimassa olevia lakeja välttääkseen jumalan rangaistusta, jolle yksin hän oli vastuunalainen. Babylonissa oli vallalla käsitys, että Marduk joka vuosi „kuoli" ja uunna vuonna vietettiin hänen ylösnousemustaan suurilla juhlilla. Johdonmukainen seuraus tästä oli tietysti, että kuninkaankin täytyi joka vuosi kuolla, mutta kun ehdottomasti olisi käynyt hankalaksi saada hänet jälleen kuolleista nousemaan, oli todistettavasti tapa sellainen, että orja surmattiin kuninkaan asemesta ja sen jälkeen kuningas, jonka virkaa orja juhlien aikana oli hoitanut, tarttui Bêl-jumalan käteen saaden siten jumalallisen vahvistuksen kuninkuudelleen tulevaksi vuodeksi.

Babyloniassa ei vain yksityinen oikeus ollut tarkkaan järjestetty, vaan myös hallinto oli jo vanhempana aikana saavuttanut varmoja muotoja. Maa oli jaettu maaherrakuntiin ja maaherrat olivat kuninkaalle vastuunalaisia. Erityisiä virkamiehiä oli olemassa verojen nostamista varten. Veroja oli monenmoisia, ja verotuksesta pidettiin erityisen tarkkaa huolta. Mainitsen vain että näkyy ainakin myöhemmällä ajalla olleen tapana suorittaa vero muussakin kuin rahassa ja in natura. Talo esimerkiksi saattoi suorittaa veronsa asettamalla jousimiehen sotajoukkoon, aivan kuten meillä rustholllit. Oli myös niitä jotka olivat hallitukselta saaneet verovapauden. Verovapauskirjeitä on joitakuita säilynyt, samoin sensuslistoja.

[1]) Sana merkinnee köyhää. Siinä merkityksessä se tavataan Tell-Amarna-kirjeissä. Se on Arabian välityksellä sittemmin siirtynyt uusiin kieliin, esp. mezquino, ransk. mesquin, alhainen.

Säilyneistä teksteistä käy ilmi, että Babyloniassa virkamiehiä oli tavattoman runsaasti. Varmuudella ei aina voi sanoa, mitä virkamiestä kukin nimitys tarkottaa. Voimme ne kuitenkin jakaa kolmeen suurempaan ryhmään: sota-, siviili- ja valtiollinen virkamiehistö. Korkeimpia olivat kuninkaan lähimmät virkamiehet, sotamarsalkka, palatsipäällikkö, valtiosihteeri, ylin leipuri ja ylin juomanlaskia y. m. Mainita sopii tässä yhteydessä, että myöhemmin Assyriassa kuninkaan lähimmät virkamiehet vuoronsa jälkeen toimivat eponymeina eli n. k. *„limmuina“* — käsitys joka nähtävästi on lähtenyt tuosta mainitsemastamme kuinkaan yksivuotisuudesta. Tämä tapa levisi todistettavasti ainakin Kappadokiaan ja sieltä Kreikkaan, jossa se ilmeni arkontatin muodossa.

Valtiollisten virkamiesten tehtävänä oli pitää silmällä naapurimaiden valtiollista toimintaa — jonkinlaisia konsuleja siis — ja valvoa valtakunnan etuja valloitetuissa maissa. Myöhemmin Assyrilaisvallan aikana oli erityisiä valtiollisia agitaattoreita, jotka, kuten esim. Juudassa, ajoivat Assyrian etua.

Virkamiesarvoa seurasi lääniityksenä maakartano, pelto, puutarha t. m. s. Virkamiehen kuollessa se meni hänen seuraajalleen. Jos virkamies oli estetty sitä hoitamasta, hoiti sitä hänen poikansa.

Oikeuslaitos oli jo varhain saanut varman muodon. Olen jo maininnut, että on löytynyt kappaleita laista ennen Hammurabin lakikokoelmaa. Hammurabin lakikokoelmassa on oikeuslaitos jo kokonaan jättänyt luonnonkansan asteen. Kaikki on yhtenäisen hallinnon alaista. Verikosto on poistettu, heimoyhteys hävinnyt. Kanavoimisjärjestely, kauppa, maanviljelys, kaikki on erityisen huolenpidon alaisena. Omaisuus on turvattu. Oikeudenkäyntiä niinikään on monessa pykälässä ajateltu. Tuomarit, jotka kuningas pappien joukosta määräsi, istuivat oikeutta temppeleissä. He olivat ehdottomasti lahjomattomat. Veisi liian pitkälle sen tarkemmin koskea tähän laajaan kysymykseen. Muudan seikka kuitenkin ansaitsee erityistä huomiota.

Maanomistus oli näet kolmenlainen: oli kruununmaata, yksityisten maata ja temppelien maata. Babylonilaisten käsityksen mukaan oli osa maata jumalan omaisuutta, ja käytännössä tämä maa joutui temppelien haltuun. Sen lisäksi olivat temppelit oikeutetut saamaan osan kaikista tuloista jota paitse yksityiset tekivät „kirkolle“ suuria lahjoituksia. On säilynyt joukko kuitteja, jotka osoittavat mitä se ja se on temppelille suorittanut. Siten temppelit tavattomasti vaurastuivat, ne tai oikeastaan papit ja papittaret — sellaisia tavataan hyvin usein kauppasopimuksissa — harjoittivat laajaa liikettä sekä temppelin kiinteällä omaisuu-

della että irtaimistolla. Temppeleistä muodostui siten mahtavia kauppakeskuksia, jotka usein kokonaan johtivat rahamarkkinoita. Temppelien yhteydessä oli sen lisäksi tuomioistuin — oikeutta istuttiin tavallisesti temppelin portissa, jossa yleensä Itämailla kaikki tärkeät asiat ratkaistiin — sairashuone, kirjasto, koulu y. m., siis aivan kuin keskiajalla luostarit. Suomennan tähän näytteeksi „kontrahdin", jossa Sipparin auringonjumalan temppeli esiintyy velanantajana: „300 mittaa viljaa on Amêl-Mirra velaksi saanut auringonjumalan temppelivarastosta — auringonjumalan omaisuutta — herraltaan auringonjumalalta. Hän on velvollinen maksamaan sen kokonaan ja täydellisesti takaisin." (Seuraa päivämäärä.) Mikäli käsitän, on tämä Amêl-Mirra joku korkea temppelivirkamies, koska eräässä toisessa kontrahdissa muudan orjakauppias, Arad-Marduk, hänen toimestaan saa samasta temppelistä 204 ²/₃ mittaa öljyä sillä ehdolla että hän hankkii valkoihoisia orjia Gutiumista. Jollei hän niitä kuukauden sisässä hanki, tulee hänen maksaa takaisin 20 ²/₃ hopeasikeliä etukäteen saamastaan hinnasta.

Kuva 3. Kolme muinaisbabyl. „kontrahti"-taulua, joissa on luultu tavattavan sana „Jahve" nimien yhdysosana. Kuitenkin epävarmaa.

Erinomaisen hauskan kuvan saa Babylonian liike-elämästä, jos ottaa seuratakseen — tiedemiesten kokoomien nimiluettelojen avulla — jonkun suuremman liikkeen „affärejä". Vanhemmalta ajalta käy se kuitenkin vaikeammaksi, koska kontrahteja siltä ajalta löytyy vähemmän, mutta uusbabylonilaisella ajalla on se sitä tuottavampaa. Myöhemmällä ajalla näkyy löytyneen erityisiä kauppahuoneitakin, Egibi poikineen Babylonissa ja Murashû poikineen Nippurissa.

Jokainen oikeudellinen sopimus — sellaiseksi käsitettiin myös avioliitto — oli välttämättä tauluun kirjotettava, jotta sopimus saisi laillisen voiman. Tähän tarkotukseen käytettiin sangen pieniä tauluja, johon ensinnä kirjuri kirjotti itse sopimuksen tai, jos oli kysymys esim. oikeuden käynnistä, tuomion. Kirjurina olivat vanhempina aikoina tavallisesti pappi tai papitar. Asianomaisten tuli erinäisten jumalien, joko kotikaupunkinsa, pääkaupungin tai asianomaisen kaupungin jumalan, vä-

listä useamman jumalan, sekä aina hallitsevan kuninkaan nimessä vannoa, että olivat tyytyväiset siihen, mistä oli sovittu. Sekin merkittiin tauluun. Seurasi sitten todistajien nimien kirjotus, johon liitettiin jos mahdollista sinetti. [1]) Lopuksi tarkka päivämäärä. Taulun kuivettua käärittiin se ohueeseen kuoreen, johon taas kirjotettiin koko sopimus uudestaan siltä varalta että joko kuori tai itse taulu pilaantuisi. Taulu pantiin senjälkeen talteen temppeliarkistoon. Usein vielä asianomaiset ottivat oman jäljennöksen. Siitä huolimatta näkyy joskus taulu hävinneen. Silloin asia uudestaan tarkkaan tutkittiin ja tehtiin uusi kontrahti. Vanha taulu julistettiin mitättömäksi, jollainen julistus onkin säilynyt.

Olen koettanut yllä esittää muutamia tosin aivan hajanaisia piirteitä siitä vilkkaasta elämästä jota Babylonian kaupungeissa elettiin. Olen kuitenkin kosketellut vaan muutamia aloja, toisia yhtä mieltäkiinnittäviä tunnemme myös jotenkin hyvin. Sotalaitos, maanviljelys, puutarhaviljelys, karjanhoito, teollisuus, kauppatiet, kaikki nämät jo antaisivat aihetta laajoihin teoksiin. Hauskaa olisi esim. seurata koronkiskomisen syntyä ja kehitystä. [2]) Huvittavaa on oppia tuntemaan, että lasia valmistettiin jo vanhoina aikoina. Teollisuustuotteita mainittakoon vain hienon hienot mosaikkilattiat ja kauniit kutomatuotteet. Pukuun ja tukan hoitoon pantiin paljon arvoa, amuletteja, korvarenkaita, rintakoristeita, sormuksia y. m. käytettiin yleiseen j. n. e.

Kuva 4. Muinaisbabyl. sinettisilinteri.

Tahdon kuitenkin kiinnittää lukijan huomion vielä erääseen ilmiöön, joka osaltaan mainiosti valaisee vanhan Babylonian sivistystä.

* * *

Olemme yleensä tottuneet pitämään kirjevaihtoa ja vilkasta postivälitystä jokseenkin myöhäisenä keksintönä. Harvoin tulemme ajatel-

---

[1]) Sinettejä on löytynyt hämmästyttävä määrä. Ne olivat silinterin muotoisia ja vieritettiin yli taulun määrätyssä paikassa. Ne olivat tehdyt mitä erilaisimmista metalleista ja kaiverrus esitti tavallisesti jotain mytologista. (Kuva 4).

[2]) Korko oli yleensä hyvin korkea, rahasta tavallisesti noin 20 %, viljasta aina 50 %.

leeksi mikä merkitys kirjeillä jo oli Kreikassa ja Roomassa. Ajateltakoon vain Ciceron ja Pliniuksen tai Platon ja Aristoteleen kirjeitä. Samoin kertoo meille Raamattu miten jo Salomo ja Tyruksen kuningas Hiram lähettivät toisilleen kirjeitä. Mutta kirjevaihdon historia ulettuu paljoa pitemmälle. Meille on säilynyt tauluja jotka sisältävät yksityisiä ja hallinnollisia kirjeitä Sargonin ja Naram-Sinin ajoilta puhumattakaan niistä sadoista kirjeistä, jotka valaisevat Hammurabin dynastian aikuista Babyloniaa. Miten vanha kirjeen kirjoittaminen on, käy meidän mahdottomaksi sanoa, sillä jo vanhin meille säilynyt kirje osottaa aivan vakaantuneen muodon. Mitä sanoisivatkaan klassillisen ajan tutkijat, jos he löytäisivät esim. Ciceron jonkun alkuperäisen kirjeen tai Vanhan Testamentin tutkijat nähdessään Salomon omakätisen allekirjoituksen! Ja nyt meillä on satoja Abrahamin aikuisen Babylonian kuninkaan alkuperäisiä kirjeitä, saman miehen, joka Amraphel nimisenä 1 Mos. 14 teki sotaretken Palestiinaan! Kirjeet sen lisäksi yleensä ovat onneksi aivan personallista laatua, ne ovat alkuperäisiä ja kuvastavat samanaikuisia oloja. Niiden avulla yleensä saa, joskin vaan hetkeksi, katsastaa oloihin, joista eivät historialliset eivätkä uskonnolliset lähteet anna minkäänlaisia tietoja.

Kuva 5. Muinaisbabyl. „kontrahti"-taulu koteloineen, löydetty Nippurista.

Babylonialainen kirjottaja käytti kirjettä kirjottaessaan pientä savitaulua, johon pienen pienillä merkeillä kirjotettiin sanottava. Ihmettelemme, miten on voitu sellaista miniatyyrikirjotusta laisinkaan aikaansaada. Suurennuslasitta käy meidän usein vaikeaksi lukea sitä[1]). Kun kirje oli kirjotettu, pantiin taulu kuivamaan. Sen jälkeen se käärittiin ohueeseen koteloon, johon merkittiin lähettäjän ja vastaanottajan nimi. Kun taulu oli valmis, jätettiin se postilaitokseen asianomaiselle perillevietäväksi. Niin ihmeelliseltä kun kuuluu, oli todella jo Sargonin ja Naram-Sinin aikana järjestetty postikulku. On näet säilynyt joukko rikkinäisiä koteloita, joissa vielä on luettavissa lähettäjän ja vastaanottajan nimet ja joihin on painettu postilaitoksen, oikeammin postivirkamiehen sinetti. Mahdotonta on tietysti sanoa, miten pitkälle posti-

[1]) Pienimmät taulut ovat vain parin sentimetrin suuruisia. Varmuudella en voi sanoa, ovatko taulut kuvassa 3 luonnollista kokoa, mutta sen suuruisia tauluja on kyllä löytynyt.

laitoksen historia ulettuu. Näemme sen mainittuna aikana jo vallan kehittyneenä.

Tämän ajan sangen harvoista säilyneistä yksityisistä kirjeistä herättää varsinkin kaksi erityistä huomiota. Toisen on muudan babylonilainen nuorukainen lähettänyt Sipparissa olevalle isälleen ja kuuluu se näin: „Isälleni, näin sanoo Zimri-eram:[1]) Suokoot auringonjumala ja Marduk sinulle ikuisen elämän! Olkoon terveytesi hyvä! Kirjotan kysyäkseni, miten voit. Lähetä minulle tietoja siitä, miten voit. Olen nykyään Dur-Sinin kaupungissa, Bit-Sikirin kanavan varrella. Siellä missä olen ei ole kyllin ruokaa. Senvuoksi punnitsen $^{3}/_{4}$ hopeasikeliä, jotka lähetän sinulle. Lähetä minulle sen edestä jotain hyvää kalaa tai muuta ruokaa". Voimme olettaa, että isä heti lähetti pojalleen mitä hän tarvitsi. — Näemme muuten tästä kirjeestä, että myös rahaa kuljetettiin postissa.

Vielä hauskempi on toinen kirje. Lähettäjä on muudan nuori mies Gimil-Marduk Babylonissa, vastaanottaja hänen nuori vaimonsa Kasbija Sipparissa. Kirje kuuluu: „Kasbijalle, näin sanoo Gimil-Marduk: Suokoot auringonjumala ja Marduk sinulle minun tähteni ikuisen elämän. Kirjotan kysyäkseni, miten voit; ole hyvä ja ilmota siitä minulle. Oleskelen nykyään Babylonissa, enkä ole sinua nähnyt, joka tekee minut murheelliseksi. Ilmota milloin tulet luokseni, jotta olisin onnellinen. Tule Marcheswan kuussa (lokakuussa). Olkoon elämäsi ikuinen minun tähteni!" Edessämme on toisin sanoin rakkauskirje kolmannelta vuosituhannelta e. Kr. Sisällys on tässä ehdottomasti paljoa lämpimämpää — ja itsekkäämpää. Molemmissa näissä kirjeissä edellytetään että vastaanottaja kirjottaa vastauksen. Siis myös yksityiset naiset kaikesta päättäen osasivat kirjottaa ja lukea. Mainittakoon sivumennen, että myös Tell-Amarna kirjeiden joukossa on muutamia naisten kirjoittamia.

Erinomaisen mieltäkiinnittäviä ovat ne lukuisat hallinnolliset kirjeet, jotka ovat säilyneet Hammurabin dynastian kuninkaiden ajalta. Ne paremmin kuin mikään muu osottavat, miten hyvin sentralisoitu hallitus todella oli. Niistä näemme miten kuningas ei ainoastaan pitänyt huolta oikeuden tarkasta noudattamisesta, vaan myös miten kauppa, teollisuus, kanavaverkko, sotavarustukset vieläpä karkauskuukauden määrääminen oli kuninkaan välittömän huolenpidon alaisena. Hän lähetti työmiehiä missä niitä tarvittiin, hän piti huolta verojen säännöllisestä kantamisesta

[1]) Tämä tavallinen kirjeen alku on luonnollisesti jäännös ajalta, jolloin sana vietiin suullisesti perille. Alkusanat lausui silloin lähettiläs.

j. n. e. Suomennan näytteeksi tähän pari. „Sano Sin-idinnamille [1]), näin sanoo Hammurabi: Katso, Gimillumin, Larsalaisen rakennusjohtajan, lähetän täten. Anna hänen käytettäväkseen Larsassa oleva työmiesjoukko. Hän tehköön työtä virkaveljensä, (nimeltä mainitsematta jääneen) työnjohtajan kanssa". „Sin-idinnamille, näin sanoo Hammurabi: Tummumu Nippurista on minulle ilmottanut seuraavaa: Unabumissa olin minä koonnut varastoon 70 tonnia viljaa. Mutta Amêl-ilu on avannut varastohuoneen ja vienyt viljan! Näin on hän minulle ilmottanut. Katso, lähetän nyt sinulle tuon Tummumun. Anna Amêl-ilun myös tulla luoksesi. Ratkaise heidän oikeusjuttunsa. Amêl-ilu antakoon Tummumulle takaisin viemänsä viljan."

Voisimme jatkaa samanlaisien kirjeiden suomentamista, jollei tilan puute meitä siitä estäisi.

* * *

Olen koettanut muutamilla esimerkeillä tehdä lukijalle ymmärrettäväksi, minkä tähden olemme oikeutetut kutsumaan Babyloniaa maailman vanhimmaksi kulttuurimaaksi. Egyptin muinaisuuden tuntijatkaan eivät enää kiellä Babylonian sivistyksen vanhemmuutta Egyptiin nähden. Meidän, jotka olemme tottuneet pitämään Itämaita kuolleena, autiona maana, missä henkiset riennot samoinkuin jokapäiväisen elämän pyrintöjen kohottaminen ja kehittäminen ovat mahdottomat, on vaikea ajatella sitä aikaa, jolle Rooma upeimmillaan tuskin veti vertoja ja jonka saavutukset vasta uusiaika keksintöineen, koneineen ja tehtaineen on osanut voittaa. Eikä kuitenkaan Babylonian kukoistus 3:lla vuosituhannella ole mikään eristetty ilmiö Itämailla. 6:lla vuosisadalla eli samainen Kaksoisvirran laakso renessansiaikansa, viimeisen esikristillisen vuosituhannen alussa Assyrian mahtava sotilasvalta piti kurissa miltei koko silloin tunnetun maailman. Sitä ennen oli myös Etelä-Arabia luonut rikkaan kulttuurin, jonka tuotteet vielä ovat miltei kokonaan hämärässä. Jo lopulta Islam mahtavana hyökyaaltona vieri yli maailman. Mutta itämaalaisten valtioitten loistokausi on lyhyt. Jälleen uinuu orientti vuosisataisuntansa. Onko se siitä heräävä? Monet seikat siihen viittaavat. Mutta jääköön ennusteleminen. Seemiläisyyden historia jo osottaa, että se voi vetää täysin vertoja indoeurooppalaisuudelle ja että teemme sille väärin, jos sitä kutsumme, kuten vielä viime vuosisadalla tehtiin, „une race inférieure".

[1]) Sin-idinnam näkyy olleen eteläisten provinsien yliherra.

Huomautus kirjoitukseen „Berndt Aadolf Grotenfelt". *)

Prof. Kustavi Grotenfeltin tämän aikakauskirjan ensimäisessä vihossa v:lta 1908 julkaiseman, „Berndt Aadolf Grotenfelt, eräs soturi 1808—09 vuosien sodan ajalta" nimisen kirjoituksen johdosta pyydän saada huomauttaa, että mainitun kirjoitelman tekijällä eräässä kohdin on erehdyttävät tiedot, joista hän on tehnyt virheellisen päätelmän. Herra K. Grotenfelt tahtoo nimittäin, nojautuen eräisiin hänen sukulaisensa, 1808—1809 vuosien sodan ajoilta tunnetun sankarin, everstiluutnantti Berndt Aadolf Grotenfeltin jälkeenjättämiin papereihin, todistaa että mainittu Grotenfelt komensi retkeilyä marraskuun 9—11 p:nä jolloin 11:nnen päivän vastaisena yönä hyökättiin venäläisten kimppuun Virran sillan kohdalla.

Sivulla 7 lausuu hra K. Grotenfelt: Kun Sandels toista viikkoa myöhemmin päätti tehdä rohkean hyökkäyksensä venäläisiä vastaan Iisalmella, 9—11 pp. marrask., määrättiin Grotenfelt ryntääjäosaston päälliköksi. Holmin ja Montgomeryn teoksissa y. m. esityksissä sodasta mainitaan tosin semmoisena Duncker, vaan tämä näyttää olevan erehdys."

Edelleen mainitsee hän sivulla 9 erään konseptin raportiksi puheenalaisesta ottelusta, mutta lisää kuitenkin, että raportista puuttuu allekirjoitus. Tässä raportissa selostetaan nimittäin hyökkäyksen kaikki yksityiskohdat.

Se seikka, että konsepti löydettiin B. A. Grotenfeltin papereitten joukossa säilytettynä, voi tosin helposti olla harhaan viepä. Konsepti on kuitenkin itse teossa sanasta sanaan (lukuunottamatta pienempää lyhennystä) tehty jäljennös siitä raportista, minkä *Duncker* laati Virran ottelun jälkeen, päiv. Salahmi, marraskuun 13 p:nä 1808, joka raportti on otettu julkaisuun: *„Bulletiner under kriget emellan Sverige, Ryssland och Danmark åren 1808 och 1809"*, pain. Tukholmassa 1812.

Että Duncker todellakin tässä tilaisuudessa toimi päällikkönä, eikä Grotenfelt, selviää myös Sandelsin raportista samalta päivältä (marrask. 13) jossa m. m. sanotaan: „— — — Minä määräsin senvuoksi majuurin ja ritarin Dunckerin, joka on taitava ja älykäs upseeri, mukanaan 300 miestä Henkikrenatööreistä, pataljoona Savon jalkaväkeä ja pataljoona Savon jääkäreitä, yhteensä noin 900 miestä, marssimaan metsien ja

*) Katso Hist. Aikakauskirjan tämän vuoden ensimäistä vihkoa, siv. 6 ja seur.

erämaitten kautta miltei pääsemättömiä teitä Kauppilanmäelle ja Svennimäelle, selville ottamaan vihollisten toimenpiteitä ja jos mahdollista tyhjäksi tekemään heidän aikomuksensa." („ — — — Jag beordrade derföre Majoren och Riddaren Duncker såsom en skicklig och intelligent officer, att med 300 man af Lif Grenadiererna och en Bataillon Sawolax Infanteri samt en Bataillon Sawolax Jägare, utgörande tillsammans vid pass 900 man, genom skog och ödemarker nästan inpracticabel väg afmarchera till Kaupilanmäci och Swännimäcki, för att uptäcka fiendens företag, och om möjligt vore till intet göra dess afsigt.") Sekä edempänä samassa raportissa: „Niin tapasikin majuuri Dunckerin osasto heti Svennimäen kylän edustalla vihollisen etuvartiot" („Också stötte Major Dunckers detachement straxt framom Swännimäcki by på fiendens förposter") j. n. e. Tämäkin raportti on otettu teokseen „Bulletiner under kriget emellan Sverige, Ryssland och Danmark åren 1808 och 1809."

Niimuodoin selviää täydellä varmuudella että Duncker toimi päällikkönä eikä tästä saattane epävarmuutta syntyä. Arvatenkin huvittivat Grotenfeltia tämän mainehikkaan ottelun kaikki yksityiskohdat ja hän otti jäljennöksen toverinsa, majuuri Dunckerin raportista. Paperi on senjälkeen jäänyt nykyiseen aikaan asti hänen kirjekokoelmaansa, eikä sillä niinmuodoin voida myöntää olevan sen enempää merkitystä.

B. A. Grotenfelt johti, kuten tunnettu, savolaispataljoonaansa kun samaa Virran siltaa lokakuun 27 p:nä puolustettiin. Tällöin osoitti hän loistavaa rohkeutta, ja mainitaankin hänen tässä taistelussa „missä ottelu oli kuumin kehoittaneen joukkojaan täyttämään velvollisuutensa."

Hugo Schulman.

Kirjallisuutta.

Anecdota Cartographica Septentrionalia, ediderunt *A. A. Bjørnbo & Carl S. Petersen.* Hauniae MCMVIII.

Tanskan Kunink. Tiedeseuran julkaisemana ja herrojen Bjørnbon ja Petersenin toimittamana ilmestyi tänä vuonna yllämainittu karttakokoelma, joka muodostaa erittäin arvokkaan lisän pohjoismaiden kartografian historiaan. Kartasto sisältää seuraavat 11 karttaa: 1) Nimetön katalonial. merikartta 14. vuosisadalta (katkelma; Biblioteca Nazionale, Napoli). — 2) Henricus Martellus Germanus: Pohjoismaiden kartta, n. v. 1490 (Universiteitsbibliotheek, Leiden). — 3) saman Skandinaavian kartta.

n. 1490 (British Museum). — 4) Nimetön Atlantinmeren kartta, n. 1504 (katkelma; Kgl. Bayerische Armee-Bibliothek, München). — 5) Cornelis Anthoniszoon: Tanskan ja sitä ympäröivien maiden kartta, n. 1550—1565 (Ehemal. Universitätsbibliothek, Helmstedt). — 6) Marcus Jorden: Slesvigin ja Holstenin kartta, v. 1559 (Universiteitsbibliotheek, Leiden). — 7) Nimetön sisäisen Itämeren kartta, n. 1550—1600 (samassa kirjastossa). — 8) Nimetön Nordfjordin kartta, 1594 (K. K. Hofbibliothek, Wien). — 9) Nimetön kartanluonnos Norjan lounaisrannikosta, 1586—1600 (samassa kirjastossa). — 10) Simon van Salinghen: Pohjoisimman Euroopan kartta, 1601 (Tukholman valtionarkisto). — 11) Joris Carolus: Islannin, Grönlannin ja koillisen Amerikan kartta, 1626 (Algemeene Rijksarchief, 'sGravenhage).

Kuten toimittajat itse esipuheessaan sanovat, on kartasto ensi sijassa aineskokoelma. Tätä tarkoitusta silmälläpitäen on siihen otettu ainoastaan ne ennen julkaisemattomat Pohjoismaita kuvaavat kartat, joilla todistettavasti on itsenäistä lähteenarvoa ja jätetty muut julkaisematta, vaikkakin ne useasti historiallisessa suhteessa voisivat olla erittäin huvittavia. Julkaistujen karttojen arvo on sittenkin hyvin vaihteleva: Martelluksen kartta ja Atlantinmeren kartta ovat varsin epäitsenäiset, Anthoniszoonin ja Salinghenin todistavat ja melkoista edistystä, ja Jordenin Slesvig-Holstenin kartta on suorastaan tähän asti tuntematon peruslähde. Erittäin tärkeät ovat myös Sisäisen Itämeren kartta ja Joris Caroluksen Grönlannin kartta.

Olemme erikoisesti tahtoneet luoda huomiota niihin karttoihin, jotka joko osittain tahi kokonaisuudessa kuvaavat Suomea. Ne ovat n:ot 5, 7 ja 10. Nimettömästä Atlantinkartasta (n: o 4) löydämme tosin nimet *Einlant* (Finland) ja *fiburg* (Viborg), mutta muuten on tekijän käsitys Suomesta hyvin hämärä.

C o r n e l i s A n t h o n i s z o o n i n kartta (n. 1550—1565) on yksi niitä varsin useoita karttoja, jotka kuvaavat pääasiassa samaa aluetta ja jotka tietoihin ja tekotapaan nähden ovat asetettavat hyvin lähelle toisiaan. Tämän karttaryhmän alkuperästä ovat tutkijat kauvan olleet eri mieltä. Monet ovat otaksuneet *Marcus Jordenin* (1550—53 professorina Kööpenhaminan yliopistossa) olleen tyypin luojan. Tämän otaksuman kumoo Anthoniszoonin kartta, koska se on paljon tietorikkaampi kuin muut samanaikuiset. Ja ellei se olisikaan peruslähde, on sillä kuitenkin melkoinen lähteenarvo.

Suomea esiintyy Anthoniszoonin kartassa vaan pieni kolkka (lounaisosa). Se, samoin kuin Ahvenan saaristo kokonaisuudessaan, on kuitenkin varsin taidokkaasti piirretty. A. mainitsee Etelä-Suomessa (zevit F̄īnē) varsin monta paikallisnimeä (Aboe, Val, Rastenborch, Laio, cuis, Kars, helsinge j. n. e.), runsaammin esim. kuin *Tramezini* (v. 1558). On huvittavaa tässä suhteessa verrata Anthoniszoonia ja Trameziniä toisiinsa (katso taulua). Kaikki jälkimäisen esittämät paikannimet tavataan edellisen kartassa aivan samalla lailla transskribeerattuina. Trameziniltä puuttuvat Alant, ckre, korpa, Limlāt ja zevit F̄īnē, mutta muuten on

se kuva, minkä hän kartassaan (Nordenkiöld, Periplus XXXIV) antaa lounaisesta Suomesta, pääasiassa aivan sama kuin Anthoniszoonin.

Anthoniszoonin kartan huomattavimpina virheellisyyksinä mainittakoon m. m. että Ahvenanmaahan nähden ovat Ekkerö ja Lemland vaihtaneet paikkaa, Korpo on sitä liian lähellä ja Lumparland on sijoitettu sen pohjoispuolelle. Lohjan asema on pohjoiseen Naantalista. Ansioksi on sitävastoin luettava Uudenmaan saariston (joskin suurin piirtein) kuvaaminen.

Sisäisen Itämeren kartassa esiintyy Suomi kapeahkona maakaistaleena; sitä rajottaa lännessä Pohjanlahti, jonka rannikko on suora ja pitkän saarijonon reunustama; idässä Vienanmeri, joka yhtäjaksoisena, Pohjanlahden suuntaisena ulottuu etelässä aina Viipurin tasalle. Maan lounaisosassa nähdään nimetön linna, kaikesta päättäen Turku. Viipurin lahti on luonnottoman väljä, sen etelärannikolla sijaitsee Wiborch, *kaakkoon* Turusta. Leveä joki (Oulunjoki) yhdistää Pohjanlahden Vienanmereen. Sen suuntainen virta (Kemijoki eroittaa Lapinmaan Pohjois-Suomesta. Kartta on aijottu merenkulkijoiden käytettäväksi, eikä niinmuodoin edes yritä lähemmin kuvata sisämaata. Huomattavaa on kuitenkin, että Zauest (Tavastehus) mainitaan, tosin ylen etäällä pohjoisessa.

Huomattavin näistä kartoista on epäilemättä *Simon van Salinghenin* pohjoisimman Euroopan kartta (v: lta 1601), jonka Nordenskiöld ja E. W. Dahlgren ovat löytäneet Skoklosterin kokoelmissa ja jota Nordenskiöldin kirjastossa Helsingissä on kopio. Salinghen oli jo v. 1584 Tanskan kuninkaan toimesta ja hänen diplomaattisena lähettiläänään käynyt Kuolassa. Vv. 1584—1601 on hän vähintäin neljä eri erää matkustanut Jäämeren rantamaille. Kartta osoittaakin että S. tunsi nämä seudut parhaiten. Kuolan niemimaa ja Jäämeren rannikko ovat ansiokkaasti piirretyt ja täynnänsä paikannimiä. Heikompi on sitävastoin Suomi. Tapaamme tässä taas saman kapeahkon maakaistaleen, joka esiintyy miltei kaikissa kartoissa 16:nnen vuosisadan lopulta ja seuraavan vuosisadan alkuvuosilta (esim. *Barentszoon* (1599), *Edward Wright* (1599), *Map of the World* (1600) ja *Linschoten* (1601). Salinghen kaikesta päättäen on piirtänyt Suomen vanhojen traditioonien mukaisesti, epäitsenäisesti, epäkriitillisesti. Vienan meri on Suomen kustannuksella ylenmäärin väljentynyt; etelässä yhtyy siihen „Laduga lacus", joka puolestaan on Suomenlahden yhteydessä. Kauas länteen ulottuu Suomenlahden suuntaisena n. k. „Powenetzer see". Suomen manner on suorankulman muotoinen. Idästä länteen käy vuorenselkä (Salpausselkä), jonka kaareva suunta on varsin tarkasti huomioon otettu; siitä haarautuu kaksi etelästä pohjoiseen jatkuvaa rinnakkaista selännettä.

Turun ja Uudenmaan saaristot ovat ansiokkaasti piirretyt. Viipurin lahti on jo paljon pienentynyt ja kaupunki sijoitetaan nyt lahden perukkaan. Ahvenansaaret on Salinghen sitävastoin siirtänyt lähemmäksi Ruotsin rannikkoa ja yhdistänyt ne Tukholman saaristoon. Pohjanlahden suunta on suoraan etelästä pohjoiseen ja huomattava on, että lahti keskeltä on levein, päistään kapein, siis vallan toisin kuin todellisuu-

dessa. Pohjoisessa purkaantuu siihen kaksi samansuuntaista jokea (nähtävästi Kemin ja Tornion joet); läntinen niistä on enere traßk'in (Inarinjärven) yhteydessä, vaikka tämän järven vesi varsinaisesti virtaa kahtena jokena koilliseen. Ensimainittujen jokien varsilla mainitsee Salinghen Kajaanin suomalaisten (idempänä) ja „Querrnen Finnen" (länempänä) asustavan. Tarkoitetaanko, sanalla „Querrnen" kainulaisia (kvener), vai onko sana väärin painettu „Quellnen"in asemasta, joka tässä tapauksessa merkitseisi Kuolan suomalaisia (Kuolajärvi mainitaan nimellä Quellener), on vaikea ratkaista.

Mikä Salinghenin kartassa kuitenkin ensi sijassa on merkille pantava, on paikannimien runsaus. Pitkin Pohjanlahden rannikkoa mainitsee hän useita kaupunkeja ja kyliä, joiden nimet ovat kokonaan puuttuneet Itämeren kartasta, samoin kuin Liuinus Algoetin, Tramezinin, Cornelis Anthoniszoonin, vieläpä Mercatorinkin kartoista, mutta jotka esiintyvät *Olaus Magnin* Pohjoismaiden kartassa (v:lta 1539). Mainittakoonpa vaan Tornio, Kemi, Oulu, Korsholma, Närpiö. Salinghenin etevämmyys ilmenee varsin selvästi allaolevasta yhdistelmästä, jossa rinnan olemme asettaneet Salinghenin, Itämeren, Liuinus Algoetin, Tramezinin, Cornelis Anthoniszoonin ja Mercatorin kartat. Viimemainitussa olevat paikannimet esiintyvät miltei kaikki myös Olaus Magnilla [OM], useimmiten aivan samanmuotoisinakin. Varsin huvittavaa on verrata Tramezinin ja Anthoniszoonin karttoja toisiinsa, josta jo ylempänä huomautimme. Samoin tuntuu Liuinus Algoetilla olleen vaikutteita Mercatorilta-Olaus Magnilta (vrt. esim. Helsinga — Helsinge; Karis — Kars; Custa — cuis; Limalant — Limlät.

Salinghenin kartan vahvin puoli on epäilemättä Jäämeren rannikko, jonka hän omista tutkimuksistaan tarkoin tunsi. Heikoin kohta sitävastoin on kieltämättä Suomi. Olaus Magniin verraten osoittaa Salinghenin rantaviiva huomattavaa edistystä, mutta ainoastaan tässä suhteessa onkin kuuden vuosikymmenen kehitys jaksanut tuottaa positiivisiä tuloksia. Ja jos tyydymme silmälläpitämään yksinomaan Suomea, on meidän myöntäminen että 1500- luvun suurin kartograafi sittenkin — monine erehdyksineen ja puutteineen — oli Olaus Magni, että Carta marina kaikesta huolimatta sittenkin on se kartograafinen peruslähde, johon meidän ehdottomasti täytyy päätyä jos käymme tarkastamaan Suomen kartoittamisen aikaisimpia tuloksia.

A. Wilskman.

	Salinghen (1601)	*Itämeren kartta* (n. 1550-1600)	*Liuinus Algoet* (1570)	*Tramezini* (1558)	*Cornelis Anthonisz.* (n. 1550—65)	*Mercator* (1554). [*OM*] = *Olaus Magni* (1539)
Ahvenanmaa (Åland)		alandi	Alant		Alant	Aland insule [*OM*]
Akaa (Akkas)	ackar					
Ekkerö (Eckerö)			Erke		ckre	Erke [*OM*]
Etelä-Suomi (Södra Finland)		Sorfinland			zevit Finē	Sudfinlādia
Hanko (Hangö)			Hanga			Hange [*OM*]
Helsingin pit. (Helsinge)			Helsinga	Helsinge	helsinge	Helsinga [*OM*]
Helsinki (Helsingfors)	helsenvoß / helsenvos					
Huittinen (Hvittis)	Huichis					
Hämeenlinna (Tavastehus)		Zauest				
Ii (Ijo) [?]	Ire					
Itä-Suomi (Ost-Finland)	Ost Finlandia					
Juussaari (Jussarö)						Jusere [*OM*]
Kainulaiset (Kvener)	QuermenFinnen					
Kajaanin suomalaiset (Kajanafinnar)	Kayenshe / Finnen					
Karja (Karis)			Karis	Kars	Kars	Karis [*OM*]
Karjala (Karelen)	Karellia					
Kastelholma (Kastelholm)		Casterholm	Castelholm			Castelholm [*OM*]
Kemi	chim					
Korpo			Carpa		korpa	Korpa [*OM*]
Korsholma (Korsholm)	Korßholm					
Kuolajärvi	Quellener					
Kuusisto (Kustö)			Custa	Cuis	cuis	Custa [*OM*]

Käkisalmi (Kexholm)	kexholm					
Laatokka (Ladoga)	Ladiga lacus					
Lemland			Limalant		Limlāt	Limaland [*OM*]
Lohja (Lojo)			Laio	Laio	Laio	Laio [*OM*]
Lohtaja (Lochteå)	Locta					
Loimijoki	Lodmucka					
Lumparland			Lupelāt	Luplant	Luplant	Lupaland [*OM*]
Länsi-Suomi (Vestra Finland)	Oest Finlandia					
Mietoinen (Mietois)						Mita [*OM*]
Naantali (Vallis gratiae)			Valbo	Val	Val	Vallis *)
Närpiö (Närpes)	Nerpis					
Oulu (Uleå)	Wla					
Paimio (Pemar)			Pemara			Pemora [*OM*]
Pietarsaari (Pedersöre)	Piroes					
Pohjanmaa (Österbotten)	{ Ostbodem Oostbottem					
Pohjois-Suomi (Norra Finland)		Norfinlandt				
Prunkkala (Brunkkala)	Brounkala					
Raasepori (Raseborg)	Rasbuug		Rasberg	Rastēborch	Rastenborch	Rasseborg [*OM*]
Rauma (Raumo)			Raugma			
Salo	Salo					
Savo (Savolaks)		Souelax				
Suursaari (Hogland)	hochland	hogeland				
Taivassalo (Töfsala)			Tanasal	Tenasael	tenasael	Tenasalia [*OM*]
Tornio (Torneå)	thorn					
Turku (Åbo)	abo		Abo	Aboa	Aboe	Abo [*OM*]
Uusikirkko (Nykyrka)			Nijkirch			Noua ecclesia [*OM*]
Vihti (Vichtis) [?]			Viga	Viga	Viga	Viga [*OM*]
Viipuri	Wiborch	Wiborch				

*) *Ol. Magn:* vatt = Vahto.

U. L. Lehtonen. Tilsitistä Haminaan, tutkimus Aleksanteri I:n ulkopolitiikasta mikäli siitä on johtunut Suomen valloitus. I osa Tilsitin politiikka. Suomen uudemmasta historiasta VI. Porvoossa 1908. 258 siv.

Tuskin millekään ajalle Venäjän historiassa on viime vuosikymmeninä omistettu niin paljon huomiota kuin Aleksanteri I hallitusajalle. Laajoja teoksia on kirjoitettu hänen hallituksestaan ja personallisuudestaan, hänen etevimmät avustajansa ovat löytäneet historijoitsijansa, diplomaattisia suhteita valaisevia asiakirjoja on julkaistu. Historiallinen tutkimus on etupäässä kääntänyt huomionsa Aleksanterin ulkopolitiikkaan, syystä kylläkin, sillä siinä epäilemättä oli hänen hallituksensa painopiste. Aivan viime vuosina on julkaistu useita teoksia, jotka luovat uutta valaistusta Aleksanterin ulkopolitiikkaan, erikoisesti hänen suhteeseensa Napoleoniin. Mainittakoon vaan Venäjän historiallisen seuran julkaisemat tätä aikaa koskevat diplomaattiset asiakirjat, suuriruhtinas Nikolai Mihailovitsh'in äskettäin julkaisemat Ranskan lähettilään Caulaincourt'in virkakirjeet, saman tekijän teokset Aleksanterin neuvonantajista kreivi Stroganow'ista ja ruhtinas Dolgorukij'stä, jotka biografisten tietojen ohessa sisältävät arvokkaita ulkopolitiikkaa koskevia tietoja. Lukuisat »muistiinpanot» eri henkilöitten julkaisemat, ovat myöskin arvokkaana apuna diplomaattisten seikkain valaisemiseksi. Myöskin monet ulkomaiset teokset ovat tuoneet lisää valaistusta Aleksanterin ulkopolitiikkaan ja hänen suhteeseensa Napoleoniin, mainittakoon vaan Bailleun julkaisema Fredrik Wilhelm III. ja Aleksanterin välinen kirjeenvaihto.

Monet yllämainituista sisältävät vaan etupäässä aineskokoelmia. Tyhjentävää tutkimusta Aleksanteri I. suhteesta Napoleoniin, joka olisi ottanut huomioon uusimmat tutkimukset, ei tietääksemme löydy. Näin ollen on varsin ymmärrettävissä, että tohtori Lehtonen on, huolimatta siitä että ala on monipuolisesti tutkittu, ryhtynyt vielä kirjoittamaan erikoisteoksen Aleksanterin ulkopolitiikasta, hänen suhteestaan Napoleoniin ennen Suomen sodan puhkeamista ja sen kestäessä. Että suomalainen tutkija on tähän yritykseen ryhtynyt, on sitä ilahuttavampaa, kun ottaa huomioon, että Suomi, sen kohtalon ratkaiseminen Aleksanterin ja Napoleonin keskinäisten neuvottelujen kautta, on luonnollisesti ulkomaisten tutkijain teoksissa saanut osakseen verrattain vähän huomiota. Tosin käsitellään »Generalstabens krigshistoriska afdelning»'in julkaisemassa „Sveriges krig åren 1808—1809" verrattain laajasti diplomatiaa ennen sodan syttymistä, mutta teosta haittaa se että lähteinä ei ole juuri ollensaan käytetty uudempaa venäläistä kirjallisuutta ja että pääpaino on luonnollisesti pantu Ruotsiin. Tutkimus, joka huomioonottaen mitä uudempi historiallinen tutkimustyö on esiintuonut, käsittelee Aleksanterin ulkopolitiikkaa etupäässä siltä näkökannalta, mikäli siitä on johtunut Suomen valloitus, on meidän kotimaiselle historiantutkimukselle epäilemättä varsin suuriarvoinen lisä.

Tohtori Lehtosella on ollut käytettävinään paitsi aikaa käsittelevä painettu kirjallisuus, vielä erinäisiä ulkomaisia arkistoja kuten Ulkoasiain ministeriöitten arkistot Köpenhaminassa ja Pietarissa. Tekijä ilmoittaa

alkupuheessaan että tutkimuksensa tulee ilmestymään kolmessa osassa, ensimäinen, äskettäin ilmestynyt, käsittelee Tilsitin politiikkaa, toinen Suomen valloitusta ja kolmas Haminan rauhaa ja sen valmisteluja. Teoksen pääpaino tulee epäilemättä olemaan toisessa ja kolmannessa osassa, joten nyt ilmestynyt osa on käsitettävä johdantona.

Jo hallituksensa ensi aikoina oli Aleksanterin määriteltävä suhteensa Napoleoniin. Selvästi keisari tajusi että yhteentörmäys Napoleonin kanssa tapahtuisi ennemmin tai myöhemmin. Alusta alkaen näyttää Aleksanteri jonkun verran epäröineen. Toiselta puolen tunsi hän ihailua Napoleonin neroa ja voimaa kohtaan, toiselta puolen oli Napoleonin menettelytapa jyrkässä ristiriidassa Aleksanterin periaatteitten ja mielipiteitten kanssa. Huomaten selvästi että Venäjän ja Ranskan yhteentörmäys ei olisi Venäjälle edullinen, oli Aleksanteri jo v. 1802 ryhtynyt hautomaan liittotuumia Napoleonin kanssa, tuumia, jotka hän ilmaisi vaan lähimmille ystävilleen. Napoleonin kylmäkiskoisuus ei antanut niille lisää virikettä. Tapaukset, yleisesti tunnetut, johtivat päin vastoin sotiin, jotka eivät olleet Venäjälle ja Napoleonin vihollisille edulliset. Napoleonin voima tuli yhä uhkaavammaksi, Venäjän läheisimmät naapurit, sen omat alamaiset olivat jo osaksi Napoleonin vaikutuksen alaisina. Puolalaiset kiinnittivät Napoleoniin toiveensa, turkkilaiset olivat liitossa hänen kanssaan. Napoleonin muut viholliset, Englantia lukuunottamatta, olivat voitetut. Venäjän ja Englannin välit olivat edellisen maan itsekkään ja omanvoitonpyytöisen sodankäyntitavan johdosta suuresti kylmenneet. Kun vihdoin Friedlandin taistelu oli vielä kerran osoittanut Napoleonin sotaisen etevämmyyden, huomasi Aleksanteri selvästi, että ratkaisu oli tehtävä suuntaan tai toiseen. Napoleon puolestaan tarvitsi nyt Aleksanterin liittoa. Hän oli äskettäin mannermaan sulkemussäännön kautta suunnannut viimeisen ratkaisevan iskunsa Englantia kohtaan. Hän tahtoi saada siihen yhtymään kaikki mannermaan vallat. Aivan oikein oli hän laskenut, että Venäjä oli siksi voimakas, ettei se pelkästä käskystä ollut taipuva sitä noudattamaan, vaan että sen hallitsija oli siihen eduilla ja liitolla taivutettava. Tilsitissä sai Napoleon tilaisuuden aiheittensa esittämiseen ja löysi vastustajansa odottamattoman taipuvaisena.

Kysymys siitä, mitkä olivat Aleksanterin tarkoitusperät Tilsitin sopimusta tehdessään, oliko hän tosiaankin niin kokonaan muuttanut mielipiteitään ja politiikkansa suuntaa kuin ulkonaiset merkit osoittivat, on aina herättänyt suurta mielenkiintoa. Eräät tutkijat ovat väittäneet että Tilsitin sopimus tosiaankin oli ratkaiseva käännekohta keisarin politiikassa, että Aleksanteri ei Tilsitissä esiintynyt vaan näyttelijänä. Tohtori Lehtonen tulee toiseen tulokseen. Teeskentelyä ja pelkkää oman edun politiikkaa oli Aleksanterin Tilsitissä aloittama ystävyyden politiikka Napoleonia kohtaan. Aleksanteri on aina personallisesti vihannut vastustajaansa. Enemmän kuin henkilökohtaiset näkökohdat vaikuttivat poliittiset. Ensimäisenä ja pääpyrkimyksenä on Aleksanterilla ollut Napoleonin hillitseminen. Venäjän omat edut ne varsinaisesti olivat Aleksanterin menettelyn pohjana. Keisari huomasi tällä hetkellä mahdottomaksi menestyksellä pitkittää sotaa, mutta arvasi myöskin että

ratkaiseva ottelu oli vielä kerran tuleva ja tahtoi sitä varten valmistautua. Mutta keisari tahtoi myöskin saada suoranaisia etuja: etuja ja vaikutusta Venäjälle Pohjois-Saksassa, Puolassa ja Turkinmaalla. Kuvittelihan Aleksanteri vielä enempääkin, maailmanvallan jakamista Venäjän ja Ranskan kesken.

Tohtori Lehtonen tulee siis siihen johtopäätökseen, että Tilsitin politiikka ei sisältänyt mitään muutosta, vaan oli jatkoa Aleksanterin entiselle politiikalle. Monet todistuskappaleet kuten keisarin lausunto Preussin kuninkaalle, eräät myöhemmät kirjeet keisarinna Marialle y. m. todistavat, että tekijän johtopäätös, johon eräät ulkomaisetkin uudemmat tutkijat ovat tulleet, on oikea. Mitä muuten Tilsitin keskusteluihin ja sopimukseen tulee, esittää tohtori Lehtonen sen huomattavan väitteen että alku Varsovan herttuakunnan luomiseen on lähtenyt Aleksanterista, eikä Napoleonista, kuten tähän saakka on oletettu. Napoleon olisi antanut Preussin puolalaiset alueet Aleksanterille, mutta keisari ei niistä huolinut. Jos hän olisi suostunut Napoleonin tarjoukseen, olisi hänen samalla täytynyt nähdä Preussin häviö. Aleksanterin Tilsitin politiikan pääperusteena oli Preussin säilyttäminen, ei suinkaan etupäässä siitä syystä että hän tunsi ystävyyttä Preussin kuningasparia kohtaan, vaan sentähden että hän selvästi tajusi vaaran siitä, että Napoleonin valta ulottuisi Venäjän rajoille saakka. Preussin pelastaminen ei käynyt muuten päinsä kuin luovuttamalla osan sen läntisistä alueista ja muodostamalla itäisistä puolalaisista maakunnista Varsovan herttuakunnan. Ikävä kyllä ei tekijä ole uhrannut muuta kuin pari sivua tekemänsä johtopäätöksen todistamiseksi. Näin ollen ei lukija tule vakuutetuksi johtopäätöksen totuudenmukaisuudesta.

Edut, joita Aleksanteri Tilsitissä pyrki saamaan itselleen, sisälsivät m. m. Turkin jaon. Napoleon, joka tähän saakka oli ollut liitossa Turkin kanssa, mutta jonka suosima sulttaani aivan äskettäin oli karkoitettu, ilmaisi ylimalkaisin sanoin suostumuksensa. Mitään yksityiskohtaisempaa olojen järjestämistä ei hän suostunut tekemään; luultavasti ei hän milloinkaan ollut todella ajatellutkaan edistää Venäjän aikeita siellä. Napoleon pani pääpainon taisteluunsa Englantia vastaan, siihen pyrki koko hänen menettelynsä Tilsitissä. Sitä varten lupasi hän Aleksanterille yhtä ja toista, muun muassa ehdottaen Suomen valloittamista.

Se suunta Venäjän ulkopolitiikassa, johon Tilsitissä tehty sopimus näytti vievän, ei miellyttänyt sivistyneitä ylimystöpiirejä Venäjällä. Oli Katariinan ajoista saakka totuttu pitämään Venäjää määräävänä Europan ulkopolitiikassa. Sodat Napoleonia vastaan, Austerlitzin tappelu ja viimein Tilsitin rauha olivat osoittaneet, miten heikko ja luuloteltu tuo Venäjän valta-asema itse asiassa oli. Suuri tyytymättömyys keisaria kohtaan ylimysten piireissä alkoi levitä. Häntä yksin pidettiin syypäänä siihen häpeään, johon Tilsitin sopimus oli Venäjän saattanut. Toinen syy tyytymättömyyteen oli Tilsitin sopimuksessa määrätty Englannin ja Venäjän välisen liiton rikkominen ja mahdollinen sota. Taloudelliset ja kauppasiteet Englannin kanssa olivat siksi lujat, että niitten katkaiseminen uhkasi tuottaa maalle turmiota. Näin ollen syntyi vastustuspuolue, joka riveihinsä luki m. m. les-

kikeisarinnan, Aleksanterin nuoruuden ystävät y. m. Huhuiltiin jo salaliitosta keisaria kohtaan. Entiset neuvonantajat erosivat ja uudet miehet astuivat sijalle, ulkoasiain johtoon Rumjantshew, joka aina oli ollut ranskalaisystävällinen, ja sota-asiain johtoon tottelevainen ja raaka Araktshejew. Pariisiin lähettilääksi tuli kreivi Tolstoi, mies, jota aikalaisensa ja jälkimaailma on pitänyt siihen toimeen soveltumattomana. Aleksanterilla oli tässäkin omat salaiset suunnitelmansa. Hän tahtoi pysyttää ranskalais-venäläisen liiton pääasiain käsittelyn Pietarissa omassa huostassaan, milloin se ei voinut tapahtua suorastaan molempain hallitsijain kesken personallisesti. Sentähden lähetti hän Pariisiin suoran sotilaan, jolla ei ollut diplomaatin kykyjä ja tottumusta, mutta ei myöskään vaaraa joutua Napoleonin vaikutusvallan alaiseksi.

Tilsitin sopimus sisälsi kuten tunnettu velvollisuuden Aleksanterille tarjota välitystään Englannille tämän maan ja Ranskan välisen sodan lopettamiseksi. Ellei Englanti siten suostuisi, tulisi Venäjän julistaa sille sota. Aleksanteri tarjosikin varsin pian välitystään, mutta muihin toimenpiteisiin hän ei ryhtynyt. Hän arvasi varsin hyvin että sota Englannin kanssa ei olisi vältettävissä, mutta myös, että se nykyisissä olosuhteissa oli turmiollinen Venäjälle. Sentähden oli hän päättänyt noudattaa suurinta varovaisuutta. Tunnetut tapahtumat Köpenhaminassa rikkoivat kokonaan hänen suunnitelmansa. Englanti oli saanut vihiä Tilsitin salaisesta sopimuksesta ja tahtoi ennättää ennen kuin vihollinen. Se tahtoi saada Tanskan laivaston haltuunsa ja tehdä lujan liiton sen kanssa. Tanskan vesille lähetettiin suuri laivasto; päällikköjen taitamattomuuden ja Englannin hallituksen virheellisten laskujen kautta suunnitelma epäonnistui. Tanskan laivasto saatiin tosin ponnistusten jälkeen vallatuksi, mutta Tanska julisti sodan Englannille ja antautui Napoleonin johdettavaksi. Pietarissa herätti Englannin poliittisesti virheellinen ja siveellisesti väärä menettelytapa suurta suuttumusta ja muutti Aleksanterin suunnitelmat pakottaen hänet ryhtymään vakavampiin toimenpiteisiin Englantia kohtaan. Sen hallitukselta pyydettiin selitystä, varusteluihin ryhdyttiin tarmolla. Mutta huolimatta Napoleonin edustajain kehoituksista ei Aleksanteri vieläkään ryhtynyt ratkaiseviin toimiin. Hän tahtoi odottaa talven tuloa ollakseen suojattuna Englannin laivastolta. Turkissa olivat olot sillä välin kehittyneet Venäjälle epäedulliseen suuntaan. Selvästi näkyi, ettei Napoleon aikonut vähimmässäkään määrin vaikuttaa Venäjän etujen hyväksi, vaan päinvastoin niitä vastustaa. Ja kuitenkin oli ainoa suoranainen etu Tilsitin sopimuksesta Aleksanterille häämöittänyt juuri Turkinmaalta.

Napoleon oli Tanskan tapausten johdosta esittänyt Aleksanterille tarpeellisuuden ryhtyä ratkaiseviin toimiin Englantia ja Ruotsia vastaan. Aleksanteri koetti edelleen viivytellä, vaatien nimenomaista mielipiteitten ilmaisua Napoleonilta ja luvaten siihen alistua. Englannin hallitukselle annettiin syysk. lopulla jyrkkään muotoon laadittu nootti, mutta vihollisuudet eivät silti vielä alkaneet. Keisari oli kyllä jo tällöin huomannut Napoleonin häntä vastustavat aikeet Turkin suhteen, samoin olivat tapaukset Preussissa synnyttäneet epäluuloa, mutta kuitenkin katsoi

Aleksanteri että hänen tällä hetkellä tuli vielä enemmän koettaa vahvistaa liittoaan Napoleonin kanssa alistumalla hänen toiveisiinsa. Mitä innokkaammin keisari halusi Turkin olojen kehittymistä toivomaansa suuntaan, sitä enemmän hänen tuli täyttää Napoleonin toivomuksia Englantia ja sen liittolaisia kohtaan. Mitä Ruotsiin tulee, velvoitti Tilsitin sopimus siinäkin keisaria, Ruotsin tuli luopua Englannista. Aleksanteri kirjoitti syksyn kuluessa useita vakuuttavia kirjeitä Ruotsin kuninkaalle, joissa ei huomaa muuta kuin ystävyyden sanoja, vakavaa halua voida sanoilla vaikuttaa Ruotsin kuninkaaseen. Samaa sisälsivät lähettilään ohjeet. Sodan aikomuksia ei Aleksanterilla ollut. Hän päinvastoin tajusi että sota Ruotsia vastaan vaikuttaisi haitallisesti Turkin olojen kehittymiseen, jonne hän oli koko huomionsa keskittänyt. Varustukset rajoilla olivat suunnatut Englantia eikä Ruotsia vastaan — Napoleonin yhä uudistuvat kehotukset pakottivat Aleksanterin ottamaan marraskuun alussa lopullisen askeleen ja rikkomaan välinsä Englannin kanssa. Hän oli viivytellyt melkein puoli vuotta. Syynä oli ollut se, että hänkin puolestaan tahtoi saada korvausta Turkista Napoleonille tekemistään palveluksista. Siihen ei Napoleon ollut oikein suostuvainen, kauvan kierreltyään hän vihdoin ilmaisi lähettiläälleen, että jos Aleksanteri tahtoi saada korvausta Turkista, piti hänen, Napoleonin, saada sellaista Preussistä. Napoleon oli näet vastoin Tilsitin sopimuksen määräyksiä ja Aleksanterin toivomuksia pidättänyt sotajoukkonsa siellä, nostanut sotaveroja ja muuten menetellyt mielivaltaisesti. Mainitussa kirjelmässään hän selvästi sitoo yhteen Preussin ja Turkin kysymykset ja luopuu tavallaan Tilsitin politiikasta samaan aikaan kuin Aleksanteri valmistautuu täyttämään sen pääehtoa, sodan julistamista Englannille.

Tohtori Lehtosen laajaksi suunniteltu tutkimus on epäilemättä oleva merkkiteos kotimaisen historiantutkimuksemme alalla. Käsitellen aikaa, jolla on ollut niin ratkaiseva merkitys maamme historialle, ja aihetta, johon suomalaiset tutkijat eivät ennen ole ryhtyneet, on se oleva arvokas täydennys niille tutkimuksille, joita meillä jo on 1808—09 vuoden sodasta. Nyt ilmestynyt ensimäinen osa tuo useita uusia ennen huomaamattomia näkökohtia esiin Venäjän ulkopolitiikkaa arvosteltaessa. Teoksen varsinainen pääpaino tulee epäilemättä olemaan molemmissa jälkimäisissä osissa, jotka suoranaisemmin koskettelevat Suomen kohtaloa.

P. Korpisaari.

*

A. W. Brøgger: Et norsk ravfund fra stenalderen. (Norjalainen meripihkalöytö kivikaudelta) Bergens Museums Aarbog 1908 no 11, s. 30, kuv. 17.

Geologi Brøggerin poika, nuori norjalainen arkeologi A. W. Brøgger on parina viime vuonna julaissut useampia tutkielmia Norjan kivikaudesta ja sitä koskevista kysymyksistä, jotka osottavat sellaista tarkkanäköisyyttä ja monitietoisuutta, että niiden tekijä epäilemättä nykyään on pidettävä maansa etevimpänä arkeologina. Hänen viimeinen pienehkö

julkaisunsa on siksi arvokas Suomenkin muinaistieteelle, että meidän on syytä sitä lähemmin tarkastella.

Aiheen kirjotukseen on oikeastaan antanut Bergenin museoon viime kesänä tullut uusi meripihkalöytö, joka luo uutta valoa kauppa- ja kulttuurisuhteille Pohjois-Europassa kivikaudella ja varmentaa viime aikoina yhä tuntuvammaksi muodostuvaa mielipidettä, että itäisen Pohjois-Europan merkitys tässä suhteessa on ollut tärkeä. Tekijä tekee selkoa siitä, miten meripihkalöydöt ovat levinneet laajalle Pohjois-Europpaan ympäri Itämeren ja sen vesistöjen kahdesta suuresta keskuksesta, joista toinen on Elben suistamolla, toinen Itä-Preussissä. *Edellinen* on ollut tärkeä Tanskalle, jonka kivikauden löydöissä meripihkalla on tavaton runsaus ja huomattava asema. Sen sijaan se kumma kyllä ei ole tätä tietä eksynyt paljoakaan pohjoisemmaksi. Ne kahdesta eri paikasta Norjaa tavatut meripihkalöydöt, jotka tekijä esittää, Ruotsin Länsi-Göötanmaalainen kasvokuvio, Suomen 3 kivikautista meripihkaesinettä ja etelämmät samallaiset osottavat hyvin läheistä heimolaisuutta *Itä-preussiläisille*, josta epäilemättä niiden materiali, jota Suomessa, Pohjois-Ruotsissa ja Norjassa ei löydy, on näihin maihin kulkeunut. Pankaamme merkille tämä valtavia kauppateitä kivikaudella edellyttävä tosiseikka, ja muistakaamme että liikeyhteys siis on käsittänyt kovin laajan alueen.

Monet meripihkaesineet, m. m. 1 norjalainen ja 1 suomalainen, osottavat plastillisia tuotteita, ihmiskasvoja tai vartaloita tai erilaisia eläinkuvauksia. Ratkaistavaksi joutuu näin ollen kysymys tällaisen kivikautisen taiteen alkuperästä, ja sen vuoksi on välttämätöntä tutustua myöskin muihin Pohjois-Europan kivikautisiin plastillisiin tuotteisiin, joista ylpeydellä voimme mainita, että Suomi on valtavasti yläpuolella muiden maiden mitä esineiden taiteelliseen käsittelyyn ja lukuisuuteen tulee.

Tässä aikakaukirjassa jo kerran aikasemmin lyhyesti huomautimme (v. 1905: s. 192) että maist. J. Ailio oli käsitellyt Suomen kivikauden taidetta. Viime vuonna yhdisti ruots. tutkija, tohtori Almgren Fornvännen-lehdessä kaikki Pohjois-Europan kivikautta koskevat tiedot, joita toht. Brøgger nyt voi melkolailla laajentaa. Molemmat huomauttavat he tämän ryhmän erikoista itäistä leimaa, joka eroaa aivan läntisestä, mikä ylimalkaan on yksinvallitsevana Skandinavian kivikaudella. Vielä selvemmin kuin Almgren osottaa nyt Brøgger tämän kultturisuunnan *kaakosta* peruisin olevan luonteen asettamalla tähän yhteyteen nuo merkilliset pohjois-Skandinaviset kalliopiirrokset, joihin vasta tänä vuonna olemme saaneet tarkemmin tutustua nuoren ruotsalaisen muinaistutkijan Hallströmin julkaisussa Ruotsin Fornvännen'issä. Niissä kuvataan kerrassaan ihmeteltävällä taidolla naturalistisia eläinkuvioita, ennen kaikkea hirviä ja peuroja, ja on konstaterattava, että niiden löytöalue ulottuu vain Pohjois-Skandinaviaan, sille vyöhykkeelle, jota rajottaa 63 ja 64 leveysaste. Suomesta sellaisia emme vielä tunne, mutta epäilemättä tullaan niitä ennen pitkää löytämään, kun maan arkeologinen kartotus pääsee vauhtiin, (huomattakoon, että suurin norjalainen kalliopiirros 29 m. pitkä, Trondhjemin luona, tuli tunnetuksi vasta 1896) sillä niitä

esiintyy taas idempänä, Vienan Karjalassa, josta Aspelin tunnetussa atlaksessaan kuvaa sellaisia. Mitään suoranaista yhteyttä sen sijaan ei olle Siperian Jenisejn kalliopiirroksilla näiden kanssa, kuten Brøgger tuntuu otaksuvan. Jo Hallström on tyydyttävästi todistanut, että nuo kalliopiirrokset ainakin osaksi ovat vanhempia kuin Skandinavinen pronssikausi.

Meillä on siis tässä tekemistä itäisen kulttuuriryhmän kanssa, joka on ulottunut yli pohjois-Skandinavian, Suomen ja idemmä. Onko siinä viittaus yhteisestä kansallisesta ryhmästä, siitä on vielä liika aikaista varmoja arveluja sanoa. Se vaan on varma, että ryhmä jyrkästi eroaa etelä-skandinavisesta samanaikuisesta kulttuurista.

Tekijä yrittää seurata tätä kulttuuriryhmää idemmäkin, mutta kun hän ei tunnu tarkemmin olevan perehtynyt venäläiseen ainehistoon, ei hän minusta tässä onnistu. Ennenkaikkea käsittelee hän yhteisenä kulttuurialueena koko n. k. ural-altailaista kulttuuria Aunuksesta Jenisejn latvoille, mutta sitä ei olla oikeutettuja tekemään, koska siinä alueessa voimme erottaa useita ryhmiä. Niinpä esim. Kama-Uralilainen ryhmä eroaa altailaisesta hyvin tuntuvasti: kiinteät muinaisjäännökset, kirveet, onsikeltit, veitset, helyt, keihään- ja nuolenterät ovat aivan erilaiset. Ainoastaan tikarit sitovat nämä ryhmät yhteiseksi kokonaisuudeksi. Samoin saanemme varmasti erottaa omintakeiseksi ryhmäksi — arktilliseksi — ne harvat itäiset pronssikauden muodot joita toistaiseksi on tavattu Suomesta, mutta joiden luku täällä ja Vienan meren rannalla epäilemättä on pian kasvava. — Että tekijä käsittelee koko tuota aluetta yhtenä, siitä riippuvat muutamat virheet hänen teoksessaan, kuten esim. s. 14. jossa Aspelinin k. 300 kuvaama Kostroman Galichin ihmiskuvio tehdään siperialaiseksi, ja s. 25—26, jossa Aunukselaiset kivikirveet, Aspelin k. 73, 75, tehdään keski-venäläisiksi. Myöskään ei tekijälle näy olevan tunnettua, että n. k. veneenmuotoinen vasarakirves, perustuva „unkarilaiseen" kuparikirveeseen, on melko yleinen länsi- ja etelä venäläisissä löydöissä ja tavataan vielä Kasanin kuvernementissakin (Н. Ѳ. Высоцкій, Извѣстія Общ. Арх. Ист. Ѳтн. XXIII taulu 4 y. m.)

Se mikä meidän maan muinaishistorialle on herra Brøggerin uusimmassa tutkielmassa tärkeintä, on toiselta puolen todistus vastaanottavasta kulttuurivaikutteesta Itä-balticumista, toiselta puolen maamme aktivisesta vaikutuksesta pohjois-Skandinaviaan. Selvittämättä vielä on itäinen vaikutus maahamme, joka tuntuu olleen hyvin vilkas, ja mahdollisesti dateraa itä-suomalaisen kivikautemme myöhäisemmäksi kuin yleensä olemme tottuneet otaksumaan.

Herra Brøgger aikoo kohtsilleen laajemmin käsitellä Pohjois-Europan merkillistä liuskakivikulttuuria, joka epäilemättä tulee olemaan ratkaisevaa luonnetta meidänkin maamme muinaisuutta tiedustellessa.

Vain yksi seikka. Tiedehän on kansainvälistä, ja meidän on iloittava sen edistyksestä. Mutta kun on kysymyksessä meidän oman maamme muinaisuudesta mitä huomattavimmassa määrin, tuntuu ikävältä, että emme itse joudu julkaisemaan ainehistojamme, vaan että meidän pitää nähdä ne ulkomaisen tutkijan selvitettävinä. *A. M. T.*

*

Ernst Sellin: Vanhan testamentin uskonto muiden muinaisitämaalaisten uskontojen puitteissa. Jyväskylässä 1908. K. J. Gummerus O. Y. 130 siv. Hinta 1: 50.

Äskettäin on maisteri H. Holman suomentamana ja selittävillä muistutuksilla varustamana ilmestynyt yllämainittu prof. E. Sellinin ulkomailla huomiota herättänyt kirjanen: „Die alttestamentliche Religion im Rahmen der anderen altorientalischen». E. Sellin, entinen Wienin, nyttemmin Rostockin yliopiston professori, on monena vuonna ollut tilaisuudessa saksalaisen Palestinayhdistyksen kustannuksella toimittamaan kaivaustöitä Palestinan vanhain kaupunkien raunioissa. Tulos on ollut se, että aika, jolloin Israelin kansa tuli Kananiin, on saanut vallan uutta valoa. Huomaamme, että Israelin kansa on omaksunut sen sivistyksen, joka siellä jo ennen heidän maahan tuloansa oli olemassa. Vanhan Testamentin uskonto näiden ja muiden löytöjen kautta on osottanut, kuten kirjasen nimi todistaa, kuuluvan läheisesti yleisitämaalaisten uskontojen piiriin, samat käsitykset jumalasta, pyhäköistä, pyhistä paikoista, pyhistä henkilöistä, jumalanpalveluksesta, yhteiskuntaelämästä, historiasta, ilmestyksestä j. n. e. tavataan Vanhassa Testamentissa. Varsinkin nämät osat Sellinin teoksesta ovat varsin luettavat. — Toiselta puolen taasen Israelin uskonto on kehittynyt aivan omintakeisesti. Mooseksesta viimeisiin profeettoihin asti on Israelin uskonto tietoisesti erottaunut muista uskonnoista, kirkastanut Jahve- kuvansa, puhdistanut jumalanpalveluksensa ja tuominnut ulkonaiset menot vaan sisäisen puhdistuksen symbooleiksi. Siten on nationalis-orientalisesta Jahvesta lopulta tullut täydellinen monoteismin jumala. — En voi kuitenkaan kieltää, että ne kohdat, joissa Israelin uskonnon kehitys esitetään, ovat osaksi yksipuolisia. Ehdottomasti on Israelin kansan tietoiselle erottautumiselle entisestä yleisitämaalaisesta kuorestaan pantu liian paljon merkitystä, samoin Mooseksen reformin vaikutukselle myöhempään Jahve-käsitykseen, ja toiselta puolen on tekijä päästäkseen joka luvun lopussa samaan johtopäätökseen Israelin uskonnon etevämmyydestä ollut pakoitettu kieltämään muilta uskonnoilta monta todella ylevää, monoteisimiinkin tähtäävää piirrettä. Siinä suhteessa on tehty nimenomaisia virheitäkin (esim. sivu 82—suom. painos — keskim. kappale ja sivu 85).

Joka tapauksessa todistaa kirja, miten yhä tieteellisemmin ja vapaamielisemmin saksalaisten teologien kesken on alettu ajatella (Sellin ei suinkaan ole vapaamielisimpiä) ja samalla se todistaa kuinka lukenutta lukijapiiriä se edellyttää. Monta kohtaa jäisi selityksittä käsittämättömäksi. Siitä syystä onkin suomalaiseen painokseen liitetty joukko selittäviä muistutuksia.

H. H.

*

Historiallisia lapsia, Michel Masson'in y. m. mukaan Suomen lapsille kertonut Rope Kojonen. Porvoossa 1908, Werner Söderström O. Y. 8: o (4), 200 s. Hinta 1: 80.

Esillä oleva teos täyttää epäilemättä aukon nuorisokirjallisuudessamme. Meillä on kaivattu tämäntapaisia esityksiä, joissa lapsille tarjoutuu tilaisuus „ihanteelliseen seurusteluun" historian personallisuuksien parissa, joissa he näkevät ihmisten toimivan, oppivat käsittämään heidän luonteitaan, seuraavat heidän elämänvaiheitaan ja näkevät heidän elämäntyönsä. Tällaisen kirjallisuuden pedagooginen arvo on arvaamattoman suuri. On syystä huomautettu, että historiallisten personallisuuksien teot, kun ne ovat lähteneet siveellisistä vaikuttimista, eivät saata jäädä vaille siveellistä vaikutusta. Näihin tekoihin tutustuminen on siis epäilemättä myös rikastuttava lapsen personallisuutta ja herättävä hänessä arvokkaita harrastuksia ja pyrintöjä.

Mullerin, Tissandierin y. m. tähän henkeen kirjoittamien teosten rinnalla on Michel Massonin „Kuuluisia lapsia" yleisesti saanut osakseen laajaa suosiota ja tunnustusta sekä Ranskassa että monessa muussakin sivistysmaassa. Massonilla oli kaunokirjailijan hienostunut tyyli ja sanomalehtimiehen pirteä esittämistapa, ja näihin ulkonaisiin etuihin yhtyi kolmantena tuo kadehdittava kyky puhua suoraan nuorten lukijainsa sydämiin. Olen vakuutettu siitä, että hänen suppeat, miellyttävät, toisinaan loistavatkin lastunsa, nyt ensikerran esiintyessään suomenkielisessä asussa, löytävät hartaat pienet lukijansa tuhansista kodeista.

Mitä syvimmin täytyy minun kuitenkin valittaa, että näiden elämäkertojen joukossa olen löytänyt yhden, joka kauttaaltaan perustuu epähistoriallisiin taruihin — nimittäin kertomuksen Marcialista eli „rautanaamaria kantavasta miehesta". Se on laadittu kokonaan Dumaslaiseen henkeen, vähääkään välittämättä siitä, että kriitillinen historiantutkimus jo useita vuosikymmeniä sitten leimasi nuo tarut kokonaan arvottomiksi.

„Rautanaamari" esiintyy ensi kerran v. 1745 teoksessa „Mémoires pour servir à l'histoire de Perse", jonka tekijän arvellaan rouva de Vieux-Maisonsin olleen. Tässä uskotellaan, että tuo salaperäinen vanki olisi ollut Ludvig XIV: nnen ja Louise de la Vallièren poika. Voltaire, joka jo „Siècle de Louis XIV"- nimisessä kirjassaan oli esittänyt laajemman kuvauksen vangista, julkenee „Questions sur l'Encyclopédie"-teoksensa toisessa painoksessa häikäilemättä väittää, että „rautanaamari" oli Ludvig XIV:nnen velipuoli, Anna Itävaltalaisen ja Mazarinin poika. Richelieun herttuan memoaareissa luemme hänen olleen kuninkaan kaksoisveljen. Tätä olettamusta ei kuitenkaan ole vallankumouksen jälkeen enään kannatettu. Sittemmin ovat lukemattomat tutkijat ja kirjailijat koettaneet luoda valoa tuohon hämärään arvoitukseen, ja syystä onkin sanottu, että tuskin kellään intialaisella jumalalla on ollut niin monta muotoa kuin „rautanaamarilla".

Heissin, de Chambrierin, Rethin, Roux-Fazillacin, Delortin, Carlo Bottan, Baschetin, Marius Topinin, de Saint-Victorin, Roussetin, Chéruelin, Deppingin, Funck-Brentanon tutkimukset ovat lopultakin epäämättömästi todistaneet, että „rautanaamari" ei ollut kukaan muu kuin kreivi *Ercolo Antònio Mattioli*, Mantuan herttuan valtiosihteeri, joka petoksen vuoksi 1679 vangittiin Ranskassa ja teljettiin Pignerolin lin-

naan, sittemmin siirrettiin 1694 Sainte-Marguerite-saarille ja vihdoin 1698 Bastiljiin, jossa hän kuoli marraskuun 19 p:nä 1703.

Edelleen on myös näistä tutkimuksista selvinnyt, että rautanaamari yksinkertaisesti oli vaan *samettinaamus*, joka oli löydetty Mattiolin matkatavaroista kun hänet vangittiin ja jota hän kaikesta päättäen käytti ainoastaan vankihuoneensa ulkopuolella. Että vankia kohdeltiin aivan erikoisella kunnioituksella selittänee hänen arvonsa ja korkea asemansa; tuon oudon salaperäisyyden aiheutti kai vangitsemisen laatu, joka mitä räikeimmin soti kansainvälisen oikeuden määräyksiä vastaan.

Miten valitettavaa onkaan, että „Rautanaamari"-juttu sai sijansa esilläolevassa teoksessa. En saata uskoa, että niin olisi tapahtunut, jos tekijä olisi ollut historioitsija. Ja millainenhan on laatuaan se „historiallinen ajatustapa" (historischer Sinn), jonka tällainen kertomus synnyttää lapsen mielessä?

Suomennoksesta on yleensä vaan hyvää sanottava; paikkapaikoin kuitenkin häiritsevät lausetavat sellaiset kuin „Ludvig XVII — — — — — *kokoontui* isiensä luo" (s. 120; tässä kohdin on asiallinenkin virhe, sillä Ludvig kuoli kesäkuun 8 p:nä 1795 eikä 1 p:nä) tahi „hän *tuli päästään sekaisin*" (s. 166).

Hieman uskomattomalta toki tuntuu, että Pietari Ramus viisi vuotta ennen syntymistään, yllään pitkä liinainen nuttu ja villalakki päässään, saattoi saapastaa sisään Pariisin tullista (s. 173), mutta onhan taivaan ja maan välillä paljon, jota ei tavallisen kuolevaisen järki pysty käsittämään. Niinikään on allekirj. tosin tiennyt, että Antonio Canova oli vertaistaan hakeva „ihmelapsi", mutta niin ennenaikojaan varttuneen en kuitenkaan luullut hänen olleen, että hän vastasyntyneenä jo muovaili voista jalopeuran kuvan senaattori Giovanni Falierin pitoihin (s. 30).

A. W—n.

Katsaus.

Marraskuun 18 p:nä 1908 täytti Suomalaisen Normaalilyseen yliopettaja, dosentti *Kurt Reinhold Melander* 50 vuotta. Tohtori Melander syntyi Kuopiossa 1858, suoritti ylioppilastutkinnon 1877, filosofian kandidaattitutkinnon 1883 ja filosofian lisensiaattitutkinnon 1887. Viimemainittuna vuonna nimitettiin hän Suomen, Venäjän ja Pohjoismaiden historian dosentiksi Yliopistoon, v. 1890 historian, maantieteen ja suomenkielen lehtoriksi Turun Suom. Lyseoon, v. 1901 historian lehtoriksi Helsingin Ruots. Reaalilyseoon sekä 1904 historian yliopettajaksi Suomal. Normaalilyseoon.

M:n monista julkaisuista mainittakoon tässä: Kuvaus Suomen ynnä Inkerin ja Käkisalmen läänin oloista vv. 1617—1634 (akat. väitösk.

1887) sekä seuraavat Hist. Arkistossa julkaistut tutkimukset: Tietoja Lyksälan lappalaiskoulun perustamisesta. — Lisiä suomalaisen raamatun kääntämisen historiaan. — Muistiinpanoja Suomen mitta- ja painosuhteista 15-sataluvun loppupuolella ja seuraavan vuosisadan alulla. — Oliko Viipurin hiippakunnalla oma tuomiokapituli 15-sataluvun lopussa ja seuraavan sataluvun ensi vuosina? — Nikolaus Andreæ Rehn ja hänen toimensa lappalaisten sivistyttämiseksi. — Muutama tieto Viipurin koulusta 16-sataluvun alkupuolella. — Muutamia tietoja Suomen kaupunkien neuvostoista 17-vuosisadan alkupuolelta. — Suomen ynnä Käkisalmen läänin ja Inkerin veroista vuosilta 1617—34. — Muutama tieto apu- eli viidennenkymmenennen rahan verosta Suomessa. — Ruotsin hallituksen ja Tallinnalaisten kauppatuumat Venäjän suhteen ynnä niistä johtuvat riidat Lübeckin kanssa vv. 1614—43. — Vuokraukset ynnä talojen lyhennykset Suomessa, Käkisalmen läänissä ja Inkerissä vv. 1617—34. — Ein an die schwedische Regierung gemachter Vorschlag, dass sie sich bei dem Westphälischen Frieden das Recht bedingen sollte Kupfer für die Kupfermünze in Deutschland zu liefern. — Die Beziehungen Lübecks zu Schweden und Verhandlungen dieser beiden Staaten wegen des russischen Handels 1643—53. — Die Beziehungen und Unterhaltungen betreffend den Handel zwischen Lübeck und Russland während der Jahre 1631—52. — Suomen edustajista aatelis-, pappis- ja talonpoikaissäädyssä Ruotsin valtiopäivillä 1617—34. — Katovuosista 1630-luvun alkupuolella.

Tämänkin aikakauskirjan palstoilla on nähty tohtori Melanderin väsymättömän kynän arvokkaita tuotteita. V. 1906 julkaisi näet nimimerkki K. R. M. kaksi kirjoitusta, jotka asiallisesti valaisivat kysymystä Turun luostarin paikasta, ja lehtemme ensi vuosikertaan liittyvässä, prof. J. R. Danielsonille omistetussa juhlajulkaisussa esiintyy toht. Melander avustajana tutkimuksellaan „Katsaus työväen palkkaukseen Kustaa II Aadolfin ja Kristiina kuningattaren aikana."

Hartain toivomme on, että tohtori Melander, joka jo kaksi vuosikymmentä niin ansiokkaasti on työskennellyt kansamme muinaisten vaiheiden valaisemiseksi, vielä kauvan uupumattomin voimin on seisova kansallisen historiantutkimuksemme edustajain eturivissä.

*

Jokainen tietänee, että kansan kertomuksilla ja muistotiedoilla menneistä ajoista ja eletyistä tapahtumista on huomattava historiallinen arvo. Ne voivat monessa suhteessa asiakirjallisiin tietoihin luoda hauskoja ja valaisevia, kenties osaksi muuten tuntemattomiakin lisäpiirteitä. Samalla ne myöskin, ehkä monasti selvemmin kuin kirjoitetut lähteet, osottavat, miten syvälle tärkeät historialliset vaihekaudet, kuten esim. sota-ajat, ovat kansan tajuntaan syöpyneet ja sitten polvi polvelta periytyneet.

Ylioppilaiden Historiallisessa Yhdistyksessä on useasti keskusteltu ja lausuttu toivomuksia tällaisten kansankertomusten ja perimätietojen keräämisestä. Juuri tänä vuonna, jolloin sata vuotta viime Suomen so-

dasta on umpeen kulunut, olisi mielestämme sopiva tilaisuus unhottumasta pelastaa ne tiedot ja kertomukset, jotka mainitusta, historiassamme käänteentekevästä tapahtumasta ovat kansan muistissa säilyneet.

Ylläolevan perusteella on Ylioppilaiden Historiallinen Yhdistys kääntynyt kansalaisten puoleen pyytäen kunkin kotiseudultaan keräämään paikkakuntansa väestön kertomukset ja pienetkin tiedot 1808—1809 sodan tapahtumista, niihin kullakin paikkakunnalla osaa ottaneista henkilöistä, seudun puolustustoimenpiteistä, sotaväen käytöksestä asujamia kohtaan y. m. Historiallinen Yhdistys on kiitollisuudella vastaanottava kaikellaisia muistiinpanoja näistä asioista ja pitävä huolen siitä, että ne tulevat varmaan talteen ja tulevaisuudessa ovat tutkijain käytettävinä, Tiedonantoja voidaan tässä tarkoituksessa osoittaa Hist. Yhd. esimiehelle, prof. K. Grotenfeltille (osoite Helsinki, Neitsytpolku 2 A) tai sihteerille, yliopp. K. J. Jaakkolalle (osoite Helsinki, Vyökatu 9).

*

Todistajain luotettavuus. Viime aikoina on päässyt vauhtiin kokeisiin perustuva sielutieteellinen tutkimus ihmisten todistusten paikkansapitäväisyydestä ja heidän muististaan. Tulokset voivat olla tärkeitä sekä historialle, joka suureksi osaksi nojautuu lähteinä käytettyjen kertojain todistuksiin, kuin myös oikeudenkäytölle, jonka myöskin on nojattava todistajiin.

Jo v. 1894 teki *A. Binet* huomattavia havaintoja, jotka hän ensin julkaisi eräässä aikakauskirjassa ja myöhemmin teoksessaan „La suggestibilité". Hän valitsi joitakin yksinkertaisia esineitä, postimerkin, rahan j. n. e., sekä näytti ne erään koulun oppilaille, jotka kukin järjestyksessä 12 sekunnin kuluessa saivat niitä tarkastaa. Sen jälkeen hän kysyi oppilailta mitä he olivat nähneet. Erehdykset olivat hämmästyttäviä, 24:stä kokonaista 15 antoi väärän vastauksen postimerkin väristä. Kysymykseen postimerkin arvosta annettiin 9 oikeata vastausta ja kysymykseen, onko postimerkki uusi vai käytetty, annettiin 13 oikeata vastausta. Jotkut erehdykset olivat vallan ihmeelliset. Useat oppilaat sanoivat merkin leimatuksi ja eräskin sanoi nähneensä leimassa kirjaimet „ris" (Paris-sanan loppukirjaimet), mutta postimerkki oli ihan käyttämätön.

Binet teki kokeiluistaan sen johtopäätöksen, että havainto, jonka henkilö yksityiskohtiinkin mennessä kertoo, siitä huolimatta voi olla pelkkä mielikuvitus. Edelleen hän huomasi, kuinka saman henkilön samaa esinettä koskevista havainnoista muutamat voivat olla oikeat, toiset vääriä. Siitä syystä todistajaa esim. oikeudessa ei pitäisi ehdottomasti jäävätä, vaikka jostakin hänen todistuksestaan kävisi ilmi, että se ilmeisesti on väärä. Todistajan varmuus ei ole minkään takeena todistuksen paikkaansapitäväisyydestä.

Binet'in jälkeen ovat useat muut, m. m. saksalainen *L. W. Stern* jatkaneet näitä tutkimuksia samansuuntaisilla kokeiluilla. Tutkimusten tulokset ovat olleet pääasiassa seuraavat: Täysin oikeata todistusta ei

ole katsottava säännöksi, vaan poikkeukseksi. Mitä pitempi aika havainnon tekemisestä, sitä epäluotettavampi on todistus. Todistajan täydellinen totuudenrakkaus ei ole riittävänä takeena todistuksen luotettavuudesta, ei edes sellaisen todistajan vala.

Tähän asti toimitetuissa kokeiluissa oli yksi vika: Henkilöt, joita käytettiin kokeisiin, tiesivät edeltäpäin mistä oli kysymys, ja se tietysti vaikutti heidän muistamiseensa. Genèven yliopiston professori *Ed. Claparède* siitä syystä toimeenpani kokeita oppilaittensa todistamiskykyisyydestä, antamatta oppilailleen tilaisuutta erityisesti valmistautua kokeisiin. Eräänä päivänä hän luentosalissa jakoi oppilaillensa valkoiset paperit, joihin heidän oli merkittävä vastaukset määrättyihin kysymyksiin. Esimerkkeinä niistä kysymyksistä mainittakoon: Onko olemassa sisäikkuna Yliopiston käytävään päin, vasemmalla astuttaessa sisään Bastioniovesta sekä vastapäätä vahtimestariasunnon ikkunaa.

Vastaukset kysymyksiin olivat yleensä perin huonot. Niistä oli keskimäärin 28 % oikeita, miespuolisten oppilasten vastaukset olivat ylipäänsä oikeammat ja tarkemmat kuin naispuolisten. Edelleen kävi ilmi, että esim. yllämainittuun kysymykseen annetuista vastauksista olivat nuorempien ylioppilaiden antamat oikeampia kuin vanhempien. 44 vastausta oli kieltävää, 6 myöntävää ja 2 epävarmaa. Ja kuitenkin ikkuna siellä oli, ja ylioppilaat näkivät sen joka päivä!

Muuten kävi Claparèden kokeiluista selväksi, kuinka taipumus todistaa jotakin jostakin asiasta usein on suurempi tai pienempi riippuen tämän asian omasta luonnosta. Samoin vastausten keskimääräinen todenperäisyys. Todistajain vastaus perustuu paljon vähemmän heidän muistonsa tarkkuuteen kuin itse todistettavan asian vakuuttavuuteen sellaisenaan. Toisin sanoen riippuu todistuksemme jostakin asiasta ennen kaikkea siitä, minkälainen mielestämme asian tulisi olla.

Tällaisilla psykologisilla kokeiluilla voi olla merkitystä historiantutkimuksellekin. Se sääntö, jonka mukaan usean todistajan todistukset harvojen todistusta vastaan sisältävät totuuden, ei niiden mukaan pitäisi paikkaansa. Todistajain keskuudessa voi vallita taipumus katsella asioita jollain määrätyllä tavalla ja siitä voi seurata yhtäläisyys todistuksissa, joka sittenkin sisältää erehdyksen, ja niin voi käydä, vaikka todistajat ovat toisistaan muuten riippumattomatkin.

*

Historiallisen Arkiston XX:ttä nidettä on äskettäin ilmestynyt jälkimäinen vihko, painettu vv. 1906—1908. Sisällöstä mainittakoon: K. Grotenfelt: Suomen asemasta uskonpuhdistuksen murros-ajalla ja Mikä oli muinainen Kvenland, „terra feminarum"? — E. G. Palmén: Sinclairin murha 1739. — C. v. Bonsdorff: Universitetets förflyttning till Helsingfors. — O. A. Hainari: Suomalaiset Amerikassa 1600-luvulla. — M. G. Schybergson: Den historiska universitetsundervisningen ja Två aktstycken rörande mötet i Reval 1589. — Henry Biaudet: Giovanni Ascemins relation, ett Vatikanbidrag till Johan III:s och till Karin

Månsdotters historia. — K. R. Melander: Suomen edustajista aatelis-, pappis- ja talonpoikaissäädyssä Ruotsin valtiopäivillä 1617—34 ja Katovuosista 1630-luvun alkupuolella, sekä A. R. Cederberg: Eräitä kirjeitä vuosilta 1808 ja 1809 ja Eräs maaseutuarkistoistamme.

*

Ruotsalaisen Kirjallisuudenseuran julkaisuja on 87:s nide (kahdeksas tänä vuonna painetuista) näinä päivinä ilmestynyt painosta. Se käsittää ensimäisen osan *Elias Lönnrotin ruotsinkielisiä kirjoitelmia*. Sisällöstä mainittakoon esim. Suomen Lääkäriseuran asiakirjoissa v:lta 1842 julkaistu tutkimus „Om finnarnes magiska medicin", Litteraturbladetissa v. 1858 painettu kyhäelmä „Tre ord om och ur finska folksången", „Några nyare Finska Runo-Författare" (Helsingfors Morgonblad 1832), „Om närvarande tids poesie hos Finska Allmogen" (Grotin kalenterissa v:lta 1842), „Om Finska Ordspråk och Gåtor" (Suomi 1841), Om den nya under arbete varande Kalevala edition" (Litteraturbladet 1848—49), „Anmärkningar till den nya Kalevala upplagan" (sama 1849), „Några ord om finskans, estniskans och lappskans inbördes förhållande" (sama 1853), „Om ursprunget till Finnarnes Hiisi" (Acta Soc. Scient. Fenn. V), „Psalmografi" (Litteraturbladet 1847) ja „Några ord om spirituosa och nykterhetsföreningar" (sama 1847). — Nide, jonka on toimittanut tohtori Jenny af Forselles, on 355 sivun laajuinen ja maksaa Smk. 3: 50.

*

Ruotsin Historiallisen Yhdistyksen aikakauskirjaa »Historisk Tidskrift» on t. v. 3:s vihko ilmestynyt. Ludvig Stavenow julkaisee artikkelin »Kaksi oppositioniohjelman luonnosta Kustaa III:nnen hallituksen loppuajoilta». Torvald Höjer kertoo kansainvälisestä historioitsijain kongressista Berliinissä v. 1908 ja T. Westrin kuvaa erään ruotsalaisen lähetystön vaiheita Venäjällä v. 1699. Näihin kirjoituksiin liittyy vielä laaja katsausosasto sekä kirjallisuusarvosteluja.

*

Tohtori *Leopold Schmitz* on »Das Freie Wort»-nimisen aikakauskirjan marraskuun vihossa (1908: n:o 15) jatkanut tutkimustaan »Kardinaaleista ja paavien nepooteista 14:llä vuosisadalla» (vrt. siv. 217). Jo paavi Bonifacius VIII (1294—1303) salli sukulaisuussuhteiden määräävästi vaikuttaa kardinaalien nimittämiseen, sillä hänen nimittämästään 14:sta kardinaalista oli kaksi paavin läheisiä sukulaisia. Vielä innokkaampi nepotismin edistäjä oli ensimäinen Avignonilainen paavi, Klemens V (1305—1314); 24:stä hänen aikanaan nimitetystä kardinaalista oli seitsemän hänen nepoottiaan. Kaikista ranskalaisista paaveista oli kuitenkin Klemens VI (1342—1352) se, joka huippuunsa kehitti tämän epäkohdan. Hän nimitti näet 9 nepoottia 25:stä kardinaalista. Kaik-

kiaan on Avignonin aikana (1305—1378) nimitetyistä kardinaaleista, joiden lukumäärä nousi 117:ään, kokonaista 38 ollut paavien lähimpiä sukulaisia — siis miltei kolmasosa!

Vielä huvittavampaa on tarkata, miten Avignonin paavit enensivät sukulaistensa tuloja antamalla heille yhä rikkaampia palkkaseurakuntia. Jean Rogier, Klemens VI:nnen veljenpoika, oli jo 7-vuotiaana Terouanen seurakunnan tuomioherra. Onko hän milloinkaan edes nähnytkään tuomiokirkkoaan, on epätietoista. Paavillinen setä antoi hänelle sitten Lillen Petrikirkon rovastikunnan. V. 1353 sai tämä 18-vuotias nuorukainen eteläranskalaisen Rieuxin hiippakunnan ja 3 ½ vuotta myöhemmin niinikään etelä-ranskalaisen Carpentrasin hiippakunnan, joka tuotti omistajalleen 4,500 kamarikultaguldenia (noin 169,000 Smk.) Hänen serkkunsa Pierre Rogierin v. 1370 tultua paaviksi (Gregorius XI), suotiin hänelle Auchin arkkihiippakunta, josta oli 30,000 kamarikultaguldenin tulot. V. 1371 lahjoitti Gregorius serkulleen Pierrelle Narbonnen arkkihiippakunnan asemesta Rouenin arkkihiippakunnan, jonka tuottamat vuotuiset tulot nousivat 36,000 guldeniin, sekä nimitti hänet 4 vuotta myöhemmin kardinaaliksi.

Urban VI menetteli tässä suhteessa toisin kuin Avignonin paavit. Hän rakasti sokeasti ja rajattomasti veljensä poikaa Francesco Prignania. Mutta kun tämä oli maallikko, ei hän voinut lahjoittaa hänelle kirkollisia arvoja tahi palkkaseurakuntia. Urban hankki senvuoksi tälle kyvyttömälle miehelle ruhtinaskuntia, tiluksia ja ylhäissukuisen ja varakkaan puolison. Kun Durazzon ruhtinas Kaarle, mukanaan unkarilainen armeija, marraskuun 11 p. 1380 oli saapunut Roomaan ja siellä sai Urbanilta sekä lisäjoukkoja että rahavaroja, voidakseen valloittaa Napolin kuningaskunnan, karkoittaa vastapaavia kannattavan kuningatar Johannan valtaistuimelta ja itse kruunautua kuninkaaksi, vaati paavi häneltä ennenkuin Urban Napolin lääninherrana kruunasi ruhtinaan, valalla vahvistetun lupauksen, jonka mukaan Prignanille ja hänen perillisilleen luovutettiin Capuan ruhtinaskunta, Amalfin herttuakunta, senlisäksi vielä neljä kreivikuntaa, Aversan ja Gaetan kaupungit, Caprin saaren sekä vielä eräitä kuningaskunnan alueita. Voimme hyvin käsittää, että Kaarle ei suinkaan ollut halukas luovuttamaan kuningaskuntansa kauneinta osaa kelvottomalle nepootille. Kun hän paavin useista uudistetuista muistutuksista huolimatta yhä kuhnaili, matkusti Urban kuurioineen syksyllä 1383 Napoliin Kaarle-kuninkaan luo. Kiivaitten keskustelujen jälkeen suostui kuningas vihdoin „Capuan ruhtinaalle“ luovuttamaan Amalfin herttuakunnan, Scafatin ja Noceran kaupungit ja linnat sekä useita pienempiä alueita ja maksamaan hänelle 5,000 kultaguldenin suuruiset vuotuiset elinkorot. Prignani sai erään kuninkaan sukulaisen puolisokseen ja paavi otti kaksi naissukulaistaan luostarista ja naittoi heidät kahdelle ylhäissukuiselle napolilaiselle aatelismiehelle. Siten kului alkupuoli vuotta 1384 jos ei juuri sovussa niin ainakin rauhassa. Mutta kun kuningas huhtikuussa marssi vastakuningasta Ludvig Anjoulaista vastaan, joka sotajoukkoineen oli hyökännyt maahan, ja Urban veljenpoikineen ja kuurioineen oli asettunut asumaan Noceraan, rikkoontuivat uudelleen

paavin ja hänen vasallinsa välit. Lopulta ryhtyivät kuninkaan sotajoukot piirittämään Noceraa ja paavi julisti koko kuninkaallisen perheen sekä Napolin ylimmät virkamiehet pannaan. Lisäksi kuuluttivat piirittävän armeijan päälliköt, että kuningas lupasi 10,000 kultaguldenia palkkioksi sille, joka hänen käsiinsä toi paavin elävänä tahi kuolleena. Urbanin onnistui toki paeta Apulian rannikolle ja sieltä meritse palata Genovaan, mutta nepootti oli pakoitettu antautumaan kuninkaallisille joukoille. Hän istui vankina ensin del'Ovon, sittemmin Sant Elmon linnassa, mutta kun Kaarle-kuningas murhattiin, vapautti hänen leskensä Prignanin ja lähetti hänet Luccaan. Hän hukkui sittemmin eräällä merimatkalla Apuliasta Venetsiaan.

Bonifacius IX:nnen, Urbanin seuraajan (1389—1404) anteliaisuus ulottui hänen laajan sukunsa useimpiin jäseniin. Sisarensa otti hän luostarista ja naittoi hänet d'Acquavivan kreiville, josta myöhemmin tehtiin Atrin herttua, ja antoi hänelle muhkeat myötäjäiset. Jo alussa vuotta 1390 teki paavi Joannello-veljestään Nernin käskynhaltijan ja nimitti muutamia kuukausia myöhemmin toisen veljensä Andrean Anconan käskynhaltijaksi. Seuraavana vuonna korotti hän serkkunsa Antonio Tomacellin useiden kirkkovaltion pohjoisosassa sijaitsevien linnojen päälliköksi. Napolin nuorta kuningasta Ladislausia avusti Bonifacius runsailla varoilla ja joukoilla, joita kuningas taistellessaan vastapaavia kannattavia, mahtavia vihollisiaan vastaan välttämättä tarvitsi. Mutta tästä hyvästä täytyikin Ladislausin luovuttaa Joannellolle ja Andrealle Noceran, Minervinon ja Altamuran kaupungit alueineen sekä kaksi vuotta myöhemmin (1393) päällepäätteeksi Soran kreivikunta. V. 1397 teki paavi Joannellosta Tuscian provinssin, Spoleton herttuakunnan ja Sabinan kreivikunnan käskynhaltijan. Ihmekös siis, jos Joannello ennen pitkää siihen määrin rikastui, että hän v. 1404 saattoi lainata kuurialle 12,000 kultaguldenia (noin 450,000 Smk), josta hänen paavillinen veljensä antoi hänelle pantiksi Terracinan kaupungin alueineen.

Hengellisiäkin sukulaisiaan suosi Bonifacius runsailla lahjoilla ja seurakunnilla. Mutta hänen kuoltuaan 1404 kääntyi heti onnen pyörä. Hänen seuraajansa Innocentius riisti Joannellolta ja Andrealta heidän kirkkovaltiossa sijaitsevat alueensa. Ainoastaan kuningas Ladislausin välityksellä onnistui Tomacellin suku pelastaa Pontecorvon kreivikunta, jonka paavi suostui jättämään heidän haltuunsa viideksi vuodeksi eteenpäin. Mutta jo ennen määräajan loppuunkulumista olivat kuninkaan ja Tomacellien välit siihen määrin kiristyneet, että Ladislaus v. 1409 asevoimalla marssi Soraan, vangitsi Joannellon ja Andrean sekä heidän äitinsä Caterinan ja lähetti heidät Napoliin. Kaksi vuotta myöhemmin sai kuningas käsiinsä Enrico Tomacellin, jota Ladislausin kuolemaan saakka pidettiin vankina. Bonifaciuksen sisaren, Atrin herttuattaren sanotaan hänen puolisonsa murhanneen, ja tämäkin sai kuolemansa murhaajan kädestä v. 1406.

Seuraavatkin paavit Innocentius VII, Gregorius XII ja Martin V suosivat hekin sukulaisiaan, edellinen Urban VI:nnen tavoin, jälkimäiset

kuten Bonifacius IX. Heidän vaikutuksensa kuuluu jo 15:nnelle vuosisadalle, eikä tekijä senvuoksi ryhdy sitä laajemmin selvittämään.

*

Joukon tärkeitä asiakirjoja 30-vuotisen sodan ajoilta, jotka erittäinkin valaisevat Hollannin suhdetta Ruotsiin, on G. W. Kernkamp julkaissut aikakauskirjassa „Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht". Tässä ovat m. m. hollantilaisen kauppiaan Samuel Blommaertin kirjeet Oxenstiernalle (vv. 1635—41) sekä kuuluisan suurtehtailijan Louis de Geerin kirjeet Oxenstiernalle, Johann Kasimirille ja Kaarle Kustaalle sekä Ruotsin edustajille Westfaalin rauhankokouksessa (vv. 1618—52). Kirjeet valaisevat Ruotsin kauppapolitiikkaa sekä antavat useita tärkeitä tietoja De Geerin poliittisesta toiminnasta ja hänen elämäkerrastaan yleensä.

*

Marsalkka *Berthierin* kuolemaa (v. 1815) käsittelee toht. Michael Strich eräässä t. v. ilmestyneessä julkaisussa. B. oli henkikaartin päällikkönä seurannut pakenevaa Ludvig XVIII:tta Ostendeen, mutta matkusti sitten Bambergiin, jossa hänen perheensä oleskeli Bayerin herttuan Wilhelmin hovissa. Täältä lähetti hän eropyyntönsä kuninkaalle ilmoittaen haluavansa astua Napoleonin palvelukseen ja palaavansa Ranskaan. Tästä estivät häntä kuitenkin Itävallan ja Preussin hallitukset, jotka käskivät tarkasti vartioida marsalkan toimenpiteitä Bambergissä. Berthier kävi tästä synkäksi ja umpimieliseksi; hänen ympäristönsä huomasi hänen mielessään kätkevän itsemurhanajatuksia ja piti häntä sen johdosta niin tarkasti silmällä, että hän ainoastaan heittäytymällä korkealla olevasta akkunasta maahan saattoi lopultakin toteuttaa aikeensa. Herttuan hovi koetti aluksi salata kuoleman syyt ja selittää sen tapaturmaisesti aiheutuneen, mutta sekä Bambergin ylioikeuden asiakirjoista että Metternichin ja Hardenbergin diplomaattisten asiamiesten kirjoittamista tiedonannoista käy epäämättömästi ilmi, että Berthier kuoli omasta tahdostaan.

*

Tavallaan varsin huvittava pieni kirjanen on erään ranskalaisen papin, Abbé *Le Monnier*'in julkaisema „Les stigmates de Saint François". Tekijä koettaa siinä torjua Hasen ja Renanin väitteet, joiden mukaan Elias olisi väärentänyt kertomuksen pyhän Fransiskuksen ihmeestä, ja polemiseeraa innokkaasti ranskalaisia lääkäreitä vastaan, jotka järjen tajuttavalla tavalla ovat koettaneet selittää nämä ihmeet. Että tässä tosiaankin on kysymys *ihmeestä*, siitä näkyy hurskas abbé olevan sydämestään vakuutettu.

*

A. Aulard on v. 1907 painosta julkaissut luentosarjan „Tainesta, Ranskan vallankumouksen historioitsijasta“, jonka hän vv. 1905—07 on pitänyt Sorbonnen yliopistossa. Teoksen tarkoitus on ankarasti ruhjoa sitä arvonantoa, minkä Tainen kuuluisa teos on laajoissa piireissä osakseen saanut. »Taine halusi laatia uuden vallankumoushistorian — lausuu hän — todistaakseen oikeaksi teoriiansa traditioonin merkityksestä.» Jos lähemmin käymme tarkastamaan Tainen teosta, huomaamme sen ansioiden olevan yksinomaan tekijän miellyttävässä kirjoitustavassa sekä siinä kunnioituksessa, minkä arkistolähteihin viittaaminen helposti vähemmän kriitillisessä lukijassa herättää; kirja itsessään ja sen tutkimuksen tulokset ovat Aulardin mielestä miltei hyödyttömät historialle. Aulard sanoo — eikä meillä ole vähääkään syytä epäillä tämän perin tarkan ja etevän historioitsijan väitteen todenperäisyyttä — verranneensa Tainen esitystä hänen viittaamiinsa lähteisiin, sekä ainoastaan *poikkeustapauksessa* tavanneensa lähteiden oikeata tulkitsemista. Taine oli arkistotutkijana suuri impressionisti, kuvitteli ensinäkemältä saavansa täydellisen ja luotettavan käsityksen asiakirjan sisällöstä eikä huolinut siihen sen enempää syventyä. Hän oli kyllä vakuutettu siitä, että hän tutkimuksissaan etsi totuutta, mutta itse teossa oli hän jo edeltäkäsin muodostanut itselleen oman käsityksen tapahtumista ja tahtoi nyt vaan vahvistaa sen tutkimuksellaan. Erittäin moitittava on myöskin Tainen taipumus yleisyyttämiseen, samoin kuin hänen taipumuksensa jättää useita erittäin tärkeitä ja ratkaisevaa merkitystä olevia puolia sekä „l'ancien régimen“ että vallankumouksen historiassa kokonaan huomioonottamatta.

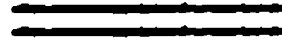
*

Viime vuoden löydöt Kreikassa ovat jälleen olleet omiaan suuressa määrin laajentamaan meidän tietojamme sekä sikäläisestä esihistoriallisesta kulttuurista että historiallisen ajan oloista. Ennestään tunnettuja »mykeenalais»-kautisia asuinpaikkoja, ennen kaikkea Knoososta ja muita tärkeitä kohtia Kreetalla on tarkemmin tutkittu, ja uusia esihistoriallisia asumuspaikkoja on tavattu. Niinpä Thessaliassa muinaisen Phthiialaisen Theeban kohdalla on kreikkalainen arkeologi Aroraitopolos kaivostöillään konstaterannut, että Theeba, joka Hellaan kukoistusaikana oli Thessalian kaupan keskus, kunnes Makedonian Philippos V sen hävitti v. 217 e. Kr., jo esihistoriallisella ajalla oli saavuttanut samanlaisen aseman. Hän tapasi jätteet 4 kaupungista päällekkäin nim. lähimpänä nykyistä maanpintaa byzantiinilaisaikuisen kaupungin, sen alla kaupungin, jonka olemassa olo ulottui n. v:sta 425—217:een e. Kr., tämän alla arkhaisen kaupungin ainakin 9 v:sadalta e. Kr. ja alimpana esihistoriallisen kaupungin, jonka kyklooppiset muurit ovat vanhempaa ja karkeampaa rakennetta kuin kuuluisan Tirynsin mykeenalaisaikuiset muurit; tämän kaupungin hän arvelee olleen olemassa jo ennen vuotta 2500 e. Kr. Vanhimman kaupungin peittämä alue oli selvästi huomattavasti laajempi kuin myöhempien kaupunkien, mikä viittaa siihen, että Phthiian Theeban loistoaika oli mykeenilais-ajalla. Tämän arvelun löydöt raunioista näyttävät

vahvistavan. Esihistoriallisen kaupungin raunioissa on useampiakin kerrostumia; alimmasta on tavattu kivikautista keramiikkiä, ruskeita ja kellertäviä saviastiainkappaleita sekä kiviaseita. Sitä seuraava kerros on pronssiaikuinen n. 2500—1500 e. Kr. ja lukuisat saviastiat ovat hyvin Kreetan Knoosoksesta tavattujen, n. s. myöhempää „Palatsityyliä" olevien saviastiain kaltaisia. Voisi siksi ehkä arvella että ne ovat Kreetasta tuotuja, koska Theeba etupäässä oli kauppa- ja satamakaupunki, mutta jo saviastiain sirpaleiden suunnaton määrä vastustaa tätä arvelua ja raunioista löydetyt seinämaalausten jätteet osoittavat, että taidetta ja taideteollisuutta oli harjoitettu itse Theebassa. Kaupungin myöhemmät vaiheet ovat aivan selvittämättä, kunnes jälleen n. 10—9 vuosisadalla uusi kaupunki muodostui siellä. — Kuten muistamme oli Homeeroksen ylistämä Akhilleus Phthiia-maakunnasta kotoisin. Tämä löytö, joka todistaa että mykeenalaisella ajalla siellä versoi runsas sivistys, vahvistaa tavallaan Akhilleus-tarun todenperäisyyttä, osoittamalla että Thessalian paikkakunnalliset olot kyllä ainakin jossain määrin vastasivat Mykeenain, kuningas Agamemnon'in hallituskaupungin, oloja. Tällä ei kuitenkaan ole tahdottu sanoa sitä eikä tätä Homeeroksen kuvausten faktillisesta todenperäisyydestä. Se on kysymys liian laaja tässä yhteydessä käsiteltäväksi.

Toisen tärkeän löydön, jota sitäkin pidetään todistuksena siitä, että viime vuosisadan tiede monasti on liian jyrkästi hylännyt muinaiset asutus- ja sankaritarut muka aivan tuulesta temmattuina satuina, on W. Dörpfeld muinaisen Olympian rauniokentiltä kaivanut päivän valoon. Hän näet on syvällä historiallisen ajan temppeli- ja muiden rakennusten raunioiden alta tavannut rakennusjätteitä, saviastiainsirpaleita y. m. Alimmista asutuskerroksista on kiviaseita, kuten kivikirves- ja piikivi-sirpaleita, »lastuja» löydetty. Samasta tasosta tavattiin runsaasti yksinkertaisten, koristamattomien tai aivan yksinkertaisilla syvennetyillä viivakoristuksilla varustettujen saviastiain palasia, samallaisia kuin Dörpfeld ennen on tavannut Kakovatos-Pyloksen ja Leukas-saaren esihistoriallisista löytöpaikoista. Näitten yläpuolella olevat kerrokset sisältävät pronssikautisia metalli- ja terrakotta-esineitä sekä saviastiain palasia, joitten koristelu jo on rikkaampi ja vaihtelevampi kuin kivikautisten. Varsinaista mykeenalaista keramiikkiä ei ole näissä kerrostumissa tavattu, vaikka ilmeisesti pronssikautiset kerrostumat ovat mykeenalaiskulturin aikuiset. Jo aikaisemmin oli Dörpfeld asettunut vastustamaan liian aikaisin kuolleen taidehistorioitsijan ja arkeologin, A. Furtwänglerin mielipidettä, että mikäli voi niitten esineitten ijän päättää, jotka Saksan valtion kustantamissa kaivostöissä vuodesta 1875 alkaen tavattiin, ei Olympiasta ole löydetty mitään, joka johtaisi alkunsa aikaisemmilta ajoilta kuin 8 vuosisadalta e. Kr. Nyt katsoo Dörpfeld lopullisesti voivansa todistaa, että Olympian ikä ulottuu kaukaisimpaan, harmaimpaan muinaisuuteen, joten siis helleeniset tarut, jotka kertovat kilpaleikeistä ja muista tapauksista Olympiassa jo aikoja ennen vuotta 776 e. Kr., josta vuodesta kreikkalainen ajanlasku Olympiadien mukaan alkoi, koska muka sinä vuonna alettiin pitää virallista luetteloa voittajista, eivät ole niinkään ilman mitään pohjaa, kuten Furtwängler on arvellut. Omituista ja varsin mieltä-

kiinnittävää on huomata että mykeenalaisen sivistyksen vaikutuspiiriin ei läntinen Hellas kuulunut, mikäli tätä nykyä voimme huomata. Vielä on kuitenkin vaikeata selvittää niitä sivistysoloja, jotka siellä vallitsivat siihen aikaan jolloin Kreetassa ja Itä-Hellaassa rikas, mykeenalainen sivistys oli kukoistuksessaan.

Kysymys löydöistä Rooman Forumilla.

II.

Tämän aikakauskirjan toisessa vihossa, s. 95—96 on maisteri Tudeer oikaissut lausuntoani kivikirjotuksesta Rooman Forumilla. Erikoiset toimet ovat aijemmin estäneet minua uudelleen tuohon kysymykseen ryhtymästä, ja tunnustan kernaasti että lienen erehtynyt. Mielipiteeni perustin prof. Monteliuksen luentoihin Tukholmassa syksyllä 1905. Kaikesta päättäen olen muistanut väärin, sillä popularisoivassa kirjotuksessaan Nordisk Tidskrift'issä v. 1907 mainittu tutkija tuntuu asettavan mainitun kirjotuksen ja kiven ijäksi seitsemännen sataluvun lopun.

En nyt ole tilaisuudessa tutustumaan herra Tudeerin lähdekirjallisuuteen, käsittelevä kirjotustaidon ikää Italiassa. Kaikesta päättäen on kirjotustaito täällä kuitenkin vanhempi kreikkalaisia kolonioja. Järjestäessään Italian esihistoriallisen kronologian on Montelius tullut kosketelleeksi tätäkin seikkaa. Huomaamme että etruskilaisia kirjotuksia tavataan esineissä Regulini-Galassi ja Tomba del Duce haudoissa Vetuloniassa. Ainakin edellistä yleensä pidettiin ennemmin suhteellisen nuorena, olevan n. 7:nen vuosisadan lopulta tai vieläkin myöhemmän, mutta Montelius on väittänyt sitä paljo vanhemmaksi, ja häneen ovat yhtyneet Arthur Evans ja pääkohdissa myös italialainen arkeologi Orsi. Kun kysymys kirjotustaidon ijästä on erinomaisen tärkeä ja juuri tämä kysymys siinä ratkaisevana, tahdon lyhyesti referoida Monteliuksen perustelut sellaisina kuin hän ne ensin esitti v. 1897 aikakauskirjassa The Journal of the Anthropological Institute of Great-Britain and Ireland, Vol. XXVI, kirjotuksessaan The preclassical Chronology in Greece and Italy, jota etupäässä tässä olen lähteenäni käyttänyt.

Regulini-Galassi-hauta on, kuten yleisesti tunnustetaan, yhdenaikuinen kuin Bernardini-hauta Palestrinan luona ja yllämainittu Tomba del Duce, mutta näissä viimemainituissa oli vain vanhimpia skyfoksia eikä muita kreikkalaisia vaaseja, ja myöskin Regulini-Galassissa tavattiin samanlainen skyfos, hopeata. Luonnollisesti siis nämä haudat ovat vanhempia kuin korintolaiset, mutta myös pienet prekorintiset vaasit. Mutta

edellisiin on luettava mainio François-vaasi (kuv. es. Reinach, Rép. d. vas. peint. s. 134—35) jonka ikä on seitsemännen vuosisadan alku. Sitä vanhempia ovat prekorintiset ja vielä niitäkin vanhempia skyfokset, jotka siis ovat paljo vanhempia kuin François-vaasi. Mutta toiselta puolelta tavataan aivan tyypillisiä skyfoksia proto-etruskisissa haudoissa, es. Narce'en luona, II:lta vuosisadalta ja vielä huomattavampaa on, että Regulini-Galassi-haudan suunnaton kultasolki on melkein aivan samanlainen kuin tuon proto-etruskisen periodin pronssisoljet. Tämä on hyvin tärkeätä, kun tuntee, miten tunteelliset kehitykselle soljet ovat olleet esihistoriallisina aikoina, jolloin yksi tyyppi ei koskaan elä kauvaa kehittymättä, tarjoten näin ensiluokan kronologista ainehistoa.

Kun, kuten mainittu, Regulini-Galassi-haudan skyfoksessa on kirjotusta, on meillä täysi syy sanoa kirjotustaidon olleen tunnetun Italiassa jo ennen yhdeksännen vuosisadan loppua. Kreikkalais-etruskilainen alfabetti ollee kyllä muodostunut n. 11 vuosisadalla e. Kr. kuten herra Tudeer mainitsee. *A. M. T.*

III.

Nimimerkki A. M. T. on vastineessaan huomautukseeni Hist. Aikakauskirjan 2 n:ossa tältä vuodelta nojautunut Monteliuksen esitykseen Italian esihistoriallisen ajan kronologiasta, etupäässä hänen esitelmäänsä „Anthropological Institute of Great-Britain and Ireland"issa. Tämä esitelmä, josta kuuluisa Kreetan-tutkija A. Evans sanoo, että se on „revolutionary", kumouksen tekevä, on herättänyt paljon keskustelua ja kiivastakin väittelyä, ja jos monet Italian esihistorian tutkijat ovat siihen yhtyneet, ovat toiset, joiden tutkimukset ovat samoilla aloilla liikkuneet, asettuneet jyrkästi sitä vastaan, puolustaen enemmän tai vähemmän jyrkässä muodossa vanhempaa kantaa Regulini-Galassi ja Tomba del Duce-hautojen myöhemmästä ijästä. Tässä on etenkin kysymyksellä kirjoitustaidon ijästä Italiassa tärkeä sijansa. — Perustukset sille mielipiteelle, että Italian kansat ovat saaneet kirjaimistonsa Kreikkalaisilta eikä suorastaan Phoinikialaisilta, tuntuvat olevan varmat ja horjumattomat. Etenkin on siinä suhteessa huomattava että ne uudet kirjaimet, jotka Kreikkalaiset ottivat käytäntöön, ja joita semiläisessä kirjaimistossa ei ole, ovat tavattavissa kaikissa Italian kirjaimistoissa ja juuri niitten äänteiden vastineina, joita ne Khalkis-kaupungin ja sen siirtokuntien kirjaimistoissa edustavat. Jos tämä kerran myönnetään, täytyy Italian kirjaimistojen ikää määrätessä pitää silmällä kirjaimiston ikää Kreikassakin.

Kuten tiedämme, oli jo mykeenalaisajalla kirjoitustaito tunnettu Kreikassa. Siitä on etenkin Knoossoksen raunioista Kreetalla saatu runsaita todistuksia — mutta tätä kirjoitusta ei vielä olla kyetty tulkitsemaan. Samaan aikaan oli Palestinassa ja Phoinikiassa nuolenpää-kirjoi-

tus käytännössä, kuten Tell-el-Amarna löydöt todistavat. [1]) Milloin ja miten semiläinen kirjainkirjoitus sai alkunsa, on monimutkainen kysymys, jossa erilaiset mielipiteet törmäävät toisiaan vastaan; se vaan tiedetään että vanhin tätä nykyä tunnettu semiläisillä kirjaimilla piirretty teksti, n. s. Meša-kivi on 9:ltä vuosisadalta e. Kr. Kuitenkin monet seikat viittaavat siihen, että semiläisen kirjaimiston on katsottava syntyneeksi jo toisen vuosituhannen e. Kr. puolivälissä. (Vrt. *Larfeld: Handbuch der griechischen Ephigraphik* I s. 330 ja seur.) Katsoen Phoinikialaisten vilkkaaseen kaupankäyntiin Hellaassa, joka suurimmaksi osaksi päättyi noin 11:lla vuosisadalla (vrt. *Ed. Meyer: Geschichte des Altertums I* s. 336), täytyy tulla siihen johtopäätökseen, että Helleenit tähän aikaan tutustuivat semiläiseen kirjaimistoon. Toiselta puolen on huomattava, että Kypros-saaren kreikkalaiset asukkaat, jotka Doorilaisten hyökkäyksen pakoituksesta siirtyivät vanhoilta asuinpaikoiltaan Peloponneesoksella luultavasti 12:lla vuosisadalla e. Kr., eivät tunteneet semiläistä kirjaimistoa, vaan oppivat käyttämään omituista ja epämukavaa tavu-kirjoitusta. Näin ollen näyttää luultavalta, että Kreikkalaiset juuri 11:llä vuosisadalla oppivat Phoinikialaisilta kirjainkirjoitustaidon.

Tästä voisi päättää, että Italiassa varsin hyvin jo 9:llä vuosisadalla e. K. olisi voitu Kreikkalaisilta oppia heidän kirjaimistonsa. Mutta on muistettava, että se kirjaimisto, minkä Etrurialaiset ja muut Italian kansat saivat, ei ollut ihan sama, kuin se kirjaimisto, jonka Phoinikialaiset olivat opettaneet Kreikkalaisille. Se oli suuresti kehittynyt vastaamaan kreikankielen äänteellisiä vaatimuksia, siihen oli lisäilty kirjaimia, ja siitä oli kehittynyt paikkakunnallisia kirjaimistoja. Ettei tätä kehittymisaikaa saa aivan lyhyeksi lukea, on luonnollista, ja Larfeld laskeekin tämän kehittymisajan noin vuoteen 800 e. Kr. Tällä tavoin lähenisimme huomattavasti sitä aikaa, jolloin — kuten asutus-„historiat" kertovat — khalkidilaiset siirtokunnat Italiassa perustettiin. Mutta tältä taholta, epigrafikko-kannalta lähtien, emme voisi tunnustaa Monteliuksen absolutisia aikamääräyksiä täysin paikkansa pitäviksi. — Sivumennen mainittakoon, että François-vaasi, jota kirjoittaja mainitsee korintholaisena, itse asiassa on puhtaasti attikalainen ilman mitään korintholaisuutta.

L. O. Th. Tudeer.

---

[1]) Vrt. *Tallqvist, K. L.* Eräs Aasian ja Egyptin välinen kirjeenvaihto viidenneltätoista vuosisadalta e. Kr. *Valvoja* 1891 s. 527—540.

